De Beweging. Jaargang 12

bron
De Beweging. Jaargang 12. W. Versluys, Amsterdam 1916

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bew001191601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

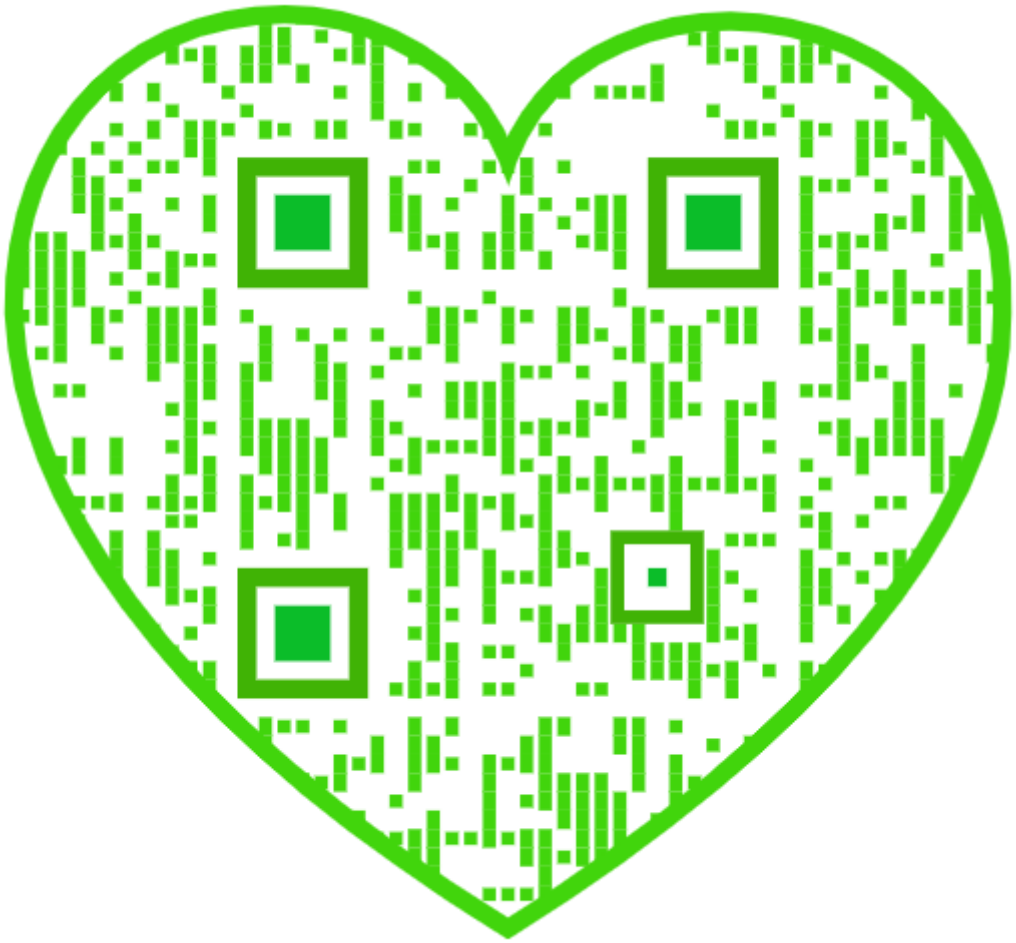

[Deel 1]

De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij
Voordracht gehouden op Zaterdag 20 November te Amsterdam, tijdens de XII^{de} lustrum herdenking van het genootschap Architectura et Amicitia
Door
H.P. Berlage

Wanneer ik de bouwgeschiedenis cinematografisch aan u kon laten voorbijgaan en de film terugdraaien, dan zou, door het snelle tempo geholpen, boven het lachwekkende dezer bewerking iets zéér leerrijks U treffen.

Want uit deze evolutie, niet van gevolg uit oorzaak maar van oorzaak uit gevolg, zou betreffende de bouwkunst in verband met de maatschappelijke ontwikkeling een zeer belangrijke gevolgtrekking zijn te maken. Want wat zou men zien? Er zou eerst een kleine categorie gebouwen verdwijnen van een zekere oorspronkelijkheid, maar verschillend van karakter; daarna een categorie, wel van een zoodanige overeenstemming, maar van een bedenkelijk gebrek aan verbeelding, en eindelijk in groote categoriën gebouwen van éénzelfde karakteristieke schoonheid. Hetgeen zeggen wil, dat hoe verder men in de geschiedenis teruggaat, hoe eenzijdiger, maar hoe vaster de architekturale schoonheidsuiting is geweest. Die gevolgtrekking zou dus de overtuiging bevestigen, dat er in vroeger tijden een niet twijfelende kracht moet hebben bestaan, welke de verschillende bouwmeesters

tot éénzelfde architekturale openbaring dwong; want van die velen uit eenzelfde tijdperk schijnen zelfs de meest uiteenloopende gebouwentypen, schijnt de geringste woning, zoowel als het meest verheven kerkgebouw, van éénzelfden geest doordrongen, als 't ware door éénzelfde hand geleid en bewerkt. En een nauwkeurige beschouwing, een dieper doordringen in het wezen dezer verschillende categoriën leidt zelfs tot het besef, dat, ofschoon hun schoonheidsuiting niet altijd bevredigt; dat tegenover statige grootheid ook wel eens zwakke kleinheid staat, tegenover naieve eenvoud, ook wel eens onbeheerschte overlading; toch de zekerheid van vorm, de vastheid van samenstelling, in één woord, de kracht van die werken, verbluft.

Dan vraagt men zich zeker niet zonder verwondering af, ziende de bouwmeesters van nu, vormen scheppend, onvast en uiteenloopend van karakter, door welke kracht die vormgeving, die eensgezindheid van artistiek willen ontstond.

En met die vraag is onwillekeurig het onderwerp aangeroerd, hetwelk ons hedenavond bezig houdt, dat, betreffende de beteekenis der bouwkunst voor het maatschappelijk leven. Want zij wekt de twijfel of inderdaad de bouwkunst wel verdient, dat wij aan het genoemde verschijnsel zooveel waarde hechten; en zoo ja, of dan een groote verscheidenheid in haar werken niet verre de voorkeur verdient boven de zoo geprezen eenzijdigheid.

Vragen wij daartoe in het algemeen, of niet datgene wat uit de nalatenschap der verschillende volken het meest tot ons spreekt, datgene, waardoor wij de levensaanvoeling met hen direct speuren, hun bouwkunst is; en dan bedoel ik dat woord in de meest wijde beteekenis, omdat in hun monumenten de geest van een volk is neergelegd.

Eén ochtend in Pompeji leert meer dan wat in duizend handboeken kan worden beschreven. In onze verbeelding bevolken wij de stad, daarbij geholpen door de stemming, die in het bizonder deze ruïne wekt; want reeds in het algemeen stemt een bouwval geestelijk, als symbool der vernietiging, zelfs verheven, als vernatuurlijkte geestelijkheid. De rij dier verschillende monumenten vindt architecturaal haar hoogtepunt in het godshuis. Zonder dat was alle beschaving ondenkbaar, omdat alle volken voor de belijding van hun godsdienst een geheiligd vereenigings-

gebouw noodig hebben. Aan dat godshuis wordt alle geofferd; de grootste bouwmeesters bouwen het, de grootste beeldhouwers behouwen het, de grootste schilders beschilderen het; alles wat zij te geven hebben, wordt daaraan gegeven. In het maatschappelijk leven van een volk was dus dat bouwwerk van de grootste beteekenis, als verzinnebeelding van hun geestelijk ideaal. Wanneer men nu den tempel der Egyptenaren, der. Grieken of Romeinen, de pagode der Boeddhisten, de Moskee der Mohammedanen, de cathedralen der Christenheid beschouwt, dan valt hun verschillend karakter op, het karakter, dat wij stijl noemen. Elke godsdienst heeft zijn eigen stijl, hetgeen dus zeggen wil, dat elke bovenzinnelijke idee in een bizonderen architekturalen vorm verschijnt. Die vorm was, het is vanzelf sprekend, niet dadelijk in haar voleinding klaar; zij moest groeien met de idee zelf, die zij moest verbeelden. Het constructieve systeem moest zich ontwikkelen van uit de meest eenvoudige samenstelling, met de meest oorspronkelijke hulpmiddelen. Maar dat deed het krachtens een vast beginsel, met een doelbewuste overtuiging in geleidelijke opklimming, totdat na eeuwen het daarin mogelijk volkomen bouwwerk was gebouwd. Welke kracht anders, dan die van den tot een dogma geworden bouwkunstigen vorm, van het geloof in de algemeene gangbaarheid van dat bizondere constructiesysteem was in staat dat te bereiken. Welke kracht anders dan het geloof in die bepaalde ontwikkeling der materie kon leiden tot het einddoel aller architektuur, de vergeestelijking van de stof. Want eerst dan schuilt in haar die geheime bekoring, die haar in staat stelt ook den ideëelen vorm naar beneden te doen beïnvloeden, de vormen van alles wat gemaakt wordt, van haar afhankelijk te doen zijn.

De bouwkundige vorm van den tempel bepaalt dus, als opperste openbaring van het bizondere constructieve systeem, den bouwkunstigen stijl; maar alvorens dat doel was bereikt, heeft die vorm alle ontwikkelingsmomenten, ook die zonder hoogere bedoeling moeten doorloopen; want in het allereerste gebruiksvoorwerp wordt reeds de kiem van een groote bouwkunst gelegd. Evenals dus de bovenzinnelijke idee het geheele geestelijk leven doordringt, zoo doordringt de daarmee saamgegroeide bouwkunstige idee het geheele materieele leven.

In dat geval, maar ook dàn alleen, is er die vorm van beschaving, die wij kultuur noemen. Godsdienst en bouwkunst samen kunnen alleen dien bizonderen vorm scheppen, waardoor ook de kunstgeslotenheid der vroegere kunsttijdperken wordt verklaard. Geen godsdienst zonder een architekturalen stijl, maar ook geen architekturale stijl zonder een godsdienst, en geen kultuur zonder een van beide. Daaruit volgt dat kultuur en beschaving niet identiek zijn. Toch voelen wij bij deze beschouwing de oorzaak van het meeningsverschil betreffende de vraag, of de bouwkunst al dan niet tot de eigenlijke schoone kunsten behoort; een vraag waarmee de wijsgeeren van alle tijden zich hebben bezig gehouden. Reeds Aristoteles heeft alleen de nabootsende kunsten als fraaie kunsten beschouwd, en de bouwkunst is reeds boven de natuurnabootsing uit; terwijl Seneca van een tegenovergestelde meening was en daarom de schilder- en beeldhouwkunst niet tot de schoone kunsten rekende. Want het ideaal der bouwkunst is zonder twijfel dubbelslachtig. Zij is de eenige nuttigheidskunst, zoodat zij in die categorie ook wel te zamen met de kleedkunst en de kookkunst wordt genoemd; want dan past zij in den gedachtengang, dat voeden, kleeden en bouwen, als de drie noodzakelijke levensvoorwaarden worden beschouwd. Daartegenover staat echter de algemeene erkenning, dat de bouwkunstenaar wel niet alleen bij de verheffing, maar toch ook zeker niet bij de doelmatigheid alleen kan blijven staan. En reeds Plutarchus begreep, dat de zin voor het hoogere in het bouwen meedoet. Hoe dit zij; mij dunkt, dat juist dit meeningsverschil beslissend is voor de waarde der bouwkunst in de Maatschappij; want juist wegens deze dubbelslachtigheid, juist wegens het feit, dat het gewrocht aan bouwkunst versteende geestelijkheid is, is zij de eigenlijke kunst, waaraan een kultuur kan worden getoetst. Immers zij is in de menschelijke samenleving alomtegenwoordig, en zinnelijk waarneembaar. Zij is van die samenleving direct het produkt zonder hetwelk die samenleving niet denkbaar is. Haar verschijningsvorm is de verstoffelijking van haar geest; want in een gebouw is de geest van den mensch.

Door deze uiteenzetting voelt men niet alleen het groote belang eener bouwkultuur in het algemeen, maar men voelt,

dat zonder deze, van een kultuur in de samenleving zelf eigenlijk geen sprake kan zijn. Trouwens het algemeene begrip: ‘stijl’ is aan de bouwkunst ontleend. Wel spreekt men bij alle kunstwerken van stijl, zelfs bij de meest immaterieele, de muziek, hetgeen de Duitschers aanleiding geeft van ‘Tongebäude’ te spreken; maar met de bouwkunst is dat begrip door den waarneembaren vorm het begrijpelijkst geworden.

De bouwkundige stijl drukt dus zijn stempel op een geheel tijdperk, is de waardemeter van zijn kultuur. Er ontstaat dan zelfs stijlverwantschap tusschen de verschillende kunsten onderling. Is stijl in het algemeen reeds eenheid in de veelheid, eenheid van tegendeelen, harmonie tusschen vorm en inhoud; die bizondere eenheid strekt zich dan zelfs over alle kunsten uit. Het Grieksche drama is in zijn bewegingen horizontaal, als het architraaf van een dorischen tempel, het middeleeuwsche vertikaal als de pijlers van een gothischen Dom. Spreekt daaruit niet in het bizonder de tegenstelling, maar in het algemeen toch weer de overeenstemming der geestelijke idee, van deze door een duizendtal jaren gescheiden tijdperken?

De reden, waarom nu deze twee typen van godshuizen, tempel en cathedraal, in het bizonder worden genoemd, en daarmee in verband de kunsten van Grieken en Middeleeuwers, is niet toevallig; de bedoeling is het gevolg van de bovengenoemde beschouwingen. Zij is noodig om ten slotte tot een verklaring te komen, waarom de moderne tijd ons niet heeft gegeven, datgene wat wij juist meenen zeker in hooger mate te bezitten, dan de tijden die ver achter ons liggen.

Want onze westersche beschaving kent eigenlijk slechts twee groote kunsttijdperken, n.l. het Grieksche en het Middeleeuwsche, omdat alleen toen de voorwaarden voor een algemeene kultuur in vervulling waren gegaan.

Daarom was ook, zooals in het algemeen in zulk een tijdperk, het tempelgebouw ook het grootste kunstwerk, ideaal waaromheen heel het maatschappelijk leven zich vereenigde. Dat vooronderstelt bovendien, dat in zulk een tijdperk ook in het algemeen het bouwkundig beginsel, het constructieve systeem het zuiverst, de vormen het edelst zijn, en dat het streven naar constructieve volmaking zich aan het tempelgebouw in hoogste

uiting openbaart. Vandaar ook geen aesthetisch moreeler kunstwerk dan de Grieksche tempel en de middeleeuwsche cathedraal. Want er is ook een aesthetische zedeleer, die parallel gaat aan de geestelijke en die in de middelen ter bereiking van het hoogste kunstwerk eveneens zuiverheid van handelen verlangt. Geestelijk en aesthetisch ideaal gaan samen, dekken elkaar, ter bereiking van hezelfde doel. Immers de kunstenaar voelt zich in zulk een tijdperk aan de groote geestelijke idee, het goddelijke in de werkelijkheid, aan de algemeen geldende moraal ondergeschikt. Hij is niet minder, maar ook niet meer dan de uitverkoren mensch, die aan de gemeenschap de gevoelens dier gemeenschap zelve verzinnebeeldt. Dat wordt met den geestelijken schok dien de Renaissance bracht, anders. Het proces van den groei van het persoonlijk inzicht, van de verbizondering tegenover de veralgemeening begint; een levensbeschouwing, die wel moest ontaarden in een geestelijke anarchie! En de anarchie is wel het hoogste, maar als eenzijdigheid van de vrijheid, in de verkeerde richting. Daarmee wil natuurlijk niet zijn gezegd, dat op een ander plan van aanschouwing de beweging der Renaissance geen geestelijke vooruitgang is geweest. Maar het individueele, het willende, het persoonlijke binnen de grenzen eener algemeene idee, ontaardt, wanneer, die idee in haar algemeenheid niet meer bestaat, in het subjectieve, het eigenzinnige. En dat beteekent in beginsel de onmogelijkheid van ideëele samenwerking, terwijl juist dit het eenig noodige is ter bereiking van een algemeen doel.

Het beteekent de eigen leer stellen boven de algemeene, terwijl de ware leer niet is die van een bepaald persoon. Zulk een strooming tast natuurlijk ook den kunstenaar aan, die dan niet meer de idee, maar inplaats daarvan zich zelf naar voren brengt. Hij voelt zich dan evenzeer de uitverkoren mensch, maar dubbel uitverkoren, omdat hij zijn eigen gevoelens aan de gemeenschap vertolkt. En kunst is geobjectiveerde ontroering, want de ontroering is de toestand in den kunstenaar, dien hij in zijn werk objectiveert. Zulk een geestelijke toestand beteekent dus de verbizondering ten koste der veralgemeening, d.i. ten slotte het tijdelijke ten koste van het eeuwige. Want het persoonlijke is het vergankelijke, het algemeene het blijvende.

Het is het tragische van het geniale, dat in kultuurlooze tijdperken wordt geboren, dat het voorbestemd is te verdwijnen; want schijnbaar niet, maar in werkelijkheid wel, zal het persoonlijk talent in de sfeer eener algemeene kultuur tot een hoogere ontwikkeling, zijn werk tot een hoogere kwaliteit kunnen worden opgevoerd.

Hoe algemeener een kunst is, maar dat algemeene zij dan ongemeen, hoe grooter ook die kunst zal zijn. Alleen zulk eene is in waarheid klassiek, omdat zij voorbeeldig is, omdat in haar vorm en inhoud beide aan dezelfde algemeene idee zijn ontsproten.

De Fransche revolutie voltooit ook historisch het langzame proces der losmaking van den maatschappelijk geestelijken band, door de opheffing der gilden, het laatste overblijfsel eener middeleeuwsche organisatie; waarmee ook al weer niet zij gezegd, dat deze revolutie geen vooruitgang in het geestesleven, in de maatschappelijke verhoudingen zou beteekenen. De Napoleontische stijl is nog een tijdelijke opvlamming van een algemeenen stijl, maar als uiting, niet van een algemeen religieuze, maar van een persoonlijk impérialistische idee; en daar deze stijl bovendien oorspronkelijkheid mist, omdat hij ook vormelijk het Romeinsche cesarisme hernieuwde, ontbreekt daaraan alle levenswarmte.

Daarmee werd dus het tijdperk van de heerschappij van den persoonlijken kunstenaar ingeluid, het kunstlooze van de 19de eeuw. Het werd in dien zin een tijdperk van achteruitgang omdat alle achteruitgaande tijdperken subjectief, alle vooruitgaande objectief zijn.

Met de Renaissance begint ook de bouwkunst haar kracht als kunst te verliezen, omdat ook de kunsten onderling zich verbizonderen; bouw-, schilder- en beeldhouwkunst gaan elk hun eigen weg, welk proces gaat ten koste van de bouwkunst. Maar ook dat had een formeele oorzaak. De bouwkunst der Renaissance, het woord zelf drukt het uit, is niet oorspronkelijk. Het constructieve systeem is Romeinsch, door welke navolging zij al haar kracht verloor. De beide andere kunsten vervreemdden zich van haar, want kunst begint eerst daar, waar de navolging eindigt. Zou dit niet ook kunnen worden ver-

klaard door de verslapping van de algemeenheid der geestelijke idee? En daarbij komt nog iets. Het constructieve organisme der oorspronkelijke Romeinsche bouwkunst was een samenstelling van den welfbouw met een decoratieve toepassing van het Grieksche zuilensysteem. Er was dus reeds een zekere tweeslachtigheid, een dubbelzinnigheid in de aesthetische moraal dezer kunst; zou ook dit niet een gevolg zijn van de zegeviering der Romeinsch impérialistische idee over de religieuse, waardoor ook toen reeds het burgerlijke gebouw, de basilika en de arena en niet de tempel het voornaamste bouwwerk werd?

En zou dit verband tusschen oorzaak en gevolg, zich ook niet nog daartoe uitstrekken, dat de verslapping van het zuiver constructieve beginsel ten bate van het decoratieve, meer in overeenstemming was met het karakter van het Imperium? Want het veroverde met den Romeinschen soldaat de wereld. Dat streven, het ten tweede male tot leven wekken eener toch reeds dubbelslachtige kunst werd nu voor de bouwkunst der Renaissance dubbel noodlottig. Wel hebben haar meesters door hun jonge levendige verbeelding getracht haar inderdaad op nieuw te doen leven, waarin zij, het zij ter hunner waardeering gezegd, soms wonderwel zijn geslaagd; en het zou ten eenenmale onbillijk zijn de architekturale waarde der Renaissance bouwkunst te verkleinen. Maar toch ontgaat den opmerkzamen beschouwer het groote verschil niet, dat reeds tusschen de architektuur van het Romeinsche Keizerrijk en het Pausdom bestaat. Want zoo nauwkeurig volgt de geest der bouwkunst de religiense idee, dat de tweeslachtige levensbeschouwing der Renaissance zich in haar bouwkunst weerspiegelt. Daarom werd ook toen weer het burgerlijke en niet het godshuis het voornaamste bouwwerk en dat niet alleen, maar zelfs dat burgerlijke bouwwerk kon de vergelijking met zijn Romeinsche collega niet doorstaan.

Had de Romeinsche tempel als zelfstandig kunstwerk nog een groote beteekenis, de Renaissance kerk had dit niet meer, en alle pogingen haar een religieus karakter te geven leidden slechts tot een verrijking in plaats van tot een veredeling.

De koepelruimte van Sint-Petrus te Rome, een wonder van bouwkunst, een gevoel van bevrijding gevend, waarbij alle kritiek

zwijgt, is echter niet de kerk, maar het paleis der Christenheid.

De 19e eeuw werd dus de eeuw der verbizondering, en nu nog leven wij onder haar invloed. Wij zijn nu nog getuige van de volkomen anarchie in het geestesleven, dus ook in de openbaring der kunst. De grootste voldoening is immers altijd nog, het anders te doen, het anders te willen, dan de concurrent, want het woord collega is een leugen; want men zoekt nooit het algemeene, maar altijd het bizondere. En door het algemeene publiek, het klinkt humoristisch, maar toch weer begrijpelijk, wordt juist niet het algemeene, maar slechts het bizondere gewaardeerd. De artistieke saamhoorigheid strekt zich hoogstens uit tot een paar volgelingen, dus tot een persoonlijke school, terwijl toch de eenige mogelijkheid om tot een algemeene bouwkunst te geraken, daarin zou bestaan, dat éénzelfde constructief beginsel gedurende eenige geslachten verder werd ontwikkeld; want tot het scheppen van normale bouwvormen, van een algemeenen stijl zijn de krachten van één mensch ontoereikend.

Daartoe is dus, wij beseffen het nu ten volle, dubbel noodig eenzelfde levensfilosofie, hetgeen we leeren van Grieken en Middeleeuwers. De dorische triglyphe, voor onze begrippen bijna onnoozel van eenvoud, is een resultaat van eeuwen; want bij dieper doordringen erkent men het voor ons onbereikbare, de kristallijne zuiverheid van zijn vorm.

De middeleeuwsche zuilenbundel zoo vanzelf sprekend logisch van samenstel voor de te verrichten werkzaamheid, schraagt de gewelven van honderden cathedralen. Wij zouden voor dat doel, even zoovele afzonderlijke steunsels hebben bedacht. Is het niet om het bezit van een dergelijke eenheid te benijden, dat wij in staat zijn deze vormen nog na 2000 jaren te bewonderen. Dat is in waarheid het klassieke.

Alleen op een lager plan van een zekere gemeenschappelijke overeenkomst is het allereerste begin van een bouwkultuur te bespeuren. Ik bedoel het landhuis, dat, bewoond door menschen die in hun maatschappelijk denken gelijkstrevend zijn, ook een zekere gelijkheid van vorm vertoont. Zoo is bijv. voor ons land in Gooi en Kennemerland iets voor de toekomst bereikt; maar verder stuiten we nog, en telkens weer, op een streven naar volstrekt persoonlijke bedoeling. Trouwens, wat is ook anders

te verwachten van een nog zóó troosteloos ontaarde tijd, die zelfs het godsbegrip niet alleen vernationaliseert, maar zelfs persoonlijk voor zich opeischt.

Neen! wat we hadden verwacht en gehoopt, een tijd die langzamerhand rijp zou zijn voor nieuwe algemeen geestelijke beginselen, en door de wedererkenning van haar fundamenteel begrip, ook voor een algemeene nieuwe bouwkunst, is vooralsnog een illusie gebleven. Wij kunnen persoonlijk iets, maar coöperatief nog niets bereiken. Want er was inderdaad een verwachting gewekt door het gisten van nieuwe algemeen geestelijke denkbeelden.

De moderne sociale idee was gedurende de laatste 25 jaar groeiende en beinvloedde de inzichten betreffende litteratuur en muziek, betreffende tooneel en dans, betreffende schilder- en beeldhouwkunst, en zeker niet het minst betreffende architektuur. Want juist deze kunst moest wel uit den aard van haar wezen, het meest den invloed der tijdwisselingen ondervinden, en ook inderdaad in het hart worden getroffen bij de groote gebeurtenissen aan het begin der 19de eeuw. Zij, van alle kunsten toch reeds de minst persoonlijke, en daarom de eigenlijke volkskunst, werd door de andere kunsten teruggedrongen. Zij, die de meest populaire moest zijn, verloor zelfs alle belangstelling. Daarbij werd zij krachtens haar utiliteitskarakter, maar al te gemakkelijk de prooi van het commercialisme, dat met den groei der industrie de noodlottigste afmetingen aannam. De bouwkunst had de Maatschappij en daardoor de Maatschappij de bouwkunst verloren. En toch moest er worden gebouwd en zelfs meer, veel meer dan vroeger. Het gevolg daarvan werd het copiëeren van oude stijlen, al naar den persoonlijken smaak, en met meer of minder succes, al naar het persoonlijk talent. Dus ook op dit plan een verpersoonlijking; waarbij het echter alweer onbillijk zou zijn om niet het vele talentvolle, dat, niettegenstaande de ongunstige omstandigheden, werd gemaakt te erkennen en niet mee te voelen het tragische der mislukking van het werkelijk geniale. Maar het resultaat moest wel onbevredigend zijn, omdat alle verbeelding aan de 19-eeuwsche bouwkunst ontbrak, en de ware verbeelding alleen mogelijk is krachtens zelfstandige schepping. En het zelfstandige is juist objectief.

Voor de samenleving beteekent echter het ontbreken van een algemeene bouwkunst, en daardoor van een algemeene stijl, omdat dàn ook schilder- en beeldhouwkunst de bouwkunst eendrachtelijk helpen, het ontbreken van stijl in die samenleving zelf. En stijl beteekent orde, d.i. rust.

Het beteekent dus het ontbreken van een algemeene schoonheid, d.w.z. een schoonheid door iedereen als zinnelijke waarneembaarheid van het leven zelf erkend, door iedereen als zijn geestelijk eigendom aanvaard. Want de schoonheid is geen eigenschap der dingen zelf, maar komt tot den geest tot ons.

Die schoonheid was er in de hooge oudheid; zoowel in het verre Oosten, als in het Zuiden, zoowel in den klassieken tijd, als in de middeleeuwen; die was er nog in de Renaissance, maar die was er niet meer in de 19de eeuw en is er thans nog niet.

En zij zal ook niet komen, zoolang de menschheid betreffende haar levensbeschouwing niet tot een gemeenschappelijk inzicht is gekomen, het dogma daarvan zal hebben aanvaard. Maar met dat woord bedoel ik in dit geval niet een vooropgestelde meening. die geen tegenspraak duldt, maar eene die op de idee der algemeene menscheneenheid is gevestigd.

Het zal daarom, als niet bovenzinnelijk, van anderen aard zijn, omdat het dit ideaal als dat der komende tijden zal moeten vastleggen. Maar is dat niet ook religieus?

Want we staan aan een keerpunt in de geschiedenis, aan een keerpunt ook met andere inzichten betreffende de maatschappelijke samenleving. Door die nieuwe idee zal ook een andere d.i. een eigen schoonheid die tijden bestralen, omdat beide evenals vroeger elkaars oorzaak en gevolg, inherent zijn.

En zij zal komen, al doet de crisis dezer tijden daaraan wanhopen, omdat het ondenkbaar is, dat de menschheid niet met alle kracht er naar zou streven de oorzaken der geestelijke en daarmee ook materieele verscheuring te vernietigen; want men bedenke ook dit, dat een crisis evenzeer bizonder, dus tijdelijk is.

Ten slotte rijst nog deze vraag. Waarin dan wel het schoonheidsverschil bestaat tusschen het kunstwerk dat krachtens een algemeenen en dat, hetwelk krachtens een persoonlijken

stijl is ontstaan. Wel is reeds even aangeduid, dat door zijn algemeenheid de eerste een grootere schoonheid waarborgt dan de laatste, maar er werd nog niet op den aard van het intensiteitsverschil gewezen.

Wij erkennen dat verschil in de algemeenheid der Grieksche bouwkunst, omdat wij deze terugvinden in de bouwvallen der geheele klassieke wereld, met dezelfde eenheid in samenstelling en vorm.

En datzelfde verschil toont ons de middeleeuwsche bouwkunst, waarvan het karakteristieke constructief systeem hetzelfde is van Noorwegen tot Italië en van Spanje tot Rusland. Haar vormen hebben overal gelijke kracht, verslappen nergens, getuigen overal van hetzelfde vertrouwen in hun logische schoonheid. Met de Renaissance zien wij daarentegen de nationale verschillen verscherpen en daardoor ook die in de kunst, welke ten slotte in Frankrijk zich ontwikkelt krachtens de subjectieve imperialistische idee, welke culmineert in het ‘l'état c'est moi’. Deze categorie kon weer evenals de Romeinsche door zijn algemeenheid de wereld veroveren.

Het groote verschil in schoonheidsuiting tusschen een algemeene en een bizondere kunst is nu, dat de eerste het verhevene benadert, datgene wat het gewone te buiten gaat, terwijl de laatste niet boven de schoonheid uitgaat. En nu is alleen het verhevene in staat ons werkelijk te ontroeren, omdat niet de mensch maar de menschheid in die verheven kunstwerken haar ziel heeft gelegd. De bezieling die ze schiep was een algemeene en daardoor van grooter intensiteit dan een persoonlijke.

Er is verhevenheid in een Griekschen tempel, zoowel als in een gotische Cathedraal, want beiden symboliseeren de verheffing des geestes boven den beganen grond. En alleen daarom was de verontwaardiging die ons beving bij de verwoesting van de Cathedraal van Rheims zoo groot, omdat daarmee de verzinnebeelding van een menschheidsideaal werd vernietigd. Een Cathedraal der Renaissance daarentegen vermocht die verhevenheid niet te bereiken, omdat de bezieling haar algemeenheid had verloren. Want met het protestantisme werd de christelijk religieuse eenheid verscheurd en het protestantisme heeft als algemeene idee nooit een algemeene kunst voortgebracht.

Wij staan, het werd reeds even aangeduid, op een keerpunt in de geschiedenis; nieuwe denkbeelden waren reeds gistende, maar het bleek, dat die voor de algemeenheid nog niet rijp waren. De groote idee eener algemeen sociale volkerengemeenschap, het begin van het ideaal der menscheneenheid, met en door de geweldige industrieele ontwikkeling der vorige eeuw ontstaan, bleek nog slechts in allereerste kiem aanwezig.

De Europeesche oorlog verbizonderde haar in scherp omlijnde nationale verschillen, zoodat zij in haar algemeenheid niet meer bestaat; die crisis is echter tijdelijk, zoodat zij na het eind daarvan zal wederkeeren, omdat een dergelijk ideaal zich niet laat verstikken.

Het is zelfs als reactie te verwachten, dat de ontwikkeling van die idee na de wereldcrisis met een sneller tempo zal gaan. In welk geval, maar in welk geval ook alleen, de prijs voor de bereiking van dat doel, de verwezenlijking van die idee, althans niet te hoog zal zijn betaald.

Maar bovendien heeft de industrieele ontwikkeling van dezen tijd reeds met betrekking tot de bouwkunst iets bereikt, iets wat inderdaad een algemeene kunst schijnt voor te bereiden. Het valt niet te ontkennen dat de industrieele techniek, waarvan wij de wonderen dagelijks zien vermeerderen, der bouwkunst nieuwe middelen ter ontwikkeling, der materie nieuwe mogelijkheden heeft gesteld. Tengevolge daarvan zijn reeds werken ontstaan van een geweldige kracht, en door hun afmetingen van een zekere verhevenheid; want het verhevene houdt ongetwijfefd met het quantitatieve verband. Zij kunnen worden vergeleken met die van het oude Rome, constructief door koenheid en durf, en wezenlijk door de ontwijfelbare overeenstemming tusschen de imperialistische idee van toen, met de industrieele van dezen tijd. Een scherpzinnig Duitscher sprak zelfs van een moderne fabriek, als van een cathedraal van den arbeid. Maar aan al die werken ontbreekt juist datgene, wat daaraan de hoogere wijding geeft, de algemeene bezieling, omdat de religieuse idee der sociale gemeenschap nog geen werkelijkheid werd.

Want het groote keerpunt in de geschiedenis zal ook de inzichten wijzigen betreffende godsdienst en filosofie, zij, die hun kennis hebben gezocht buiten den samenhang met de werkelijke wereld,

buiten de ervaring. Want niets blijft zichzelve gelijk, bestendig is slechts de eeuwige wisseling en ook de wisseling is verschillend.

Dat groote keerpunt zal dus ook den groei naar een algemeene bouwkunst versnellen, waartoe reeds, maar onsamenhangend, de kiemen werden gelegd.

Zij zal dan, groeiend met de ontwikkeling van die idee, weer worden wat ze van nature is, de kunst der gemeenschap, de kunst door het volk, voor het volk.

Zij zal zich gedurende die ontwikkeling ontdoen van al het bizondere, van al het tijdelijke, en dan krachtens een zuiver constructief beginsel een algemeene schoonheid bereiken; want het beginsel, het alles begrijpelijk makende, komt aan het einde.

En die schoonheid zal, zooals van alle groote bouwkunst, weer zijn van edelen eenvoud, en daardoor reeds verheven, omdat het schoone door den eenvoud verheven wordt.

Maar die verhevenheid zal eerst ten volle worden geopenbaard, wanneer de sociale idee, het ideaal der algemeene menscheneenheid, zal zijn verwezenlijkt. En dan zal door die hoogere bezieling opnieuw een algemeene bouwkunst, en door haar een algemeene kunst karakter geven aan de samenleving, maar door beiden een hoogere kultuur dan ooit te voren worden bereikt, omdat hare bezielende idee aan onze hoogste verwachtingen beantwoordt.

Kunst en kosmos
Door
P.N. van Eyck

Waarde Vriend,

Gij schrijft mij dat gij mijn ‘Gesprek op de Monte Mario’ gelezen hebt, dat ge ook in u-zelf de neigingen bespeurde die ik in dat stuk als in de menschheid ontwakend aangaf, - gij vraagt mij slechts of reeds nu eenige karaktertrekken kunnen vastgesteld worden, welke een kunst, ontstaan uit het kosmisch levensgevoel, eigen moeten zijn; of, alle technische bijzonderheden ter zijde gelaten, dat kosmisch levensgevoel de kunstenaarsziel zal dwingen zich te uiten op wijzen die wij, als noodzakelijke voortvloeiselen van zijn aanwezigheid, ook thans kunnen voorzien en in alle ernstige pogingen om tot een nieuwe kunst te geraken herkennen. Ik geloof dat ik die vraag bevestigend moet beantwoorden en ik wil u in dit schrijven eenige mijner gedachten als nadere verklaring dier meening uiteenzetten, in de hoop dat zij u niet alleen waar zullen schijnen, maar tevens in u al die andere denkbeelden verwekken, waaraan zij vruchtbaar zijn.

Ik zeide in mijn gesprek - sta mij toe dit nog even samen te vatten - dat niet in het aardsche, maar in het kosmische de zin en rechtvaardiging van het menschelijk leven ligt, dat slechts uit het kosmische alle bedrijven der menschen en andere levende schepselen zóó te verklaren en te verdedigen zijn, het leven zóó te begrijpen is, dat het aanvaardbaar wordt; dat de levensenergie die aan alles gemeen is, de éénige gemeenschap vormt, waardoor wij tot elkanders hart, het hart der dingen, kunnen doordringen; dat *zij* ons in staat stelt de menschheid,

de natuur te doorvoelen, breeder gezegd, althans gedeeltelijk in iets buiten ons Zelf te leven, en dat dus enkel van uit het hart der dingen, door middel van ons kosmisch levensgevoel, de nieuwe kunst waaraan wij behoefte hebben, kan geschapen worden. Met die bedoelingen schreef ik dat de stof des kunstenaars nooit iets anders zijn kan dan enkel datgene wat in alle dingen: natuur is.

Eén ding, niet waar, is ons allen onwrikbaarste waarheid: geen waarachtige kunst is denkbaar dan als uiting van het levensgevoel zijns kunstenaars. Ons levensgevoel is dat waaruit onze kunst ontstaat, waardoor zij gevormd wordt, waardoor zij bestaan blijft, - het spreekt dan van zelf dat een kunst die onmiddellijk uit het zuivere kosmische levensgevoel geboren wordt, er de uitdrukking van zijn moet. Welke wijzigingen ons uit ander begrip des levens voortgekomen denkbeeld van kunst door deze wet moet ondergaan, tot welke nieuwe schoonheid wij onze zinnen zullen op te voeden hebben, het kan u, meen ik, niet duidelijker worden, dan wanneer ik met een paar woorden spreek over die twee andere hoofdvormen waaronder ons aller in zijn wezen onveranderlijke levensgevoel zich den mensch gemeenlijk, in het leven ervaren of begrepen, in de kunst aanschouwelijk of voelbaar gemaakt heeft. Ik denk aan hem die zich uitsluitend van zijn menschelijkheid, zijn aardschheid bewust is, die de gansche wereld door het menschelijke, het aardsche heen ziet, verklaart, lijdt en geniet; en aan hem die wel degelijk leeft in de groote vraag naar de verhoudingen en betrekkingen tusschen als gescheiden ervaren aardschheid en buitenaardschheid of heelal; die wel degelijk tracht te komen tot de verzoening van kosmos en specifiek-menschelijke voeling; maar het antwoord niet anders heeft kunnen geven dan door de creatie eener godheid, welke ook, tegenover de menschheid; en daarna, om zich zijn verhouding tot die godheid duidelijk te maken, door zijn menschelijkheid gedwongen is haar, meer of minder, te symboliseeren, te veraardschen.

Voor iederen in het aardsche verzonkene is alles waardoor het aardsche gekend wordt: de gestaltelijkheid die onze oogen waarnemen; de atmosfeer die wij met onzen reuk als de hem

eigene, karakteriseerende onderscheiden; de bewegingen waardoor zij van elkaar wijken of zich met elkander verbinden; de betrekkingen en verhoudingen waarin zij tot elkaar staan; het eenig belangrijke. De dingen die hij niet waarnemen kan, denkt hij of verbeeldt hij, en maakt ze door denken of verbeelden aardsch. In alles wat buiten de aarde waarneembaar of begrijpbaar is, herkent hij de wetten zijner menschelijkheid en hij begrijpt het al onder dezelfde formules als deze. Zijn heele kennis van 'aarde en hemel' kan hem slechts dienstbaar zijn om zijn aardsche leven voller te maken, en zoo hij aan den kunstenaarsdrang toegeeft, is hij er op uit het aardsche tot kunst te scheppen, het aardsche in zijn kunst, op welke wijzen hij dat ook tracht te bereiken, organisch te doen leven; hij zal, in de wetenschap dat enkel het aardsche voor ons belang heeft en dat ieder detail, iedere kleur of geur of schoonheid van het aardsche zijn eigen waarde bezit, die aardschheid trachten na te bootsen. Niet noodzakelijk volkomen gelijk hij de dingen afzonderlijk ziet, want de nabootsing van een complex aardschheden kan, en moet zelfs, tot het verwaarloozen van afzonderlijke gestaltelijkheden of hun deelen leiden, - maar toch, daar zij anders hun waarde zouden verloren hebben, binnen de grenzen der menschelijke herkenningsmacht. Voor dezen kunstenaar is de vorm, de kleur, de lijn der dingen gelijk ons oog ze waarneemt, datgene wat hij in zijn werk zóó tracht na te bootsen dat zij er als realiteiten in schijnen te leven. Slechts zal hij, door de wet die iedere daad door zijn schepper bepaald doet zijn, genoodzaakt worden zijn visie der dingen ook in zijn kunst als door zijn persoonlijkheid gekenmerkt te doen zien, en door dezen dwang, te zaam met de verschillen van individueele begaafdheid, ontstaat bij een op hetzelfde gerichte wil, de verscheidenheid tusschen hem en zijn soortgenooten.

Met den kunstenaar der tweede hoofdvorm is het gansch anders. Hij weet dat niet in het aardsche, maar in God, dien naam voor zijn bijzondere aanvoeling van den kosmos, het werkelijke leven der menschheid ligt. Hij weet dat wij enkel deel zijn van een groote, door God geschapen orde en dat het ons doel is het aardsche weder te verlaten om tot zuivere geestelijkheid terug te keeren. Het aardsche wordt dan bijkomstig.

Zijn aandacht mag en kan geenszins hoofdzakelijk op de aardsche verschijningsvormen gericht zijn, daar deze slechts de bedorven en sterfelijke afschijnsels zijn van Gods smettelooze, onsterfelijke heerlijkheid en zijn verlangen zich weder met God te vereenigen enkel kan vervuld worden door de reinmaking, dat is vergeestelijking, verontstoffelijking van het aardsche, opdat de ziel die binnen het aardsche woont, haar oorsprong zoo dicht mogelijk nadere, na den dood van het aardsche onmiddelijk met hem vervloeien kunne. Eerbied voor God doet hem het aardsche dat door den mensch het rijkst vertegenwoordigd is, als afschijnsel van God denken, - in werkelijkheid echter is God de door onze menschelijkheid bestaande en bepaalde idee der menschheid. Den mensch Gods afschijnsel noemen, beteekent noodzakelijk: God menschelijk begrenzen, God aardsch denken en aanschouwen, waarmee gezegd wordt dat de kunstenaar van dit levensgevoel een werk zal scheppen, dat de uitdrukking is der goddelijkheid in den mensch, zijn eeuwige ziel en haar begeerigheid naar God, maar die uitdrukking door de onverbrekelijke correlatie van God en mensch niet kan tot stand brengen dan door haar in aardsche gestalte te belichamen. Ook hij - laat mij van nu af uitsluitend ter demonstratie van beeldende kunst spreken, daar juist zij in al deze dingen de moeilijkste vraagstukken oplevert - schildert aardschheid, maar als draagster, als verbeeldster van goddelijkheid. De goddelijkheid zal verliezen, want zij wordt begrensd, maar het aardsche zal winnen, want het wordt gevoed met goddelijkheid. De realistische kunstenaar (versta deze term naar de beteekenis van haar stamwoord) zal zwelgen aan het aardsche en zijn organische, zinnelijke gestaltelijkheid, iedere kleur of geur of lijn heeft zijn eigen beteekenis in zich zelf, elk is een feest en vraagt de aandacht. Niet aldus de religieuse kunstenaar. Hij geeft het aardsche slechts voorzoover het dient tot verwezenlijking van zijn hooger doel. Hij geeft het eeuwig-veranderlijke als beeld. van het eeuwig-onveranderlijke. Dit heeft op zijn kunst den meest ingrijpenden invloed. Alle detail-zwelgerij verdwijnt in hem, slechts het essentieele, karakteriseerend-wezenlijke is hem van nut. Daar het karakter van het Goddelijke eeuwigheid en verhevenheid is, zal hij van de dingen meer hun

geestelijke waarde, hun idee, dan hun lichamelijkheid schilderen. De lijnen worden grooter, strakker, synthetischer, de kleuren enkelvoudiger, het aardsche wordt gestyleerd, dat is, tot een rust gebracht, waarin het essentieele zijner verschijningsvormen leven blijft. Wat hij doet is niet: nabootsen, niet: een vertegenwoordiging der dingen scheppen, maar: de expressie geven van het aardsche als deel der goddelijke orde, het aardsche als aanschouwing, den mensch als vleeschwording van het goddelijke. Hij styliseert, dat beteekent, hij drukt de eeuwigheidswaarde uit van het aardsche in heel zijn verheven grootschheid. Diepe religieuse aandrift zal van zelf in de richting van deze kunst gedrongen worden en veel van wat wij verkeerdelijk primitief noemen is niets dan de bereiktheid van een kunstwil dien wij ons niet de moeite getroost hebben behoorlijk te bepalen. Een bereiktheid die streng dient gescheiden te worden van die andere, welke van de eerste haar onderwerp heeft overgenomen om aan dit opgelegde onderwerp verder de lust aan aardschheid, aardsche organischheid en harmonie ongestoord te boeten.

Maar de kunstenaar nu, die uitdrukking wil geven aan het loutere, niet menschelijk omgeschapen kosmische levensgevoel, die niet zijn eigen verhouding tot den kosmos in groote synthetische symbolen veraardscht, doch genoeg heeft aan de volheid van gevoel die zijn deelgenootschap aan het kosmische in hem wezen doet, - hoe zullen wij in zijn werk de aardsche gestaltelijkheid terugvinden? Ziehier zijn verschil met den religieusen kunstenaar. Voor den kosmisch voelenden mensch is niet het aardsche een afschijnsel, een schepping van het goddelijke, - dat goddelijke, dat hij kosmos noemt, leeft in de dingen zelf, sterker nog, wordt door de gezamenlijkheid der dingen en de in hen levende krachten gevormd. Voor den religieusen kunstenaar zijn - hij zelf zou de godheid door dit woord niet willen krenken, - godheid en menschheid ten hoogste correlaten. Voor den kosmischen is alles aardsch en alles kosmisch, het een is er door het ander, zij zijn elkander. De dingen hebben hun eigengerechtigheid volkomen herkregen, zij zijn geen dienaars meer. Maar zij bestaan nimmer los van elkander, omdat zij niet alleen in zich zelf, maar ook in hun onderlinge

verhouding de kosmos zijn, gelijk ook zij zelf uit een onderlinge samenhang van weer volledig-kosmische dingen bestaan. Kosmisch beschouwd is iedere gestaltelijkheid enkel schijnbaar, door de hoedanigheden onzer eigen gestaltelijkheid heen gezien als een andere dan zij werkelijk is, als een min of meer rustende, stabiele. Zij is echter een vlietende, veranderende; het wezenlijke is niet het zóó, voor ons, schijnen, - want dit is enkel bedrog der menschelijke organen - maar het zijn zelf, dat is, de kosmische levensenergie, uitsluitend ervaarbaar in 't eeuwige worden der dingen. Wanneer de kunstenaar uitdrukking wil geven aan zijn kosmisch gevoel, zal ook hij, in den regel, dat door middel der aardschheid trachten te bereiken, omdat enkel door het aardsche voor den mensch het kosmische ervaarbaar, hier vooral: aanschouwelijk is. Hij kan daar echter nimmer toe komen door de dingen te geven in de schijnbare rust van hun oogenblikkelijke verschijning, gelijk de mensch ze met zijn beperkte organen waarneemt. Het kosmische bestaat in één ononderbroken beweging en die kunst werd eerder zijn verloochening dan zijn uitdrukking. Hij heeft de dingen te geven, niet zooals zij schijnen, want hun wezenlijkste, de kosmische beweging, bleef dan buiten de in het kunstwerk aanwezige ervaringsmogelijkheden; maar als voortdurend veranderende wordingen van de kosmische levensenergie. Deze wordingen, deze verwordingen, moet hij uitdrukken en daardoor dwingt hem zijn gevoel de gestalten, lijnen, kleuren, verhoudingen onzer zintuigelijke waarneming te breken, - eerst dan kan hij de ziel, het wezen van het leven uitdrukken. En hier moet ge nu scherp onderscheiden. Hij zal niet in de fout van zooveel valschmodernen vervallen, dat hij slechts het bewegen der dingen ontleedt, het iets meer differentieert dan wij het zien, en dan dat iets meer ontleede bewegen nabootst - de zwaaiing van een stok geschilderd als een stralengarve van stokken - de vorm van het kosmisch levensgevoel ware al te gemakkelijk gevonden, het zou volmaakt hetzelfde zijn of hij ze in de schijnbaar rustende gestaltelijkheid onzer gezichtswaarneming gaf, - maar hij zal de onontleedbare beweging van den kosmos *uitdrukken*. Hoe? Vergeef mij, ik ben een dichter, een kunstenaar wiens kunst als de muziek in beweging zelf bestaat, - ik ben

geen schilder en kan u te minder antwoorden waar de schilders zelven naar hun middelen zoekende zijn. Ik kan slechts zeggen wat gij begrepen zult hebben: dat zulk een schilderij een gansch ander aspect zal bieden dan het realistische of het religieuse, en dat het aan ieder die het niet van uit het kosmisch levensgevoel zal trachten nabij te komen, vaak een ontstellende of belachelijke waanzin moet lijken. En toch zal ieder ander beschouwen nutteloos zijn, omdat het tot mislukking gedoemd is, - ook dat echter kunnen die beoordeelaars niet inzien. Het wezen van het kosmisch levensgevoel dwingt door een noodzakelijk streven tot zulk een kunst en zoo de kunstenaar waarlijk de volle uitdrukking van het gevoel zelf waaruit hij schept benaderen mocht, draagt zijn werk zijn bestaansrecht in zich en is al of niet erkenning van bestaansrecht van geen belang.

Ziehier een, natuurlijk zeer schematisch, antwoord op uw vraag. Ik wilde nog één ding zeggen. Sprekend als ik deed, de kunstenaars op die wijze in drie categorieën deelend, ben ik mij bewust telkens slechts over het begrip van een bepaalde kunstenaarsorde gesproken te hebben, wetend dat nog nooit één idee een volmaakte verwerkelijking gevonden heeft en dat nog nimmer ter wereld één kunst bestond, die haar idee volkomen kon uitdrukken. De dingen des levens zijn te zeer vermengd, wij dragen te zeer de erfenis der eeuwen in ons dan dat niet ons leven vol zou zijn van elementen, niet eigen aan ons kernwezen, maar die wij toch in ons omdragen en op de verschijningsvormen van ons kernwezen zien inwerken. Zeker zult gij beseffen dat al de verschillen tusschen menschen, tusschen kunstenaars onderling tegelijk, ook zij, leiden tot de onmogelijkheid eener volmaakte verwerkelijking van het ideaal, en de oorzaak zijn van die onuitputtelijke schat van verscheidenheid welke wij als getuigenis van 's menschen rijkdom zoo bewonderen. Onze armoe is gevolg van onze rijkdom. De volmaakte verwerkelijking der idee zou men immers slechts *na* den dood kunnen tot stand brengen, daar vóór dien tijd het kosmische gevoel aan zijn grootste volheid niet toekomt en dan ook niet in zijn grootste volheid kan uitgedrukt worden. Zij is dus onmogelijk want na den dood is voor onze menschelijke aanvoeling, noodzakelijke factor van het scheppings-

proces, het Alles het Niets. Dat wij het gevoel in kunst trachten uit te drukken bewijst ons ook dat wij tot die volheid in ons menschelijk leven niet geraken zullen. Zoo is kunst een poging om tot den oorsprong van alle leven op te stijgen, en tegelijk de schitterende mislukking dier poging, en ieder die ons in staat stelt langs anderen weg dan de onze naar die stijging te trachten, zullen wij eeren tot wij, boven alle menschelijke kunst, zelf de schijn zullen zijn die ons thans tot schepping dringt, zelf de volheid zullen zijn, waarin wij, op háár al ons begeeren richtend, thans nog vervloeien willen.

Liederen
Door
Marie Cremers

I

Iedren dag een ander lied
wil ik zingen, vrij en eenzaam.
In den droom wordt mij gemeenzaam
alles wat mijn geest beziet.

Altijd nieuwe avonturen,
altijd nieuwe schoonheidsvuren
vind ik zwervend. En ik schrijd
in de brandende eeuwigheid.

Van de stormen in de stilte
en van zoetheid in de zilte
bitterheid van 's werelds nood.
Leven, kom! Uw naam is groot!

II
Laren

Ik mag wel die regenzomers
als de wind door de loovers suist
en door de toppen der boomen
een ernstig lied verruischt.

En ik denk aan mijn kinderjaren
in den tuin van Groenendaal,
aan de sparrenstraatweg in Laren,
een dorpstuin wat simpel en schraal.

Ik ruik weer de vochtige aarde
en de phloxengeur langs het pad,
en de appeltjes die ik bewaarde
en in mijn boezelaar had.

En de duizendschoonen kleurig,
als een poppejurk zoo bont,
verregend maar toch nog fleurig
lachten mij toe van den grond.

Maar het meest, in het winderige ruischen
aan de punt van den dorpschen tuin,
hield ik van het boomesuizen
waar ze bogen, kruin op kruin:

aan de punt van den tuin, verloren
in het machtige windgeluid,
stond een peinzend kind te hooren
naar het lied van de eeuwigheid.

III
Herfstdroom

Mijn lippen zijn verzegeld;
stom en blind en doof
ga ik alleen mijn stille bleeke paden.
Ik ga in treurnis,
maar in vroom geloof
dat gij het raadsel van mijn ziel zult raden.

Ik weet dat gij mij niet verstooten zult:
ik ben deemoedig, arm en brooze;
ik ben geheiligd door gedwee geduld,
en heb den glimlach van de najaarsrozen.

IV

Gebonden ben ik. Plaats en tijd
zijn als een keten. Overal grenzen!
Gedachtevluchten zoo fier uitgevlogen
strijken weer neer met hun vermoeide oogen.
Niet berusten kunnen mijn vurige wenschen.

O gesloten poorten! Alleen in droomen
zijn alle dammen weggenomen.
En niets meer dat mij scheidt
van hen die mijn ziel belijdt.

Wanneer mag ik geven mijns harten schat
aan hen die ik altijd heb liefgehad,
maar die de kansen van 't vreemde leven
uit mijn eigen banen hebben gedreven?

...Ik klop, ik klop...'Is er niemand binnen?
Luister, ik wil mijn verhaal beginnen
van twijfelen, dwalen en ijdelheden,
die mijn ziel verduisterden lang geleden...
Nu zijn alle sluiers weggedaan:
als een simpel kind kom ik voor je staan,
als een zuivere vlam van ondoofbaar vuur,
en dit is Eeuwigheids Uur...'

...Maar de lach versterft op mijn gezicht
en de hemeldeur blijft dicht.

V

....Zoo heb ik dan mijn beden omgekeerd.
Mijn ziel trekt zich terug in eigen wezen.
Voorzichtigheid heeft 't leven mij geleerd:
inplaats van durven leerde ik vreezen.
- Maar vreezend leerde ik durven moedig zijn.
Ik daag het leven uit!
IJskoud en rein.

Ik voel de hagel op mijn aangezicht,
de stormen gieren en de boomen zuchten.
Ik sluit als in gebed mijn oogen dicht:
wie niets verliezen kan heeft niets te duchten.

VI

Ik heb mijn leven overgegeven:
ik wil niets meer zijn;
ik trek mij terug uit de jagende wereld
in stille woestijn.

Ik heb roem begeerd en niet gevonden:
wat zocht ik dan eigen eer?
Ik weet dat mijn handen zijn gebonden,
maar wee! als ik mij verweer.

Ik weet dat mijn handen zijn gebonden,
maar ik weet ook wiè ze houdt.
- Nu bloeit mijn leven uit dieper gronden
waarin de wereld niet schouwt.

VII

De lucht is grauw en het groen is hard;
de dingen kijken leeg en verstard
zonder ontroering of luister.
Er is geen licht en geen duister.

Grauw zijn de wegen en soor is mijn ziel.
Ik wou dat een kletterende regen viel
of dat de boomen zwiepten
totdat ze piepten!

VIII

Mijn leven was als van de harde aloë,
vol bitterheid maar ook vol taaie sterkte.
Ik groeide jaar op jaar en teerheid groeide mee,
die niemand merkte.

Toen andren jeugdig bloeiden stond ik leeg in eenzaam land,
maar in mijn hart lag kiem van een verborgen schoonheid.
O mocht ik bloeien als de vreemde aloë-plant,
die, stervend, in een wondre bloem haar hart ten toon spreidt!

IX

Uit den chaos der hartstochten voel ik mij stijgen
tot de puur-kristallijnen verhelderdheid,
zooals glanzende herfst stijgt uit moe zomer-zwijgen
stralend en klaar, victorieus en bevrijd.

Zal ik nu plukken, na zooveel zorgens,
de geurige vruchten, zoo smartlijk verbeid?
Dauwig en rein zijn de zonnige morgens,
van een juweelige heerlijkheid.

Anders is 't najaar dat ik me verbeeld heb
toen het nog voorjaar was in mijn ziel,
en van de vreugden waarmee ik gespeeld heb
is er niet één die mijn hart niet ontviel.

Maar in den spiegel der contemplatie
die de herfst in de opalige luchten houdt,
wenken zij weer met een diepere gratie,
schooner, en even innig-vertrouwd.

Niets is verloren. 't Is anders geworden,
om op te staan tot een nieuw gezicht.
Vruchten zijn bloesems die eenmaal verdorden,
verwoest èn gerijpt door het eeuwige licht.

Vier gedichten
Door
Gerda van Beveren

Maria Magdalena

Ik ben de vrouw wie veel zal zijn vergeven,
Omdat zij veel en vol heeft liefgehad.
De wereld heeft mij hoonend uitgedreven
Maar trots is in mij om mijns harten schat.

Want nooit heb ik, alleen in lijfs begeeren,
Mijn Ziel bezoedeld in een lage drift,
En nooit zal mij het koude oordeel deren
Waarin de maatschappij haar vonnis grift.

Maar erger is de angst die mij bij wijlen
Doet deinzen voor het leven dat ik leed;
Daar gaapt de afgrond die ik niet kan peilen
En die ik grondeloos, onpeilbaar weet.

Er zullen altijd, altijd nieuwe komen
En nooit die eene die mij tot zich neemt.
Ik heb een stem, een nieuwe stem vernomen,
Die d' oude, eens vertrouwde, weer vervreemdt.

En als ik al mijn liefde heb gegeven
En uitgebrand mijn dorre ziel betreur,
Hoe kan ik langer dan verarmd nog leven
Van liefde die ik als een aalmoes beur?

Die toekomst dreigt, ik kan haar niet ontwijken
Dan in de volle roes van 't oogenblik;
Nog heb ik lief, nog kan ik u bereiken,
Maar met mijn laatste liefde sterf ook ik.

Spreuk

Wie zijn verlangen bant
In boei van verzenmaat,
Rond zijner driften brand
Keten van rytmen slaat,
Wie zijn gedachtendrang
Nooit zich verloopen laat,
En voor zijn zinnendwang
Sterk als een wering staat,
Hij, in gebondenheid,
Kent de bevrijding.

Een oud verhaal

De man en het meisje beminden elkaar,
Als zij hield van hem, zoo hield hij van haar:
Zij geloofden hun liefde zoo sterk en groot
Dat ze dragen kon 't wicht bei van leven en dood.

Zij wist niet, dat haar de glans van zijn oog
En zijn jonge, bekorende wezen bedroog,
Waaronder zoo moeilijk te peilen viel
De diepe gespletenheid van zijn ziel.

Hij kon haar niet geven de rust, die zij vroeg,
Hij die in zich een branding van onrust droeg
En 't vertrouwen in menschen verloren had
En de liefde niet kende als kostbaarste schat.

Als meeuwen die deinen op hooge zee
Zoo golfde hun liefde op 't leven mee
En verder weken zij van elkaar
En zij hield van hem en hij van haar....

De man en het meisje - maar 't meisje werd vrouw -
Die leven nu beiden in grooten rouw,
Om 't geluk dat niet blijven wou tusschen hen twee
Maar even wenkte en voor immer verglee.

En hij zegt: kan voor mij dan nooit vriendschap bestaan,
En moet alle liefde dan langs mij gaan?
Of is er geen liefde en vriendschap op aard:
Slechts een schijn die de velen voor wanhoop bewaart?

En zij: Toen ik liefhad - maar 'k heb je nog lief -
Toen was 't of die kracht mij van alles onthief:
Van angst en van twijfel; nu is het voorbij,
Verstikt door jouw twijfel en onmacht, in mij.

En dat zeggen zij beiden omdat de pijn
Van d' eigen schuld niet te dragen zou zijn,
En ze 't ook niet aanvaarden als ijzeren wet,
Door het leven den mensch en zijn wenschen gezet.

En ze ook niet gelooven dat nieuwe gloed
Den ouden verdooven zal in hun gemoed,
Dat een sterkere liefde de zwaarte van
Hun eigen onmacht vernietigen kan. -

Ik heb het gevonden, dit simpel verhaal,
In een vreemd, oud boek, in een vreemde taal.
En ik heb het gegeven zooals ik het vond,
En zooals mijn hart het trillend verstond.

Zang

Zon die zonk en maan die rijzend
Sterren doofde met haar licht,
Bloem die blonk en blad dat deizend,
Voor de zwoele winden zwicht,
Zang die klonk en lied dat prijzend
't Leven tot een schoonheid dicht;
Allen voeren het verlangen
Van mijn ziel naar u alleen,
En in zaligheid omvangen
Breekt mijn weemoed in geween.

Vijf sonnetten
Door
J.G. Danser

I
Weeldes Herdenking

Ter stad gekeerd herdenk ik blij de weelden
Der donkre heide, breed en eindeloos,
Van 't hooge bosch waar reeds de blâren geelden
En van de dreven die mijn dolen koos.

Iedere dag, of zon en geur mij streelden
Of dat de regen viel, stil-troosteloos,
Was vol van vrede en droomen die me omspeelden
Als vlinders soms een teer-ontbloeide roos.

En in den nacht, wanneer het vreemde duister
Mij met zijn broze sluiers had omhangen,
Onvatbaar-vaag en fijn als ijle dauw, -

Dan was mijn ziel vervuld met zoet gefluister
Van liefde en teêrheid en een zacht verlangen
Ontbrandde in mij naar 't lichaam eener vrouw.

II
Hergeboorte

Het is mij, lief, als had ik u verloren
En of ik u nu eindlijk wedervond:
Uw wezen draagt weêr 't eigen stil bekoren
Dat eens mijn zachte deernis heeft gewond.

Ween nu niet meer. Ik zal u toebehooren:
Mijn droefenis die zooveel leeds weêrstond,
Mijn fel verlangen dat geen angst kon smoren,
Mijn sterke trots dien gij toch overwont.

En samen zullen we ons dien vreê bereiden
Dien nu het leven nimmer voor ons heeft
En dien wij anderen zoo diep benijdden.

Dan zijn, van vreemde teederheid doorbeefd,
Nachten en dagen één eindloos verblijden,
Eén heerlijk feest daar liefde neemt en geeft.

III
De Schoone Herfst

Naar dezen herfst had ik ontroerd gewacht
Als naar een nacht van zwoel-doorgeurde droomen:
Naar 't koele licht en naar de gouden boomen
In grauwen nevel langs de smalle gracht.

De dagen waren vreemd van veege pracht,
Een felle gloed scheen alles te doorstroomen:
De bloemen baarden huivrend-zoete aromen
En wreede kleuren, bont en brandend-zacht.

En als ik trad onder het droeve woeden
Van stilte en weelde en lust den dood gewijd
Voelde ik een beven door mijn leden spoeden,

Maar ook, diep in mijn ziel die bang-verblijd
Den rijkdom dronk, het matelooze bloeden
Van schrijnende angst en heete onzekerheid.

IV
Het Lichte Beeld

Als wij, na nachten loom van liefde, ontwaken
En onze droom verkwijnt in 't morgenlicht
Zal, lief, mijn hand uw naaktheid streelend raken,
Uw zachte leden en uw aangezicht.

En al de dagen naar wier stil genaken
Zoo lang ons droef verbeiden was gericht
Zullen wij samen zoete vreugden smaken
En fluistrend gaan of mijmren, de oogen dicht.

En als de grijze schemeringen zijgen
Zullen wij door haar teederheid ontroerd
Ons baden in een wijde zee van zwijgen,

Totdat de nacht ons naar de sponde voert
Waar mijn verlangen tot uw lach zal nijgen,
Ons beider ziel door één geluk omsnoerd.

V Dood

Mijn peinzen kan den vreemden dood niet loven
Die me u welhaast voor steeds genomen had:
Uw lichaam dat mijn droom ontroerd bezat,
Uw bleek gelaat welks lach mijn smart kan dooven.

Dan had ik u nooit bevend meer omvat,
Nooit meer uw haar gestreeld, zijn geur gesnoven,
Met u nooit meer door zomers blijde hoven
Gedwaald of laat door de avondlichte stad.

- Neen 't is niet wreed dat na een zalig zwerven
Door vreugde en hoop en stilte en droefenis
Wij eindelijk een koele rust verwerven,

Maar nu: mijn ziel is bang en ongewis,
Ik kan uw warmte, uw zachtheid nog niet derven,
Uw liefde die zoo zoet-vertroostend is.

De oden van Horatius
Vertaald door
Jaap van Gelderen

Rekenschap

Met dankbaarheid gedenk ik de aanmerkelike bekorting die mijns vaders Vosmaer-exemplaar menigmaal bracht in mijn huiswerk. En 't is mij een weemoedige gedachte, dat mijn Horatius-vertaling aan de toekomstige schooljeugd niet gelijke diensten zal kunnen betonen. Niet het minst om het succes. Want nevens de vele eerlike en welverdiende waardering, die Vosmaer's arbeid toekomt van de zijde der schoonheid-genietende minnaren van litteratuur, berust zijn blijvende vermaardheid voor een niet geringer deel in der gymnasiasten baatzuchtige huichelarij. 't Zij hun en hem vergeven, maar waarlik, 't zal ditmaal langs deze weg niet gaan.

Hoe 't wel zal gaan, meen ik te moeten zeggen. Want wie er zich toe zet, der mensheid heiligste kultuurwaarden om te smeden, is rekenschap schuldig van wat hij met het hem toevertrouwde goed denkt te doen.

Allereerst, wat is het ware en wezenlike, dat behouden blijven *moet*? Dat zijn alle *inhoudswaarden*, alle *gevoelswaarden*, in al hun nuances, en hun *ritme*, dat is der woorden en woordverbindingen eigen kleur en toon, hun innerlike kadans, het is de harmonie van stof en vorm, de harmonie ook van dichter en lezer, het is de Kunst zelf.

Al het andere zijn hulpmiddelen om deze drie te scheppen, àl het andere: de taal, de keuze der woorden en hun rang-

schikking en verbinding naar toon, kleur, schakering en metriese waarde, zelfs de dichterlike hulpmiddelen als beeld en rijm.

Om de vervanging van één dier hulpmiddelen, de taal, is het ganse werk begonnen. Maar *niet*, en dit is waar ik bovenal de aandacht op wilde vestigen, alsof dit nu de verzen zouden zijn, die Horatius vermoedelik geschreven had indien hij een Hollander ware geweest. De veronderstelling, die soms toch waarlik als grondslag wordt aanvaard voor aan een vertaling te stellen eisen, is van een al te naieve onnozelheid. Een ieder uwer trachte slechts zijn eigen persoonlikheid te denken in een ander, zonder dat die Ander wederom Hijzelf ware. De verzen van Horatius kunnen noch konden ooit anders zijn dan die van de Romeinse, Augusteïes-Romeinse, *Latijn* sprekende, denkende, schrijvende Horatius. Evenmin als Gij een Eskimo kunt 'vertalen' in een Nieuw-Zeelander, evenmin is het mogelik de verzen van Horatius, of van enig ander niet-Nederlander-van-heden, te vertalen *in* het Hollands. Maar wel moet het mogelik zijn, en dit is wat ik ondernemen wil, deze Augusteïes-Latijnse verzen te rekonstrueren *met behulp vàn* de Nederlandse taal. Deze vervanging van het voornaamste hulpmiddel, waarmee inhoudswaarden, gevoelswaarden en hun ritme tot uiting worden gebracht, maakt vervanging ook van andere hulpmiddelen nodig: de keuze der woorden moet vaak een andere zijn dan die, welke de woordenboeken (en dat toch terecht) nevens die van het oorspronkelike plegen af te drukken: gehele volzinnen kunnen, en moeten soms, door een enkel bepalend woord, in een andere zin gevoegd, worden weergegeven, een enkel veelkleurig adjectief maakt soms een hele volzin noodig: en juist om alle door rangschikking en zinsverband geschapen waarden te behouden, mogen rangschikking en zinsverband van het oorspronkelik slechts in uiterst geringe mate als bindend worden beschouwd.

Hetzelfde geldt van de dichterlike hulpmiddelen als beeld, metrum en rijm.

Geheel anders toch dan een vergelijking, waar het weliswaar op één der leden het meest zal aankomen, maar waar toch het omtrent beide leden en hun onderlinge overeenstemming gezegde inhoudswaarden vormt, is een *beeld* slechts dichterlik

hulpmiddel om datgene praegnanter tot uitdrukking te brengen, wat overigens ook anders, en even volledig, had kunnen worden gezegd; wat althans bij gebruik der woorden, woordverbindingen en klanken van een andere taal anders *kan*, en soms moet, worden gezegd, b.v. zonder, of met een ander, beeld. Omgekeerd kan invoering van nieuwe beelden vereist zijn. Een voorbeeld van beide (en van meer van het hier gezegde):

> Urit grata protervitas
> Et vultus nimium lubricus aspici.
> Mijn blik ter branding van dier brauwen kust
> vergaat, - háar is 't maar lonkende' overmoed! -

In deze zelfde groep van hulpmiddelen behoort het *metrum*. Geheel afgezien van de muzikale doofheld, nodig om de schemata der Grieks-Romeinse quantiteiten-metriek tot een stramien te willen maken van onze klemtoontechniek, (altans wanneer men zich verbeeldt, dat dit iets anders is dan een kunstig tijdverdrijf en b.v. dienen kan om klank- en gevoelswaarden van het oorspronkelike ongerept te laten), maakt reeds alleen het taalverschil, zelfs bij gelijkheid van verstechniek, het tot een onmogelikheid, *hetzelfde gedicht* altijd te wringen in de metriese indeling van het oorspronkelike, daar deze zelf gekozen werd in verband met de klank der woorden en woordverbindingen, die in de andere taal *deze* bepaalde gevoels- en inhoudswaarden ritmies tot uiting brachten. De enige bier te volgen weg is het oorspronkelik gedicht in al zijn nuances met de meest liefdevolle aandacht te beluisteren en dan de metriese rangschikking te kiezen, die de nieuwe woorden en woordverbindingen mede in staat stelt alle gegeven inhouds- en gevoelswaarden in hun eigen oorspronkelik ritme te doen herboren worden. Dit metrum zal er altijd een moeten zijn, waarin de Hollandse woorden zich in schoonheid kunnen schikken, maar het zal niet altijd een ‘Hollands’ metrum zijn. Veelal ook wel. Binnen het wijde veld van het algemeen menselike zijn vele punten, waar zelfs de Horatiaans-Romeinse en de modern-Hollandse geest elkanders stem kunnen vernemen: maar er zijn er ook, waar zij verder uiteen moeten blijven: de argeloze lezer zal dit ‘vreemde’ herkennen, mede door het ruisen van een hem ongewoner metrum.

Eén hulpmiddel is er van de uiterlike vorm, dat tè karakteristiek is voor de Horatiaanse stijl, dan dat het gemist zou kunnen worden onder de faktoren, die het ritme zijner verzen bouwen: en dat gelukkig ook in geen denkbare taal gemist behoeft te worden: het is de strengheid der *strofiese indeling*, Deze is dan ook bewaard gebleven, met dien verstande, dat het verband dier indeling met die van de inhoud slechts is in acht genomen in de bepaald aanwijsbare gevallen, waarin het Horatius zelf ter harte gaat. Maar onverbiddelik is deze strengheid, wat betreft de uiterlike vorm: geen metriese onregelmatigheid is denkbaar, die niet telkenmale met de strengst mogelike regelmatigheid zou wederkeren. Dat, voor de onmiddelike bewustwording dezer strofiese gelijkvormigheid, bij gebruik van Hollandse volzinnen en klanken, het *rijm*, en in vele gevallen een tamelik verwikkeld rijm, bepaald noodzakelik is, zal een ieder bevroeden, die de Horatiaanse strofen en het Hollands geluid beide met gevoelig oor beluisterd heeft.

Oden

I
Opdracht

Aan Maecenas

O ouder koningshuizen spruit, Maecenas,
Gij, èn mijn schutsel èn mijn zoet sieraad! -
Er zijn er wie 't omdwarr'len van hun wagen
met renbaanstof een vreugd' is: dezen gaat

niets boven 't flitsend raak'lings wiel-omscheren
der paal, hen heft de eed'le lauwertak
uit boven 't aardse tot der goden hoogte.
Den ander weder is 't vermaak, ontstak

der burgers woel'ge troep in strijd de
verkiezing tot der ere-ambten trits.
Voor genen mits ook 't allerleste veegsel
van Libye's dele' in d' eigen schuur hij grits'.

Waart ge' Oosters Vorst, uw lokbeloften zouden
hem, wien het spitten van zijns vaders veld
genot is, nooit daarvan verwijd'ren kunnen
om op een koopmanskiel der zee geweld

- een angstig zeeman! - klievend te trotseren.
De koopman, voor de schok van golf en wind
beducht, verkondig' luid de lof van 't rustig
t'huiszittend buitenleven: - ongezind

zich aan bekrompen beurs te wennen, maakt hij
't gehavend schip dra weder zeilensklaar.
Ik ken er die geen wijngevulde beker
versmaden zullen en die geen bezwaar

zien om, zich vleiend tusschen groen en hage,
of waar het nymfen-beekje liefl'lik welt,
den arbeidsdag een uur of wat t' ontschalken.
En veler vreugde is in kamp en veld,

in 't strijdgeschal doorschett'ren der trompetten: -
de krijg, der moeders schrikbeeld, is hun lust.
En, 't bed vergetend, waar de teed're gade
in liefdes zorgzaamheid hem wachtend rust,

toeft nachtelang de jager in de kilte,
als door de trouwe honden 't hert bespeurd
is, of als 't wilde zwijn de gladde mazen
der stijfgeknoopte netten heeft gescheurd.

Mij maakt der hemelgoden één de lauwer
die dichterhoofden siert, de klimoprank;
mij zondert van 't gemeen het koele lommer,
van faun en nymf lichtvoetig reigeklank,

wanneer Euterpe niet haar fluiten bergde
en Polyhymnie' is bereid ter luit.
- Wilt Gij dan mij een Zanger heten, 'k voel mij
geheven boven stargewelven uit.

II
De verlosser

Aan Augustus

Genoeg tans heeft sneeuws en schrikk'liken hagels
de Heer gezonden, -
met vlammende hand
geslingerd de brand,
waar onz' tempelen stonden,
Rome ten schrik.

Ten schrik aller volk'ren, sidd'rend dat dreigde
de keer der tijden,
toen Teek'nen van toorn,
als nimmer te voor'n
noch gezien' noch gezeide,
Pyrrha bekreet:

toen òp joeg ten berge Protcus zijn kudden
tot nà den toppen:
de vissen hun woon,
der woudduif ten hoon,
in der popelen toppen
hadden gevest:

toen àl over landen sloegen de stromen
van alle zeeën,
toen angstig ontsteld
in 't waterig veld
zwommen schichtige reeën,
zoekend naar grond.

Wij zelf zagen blonde Tiber zijn golven
te rugwaart stuwen,
om àf van de kust
vernielende lust
te gaan koele met ruwe
kracht op het Huis

der àloude Koon'ge' en 't heiligdom Vesta's; -
zijn boorden breken,
God's toorn ongeacht
de tè bitt're klacht
van de stroomvrouw te wreken,
rouwend haar Zoon.

En mare zal gaan tot tè ijl gewassen
geslacht, hoe bùrgers
voor 't Parthengevaar
geen zwaard vonden, maar
wet'ten 't staal, dat der burgers
hartbloed vergoot.

Een God nu - maar welken? - roepe ter hulpe
het volk, die schraagde
de val van het Rijk: -
dat eind'lik bezwijk'
voor de psalm harer Maagden
Vesta's gehoor!

Of Gij, o Godinne, tronend op d' Eryx,
van Spel en Liefde
omvleugeld zo blij, -
wilt Gij 't zijn? - Of Gij,
reeds te lang ons ontriefde
Stamvader Mars,

te lang, o te lang tans zwelgend in 't bloedig
gespeel der staten,
in wapengekrijt,
en gier van de strijd
op der Moorse soldaten
grijnzend gelaat. -

Of Gij veeleer, Zoon der vorst'like Maia,
die tans or aarde
Uw wiek slechts verheelt
in sterfelik beeld,
en de leuze aanvaardde:
Caesar ter wraak!

Moog' laat Ge ten hemel keren en lang nog
ten heil ons wijlen
te midden van 't volk
Van Room' - dat geen wolk
U ten straf onzer feilen
tè vroeg ontvoer' -

Moog' schitt'rende Zege hier U weerhouden
en 't eernaamteken
van Vader en Heer: -
Ga Gij, Rome's eer
op de Parthen te wreken,
Caesar ons voor!

III
Vaar wel!

Aan Vergilius' Schip.

Zij Cyperens Godin ten veiligen geleide' U
en lichte U den weg 't broedergestarnt' Heleens!
Met gunstige Noord-West, o Ranke Bark, verbeide' U
der Winden Vorst en kerk're' al d' andere meteens.

Maar wees gedachtig dat U slechts is goedgeschreven
Vergilius, en dat Gij ons Hem schuldig zijt -
O, land Hem ongedeerd in de Atheense dreven -
bewaar mijn ander Ik - Zo bid ik en zo zij 't!

Drievoudig was wel hèm ommanteld het gemoed,
ommetseld en ommuurd, die 't eerst de grimme vloed
een vege kiel vertrouwd', noch voor d' omstuimigheid
des Westenwinds bevreesd met Noorderstorm om strijd,

noch voor de vale schijn der somb're Regenstarren,
noch voor de razernij des Zuiders die de barre
beschuimde deining zweept der Adriaatse golven,
door Hem het meest van al omworpen en omdolven.

Ja, welke storm vreest bij en aanloop van de dood,
wiens oog geen tranen stortt' hij 't schouwspel, dat hem bood
het monstervolk van 't diep, de zee in schuim en puin,
de wijd-geduchte klippen van de Bliksemkruin?

Maar wis niet dáárvoor heeft met scheidende' Oceanen
God's wijsvoorzien beleid met onbegaanb're banen
gesneden land van land, dat mensen ze begingen
en hemeltergend dorsten varend t' overspringen.

Vermetel alles wagend stort het mensgeslacht
door alle kringen heen van Zonde's wrakenacht.
Vermetel bracht door vuige listen Japet's Zoon
het heilig vuur des hemels in der mensen woon.

Toen was omlaag-gegrist het vuur der hemeltoortsen
stortte' een verwoede bent van ongekende koortsen
verdorrend over d' Aard, en 't onvermijd'lik ende
was dat in sneller vaart de Dood door 't Leven rende,

die eertijds verre bleef. Steeg niet op wiekenvlucht,
de mensen niet gegund, Daedaal in d' ijle lucht?
Vermat zich niet in 't end Herkuul het ongehoord
stout stuk, met kracht te dringen in de Helle-poort? -

Geen steilte is den sterveling te steil: ten Hemel
klimt onzer dwaas-verdwaalde lusten-schaar gewemel:
en immer voort en weer wapent ons snood begeren
met bliksemen van toorn de ijverzucht des Heren.

IV Jonge lente

Aan L. Sestius.

De wrede winter ligt geweekt
bij lieve keer van Lente' en zoeltje,
En rad en hefboom, touw en speek
hergeven 't schip aan golf en koeltje.

Nu heeft het vee de stallen zat,
de landman 't haardvuur, en van blad
en velden is d' eentoon'ge, lome,
witte rijpwa weggenomen.

Reeds leidt wen, hoog, zich neigt de maan,
de dart'le Venus weer de reien,
waar hand in hand de Nymfen gaan
zich met de Gratiën vermeien

in wiegeling van maatgestap:
En blakend trekt Vulkaan de kap
die d' ovens aanblaast, en verhit ze,
der Cyklopen helse smidse.

Zij sierlik nu het haar geglansd,
in streng'ling groener mirte-boeien
of met de bloesemen omkranst
die uit d' ontbonden landen bloeien.

Nu is 't de tijd, om in de schaauw
van 't heilig woud, zoo Hij dit wou
het lam, of, mocht Hem dus gehengen,
't bokje' op Faun's altaar te brengen.

Gelijk'lik schrijdt de vale Dood,
gelijk'lik aan de schaam'le woning
der armen klopt zijn knekelpoot
en aan de burchtpoort van een koning:

O, Sestius, gezegend met
der aarde schatten! Ons belet
op verre vreugden hoop te bouwen
Leven's kort bestek: de schaauwen

naad'ren reeds der eeuw'ge nacht
van Pluto's schraal verblijf, reeds steken
de sprookjesschimmen uit de nacht
de handen naar u uit, de bleke!

Van geen festijn wordt, eenmaal daar,
u 't koningschap verdobbeld: daar
zal niet meer 't teed're jeugd-ontbloeien
Lycidas' uw ogen boeien: -

des ranken Lycidas! wiens jeugd
alom de hete zinnen plaagde
der jong'lingschap, en dra de deugd
en schaamteblos verzoekt der maagden.

V
Uitdaging

Aan Pyrrha.

Wie is het ranke knapelijn, dat daar
in 't bed van rozen, in je lokkend nest,
zijn geur-omstroomde leden aan je prest?
Zeg, Pyrrha, wien ter wil je 't blonde haar

in gracievolle eenvoud hebt gebonden?
Ach arm! hoe zal hij schreien, wen je trouw
als godengunst zo wankel is bevonden!

Hoe zal zijn onervarenheid voor 't rauw
gebulder dezer zee, verslagen, staan,
als guur en zwart de storme' er over gaan -
die zoet vertrouwde' op zonneduur en - jou!

die j' altijd, lief, dacht tot zijn wil te vinden,
geen arg vermoedt van 't strelend briesje. - Wee,
wie, ongetoetst, jouw gulden glans verblindde!

Maar weet, hoe ik, ten dank verhoorder beê,
naar meldt het opschrift aan de tempelwand,
mijn natte drenk'lingspak aan 't veilig strand
ter wijgave' ophing voor de god der Zee!...

VI
Een afgewezen bestelling

Aan M. Vipsanius Agrippa.

Laat Varius U zingen,
Uw kracht en Uw vijand-verwinnen,
en hoog op de epiese pinnen
Maeoonser zwane-zwingen
Van U en Uw grimmige krijgers berichten,
en al wat z' op schepen en paarden verrichten.

Maar wij, Agrippa, weten
zo min als het rampvolle wrokken
Achil's, dit al spinnend op 't rokken
des maatgangs af te meten, -
zo min als Ulixes' àl-zeeën-omjachten,
des sluwe', of de gruw'len van Pelops' geslachte.

De grootheid leent de stòf niet
ons kleineren, maar het bescheiden:
op Háar vreedzaam speeltuig niet lijde
onz' Muze, dat het loflied,
dat Caesar's en Uwe hoogheerlikheid vroeg, bij
gebrek aan talent niet uitbundig genoeg zij.

Want waarlik, wie zou waardig
van Mars in 't onkwetsbare harnas
verhalen, of zingen, hoe bar was
Meriones, wreedaardig
besmeurd en begruizeld met Ilium's asse,
of Tydeus, dank Pallas den goden gewassen?

Als ik m'n liedjes rijmel,
zing 'k feesten en meisjes die spelen
met jongens, en krabbend krakelen -
....wen niet der liefde zwijmel
mij pakte: maar kwelt mij der minne gemartel,
dan zijn ze, zij 't niet meer dan oirbaar is, dartel.

VII
Tibur

Aan L. Munatius Plancus.

Laat and'ren Rhodus' blauwe luchten
of Mytilenens lof bezingen,
of hoe tweevoud'ge golfgeruchten
van wederzij Corinthe' omringen,
of Ephesus, of 't Wijn-bereide
Thebe', of 't Apollo's dienst gewijde
Delphi met zijn tempelhal,
of 't Thessalies Tempe-dal.

Er zijn er, wie niet anders restte
dan in een lofzang zonder einde
der onbevlekte Pallas veste
te vieren, en van verre' en heinde
d' olijvekrans bijeen te plukken.
En menigeen boelt Juno's nukken,
àl weer zingend, nieuw voor oud,
Argos' paard, Mycenens goud.

Maar meer dan het geharde Sparta,
meer dan Larissa's weel'ge weien,
treft mij de schoonheid van het zwarte
Tiburn-gewijde woud; en 't glijen
der vlugge beekjes door de bongerd;
of waar Albunea, omflonkerd,
huist in klank en klaterschal;
en der Anio waat'ren val.

Gelijk zo vaak de blanke Zuider
de wolken van d' omfloerste luchten
vervaagt, en eindloos niet de bui der
verduisterende regenvluchten
in 't land jaagt, - zó ook wil bevroeden,
o Plancus, dat de tegenspoeden
's Levens door de smee'ge wijn
licht'lik overwonnen zijn.

En hiervoor waarlik is 't om 't even
of Ge bij 't blinken der standaarden
een legertent bewoont, of 't weven
Uws Tibur's schaauwen U omwaarde. -
Wond Teucer toen hij, balling, vluchtte
zijn vader en zijn stad, om luchte
slaap, van Zorgen-slaker nat,
niet de krans van popelblad?

En aldus sprak hij tot zijn makkers
die diepverslagen nederlagen:
'Moge' alle kusten, oorden, akkers,
waar Aeool's en Fortuna's vlagen,
van beter wil dan wien 'k ontsproten,
ons leide' ons goed zijn, tochtgenoten!
Teucer gaat ten tocht U voor,
Teucer geeft geen hoop te loor!

D' onfeilb're Apollo toch voorzeide
dat niet gelijk èn eender zoude
in nieuwe landen, één en beide,
herrijze' een Salamis als 't oude.
Maar heden nog, o Gij, mijn Helden!
voor heter vuren reeds gestelde,
delg' de wijn der zorgen schuim: -
Morgen kiezen wij het ruim!

VIII
De muizeval

Aan Lydia.

Maar Lydia, ik bid je,
bij alle Gode', ik vraag je,
waarom toch àltijd zit je
met Sybaris, en jaag je
hem kozend ten verderve?

Wat mijdt hij meer dan sterven
de zon-verbrande velden,
hij, die gemak te derven
in zon en stof niet telde?
Wat mart met zijn gespelen

hij ruitereer te deelen
in wilde wervelritten,
der Galse hakkenelen
te vier'ge moed met bitten
en spijkertoom te fnuiken?

Wat waagt hij niet te duiken
in Tiber's blonde baren?
Wat zoekt hij te ontduiken
't olijvenat, als ware
het erger nog dan zwadder?

Wat siert zijn pols geen bladder
van 't blauwe wapenmerk meer
ten teeken dat hij hadde
wel vaak met schijf en werpspeer
de eindstreep overstreken?

Wat zit hij stil versteken
'lijk vóór het jammer-ende
van Troje aan ging breken,
naar 't zeggen der legende,
der Zeevrouw Thetis Zone,

uit vreze dat bij 't honen
van Lycië's bloed'ge benden
manhaftigheid zich wreke?

XI
Winterlied en winterkout

Ziet ge hoe de sneeuw'ge top
blinkt van de Soracte?
hoe der bomen moede kop,
d' al te zwaar bepakte,
zwoegend glijden laat de last,
hoe de vloeden stijf en vast
felle winter bakte!

Stapel blokken op de haard,
rijk'lik, dat de koude
buiten blijve', en niet gespaard,
Schenker, nu de oude
wijn die in Sabynse kruik
vier jaar lang stond, dat hij puik,
rein en klaar zijn zoude.

Zij der goden zorg de rest,
die op slag de winden,
waar z' elkaar van Oost en West
àfjoege' als ontzinden
't kokend zeeschuim, al in 't rond'
nedervelden, dat op stond'
roerde es noch linde.

Vlied de zorg om Morgen binst
Morgen is geboren,
reken ied're dag ter winst
die U is beschoren -
Laat niet, Knaap, uw jonge jeugd
koud zijn voor der minne vreugd,
zang noch dans, alvoren

kaal de kop, het manne-werk
wijkt voor gril en kuren.
Tans zij wat in veld en perk
elk vermocht te duren,
of in scheem'rings fluistertaal
won, de stof van 't kringverhaal
knus in babbeluren:

Zeg, of 't meiske' in 't hoekske niet
waar ze schuilen ging, er
fluks haar lieve lach verried,
hoe ge 't pand der min er
haar met armgeknel ontwrong,
of hoe rustloos zoekend drong,
zocht, en vond, de vinger.

X
Hymne aan Mercurius

Mercurius! spraakvaardige' Atlantide,
    Gij, die der eerste mensen ruw bedrijf
    fijn met het Woord beschaafdet, en het lijf
hun leerde' in 't smijdend worstelperk gebieden,

U zing ik, U, der Gode' en Jovis knaap, en
    gewiekte boô, U, die de lier ons boogt
    ten speeltuig, U, die listiglik vermoogt
om wàt Ge wilt voor kortswijl weg te kapen.

Hadt G' al de vaarzen, die Apollo hoedde,
    ter sluik ontvoerd, zo jong Ge waart, op 't woest
    gebulder niet herbracht, - toen hij nog moest
zijn pijlen derven, lacht' hij in zijn woede.

Ontsloop met Uw hulp Priamus, die 't waagde
    zijn koningsveste uit te treên ter nacht,
    de trotse' Atriden niet, Achilles' wacht,
en 't kamp van hen die Troje's wal belaagden?

Gij zijt het die, ter rust in zaal'ge woning,
    der vromen schimmen leidt: ter hoede gaf
    hun ijle karavaan Uw gouden staf
de gunste zo van Helle-', als Hemelkoning,

Boeken, menschen en stroomingen

Lucia Dora Frost: *Preussische Prägung*

Dichters en kunstenaars trachten altijd aan hun bizondere gedachte een algemeene waarde te geven. Ook wijsgeeren doen het, en zeer vaak ook mannen van wetenschap, - als zij namelijk wijsgeerig zijn aangelegd.

Staatslieden doen het niet. Zij hebben nauwkeurig begrensde doelen en zij weten dat hun wit gemist wordt zoodra zij zijn beperktheid uit het oog verliezen. Dit was de reden waarom Napoleon de ideologen haatte.

De jeugdige schrijfster die 'Preussische Prägung' schreef, heeft de geschiedenis van haar land goed gelezen. Zij geeft ons een krachtige omtrek van Frederik Willem I, de soldaten-koning, die tevens zulk een voortreffelijk ekonoom was. Zij toont zich getroffen door het karakter van Frederik de Groote. Zij beseft nog meer, dat straks wel ter sprake komt.

Haar bedoeling is evenwel niet het kennen van die geschiedenis.

De tijd heeft haar aangeraakt. Zij is zelf een Pruisische en een wereld van vijanden, met Duitschland in oorlog, verklaart dat niet Duitschland, dat Pruisen bestreden wordt. Bovendien: zij weet dat, vóór de oorlog, ook in het Rijk zelf Pruisen gehaat was, en dat erna - zoo zegt zij nadrukkelijk - een van de eerste vredesdaden een algemeene en zonder twijfel slagende aanval tegen eenige pruisische instellingen zal zijn.

Wat is dan dit Pruisen, haar Pruisen, dat zij liefheeft, en dat zij gezind is te verdedigen?

Onder de schok van de gebeurtenissen, droeg zij het antwoord

ver van de feiten die zij had waargenomen en over de grenzen van de bespiegeling.

Pruisen - zegt zij - is een dynamische machine, gericht op kolonisatie.

In Vondels tooneelstuk Gijsbrecht van Amstel, dat geregeld omstreeks Nieuwjaar voor de Amsterdammers gespeeld wordt, treedt aan het eind de engel Rafaël op, die de van hun grond verjaagde Amstelaren naar ‘het vette land van Pruisen’ verwijst. In de achtiende eeuw werkte dit ‘vette land’ zoozeer op nederlandsche lachspieren dat de akteurs er een minder welvarende benaming voor in de plaats stelden. De toeschouwers hadden gelijk: er bestond geen schraalder land dan Pruisen. Toch was Vondel wijzer dan zij geweest. Hij wist uit de kronieken dat omstreeks de tijd toen zijn held leefde, veel Hollanders die door overstrooming hun bezit verloren hadden, naar Pruisen trokken en, aangelokt door Albert de Beer, de landen koloniseerden die deze aan de Wenden ontnomen had. Voor al zulke kolonisten was Pruisen wel degelijk het vette land geweest. Maar ook in de eigen eeuw van onze lachlustige toeschouwers was het dit voor andere kolonisten. Het blijft een belangwekkend verhaal hoe Frederik Willem I het door pest ontvolkte Oost-Pruisen langzamerhand weer opbouwde en bevolkte. Kolonisten uit verschillende deelen van het duitsche Rijk en uit Zwitserland; eindelijk, in 1732, de Salzburger protestanten ten getale van 17000. Dit was een prachtig voorbeeld van pruisische kolonisatie, en dat deze koning het geven kon, dankte hij niet enkel aan zijn ontvolkte land en aan de onverdraagzaamheid van de Salzburgsche aartsbischop, maar ook, en in niet geringe mate, aan zijn prachtige ‘dynamische machine’: zijn leger, dat, al gebruikte hij het niet, gepoetst en gesmeerd stond en hem een macht verzekerde die ontzien moest worden, - zijn gevulde schatkist en zijn welverzorgde staathuishouding, - de straffe hand waarmee hij monarch en landsvader wist te zijn over zijn onderdanen.

Deze machine maakte indruk op zijn zoon, zoodra die tot de leeftijd gekomen was waarin hij onderscheiden kon. Hij hield haar in stand, maar wenschte haar nog anders te gebruiken dan met sparende voorzichtigheid. Hij zette haar op 't spel ter

verovering van Silezië. Hij bewonderde ook zijn vaders kolonisatie. Zelf zou hij genoeg van dergelijk werk te doen krijgen: opbouw en herstel van de nieuwgewonnen en de door vijanden verwoeste provincies. Maar de hoofdzaak was dat hij aan de gang van het voltooide werktuig een ander tempo gegeven had: een vaart en een inspanning die berekend waren op aanval en uitbreiding.

Wanneer dan ook de schrijfster van 'Preussische Prägung' deze 'dynamische machine' noemt, dan denkt zij minder aan de zakelijke inrichtingen van Frederik Willem I, dan aan de geest waarmee Frederik II ze bezielde. Zoodra zij gezegd heeft: 'Als System ist Preussen die vorbildliche Form für eine Zusammenfassung aller Volks- und Landeskräfte zu einer dynamischen Machine und deren Richtung auf Kolonisation,' laat zij erop volgen: Het is 'das grösste Beispiel für die Art, wie man eine Aufgabe erfüllt, die über die naturgemässe Leistungsfähìgkeit geht'. En verder: 'Der Stil der sich aus dieser notgedrungenen Dynamik ergibt, war der einer erzwungenen Tüchtigkeit. Preussisch handeln heisst immer etwas schneller laufen als natürlich ist, immer noch tapferer als tapfer sein, noch stossen was fallen will, und allemal zuerst attackieren.'

Zijn zóó dan de Pruisen?

Welneen, zegt de schrijfster, zóó zijn de adel, de officieren en de beambten; maar Pruisen buiten deze drie standen zijn er eigenlijk niet.

Zij is inderdaad uitgegaan van de verklaring dat Pruisen niet de uitdrukking is van een eigenaardige menschesoort, van een volk of een stamgemeenschap. Pruisen is een stelsel en een stijl en die beide heeft het te danken aan zijn koningen.

'Preussens ursprüngliches Gebiet war die ärmste Region des deutschen Landes: von dürftiger Natur und mit wenig begabter Bevölkerung. Verwüstet; denn was der grosse Krieg verschont hatte, das hatte die Pest nachgeholt. Verglichen mit Holland, Süddeutschland, mit England, Frankreich, Italien war es ein wirklich trostloses Land, ein unmögliches Land. Städtearm, fast industrielos, mit endlosen Heiden, Brüchen, Wäldern belastet. Niedergehalten durch die Unregsamkeit seiner Bewohner, die zerstreut, abgelegen, oft wie verschollen hausten; auf deren

Willen sich die horizontlose Schwere des Landes legte und ihn warm, aber auch dumpf machte; deren Sinnen die Monotonie des Landes die Spitze und die Genauigkeit nahm; deren beste Tugend war, Notwendigkeiten herzhaft zu erleiden. Wenn hier etwas entstehen sollte, ein ebenbürtiges Land und ein selbständiger Staat, wohlhabend und unabhängig, so konnte das nur geschehen, wenn jeder mehr leistete, als seine Natur ihn zu leisten aufforderte. Hier genügte nicht der natürliche Wille, hier war ein Ueberwille nötig, ein Wille mit Weitsicht, mit heftigem Bezug auf die Wirklichkeit, mit peinlichem Realismus. Diesen dem physischen Fatum des Landes entgegengesetzten und angepassten Ueberwillen organisierte die Monarchie im Staat.'

De pruisische koningen, handhavers van deze dwingende wil hebben een adel, een leger en een ambtenaarsstand geschapen; te betwijfelen is reeds of ze, in volledige zin, een staat schiepen; zeker is dat zij hun onderdanen niet tot een natie hebben gemaakt.

'Das Gefühl der Nichtzugehörigkeit des Volkes und Bürgertums, ja geradezu das Gefühl der Heimatlosigkeit gehört deshalb wenn nicht zum Charakter des Preussentums, so doch zu den preussischen Tatsachen. Die Versuche, die Heimatlosigkeit zu überwinden, sich die innere Zugehörigkeit zu diesem Staate, den sie eigentlich nicht verstehen, zu erkämpfen oder ihn nach ihrem Sinne zu ändern, diese bald rührenden, bald abstössenden Versuche bilden den grössten Teil der preussischen Geschichte. Gelungen sind diese Versuche nicht; aber sie schienen beendet, als ihnen Bismarck dadurch eine Lösung entgegensetzte, dass er dem preussischen Volk in Deutschland eine Heimat gab, ohne das eigentliche Preussentum in Dasein und Wirkung zu gefährden.'

Dit is wel een openhartige aanwijzing, door een pruisische, van de twee machten die elkaar in Pruisen bestrijden: het volk dat leven wil naar zijn eigen behoefte en eigenaardigheid; de regeering: monarchie, adel, leger, beambtenstand, die haar wil aan het volk tracht opteleggen.

Hoe schoon zou het zijn - peinst deze schrijfster - wanneer dit volk de wil van de regeering deelde.

Dit is, hoe kinderlijk ze klinkt, geen onbegrijpelijke gedachte; want het héét hem gedeeld, gedurende het begin van deze oorlog.

Maar wat is dan die wil, niet als in zekere omstandigheden, maar blijvend?

Met het beantwoorden van deze vraag begint dat loslaten van de feiten, waarvan ik boven gesproken heb, de vlucht naar de bespiegeling waartoe de schrijfster door de schok van de gebeurtenissen gedreven is.

Het is al duidelijk, en het wordt dit in haar geschrift hoe langer hoe meer, dat het niet de wil is van Frederik Willem I, maar die van Frederik II. Het is de aanvallende, de door wagen winnende wil. Heeft zij daarom, terwille van de zoon, de vader uit het oog verloren? Toch niet; zij ontleent aan zijn herinnering één woord dat een leus is: kolonisatie. Echter: haar geest heeft een sprong gemaakt. Als de taak van Pruisen ziet zij niet, gelijk Frederik Willem I, gelijk ook nog Frederik II, gelijk ja zelfs nog Bismarck deed: ontginning en bebouwing, versterking en beveiliging van eigen bodem; maar - met een geweldige sprong over alle grenzen - de kolonisatie van de aarde.

Deze te stellen als de, niet sedert vandaag of gisteren verzonnen, maar *historische* taak van Pruisen, is zeker een stout stuk, dat nochtans door de jonkvrouwelijke schrijfster onvervaard wordt uitgevoerd. We hoeven ons daarover ook niet te verwonderen. Bedaagde geleerden, ik noem slechts Wilhelm Wundt en Karl Lamprecht, hebben geen weerstand kunnen bieden aan de plotselinge luchtstoot die hun beproefde ervaringen om deed slaan tot grondelooze droomen. Iedere gedachte is ten slotte afhankelijk van de geest die haar kweekte. De geest in wie met kolkend geweld zich een vaderlandsche verwachting uitstort - een haat, een liefde, - kan niet anders dan al zijn gedachten omscheppen tot haar zinnebeeld. De vraag is niet langer: wat denk ik; - maar: hoe kan ik al mijn denken zóó zien, dat het symbool blijkt van dit ééne. Kolonisatie van Pruisen - kolonisatie van de aarde dóór Pruisen, - de omzetting is even begrijpelijk als noodzakelijk.

Hoe schoon zou het zijn indien deze Fridericianische aanvalswil, met als einddoel de kolonisatie van de aarde, door het volk gedeeld werd!

Wat noemt ge het volk?

Het geheel, en niet slechts een van zijn deelen.

Het hoofdstuk Die soziale Konstruktion, waarin de schrijfster haar gedachte betreffende sommige elementen van dit volk uitspreekt, bevat belangwekkende bladzijden. Frederik de Groote - zegt zij - heeft de standen bewust gescheiden. ‘Das Wesen des Adels hatte er in seiner Neigung leicht und entschieden zu leben, erkannt und in der erstaunlichen Fähigkeit, mit dem halben Geist auszukommen, die Situation mit einem Auge zu erfassen und dann heiter alles Nötige zu riskieren; so züchtete er aus dem norddeutschen Edelmann den preussischen Junker, in ihm das Vorbild des preussischen Offiziers. Entscheidenden Einfluss auf den Staat dagegen räumte er dem Adel nicht ein. Zur Staatsleitung hatte der Adel denn doch zuviel naïves Zutrauen zum Leben, zuviel vom Leichtsinn des Korpsgeistes, zu wenig eingeborenes Misstrauen gegen das Glück.’ ‘Als zu entwickelnde Eigenart des Bürgertums sah er natürlich Erwerbstüchtigkeit, wissenschaftliche Talente und Produktivität an; darin suchte er es zu fördern und zu bestärken, durch Schulen und Akademien Vernunft und Berufskenntnisse zu verbreiten, Berufsehre in allen Ständen wach zu halten.’ Deze scheiding evenwel bracht het gevaar mee, dat als het heerschende element, de Monarchie, tegen haar taak niet bleek opgewassen, de andere groepen die niet van haar konden overnemen. Wel is waar, tijdens de vrijheidsoorlog waren het de pruisische jonkers die de koning vasthielden en aandreven, - later was het Bismarck die de koning dwong onafhankelijk te zijn en voortegaan, maar een tweede maal gelukte het hem niet, ‘denn das ist doch der letzte Grund seines Scheiterns dass er sich zugunsten der Unabhängigkeit der Krone zwischen König und Volk stellte’ - doch overigens: ‘Es hat sich gezeigt, dass der Adel seine alte, ihm von Friedrich gesetzte Aufgabe der Erhaltung und Verteidigung des Staates immer treu bewahrt, dass Staatserhaltung sogar zur festen Idee bei ihm geworden ist, dass er aber seiner Veranlagung nach für den bewegenden Beruf Preussens weniger in Betracht kommt.’ De Burgerij dus? Ja waarlijk, gedurende de vrijheidsoorlog bleek het dat burgerlijke beschaving en strijdbare hartstocht elkaar niet uitsluiten: ‘im Gegenteil, die Inteltektuellen sind die erbittertsten Kämpfer, die am leichtesten

Entflammten, zum Hass bereiten. Die Gebildeten kamen zuerst, als der König zu rufen zögerte, sie kamen freiwillig, begeistert, vollzählig, und brachten die äusserste Entschlossenheit mit...Ihr Atem gab dem Freiheitskrieg eine bisher unbekannte singende Wildheit und Helle.' Het is waar dat het lagere volk traag bleef. Ook in 1870 was het meer deze 'Stimmung der Freiheitskriege' die 'in der gebildeten Welt' voortieefde. Die stemming was 'ein erstes Zusammenschlagen von preussischem Militärismus und deutschem Intellektualismus. Dem leider keine Vertiefung und Durchdringung gefolgt ist.' Nu, in 1914 evenwel, hebben we een herhaling gezien, en nu was het waarlijk het heele volk, dat bewust en zonder noemenswaardige uitzondering, aan de oorlog deelnam. Maar ook nu: 'Das Volk fasst den Krieg nicht auf als Beweis für die Notwendigkeit einer offensiven Politik, es bemächtigt sich nicht der alten preussischen Idee, es fühlt den Krieg als Landesbefreiung, als Verteidigung, nicht als Geschichtemachen, es kämpft nicht eigentlich für den Staat, sondern für die Hoffnung, den Staat nach dem Kriege gründlich nach seinem Sinn umzugestalten und kommt schliesslich wieder, wie im vorigen Jahrhundert, in militärfeindliche Stimmung.'

De schrijfster hoopt, zij troost zich ermee, dat nu het gelukt is de geest van de verdediging in het heele volk te doen ontwaken, het ook mogelijk zal zijn het de zin te ontsluiten voor de aanvalsroeping van Pruisen.

Zij vergeet dat deze oorlog, van duitsche zijde, niet is, - dat hij, volgens haar eigen stellige bepaling van de pruisische aanvalsgeest, niet zijn kán - een verdedigingsoorlog. Zij vergeet dat, volgens haar eigen beschrijving van de duitschburgerlijke geest, het duitsche volk voor een verdedigingsoorlog wel, voor een aanvallende oorlog niet, geestdriftig wordt. Zij vergeet dat indien nu, ondanks dat deze oorlog, volgens haar eigen verklaring, een aanval bedoelde, de geest van het volk is wakker geworden, hij, volgens haar eigen voorstelling, alleen kòn worden wakker geroepen door de bewuste onwaarheid dat het nu om verdediging ging en nièt om aanval.

Indien het waar is, wat mij werd meegedeeld, dat inzichtige Duitschers op dit oogenblik hebben ingezien, ten eerste: dat

de mobilisatie van Rusland geen geldige reden was voor een oorlogsverklaring door Duitschland, ten tweede: dat er voor een opmarsch van Frankrijk over België geen het minste gevaar bestond, evenmin als voor begunstiging van Frankrijk door België, en dat de duitsche regeering dit, toen zij België binnentrok, volmaakt goed geweten heeft; - indien dit waar is dat inzichtige Duitschers hiervan overtuigd werden, en daarmee tegelijk begrepen dat zij het slachtoffer geweest zijn van hun lichtgeloovigheid; dat de geestdrift ter verdediging, die hun regeering in hen heeft opgeroepen, een niet door de feiten, maar door leugens ontstoken, gevoed en aangewakkerd vuur is, hetwelk nu - daar zij weten door welke middelen het werd voortgebracht en welke gevolgen het gehad heeft voor Europa, voor de wereld - schandelijk en onder de asch van zijn eigen schaamte zich verteerd heeft en is uitgedoofd; - indien dit waar is, gelooft gij dan dat dit volk, dit door zijn regeering misleide volk, in de toekomst de aanvalsgeest van die regeering deelen zal?

Indien dit waar is.

Ik tart elk van mijn duitsche vrienden nu nog te getuigen dat Duitschland deze oorlog *begonnen* is ter verdediging.

Het boekje Preussische Prägung verscheen in het voorjaar van 1915. Geschreven werd het misschien nog in 1914. Licht mogelijk dat toen nog de hoop van de schrijfster hoog stijgen kon. Nochtans, we zagen het, zag zij toen reeds in dat het doel van het duitsche volk, de oorlog eens doorgestaan, een stormloop zou zijn tegen Pruisen. Nochtans schreef ze toen geen zwakker hoofdstuk dan dat de verwantschap tusschen Pruisen en Duitschland bewijzen wil. Deze kinderlijke kaleidoskoop, waarin Luthers veroordeeling van de goede werken, geholpen door de ellende van de dertigjarige oorlog, de menschen tot aktieve organisatie dwong, een organisatie die in de muziek van Beethoven werd voorverbeeld, die in Goethe haar dichter heeft en die Pruisen maakt tot ‘ein angewandtes Deutschtum’, - dit speelgoed doe ik onrecht aan door deze snelle kenschets, omdat het inderdaad niet zonder een eigenaardige geestesspanning kon worden tot stand gebracht; maar is het wel meer dan de uiting van een spanning waartoe de geest van deze

schrijfster door de schok van de gebeurtenissen gedreven werd en die zij nu niet meer beheerscht?

Ik ontleen een aanhaling die behoort tot de allerduidelijkste en meest vatbare:

'Vergleicht man den Entwicklungsgang Friedrichs mit dem Luthers, der mit ganz anderem Gedankenmaterial arbeitete, dessen Stimme einen ganz anderen Tonfall und dessen Leben die denkbar verschiedensten Vorauszetzungen hatte, so findet man doch die gleiche Anlage: zuerst ein unbegrenztes Vorurteil des Geistes für den Geist, eine rückhaltlose Hingabe an eine geistige Existenz, und dann die Abkehr unter dem Druck harter Schicksalsschiäge und entschlossene Wendung zur aufbauenden Tat, bei Luther Gemeinde und Kulturorganisation; bei Friedrich Staats- und Landesaufbau. Nur das Tempo dieser Entwicklung ist bei Friedrich schärfer, erzwungen und betrieben.'

Meer is niet noodig. Als we voortlezen wordt de overeenkomst hoe langer hoe vager. Eindelijk wordt ze overgebracht op Goethe, op Bismarck, op het einddoel: de kolonisatie. Dit is de geest die uit zijn baan geworpen nog altijd meent dat hij zich beweegt om een middelpunt. Hij volgt dan de lijn van de schijnbare gelijkheden.

Want ook in het aangehaalde gedeelte is de gelijkheid schijnbaar. Frederik II was een vlug verstand, met een buitengewone begaafdheid partij te trekken van de omstandigheden; zonder welke hij niets geweest zou zijn. Luther was een gemoed, zooals de wereld tot dat oogenblik niet gekend had, een gemoed dat onmiddelijk naar zijn God wilde, en alles neersloeg wat zijn overgave belemmerde. Die twee, met hoe voorzichtige woordenkeus ook, aan elkaar gelijk te stellen, is een speelschheid die zelfs jonge Berlijnschen alleen in oorlogstijd bestaan kunnen. Dat de koning, nog kroonprins, zijn Anti-machiavelli schreef, en dus toonde de gelukkigheidsdroomen van zijn tijd te deelen, is waarlijk geen reden om hem een geest te noemen op de wijze als men het Luther doet, de schrijver van de stellingen te Wittenberg. Dat deze laatste ten slotte zijn overtuiging ook in kerken-orde en bijbelvertaling gelden deed is niet in graad, maar in wezen iets anders dan wat de eerste betrachtte toen hij de welvaart bevorderde en zijn volk tot een

staat bouwde. ‘Hier sta ik, ik kan niet anders!’ spreekt nog altijd uit een andere en hoogere wereld dan ‘Allemal zuerst attackieren!’

Aan het eind van haar hoofdstuk werpt de schrijfster zichzelf tegen dat er toch tusschen Duitsch en Pruisisch een onderscheid overblijft. Zij zouden dan één zijn in beschavingsrichting, maar niet in gezindheid. ‘Der Sinn einer Beethovenschen Sonate sei allerdings, gibt man zu, dass die Themen immer härter werden, sei eine Härtung der Empfindung durch Musik, und deshalb werde Beethoven in Preussen so gut verstanden wie irgendwo in Deutschland. Aber diese Musik sei nicht die der deutschen Art, die man im Volkslied oder in Schumann finde und für die in Preussen, und gerade im besten Preussen, keine Resonanz vorhanden sei.’ Maar - is het geen eigenaardigpruisische gedachte dat de beschaving (de ‘Kultur’ natuurlijk) niet uit de gezindheid vóórtkomt, maar er zich aan oplegt als een soort van gevoel-vereelting? Voor deze vereelting zoekt deze Pruisische in het overige Duitschland verwantschappen. Goethes verzen bieden ze haar waar zijn ritmus ‘wie eine Ueberwindung der Poesie klingt, eine gezehrte Prosa ist über einem Nachklang von Poesie, weniger derb und eng (!) als Poesie, aber unzerstörbar und allen Angriffen gewachsen’, daar dus, waar hij, zooals vaak, niet uit gevoel en verbeelding, maar uit het bevallige verstand spreekt, niet in waarheid schept, maar zich aanpast aan de werkelijkheid. Overtegaan tot de daad, dat schijnt haar de ware, de ‘Faustische’ levensgang. Koloniseeren! ‘Dieses Kolonisieren nach dem letzten geistigen Erlebnis, das ist Luther und Goethe, Friedrich und Bismarck, die alle die Prüfung für grosse Fahrt bestanden haben.’

Frederik de Groote, als veldheer - lezen we - wilde niet alleen zijn slag slaan, maar ook in de kaart van zijn vijand zien, en hem de slagorde voorschrijven.

Mij komt het voor dat aan tal van duitsch schrijvenden de slagorde van hun gedachten door de gebeurtenissen is voorgeschreven. De groote gebeurtenis aan wie deze schrijfster, en klaarblijkelijk niet op een terrein door haar zelf gekozen, slag levert, is Engeland en zijn deelneming aan de oorlog.

Indien Engeland niet aan de oorlog had deelgenomen zou deze gedachte van de aarde-kolonisatie zich niet zoo kramp-

achtig hebben opgericht. De aanvalsgeest van Frederik II zou dan ruimte genoeg hebben gevonden, zooals ook de bedoeling was, maar er zou geen aanleiding geweest zijn om zich te beroepen op Frederik's grootheid als noodlots-voltrekker tegen een vermolmd wereldrijk. Het beroep op zulk een grootheid komt achteraan. Niemand in Pruisen begeerde het. Tot op het laatste oogenblik vóór de oorlog heeft niemand in Pruisen ingezien, wat toch klaar als de dag was, dat zijn aanval op Europa niet buiten Engeland om kon gaan.

Als daarom deze schrijfster zegt: 'Die Notwendigkeit, Bahn zu brechen, den Zusammenschuss aller rückwärts gewandten, an der Erhaltung des bestehenden Systems interessierten Mächte zu durchbrechen, wird so bald nicht aufhören, die Aufgabe der Erdkolonisation in einem Jahrtausend nicht beendet sein -' en voortgaat: 'In einer dieser politischen Aufgaben stehen wir augenblicklich, in der Beseitigung der Entwicklung hemmenden englischen Uebermacht, einer Aufgabe, die wieder dem preussischen Militärismus zufiel, einfach weil keine andere Gewalt kräftig genug dazu ist,' dan is dat grootspraak en 'bonne mine à mauvais jeu'.

Eigenlijk niet eens grootspraak, want er klinkt door dat heele laatste hoofdstuk - Preussische Perspektive heet het - een toon die veeleer klagend is.

Een scherpziend vriend zei mij eens dat Duitschland tegenover Engeland hem de tragedie van een ongelukkige liefde leek. De juistheid daarvan blijkt ook uit dit hoofdstuk. 'Wüsste England, welche ungeheure Fülle von Aufgaben die kommenden Jahrhunderte bergen, es würde uns rufen, es würde verzweifeln alles allein bewältigen zu können'. Samen met Engeland, het is de verliefde toon die uit de pruisische kolonisatie-begeerten opklinkt, begeerten die zich in dit geschrift als de roeping van Pruisen trachten te idealiseeren.

De kring waaruit dit boekje voorkomt, wordt er kenbaar door. Goed geschreven, wereldwijs, van aangename beschaving en gedachtekracht, is het toch inderdaad niets anders dan de stem van een teleurgesteld duitsch Imperialisme. Teleurgesteld, want - is dit duitsch of is het vrouwelijk? - de klaagtoon die ik zooeven hooren liet wisselt af, in de laatste bladzijden, met beschuldiging en zelfverheffing.

Engeland wil de alleenheerschappij op de zeeën. Engeland wil op het vasteland het evenwicht.

'Aber dieser Gedanke ist in der Ausführung ein wahrhaft mörderischer Gedanke. Das Gleichgewicht erfordert immer einen Aderlass des Tüchtigsten. Man wagt nicht auszudenken wie weit wir (de Pruisen namelijk) ohne den Gleichgewichtsgedanken wären. Wir sollten jedem ins Gesicht lachen, der uns mit diesem Wort kommt'.

Zie daartegenover de gedachte van Duitschland.

'Die deutsche politische Hauptidee ist eine ganz andere. Wenn man bei uns sagt, es handle sich in diesem Krieg um die Erringung der Vormachtstellung, so sind das Journalistengedanken. Dergleichen liegt nicht im deutschen Charakter. Die Deutschen sind zu begabt dazu, zu tief, zu wenig einseitig. Die aus dem deutschen Charakter kommende politische Idee ist das Zusammenarbeiten mit allen aufsteigenden Nationen. Weil England jetzt diese Idee verletzte, flammte der Grimm gegen seinen Unverstand in uns auf. Als Zweck des Zusammenarbeitens sehen wir vor uns die Entschliessung der Erde. Wüsten sollen aufblühen, Sümpfe vertrocknen und Urwälder weichen; entwicklungsfähige Völker sollen sich ausbreiten und kulturunfähige verschwinden; unsere Enkel werden das Klima ändern und Meeresströmungen lenken und dem Gebot "Herrschet über die Erde" ein wenig näherkommen als wir, die wir kaum die Natur in unsern Stuben beherrschen.'

Engeland evenwel....

'England denkt gar nicht an die Aufarbeitung der Kontinente, es kolonisiert nur Küsten, es saugt Länder aus, es treibt nur kapitalistische Kolonisation, nicht staatliche Kolonisation als Sendung und um der Ehre wegen; es will Gewinn von seiner Kolonisation und kann deshalb nur die fetten Stellen brauchen. Es schliesst uns aus und gönnt uns nicht einmal die mageren Stellen, die dürren Klippen, weil wir nach unseren Methoden auch daraus Gärten machen, wie wir, trotz Macaulay, Birmingham und Lyon "künstlich" auf unsern Boden geschaffen haben.'

Wat kan het teleurgestelde menschdier anders doen, wanneer het zich door een ander schepsel van onze roofdier-soort de beste brokken ziet weggenomen.

Jong en nog onbevangen heeft deze schrijfster, zonder het zelf te weten, het leelijke hart achter de oorlogsgeestdrift blootgelegd. Zij heeft uiting gegeven aan wat er in haar leefde. Zij wist niet dat door haar niet alleen zij zelf sprak, maar ook de tijd, de omgeving. Zij wist allerminst dat het uiterlijk van het gesproken woord onverbergbaar openbaart het innerlijk waaruit het geworden is. Temeer zoo, naarmate dat woord minder bedenksel is, naarmate het dadelijker en onweerstaanbaarder gevormd en gedreven werd door een macht die meer is dan enkel persoonlijk.

Ik zei in het begin van dit opstel: dichters en wijsgeeren wel, maar staatkundigen niet, geven hun bizondere gedachten als algemeene. De schrijfster van Preussische Prägung stelt haar gedachte voor als een staatkundige; maar ze heeft veeleer iets onbewust-dichterlijks. Staatkundigs is er niet in deze vage idealiseering, die boven zichzelf uitstreeft, die opgejaagd is door onvoorziene teleurstelling, die het mom blijkt voor een hoogst eenvoudig stoffelijk streven. Noch Frederik II, noch Bismarck, noch zelfs Napoleon stelden zich - staatslieden die ze waren - zoo afgelegen en oeverlooze doelen als deze pruisische taak van het koloniseeren van de heele aarde.

Zonderlinge staatkundige scherpzinnigheid trouwens, die zich in ernst afvraagt of Engeland niet misschien alleen deze oorlog begonnen is teneinde een voorwendsel te hebben voor algemeene dienstplicht.

Het boekje eindigt met de verklaring dat Duitschland de eerste dienaar van de menschheid zijn wil. Ook dit schijnt mij een teeken van gering staatkundig inzicht. Wanneer men onder staten de eerste zijn wil, dan doet het er niets toe of men zich dienaar of meester noemt. De twee systemen die tegenover elkander staan, zijn juist deze: zullen allen elkaars gelijken zijn, of een de eerste? Duitschland zegt: een de eerste, en die eerste ik. Konden de andere staten zich vereenigen en het kader vinden voor hun gelijkheid, dan zou dat de overwinning zijn die wij wenschen. Of, indien dit niet gebeurt, hetzij Duitschland, hetzij Engeland, de eerste zal zijn? O mijn staatkundige Duitsche, het zou mij niet verbazen als het voor de eerstvolgende eeuwen Amerika was.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Alphabetisch Register op het Burgerlijk Wetboek, Het Wetboek van Koophandel, De Faillissementswet, bewerkt door Mr. A.S. van Nierop, uitgave van W.E.J. Tjeenk Willink te Zwolle. Prijs f 3. - geb. f 3.50.

Wat heeft de bewerker met dit boekje bedoeld? Ik geef toe: het is niet vriendelijk, wanneer een beoordeelaar begint met het stellen van deze vraag. In deze vraag ligt twijfel aan bruikbaarheid. Toch bedoel ik niet te zeggen, dat het niet bruikbaar zou zijn. Het lijkt mij wel bruikbaar als repetitieboekje voor een gedeelte van het doctoraal-examen in de rechtswetenschap. Zoolang dit examen aan het begin van onze rechtsstudie staat, zal het noodig zijn op een gegeven dag eene zekere hoeveelheid feitenkennis te bezitten. En dan kan dit boekje helpen zoowel als toetssteen als voor een vlugge laatste herhaling.

Maar een goede rechtskundige concordantie is het niet. Zelfs niet eene concordantie voor het Privaatrecht. Want eene zoo belangrijke wet als het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is niet verwerkt.

Bovendien is het boekje onvolledig en volstrekt niet stelselmatig onvolledig, wat een waardeerbare vorm van volledigheid is. En juist volledigheid is van boeken als deze eene deugd, die een vereischte is. Het blijkt duidelijk, dat het niet door een rechtskundigen significus is bewerkt.

Laat mij dit met enkele voorbeelden mogen aantoonen. In de tien laatste jaren heb ik mij beziggehouden met een signifisch onderzoek naar de groep van de woorden: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar’. Een volledige concordantie van de Nederlandsche wetten had mij kunnen helpen aan alle plaatsen in Nederlandsche wetten, waar een woord uit die groep

voorkomt. Bij gebrek aan concordantie raadpleegde ik Van Nierop. ‘Toerekenen’ met zijne afleidingen ontbreekt, ofschoon het woord in B.W. 1280 voorkomt. De plaatsen met ‘Verantwoordelijk’ worden opgegeven bij ‘Aansprakelijkheid’. De opgave is bovendien onvolledig. Eene bekende vraag is of de Nederlandsche wetgever onderscheid maakt tusschen ‘aansprakelijk’ en ‘verantwoordelijk’. Men zie hierover een twistgeschrijf tusschen Prof. I.J. de Bussy en Mr. I.A. Levy in W. 8026, 8032 en 8034, eene bijdrage van mijne hand ‘Aansprakelijk, Verantwoordelijk, Toerekeningsvatbaar’ in W. 8925 en beschouwingen van Jhr. Mr. De Savornin Lohman in zijne bewerkingen van Prof. Land's ‘Verklaring van het Burgerlijk Wetboek’ op de artikelen 1403-1405. Voor een nader onderzoek zou het zeker gemakkelijk zijn alle plaatsen te hebben, waar deze woorden voorkomen. En in dit opzicht is Van Nierop misleidend door onvolledigheid.

Signifisch zeer merkwaardige woorden ontbreken. Ik denk aan een woord als ‘derde’, dat talrijke malen in het B.W. voorkomt en lang niet steeds in denzelfden zin. Ik noem slechts de artikelen B.W. 207, 1910, 1917. Bijzonder in dit laatste artikel is het woord ‘derde’ van belang in verband met ‘vertegenwoordiging’ en ‘rechtverkrijging’. Welnu: noch ‘derde’ noch ‘rechtverkrijgende’, noch ‘vertegenwoordiger’ heb ik in het boekje gevonden, ofschoon vooral de beide eerste woorden in het B.W. talrijke malen voorkomen. Daarentegen zijn talrijke woorden opgenomen, die in de verwerkte wetten een enkele maal voorkomen in een artikel, dat geheel verouderd is en noch in de rechtspraak noch in wetenschappelijke geschriften iemand deert of verheugt.

Waarvoor dit boekje kan worden gebruikt heb ik in den beginne gezegd. Eene concordantie voor de drie verwerkte wetten is het niet.

J. Is. de H.

Nederlandsche Volkskunde, door Dr. Jos. Schrijnen. Bijz. Hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Eerste Deel. Zutphen, W.J. Thieme en Co.

Niet alle misverstand behoeft met het zwaard te worden opgelost. Trouwens, we spreken ook niet over een misverstand

onder de volken. Maar wat wel hinderlik is, dat men over het begrip van wat wij onder de term ‘volk’ hebben te denken, nog niet in het reine kan komen. Natuurlik is het een kollektief. Maar 't komt er juist op aan, welke begrenzing men stelt, en, buiten die begrenzing, welke openbaringen men in het psychies-sociale mensenleven zich 't liefst in zijn gedachten roept. Heel geringschattend lijken ons toe ‘volks’-voorstellingen, ‘volks’-concerten en dergelijke. Hoe langer hoe armoediger wordt een ‘volks’-eethuis. Aan wie de schuld van deze naar kaste-geest riekende terminologie, die in 't ‘volk’ in de eerste plaats misdeelden wenst te zien? Stel daar tegenover de woorden van honderd jaren her: ‘volkslied’, ‘volksvertegenwoordiging’, begrippen zonder naden en scheuren. Maar wie weet....De fabel leert, dat, tegen de roofzucht, zelfs het vee eensgezind de koppen bijeensteekt, om te beter met de achterpoten gezamenlik af te trappen. Doch daargelaten nog, dat in de opvatting van het begrip ‘volk’ bij de meeste onzer overeenstemming mocht bestaan, als zijnde een ongedeelde, histories-economies, sociaal-geografies ineengegroeide mensengroep, dan weer zal men - Dr. Schrijnen leert het ons in zijn woord ‘Ter Inleiding’, - onderling nog afwijken in het bepalen van wat eigenlik ‘volkskunde’ is. Hij voor zich wenst niet mee te gaan met Weinhold, die een bepaalde, door de geschiedenis en door geografiese grenzen afgepaalde bevolkingseenheid in al haar levensuitingen zou willen naspeuren; en nog minder het programma nastreven van de ‘Sächsischer Verein für Volkskunde’, die het terrein der volkenkunde en daarnevens dat der geologie betreedt. Hij zou zich willen beperken tot de ‘systematische, rationeele navorsching van den *ondergrond der kultuur*’, en in algemeene zin, de ‘volkskunde’ noemen de ethnologie der kultuurvolken, die als onderdeel, een plaats vraagt in de kultuurgeschiedenis der mensheid.

Bij de ‘systematische rationeele navorsching’ van deze kultuursubstratus, had de geleerde schrijver, naar onze mening, kunnen opmerken, dat de werkzaamheden van de onderzoeker, in verband met het gebied dat hij wenst te betreden, van zeer verschillende aard kunnen zijn. Het substraat kan, in zede en gewoonte, en recht, onbedekt en zichtbaar op de bodem liggen; het

kan ook, in 't gewestelik landrecht opgenomen, door de staat zijn gecodificeerd, en 't zij gewijzigd of ongewijzigd, en door andere rechtstermen gedekt, als onkenbaar zijn vervloeid in van Romeinse-Frankiese bodem overgenomen agrariese wetten.

Een uit onvervalste heidense bron ontspruitend bijgeloof, kan zich, verweesd en verworden, uitleven in verlaten oorden. Weer andere voorstellingen en gebruiken uit de voortijd, hebben zich, gereglementeerd, kunnen handhaven onder de beschermende hoede der Kerk, en zijn gemeengoed geworden van de nieuwere kultuurtijd.

Ziehier slechts twee voorbeelden. Maar hiermee zijn ook twee wegen gegeven. De wetenschappelike folklorist neemt het samengestelde, en ontwikkelt het in zijn elementen; hij onderscheidt de factoren van de opbouw, zet voorzichtig op zij de heerschappij van de kultuurmachten, dringt terug de vloedgolf van het exotiese, en legt, hoe schamel ook en verborgen, het substraat bloot in zijn zuivere oorspronkelikheid. Of wel, hij snuffelt rond met de gescherpte zintuigen van zijn ras-instinct, bezoekt de haarden der boeren, toeft op de akker, gezelt in de stallen, neemt deel in hun gelagen en aan hun rouw. Hier is de oogst groot; in het grove strooisel schuilen volle aren.

De volkskunde is een aantrekkelike, maar een veelomvattende studie. De folklorist moet een man zijn van alle markten thuis; en dan nog heeft hij aan alle kanten helpers nodig[1)]. Komt hij er al *in*, hij komt er nooit uit. De ruimte voor zijn blik, onafzienbaar, is meer dan een koninkrijk, is een heelal.

Het boek van Dr. Schrijnen is een, door éénheid en veelzijdigheid, aangenaam hand- en leesboek geworden. Het is een legger voor ieder die in deze richting zijn bevindingen wil verzamelen. Het groepeert en rangschikt, en geeft tevens de sleutel ter verklaring van de belangrijkste groepen der verschijnselen

1) En wel betrouwbare. Wat de auteur op gezag van anderen, tegenover blz. 38 als grondplannen geeft voor Friesche typen van bouwwoningen, moge gelden voor streken buiten Friesland, in Friesland en Groningen staat nooit de paardenstal haaks op de koestal, of omgekeerd, en is de deel scherp gescheiden van de tasruimte. Noch in de tekening, noch in de beschrijving vindt de Fries of de Groninger zijn bouwhoeve terug.

aan de hand. Het eerste, tans verschenen deel, bevat de ‘Algemeene beginselen en maatschappelijke instellingen’, de ‘Volksreligie’ en het ‘Privaatleven’. In het twede deel komen de ‘Volkstaal’, de ‘Volkskunst’ en de ‘Volkswetenschap’ aan de orde.

J.K.

Rapport Consulaire sur l'année 1914, par A.G. Kröller, Consul Général de Roumanie à Rotterdam.

‘Hoe dikwijls hebben wij in dit tijdschrift ons leedwezen uitgesproken, dat ons Nederlandsch *lezend* handelspubliek, klein als het zijn moge, zoo moeilijk tot *schrijven* te bewegen is, dat het ware licht door de tallooze wijzen die aan den weg wonen, angstvallig verborgen wordt voor den eenzaam dolende op den weg. Waarom aan dien toestand geen einde gemaakt. Waarom niet zoowel met de pen zijne meening over handelskwestiën uitgesproken, als men dat immers zoo gaarne en zoo gereedelijk met den mond doet?’

Deze vermaning, uitgesproken in een der eerste afleveringen van den ‘Economist’ (1858), blijkt heden maar al te zeer van noode geweest te zijn. Het is geen geheim, dat onze litteratuur ten aanzien der economische ontwikkeling in Nederland in de vorige eeuw, met name der handelsgeschiedenis, meer dan onvoldoende genoemd mag worden. Terwijl men in Frankrijk, Engeland, Duitschland niet alleen over de geheele ontwikkeling, maar ook over iedere tak van handel en nijverheid in de verschillende landen uitvoerige wetenschappelijke geschriften ter beschikking heeft, bezitten wij niet één werk van dien aard, en wien zijne studiën nopen, uit dit tijdperk - dat immers tot de belangrijkste hoofdstukken van het wereldhuishouden behoort - economische gegevens te verzamelen, is te beklagen.

Sinds eenige jaren verschijnen van regeeringswege publicaties, tevens tal van officieele en particuliere verslagen over den economischen toestand. Zoodat wij althans over den allernieuwsten tijd beter ingelicht zijn, en het nageslacht, dat de economische geschiedenis van onzen tijd zal schrijven, mag zich verheugen, in rijke mate over materiaal te kunnen beschikken.

Tot de geregeld verschijnende (jaarlijksche) publicaties behooren ook de verslagen van den Consul van Rumenië te Rotterdam.

Het jongste ‘Rapport’ van den Heer Kröller volstaat geenszins met de gebruikelijke, min of meer belangrijke mededeelingen van den Consul, die in den vreemde 's lands belangen waarneemt, aan zijn regeering. Het is een breed opgezet werk, bestemd, ook zijnerzijds althans, eenige der bestaande leemten aan te vullen, en een aankondiging in dit tijdschrift dunkt ons zoomede niet misplaatst.

‘L'histoire de 1914 est celle de la guerre. Toutefois nous ne considérerons pas dans les pages suivantes les causes et les péripéties de la conflagration européenne, mais nous nous bornerons aux conséquences économiques qui en résultèrent pour notre pays.’ Tevens echter - en dit geeft aan het werk zijn groote beteekenis - worden uitvoerige *statistieken* en beschrijvende *overzichten* verstrekt nopens de verschillende onderdeelen van ons bedrijfsleven, verkeer, handel, nijverheid, landbouw, veeteelt en visscherij, gedurende de laatste 30 jaren, en steeds vergeleken met de gelijktijdige ontwikkeling in de overige landen. De Heer Kröller put daarbij niet alleen uit de bestaande bronnen, de regeeringsstatistieken, de officieele verslagen enz., die, dat is maar al te vaak gebleken, niet steeds betrouwbaar zijn, maar beschikt bijkans voor iedere tak van ons bedrijfsleven over zegslieden, die in de betreffende bedrijven beter thuis zijn en voor wetenschap en praktijk belangrijkere mededeelingen kunnen verstrekken, dan dit door nog zoo nauwkeurige tellingen der regeeringsambtenaren kan geschieden. (Zoo geeft b.v. Mr. Smissaert, de schrijver van het bekende werk ‘Bijdragen tot de Geschiedenis der ontwikkeling v.d. Twentsche Katoennijverheid’ een uitvoerig opstel over ‘L'industrie cotonniere en Twente’.)

Het is bekend, dat de statistiek ten onzent zeer stiefmoederlijk behandeld werd, en dat de toestand, met name onzer handelsstatistiek nog steeds gebrekkig is. Herhaaldelijk heeft men dit betoogd, in adviezen, rapporten, bijdragen van het Statistisch Instituut, opstellen, brochures en boeken. Onlangs nog in het zooeven verschenen derde deel van Prof. Verrijn Stuart's voortreffelijk leerboek der Statistiek[1)].

1) Vgl. ‘Inleiding tot de beoefening der Statistiek’ door Prof. C.A. Verrijn Stuart, Derde deel, p. 166 v.v.

Veel gebaat echter hebben deze betoogen tot nu toe niet. ‘Stelselloosheid, onjuistheid en onvolledigheid’ - dit zijn nog steeds de kenmerken onzer handelsstatistiek, en een ingrijpende verbetering zal eerst intreden, wanneer ook deze tak der statistiek van het Departement van Financiën naar het Centraal Bureau voor de Statistiek overgaat en zoodoende een gecentraliseerde, uniforme bewerking onzer statistiek mogelijk is. De statistiekwet is nog altijd in behandeling bij de Tweede Kamer, en voor zij in werking getreden is, kan van een krachtdadige reorganisatie geen sprake zijn. Zoolang zal ons dus alles, wat van particuliere zijde geschiedt ter aanvulling of wel ter verbetering onzer handelsstatistiek en ter verkrijging van een overzicht onzer economische ontwikkeling welkom zijn, met name wanneer het een onderneming betreft, die over zooveel kennis, zaakkundig beleid en ten aanzien der technische hulpmiddelen over zoo rijke bronnen beschikt als de samenstellers van het rapport in kwestie.

Een inleidend hoofdstuk bevat gegevens speciaal omtrent de betrekkingen van Rumenië tot Nederland, beschouwingen die door het bizondere - consulaire - karakter van dit geschrift gemotiveerd zijn. Hieruit blijkt o.a. dat de export van Rumeensche landbouwproducten, waarop wij voor een groot deel zijn aangewezen, door den oorlog aanmerkelijk verminderd is. 1911 leverde ons Rumenië 237.006 tonnen tarwe, 1914 slechts 39.547! Rogge (1911) 153.490 tonnen, (1914) 60.959! Tengevolge der sluiting der Dardanellen werd de Rumeensche zeedienst op Nederland stop gezet. Begin September verliet het laatste Rumeensche schip de haven van Rotterdam.

In een zeer uitvoerige beschouwing, de ‘Revue Finançière’ ontwerpt de Heer Kröller een beeld van den huidigen toestand op financieel en economisch gebied achtereenvolgens van Engeland, Frankrijk, Duitschland, Rusland, Rumenië, Amerika en Nederland, geeft tevens een overzicht van de ontwikkeling der voorafgaande jaren en bespreekt ten slotte de gevolgen van den oorlog en de voornaamste maatregelen der verschillende regeeringen ter bestrijding van den financieelen en economischen noodtoestand. - L'année 1914 commenca sous de plus heureux auspices.’ Na 7 maanden echter verandert het

beeld! ‘La déclaration de guerre occasionna en quelque sorte une véritable panique. La Banque d'Angleterre dont le taux d'escompte était de 3% depuis le 20 janvier, fut obligée de l'élever, le 30 juillet, soit deux jours après la déclaration de guerre de l'Autriche à la Serbie, à 4% et ceci ne fut qu'une des mesures préliminaires; le lendemain déjà elle doubla son taux d'escompte qui s'éleva jusqu'à 10% le 1 août. Cette escompte ne fut encore atteinte qu'à l'occasion de deux crises précédentes, notamment celle du 9 novembre au 24 décembre 1857 et celle du 12 mai au 16 août de l'année 1866.’ - Bizonder uitvoerig is de beschrijving van den toestand, de gevolgen van den oorlog en de maatregelen der regeering in Nederland, een verzameling van feiten, den lezers van dit tijdschrift grootendeels reeds bekend door de opstellen van Prof. Is. P. de Vooys[1)], bij Kröller echter minder met betrekking speciaal tot de Steunbeweging, dan wel tot den algemeen economischen toestand, en aangevuld met tal van maand-, jaarcijfers en tabellen, die ons verduidelijken b.v. de handelingen der Nederlandsche Bank, de koersschommelingen van bankaandeelen, de veranderingen van den wissel- en prolongatiekoers, de officieele beursnoteeringen, noteeringen van goud, zilver, thee, tabak, suiker, rubber enz.

Op dit vergelijkend overzicht volgt de nauwkeurige beschrijving der verschillende onderdeelen in 't bizonder van ons Nederlandsch bedrijfsleven, voorzien van talrijke tabellen, gedeeltelijk in grafische voorstelling; met name deze grafische noteeringen zal men zelden zoo zorgvuldig vervaardigd en in zoo ruimen mate aantreffen als in dit Rapport[2)]; zij geven ons, gezamenlijk, een beeld der ontwikkeling van de scheepvaartbewegingen, van handel, nijverheid, landbouw, visscherij en veeteelt ten onzent.

1) Vgl. ‘Beweging’, jaarg. X, afl. 10, 11, 12 en jaarg. XI, afl. 1.
2) Als voorbeeld hiervoor mogen genoemd worden: ‘Tableau du tonnage de jauge des navires entrés dans les ports de Hambourg, Rotterdam, Anvres, Le Havre, Brême, Amsterdam, Dunkerque et Emden depuis 1886; tableau de l'importation de minerais de fer via Rotterdam depuis 1898; tableau du prix moyen du cuivre; tableau de la production de minerais de fer dans les principaux pays depuis l'année 1870’ etc.

Het kan niet doel dezer aankondiging zijn, de beschrijving aller onderdeelen afzonderlijk te bespreken. Slechts eenige gegegevens mogen hier geciteerd worden. Zoo is het interessant, te vernemen, dat, terwijl de maat der in Rotterdam aangekomen schepen 967.710 tonnen in 1850, 9.450.710 tonnen in 1900, *18.197.783* tonnen in 1913 bedroeg, deze maat in 1914, dus na slechts 5 oorlogsmaanden, zonk op *13.540.051* tonnen. Ook de Rijnvaart had in het eerste jaar reeds ruimschoots de gevolgen van den oorlog te verduren. In het jaar 1910 passeerden Lobith 85.372 booten, in 't jaar 1913 steeg dit getal tot 96.768, in 't volgende jaar echter kon men slechts 51.915 booten noteeren.

Aan de Inleiding van het hoofdstuk ‘Handel’ ontleenen wij: ‘L'année qui nous occupe marquera dans les annales de l'histoire. C'est en effet une année de bouleversement. Un coup d'oeil rapide jeté sur les statistiques font voir tout de suite que de graves événements ont dû se produire, car leurs chiffres comparés à ceux de l'année précédente montrent des variations tellement importantes qu'elles ne peuvent pas être attribuées à des fluctuations du marché’. En dan komt weer de oude klacht: ‘La tâche du statisticien n'est pas facile, vu que beaucoup de données manquent’[1)].

Omtrent onze zoo belangrijke diamantnijverheid en industrie in goud- en zilverwerken worden o.m. volgende gegevens verstrekt: ‘Dès le commencement de la guerre l'industrie diamantaire chôma entièrement. A Amsterdam ainsi qu'à Anvers, le chiffre des chômeurs involontaires attcignit 97%. - L'orfèvrie qui florissait dans notre pays fut cruellement éprouvée par la guerre européenne. Furent imposés de moins qu'en 1913:

pour les travaux indigènes:	555,524 gr. d'or et 5.045.680 gr. d'argent
pour les travaux étrangers:	64.293 gr. d'or et 3.021.650 gr. d'argent

La restitution des taxes payées pour les articles imposés s'est

1) Mr. Smissaert, in zijn reeds genoemd opstel in dit rapport ‘L'industrie cotonnière’ schrijft ten opzichte onzer statistiek: ‘Tout le monde sait - et le gouvernement lui-même, en proposant une revision fondamentale des bases de cette statistique, le reconnaït - que les chiffres qu'on publie annuellement, sont en réalité d'une valeur plus que douteuse’.

élevée, en 1914, à fl. 15.739.79½ soit une diminuation de fl. 2.038.20 ½ en compareison avec 1913.'

De beschouwingen worden voltooid door het straks reeds vermelde opstel van jnr. Mr. Smissaert, L'industrie cotonnière en Twente.'

Het geheel, van veel belang en lezenswaard, schijnt ons zoomede een dubbele taak te vervullen: ten eerste vult het bestaande leemten aan in de litteratuur onzer economische ontwikkeling, ten tweede helpt het voorbereiden een zorgvuldige kennis van het tijdvak, waarin wij thans leven - waarschijnlijk economisch het allerbelangrijkste sinds vele jaren.

PAUL CRONHEIM.

***De Nederlandsche Overzeetrust maatschappij, Haar oorsprong en haar werkwijze*, beschreven door Mr. G. Keller met inleidend woord door C.J.K. van Aalst.**

'Het boekje is ook bestemd voor het publiek, dat dagelijks hoort spreken en....mopperen over de N.O.T., doch van den aard der instelling dikwijls slechts vage noties heeft, waarschijnlijk niet begrijpt de hoogst gewichtige rol, welke zij in deze ontzettende dagen vervult, ten bate van het economische leven van ons vaderland; waarschijnlijk niet inziet dat zonder de N.O.T. handel en nijverheid ten onzent plat- en lamgeslagen ter neder zouden liggen'. Aldus de inleider aan 't begin. En de schrijver zegt aan het slot, nadat hij geschreven heeft hoe pas later volledіger uiteengezet kan worden 'van welk een weldadige beteekenis de N.O.T. voor den nationalen handel is geweest, voor welke lastige vraagstukken men heeft gestaan, en op welke wijze de mannen, die aan 't roer van de N.O.T. stonden, zich door de moeilijkheden hebben weten heen te slaan': 'Wij zijn overtuigd, dat dit een der schitterendste bladzijden in de geschiedenis van den Nederlandschen handel zal vormen.' Na deze aanhalingen tot lof, doen wij enkele andere grepen, die den aard van de instelling kenmerken.

Op 21 September 1914 *constitueerde zich* de uit vijf leden bestaande commissie voor den Nederlandschen Handel.

'In den boesem der Commisie werd toen het plan geboren, eene Naamlooze Vennootschap op te richten, waaraan de handel zijn

importartikelen zou kunnen consigneeren en die *aan de buitenlandsche regeeringen een zoo vertrouwbaren waarborg zou geven, dat het aangevoerde niet aan den vijand ten goede zou komen*, dat zij geen bezwaar zouden hebben, de aldus geadresseerde goederen door te laten.'

'Zij riep vertegenwoordigers van de voornaamste *banken* en *stoomvaartmaatschappijen*....bijeen en....een combinatie kwam tot stand.' (24 November) 'een *bloemlezing* uit de *eerste* ondernemingen op het gebied van *financiewezen* en *scheepvaart*'. Het doel van de N.O.T. was oorspronkelijk: 'het verleenen van tusschenkomst ter verzekering van den ongestoorden *aanvoer van overzeesche artikelen*, welke door oorlogvoerende mogendheden tot *absolute* dan wel tot *conditioneele contrabande zijn verklaard* of daartoe alsnog verklaard zouden kunnen worden.'

Om 'redenen van practijk' werd deze vrijwillig aangeboden tusschenkomst uitgebreid tot alles, 'ten einde ondanks den bestaanden oorlogstoestand den ongestoorden *aanvoer* en *uitvoer* van goederen zooveel mogelijk te verzekeren'. Zooals bekend is, werd - om redenen van practijk - de aangeboden gelegenheid tot een onvermijdelijke verplichting.

'Dat de oorlogvoerende partijen - in de eerste plaats Engeland - het werk van de N.O.T. hebben geëerbiedigd, het mogelijk hebben laten zijn, dat Nederland aangevoerd kreeg, wat het noodig had, danken wij dus in het bijzonder aan de honorabiliteit en integriteit van hen, die haar oprichtten en thans besturen.'

'Met de regeeringen, die den economischen oorlog hadden aangebonden, werd *verbinding gezocht* en nadat dit was gelukt, werd *contractueel vastgelegd* de erkenning van de N.O.T., als tusschenpersoon.'

'Men slaagde er dus in, den respectieven regeeringen vertrouwen in te boezemen in de nieuwe onderneming en haar *onder zekere voorwaarde de waarborgen* te doen aanvaarden, welke de N.O.T. meende te kunnen geven.'

'Dat de taak, welke op de schouders dezer commissie (de uitvoerende commissie der N.O.T.) rust, *hoogst verantwoordelijk*, zeer moeilijk en ook dikwijls heel ondankbaar is, zal een ieder, *die ook maar eenigszins op de hoogte is van het werk der N.O.T.*, onmiddellijk begrijpen.'

‘Het werk nu, dat de Uitvoerende Commissie der N.O.T.....vrijwillig en geheel belangeloos op zich genomen heeft, bestaat, voor zoover eenigszins in haar vermogen, in het uit den weg ruimen der moeilijkheden, *welker geheele omvang alleen door ingewijden kan begrepen worden*’.

De gemakkelijkheid, waarmede ‘het boekje’ geschreven werd, en de lof, die voortdurend aan de mannen van de N.O.T. wordt gebracht, zouden den argloozen lezer bijna doen vergeten, dat Nederland ook nog een regeering had, die de belangen van den handel en die van de al evenmin vermelde nijverheid kan verdedigen en behartigen, en dat toch zeker ook zou hebben gedaan, wanneer niet de N.O.T. deze taak op haar manier en voor haar verantwoording had overgenomen. Van rechten der neutralen in oorlog, wordt in dit boekje, dat ook in zijn geheele schrijfwijze een zeldzaam vermogen van aanpassing toont, niet al te veel geschreven.

Is. P.d.V.

***Officieele Publicatie der Engelsche Regeering*, van de door haar met den gezant der Vereenigde Staten, in zake de Terechtstelling van Miss Cavell te Brussel, gevoerde Correspondentie.**

Ik heb dit dunne boekje in zijn roode omslag niet bij de andere oorlogsgeschriften op een hoop kunnen werpen. Ik bewaar het bij mijn meer menschelijke *memorabilia*.

De geruchtmakende gerechtelijke moord komt niet veelvuldig voor. Wij Nederlanders herinneren ons altijd die op Barnevelt. Voor eenige jaren was het Ferrer, aan wie hij voltrokken werd, verleden jaar Fourie, nu Miss Cavell.

Deze laatste de gruwelijkste, omdat hij een vrouw betrof.

Bovendien waren in dit geval de rechters geen bevoegde overheid. Zelf in België tengevolge van rechtsbreuk, hadden zij moeten bedenken, dat ook hun geringste rechtsoefening in dat land op geweld berust en alleen kan worden goedgemaakt door een nauwgezetter naleven van het ongeschreven recht. Wat hun wetboek zegt, is in België ongeldig: luider dan ergens spreekt daar het geweten, ook hun geweten.

Inplaats van daarnaar te luisteren, deden zij alles om te voorkomen dat deze engelsche liefdezuster - verpleegster ook van

duitsche soldaten - gered werd. Zij spraken over haar misdrijf - over de grens helpen van Belgen - het oordeel uit, dat zij alleen konden uitspreken tengevolge van haar eigen getuigenis. Zij verheimelijkten het vonnis en het uur van de terechtstelling. Zij haastten zich.

Gerechtelijk. En toch een moord. En een lafhartige.

Gedenkboek der Wereldbibliotheek 1905-1915.

Het bestaan van de Wereldbibliotheek is een feit van buitengewone maatschappelijke beteekenis.

Stellen we ons een oogenblik voor, dat zij morgen verdwenen was, dat haar voorraad werd ingehouden, dat de uitgevers die haar voorbeeld volgden hun goedkoope uitgaven uit den handel terugtrokken, dat, in één woord, de toestand op de boeken-markt weer werd zooals hij tien jaar geleden was. Geen twijfel of tienduizenden zouden het laatste decennium als een geestelijk eldorado beschouwen en zijn verdwijnen gewaar worden als een onrecht en een onduldbaarheid. Een dergelijke onderneming, zou men zeggen, die de stroom van veelvoudig geestesvoedsel aanwakkert, leidt en toegankelijk voor velen maakt, behoort door de samenleving te worden in stand gehouden als een orgaan dat onmisbaar is, en gebeurt het niet door een enkeling, dan moet het de Gemeenschap doen.

Onweersprekelijk waren er, en zijn er voortdurend, uitgevers die van hun beroep een hoog denkbeeld hebben, en deze, in verband met de Boekhandel, *zijn* zulk een orgaan, in mogelijkheid en soms ook in werking. Nochtans valt het niet te ontkennen dat de samenwerkende kracht van boekhandel en uitgevers te kort schoot tegenover de behoeften van de bevolking, en dat wanneer wij hun gezamenlijk gild als één lichaam beschouwen, dit zich niet allereerst kennen liet als een orgaan dat een maatschappelijke functie had.

Het besef dit te zijn, toonde van den beginne af de Wereldbibliotheek, die dientengevolge ontvangen werd als een indringster - en het ook inderdaad was, want ieder gemeenschappelijk belang, als het krachtdadig optreedt, bedreigt de belangen van bizondere groepen en personen - maar die weldra bewees dat het voldoen aan een gerechtvaardigde behoefte van het geheel, op den duur de deelen niet tot nadeel strekt.

Op dit oogenblik - welke persoonlijke bezwaren uitgevers, lezers of schrijvers ook tegen deze krachtig en dus niet onfeilbaar geleide onderneming mogen laten gelden - is de Wereldbibliotheek zooiets als een erkende maatschappelijke instelling, die niemand missen wil en die, zelf vatbaar voor ontwikkeling, ook de ontwikkeling van uitgeverswezen en boekhandel in Nederland nog gunstig zal kunnen beïnvloeden.

A.V.

Perk en Greebe

Naar aanleiding mijner bespreking van zijn boek over Jacques Perk, schrijft de heer Greebe dat hij, in tegenoverstelling tot Kloos, juist niet een oudere, maar een jongere Perk als de ware verdedigd heeft. Idien dit zoo is, hetgeen ik op dit oogenblik helaas niet controleeren kan, maar gaarne aanneem, spijt het mij natuurlijk, dat ik eenige maanden na lezing van het boek mijne beoordeeling neerschrijvend, door te groot vertrouwen op mijn geheugen gedupeerd, een vergissing beging. Ik merk hierbij evenwel op, dat mijn kritiek tot stand kwam, niet op grond van de opzettelijk terzijde gelaten *facta*, die het boek mededeelde, maar op grond van de tekortkomingen als geleerde en als kenner van dichtkunst die zijn schrijver er in aan den dag legde. Zoodat het oordeel zelf, ondanks de hierbij ter sprake gebrachte fout, in zijn vollen omvang gehandhaafd blijft.

Florence, 1 Dec. '15.

P.N.v.E.

Een gesprek van generzijds
Medegedeeld door
Albert Verwey

Cd. Busken Huet en E.J. Potgieter

B.H. Vereerde Meester, laast ge al de Januari-Gids?

P. Dat een hemeling dit vraagt, lieve Vriend, zou vroeger op aarde voor een geestigheid zijn aangezien.

B.H. Hoe is het mogelijk dat ge zelfs als onsterfelijke nog uw hebbelijkheid van in raadsels te spreken blijft botvieren. Ik begrijp dat ‘vroeger’ volstrekt niet.

P. Dat ligt daaraan, dat gij de Brieven van Generzijds niet gelezen hebt. Als ge die kende, zoudt ge weten dat onze mede-zalige, David P. Hatch, aan zijn vriendin Elsa Barker het geheim van onze lokaliteit verklapt heeft. Hij deed het in het engelsch, maar Frederik van Eeden heeft zijn brieven ook in het nederlandsch uitgegeven.

B.H. Onze landgenooten weten dus....

P. Zij weten dat wij volstrekt niet zoo veraf zijn als zij vroeger geloofden. Zij weten dat wij de wintermaanden in de Riviera en de maand Juli in een duitsche badplaats kunnen doorbrengen - zelfs tijdens deze oorlog - en dat er niets vreemds aan is dat wij op 't oogenblik dit gesprek voeren in de boekenkamer van Dr. Colenbrander.

B.H. Het is te hopen dat die wetenschap hen voorzichtig maakt.

P. Ik twijfel eraan. Het Januari-nummer waarvan ge spraakt - kijk, hier ligt het opengeslagen - is het bewijs van het tegendeel.

B.H. Zoo waarlijk! En juist bij het opstel waarover ik u spreken wou. ‘Bij het aftreden van Mr. J.N. van Hall, door de Redactie’. Ge kent het dus?

P. In hoofdzaak zeker! Ik was erbij toen de inhoud in de redactie-vergadering werd vastgesteld.

B.H. O boosaardigste van alle gestorvenen! Dan waart gij het wel door wie aan die ongelukkigen de vergelijking van Van Hall met uzelf werd ingegeven?

P. Ge begrijpt dat ik het niet met opzet deed. Ik was vastbesloten op geen enkele wijs mijn tegenwoordigheid. te manifesteeren. Maar er kwam een oogenblik toen het kontrast tusschen wat zij willen en wat ik wilde, me te machtig werd. Ik verdichtte me. Ik wierp mijn schaduw naast de voorstelling die zij zich van hun held maakten...

B.H. En...?

P. En...het gevolg was het omgekeerde van wat ik bedoeld mocht hebben.

B.H. Ik zie dat de herinnering u aangrijpt.

P. Waarachtig doet ze dat! O, die menschen, die nooit begrijpen zullen wat een geest is.

B.H. Wat geest is, meent ge.

P. Ik zeg wat ik meen. Een geest, gelooven ze, is iemand die zijn aardsche eenzijdigheid heeft afgestroopt, die alles begrijpt, en daarom - let wel: dáárom! - alles goedvindt, betrekkelijk goedvindt natuurlijk. Een geest, beweren ze, is vóór alles betrekkelijk. Niet fel in het verdoemen, niet uitsluitend in zijn bewondering, verheven boven de tegenstellingen van menschen, volmaakt gelijk aan hun eigen ideaal van stoorlooze gelijkvormigheid.

B.H. Kunt ge begrijpen dat ik na twintigjarige ontbondenheid het portret van mijn medemenschen vergeten was?

P. Zoo was het ook mij gegaan. Maar zeg zelf of ge sedert uw verscheiden niet oneindig vrijer zijt in uw uitingen dan tevoren. Wat mij betreft, ik heb mijn opvolgers in de Gids nooit zoo geminacht als na mijn sterven, en nooit zooals nu daar ik zag hoe de platste stelselloosheid tot een stelsel werd.

B.H. Dat was dan het oogenblik waarop ge uw schaduw wierpt...

P. Dat was het, - maar vrees niet dat ik zal afdwalen. Trouwens, wat afdwaling heette in onze vroegere wereld - ah, ook daarover hadden ze 't: mijn brave Quack heeft het niet slecht bedoeld toen hij de grilligheid van mijn gesprekvoering, mijn van-den-hak-op-den-tak springen, eer prees dan laakte; deze aanwezigen waren het die mij voor onmachtig hielden om de verschillende indrukken waardoor ik mij achtereenvolgens beheerschen liet, tot een geheel bijeen te voegen: mijn Gedroomd Paardrijden kon het hun wel anders geleerd hebben! - maar wat in hun wereld afdwaling heet is immers altijd in deze, in de onze, de kunst van de verst-strekkende binding. Wel verre van aftedwalen dan ook bracht ik u bij dat hoogtepunt waarop ik de leider van de Gids hoorde roemen als een kenner van ‘het nederlandsche vischwater’, als een ‘onvergelijkelijk raadsman in zaken van nuance en opportuniteit’. Eén oogenblik stelde ik mijn beeld naast het zijne, en - wat denkt ge dat gebeurde?

B.H. Ik weet het, want zij schreven het: ‘Tot tweemalen toe, heeft, gedurende een lange reeks van jaren, een man van smaak, ijver, opoffering, er zijn levenswerk van gemaakt de Gids op peil te houden. De eerste van die twee was Potgieter’.

P. De tweede Mr. J.N. van Hall. Zoo zeiden ze. Zij zagen in mij - op het oogenblik dat ik in hun midden was en mij, onwillens, aan hen openbaarde, een man van smaak, ijver en opoffering - alle drie die deugden te verstaan zooals zij zich voordeden in -

B.H. Weerhoud uw bliksem, o Jupiter! Waarom zou zijn klassieke verschijning uitslaan boven dit idyllische beeld van de hengelaar aan het nederlandsche vischwater.

P. ‘Chef de cuisine’ was het andere. Langmessige kok, gerechten gereedmakend voor de nederlandsche -

B.H. Spaar me, onsterfelijke! uw wrok, en deze met kostelijk lokaas naar vette visschen peuerende hengelaar in de nederlandsche lettervijver, gerechten bereidende, - de tegenstelling is meer dan mijn aan de aarde gespeende lachspier dragen kan.

P. Onthoud er maar de hoofdzaak van: bekend zijn met het nederlandsche vischwater, en een raadsman in zaken van nuance en opportuniteit. Dáár tegenover stelde ik, in dat ééne onweerhoudbare oogenblik, mijzelf en mijn leiding. Ge zaagt hoe weinig het onderscheid hun helder werd, hoe zij zonder één secunde te aarzelen de fout begingen van alle onwetenden: het groote dat ze niet begrijpen, gelijk te maken aan *hun* kleine.

B.H. Mijn Vriend! laat *ik* u zeggen wat uw leiding beteekend heeft. Op het oogenblik toen de tijd, voor zooveel hij anders dan gij was, opdrong, - nadat hij u door zijn luidheid gestoord, door zijn verstandelijkheid geplaagd, door zijn gebrek aan vormen geërgerd had, - nadat gij De Genestet hadt overgelaten aan Zimmerman die hem geringschatte, - nadat Thijm u die fout verweten, en Van Vloten er partij van getrokken had tot vorming van een nieuwe, aan de Gids vijandige groepeering, - terwijl ook ik (want hier in ons eigenlijk leven zeggen wij de waarheden die wij in ons voorloopige verzwegen), terwijl ook ik onder leiding van Van Vloten begonnen was mij van theoloog te ontwikkelen tot letterkundige, en er dus gevaar bestond dat niet de Gids, maar eenig ander tijdschrift de bate zou winnen van een voor Nederland ongewone geestelijke werkzaamheid, - toen hebt gij op mij de hand gelegd, niet door gebruik te maken van een gelegenheid, noch door lokazen uit te werpen in het door mij bezwommen, inderdaad weinig vette vischwater, maar door mij te toonen dat gij mijn meerdere waart in kennis en kunst. Dat was leiding! En laten anderen opstaan en getuigen of het hun niet ook zoo ging. - Ik ben benieuwd wat Verwey zal zeggen.

P. Verwey zou nooit zoo boosaardig geweest zijn een bloemlezing af te drukken uit Van Hall's literarische oordeelen.

B.H. Ja, zaagt ge het? Daar was nu, ter overweging van de redactie, het doorslaand bewijs van *gebrek* aan leiding. Zij die *u* verloren, zoodat van uw grootste en rijkste werken geen syllabe in de Gids verscheen, zij die u zoozeer verloren dat uw tegenwoordige roem aan een jonger geslacht te

danken is, zij hadden ook voor dat jonger geslacht, de dichters en schrijvers van '80, niets over dan hoon en wanbegrip, en de geheele vooraangang in de dichterlijke en geestelijke beweging van toen en later zijn ze er door kwijt gegaan. Nu komen ze met de erkenning: ‘De zaak is niet te bemantelen en worde niet bemanteld.’ Maar tegelijkertijd maken ze zich diets dat zij hun fout hersteld hebben. Zij halen een regel aan uit Van Hall's spotverzen op de toenmalige gedichten. Zij gedenken zijn bespreking van Persephone - een vergissing die hijzelf zeker niet graag herdrukt zal zien. Zij vermelden zijn dwaze bluf dat de Gids bleef voortbestaan - toch niet: bleef *leven* - terwijl het orgaan van de jongeren onderging. Hoe Van Hall die jongeren prees, toen prijzen ‘opportuun’ werd, - hoe hij, de beleediger van hun gedichten, die gedichten bundelde toen het publiek ze lezen wou. Hebt ge ooit zulk een averechtsche lof gezien?

P. Ik zou liever gezien hebben dat dit stuk niet geschreven was. Tijdens Van Hall is de Gids voor goed van zijn plaats geraakt. Met al zijn smaak, ijver en opofferingsgezindheid, met al zijn gevoel voor nuance en opportuniteit, met al zijn hengelen en lokaas uitwerpen in de visschenvijver van de nederlandsche schrijvers, heeft hij niets kunnen doen dan het tijdschrift maken tot een maandelijksche verzameling van bijdragen - soms goede, doorgaans middelmatige - een markt van niet al te gewaagde meeningen, een winkel waar de gemakzuchtige burgerij van onze dagen zich het naar maat gesneden kostuum haalt van haar denkbeelden. Nooit wordt gevraagd waar het talent schuilt, opdat het aan het licht getrokken wordt en het woord krijgt. Het woord wordt gegeven aan hen die in burgerlijke kringen naam hebben, aan meer of minder aanzienlijke geleerden, invloedrijke roman- of dagbladschrijvers, hun vak vertegenwoordigende professoren. Het gevolg is ook dat geen enkel jong talent het tijdschrift anders nadert dan om stoffelijke winst, nooit in geestelijke gemeenschap. Indien de redactie dit feit vrijmoedig aanvaard had, hoe zou ik gejuicht hebben.

Het is niet slecht het werk te doen van de omstandigheden, naar zijn beste weten te voldoen aan de behoeften van een volkskring die nu eenmaal bestaat en eischen stelt. Maar slecht is het de werkelijkheid te verbloemen en onder schijn van boetedoening te stoffen op zijn voortreffelijkheid. De jongere talenten - gesteund als ze worden door ouderen - hebben het recht te zeggen dat de Gids zich *niet* gebeterd heeft. Het tijdschrift dat vóór veel jaren Perk's Iris terugzond, weigerde vóór weinig jaren even uitmuntende gedichten van anderen. De geheele nieuwere ontwikkeling van poëzie zoowel als proza, nog gedurende het laatste decennium, is dan ook buiten haar omgegaan. Geen wonder, want wat aan haar ontbreekt is geest, is idee, is dwingende kracht van overtuiging en verkondiging.

B.H. Hoe betreur ik het, mijn Meester, dat niet in deze onze lichaamlooze wereld een tijdschrift door u kan worden uitgegeven.

P. Verlang er niet naar, schertser! De hemel ligt immers alleen in het goede dat we vóór ons overlijden doen....

Rechtskundige significa[1)]
Door
Jacob Israel de Haan

De waarde van een wetenschappelijk onderzoek wordt bepaald door het *voorwerp* en door de *werkwijze* van onderzoek.

Het voorwerp van mijn onderzoek is de groep van de begrippen ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar’. Meer in het bijzonder zullen deze begrippen worden onderzocht voor zooverre zij strafrechtswetenschappelijke begrippen zijn.

De wijze van mijn onderzoek is de semasiologische, semantische, signifische. De drie vreemde woorden: semasiologie, semantica, significa, kunnen worden vertaald door het Hollandsche woord: beteekenisleer. De beteekenisleer kan worden gesteld tegenover de klankleer. Samen vormen zij de taalwetenschap[2)].

Bij sommige onderzoekingen zal de aandacht meer gevestigd zijn op het voorwerp van onderzoek, bij andere onderzoekingen meer op de werkwijze. Het eerste zal het geval zijn, wanneer een minder bekend voorwerp wordt onderzocht op eene reeds bekende wijze. Het tweede zal het geval zijn, wanneer een meer bekend voorwerp wordt onderzocht op eene minder bekende wijze. Het tweede geval doet zich bij mijn onderzoek voor. Immers: de begrippen uit de groep: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar’ zijn het voorwerp geweest van talrijke onderzoekin-

1) Eerste Hoofdstuk van het Proefschrift: Rechtskundige Significa en hare toepassing op de begrippen ‘Aansprakelijk, verantwoordelijk en toerekeningsvatbaar’.
2) Albert Dauzat, ‘La vie du langage’, bldz. 13.

gen. Doch de beteekenisleer in het algemeen en de rechtskundige beteekenisleer in het bijzonder, behooren tot de weinig beoefende wetenschappen. Bij dit onderzoek zal dus niet minder aandacht worden gevraagd voor de werkwijze dan voor het voorwerp en in sommige opzichten is het voorwerp van het onderzoek niet minder middel dan doel. Hieruit volgt, dat de navolgende beschouwingen gedeeltelijk meer algemeen zullen zijn dan bijzonder, gedeeltelijk meer bijzonder dan algemeen. Naar eenheid van het algemeene en van het bijzondere is zooveel mogelijk gestreefd in dien zin, dat algemeene beteekeniskundige beschouwingen steeds in verband worden gebracht met de groep van de begrippen: 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar' en dat, omgekeerd, bijzondere beschouwingen over de groep van deze begrippen slechts worden gegeven voor zooverre zij verband houden met de beteekenisleer in het algemeen en met de rechtskundige beteekenisleer in het bijzonder. Dat eene volmaakte eenheid van het algemeene en van het bijzondere niet werd bereikt, is den onderzoeker zelven onafgebroken duidelijk geweest.

Voortdurend werd door mij het gemis gevoeld van een handboek der significa in het algemeen en van de rechtskundige significa in het bijzonder. Bij gebreke van zulk een handboek werd ik op meerdere plaatsen gedwongen tot min of meer algemeene beschouwingen, die met de rechtswetenschap niet in nader verband staan dan met menige andere wetenschap en met de begrippengroep 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar' niet in nader verband dan met menig ander begrip. Doch zonder deze meer algemeene beschouwingen zouden mijne onderzoekingen over het wezen van de begrippen 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar' bezwaarlijk te volgen zijn geweest.

Dusdanige meer algemeene beschouwingen vindt men in het derde Hoofdstuk; zij handelen over de zoogenaamde doelgedachte in het werkwoord en over de oorzaken en den aard van de veranderingen van de beteekenis der werkwoorden. Eene plaatsing in het zeer algemeene eerste Hoofdstuk is overwogen maar ten slotte om redenen van systematiek niet aanvaard.

Uit de keuze van den naam van dit boek moge blijken, dat ik de algemeene signifische beschouwingen niet van minder belang acht dan mijne onderzoekingen aangaande het wezen van de be-

grippen ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar.’ De naam luidde aanvankelijk: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar, bijdrage tot de kennis van de rechtskundige significa.’ Doch ik meen, dat de veranderde naam beter bij mijn werkplan past.

Want (het zij mij toegestaan dit duidelijk voorop te stellen) het zal blijken, dat niet in de eerste plaats ons doel was een onderzoek van de begrippengroep: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar.’ In menig opzicht is dit onderzoek een middel om te bewijzen, dat een zuivere logische taal van groot belang is voor elke wetenschap in het algemeen en voor de rechtswetenschap in het bijzonder. En dat zorgzame beoefening van de rechtskundige signifiek kan leiden tot zuiverheid en tot redelijkheid van de Rechtstaal.

Uit hetgeen wij zeiden over het doel van ons onderzoek en over den deels algemeenen deels bijzonderen aard van onze beschouwingen, moge de juistheid blijken van de door ons gevolgde verdeeling in vijf Hoofdstukken.

Dit eerste Hoofdstuk bevat zoodanige algemeene beschouwingen als bij gebreke van een handboek der significa noodzakelijk zijn.

In het tweede Hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraag waarom juist dit voorwerp van onderzoek en vooral waarom juist deze werkwijze van onderzoek werd gekozen. Hieruit zal kunnen blijken, welke waarde deze werkwijze voor de rechtswetenschap heeft.

In het derde Hoofdstuk worden de begrippen: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar’ gezamenlijk beschouwd, nadat tevoren zooveel noodig het wezen van het werkwoord werd vastgesteld.

In het vierde Hoofdstuk worden de begrippen: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar’, ieder afzonderlijk onderzocht, al wordt daarbij tevens voortdurend gewezen op hun vast en onverbrekelijk verband.

In het laatste Hoofdstuk worden de verkregen uitkomsten toegepast op strijdvragen met betrekking tot begrippen uit de groep ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar.

* * *

Wij zullen thans aanvangen met enkele opmerkingen over de onderling vrijwel gelijkwaardige woorden: semasiologie, semantica en significa. Met het Hollandsche woord 'beteekenisleer' zijn deze drie vreemde woorden wellicht het best vertaald.

Van de drie bovengenoemde vreemde woorden is semasiologie het oudste. Het wordt vooral door Duitsche schrijvers gebruikt. In de latere jaren wordt het verdrongen door de woorden semantica en significa. De oorzaken van dit verdringen zijn niet gemakkelijk aan te geven. Een van de redenen is wellicht deze, dat semasiologie (van *σημαίνω* = beteekenen) minder duidelijk en doorzichtig is dan semantica (eveneens van *σημαίνω*) en veel minder duidelijk en doorzichtig dan significa. Echter: wij zullen later zien, dat het meest duidelijke en meest-doorzichtige woord volstrekt niet steeds bij voorkeur wordt gebruikt. Een enkele maal vindt men semasiologie gebruikt door Fransche schrijvers. Albert Dauzat in 'La philosophie du Langage' spreekt van 'changements sémasiologiques.' In Nederland werd het woord een twintigtal jaren geleden reeds gebruikt door den Groningschen Hoogleeraar W.L. van Helten[1]. Ook jongere Nederlandsche taalkundigen gebruiken het. Ik noem Prof. Dr. C.G.N. de Vooys[2] en M.R. Dijkman[3]. Men vindt het in de Duitsche woordenboeken van Brockhaus en Meyer. Het Hollandsch-Duitsche woordenboek van Van Gelderen vermeldt het niet. Wel vindt men het in de verklarende Nederlandsche woordenboeken van Koenen en van Van Dale.

Van de drie woorden: semasiologie, semantica, significa, is het tweede woord bij Nederlandsche schrijvers het meest gebruikte. Het werd voor de eerste maal gebruikt door Prof. Michel Bréal in 'Essai de sémantique'[4]. De eerste druk van dit boek verscheen in 1897. Wij gebruiken een vijfde uitgave van 1911.

Het is merkwaardig, hoe snel het woord 'sémantique' zich heeft verspreid. Een Japanner heeft te Chicago een proefschrift verde-

1) Ook in latere geschriften, b.v. 'Zur Semasiologie' in 'Zeitschrift für Deutsche Wortforschung', deel XIV, aangehaald in 'de Nieuwe Taalgids', deel VII, bldz. 159.
2) 'De Nieuwe Taalgids', deel IV, bldz. 75.
3) 'De Nieuwe Taalgids', deel V, bldz. 3.
4) Aan te halen als 'Bréal'.

digd: ‘A semantic study of the verbs of doing and making in the Indo-European languages.’[1] Verschillende Hollandsche schrijvers gebruiken het woord in den Hollandschen vorm: ‘semantiek’. Ik noem Prof. Dr. A. Kluyver in zijn intreerede als Hoogleeraar gehouden op 10 November 1911 over ‘Eenheid en Verscheidenheid in de Taal’.[2] Voorts Dr. Jac. van Ginneken, die spreekt van de ‘semantiek der gebaren’[3] en Prof. Dr. J.J. Salverda de Grave.[4] Men vindt het woord ‘sémantique’ in de nieuwere drukken van Littré, Larousse en de Grande Encyclopédie. Het Fransche schoolwoordenboek van Gallas geeft in een uitgave van 1904 ‘sémantique’ en ‘sémantiste’. Het Fransche schoolwoordenboek van Herckenrath geeft in eene uitgave van 1907 het woord ‘sémantique’ als zelfstandig en als bijvoeglijk naamwoord: ‘la valeur sémantique d'un mot.’ Eene nieuwere uitgave van Meyers Konversationslexikon, geeft naast semasiologie mede sémantique. De Hollandsche woordenboeken van Koenen en van Van Dale geven beiden semantiek. Het is goed gezien van de Hollandsche taalkundigen, dat zij het vreemde woord ‘sémantique’ hebben aanvaard. Met overdrijving van taalzuivering is geen belang gebaat.[5] Evenzeer is het goed gezien van de Hollandsche taalkundigen, dat zij aan het vreemde woord den Hollandschen vorm ‘semantiek’ hebben gegeven. Want in dezen Hollandschen vorm kan het woord gemakkelijker vaste verbindingen aangaan met andere Hollandsche woorden.

Van de drie woorden: sémasiologie, semantica, significa, is in de Engelschsprekende landen het laatste woord het meest bekende. Het woord ‘significs’ werd voor de eerste maal gebruikt door Lady Victoria Welby in twee boeken: ‘What is meaning?’ (1903) en ‘Significs and Language’ (1911)[6]. Men vindt het woord

1) ‘De Nieuwe Taalgids’, deel III, blz. 63.
2) Bldz. 11.
3) ‘De Nieuwe Taalgids’, deel III, bldz. 88 en 93.
4) ‘De Nieuwe Taalgids’, deel V, bldz. 220.
5) Bréal bldz. 259. ‘Qu'appelle-t-on pureté de la langue?’ Mr. A.A. de Pinto in W. 6173. Prof. Salverda de Grave in ‘De Nieuwe Taalgids’, deel II, bldz. 121. K. Veenenbos in ‘De Nieuwe Taalgids’, deel III, bldz. 190 en bldz. 224.
6) Men zie over deze merkwaardige vrouw, Frederik van Eeden, ‘Happy humanity’, Chapter V, ‘Influence of some friends’; Frederik van Eeden, ‘Fragmenten eener briefwisseling’, bldz. 65, 123, 164 en Jacob Israël de Haan, ‘Nieuwe Rechtstaalphilosophie’ in ‘het Rechtsgeleerd Magazijn’ van 1912, bldz. 480 v.v.

significs in de ‘Oxford Dictionary’, in de ‘American Dictionary of Philosophy’ en in de latere uitgaven van de ‘Encyclopaedia Britannica’. Het laatste woordenboek noemt noch ‘semasiologie’ noch ‘semantique’ ofschoon Lady Welby in hare bijdrage ‘Significs’ melding maakt van Bréals ‘Essai de sémantique’. Baldwins ‘Dictionary of Philosophy and Psychology’ (1901-1905) geeft van ‘sémantique’ een Engelschen vorm ‘semantics’.

Door mij zelven is het woord ‘significa’ meermalen gebruikt in later te vermelden bijdragen in het ‘Weekblad van het Recht’ en in het ‘Rechtsgeleerd Magazijn’. Het woord werd ook gebruikt door de samenstellers van een rondschrijven met betrekking tot de oprichting van eene bijzondere Hoogeschool te Amersfoort: ‘Ook voor de philosophie der taal, zooals die in den laatsten tijd als significa of semantica beoefend wordt, zal de Hoogeschool de rechte plaats zijn’[1)].

Het komt mij juist voor het woord ‘significa’ niet uit het Hollandsch te weren, maar het te gebruiken in den Hollandschen vorm ‘signifiek’, omdat het woord in dezen vorm gemakkelijker samenstellingen en afleidingen kan vormen.

De beide woorden signifiek en semantiek hebben denzelfden zin. Een van beide zou kunnen worden gemist. Ik heb voorkeur ten gunste van signifiek, omdat het duidelijker is.

* * *

Wij zouden bij ons onderzoek eene andere werkwijze hebben toegepast, indien wij niet overtuigd waren van de groote waarde van een uitdrukkingsmiddel. Betere Taal is beter Recht. Deze overtuiging is, ook onder de rechtskundigen, verre van algemeen. Merkwaardig is een uiting als de hier volgende van Prof. Mr. P. Scholten, merkwaardig vooral omdat zij de begrippen betreft, die meer in het bijzonder voorwerp van dit onderzoek zijn: ‘Sainctelette

1) ‘Algemeen Handelsblad’ van Dinsdag 21 September, Avondblad, Derde Blad.

gaat uit van een scherpe onderscheiding tusschen aansprakelijkheid uit overeenkomst, en uit de wet, de eerste moet volgens hem “garantie”, de tweede “responsabilité” genoemd worden. Of het Fransche recht deze onderscheiding kent, durf ik niet beslissen, het onze gebruikt zeker woorden, verantwoordelijk, aansprakelijk, instaan, vrijwaren enz., door elkaar; de terminologie doet ook op zich zelf weinig ter zake. Maar zij heeft volgens Sainctelette aanleiding gegeven tot veel verwarring.’[1)]

De waarde van een machtig uitdrukkingsmiddel voor een wetenschap kan niet te hoog worden geschat. Men vrage zich af, wat de wiskunde zou zijn zonder de Arabische cijfers, gelijk bij de oude Hebreëers en bij de Grieken, welke beide volken letters gebruikten.[2)] Men vrage zich af, wat de scheikunde zou zijn zonder formules.[3)] Wat de wijsbegeerte zou zijn, wanneer wij beeldende letterteekens gebruikten, in plaats van verklankende.[4)]. En wat het geheele menschelijke geestesleven zou zijn, indien de menschelijke taal zich niet had ontwikkeld als eene hoorbare woordentaal, doch als een zichtbare gebarentaal.[5)]

Wat een juiste taal beteekent voor een juiste gedachte wordt

1) ‘Schadevergoeding buiten overeenkomst en onrechtmatige daad’, blz. 25.
2) Dr. Jac. van Ginneken: ‘Ellipsomanie’ in ‘de Nieuwe Taalgids’.s Deel IIII blz. 193. Prof. Dr. K. Kuiper: ‘Atheensch Jongensleven’, blz. 94-95. De oude Hebreeuwsche taal heeft niet een woord voor cijfer. De nieuwere schrijvers gebruiken מִסְפָּרָה Men vergelijke ‘Lehrbuch der Geometrie’ van Abraham bar Chija, opnieuw uitgegeven door Prof. Dr. Michael Guttmann. Door het gebruiken van letters voor cijfers heeft ieder Hebreeuwsch woord naast de gangbare beteekenis eene geheimzinnige waarde en verwantschap met andere woorden van bepaalde getallenwaarde. Vandaar een aantal moeilijk-verstaanbare plaatsen in Hebreeuwsche Liederen en Gebeden. Het zou belangrijk zijn het Grieksch te dezen opzichte met het Hebreeuwsch te vergelijken.
3) F. le Dantec: ‘La méthode pathologique et le langage actuel’ in de ‘Revue Philosophique’ van 1912 blz. 551.
4) Henri Borel: ‘De Nieuwe Banen der Sinologie’ in ‘de Gids’ van November 1911 blz. 302-306.
5) Fritz Mauthner ‘Beiträge zu einer Kritik der Sprache’. Deel I ‘Zur Sprache und zur Psychologie’ blz. 461. Aan te halen als ‘Mauthner’. Hierover M. Krieg ‘Fritz Mauthners Kritik der Sprache’. Eine Revolution der Philosophie.

evenmin voldoende erkend. Dit blijkt uit de vele spraakbeelden, die gebruikt worden om de verhouding aan te geven tusschen taal en gedachte[1].

De Dichter en staatsrechtskundige Dr. N. van Suchtelen noemt de taal: ‘de hoogste schepping van den Geest, maar zijn gevaarlijkste’.[2] Prof. N. van Wijk, noemt de taal: ‘een spiegel van de menschelijke psyche’[3]. Al zulke spraakbeelden zijn niet juist en niet ongevaarlijk. Juister is reeds het inzicht, dat taal en gedachte wel te onderscheiden, maar niet te scheiden zijn. Prof. Van Wijk spreekt elders van ‘het eigenaardig karakter van 't psychische verschijnsel, dat taal heet’.[4] Dr. J.D. Bierens de Haan noemt taal en gedachte ‘tweelingsuitingen des geestes’[5].

Maar juist is dit: dat taal en gedachte noch te scheiden, noch te onderscheiden zijn. Dat zij één zijn. Het best wordt dit gezegd door Dr. J.D. Bierens de Haan, wanneer hij in eene boekbeoordeeling schrijft....‘en hij maakt zijn gedachten tot taal’.[6]. En van denzelfden schrijver: ‘Een geestelijke Kultuur zal wezen die, waarin het denken zijn woord vindt.’[7].

Het besef van de eenheid van woord en gedachte is ook bij de buitenlandsche signifiekkundigen levendig. Ik noem, om de fraaie gedachte ‘Das Wort ist der verkörperte Begriff’ een opstel van Friedrich Sturm ‘Seelenzustand und Schuld[8]. Vast en twijfelloos Fritz Mauthner: ‘während ich Sprechen und Denken völlig gleichsetze’[9]. De eenheid van denken en spreken is uitgedrukt in het Grieksche *λόγος*[10] en niet minder in de Hebreeuwsche

1) Jacob Israël de Haan ‘Taal en Rechtswetenschap’ in W. 9790.
2) ‘Het Al-Eenig Leven’ een dichterlijk-wijsbegeerige geloofsbelijdenis, Hoofdstuk I ‘Woord en Werkelijkheid’.
3) ‘Een nieuw boek over onze moedertaal’ in ‘de Gids’ van Maart 1914.
4) ‘Zinsontleding en nieuwe spelling’ in ‘de Nieuwe Taalgids’, Deel III, blz. 1 vv.
5) ‘Een wijsgeerige beweging in Nederland’ in het Tijdschrift voor Wijsbegeerte’, Deel I blz. 15.
6) ‘Tijdschrift voor Wijsbegeerte’, Deel III, blz. 95.
7) ‘Het levende woord’ in het ‘Tijdschrift voor Wijsbegeerte’, Deel III, blz. 180.
8) ‘Der Gerichtssaal’ van 1909, Deel I blz. 160 vv., bijzonder blz. 212.
9) Deel II ‘Zur Sprachwissenschaft’, blz. 661.
10) Lady Welby ‘Significs and Language’, blz. 70-71.

woorden אמר en רבר die beide zoowel ‘spreken’ als ‘denken’ beteekenen. Het zelfstandig naamwoord דבר beteekent zoowel ‘woord’ als ‘ding’.[1)].

Voor den rechtsgeleerde signifiekkundige is de woordentaal natuurlijk in de eerste plaats van belang. Het Recht wordt gesproken. Toch zullen ook de andere uitdrukkingsmiddelen niet geheel buiten beschouwing behoeven te worden gelaten[2)].

De Taal als uitdrukkingsmiddel is wel bij uitstek eene eenheid van tegendeelen. Zij is persoonlijk in zooverre als niet twee menschen volkomen dezelfde taal spreken. Zij is maatschappelijk in zooverre als de menschen elkanders woorden voldoende verstaan. Zij is oogenblikkelijk in zooverre als het eenmaal uitgesproken woord op geene enkele wijze meer zelfstandig kan worden waargenomen, terwijl het nog niet-uitgesproken woord nog op geen waarneembare wijze bestaat. Zij is ontijdelijk in zooverre als de taal niet ophoudt te bestaan en van geslacht tot geslacht wordt overgedragen. Men zou de taal eenigszins kunnen vergelijken met het Handschrift. Het handschrift van elken schrijver is persoonlijk zelfs in die mate, dat men het handschrift van eenen bepaalden schrijver herkennen kan. Het namaken van eens anders handschrift is een vrijwel onmogelijk werk. Anderzijds zijn de handschriften zóó onpersoonlijk, dat wij handschriften van een ander kunnen lezen.[3)] Ik geloof niet, dat het logisch of psychologisch gemakkelijk te verklaren is, waardoor Handschrift en Taal tegelijk persoonlijk en onpersoonlijk zijn.

Uit het bovenstaande volgt, dat de veranderingen in de klank en in de beteekenis der woorden verklaard kunnen worden, zoowel uit persoonlijke als uit maatschappelijke oorzaken. De verklaring uit persoonlijke oorzaken is meer die van Hermann Paul[4)].

1) Voor de Hebreeuwsche woorden raadplege men vooral het Woordenboek van Dr. Ben-Jehoeda. Voorts: Prof. Dr. J.M.S. Baljon ‘Grieksch-Theologisch Woordenboek, Deel II blz. 190 vv.
2) Wilhelm Wundt ‘Völkerpsychologie’, Deel I ‘Die Sprache’, Hoofdstuk V ‘Die Gebärdensprache’. Aan te halen als ‘Wundt’.
3) Dolphine Poppée ‘L'expertise de l'écriture des délinquants’ in de Verslagen van het Vijfde Congres voor Crimineele Anthropologie (Amsterdam 1901) blz. 278.
4) Hermann Paul ‘Prinzipien der Sprachgeschichte’. Aan te halen als ‘Paul’.

De verklaring uit maatschappelijke oorzaken is meer die van Wilhelm Wundt. Paul is een taalgeleerde, die zich op de zielkunde heeft toegelegd[1]. Wundt is een zielkundige, die zich op de taalkunde heeft toegelegd. Niet ééne van deze beide wijzen van beschouwen is juister dan de andere. Beide hebben zij hare waarde en de waarde van beiden is betrekkelijk.

Hierboven werd de meening als juist gesteld, dat Taal en Denken volkomen één zijn. Daarbij werd verondersteld, dat gedacht werd in Taal. De vraag of gedachten mogelijk zijn zonder taal, mag hier worden gesteld, doch niet uitvoerig worden besproken.[2]

* * *

Ons doel is dus: vaststelling van de beteekenis van de woorden: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar.’ Prof. Dr. G. Heymans in een zeer bekend geworden Gids-artikel stelt als een der vereischten voor een behoorlijk wetenschappelijk onderzoek: ‘in de wetenschap geen term te gebruiken, waarvan wij niet de beteekenis nauwkeurig hebben bepaald’.[3] Doch wat beteekent het woord ‘beteekenis’? ‘Dasz jedes Wort etwas bedeute’ ist ganz richtig, wenn man nur erst beachtet hat, was Bedeute eigentlich ‘bedeute.’[4]

De vraag wordt dikwijls gesteld: ‘welke beteekenis *heeft* dit woord’. Dit is een spraakbeeld. Het is waar: ‘in aard en wezen is onze taal beeldsprakig’[5]. Wij kunnen de spraakbeelden niet vermijden. Maar wij kunnen het gevaar verminderen, dat ontstaat door de verwarring van vergelijkende en verklarende spraakbeelden. Dit spraakbeeld is vergelijkend en gevaarlijk. Een woord is niet een levend wezen, dat beteekenissen heeft, gelijk de mensch eigendommen heeft. Hetzelfde onjuiste denkbeeld vindt men in de uitdrukking: ‘Wat is de beteekenis *van* dit woord’. Men

1) Prof. Dr. N. van Wijk ‘Taalpsychologie’ in ‘de Gids’ van Mei 1908.
2) Th. Ribot ‘Le problème de la Pensée sans images et sans mots’ in de ‘Revue Philosophique’ van Juli 1913. Voorts ‘Iets over de Tijden der Werkwoorden’ door A. Defresne in ‘De Beweging’ van Augustus 1915.
3) ‘Uitwassen der Crimineele Anthropologie’ in ‘de Gids’ van 1901, Deel I blz. 50.
4) Mauthner. Deel II, Hoofdstuk VII ‘Bedeutungswandel’, blz. 263.
5) Albert Verwey in ‘De Beweging’ van Januari 1910, blz. 99.

moet den noodlottigen invloed van onjuiste spraakbeelden niet onderschatten. De rechtswetenschap[1] en de taalwetenschap[2] beide hebben veel geleden doordat men vergelijkende spraakbeelden de waarde gaf van verklarende. Een woord *is* zijne beteekenissen met iets onkenbaars, dat de beteekenissen samenbindt tot een woord. Men moest vragen: 'welke beteekenissen *is* dit woord.

Bovendien: een woord heeft niet beteekenis op zich zelven, doch in een volzin. De verhouding tusschen Woord en Zin kan uiteraard niet uitvoerig worden besproken.[3]

Men spreekt van *de* beteekenis of van de beteekenissen van een woord. Echter: ieder maal als een woord gebruikt wordt, heeft het een andere beteekenis. Voor spreker en toehoorder heeft het zelfde woord evenmin gelijke beteekenis. Vandaar, dat iedere taal betrekkelijk onvolkomen is[4]. Vandaar ook, dat wij niet de zekerheid[5] hebben, dat wij verstaan en verstaan worden. Integendeel hebben wij de zekerheid, dat wij niet verstaan en niet verstaan worden[6].

Echter: de tallooze beteekenissen van een woord worden bijeengehouden door een verband, dat wij niet kennen en dat juist van deze tallooze beteekenissen een Woord maakt. Gelijk tallooze waarnemingen worden bijeengehouden door een verband, dat wij niet kennen, en dat juist van deze tallooze waarnemingen een Ding maakt[7]. Zóó is het wezen van het Woord gelijk aan het wezen van het ding, omdat het wezen van beiden het wezen van den Geest is. Een voorbeeld: tusschen de verschillende beteekenissen van het woord: "proefschrift" voor den schrijver, drukker, uitgever be-

1) Prof. Molengraaf in eene boekbeoordeeling in 'Het Rechtsgeleerd Magazijn' van 1911, blz. 362.
2) Bréal blz. 3.
3) Wundt II. Hoofdstuk VII 'Die Satzfügung'.
4) Hugo Schuchart aangehaald in 'de Nieuwe Taalgids', Deel II, blz. 17.
5) Jacob Israël de Haan 'Het Recht op Slechtheid' in 'De Beweging' van Juni 1915, blz. 214.
6) J.H. van den Bosch 'Taaleenheid in spreken, schrijven en Spellen' in 'de Nieuwe Taalgids', Deel III, blz. 30. F. Paulhan in eene beoordeeling van 'Il linguaggio dei filosofi' door G. Ranzoli in de 'Revue Philosophique' van April 1912. Mauthner Deel III, Hoofdstuk VIII 'Situation und Sprache'.
7) Prof. Dr. P.H. Ritter: 'Schets eener critische geschiedenis van het substantiebegrip in de nieuwere wijsbegeerte'.

staat een verband, dat niet bestaat tusschen eene van de beteekenissen van het woord "proefschrift" en eene van de beteekenissen van het woord "koe" of huis'. Waardoor zekere beteekenissen zich vereenigen tot een Woord is eene vraag gelijkwaardig aan de vraag, waardoor zekere waarnemingen zich vereenigen tot een Ding.

Uit het voorgaande volgt niet, dat één zelfde woord niet twee tegengestelde beteekenissen zou kunnen hebben.[1] Enkele voorbeelden. In het Hollandsch heeft 'onverbeterlijk' de tegengestelde beteekenissen van 'zeer goed' en 'zeer slecht'. Daarentegen hebben de beide tegengestelde woorden 'waardeerbaar' en 'onwaardeerbaar' ongeveer gelijke beteekenissen, evenals 'tuig' en 'ontuig' of 'dier' en 'ondier'. Het Romeinsche 'sacer' beteekent 'heilig', maar ook 'gevloekt': 'Patronus si clienti fraudem fecerit sacer esto.' In het Hebreeuwsch zijn zulke woorden talrijk.[2] In verband met 'sacer' noem ik קדש, dat 'heilig' beteekent, maar ook 'schandjongen' en in eenen vrouwelijken vorm 'ontuchtige vrouw'. Oudere taalgeleerden hebben in dergelijke gevallen gesproken van eene verdwenen 'vox media', dat is eene onzijdige middenbeteekenis, waaruit zich naar beide zijden beteekenissen ontwikkeld hebben. Ook Dr. Landau onderstelt de mogelijkheid van: 'ein neutraler Begriff, der sich später nach zwei entgegengesetzten Bedeutungen differenziert hat.'[3]. Zeker is deze veronderstelling in een aantal gevallen juist. Bijvoorbeeld voor 'sacer' en קדש, die beiden de onzijdige middenbeteekenis hebben gehad van 'gewijd aan'. Men hoede zich voor algemeene regelen. De beteekenisveranderingen van ieder woord behooren zorgvuldig te worden onderzocht, van verandering tot verandering. Alle gevallen van dubelwaardigheid hebben zielkundig niet dezelfde beteekenis. Vooral bij de Hebreeuwsche werkwoorden zijn de geval-

1) De beteekenis van het woord 'tegengesteld' is niet vast. Als het tegengestelde van 'vragen' zal bijvoorbeeld meestal worden opgegeven: 'antwoorden'. Echter het tegengestelde van vragen is 'niet vragen'. Voor verstand van de Hegeliaansche wijsbegeerte is dit onderscheid van belang.
2) Dr. E. Landau 'Die gegensinnigen Wörter im Alt-und Neuhebräischen sprachvergleichend dargestellt'.
3) Blz. 25 'Psychologische Problemlösung'.

len talrijk en zielkundig verschillend. Eén werkwoord worde hier genoemd, omdat het overeenstemmende Hollandsche werkwoord eveneens dubbelwaardig is: כלה, dat 'voltooien' beteekent en 'vernietigen'. Voltooien: 'de schrijver maakt zijn boek af'. En vernietigen: 'de beoordeelaar maakt het boek af'.[1)]

Voor de rechtsgeleerden wijs ik op de beteekeniskeering van 't woord 'cliënt'. De letterlijke zin is: 'ondergeschikte, hoorige'[2)]. Een Romeinsch patriciër had zijn cliënten, die hij onder anderen in geval van nood in rechte hielp. Vandaar, dat 'client' het woord werd voor ieder die den rechtsbijstand van een ander zocht. Van den rechtskundige is het woord overgegaan naar den geneeskundige. Van de hoogere beroepen is het overgegaan naar de lagere. En thans is de 'klant' niet degene, die gehoorzaamt, maar degene, die beveelt. Daarnaast is 'client' blijven bestaan als woord voor dengene, die rechtsbijstand zoekt.

Beteekenisverandering gaat niet noodzakelijk samen met klankverandering. Hiermede wil niet gezegd zijn, dat geen verband zou bestaan tusschen de beteekenis van een woord en de klank van een woord. Uitteraard kan op dit belangrijke vraagstuk thans niet worden ingegaan.[3)]. De klankveranderingen zijn van geheel anderen aard dan de beteekenisveranderingen. De nieuwe klank van een woord doet de oude verdwijnen. Een nieuwe beteekenis kan naast eene oude opkomen en blijven bestaan[4)].

* * *

Wij zagen reeds in het voorgaande en zullen zien in het volgende, dat ieder woord tallooze beteekenissen heeft. De woorden 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar' maken op

1) Jacob Israël de Haan 'Taal en Rechtswetenschap' in 'De Beweging' van Augustus 1915.
2) 'Cluo' is in het oudere Latijn 'hooren', later verdrongen door 'audire'. Bréal, bldz. 96 en 105.
3) Wundt over de 'Lautmetapher' Deel I bldz. 348. Zijne beschouwingen over het Hebreeuwsche werkwoord (bldz. 362-364) zijn wellicht niet in ieder opzicht geheel juist.
4) Albert Dauzat 'La vie du langage' Hoofdstuk I 'Comment se modifient les sons du langage' en Hoofdstuk IV 'Les changements de sens: la vie et la mort des mots'. Dauzat onderscheidt niet steeds even scherp tusschen vergelijkende en verklarende spraakbeelden.

dezen regel geen uitzondering. Niet twee oogenblikken, terwijl ik aan mijn onderzoek dier woorden voortwerk, ben ik dezelfde. Vandaar, dat geene twee oogenblikken gedurend deze woorden voor mij dezelfde zijn[1].

Is er geen orde in de tallooze beteekenissen van een woord?

Lady Victoria Welby heeft de tallooze beteekenissen tot drie groepen gebracht en aan deze groepen de namen gegeven van Sense, Meaning, Significance. Het tekort aan uitdrukkingsvermogen van de taal is oorzaak, dat het moeilijk valt, een juiste omschrijving van deze drie begrippen te geven. Lady Welby omschrijft hen als volgt:[2]: There is, strictly speaking, no such thing as the Sense of a word, but only the sense in which it is used, the circumstances, state of mind, reference, universe of discourse, belonging to it. The Meaning of a word is the intent which it is desired to convey, the intention of the user. The Significance is always manifold, and intensifies its sense as well as its meaning, bij expressing its importance, its appeal to us, its moment for us, its emotional force, its ideal value, its moral aspect, its universal or at least social range.' En elders: 'The one crucial question in all Expression, whether by action or sound, symbol or picture, is its special property, first of Sense, that in which it is used, then of Meaning as the intention of the user, and most far-reaching and momentous of all, of implication, of ultimate Significance.'[3] Een van de bekwaamste medewerkers van Lady Welby, Prof. T. Clifford Allbutt, schrijft: 'Sense is the direct intention of the very words themselves.' 'Meaning is that which the author wished to convey, a burden unfortunately too often different from the sense'. 'By Significance we mean something more different and impalpable than either sense or meaning.'[4] Men raadplege voorts eene bijdrage 'Significs' van Lady Welby in de Encyclopaedia Britannica vanaf de elfde uitgave.

Prof. Clifford Allbutt is een bekwaam schrijver. Nochtans zijn de drie bovenstaande begripsomschrijvingen alleen van waarde

1) Mauthner III bldz. 234 'Seelensituation und Sprache'.
2) 'What is Meaning' bldz. 5.
3) 'Significs and Language' bldz. 9.
4) 'Words and Things' in 'the Lancet' van 1906 Deel II bldz. 1120.

voor hem, die de begrippen reeds kende. Zóó weinig is het uitdrukkingsvermogen van de Taal voldoende.

Voor de Engelsche woorden Sense, Meaning, en Significance gebruik ik de Hollandsche woorden Zin, Bedoeling en Waarde[1].

Onder den Zin versta ik de meest letterlijke, oorspronkelijke Beteekenis. De Zin van 'aanspreken' is: 'tot iemand spreken'. Bijvoorbeeld: 'Hij heeft mij op straat aangesproken.'

Onder de Bedoeling versta ik de beteekenis, die het woord heeft, in verband met den volzin en met mogelijke bijzondere bedoelingen van den spreker. De Bedoeling van 'aanspreken' is 'rekenschap vragen'. Hierbij voegt zich de gedachte, dat degene, die aanspreekt, niet lijdelijk zal blijven, indien de verantwoording van den aangesprokene hem onvoldoende voorkomt. Bijvoorbeeld: 'Ik zal hem over zijn onbehoorlijke houding aanspreken.'

Onder de Waarde versta ik het inzicht, dat het woord in verband met zijnen Zin en met zijne Bedoeling geeft in de wereldbeschouwing van den gebruiker. De Waarde van 'aanspreken' is dus verschillend naarmate de spreker wil uitdrukken een burgerrechtelijke, strafrechtelijke, zedelijke of maatschappelijke aansprakelijkheid. De Waarde van het Woord 'aansprakelijk' is niet dezelfde voor Prof. I.J. de Bussy[2] als voor Mr. I.A. Levy[3]. En evenmin dezelfde voor Dr. A. Aletrino[4] als voor Prof. G. Heymans[5].

De vraag kan worden gesteld, waarom de tallooze beteekenissen van een woord juist in drie groepen worden gedeeld: Zin, Bedoeling en Waarde. Ik hecht aan eene verdeeling in drieën niet dezelfde geheimnisvolle beteekenis als Lady Welby deed.[6]. Ik kan

1) 'Nieuwe Rechtstaalphilosophie' in het 'Rechtsgeleerd Magazijn' van 1912 bldz. 497.
2) 'Schuldbelijdenis' in W. 8032.
3) 'Begripsdialectiek' in W. 8026 en 'Verduidelijking' in W. 8034.
4) 'Over ontoerekenbaarheid' 'Twee opstellen over Crimineele anthropologie' en 'Wat de Crimineele Anthropologie ons leert' in 'De XXste Eeuw' van 1907.
5) 'Uitwassen der Crimineele Anthropologie' in 'De Gids' van 1901 en 'Strafrechtelijke toerekening' in het 'TijdschrIft voor Strafrecht' Deel XX bldz. 470. Waarover Mr. R. Kranenburg in W. 9259.
6) 'What is Meaning' Hoofdstuk V.

mij voorstellen, dat bij verbetering van de kennis van de signifiek eene verdeeling in meer dan drie groepen kan worden ingevoerd. Intusschen wil ik bij dit onderzoek niet afwijken van de gewone verdeeling in Zin, Bedoeling en Waarde.

Het spreekt van zelf, dat niet alle woorden Zin, Bedoeling en Waarde hebben. De woorden, waarmede wij voorwerpen van dagelijksch gebruik noemen, hebben eveneens tallooze beteekenissen, doch deze blijven dicht-aaneengesloten in één groep. Het woord 'inkt' heeft zeker eenen anderen Zin voor den inktvervaardiger als voor een schrijver. Doch voor geen van beiden heeft het woord Bedoeling of Waarde. De woorden die Waarde hebben, zijn in den signifischen zin des Woords Waardevolle woorden. Want zij dragen waardevolle schatten mede uit het zieleleven van den gebruiker. Lady Welby gebruikt hier het woord 'to convey', een fraaie vergelijking, maar die gevaarlijk wordt wanneer men haar als eene verklaring beschouwt. De waardevolle begrippen worden het moeilijkst in woorden uitgedrukt. Vandaar, dat ten aanzien van de waardevolle woorden de meeste verwarring bestaat. Nemen wij als voorbeeld nogmaals het woord 'aanspreken.' Over den Zin bestaat geene oneenigheid. Wanneer Dr. A. Aletrino en Prof. G. Heymans beide zeggen, dat zij door eenen ouden bekende werden aangesproken, dan bedoelen zij beiden hetzelfde. Wanneer zij daarentegen beide zeggen, dat de mensch aansprakelijk is, dan bedoelen zij ieder geheel iets anders omdat ditzelfde woord voor ieder van beiden geheel verschillende Waarde heeft.

Meermalen is de Zin van het woord verloren gegaan. Ik denk aan 'ongehoord' en 'verregaand', die beide de Bedoeling hebben van 'zeldzaam voorkomend' met een ongunstige gevoelswaarde.[1)] Wanneer dergelijke woorden plotseling weder eens met hunnen Zin worden gebruikt, kan dit van eene krachtige bekoring zijn. Bijvoorbeeld bij Dr. Jac. van Ginneken: 'Ook dit is in 't Indogermaansch weer iets tamelijk *ongehoords*, terwijl het in talen met primitiever structuur zeer veel voorkomt.'[2)] En eveneens bij Dr.

1) Bréal bldz. 99 'Les prétendues tendances des mots'; D'où vient la 'tendance péjorative'.
2) 'Handboek der Nederlandsche Taal' Deel I bldz. 127.

Van Ginneken: ‘De reden daarvan ligt vooral in de *verregaande* ontwikkeling der stijgende tweeklanken.’[1)]

Meermalen ook is de Zin overbodig, doch de Bedoeling noodzakelijk en juist. Dit is het geval met meerdere schijnbare veroorlovende wetsbepalingen (leges permissivae). De rechtsaard van de veroorlovende wetsbepalingen kan hier buiten beschouwing blijven.[2)]. Zeker zijn een aantal schijnbaar veroorlovende wetsbepalingen in wezen gebiedend of verbiedend. Uit velen één voorbeeld: artikel 12 eerste lid van het Wetboek van Strafvordering: ‘Ieder tegen wien een strafbaar feit is gepleegd, of die daarvan kennis draagt, is bevoegd daarvan aangifte te doen bij een der ambtenaren, genoemd in art. 8.’ De toekenning eener dusdanige bevoegdheid is overbodig. Bedoeld is: ‘De ambtenaren, genoemd in art. 8, zijn verplicht de aangifte in ontvangst te nemen van ieder, tegen wien een strafbaar feit is gepleegd of die daarvan kennis draagt.’

Meermalen ook is de zin van eene wetsbepaling onjuist, doch de Bedoeling juist. Als voorbeeld meen ik te mogen noemen artikel 120 van het Wetboek van Koophandel: ‘De acceptatie mag niet onder eene voorwaarde gedaan worden.’ Ik meen, dat bedoeld is: ‘De houder van eenen wissel is gerechtigd eene voorwaardelijke acceptatie gelijk te stellen met eene weigering van acceptatie.’

De waarde van de wetstaal zou belangrijk worden vergroot, indien de wetgever steeds het verschil tusschen Zin en Bedoeling zoo klein mogelijk had gehouden. Thans bestaat over artikel 120 van het Wetboek van Koophandel verschil van meening tusschen Prof. Diephuis en Mr. Kist.[3)]

Meermalen ook is de Zin duidelijk en juist, en toch de Bedoeling eene afwijkende. Voorbeeld: ‘Vandaag over acht dagen’. Bedoeld wordt: Vandaag over een week’. Bij ‘Vandaag over veertien dagen’ zijn Zin en Bedoeling gelijk. Men vergelijke de Fransche uitdrukkingen: ‘aujourd'hui en huit’ en ‘aujourd' hui en quinze’. Eene logische of psychologische verklaring van deze afwijkingen tusschen Zin en Bedoeling schijnt niet gemakkelijk.

1) ‘Handboek der Nederlandsche Taal’ Deel I bldz. 86.
2) Mr. Dr. A.A.H. Struycken ‘Het Rechtsbegrip’ o.a. bldz. 23-44.
3) Prof. Molengraaff ‘Leiddraad bij de beoefening van het Nederlandsche Handelsrecht’ bldz. 259.

Meermalen ook is een woord of ander uitdrukkingsmiddel onzinnig, maar heeft het toch eene krachtige Bedoeling: positieve en negatieve exponenten, de woorden van eenen telegramcode.[1)]

Dikwijls is eene uitdrukking onzinnig en wordt zij toch volkomen verstaan. Bijvoorbeeld: 'twee glasplaten aan elkander lijmen' is juist, evenals 'twee getallen bij elkander voegen'. Juist is ook: 'twee glasplaten van elkander aftrekken'. Maar onzin is 'twee getallen van elkander aftrekken'. Toch wordt deze uitdrukking volmaakt verstaan.

Ook onzinnige spraakbeelden worden zuiver verstaan. Bijvoorbeeld van Prof. Mr. H.P.G. Quack: 'Bij de d'Argensons zat de socialistische ader in het bloed.'[2)] Merkwaardige toevalligheid: Dr. W.G.C. Bijvanck gebruikt hetzelfde onzinnige spraakbeeld in een beoordeeling van het boek van prof. Quack 'Herinneringen'. 'Want de familie Quack is een familie van de grens en er stroomt een ader van mysticisme door hun bloed.'[3)]

Wanneer nu inderdaad onzin zoo volkomen verstaan wordt, zou men geneigd zijn te zeggen, dat het geen onzin is. En men zou geneigd zijn te vragen of de moeite, besteed aan versterking van het uitdrukkingsvermogen van de Taal, niet ongeveer verloren moeite is. Maar neen: zoo is de stand der zaken niet. Men vrage zich af, hoe groot het uitdrukkingsvermogen van de taal zou zijn, indien men zich altijd zorgvuldig had toegelegd op het spreken en schrijven van een zoo krachtig mogelijke en zoo zuiver mogelijke taal.[4)]

* * *

Moeilijk is de toepassing van de signifische wijze van onderzoek op een begrip uit eene of andere bijzondere wetenschap. De onderzoeker moet zoowel de signifiek als de bijzondere wetenschap voldoende meester zijn. Wellicht zullen de signifiekkundigen zijn onderzoek te zeer bijzonder vinden en de medebeoefenaars van het bijzondere leervak vinden het wellicht te zeer signifisch. Ik denk aan het proefschrift van Dr. Jac. van Ginneken: 'Principes de

1) 'What is Meaning' bldz. 312.
2) 'De Socialisten' Deel I bldz. 306 noot.
3) 'De Gids' van April 1913.
4) 'What is Meaning' Hoofdstuk VII.

linguistique psychologique.' De beoefenaren van de zielkunde vinden het te taalkundig. De beoefenaren van de taalkunde vinden het te zielkundig[1].

Eene dergelijke moeilijkheid ondervinden de samenstellers van Woordenboeken, ten aanzien van de vakwoorden. Over de onvoldoende omschrijving van rechtswetenschappelijke begrippen in het Groote Woordenboek der Nederlandsche Taal is meermalen geklaagd[2]. Deze klachten betroffen ook woorden uit de groep: 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar', te weten: 'toerekenbaar en toerekeningsvatbaar'[3].

In de laatste uitgave van Van Dale's Groot Woordenboek zijn een bijzonder groot aantal rechtskundige vakwoorden onjuist omschreven[4].

Met dezelfde moeilijkheden heb ik in den beginne te strijden gehad. De rechtskundige lezers zullen vooral de eerste hoofdstukken van dit boek te zeer taalkundig vinden. De taalkundige lezers zullen de laatste hoofdstukken te zeer rechtskundig vinden. Doch door den aard van mijn onderzoek was dit bezwaar niet te vermijden.

* * *

En ook dit is voor de signifiekkundigen eene groote moeite: zij moeten aantoonen, dat het uitdrukkingsvermogen van de Taal niet voldoende is. Zij moeten de middelen doen kennen, waardoor dit uitdrukkingsvermogen kan worden versterkt. En bij het verrichten van deze dubbele taak hebben zij geen ander uitdrukkingsmiddel dan juist deze gebrekkige Taal zelve.

Het besef van deze moeilijkheid is bij de beoefenaars van de signifiek stellig en sterk. Mr. I. Henri Hijmans in zijne intree-rede als Hoogleeraar vestigt er meermalen de aandacht op.[5] Locke,

1) Prof Dr. N. van Wijk 'Taalpsychologie' in 'De Gids' van Mei 1908.
2) De samenstellers van het 'Rechtsgeleerd Magazijn' Jrg. 1895 bldz. 137 en W. 6623. Van de gelaakte woorden 'auteursrecht' en 'grondrente' verschenen verbeterde omschrijvingen in Deel II bldz. IV en Deel V bldz. IV.
3) Mr. A.A. de Pinto in W. 6264. ('Periodieke literatuur'.)
4) Jacob Israël de Haan 'Taal en Rechtswetenschap' in W. 9810 en in 'De Beweging' van September en November 1915.
5) 'Het Recht der Werkelijkheid' bldz. 24-27.

aangehaald door Fritz Mauthner, schrijft[1]. ‘So schwer fällt es, den verschiedenen Sinn und die Unvollkommenheiten der Worte darzulegen, wenn es nur mit Worten geschehen kann’. Mauthner schrijft over: ‘die aussichtlose Sehnsucht mit Hilfe der Sprache in die Tiefe der Sprache einzudringen’[2]. En lady Welby: ‘For the critic who writes from the point of view of Significs, that is, from the really, expressive, descriptive, and interpretative standpoint, has frequent occasion to rember that he has no other means of protest and exposition than current language, the very one which so urgently calls for them.’[3].

Het uitdrukkingsvermogen van de Taal is zóó weinig voldoende, dat de beste beoefenaren van de signifiek geene goede omschrijving kunnen geven van de begrippen Zin, Bedoeling en Waarde.[4] Zeer stellig en zeer sterk is het tekort aan vermogen van de Taal gezegd door eenen Duitschen schrijver Volker: ‘Denn dies ist eine besonders beklemmende unter den Auflösungen unserer Zeit, dass uns die Sprache versagt. Wir können kein Wort mehr unbefangen gebrauchen, eine Ironie liegt über jedem Sprechen, so das wir jedes Wort in “Anführungszeichen” setzen möchten, und es wird auch jedes Wort von etwas geführt das es zersprengen will und vor dem es zunichte wird. Wir kamen zur sprachkritischen Besinnung. Die Sprache endet.’[5].

Wat wij nu noodig hebben, is transcendentale, dat is eene bovenzinnelijke Taal.[6] Het uitdrukkingsvermogen van mijn taal is niet zóó groot, dat ik met enkele woorden zou kunnen zeggen, wat wij onder een bovenzinnelijke Taal verstaan. Zeker is het eene Taal, waarin ieder woord Waarde heeft. Thans moeten wij over bovenzinnelijke begrippen spreken in zinnelijke woorden: ‘We look to the material for metaphors of the mental.’[7] Terwijl ik dit denk

1) Deel I als zinspreuk voor bldz. 1.
2) Deel I bldz. 704.
3) ‘Significs and Language’ bldz. 58-59.
4) ‘Significs’ door Lady Welby in de ‘Encyclopaedia Britannica’.
5) ‘Siderische Geburt’ bldz. 29.
6) ‘Welterobeurng durch Heldenliebe’ door Frederik van Eeden, ‘Redekunstige grondslag van verstandhouding’ door Frederik van Eeden, in ‘Studies’ Deel III bldz. 1-84.
7) ‘Significs and Language’ bldz. 46.

en uitschrijf, gevoel ik, dat ieder van mijn woorden iets wil uitzeggen, dat geen hunner machtig genoeg is uit te zeggen. Wellicht kan een voorbeeld duidelijk maken, wat wij bedoelen met een bovenzinnelijk woord. Nemen wij het Hebreeuwsche werkwoord יחד verwant met het telwoord אחד = Een[1]. Uit de tallooze beteekenissen kies ik er drie: 'En laat de eenige natie niet verloren gaan, die de eenheid Uws naam aldus *belijden*.' 'Onze God, die in den hemel zijt, *doe* uwen naam *eenig zijn*.' 'Voorts hen, die bedehuizen voor den dienst *vestigen*.'[2] Zulke woorden kan men niet vertalen in den zin van 'vervangen door een gelijkwaardig woord in eene andere taal.' Zij zijn bij goed verstand de meest-waardevolle, maar bij slecht verstand de meest gevaarlijke woorden. Een signifisch onderzoek van deze bovenzinnelijke woorden is van groot belang voor de kennis van het zieleleven van een volk. Dit woord יחד ontleent zijne Waarde aan den strengen één-goddelijken aard van het Joodsche Volk. Bij ieder Waardevol Hebreeuwsch woord moet men met dezen aard rekening houden.[3].

* * *

Wij zijn thans genaderd tot eene vraag, die voor de signifiekkundigen van overgroot belang is: 'Hoe verhouden wij ons tot de Taal?'

Ik zou ten aanzien van deze verhouding drie mogelijkheden willen stellen:

Wij kunnen de Taal slechts beschrijven.

1) Dit telwoord heeft een meervoudsvorm אחדים, die gewoonlijk 'eenige' beteekent. Volgens de concordantie van Furst komt het in de boeken van het Oude Testament vijf maal voor. Op twee plaatsen is de beteekenis eene zeer merkwaardige. Genesis XI:1. 'En de gansche aarde was van eenerlei spraak, en *eenerlei* woorden.' En Ezechiel XXXVII:17. 'En zij (= twee stukken hout) zullen tot *één* worden in uwe hand'. Men raadplege de bespiegelingen van Rashie over dit merkwaardige woord en Gesenius-Kautzsch 'Hebräische Grammatik' 28ste Druk bldz. 301. Opm. 1. Wellicht is het juist het woord in Ezechiël als bijvoeglijk naamwoord te beschouwen.
2) Naar de vertaling in het Gebedenboek van den Opperrabbijn L. Wagenaar, bldz. 209, 290, 384.
3) Prof. Dr. H. Graetz 'Geschichte der Juden' Deel XI bij de bespreking van het leven en de werken van Isaak Barnays.

Wij kunnen de Taal beschrijven en verklaren.

Wij kunnen de Taal beschrijven, verklaren en beïnvloeden.

Albert Dauzat stelt ongeveer dezelfde drie mogelijkheden en hij kiest de eerste als de juiste: 'Le rôle du linguiste est de constater les faits, non de les apprécier, encore moins de chercher à les influencer.'[1)]

Intusschen is wellicht de tegenstelling tusschen 'beschrijven' en 'verklaren' niet zóó scherp als zij door een aantal taalbeoefenaars wordt gemaakt.[2)] Prof. Dr. L.E.J. Brouwer ziet de waarde van 'verklaringen': 'in de splitsing, die zij het waargenomene doen ondergaan in een *essentieel* en een *toevallig* gedeelte, en de door die splitsing aangewezen richting, waarin het *werkelijk* waargenomene tot een grooter gebied van *mogelijkheden* kan worden uitgebreid, dus nieuwe aan regelmaat gebonden verschijnselen kunnen worden voorspeld.'[3)] Het verschil tusschen 'beschrijven' en 'verklaren' is het 'wezenlijke' van de Geschiedenis[4)] en bepaalt tevens de waarde van de levensbeschrijvende werkwijze in dienst van het onderzoek naar de oorzaken van de misdadigheid.[5)]

In de tegenstelling tusschen 'beschrijven' en 'verklaren', zien een aantal taalkundigen de tegenstelling tusschen eene oudere en

1) 'La langue française d'aujourd'hui' aangehaald door Dr. C.G.N. de Vooys: 'De letterkundigen tegenover de vereenvoudigde spelling' in 'De Beweging' van April 1910.
2) Prof. Dr. Ph. Kohnstamm 'Transcendenteel Idealisme' in het 'Tijdschrift voor Wijsbegeerte' Deel I bldz. 43. Prof. Dr. G. Heymans 'Ueber Erklärungshypothesen und Erklären überhaupt' in 'Annalen der Naturphilosophie' van 1902 aangehaald door C. Pekelharing in het 'Tijdschrift voor Wijsbegeerte' Deel II bldz. 158. De tegenstelling tusschen 'verklaren' en 'beschrijven' is de tegenstelling tusschen 'rechtsphilosophie' en 'algemeene rechtsleer'.
3) 'Over de grondslagen der wiskunde' bldz. 91-92. De Heer G. Mannoury heeft de gedeelten aangegeven welke van dit boek ook voor niet-wiskundigen verstaanbaar zijn in 'De Beweging' van Augustus 1907 bldz. 246.
4) Prof. Dr. B.H.C.K. van der Wijck 'Natuur en Geschiedenis' in 'Onze Eeuw' Deel VII bldz. 419 en Dr. A. Rutgers van der Loeff: 'Het wezenlijke in de Geschiedenis' in 'Onze Eeuw' van Maart 1909.
5) Mr. J.R.B. de Roos in het 'Tijdschrift voor Strafrecht' Deel XX bldz. 488 en eene reeks opstellen van Mr. De Roos en van Jacob Israël de Haan in Deel XXI en XXII van het 'Tijdschrift voor Strafrecht'.

eene nieuwere wijze van taalonderzoek. De oudere is de logische, de jongere is de psychologische. De logische taalbeoefenaars meenen het verleden van de Taal logisch te kunnen verklaren en de toekomst evenzeer logisch te kunnen voorschrijven. De psychologische taalbeoefenaars meenen, dat de taalverschijnselen in wezen psychologische verschijnselen zijn en alleen door psychologische wetten kunnen worden verklaard. Gelijk echter uit navolgende voorbeelden blijken zal hebben niet alle zielkundige taalbeoefenaars dezelfde voorstelling aangaande de verhouding tusschen zielkunde en taalwetenschap.

Tot de logische taalbeoefenaars behoorde T. Terwey, wiens verschillende leerboeken der spraakkunst jarenlang de meest gebruikte zijn geweest. Een standpunt tuschen de beide uitersten in, wordt ingenomen door C.H. den Hertog, wiens verschillende leerboeken der spraakkunst mij bij dit onderzoek van veel nut waren.[1)] Door de zielkundige taalbeoefenaars is Den Hertog halfslachtigheid verweten. Dr. C.G.N. de Vooys spreekt van ‘verwarring stichtende halfheid’.[2)]

De zielkundige taalbeoefenaars hebben hun Tijdschrift in ‘De Nieuwe Taalgids’. De tegenstelling tusschen logische en psychologische taalbeoefening wordt voortdurend door de meest-bekende medewerkers gemaakt. Vooral door Prof. Dr. C.G.N. de Vooys in eene bijdrage ‘De psychologische beschouwing van de beteekenisverandering.’[3)] Prof. Dr. N. van Wijk: ‘De taalbeschouwing moet psychologisch niet logisch zijn.’[4)] Dr. Jac. van Ginneken: ‘Taal is nu eenmaal geen algebra of logika, maar de psychologische inwerking van mensch op mensch.’[5)] Prof. Dr. J.J. Salverda de Grave: ‘Het feit, dat men niet door redeneering tot een

1) ‘De Nederlandsche Taal’ en ‘Nederlandsche Spraakkunst’. In de Inleiding geeft de schrijver rekenschap van zijne algemeene opvattingen.
2) ‘Kantteekeningen bij Den Hertog's Nederlandsche Spraakkunst’ in ‘De Nieuwe Taalgids’ Deel I bldz. 69, 212.
3) Deel I bldz. 20.
4) In eene beoordeeling van ‘Nederlandsche Taal. Proeve van een Nederlandsche Spraakleer’, door J.G. Talen, R.A. Kollewijn en F. Buitenrust Hettema, Deel II.
5) ‘Ellipsomanie’, Deel IV bldz. 206.

betere kennis van taalverschijnselen kan komen, maar evenals in de psychologie door zelfervaring.'[1].

Van de buitenlandsche schrijvers noem ik Albert Dauzat: 'Cest à la psychologie et non à la morale qu'il faut demander la clef des évolutions sémantiques. Le principe directeur n'est autre que l'association des idées.'[2]

En Wundt: 'Als Gesetze des Bedeutungswandels lassen sich hiernach im Sinne der psychologischen Interpretation nur die allgemeinen Associationsgesetze selbst bezeichnen.'[3]

Het verschil tusschen de logische en psychologische taalopvatting komt vooral uit bij twee vraagpunten: de beteekenis van een Woordenboek en de beteekenis van eene Spraakkunst.

Ten aanzien van een Woordenboek: 'kan een Woordenboek volstaan met het algemeen geldend woordgebruik te beschrijven, of behoort het daarnaast een mogelijk juister woordgebruik voor te schrijven.'

Ten aanzien van eene Spraakkunst: 'Kan eene Spraakkunst volstaan met het algemeen geldend gebruik van Spraakkunstige taalregelen te beschrijven, of behoort zij daarnaast een mogelijk juister gebruik dier taalregels voor te schrijven.'

De logische taalbeoefenaars zullen tot de tweede meening neigen. De psychologische taalbeoefenaars hebben zich in 'de Nieuwe Taalgids' meermalen scherp uitgesproken ten gunste van de eerste opvatting. Prof. Dr. A. Kluyver verklaart zich tegen de opvatting 'dat de taal wordt geregeerd door een systeem van verordeningen, die ons door een gezag buiten ons zelf worden opgelegd'[4] Dr. Jac. van Ginneken spreekt van 'het leege logische schematisme der spraakkunstige tooverformules.'[5] En in eene andere bijdrage: 'Geen grammatika als een catechismus, maar als een stelselmatige[6]

1) 'Taalstudie en taalonderwijs volgens de methode van Bally' Deel V bldz. 201. Ook bldz. 213.
2) 'La vie du langage' bldz. 105.
3) Deel II 'Allgemeine Gesetze des Bedeutungswandels' bldz. 623.
4) 'Inleiding tot het Woordenboek der Nederl. Taal' bldz. 76 en 78 v.v. Prof. Dr. A. Kluyver in W. 6176.
5) 'Over het Taalgevoel' in 'de Nieuwe Taalgids' Deel IV bldz. 113.
6) 'De kataloog van een taalmuseum' Deel V bldz. 272.

handleiding, ter konstateering van de eigenaardigheden onzer eigen taal in het dagelijksch gebruik.'[1)]

Doorvoering van deze opvatting leidt tot goedkeuring van ieder spraakgebruik zoodra het algemeen is geworden. Enkele schrijvers gaan inderdaad zoover. Ik noem C.R.C. Herckenrath. 'Want op taalgebied, men kan er niet genoeg nadruk op leggen, is alles een kwestie van gewoonte'.[2)] En J.H. van den Bosch: 'En 't mag altijd, 't is altijd goed'.[3)] Minder scherp, maar wellicht juister Fritz Mauthner: 'Wer spricht richtig? Niemand oder jeder?'[4)]

Ik meen, dat een dergelijke volkomen goedkeuring van ieder algemeen spraakgebruik het uitdrukkingsvermogen van de Taal niet ten goede komt. Eene Taal kan zeer zeker niet logisch worden opgesteld.[5)] Indien het al mocht gelukken, eene Taal geheel logisch op te stellen, dan zou die taal toch niet vrij blijven van klankveranderingen en beteekenisveranderingen. Een onveranderlijke taal is physiologisch en psychologisch niet denkbaar.[6)] En de beteekenisveranderingen zouden niet zuiver logisch zijn.[7)] Doch met het toegeven van het mede-bestaan van psychologische oorzaken voor de Taalveranderingen, wil niet toegegeven zijn, dat de eisch van logica voor de taal niet zou mogen worden gesteld. Integendeel: bij het gebruiken van oude woorden en bij het vormen van nieuwe woorden moeten wij zoo logisch en zoo bewust mogelijk te werk gaan.[8)].

In het laatste gedeelte van het vierde Hoofdstuk zal ik trachten aan te toonen, dat het woord 'toerekenbaar' in de dagelijksche spreektaal steeds, en in de taal van rechtskundige schrijvers meer-

1) 'De Nieuwe Nederlandsche Spraakkunst in het Buitenland'. Deel VI bldz. 188. Echter: wie de spraakkunst 'handleiding' noemt vraagt meer dan 'konstateering'.
2) 'Een levende taal als wereldtaal' in 'Onze Eeuw' van Maart 1914.
3) Uit eene lezing gehouden in de Nederlandsche sectie van de Vereeniging van Taalleeraren, afgedrukt in 'de Nieuwe Taalgids' Deel VI bldz. 225.
4) Deel II bldz. 163 'Wer spricht richtig?'
5) Prof. Dr. T.J. de Boer 'Wereldtaal' in 'De Beweging' van Juli 1909.
6) J.H. van den Bosch in 'de Nieuwe Taalgids' Deel VI bldz. 233.
7) Albert Dauzat 'La philosophie du Langage' Hoofdstuk II 'La diversité du langage et le problème de la langue internationale'.
8) Bréal. Hoofdstuk XXIV 'La logique du langage'.

malen onjuist gebruikt wordt. Onder een '*onjuist*' gebruik verstaan wij een gebruik, dat strijdig is met de oorspronkelijke beteekenis van het woord: 'toerekenen' en strijdig met de beteekenis van het woord 'baar', gelijk beide woorden voorkomen in andere samenstellingen en afleidingen. Al is dit gebruik van 'toerekenbaar' in de dagelijksche taal algemeen, het is en blijft een onjuist gebruik. En het is het belang van het uitdrukkingsvermogen van de Taal, dat een dergelijk onjuist woordgebruik worde gekeerd.[1)] Een andere vraag is, hoe een algemeen onjuist woordgebruik kan worden verklaard. Het komt meerdere malen voor. Ik wijs op het gebruik van 'arrestant' voor 'gearresteerde' in het Strafrecht, terwijl het woordgebruik in het Burgerlijk Recht juist is. Voorts op het woord 'bediende', dat gebruikt wordt voor dengene, die bedient en niet voor dengene, die bediend wordt. In plaats van 'bediende' moest men zeggen 'bedienaar', gelijk gezegd wordt in de uitdrukking: 'bedienaar des woords'.

Menig zielkundig taalkundige zal onze beschouwingen ten gunste van de logica in het spraakgebruik behoudzuchtig vinden en zelfs terugwerkend. Ik erken: tegenover sommige taalgeleerden is mijn beschouwing een verzet en een teruggang. Bijvoorbeeld tegen Dr. Jac. van Ginneken, waar hij schrijft: 'In den tijd toen men meende, dat alles in de taal logica was, iiep men hiertegen te hoop, maar thans zijn we wijzer geworden.'[2)]

De zielkundige taalkundigen hebben eene spraakkunst samengesteld volgens hunne denkbeelden: 'Nederlandse Taal, Proeve van een Nederlandse Spraakleer, door J.G. Talen, R.A. Kollewijn en F. Buitenrust Hettema.' De inleiding: 'Enkele taalpsychologische opmerkingen' kan als een beginselverklaring worden beschouwd. Toch is ook deze Spraakleer niet zuiver-beschrijvend en wordt niet ieder woordgebruik of zinsgebruik goedgekeurd: 'Alleen in wetenschappelijke taal en in redenaarstaal, niet in 't alledaagse beschaafd is mogelijk 't gebruik van 't attributieve *welke*'.[3)] Dit

1) Mr. J. Kruseman 'Strafrecht en Alkoholisme' in het 'Tijdschrift voor Strafrecht' Deel VII bldz. 2 noot. Waartegen Mr. A.A. de Pinto in W. 6265 'Periodieke literatuur'.
2) 'Handboek der Nederlandsche Taal' Deel II Hoofdstuk IV 'De Rechtstaal' bldz. 224.
3) Bldz. 64 Opmerking.

is een voorschrift, niet eene beschrijving en dergelijke voorschriften vindt men op meerdere plaatsen.[1)]

Dr. C.G.N. de Vooys spreekt van ‘de Nieuwe Spraakkunst, die op taalwaarneming en niet op taalwetgeving berust’.[2)] In dezelfde bijdrage stelt hij de logische tegenover de psychologische taalbeschouwing.[3)] De uitdrukkingen ‘psychologische taalbe*schouwing*’ en ‘psychologische taal*waarneming*’ komen in de geschriften van de zielkundige taalkundigen meermalen voor. Toch meen ik, dat zij in de taalpsychologie meer zien dan eene beschrijvende werkwijze, en wel eene verklarende. Zeker geldt dit voor een van de bekwaamsten hunner: Dr. Jac. van Ginneken. In diens proefschrift: ‘Principes de linguistique psychologique’ wordt van de taalpsychologen verklaring en niet slechts waarneming en beschrijving verlangd. De tegenwoordig gebruikelijke klankwetten beschouwt Dr. Van Ginneken als beschrijvende formuleeringen. Hij wil deze vervangen zien door verklarende psychologische wetten.[4)] Dezelfde gedachte vindt men in het ‘Handboek der Nederlandsche Taal’: ‘Geen andere wetenschap buiten de psychologie is bij machte hier de gezochte oorzakelijke verklaring aan te bieden.’[5)]

* * *

Naast de logische en de psychologische beschouwing en verklaring van de Taalverschijnselen is nog eene derde mogelijk, waarop ik met enkele woorden de aandacht zou willen vestigen. Ik noem deze derde wijze van beschouwen en verklaren de physiologische. Dr. Van Ginneken is op deze wijze te werk gegaan, toen hij taal en stijl van eenen schrijver goeddeels meende te kunnen verklaren uit zijnen lichaamsvorm.[6)] Ongetwijfeld hebben ook zekere bij-

1) Bldz. 67. Opmerking. Bldz. 84 § 188.
2) ‘Konservatieve Taalgeleerdheid’ in ‘De Beweging’ van Augustus 1906 bldz. 143.
3) Bldz, 140.
4) Paul ‘Inleiding’ bldz. VII en Prof. A. Kluyver ‘Psychologische taalkunde’ in ‘de Nieuwe Taalgids’ Deel II bldz. 98.
5) Voorwoord bldz. 1.
6) ‘De rompstanden’ in ‘de Nieuwe Taalgids’ Deel VII bldz. 1, en Prof. Dr. N. van Wijk in ‘De Gids’ van September 1915. Dr. Jac. van Ginneken ‘De statistiek en de taalwetenschap’ in ‘de Nieuwe Taalgids’ Deel IX, bijzonder bldz. 90, betreffende Cicero.

zondere gevoelens invloed op taal en stijl. Het is niet toevallig, dat bij zoovele Dichters deze gevoelens in uitingskracht of in uitingsrichting iets eigenaardigs vertoonen.[1)]

* * *

Door de psychologische taalbeoefenaars wordt voortdurend eene scherpe tegenstelling gemaakt tusschen de logische en de psychologische wijze van bechouwing en verklaring. Doch is het juist van deze twee werkwijzen slechts de tegenstelling te zien? Wordt dit doende wel genoegzaam overwogen, dat niet is uitgesloten, dat de logische indeeling tevens eene psychologische verklaring zou zijn? Het is waar: 'Um in einer solchen logischen Klassification eine psychologische Interpretaton sehen zu können, musz dann freilich noch die Annahme hinzukommen, dasz die nämlichen Motive, die uns nachträglich zu dieser Ordnung bestimmen, auch ursprünglich bei dem Bedeutungswandel selbst wirksam gewesen seien.'[2)]

De psychologische taalkundigen zijn in hun afkeer van de logische taalbeoefening wellicht te ver gegaan. Ik denk aan sommige uitingen van Dr. Jac. van Ginneken, vooral tegenover oudere taalkundigen als Den Hertog en Terwey: 'Wat Terwey en Den Hertog c.s. bij het hooren of lezen als een uitlating voelden in hunne kleine denkhoofden, in hun gemaniereerden gedachtenstijl, in hun op niets dan schoolgrammatica berustend taalgevoel'.[3)] Kortaf: 'de alleenzaligmakende schoolmeesterslogica'.[4)] Tegen de meening, dat alleen de psychologie voor de kennis van de Taal van waarde zou zijn, is verzet gekomen. De taalkundige Dr. G. Bolkestein spreekt van: 'fetischdienst van de psychologie'.[5)] Meer waardee-

1) Dr. Voivenel 'Du rôle de la maladie dans l'inspiration littéraire' in 'Mercure de France' van 1911 aflev. 14 en Prof. Remond: 'The sexual correlation of Poetic Genius' in 'The English Review' van Juli 1913.
2) Wundt II 'Logische Klassifikation' bldz. 481.
3) 'Ellipsomanie' in 'de Nieuwe Taalgids' Deel IV bldz. 210. En 'De kataloog van een taalmuseum' in 'de Nieuwe Taalgids' Deel V bldz. 274.
4) 'De Statistiek en de Taalwetenschap' in 'de Nieuwe Taalgids' Deel IX bldz. 65.
5) 'Het nieuwe taalbegrip in het voortgezet onderwijs' beoordeeld in 'de Nieuwe Taalgids' Deel VI bladz. 262.

ring voor de oudere opvatting van de spraakkunst vindt men reeds bij Dr. C.G.N. de Vooys: ‘De renaissance leidde tot taalbespiegeling en taalkultuur. De beschouwing en de behandeling van de moedertaal werd geschoeid op klassieke leest. De Grammatika, leidende en ordenende macht bij de opbouw van de taal kwam in eere. Wij, die de naweeën van die renaissancebeschouwing in taalkwesties nog dagelijks ervaren, het geheel oudere taalonderwijs is ervan doortrokken, zijn te licht geneigd, de goede zijde, de levenwekkende kracht van deze beschouwing voorbij te zien’.[1)]

Mijne meening is deze: eene onjuiste uitdrukking en een onjuist woord kunnen wel algemeen gebruikt en algemeen verstaan worden. Als voorbeelden noemde ik reeds: ‘toerekenbaar, arrestant, bediende’. Maar de uitdrukkingsmacht van een logisch gevormd woord zal steeds grooter zijn. Van de uitdrukkingsmacht eener taal, waarin alle woorden en alle uitdrukkingen logisch gevormd zijn, hebben wij geene voorstelling. Het bestaan van een dergelijke Taal zou de menschelijke verhoudingen geheel wijzigen. Wij zouden elkanders bovenzinnelijke woorden begrijpen en wij zouden elkander verstaan in den meest-Waardevollen zin van dit woord. Niet langer zou ‘die Sprache ein Hauptmittel des Nichtverstehens sein’[2)]. Een volmaakt logische taal is niet bereikbaar. Doch naar het bereikbare behoort te worden gestreefd. Welke mate van logica in de Taal bereikbaar is, kan niet vooraf onder woorden of onder cijfers worden gebracht. Maar noch de Woordenboeken, noch de leerboeken der Spraakkunst behooren zich te beperken tot taalbeschrijving. Vrijheid en gebondenheid zijn twee bestanddeelen van iedere taal en de gebondenheid is niet het minst waardevolle. Naarmate de Taal meer logisch wordt, neemt haar uitdrukkingsmacht toe. Wij hopen, dat onze onderzoekingen het bewijs hiervan mogen leveren.

* * *

De voorgaande beschouwingen voeren ons tot de vraag of de enkeling de Taal bewust kan beïnvloeden en verbeteren. Het is dui-

1) ‘Wensen en wenken voor een Geschiedenis van de Nederlandse Taal’ in ‘de Nieuwe Taalgids’ Deel VII bldz. 125.
2) Mauthner Deel I ‘Wortstreit’ bldz. 56.

delijk, dat de waarde van eene onderzoekingswijze als de mijne bepaald wordt door het antwoord op deze vraag. Wanneer wij de Taal slechts konden beschrijven en verklaren, maar niet konden beinvloeden, dan zou de signifiek eene min of meer belangwekkende wetenschap zijn, doch niet eene wetenschap van beheerschend belang. Ik meen, dat de enkeling op de Taal bewust eenen zeer belangrijken invloed uitoefent. Daarom is mijne bedoeling niet slechts eene beschrijving en eene verklaring te geven van het gebruik van de woorden: 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar'. Maar ook, maar vooral, bedoel ik allen mogelijken invloed uit te oefenen, opdat het gebruik van deze woorden zoo logisch mogelijk zij.

De vraag is dus deze: of de veranderingen in de beteekenissen van de woorden ontstaan door den bewusten wil van de enkelingen, dan wel door de werking van algemeen geldende taalwetten, welke dan welicht weder terug te voeren zouden zijn tot logische of psychologische wetten.[1)].

Hun verschillend antwoord op deze vraag is wellicht het verschil tusschen Paul en Wundt.[2)] Zeker verschillen ook hunne zielkundige opvatingen. Paul sluit zich aan bij Herbart, terwijl Wundt een eigen stelsel heeft opgebouwd. Doch het voornaamste verschil tusschen hen beiden wordt door Paul als volgt omschreven:[3)] 'Wundt stellt, wie schon der Gesamttitel seines grossen Werkes zeigt, die Völkerpsychologie neben die Individualpsychologie, und zwar alles Ernstes in einem Sinne, wie ich ihn in der Einleitung meines Buches bekämpft habe. Dazu glaubt er sich berechtigt, sobald zu dem seelischen Leben nicht mehr eine transzendente Trägerin hinzugedacht wird. Die Veränderungen der Sprache erfolgen nach ihm durch Veränderungen in der Volksseele, nicht durch solche in den Einzelseelen. Das Problem, welches für mich im Mittelpunkt der Untersuchung steht, die Frage wie sich die Wechselwirkung der Individuen unter einander vollzieht, ist für

1) 'Significs and Language' Hoofdstuk II over de mogelijkheid van een 'modifying control'.
2) Dr. C.G.N. de Vooys 'De Psychoiogische beschouwing van de beteekenis-verandering' in 'de Nieuwe Taalgids' Deel I bldz. 24-27.
3) Voorwoord bij de vierde uitgave (1909) bldz. 1.

Wundt überhaupt kein Problem. Er behandelt die Sprache immer nur vom Standpunkt des Sprechenden, nicht von dem des Hörenden. Auf diesem Wege kann meiner Ueberzeugung nach kein volles Verständnis der Sprachentwicklung gewonnen werden.' Paul heeft zijne opvattingen omtrent de oorzaken van de veranderingen[1] in het spraakgebruik in enkele korte zinnen gegeven.[2] 'Veränderungen, welche durch die bewusste Absicht einzelner Individuen zu Stande kommen, sind nicht absolut ausgeschlossen. Grammatiker haben an der Fixierung der Schriftsprache gearbeitet. Die Terminologie der Wissenschaften, Künste und Gewerbe ist durch Lehrmeister, Forscher und Entdecker geregelt und bereichert.' 'Ueberwiegend aber hat es sich dabei nicht um die Schöpfung von etwas ganz Neuem gehandelt, sondern nur um die Regelung eines Punktes, in welchem der Gebrauch noch schwankte, und die Bedeutung dieser willkürlichen Festzetzung ist verschwindend gegenüber den langsamen ungewollten und unbewussten Veränderungen, denen der Sprachusus fortwährend ausgesetzt ist. Die eigentliche Ursache für die Veränderung des Usus ist nichts anderes als die gewöhnliche Sprechtätigkeit.' 'Es ergibt sich demnach, dass sich die ganze Prinzipienlehre der Sprachgeschichte um die Frage konzentriert: 'wie verhält sich der Sprachusus zur individuellen Sprechtätigkeit.' 'Doch auch die geringste Veränderung des Usus ist bereits ein komplizierter Prozess, den wir nicht begreifen ohne Berücksichtigung der individuellen Modifikation des Usus.'[3]

Ik meen, dat Paul den invloed van den bewusten persoonlijken wil verre heeft onderschat. En daardoor is het verschil tusschen Paul en Wundt veel geringer dan Paul zelf beweert. Wundt onderscheidt 'Regulärer Bedeutungswandel' en 'Singulärer Bedeutungswandel.' De eerste omschrijft hij als volgt.[4] 'Als das wesentliche Kriterium des regulären Bedeutungswandels wurde oben

1) Terecht merkt Paul op, dat de taalgeleerden vooral de *veranderingen* in de Taal bestudeeren. (bldz. 1).
2) Bldz. 32: 'Ursache der Sprachveränderung'.
3) Hoofdstuk I 'Allgemeines über das Wesen der Sprachentwicklung'.
4) Deel II Hoofdstuk VIII 'Der Bedeutungswandel' Afdeeling IV 'Regulärer Bedeutungswandel' § 1 'Begriff und Hauptformen des regulären Bedeutungswandels'.

(S. 468) dieses hervorgehoben, dasz er alle jene Veränderungen der Wortbedeutungen in sich schlieszt, welche durch die innerhalb einer Sprachgemeinschaft allgemeingültig auftretenden allmählichen Veränderungen der Apperzeption erfolgen. Hierin ligt eingeschlossen, dasz die einzelnen Vorgänge in diesem Falle nicht auf individuelle Willkür zurückzuführen sind, und dass sie im allgemeinen einen stetigen Verlauf zeigen. Dabei bleibt freilich zu beachten dass individuelle und generelle Einflüsse auch hier nicht als absolut disparate Ursachen einander gegenüber stehen, sondern dasz das Generelle immer nur eine Wirkung bezeichnet, die unter den gegebenen Bedingungen in unbestimmt vielen Individuen hervortreten kann.'

De 'Singulärer Bedeutungswandel' omschrijft Wundt als volgt:[1] 'Der singuläre Bedeutungswandel umfasst nach der früher (S. 467) für ihn gegebenen Begriffsbestimmung alle diejenige Erscheinungen des Wechsels der Wortbedeutungen, die aus individuellen, an spezielle Raum- und Zeitbedingungen gebundenen Motiven hervorgehen. Auf den ersten Blick erscheint er daher oft als ein launenhafter unter keine allgemeine Gesetzmäszigkeit zu ordnenden Vorgang. Wenn wir uns aber die besonderen Bedingungen vergegenwärtigen, unter denen er erfolgt ist, so erweist sich dieser Vorgang in der Regel gerade so gut motiviert wie irgend eine Erscheinung des regulären Bedeutungswandels[2] und als der einzige Unterschied bleibt der zurück, dasz die Ursachen, die ihn bestimmen, einem in dieser Kombinaton nur einmal vorhanden gewesenen Zusammenflusz von Bedingungen ihren Ursprung verdanken.'

Ook Mauthner stelt de vraag: 'wie verhält sich die individuelle Sprachtätigheit zum ererbten Sprachgebrauch?'[3] Hij meent, dat

1) Deel II Hoofdstuk VIII, Afdeeling V 'Singulärer Bedeutingswandel' § 1 'Begriff und Hauptformen des singulären Bedeutungswandels'.
2) Wundt onderscheidt hier niet tusschen 'wetmatigheid' en 'oorzakelijkheid' = 'gut motiviert'. Men zie Mauthner Deel II Hoofdstuk IV 'Zufall in der Sprache' bldz. 182 'Nur dasz die Herren immer wieder die Begriffe Ursache und Gesetz verwechseln'.
3) Deel II Hoofdstuk II 'Aus der Geschichte der Sprachwissenschaft' bldz. 74 'Darwinismus und Sprachwissenschaft'.

deze vraag voor de taalwetenschap dezelfde waarde heeft als voor de natuurwetenschappen de volgende vraag: 'Wie verhält sich das Individuum zu seiner Art.'. Het antwoord van Mauthner op de beide vragen is: 'Die wirklichen Veränderungen in Natur und Sprache sind zwecklos, weil sie minimal, und absichtslos weil sie unbewusst sind.'[1)]

Albert Dauzat acht den invloed van den bewusten, persoonlijken wil niet zeer groot: 'Quelle que soit sa rapidité, l'évolution se manifeste partout et il n'est au pouvoir d'aucune volonté individuelle ou collective de l'enrayer.'[2)]

Bréal verklaart zich als volgt:[3)] 'Le progrès a consisté pour moi à écarter toutes les causes secondes et à m'adresser directement à la seule cause vraie qui est la volonté humaine.' En verder: 'Comment faut-il se représenter cette volonté? Je crois qu'il faut se la représenter sous la forme de milliers, de millions, de milliards d'essais entrepris en tâtonnant, le plus souvent malheureux, quelquefois suivis d'un quart de succès, d'un demi-succès, et qui ainsi guidés, ainsi corrigés, ainsi perfectionnés, viennent à se préciser dans une certaine direction.'

Terecht verzet Wundt zich tegen deze 'noch heute in der Sprachwissenschaft verbreitete Annahme, jeder generelle Lautoder Bedeutungswandel eines Wortes sei aus irgendeiner individuellen und okkasionellen Abweichung entstanden. Während zahlreiche andere Abweichungen ähnlicher Art wieder verloren gingen, sei irgendeine, zufällig oder weil sie einer bestehenden Neigung entgegenkam, usuell geworden.'[4)]

Mijne meening is de volgende: een aantal Taalgeleerden maken de tegenstelling te scherp tusschen enkeling en gemeenschap. Echter: 'enkeling' onderstelt: 'gemeenschap' en 'gemeenschap' onderstelt 'enkeling'. Te voren werd reeds gewezen op het tegelijk persoonlijke, tegelijk gemeenschappelijke wezen van de Taal. Persoonlijk: niet twee menschen spreken gelijk. Gemeenschappelijk:

1) Deel II bldz. 75.
2) 'Philosophie du Langage', blz. 57.
3) 'Semantique' bldz. 6-7.
4) Deel I 'Der einzelne und die Gemeinschaft' bldz. 20.

Taal wordt buiten eene gemeenschap niet gevonden.[1] Het feit, dat, een bepaald woord door een bepaalden persoon op een bepaald oogenblik in eene bepaalde beteekenis werd gebruikt, heeft niet ééne enkele oorzaak. Geen enkel feit heeft ééne enkele oorzaak, daar zulk een feit met het begrip van oorzaak zelf in strijd zou zijn. Want ieder feit is het vereenigingspunt van tallooze oorzaken, die ieder, als gevolg beschouwd, weder het vereenigingspunt van tallooze vroegere oorzaken zijn. Welnu: van de tallooze oorzaken voor een bepaald woordgebruik kan men twee groepen maken: de persoonlijke en de maatschappelijke. De eene groep meer oorzaak te achten dan de andere groep is strijdig met het begrip van de oorzakelijkheid als één en ondeelbaar wereldgebeuren.[2] Alle oorzaken aangeven van een bepaald feit is niet mogelijk. Men kan niet beschrijven wat geschiedt. Daarmede is niet gezegd, dat geschiedenis-schrijven niet mogelijk is. Echter: 'Zur Geschichte wird das Geschehen erst im Auge des Beschauers.'[3] Dat wil zeggen: geschiedenisschrijven is stelselmatig onvolledig zijn. Ook hij, die de geschiedenis van de Taal schrijft zal stelselmatig onvolledig zijn. Eén stelsel is: weglating van de maatschappelijke oorzaken van taalverandering. Een ander stelsel is: weglating van de persoonlijke oorzaken van taalverandering. Eén voorbeeld: het woord 'semantiek' is in de taal van de jongere Nederlandsche taalgeleerden, thans een gewoon woord geworden. Het aantal oorzaken van dit ééne enkele feit is reeds talloos. Eene oorzaak is natuurlijk deze, dat Michel Bréal het woord voor het eerst heeft gebruikt. Daarzonder zou het woord wellicht nooit zijn ontstaan. Een invloedrijke oorzaak voor de algemeene bekendheid van dit woord is ongetwijfeld de belangrijke maatschappelijke stelling van Bréal: lid van het Instituut en Hoogleeraar aan de Sorbonne. Doch ook het feit van dit lidmaat-

1) Mauthner III. Afdeeling II 'Sprache und Logik' Hoofdstuk VIII 'Wissen und Worte' bldz. 646.
2) Voor het begrip 'causaliteit' Prof. Mr. D. Simons 'Leerboek van het Nederlandsche Strafrecht' Deel I § 21. Pr. G.A. van Hamel 'Inleiding tot de studie van het Nederlandsche Strafrecht' § 24. Prof. Dr. F. von Liszt 'Lehrbuch des Deutschen Strafrechts' § 29.
3) R. Wassermann 'Begriff und Grenzen der Krimninalstatistik. Eine logische Untersuchung' bldz. 45.

schap en van dit hoogleeraarschap heeft tallooze oorzaken: persoonlijke en maatschappelijke.

Het woord 'signifiek' is in Holland het eerst gebruikt in mijne bijdrage: 'Nieuwe Rechtstaalphilosophie' in het 'Rechtsgeleerd Magazijn' van 1912. Ik kende het uit de geschriften van Lady Welby. Dat ik deze geschriften kende heeft tallooze oorzaken: persoonlijke en maatschappelijke. De toekomst van het woord 'signifiek' in de Nederlandsche rechtstaal is voor een gedeelte afhankelijk van mijne toekomst als rechtsgeleerde. Deze hangt af van talrijke oorzaken: persoonlijke en maatschappelijke.

Enkeling en maatschappij vormen eene ongescheiden onderscheiden twee-eenheid. Daaruit volgt, dat men iedere maatschappelijke gebeurtenis kan beschouwen als veroorzaakt door persoonlijke oorzaken. Men kan iedere maatschappelijke gebeurtenis ook beschouwen als veroorzaakt door maatschappelijke oorzaken. Doch niet ééne van deze beide beschouwingswijzen is meer dan de andere eene verklaring.

Bij de spraakbeelden[1)] en bij de wetenschappelijke vakwoorden[2)] zijn de persoonlijke oorzaken meestal het gemakkelijkst te bemerken wat betreft de wijze van ontstaan en de maatschappelijke oorzaken wat betreft de verspreiding.

* * *

De vraag naar den omvang van den persoonlijken invloed op de Taal is ten nauwste verwant aan de vraag naar het bestaan en naar de beteekenis van de zoogenaamde Taalwetten, zoowel op het gebied van de phonetiek (klankwetten), als op het gebied van de signifiek (beteekeniswetten).

Albert Dauzat, die betrekkelijk weinig waarde toekent aan den bewusten persoonlijken wil, neigt tot de aanvaarding van heerschende phonetische en signifische taalwetten.[3)]

Michel Bréal, die meer macht toekent aan den bewusten per-

1) Wundt I bldz. 615 'Neubildung von Wörtern', Mauthner II Hoofdstuk XI 'Die Metapher'.
2) Dauzat 'Philosophie du Langage' bldz. 112 'Créations conscientes'.
3) 'La vie du langage' bldz. 5, 103 'Philosophie du langage' bldz. 4, 63, 278.

soonlijken wil, aanvaardt niet de phonetische en signifische wetten als heerschend.[1)]

Voor wij den aard kunnen vaststellen van de zoogenaamde taalwetten, behooren wij ons rekenschap te geven van de beteekenis van het woord 'wet'. Elders heb ik uitvoerig aangetoond, in welke hooge mate het gebruik van dit ééne enkele woord verwarrend heeft gewerkt.[2)]

In de rechtswetenschap zijn de bestanddeelen van het wetsbegrip in hoofdzaak de volgende: Eene door te voren daartoe aangewezen personen gestelde *norm*. Eene *bedreiging* tegen overtreders. Een *macht*, die de bedreiging zoo noodig tot daad maakt.

Op welke wijze men er toe gekomen is, het wetsbegrip buiten het gebied van de rechtswetenschap te gebruiken, heb ik in het Rechtsgeleerd Magazijn uiteengezet. Thans mag ik uitgaan van het feit, *dat* men spreekt van natuurwetten, geschiedeniswetten, taalwetten enz.

Maar al te dikwijls worden dergelijke wetten opgevat als bovenmenschelijke beginselen, die de menschelijke behandelingen beheerschen en waaraan de mensch zich niet straffeloos onttrekken kan, voor zoover dit feitelijk mogelijk ware. Vooral voor de natuurwetten bestaat een geheimzinnige vereering.[3)] In werkelijkheid zijn alle deze wetten niet anders dan zuivermenschelijke formuleeringen, zonder eenige heerschersmacht.

Ook de natuurwetten heerschen niet, maar beschrijven.[4)] Darwin verklaart, dat hij onder 'wet' aleen verstaat: 'the ascertained sequence of events'.[5)] Prof. T. Clifford Allbutt: 'in science law is not a rule imposed from without but an expression of an intrinsic process.'[6)] De volmaakt menschelijke aard van de natuurwetten is zeer stellig uitgedrukt door Dr. R. Wassermann: 'Man kann

1) 'Essai de Sémantique' bldz. 5, 9, 257.
2) 'Nieuwe Rechtstaalphilosophie' in het 'Rechtsgeleerd Magazijn' van 1912 bldz. 514.
3) Mr. Dr. A.A.H. Struycken 'Het Rechtsbegrip' bldz. 174 en eene bijdrage in W. 8111.
4) Dr. E. Weigelin 'Gesetze der Natur und Gesetze der Gesellschaft' in 'Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie' van Januari 1912.
5) 'The Variation of animals and plants under Domestication' bldz. 6.
6) 'Words and Things' in 'The Lancet' van 1906 Deel II bldz. 1120.

keine "wirkende Gesetze" annehmen. Vielmehr ist der Mensch der Gesetzgeber der Natur. Die Naturgesetze sind das Resultat seiner Begriffsbildung.'[1] Ook lady Welby verwerpt het denkbeeld van menschenbeheerschende natuurwetten.[2] Zelfs zij, die de natuurwetten beschouwen als heerschende wetten verstaan er niet steeds hetzelfde onder. Eene opvatting is deze: wetten *door* de Natuur aan de menschen gegeven. Een andere opvatting is deze: wetten *aan* de Natuur, door een bovennatuurlijken wetgever gegeven.

* * *

Ten aanzien van het begrip Taalwet is groote strijd ontstaan door verwarring van de begrippen regelmatigheid, wetmatigheid en oorzakelijkheid. Albert Dauzat wijst op dezen strijd: Les linguistes ne sont pas tous d'accord sur le sens à donner au mot 'loi'. Pour la majorité d'entre eux, parmi lesquels notamment Victor Henry et la plupart des romanistes, la loi, suivant la définition des philosophes, est un rapport de nécessité entre deux phénomènes et deux séries de phénomènes. Au contraire M. Bréal, M. Maurice Grammont dénomment de préférence 'lois' les principes directeurs qui président à l'évolution des phénomènes: M. Meillet a proposé d'appeler 'équivalences' les lois phonétiques, au sens strict du mot, telles que les entendent les linguistes du groupe précédent.'[3]

De phonetische wetten kunnen hier buiten beschouwing blijven. Bestaan er significe wetten? Dat wil zeggen: wordt de beteekenis-verandering van de woorden door méér dan menschelijke wetten beheerscht?

Albert Dauzat beschouwt de significe wetten blijkbaar als beheerschend: 'La constance et la nécessité des phénomènes qui trouveront leur expression dans les lois sémantiques'[4] En elders: 'Mais si les faits, les milieux diffèrent, les principes ne varient pas d'un langage à l'autre, et ce sont toujours et partout les mêmes qui

1) 'Begriff und Grenzen der Kriminalstatistik' bldz. 78-79.
2) 'Significs and Language' bldz. 24.
3) 'Philosophie du Langage' bldz. 289.
4) 'La vie du Langage' bldz. 103.

président aux évolutions du langage'.[1] En: 'Ici se pose un problème capital: Y a-t-il des lois en sémantique'?[2]

Bréal gebruikt wel het woord 'loi': la loi de spécialité, la loi de répartition, doch hij verstaat onder deze wetten blijkbaar alleen samenvattende formules: 'Il ne saurait être question d'une loi préalablement concertée, encore moins d'une loi imposée au nom d'une autorité supérieure'.[3]

Wundt neemt signifische wetten als heerschend aan: '....dasz der Bedeutungswandel, ebenso wie der Lautwandel, überall einer strengen Gesetzmässigkeit unterworfen ist, dessen Erkenntnis nur in vielen Fällen durch die Konkurrenz mannigfacher Ursachen verschiedenen Ursprungs erschwert wird.'[4]

Anders Paul. Hij wijst op den strijd tuschen de taalkundigen over het woord 'Gesetz'[5] en verklaart nadrukkelijk, dat zelfs de phonetische wetten slechts beschrijvende formules zijn: 'Das Lautgesetz sagt nicht aus, was unter gewissen allgemeinen Bedingungen immer wieder eintreten muss, sondern es konstatiert nur die Gleichmässigkeit innerhalb einer Gruppe bestimmter historischer Erscheinungen.'

Mauthner heeft zich op verschillende plaatsen uitgesproken omtrent bestaan en aard der taalwetten. Uitteraard beschouwt hij ze niet als heerschend: 'Die Gesetze der Sprache sind historische Allgemeinheiten'.[6] En elders: 'Ich habe an zahlreichen Stellen versucht, den Begriff Gesetz zu analysieren und ihn als einen rein menschlichen, der Wirklichkeit fremden, auf die Welterkenntnis nicht anwendbaren Begriff nachzuweisen. Insbesondere in der Geschichte gibt es keine Gesetze, auch nicht in der Sprachgeschichte'.[7] Nog minder dan de natuurwetten zijn de taalwetten heerschend. Terecht stelt Mauthner de vraag, waarom de taalwetenschap niet evenals de sterrenkunde in staat stelt tot het doen van voorspellin-

1) 'Philosophie du Langage', bldz. 4.
2) 'Philosophie du Langage' bldz. 278.
3) 'Essai de sémantique' bldz. 10.
4) Deel II 'Gesetzmässigkeit des Bedeutungswandels' bldz. 477.
5) § 46, met opgave van geschriften.
6) Deel II 'Sprachgesetze' bldz. 81.
7) Deel II Hoofdstuk IV 'Zufall in der Sprache' bldz. 174.

gen, wanneer de taalwetten even stellig zijn als de natuurwetten.[1)]

* * *

Wij meenen de taal in het algemeen en de rechtstaal in het bijzonder te kunnen verbeteren door het taalgebruik meer bewust, meer logisch te maken. Doch de vraag is zeer betwist of de uitdrukkingsmacht van eene taal grooter is, naarmate het uit de woorden van die taal duidelijker blijkt, op welke wijze zij door samenstelling of door afleiding gevormd zijn.

Prof. G.J.P.J. Bolland is de meening toegedaan, dat de uitdrukkingsmacht van een taal toeneemt naarmate de wijze van woordvorming doorzichtiger is. Hieruit volgt, dat hij de uitdrukkingsmacht van het Fransch gering moet achten, wellicht nog voldoende voor de dagelijksche behoeften, maar onvoldoende voor de mededeeling van fijnere gevoelens en gedachten.[2)]

Van dezelfde meening is de Flamingant pastoor Hugo Verriest, sprekende van 'de Fransche taal, die eigenlijk geen tale en is.'[3)]

Prof. Salverda de Grave is de meening toegedaan, dat de uitdrukkingsmacht van eene taal afneemt naarmate de wijze van woordvorming doorzichtiger is. Hieruit volgt, dat hij de uitdrukkingsmacht van het Fransch groot moet achten. Inderdaad: 'Juist omdat de etymologie een beletsel is voor het begrijpen van een woord, leent het Fransch zich zeer goed voor de wijsbegeerte.' En verder: 'De waarheid is, dat om een term in al zijn schakeeringen te verstaan en na te voelen, men moet beginnen de etymologie ervan te vergeten.'[4)]

De strijdbare Flaminganten achten de uitdrukkingsmacht van de Fransche taal gering. De Groningsche Hoogleeraar in de Fransche taal en letterkunde, acht de uitdrukkingsmacht van de Fransche taal zeer groot. In verband met hetgeen ik vroeger elders schreef over den invloed van het subjectivisme op wetenschappelijke mee-

1) Deel II bldz. 201.
2) 'Het Nederlandsch als taal voor hoogere aangelegenheden des geestes'.
3) 'In het Land van Guido Gezelle' door H.S.S. Kuyper bldz. 271.
4) 'De Heer Bolland en het Fransch' in 'De Gids' van 1912 Deel II bldz. 393.

ningen, moge ik terloops op deze verschillende opvattingen de aandacht vestigen.[1)]

Het belang van deze vraag voor de waarde van ons onderzoek is duidelijk. Indien waarlijk kenis van de wijze, waarop een woord werd gevormd een beletsel is voor het begrijpen van het woord, dan is een onderzoek als het onze niet alleen zonder nut, maar zelfs schadelijk.

De meening, dat het uitdrukkingsvermogen van het Fransch gering is, vindt men ook bij Prof. M. de Vries: 'Eene zóó arme taal als het Fransch, die met weinig middelen veel doen moet en alle scheppingskracht mist.'[2)] Merkwaardig is in dit verband eene uiting van Prof. De Vries in eenen brief aan den Minister van Justitie (30 Juni 1879): 'Ik aarzel dan ook niet te verklaren, dat naar mijn oordeel dit Strafwetboek, wanneer het U goeddunken mocht, de door mij aangewezen kleine verbeteringen aan te brengen, uit het oogpunt van taal en stijl niets te wenschen zal overlaten en niet zal onderdoen voor het beste, wat een Fransch wetgever leveren kan.'[3)]

Dr. Jac. van Ginneken meent, dat de waarde van de tegenwoordige Fransche rechtstaal grooter is dan de waarde van de tegenwoordige Nederlandsche rechtstaal.[4)]

Bréal is dezelfde meening toegedaan als Prof. Salverda de Grave, deze, dat voor een juist woordgebruik de kennis van de wijze van woordvorming niet noodig en zelfs in vele gevallen schadelijk is. Niet noodig: 'Aussi l'étymologie n'a-t-elle la plupart du temps qu'un intérêt historique.'[5)] Schadelijk: 'Plus le mot s'est détaché de ses origines, plus il est au service de la pensée.'[6)]

Waar is te midden van deze talrijke meeningen de waarheid?

1) Bijdragen tot de kennis van de grondslagen van de Statistiek in het 'Tijdschrift voor Strafrecht' Deel XXI en XXII.
2) 'Inleiding tot het Woordenboek der Nederlandsche Taal' (1882) bldz. 77.
3) 'Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht' door Mr. H.J. Smidt, Deel I bldz. 40.
4) 'Handboek der Nederlandsche Taal' Deel II Hoofdstuk IV 'de Rechtstraal' bldz. 250-251.
5) Sémantique: 'L'histoire des mots' bldz. 303.
6) Sémantique: 'Comment les noms sont donnés aux choses' bldz. 181.

Tusschen de beide uitersten van Prof. Bolland en Prof. Salverda de Grave. Eenerzijds is het zeker waar, dat wij van de meeste woorden de wijze van ontstaan niet kennen. En indien wij deze kennen dan nog is de ontstaans-wijze ons bij het gebruiken slechts zelden bewust. Ook van de meeste spraakbeelden en van de meeste spreekwoorden is ons de oorspronkelijke zin niet bekend of bewust. Toch gebruiken wij ze zonder misverstand.

Een voorbeeld. Een blinde jonge man gaf mij ter lezing een aantal van zijn gedichten. Hij is blind geboren. Nochtans gebruikt hij zonder vergising talrijke spraakbeelden als: 'purperen avondstond', 'azuren sterrenhemel'. Deze gedichten hebben niets persoonlijks. De taal van eenen blind-geboren Dichter van sterke persoonlijkheid zou natuurlijk geheel anders zijn. Een mij bekend muziekkundige, eveneens blind-geboren, gebruikt zonder vergissing spraakbeelden als 'schitterende stem' en 'schitterende aanslag'. Een signifisch onderzoek van de taal der blindgeborenen is voor de taalpsychologie van groot belang.

Dr. Jac. van Ginneken deelt een groot aantal zeemanswoorden mede, die uit de Nederlandsche taal in andere talen zijn overgegaan.[1)] Het is merkwaardig, hoe weinig de klank dier woorden veranderd is, ook in eene geheel afwijkende taal als het Russisch. Het Hollandsche 'achterluik' is in het Russisch 'achterljuk' geworden. Dit is voor eenen Russischen zeeman een gewoon Russisch woord, waarvan hij zich met juistheid bedient, zonder de afkomst te kennen.

Dr. van Ginneken vermeldt het Hollandsche woord 'brandwacht' in de beteekenis van 'wachtschip tegen vijandelijke branders', in het Russisch 'brandvachta'. Dit is niet geheel volledig. Toen wij met een stoomschip de haven van Kroonstad binnenliepen, kwam met andere haven-ambtenaren aan boord een matroos, die op zijn muts in Russische letterteekens het woord 'brandwacht' had. De uitspraak was geheel als in het Hollandsch. Het woord was voor hem een gewoon Russisch woord, niet minder dan 'nitchewo', waarvan hij de vormingswijze waarschijnlijk evenmin zal hebben geweten.

1) 'Handboek der Nederlandsche Taal' Deel II Hoofdstuk X 'De Zeemanstaal' bldz. 481-531.

Maar anderzijds: een woord als ‘brandwacht’ zal toch voor eenen Hollander meer inhoud, meer gevoelswaarde hebben dan voor eenen Rus.

Ik wijs op een woord als ‘stadhouder’, in het Fransch ‘stathouder’, in het Italiaansch ‘statoldero’[1]. Zeker zal een Italiaan begrijpen, wat een ‘statoldero’ is, zoo goed als een Hollander begrijpt wat een ‘doge’ is. Maar toch, een zin als: ‘Il re, in Olanda, è considerato quasi piu come statoldero che come re’ zegt voor eenen Hollander meer dan voor eenen Italiaan.

‘Banquise’ voor ‘bankijs’ is in het Fransch overgegaan. Men vindt het in Fransche woordenboeken. Maar stellig heeft het woord voor eenen Franschman minder gebruikswaarde, dan voor eenen Hollander.

‘Iceberg’ voor ‘ijsberg’ vindt men bij Fransche schrijvers en in Fransche woordenboeken. Ik vond het in een Fransch gedicht.[2] Ongetwijfeld bedoelde de Fransche Dichter met zijn woord de ijsbergen. Maar het woord moet voor hem een mindere waarde hebben gehad. Hoeveel? Geene taal heeft zoo veel uitdrukkingsvermogen, dat iemand in woorden kan brengen, welke waarde een bepaald woord voor hem heeft.

In het algemeen heeft een doorzichtig woord meer uitdrukkingsmacht en zal het meest-doorzichtige woord bij voorkeur worden gebruikt. Niet steeds: ‘Landbouwer’ is zeker doorzichtiger dan het algemeen gebruikte ‘boer’. Uit woorden als ‘schillenboer’ en ‘vischboer’ blijkt, hoe volkomen de Zin van het woord ‘boer’ vergeten is.

Doch anderzijds, (en dit bewijst weder, hoe weinig er vaste taalwetten bestaan,) ziet men in de zoogenaamde volksetymologie de uiting van een behoefte, woorden, die ondoorzichtig zijn geworden, te vervangen door woorden, die terecht of ten onrechte voor meer doorzichtig worden gehouden.[3] Men vindt hiervan talrijke voor-

1) B.v. gebruikt door Edmondo de Amicis in ‘Olanda’ 17de druk, bldz. 159.
2) In de ‘Mercure de France’ van 1913 bldz. 405.
3) Over de volksetymologie Wundt I bldz. 471 v.v. Mauthner II bldz. 213-222 met waardevolle voorbeelden. Dr. C.G.N. de Vooys: ‘Iets over zoogenaamde volksetymologie’ in ‘De Nieuwe Taalgids’ Deel II bldz. 273.

beelden in de geschiedenis van de spreekwoorden. Uit velen twee: ‘Ik ken hem van haver tot gort’ en ‘Goed van inhoud zijn’.[1)]

Thans de meening van Prof. Salverda de Grave, dat kennis van de wijze van woordvorming een hindernis kan zijn voor een goed woordgebruik. Dat wil zeggen, dat ondoorzichtig worden van woorden, (door mij genoemd ‘woordverduistering’) nuttig kan zijn.

Ongetwijfeld kan een woord, waarvan de oorspronkelijke Zin is vergeten, werkzaamheden verrichten, die het niet zou kunnen verrichten, indien de Zin den gebruikers nog zuiver en stellig bekend en bewust was.

Indien in ‘marine’ het begrip ‘mare’ nog bewust was, dan zouden wij niet spreken van ‘luchtmarine’. Evenmin zouden wij eene vrouwelijke predikant ‘domine’ noemen of eene vrouwelijke rechtsgeleerde ‘meester’, indien de Zin van deze woorden ons bewust was.

Dergelijke woorden vinden wij in alle talen. In het Fransche woord ‘journal’ is de Zin van ‘jour’ geheel verdwenen. Vandaar het ontstaan van woorden als: ‘journal hebdomadaire’ en ‘journal quotidien’, waarvan de letterlijke vertaling: ‘wekelijksch dagblad’ en ‘dagelijksch dagblad’ in het Hollandsch zeker zeer vreemd klinkt. In het Russisch is een ‘journal’ juist nooit een dagblad, maar een tijdschrift. Een maandschrift als ‘Roesskoe Bogatstwo’ met afleveringen van vierhonderd bladzijden heet ‘journaal’. Een dagblad heet ‘gazeta’.

Van dezelfde waarde als ‘journal hebdomadaire’ zijn in het Hollandsch woorden en uitdrukkingen als: ‘gouden oorijzer, nikkelen vouwbeen, witten in alle kleuren’. In afwijking van schrijvers in de Nieuwe Taalgids acht ik het gebruiken van dergelijke woorden een gevaar voor de uitdrukkingsmacht van de Taal.

Van eenen kleinen jongen teekende ik de volgende woorden aan: stampleeg gelijkvormig met stampvol; pikwit gelijkvormig met pikzwart; kletsdroog gelijkvormig met kletsnat.[2)]

1) Dr. F.A. Stoett: ‘Nederlandsche spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden’.
2) Hetzelfde kind noemde een mondorgel een muziekmondje en zei van een eetlepel, waarin het lamplicht scheen: ‘die lepel lacht’.

Van dezelfde waarde als deze woorden is het woord ‘Männliche Dirne’ voor een ‘schandjongen’ dat ik in een Duitsch tijdschrift vond.[1)]

Ten slotte een voorbeeld uit een geheel anders gevormde taal: het Hebreeuwsch. Er is eene uitdrukking יד ביד, welke letterlijk beteekent: ‘door de handen van’. Deze Zin is evenwel verbleekt tot de bedoeling ‘door’. Vandaar de uitdrukking: יד ביד באמור על, welke letterlijk beteekent; gelijk gezegd werd door de handen van.’[2)]

Een vergelijkend signifisch onderzoek van dergelijke uitdrukkingen in vele talen is van groot belang voor de volkszielkunde.[3)]

Het is met schroom, dat ik wijs op gelijkwaardige verschijnselen in meerdere talen. Want juist uit zulke gelijkwaardige verschijnselen is het geloof ontstaan aan algemeen geldende, dat wil zeggen heerschende, taalwetten.

Uit het voorgaande volgt: ‘Een woord, waarvan de samenstelling of de afleiding niet meer bewust of bekend zijn, kan werkzaamheden verrichten, welke het niet zou kunnen verrichten, wanneer de samenstelling of de afleiding nog wel bewust of bekend waren.’ In zooverre is de meening van Prof. Salverda de Grave de meer waardevolle. Echter: ‘Deze meerdere werkzaamheden kunnen door zulke woorden nooit zóó goed worden verricht als door woorden wier samenstelling of afleiding wel bekend en wel bewust zijn, en wier werkzaamheden overeenkomen met hetgeen redelijk volgt uit de beteekenis van hunne grondwoorden in verband met de wijze van samenstelling of afleiding.’ In zooverre is de meening van Prof. Bolland de meer waardevolle.

Het verschil tusschen beide meeningen is dus dit: eene taal, die volmaakt voldoen zou aan de verlangens van Prof. Bolland zou ondenkbaar sterk zijn van uitdrukkingsvermogen maar tevens zóó samengesteld van bouw, dat slechts weinigen haar op juiste wijze zouden kunnen gebruiken. Eene taal, voldoende aan de verlangens

1) ‘Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie’ van 1914 bldz. 120.
2) Bijvoorbeeld in het ‘Gebedenboek’ van den Opperrabbijn L. Wagenaar, bldz. 361.
3) Niet minder een vergelijkend signifisch onderzoek van woorden als ‘hand’ en ‘oog’.

van prof. Salverda de Grave is eenvoudiger van bouw, gemakkelijker in het gebruik, maar minder sterk van vermogen.[1)]

Mijne voorkeur gaat in de richting van de verlangens van Prof. Bolland. Vooral waar het eene wetenschappelijke vaktaal geldt, als de rechtstaal, meen ik, dat wij niet moeten opzien tegen meerdere samengesteldheid van bouw en meerdere moeilijkheid van gebruik, wanneer wij daardoor de uitdrukkingsmacht van de taal vergrooten.

Wanneer de woorden: 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar' steeds gebruikt werden, gelijk zij logisch gebruikt moeten worden, dan zou de bouw van de Nederlandsche rechtstaal meer samengesteld zijn. Het juiste gebruik zou moeilijker worden, maar de uitdrukkingsmacht grooter.

* * *

Nog ééne vraag zou ik in dit Hoofdstuk willen stellen en bespreken: 'Hebben de beteekenis-veranderingen bewust of onbewust plaats?'

Het is duidelijk, dat deze vraag in wezen niet verschilt van de reeds vroeger gestelde en besproken vragen: 'Bestaan er signifische taalwetten?' en 'Heeft de wil van den enkeling invloed op de beteekenisverandering der woorden?'

Uit mijne beschouwingen aangaande deze twee voorafgaande vragen volgt, dat ik de derde vraag zou willen beantwoorden in dien zin, dat de beteekenisveranderingen deels bewust, deels onbewust plaats hebben. Dat het zeer zeker mogelijk is door opvoeding en oefening aan de bewuste beteekenis-veranderingen meer invloed toe te kennen. Dat het uitdrukkingsvermogen van de Taal machtiger wordt, naarmate men de woorden met meer bewustheid gebruikt.

Michel Bréal hecht, evenals de meerderheid van de signifiekkundigen, minder waarde aan het bewustzijn met betrekking tot het taalgebruik.

Dr. Jac. van Ginneken meent, dat men de kracht van het bewust

1) Over structuur en functie van eene taal: Frederik van Eeden 'Onze schrijfwijze' in 'De Gids' van Mei 1912 en Rémy de Gourmont 'La destinée des Langues' in de 'Mercure de France' van 1900 Deel I bldz. 647.

opzet in zulke spontane uitingen als de taal is, niet moet overschatten.'[1)]

Uit andere meeningen van Dauzat was reeds te verwachten, dat hij aan het bewustzijn niet eenen grooten invloed zou toekennen op de beteekenis-veranderingen van de woorden. Hij beschouwt de vraag naar den invloed van het bewustzijn als vrijwel gelijk aan de vraag naar het bestaan van taalwetten.[2)] Het zeer groote belang van de vraag wordt stellig door hem erkend: 'La grosse question qui se pose concerne la nature des faits sémantiques. Ces phénomènes sont-ils conscients ou inconscients?'[3)]

Paul acht den invloed van het bewustzijn gering. Hij spreekt van de 'Absichtslosigkeit der sprachlichen Vorgänge'.[4)] Eveneens: 'Es ist ferner auch nach dieser Seite hin von grosser Wichtigkeit, dass die sprachlichen Gebilde im allgemeinen ohne bewusste Absicht geschaffen werden.[5)]

* * *

Wij zijn hiermede aan het einde van het eerste Hoofdstuk gekomen. Welicht zal menig lezer zich de vraag stellen of inleidende en algemeene beschouwingen, die een vierde gedeelte van het geheele werk beslaan, niet te algemeen zijn. Ik heb ook mij zelven deze vraag gesteld, en haar niet bevestigend beantwoord. Want voorzichtige uitvoerigheid leek mij meer bevredigend, dan eene beknoptheid, die niet aan meening tegenover meening recht doet wedervaren.

En zonder voldoende inleiding levert eene toepassing op de begrippengroep: 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar' te veel moeilijkheden op.[6)]

1) 'Handboek der Nederlandsche Taal' Deel II bldz. 134 'Oer-Europeesche woordvorming'.
2) 'La philosophie du Langage' bldz. 278-281.
3) 'La vie du langage' bldz. 99 'Les phénomènes psychologiques'.
4) Bldz. 19 'Unterschied der Sprachwissenschaft von andern Kulturwissenschaften'.
5) Bldz. 18.
6) Men zie eene verontschuldiging van Prof. I.J. de Bussy voor 'weinig boeiende, maar noodige, althans wenschelijke taalkundige ontledingen' in 'Teylers Theologisch Tijdschrift' Deel I bldz. 61.

Gedichten
Door
Aart van der Leeuw

Gebondenen

Vreugd is een vogel die woont
Hoog boven wolken, in 't blauw,
Waar ze op het nest zit getroond,
Voedend haar broedsel met dauw.

Wij, door het leed, in heur tuin,
Worden te sluimren gesust,
Schemer en bladeren bruin
Weven de wade onzer rust.

Soms komt de zon door het grauw,
Wind langs het loover gevleugd,
Dan snakt ons hart in het blauw
Mede te zweven met vreugd.

Maar door dit klagend gedicht
Bindt ons de val der fontein:
‘Zwaar’ is de meester van ‘licht’,
Tranen zijn zoeter dan wijn.

De boot

Zich fier verdubblend in den stroom
Een hooge, witgezeilde boot,
En wij, hier aan den waterzoom
Wat wandlend in het avondrood....

Vreemd, hoe mij plotsling overmant
Een onbedwingbaar reisgevoel,
Diep heimwee naar een ander land,
Naar nieuwe ruimten rein en koel.

Vriendin, wordt ook Uw lichaam zwaar,
Als bleef het aan den oever staan,
En zag de lieve kinderschaar
Der zielsverlangens scheep gegaan?

De landman tot den dichter

Weet gij het nog op dat feest van de kroning
Zongt ge bij 't spel Uwer luit,
Juist toen ik bracht mijn geschenk aan den koning,
Honing en geurenrijk fruit.

Doch ik verschool mij, beschroomd voor de vrouwen,
Linksch in mijn boersche kleedij,
Nauwelijks dorst ik bij 't luistren vertrouwen
Dat ook dit lied gold voor mij.

Diep trof Uw zang me als de ploegschaar die de aarde
Omwoelt, en 't woord werd tot zaad;
Zóo zaait de landman, bedacht ik, en staarde
Frank in Uw broedergelaat.

Sedert, nog vol van Uw verzen, o makker,
Oogst waar zacht ruischen door speelt,
Voel ik mijn nederig werk op den akker
Slechts als gelijknis en beeld.

De stilte

Zoo vaak als ik de stilte wek
Behoedzaam met een vingerdruk,
En tot heur geurend bed mij buk,
Ontspint vanzelf zich ons gesprek:

Als tusschen lentewind en woud,
Den leeuwrik en het morgenblauw,
Een bloem in tweespraak met den dauw,
Klaar water dat met zonlicht kout.

Ons woord ontsluit de lippen niet,
Wij luistren zonder te verstaan
Naar de gedachten die vergaan
Wolkengeboorne in goud verschiet.

De gulden tros

De tocht ging door het machtigste der wouden,
Licht op het rithme van in koren zingen,
Hoewel wij somtijds talmden, waar mat-gouden
De schoone vruchten tusschen 't loover hingen.

En telkens zag ik dan die lieve zwakken,
Mijn makkers, rustig in de schaduw bukken,
Om zonder moeite, van de laagste takken,
Zich lafenis, een zoet geluk, te plukken.

Doch ik alleen, de schier van dorst versmachte,
At niet, maar bad dat mij de wijntros drenkte,
Die, onbereikbaar als een jeugdgedachte,
Uit beukenkruin ten blauwen hemel wenkte.

Toen plotsling, daar vergeefs mijn arm zich beurde,
Dook ik ineen, - de bloeddrang in mijn aadren
Tot berstens, en mijn spieren of zij scheurden, -
En deed den doodsprong in de zee der blaadren.

Bezwijmend voelde ik even nog de aanraking
Van het gedroomd bezit in mijne handen,
Dan viel ik opwaarts diep, tot bij de ontwaking
Ik mij een wandlaar vond in vreemde landen,

Waar zilverblank de breede vleugels vlogen
Van een onmeetlijk wijken en een welven
Rondom mijn eenzaamheid, en opgetogen
Hief ik den gulden tros: mijn ziel, mijzelven.

Mijns vaders tuinen

Vader, als ik mij de tuinen
Van Uw koninkrijk verbeeld,
Denk ik eerst aan eikenkruinen
Waar de zomerwind in speelt;

Ook een weide zie ik blinken
Door een rozenhaag omzoomd;
Waarom zou daar 't lied niet klinken
Van den leeuwrik, ongetoomd?

Alles wat ik hier vereere
Brengt mijn arme menschengeest
Over naar den hof des Heeren;
Maar toch anders...als een feest.

Vader, wil het mij vergeven
Dat ik zóó Uw land verlaag,
En het liefste van mijn leven
Naar Uw lichte velden draag.

Mijmeringen
Door
P.N. van Eyck

III
Einde

Het was een morgen, onvergetelijk als het leed om zijn geboorte. De nacht was een stilte geweest, heet van vernedering en ondergang. Uren van machtelooze wanhoop. Uren van halve sluimering waar een bewuste weeë afkeer van zichzelf zich in wiegelde als een groene glans in water. Neergeslagen, had hij, de laatste bloem verslijmd, in het donker den bitteren wortel des levens gekauwd; en walgend van die bitterheid, in zijn ellende het hoofd verborgen aan het kussen dat lauw van werende, duistere zachtheid zich heensloot om zijn gloeiende onmacht. Daarna de schaamte, uiterste martelie zijner ziel. Als een uitbloedende buit had hij opengelegen voor het verscheurend dier dat ijskoude tanden wrong in het week vleesch van zijn geweten. Een ondergang. Zijn verlangen en zijn hoogmoed waren verbrijzeld, zijn geestkracht en zijn hoop verstoven, - als een groote leegte had hij den morgen tegengewaakt, wetend de leegheid van den komenden dag en dat zijn eigen leegte in die leegheid nimmer vervloeien zou.

Maar niets, toen hij, des ochtends uitgegaan, door deloomte den Coudenberg beklommen had, was die nacht geweest bij de benauwende ervaring van ziel en oogen in den morgen. Daar zat hij neer. Het was een late voorjaarsdag, klam, laf en drukkend. De hemel was van een gelijkmatige stoffige grijsheid waar de zon achter smeulde; de gansche lucht vol van grauw,

gloeiend poeder dat zich door alles had heengedrongen, het licht had doorzegen, de zon, een heete mist, verscholen, had verneveld, op de stad was neergedaald en haar deed bukken zóó grijs en zóó dof, dat hij niet denken kon hoe zij nog ooit zou kunnen ontwaken van onder die eindeloos egale bedekking van schroeiende asch. Hij hijgde, het was als een verschrikking. Sint Goedele, daar, symbool van verschaald geloof, was als een steenen schrei, beschimmeld met witten uitslag, naakt. En de huizen, versteven dooden, kenden maar ééne saamhoorigheid: dat zij alle gelijkelijk waren ondergegaan in de doodstille verstrakking van het licht en alle gelijkelijk de schilferige asch droegen als een schampere rest van verbrand leven. Het verschrompelde leven, het verkoolde leven: een langzame, zware klok luidde die woorden tusschen de doove wanden van den hemel en van zijn bewustzijn. Diep in zijn ziel murmelde een weerklank van nameloos verdriet over zooveel mislukking. De donzig-donkere klank luid' een lange en eenzame klacht in de roerlooze stilte, - en hing dan als een versmoord zingen na te trillen aan den onbewogen koepel van zijn gevoeligheid. En hij had de kracht niet om op te staan, om te schreeuwen, om zich zelf te wekken uit den sluimer van deze ontzettende ontbinding, om de wereld te schokken uit haar heete, stoffige bezwijmenis. Hij had de kracht niet om over zich zelf te hoonen en in een omstuimige overgave aan zijn weedom te snikken over de zwakheid van den mensch. Hij zat stil te staren naar de wit-schilferige, melaatsche wand van Sint Goedele en de erbarmelijke eendracht der huizen. En hij hoorde het hijgen der aarde onder haar beklemming. Als een ver, bijna onmogelijk visioen zag hij plotseling het gezicht van den avond te voren: de oneindig verre, onpeilbaar verheven, onpeilbaar sombere zonnekoorts over de zwart-paarse verstijving der Kempen. Niets was het. Zie den hemel, dat doove, plooilooze pulverdoek. Zie de stad. En het stof in de lucht. En de asch die langzaam de holten van zijn ziel bleef binnenzijgen, dat gerekte, trage, toonlooze nederzijgen van asch in de dalen van zijn leven, al hooger, al hooger, tot alles zou verstikt zijn in den weeken val van die grijsheid. Toen begon een enkele volle droppel zich te ontlaten, dof zakte die neer in het stof van

den heuvel, hier een en ginds een, als de asch in zijn ziel, doodstil. Maar hij bleef zitten. Tot een weeë geur van vochtig stof hem deed ontwaken uit een droom om niets, uit een droom die geen sluimer was en zich zelf niet zijn kon. En zachtjes drupten de tranen uit zijn oogen en de onherroepelijke onmacht van zijn leven loste zich op in de schamele machteloosheid van zijn weenen. Hij sloot zijn oogen voor de verschrikking, met het hoofd in de handen verborg hij in een schijn van trots voor de wereld den gebroken hoogmoed van zijn ziel, en bepeinsde murw en gelaten de voor altijd verstikte begeerten van zijn jonkheid.

IV
Het gedicht

Wel is het herfst nu, soms sluiert een fijne regen heen over de heuvelen van Toscane. Daar, aan de hellingen en glooiingen hebben grijzige wolkjes zich gelegerd als kudden schapen aan een bergwand. De zeldzame huizen liggen verwaasd in hun lommer. Twee cypressen, ginds, naast elkander, staan als eenzame pelgrims die hun weg verloren hebben, verlaten, en ook hen vervaagde het zachte web van den regen.

Op de landen leeft het stille gebonden ruischen van een ziel, waar oude herinneringen in heenvlieten over mijmerende vloeren. Herinneringen! Niet, vandaag, aan dien avond toen, nabij diezelfde cypressen, tusschen twee heuvels als uit een gat der aarde een geweldige laaibrand opsloeg naar de laag-hangende, zwart-grauwe wolken, dat hun zoomen vlamden en gezwollen gestalten broeiden van rossige walmen. Ik zit voor het venster en denk aan dien middag der lente, een Zondag op de Pincio, toen voor het eerst een warmere, schellere zon boven de stad hing, en het goed was roerloos zich te koesteren in den doordringenden gloed van haar stralen.

Wat geeft een herinnering haar dierbaarheid boven andere, die nochtans, bij wijlen, ons dingen herdenken doen, welke méér voor ons leven beteekenden? Een vreemde resonnantie aan den klankbodem der ziel wellicht, een geheimzinnig weerklinken waarvan wij het oorspronkelijk zingen niet met onze bewustheid

hoorden, dat ons nu vreemd lijkt en door zijn vage vreemdheid ontroert. Maar van déze herinnering, al had zij deel aan een onpeilbare eeuwigheid, had ik het lied gehoord. Wij zaten gedreën in de warmte, aan de zonnewand der muziektent. Aanstonds zou de hoogte bruisen van die luidruchtig stuwende aandrift, nu gaarden steeds meerdere menschen zich om het leege gebouw en de lucht wemelde van hun geluiden. Er was helheid en kleurigheid, er leek ruimte en geluk te zijn, - wat raakte het mijn peinzen, hoeveel dood en verdriet en schijn van lust in al die harten op datzelfde moment kon gevonden worden? De zonnegloed stroomde, en de ongewende warmte van dit licht, het hel-gele, hel-blauwe van den schijn, de trage, flaneerende kleurigheid der wandelaars, en al het gedruisch met het schel geroep van kinderstemmen er boven uit, het smolt tezamen tot één wijde, luide glanzigheid, die dieper werd en beklemmender, naarmate ik mij méér in de versmolten eenheid van hun indrukken verliezen ging. Het leek of ik er uit weggleed en of het, schoon de aandoening dezelfde bleef, nu zéér verwijderd was.

Ik voelde mij niet gelukkig. In mij vlotte die onweerstaanbare neiging tot droefgeestigheid, die zoo vaak de eerste lentedagen in mijn hart binnendrong, wonderlijk één met dat verre, vage, menigvuldige druischen en de diepe, egale schittering van het licht. Ik sloot mijn oogen en zag niets dan de rozige helheid der leden. Het licht bleef in hen als een bekneld visioen en het druischen was als der golven eentonige zwellen en minderen, dat altijd hetzelfde blijvend de herinnering niet verlaat, een ganschen avond lang. Zoo zat ik verdiept in de haast niet denkende aandacht mijner ziel voor wat in mij gebeurde: die vreemde droefgeestigheid. Maar toen begon een stille stem zacht te spreken. Het was geen zingen, het was de stem van een verren man die met langzame gedragen woorden iets tot mij zeide. Ik hoorde:

> Il est amer et doux, pendant les nuits d'hiver,
> D'écouter, près du feu qui palpite et qui fume,
> Les souvenirs lointains lentement s'élever
> Au bruit des carillons qui chantent dans la brume.

Het is zwaar te zeggen welke uitdrukking dit stille spreken droeg. Het was vol van berusting die geen berusting zijn wil en ik hoorde, in de eerste regels, aan de klank van hun geluiden, dat de woorden ‘amer’ en ‘hiver’ graven van leven waren en dat telkens die klank zich zou moeten terugvinden, - gelijk mij, toen de stem, als een die aarzelt aan de poort vóórdat zijn hand haar opent, één oogenblik had ingehouden, het antwoord opklonk uit de stille klacht: ‘lointain’, nauw verbonden met de andere klacht: ‘lentement’, alsof zij saamhoorden, en die traagheid niets anders was dan een andere uitdrukking of de ziel van het verre. En ik voelde al de pijn van het hart dat deze woorden gesproken had, want niets schijnt minnenswaard dan wat ver is, en niets schijnt zoet dan 't vergane, en het weet dat ook dat vergane, schoon het nu zoet lijkt, bitter was maar slechts zoet wordt in 't herdenken, en bitter is 't dat het hart geen zoetheid heeft dan de zoetheid van zulk herinneren, en bitter dat zelfs deze bittere zoetheid zoo traag is in 't verrijzen, omdat zij zoo ver en zoo loom is, als gescheiden van het heden door donkere afgronden, ver en langzaam, als klokken in de nachtmist.

De stem ging voort. Het was nog altijd datzelfde stille spreken, maar de ziel die zich er in uitzeide had zich nu overgegeven aan een droom waarvan zij de werkelijkheid nimmer beleefd had, aan een leven dat zij altijd begeerde, - welks warme volheid voor één oogenblik het spreken heller maakte. En dan, het was maar voor kort. Bienheureuse, zeide zij:

> Bienheureuse la cloche au gosier vigoureux
> Qui, malgré sa vieillesse, alerte et bien portante,
> Jette fidèlement son cri religieux,
> Ainsi qu'un vieux soldat qui veille sous la tente!

Een zwijgen. In de stilte onzer roerloosheid hing de klok na lange, diepe luiding te luisteren naar den echo van haar eigen kloekheid, en mijn hart huiverde door de nimmer genoten rijkdom van welke zij zoo triomfeerend haar sprook vertelde. Maar de stem was weer neergegaan tot hetzelfde gelijdelijke spreken, dat zoo innig als een klacht leek, - leek, vol van aanvaarding, vol van vertwijfeling.

Moi, mon âme est fêlée....

Als ware de laatste waarheid der ziel over zich zelve luid geworden, hokte zij, of bezon zij zich even, weer altijd verschrokken van dat onverbiddelijk oordeel dat zij nochtans zoo lang al kende. Was er niet wéér, in het schrijnendste woord van allen, de echo van bitterheid, van den winter, en van die traagheid? Dan sprak het verder, al de zware dingen van welke die eene waarheid oorzaak was en gevolg:

et lorsqu'en ses ennuis
Elle veut de ses chants peupler l'air froid des nuits,

Een kleine stilte weer....

Il arrive souvent que sa voix affaiblie....

Opnieuw de echo, maar besloten nu, àl zwakker, - een ontbinding....

Semble le râle épais d'un blessé qu'on oublie....

Een ontbinding, ja. Hoor het noodlot dier ontbinding in den klank van het woord ‘affaiblie’, uit elkander genomen en verstrooid over dat beeld van reuteling, pijn en vergetelheid. Na deze was er geen aarzeling meer, het was alles eenvoudig, smartelijk, en noodzakelijk.

Au bord d'un lac de sang, sous un grand tas de morts,
Et qui meurt, sans bouger, dans d'immenses efforts!

O, sterven onder de dooden van het gansche leven, de doode dagen, de doode droomen, de doode begeerten, de doode hartstochten, sterven in de bewegingloosheid die te moe is voor worsteling en te bedrukt voor verzet; die zoo heet is van ellende dat niemand haar peilen kan. O onmetelijke nood! Maar de stem rustte nu, en ik hoorde dat het gedruisch al dien tijd moest gezwegen hebben, - het was of het diepe licht, die eenheid van alle dingen, of die glans zelf deze verzen als een belijdenis voor mij gesproken had. Wonder van diepte en ontroering, woorden, zoo hevige menschelijke werkelijkheid des levens, of waart gij uit mij opgeklonken, die u in zich droeg

als een herinnering, zwaar van uw liefde, zwaar van uw deernis? Het leek stil in mij, want geen gedruisch kan weerklank vinden na zulk een stem. Droefenis, zoet als geluk, was levend, daar die innige, eenvoudige stem nog alles, tot den dood toe, verwonnen had en nu onvergankelijk was. Het werd dan koel, er scheen slechts een heel vroege, spoedig uitgeputte voorjaarszon en alles was luidruchtig van zinlooze beweging in de schrilheid der muziek. Dus ging ik heen, - maar droeg verholen de gedachte aan mijn mijmering in mij om, wel wetend dat het woord mijmering een werkelijkheid verborg, en dat de stille stem die ik spreken hoorde, méér geleefd had dan alles wat als realiteit door die mijmering was heengedrongen.

En waarom kwam zij mij thans? Welke vlotting was binnen in mij, dat juist nú de herinnering in mij boven kwam, niet vluchtig als te voren, maar werkelijk weer, en gevolgd door den aandrang tot dit schrijven? Is het omdat zooveel dagen der laatste maanden mijn geest in de wereld van dezen dichter leefde? Ik weet het niet. Misschien is het enkel omdat de regen zoo eentonig-zacht neerdruppelde over de landen en die bleeke nevels daar straks stil lagen aan de heuveling als schapen aan een bergwand. Misschien was het, omdat daar straks, schoon ik haar niet hoorde, de kloosterklok klepte, diezelfde kloosterklok die nu heenluidt door mijn laatste gedachten en nog luiden zal, wanneer de mijmering stil geworden is, rustend in deze bladen, verzonken weer in herinnering.

Binnenlandsche gevaren
Door
Is. P. de Vooys

De briefwisseling tusschen den minister van finantiën en den voorzitter van de Tweede Kamer, die op 23 Januari publiek gemaakt werd is te gewichtig om misverstaan te worden. Dat misverstand kan niet alleen bij de volksvertegenwoordigers liggen, maar vooral ook bij het Nederlandsche volk, wanneer het te weinig acht erop zou slaan. Terwijl het schijnbaar gaat om kleinere meeningsverschillen over de volgorde der behandeling van wetsontwerpen, komt daaruit een vraag naar voren, wier beantwoording een zeer groot belang raakt.

* * *

Wij leven in een grooten tijd, die zijn machtige stormen en gloedgolven nu wel langs onze staatkundige dijken stuwt, maar die toch elk oogenblik bij een wijziging van richting daartegen kan botsen en er door heen breken.

Het geluk van de tijdelijke rust en veiligheid mag geen oogenblik het besef verflauwen, dat wij de leiding behoeven van een regeering, die niet alleen waakt, maar ook bij het wakend wachten vooruitziet en haar maatregelen treft.

De oorlog, maar ook de toekomstige vredestractaten, en niet het minst de eerste jaren na den vrede stellen vragen aan de orde, die snel en krachtig opgelost moeten worden op straffe van onherstelbare nadeelen aan onze zelfstandigheid en welvaart. Er kan weinig twijfel aan bestaan, dat deze vragen ver gaan boven de politieke problemen, die vóór den oorlog op den

voorgrond stonden, en dat zij diezelfde problemen in andere verhoudingen brengen en in een scherper licht stellen.

Daarom is het een allereerste eisch, dat Nederland krachtig en voortvarend wordt geregeerd. Die eisch geldt wel steeds, maar nu in 't bijzonder, omdat de snelheid van de ontwikkeling der staatkundige en ekonomische verhoudingen in Europa ongekend groot is, en de richtingswisseling onverwacht en schits kan optreden. Het bittere ‘te laat’, dat in den Europeeschen strijd zoo'n groote rol speelt, geldt niet alleen voor de krijgskunde, maar ook voor de kunst van regeeren. Krachtig en voortvarend moet daarom de regeering zijn. Het zou een onvergeeflijke fout zijn dit tot een tegenstelling te maken van de zoo geliefde vaderlandsche deugd der bedachtzaamheid. Ook deze is geboden en in niet geringe mate. Wanneer echter het beraad eenmaal rijp is, dan zal elk verder wachten, overbodig talmen, formalistisch pluizen, de rijpheid doen overgaan in een langzaam verweekend en verzwakkend bederf.

In kracht en voortvarendheid ligt geen enkele richting aangewezen noch van conservatief of geavanceerd, noch van militairistisch of pacifistisch, maar wel het streven om vrij te komen en vrij te blijven van de nevelen der vóoroordeelen en verstelselde of verstijfde meeningen, om scherp de feiten te zien, helder de kansen op te stellen, zuiver vóordeelen en nàdeelen te wegen, ten einde op het juiste oogenblik de daad te verrichten, die door de omstandigheden wordt gevergd.

Het schijnt wellicht dat een dergelijke algemeenheid niet alleen geen verdediging maar ook geen betoog behoeft. Ieder is ervan overtuigd. Schuilt de moeilijkheid dan alleen in het bezit - of soms in het vinden en op de juiste plaats stellen - van de personen die over het vermogen van krachtig, voortvarend en toch bedachtzaam te regeeren beschikken? En is over dergelijke vragen elke algemeene bespreking onmogelijk?

In het antwoord op deze vraag ligt een levenskwestie voor de demokratie opgesloten. Ongetwijfeld is het voor de volksregeering moeilijk om steeds voor goede regeerders te zorgen, maar meer dan ooit moet dat moeilijke thans toch geschieden. In tijden van groote beroering en verwikkeling doorstaat de demokratie een proef, waaruit zal moeten blijken of ook uit haar

een leidende regeerkracht wordt opgewekt, berekend voor de taak die onontwijkbaar verricht moet worden. De demokratische oorlogvoerende landen ondervinden het in volle mate, doch ook in ons land ligt het zelfde probleem verscholen achter de uiterlijke, slechts door de kabbelingen der ekonomische moeilijkheden verstoorde rust. Is het overbodig om de oplossing te beproeven? En moet daartoe niet eerst het probleem duidelijk gezien worden en bewaard voor verdoezeling?

* * *

De demokratische regeering eischt de samenwerking van ministerie en volksvertegenwoordiging. Wanneer die eisch van de instellingen op de personen wordt overgebracht, beteekent hij de samenwerking van den bekwamen beheerder en den vooruitzienden staatsman met den politicus als leider van het in het volk levende of sluimerende inzicht.

Het is in demokratisch geregeerde landen de gewoonte geworden dat beheerder en staatsman - onder den naam van minister - uit de politici wordt gekozen. Dit waarborgt op de beste manier dat ministers en volksvertegenwoordiging elkaar verstaan. Maar ongetwijfeld zijn daaraan nadeelen verbonden.

Niet steeds zijn de zoo verscheiden bekwaamheden van beheerder, staatsman en politicus voldoende harmonisch in de enkele personen verbonden. En vaak schuwen bekwame vooruitziende personen den weg door de politiek. Niet het minst wanneer het peil van die politiek daalt en neigt naar het nulpunt eener belangzuchtige demagogie. Dan vooral geldt de regel dat elk volk de regeering heeft die het verdient.

Het voordeel echter is ongetwijfeld dat botsingen tusschen ministerie en volksvertegenwoordiging binnen politiek terrein zich voltrekken en opgelost worden, zoodat voor en na die botsingen er geleidelijkheid is van overleg en onderhandeling. Onvermijdelijk verkrijgen daardoor de parlementaire gebruiken, en vooral de werkwijze der volksvertegenwoordiging een overwegende invloed op het regeeren. Soms kan gemeend worden dat die werkwijze, waaraan ministers zich evengoed onderschikken als de vertegenwoordigers zelve, het meest eigenlijke van het

regeeren uitmaakt. In elk geval schuilt vooral in die parlementaire gebruiken en werkwijzen - die slechts *één methode* en nimmer het wezen der demokratie uitmaken - een groote moeilijkheid voor de kracht en voortvarendheid die in buitengewone tijden van een regeering gevergd kunnen worden. Die gebruiken eischen: kritiek, wantrouwen, openbare uitvoerigheid ter leiding van de kiezers, verantwoording voor elk detail eener ministerieele handeling, in 't kort: het in gewone dagen al te bekende ‘gedekt zijn’, dat alleen door een zeer ver voortgezette bedachtzaamheid om n.l. elke schijn en gevoeligheid te ontzien, wordt verkregen. De gewoonten eener partij-politiek, die al heel vroeg uitziet naar staten-, kamer- of gemeente-verkiezingen, vergen een verzwakking van den tegenstander, ook in de regeering, die daardoor voor elk krachtig optreden naar buiten in aanzien geschaad wordt. De waakzaamheid van het parlement voor de volksvrijheden ten slotte kan in zijn werkwijze een bolwerk zien om zich te beschermen tegen elke poging om in de machtsverhouding van volksvertegenwoordiging en kroon een verschuiving te brengen. Voortvarendheid en aandrang van een minister kan in dat licht op een streven naar dwang en beperkte medezegging gaan gelijken.

Omgekeerd echter zijn die parlementaire gebruiken een belemmering om onvoldoend bekwaam gebleken personen in de regeering te vervangen door andere van grootere geschiktheid, en meer opgewassen tegen onverwacht opgekomen taken. Het vinden van ‘den regeerder’ om hem te stellen waar hij hoort, is niet anders uit te voeren dan in politieken strijd, die onvermijdelijk verbonden is met conflicten van veel verdergaande strekking en gevolgen.

De werkwijze der volksvertegenwoordiging kan daarom van beteekenis zijn, natuurlijk voor goed regeeren in 't algemeen, maar vooral voor het krachtig en voortvarend regeeren dat een moeilijke tijd zoo angstwekkend kan vergen.

* * *

Over de werkwijze van de Tweede Kamer gaat in werkelijkheid de correspondentie tusschen minister Treub en den Tweede

Kamervoorzitter. Schijnbaar niet. Mr. Goeman Borgesius zegt dat de minister wel geen verandering in de werkwijze der Kamer zal wenschen daar het tot stand brengen van die verandering veel tijd zou kosten. Minister Trenb zegt dat hij alleen een sneller tempo van het werken verwacht.

Toch is het voor ieder duidelijk dat juist het tempo het allervoornaamste van de parlementaire werkwijze uitmaakt, en dat alle veranderingen, die vroeger al beproefd zijn en die nog beproefd moeten worden, bijna alleen het sneller werken ten doel hadden.

Waarom is dit punt op dit oogenblik van zoo'n groot belang? Heeft niet de Tweede Kamer in Aug. 1914 getoond dat, als het dringt, snel werk inderdaad te leveren is? En is niet het teruggaan tot den ouden langzamen gang van zaken het bewijs dat de Kamer geen reden meer ziet voor haast?

Deze vragen wijzen duidelijk aan, waaarom het thans gaat. Er is geen geschil tusschen regeering en volksvertegenwoordiging over beginselen van staatsbeleid. Zoo'n geschil is tenminste niet aan de orde. Minister Treub meent dat het landsbelang eischt dat *onverwijld* wordt voorzien in de behoeften van de schatkist. Het is moeilijk met hem in deze meening te verschillen. En toch wilde de Kamer zich niet haasten, maar nam een maand vacantie. Daartegenover wendt minister Treub het eenige middel aan dat hem ten dienste staat, nadat hij te voren aan de Kamer zijn wensch duidelijk had medegedeeld: hij weigert zijn medewerking aan de behandeling van het eerst aan de orde zijnde, groote uitgaven vergende, wetsontwerp. Op andere wijze ingrijpen in de werkwijze van de Kamer kan de regeering niet. Haar vermogen om leiding te geven is slechts negatief.

De weigering van minister Treub bedoelt schijnbaar uitstel van de behandeling der Ouderdomswet, schijnbaar, omdat dit een gevolg is van het werkelijke doel, nl. aan Kamer en aan het volk duidelijk te maken dat het tempo van werken der Tweede Kamer naar minister Treub's oordeel regelrecht ingaat tegen het landsbelang.

Daarachter gevoelt menigeen de verdergaande kritiek, dat er ook aan de werkwijze zelf heel wat hapert. Misschien niet zoo bedoeld, wordt dit duidelijk uit de beschouwing van den Kamer-

voorzitter over het ‘voorloopig verslag’. Aldus heet het gewoonlijk tijdroovende gedrukte stuk, waaruit de regeering het inzicht van de Kamer over haar voorstellen moet leeren kennen ten einde eigen plannen zoover mogelijk daarmede in overeenstemming te brengen.

‘Waarom’ - zoo vraagt Mr. Goeman Borgesius aan minister Treub - ‘stelt gij zoo prijs op 't voorloopig verslag over de belasting-ontwerpen?’ Op grond zijner ervaring betoogt hij dat niet zelden het lot der wetsontwerpen geheel anders was dan 't voorloopig verslag zou doen verwachten.

Scherper kritiek op de te ver voortgezette bedachtzaamheid der voorbereiding van ernstige en dringende landsbelangen, kan moelijk geleverd worden. Trouwens de omslachtige overbodigheid van een groot deel der schriftelijke voorbereiding, die de groote rem voor het wetgevend tempo is, mag wel als algemeen bekend aangenomen worden.

Al stelt minister Treub, door zijn merkwaardige brieven aan den Kamer-voorzitter het opruimen van deze achterlijkheid niet aan de orde, en beperkt hij zich tot de hoogst noodige kritiek op de verantwoordelijkheidszin der volksvertegenwoordiging, zoo mag misschien een voortzetting van zijn kritiek in verdergaande zelfkritiek verwacht worden.

In elk geval zal het Nederlandsche volk met belangstelling de ontwikkeling volgen van een geschil, welks politieke beteekenis ligt boven het plan der politieke conflicten van de laatste jaren.

24 J a n u a r i .

Iets over de zoogenaamde tusschenwerpsels
Door
A. Defresne

Een spraakkunst zou eigenlijk uit twee gedeelten moeten bestaan, nl. I vorm- en beteekenisleer en II de leer van het psychisch gedeelte der taal. Men kan toch twee zinnen geven, waar, wat beteekenis betreft, weinig meer over te zeggen valt, dan dat ze beide gelijk zijn, terwijl ze toch psychisch groote en belangrijke verschillen vertoonen. Verder betoog lijkt ons overbodig. En daar we in geen enkele spraakkunst deze twee leeren zuiver en streng gescheiden vonden, verwijzen we voor de beteekenisleer der tusschenwerpsels naar ‘De Nederlandsche Taal’ C.H. den Hertog en willen we voor de leer van het psychisch gedeelte het volgende onder de aandacht brengen.

I

Een knikkerend straatbengeltje ziet op een afstand een paard buitelen, dan met een smak vallen om roerloos te blijven liggen.

Door de waarneming van het feit worden in 's jongens geest het beeld ‘paard’ in het begrip ‘vallen’ geprent. Er zijn dan twee mogelijkheden, die afhankelijk zijn van het innerlijk van het spelend kereltje, (A) het voorval treft zijn jongenshart sterk genoeg om eene onmiddelijke onbewuste uiting noodzakelijk te maken; (B) hij neemt het geval waar zonder gemoedsbeweging, als een feit dat hem wel een weinig belang inboezemt, maar dat hem overigens koud laat.

(A) Bij den eersten toestand zijn twee graden te veronderstellen.

a. Door een vrij sterk medelijden of een angst, die zich om het voorwerp ‘paard’ concentreert, zal het beeld ‘paard’ zeer sterk en scherp op den voorgrond geduwd worden en het begrip ‘vallen’ verzwakken. De jongen zal dan op het punt te knikkerschieten, zich inhouden, met ietwat omhoog getrokken wenkbrauwen en groot-open oogen in angst schreeuwen ‘Het paard!!’, knikkers en makkers in den steek laten en wegrennen naar de plaats van het ongeluk. Het beeld ‘paard’ was in dit geval sterk genoeg het begrip ‘vallen’ op zij te duwen en de leiding der uiting op zich te nemen. Het geschreeuwde woord ‘paard’ is dan de mededeeling van twee zinnen nl. door het musicaal accent de mededeeling van den gemoedstoestand, die beelden en begrippen opriep, die zich psychisch tot een zin verbonden, en door de klank ‘paard’ de mededeeling der psychisch tot een zin verbonden voorstellingen beeld ‘paard’ en begrip ‘vallen’. Het geschreeuw ‘Het paard’ is eene elliptisch enkelvoudig samengestelde zin.

De beelden en begrippen ontstaan door de bloote waarneming en die ontstaan de gemoedsbeweging worden door elkaar in het bewustzijn gestooten. Het gevoel, medelijden of angst, dringt tot uiting, laat geen tijd de congruentie tusschen de psycologische categorie en de grammalische te voltooien, maakt noodzakelijk, dat beide ontstane zinnen op hetzelfde oogenblik geuit worden en bepaalt zoo het muzicaal accent tot drager der eene en de klank ‘paard’ tot drager der andere mededeeling.

b. De gemoedsbeweging is veel zwakker dan in graad *a*, maar toch nog sterk genoeg om eene spontane uiting noodzakelijk te maken. Het beeld ‘paard’, dat in dit geval de opstootingskracht van graad *a* mist, zal even sterk of liever even zwak zijn als het begrip ‘vallen’, of het beeld is wel niet zoo zwak als het begrip, maar toch niet genoeg sterker om de kracht van het begrip te vernielen en de leiding der uiting te nemen. De jongen zal zich dan niet uiten in het symbool van een der beide, maar in een inhoudlooze klank, waar geen beeld of begrip tegenstrevend werkt. Even ophoudend met spelen zal hij met een licht fronsje in de wenkbrauwen kalm zeggen ‘oejoej’ of ‘ai’ of iets dergelijks en naar gelang het voorval

hem belang inboezemt, de stuiters bij elkaar schrapen en gaan kijken, of na gezamenlijke beraadslaging doorspelen.

Ook hier is de klank ‘oejoej’ of ‘ai’ eene elliptische zin of twee elliptische zinnen, naar gelang de omstandigheden. Staan b.v. alle makkers gebukt en hij in schietstand alleen in staat het geval te zien, zegt hij dan ‘oejoej’ of ‘ai’ (misschien vergezeld met een lichte hoofd- of handbeweging), dan is ‘oejoej’ de mededeeling van twee zinnen als bij *a*. Zien allen het geval, dan is ‘oejoej’ misschien alleen de mededeeling van den zin ontstaan door de gemoedsbeweging, de rede van het zich niet uiten in het symbool der opgeroepen beelden en begrippen in dezelfde als boven. (Zooals men merken zal daalden we hier af in wegens gebrek aan waarnemingsvermogelijkheid niet nader te bespreken bijzonderheden).

De psychische werking is hetzelfde als bij *a*, alleen ontbreekt hier de stuwende gemoedsbeweging, die bij graad *a* het beeld ‘paard’ zoo scherp op den voorgrond dringt.

Het gebruiken van dergelijke klanken in dergelijke gevallen komt bij honderdtallen voor. Nog slechts één voorbeeld.

Een persoon, naar wiens komst door een fuivend gezelschap verlangd wordt en die deze voor onmogelijk heeft doen verklaren, verschijnt toch plotseling in de deuropening en wordt door het jolig gezelschap al glazen heffend begroet met ‘Hou!’ ‘Hoera’, ‘Ah!’. Ook hier is ‘Hou!’, ‘Hoera!’, ‘Ah!’ de mededeeling van twee zinnen, de eerste, ontstaan uit de verbinding der beelden en begrippen der bloote waarneming en de tweede ontstaan uit de verbinding der beelden en begrippen der lichte gemoedsbeweging, de eerste de mededeeling van b.v. ‘Daar is hij nou toch’, de tweede de mededeeling van eene lichte vreugde. Maar geen der beelden en begrippen werd door de gemoedsbeweging sterk genoeg op den voorgrond gedrongen en de andere waren niet zwak genoeg om zich zonder tegenstand op zij te laten duwen, om de uiting door een hunner symbolen mogelijk te maken, zoodat een inhoudlooze klank genomen werd om met beide zinnen te vullen.

In dergelijke gevallen zijn de zoogenaamde tusschenwerpsels

dus elliptische zinnen. Bij uitstek zijn deze klanken, die abstract gebruikt, geen woorden zijn, geschikt voor de mededeeling van een zin die door den aard der omstandigheden zich onvolkomen uiten zal, door hunne inhoudloosheid, door het ontbreken van een zich verzettend beeld of begrip. Want noch zijn ze de mededeeliug van een beeld noch van een begrip, ze zijn de mededeeling van niets, gedachtenloos, hol en leeg. Ze laten zich door het ontbreken van tegenwerping lijdelijk vullen met iederen inhoud en zoo zijn ze door hunne inhoudloosheid abstract gebruikt, concreet gebruikt de inhoudrijkste, zoo zijn ze het begin en het einde der taal.

We meenen, dat bovenstaande ons het recht geeft tot het aannemen der le afdeeling z.g. tusschenwerpsels, n.l., die de elliptische mededeeling zijn van één of meer zinnen.

Met den naam tusschenwerpsels kunnen we ons niet vereenigen, er wordt niets en nergens tusschen geworpen. Voorloopig lijkt ons de naam ‘Inhoudlooze’ beter. Tot deze afdeeling behooren: ai, ajai, au, oh, ah, hé, hè, oej, bah, och, o god enz.

(B) De jongen neemt het ongeluk met het paard waar zonder gemoedsbeweging, als een feit, dat hem wel een weinig belang inboezemt, maar overigens koud laat. Daar in dit geval de dringende gemoedsbeweging, die bij de gevallen van A de onmiddellijke spontane uiting noodzakelijk maakte ontbreekt, zullen de beelden en begrippen zich regelmatig verbinden en zal hij zonder iyrischen toon, als eene verstandelijke mededeeling zeggen, b.v. ‘Kijk 'ns, daar is 'n paard gevallen!’

II

Laten we het psychisch ontstaan van de volgende zin nagaan:

‘Toen rafelde heel langzaam, onder het hijschen, strengetje na strengetje van het zware touw los tot plots de heele korf met appelen, pats, naar beneden valt’.

De verbinding van beelden en begrippen wordt als gewoonlijk regelmatig voltrokken. De gang is geleidelijk, tot plots na het beeld ‘appen’ eene storing, een oponthoud in den weg komt

en het beeld ‘pats’ er zich tusschen indringt, om na meegedeeld te zijn, het psychisch proces zijn gewonen gang weer te laten gaan.

Doordat het feit, dat de korf met geraas naar beneden storten zal, voorzien en met spanning verwacht is, of doordat het onverwacht gebeurt, wordt niet het begrip ‘patsend’, maar het beeld ‘pats’ gevormd, dat zoo scherp in de aanschouwelijkheid des sprekers staat, dat het de kracht heeft het psychisch zinproces te onderbreken en er zich los er van tusschen in te dringen.

Indien deze beelden zich dan ook niet verbinden met een begrip als in: ‘pief paf’, zei 't geweer, zullen ze meesal voorkomen als in ons voorbeeld, als een lang verwacht of een plots gegeven beeld. Ze kunnen ook zonder onderbreking van het psychisch proces los, als eerste beeld gevormd worden, hun symbool gaat dan de zin vooraf.

Geeft het feit echter een niet zoo sterken indruk, dan zal hoogstwaarschijnlijk het begrip ‘patsend’ gevormd worden, dat door zijn aard als begrip, niet de kracht heeft het zinproces te onderbreken en er zich los tusschen te dringen, maar dat zich met de andere beelden en begrippen verbindt, er zich inrijt en de zin zal dan worden: ‘....tot plots de heele korf met appelen patsend naar beneden *viel*’. ‘Viel’ en niet ‘valt’, want meestal zal, indien de indruk niet scherp genoeg is het beeld te vormen, hij ook niet sterk genoeg zijn het tijds-stand-punt te verplaatsen (zie Aug. nr.).

Zoo zullen bij sterkeren en minder sterkeren indruk naast elkaar gevormd worden het beeld ‘krak’, ‘krakend’, ‘bom’, ‘bommend’, ‘miauw’, ‘miauwend’ enz.

Het beeld zal meestal gevormd worden bij voor deze gebeurtenissen schrikachtiger personen dan volwassenen, bij kinderen, bij wien een feit, als het neerstorten van een korf appelen, uit den aard van hun kind zijn, scherperen indruk maakt of bij personen die door hun aanleg scherp zien om later plastisch mee te deelen.

‘Krek’, ‘krak’, ‘pats’ zijn woorden en niet als ‘oejoej’, ‘ai’ inhoudloos, ze zijn de mededeeling van beelden, meestal van geluidsbeelden, die wel bij voor dien overgang gevoelige personen vervormd kunnen worden tot kleurenbeelden b.v. als

in: ‘Tusschen al dat zachte geel en wit lag, pats, die plek rood’.

Het bovenstaande doet ons de tweede afdeeling z.g. tusschenwerpsels aannemen n.l. die de mededeeling zijn van beelden.

Ook hier kunnen we ons met den naam ‘tusschenwerpsel’ slechts gedeeltelijk vereenigen, want gezien het feit, dat men het woord en niet het beeld zoo noemt en al die psychische handelingen onbewust gebeuren, is de spreker niet actief, eer passief, en komt er wel iets tusschen, maar wordt er niets tusschengeworpen. De naam ‘tusschenkomsel’ zou dus o.i. beter zijn.

(In de beteekenisleer zijn deze tusschenkomsels zelfstandige naamwoorden.

III

Een klein meisje, van school komend, danst in kleine vlugge trippeltjes pasjes al in haar eigen zachtjes zingend over de blauwwitte stoepbank, als een paard, dat van achterop kwam, met geweldig geraas en gekletter van hoeven op keien tegen den grond smakt, zoo dicht bij, dat een slaande grove paardepoot het witte jurkje van het kleine teere meisje even beroert. Het meisje zal, het gezichtje vertrokken, naar het hoofd grijpen, ‘O!’ schreeuwen en dan pas, hard, zoo hard mogelijk weghollen, of de eerste de beste dame om den hals vliegen.

Dit ‘O!’ is geen zin. Het is een uiting door een verstarrende schrik, die de psychische kracht tot zinvorming momenteel buiten werking stelt.

Wel, al is de schrik ook heel hevig, worden er beelden en begrippen gevormd, maar de gemoedsbeweging zal zoo sterk zijn, dat ze de kracht tot zinvorming breekt en de beelden en begrippen niet psychisch verbonden zullen worden, en daar de gemoedstoestand toch eene uiting noodzakelijk maakt, zal het kind de kreet ‘o’ slaken. Kreten als o, hé, oe, god enz. zijn dus de mededeeling van niets, zijn zelfs concreet gebruikt inhoudloos, vandaar dat, na de uiting van dergelijke klankcomplexen, eene na-uiting meestal voorkomt, want na het ietwat slinken der gemoedsbeweging zal de psychische zinvormingskracht hersteld worden en het kind de beelden en begrippen tot een zin verbinden.

Misschien worden er zelfs geen begrippen gevormd en alleen maar beelden, maar de schhrik moet dan zoo groot zijn, dat hij de psychische kracht geheel, zelfs die tot begripsvorming vernietigt. Het kind zal als gevolg hiervan bewusteloos worden.

Zoo komen we, zonder dat meer voorbeelden o.i. noodig zijn, tot de 3e afdeeling ‘Inhoudlooze’, de reflexuitingen.

De naam ‘tusschenwerpsel’ is lichtelijk lachwekkend!

IV

Op een koude wintermiddag tracht een oud sukkelend manmetje op een landweg een hem bekende flink doorstappende jonge man in te halen. Na, na eenigen tijd, het vruchtelooze dier poging ingezien te hebben roept hij ‘Pst!’ Onverstoorbaar stapt met fermen flinken tred de jonge man door. Dan roept het oudje ‘Hei!, Heidaaar!’ De jonge kerel draait zich dan om om door het grijsaardje toegeroepen te worden, met, vergezeld van een oud-stramme handbeweging, ‘Kom nou 'ns hier, jij!’

De klanken ‘Pst’, ‘Hei, heidaar!’ zijn geen woorden, want ze zijn noch de mededeeling van een begrip, noch van een beeld, noch zijn het elliptische zinnen, noch reflexuitingen. Het zijn geluiden, die voortgebracht worden om de aandacht te trekken, want veronderstellen we het volgende:

Het hei-, heidaar-geroep bereikt den jongman niet, dan geprikkeld tracht het vadertje door handgeklap zijn doel te bereiken. Blijkt ook deze poging vruchteloos, dan slaat hij in eene komische woedeopwelling eene reeds gebarsten ruit van eene oude eenzaam langs den weg staande schuur met zijn stok stuk. Op dit flinke gerinkel staat de man.

Dit is een uizonderingsgeval, maar bewijst dat Pst, Hei enz. slechts roepgeluiden zijn zonder psychischeninhoud. Een tweede bewijs hiervoor is de altijd voorkomende na-uiting als ‘kom 'ns hier’ of na-uiting in gebaren taal. In de enkele gevallen waar deze na-uiting achterwege blijft, maken de omstandigheden, als bevriendzijn b.v.b., deze overbodig.

Zoo nemen we de 4de afdeeling indeeling inhoudlooze aan: de geluiden die voortgebracht worden ter aandachttrekking zonder meer.

De naam ‘tusschenwerpsel’ is onjuist.

De 5e afdeeling wordt gevormd door klanken als ‘hé’, ‘o’, ‘o god’, ‘neê maar’ enz. als in de door een jong dametje opgezegde zinnen; ‘o, zeg, we hebben ons doodgelachen’, ‘o jij, m'n schattig poesje’, ‘god zeg, wat 'n flirt, vreeselijk’ ed. Klanken, die dan gebezigd worden uit een somwijlen aardige meisjesoverdrijvingszucht, hun lichte gemoedsopwelling te doen voorkomen als die sterkere, waarvan die klanken oorspronkelijk het gevolg waren of zelfs door herhaaldelijk gebruik, indien er geen gemoedsbeweging aanwezig is.

Alles in het kort samen gevat dus:

I inhoudlooze klanken, elliptische zinvormen;
II tusschenkomsels, mededeelingen van beelden;
III inhoudlooze, reflexuitingen;
IV inhoudlooze aandachttrekkingsmiddelen zonder meer.
V inhoudlooze, door overdrijvingszucht.

I, III, IV, V zijn inhoudlooze klanken, II niet, de geheele klasse onder den naam inhoudlooze samen te vatten gaat dus niet.

Eene eigenaardigheid echter, die de klanken van iedere afdeeling bezitten, is dat ze grenspaaltjes der taal zijn. In de z.g. tusschenwerpsels verliest de woordtaal zich in de gebarentaal. Bij I, III, IV, V uit den aard hunner inhoudloosheid en bij II zijn met weinig verbeelding voorbeelden te geven waar dezelfde mededeeling van het tusschenkomsel door andere middelen dan de spraakorganen gedaan wordt.

En zoo besluiten we ons niet volledig opstel met de geheele klasse den naam, ‘grensklanken’ toe te voegen.

M a a s t r i c h t .

Boekbeoordeelingen

'*Strafrechtliche und strafprozessuale Abhandlungen*' von Karl Binding. 2 Bd. Leipzig, Duncker u. Humblot.

In de November-aflevering (1915) van dit tijdschrift heb ik mij verzet tegen de betoogen van den Heer de Haan, die ons wilde doen gelooven, dat de schrijvers, wier rechtskrenkingen en rechtsverkrachting hij ons stelselmatig 12 maanden lang toonde, de beste rechtsgeleerden van het Duitsche volk en als zoodanig ook algemeen erkend zouden zijn. Van de rechtsgeleerden, die de door den Heer de Haan geciteerde juristerijen tot vergoelijking der Duitsche rechtsverbuigingen verfoeiden, die anders dachten en spraken dan de Kohlers en Liszts, noemde ik toen in de eerste plaats den eerwaardigen Leipziger hoogleeraar in het Strafrecht Prof. *Karl Binding*.

Van alle Duitsche rechtsgeleerden is Karl Binding voor mij steeds de felste strijder voor het Recht, de fanaticus der Waarheid geweest. Zijne colleges zullen mij onvergetelijk blijven. Adolf Wach was een subliemer geest, Rudof Sohm mocht fonkelender oreeren, - niemand als Binding wist met een schijnbaar zoo drooge materie zijne hoorders zoo te boeien, ja te ontroeren: achter het Recht voelde hij het 'ongesproken Pleit'.

Dezer dagen zijn van zijn hand bij Dunckler und Humblot te Leipzig twee deelen verzamelde opstellen verschenen. Met een gevoel van vreugde en voldoening heb ik in deze verzameling gelezen. Tijdens den oorlog toch is dit werk van den bijkans 75-jarigen geleerde ontstaan en voltooid. Maar geen roes, geen

waanbeeld heeft zijn inzicht en denken vertroebeld: dezelfde geest van liefde voor Waarheid en Recht als voorheen spreekt ook uit dit oorlogsboek.

Laat mij hier uit de voorrede enkele zinsneden mogen aanhalen, en men oordeele zelf, of dit de taal is van een 'verkrachter van het Recht'.

'Alle Probleme, mit denen wir je intensiv gerungen haben, lassen uns nicht mehr los! Wir bleiben ihre, sie freilich zugleich unsre Gefangenen. Nun hat gesundes Geistesleben notwendig eine *fortschreitende Wandlung unsrer Gedankenwelt* zur Folge - in dem doppelten Sinne einer Vertiefung und einer Berichtigung. An dieser Wandlung nehmen unausbleiblich auch sie und unsere Gedanken über sie teil. Nahen sich dann unsere Tage ihrem Abschlusse, so empfinden wir wohl das Bedürfnis - im Bilde gesprochen - sie alle noch einmal um uns zu versammeln und unserem Denken über sie die für uns *endgültige Form* zu geben - einerlei, ob wir dies früher schon versucht haben oder nicht. Diesem Bedürfnis dankt die Zusammenstellung der Abhandlungen und die ihnen gegebene Form ihre Entstehung....

Neben den Materien der Schuld und des Irrtums hat mich von den Lehren des allgemeinen Teils während der ganzen Zeit meiner wissenschaftlichen Arbeit keine lebhafter beschäftigt als die nach der *Ausgestaltung des Verbrechenssubjektes*. Schon vor langen Jahren präzisierte ich meinen Zuhörern die entscheidende Frage dahin, ob der Täterbegriff ausgedehnt werden könne auf diejenigen, die andere zur Begehung strafbarer Handlungen bestimmt hätten, welche sie selbt persönlich zu begehen auszerstande gewesen wären. Die beständige Arbeit an ihrer Lösung hat mich zur Erkenntnis des *Urhebertypus* geführt....

Mein groszer Wunsch, die ganze Lehre monographisch behandeln zu können, läszt sich nicht mehr erfüllen. Ich glaube aber, durch die Abhandlung im ersten Bande für die dogmatische wie für die gesetzgeberische Behandlung der berühmten Materie der "*Teilnahme*" ein *neues Fundament* gelegt zu haben...'

P.C.

***Van het Slagveld der Natiën*, een boek over België in dezen tijd, behelzende tal van persoonlijke herinneringen, reisbeschrijvingen, stemmingsbeelden, indrukken, opmerkingen, beschouwingen, anecdoten en verhalen over het land van België, zijne bevolking en hare levenswijs tijdens den nog woedenden oorlog, door Frank Gericke, met 300 illustraties geteekend naar oorspronkelijke foto's, door Jan Rinke, bij D.A. Daamen, Den Haag, 1915.**

Deze titel zondigt tenminste niet door kortheid. Hij bevat alles waartoe wij de besprekingen in de dagbladen bepaald wenschten te zien.

Dit geschrift is niet van groot belang. Maar het is ook niet van voorbijgaand belang. De schrijver maakt een indruk van waarheidlievendheid en hij schijnt voor de juistheid van zijn mededeelingen in te staan. Dat wil zeggen: wat hij als feit meedeelt, kan als feit, - wat hij als meening, van zichzelf of anderen, geeft, moet als meening verstaan worden. Ook als het boek voorloopig, na lezing, wordt terzijde gezet, zal het daarom later, door wie in de geschiedenis van deze oorlog belang stelt, met reden weer worden geraadpleegd.

In één opzicht is het niet enkel inlichtend, maar ook verkondigend.

'Slechts dan is de schrijver van dit werk erin geslaagd, zijne bedoeling in bescheiden mate te verwezenlijken, indien hij den lezer niet alleen een beeld gegeven heeft van de wijze, waarop een eenvoudig burger, persoonlijk in geenerlei vorm getroffen, van uit zijn, tegenover het oorlogsgebeuren geheel passieve houding, bij de meest titanische krachtsinspanning die ooit de volkeren tegenover elkaar geoefend hebben, is betrokken geweest; maar slechts dan zal hij zijn streven hebben bereikt, indien ook de nagedachte die het uitbreken van deze oorlog in het brein van den Vlaamsgezinde met betrekking tot de zaak van het Nederlandsch en het Nederlandschsprekende volk heeft gewekt, ook des lezers nagedachte. met dieper en belangstellender aandacht op zijn eigen nederlandsche zaak heeft gevestigd.'

Deze volzin, meer nadrukkelijk dan fraai, dient ter inleiding van een slotbeschouwing, waarin het herstel van een neutraalverklaard België, gepaard aan een afzonderlijk bestuur voor Walen en Vlamingen als een niet alleen vlaamsch, maar ook nederlandsch belang wordt aangemerkt.

De schrijver toont zich dus in overeenstemming met het program door Léo Picard, o.a. in De Beweging van Juli 1915, uitgesproken.

Mijns inziens moet in een hersteld en zijn neutraliteit naar alle zijden handhavend België het vlaamsche element zeer veel meer dan vóór de oorlog tot zijn recht komen. In deze eisch, zóó uitgedrukt, kunnen en moeten Vlamingen en Nederlanders één zijn.

Dat de Vlamingen vóór de oorlog niet tot hun recht kwamen, moet deels geweten worden aan de belgische regeering, deels - en voor een zeer groot deel - aan de Vlamingen zelf.

Zóó hebben wij, Noord-Nederlanders, het altijd ingezien.

Op dit oogenblik wordt door de Vlamingen hun eigen schuld vergeten, die van de regeering breed uitgemeten. Het gevolg is een anti-belgisch drijven, waarvan Frank Gericke tracht vrij te blijven, maar waaraan hij zich toch niet geheel onttrekken kan.

Van tweeën één: men moet geheel vlaamsch zijn, maar dan is het einddoel ook een vlaamsch koninkrijk, gericht tegen Walen en Franschen, en dientengevolge noodzakelijkerwijs onder oppertoezicht van Duitschland, - òf men verlangt een vlaamschwaalsch België, onzijdig naar alle richtingen, maar dan ook, juist vanwege die onzijdigheid, evenmin anti-fransch als antiduitsch.

Nederlandsche Gedachten. Hollandia-drukkerij Baarn. I. Het Nederlandsche standpunt.

Ook de talent-volle schrijver van dit geschrift is van antifransche neiging niet vrijgebleven.

Hij maakt de tegenstelling Unitarisme-Federalisme tot onderwerp van zijn beschouwing en wil dat we het eerste romaansch, het tweede germaansch noemen. Ik geloof dat het eerste romeinsch is, en dat het tweede evenzeer aan de romaansche als aan de germaansche volken eigen was.

Deze schrijver heeft een zeer sterke drang naar verwerkelijking van zijn denkbeelden. Ook, en niet het minst, in het staatkundige. Uiting daarvan is zijn neiging begrippen tot leuzen te maken. Ik bemin de begrippen die vol zijn van werkelijkheid. Maar verklaart ge dat deze werkelijkheid nu de ware, dat het begrip ervan tevens leus en voorschrift is, en eischt ge voor het woord een invloed op die zijn grenzen te buiten gaat, dan bestaat het gevaar dat ge dit woord, dat nu meer moet beduiden dan het kan voorstellen, geweld aandoet - eenerzijds zijn beteekenis uitbreidt, anderzijds tevreden zijt als die beteekenis uitgebreider *schijnt*. Als ge dan nog de koord van de dialektiek betreedt boezemen uw bewegingen minder vertrouwen in dan bewondering.

Dit is een voorloopige opmerking bij een uitgaaf die ook harerzijds in zooverre voorloopig is, dat ze door andere gevolgd zal worden. Wij zien deze reeks met belangstelling tegemoet en vestigen er de aandacht op van hen die voor het geestelijk leven van onze dagen niet onverschillig zijn, - terwijl we ons een uitvoeriger bespreking van de denkbeelden in dit eerste nummer uiteengezet, voorbehouden.

***Zur Psychologie der Ameisen*, nach einem Arabischen Manuscript von Abdul Latif Al Kermani, übersetzt von Prof. Jhr. Dr. Mr. Batavus Onnoselman. Rotterdam 1915, Verlag W.L. & J. Brusse.**

'Als ich auf meiner letzten Afrika-Reise, über die ich bekanntlich meine Schrift "*Im Innern Afrikas*" herausgegeben habe, die altberühmte Stadt Mpwepwe besuchte, und dort infolge einer schweren Krankheit drei Monate zu verweilen hatte, war ich bei einem mit der deutschen Regierung seit vielen Jahren bekannten und wegen seiner grossen Gelehrsamkeit und Deutschfreundlichkeit berühmten arabischen Priester Abdul Latif al Kermani abgestiegen'....'Er zeigte mir ein von ihm zusammengestelltes Manuscript, aus dem zu meinem grossen Erstaunen hervorging, dass die Mohammedaner in Afrika auf dem ihnen sonst wenig zugänglichen Gebiete der *Etomologie* ganz Grossartiges geleistet haben....Es scheint, dass ein gewisses Priestergeschlecht, welches im zwölften und

dreizehnten Jahrhundert in Mpwepwe ansässig war, sich während drei oder sogar vier Generationen nicht nur mit der Physiologie der dortigen Ameisen in einem Grade vertraut gemacht hatte, den die jetzigen Gelehrten niemals erreicht haben, sondern dass es ihnen auch gelungen sein muss, sich in irgend einer, noch unerforschten Weise mit den ziemlich hoch kultivierten Ameisen in Verbindung zu stellen, und die Geschichte von etwa zwei Dutzend zum grossen Geschlechte der *Termes nemorosus* gehörenden Ameisenfamilien in der bei Mpwepwe gelegenen Wüste zu erforschen. Mir schien das Manuscript so hochinteressant, dass ich es aus Afrika mit nach Delft nahm, und es dort aus dem Arabischen ins Deutsche übersetzte.'

Dit is de geleerd schijnende allegorie die met een zoete satire de tijdsomstandigheden, ditmaal de oorlog, tot het stramien voor haar borduursel neemt. Een nu glimlachend, dan boosaardig borduursel, dat men draad voor draad genieten moet en niet zonder een zekere farizeeuse vaderlandsche eigengerechtigheid. Laten wij hopen dat zij in wier taal deze bladzijden geschreven zijn, iets bezitten van de onschuld die in de naam van hun schrijver is uitgedrukt, - de kinderlijke die geen ergernis neemt.

ALBERT VERWEY.

De wijn van het geluk
Door
Nine van der Schaaf

Omdat mij als kind voorspeld was dat ik mijn geluk niet in mijn eigen land zou vinden, ging ik, wat ouder geworden, vastberaden op reis, ik dwaalde ver weg van mijn land zoodat ik een vreemdeling was overal waar ik kwam. Op een zomeravond kwam ik nabij een dorp en ik nam een weg die daarheen voerde, het was een boschweg en ik vond op een ruime plek in het bosch eenige menschen bijeen die bij mijn aankomst hun gesprekken staakten. Zij keken mij alle opmerkzaam aan; ik wenschte een onderdak voor den komenden nacht en vroeg raad hoe dat 't best te bekomen en uit hun antwoord begreep ik dat zij bewoners waren van het nabije dorp dat ik ontdekt had bij 't laatst namiddaglicht eer ik het bosch inging. Zij schenen mij wel te willen helpen doch beduidden mij dat ik wachten zou; daarop letten zij eerst niet meer op mij, hun gedachten schenen met iets ernstigs bezig te zijn en een der mannen trad naar een hoop brandstof die in het midden van de ruimte verzameld lag en ontstak vuur en zijn wijze van doen zoowel als de houding der anderen maakte 't mij duidelijk dat ik een plechtigheid bijwoonde.

Zij hielden zich nu alle op ruimen afstand van het vuur, hun weinige gezegden onder elkaar verstond of begreep ik niet, ik verwonderde mij zwijgend, doch iets bewoog mij om dicht bij het vuur te gaan en zij verhinderden mij niet. Ik warmde mij een weinig omdat de avond koel was, doch de koelte had mij tot hiertoe niet gehinderd, ik bekeek droomerig de vlammen, ik

was vermoeid en meer bekoord door de geheimzinnigheid van deze avond dan nieuwsgierig naar de gedachten der dorpelingen. Spoedig hoorde ik hen druk en heftig samen praten alsof zij het over iets oneens waren maar ik begreep weer niet wat zij bespraken, het scheen mij toe dat zij met opzet zich zoo uitdrukten dat een oningewijde hen niet volgen kon. Ik deed ook niet lang moeite daartoe, ik verheugde mij in de warmte die mij doordrong en overdacht mijn levensplannen, ik droomde van een toekomst die zijn zou als het vroolijk geestdriftig gespeel van deze vlammen, ik was heel jong, heel geloovig en omdat ik vermoeid was beloofde mij het avondlijk-stille bosch goede rust.

Opeens zag ik voor mijn voeten een steen liggen, hij trok mijn aandacht en ik nam hem op en hield hem in 't licht van het vuur: het was een mooie, roode, blankdooraderde steen. Terwijl ik dit deed zwegen de twistende menschen achter mij en toen ik hen daarna opnieuw hoorde spreken klonken hun stemmen anders, ik verstond blijde verrassing en eensgezindheid. Een der vrouwen kwam naar mij toe en zei dat het nu tijd werd om naar het dorp te gaan, zij bood mij voor den nacht een slaapplaats in haar huis aan en ik verlangde naar nachtrust en nam haar aanbod gaarne aan. Zij liep vervolgens met mij wat voor de anderen uit naar het dorp en leidde mij daar een welingericht huis binnen waar ze mij te eten en te drinken gaf en een kamer wees waar ik slapen kon. Zij sprak vriendelijk met mij, doch roerde de gebeurtenis van dezen avond niet aan en mij scheen het dwaas om vragen te doen die ze niet beantwoordde eer ik ze uitsprak. Maar ik luisterde weinig naar de onbelangrijke dingen die ze mij van het dorp vertelde, ik verlangde met mijn gedachten alleen te zijn.

Zoodra ik dan alleen was op de kamer waar mijn bed gereed stond nam ik de steen die ik in mijn zak had gestoken en bekeek hem opnieuw bij het licht van een nachtlampje. Nadat ik hem lang peinzend beschouwde ontwaarde ik plotseling in de fijne aderfiguren de trekken van een vrouwengezicht, het was een lief en mooi maar heel droef gezicht, dadelijk legde ik de steen weg en begaf mij vlug naar bed. Vanuit bed bekeek ik nog de meubels en de schilderijen aan den wand, ik was in

lang niet zoo goed gehuisvest en het was mij of ik zou kunnen praten met die goede stille dingen om mij heen en verstaan worden, zoo vond ik afleiding en ik was moe, sliep spoedig in en mijn slaap duurde zonder stoornis tot diep in de morgen.

Toen ik was opgestaan en niet kon nalaten de steen nogmaals te bekijken vond ik de beeldtenis niet terug. Ik maakte mij na het ontbijt klaar om mijn reis te vervolgen, ik was een arme zwerveling en zou gaarne voor wat langer tijd een goed onderdak hebben, maar mijn gastvrouw, die mij met zonderlinge onderscheiding behandelde, scheen toch stellig te verwachten dat ik niet langer dan één nacht haar gast zou zijn en ik hield mij daaraan. Ik vroeg haar raad naar welke plaats ik mij van hieruit 't eerst zou begeven, ik zocht werk en deelde haar mijn verschillende bekwaamheden mee; zij noemde mij de naam van een dorpje waar ik zeker werk zou vinden omdat de oogst daar juist begonnen was en daar waren nooit handen te veel om die binnen te halen. Ik prentte mij den naam van dat dorpje goed in 't geheugen, verder maakte ik mij voor den komenden tijd geen zorgen, ik praatte opgewekt met mijn gastvrouw en dankte haar toen ik klaar was om te vertrekken, maar zij liet mij niet alleen gaan, zij deed mij uitgeleide tot ver buiten het dorp en gaf mij onderweg veel goede wenschen mee en aan het eind ook eenig geld en levensmiddelen die zij stilletjes tot zoolang bij zich gedragen had. In ruil daarvoor vroeg zij mij den steen die ik dien morgen onwillekeurig weer in mijn zak had gestoken, ik gaf haar die zonder aarzelen en zoo waren wij beide tevreden toen wij elkaar verlieten.

Eerst daarna kwelde mij mijn nieuwsgierigheid en het was mij even alsof ik een schat had verloren; ik troostte mij met de gedachte dat de steen voor de vrouw en de overige dorpsmenschen grooter beteekenis had dan voor mij en het speet mij toch niet dat ik hem had afgegeven. Het was triest zomerweer, op een uitstekende tak van een der boomen aan mijn weg zat een vogel die zwart afstak bij de grijze lucht. Hij bleek bij mijn nadering niet schuw en toen ik bleef staan om hem opmerkzaam te bekijken sprak hij: ‘Zal ik je de steen terughalen die je daareven aan de vrouw hebt afgestaan? Ik weet waar zij hem verborgen heeft en ik ben een vlugge bode.’

Ik zei: ‘geef mij liever eerst uitlegging van de dingen die ik gisteravond beleefd heb. Wat beduidde het vuur dat gestookt werd, waarom spraken de dorpsmenschen eerst heftig samen en verheugden zich daarna toen ik die steen opnam?’

Plots veranderde de vogel zich in een vrouw en ik herkende haar droef gezicht als dat van de beeldtenis die ik de vorige avond in de steen gezien had. Zij vroeg: ‘wil je mij op je reis meenemen inplaats van de steen die je op den duur zwaar zou wegen?’

Ik antwoordde snel: ‘neen’, zonder na te denken, haar droefheid schrikte mij te zeer af, ik wilde liever alleen zijn dan met haar. Terstond veranderde zij zich weer in de vogel en ik wou haastig heengaan maar de vogelstem hield mij terug zeggende: ‘wil je geen antwoord hebben op de vragen die je mij deed? Ik kan je alles gemakkelijk uitleggen.’

Ik bleef staan en hij vervolgde: ‘Het betreft alles een zelfde ding dat je heel goed weet. Het aanleggen van een vuur, eenige keeren in 't jaar, is een oud gebruik van de dorpelingen, het wendt rampen af en als dan een vreemdeling komt en de roode geluksteen, die zij steeds naast het vuur neerleggen, vindt en opheft zoodat hij blinkt in de vlammengloed, dan is dat een teeken van veel geluk, veel vreugde. Ze twistten er gisteravond over of ze je de steen mochten aanwijzen of niet, maar je hebt hem uit je zelf opgenomen, daarmee was hun twist opgelost. Zij zijn alle als jij, zeggen “neen”, als het gezicht van de droefheid hen verschijnt.’

Ik vroeg: ‘waarom is in de geluksteen de beeldtenis van de droeve vrouw?’

Deze vraag beantwoordde de vogel niet, hij sprak niet meer en na eenig vergeefs toeven liep ik verder en verdreef het voorval uit mijn gedachten. Ik liep door een bloemrijk land en ik at van de goede dingen die ik bij mij had, ik hoorde nu en dan het geruisch van een beek en behoefde geen dorst te lijden. Het weer klaarde op, de vogels die ik voorts zag waren schuw en vroolijk, zij bleven ver van mij maar ik verstond hun luide gefluit, ik meende zij waren wezens als ik en alleen die eene vogel was een andere.

Ik ontmoette af en toe menschen die ik naar den weg kon

vragen, maar eindelijk wist ik niet meer hoe ik loopen moest en ik zag niemand. Ik kwam aan de oever van een kleine rivier waar ik besluiteloos toefde en nadat ik vergeefs naar eenig mensch in den omtrek had uitgekeken gaf ik het op en besloot geduldig op deze plek te wachten tot iemand voorbij kwam. Ter afleiding bukte ik mij over het stille klare water en vond mijn spiegelbeeld, ik verdiepte mij in een nauwkeurige beschouwing daarvan, ik las de bekende lieve vraag-gedachten van mijn bekend gezicht, maar opeens kwam nevens het mijne een ander, een vriendelijk lachend beeld en ik hoorde een jeugdige stem uit het water die sprak: ‘Ik zal je de weg wijzen. Volg mij!’

Terstond was het beeld verdwenen maar in 't midden van de rivier zag ik het water langzaam vloeien en toen ik mij even bezonnen had begreep ik dat het water zelf mij den weg wees als ik zijn stroom volgde, ik liep nu weer voort en week niet af van de rivieroever. Na nog een paar uur loopens kwam ik in een dorpje waar het heel stil was, de straat was leeg en het scheen mij toe dat ook de huizen wel leeg moesten zijn want niemand kwam voor het raam om naar mij te kijken ofschoon ik toch een vreemdeling was. Ik klopte eindelijk ergens aan en een oude vrouw deed mij open, ik vroeg haar hoe deze plaats heette en zij noemde de naam van het mij opgegeven dorp, zoodat ik wist dat ik terecht was. Ik zei haar dat ik werk zocht en zij knikte wat stroef maar noodde mij toch om binnen te komen, ik volgde haar gaarne en kwam met haar in een zindelijk gezellig vertrek. Wij waren daar slechts met ons beiden en terwijl ik daar zat en zwijgend uitrustte en rondkeek, nadat ik wat uitvoeriger mijn plan had blootgelegd, ontmoetten mijn oogen een keer haar oplettende blik en zij knikte mij goedgezind toe.

Daarop ging zij aan haar werk, zij naaide linnengoed, praatte weinig en keek haast niet op als ik tot haar sprak. Ik kwam van haar te weten dat de andere jongere bewoners van het huis op het land werkten en laat in den middag thuis zouden komen, zij geloofde wel dat men mijn diensten zou aannemen voor den eerstkomenden tijd, zoo kreeg mijn naaste toekomst voor mij eenige vaste vorm en ik zag met meer belangstelling

mijn nieuwe omgeving aan nu ik geloofde dat ik hier een tijdlang wonen zou. Ik wees de oude vrouw sommige voorwerpen in de kamer aan en vroeg de namen ervan want ik sprak de taal van haar land gebrekkig; zij gaf mij welwillend antwoord maar als ik een poosje stil was sprak ook zij niet. Ik ging naar een vaasje bloemen dat in de vensterbank stond en rook er aan, het waren heerlijk geurende bloemen die ik nooit gezien had, ook hiervan vroeg ik de naam en zij noemde die. Toen ik mijn bewondering er voor uitdrukte schudde zij haar hoofd en toen ik mij zwijgend meer verdiepte in de beschouwing van de mij onbekende pracht stond zij op, nam mij het vaasje af en wierp de bloemen door het open raam weg.

Dit voorval verschrikte mij en ik had daarna geen lust meer om iets te zeggen. Ik leerde stilletjes voor mij zelf de nieuwe namen van buiten, dat werd een woordenmuziek waarin ik mij stil vermeide en ik speelde met mijn herinnering, liet beelden aan mij voorbijgaan die mij bekoorden, menschen die ik nauwelijks gezien had en landschappen waar ik doorheen was getrokken. Hier was een rustpunt, voelde ik, en deze oude vrouw was geheimzinnig als het leven, ik voelde haar goedgezindheid ofschoon haar laatste daad wel vijandig leek.

Eindelijk hoorde ik in de verte een zacht gerucht van stemmen en het kwam nader, de oude vrouw scheen het niet te hooren, zij keek niet op. Ik begreep dat het landvolk op komst was, ik voelde mij klein en stil worden want een drom joelende menschen hoorde ik de straat inkomen en reeds liepen de eersten het raam voorbij. Mannen, vrouwen en groote kinderen, zij droegen werktuig en liepen traag of haastiger op huis aan, ik beschouwde hen vol onrustige verwachting en eindelijk werd een deur van 't huis waar ik mij bevond geopend en binnen kwamen een man en een vrouw en een meisje zoo oud als ik.

De oude vrouw legde hen uit waarvoor ik hier was, ik herhaalde mijn verzoek om hier een tijdlang te blijven en mee te werken en ik zag dat zij instemden. Wij werden het eens over de voorwaarden en ik merkte wel dat het meisje mij gedurende de onderhandeling nieuwsgierig opnam, zij bleek daarna wel met mijn komst ingenomen. Zij keek na eenigen tijd verwonderd naar het leege vaasje en zag mij vragend aan, ik haalde

verlegen de schouders op en wees naar de grootmoeder. Zij lachte en nadat wij allen tezamen gegeten hadden nam zij mij mee naar buiten naar een kleine tuin met veel bloemen en eenige daarvan waren van het soort dat ik in het vaasje gezien had. Zij plukte daarvan opnieuw eenige af en zette ze op de oùde plaats. Wij bleven lang in vertrouwelijk gesprek in den tuin bijeen, wij verstonden elkander niet gemakkelijk, doch ik leerde snel van haar en wij begrepen elkander goed en konden het goed samen vinden omdat wij beide jong waren en blij gestemd.

De volgende dag en nog heel veel dagen daarna ging ik mee op het land werken en kwam met de anderen laat in den namiddag thuis. Na den eten liepen het meisje en ik altijd de tuin in en hadden daar steeds veel samen te bespreken, wij werden vriendinnen en ik vertelde haar van mijn leven als kind, in het land waar ik thuis hoorde. Hoe ik een goed tehuis lang gemist had, omdat jaren geleden mijn ouders gestorven waren, ik had daarna een eenzaam en verdrietig leven gehad en ik vertelde van de voorspelling die mij besluiten deed heen te gaan.

Soms spraken wij over een toekomstigen minnaar, doch ook wist mijn vriendinnetje droeve grootsche verhalen te doen van eenzaam gebleven vrouwen en van een heilige koning die in een machtig groot huis woonde en de werktuigen bezat waarmee eens heel de wereld gebouwd was. Als men die koning aanbidden kon was het in 't geheel niet noodig een minnaar te hebben.

Ik vond haar zorgeloos gezicht in vreemd contrast met de ernst van deze voorstelling en ik verwonderde mij er over hoe haar vroomheid iets droefgeestigs aan het leven gaf, - ik verbeeldde mij tot nu toe het toekomstige leven eenvoudig genoeg: het was arbeid en een lief tehuis en bloemeweelde en liefdedroomen, en toch bekoorden mij haar verhalen van dwaze droefheid en strenge onbegrijpelijke wetten der heiligheid.

Ik vertelde haar ook van mijn lotgevallen op reis, alleen van de allerlaatste niet en toen ik op een avond haar ook deze wou meedeelen, en nog zweeg en overlegde eer ik begon, ontdekte ik in een boom vlak voor ons een vogel die niet schuw was en er uitzag als die welke zich in een vrouw had veranderd.

Dit leidde mij af van mijn voornemen, ik zag evenwel dat hij dezelfde vogel niet was, maar toen ik hem zoo opmerkzaam beschouwde zei hij eensklaps: ‘geef mij water om te drinken, de kleine vijver in deze tuin is al lang opgedroogd en ik versmacht van dorst.’

Het meisje dat nog nooit een dier had hooren spreken schrok hevig en liep snel naar huis; ik dacht echter eerst dat zij water ging halen en wachtte op haar terugkomst. Na eenigen tijd herhaalde de vogel: ‘geef mij water om te drinken.’

Toen stond ik op om het gevraagde te halen, maar eer ik in huis was hoorde ik achter mij geruisch van stroomend water, ik wendde mij om en zag in de verte, bij den eersten heuvel het geblink van een nieuwen waterval en dichterbij zag ik een kleine beek die lang droog was geweest plots gevuld met water. Het vloeide uit in de diepe kom achter in den tuin zoodat die snel veranderde in een kleine vijver, ik liep naar dien vijver en de vogel had reeds gedronken. Ik zag een oude gieter in een hoek van de tuin liggen en ging met het vijverwater de bloemen begieten want zij hadden van de droogte veel te lijden gehad, ik bukte mij over enkele die mijn lievelingsbloemen geworden waren en genoot van haar vernieuwde geur en frischheid. Toen zei een der bloemehoofden: ‘nu zullen wij je dooden.’

Ik liet niet af van mijn werk, ik begoot al de planten van den tuin en daarna rustte ik uit op de bank waar ik te voren met het vriendinnetje gezeten had. Ik wilde haar roepen maar toen ik mij naar de kant van het huis wendde zag ik dit niet meer en wat verder weg stond nu een groot wit gesloten huis. En toen ik de aangrenzende dorpshuizen zocht vond ik niets dan geboomte, ik was met de kleine tuin overgeplaatst in een groot vreemd bosch.

Het leek mij plots alsof ik heel alleen op de wereld was met de wonderlijke bloemen, ik plukte vele af en beschouwde ze en troostte mij met haar ontroerende schoonheid. Ik had ze lief en wenschte ze te liefkozen alsof het dierbare menschelijke wezens waren, maar weer zei een van haar tot mij: ‘wij zullen je dooden.’

Toch hield ik ze bij mij, ik bleef op de bank zitten totdat het in den tuin heel donker werd, eindelijk ging ik naar het

groote witte huis en klopte aan. Ik klopte na eenigen tijd weer en al harder want niemand scheen mij te hooren; na lang angstig wachten hoorde ik in het huis voetstappen en werd de deur geopend. Een vrouw stond voor mij die mij koel en zwijgend opnam, het licht van een ganglamp bescheen haar en ik schrok van haar streng wit gezicht; op mijn verzoek om in haar huis te mogen overnachten antwoordde zij: ‘werp eerst die bloemen weg en kom dan binnen’. Ik voelde te moeten gehoorzamen, wierp de bloemen in het nachtelijk donker en trad het groote huis binnen.

‘Nu ben je gered van den dood’, zei de strenge vrouw.

Ik vroeg: ‘En dat andere meisje dan dat zooveel keeren van diezelfde bloemen in haar vaasje heeft gezet, moet die sterven?’ Maar zij antwoordde niet, zij ging mij voor door de gang en daarna met een kaarslicht de trap op, ik kon niet anders dan haar willig volgen. Zij bracht mij naar een groot leeg slaapvertrek waar alleen het allernoodigste stond en zei mij dat ik daar den nacht kon doorbrengen.

‘Kijk nu goed rond’, sprak ze verder, ‘want ik laat je hier aanstonds zonder licht achter, dan moet je in 't donker terecht zien te komen’. - ‘Waarom?’ vroeg ik en zij antwoordde: ‘Opdat je zult verlangen naar de morgen die licht brengt’.

Daarop ging ze heen met haar kaars, de donkerheid sloot zich om mij zoodat ik geen enkel voorwerp zag, ik vond tastend het raam, opende dat en trachtte de dingen buiten te onderscheiden. Een groote boom raakte met zijn bladeren bijna tot aan het huis, ik stak onwillekeurig mijn hand naar hem uit maar een stem klonk vandaar: ‘raak mij niet aan’, en verschrikt trok ik mijn hand terug.

‘Zeg mij of het meisje sterven moet’, fluisterde ik, maar ik kreeg geen antwoord. Ik bleef met mijn bovenlijf uit 't raam geleund rondkijken en hoorde een beetje geruisch in den boom, daarna werd het opnieuw stil. Eindelijk hoorde ik een stem mij zacht antwoorden: ‘De bloemen zeggen tot die andere: je zult leven! maar zij hoort het niet. Zij zeggen gewoonlijk tot de menschen: je zult leven! Tot een enkele zeggen zij: wij zullen je dooden! Je hebt het wel verstaan, maar die het 't eerst verstond was de oude vrouw die je in het kleine huis ontving’.

Ik hoorde dat het een andere en vriendelijker stem was dan die welke eerst uit de boom tot mij sprak en ik vroeg: ‘wie ben je en wie is de vrouw die mij in dit groote huis heeft opgenomen?’

Nu kwam een wezentje, een klein gevleugeld meisje bij mij in de vensterbank en sprak: ‘ik weet niets van haar en dit huis heb ik van binnen nooit gezien. Ik ben er vaak omheen gevlogen en alle deuren en ramen waren altijd gesloten, maar ik zag een poosje geleden hoe een lichtstraal vanuit het huis naar buiten scheen en ik zag de voordeur geopend. Ik bleef hier in de buurt tot ik gerucht hoorde van een raam dat werd opengeschoven, en nu ben ik hier gekomen. Ik zou graag van dit huis en de vrouw die hier woont iets meer weten’.

‘Ik ook’, zei ik, en vertelde haar hoe de bewoonster er uitzag doch meer wist ik evenmin. Terwijl we elkaar over ons zelf eenige vragen deden en druk in gesprek raakten werden wij opeens gestoord door het opengaan van de kamerdeur en in de opening zagen wij de vrouw met het kaarslicht, die donker naar ons keek. Buiten klonk geruisch in den boom. Het boschmeisje en ik zaten dicht tegen elkaar gedrukt, in zwijgende afwachting.

De vrouw begon verwijtend tot mij te spreken en toch was haar stem en houding niet zoo koel en streng als bij mijn aankomst. Ze zei: ‘ik hoopte dat de stilte van mijn huis niet verbroken zou worden toen ik je binnenliet. Ook heb ik mijn huis niet opengezet voor gevleugelde wezens die in het bosch plegen te leven’.

Het geruisch klonk nu van ver uit het bosch, de nabije boom was stil. Het meisje bleef verlegen naast mij zitten met haar arm op mijn schouder. De vrouw kwam met haar licht nader en zag dat zij mooi en lief was als het mooiste liefste kind. Zij ontroerde zichtbaar. ‘Ben je nooit bang in het groote donkere bosch?’ vroeg zij.

Het meisje lachte en zei: ‘ik ben er immers niet alleen, er zijn daar honderden wezens als ik. Maar wie wonen hier in dit huis? Of woon je hier heel alleen en eenzaam?’

De vrouw stond in nadenken verzonken en scheen haar niet te hooren. De gevleugelde richtte zich op, ik voelde dat zij

mij losliet en zonder groet of geluid verdween zij in het donker. Eenige oogenblikken later scheen de vrouw weer tot zichzelf te komen, zij keek mij aan en zag dat de andere verdwenen was.

‘Nu moet het raam gesloten worden’, beval ze en ik gehoorzaamde. Zij aarzelde nog met heen te gaan en ik klaagde: ‘ik heb in 't geheel geen slaap. Wat moet ik alleen beginnen in dit donker gesloten vertrek?’

‘Volg mij dan maar’, zei ze. ‘Ik zal je het huis laten zien’.

Ik volgde haar door een reeks van vertrekken, zij waren op een na alle leeg en stil als van een onbewoond huis. Alleen een kamer was wat meer bewoonbaar en daarin bracht de vrouw dan ook het grootste deel van haar leven door. Zij merkte wel dat ik het huis triest en ongezellig vond en mij alleen in het eene vertrek een beetje meer behaaglijk voelde. En toen ik zag dat haar gezicht hier niet meer strak en onbewogen was begon ik het zelfs gezellig te vinden bij haar en ik gaf haar dit ook te kennen. Ik vertelde hoe ik zonder tehuis zwierf en hoe daarom het binnenst van bijna elk huis mij ontroerde.

Zij glimlachte en knikte en zei op zachten toon: ‘mij ontroert het dat hier nu twee menschen zijn want dat is anders nooit...’

En daarna, wat meer koel en zakelijk ging zij voort: ‘ik heb nog wel wat overtollige meubels en ik zou daarmee nog een der andere kamers kunnen inrichten als deze. Zou je hier dan willen blijven?’

Ik gaf haar niet dadelijk antwoord want ik vond toch dat het hier een vreemd geheimzinnig huis was, maar toen ze het nog eens vroeg zei ik: ‘het is goed’, want ik was moedeloos en vermoeid omdat het tegen de nacht liep en omdat ik op dezen dag zooveel beleefd had.

‘Maar het vergt een belofte voor het leven’, zei de vrouw ernstig. ‘Als je hier langer blijft dan één nacht dan moet je hier tot je dood blijven.’

Toen brak ik uit in een schrille lach, want mijn hart was licht en vrij en ik had niets dan minachting voor zulk een gevangenschap. Ik nam mij dadelijk voor dat ik den volgenden dag vroeg in den morgen vertrekken zou.

Mijn onbezonnen luide lach was nauwelijks verstorven toen wij een dof en zwaar geluid van voetstappen in de gang hoorden,

ik schrok hevig doch de rustige houding van de vrouw naast mij bedwong mijn ontsteltenis. Zij had haar plotselinge weekheid weer verloren, zij keek nu koel en somber als voorheen en evenzoo was de uitdrukking van de wezens die nu de kamer binnenkwamen: eenige donker gekleede mannen. Een hunner trad op de voorgrond, hij was blijkbaar de hoofdman en aller aandacht wendde zich naar hem. Mijn eerste gedachte dat roovers hier binnengedrongen waren week geheel, het waren eer heiligen dan roovers en hun binnenkomen voelde ik als een plechtigheid. De leider sprak nu tot de vrouw:

'Ik kom je herinneren aan de belofte die je indertijd gedaan hebt en die inhield dat je hier eenzaam zou leven tot je dood toe en nu heb je vanavond iemand in je huis toegelaten en je hebt haar gastvrijheid geboden voor onbepaald lange tijd.'

De vrouw stond in fiere houding voor den aanklager en sprak op mij wijzend: 'ik hoorde haar aankloppen en ik wist dat zij in doodsgevaar was. Daarom achtte ik niets dan alleen de bede om hulp die bij het geklop tot mijn hart doordrong en ik heb geen spijt dat ik haar binnenliet.'

Zij zweeg en ook de andere bleef zwijgen. Zijn streng gezicht verroerde zich niet, hij wachtte. En nadat zij enkele oogenblikken zoo tegenover elkaar gestaan hadden veranderde de vrouw, zij verloor haar trots en zei zachter: 'dat ik haar meenam naar mijn eigen vertrek en haar aanbood hier langer dan één nacht te blijven, dat was zwakheid. Toen heb ik mijn belofte geschonden.'

De gebieder sprak nu: 'een ijdele spotlach was je straf en je eenzaamheid zal zwaarder zijn na deze eene nacht. Vaarwel!'

Na deze woorden vertrokken de mannen en ik was weer alleen met de vrouw die er nu meer bedroefd dan streng uitzag. Ik vroeg: 'wie zijn die mannen en hoe ben je in dit huis gekomen, - waarom heb je die vreeselijke gelofte gedaan?'

Zij vertelde mij: 'Die mannen zijn de bouwers van dit huis en van vele andere groote en kleine, prachtige en eenvoudige, zij arbeiden altijd voort en al de huizen die ze bouwen zijn gevangenissen. Er zijn er nog veel meer dan deze die je gezien hebt en zij wonen in een huis veel grooter en somberder dan dit en veel dieper in 't bosch. Ik weet dat zij in de wereld

heel veel macht hebben en de eene die je hebt hooren spreken is hun koning, allen moeten hem gehoorzamen. Ik was vroeger een jong onervaren ding zooals jij nu en ik had veel tegenslag maar toch goede hoop op een betere toekomst en eens liep ik op een eenzame rechte weg en zag in de verte iemand aankomen, een onbekende, maar er was iets dat mij vreezen deed hem te ontmoeten. Ik sloeg een zijpad in en vond daar al spoedig een kabouter die mij den weg versperde. “Je komt hier niet verder”, zei hij, “je moet je eerstgekozen weg vervolgen” en ik gehoorzaamde hem en kwam weer op dezelfde weg terug. De onbekende was reeds veel naderbij gekomen, hij was een man die gebogen liep zoodat ik zijn gezicht nog niet kon onderscheiden en toen hij heel dicht bij kwam zei hij: “zie mij niet aan want mij te aanschouwen brengt ongeluk.” Maar ik geloof dat hij een booze toovenaar was, want ondanks zijn woorden kon ik niet nalaten hem in 't gezicht te zien en hij keek mij met wreede scherpe oogen aan. Hij sprak: “ziehier, ik heb je toekomstig lot in handen, je moet nu zelf kiezen, trek uit!” En hij hield mij eenige geschriften voor, bevend nam ik een uit zijn handen, maar het bevatte schrift dat ik niet lezen kon. “Zeg mij wat het inhoudt”, vroeg ik hem hartstochtelijk, maar hij legde het minachtend terzij en sprak: “ik ben een ziener en kan je ook zonder dat wel zeggen wat je toekomst zal zijn als je dat wilt.” En hij zei mij dat ik op de wereld niets dan smart zou vinden.

Zoo verliet hij mij en ik bleef troosteloos achter, ik wilde mijn reis niet eens voortzetten want welke waarde had het leven voor mij, nu ik wist dat mij niets dan smart wachtte?

Toen kwam deze sombere koning tot mij en ik herinner mij hoe zijn komst op dat oogenblik een weldaad was. Hij sprak: je bent nu in mijn rijk gekomen en ik ben een machtig man, ik kan je helpen als je naar mij luistert en mij gehoorzaamt. Ik kan je een huis laten bouwen zooals je in je armoedige jeugd nooit hebt bewoond, mijn volgelingen zijn groote bouwers op aarde, weeklaag niet en bedenk dat het leven op aarde niet eeuwig is, dan zal ik je vrede geven en het zal je aan niets ontbreken.’

Ik was heel dankbaar en nam zijn aanbod met warmte aan,

ik voelde dat hij een vroom koning was en hij verliet mij toen, zeggende dat ik eenig geduld moest hebben. Een tijd later ontmoette ik hem weer en zei hij mij dat het huis gereed was, zelf bracht hij mij hierheen, ik zag veel bouwers met gereedschap in de hand terzij staan. Maar voor ik binnentrad deed hij mij stilstaan en ik moest mijn belofte afleggen. Het was een plechtigheid die ik nooit zal vergeten, ik voelde mij gelukkig in de smart en de bouwers zongen bij het heengaan een mooi vroom lied. Van dien tijd af woon ik hier alleen.'

Ik vroeg aarzelend: 'waarvoor is die belofte? Smart is immers lichter als een ander er in deelt?'

Zij antwoordde glimlachend: 'ik weet niet maar het moest. Misschien is het mijn bestemming nooit iemand te vinden die mijn smart deelen kan.'

Een nieuw gevoel kwam over mij en ik wenschte haar te doen gelooven dat ik haar leven wou meeleven, hoe eenzaam het ook zijn mocht. Maar zij was nu sterk en weifelloos en zei nog slechts glimlachend: 'de belofte! Ga nu slapen en laten wij hier afscheid nemen. Ga morgen vroeg dit huis uit, want het bosch is groot en je moet voor de volgende avond daarbuiten zien te komen.'

Zij gaf mij nog aanwijzingen hoe ik loopen moest doch ik was te zorgeloos om daar veel acht op te geven, ook waren mijn gedachten nog vervuld van 't geen zij mij pas verteld had. Ik nam bewogen afscheid van haar en terug gekomen op mijn slaapkamer talmde ik niet meer en ik had geen behoefte over de donkerheid te klagen. Ik werd vroeg in den morgen wakker en toen ik klaar was sloop ik stil en haastig het huis uit en sloot de deur achter mij. Op eenigen afstand gekomen bleef ik staan en bekeek nog eens het vreemde huis en zijn omgeving. Het was zoo stil en lief alles en in de boomen zongen de vogels, ik kon aan leegte en eenzaamheid niet meer gelooven. Het was mij of ik het vroom lied van de bouwers hoorde dat ze gezongen hadden na het voleinden van hun mooi werk en ik voelde mij vroom en blij gestemd. Wat later toen ik door de boschpaden liep bedacht ik dat ook op mijn weg de booze toovenaar zou kunnen verschijnen die de toekomstdroomen van de vrouw in het witte huis eens had bedorven, maar ik zei bij

mijzelf: dan zal ik toch na hem een koning zien, een donkere koning die ik eeren zal en liefhebben!

Deze gedachte was als een nieuw ontroerend lied en ik liep langen tijd voort zonder dat het mij opviel hoe groot en onbewoond het bosch was en hoe ik nog geen enkel wandelaar of houthakker was tegengekomen die ik naar den weg kon vragen. Ik trachtte mij te herinneren wat de vrouw in het witte huis mij daaromtrent gezegd had; zij had mij geen raad kunnen geven naar welke plaats ik 't best deed te gaan nadat ik uit het bosch was gekomen, want zij wist heel weinig van de wereld af. Het kleine dorp waar ik eenige weken gewoond had kende ze niet, ook was de oogst daar bijna afgeloopen toen ik op zoo vreemde wijze vandaar verwijderd werd, mee daarom besloot ik maar geen poging te doen er terug te keeren ofschoon het mij speet dat ik mijn vriendinnetje niet zou weerzien.

Het werd middag en ik was mij langzamerhand wel bewust dat ik niet de weg volgde die mij was uitgeduid, maar ik besloot om in één richting voort te gaan, zoo hoopte ik toch wel voor de avond uit het bosch te geraken. De boomen om mij stonden dicht bij elkaar, de paden waren niet breed en de kruinen waren heel hoog en stil, er zongen hier ook geen vogels meer. Ik zag alleen plotseling iets lichts in de verte tusschen de stammen en het gevleugelde meisje dat ik bij het raam in het witte huis had ontmoet naderde mij. Ik zag haar laag bij de grond zweven met gespreide vleugels en dichtbij gekomen liep ze, doch zoo licht en snel als gewone meisjes niet loopen.

‘Waar ga je heen?’ vroeg ze mij verbaasd en toen ze hoorde dat ik de uitgang van het bosch zocht, lachte zij mij uit. ‘Je bent bijna midden in 't bosch’, zei ze, ‘en 't is zoo groot, je zou er niet uitkomen al liep je tot de volgende morgen.’

‘Dan weet ik niet wat ik beginnen moet’, zei ik mistroostig terwijl ik bleef staan. Het meisje zei: ‘je hoeft hier niet bang te zijn, in dit bosch zijn geen roovers, wij wonen hier alleen, wij zijn de boschfeeën, en dan zijn hier de vreemde wezens die in een groot donker huis wonen maar die zullen je ook geen kwaad doen.’

Die woorden gaven mij moed en ik besloot toch maar voort te loopen totdat ik moe werd en mij dan een plek in 't bosch

te kiezen als rustplaats voor den nacht. Dat denkbeeld bekoorde mij tegelijk en ik zei tot het meisje: ‘ik dank je wel, je bent een goede fee, ik zal wel geduld hebben.’

‘Wil je wat vruchten van mij mee om onderweg op te eten?’ vroeg ze. ‘Ik heb vruchten die goed zijn voor honger en dorst beide.’

Dit aanbod aanvaardde ik graag en zij ijlde weg en was in een oogenblik onzichtbaar doch ze kwam spoedig terug met veel vruchten en laadde er mijn armen vol mee. ‘Goede reis’, wenschte ze mij dan op speelsche toon en terstond liep ze weer van mij weg.

Nadat ik nog even geloopen had zocht ik een plekje om te rusten want het dragen van de vruchten was mij lastig en ik wilde er maar liever dadelijk eenige van opeten. Terwijl ik dit deed dacht ik: het is vreemd dat het meisje mij nu zoo gauw verliet. Ik zou nog graag wat met haar gesproken hebben!

Ik werd erg slaperig, ik leunde met mijn hoofd tegen een boom en een paar maal richtte ik mij nog op en sperde mijn oogen open. Ik zag in de verte weer het meisje tusschen de stammen, zij kwam nader doch voor zij mij bereikte sliep ik in. Tegen de avond werd ik wakker en toen stond zij rustig bij mij.

Ik was een oogenblik verwonderd dat het al schemerig was want ik had zoo diep en zonder droomgedachten geslapen dat ik mij bezinnen moest eer ik het besefte. Het meisje zag er nu weer juist zoo uit als de vorige avond toen zij bij mij kwam, zij scheen mij gezelschap te willen houden. Er groeide een vreemde teederheid in mij voor haar, maar ik ving aan zacht te klagen: ‘ik wil morgen niet weer van je vruchten eten! Die hebben mij in slaap gebracht en ik ben niets gevorderd.’

‘En waarom wil je dan niet hier blijven?’ vroeg het meisje. ‘Waar ergens is op aarde zoo'n goede plek dan in ons bosch?’

‘Ja’, stemde ik droomerig toe, ‘het is wel heerlijk hier, zoo veilig en zoo mooi! - Hebben hier ooit andere menschen geleefd?’

Zij lachte om mijn plotselinge nieuwsgierigheid en antwoordde dan: ‘ik weet het niet maar ik geloof het wel. Zulke dingen moet je aan mijn moeder vragen, dat is een veel grooter en

wijzer fee dan ik ben. Het wordt nu donker maar zij geeft licht in 't donker en ook de andere feeën zijn meest grooter en machtiger dan ik, sommige loopen nog veel sneller en hebben grooter vleugels en sommige zingen prachtig. Wil je de andere feeën zien?'

'Neen' zei ik, 'als jij bij mij blijft verlang ik niet naar andere feeën en ook niet naar menschen. Ik zie door de boomen een ster schitteren, dat is mij licht genoeg en ik hoorde een beetje geruisch in de verte toen je zooeven sprak. Dat is mij muziek genoeg'.

Zij sprak: 'willen we samen het vreemde donkere huis gaan bekijken? Het staat hier dichtbij en wij kunnen het nog doen eer het geheel nacht is'.

'Ja dat is goed', zei ik, want de slaap had mij verkwikt, ik was niet vermoeid en even nieuwsgierig als het meisje bleek te zijn. Heel eensgezind gingen wij op weg en zij vertelde hoe ze de bewoners soms gezien had met hun blinkend werktuig maar deze letten nooit op de feeën en haar grootere zusters lachten haar uit als zij voorstelde om mee het huis te gaan bekijken. Ik vertelde haar nu het lot van de vrouw in het witte huis en zij was even bewogen als ik geweest was, maar het werd al donkerder en wij bereikten nog het doel van onzen tocht niet.

'Het is niet zoo dichtbij', klaagde ik en zij klaagde: 'Je loopt zoo langzaam. Ik kan alleen veel sneller voort! - Maar het is niets, wij zullen er toch wel komen'.

Eensklaps werd het licht om ons heen en een groote fee kwam naast ons, dat was de moeder van het meisje, een mooie vriendelijke vrouw en zij vroeg aan haar dochtertje: 'waar ga je zoo laat nog naar toe?' Het meisje vertelde haar dit maar de moeder sprak: 'het is nu te laat voor je, ga terug naar de andere feeën', en zij bood aan dat zij mij zelf verder zou brengen. Doch ik voelde mij zoo vreemd aan deze mooie lichtuitstralende fee en ik zei dat ik niet eens meer verlangde om het huis te gaan zien, zij lachte geheimzinnig en sprak: 'wees niet bang, ga mee, wij zullen er spoedig zijn?'

Het meisje was al teruggegaan, ik zei geen woord meer en durfde in 't geheel niet weerstreven, mijn bewondering voor

mijn schitterende gezellin verdreef al mijn rustige gedachten, mijn verwachting was bang en groot en toen wij het huis bereikten ontstelde ik hevig ofschoon het juist zoo grootsch en somber was als ik mij had voorgesteld. Het licht van de fee verlichtte de heele voorkant van het gebouw, ik dwong mij om het rustig en zonder vrees te beschouwen en daarna zag ik op naar het feeëngelaat en haar mooie lachende oogen waren zoo raadselachtig en doordringend dat ik eensklaps huiverde van haar schoonheid en verschrikt vluchtte naar de deur van het huis, waar ik aanklopte. Want eensklaps leek mij de sombere meester van dit huis, die ik de vorige avond gezien had, minder schrikwekkend dan de fee, maar mijn kloppen werd daar binnen niet verhoord en achter mij hoorde ik haar heldere lach.

Moedeloos wendde ik mij na mijn herhaald kloppen van het huis af en de fee stond weer naast mij, ik liet mij willoos door haar meevoeren. ‘Nu heb je het huis gezien en je hebt ondervonden hoe ongenaakbaar het is’, zei ze wat spottend maar toch vriendelijk. ‘Ik zal je nu naar een goede plaats brengen want je wou immers slapen hier in 't bosch, in ons lief en veilig bosch!’

Ik zag haar opnieuw aan en zij had nu in mijn oogen niets schrikwekkends meer, zij was alleen zoo schoon dat een arm menschelijk wezen wel wenschte voor haar te knielen. Zij bracht mij naar een plek waar het boomgewas natuurlijke wanden had gevormd en de grond was daar met mos bedekt. Ik zag alles duidelijk bij het licht dat de fee uitstraalde en daar te rusten leek mij wel begeerlijk. ‘Wees niet bang’, zei ze, ‘want mijn licht is een groote gunst voor menschen en mijn huis is het heele wijde bosch. Mijn huis is wel veel grooter dan dat andere dat je nu pas gezien hebt’.

Terwijl ze de laatste woorden sprak keek ze niet naar mij doch naar iets dat in de verte haar aandacht scheen te trekken. Ik hoorde gekraak van twijgen en ik hoorde daarna een voetstap naderen, spoedig trad een jonge vreemdeling in het licht en kwam bij mij. ‘Herken je mij niet?’ vroeg hij, maar ik kon mij niet herinneren dat ik hem meer gezien had en hij was toch niet teleurgesteld want zijn verschijning trof mij diep en mijn oogen moeten een vreemde verrassing uitgedrukt

hebben. Hij verklaarde daarop: ‘ik ben een van de bouwers die gisteravond bij de vrouw in het witte huis kwamen. Je zag alleen onze koning maar ik zag jouw en deze avond zag ik je weer en nu bij ons huis in het licht van de fee, - toen had ik geen rust meer en ik ben naar buiten gekomen om je te zoeken.’

Eenzelfde betoovering omving ons en ik antwoordde: ‘ik ben heel blij dat je gekomen bent! Ben je nu even arm als ik en moet je ook door de wereld zwerven om je brood te verdienen?’

Hij sprak met gelukkige glimlach: ‘zie ik heb mijn gereedschap meegenomen, het zijn tooverwerktuigen want de steen en alles wat men verder om te bouwen noodig heeft ontstaat als men het wenscht. Ik kan hiermee een mooi paleis bouwen en ook een sombere gevangenis. Wat denk je dat ik nu bouwen zal?’

‘Een mooi paleis!’ riep ik uit. ‘Of een lief klein huis op een plek waar dichtbij veel bloemen staan, maar het moet hier ver vandaan wezen, ver van dit sombere gebouw waar je geleefd hebt.’

Ik bewonderde deze jonge man niet zooals ik zijn koning bewonderde, hij was niet zoo schoon en ontzagwekkend maar toch achtte ik zelfs dien koning niet meer, nu ik hem naast mij had. Hij was mij een vreemde en toch zoo lief. Ik kon niet spreken, ik dacht slechts: ik wilde dat ik met hem woonde in een ander bosch waar vogels zingen bij dag en waar 's nachts alleen sterren lichten, ik wou daar heel vredig met hem leven, dat niemand zijn stem hoorde dan ik alleen en dat hij zoo dwaas en gelukkig mij toelachte als nu!

En hij sprak: ‘ik zal een lief huis bouwen en je moet daar met mij in wonen want ik heb je lief!’

Juist toen hij dit had uitgesproken zag ik iemand naast de fee staan wiens voetstappen wij niet gehoord hadden. Hij keek naar ons: het was de koning der bouwers. Hij zag er juist zoo uit als de vorige avond toen hij tegenover de vrouw stond en sprak nu tot den jongen man: ‘je moet je werktuigen afgeven, ze behooren je na deze vlucht niet meer toe!’ Hij naderde een paar stappen en onwillekeurig reikte de andere hem de werk-

tuigen aan. Daarop trad hij weer terug tot naast de fee en wij staarden naar die twee wezens, grooter en machtiger dan wij; de donkere koning heerschte over mij en ik voelde de lichte geluksgedachten mij ontnomen, de jongeling ging naar de fee, knielde voor haar en sprak ontroerd: ‘uw licht heeft mij naar buiten gelokt, ik aanbid uw schoonheid’.

De fee raakte met haar hand zijn voorhoofd aan en terstond viel hij in een diepe slaap. Met sterke armen legde zij hem zacht op het mos neer en toen wendde zij zich tot den koning en zei met triomfantelijke lach: ‘hij is mijn’.

‘Hij zal tot mij weerkeeren’, zei de koning rustig en zijn blik week niet voor de hare en haar lach beefde niet voor zijn strengheid.

Toen keek ik naar de slapende, kwam naar hem toe en knielde naast hem. Ik dacht aan zijn liefdewoorden, zijn glimlach en ik fluisterde: ‘hij behoort mij’. De fee raakte nu ook mij aan en ik sliep eveneens terstond in.

Toen ik wakker werd was het morgen en nadat ik was opgestaan bemerkte ik hoe de grens van het bosch niet ver van mijn rustplaats was. Bij een der boomen vond ik de fee, zij leek nu een vriendelijke peinzende vrouw, alleen toen zij mij aankeek blonk in haar oogen weer iets van de betoovering van den vorigen avond, het was als een vage herinnering en ook mij was het gebeurde tot een verre herinnering geworden. Zij sprak: ‘ik heb je tot hier gebracht; nu je wakker bent kan je wel zelf verder komen en ik moet gauw terug naar 't midden van 't bosch’.

Ik vroeg weemoedig: ‘vertel je mij niets meer van dien jongen bouwer die ik gisteravond gezien heb?’ Zij antwoordde: ‘hij is veel vroeger in den morgen weggegaan, de wijde wereld in. Ik geloof wel dat je hem zult weerzien maar ik weet niet of je elkaar dan zult herkennen want alles is anders buiten dit bosch dan daarbinnen. Vaarwel!’

Ik verliet het wonderlijke bosch en toen ik nog omkeek zag ik de fee niet meer. Een voorgevoel zei mij dat 't nog wel heel lang zou duren eer ik de lieve vreemdeling weer op mijn weg vond, ergens heel ver in de wereld en in nieuwe gedaante. Maar ik was jong en wat het verst was leek mij de schoonste droom.

Ik kwam in een heuvelachtig landschap en ik klom op een der heuvels om te zien of ik mij bevond in nabijheid van een bewoond oord; ik zag aan den voet van den heuvel een huisje waaruit rook opsteeg. Ik daalde naar dien kant af en toen ik naderbij kwam daalde ik al langzamer, want ik zag een groote hond die voor de woning lag, doch tevens zag ik dat de deur van het huisje openstond en ik vertrouwde dat er wel spoedig een bewoner te voorschijn zou komen. Als die er vriendelijk uitzag wou ik raad vragen hoe ik in deze streek het best aan verdienste zou kunnen komen en anders ging ik liefst onbemerkt voorbij, ik liep dus onhoorbaar voort en dichtbij het huisje bleef ik staan en wachtte eenigen tijd. Maar niemand kwam naar buiten en eindelijk toen ik een onwillekeurige beweging maakte keek de hond op naar mijn kant en zag mij. Ik schrok doch daarop zag ik hoe het dier met zijn staart kwispelde en mij goedgezind aankeek, dit gaf mij moed om het huis geheel te naderen, ik streelde de hond uit dankbaarheid en hij blafte een paar keer, toen kwam een kabouter uit het huis die tot mij zei: ‘het is goed dat je gekomen bent. De hond is hier alleen, zijn baas is vanmorgen vroeg weggegaan en komt vanavond laat terug, tot zoolang mag je hier doen of je thuis bent. Ik heb het vuur aangestookt, let nu op dat het niet uitgaat, de rook moet boven de heuvel stijgen, vaarwel’.

Meteen verdween de kabouter in een hol in den grond en ik bleef met den grooten vriendelijken hond alleen. Ik ging naar binnen en bekeek de kleine woning, deze was heel eenvoudig gemeubeld doch er scheen niets te ontbreken. Er was een tafel gedekt waarop brood en melk stond en omdat de kabouter mij gezegd had te doen alsof ik thuis was nam ik daarvan. Dan bedacht ik zijn opdracht betreffende het vuur en ik wierp nieuwe brandstof daarop en ging naar buiten om te zien of de rook hooger steeg dan de heuveltop reikte. Juist had ik gezien dat dit in orde was toen op den zelfden weg waarlangs ik gekomen was een man naderde. De hond die mij overal op den voet was gevolgd en mij voortdurend gadesloeg bemerkte den man tegelijkertijd en ging hem nieuwsgiering een weinig tegemoet, hij deed ook nu niet onvriendelijk doch maakte

geen teeken van herkenning en kwispelde niet met zijn staart zooals hij bij mijn komst had gedaan.

De vreemdeling liep langzaam ofschoon hij voor den hond geen angst scheen te hebben zooals ik toen ik daarboven was, maar hij was oud en de heuvel steil, hij had daarom moeite om het huis te bereiken. Nadat hij eindelijk geheel was afgedaald, mij terloops groette en zich naar de deur van het huisje wendde om binnen te gaan vroeg ik: 'wie ben je?'

'Wie ben jij?' was zijn wedervraag. 'Ik ben de bewoner van dit huis.'

'Dat geloof ik niet', antwoordde ik, 'want de hond herkent je niet en de bewoner zou eerst vanavond terugkeeren'.

De man glimlachte en sprak: 'ik ben de nieuwe bewoner van dit huis', en hij ging naar binnen.

Ik bleef met de hond buiten staan en spoedig zag ik de rook verminderen, ik begreep hieruit dat de vreemde bezig was het vuur te dooven. Toen ik daarop ook naar binnen ging zag ik hem aan de tafel zitten en brood eten; zonder iets te zeggen legde ik opnieuw vuur aan, zoodat het al gauw weer helder opvlamde. De man liet mij begaan, maar toen ik zijn oogen ontmoette bemerkte ik dat zijn blik treurig was; die zwijgende blik verschrikte mij alsof ik het groote leed van de wereld even in het gelaat zag en ik bleef aarzelend in zijn nabijheid. Hij had zijn oogen terstond afgewend en keek nu zonder uitdrukking vóór zich. Een oogenblik dacht ik dat hij mij veel te zeggen had, doch hij zei niets en dan begreep ik dat hij slechts wachtte opdat hij het vuur opnieuw zou kunnen uitdooven nadat ik mij verwijderd had. Maar er was een macht die mij dwong de opdracht van de kabouter niet te verzaken en daarom bleef ik in het vertrek. Na geruimen tijd vroeg de oude: 'wat verwacht je van de rook die uitstijgt tot boven de heuvel?'

Ik deelde hem mee wat de kabouter mij gezegd had. Hij sprak somber: 'voor mij stijgen kabouters niet meer uit de aarde op. Ik zoek een stille plaats om te rusten en ik dacht dat ik die hier gevonden had, maar je hebt dat verhinderd.'

'Maar als de bewoner vanavond thuiskomt?' vroeg ik. 'Hij zal ons misschien geen van beide hier dulden en zoo zou je rust hier toch niet lang duren.'

‘De bewoner komt hier in jaren niet terug’. zei de vreemdeling. ‘Ik ken hem en ik weet dat hij dezen morgen voor een lange zwerftocht de wereld introk. De kabouter sprak van zijn terugkomst vanavond, maar kabouters spreken een anderen taal dan wij menschen. In de avond van zijn leven zal hij hier terugkomen, maar hij is nu nog jong, zoo jong als jij?’

Ik dacht na en sprak: ‘ik zal heengaan en je hier alleen laten, doe dan met het vuur wat je goeddunkt. Ik ben niet treurig en verlangend naar rust zooals jij?’

Pas had ik dit gezegd toen we gedruisch van veel stemmen hoorden naderen. De oude man zei: ‘nu is het te laat!’ Meteen stond hij op en ging naar buiten. Ik volgde hem. Een luidruchtig gezelschap kwam op het huis af van een anderen kant dan waar wij vandaan waren gekomen. Zij hadden ons spoedig bereikt en vroegen ons lachend en nieuwsgierig wie wij waren.

Ik zweeg maar de oude man antwoordde: ‘ik ben een goede bekende van de eigenaar van dit huis en toen hij mij eenige dagen geleden ontmoette sprak hij ernstig met mij over zijn voornemen om een lange reis te doen, en aan 't eind van ons gesprek beloofde hij mij dit huis en het vruchtbaar land dat er bij hoort. Ik mocht hier tot aan mijn dood wonen.’

Een van het gezelschap sprak nu: ‘wij ontmoetten de eigenaar nog deze morgen en wij dronken samen ten afscheid. Hij was vroolijk met ons en wij zeiden: “geef ons je huis, wij zullen je land bebouwen en de vruchten niet verloren laten gaan en wij zullen er veel dagen in ongestoorde vreugde doorbrengen”. Toen beloofde hij ons: “als de rook zoo aanstonds nog boven de heuvel uitstijgt, zooals die vorige dagen placht, dan geef ik je het huis.” Wij dachten alle dat het scherts was en lachten hem uit omdat hij zoo weemoedig de woning herdacht die hij pas had verlaten, maar nadat hij weg was zagen wij werkelijk de rookkolom boven de heuvel uitkomen en daarom zijn we nu hier om ons te vermaken.’

‘Ik stookte het vuur’, zei ik beschaamd. ‘Ik wenschte wel dat ik het niet gedaan had.’

‘Wij zullen je heel niet wegjagen,’ zei een ander uit het gezelschap op luchtigen toon tot de oude en de anderen beaamden dit door woord of gebaar. ‘Blijf hier zoolang je wenscht

en neem van de opbrengst van het land zooveel als je noodig hebt! Maar wij willen hier komen zoo vaak we lust hebben en je zult veel gezang en vroolijkheid bijwonen.'

De sombere man schudde slechts het hoofd en ging heen. Ik achterhaalde hem toen hij eenige schreden ver was en sprak bewogen: 'ik ben een arme zwerveling zooals jij en op dit oogenblik net zoo bedroefd. Zeg mij een vriendlijke groet nu je heengaat!'

Hij glimlachte en zei op goelijken toon: 'vaarwel.' Hij liep door en besluiteloos bleef ik staan. Een uit het gezelschap riep mij hartelijk toe: 'nu moet je onze gastvrouw zijn omdat je voor ons het vuur hebt gestookt!'

Ik kwam wat onwillig terug omdat ik bedacht of het niet beter zou zijn de oude te volgen, doch eensklaps zag ik een jeugdig lachend gezicht voor mij en mijn gedachten vervloden, ik staarde haar bewonderend aan en zij lachte en vroeg plagend waarom ik zoo schuw en verdrietig was, en terwijl ik in dit stralend meisjesgezicht keek werd een nieuw wezen in mij wakker. Mijn hart werd licht en mijn lach werd gelijk aan de hare en ik had behoefte om dwaze vroolijke dingen te zeggen zooals zij ook deed en zooals allen deden.

'Heb je wel ooit mooie kleeren gedragen?' vroegen ze mij en ze haalden een weeftoestel van den zolder, ze hadden gerei meegenomen en wol en zijde in vele kleuren. Ik juichte om de mooie weefsels die ik in gedachte al voor mij zag en een der meisjes ving aan te werken en sprak: het eerste kleed dat ik maak zal voor onze gastvrouw zijn en het tweede voor een bruid en het derde voor een koningin, want het wordt al schitterender.'

'Welke bruid?' vroeg een andere en dan klonken van buiten stemmen die ons riepen om te komen luisteren en wij snelden het huis uit. In den hof, achter den tuin, stond een der jonge mannen in een appelboom, gereed om een toespraak te houden, hij werd met gelach en handgeklap aangemoedigd en hij sprak: 'wij zijn hier gekomen om bruiloft te vieren maar bruid en bruidegom zijn nog ver weg, het zal nog veel zomers en winters duren eer zij komen. Dat zal dan eindelijk een starre plechtigheid worden maar wij hoeven daar vooreerst nog niet aan te

denken en omdat we sterfelijk zijn weten we zelfs niet of we hun komst zullen beleven. Wij zijn jong en willen zonder vrees en zorgen zijn en daarom is het er nu om te doen de heerlijkste spelletjes uit te vinden, en we moeten hier zingen en dansen ter eere van de bruid en de bruidegom die er niet zijn! Al wat het land hier opbrengt hoort ons toe, we zullen zingend ter markt gaan met manden vol vruchten en we zullen hier om het hardst werken als we lust hebben. En die niet werkt en lui is moet de mooiste liedjes zingen en de vogels moeten vluchten naar de stille bosschen omdat hun gekweel niet meer hoorbaar zal zijn bij onze vroolijkheid. Het is onze plicht elkaar tot ijver op te wekken, maar die het ijverigst is in de dwaasheid zal de hoogste prijs behalen!'

Hij werd beloond en onderbroken met kreten en handgeklap en een der meisjes vroeg: 'hoe lang zal je mij nog met appels gooien, dwaze verkwister? Voorspel ons nu nog: zullen we oud en rijk zijn als bruid en bruidegom eindelijk hier aankomen?'

'Wij zullen altijd jong blijven, en arm omdat wij verkwisters zijn,' antwoordde de jonge man en kwam met veerkrachtigen sprong af van zijn hooge plaats. Hij zong en werkte daarna in den tuin en eenige van zijn vrienden vingen mee aan den grond te bearbeiden of stoeiden en snelden den heuvel op en ik hoorde gejubel om mij heen, er was een overvloed van woorden en liedjes, een luidruchtig geroep over en weer van die in het huis bezig waren en van die zich buiten ophielden en zij allen deden mij vragen alsof ik dagen eerder dan zij hier was aangeland. Ik hoorde mijn eigen stem nog nooit zoo luid en opgewonden; bij al de luchtigheid der gasten behandelden ze mij toch in ernst als hun gastvrouw en zoo was het mij alsof ik weer een tehuis had gevonden en alsof dit tehuis tevens een paradijs was.

Midden de vroolijkheid ontroerde mij wel de gedachte dat zij alle zoo schoon waren, zoo sterk en zoo teer, en dan was het mij of ik alleen leefde en of zij schoone dooden waren en er was toch een dronkenschap in mij om te wedijveren met hun jeugdig luidruchtig gedoe. Toen zij mijn eigen schoonheid prezen en de mooie liedjes die ik zong, luisterde ik met

ijdelen blos maar soms verstilde ik en stond betooverd stil in aanschouwing en luisterde. En toen een geschater uitbrak, een lang welluidend gejubel na een zot spel van plagerijen, luisterde ik en het was mij of ik wijn dronk, en toen de laatste klank wegstierf meende ik dat ik de zuiverste wijn van het geluk had gedronken. Toen een der gasten mij laat op den dag vroeg of ik nog berouw had omdat ik hen onbewust hierheen had gelokt antwoordde ik ‘neen’ met geheel mijn hart. En toch was ik mij kort daarop bewust welk een wreedheid het leven van deze dag inhield, want de oude zwerver had er zijn rust bij verbeurd en hij was al deze uren volkomen vergeten. Omdat de dag haast heen was en omdat het avondrood in het Westen waarschuwend door de boomen gloeide dacht ik aan hem; ik wist dat geen der anderen het deed, maar toch verstilden zij alle een weinig omdat de dag bijna voorbij was.

‘Zie nu naar mijn stil spel’, riep eensklaps het meisje dat mij dezen morgen het eerst begeesterd had met haar stralende lach, ‘nu zal ik wonderen doen’. Zij plukte een groene rank af en hief die op, er groeiden roode bloemen midden de groene blaadjes, dan legde zij hem als een krans om haar hoofd en vouwde de armen. Ik zag ademloos toe, doch de anderen schenen haar tooverij wel te kennen en waren niet zoo oplettend; een enkele van de jonge mannen arbeidde voort in den tuin en zong een groot lied en keek in 't geheel niet naar haar. Uit de krans sloegen vlammetjes omhoog, daarna waren de bloemen verdord en zij nam de krans af en wierp hem ver weg. Zij plukte een groote bleeke bloem af en kuste die en hield hem daarna rustig in haar hand en zij keek speelsch doch onafgebroken naar de jonge man die arbeidde. Hij stond thans meer gebogen en zijn zingen werd neuriën, maar allengs richtte hij zich op en eindelijk keek hij de toovenares aan. Er klonk een kort onstuimig handgeklap; in de stilte daarna naderde hij haar langzaam, droomerig voortzingend en hij hield zijn spade in de hand. Zij glimlachte en haar vrienden keken lachend toe zonder verbazing; bij haar gekomen knielde de zanger voor haar neer en zij wierp met onstuimig bewegen de bloem in zijn haren. De bloem kleurde zich lichtrood en donkerrood en het meisje nam ze opnieuw in haar hand en kuste haar

en dan verdorde de bloem en ze wierp haar weg. ‘Laten we zingen gaan,’ riep ze en ze begonnen alle tezamen een lied te zingen, ik bleef op eenigen afstand en luisterde maar, want ik had nog nooit zulk een mooi liefdeslied gehoord. Toen het uit was zong het meisje alleen, een zoete verleidende zang, daarna veranderde haar houding, zij wachtte en was machteloos en had haar tooverkunst aan haar minnaar gegeven. Hij ging van haar weg maar overal waar hij ging bewerkte hij met zijn spade de grond en waar hij zoo de aarde had aangeraakt bloeiden terstond bloemen, het werd een weg van bloemen tot hij stilstond op de plek waar hij vandaan was gekomen, hij arbeidde hier niet meer doch stond half verscholen tusschen de heesters, wachtende. En al spoedig kwam het meisje langs dien weg naar hem toe en om haar voeten hechtten zich bloeiende ranken, en toen zij bij hem stond kuste hij haar en knielde nog eens, om een van de bloemen te plukken die om haar voeten bloeiden. Tegelijk knipte zij met een schaartje een haarlok van zijn hoofd en vluchtte van hem weg, het liefdesspel was geeindigd. Zij kwam ongemerkt bij mij en vroeg, mij lachend en plagend aanziende: ‘waarom keek je met zoo groote oogen naar onze minnarij? zie, er is niemand anders die er tot het eind toe op gelet heeft! De anderen kennen mijn tooverkunst en morgen of overmorgen zal je ook hen zien spelen en weer anders, altijd een nieuw spelletje.’

‘Bewaar je die haarlok trouw?’ vroeg ik haar en zij nam hem uit haar zak en liet hem mij op haar hand zien. Het was een fijne bruine haarlok en terwijl hij daar lag veranderde hij tot een veertje en het veertje werd een vogeltje en dat vogeltje sprak: ‘laat mij vliegen, ik wil naar het avondrood dat achter de boomen gloeit en het zal gauw verbleeken!’ Het meisje liet hem los en wij zagen hem wegvliegen naar het Westen, hij was zoo klein dat wij hem spoedig niet meer konden zien. Eer ik het wist stond ik alleen naar de zonnegloed te staren en nu zag ik in een der boomen buiten den tuin iets dat sneeuwwit blonk, ik ging daarheen en vond een wezen dat groote witte vleugels had en een stil blank gezicht. Zij sprak: ‘ik kom je meedeelen dat de oude man, die je hier vanmorgen hebt ontmoet, zooeven gestorven is. Je zag hem weggaan

maar hij is nog terruggekeerd en liep langzaam in een wijden kring om dit huis en dit land heen zoodat niemand hem zag, maar hij zag en hoorde het lustig gedoe hier en zijn hart was bitter omdat het hem deed terugdenken aan zijn eigen lang verloren jeugd. Daarop ging hij voorgoed heen en liep eenige uren ver; geen bekende zag hem en hij lette niet op vermoeidheid, toch was het te veel voor hem. Toen hij eindelijk ging zitten om uit te rusten wist hij niet dat hij nooit meer zou opstaan, maar zijn bitterheid week en ik hoorde hem mompelen: dwaas die ik was om heen te gaan van het huis dat mij was toegezegd! Waarom wou ik in den blinkenden dag meer zijn dan een grauwe bedelaar die leeft van de barmhartigheid van de blijde sterke jeugd? In nacht en stilte ben ik meer dan die jonge schepsels, dan zou ik heer en meester geweest zijn, rijk als een koning in mijn huis en beschermer van hun zwakheid. Ik zal terug gaan!'

Dit waren zijn laatste woorden maar toen kwam ik naast hem en hij wist dat zijn einde nabij was. Ook zijn berouw vervlood en zijn laatste gedachten over jeugd en ouderdom vervlogen als één lange droom'.

Zij zweeg en mijn eerbied voor haar was zoo groot dat ik terzij blikte; spoedig zag ik ver van mij het bewegen van witte vleugels en de plek waar zij naast mij gestaan had was ledig. Het begon schemerig te worden; teruggekomen in den tuin vond ik de gasten in druk gesprek bijeen, doch in hun oogen zag ik nu onrust en hun zorgelooze stemming was voorgewend. Wij gingen het huis binnen en aten en dronken samen maar de zee van mijn vreugde was weggevloeid; ik deed opgewekt doch ik was onrustig als de anderen. Het werd avond en de gasten maakten zich alle gereed om naar hun eigen woonplaats, die zij zeiden dat niet ver verwijderd was, terug te keeren; ik ontstelde want ik had gehoopt dat tenminste een hunner bij mij zou blijven of mij aanbieden mee van hier te gaan. Maar zij schenen noch het een noch het ander voornemens, zij stonden spoedig allen klaar om afscheid van mij te nemen en ik besefte eensklaps dat ik niet verdragen kon alleen hier achter te blijven. Daarom smeekte ik hen niet weg te gaan, of mij mee te nemen maar zij weerden alles af en troostten mij slechts

dat zij morgen allen zouden terugkomen en dat ons leven van spel en heerlijkheid zou voortduren heel de zomer en ook de wintertijd.

‘Slaap wel, tot morgen’, zeiden ze bij het heengaan en ik bleef alleen met de hond achter. Droefheid overviel mij, ik voelde mij eenzamer dan op eenige plaats waar ik voorheen geweest was. Ik streelde de hond en zei tot hem: ‘had je die oude zwerver vanmorgen maar welkom toegeblaft inplaats van mij, het zou beter voor je geweest zijn, arm beest! Hij zou hier misschien nog jaren met je voortgeleefd hebben en ik moet je verlaten nog vóór de nacht. Want ik kan het hier niet uithouden.

Toen begon de hond spreken en zei: ‘ik gehoorzaamde de kabouter’.

Zoodra hij dit gezegd had verscheen de kabouter zelf met een brandende kaars in zijn hand en zei tot mij: ‘hier is een licht voor je, dat zal heel den nacht branden. Geef je niet aan je droefheid over, ga slapen.’

Hij verdween en ik bleef nog lang met het licht in de kamer zitten, ik zag dat de kaars al brandende niet kleiner werd, maar toch kon ik niet blijven. Ik verliet het huis en zocht in den donker omzichtig mijn weg, ik wilde de wegen vermijden waar de oude man en de jonge gasten geloopen hadden. Eenmaal op weg voelde ik mij al minder gedrukt, ik sprak mijzelf moed in en wende spoedig aan het donker, het was een mooie zomernacht, ik wilde de groote zwarte bosschen vermijden en de lucht was zoet van heestergeuren hier en daar en boven mij waren sterren en geen wolken. Ik was al een heel eind gevorderd toen ik eensklaps de kabouter op mijn pad zag staan, doch hij was niet schrikaanjagend en ik bleef kalm even wachten om te hooren wat hij mij nog te vertellen had. Hij zei: ‘ik had je een goed en prettig leven bereid en nu kies je een onzekeren weg. Dat is wel dwaas!’

Ik vroeg: ‘waarom heb je dan niet aan een van die gasten opgedragen mij gezelschap te houden in den nacht? Dan had ik wel graag gebleven!’ De kabouter antwoordde: ‘het zijn vreemde wezens. Overdag worden ze niet gestoord door eenige droeve gedachte of ernstig nadenken, maar 's nachts klagen en

weenen zij en als zij slapen doen ze angstige kreten hooren, want dan hebben ze sombere droomen. Daarom beval ik juist dat ze je in den nacht alleen zouden laten.'

'Maar het huis waar zij geweest zijn is in den nacht triester dan eenige andere plaats in de wereld,' zei ik, 'en daarom wil ik er nooit terugkeeren.'

(*Wordt voortgezet*.)

Afdoening uit den bundel ‘Najaarsloover’
Door
W.L. Penning Jr.

I Tot mijn lezers

Ver van vermaard
‘Stille aandacht waard,’
Knikte ik mij toe
Zoo menigmalen
Mijn donk're wijk
Een zielvol blijk
Van lezers-vreugd
Kwam binnenstralen.

Wat ik begeer,
Gaat lof en eer
En weidsche naam -
Gaat roem te boven;
Mij trok het meest
Verwante geest
En plaats in 't hart -
Die-saâm mag 'k loven!

‘Dank!’ wuif 'k, en weet -
Mijn werk gereed?....
Weet dat gij 't blijft
Uw aandacht schenken,
Nu 'k liefsten lust
Weêrsta, en rust
Voor 't sporlig hoofd
Ga binnenwenken.

En 'k voel me als een
Die doelloos heen
Voet zet aan ballingskust,
En eenzaam voort moet dwalen,
- Gedrost van 't schip
Eer storm en klip
Den vaarder dwingen zou -
TE LAAT bakzeil te halen.

II De goede geest in booze nacht

Nu werk van waanzin de aarde ontwricht -
Elk volk zich tegen 't ander richt,
Ten toppunt van afgrijslijkheid
Geen heenkomst weet uit wereldstrijd - -
Nu buig 'k uit opstand mijner ziel,
Waar schrijnend meêlij' samenviel
Met schaamte om euv'le heerschappij,
Diep buig 'k voor Vrede-stem in mij,
Stem van den goeden geest bij nacht:

‘Wien dient uw bitt're wake, uw klacht?
Niet meê-verdwaasd, smaad licht noch vuur,
Wijl 't óm u donker is en guur.
Een straal uit eeuwig klare zon,

Een sprank uit eeuwige liefdebron
Beloof 'k aan vriendlijk willend hart;
Herken me aan reinheid uwer smart,
Aan dorst naar daad in stil bestaan,
Verkillend onder 't machtloos staren
Op legioenen martelaren -
Gestriemd langs immer woester baan,
Vergaande, of doende aldoor vergaan....

Daar nutloos u de rust begaf,
Keer u van 's Duivels kijkspel af,
Het treurspel waar 't *Genie* voor buigt,
Terwijl er 't hart van rilt,
Als kluchtspel toegejuicht.

Keer in; verwarm, laaf u aan mij -
Erken me, en droom uw droom:
Gods bloeiende aarde VRIJ!'

III Tot mijzelf

Hoe schelms besloop u de ouderdom:
Verrast ontwaart ge - uw tijd haast om-,
Uw laatste boek haast volgeraakt,
En veel verkeerds - nooit goedgemaakt!
'Hetzij uw dichtwerk, 't zij uw leven
Naar goed of kwaad den doorslag geve,
- Al wat u schoort en wat u schort
Saâm in de schaal, geeft droef tekort....
Vroom was uw wensch, vaak zwak uw strijd;
Wat is moet zijn! zucht zielespijt.

Láát, oude! valt ge uzelf zoo tegen;
Doch, al nog heer van 't oogenblik,
Voel - ongespaard door beter ik -
De ontroering in uw voordeel wegen.
Geklemd aan avond-eigendom,
Zie naar geen dagverzuim meer om,
Noch bind uw zaak aan de eeuwigheid -
Aan God behoort ze, ú dringt uw tijd.

Werk voort, stil voort; of gaat het niet,
En neemt ge ontslag, u l o o n d e u w l i e d;
En hoopt ge als blijde levensrest
Door luister-oor nog keur te erlangen
Uit and'rer oude en nieuwe zangen,
Waardeer de lees-hulp, die gij prest;
Schat hoog uw tolken! Dank hún doen,
Teert (al naar 't loopt) uw geest -
Op 't w a c h t g e l d of 't p e n s i o e n.

En zoekt ge op menig graf nog rust,
Wees te eer den levende tot lust.
Schuw drift, duld leed, vergeet oud kwaad.
Los van bereekning - boete om baat -
Leef wijs bij 't uur, van ziel zoo kloek
Als sloot gij niet uw laatste boek,
Jongste uwer zeven stille zorgen -
Het eenige, nog ongeborgen.

Wacht af! en gaande uws weegs in vreê,
Zie op uit weeldewensch
Naar berg van wereldwee....

Opdracht bij voorbaat aan Frans Eydman

Waar 'k daaglijks welkom gast mag heeten,
Waar de oude dag zich laat vergeten,
En 't schoone vat heeft ondanks al,
Komt langverleden uur weêr gloren
‘Toen onze vriendschap werd geboren -
Zeg 'k weêr Jan Luyken na -
Bij niet dan los geval.’

Klaar rijst het feestplein ons voor oogen,
Waar 'n dreumes, aan 't gedrang onttogen,
Plaats, kijkplaats! op uw schouder nam;
En ik, die groetend me ommedraaide
Naar 't kind dat dol zijn vlagje zwaaide,
Wildvreemd u in den weg -
Met u in botsing kwam:

Als *genius*, eer 'k het wist of waande,
Hield uw beslist ‘Hou daar!’ mij staande -
Een boek ving 'k, dat uw arm ontgleê,
En toegereikt uw vraag deed wellen:
‘Gelezen?...Niet?...’Gij - aan 't vertellen!
Aan 't luist'ren - ik! Bij 't gaan -
Voor goed bevriend wij twee!

Sinds, hoe uit-een de hand vaak bouwde,
Gebuur bleef 't hart:
- Vriend en vertrouwde,
Vandaag al volle vijftig jaar,
U wijden moog 'k mijn ‘Najaarsloover’!
Helt menig rank naar Treurnis over,
Stil eerde uw kiesch ontzien -
Stil weerde uw bijstand haar.

Gegroeid uit diepgeworteld leven,
Voor kleinen kring in 't licht geheven,
Zag dicht aan dicht naar 't bund'len uit,
Tuk op uw naam als reisgeleide....
Dat feestplan smoort in 't wee der tijden,
Maar de aandrift - kan ook Zij
Door wereldschok gestuit?

Veel lieds heb ik u toegezongen,
Ook als naar 't oog de tranen drongen
Om snarenknapping in uw lot;
Uw vreugdhernieuwing mogen deelen,
Den lofzang om uw huis doen spelen,
- Mag hulde uit dankgevoel
Kil stuiten op verbod?

Een boek heeft ons elkaar doen vinden:
Komt straks van 't Gouden Feest der vrinden,
En beider groene geestesjeugd,
Dit blad zijn mare in 't licht te stellen,
Dan laat uit m i j n boek zich vertellen:
Hoe blijde, al half een eeuw,
De vál van 't a n d ' r e ons heugt;

En hoe zich de Opdracht liet aanvaarden,
Terwijl er schimmen om ons waarden
Van zooveel rijker, hooger schoon:
- In buurschap, daaglijks meer geprezen,
Wat heeft me uw stem al Schats gelezen,
Waar 'k thans mijn Gastvrouw plaag
Om feestklank volst van toon.

Den 19den van Sprokkelmaand 1916.
Rijswijk (*bij Den Haag*).

Mijmeringen
Door
P.N. van Eyck

V
de Blinde

Heesch en regelmatig, als de klacht van den wind door de schoorsteen, een nabije kreet, aangevaren uit de verten der eeuwigheid en dragend echo's uit alle landen voorbij de horizon, klinkt, in de straat beneden het venster, de roep van den lichtloozen bedelaar. ‘Cieco, cieco,’ schreit, een verwijt tot het noodlot dat doof blijft als alle voorbijgangers, - makkers, zij, van den krijtenden blinde - de roep der ellende door den ijlen morgen, bittere noodzaak van den jammer, boetend aan zich zelf door die leeftocht-smeekende vernedering, dat hij den man zijn arbeid om brood ontnam...

En ik denk aan dien dag mijner kindsheid toen mijn oogen, te zwak geworden voor het licht der dingen, voor het eerst de hulp der doode glazen verdragen hadden, zonder welke - zoo voel ik het thans - de wereld zich van mijn kennis verwijdert tot een vage, wazige verte. Mijn vroegere aarde! Zij was één geweest met mijn innerlijk dat, voor zich zelf, als de eenzaamheid inviel, vol was van vlottende grijze nevels waar enkele duistere droomen uit opdoemden als donkere kapen uit mistige zee, - schaduwbeeld van grootheid, ideaal dat misschien genaderd maar niet bereikt kan worden. (Het was, toen ik, wandelend in den doorzichtigen namiddag langs het strand van Nettuno, in de verte de Monte Circeo zag kleuren voor de lucht, ver-

kleuren in de zee, nog altijd hetzelfde voor den man wien kennis der dingen nooit werd het wijde rustende licht van den laten lentedag, maar een verschieten van schichtige bliksems door schemerige neveling van wolken. Want meestentijds voelde ik mij droefgeestig om de vaagheid der wereld, die de vaagheid was van mij zelf, als de aanvulling of veruitwendiging van mijn wezen, waar ik dan, ondanks mijn weemoed, in rusten kon; en mijn ziel leefde in een groote eenheid waarbinnen het ik en de wereld de deelen waren derzelfde gemeenschap.

Ik ontdekte een nieuwe aarde, rijker dan ik mij ooit verbeeld had, fel, strak en kleurig, met iets onbewegelijks waardoor al die strakheid, die felheid, die kleurigheid eeuwig schenen. De dag werd een wonder, een lange ontdekkingstocht door de uren met al de verrukking van het immer weer andere, onverzadiglijk ingedronken nieuwe. Alles leek gespannen zóó strak, of het breken zou, en het vreemde was dat alles in die gespannenheid zijn natuurlijke staat scheen te hebben, en dat de hemel, zoo scherp en krachtig ook hij, gelijk een oneindige sanctie der strakheid zich spánde boven de stad, als had hij zijn ondoorgrondelijke ruimtelijkheid verloren. En ik weet hoe ik, tegen den avond, van tusschen de makkers met wie ik, stil in mijn geheim, huiswaarts keerde, achterbleef op een brug en omhoogkijkend de brandende lantaren aanschouwde, te voren altijd een wemelende eenheid van schijn, als, verwazend naar haar zoomen, een stralende bloem van gloed, en die ik nu aanschouwde als een drieheid van lampen, scherp naast elkander, nauwlijks verbleekend in de doorschenen glanskring hunner eigen, roerlooze uitlichting.

Maar toen ik later, in mijn kamer, met een kloppend gevoel in mijn hoofd of mijn bewustzijn zou bersten, dezelfde stelligheid van kleuren en lijnen rondom mij bestendigd zag en mijn oogen mij pijnden van vermoeienis, is een groote droefheid gekomen en, met mijn handen voor mijn gloeiende oogen alleen met mijzelf, heb ik tranen voelen neerdruppen langs mijn vingers. En het eenige gevoel dat ik mij van dien avond herinner, is een heete wanhoop, een terughunkeren naar het wazig bedrog van weleer, mijn gisteren, een gevoel, bij de gedachte dat deze zware strakheid nu voor altijd mijn deel zou zijn, van zoo onpeilbare ellende, als enkel een knaap kan voelen in de duize-

ling van zijn onbewuste levensaanvoeling, wanneer het absolute van zijn kinderdroom uiteenscheurt en in de eerste schamplichten van kennis de wereld hem dreigt door den haast onwrikbaar harden samenstand van haar betrekkelijkheden.

Toch, is de vermoeienis verdwenen en het gespannen visioen werd het gewende. Dit echter bleef na van de kleine gebeurtenis waardoor te zwakke oogen geholpen werden: dat het verbond verbroken was en dat de wereld, groot en van mij gescheiden, buiten mij lag als een andere eenheid, die mij geluk gaf wanneer ik iets van mijzelf in haar herkende, maar mij, wel het allermeest, smartte, zoovaak ik haar om gemeenschap vroeg en zij geenerlei gemeenschap te geven had.

Wij doorleven allen hetzelfde en het begeerde zien wordt een betreurde pijn. Wij hebben den drang naar geluk, doch niet in kennis ligt het geluk, en daar het menschelijk leven zelf den onbedwingbaren drang naar kennis in zich heeft, is de drang van ons leven, terwijl de kennis onvolledig of valsch blijft, naar zijn eigen pijn. Na ieder poging om op de drift des geestes hooger te stijgen tot een absoluutheid die onze begeerte is, lijden wij aan de wanhoop van het kind dat, na de verwondering om zijn rijkdom, moet schreien om zijn onherstelbare armoede. Verlangen naar geluk, verlangen naar kennis, op beide stroomen tegelijk zou de mensch willen varen naar het doel, zelfs als het de dood, een zinvolle dood dan, wezen moet. Zelfbedrog, want zij bruisen elkaar tegemoet en storten aan elkander, en in de draaikolken vindt de mensch dien anderen, zinloozen, dood van zijn ondergang, die bitter is en het leven een vloek zou maken, als wij ooit mochten leeren hem als het noodzakelijk einde te voorzien.

Zoo zijn wij allen als blinden, dwalend door de straten der wereld en smeekend met heesche regelmatige kreet om het brood der kennis dat niet voedt. Zoo zijn wij allen de ongelukkigen in wie het instrument van hun jammer zijn misdrijf boet door te bedelen om het geluk dat het zelf onmogelijk maakte en waarvan ons bijwijlen een aalmoes wordt toegeworpen. Zoo is het leven dan niet mogelijk zonder aanvaarding onzer werklooze blindheid, deze verloochening onzer kennisdrift, òf de aanvaarding van het leed om onze onmacht, die verloochening van

onzen geluksdrang. Als niet volheid des levens ons eenig doel is en wij, gelijk de blinden wier andere zinnen, gescherpt door 't eene gemis, tot nieuwe oogen worden, èn onze kennisdrift ganschelijk behouden èn ons noodzakelijk leed aanvaarden kunnen, omdat het de dagen vol maakt en het leven - kort.

Wij moeten den blinde beluisteren al zwijgt zijn kreet. Wij hooren die kreet in zijn stilte, want méer dan de roep om brood beteekent zij, voor ons, de ononderbroken ervaring van blindheid en de roep om het licht. Een roep om het licht die door de bede in den roep om de aalmoes-zelf beantwoord wordt en nochtans voortgaat heesch en regelmatig den ijlen morgen te wonden. Wie onzer zal den weegschaal houden, dat hij geluk en kennis wege, - wanneer geluk zonder kennis ons geen geluk is en kennis zonder geluk, daar zij immers de laatste kennis niet zijn kan, geen kennis? Het leven wordt dan slechts mogelijk door een gespannen aanvaarding uit vrijen wil; een aanvaarding die uit een zwakheid, ja, ontstaan is maar de grootere zwakheid buiten sluitend, het leven vol maakt en ons sneller doet voortstuwen naar ons doel dat op den kringloop der eeuwen, van alle samenstelling de ontbinding, van alle leven de dood, of het Nieuwe Leven is.

VI
Allerzielen

Verre woorden zingen door mijn peinzen....Eens dwaalde ik rond door den avond, het schemerde en langzaam ging ik langs het popel-zwarte pad naar het kerkhof waar geen doode mij wachtte....

> Want mijne doode droeg ik in mij om,
> Mijn liefde met haar dorre, korte gaven,
> Steenkoud en strak als ginds de kille graven, -
> En alles lag in starre rust rondom....

O, ik herken u, stem mijner jeugd, ik herken u, klacht van het hart dat achttien jaar was en zich oud voelde als het hart der wereld. Jeugd van een ziel die te spoedig het gansche leven verloochend had en met een rilling terugschrok voor den

verschrikkelijken tred door de dagen, van jaar tot jaar, uit niets, door niets, tot niets, - haar menschelijk lot. Weet gij nog, vriend, die sprak van uit een zelfde gevoel, en sprak, tot mij, van de plicht anderen dat niets dragelijk of vergeten te maken? Ik kón het niet want ik was onmachtig tot menschenliefde en dacht dat ik mij zelf verschrompelen voelde. De doode die ik in mij omdroeg, een doode liefde misschien, was mijn eigen doode ziel.

Het is Allerzielen, avond bijna, ik beklim den steilen weg naar San Miniato, de kerk en het kerkhof. Ik weet, ook nu, dat ik daar geen doode heb, maar dan: dat ik geen doode meer in mij omdraag, kennend in mijn hart een levende liefde, en mijne ziel een levende ziel. Menigmaal, en ook nu, niet blijde, berg ik toch, diep in mij, den zwaren schat van het geluk.

Het is vol op den weg, op het kerkhof. Bijna allen die hier gaan, hebben hun dooden die zij bloemen brengen en een licht ontsteken voor den grafsteen. Al die kleine, trillende vlammen, in den avond, vertellen te zamen een vreemd, weemoedig verhaal van de eenzaamheid der gestorvenen en de droefheid van alle doodgaan; want met welke gedachten de mensch zich te troosten tracht of zich wijsmaakt dat zijn leed getroost kan worden, schrijnend beseft het wie, hier en ginder, enkele grafsteenen leest en in die eentonige, altijd weer andere, maar altijd eender uitgedrukte litanie bitterder dan door de stomme spraak der gele lichtjes, voelt, dat al de dooden eenzaam zijn en dat het leven van hen, die bloemen en kaarsen aanbrengen, niet meer voor hen is. Ik denk aan het vorige jaar, toen wij te zamen, als heden tegen de schemering, op het groote Romeinsche kerkhof door breede lanen naar den grens der nevelige boomen gingen, voorbij het hooge vuur dat armen en dwalenden ontsteken voor de dooden die door niemand met licht of bloem bezocht worden. Nijpende erkenning in deze eene, gezamenlijke, gedachtenis, van het diepst vergeten, - er is, ter wereld, geen triester uitgedrukte onverschilligheid.

Ik verlaat het kerkhof en zie, van mijn hoogte, naar Florence. Strakke verbeelding, door de gestalte der dingen voor het oog zelf, van het menschelijk leven: een groote stad voor hooge, donkere bergen. Ik zoek het raam langs de

Arno, waarachter mijn liefste nu leeft en haar gedachten vol maakt van de toekomst. Wat is het leven klein, daar zoo nietig dat nauwe raam verloren is in de duizenden en zoo somber achter de stad de duistere bergen opstandig zijn boven de vlakte. Wat is het leven groot, daar dat onstoffelijk gevoel uit mijn hart als een warme volle stroom naar het hare toestuwt, om haar heen zwalpt en naar de bergen reikt, wier hoogte hem niet weren kan als de wind van mijn verlangen hem doet zwellen tot over hun toppen, tot over de wereld! En wat is het dat duizenden nutteloos stierven, als onze millioenen een onmeetbaar niets zijn. En toch, hoe kan het ons hart één oogenblik vergeten dat duizenden dezen dag weenen om den geliefde, en vergeefs hun droom van liefde doen klotsen tegen den bergwand, waar hij moe van terugzakt naar de ziel uit wie hij ontbronde?

Daar ligt de stad, overneveld door dunne, blauwige dampen. Lelie van alle getijden, bloeit de blanke klokketoren omhoog tot de mist, onmiddellijk symbool van onze naar God heen rekkende begeerten. Wat lijkt hij laag! Stijgt gij niet hooger, drang des harten naar den hemel, of bedriegt gij uzelf van avond met den droom, dat deze nevel uw paradijs is en het doel reeds bereikt werd? Hooger welft de roode koepel der kathedraal, uitspansel boven het altaar, maar in de afsluiting van zijn bogen naar het zenith als een gierigheid van het aardsche, vol van wil om het aardsche te behouden en het hemelsche door een beeld van het hemelsche te doen vergeten. En de kanteelen van het stadhuis daarnaast, andere bestendiging der aardedrift die wil strijden en bestreden worden, die wil handhaven en vernietigen, tot zij ten laatste haar vernietigingslust gaat handhaven in den sterken stand der steenen. - Er is een weifeling binnen in mij en ik aarzel, als een onzekere weegschaal. Hoe kan ik de smart der duizenden achten als zij in de waarachtige grootheid van het leven als het ondeelbaar kleine niet kan gemeten worden? Maar hoe zal ik vergeten die vergeefs zich naar het verleden wenden, de naar liefde bevende hunkeringen, de versmoorde hoop en de bitterste smart des harten dat lijden moet, niet uit gemis voor zich zelf, maar enkel omdat het te geven had en niet meer geven kán?

Mijn vriend, hoort gij mij? Herkent gij mijn stem als zij van deze hoogte over de landen naar u heengaat en herinneringen wekt van voor jaren? Is dit de wijsheid waarvoor ik geboren ben en die gij nu, wellicht, kunt aanvaarden: dat alle dingen der wereld, en ons eigen lichaam, slechts de altijd wisselende vormen zijn, waardoor ons eenigst wezenlijke, het leven zelf, zich zichtbaar verstoffelijkt, zoodat wij dat eenigst wezenlijke, het leven, niet bezitten zouden, wanneer zijn wet niet was die der wording en verwording, welke het lichaam doet geboren worden, welke de pijn om verandering en dood noodzakelijk, vooronderstelling van alle zijn maakt. Maar dat wij door dit, in onze lichamelijkheid allen gelijkelijk bestemd zijn tot dezelfde pijn, in onze gezamenlijke voorbestemming tot smart de gemeenschap vinden, waarin wij met elkander blijzijn of lijden kunnen, en ons, door de erkenning hunner noodzakelijkheid als vooronderstelling van het menschelijk leven dat wij ondanks alles beminnen willen, tot geduld en resignatie kunnen doorvechten. Zoodat wij, naar onze bewuste levensvoeling, ook door het lichaam als in een groote broederschap verbonden zijn tot gezamenlijke vreugd en gezamenlijke pijn, maar, voelend de wet der levensdrift zelf, door dat gevoel deelhebben aan de eeuwige levensbeweging. Want wij zijn in het Eene, onveranderlijke, rustend in zijn blijvende noodwendigheid, - en tegelijk in de verschijningsvormen van het lichamelijke, verscheurd wordend in hun onophoudelijke wisseling. En het Eene, dat ons allen besefbaar wordt door de aanwezigheid der lichamelijke dingen, brengt ons tot aanvaarding hunner verscheuring, om in hen te leven, en het Vele, dat altijd door hetzelfde bestaat en gedreven wordt, dringt ons naar het Eene, om in hem te vergaan. Rust dringt naar verscheuring, en verscheuring dringt naar rust, - hierdoor vinden wij de volheid waardoor wij, niet uit elk afzonderlijk, maar uit beide te zamen, zonder wanhoop blijven voortbestaan. Zoo aanvaard ik u, leven, als de rust van het Eene dat in ons slechts door de verscheuring van het Vele zich bewust wordt, als de wemeling van het Vele dat er niet is zonder het Eene. Zoo, niettegenstaande de onmogelijkheid onzer ondeelbare eenheid zelve, winnen wij ons den *wil* tot leven, tot ons werk en onze wijsheid, tot ons blijzijn en ons lijden,

op de alle holten der wereld vullende en tot de ster ren opwaarts brandende vloed onzer volheid.

Zoo vreemd een wezen is de mensch. Hij is báng voor volheid. Veiliger dan in haar stilte leeft hij in luide leegte. Hij vergunt den treurende, op den dag der dooden, te weenen aan den grafsteen, zich te storten in zijn verdriet als in een kolk van ellende, doch stelt een perk aan deze smart, sluitend het kerkhof in de stonde dat de eenzame, eenzaam in smart en duisternis, zich wou bukken over zichzelf en vergaan in zijn weedom. Men dwingt hem weg uit zijn gemeenzaamheid met zijn doode, en saam met vele anderen, die, tot een nieuw jaar van gedachteloosheid gegord, versnaperingen koopen langs den weg, treedt hij moeizaam het pad naar beneden, weg van tusschen de anderen, naar de wemeling der stad en de stilte van het huis. Maar de bloemen geuren tezamen wijl zijn lichtje brandt voor de grafsteen, en het is vreemd te denken aan de weemoed van een kerkhof waar zinlooze gedachten op onvergankelijke marmers zwijgen als de dooden, waar de dichte geur der bloemen wankelt op de loome lucht en de gele kaarsen, boven den grond, het stil verhaal der verlatenheid fluisteren, als kleine roerlooze zielen, bleek en rank in het duister, dat door de schemerige geurwolk neerzeeg over de graven.

Gedichten
Door
H. Moulijn-Haitsma Mulier.

Als in een schelp het zeegeruisch
Zoo dringt het leven in ons huis,
Het geeft er maar een zwakken galm
En binnen is het veilig, kalm.

Geluk

Menschheid, als eens geluk u draagt,
Wat zal dan van u opklinken een volle, rijke toon,
Reeds hoor ik uw stem, zacht en toch machtig
Als de zwellende klank van een orgel is
In het wijde ruim: duizende kelen zingen.
Er blijft geen stofje zonder geluid,
Zóó vol stroomen de sferen van uwe muziek.
Menschheid, lieflijke, als gij gelukkig zijt
Juicht gansch het Heelal!

Rhytme

Zooals door 't slaan
Van golf op baan
Het binnenst openrijt
En òp uit zoom
Waait zilvren droom:
Zoo rijst aan grens
Van d' enklen mensch
Het rhytme van den tijd.

Annonciatie

Ik zat aan rand, toen warreling van vlammen m' omschoot,
Ik werd een woud van vuur, zuil, dansend, gouden groen,
En naast mij hief zich d' Oceaan, in zijn kolom
Zag ik zijn trotsch gelaat van strakke onzegbre spanning;
Hij stortte op mij toe, hij wierp zich in mijn schoot,
Fel vuurdoorgloeid was heel de donkre zuil
En een ontzaggelijke kreet doordaverde 't heelal!
Toen was weer alles stil, het water ebde en de vlam verzonk,
Zacht glansomzilverd was de dans der golven,
De mild doorstroomde aarde spieglend blonk. -
Zoo vlamden zee en aarde in éénzelfden gloed,
En tot den rand zijn van elkaar zij vol.

Kunstenaar en wereld.

Er komt altijd een uur, dat wereld u zal vragen
Om glimlach, om geloof aan haren schijn;
Bedenk dan dit: Zij neemt 't gezicht
Van wie u 't liefst moet zijn, verstarrend is haar macht.
Zij kent uw lijden niet, weet niet, dat gij haar draagt,
Zij wil alleen zich spieglen, d' ijdle vrouw!
En als het u gelukt, het beeld te geven
Van schoonheid, zooals gij haar droomt te zijn,
Dan is zij weer voldaan. Tevreden, met een lach,
Ziet zij zichzelve aan, zóó schoon denkt zij te zijn!
Wat gij gedragen hebt, om toekomstbeeld te worden
En of naar 't diepste wezen zij 't ook waarheid maakt,
Dat vraagt zij niet, is schijn gegeven
Dan brengt zij maker om, zoo wil 't haar wet.

Het kunstwerk

Het schoone Beeld kan slechts verrijzen,
Als zich verbeelding bindt
Met werkelijkheid.
Uit de gebondene bijzondere vormen
Schept vrij de kunstnaar de verdichte vorm.
Zoo is het werk gebonden en toch vrij;
Zoo is een droom ook vrij en toch afhankelijk
Van den vorm, door tijd gegeven.

Tot den zwerver
Door
Käthe Mussche.

Mij pijnt de dag als d' avond komt bij boomen
En ik een déél der vrije luchten zie;
Dan is àl vreugde schromig in het komen,
Of 'k luister naar gebroken melodie.

Ik roep om u: de nacht is wild van droomen
En martelt als een rauwe fantasie;
Maar 'k hoor uw wêerwoord niet als vreugdig stroomen
Van zomersch water 'lijk een melodie....

En ach, de tijd, de wijde tijd zwijgt stâag,
Een duif in 't zwenken tart mijn stil verdriet
En moede slaat de steeds herhaalde vraag:
‘Wanneer komt gij, dien thans mijn oog niet ziet
En dien het uur niet mijwaart drijft, wanneer
Verheugt m' uw zwervens eind, uw blijde keer?’

Gedichten
Door
Karel Wasch

Unna

Wanneer het laatste lied verklinkt:
Bloeds zoete ruisching zich ontspreidt
En als een wijde nevel zinkt
De witte stilt der eeuwigheid,

Zal nog een korte heugnis zijn
- Lijk gloor van lampe doovensreê -
Aan d' aarde en haar warmen schijn
Haar volle vreugd en diepe wee.

Dan - eer de waan van 't lijfsbesef
Geheel voor 't nieuw bewustzijn vliedt -
Zien wij hoe d' oude vorm zich heft
Gelouterd, tot het nieuw gebied:

Wat eens door wil en wet omsnoerd
Zich midden wist van een heelal
Wordt thans verdonkerd opgevoerd
En stijgt in ijlten zonder tal

Of de voldongen wezensgroei
Van het ervaringsrijpe zelf
In ongekenden stiltebloei
Tezaamtrok tot een enkle cel,

Die voelt bij 't stijgen meer en meer
Onscheidbaar deel zich van een Zijn
Dat wijder uitwelft telkenkeer,
Begrip in d' eersten schemerschijn

Van dagende verklaring poogt
T' omvatten, waar het in verzweeft;
Tot d' opgang géén verband meer doogt
En 't zich voorgoed verloren geeft....

Dan héérscht der Stilte witte slaap
Licht en niet licht: een blanke nacht,
Die al den morgenstraal zich raap'
En in 't mysterie klaart uw Pracht....

* * *

Sferestem:
'Zijn wezen waait als ijle vlaag
- Wind van geluid door stiltewolk -
Om 't Eeuwig Oog, waarin Zij daagt
En wordt getrokken tot haar kolk.

Om alvergete', één sfereduur
Vereend te zijn tot Zij 't ontzweeft
- Geluidswolk rond zijn vlammend vuur -
In wijde boging Hem omgeeft

Dan schouwt Hij Haar als hooger zelf,
Zijn glansstrale' in vernietging vliedt
Een sféérduur - tot heur ooggewelf
Weer lichtend op Hem nederziet,

Opnieuw zich donk're ademtocht
Moet heffe' en in heur glans vergaan:
Al luisterrijker wordt volwrocht
Zijn zelf-ontstegen licht-bestaan.'

Tegenstem:
'Zoo wijkt in wiss'ling onvermoeid
De zang voor ziening. Eindeloos
Uit schoonste paringsbeurt herbloeit
De Eéne, Unna, hoogste Roos.'

Aan een Salome

Wind om dit u te schaamle lijf
Eens uwer armen slangen heen.
Omknel, o goddlijk-godloos wijf,
In heetste omhelzing deze leên....

Brand op deez' onontloken mond
Wreed uwer kussen felst venijn,
Of niet een enkel uur g' hem kondt
Bezwijmen doen of zalig zijn....

Dan zult g' ervaren, hoe weerstaat
Hij, die voor eeuwig u ontstierf
Wiens pad ver van begeerte gaat
Wijl hij de ééne rust verwierf,

De rust, waarin hij elken storm
Der zinnen stoorloos-stil aanschouwt
Of hij der dingen wisselvorm
Als speeltuig in de handen houdt....

Evocatie

Ween weer uw gouden tranen over mij
Als in dien éénen, witten Wondernacht
Toen ik ontwaakte in blauwe droomenwei
En uwe glorie mij een wijding bracht.

Gij troonde in 's Konings Aura en gij neegt
Uw gouden hoofdje, wijl ik wachtend lag:
Tot ijl als sneeuwen aan uw oog ontzeeg
Droefnis, verpuurd in Zijn hoog-lichten Dag.

Gij weend' om mij: de zwarte vogel vlood;
Begeerte stierf in diepste zielekrocht.
Mijn kleine Heilge, die dit wonder wrocht,
Hoe rees ik duiz'lend uit dièn nachteschoot!

Ween weer uw gouden tranen over mij....

Breng aan mijn ziel deez' één'ge Artsenij.

Avondliedje van het hart

Tusschen Liefde en Heil'gen Geeste,
Zacht omvlietend, hijgedeinend,
ô Bewegend, ijl-omvloeiend
Adem-Donker van den Vloed,
Dat in roerelooze zangen
Afzinkt tot het diepst Gemoed. -

O, bewegend Welbehagen,
Dat in breeden, lichten Dag
Mijner ziele Vrede opgolft
Zilverzang in Liefde's Rag. -

Christus wandelt, Aarde-koozend,
Hemelwuivend op de Zee....
En de Liefde, wijd-omhuivend
Gaat in Golven Levens meê....

De vogel

Eenzaam op onbewogen tak,
Hoog tegen spiegel-blauwe lucht,
Rust gij - o vogel - van uw verre vlucht,
En fluit....

Gij geeft den éénen, aangehouden toon,
Der serafijnen veêlen, die gij hebt aanhoord,
De begeleiding van des Meesters noodend woord
Als hij van d'eigen, licht-doorwaaide woon,
Den Ingewijden d'eindelijke poort
Ontsluit.

'k Vest 't oog op u, begeerig-strak,
Tot blauwe klaarheid blindt mijn blik,
Duizlend doorvaart m' een helle schrik:
Ben ik alléén?
Ik wéén....

Doch door der tranen sluîren daagt
Een nieuw gezicht in kristallijnen pracht,
Van tempel, die den blauwen koepel draagt,
De zuilenwacht.
Een schaduw nijgt zich over mijn gelaat,
Doch vliedt in stiller, alverpurend licht:
Donkre Madonna's blond-verheerlijkt aangezicht
In altaarglanzing voor mij staat....

Ik kniel en bid en wordt verhoord?
Een laatste vogeljubel treft mijn oor,
IJl-hoog begint der serafijnen koor....

Een witte glorie is om ons gebreid,
De Meester zendt door blauwe oneindigheid
Zijn gouden Woord.

Een lied voor Ange

Uw oogen donkerde' in onpeilbaar violet,
Uw mond ontbloeide als geur-omspeelde roos;
Wolkrunen stonden hoog als schrift-van-wet,
Ik voelde 't lijf lijk rieten stengel broos....

'k Herkende dit uit uren tijdeloos,
Waarin Verlangen alzijds onbelet
Uw zielskristal tot eindlijk altaar koos,
Voor zijn aldurend, onverwoord gebed.

Uw kùs bracht toen een zoete droefenis,
't Verzwijmen van den droom voor werklijkheid,
Schoon 'k wist, hoe mij in laatre heugenis,
De kern van wijdren luister lag bereid:

Na iedre breuk van droom in dadenwaan,
Vaart ons het Eeuw'ge in hóóger huiver aan....

Het kind

De jonge Koning leest in 't lichtgetril,
Dat daalt van middaghemel blauw en blank,
Langs 't raam beweegt fijn-blaar'ge wingerdrank
Door 't zoete lijfje vaart een vreugde-ril....

Nu zie 'k mijn donkre beeltnis spieglen stil
In 't wondre water van zijn oogenblauw,
Over zijn voorhoofd vaagt een ijle schaûw
En 't mondje mumt, of het iets zéggen wil....

Tot mij een heilge huiver gansch omvangt:
'k Ontwaar bij 't staren in dat oogendiep
Een aureool, die om mijn afschijn hangt.

En 'k peil wat vreugd dag in hém wakkerriep:
Hij voelde 't donkre zelf omgloord van licht,
Zijn wezen werd naar eeuwgheidsbloei gericht....

Strauss-schemering
Door
Paul Cronheim

Zooals ieder ten onrechte geprezen mensch, ondergaat nu ook Richard Strauss de tijd, waarin de onevenredigheid tusschen naam en daad tot uiting komt. Pers, publiek en een hoogst zaakkundige reclame hebben hem niet alleen in zijn vaderland tot den grootsten komponist der moderne muziekgeschiedenis gemaakt. Wij hebben het beleefd, dat nog kort voor den oorlog, de Franschen er trotsch op waren, een nieuw werk van den Duitschen Maëstro vóór Dresden en Berlijn te doen vertolken, dat de opvoering der Joseph-Legende de groote gebeurtenis werd van het muzikale Parijs. En scheen het niet, alsof Strauss ook met zijn nieuwste maaksel, *de Alpensinfonie*, zijn zegetocht zou kunnen voortzetten? In de lage landen bij de zee echter dreigt zijn stormloop te verzanden; in Nederland - mirabile dictu -, dat als een der eerste landen den Duitschen komponist in den vreemde gastvrijheid verleende.

Men kan niet beweren, dat Strauss hier niet in gunst stond. Het publiek hoorde zijn werken graag en voor sommige koesterde het zelfs meer dan enkel sympathie en bewondering. Er is - naast Mahler - ten onzent nauwelijks een tweede komponist zoo veel en zoo schitterend vertolkt als Strauss.

Hij zelf trouwens moet hiervan overtuigd geweest zijn, toen hij zijn 'Heldenleben' aan Mengelberg en het Amsterdamsch Orkest opdroeg. Ook de wedergave van zijn nieuwste opus was zóó voortreffelijk als het met mogelijkheid maar kan, en verreweg volmaakter dan in Berlijn, waar het werk, zooals trouwens

overal in Duitschland, met geestdrift ontvangen werd. Nochtans bleven in Amsterdam de toehoorders terughoudend, ja zelfs koud, en het zwakke applaus aan het slot gold de meesterlijke vertolking, nièt het werk[1].

Velerlei aandoeningen kwamen op dezen merkwaardigen avond in ons samen. Het nieuwe Strauss-opus werd ingeleid door - Schubert! Arme Franzl! Zijt gij nog steeds ertoe uitverkoren van zang de bruggen te bouwen waarop de groote heeren kunnen pronken? Was het niet genoeg, dat gij in de weinige jaren van Uw aardsch leven, halve nachten op de piano moest trommelen ten behoeve der dansgenoegens der Liechtensteins, Esterhazys en Lichnowskys? Moeten wij eraan herinneren, dat men Uw 'himmlisch lange' symphonie in C slechts daarom prees, wijl, tijdens de eerste uitvoering, de Weensche groote wereld ruimschoots gelegendheid had, der adelijke bezoekers diademen en gewaden te critiseeren? Thans, wel is waar, waren wij niet temidden van graven en vorstinnen, maar dan toch van een stampvolle zaal, lichten, sieraden en veel verwachting omtrent het groote avontuur der bergbestijging aanstonds. Was dit de sfeer, waarin men aandacht kon schenken aan Uw laatste werk, dat men noemt de 'Unvollendete Sinfonie', maar hetwelk innerlijk voltooid is zooals bijkans geen tweede der gansche literatuur? Maar waarachtig-groote, echte en zuivere ziele-kunst bedwingt nog altijd pronk en sensatie en Strauss. Als de eerste tonen inzetten, zoo wreed en treurig, alsof aardkluiten vallen in een open graf, zijn zaal en lichten en menschen verdwenen. Nevelen stijgen op en hullen ons. Wij zien een donker en dompig vertrek. Daar zit een man, ineengezonken, de pen is uit zijn hand gevallen. Hij peinst en mijmert en huivert. Want wat zijn hand hier in noten schrijft, is zijn leven, dit troostelooze ineenvloeien van 30 grauwe jaren, een reeks van wanhoop, droefenis en wroegend leed. - Hoort gij zijn

1) Dat de tweede uitvoering meer bijval vond, is geen criterium. Immers deze werd gedirigeerd door Strauss zelve en men mag de suggestie, die steeds van de persoonlijke verschijning van een schepper uitgaat, niet onderschatten; deze invloed bleek opnieuw niet gering te zijn.

noodkreet gillen? - Wijn en vreugden, luidruchtige dartelheid, maar geen haard, geen hart, geen zachte vrouwen-hand. En toch zoo vol van verlangen naar goedheid en geluk. - Hoort gij het lokken van dien zoeten zang der strijkers? - Neen, hij was niet groot en wild en trotsch geweest zooals zijn afgod Beethoven, dien hij in 't leven nooit had kunnen benaderen, maar dien hij in het Zwarte Spanjaardhuis had zien sterven gelijk een titaan, en dien hij thans zou volgen. Volgen? Waarheen? - O hoort toch die geheimzinnige trilling en glinstering der violen. - Hij huivert. Niet meer van smart, maar van een nieuw en vreemd geluk, dat in hem wonderlijke maten zingt. O, die zangen, niet meer van hier, zoo heerlijk licht en jong, zoo jubelend en juichend, dat alle grijze nevels scheuren, en op een wolk van welluidendheid wiekt Franz Schubert den blauwen hemel in, en alle engelen neigen zich tot hun nieuwen vriend, om hem te brengen, waar naast God-Vader Beethoven troont....

Het stuk is uit. Berustend zingt het nog, als van heel ver, in ons. Maar hemel en engelen en Franzl verzinken, want het groote avontuur der bergbestijging gaat beginnen. En het gaat alles, zooals 't staat in iedere reisgids door de Alpen, althans volgens de toelichting van den komponist, die wij in 't programma lezen. Maar Strauss heeft, ofschoon hij in Garmisch woont, de bergen toch slechts van beneden bezien. Waarschijnlijk docht hem een bestijging bezwaarlijker dan het fabriceeren dezer sinfonie. Want wie slechts eenmaal in het Alpenlandschap een bergtop won en daar stond tegenover eeuwige grootheid, kan niet dan met afkeer denken aan dit maaksel van effectbejag en winzucht. Zeker, zeker, er is alles....wij beleven niet alleen de vertooningen, die het programma reeds aankondigt, de afgrijselijke donder- en windmachines, de waterval, de ‘Vision’, en ‘Auf der Alm’, met bellen en schapen en herders; o neen, er is meer, wij kunnen bewonderen sentimenteele vioolpassages, schitterende instrumentatie, verbluffende techniek, geheel-niet-meer-gecompliceerde, maar van een virtuoos aanpassingsvermogen getuigende, kinderlijk eenvoudige harmonieën, nu eens bedriegelijk-geheimzinnige, dan weer waarlijk-innig-schijnende melodieën - ja, ja, alles is er, maar vernaamt gij één toon, die

trillend onze ziel bereikte? Ons oor werd gestreeld of afgestooten, maar nooit het harte-hart getroffen.

Zoo is het altijd geweest bij Strauss. Hij wist ons vaak en lang te boeien, hij zong soms zoo wild en laaiend, zoo vol van gloed en passie, dat men zich vroeg, of hier toch niet een toon van echtheid mee trilde. Maar nooit is het duidelijker gebleken dan bij dit laatste werk: dat zijn muziek is een soms naïeve, soms meesterlijke, maar steeds *illustratieve* fabricage. En dit feit reeds verdoemt haar, want wat wij noodig hebben, is niet een beschrijvende muziek door middel van een eminente, ja geniale gave van toon-samenstelling, wat wij noodig hebben is een innerlijk aanschouwde, van binnen uit in verbeeldingen scheppende kunst, in woord en steen, in kleur en klank.

Zulke muziek, o Richard Strauss, beate possidens, ontstaat niet uit rijkdom en rust, uit kunnen en kennis, - dat hebt gij ons thans bewezen - zulke muziek wordt geboren uit diepste nood, uit leed en alleen-zijn, zooals die voltooide onvoltooide, die zoo juist al deze aandoeningen in ons deed samenkomen. ‘Poëzie is waarlijk geen kind van weelde’. Maar van muziek geldt dat niet minder.

Was het dit inzicht, die het elders met enthusiasme ontvangen werk hier deed vallen? Was het de na-siddering van Schubert? Is het misschien meer dan een toeval, dat juist in Nederland de ster van Richard Strauss begint te verbleeken? De strijdbare beweging der nieuwe generatie hier te lande, die aanvankelijk een verheffing tot uiting van schoonheid en aandoening was, is gegroeid tot een kunst der Idee, der openbaring en verbeelding; in de dichtkunst zoowel als in de schilder- en bouwkunt. Het is onloochenbaar, dat de invIoed dezer vergeestelijkte kunst in Nederland gedurende de laatste jaren bewuster werd, sterker ook en algemeener. Het is onnoodig, namen en voorbeelden te noemen. Beseft men, dat ook een nieuwe muziek er niet mee kan volstaan, gebeurtenissen uit het dagelijksche leven, wel overwogene maar toch altijd menschelijk beperkte gedachten te illustreeren? Indien de moderne muziek niet meer zijn wil ‘de flonkring, die geen diepre ziel bevat’, indien

ook zij weer naar inhoud streeft - wie wil haar dit recht bestrijden? - zij het dan een inhoud, die vergeestelijkt is, geboren uit openbaring en verbeelding, gelijk Mahler, deze schoonste en stralendste stijging der moderne muziek, nastreefde en benaderde.

‘Ich bin der Welt abhanden 'kommen’ doet andere snaren in ons trillen dan de meest avontuurlijke vaarten van Don Richard. Hierin ligt troost, maar tevens hoop en waarborg.

De oden van Horatius
Vertaald door
Jaap van Gelderen

XI[1].
Der dagen bloei

Aan Leuconoë

Vraag niet vermeten
zondig te weten,
welk einde de Goden
voor u noch voor mij
hebben beschoren -
zoek niet de sporen
van wat Zij geboden
in wichelarij.

Is 't niet veel beter,
wàt lief en leed er,
mijn Duifken, moog' komen,
te nemen zo 't viel? -
't zij ons nog vele
toe te bedelen
der winters die komen,
den Vader geviel,

1) Vervolg van dit deel bldz. 37.

zij 't dat als leste
déze' op de veste
    der klip stuk laat lopen
        der golven gebreek. -
Levenswijs zijn, en
waat'r in uw wijn, en
    gekortwiekt uw hopen
        naar 't enge bestek!

Mèt dat we spreken,
zijn al geweken
    de karige uren,
        onz' woorden te gauw, -
Plùk dan de dagen,
zonder te vragen
    om bloemen die duren, -
        Wacht Morgen ter nauw!

XII
Hymne aan de julii

Wie is de Man, de Held, de God
    die op snaar en schelle fluiten
Gij tans gaat zingen, Clio, tot

        in schal en weerschal, om en buiten
    Helicon's beboste flank
        zijn lof weerklink' van snaar en fluiten? -

weerklinke bove' en om en lank
    Pindus' top en Haemus' kilten;
weerklinke waar de stemmeklank

        van Orpheus in der wouden stilte
    klonk naar zijner Moeder leer,
        dat bos en boom, zijn zangerswil te

volvoeren, van de steilten neer
    bolderden, hem na te komen.
dat stille stonde' op zijn begeer

de wilde winde' en rappe stromen; -
klonk zo zoete, dat zijn lied
de eiken leidde' aan klanketomen. -

Hoe zou mijn zang vóór alle niet
t' Uwaart schuldige' eergalm heffen,
Die over God en Mens gebiedt

en niet Uw heerlikheid beseffen
Die de aard, de Zee, 't Heelal
in wisselval van jaartij effent?

uit Wien, Verwekker van het Al,
Niets spruit, groter dan de Vader -
Er leeft geen kracht, noch immer zal,

die U gelijk koom', noch benader';
Zij 't dat Pallas' ererang,
der Strijdb're, eer dan al te gader,

U 't naast koom' in der dichters zang. -
Zij ook Uw naam niet verzwegen,
o Liber: - en Gij, Maagd, ontvang

mijn lof, Gij, die met ongenegen
pijl het wild gedierte jaagt; -
Om onontkoomb're pijlenregen

geduchte Phoebus! tè gewaagd
ware het U niet te noemen: -
Zij des Alciden ook gewaagd,

en laat mij Leda's knapen roemen,
die bij ren en vuistgevecht
aan aller geest ten voorbeeld doemen:

zoodra Hun blank gestarnt ten weg
licht den zeeman, zakt der vloeden
ombarning van de klip, en legt

zich mat ter neer der winden woeden;
wolken wijke', en op Hun wenk
verglijdt de stortzee, mat en moede. -

Of d' eerste die 'k na Hen gedenk
Romulus zij? Of 'k vóór deze
Pompilius de voorrang schenk,

de Vreed'ge? Of Cato's onvolprezen
einde vóór Uw koningspraal,
Tarquinius! gevierd moet wezen?

In vaderlandse zangerstaal
melde dankbaar nog mijn veder
van Regulus het trots verhaal,

en van de Scauri, en hoe rede
Paullus 't edel bloed vergoot,
toen ons Carthago sloeg ter neder:

Groot is Fabricius, en groot
ruige Curius, naast beiden
Camillus: bitt'rer armoe nood

verhardde' en staalde hen ten strijde,
en der vaad'ren schrale woôn,
die paste bij der vaad'ren heide.

Stil aan, gelijk een jonge boom,
wast bij 't wassen van de dagen
Marcellus' faam. 'Lijk aan de doom

des hemels Luna doet vervagen
àl geringer licht, zó straalt
de Star der Julii omlage.

O, Gij, Die 't mensdom stut en staalt,
- schiept! O, Gij, Saturnus' Zone!
geschreven staat het en bepaald,

dat aan Uw hoede zij de troon en
groothеid Caesar's toebetrouwd.
Van aardse taak wil U verschonen,

aan Caesar zij die toevertrouwd; -
Hij zij 't, die des Rijks belagers,
de Parthen, of het volk dat, boud,

weerstaan Hem dorst, vanwaar zijn lagers
Indus' verste oosterrand
bezomen, sleurt als ketendragers,

ter slavernije overmand,
in gerechte zegepralen;
Regere Hij àl 't aardse land

in milde wijsheid; en ompale
niets Zijn wil dan Uw ontzag. -
- Aan U dan, om langs top en dalen

Uw Rijk, d' Olymp, met flits en slag
rateldreunend te doorrijden, -
Aan U, 't ontwijde tempelslag

Met toornend bliks'men te kastijden.

XIII
Jaloezie

Aan Lydia.

Wen aan rozeranke
hals van Telephus
je je lof verpandde,
niet kondt zwijgen van de
melk- en marmerblanke
arm van Telephus, -

Ach! dan brandde' en schroeide
bitt're gal mij 't hart;

dan vergaan mij seffens
kaakkleur en beseffen:
bleek mijn bloed waar 't gloeide
en mijn zin verward.

Bode van wat binnen,
Lydia! mij deert,
sluipt dan langs mijn konen
stil een traan, te tonen,
hoe daar 't vuur der minne
langzaam mij verteert.

Ach! het fel gemartel
als 'k je schouderblank
van de moet zie gloeien
die 't onmatig stoeien
brandmerkt, en het dartel
hitsen van de drank!

Ach! als ik de sporen
tartend zie geboord,
waar zijn knape-hartstocht
bijtend minnenskracht zocht
op je lip!...
...Neen! hoor en
luister naar mijn woord:

Hoop van hem geen trouwe
die de rozemond
schennig durft te kreuken,
waar van d' eigen reuken
Venus neer liet dauwen
't fijnste wat Zij vond.

Meer dan driewerf zalig
wie een hecht verbond
samen houdt gestrengeld,
wie geen twist ontstrengelt,
argwaan scheidt onzalig,
vóór de leste stond!

XIV
Het schip van staat

Schip, o schip, sleurt hoog op de zeeën
weer terug u 't nieuwe getij?
Wat begint ge? Ach geef niet mede!
Anker vast ter veilige rede!
Ziet ge de weeën
niet van uw zij,

hol en krank, van riemen verstoken?
Raasde' uw mast de Zuider niet stuk?
Hoort ge niet het steunen der stengen?
Voelt ge niet, hoe gording en strengen,
rot en gebroken,
het wilde geruk

niet bestand der stormende stromen,
slaken 't weifel plankenverband?
En uw zeilen hangen aan flarden!
Geen gebed, slechts weer in benarde
stonde hernomen,
kan u ten pand

zijn der gunst vergetener goden.
Edelmast van Pontiese stam,
fiere telg van oeroude wouden,
ijdel is de klank van uw oude
naam en de dode
glans van uw stam:

Niet het schuttend beeld aan de steven,
bonter kleuren pralende pracht,
geeft d' ontzette zeeman vertrouwen!
Wilt gij niet ten speelbal de rauwe
winden u geven,
houd u in acht!

Gij die eerst mijn kregele aandacht
nauw vermocht te wekken, maar tans
dierste zorg mij spiedender minne,
mijd de valse zeeën, waarin de
blinkrots u aanlacht,
glinst'rend in glans!

XV
Nereus' voorzegging aan Paris

Toen de herder over zeeën
in zijn Trooise roverschepen
Helena - zijn gastvrouw! - voerend,
schennig gasttrouw brak,
sloeg ter konding droever weeën
Nereus neer der winden zwepen,
sloeg der winden razend roeren
lam ter neer, en sprak:

‘Slecht en onheilvol is 't teken
uwer tuisreis met deez' vrouwe!
Want met ongetelde' eskaad'ren
daagt der Grieken heir,
haar hereisend: - mèt het breken
van uws bruidsbeds geile touwen,
zweren zij, stort uwer vaad'ren
oude troon ter neer.

Wee! wat wee voor manne' en paarden!
wee! wat bitter droeve dagen
gaat gij over Troje brengen, -
Stad en Volk verloor'n! -
Pallas gordt zich, reeds dekt haar de
helm, en schrikk'lik rolt haar wagen,
schrikk'lik dreigt der Aegis zengen,
schrikk'liker haar toorn!

't Zal niet baten, of g' al snoevend,
stout op Venus' bijstand bouwend,
fier de kam heft, en laat varen
door uw lokkenweeld', -
of g' al bij uw vrouwen toevend,
graagbeluisterd, op, tot rauwe
krijgszang niet gespannen, snaren
zoete stukskens speelt.

't Zal niet baten, of, te bedde
g' u in 't bruidsvertrek verstekend,
zware speren, flitse pijlen
mijdt, en strijdgedruis, -

mocht g' u daar voor Ajax redden,
snéller dan de snélste, - wrekend
kleeft ten laten lest g' uw geile
lokkentooi in 't gruis.

Zie! zie om, ziet gij niet dagen
Nestor, Pylos' koning, en de
sluwe' Ulixes, voorbestemde
delger van uw stam? -
Sthenelus ook, die de wagen
even zeker weet te wenden
als de lans, dreigt met zijn benden; -
Reeds vlamt Teucer's gram; -

En Meriones haakt rede
u aan zich te meten; - ziedend,
schrikk'liker dan Tydeus zelve
stuift daar op uw spoor
Tydeus' zoon; - wàt flonker-rede
hieldt g' uw g'lovig Lief!? Zie, vliedend,
geeft g' uw grootspraak, voor u zelve
en uw lijf te loor!

Vlieden zult ge, angstverloren; -
'lijk een hert, dat bij 't verspieden
van de wolf op d' andre helling,
't grazen bloo vergeet,
zult gij vlieden, wàt te voren
g' ook uw Lief beloofdet; - vlieden
zult g' in kroppende' ademzwelling,
hijgende' en bezweet!

Geve' al 't wrokken van de stammen,
morrend om Achil's verguizing,
Ilium en Troje's vrouwen
laatsten daags respijt, -
d' uren zijn geteld: - en vlàmmen
zal in Troje hof en huizing
van der Grieken brandflambouwen
ter gestelder tijd.

XVI
Berouw

Aan een oude vriendin.

O, dochter der schoonste,
maar schoner dan zij,
werp mijn boosaardige rijmelarij
in de diepten der zee,
spijs de vlammen er mee,
of elk einde berei
hun naar welgevallen.

Ach, min is vervallen
des priesters gemoed
wilder vervoering van Cybele's stoet -
min ontrukt aan hemzelf,
wen in 't Pythies gewelf
hij 't onpijlb're vermoedt,
van de God bezeten -

Zó waanzin-vergeten
laat Liber ons niet -
zó hevig zweept ons de samenslag niet
van het krijsend metaal,
't schett'rend bekkensignaal,
't Corybantiese lied,
als de Toorn, de Wrange.

Niets schuwt, wie gevangen
in Zijn ban zich stelt -
't zwaard niet, noch 't zengende vuur wordt geteld,
noch des zeegrafs gedelf,
ja, niet Juppiter zelf,
als hij voer met geweld
naar omlaag in donder.

Prometheus moest onder
zijn kneedsel van stof
snipperkens mengen van al wat hij trof -
zo heeft hij, naar men zegt,
in de borst ons gelegd,
waar het toornen betrof,
doller leeuwen tieren.

Door toorn liet zich stieren
Thyestes ten val; -
toorn was 't waardoor fiere steden en al
tot gelijk met de grond
werde', en, schendend, er rond
ging, waar eens rees hun wal
's vijands ploeg en hielen....

Zij vrede' in uw ziele!...
Zie, mij ook, te voor,
- jong was 'k, in 't zoetst van mijn jeugd! - zong een koor
door m'n bruisende kop,
en dat dreef me toen op
het snelvoetige spoor
van die hekelrijmen....

Nu wou ik het vlijme
verzachten tot zoet;
maar, bid ik, wees dan ook wederom goed -
Wil tot prijs voor dit lied,
waar een iegelik ziet
hoe 'k mijn schandverzen boet,
mij hergeven 't leven!

XVII
Een zoet toevluchtsoord

Aan Tyndaris.

De vlugge Faun komt vaak te gast:
voor d' Arkadiese valleien
kiest hij mijn Sabijnse weien,
waar lief'lik bloeien lokt, en past
op mijn geitjes, dat ze lijen
van geen zomer-zonneplaag,
van geen wind- noch regenvlaag.

Alom door bos en heg en steg
zoeken ze naar waar, verdoken,
tijm en bezieblad ontloken,
en dwalen veilig van de weg,
hebben ze maar eerst geroken,
waar heur trouwe kameraad
zich hun door zijn geur verraadt.

Ze vrezen voor geen groene slang -
Ja, mijn geitekens begrijpen 't,
Tyndaris! en zijn voor 't grijpen
Mars' eig'ner wolven niet meer bang,
wijl weerklinkt Zijn zoete pijpen
door de dalen en waar, blank,
helt Ustica's rotsenflank.

De Goden zijn mij welgezind:
vroom ben 'k, en mijn verzen vallen
in hun smaak: jou ten gevalle
zal hier 't landelik bewind
volop vloeien laten alle
buitenweelde, alle goeds
uit zijn hoorn des overvloeds.

Beschut, hier in het stil ravijn,
voor de heetste zonneschingen,
zal j' Anakreon herzingen: -
de luit verhaalt de minnepijn
waarvan twee om een vergingen:
Circe, wiss'lend 'lijk de zee,
niet min dan Penelope.

Onschuldig zal j' in schemerschaaûw
Lesbos' lichte nektar smaken;
hier zal 't stoeiende vermaken
van Bacchus' feest niet tot een rauw
spel des oorlogsgods ontblaken.
Veilig ben je hier ontvlucht
Cyrus' razende' ijverzucht.

Hier zal hij niet zijn drieste hand
schennig aan je broze leden
slaan tot gewelddadigheden,
noch 't haar-omkransend ranken-band
smadelik aan flarden treden -
....en 't onschuldig kleedje dan,
dat het toch niet helpen kan!...

XVII
Tibur

Aan Quintilius Varus.

Plant geen ander kruid noch lommer,
Varus! in de zoete dreven
die Catillus' wal omgeven
vóór daar wingerd wast; de kommer
kan slechts hij alleen verdrijven; -
Leed slechts wacht wie nuchter blijven!

Wie zal om de zwarigheden
van de krijgsdienst, of om geldnood,
pruttelen, waar wijn hem wèl-noodt?
Wie niet Uw lieftalligden,
Venus! en Uw godsgeschenken,
Bacchus! luid en lang gedenken?

Maar voorwaar! dat geen de beker
meerder vulle dan te boorde,
stelt ten schrik het wilde moorden
ons God Liber, onmaats Wreker,
waar Centauren en Lapithen
zich het dronken hart doorstieten;

Stelt ten schrik ons, langs hoe smalle
zomen in hun razernijen
de barbaren onderscheien
heil en zonde bij hun brallen. -
Ik voorwaar zal niet Uw ruste
wakker sleuren om mijn lusten

meerder dan Gij wilt gedogen,
   God in 't Vossevel! Waar lover
   dicht gespreid zij rond en over
zal niet ik voor nucht're ogen
   slepen, dat ze 't naakt aanschouwen!
   Maar laat zwijgen dan Uw rauwe

hoorn en tierende cymbalen:
   Blind volgt Eigenwaan hun razen,
   In hun tros loopt Grootspraak's dwaze
leegkop àl te hoog te pralen,
   en in glazen schrijn draagt mede
   Babbelzucht zijn heim'likheden.

XIX
Glycera

Mijn hart was leeg van minne, en 't was goed -
   Wàt jaagt de Moeder, die haar kroost niet sust,
   wàt Bacchus, en wàt tomeloze lust
verzengend vuur in 't stilgeworden bloed?....

Ha! 't vlamt - en 't is maar weerschijn van de gloed
   waar Glycera blankst marmers glans mee blust -
   mijn blik, ter branding van dier brauwen kust
vergaat - háár is 't maar lonkende' overmoed! -

In mij vlood Venus, Cyprus' zat, ter woon,
   en duldt geen zang van krijg noch ruitertrots,
niets, wat niet Harer zij, in woord noch toon -

   Hei! hier! bouwt altaarzoden! vlug, gij zots!
Tijm, wierook, jonge wijn!...ten offerloon
   zij mij genadiger de Moeder Gods!

XX
Uitnodiging

   Aan Maecenas.
'k Zal een simpel wijntje schenken
in bescheiden kan,
maar Maecenas, wil bedenken,
gij, mijn Edelman,

't is 't Sabijntje, dat ik zelve
bottelde' op de dag,
toen met handgeklap g' uzelve
blij ontvangen zag
in 't teater, dat het van de
vaderlandse boord
schalde' en van de heuvelranden
weerschal werd gehoord.

t' Uwent vloeie Caecubaner
en het edel nat,
dat te Cales de Campaner
uit zijn druiven trad;
mijn bokalen zijn 't niet, waar de
wijn in wordt gemengd,
die Falerner druivengaarde
noch zelfs Formiae brengt.

Boeken, menschen en stroomingen

Jacob Israël de Haan: *Het Joodsche Lied*

Het is nauwelijks noodig voor de lezers van dit tijdschrift, de beteekenis van deze gedichten aan te wijzen. De nederlandsche dichtkunst heeft zich in de laatste jaren derwijze ontwikkeld dat verschillende maatschappelijke groepen en geestelijke gezindten hun gevoel en gedachten door verschillende dichters uitgedrukt en vertegenwoordigd zien. De Haan is de dichter van de Zionisten.

Vaak is het geen voordeel de dichter te zijn van geloofsgenooten. Zij verlangen allicht dat ge vóór alles de gemeenschappelijke overtuiging uitspreekt. Maar bij een eenvoudig doorbladeren van deze klare bundel blijkt al dat De Haan zijn dichterschap niet voor de taak van stichten of prediken heeft prijs gegeven. Een goede verhouding namelijk tusschen het zeggen uit zichzelf en het zeggen tot anderen is overal in acht genomen, zoowel in de gedichten op zichzelf, als in de verdeeling van meer en van minder persoonlijke, waaruit het boek is samengesteld.

Allereerst: De Haan is niet de verkondiger van een leer. Hij is de man die aangeland in de wereld terugverlangt naar zijn kindertijd en naar het geloof van zijn vader; die met zelfaanklacht en wroeging zich verwijt dat hij van de eens genoten zielsrust zich zoo ver verwijderd heeft; die alle genietingen en ervaringen van later zou willen geven voor één dag van de verloren vrede. Wat hem aantrekt is dus niet het Jodendom, maar zijn herinnering aan het Jodendom; en indien men zeggen

wil: tóch het Jodendom, dan, in alle geval, door middel van die herinnering.

De twee reeksen Rondom het Jaar en Aan de Heilige Sabbath, bijna de heele eerste helft van het boek, bevatten niets anders dan beelden van die herinnering, overstraald en overschaduwd door de dichterlijke aandoening. Niets anders dan de uit lang verloren jeugd terugwenkende Joodsche feestdagen.

Hij heeft tot al deze dagen een persoonlijke verhouding, die tevens een algemeen-menschelijke en een joodsch-nationale is. En dit persoonlijke verlaat hem niet.

Zelfs het besef dat die verhouding er eene is tot *feest*dagen schijnt hem niet te verlaten. Want ook de nu volgende gelegenheidsgedichten, voorkomende in de reeksen Aan Joodsche Vrienden, Aan de Nederlandsche Zionistische Studentenorganisatie en Op de Bloemendagen van het Joodsch-nationaal Fonds, als ook de regels op de Joodsche Tentoonstelling, betrekken zich, met enkele uitzonderingen, op dagen van viering of herdenking, en eerst de oorlog dringt dit persoonlijke herinneringsbestaan weg, en dwingt de zionistische dichter, als de vertegenwoordiger van zijn volk, het heden het hoofd te bieden en de toekomst in te zien.

Wat hem dan aan persoonlijks overblijft is de altijd levende zingende persoonlijk*heid*, zooals ze, als nieuw in hem geboren, maar ondanks de tegenwerking van zijn hartstochten en van de wereld eerst nu geworden is, en geheel en al heeft hij het recht aan het begin van zijn boek te schrijven:

> Ik ben één van hun Volk en hunne zang
> Zinge mijn lied, want, langs 't gejaagde pad,
> Leed één Volk meer dan mijn Volk smaad en pijn?
>
> Dus werd ik wat ik boven al verlang,
> Meer dan de Vriendschap, meer dan aardsche schat:
> Dichter van mijn verdreven Volk te zijn.
>
> ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Schets eener kritische geschiedenis van het begrip Natuurwet in de nieuwere wijsbegeerte met eene inleiding omtrent dat begrip bij vóór-christelijke denkers, door Dr. J. Clay. Bekroond en uitgegeven door Curatoren van het Stolpiaansch Legaat aan de Universiteit te Leiden. 1915.

Wij mogen de Nederlandsche wijsbegeerte, Curatoren van het Stolpiaansch Legaat en, niet het minst, den schrijver zelf geluk wenschen met de verschijning van dit werk, dat onze filosofische literatuur verrijkt en tegelijk een belofte inhoudt voor de toekomst. Bizonder aangenaam is de duidelijke en waardeerende wijze waarop de leer van verschillende denkers en richtingen wordt uiteengezet. Dat men ook op zulk een toon kan hegelen zal hen die het goede in de Leidsche beweging kenden verheugen en misschien menigeen ervan afhouden verder de verzenen tegen de prikkels te slaan. Partij kiezend, zooals zijn recht is, vertegenwoordigt de schrijver dus tevens op waardige wijze een richting van het denken, die aan de historische ontwikkeling der begrippen een zoodanige beteekenis hecht, dat zij zich reeds daardoor moest laten weerhouden van bekrompen stelselzucht, die in 't bezit van absoluut weten het einde van alle onderzoek d.i. van verdere historische ontwikkeling meent te hebben bereikt. Dr. Clay meent dit niet. Hij zegt in de Inleiding - en in 't algemeen beantwoordt zijn werk daaraan - dat zijn kritiek waardeerende ontwikkelingsgeschiedenis zal zijn: ‘De geschiedenis van het begrip is dus zooveel mogelijk opgevat als een ontwikkelingsgeschiedenis en de kritische zijde daarvan bestaat voornamelijk hierin, bij de verschillende denkers na te

gaan, door welke factoren zij tot deze ontwikkeling en bevestiging hebben bijgedragen. Voor het grootste deel zal daarom de beoordeeling van deze denkers meer voeren tot een waardeering voor wat zij in goeden zin wel hebben bijgebracht, dan tot een afkeuring van wat zij niet, wat zij verkeerd of ontoereikend hebben gedaan. Alleen in den jongsten tijd, waar we nauwkeuriger de verschillende stroomingen naast elkaar zien, heeft de schrijver zich meer bij een bepaalde richting aangesloten en hier en daar afgekeurd, wat hem voorkomt de normale ontwikkeling van het begrip tegen te houden'.

Ieder zal moeten toestemmen dat uit deze woorden een evenwichtige geest spreekt, die een juist begrip van verhoudingen bezit. Niet te vergeefs ziet hij in de hefboomswet het prototype der natuurwet en hecht hij een bizonder groote waarde aan de wetten van het evenwicht.

Dat ik dit werk met veel genoegen en doorgaans ook met instemming gelezen heb, sluit natuurlijk verschil van meening op sommige punten niet uit. Ofschoon een bespreking daarvan op eenigszins volledige of overtuigende wijze slechts in een vaktijdschrift kan plaats hebben, zij 't me toch vergund hier bij wijze van voorbeeld een paar aanduidingen te geven van wat ik bedoel.

Het werk van den heer Clay is deels van historischen, deels van logischen of kentheoretischen aard. Historisch-kritisch spreekt hij, wanneer hij - en m.i. terecht - beweert dat de Marburgers (Cohen, Natorp) de platonische Idee te veel moderniseeren door haar de beteekenis te geven van Wet. Logisch-kritisch spreekt hij, wanneer hij - en m.i. ook terecht - beweert dat die Marburgers aan het wetbegrip een te groote of te voorname plaats inruimen in hun wetenschapsleer. Nu is het wel niet noodzakelijk dat - zooals bij de Marburgers - overschatting van een bepaald begrip met een ietwat onhistorische opvatting omtrent de ontwikkeling van dat begrip samengaat. Maar menschelijk is het toch, en het zou dus heel goed kunnen zijn dat ook onze schrijver - om een paar voorbeelden te noemen - in het logosbegrip van Herakleitos meer legt dan waartoe de historische bronnen ons het recht geven of in het wetbegrip van Hegel meer vindt dan deze er zelf bij gedacht heeft.

Mogen we - want dat schijnt hier te zijn verondersteld - inderdaad den schrijver beschuldigen van idealistische overschatting van het *begrip*? Zijn werk geeft er ons weinig aanleiding toe. Ten opzichte van de wetenschap wordt voortdurend erkend, hoe noodzakelijk en vruchtbaar de samenwerking is van waarnemen en denken, van ervaring en begrip, van analyse en synthese. Maar de wijsbegeerte schijnt een uitzondering te maken, als we op blz. 365 lezen:

'Moet dus de wijsbegeerte deze beide standpunten van den geest erkennen, zelve verhoudt zij zich tot de wetenschap juist als de idealistische tot de empirische zijde van ons denken'.

Het komt mij voor dat de schrijver niet zoo eenzijdig wijsgeer is, als men uit dezen zin zou kunnen afleiden. Twee aanhalingen uit zijn werk (blz. 72 en 371) mogen dit bevestigen.

'Wanneer de wijsbegeerte zich tot taak stelt de grondbegrippen en methoden van het denken te leeren kennen, te systematiseeren en algemeener te maken, dan heeft zij voornamelijk haar aandacht te richten op het wetenschappelijk denken, omdat daarin het denken tot zijne zuiverste uiting komt. Dit gebied is voor de wijsbegeerte, hetgeen voor de natuurwetenschap het laboratorium is'.

'Het ware nu nog belangwekkend geweest, ook de methodische wettenvorming in de moderne natuurwetenschap zelve aan een nader onderzoek te onderwerpen'.

Hierin liggen groote beloften voor de toekomst.

T.J. DE BOER.

[Deel 2]

Het gezag van de Tweede Kamer
Door
Is. P. de Vooys

De val van minister Treub behoort al bijna tot de vergeten gebeurtenissen. Toen Mr. van Gijn bereid bleek de moeilijke financieele taak van minister Treub over te nemen, en Dr. Lely zich belastte met diens overige erfenis om nl. Talma's verzekeringswetten in den concentratiegeest te vervormen, vertoonde zich in politieke kringen een duidelijke opluchting. Door deze snelle oplossing van den ministercrisis scheen de regeering aan de Tweede Kamer en aan de meerderheidspolitiek een groote dienst te bewijzen. De meerderheid voelde dat er met de beide erfgenamen van Treub's werk gemakkelijker te onderhandelen zou zijn, dan met den maker dier reeksen ingrijpende wetsontwerpen. Maar bovendien scheen de kans te verminderen dat de Kamerleden, die medegewerkt hadden aan den val van Treub zich zouden moeten verantwoorden voor hun daad. Het begin eener adresbeweging kon de Kamercommissie wel spottend naar 't archief verwijzen toen eenmaal de eerste indruk voorbij gegaan was, doch te loochenen viel het niet dat er in het land onsteltenis is geweest. Trouwens de wijze waarop de sociaal-democraten en vrijzinnig-democraten zich gehaast hebben een publieke verantwoording af te leggen, toonde duidelijk aan, dat zij het noodig vonden. Het zou bedroevend geweest zijn, indien het anders was.

Vanaf 1 Augustus 1914 had minister Treub door zijn snelle en krachtige maatregelen een algemeen vertrouwen gewekt. Nederland heeft zich openlijk en in stilte gelukkig geprezen, dat

er in Den Haag een man zat, die wist te handelen. Afgezien van dankbaarheid tegenover den persoon, waardoor het wegzenden reeds voor velen een stuitend karakter verkreeg, werd door nog meerderen betreurd dat een krachtig regeerder aftrad. Zij vroegen zich af of vooral in dezen tijd het landsbelang daardoor niet ernstig werd geschaad. Geen wonder dus dat de politici zich beijverden om aan te toonen, hoe een ander groot volksbelang van hen eischte om tot de pijnlijke daad over te gaan.

Daardoor heeft de verantwoording een grooter en algemeener beteekenis, die door de crisisoplossing volstrekt nog niet is verdwenen. In tegendeel; al is de normale gang der politiek weer hersteld, er blijft een probleem over. Het landsbelang eischt dat dit niet weggedoezeld, maar door een heldere uiteenzetting tot bevredigende oplossing wordt gebracht.

Wat is dat probleem? Van theoretischen aard is het niet. Dan kon het veilig blijven rusten tot kalmere tijden. Het is juist buitengewoon practisch en actueel. En toch schijnt het van kleine afmetingen, zoo klein dat Mr. Limburg het een tijdelijke en voorbijgaande impopulariteit van de Tweede Kamer noemt, die ons volk zich veroorlooft, omdat het aanzien der volksvertegenwoordiging zoo onaantastbaar is gevestigd. Is die impopulariteit onrust over wat de Tweede Kamer doet, en een teeken, zooals prof. Brugmans meent, dat leidende kringen zich van het parlementarisme afwenden? Het is niet te hopen, daar dan die leidende kringen zich zelf den weg afsnijden om tot verbetering mede te werken.

Het probleem gaat over het gezag van de Tweede Kamer Daarmee is echter nog niets aangeduid. Gezag en macht zijn twee begrippen, die nauw met elkaar verwant zijn. Dat de volksvertegenwoordiging macht heeft over het regeeringsbeleid is de grondslag van onze staatsinrichting. Daaraan te tornen is niet gevaarlijk, zooals politici het trachten voortestellen, want er bestaat in ons land, ook thans geen enkel gevaar voor wat historisch gegroeid en stevig gevestigd is. Daartegen optetreden zou slechts blijk geven van onpractische behandeling der genezen moeilijkheid. Parlementarisme en de daarmede nauw aaneengesloten politiek en demokratie zijn de nood-

zakelijke ontwikkelingsvormen van ons staatsleven. Voor de macht van de Tweede Kamer bestaan hoogstens denkbeeldige gevaren.

De vraag is hoe de volksvertegenwoordiging haar onbetwiste macht uitoefent. De wijze waaarop zij dat doet zal haar meer of minder gezag geven over alle kringen van het volk. Dat gezag is een kostbaar goed. Echter niet om zichzelf, maar als een bewijs van het werk dat wordt verricht.

Daarom is het probleem, dat na den val van Treub ter oplossing overbleef zoo bij uitstek practisch en actueel. Het stelt toch de vraag *hoe de Tweede Kamer handelen moet om aan het land een krachtige en voortvarende regeering te verzekeren*. De Nederlanders zijn voorzichtig en kijken graag de kat uit den boom. Aldus wordt gewoonlijk vergoelijkt dat het regeeren minder krachtig en minder voortvarend is, dan velen het wenschen. Maar daarmee kunnen toch stellig de democratische politici zich niet tevreden stellen. En zeker niet in dezen tijd. Want hoe onzeker de toekomst ook is, toch staat dit wel vast, dat groote staatkundige en ekonomische veranderingen gaan geschieden. Ook wie daarop niet wil vooruitloopen, zal toeh wenschen dat Nederland gereed is op 't oogenblik wanneer het noodig zal zijn. Voor dat gereed zijn is er nog heel wat te doen.

Natuurlijk is daarmee volstrekt niet gezegd *hoe* het zal geschieden. Voortvarendheid is slechts optevatten als tegengesteld aan het onbeslist laten. Trouwens niemand, in welken tijd ook, zal ontkennen dat het gezag eener regeering toeneemt, naarmate zij blijk geeft van flink beleid en vermindert wanneer zij treuzelt. De vraag òf men een krachtige en voortvarende regeering wenscht, behoeft dan ook geen antwoord, maar wel die hoe de demokratische volksvertegenwoordiging er voor kan zorgen, dat het land zoo'n regeering krijgt en behoudt. Hierop zouden politici hetzelfde antwoord kunnen geven als op het adres na den val van Treub, dat n.l. de Kroon de ministers benoemt en ontslaat. Het is wel te verwonderen dat er in de Kamer niemand geweest is, die over deze toepassing van onze grondwet een opmerking heeft gemaakt. Want hoe staatsrechtelijk en formeel correct het ook moge zijn, in werkelijkheid eischt het gezag der volksvertegenwoordiging de erkenning, dat zij, zooal niet over het komen, dan toch over het blijven en gaan

van ministers volledig beslist. Maar ook op het komen heeft de politieke organisatie een overwegenden invloed. De constitutioneele practijk is in ons land helder en zonder eenige vertroebeling. Het is de politiek die de programma's voor regeeringsbeleid maakt, en de regeering kan wel haar eigen program stellen, doch dit wordt alleen geduld indien het voldoende weerspiegelt juist dat politieke program, waarop bij de verkiezingen een meerderheid is verkregen. Daarom kan geen volksvertegenwoordiging zich onttrekken aan de verantwoordelijkheid voor de regeering, die zij laat aanblijven, net zoo min als zij dat kan aan de verantwoordelijkheid voor het wegzenden. Deze verantwoordelijkheid bestaat natuurlijk uitsluitend voor het volk, dat is voor de kiezers. Maar daarboven kent ons staatswezen terecht de ministerieele verantwoordelijkheid. In breede opvatting geldt deze zoowel het doen als het niet-doen. Zeer dikwijls wordt het landsbelang het meest geschaad door het nalaten van regeeringsdaden, d.w.z. door het blijven voortgaan in een sleur, waar ingrijpen, en wel op het gepaste moment noodzakelijk is.

Hier is juist het gebied waar zich de goede van den slechten regeerder onderscheidt. En terwijl de demokratie door het geheele ingewikkelde organisme der wetgeving, en door de rechten der volksvertegenwoordiging uitstekend is ingericht om voor ministerieele daden verantwoordelijkheid te eischen en controle daarop uit te oefenen, is zij tot nu toe weinig geschikt gebleken om stuwend voor snel en krachtig regeeringsoptreden werkzaam te zijn. In gewone tijden is dit reeds een groot bezwaar:

Het regeeren naar demokratische begrippen, opgevat als leiden en hervormen van de maatschappij naar de wisselende behoeften, gaat langzaam, vaak zoo langzaam dat de maatschappij zich op gebrekkige en onvoldoende wijze, dat wil zeggen verbrokkeld, systeemloos en daarom met een gering ‘nuttig effect’, tracht te helpen. In buitengewone tijden wordt het echter een gevaar, en meer dan ooit leeren de dagelijksche ervaringen dat inzien.

Het is niet juist dit aan het parlementarisme en aan de demokratie de verwijten, en daarom aan een sterker centraal gezag de voorkeur te geven. Weliswaar heeft Duitschland door krachtiger regeering een voorsprong gehad b.v. op Frankrijk,

maar het demokratische Engeland was in de laatste jaren bezig een voortvarend beleid te toonen, dat b.v. geheel in Rusland ontbrak. De volksvertegenwoordiging evengoed als de vorst kan door daden blijk geven dat zij een krachtige regeering wenscht. Het is niet een staatkundig stelsel, maar de wijze van toepassing die daarover beslist.

Wel kan gezegd worden dat het voor een volksvertegenwoordiging, beheerscht als die is door politieken strijd, veel moeilijker is dan voor een vooruitziend vorst. De algemeene regel dat het voor de middelmaat moeilijk is om het gezag te erkennen van hen die grooter zijn, geldt natuurlijk ook in de politiek. Waarbij dan nog de eerzucht komt juist van de middelmatigen om ook een ministerszetel te bezetten. Zij die in de politiek zich aan 's lands belangen wijden en door ervaring inzicht in de politieke problemen verwerven, verlangen uiteraard in de gelegenheid te komen, aan de oplossing daarvan naar hun zienswijze te kunnen medewerken.

Toch mag verondersteld worden, dat een hoog besef van de plicht der Kamerleden hen tot de overtuiging zal hebben gebracht hoe de zeldzame personon met de eigenschappen van een krachtig regeerder, naar waarde moeten worden geschat. Een demokratie zonder eerbied voor de leiders is ongeschikt voor een politieke taak. Maar kostbaarder dan politieke leiders zijn voor een land de echte regeerders, en een politiek die partijbedoelingen niet ondergeschikt weet te maken aan eerbied voor hen, is verderfelijk voor het land.

Is er echter respect en erkenning dan mag deze niet passief blijven. Zonder de taak van kritiek en controle te laten varen, moet er een actieve medewerking zijn. En deze is ondenkbaar zonder leiding. Elke samenwerking is moeilijk. Veel gemakkelijker is het naar eigen inzicht te arbeiden. Maar onuitvoerbaar is de samenwerking wanneer niet de leiding wordt vertrouwd en gevolgd. Van wie zal die beter kunnen uitgaan, dan juist van den krachtigen regeerder. Actieve medewerking der volksvertegenwoordiging beteekent dan ook zelfbeperking en onderschikking. Kan die niet toegepast worden, dan loopt het noodzakelijk uit op belemmering, terughouden, verwarring en strijd, die aan de samenwerking een einde maakt. Juist de zwakke

regeering is gekenmerkt door gebrek aan leiding. Samenwerking gaat dan iets geheel anders beteekenen, n.l. onderhandelen, geven en nemen, in 't kort de maar al te bekende compromis politiek, die voor gebrekkige resultaten zeer veel tijd vergt.

Vandaar dat er voor een volksvertegenwoordiging deze keuze bestaat: een krachtige en voortvarende regeering, die gesteund en gevolgd moet worden, of een zwak beleid, dat zich tot elk compromis van velerlei inzichten leent, en daardoor aan de volksvertegenwoordiging grooter macht geeft over alle regeeringsdaden.

Niet te vergeten is echter dat daardoor niet alleen het gezag van de regeering, maar ook dat van de volksvertegenwoordiging schade lijdt. Want het werk geschiedt langzaam en slecht. Toch is het juist dat werk wat het land in de allereerste plaats behoeft, en dat uitsluitend in staat is om het werkelijke gezag te vestigen.

* * *

Vooral na 1 Augustus 1914 toonde Minister Treub zich een voortvarend en krachtig minister. In de moeilijkste omstandigheden kwamen zijn maatregelen juist op tijd, geen oogenblik te vroeg, maar ook geen moment te laat. Niemand kan beweren dat de volksvertegenwoordiging daarmee niet ingenomen was. Integendeel was er bij haar, evenals bij het geheele volk, vertrouwen, steun en waardeering. De levensmiddelenwet en de beurswet zijn er niet minder om geweest dat zij vrijwel in één dag zonder kritisch pluizen zijn aangenomen. Het was een oorspronkelijke regeling om machtsbevoegdheden te leggen in handen van de krachtige persoonlijkheid, die een groote verantwoordelijkheid zonder aarzelen aandurfde.

Was het vertrouwen der volksvertegenwoordiging meer een negatieve houding, van niet anders te kunnen? In elk geval was zij niet blijvend veranderd. Ook al bleef de godsvrede een jaar gehandhaafd, zoo drong toch reeds eerder geleidelijk in de Tweede Kamer de meening weer binnen, dat zij over al wat er gebeurde het nauwgezet toezicht moest houden.

Spoedig werd de klacht gehoord, dat de regeering te weinig de Kamer inlichtte over wat er gebeurde. De politiek was als

een klok die stil gezet was. Nauwelijks werd de slinger weer in gang gebracht of zij liep als van ouds, misschien een klein beetje meer achter. En evenals in de vroegere tijden werd de regeering ervoor verantwoordelijk gesteld, dat er een gevoel van onbehagen over de Kamer kwam. Zij achtte haar recht van kritiek als een plicht, die vervuld moest worden en geen opschorsing gedoogde. Maar niet alleen de kritiek van beginsel tegen beginsel. Juist van wege de moeilijke politieke verhoudingen bestond daarvoor eenige vrees. Des te gemakkelijker was de kritiek als van een onderwijzer die 't schoolwerk naziet, of de orde in de klasse moet bewaren. Het was niet noodig dat het Kamerlid zich vergewiste van de feitelijke toestanden en verhoudingen vóórdat hij de kritiek aan de orde bracht. Hij behoefde slechts te vragen. Het was ook vroeger steeds de taak der regeering geweest om volledig de volksvertegenwoordiging over alle, zelfs de kleinste bijzonderheden in te lichten. En dat het in een moeilijken tijd voor ministers en ambtenaren beteekende dat zij dringend werk dienden te laten staan, was voor de Kamer een onaangenaam gevoelde omstandigheid.

Zij besefte ook haar recht om een openbare tribune te zijn, ten einde met hooger gezag en vrijheid dan de pers te getuigen, en niet alleen van een blik op de toestanden en op het staatsbeleid, geheel afwijkend van die der regeering. De Kamer was gewoon geweest te kunnen getuigen over alle, ook zeer kleine individueele en groepsbelangen, die geschaad schenen, om niet zelden tot in details overwogen, breed uitgesproken inzichten over allerlei regeeringsdaden voor het Nederlandsche publiek te kunnen vertoonen.

Dat er in den crisis-tijd juist zoovele van dergelijke daden waren, die b.v. in de pers kritiek uitlokten en toch de gelegenheid in de Kamerzittingen voor het bespreken daarvan zeer beperkt was, moest prikkelend werken.

Een oogenblik, toen namelijk minister Treub het eerste leeningsontwerp verdedigde scheen het alsof de belemmering van de Kamerpolitiek zou worden opgeheven. Minister Treub zelf scheen er niet bang voor te zijn, maar ten slotte werd toch door het geven van een tijdelijk karakter aan zijn voorstellen, een scherper maar zeer principieele politieke strijd opgeschort.

Waren er in de Tweede Kamer verscheidene leden, die het betreurden dat deze buitengewone tijd geen blijvende zelfbeperking aan de Kamer bracht, en die juist de opdringende oude practijk vreesden, toen zij het jammer vonden dat de regeering door de troonrede van 1915 den godsvrede ophief?

Hoe het ook zij, de oude praktijk kwam terug. Maar de regeering had toch eigenlijk iets geheel anders dan dat bedoeld. Zij durfde het aan om naast de bijzondere taak van nationaal beleid temidden van den oorlog Nederland te bevrijden van het ‘oud-zeer’ der kiesrecht- en schoolquestie. Waren dat niet twee kankerende kwalen voor de geheele politiek? En zou Nederland er niet frisscher en opgewekter vóor staan, als volk en staat, indien deze oorzaken van bitteren en verterenden tweestrijd zouden zijn weggenomen? Was dit niet juist een buitengewoon goed middel om aan de volksvertegenwoordiging een nationale taak toetevertrouwen, terwijl zij om zeer goede redenen de regeering onbelemmerd kon laten bij het waken voor nationale belangen? Het eerste was toch een werk bij uitstek bestemd voor de volksvertegenwoordiging, terwijl de dagelijksche wisselende zorgen nimmer door een college van honderd konden worden bewaakt.

Van een algemeene toejuichende steun voor dezen durf der regeering is weinig gebleken. Wel was de linkerzijde er verheugd over, doch voornamelijk uit politieke overwegingen. Terugziende naar 1913 en vooruitziende naar 1917, was er een belofte te vervullen en aanspraak te maken op dank. De rechterzijde zag echter in den durf der regeering bijna een politieke uitdaging, terwijl ook velen ter linkerzijde in stilte de houding bedenkelijk vonden.

Voortvarender nog dan het geheele kabinet was minister Treub persoonlijk. Hij wenschte het Nederlandsche volk na den oorlog niet alleen vrij van al lang verouderde politieke vragen, maar hij zou het bovendien in de gelegenheid willen stellen om nieuwe politieke problemen onbevreesd te kunnen aanvatten. Om dit mogelijk te maken wenschte hij 's lands finantiën afdoende te ordenen. Te lang hadden afwisselende regeeringen de te-korten als een aangroeiende erfenis achtergelaten. Welke mogelijkheid zou er zich voor regeeringen na den oorlog

openen, om te werken aan al wat het land behoefde voor welvaart en ontwikkeling, indien de schatkist behoorlijk voorzien zou zijn.

Dit is het groote in zijn plannen, die hij beloofde en met ongekende snelheid tot uitvoering bracht. Niet alleen het volk maar ook de Kamer was verbluft door het aantal wetsontwerpen, en de omvang van het werk. Na uiterlijke en formeele bewondering van de prestatie, werden zijn plannen ontvangen met opschorting van het oordeel tot ‘nadere’ studie en detail-kritiek.

Vooral de Tweede Kamer gevoelde een passieve tegenstand noodig. Passief, - om het grootsche van het denkbeeld, de voortvarendheid en de kracht van zoo'n regeeringsbeleid niet zonder meer te verwerpen. Tegenstand echter in hoofdzaak omdat zij er geen weg mee wist. Het behoorde niet tot de politieke programma's, dat aan 't volk een reeks belastingen was toegezegd. Al spoedig klonk het, uit Treub's oude plunje opgehaalde, gezegde, dat belangrijke belastingwetten altijd aan eenige ministers het leven kosten.

De opheffing van den godsvrede bracht echter wel de herleving van de oude politieke scheidingskenmerken in plaats van de ernstige wil tot overbrugging. Tevens ook de oude, langzamerhand weer los komende gewoonte van permanent toezicht op het volledige regeeren, en van de breede gedachtenuiting. Daarbij was een onbehagelijke stemming bemerkbaar, die uit duidelijk herkenbare, onderling zeer verschillende, symptomen werd gevormd. Vooral bij een deel der linkerzijde groeide er weerzin tegen de steeds verder zich uitbreidende regeeringsbemoeiingen met de levensmiddelenvoorziening en de uitvoerverboden. Niet alleen tegen de toepassing maar zelfs tegen 't beginsel. Daartegenover stond echter dat een andere groep ter linkerzijde krachtige en zich soms zeer heftig uitende, bezwaren had tegen het niet ver genoeg beïnvloeden van de prijzen, en het zoogenaamd beschermen der makers van oologswinst. Aan de rechterzijde waren er politici, die de ontstemming politiek bezagen, en hun hoop op de verkiezingen verbeterd oordeelden naarmate regeering en linkerzijde elkaar slechter verstonden. Waar dit tot uiting kwam wekte het bij politici ter linkerzijde nieuwe weerzin, die voor een niet gering deel aan regeeringspersonen geweten werd.

Wanneer er iemand was, tegen wie zich de ontstemming het meest ophoopte was het juist minister Treub. Nog van af de Augustus-dagen 1914 was hij de personificatie van de buitengewone maatregelen en van hunne snelle toepassing.

Er werd gevoeld dat er iets broeide. 't Scheen bijna of er een tegenstelling van opvattingen omtrent regeeringsbeleid tusschen minister Treub en de Kamer zich dagelijks verscherpte, ofschoon dat toch nooit voldoende openlijk bleek.

Ongetwijfeld heeft de Kamer alle moeite gedaan om een zucht tot strijd te onderdrukken, al won geleidelijk de gedachte aan scherpte dat het er op 't een of ander oogenblik toe komen zou. En op wonderlijke wijze nam het den vorm aan van een soort voorgevoel dat minister Treub de gelegenheid tot strijd zocht.

Dat dergelijke stemmingen en gevoelens kunnen ontstaan, vooral in grootere vergaderingen van personen, die elkaar voortdurend ontmoeten en er geregeld over praten is zeer begrijpelijk.

Was hier schuld bij personen of partijen? Heeft minister Treub wel steeds alles gedaan om te beletten dat verkeerde opvattingen dieper ingang vonden?

Dergelijke vragen hebben weinig beteekenis. Wat wel een diepere beteekenis heeft is het ontbreken van de kracht, die dergelijke gevoelens en gevoeligheden beletten kan invloed te verkrijgen, te voorkomen dat zij opgeblazen worden tot principieele conflicten. Die kracht ontstaat door de flinke en sterke leiding langs de groote hoofdlijnen van regeeringsbeleid. Waar minister Treub niet alleen bereid bleek, maar, meer nog dan dat, van plan was die leiding te geven, ontstond onder de politici, die hem van vroeger het meest verwant waren, een argwaan, als of minister Treub het op de rechten der Kamer, dat is op duur gekochte volksrechten gemunt had. Een machtsverschuiving zou bezig zijn zich te voltrekken. De regeering beriep zich over de Kamer heen op 't volk. Misbruik zou er gemaakt worden van de in moeilijke dagen verworven populariteit, en van de persoonlijke onmisbaarheid.

De dwaling wordt direct duidelijk, indien de groote lijnen weer opgezocht worden, zoowel van het regeeringsbeleid als van de directe en toekomstige landsbelangen. Voor minister Treub

ging het niet om de macht, maar om de taak die volvoerd kon worden. Dat was de de hoofdzaak. Daartoe wilde hij de Kamer aansporen. Daarvoor wilde hij de leiding ter hand nemen.

Niets duidelijker dan de val van minister Treub bewijst, wat trouwens voortdurend uit de geheele houding der regeering ook daarna is gebleken, dat de macht om te beslissen onveranderd en onverminderd aan de Tweede Kamer bleef.

Voor de helft plus één der stemmen week minister Treub zonder eenige aarzeling. In de uitoefening van die beslissingsmacht ligt echter ook de verantwoordelijkheid voor de volksvertegenwoordiging.

* * *

Iets meer dan de helft plus een der stemmen maakte een einde aan de werkzaamheid van minister Treub, en bepaalde ook - in verdergaande strekking - de houding van de Tweede Kamer tegenover den voortvarendsten minister, die sedert vrij langen tijd was opgetreden. De beslissing viel over de motie Schaper, waarvan het gerucht zeide, dat zij eigenlijk als een motie der geheele linkerzijde was ontworpen. Hoe duidelijk ook hare beteekenis is geweest voor minister Treub persoonlijk, en voor haar direct gevolg, zoo onduidelijk is zij voor de bedoelingen van de Tweede Kamer in haar geheel.

Die motie bevat toch duidelijk drie verschillende elementen:

1°. afkeer van de door minister Treub ingediende pensioenbelasting.

2°. veroordeeling van het verband tusschen die pensioenbelasting en de ouderdomsrente, zooals dat verband door den minister was uitgelegd.

3°. verzet tegen het stellen van eischen door minister Treub over de wijze van behandeling der wetsontwerpen, ook nadat de Kamer zich even te voren geschikt had naar zijn wenschen om een reeks zijner belastingontwerpen in onmiddellijk onderzoek te nemen.

Andere motieven om de beslissing ten nadeele van minister Treub te doen uitvallen, bevat de motie niet. Neemt men desondanks aan, dat zulke motieven toch feitelijk hebben bestaan, dan wordt de uitspraak van de Kamer nog in meerdere mate

onduidelijk. Kan en mag aangenomen worden, dat bedoeld is te kennen te geven, dat in 's lands belang minister Treub moest aftreden? Zou de Kamer dat zonder verdere omhaal hebben durven uitspreken? Of moet de uitspraak aldus uitgelegd worden dat het gezag van de Kamer niet langer kon dulden, dat, anders dan door overleg, een minister zich mengde in haar werkprogram? Zou de Kamer het aangedurfd hebben dit vast te leggen?

Dat de meerderheid, die de motie Schaper aannam, zich verklaarde tegen het gelijktijdig aanvaarden van pensioensbelasting en ouderdomsrente staat volstrekt niet vast. Het is zelfs hoogst onwaarschijnlijk. Tegen het handhaven van de pensioensbelasting door minister van Gijn heeft zich nog niemand verzet op grond dat dit inging tegen de Kamerbeslissing.

Er blijft dan ook niets anders over dan de zeer uiteenloopende verklaring door verschillende groepen van hunne houding gegeven.

Zien wij af van de verklaring der houding van enkele rechtsche Kamerleden, wier stemmen toch den doorslag gaven, dan is er tweeërlei verantwoording afgelegd.

Allereerst deze, dat de houding van minister Treub het lot van de in de verkiezingen van 1913 beloofde ouderdomsrente in gevaar bracht; dat zijn val op een later tijdstip het onmogelijk zou maken die wet nog vóór 1917 te doen aannemen, en dat het dus beter was hem bijtijds door een ‘betrouwbaarder’ aanhanger van het staatspensioen te vervangen.

Het is begrijpelijk dat dit een groot belang is geacht, en dat dit hooger werd geschat dan 't behoud van een zoo sterk regeerder als Mr. Treub.

De vraag is echter of het politiek goed gezien is, en of inderdaad aldus de ouderdomsrente is gered, de vraag verder of niet nog meer dan die hervorming juist door den val van Mr. Treub in groot gevaar is gebracht, n.l. de grondwetsherziening.

De naaste toekomst zal daarop een antwoord moeten geven, en aan de politici, die door de genoemde overwegingen zich lieten leiden, straf of loon voor hun inzicht brengen. De statenverkiezingen, de houding van de rechterzijde en in 't bijzonder van de Eerste Kamer, zijn thans nog onbekende factoren. Voor de houding onzer volksvertegenwoordiging tegenover een sterk

en vooruitziend minister is echter de tweede verklaring van meer beteekenis.

Die verklaring draait geheel en al om den ‘dwang’ dien minister Treub op de Tweede Kamer wilde toepassen en waarvoor zij niet mocht en kon bukken. Die dwang was begonnen in de correspondentie met den Kamervoorzitter. Ofschoon daarop tegenstribbelend een onderwerping was gevolgd, kwam direct de minister met een nieuwe eisch. Indien de Kamer niet één keer scherp tegenstand bood, zou zich dat telkens kunnen herhalen, en daarmee het prestige der volksvertegenwoordiging verloren gaan.

Het gaat niet te ver aan te nemen, dat dit motief in 't algemeen in een groot deel van de Tweede Kamer instemming vond, ook al heeft het niet voor allen die ermee instemden geleid tot het medewerken aan den val van Mr. Treub. Juist daarom te meer is het goed de beteekenis ervan zoover mogelijk te onderzoeken.

* * *

Minister Treub heeft ongetwijfeld den zoo zeer aanstoot gevenden dwang gewild. Hij was zich stellig scherp bewust van wat hij deed. Brekende met lang bestaande gewoonten, en zonder zich voor zijn handelwijze te kunnen beroepen op buitengewone crisis-omstandigheden, heeft hij de Kamer willen leiden bij het verrichten van een groot werk dat zij zelf in politieken zin niet had gevraagd.

Waarom deed hij aldus? Om autokratisch optetreden? en zich zelf als minister machtig te maken? Hij wist daartoe zelf te goed hoe dit niet met onzen volksaard en onze staatsinstelling in overeenstemming te brengen was. Dit zou trouwens regelrecht ingaan tegen een hem voortdurend toegedacht motief, dat hij om particuliere redenen weg wilde. Is dit laatste dan de reden geweest, zoodat hij een conflict uitlokte om op behoorlijke wijze te kunnen aftreden? Er zijn zooveel feiten, die dit onwaarschijnlijk maken, dat het nuttelooze moeite zou zijn die op te sommen. Waarom had hij dan te voren reeds zooveel aan de Kamer toegegeven, en niet veel eerder ‘stijf op zijn stuk’ gestaan?

Maar bovendien is er een beter en hooger motief aantegeven

voor den dwang, dien minister Treub vergeefs trachtte toetepassen.

De geheele opzet van zijn finantieele plannen geeft het in duidelijke woorden aan. Mr. Treub heeft gemeend dat door de buitengewone omstandigheden ook de Tweede Kamer in staat zou zijn om een groot werk te doen, dat in 's lands toekomstig belang van haar kon worden gevergd.

Dat werk was het inrichten van 's lands finantiën op een basis, die voor de eerste jaren na den vrede eene krachtige politieke en ekonomische ontwikkeling kon verzekeren. Dat werk was een toekomstarbeid van ver-strekkende beteekenis. Bij de behandeling van zijn leenings-ontwerp had hij het reeds aangekondigd. De toen gegeven belofte heeft hij gehouden. Wat tot nu toe alleen een politiek programpunt geweest was over de vraag hoe het geld te vinden voor het verwezenlijken van verschillende noodzakelijke hervormingen heeft hij getracht vorm te geven. Zijn voorstellen toonden één - van misschien meerdere - mogelijkheden als een werkelijkheid, die, wat men ook over details moge oordeelen, een breedheid van visie samen deed gaan met een nuchter realiteitsbesef. Politieke toezeggingen werden uit hun vaagheid gekristalliseerd in een reeks wetsontwerpen van stevigen samenhang en scherpe omlijning.

Hoe moet zoo'n werk beoordeeld worden? met welke maatstaf gemeten? Stelde het niet in velerlei opzichten te leur, omdat het niet radikaal genoeg was, omdat verwarrende veelheid in de plaats trad van principieele en doorzichtige stelseleenheid?

Waren er geen fouten in de uitwerking? Veronderstellingen, die niet zouden uitkomen, gevolgen die niet waren overzien? Had de maker geen stokpaardjes bereden? Het zou stellig te verwonderen zijn als het niet zoo was geweest.

Misschien zouden er tijdens de behandeling verbeteringen in aangebracht zijn. Misschien ook zou Treub'sche hardnekkigheid zich verzet hebben. Kan aldus het werk beoordeeld worden? Of moet bij plannen van een zoo groot belang de beschouwing aanvaard worden, dat het groote werk met fouten en eigenaardigheden nog altijd een groot werk blijft, waarvan de voordeelen verre de kleinere nadeelen zullen overtreffen? Worden er niet dagelijks bij het regeeren fouten gemaakt en onrecht-

vaardigheden begaan, persoonlijke stokpaardjes bereden? Wie werkt maakt fouten, en wie aan een groot plan werkt met geheel zijn energie en met gaven van hoofd en hart, aangepast aan nuchtere en veelvuldige werklijkheden, moet noodzakelijk aan zijn werk de plooien geven van een sterk mensch. Zijn in ons land de scherp uitgeplozen en aan alle zijden in langjarige behandeling bekeken wetten zoo volmaakt gebleken?

Op al deze vragen is het antwoord dat Mr. Treub zich zelf gegeven moet hebben, maar al te duidelijk. Al die bezwaren heeft hij niet hooger geschat dan zij waard zijn. En hij deed wat hij in 's lands belang meende te moeten doen. Weinigen hebben zich misschien volledig rekenschap gegeven van de opofferingen, die daarvoor noodig waren, nog minder misschien hebben getracht te begrijpen op welke wijze zulk werken op de persoonlijke eigenaardigheden reageerde.

In elk geval staat dit vast. In korten tijd waren moeilijkheden van 't onderwerp onderzocht en op een of andere wijze opgelost. Toen kwamen die bergen van bezwaren die een wetsontwerp te overwinnen heeft eer het de Kamer bereikt. Eindelijk was een groot werk voor de volksvertegenwoordiging gebracht. Wat moest er nu geschieden? Indien de Kamer op haar gewone wijze met de wetsontwerpen zou handelen - en niet op buitengewone manier ging werken - zou, het bleek uit Mr. Treub's brief aan het kamerlid Roodhuyzen, onmogelijk het werk voltooid kunnen worden. Zelfs zou er gevaar ontstaan voor de grondwetsherziening die Mr. Treub duidelijk zeide nog hooger te stellen dan zijn finantieele plannen.

Daarom heeft de minister bovendien een plan gemaakt hoe de Tweede Kamer - in afwijking van wat in de laatste twintig jaren is geschied - toch al het groote werk dat voorbereid was zou kunnen voltooien.

Ook dat plan was grootsch. Wat was er voor noodig? Allereerst een juiste tijdsverdeeling. Dan voortdurend hard werken. Verder afzien van oude gewoonten, van een politiek verleden, om vrij van dat alles, en zich beschouwende als een college zetelend in 's lands belang, zich geheel aan een ruime en vrije toekomst te wijden. En ten slotte het opgeven van de practijk, die meer en meer zich had uitgewerkt in breedheid van drukwerk en redevoeringen

om over alle details van de wetstechniek kritiseerend, corrigeerend en beslissend optetreden.

Met minder ging het niet. Zou het gaan? Wie zou er niet voor teruggeschrikt zijn dat te beproeven? Toch heeft minister Treub het gewaagd. In dat pogen, dat hoe men er ook over moge denken, een grootsch pogen was, zetelt de ‘dwang’ waartegen de Kamer in verzet kwam.

* * *

Ondanks het feit dat deze bedoeling niet geidealiseerd is en achteraf aan Mr. Treub toegedicht, omdat zij in andere en nuchterder bewoording door hem duidelijk is neergeschreven en uitgesproken, kan men niet anders aannemen of zij is aldus niet begrepen. De Tweede Kamer was ook niet in de goede stemming om dat te begrijpen, hare bedoelingen waren geheel andere. Het duidelijkst blijkt het uit den indruk die de correspondentie met den Kamervoorzitter maakte. Had minister Treub de plicht om te zorgen dat de volksvertegenwoordigers meer geleidelijk in zijn plannen werden ingewijd? Een Kamer die steeds gewoon is om van de regeering alle voorlichting te vragen, kon bijna niets anders verwachten. In elk geval was zij overrompeld en innerlijk verontwaardigd. Nog niet eens door de hooge eischen aan haar gesteld, maar reeds door*dat* er eischen werden uitgesproken.

Dr. Bos heeft de verontwaardiging over den dwang van Treub uitgedrukt door te zeggen, dat de minister de Kamer tot een departement zou verlagen.

Deze uitspraak is in bijzondere mate kenmerkend voor de houding der linkerzijde tegenover Mr. Treub. Juist daarom is het nuttig de beschuldiging nauwkeurig te bezien.

Men kan een departement beschouwen in zijn verhouding tot den minister, en dan is het duidelijk dat de minister uitsluitend macht heeft, en dat afdeelingen en ambtenaren slechts de werk-orga-nisatie vormen, waarvan de minister zich bedient. Op die wijze kon de Kamer nooit een departement worden, want zij steunt niet den minister nòch bij 't ontwerpen noch bij 't uitvoeren van wetten. Integendeel wijst zij - hoe indirect ook - den

minister aan, beoordeelt zijn werk en beslist over zijn plannen. De eenige macht van den minister is dat hij het initiatief heeft, dat hij de leiding geeft. Daarvoor draagt hij dan ook de wettelijke en de zedelijke verantwoordelijkheid. Kan hij die niet meer dragen, dan *moet* de volksvertegenwoordiging die weer overnemen. Die '*moet*' is zijn eenige macht. Met minder kan geen leider zijn voorzien.

Men kan echter een departement ook zien als de organisatie van de blijvende onder-regeering. Hoe vaak ook op de 'bureau's' afgegeven wordt, zij hebben toch tot taak onder verantwoordelijkheid van den minister te regeeren.

In een demokratisch land zijn de ambtenaren, en vooral de hoofdambtenaren 'machten' die - en hierop komt het vooral aan - bij het steunen van den minister een taak hebben, waarvoor zij zichzelf ook verantwoordelijk achten.

Die taak strekt zich echter niet uit tot de beginselen van staatsbeleid. Daarover beslist op de voorstellen der regeering de volksvertegenwoordiging. Het 'departement', goed georganiseerd, en voorzien van een deskundige staf is uitteraard, en nog meer dan de minister, verantwoordelijk voor de uitvoering der beginselen van staatsbeleid, in wetsontwerpen en bestuursmaatregelen. Wetstechniek en -toepassing is het speciaal gebied van het 'departement'. Bewerkt het dit niet goed, is het eigengerechtigd of ongeschikt voor zijn taak, dan is het de plicht van de regeering en achter haar van de volksvertegenwoordiging om te zorgen dat organisatie en deskundigheid van het departement op een hoog, ja op het hoogst bereikbare peil worden gebracht.

Eischte Mr. Treub van de Kamer dat zij in dezen zin departement moest worden? Is het niet juist een grief, neen erger een kwaal, dat de Kamer zich zelf tot een super-departe-ment heeft gemaakt? En was het niet juist Mr. Treub, die vroeg zijn ontwerpen nu eens niet als departement maar als parlement te bezien? Niet artikel voor artikel, maar zelfs wet met wet te gelijk in een stelsel, basis voor algemeen staatsbeleid.

Schuilt niet juist hier de oorzaak waarom het probleem dat wij bespreken, hoe de volksvertegenwoordiging voor een voort-

varende en sterke regeering kan zorgen, zoo moeilijk oplosbaar is?

Zoolang de Kamer zich beschouwen blijft als een superdepartement, dat al het werk der departementen nog eens overdoet, in alle details controleert en corrigeert, en nog wel in een niet steeds duidelijk, maar toch uitvoerig en schriftelijk overleg met die departementen, is het, gegeven haar betrekkelijk gebrekkige organisatie, onmogelijk dat zij het werk van voortvarende ministers bijhoudt.

De Kamer geeft trouwens voor het goed verrichten van zulk werk uiterst geringe waarborgen.

Zeker zijn er onder de honderd eenige deskundigen, de een op dit, de ander op dat gebied. Maar juist zij moesten geen uitspraak wenschen van een college, dat als geheel over die details toch niet kan oordeelen. De verantwoordelijkheid daarvoor blijve geheel aan de regeering.

Ware het niet dat vroeger het meerendeel der Kamerleden uit juristen bestond, en dus op juridisch gebied zich bevoegd achtte om alles van een wet te beoord eelen, zoo zou nimmer de gewoonte ontstaan kunnen zijn, die zich tot niet-juridische regeeringstechniek heeft uitgebreid, om over onderwerpen van uitvoering uitspraken van politici als hoogste gezag te doen gelden. Een demokratisch beginsel is hiermede in geen enkel opzicht gemoeid. Het is eenvoudig een gewoonte, die aldoor meer vergroeit, en die b.v. in 't Engelsche parlement nooit heeft bestaan.

Waarin de Kamer wel en bij uitstek deskundig is, dat is in de politiek over de beginselen van staatsbeleid. Daarin zijn de leden zelfs zoo geheel thuis dat zij weinig tijd noodig hebben om hun oordeel over regeeringsplannen te vormen en vast te stellen.

Naarmate dat sneller en scherper geschiedt, zou van zelfsprekend een minister gemakkelijker kunnen beoordeelen of hij met de door hem ontworpen plannen inderdaad de man is die aan de volkseischen kan voldoen. Dan zou ook de Kamer tijd hebben voor de zoo uiterst gewichtige vraag of de ministers wel voortvarend genoeg zijn, teneinde wanneer zij tenachter blijven bij hun taak ook te zorgen dat betere regeerders hun plaats innemen. Vooral de demokraten, die toch zeer vèrgaande her-

vormingen voorstaan, en die in het geval Treub zoo ten onrechte beangst waren dat de regeering zich boven de Kamer kon stellen, en zich liet beïnvloeden door andere kringen dan die der gekozenen van het volk, hebben er het grootste belang bij de voortvarendheid der ministers nog op andere wijze aan te vuren dan door een oneindige reeks, bij de begrootingen tot de regeering gerichte, vrome wenschen.

De volksinvloed in de Kamer is toch nimmer het doel, maar slechts het *middel* om de politieke beginselen te verwerkelijken. De demokraten vooral hebben zich af te vragen, of zij niet door een waan van gezag der Kamer, haar werkelijken invloed laten verlammen en vertragen.

* * *

Einde Februari lag het gezag van de Kamer op de eene, minister Treub's hervormende en krachtige werkzaamheid in 's lands belang op de andere weegschaal. En in een buitengewoon zenuwachtige stemming, sloeg onherstelbaar de wijzer over en viel Treub.

Er viel echter nog meer, namelijk de mogelijkheid dat *met* het gezag der regeering, ook dat der Tweede Kamer op een andere, minder formeele, doch oneindig reëeler wijze zou zijn verhoogd.

Het werkelijk gezag eener volksvertegenwoordiging hangt stellig af van de wijze waarop zij is gekozen, maar verder en vooral ook van de nuttige werkzaamheid, waartoe zij zich zelf weet te brengen, niet het minst in een tijd als wij thans beleven.

Wordt het gezag opgevat als een formeel overwicht over ministers, doordat de Kamer, in de meening van zich niets te mogen laten gezeggen, elke leiding van de regeering anders dan op een niet-publieke wijze uitgeoefend, verwerpt, dan schaadt zij het gezag der regeering, zonder er zelf iets bij te winnen.

Het gezag der Tweede Kamer ontstaat uitsluitend door de wijze waarop zij toont met de regeering goede regelingen en *op tijd* tot stand te kunnen brengen.

Want machtsuitoefening alleen is geen gezag. Dat wordt het pas wanneer de macht ook door haar zegenenden invloed erkend kan worden.

Daarom kan het gezag der volksvertegenwoordiging, dat niet door de tegen haar gerichte kritiek, maar wel door blijkbare onmacht voor een groote taak, ondermijnd wordt, slechts winnen indien, *niet* de wijze van werken, maar het werk zelf; *niet* de variatie en nuance van eenige regeling, maar het hoofddoel ervan; *niet* de discussie over de talrijke oplossingen voor maatschappelijke problemen, maar het werkelijk en op het juiste oogenblik oplossen ervan, haar overwegend beheerscht.

Dan is er ook geen kans meer dat een Kamer huiverig wordt voor een krachtig regeerder, al gaat hij langs andere wegen dan de politici zich dat precies voorstelden, mits hij slechts gaat naar een hoofddoel van staatsbeleid, en mits hij het slechts doet en op tijd doet. Integendeel een Kamer, die zich, zooals ieder met een groote taak het moet kunnen, tijd weet te maken, zal juist wantrouwend worden tegen ministers die niet voortvarend genoeg zijn en te weinig weten wat en wanneer er iets in de staatsorganisatie nieuwe regeling behoeft. Kamer- en regeeringsgezag zijn beide in wezen van zedelijken aard, en kunnen alleen gewonnen en behouden worden door breed, overzichtelijk, ernstig en doeltreffend werk.

In dit licht is de manier waarop Treub gevallen is te betreuren, ook nu nog.

Verzen[1)]
Door
Marie Cremers

O, zeg niet dat de wilde bloemen moeten wijken
voor fijner soorten, door kultuur gebracht.
Ik heb ze lief want zij zijn mijn gelijken:
ze zijn zoo frisch, zoo zonder praal en pracht.

Ik kan genieten in gekweekte tuinen,
maar laat mij liever 't ruime open veld!
Geef mij den geur van hei en zilte duinen,
waar vrijheid waait en waar geen band mij knelt.

De wijde wereld geef mij! Altijd andre wegen
met wouden, stroomen, ongekunsteld-vrij,
ja, mij den open weg met zon en regen.
Bewaar ièts wilds voor mij!

Gevallen strijders

...'Car le désir n'est
pas la puissance'....

Bijna iets prachtigs en toch mislukt,
bijna volgroeid maar toch niet geplukt
is de bloem van mijn leven.

1) Uit den bundel 'Verzen' die dezer dagen verschijnt bij den uitgever L.J. Veen.

Bijna benaderde ik de stralende ster.
Was ik te zwak of was het te ver?
Was het te stout mijn streven?

Bijna! Bijna! Ontzettend woord!
Bijna gewonnen maar vóór de poort
neergezegen. Verloren!
Bijna de kroon des levens gehaald
en veroverd. En toch gefaald!
- Geroepen maar niet verkoren. -

Hoevelen vallen zoo, ongenoemd,
onbekend en onberoemd
voor hun vanen?
Hoevelen sneuvelen koortsig en mat
in gure wind en in regen nat
voor hun wanen?

Bid voor de strijders, wien 't zwaard ontviel.
Bid voor de lijders hun eenzame ziel.
Beveel hen in Gods Genade!

*

Mijn wil is ongebroken
en ik sta rechtop.
Wel ben ik zwak,
maar mijn zijn de momenten.
Lang lig ik machteloos,
maar richt mij toch weer op.
- En oogenblikken worden monumenten. -

*

Voorbij zijn de tochten,
voorbij is het wagen,
mijn jeugd is uit
en mijn kracht vergaan!
Maar mijn hart is zoo frisch als in de oude dagen,
slechts het lijf kan den strijd niet meer bestaan.
Er is zooveel ongedaan gebleven:
het is mij of ik nu pas begon,
met zooveel meer inzicht in het leven
en zooveel meer rust die ik langzaam won.
- Ik ben als een tronk die is afgehouwen;
wel botten loten uit de ouden stam,
maar zijn top steekt niet in de hooge blauwe
luchten de kroon die het lot hem nam.
Ja, nu ben ik als een van die knoestige boomen,
die wel in oude dorpen staan,
waarin de vogels slapen komen;
en de menschen zien hem van uit hun raam
als een kameraad die heeft geleden,
maar de humor bewaarde, goedig als zij.
...Hij heeft zijn bescheiden plekje op aarde,
- maar de oude droomen blijven hem bij.

Lindeliedje

De linde geurt haar eeuwige droom.
De zomer is wel gekomen
maar in mijn hart is het moe en loom
en mijn kracht is mij weggenomen.

De linde geurt als een innigheid,
die zichzelf verteert in het eigen hart
en haar bescheiden aanminnigheid
glimlacht in stervenssmart.

De lindegeur hangt stil en vroom
in mijn kamertje. Nu komt de nacht.
En om mij weeft de lindedroom
zijn glimlach zonder praal of pracht.

De vergoeding

Als kind al was ik zwak en zal wel lijden tot het einde.
Mijn peinzen zweefde ver van aardes vasten grond:
ik moest vergeten 't lichaam dat mij pijnde
in de ijle schoonheid die ik om mij vond.

Toch is voor een gevang'ne 't leven meer begeerlijk,
(die uitziet over zee en 't wijde land)
dan voor wie vrij zich roert en in een heerlijk
vergeten 't leven buigt met eigen vaste hand.

Wat schoon was heb ik liefgehad in smartelijk begeeren.
Opstandig heb ik het in wilden waan gerukt
aan 't dorstig hart, dat eenzaam zich moest keeren
van 't ongewonnen schoon, dat 't had verrukt.

...Toen is een stilte in mijn ziel gezegen.
Glanzende droomen kwamen met verklaard gezicht.
- Van 't Leven zelf heb ik de Droom gekregen;
en ik berustte - en zag weer het licht.

En liever dan voorheen is mij de schoone aarde:
mijn handen rukken niet meer aan wat mij bekoort.
Er is een andre schat dien zij voor mij bewaarde,
een schat die lèven zal in lijn en kleur en woord.

*

Er is een ritus achter alle leven.
Geen enkle schoonheid komt onvoorbereid.
In heilige wetten staat de wraak geschreven
van 't lot voor elk die grenzen overschrijdt.

*

Het is niet altijd Sabbath; ik moet werken,
Want God gedoogt niet dat wij ledig zijn.
Ik moet mijn ziel aan frisschen arbeid sterken.
Het leven stroomt. Wat stilstaat wordt venijn.

Wij leven in een groot Geheel en geen gebeuren
komt op ons wenken. Slechts het leven weet
boven ons reinste bidden, heiligst denken,
wat ons te zijner tijd het lot wil schenken.
En niemand kent den Smid, die alles smeedt.

Wij leeren stil zijn en gehoorzaam wezen,
wij leeren wachten in ons ongeduld.
Wij leeren rustig zijn in 't vurigst smachten,
wij leerden weenen tot wij schooner lachten.
En weten dat het lot zichzelf vervult.

*

Verwijt mij niet dat ik te hoog wil grijpen:
Verlangen rust niet en mijn wil is sterk.
Ik neem geen woord terug; ik moet slechts rijpen
en daaglijks bouw ik aan mijn levenswerk.

Er is een macht in mij die iedren boei wil breken
er is een kracht in mij die voortschiet onvervaard.
En vàn mij vallen zwakheid en gebreken
als van bevrijde ziel de laatste korrel aard!

*

Loop niet te koop met je hemelsche gaven.
Berg ze bescheiden, wees needrig en wijs.
Wie kostbaar zaad heeft, hij moet het begraven,
vreezend het kweeken met zwoegen en slaven,
of het mocht bloeien in Gods Paradijs.

*

Alles leeft van verlangen:
zonder verlangen geen groei.
Zonder verlangen geen zangen.
Zonder verlangen geen bloei.

De hel verlangt naar de hemel,
de hemel verlangt naar de hel,
en op aarde is het gewemel
van beider tusschenspel.

*

Als een lamme vogel, gekooid en gevangen,
ben ik gevangen in stof en in tijd.
In mij blijft kermen 't immense verlangen
naar eindlooze, strandlooze, barre eeuwigheid.

‘Les fleurs du mal’

God kent mijn liefde, diep als de vulkanen.
Zijn ze goed? Zijn ze kwaad? Hij schiep ze, dat 's àl.
Hij is in bloemetjes en in orkanen,
duister en licht zijn Zijn spel in 't heelal.

Eindloos verscheiden zijn Zijne vormen,
leelijk en schoon, geweldig en teer.
Schitterende vogels, afzichtlijke wormen
hebben hun plaats en hun eigen sfeer.

Kwalijk riekende keizerskronen
met paarlen als tranen in 't sombere hart
naast onschuldige anemomen:
heldere vreugd naast duistere smart.

Steek'lige distels, ze geven geen geuren,
toch zijn ze lief mij als anjer en roos.
En moest ik kiezen, het kon wel gebeuren,
dat ik de helsche bloemen verkoos.

O geef mij een zending in schachten en poelen,
Gods liefde in mij is een vuurkolom,
ik zal de smart en de vuilheid niet voelen.
God is mijn licht en mijn heiligdom.

Zoolang ik een kinderlach kan onthouden,
zoolang ik den geur weet van lelie en thijm,
zoolang zal nimmer mijn ziele verouden,
zal zelfs de hel mij niet lichtloos zijn.

- Liever dan alle hemelsche lichten,
liever dan glorie en majesteit,
is mij één glimlach op woeste gezichten,
een traan van ontroering door een duivel geschreid.

De wijn van het geluk
Door
Nine van der Schaaf

(*Vervolg van Dl. I blz. 194*)

Ik liep voort en zwierf heel den nacht door de onbekende streken en eerst tegen den morgen durfde ik mij een schuilplaats kiezen om te slapen. Ik was toen erg moe en slaperig en zag nog juist dat ik mij bevond in nabijheid van een kleine vijver waarop de morgenzon scheen; ik zocht de schaduw van boomgewas en nadat ik mij had neergelegd sliep ik terstond in. In den namiddag werd ik wakker, toen scheen de zon niet meer in den vijver, maar ik zag er kleine wezentjes drijven: fijne kleine nimfen. Ik kwam naar den rand van het water om haar beter te zien en een van de wezentjes kwam naar mij toe, zwevend over het water en vroeg: ‘Jij groot mensch, is het niet heerlijk om zoo groot en sterk te zijn?’

Ik vroeg verlegen: ‘waarom zou je wenschen groot en sterk te zijn als ik?’

Het nimfje sprak: ‘Eens was deze vijver een heel groot meer en wij waren groote wezens, zoo groot als menschen. De menschen kwamen naar den rand van het meer en zagen ons slechts in de maanlichtavonden, want overdag bleven wij in het meermidden of doken weg in de diepte. En de droomende menschen verlangden tot ons te komen en wij noodden ze tot ons maar zij durfden zich op het watervlak niet wagen en gingen weemoedig van ons weg naar huis. Wij waren schoon

en gelukkig. Toen werd het groote meer al kleiner en het had langzamerhand geen diepte meer, ook wij moesten al kleiner worden en konden eindelijk ons lief spel van komen en verdwijnen gaan niet meer spelen en niemand weet dat wij nog schoon zijn en dansen uitvoeren in de avonden.'

Ik vroeg: 'wie heeft het groote meer zoo klein gemaakt?'

Zij antwoordde: 'dat weet ik niet, het is zoo geworden in den loop der tijden. De grootheid waarvan ik spreek is veel, veel jaren geleden.'

'Leven de menschen nog die het meer in zijn grootheid gekend hebben?' vroeg ik.

Zij lachte. 'Menschen leven zoo kort,' antwoordde zij. 'Ik geloof dat vele vele geslachten elkaar opgevolgd hebben sedert die schoone tijd.'

'En jij leeft nog en hebt dat verre verleden meegemaakt,' zei ik peinzend. 'Weet je ook van de toekomst? Zal je nog lang voortleven?'

'Ik leef eeuwig,' zei het nimfje. 'Als deze vijver geheel verdwenen is, zal ik onzichtbaar zijn, heel klein en heel licht. Dan zullen de zware nevels mij voortdragen, ik weet niet waarheen, maar sterven zal ik niet.'

'Dan zal ik lang gestorven zijn,' peinsde ik en verliet de vijver. Ik kwam in een dorre streek waar ik vergeefs eenig voedsel zocht en daarna aan een bosch van rechte slanke naaldboomen; terzij daarvan vond ik heesters met eetbare vruchten die mij zeer te pas kwamen en na dien maaltijd rustte ik uit midden in 't bosch en voelde mij klein en alleen want de boomen ruischten gezamenlijk een zacht lied boven mij. Ik hoorde spoedig daar omhoog ook eenig gekraak en dacht een kabouter te zien maar ik zag slechts een eekhoorn die voortsnelde. Toen ik het bosch bijna uit was zag ik een groot hol en ik dacht: hier zal wel de woning van een kabouter zijn! Een woning van menschen was in den omtrek niet te zien.

Weer liep ik langs dorre velden en als ik een enkel bebouwd land voorbij kwam zag ik geen werkers. Ik kwam op een breede weg die goed onderhouden was en die mij opnieuw in een boschrijke streek voerde en het verwonderde mij dat ik ook

hier langen tijd liep zonder iemand te ontmoeten. Het was of ik mij uit de bewoonde wereld hoe langer hoe meer verwijderde en ik verlangde juist die te naderen. Aan een driesprong stond ik besluiteloos stil, maar toen hoorde ik uit een boom dichtbij een stem die mij toeriep: ‘Kan je in deze boom klimmen en hier bij mij komen schuilen? Want er is slecht volk op pad en hier alleen zal je veilig zijn.’

Ik keek op en zag tusschen de bladeren een kabouter die mij vriendelijk opnam; hij wierp mij een touw toe en ik haastte mij zijn raad op te volgen, want zijn meedeeling was wel geschikt mij angstig te maken. Toen ik veilig bij hem in den boom zat vroeg hij mij met welk doel ik op reis was en ik legde hem dit uit en zei dat ik zeker geen goede weg had genomen omdat het hier in den omtrek zoo eenzaam was.

Hij knikte en dacht na. ‘Dit is wel een goede weg,’ zei hij peinzend, - ‘als je niet op zijwegen afdwaalt en geduld hebt bereik je steden en dorpen en eindelijk de hoofdstad aan de zeekust: Groot-Lago. Dan moet je met een boot over de oceaan varen naar het ander werelddeel en als je ook dat hebt afgereisd zal je een belangrijk stuk van de aarde gezien hebben. - Deze weg is anders ook zoo stil niet, maar nu weet iedereen die hier bekend is dat een rooversbende de buurt onveilig maakt en daarom wagen de reizigers zich niet op pad. Je zult de roovers hier zoo aanstonds zien.’

Wij keken uit en luisterden en het duurde niet lang of wij hoorden van ver eenig gerucht van stemmen en voetstappen, het klonk al luider en luider, het waren rumoerige stemmen en wij zagen spoedig een drom gewapende mannen uit de boschpaden te voorschijn komen. Vlak bij onze boom hielden zij halt en schreeuwden te heviger; wij verstonden van hun verwarde samenspraak maar weinig, doch het was duidelijk dat zij hevige twist voerden.

De kabouter en ik waren geheel onzichtbaar in het gebladerte en door hun eigen tumult konden de roovers onze fluisterstemmen niet hooren. De kabouter vertelde mij dat zij een aanval beraamd hadden op Bijleerd, een groote bezitting, een paar uur gaans van hier verwijderd. Het gerucht zei van de bewo-

ners van Bijleerd dat zij groote schatten verborgen hadden in de kelders van het huis en omdat zij wisten dat zich tegenwoordig in deze streek roovers ophielden hadden zij hun vele bedienden ruim van wapens voorzien zoodat zij zelfs voor een brutale bende als deze niet behoefden te vreezen. Dit wisten ook de roovers wel en zij hadden het tot nog toe niet gewaagd zich op Bijleerd te vertoonen, maar nu hadden zij zich verzekerd van de hulp van een toovenaar. Deze zou door het uitspreken van een tooverwoord de manschap die het huis te verdedigen had machteloos maken, dan zouden de roovers hun slag slaan, maar de toovenaar had voor zich een eigen plannetje waar de roovers niets mee te maken hadden: wat hij beoogde was niet een deel van de goud-buit. Hij was verliefd op een meisje dat op Bijleerd in dienst was, hij had haar enkele keeren gezien maar zij had hem nog geen blik geschonken en nu was hij ongeduldig en wilde haar snel winnen door toovermacht. Als de roovers het huis binnenvielen en de bedienden vluchtten wilde hij haar meevoeren op zijn paard en zich houden alsof hij haar redder was, hij vertrouwde dat zij hem dan dadelijk zou liefhebben, hij was meer dwaas dan slecht en had vóór dezen keer nog nooit roovers geholpen. Maar om zijn toovermacht te behouden was hij aan één ding gebonden: als hij op zijn paard zat mocht hij geen oogenblik wachten of weifelen op zijn weg; deed hij dit dan verloor hij zijn gave voor altijd. Nu was de afspraak dat de roovers door een van de hekken op het achtererf zouden binnendringen; dicht bij het huis, als de bedienden waarschijnlijk al gereed stonden om hen te verdrijven of gevangen te nemen en de schermutseling al begonnen was, zou de toovenaar hen achterhaald hebben en het woord uitspreken, het kwam er dus voor de roovers zeer op aan om juist op tijd te komen en nu twistten zij op dit oogenblik erover of de weg die de hoofdman hen wou doen volgen wel de meest geschikte was om het hek aan den achterkant snel te bereiken.

Dit alles had de kabouter mij haastig meegedeeld, daarna luisterde ik meer opmerkzaam naar de kreten der roovers. Ik hoorde een der mannen die klaarblijkelijk de hoofdman was een toespraak houden die de anderen even deed zwijgen, een rede vol beloften en aandrang om te vertrouwen op zijn beleid.

Maar daarna ving het geschreeuw opnieuw aan, er waren er te veel bij den troep die koppig volhielden dat zij een beteren weg wisten en het feit dat met dit oponthoud de kostbare tijd verloren ging maakte hen allen zeer opgewonden. Nog eenmaal wist de hoofdman de anderen tot luisteren te dwingen en hij had veel helpers die schreeuwden dat zij hem wilden volgen maar een gedeelte van de bende hield zijn verzet nog vol en de eene kalme stem ging opnieuw verloren in het rumoer. De hoofdman haalde zijn uurwerk voor den dag en hief dit voor aller blikken welsprekend omhoog: een nog woedender geschreeuw brak uit, de meesten wisten zoo goed als hij hoe de tijd tot handelen drong en betuigden dat zij deze aanmaning niet noodig hadden.

Nu riep een der mannen die dicht bij den hoofdman stond: ‘hij is waard onze hoofdman te zijn, want ofschoon de tijd zoo dringt is hij volkomen kalm, zie, zijn hand beeft niet in 't minst!’ Deze woorden deden ook de weerbarstigen zwijgen want zij waren zich goed bewust dat zij hun kalmte al lang hadden verloren en zoo luwde de storm; het volgende oogenblik waren allen bereid zich door hun hoofdman te laten leiden. Ze liepen nu haastig voort, eerst langs een der breede wegen en daarna verdwenen ze achter geboomte.

Ik had mij al den tijd dat de roovers vlak bij ons waren niet durven verroeren, thans was de beklemming geweken en ik wendde mij vragend tot de kabouter of hij mij misschien wou helpen de boom te verlaten. Maar hij had zijn eigen gedachten en gaf geen antwoord, hij sprak op den rooverhoofdman doelende: ‘ik weet een nog betere weg dan hij en ik zal het mooie plan verhinderen, wacht mij maar hier af, ik zal gauw terugkomen.’ Meteen klauterde hij vlug naar beneden en ik zag hem dichtbij den boom in den grond verdwijnen. Nieuwsgierig bleef ik achter en ongeveer een uur later kwam de kabouter terug en bracht verslag uit van zijn reis. Hij had met vele van zijn makkers een bruggetje weggenomen waar de roovers over moesten, de beek was te breed om er op die plek over te springen en de omweg, waartoe zij aldus gedwongen werden, zou hun te veel tijd kosten, zij zouden na den toovenaar op Bijleerd aankomen en daarmee was voor hen alles verloren.

Nu was er voor mij geen reden meer om langer in den boom te blijven, de kabouter liet mij met behulp van zijn touw naar beneden en kwam daarna ook zelf weer omlaag. Maar ik voelde mij angstig bij de gedachte dat ik de roovers nog wel eens zou kunnen ontmoeten na hun mislukte aanval en ik vroeg aan de kabouter of hij mij een eindweegs vergezellen wou. Hij antwoordde: ‘goed, ik zal je vergezellen, maar niet op de weg, ik zal onder de grond met je meegaan, dan heb je niets te vreezen.’ En zonder verderen uitleg verdween hij in de aarde op dezelfde plaats als daareven.

Nadat ik een half uur had geloopen zag ik op eenigen afstand beweging in het struikgewas terzij van mijn weg, alsof daar een paadje was waarlangs iemand voortsnelde in de richting van dien weg. Spoedig zag ik een man te voorschijn komen, hij was blijkbaar in aller ijl vluchtende maar zoodra hij zag dat de weg niet leeg was bedwong hij zich en liep mij kalm tegemoet. Ik herkende den rooverhoofdman en vreesde hem wel even doch mijn vertrouwen dat de kabouter mijn beschermgeest zou zijn overwon mijn vrees. Dichterbij bemerkte ik met verbazing dat de man er ook nu zoo rustig en gewoon uitzag als een reizend koopman die vandaag nog niets bijzonders beleefd had, ik wilde een poging doen om hem zijn valsche rust te doen verliezen, daarom sprak ik hem aan en vroeg of hij mij de naaste weg kon wijzen naar Bijleerd. Hij leek echter in 't geheel niet te ontstellen, hij gaf mij beleefd antwoord en duidde mij in korte woorden den weg aan, maar toen hij had uitgesproken zag ik hem eensklaps rood worden van woede. Iets dat hij in de verte waarnam scheen hem eensklaps hevig te ontstemmen, ook ik keek naar dien kant en zag een ruiter snel komen aanrijden. De roover verdween met een paar sprongen in het struikgewas terzij en de ruiter zou bij zijn snelle vaart mij weldra voorbijschieten, ik raadde dat hij wel de toovenaar zou zijn over wien de kabouter mij gesproken had. Reeds zag ik dat hij een meisje bij zich op het paard had en ik begreep dat hij ondanks het mislukte rooversplan toch zijn buit had veroverd. Ik week ver terzij om het woest dravende paard uit den weg te blijven maar op 't oogenblik dat de ruiter mij geheel genaderd was sprong de rooverhoofdman die

ik al vergeten had weer te voorschijn en hield zijn schietwapen dreigend tegen den ruiter opgeheven. Deze verloor door den onverwachten aanval zijn tegenwoordigheid van geest, hij sprak niet het tooverwoord dat zijn aanvaller machteloos zou gemaakt hebben, hij hield zijn paard in en terstond zonk dit bewusteloos onder hem neer, zijn toovermacht was gebroken. Het meisje wist zich terstond van haar geweldenaar te bevrijden, zij zag op noch om doch ijlde langs den weg terug en verdween spoedig op een zijpad. De toovenaar die geen toovenaar meer was stond diep verslagen.

'Waarom schiet je nu niet?' vroeg hij op schamperen toon aan den roover die nog voor hem stond, doch deze liet zijn wapen zakken en antwoordde: 'ik ben al gewroken, ik gunde je de buit niet nu wij de onze gemist hebben en ik ben nu heel tevreden, vaarwel.'

Meteen sprong hij terug in het struikgewas, baande zich behendig een weg want wij hoorden eenig gekraak van takken dat zich snel verwijderde en dan was alles stil en richtte mijn aandacht zich geheel tot den verslagene die besluiteloos naast zijn paard stond. Ik had geen medelijden met hem maar luisterde toch naar hem toen hij mij zijn beklag deed. 'Ik was een machtig man,' zei hij zuchtend, 'en nu ben ik niets meer, de armste onder de armen.'

'Ik weet alles,' zei ik, hem scherp aanziende. 'Ik weet dat je een toovenaar was en ik weet van het mislukte plan van dezen dag.'

Hij ontstelde even maar sprak dan onverschillig: 'Klaag mij maar aan als je wilt. Het doet er niets toe wat er verder met mij gebeurt.'

Ik sprak: 'wees niet zoo onverschillig. Ik heb gehoord dat het de eerste keer is dat je wou meehelpen een slechte daad te doen. Word opnieuw een goed mensch!'

Of hij mijn woorden ter harte nam weet ik niet maar ik zag dat de ergste verslagenheid van hem week. Hij antwoordde wat achteloos en met triesten glimlach: 'Een goed mensch en een dwaas mensch. Een minnaar.'

'Wil je het meisje opnieuw zien te winnen?' vroeg ik.

Hij dacht na over de toekomst en zijn zoo plots verslagen

moed scheen langzamerhand te herleven. Eindelijk sprak hij vastbesloten: ‘Ja dat wil ik. Maar ik zal nu veel geduld moeten hebben. Eerst moet ik hier misschien lang wachten eer mijn paard weer bij komt en dan zal ik het verkoopen want ik kan het niet onderhouden. Dan ga ik mij aanbieden als knecht op Bijleerd.’

‘Maar zal het meisje je niet herkennen,’ opperde ik.

Hij vervolgde peinzend: ‘ik zal er niet dadelijk heengaan. Ik zal mijn baard eerst laten groeien en mijn haar verven. En als ik vind dat dit mij nog niet genoeg heeft veranderd dan zal ik eerst eenige jaren op een ander landgoed gaan dienen eer ik mij aan haar vertoon.’

Hij zuchtte want hij bedacht dat dit voor zijn geduld misschien te veel zou zijn en ik wist niet wat ik hem zou aanraden. Doch een wijzere kwam thans bij ons, dat was de kabouter die mij beloofd had onder den grond met mij te zullen meegaan. Ik was niet erg verwonderd hem weer te zien en de gewezen toovenaar scheen zoozeer verdiept in zijn plannen dat de komst van den kabouter hem nauwelijks trof. Deze verbrak terstond het stilzwijgen, hij sprak: ‘ik heb dit gesprek aangehoord en ik geloof dat ik wel de beste raad kan geven die er in dit geval te verkrijgen is.’

De minnaar klaagde: ‘toen ik deze morgen uitreed dacht ik dat het leven schoon was, ik voelde mij zelf een held en een ridder. Maar toen ik aan het huis op Bijleerd kwam was daar geen tumult en geen verwarde vlucht zooals dat bij mijn voorstelling behoorde en het was een listig toeval dat mij het meisje toch deed vinden op mijn weg over het erf. Ik nam haar mee en zij kent mij nu als een geweldenaar zoodat ik misschien meer verloren heb dan ik door een heel leven van geduld en volharding terug kan winnen.’

De kabouter sprak: ‘Een baard en geverfd haar kunnen je geen geluk aanbrengen en een paar jaar wachten zullen je alle kans ontnemen. Je moet nu dapper zijn en listig en ridderlijk. Je moet goede kleeren koopen zooals een knecht behoort te dragen en je aanbieden op Bijleerd, ik geloof wel dat ze je daar zullen aannemen. En als je dan daar woont zal het meisje je soms heel onvriendelijk aankijken en ze zal misschien een

keer zeggen: “ik geloof dat jij die leelijke toovenaar bent die mij heeft willen schaken.” Dan moet je antwoorden: ik ben geen toovenaar. En als ze dan nog eens vraagt: “ben jij niet dezelfde die mij met geweld een eindweegs hebt meegevoerd op een wild paard?” dan moet je antwoorden: ik bezit niet eens een paard! Dan moet je je maandenlang zoo gedragen dat ze eindelijk tot je zegt: ik zie wel dat ik mij indertijd erg vergist heb en dat je een heel ander bent dan ik eerst meende! Maar dan heb je nog geen gewonnen spel, dan moet je een volledige bekentenis afleggen. Als het meisje je liefheeft zal ze alles vergeven en je gelukkig maken, heeft ze je niet lief dan zal ze je aanklagen en je leven zal ondergaan in straf en vergeefs berouw.’

De minnaar die de kabouter aandachtig had aangehoord vroeg nu: ‘En wat zal gebeuren als ik geen bekentenis afleg en enkel mijn liefde verklaar als ik denk dat zij mij wel genegen is?’

‘Dan zal het zeker misloopen,’ zei de kabouter. ‘Het is mij straks gelukt met behulp van vele makkers het rooversplan te verijdelen. Al die makkers weten precies wat je eigen aandeel was in dat boos plan en wij zijn een rusteloos volk. Vele van ons werken in 't verborgen maar sommige volgen de daden der menschen, ze zijn trotsch op hun ontdekkingen en fluisteren de dingen die menschen verborgen houden en brengen te ontijd alles uit.’

‘Dan zal ik je raad opvolgen,’ zei de minnaar ernstig. De kabouter hielp hem voorts het paard weer tot bewustzijn te brengen en toen dat gelukt was steeg hij in den zadel en dankte de kabouter voor zijn raad en hulp. Eer hij afscheid nam sprak hij peinzend nog: ‘Over eenige maanden zal ik dus een heel gelukkig man of een gestraft misdadiger zijn. Is er niets....’

Hij sprak niet uit maar de kabouter antwoordde: ‘neen, er is geen andere weg.’

Toen zei de minnaar ons vaarwel en voor het eerst trof mij zijn voorkomen; ik vond dat hij niets had van een toovenaar, hij was een gewone jonge man, krachtig en welgemaakt en hij vreesde wel de donkere zijde van 't lot, maar hij was dapper en verwachting was in zijn houding meer dan vrees. Ik voelde hoe ik bloosde van plotselinge deelneming en bewondering toen

ik hem zoo zag wegrijden en van hem zag ik naar den kleinen onooglijken kabouter en nadat ik mij van mijn aandoening meester waande vroeg ik: ‘Zal hij in de toekomst geluk vinden?’

De kabouter knikte en zei: ‘hij zal slagen, maar ik wist het niet toen ik met hem sprak, ik wist het nadat ik de bewogenheid zag die was in menschenoogen toen hij heenging. Menschenoogen kunnen aan kabouters geheimen openbaren en kabouters kunnen aan menschen geheimen openbaren.’

Hij sprak eentonig alsof hij enkel voor zichzelf zijn gepeinzen opzei en ik zag dat hij wijs was en onbewogen. Ik vroeg na een wijl zacht alsof het een teeder geheim gold: ‘kabouter zou je niet wenschen een mensch te zijn?’

Hij zag mij verbaasd aan ik begreep bij dien blik terstond dat zulk een wensch nog nooit in hem was opgekomen. Hij schudde het hoofd en zei: ik geloof niet dat ik zulks ooit zal wenschen. En als ik het wel deed dan zou ik toch honderd jaar moeten wachten eer ik dien wensch vervuld kreeg. Want slechts eenmaal in de honderd jaar wordt ons een hartewensch vervuld en dat is mij juist dezer dagen gebeurdr’.

‘Welke wensch was dat?’ vroeg ik.

Hij vertelde: ‘je hebt vandaag gerust in een klein naaldbosch waar boomen staan die alle even groot zijn. In het inwendige van al die boomen staat thans mijn naam geschreven’.

‘Een vreende wensch’, meende ik, maar hij verklaarde: ‘het is mijn bosch, mijn klein rijk op aarde en het is nu een rijk voor vogels. Maar als later de hakkers komen en het bosch omhakken raakt het hout ver over de wereld verspreid, dan zweeft mijn naam mee overal waar men het hout heenvoert’.

‘Dat zal niemand weten’, zei ik, maar de kabouter zei: ‘de menschen niet maar de kabouters zullen het weten. Ons rijk is het inwendige van de aarde, onze wenschen breken langzaam door naar het oppervlak. Ik heb heel lang heel diep in de aarde geleefd. Voor honderd jaar heb ik van binnen uit groeikracht gegeven aan teere boomplantjes die nu mijn boomen geworden zijn en over honderd jaar zal ik een nieuwe wensch klaar hebben’.

Hij bleef na deze woorden lang peinzen en ik dacht aan zijn bosch dat ik mij heel goed herinnerde. Het was laat in den

namiddag en ik had na al 't gebeuren van dezen dag weinig lust verdere avonturen tegemoet te gaan, het kwam in mij op dat ik wel een vogel zou willen zijn en leven in het klein boomenrijk van dezen goeden kabouter. Hij merkte wel dat ik talmde omdat ik niet veel moed had verder te gaan en hij gaf antwoord alsof ik mijn tegenzin had uitgeklaagd. Hij sprak: ‘je moet toch voort op deze weg, je hebt nog een lange reis te doen, je bent zoo jong. Waarom zou ik je een rustig leven aanbieden in mijn woning? - het is er stil en donker, ik leef er heel alleen met mijn heel trage gedachten en jaren gaan mij voorbij alsof het dagen zijn. Een menschenleven is te kort voor zulk een bestaan’.

Ik stond op van de plaats waar ik tijdens het gesprek met de kabouter was gaan rusten en zei nog: ‘je bent mijn beschermgeest geweest deze laatste uren en ik geloof dat je heel machtig bent’.

De kabouter schudde zeer ontkennend het hoofd en zei: ‘ik ben niet heel machtig’.

Ik vroeg: ‘kan je mij geluk geven op reis?’

‘Neen’, zei hij ernstig, ‘dat kan ik niet!’ Maar ik lachte om zijn ernst want mijn moedeloosheid was niet dan een sluier die over mijn ziel lag, daarbinnen leefden mijn sterke blijde jeugddroomen. Hij wenschte mij een voorspoedige toekomst en ik ging, nu ik eenmaal besloten was, haastig voort want het werd al avond. Ik hield de weg die mij was aanbevolen en ofschoon de kabouter mij niets beloofd had meende ik toch: hij zou ook verder mijn beschermgeest zijn, mijn gedachten werden diep en ernstig, ik droomde te leven in zijn donkere stille aardwoning en ik liet bij dit gepeins mijn geluksdroomen varen. Na een paar uur bereikte ik een gehucht waar ik hoopte te kunnen overnachten, maar bij het huis waar ik aanklopte was de ontvangst niet vriendelijk. De vrouw die mij opendeed vroeg of ik geld bij mij had; ik bezat nog iets van 't geen ik verdiend had in 't dorpje waar ik aan de oogst had geholpen en vertoonde haar dit, doch ook daarvoor nam zij mij niet op in haar huis. Zij bracht mij in een oud onbewoond huis naast het hare waar nog eenige meubels stonden en dat haar scheen toe te behooren en toen ze hoorde dat ik werk

en verdienste zocht vertelde zij mij op haar norsche wijze dat men tegenwoordig tamelijk wat verdienen kon met een zeker geneeskruid te zoeken dat in groote hoeveelheid noodig was in een naburige stad waar op dit oogenblik veel zieke menschen waren. Ik kon dan dit oude leege huis van haar huren en zij noemde mij een huurprijs die weinig was doch meer dan genoeg voor een woning als deze. Nadat zij was heengegaan overlegde ik en besloot haar aanbod maar aan te nemen en ik verheugde mij over de goede kans die ik had om geld te verdienen.

Den volgenden morgen ging ik vroeg op pad om mijn geluk te beproeven en ik zag eenige meisjes voor mij uit loopen, alle met een mandje of een zak en ik begreep dat ook zij kruiden gingen zoeken. Ik haalde ze in en maakte kennis met haar en toen zij wat later zoekende waren keek ik goed toe welk plantje het was dat zooveel waarde scheen te hebben, daarna ving ook ik aan en wij zwierven langen tijd verspreid over de velden rond. In den namiddag zag ik dat de meisjes zich verzamelden en ik begreep dat het nu tijd werd om met de waar naar stad te gaan, ik voegde mij bij haar en wij vergeleken onze buit: er waren zeer ongelijke hoeveelheden maar ik had het minste van allen ofschoon ik ijverig gezocht had. Wij liepen naar stad en nog een heel eind daarvan verwijderd hoorde ik reeds een klok eentonig luiden: dat was voor de dooden, want elken dag stierven er veel menschen. Wij kwamen in de stad en liepen een paar straten door, wij sleten onze waar, ontvingen ons geld en niemand hield ons op zoodat wij spoedig weer buiten waren, en het klokgelui hield maar aan. Ik meende het nog te hooren toen de stad te ver achter ons lag, de meisjes waren vermoeid en niet vroolijk en als zij spraken was het over dingen waarvan ik niets wist omdat ik een vreemdeling was en zij waren niet vriendelijk voor mij zooals het meisje in het kleine dorp dat zoo spoedig mijn vriendin was geworden. In het gehucht teruggekeerd noodde niemand mij mee naar haar tehuis en ik bracht de avonduren eer ik sliep in stille eenzaamheid door. De volgende dag gingen wij weer kruiden verzamelen en toen wij daarna onze buit vergeleken was mijne niet meer de kleinste en dat gaf mij groote voldoening. In de omgeving der stad hoorde wij weer het klokkengelui en in

de stad zelf klonk het heel luid en alarmeerend, maar het gedruisch van 't stadsleven vermengde er zich mee en alles leek mij triest en somber omdat ik van de vele dooden wist. De avond bracht ik als de vorige in eenzaamheid door.

De volgende dag was mijn buit weer grooter en eindelijk behoorde ik tot degenen die het meest in den kortsten tijd wisten te plukken, maar dit gaf mij langzamerhand slechts weinig voldoening. Ik hoorde het klokgelui ook in mijn huis als een voortdurende stem en een stem in mijn hart sprak tot mij: ga hier weg en reis verder! - maar ik kon niet besluiten verder te gaan. Na vele dagen verminderde de ziekte in de stad en het weer werd kouder, de winter naderde. Toen konden wij met kruiden zoeken geen geld meer verdienen, de meisjes met wie ik dagelijks was uitgegaan bleven in het gehucht en werkten in haar huizen, zij waren nu niet meer zoo onvriendelijk als in het begin en soms verdiende ik nog iets door de een of ander te helpen met weef- of naaiwerk. En zij hoorden dat ik uit een ver land was en plan had om verder te reizen en zij vroegen met verwondering waarom ik nog in het gehucht bleef, want de wereld was mooi en rijk zeiden ze, alleen hier was het leven armelijk en eentonig. Dan antwoordde ik dat ik ook wel niet lang meer hier zou blijven en ik vroeg aan de anderen waarom zij zelf niet de wereld introkken als zij geloofden dat die overal zooveel beter was dan hier. Zij glimlachten en vertelden dat het maar een enkele keer gebeurde dat een uit deze streek naar een andere plaats verhuisde; zijzelf zouden hier altijd blijven. En terwijl ze zoo spraken luisterde ik en werkte ijverig aan mijn taak en het gonsde dan voort in mij: blijven, altijd hier blijven, - alsof dat een zaligheid was die ik nog niet kon vatten, een betoovering die mij gevangen hield.

Soms zwierf ik ver van het gehucht weg en eenmaal kwam ik weer in nabijheid van de stad, er lag een dikke laag sneeuw, ik ontmoette veel sleden met vroolijk klinkende belletjes en ik dacht aan het klokgelui dat ik nu niet meer hoorde. Het was Zondag en veel stedelingen waren op de buitenwegen rondom de stad, ik zag veel vroolijke gezichten en mooie warme kleeren. Het was alles prettig en benijdbaar maar ik ging terug naar mijn woonplaats en de weelde die ik gezien had bleef

mij dien avond ook in mijn gedroom vreemd, ik droomde dat een van de bekende arme lieden om mij heen tot mij zou zeggen: breng de koude winter nu verder met ons in onze woning door! En toen dat niet gebeurde hield ik mij des daags groot en klaagde niemand mijn eenzaamheid, ik bleef in het gehucht omdat de winter een slechte tijd was en omdat ik daar voor zoo weinig geld toch een onderdak had, maar ik voelde mij treurig en zei vaak bij mijzelf: goede kabouter, ik wou wel in je donkere woning komen, ik zou wel graag veel jaren als een dag doorleven en ik zou niet zoo eenzaam zijn als nu!

En op een avond werd in de vloer van het oude huis een luikje geopend, ik dacht niet anders dan dat de kabouter te voorschijn zou komen doch ik ontdekte een klein meisje met schitterende oogen, zij stond daar omlaag in een wijde grot. Er straalde licht van beneden en de wand van de grot was van blank gesteente. Wij keken elkaar eenige oogenblikken zwijgend aan, dan zei ze met zoet vriendelijk stemmetje: ‘wil je met mij naar beneden gaan? daar is het licht en prettig en ben je niet zoo alleen en ellendig als hier in dit oude leege huis!’

‘Ik wil liever op de aarde blijven,’ antwoordde ik en toch lokten mij haar stem en verschijning. Zij sprak nu: ‘Weet je dat hier beneden groote schatten zijn? diepe goudmijnen! Mijn moeder is koningin van het rijk hier beneden en ik wil je graag tot mijn speelkameraad hebben, ik zal je veel goud geven als je mij een tijdlang gezelschap houdt!’

‘Ik wil wel,’ zei ik nu aarzelend en ik dacht aan de sleden met de klinkende belletjes en de vroolijke menschen in mooie warme kleeren. En om mij nog meer te lokken zei het meisje: ‘de werkers in de goudmijnen hier beneden zijn stille wijze kabouters waar je zooveel van houdt.’

‘Is het heel diep in de aarde waar je woont?’ vroeg ik en zij antwoordde bevestigend. Dit deed mij nog besluiteloos blijven staan doch nu werd het meisje ernstig en vroeg dringend en smeekend: ‘kom bij mij om te vertellen van de dingen die je op aarde gezien hebt! Ik kan daar niet wonen en mijn verlangen om van het leven daar te vernemen is zoo groot!’

Nu bedacht ik mij niet langer, ik was gewonnen en daalde in de grot af, het meisje sloot het luik boven ons. ‘Dat nare huis zal je niet terugzien,’ zei ze en voerde mij mee langs een pad dat schuin naar de laagte liep; overal was licht om ons heen alsof het zonlicht was en voor ons in de diepte was een blinkend verschiet van rotswanden. Het meisje zong prachtig terwijl we samen voortliepen, ik meende dat ik zulk heerlijk gezang op aarde nog nooit had gehoord. Allengs zag ik duidelijk vóór mij de omtrekken van een paleis dat uit rots was gehouwen en het meisje hield op met zingen en vertelde mij hoe zij daar woonde met haar moeder, de koningin, en ik was stil en hoorde maar alles aan. Wij traden eindelijk het paleis binnen en ik zag geen bedienden, de koningin was een mooie fiere vrouw, zij was bezig zelf de vloer te reinigen toen wij aankwamen. Wel was zij koninklijk gekleed, zij keek vriendelijk maar trotsch en haar stem ontroerde mij omdat die klankrijk was en de woorden die zij sprak waren mij als het onzeker begin van een lied. Zij sprak echter maar weinig woorden en daarna heel den dag niet meer; ook volgende dagen sprak ze slechts een enkele maal zoodat het mij steeds een verrassing was haar stem te hooren. En ofschoon ik haar dagelijks ijverig bezig vond met nederig huiswerk bleef zij mij zoo ver en voelde ik haar zoo hoog verheven alsof ik haar niet anders dan op een troon zag.

Haar dochtertje en ik hadden ook onze taak in het groote huis maar wij hielden veel tijd over om daarbuiten rond te dwalen en de koningin had liefst dat wij niet meer tijd in huis doorbrachten dan voor ons werk en onze maaltijden noodig was. Zij scheen graag alleen te zijn en wij waren graag samen om naar elkaar's verhalen te luisteren en wij zochten soms in de schemerige diepe holen de kabouters op, die stil en ijverig als de koningin, steeds voortgroeven. Zij waren alle haar slaven en verzamelden voor haar schatten aan goud en edelgesteente en zij bracht die op de goudmarkten der aarde maar zij was zoo trotsch dat zij in haar huis alle weelde versmaadde en de kabouters leken onverschillig omtrent de groote waarde van 't geen zij opgroeven. Eenmaal verscheen zij plots in de diepe mijn waar ik juist bezig was aan de kabouters te vertellen wat ik wist omtrent het verhoord worden van hun wenschen, maar

zij keek vriendelijk toen ik haar verschrikt aanstaarde en zei dat ik mij aan haar niet zou storen; zij verliet ons ook bijna terstond weer.

'Wij hebben hier geen enkele wensch,' vertelde mij bij die gelegenheid een der kabouters. 'Wat zouden wij wenschen? Het zal gemakkelijker zijn een wensch te verzinnen als men dichter bij het aardoppervlak woont.'

Mijn prinses ging eerst niet graag mee naar de kabouters, zij bewoog zich het liefst als een vlinder in het licht, in de schemerige diepten werd zij lusteloos en slaperig. Doch ik voelde mij zeer tot deze wezens aangetrokken en zonder dat ik er moeite voor deed nam zij mijn gevoelens over en drong er daarna vaak zelf op aan dat wij hen zouden opzoeken. Wel sliep zij vaak in bij hun verhalen, maar verklaarde later toch altijd dat zij er veel van genoten had; ik lachte daarom en ondervroeg haar en dan bleek dat zij andere dingen verstaan had dan gesproken waren.

Het geklop van de werkende kabouters was een mooie muziek om naar te luisteren, zei ze mij eens, - mooier dan gezang. En ik dacht aan haar moeder, ik geloofde dat die het zingen verleerd had bij het luisteren naar die geluiden, ik had vreemde weemoedige gedachten en zweeg. Een kabouter liet zijn werktuig rusten en vertelde ons van voorbij gegane tijden en oude gesteenten, ik hoorde hem nauwelijks en de prinses legde zich neer in een rotsgleuf en keek met droomerigen glimlach. 'Ik luister,' zei ze bemoedigend toen de kabouter even zweeg omdat hij zoo weinig aandacht waarnam en daarop sloot ze haar oogen. Ik knikte hem toe en hij praatte nog wat voort, toen zweeg hij en arbeidde traag en peinzend. Ook ik bleef zwijgen en zag naar de jeugdige slapende prinses en de eeuwig-oude kabouter, niemand lette op mij en ik zocht een groote steen die een effen vlak had, na eenige moeite had ik zoo een gevonden. De prinses had mij onlangs geleerd op steen te schrijven en met een stift die ik bij mij droeg arbeidde ik lang en geduldig op het steenvlak. Eerst toen ik bijna klaar was trok mijn werk de aandacht van de kabouter en hij keek nieuwsgierig naar het schrift; ik liet mij echter niet storen en las zorgvuldig alles nog eens over nadat ik had afgeschreven. Omdat hij zoo vragend bleef turen gaf ik hem eindelijk de steen en na langdurige studie zei hij

ernstig: ‘dat is een lied van de liefde, een mooi lied! Ik weet van de liefde want eens zullen wij al gravende een ander groot onderaardsch gebied bereiken waar een prins woont en die zal trouwen met onze prinses.’

Ik keek naar de slapende maar zij bewoog niet, het leek of zij niet hoorde wat aangaande haar werd gesproken. Ik zag een glimlach komen en verdwijnen en dit deed mij wel vermoeden dat ook zij op dit oogenblik aan haar toekomstige prins dacht. Andere kabouters kwamen naderbij en bekeken de steen en een hunner voerde mij mee uit de mijngang naar een kleine kloof waar geen werkers waren en er was daar een kleine opening waardoor men omhoog kon zien, ik uitte een kreet van verbazing want ik zag een ster fonkelend schijnen door de opening. Het moest nu avond zijn op aarde en de menschen zagen nu veel sterren tegelijk maar de kabouter zei: ‘deze eene ster is de ster der wijsheid en zijn licht vergaat op aarde bij het vele licht maar hier in de diepte wordt zijn straal trouw bewaard.’

Ik bleef omhoog kijken maar de ster was spoedig voorbijgegaan, wij gingen terug naar de plek waar de slapende prinses lag en de kabouter noodde mij om te luisteren. Hij vertelde:

Daar was op aarde eens een man die Feli-star heette, hij droeg een blauwe mantel en daarop was gehecht een groote zilveren ster en hij werd overal waar hij kwam gul ontvangen, ook aan de vorstelijke hoven. Men duidde hem enkel aan als de man die de zilveren ster droeg want hij had dit teeken ontvangen als de allerhoogste onderscheiding van den machtigen keizer, alle andere vorsten op aarde waren klein en gering bij dien keizer vergeleken.

Eenmaal ontmoette Feli-star op een groote partij een mooi meisje dat in een witte japon met hem danste en hij was zoo verrukt van haar dat hij onmogelijk had kunnen beschrijven hoe zij er uitzag; hij verklaarde haar op hetzelfde bal zijn liefde en zij nam hem aan: ieder meisje zou de man met de zilveren ster hebben aangenomen. Zij liepen gearmd de balzaal uit en de tuin in; het eerste gedeelte van den tuin was nog verlicht door het uitstroomende licht van de zaal, maar daarna werd het donker en al donkerder en achter de tuin lag een bosch en zij liepen de boschpaden in.

Feli-star zei tot zijn meisje: ‘ik wil je iets heel liefs geven’ en hij gaf haar de zilveren ster die op zijn borst prijkte, doch zij weerde die verschrikt af en zei dat hij die behouden moest, want dat ze zich haar minnaar niet denken kon zonder dit eereteeken. Maar hij was een driftig man en zoodra hij zag dat zijn geschenk versmaad werd wierp hij dit in een donkere beek die door het bosch vloeide en het meisje ontstelde van deze daad nog meer en ijlde terug naar de tuin en naar het verlichte huis waar de partij werd gegeven. Toen zij daar aankwam was het feest juist afgeloopen, de gasten zochten hun hoeden en mantels om naar huis te kunnen gaan, het meisje nam vlug het hare van den kleerenstandaard en haastte zich stil en ongemerkt naar huis, want zij wilde niet dat iemand haar vragen zou waar haar geleider gebleven was. Zij sliep dien nacht in 't geheel niet en ook de volgende morgen kwamen hare gedachten niet tot rust en later vroeg zij aan deze of gene of zij haar iets konden meedeelen omtrent Feli-star, maar niemand had hem sedert het bal weergezien.

Nu ging ze uit om hem te zoeken en zij ontmoette veel later een bedelaar; ook aan hem vroeg zij naar Feli-star en hij zag haar zoo treurig aan, zijn kleed was vaal en gescheurd omdat hij zwierf in weer en wind, doch eensklaps zag zij dat het de blauwe mantel was die haar minnaar gedragen had en zij ontroerde en vluchtte weg van den bedelaar en thuis gekomen sprak zij met niemand. Doch steeds vervolgde haar daarna de gedachte: wat zou er van den bedelaar geworden zijn? en zij toog weer uit en zocht en ontmoette eindelijk een man die gebogen stond om steenen uit een rotsgrond te houwen. Zij vroeg dien man naar den weg, want zij was ver van huis gedwaald en toen hij haar aankeek ontroerde zij, want die blik kwam haar bekend voor, maar eer zij aan dit gevoelen uiting kon geven dreef de werker met driftige kracht zijn houweel in het gesteente zoodat het gruis opspatte en haar in de oogen trof. Zij kon niet zien en huilde van pijn en hij had veel medelijden met haar en verweet zich zijn driftige houw die oorzaak van het ongeluk was, maar toen hij aanbood haar thuis te brengen betuigde ze dat ze zulks niet wilde toestaan want ze wilde niet blind bij haar familie terugkeeren. En om haar radeloos-

heid bracht hij haar in zijn eigen huis waar een oude vrouw het huishouden bestuurde en na eenige dagen waren haar oogen weer genezen. Er was dan voor haar geen reden om zich nog langer door de oude vrouw te laten verzorgen, doch nu zij ziende was bemerkte zij in de hoek van het vertrek een oude lap die haar aandacht trok: zij herkende de stof en kleur: het moest een stuk zijn van den blauwen mantel die Feli-star gedragen had. Daarom talmde zij met weggaan en toen de steenhouwer op schafttijd thuis kwam nam zij hem opmerkzaam op. Eindelijk viel zij tot hem uit: ‘waarom laat je je doorgaan voor een arme steenhouwer, terwijl je in werkelijkheid een groot heer bent? Ik heb je eens ontmoet op een feest en je bent een gunsteling van den machtigen keizer’.

Ondanks de driestheid van haar uitval was zij bang en bevend en de oude vrouw stond eensklaps met vlammende oogen voor haar en raakte haar aan met een tooverstaf want zij was een toovenares en het jonge mooie meisje was oud en leelijk geworden. Zij vluchtte weg en wilde thans in 't geheel niet naar huis of naar een harer bekenden gaan; zij werd nu een bedelares en leefde eenige weken arm en ellendig, maar een onweerstaanbare drang deed haar terugkeeren in het huisje in 't bosch, tegen schafttijd van den steenhouwer en toen zij binnenkwam werd zij dadelijk hetzelfde jonge meisje dat zij voorheen geweest was. En toen de steenhouwer thuiskwam vroeg zij hem opnieuw waarom hij in deze geringe staat leefde. Hij glimlachte en zei: ‘deze toovenares deed mij eens de gunst van den keizer winnen, zij is machtiger dan ik en het baat mij niet of ik mij tegen haar verzet. Zij wil nu dat ik leef als een steenhouwer en ik gehoorzaam en het leven bevalt mij wel.’

‘Was het om haar te gehoorzamen dat je mij eens de zilveren ster aanbood?’ vroeg het meisje.

‘Neen’, antwoordde hij, ‘dat was een liefdedwaasheid en dat bracht ongeluk over mij. Maar waarom zocht je mij nadat je mij verloren had?’

Het meisje keek onder dit gesprek angstvallig soms naar de oude vrouw die in een hoek zat en zich niet met hen bemoeide. Zij antwoordde eindelijk: ‘ik zocht je omdat ik je liefhad Nadat ik van je wegliep heb ik je liefgekregen.’

Nu wendde de oude vrouw het gezicht naar het meisje toe en keek haar somber en dreigend aan zoodat zij in angst voor haar schoonheid wegvluchtte. Buiten gekomen hoorde zij de wind in het geboomte huilen, dat zette haar aan tot sneller loopen, maar zij wist spoedig niet meer waarheen zij gaan zou. Zij kwam aan een luid bruisenden stroom en bleef staan aan den rand van het water en luisterde naar de geluiden en eindelijk lei ze zich neer aan de rotsige oever, want het was haar alsof er geen weg in de wereld bestond die terugleidde naar haar oud tehuis.

Eindelijk kwam een man bij haar en sprak: ‘je moet hier weggaan, je wordt doornat van het opspattende water. Waar woon je? dan zal ik je thuisbrengen voor den nacht.’

Zij herkende Feli-star, maar de oude vrouw had hem betooverd zoodat hij haar niet herkende en hij had enkel medelijden met haar. Zij weende en klaagde: ‘herken mij toch, je hebt mij eens liefde bewezen en ik heb je zoo lief’, maar hij verbaasde zich alleen en dacht dat zij niet wel bij 't hoofd was. ‘Ga mee hier vandaan’, zei hij bevelend, ‘zeg waar je woont en ik zal je thuisbrengen!’ maar zij noemde het verste oord van de wereld en hij schudde het hoofd over haar en bracht haar naar zijn eigen huis waaruit zij pas gevlucht was. De oude vrouw ontving haar alsof zij haar nooit eerder gezien had en het meisje sprak geen woord meer, omdat alles wat zij sprak in Feli-star het geloof versterkte dat zij krankzinnig was. Ook de oude vrouw sprak niet en Feli-star ging alle dagen werken en kwam alleen op schafttijd en 's avonds thuis.

Het meisje nam eindelijk waar dat de oude vrouw toebereidsels maakte om op reis te gaan en op een keer zei deze tot haar: ‘nu ga ik terug naar het hof van den keizer waar ik thuishoor en jij zult voortaan de zorg voor de steenhouwer Feli-star op je moeten nemen’. Het meisje was bij die woorden hevig teleurgesteld, want in haar leefde nog steeds de hoop dat de machtige oude vrouw alle betoovering zou wegnemen en dat Feli-star als vroeger een gevierd man zou zijn. De oude vrouw stoorde zich echter niet aan haar overwegingen, ging voort met haar toebereidsels en verliet eindelijk het kleine huis. Doch nadat zij er uit was leek het eenklaps een mooi toover-

huisje geworden, het meisje kan niet nalaten een verheugd lied te zingen en toen Feli-star thuiskwam hoorde hij dit met verwondering. En op een Zondag toen hij vrij was van zijn arbeid gingen ze samen wandelen en zij kwamen aan den luid bruisenden stroom en zij ontdekte in het heldere water een voorwerp dat zilverig blonk, zij kreet van kinderlijke opgewondenheid en diepte het ding uit het water op: het was de ster, die hij eens bij nacht in een beek had geworpen. Zij juichte en wierp het spelend omhoog en hij lachte met haar en bekeek het blinkende ding, en een vage herinnering leefde in hem op hoe hij eens met een mooi meisje in een bosch had geloopen en hij wist eensklaps dat zij, die met hem in het huisje leefde, ditzelfde meisje was en dat zij niet leed aan waanzin, zooals hij tot nog toe geloofde. Nu werd ook hij in zijn hart heel vroolijk en deed ijverig mee met haar dwaze uitgelatenheid en hij sprak haar opnieuw van liefde en zij wierp de ster terug in het water en zag hem blij in de oogen en hij verbaasde zich dat zij zoo jong en mooi, zoo gansch onbeschrijflijk was. Zij liepen hand in hand terug naar huis en besloten dat zij samen zouden trouwen en heel gelukkig zijn, en in het huisje speelden en zongen zij heel dien dag.

'Hoe gelukkig dat de oude heks is heengegaan', zei het meisje, maar hij keek haar verwonderd aan want zijn bewustzijn omtrent vroegere dingen was nog vertroebeld. Zij leefden eenigen tijd heel gelukkig samen, toen vonden zij op een dag een oproep van den keizer aan Feli-star om met zijn jonge vrouw aan het hof te verschijnen en zij begreep dat dit het werk van de oude vrouw was, doch hij begreep van alles niets. Er moest echter aan dien oproep voldaan worden en spoedig reisden ze af; na enkele dagen verschenen ze in het keizerlijk paleis en de plechtigheid der ontvangst wilde dat zij elkander verlieten, want hij moest tot de troon van den keizer naderen en zij tot die van de keizerin.

Bij het onmiddelijk gevolg van de keizerin herkende zij de toovenares en zij beefde voor haar, doch hield zich uiterlijk volkomen kalm. Feli-star kreeg nu allengs zijn herinnering aan vroegere dingen geheel terug en hij wist dat hij ook vroeger hier geleefd had en trotsch was geweest op de gunst van den

keizer. Nu beviel hem de pracht en statie minder en hij dacht aan het vroolijk klotsende water nabij zijn huisje in 't bosch, hij zag in de verte in de vrouwenzaal het gezicht van zijn liefste en hij was blij toen de keizer hem uit zijn tegenwoordigheid ontsloeg. Zijn vrouw wachtte hem reeds aan de uitgang van het paleis en hij ging samen met haar naar buiten en toonde haar de prachtige bloemen in de keizerlijke tuin die hij alle nog kende, en rustte niet voor zij alles gezien had dat hij hier eens bewonderde. Maar de volgende dag werden zij weer gescheiden, zij was weer in de omgeving van de keizerin en de toovenares riep haar terzijde en nam haar mee uit het gezicht van de andere hovelingen, en de jonge vrouw vreesde doch vluchtte niet. De toovenares sprak: ‘ik zal je je jeugd en schoonheid weer ontnemen’, en de jonge vrouw antwoordde niet doch dacht: als ik mijn stem behouden mag, zoo zal ik toch woorden van liefde tot mijn man spreken! - en daarmee troostte zij zich ondanks haar vreeselijk verdriet. Zij voelde zich eensklaps weer leelijk en oud worden en daarop verliet de toovenares haar; zij begaf zich naar de plaats in den tuin die Feli-star en zij bestemd hadden om elkaar te ontmoeten. Treurig wachtte zij hem daar af, zittend op een bank, maar in haar hart was een goede hoopvolle stem die haar zei moed te houden, want dat het leven heel wonderbaar was en dat de ziel moest verheven zijn boven ouderdom en dood.

Eindelijk kwam Feli-star en ontstelde hevig toen hij in plaats van zijn jonge vrouw een vreemde oude zag; haar stem was gelijk gebleven en hij twijfelde er daarom niet aan dat zij zijn eigen liefste was, maar hij werd heel treurig en zat in gedachten verzonken naast haar. Zij zocht zijn blik maar hij vermeed naar haar te kijken, zij stond op en hij merkte het niet, zij ging heen en ook dit merkte hij niet, want hij zat voorover te weenen en bedekte zijn gelaat met de handen. Zij vluchtte naar den achteruitgang van den tuin en daar ontmoette zij de toovenares die haar staande hield en spotachtig vroeg: ‘waarom vlucht je weg van Feli-star? Blijf bij hem want ik zal ook hem oud en leelijk maken en je zult hem niet herkennen als je hem nu verlaat’. Maar zij luisterde niet naar deze woorden en liep voort en buiten den tuin gekomen dacht zij na en besloot

wel in deze omgeving te blijven, maar niet in Feli-star's onmiddelijke nabijheid omdat haar uiterlijk hem treurig maakte.

Zij leefde veel dagen en nachten in het bosch dat de tuin omgaf en eenmaal zag zij een vreemdeling uit den tuin komen, zij vroeg hem naar nieuws van het hof en toen hij antwoord gaf herkende zij zijn stem en wist dat het Feli-star was. Hij had haar dadelijk herkend maar hij sprak haar naam niet uit en zij de zijne niet, hij vroeg: ‘zullen wij terugkeeren naar ons huis? de keizer heeft ons verlof gegeven om heen te gaan’, maar zij hoorde aan den toon zijner stem wel dat hij met tegenzin dit voorstel deed. Zij zag hem weemoedig aan en antwoordde: ‘ik zal daar alleen gaan wonen’, en zij verliet hem terstond omdat zijn blik zoo treurig was.

Nadat zij eenigen tijd geloopen had vond zij op een weide een kameel die haar met verstandige oogen aankeek en tot haar zei: ‘moedertje, ik zal je wel op mijn rug naar huis dragen, je bent te oud om alleen zoo ver te gaan’. Zij was moe en krachteloos, ook door haar groot verdriet, doch dankbaar erkende zij nu dat een goede geest haar bijstond en deze kameel op haar weg bracht. ‘Je moet wat wachten, want ik moet hier eerst nog wat grazen’, sprak het dier verder en toen zij in de wei zat zag ze een prachtige vlinder die rondfladderde en het viel haar op dat die steeds bleef in nabijheid van de grazende kameel.

Zulk een vlinder had zij voorheen enkel in de keizerlijke tuinen gezien en niet zoo bewonderd als thans want zij had zich daar niet tot zoo aandachtige beschouwing verdiept. Toen zij zich wat later op de rug van de kameel had geplaatst, verschool de vlinder zich achter een oor van het groote dier en zoo aanvaardden zij de reis. Onderweg vertelde de kameel haar omtrent hun geschiedenis:

‘Een kluizenaar beklaagde zich bij God over zijn eenzaamheid en toen deed God mij uit de woeste landen komen en een vlinder deed hij uit de keizerlijke tuin komen en op een morgen vond de kluizenaar ons in de weide bij zijn huis. Wij waren stille gasten want ik had toen mijn stem nog niet en hij nam mij verbaasd op doch de vlinder bracht hem in verrukking en hij kon de oogen niet van haar afhouden. Hij

werkte met meer lust dien dag en ook volgende dagen en daarna laadde hij zakken met koren op mijn rug en reed met mij naar de markt. Hij zag toen dat ik nuttig en verstandig was en weer thuis gekomen sprak hij dagelijks met mij en deelde mij zijn nooden en vreugden mee, doch de vlinder beschouwde hij altijd met zwijgende verrukking. Nu is de kluizenaar dood en ik heb zijn stem gekregen'.

De vrouw die hij droeg luisterde met aandacht en toen zij na veel dagen reizens haar huisje bereikt had bleven de dieren bij haar in 't bosch, tot op een keer de kameel gestolen werd door kooplui die hem met geweld meevoerden. De vlinder was mee verdwenen en de vrouw leefde heel eenzaam voort.

Feli-star bleef in nabijheid van het hof, hopende op een gunst van de toovenares; geregeld verscheen hij op de hoffeesten en eens werd hem door de keizer een mantel gegeven met twee sterren, hiermee zou hij alles in de wereld kunnen bereiken en de mooiste vrouw kunnen trouwen, ofschoon hij nu oud en leelijk was. Hij maakte een groote reis door verschillende rijken en toen hij aan een snelstroomende rivier kwam nam hij zijn sterren af en wierp ze in 't water en herinnerde zich hoe eens een speelsch jong meisje zich met zulk een ding vermaakt had. Hij verzamelde nu al zijn moed en geestkracht om naar zijn huisje te gaan, hij reisde terug naar zijn land en toen hij aan de laatste bosschen kwam liep een andere man voor hem uit en bleef steeds voor hem, zoodat zij wel hetzelfde doel schenen te hebben. En toen het huisje reeds in zicht was liep de ander nog voor hem, maar nabij gekomen hield hij stil en zette zich aan den weg neer. Feli-star nam hem nieuwsgierig op terwijl hij hem nu naderde, het was een onbekende die toen hij wou voorbijgaan bevelend sprak: 'zet je hier naast mij neer!'

Maar Feli-star wou toch doorloopen en toen trok de ander snel een wapen en wondde hem zoodat hij neerviel; hij richtte zich echter dadelijk weer op want de wond was niet doodelijk en hij bleef zich dapper verweren tot het hem gelukte na veel geworstel zijn vijand te ontwapenen. Zijn eerste voornemen was nu om deze neer te steken doch hij bedacht zich, wierp hem uit den weg en wilde voortgaan; de vijand riep: 'zet je hier naast mij neer, want je zult dood bloeden eer je in je huis aankomt.'

Feli-star zag het bloed uit zijn wond vloeien en wist dat de ander gelijk had, hij ging zitten en trachtte met een lap uit zijn kleed het bloed te stelpen; de vreemdeling reikte hem wit linnen aan en hielp hem, en Feli-star weigerde vergeefs zijn hulp. Het bloeden hield spoedig op, zoo spoedig dat Feli-star den ander van tooverij verdacht en daarom had hij niet meer de moed om op te staan want als de vijand een toovenaar was zou hij hem toch beletten levend in zijn huis te komen.

Hij staarde naar het kleine huis en meende dat het wel goed zou zijn om hier zoo dichtbij te sterven. Zijn geheimzinnige vijand vroeg: ‘van welke bruid droom je terwijl je op weg bent naar je huis?’

Feli-star antwoordde: ‘van de bruid die eeuwig jong is in mijn herinnering.’

‘Ga dan terug de wereld in en wacht nog veel jaren eer je hier weer verschijnt,’ sprak de vijand en na deze raad ging hij heen. Feli-star's wond was genezen maar hij volgde na lang beraad het bevel van zijn vijand en zwierf nog veel jaren rond. Af en toe liet hij zich zien aan het keizerlijk hof en vaak smeekte hij aan de toovenares dat zij aan zijn vrouw haar jeugd zou weergeven die zij haar ontnomen had. Eenmaal hield zij hem een spiegel voor en hij herkende zijn vroeger gezicht en vroegere gestalte; alleen was hij wat ouder geworden door de jaren die voorbijgegaan waren. Maar hij dacht aan zijn liefste en sprak: ‘geef haar haar vroegere gedaante terug en laat mij blijven wat ik ben!’

De toovenares bedacht zich lang en eindelijk verklaarde zij: ‘je hebt mij slecht begrepen. Dat je je vorige gedaante terug hebt wil zeggen dat mijn toovermacht uit is en dat alles wat ik gedaan heb ongedaan is geworden.’

Nu snelde hij met een schreeuw van blijdschap heen om zich terstond op reis te begeven naar zijn huis en in de voorzaal van het paleis ontmoette hij reeds zijn jonge vrouw. Zij had eerder dan hij de verandering ontdekt en was dadelijk uitgegaan om hem te zoeken.

Samen gingen ze terug naar hun huis; zij waren nu dezelfden als voorheen en toch andere menschen, zij was wijs en ernstig geworden in de jaren van leed en hij had ook veel

wijsheid opgedaan en zijn liefde was grooter geworden doch het liefst herkende hij in haar het jonge mooie en speelsche meisje en dan werd ook hij weer de dwaze ijdele minnaar van vroeger. Zij praatten over den ouden tijd toen hij haar ontmoette op het bal en zij sprak schertsend over haar oude mooie japonnen en de sieraden in de vorstelijke huizen en terstond deed hij alsof zij deze dingen in ernst wenschte te bezitten en hij wou de wereld intrekken om dat moois te halen. Zij verbleekte want zij wenschte niet anders dan dat hij bij haar zou blijven en zij betuigde wel dat zij volkomen tevreden was met wat zij bezat maar hij zei: ‘ik ben een rijk man en waarvoor zullen wij buiten alle pracht leven?’

Zij vermoedde wel dat het eigenlijk zijn rustelooze aard was die hem van huis dreef, en weerhield hem niet lang en zoodra hij weg was voelde hij zich een dwaas want hij wist nu plots dat hij uitging om doode ijdele dingen te halen en in zijn huis dat hij achter liet was alles levend en schoon. Maar hij was eenmaal op reis en te trotsch om ledig terug te keeren; hij haastte zich met zijn inkoopen en kocht nadat hij gereed was een kameel om deze met het moois te beladen. Het was dezelfde kameel die eens zijn vrouw naar huis had gedragen maar het dier sprak op deze reis niet want Feli-star was onrustig van verlangen en zou geen goed hoorder geweest zijn. Hij gunde zichzelf en de kameel alleen in de nachten wat rust en zoo keerde hij snel terug maar in de bosschen die zijn woning omgaven liep weer iemand voor hem uit en nabij gekomen wachtte hem die vreemdeling weer af en hij zag dat het de vijand was. Deze zei als te voren: ‘zet je hier naast mij neer,’ en toen Feli-star wou doorloopen zei hij: ‘zet je hier neer want leven en dood is in mijn hand.’

Feli-star bleef mismoedig op de plek en de ander vroeg wat hij van de reis had meegebracht; hij toonde daarop onwillig zijn schatten en de vijand sprak: ‘wat je vrouw het mooist vindt en 't liefst bezitten zou heb je niet meegebracht, dat is een vlinder uit de keizerlijke tuin.’

Nu schudde de kameel zijn oor en de teere vlinder die daar verborgen zat fladderde omhoog en vlood naar het huisje. De twee mannen zagen hem na omdat hij als een wonder was en

toen vroeg de vijand aan Feli-star: ‘van welke bruid droomde je op reis hierheen?’

Feli-star antwoordde: ‘van de bruid die mooi en jong is, maar al zag ik nu mijn vrouw terug in haar vreemde oudsche gedaante, ik zou bij 't hooren van haar stem toch gelukkig zijn!’

Nu liet de vijand de weg vrij voor hem en hij haatstte zich naar zijn huisje maar vond het een slecht teeken dat zijn vrouw hem niet tegemoet kwam. Toen hij nog buiten was hoorde hij haar stem van binnen die zei: ‘lieve Feli-star, een toovenaar is bij mij geweest en een nieuwe betoovering is over mij gekomen, ons weerzien zou ons de dood brengen en ik mag slechts weinig woorden met je spreken. Als mij over eenige maanden een levend kindje geboren wordt zal de betoovering weggenomen worden, anders geldt het voor heel ons leven!’

Hij riep terug: ‘Ik zal nog meer schatten uit de wereld halen want ik heb veel geld overgehouden, omdat ik zooveel haast had om terug te komen!’ En hij zei veel liefs tot haar; zij troostten elkander en voelden zich niet ellendig want hun beider liefde was groot en sterk geworden tot de dood toe.

Hij verliet haar en zwierf nog eenige maanden rond, toen hervatte hij de reis naar huis en nu zag hij in de bosschen een vrouw voor hem uitgaan, hij zag eerst een donker omhulde gestalte maar naderbij zag hij een wit kleed van onder den donkeren mantel te voorschijn komen. De vrouw liep met vlugge voeten en keek eenmaal om naar hem en liep al sneller voort en Feli-star haastte zich nog meer dan zij en aan de plek gekomen waar de vijand hem placht af te wachten bleef ook zij staan en hij had haar reeds ingehaald. Zij keek hem nu aan, zij was een vriendelijke jonge vrouw die hij niet kende en ze sprak: ‘wacht Feli-star! - maar wacht niet lang meer!’ en ijlde voor hem uit de woning binnen; hij liep ook daarheen doch was te beschroomd en nadenkend om snel te gaan. In zijn huis vond hij de vreemdelinge niet, doch de vrouw die hij liefhad lag daar met een kindje naast zich en een vreemde helpster was er ook en die verweet hem dat hij een ontrouwe man was, doch zijn vrouw lag daar stil en glimlachte hem toe.

De helpster deed hem daarna dagelijks verwijten en zijn schuldgevoel was groot, hij beloofde dat hij niet meer op reis

zou gaan, dat beloofde hij aan de vreemde norsche buur en aan zijn eigen vrouw die hem zoo lief was zou hij deze belofte nooit gedaan hebben. Maar zijn vrouw zei lachend dat hij woord moest houden want dat het goed was voor 't kind en zij leefden gelukkig tezamen omdat zij bijeen hoorden, maar zijn liefde was bij de eeuwig-rustelooze rivierstroom en haar liefde was in den kalmen hemel. En in een boschweide, dicht bij hun huisje graasde de kameel, het lastdier, en droomde de vlinder.

Gedurende dit verhaal hadden veel andere kabouters zich rondom hun makker geschaard en luisterden verwonderd toe. Ook nu het verhaal uit was zwegen ze en was het alsof zij voortluisterden, zij vergaten hun arbeid er bij en de slapende prinses werd wakker. De koningin kwam naar ons zoeken omdat wij langer dan gewoonlijk wegbleven en de volgende dag had zij een afzonderlijk gesprek met mij. Ze zei: ‘de kabouters werken minder sedert jij hier bent, daarom mag je hier niet lang meer blijven. Ik zal je nog een paar maanden houden dan is juist het jaar vol.’

Meer zei ze eerst nief doch heel plotseling schoot de gedachte door mijn hoofd dat het over een paar maanden weer winter op aarde zou zijn en ik zag weer het vizioen van een sneeuwlandschap en de rijke menschen die in mooie sleden over de gladde wegen zweefden. De koningin voegde er nu aan toe: ‘ik zal je wat goud en kostbare edelsteenen meegeven, daarvoor kan je veel moois op aarde koopen’ en ik voelde dat zij mijn gedachte raadde en ik voelde mij nietig en klein tegenover haar.

Ik vertelde aan de prinses dat ik naar de aarde moest terugkeeren, en waarom, en ze keek wat donker maar toen ze sprak zei ze iets anders dan ik verwacht had. Ze zei op koele vaste toon: ‘mijn moeder heeft wel gelijk dat de kabouters moeten graven zonder ophouden want ik heb wel verstaan wat een van hen je vertelde over mijn prins in het andere onderaardsche rijk. Ik geloof dat hij Feli-star heet en ik verlang erg naar hem en ik zal vuriger naar hem verlangen als je weg bent, want dan heb ik alleen de kabouters tot mijn gezelschap. - En als ik mijn prins gevonden heb zal ik aan jou denken,’ zei ze eensklaps hartelijk, ‘en ik hoop dat je dan op aarde een

mooie bruid bent met een wolkige lange sluier die fijn en wit is. Ikzelf zal pronken met de prachtigste edelsteenen van mijn rijk en ook met die van het andere rijk die ik nog niet ken.'

Ongeveer twee maanden later wekte haar moeder mij op een morgen vroeg uit de slaap en deed mij opstaan en haar volgen. 'Het is nu tijd,' zei ze, 'en mijn dochtertje mag niet de uitgang zien waardoor je mijn rijk zult verlaten. Daarom is het beter dat je stil heengaat.'

Ik ontvluchtte om nog eens terug te gaan naar mijn prinses maar ik weerstreefde de koningin niet zoozeer dat ik haar wekte. Zwijgend en in gedachte nam ik afscheid van haar en haar moeder bracht mij door een lange gang naar een geheime deur die zij alleen mij kon openen. Ik zag daarbuiten een rood namiddaglicht en er lag geen sneeuw; de koningin verliet met mij het onderaardsche en dit verbaasde mij want ik had verwacht dat zij bij de uitgang een kort en koel afscheid zou nemen. Een stad lag in de verte voor ons, ik zag dat het dezelfde stad was waar ik indertijd met veel andere meisjes de kruiden sleet, wij liepen nu daarheen en omdat de koningin naast mij bleef leek mij de bekende wereld die ik terugvond nog een vreemde wereld. Zij vroeg of ik de weg wist in die stad en ik antwoordde dat ik er slechts weinig van gezien had, zij vertelde mij daarop dat er een huis was 't welk haar toebehoorde en waar zij een bijeenkomst zou hebben met vele andere vorsten en vorstinnen die men op aarde niet kende. Tot daartoe zou zij met mij gaan, dan mocht ik alleen verder trekken. Ze zei dit laatste wat spottend omdat zij wel voelde dat de wichtigheid van haar bijzijn mij beklemde; ze was sober gekleed als altijd: een groote, donkere, trotsch voortschrijdende vrouw, maar ze droeg nu een kroon van dof goud en toen het al gaandeweg avond werd zag ik daarin ontelbare diamantlichtjes fonkelen. Zoodra ze merkte dat dit geblink mijn aandacht trok nam ze de kroon af en streek er met de hand over, toen ze hem daarna weer opzette waren de lichtjes uitgedoofd. Zoo naderden wij de stad die scheen te slapen, want er klonk geen gedruisch en er brandde geen licht. In de straat waar wij binnenkwamen liep niemand en alle huizen waren donker en gesloten en zoo was het ook in een volgende straat. Na deze

kwamen wij aan een plein en daar was een verlicht paleis, daarheen begaf zich de koningin en zij sprak dat ik haar tot bij dit paleis vergezellen moest want ik zou aan de ingang een bekende zien.

Ik ging nieuwsgierig mee en op de stoep van het gebouw zag ik de kabouter zitten die mij beschermd had op den dag dat de roovers de weg onveilig maakten. Hij knikte mij toe en de koningin zei tot hem: ‘wijze kabouter, sta op, dan kan ik mijn huis binnengaan!’

Hij antwoordde: ‘ontsteek eerst de lichten van de kroon!’ en zij nam hem af en streek er met de hand over en toen zij hem weer had opgezet blonk hij met ontelbare diamantlichten als daarstraks. Nu stond de kabouter op en opende de deur voor haar. Zij groette mij met een vriendelijk lachje, wenschte mij goede reis en ging naar binnen en de kabouter sloot de deur achter haar. Ik vroeg waarom hij haar bevolen had de lichten van haar kroon te ontsteken, hij antwoordde: ‘zooveel slaven zij in de aarde heeft die voor haar werken, zooveel lichtjes fonkelen in haar kroon. En zij mag de lichtjes niet uitdooven.’

Daarop gaf hij mij nog den raad mij te houden aan zijn vroegere aanwijzingen betreffende mijn wereldreis en dan ging ook hij het huis binnen. Ik stond nog eenigen tijd peinzend de voorgevel van het huis te bekijken en dan zag ik om en zag dat de stad ontwaakt was, de winkels en de lantaarns straalden overvloedig licht uit en een druk gewoel van menschen was in de straten. Ik ging weg van het huis en zwierf de stad verder in, ik was nu alleen maar niet arm als te voren en ik meende oneindig rijk te zijn. Ik bleef eenige dagen hier en nog vele andere steden en dorpen leerde ik daarna kennen, ik kwam eindelijk in de stad aan de zee: Groot-Lago want ik volgde trouw de weg die de kabouter mij had aanbevolen. Pas veel later kreeg deze stad beteekenis voor mij; deze eerste keer bewonderde ik haar vluchtig en omdat ik er geen vrienden vond die mij lang ophielden bestelde ik spoedig een plaats op de boot die gereed lag om naar het andere werelddeel te varen.

(Wordt vervolgd.)

Gedichten
Door
Hilde Telschow

Zwijgen in mij

Weet gij hoe dat is
Als de wind op eenmaal zwijgt
En alleen, in 't klank-lóoze,
Het oogenblik spreekt?

O ademloos stilzijn....

Van mijn leven de polsslag
Klopt boven elk teeken
Dat van buiten mij
Mijn gehoor
Verkondiging brengt.

Zijn alleen is!

Zoo plotseling kenbaar
Als een gruwlijke schrik,
Als de noodkreet
Van wild het bewustzijn klievende liefde,
Die dreunend straalt,
Witlaaiende gloed
Van ongebroken roerlooze stralen.
Zoo kan het zijn als de wind
Op eenmaal zwijgt....

Maar ook kan het komen
Als een in doodskramp
Dooven van het licht
Dat nog de nachtval
Tegenstand bood.
Zie, zoo:
Als een bleekworden, koelworden,
Als een slapworden,
Het wegdeinen van vlakke onverschillige ongehinderde golven
Dat de huiver
Van klanklooze wijzen in zich draagt.

Geen harde kou
Die verbrijzelt,
Kort-af spreekt: uitzijn!
Genade is hem nog geworden
Wiens leven geheel gebluscht werd,
Want in dood is het zaad van nieuwe oorsprong,
Van nieuw gebeuren.

Maar de laatste zin van het leven week nu,
En nog geen einde?....

Gij die de wetten schiept
Die alles tot één smeden,
Met wellende als met verbrijz'lende kracht,
Bespaar me het verschoond-zijn
Van het wilde geweld van uw wieling!
Zie, niet om vreugden smeek ik,
Om zaligheid -
Geen keus trof ik
Om mijn lot te vormen,
Mijn wil te dwingen in een richting -

U liet ik de wijzing over.
Zend blij-zijn - verplet me in leed -
Maar geef me
Dat ik uw hand weer voele,
Leen uw naam aan mijn noodlot,
Doorbreek de dreunende leegte,
Zij het om mij te verbrijz'len!

M a a r w e e s w e e r i n m i j .

De levenskunstenaar

Gelijk een gewichtlooze bel van schuim,
Zoo zal mijn leven
In trillerend zweven
Rondom groeien in 't hemelruim.

'k Wil niet als de boomen streven,
Hoog in mijn eenzame plaats -
(Mij schijnt elk mensch een dwaas
Die zich één drang heeft overgegeven).

Daar de krachten van 't Al in mij werken
Wil ik naar alle zijden mij breiden,
Wil ik tot wasdom naar alle zijden
De sappen ontbinden die mij sterken.

Zwellend en verbleekend samen
Zal ik, 't enkelleven eindend,
Mijn gedaante in damp voleindend
Aller wereld glans verzamen.

En daar dit aan een stervende bel geschiedt
Dat het kleurengefonkel er schooner in schijnt
Naarmate zij wijder haar leven lijnt,
Zoo vrees ik ook het sterven niet.

De andere oever

Waarom - daar de wind met verwinnende macht
Over de steigrende duinen vaart,
Gedenk ik vol liefde en aandacht
Uwe zingende stilte,
Oever omsponnen door schaduw,
Van het zomersche meer?

O hoe de linden bloeiden....
Teedere warmte van Mei-maand!
Zalig vervloeien van mijn bewustzijn
In de omarming van zuidlijke zon -

Stille spiegelende oever
Van het meer tusschen tuinen -
Was de feestlijke praal van kastanjebloeisel
Niet als weefsel van bruidlijke sluiers
Over de scheemrende koepels van 't oude park?
Ontloken kaarsen in weeldrige volkomenheid,
Roodig en wit, als een licht kuisch juichen....
O gij betoovrende rijkdom van bedden vol bloemen
Aan de oevers, te middag verblindend,
Van het meer tusschen tuinen.

Laat was het gaan van de zon.
Slurpte haar laatste gloed
Het droomende spiegelvlak,
Dat het, nu zelf een licht,
Straalt in de vallende scheemring?
Teeder het zwijgen van hullende waterdiepte
Wie een verstolen glimlach het gruwen van de afgrond neemt.
Tranengeklok van weelde

Der moedwilige liefkozing
Als kleine golven goedwillig naadren.
(Mijn boot gevoelde het schertsende raken
En wiegde me zacht in de heemlen).

Langs de lijnrechte hagen -
Gloeidet ge niet als ons heimlijke hartvuur,
Purperen fakkels van zwoelgeurig bloemsel?
Was het uw licht dat ons glansde op de handen,
Zoodat wij ze zagen,
Hoe dicht ook de nacht ons omhing?

Zomernacht vol oneindige warmte....

Waarom - daar over de duinen thans
Mij de zilte zeewind begroet,
Lokt en roept,
De bacchantische dans van de golven boodschappend,
De verstroomende verte van de eindlooze horizon, -
Met het kleurengeruisch,
De herfstlijke macht der verkeering, -
Waarom luiken zich thans mijn oogen
Dat ik doof voor het heden
Het zingen te speuren meen
Van de bloeiende tuinen, in lust versteven,
Aan de oevers van 't zomersche meer?....

Ver
Lag gestrekt het terras,
Trok een breede witte lijn
Op het ultramarijn van het water.
Een verwrongen geraniumstruik
Wierp haar gloed uitdagend daartegen
Op de rand van de balustrade.

Wij - roerloos - in trage rust,
Lieten de blikken dwalen,
Werden zelf de beelden die om ons stonden.
Langs ons stroomden de geuren
Van sering en jasmijn,
En rijk beschonk ons het schaduwlicht van de linden.
Was het niet een groene scheemring
Die gouddoorwerkt als een net ons omspon?
Was het dit net
Dat ons denken bijeentrok?
Stegen wij niet,
Luchte vlinders gelijk,
En onze zwaarte gleed van ons en rustte
Waar onze leden de hitte trotseerden?
Wij evenwel zweefden dronken
Door de geur van geheimvolle schemer
In schaduwtoover
Die ons van te erge lichtvolheid scheidde.
Zoo volgde ik de klank van uw woorden
Tot hun zin mij eensklaps verdroot.
Wat moest ge van ons Een-zijn-met-alles
De vrede breken,
Schenken als middelpunt
Onszelf zoo groote beteekenis,
Zoodat opnieuw zich
De kloof mij opdeed, die ik graag vergate....

Nu was ik ook dit beeld moede geworden,
Als zooveel andre.
En verweg zochten nu
Mijn gedachten
Een gestalte te vinden voor mijn verlangen.

Om ons afteleiden
Van dat wat uw woorden oproepen wilden,

Greep ik een beeld dat, lang verborgen,
Daar lag waar liefste herinneringen in mij sluimerden.

Een zeestrand, naakt, van menschen verlaten,
Armlijke heide die tot de duinen dringt,
Dionysische dansen van duizlend golvenspel,
Langzaam gigantisch glijden van wolken uit heidensche tijden,
Onmatigheid van triomfeerende stormen,
Getemperd door de bezwichtigende vluchten
Van kleine vogels, met roerloos
Gestrekte vleugels, als zij dreven.
Fakkelmuziek van het scheidende licht
Over de onbegrensde waterbewogenheid....
En de lust gedacht ik
Van droomende regendagen op de heide,
Het zilveren grijs van natte morgens,
Als de zee rust gelijk een slapend kind.
En mijn droom was om ons en maakte ons zalig,
Daar hij zoo ver, verweg wenkte, ons met zich droeg
En ons leven licht maakte, daar wij rustten.

Nu mij over de duinen de stormwind roept,
Nu ik de ruimte om me heen als weleer weer voel,
En ik meegesleept, dansende golven, voor u
Op de knieën viel,
In u mijzelf wil vergeten, -
Wat ontneemt mijn geest nu de rust om bij u te verwijlen,
Weerhoudt mijn bestaan ongedeeld voor u te leven,
Zoodat vreemde gedachten zich heffen voor mijn oogen,
Gedachten die ik niet riep - en die toch welkom zijn....

Nu ik u voel en merk, sterke lust van mijn noorden,
Pijnt me 't verlangen u weer zoo te begrijpen
Als ik uit verlangen u schiep, uit beelden van mijn gedachten.

Beelden van mijn gedachten
Staan tusschen u en mij nu
Als een werende arm.

Waarom - daar de wind met verwinnende macht
Over de steigrende duinen vaart,
Gedenk ik vol verlangen en aandacht
U, zingende stilte
Van de oever omsponnen door schaduw,
Aan het zomersche meer?
Zijt gij mij, ver verwijderd,
Nu zoo dierbaar geworden
Omdat hier de zegevierende gloed van het uitbarstend bloeien ontbreekt?

Stil! niet verlangt ge toch meer
De jubel van de overmaat:
Bloeisel daarginder dat toonde wat gij niet bezaat?
Wacht op uw eigen bloei, ziel!
Duurt het knoppen ook lang
Als de gloeiwarmte, die koestert,
Uw wasdom niet drijft.

Versterk uw groei in de storm,
Ziel, en droom van de zon, -
Omvang uw nieuwe droom en dicht hem rijker.
Voel het nieuwe geluk in de erinring dier dagen
Van zalige zomerwarmte
En bloeiende schoonheid
En stilte in het heiligdom
Van het meer tusschen tuinen.

(*Het oorspronkelijk duitsch nageschreven door* ALBERT VERWEY).

Aanteekening

Shelley's Epipsychidion

De aanvangsregels van Shelley's Epipsychidion vormen een beroemde moeielijkheid.

> Sweet Spirit! Sister of that orphan one,
> Whose empire is the name thou weepest on -

dit zijn de woorden, toegericht aan Emilia Vivani.

Vermaarde Shelley-kenners hebben getracht ze uitteleggen. Richard Garnett meende dat ‘orphan one’ als ‘orphan sister’ verstaan moest worden en dat Mary Shelley er door bedoeld werd. Armin Kröder sprak dit tegen en betoogde dat Shelley zelf er door werd aangeduid. Een bevredigende verklaring van het tweede vers werd, mijns inziens, door niemand gegeven.

Ik heb wel eens gedacht: kan het zijn dat Shelley met ‘that orphan one’ Alastor bedoeld heeft?

Alastor is de jongeling op zoek naar een zusterziel, Epipsychidion is het vinden van de zusterziel. Alastor was een ‘spirit’, - Shelley noemt hem zoo. Hij was een ‘orphan spirit’, want er was niemand om hem te weerhouden toen hij zijn ‘cold fireside and alienated home’ verliet voor het ontdekken van vreemde waarheden. En hij had een naam die zijn rijk, zoo niet was, dan toch uitdrukte, namelijk de Eenzaamheid. Alastor or the Spirit of Solitude had Shelley boven zijn gedicht gesteld, en dat niet omdat deze geest een eenzaam leven leidde, maar omdat hij iemand was van ‘self-centred seclusion’, van innerlijke afzondering; omdat dus de eenzaamheid met hem geboren was. Over deze naam die een rijk verbeeldt, weende

Emilia, die niets zoozeer beklaagde als haar kloosterlijke afzondering en eenzaamheid.

Deze uitleg verklaarde tevens (evenals die van Garnett) dat Shelley spreekt van '*that* orphan one', in de toon en de uitdrukking waarmee men van iemand anders dan zichzelf spreekt. Bovendien laat de opvatting ruimte voor een zinnebeeldig verstaan van het woord 'orphan'. De geest in wien de eenzaamheid geboren werd, beseft zich uiteraard als verwantloos.

Mijn veronderstelling lijkt me dus meer optehelderen dan eenige andere. Met dat al is haar juistheid onbewezen en onbewijsbaar. Misschien ligt haar meeste waarde in de aanleiding die zij geeft om Epipsychidion te herlezen van Alastor uit. Dat Alastor vergeefs zocht, en Shelley nu meende te vinden, kan de ontroering geweest zijn waaruit het nieuwe gedicht geschreven werd. Ja, ze was dit werkelijk.

> I never thought before my death to see
> Youth's vision thus made perfect.

Zoo luidt de uitroep waarmee, onmiddelijk na de vier inleidende strofen, het eigenlijke gedicht geopend wordt. Wat is hij anders dan een samenvatting, en tegelijk een weerspreking, van Alastor?

Deze gedachte wordt bij Shelley onmiddelijk opgevangen door een andere: hij is gehuwd met Mary. En uit de schok van die beide ontstaat zijn verdediging van de veelvoudige liefde.

De overweging van dit konflikt maakt het ons bizonder moeielijk vertrouwen te stellen in overigens betrouwbare gegevens. Garnett heeft zijn meening misschien van Mary. Kröder - zooals later de Bosis - kon zich beroepen op een paar italjaansche regels in Shelley's handschrift, die Garnett schijnen te weerspreken, die schijnen te bevestigen dat Shelley met 'that orphan one' zichzelf bedoelde. Als deels toch maar veronderstelde, deels vage en onvolledige uiting van de betrokken partijen zelf, hebben deze getuigenissen slechts een betrekkelijke waarde. Het gedicht, gezien in het geheel van Shelley's leven, blijft dan nog onze beste vraagbaak. En zoo gezien, kan ik het niet scheiden van Alastor. Het is er de voortzetting en de weerspreking van. Alastor was Shelley's eerste gedicht

geweest, het eerste dat hij erkende als zijn eigene, het eerste waarin hij innigst aanwezig was. De groote gebeurtenis, verwekt door zijn liefde voor Emilia, was het opnieuw ontwaken van de dichter van Alastor. Zijn uitroep: 'I never thought', in de aanhef van het levens-overzicht dat hij als 'votive wreaths of withered memory' in de tempel van zijn hart wenschte op te hangen, bewijst dat die ontwaking hem bewust was. Alastor en Emilia waren de twee gestalten, die over zijn heele leven, over zijn heele huwelijk met Mary heen, elkaar de hand reikten. Wat wonder als hij in die beginregels hun bond zal hebben uitgedrukt, wat wonder dat hij het deed in ondoorzichtige bewoordingen.

Ziedaar overwegingen die het verschoonlijk mogen doen voorkomen dat ik mij troostte met een persoonlijke uitlegging. Zoo het raadsel van die twee verzen misschien eens zal blijken er niet door te zijn opgelost, zoo werd toch mijn blik op het heele gedicht er vaster en rijker door.

A.V.

Liederen
Door
Jacob Israël de Haan

Het klaar herdenken
(Bretagne)

Mijn hart is vol van vriendschap en mijn lied
Schuimt als zoete Bretonsche cider over,
Maten binden moeielijk in hun toover
Wat uit het hart over de lippen schiet.

Maar 't wordt gebonden, in zijn binding schoon
Moog' het uw hart vaster aan mijn hart binden.
Gij leest mijn lied: ik speur naar uw bevinden,
Dan glimlacht gij. Geef mij geen rijker loon.

Ik minde meest dien zoeten zomertijd
Toen geen dag lang, geen nacht kort genoeg viel,
Vreugde ons beiden gedwee dreef in één ban.

Zomer vergaat, maar Maat, zijn heerlijkheid
Leeft schooner leven in mijn kalme ziel,
En zalig zing ik u mijn lied ervan.

Aan een vriend

Ik weet altijd wanneer het lente wordt,
Niet aan 't lichten van de donkere dagen
Niet aan 't milderen van de wintervlagen,
En niet doordat de duistre nacht zich kort.

En niet doordat er bonte bloemen bloeien
In 't zonnig veld, langs den dijk, in de delling
Tusschen hagen, aan 't water, langs de helling
Van 't duin, waardoor de duindieren weer stoeien.

Maar omdat in uwe donkerblauwe oogen
Een Lente daagt, te schooner elken dag,
Zóó mild als lente bloeit uw jonge lach,
En mijn gemoed wordt wonderdiep bewogen.

Zalig elk uur, dat Dag van den Nacht wint,
Ochtend en avond, zalig zonneschijn,
Maar niet zonder u, beter ben ik blind
Met u, dan met anderen blij te zijn.

Zalig het Lied, maar slechts voor u, mijn Maat,
Juicht mijn lied uit of poost in mijmering
En beter dan dat ik van and'ren zing
Is dat het lot mijn lied met stomheid slaat.

Dichters verdediging

Verhaal van Plutarchus: toen grim van Goden
Sparta bedreigde speelden schoonste knapen
Hun sierlijk spel: bal werpen en bal rapen
Bewonderd door benijdende genooden.

En dan: een haas verdwaald tusschen hun spel,
Eén ziet, hij roept, en juichend jagen al
De jongens achter hun levende bal.
Langs den zonneweg verdwijnen zij snel.

De grond verscheurt en in woedende spleet
Verzinkt elk man, die Goden onrecht deed,
Maar één Knaap zelfs deert het delgend vuur niet.

Dus toonden hoogste Goden mededoogen
Aan Jeugd en Schoonheid, zoude ik dan niet mogen
Die jong en schoon zijn vieren met mijn Lied?

Liedje

Buiten ruischt de duistre wind
Door de dorre winterboomen.
Ach: ik wil gaan slapen, droomen,
Dat mijn weg uw wegen vindt.

Langs het ratelende raam
Slaat de voortgezweepte regen.
Ach: waarom gaan uwe wegen,
Niet met mijne wegen saam.

Jaren lang heb ik vertrouwd,
Dat gij van feesten en zwerven
U bezinnend keeren zoudt,
Maar nu zomerdagen sterven,
Wolken stormen, hemel grauwt,
Weet mijn hart, dat het moet derven.

En nu vrees ik, dat gij niet,
U bezinnend weer zult komen
Eer ik in slaap zonder droomen
Lig waar het laag water kolkt langs wal en riet.

Een dorp in Bretagne

Wat huizen rond een oude kerk, geen straat
Van luiden steen, maar een zachte zandweg
Waar weinig-wisslend het dag-leven gaat
Tusschen tuinen, huizen, hoeven en heg.

Elk huis heeft zijn bloemen, geteelde of wilde,
Asters, anjers, wijntulpen, de papaver
Dubbel en donkerrood, de wilde haver
Groeit oovral waar de wind zijn zaden spilde.

Een wonder zijn de lage daken: ziet,
Donkergoud mos groeit over het dakriet,
Er bloeien bloemen in het vochtig mos.

En van de kindren ken ik stem en lach,
Spelen en landliederen; menig dag
Dwaalden wij saam langs zee, door duin of bosch.

Boekbeoordeelingen

De Overweldiging van Belgie, beschreven door L. Mokveld, oorlogscorrespondent van de Tijd, Evaringen als Nederlandsch journalist opgedaan tijdens een viermaandsch verblijfbij de Duitsche troepen in België. Rotterdam 1916. W.L. en J. Brusse's Uitgevers-Mij.

Hoe graag zouden wij een boek als dit ongelezen laten. Waarom zouden wij de herinnering verlevendigen aan een ellende die wij niet kunnen gebeteren.

Toch zijn wij wel geneigd het opzij te zetten bij die geschriften die waarde houden voor later. Als de geschiedenis geschreven wordt krijgen alle verhalen van ooggetuigen beteekenis.

Maar - wordt de geschiedenis niet voortdurend geschreven? Wordt zij niet voortdurend vastgelegd, gekleurd, vereenvoudigd in onze geesten, en is deze innerlijke beschrijving, overlevering wordend door onze monden, niet ook een element in de latere te-boekstelling?

Er zijn overleveringen die zich - vooral wanneer het belang van machtige menschengroepen ermee gemoeid is - al heel spoedig vestigen. Wie er niet op verdacht is, gelooft zelf misschien al gauw het omgekeerde van wat hij als waarheid kent.

Daar is die vraag: of er Belgische vrijschutters waren?

Zij die ja zeiden, hebben nooit één enkel bewijs aangevoerd. Telkens weer is bij gezette overweging van de berichten de afwezigheid gebleken van alle voorbeelden. Toch kan men zeker zijn dat de bevestiging altijd weer zal opduiken, zooals zij werkelijk ook, sedert anderhalf jaar, nu hier, dan daar, opgedoken is. Als in het belang van een machtige menschengemeenschap zal zij, ook zonder bewijs, gedurig herhaald worden.

Daarom is het goed zich het oordeel van ooggetuigen nu en dan voor te houden, - niet met de herlezing te wachten totdat alles geschiedenis en verleden werd. Franc-tireurs? vraagt ook deze schrijver. En vervolgt dan:

'Er is geen betere gelegenheid, dunkt me, dan na het hoofdstuk over de verwoesting van Visé, om de vraag te behandelen of er in België werkelijk een franc-tireurskrijg bestaan heeft. Wie reeds vroeger artikelen van mijn hand las, weet, hoe ik die vraag beantwoorden zal.

Mijn meening is nog steeds dezelfde en ook hier wil ik getuigen, dat naar mijne meening, gevormd door eigen aanschouwing en meeleven, de beschuldigingen van franc-tireurs-daden door de Belgische bevolking een absolute leugen zijn.

Er zijn er die de beschuldiging volhouden op grond van uitlatingen in de Belgische pers, welke in een Duitsche brochure verzameld werden.

M.i. hebben deze pers-citaten echter niet de minste waarde. Dit zal een ieder duidelijk worden, wanneer hij zich de opwinding voorstelt van de dagbladschrijvers, wier land plotseling, geheel onverwachts, in een schrikkelijken oorlog gewikkeld is, en die thans begrijpen als journalisten een grootsche, vaderlandslievende taak te vervullen te hebben. In deze zenuwachtig overspannen toestand zitten ze over hun bureaux gebogen en putten uit vluchtelingen-praatjes berichten omtrent een meedoen van burgers aan den strijd. Ze maken er zich even een voorstelling van, hoe wilde horden den vaderlandschen bodem betreden en hoe man en man, vrouw en vrouw zich aaneenscharen en met verachting van hun leven zich tegen den indringer verzetten. De gedachten van zoo'n journalist, wiens eigen land sinds enkele dagen in oorlog is, gaan niet logisch meer; hij vindt in zijn voorstelling iets schoons, en ik kan me dan ook begrijpen, hoe enkelen er toe gekomen zijn die voorstelling voor waar aantenemen en de daad te verheerlijken.

Dat is echter geen bewijs, dat die daad er ook waarlijk *geweest* is, want hoe kwamen ze aan die berichten?

Uit eigen ondervinding durf ik met zekerheid te zeggen, dat die berichten enkel en alleen uit duitsche bron kwamen, terwijl er geen enkele aanleiding toe bestond.

Juist de eerste oorlogsdagen heb ik in alle bijzonderheden meegemaakt. Ik was in Luik gekomen, tusschen de forten door, zooals ik hiervoor reeds beschreven heb. In Lixhe was ik, toen de schipbrug daar telkens vernield werd vanuit het fort Pontisse; driemaal vertoefde ik in Visé vóór de verwoesting en ook was ik er, toen het lieve stadje in de vlammen verteerde. In Leuven werd ik, toen alles nog brandde, door zes soldaten uit mijn bed gehaald en gevangen genomen.

Welnu, ik heb:

1°. Nog nooit iets van een franc-tireurskrijg waargenomen.

2°. Nimmer iemand gezien die gewapend als franc-tireur gevangen genomen was.

3°. Geen Duitsch militair, van welken rang ook, ooit hooren beweren dat hijzelve op eenigerlei wijze iets van den franctireurskrijg heeft meegemaakt, ofschoon ik talloos velen daarnaar gevraagd heb. Altoos waren het anderen, die reeds sinds enkele dagen weer vertrokken waren, die het ongelukkige lot gedeeld hadden!

4°. Nooit op mijn vragen een enkelen *naam* van een franctireur hooren noemen.

Wel echter werd me door de Duitsche officieren *altijd* over franc-tireurs gesproken en in Visé, Luik, Dinant, Bilsen en vooral Leuven, oefenden ze voortdurend pressie op me uit en wilden ze me beloften ontrukken, dat ik over het bestaan van franc-tireurs in mijn blad - De Tijd - schrijven zou en de verwoestingen rechtvaardigen. En die redeneeringen gingen over van officieren op soldaten en vooral deze laatsten kregen daardoor een grooten wrevel tegen de Belgische bevolking, om die reden ook een groote *vrees* voor franc-tireurs en talrijke malen heb ik het meegemaakt, hoe een slag, van een instortenden muur bv., een heelen troep soldaten deed opspringen, naar de geweren grijpen en dolangstig het terrein deed afsluipen. Dan vloekten en tierden ze al weer en spraken van niets meer dan van afbranden.

Ten slotte werd door al dat praten der soldaten ook de bevolking langzaam overtuigd, dat er franc-tireurs geweest waren, maar nooit op de plaats waar zij zelve woonde; altijd elders. Ze konden niet aannemen, dat de Duitschers zoo wreed konden

zijn en zooveel vernielen, als er niets gebeurd was, en kwam dan eenmaal de tijd dat ze ook zelf vluchten moesten, dan meenden ze, verscheidenen hunner tenminste, dat ze al die rampen te wijten hadden aan hun landgenooten franctireurs, die *elders* waren opgetreden. Maar zouden zij, als ik, in de gelegenheid geweest zijn "elders" ook eens te informeeren, dan zouden ze van de onwaarheid volkomen overtuigd geworden zijn en hadden ze daar den naam van hún dorp waarschijnlijk hooren noemen.'

Een ergere beschuldiging dan die omtrent vrijschutters werd tegen de Belgen ingebracht. Personen uit de bevolking, vrouwen zelfs, zouden tegen duitsche soldaten gruwelijke wreedheden begaan hebben. Ook hiervoor is nooit een bewijs geleverd en de schrijver van dit boek herinnert aan een onderhoud dat hij met Dr. van der Goot, werkzaam in het Roode-kruis-hospitaal te Maastricht gehad heeft en indertijd in zijn blad publiceerde.

'Ook Dr. van der Goot was de geruchten omtrent die wreedheden gaan gelooven en waar een ieder ook altijd den naam noemde van een groot hospitaal te Aken, dat vol met dergelijke verminkten liggen zou, was hij naar die stad gegaan om zelf te zien. In een onderhoud met den directeur van bedoeld ziekenhuis verklaarde deze laatste, dat in de inrichting geen enkel zoodanig geval behandeld werd en ook niet in andere ziekeninrichtingen van die stad waarover hij tevens consulteerend geneesheer was. In een pas gehouden vergadering van den geneeskundigen kring had hij ook van geen enkelen collega iets omtrent behandeling van zulke gevallen vernomen'.

Het boek is slordig geschreven. Wel mag daardoor het karakter behouden zijn van de oorspronkelijke brieven waaruit het werd samengesteld, maar niettemin ware het zonder de sporen van vroegere overhaasting leesbaarder.

* * *

***Benedictzus de Spinoza: Ethica*, vertaald, ingeleid en toegelicht door Jhr. Dr. Nico van Suchtelen. Met 2 Portretten. Wereldbibliotheek.**

Een nieuwe vertaling van de Ethica, met aanteekeningen en een Inlelding. De laatste kort, maar voortreffelijk.

‘De ware wijsheid die een wijsgeer ons meedeelt is niet de positieve formule, het vaste systeem dat wij als een lesje kunnen napraten, maar geheel zijn wijze van denken en zijn, waarin zijn bijzondere virtuositeit van uiting ons dwingt ons zelf te verplaatsen....

Ook bij Spinoza is dit het geval. Ik wil in geenen deele de groote beteekenis van zijn leer als logisch systeem, van haar scherp formuleerbare bewijzen of zelfs beweringen, ontkennen. Maar het zijn niet deze dingen op zichzelf, het is niet de verloochening van het dualisme, de onttroning van God als schepper en willekeurig bestuurder eener buiten hem staande wereld; niet de bevrijding uit de anthropocentrische wereldbeschouwing en het anthropomorphe godsbegrip; niet zijn nog voor de hedendaagsche denkbeelden voorbeeldige theorie omtrent het parallelisme van geest en materie; niet die scherpe en objectieve behandeling der gemoedsaandoeningen, welke door de moderne psychologie misschien wat is uitgebreid, maar in den grond der zaak niet werd verbeterd; het is niet deze positieve en radikale voortzetting en ontwikkeling van de denkbeelden van Descartes, de Occasionalisten of wie ook; al dit duidelijk formuleerbare en historisch waardeerbare is het niet wat ons het meest in Spinoza's werk ontroert. Het is zeker geen gering intellektueel genot telkens in Spinoza's geschriften bronnen te ontdekken van zoovele ons thans vertrouwde denkbeelden en theorieën, maar het is ten slotte niet dáárom dat wie ééns zijn troost bij hem vond, ook later, en steeds met denzelfden eerbied en dezelfde liefde naar hem blijft luisteren. Neen, het is het diep besef dat de moed, de eerlijkheid en de kracht van zijn denken nog steeds ongeëvenaarde voorbeelden zijn en nog lang zullen blijven voor alle wijsgeerige gelukzoekers,...het is de veilige zekerheid dat hij, een mensch, de rust en de kracht en de liefde kende en dat dus ook wij kunnen veroveren wat nu, meer dan twee eeuwen na zijn dood, zelfs voor een “verlichter” menschdom een nog te verheven leuze en daardoor veelal een ijdele fraze is: harmonie met het eeuwige en oneindige leven’.

Van de vaak aangevallen meetkunstige bewijsvoering zegt Van Suchtelen:

‘Men moge achteraf beweren, en mijns inziens volkomen

terecht, dat de wiskundige bewijsvoering voor wijsgeerige stellingen, welke ten slotte steeds min of meer aannemelijke *beweringen* zijn, alle *bewijs*kracht mist; de eigenlijke beteekenis der methode is ook een geheel andere. Zij is een grootsche propagandistische betooging tegen de kinderachtige en nuttelooze dweperij van allerlei warhoofden, die liever over God, wereld en mensch grondeloos fantaseeren naar het hen wordt ingegeven door hun zoogenaamde gevoel (waaronder zij dan al hun verwarde, verdoezelde voorstellingen verstaan) dan met hun verstand, het hoogste vermogen dat God hen gaf, er werkelijk over te dènken. Weest in uw denken over de hoogste levensvraagstukken zoo nuchter, dat wil zeggen zoo onbevooroordeeld, zoo koel, dat wil zeggen zoo onbevreesd voor den uitslag, zoo eerlijk, als de wiskundige is bij het denken over cirkels en driehoeken. Eerst wanneer ge u tot die geestelijke hoogheid hebt opgewerkt, wil Spinoza zeggen, is u de weg geopend tot klaar en duidelijk begrip, tot liefde en tot zaligheid'.

* * *

Twee Zionistische Vlugschriften.

De vlijtige beheerder van den Boek- en Brochurenhandel van den Nederlandschen Zionistenbond heeft wederom een tweetal vlugschriften doen verschijnen: 'De Toestand van het Joodsche Volk' door A.D. Nathans en 'Palestina en het Hebreeuwsch' door S. Joosten.

Beschouwingen over den toestand van het Joodsche Volk in dezen tijd kunnen uitteraard niet nieuw zijn en niet sterk persoonlijk. Het boekje van den Heer Nathans is zakelijk en eenvoudig geschreven. De verwerkte gegevens zijn voor het grootste gedeelte reeds bekend. Toch is het goed de vele feiten op weinige bladzijden verzameld te zien. Ook zij, die niet tot het Joodsche Volk behooren, zullen erkennen, dat een Volk, dat zooveel leed en toch nog zooveel kracht behield, recht heeft op een vol en vrij bestaan in zijn eigengeërfd land. De toestand van de Joden in Gallicië en Polen was reeds vóór den oorlog zorgwekkend. Gedurende den oorlog is door de Joden uit die streken eene ellende geleden, waarvan niemand in Holland eene gedachte heeft. De Heer Nathans zet uiteen waarom wij niet

mogen verwachten, dat na den oorlog de toestand van de Joden in Polen en in Gallicië gunstiger zal zijn. Voor het Joodsche Volk als volk beschouwd is er slechts één behoud: ‘een publiekrechtelijk gewaarborgde woonplaats in Palestina.’

* * *

Waarlijk: dokter S. Joosten is een gelukkig man. Hij heeft Palestina bezocht voor de oorlog ook daar zooveel van het onze verwoestte. Hij heeft het Hebreeuwsch als levende volkstaal hooren spreken. Hij heeft het zelf medegesproken. Palestina en het Hebreeuwsch: deze zijn de twee machten, die het Joodsche Volk als een volk behouden hebben. En wij zijn trotsch genoeg op ons Jodendom om hierbij te voegen: ‘tot heil van veel andere volken’. Wij hebben de heugenis aan Palestina twintig eeuwen bewaard. Wij hebben de Hebreeuwsche Taal twintig eeuwen bewaard. Niet alleen als de Taal van onze gebeden, maar ook als de aldagelijksche omgangstaal. In Palestina is het doode Hebreeuwsch tot een nieuw, voller leven herboren. In de landen der ballingschap wordt het door de jongeren beoefend met een heilige vlijt. Ook in Holland. Ook in Amsterdam, dat het hart van Holland is. Gij moet het geluk niet gering achten door eenen Joodschen jongen te worden aangesproken in een vlot en vloeiend Hebreeuwsch. En dan te verstaan. En te kunnen antwoorden schoon moeilijk en schuchter. Hoeveel is voor ons niet ten goede gekeerd: de Jeugdafdeeling der Mizrachie te Amsterdam, belegt vergaderingen, waar de voertaal Hebreeuwsch is. Ook in Holland spreken de jongere genooten van mijn Volk de Taal van onze Vaderen.

Denk niet, dat wij Holland niet ten goede gedenken. Maar toch: ons bestaan in een eigen land zal voller, vrijer, en ruimer zijn. Wat een Volk doorleeft wordt het sterkst doorleefd in zijne Dichters. En in alle landen der ballingschap spreken zij het uit, die in deze drijvende tijden waarlijk de Dichters van hun Volk zijn: ‘Een land, één taal: Palestina en het Hebreeuwsch.’

JACOB ISRAËL DE HAAN.

Franz Marc

Vóór Verdun heeft niet alleen Duitschland, hebben wij allen een bitter verlies geleden door het sneuvelen van Franz Marc. In het gewone leven zullen wij geen goudsmid een slot doen opensteken, maar in de waanzinnige onderneming die oorlog heet zenden wij kunstschilders tot het openbreken van vestingen. De rijen van hen wier namen ons in het geheugen bleven, worden gedund. Van fransche talenten, onder de nieuwere schilders, vielen verleden jaar al Derain en Delaunay, dit keer aan duitsche zijde Franz Marc, de vriend van Kandinsky met wien tezamen hij het boek Der Blaue Reiter uitgaf.

Zijn dier-fantasieën in een zaal bij D' Audretsch toonen ons de eerste breede ontplooiing van zijn schoon vermogen. Tevens de laatste. Een verbeelding in wording. Vol van droomvermoedens die aarzelen en doorbreken, die strijden en stralen in de kleuren, vol van vorm-zekerheden die nog druipen van de zee van hun wording. Een veralgemeenende dekoratieve kunst, als van een verhaler die naar breede voordracht streeft. Omvattende lijnen, zich onderscheidende vlakken, tegenstellingen van kleuren. Daarbij teederheden, speelschheden, gevoels-vondsten en -verrassingen van een man die tegelijk een zeer kinderlijke en zeer wetende geest was. Een proefnemer, maar die werkte in een zeer welomschreven kader. Minder diep, minder muzikaal dan Kandinsky, maar in zijn uitbreiding zekerder en evenwichtiger, Niet zoozeer een wonder, maar een verheuging en een vergezicht.

A.V.

Volk en menschheid[1)]
Door
Albert Verwey

Knapen met bebloemde helmen
Reizen lachend naar de grenzen,
Sterven zalig voor de leuzen
Die zij van hun ouders leerden.
Dat is oorlog! In hun harten
Openden zich diepe sluizen
En de donkre dammen braken.
Vloeden van gemeenzaam voelen
Overstroomen de genooten.

Met een kinderlijk vertrouwen
Scharen zij zich om hun leiders.
Vriend of vreemd? Het wapen antwoordt.
Dood de vreemd! De vriend strijdt mede!
Wachtwoord slachtwoord. Stort tezamen,
Haters van elkanders talen.
Uit uw bloed-doorloopen klontring
Kreunt de roep die we allen slaken:
Van de leuzen die verdeelen.

1) Uit de bundel Het Zwaardjaar, begin Juni verschijnende bij de uitgever W. Versluys.

Dieper in de harten fluistert
De andre roep, vooreerst verzwegen:
Vriend of vreemd? Maar allen menschen.
En: omarmt u, millioenen!
Zingt uit de ondergrondsche meren,
Menschheid, van uw dronken zielen.
Smacht gij, broeder? hier is water.
Vielt gij? wacht dat ik u drage.
Lijdt gij? laat ik u verbinden.

Hoor! ik leer u beide leuzen.
Maar de laatste altijd de liefste.
Beide leerden mij mijn ouders.
Volk en Menschheid! Wie ze scheiden
Scheiden van zichzelf zichzelven,
Dooden in hun hart hun naasten.
Ik bemin u, vele volken!
Duldt dat we altezamen leven
Voor de leuzen die vereenen.

De wijn van het geluk
Door
Nine van der Schaaf

(Vervolg van Dl. II, blz. 57)

Tweede Gedeelte

De boot lag tot de afvaart gereed; de passagiers, alle op dek, waren in afwachting. Sommige hielden zich bezig met een langdurig afscheid, om anderen zweefde een lichte geur van reukwerk en bonbons. Die alleen waren als ik spraken de stomme taal der blikken.

Een dichter liep met gevoelige oogen rond, zag met kloppend hart naar de planken van den steiger, naar de oneindigheid die was in de luchten en zich verschool achter de bouwsels der buitenstad. De meesten die onverschillig rondkeken, hadden hun belangstelling slechts opgeborgen om voor den dag te halen na de aanvang der zeereis.

Er was arm volk aan boord en er waren ook fijnere passagiers uit hooger standen. Alle menschen waren raadsels, maar vele voor een kind oplosbaar. Dan bleven de moeilijke over. Er was veel tijd, want de boot voer later af dan verwacht werd.

De fijnere passagiers keken elk voor zich op hun horloge. Bij de arme landverhuizers raadpleegde men elkander en was men na gepraat over en weer nog in 't onzekere omtrent de tijd.

De eersten wisten zeker genoeg dat de boot te laat afvoer.

Waarom? Men vroeg het zich eerst niet eens af. Men zette het afscheidnemen voort of raakte zichtbaar in gepeinzen, die met de afvaart der boot niets te maken hadden. Allengs groeide overal een weinig ongeduld. Bij de landverhuizers werd gezucht om lastige kinderen die zich niet langer lieten paaien met 't vooruitzicht van 't varen. Een kind sliep, en naar dat slapende kind werd vluchtig, toch opmerkzaam, gekeken door bijna al de passagiers die op datzelfde dek bijeen waren.

De kapitein van de boot was een vrouw, doch dit bijzondere feit was aan het publiek overbekend. Aan het vreemde daarvan had men zich al gewend. Vele der reizigers hadden op deze zelfde boot met deze zelfde kapitein al meermaals de reis over zee gedaan. Er was wat haar aanging nog nooit iets bijzonders voorgevallen. Alles liet zich ook nu heel gewoon aanzien. Men zag de kapitein praten met haar ondergeschikten en met enkele der reizigers die ze kende. Bij alles wat verder gebeurde op de boot leek het ordelijk toe te gaan. De passagiers keken op hun horloges en zwegen als zij in de buurt was. De kapitein negeerde merkbaar de groeiende belangstelling voor de tijd. Allen waren beleefd. Niemand viel haar lastig.

Eindelijk viel de gedachte met verbazende zekerheid in de hoofden der fijnstzinnenden: dat er gewacht werd, stilzwijgend en geduldig, op nòg een passagier! En tevens: dat diegeen waarop gewacht werd geen ander zijn kon dan de minnaar van de kapitein!

Zij keken stilzwijgend in de lucht. Ineens voelden ze zich onttrokken aan de saaie stilstand zooals die zich het sterkst openbaarde in de lange steiger die de boot terzij bleef. Voor hen ving de beroering der reis reeds nu aan en er werd diep ademgehaald. de gesprekken aan dek kregen nieuwe levendigheid.

Bij de landverhuizers had geen vernieuwing plaats.

Vermoeide moeders raakten met slapende kinderen de slaap nabij, maar het geroezemoes bleef door de velen die niet sliepen. Hier ontstond gebrom van ontevredenheid. Maar er was ook veel vriendelijke berusting. Men verbaasde zich over de kapitein die een vrouw leek als elke andere dame. Men had haar zien praten met enkele der passagiers en er werd overlegd of een daarvan misschien haar minnaar zou zijn. Verder dachten zij niet.

De fijnstzinnenden dachten zeer ver en er ontstond in hun zielen een diep geduld ten opzichte van de dingen die gebeuren zouden. De menschen die afscheid namen werden zenuwachtig. Dikbuikige heerschers bromden tezamen.

Er waren paren die genoten van het ongedacht lang bij elkaar zijn, die raakten al verder verwijderd van de andere passagiers. Zij betraden het brooze geluk en het geluk brak....

Er kwam iemand de boot oploopen en hij begroette de kapitein. Aller belangstelling richtte zich op die twee. Men zag dat zij een weinig verschoot van kleur, maar zij herstelde zich spoedig. De boot voer nu binnen weinige minuten af.

De nieuwgekomene leek heel jeugdig in zijn wijde grijze mantel, hij was blozend en fijn en krachtig, hij was fier van houding en schoon gebouwd, zijn oogen waren lichtblauw bij zijn glimlachende groet, doch toen de glimlach wegtrok waren zij diep-donker en stil, - zij overzagen een kleine wereld die hem vreemd was, maar hij was schooner dan die wereld. Hij bracht toen hij kwam een boodschap over aan de kapitein: haar minnaar was met een vorige gelegenheid vertrokken en zij zou hem op deze reis niet zien. Haar ontsteltenis was: dat ze hem mogelijk nimmer meer zou zien, doch deze gedachte openbaarde zij niet in woorden.

De nieuwe reiziger liet zich door haar overal op de boot rondleiden; bij de landverhuizers zagen hem alle kinderen zwijgend verbaasd aan en de grooteren keken met belangstelling naar hem omdat hij de kinderen eenige oogenblikken deed zwijgen. Zijn blik trof hier en daar als een streelende groet van een heel onbekende; onder de passagiers was een kunstenaar die hem poogde te teekenen maar het was hem gansch onmogelijk. Geen der vrouwen verliefde op hem en hij sprak alleen met de kapitein en slechts weinig woorden.

Het was avond toen wij afvoeren, maar het leek even nog lichter te worden buiten de haven. De eerst-komende nacht gaf ons de stilst-mogelijke zee.

De kapitein leefde in zich zelf gekeerd om de boodschap betreffende haar minnaar. Op een dag toen de boot al ver in zee was en de vreemdeling bij de verschansing stond, kwam zij

naar hem toe, zij keek meer opgewekt dan anders en zei: ‘mijn minnaar verscheen mij vannacht in den droom en ik heb afscheid van hem genomen want hij was koel en verklaarde dat hij van mij weg moest en nimmer zou terugkomen. Het is mij of ik nu enkel twee vrienden heb: de zee en u. Wie zijt gij?’

Hij antwoordde: ‘Ik ben naamloos en zoekende naar een naam in de wereld als een dichter naar roem. Ik ben een toovenaar. Maar ik ben niet in een blinkend gewaad gekomen want die blinking zou bedrieglijk zijn. Ik ben machtig en toch machteloos. Ik bracht u een tijding die een teleurstelling was. Ik ben een betooverend dichter.’

Hij zei dit alles vluchtig en was terstond daarna vergeten wat hij omtrent zichzelf meedeelde. Toen zij zweeg en naar meerder uitleg wachtte zei hij nog: ‘ik ben een reiziger als andere, ik reis omdat ik mijn verwijderde vrienden bezoeken wil. In alle woningen mag ik binnengaan.’

Toen hij na een tweede poos zwijgen op het punt stond een nieuwe verklaring te geven voorkwam zij hem onbewust, zij sprak ontroerd en peinzend: ‘wat is uw arbeid? - Mijne roept mij aanstonds weg van u, ofschoon ik graag heel lang bij u zou blijven, heel den dag, heel den dag -....’

Hij antwoordde: ‘ik geef u en anderen goede droomen in den nacht. - Ook moet ik spoedig de gastheer zijn in een woning die je niet kent; er zijn eilanden in deze groote zee die je nooit gezien hebt en waar je toch vele keeren voorbij bent gevaren -....’

Zij had zich droomerig van hem verwijderd en hij stond eenzaam. Ik zag hem toen en keek nog langen tijd naar hem: hij stond onbeweeglijk, alleen zijn gelaat veranderde langzaam, ik zag in zijn gelaat zijn heel stille ziel als een bloem die van den eersten glimlach zich sloot tot den diepsten ernst. Wij tweeën waren alleen aan dek; eindelijk zag hij mij, doch ik verdroeg zijn blik niet en ging naar beneden, naar de kajuit waar de andere passagiers waren: het was een onwillige langzame vlucht voor zijn heerlijkheid.

Een paar dagen later legde de boot aan bij een kustplaats waar veel bedrijvigheid was en waar nieuwe passagiers zich in-

scheepten. Sommige van de anderen maakten gedurende de korte tijd dat de boot daar bleef uitstapjes aan wal; ook de stille vreemdeling ging van boord en toen hij weerkwam leek hij ondanks zijn ongewone grijze mantel een meer alledaagsch wezen, zijn oogen waren koeler, hij leek meer ongenaakbaar en was toch spraakzamer, het kwam nu spoedig zoover dat geen der passagiers meer bijzonder op hem lette of over hem sprak. Doch ik zag dat zijn meerdere gewoonheid slechts schijn was en ik vermeed nog meer dan tevoren zijn blik en vermeed geheel hem te hooren spreken, zoo bleef hij voor mij de hooge vreemdeling.

Onder de nieuwe passagiers bevond zich een jonge man die bij aankomst eveneens opviel omdat hij begaafd en schoon was, deze bleek wel een goede bekende in de wereld die hem ontving, en alle vrouwen voelden dat hij haar aangenaam was. De kapitein kende hem reeds jaren lang, zij was niet heel veel ouder dan hij, toch had zij hem lief alsof hij haar zoon was. In de avond met haar alleen legde hij zijn hoofd in haar schoot en zei: ‘ik ben verzadigd van liefde en toch zal ik hongerig blijven zoolang ik leef. Maar iemand heeft mij gezegd dat jij je verzadigt met enkel droomen, daarom kunnen wij elkaar liefhebben zonder elkaar te vervelen. Neem je mijn liefde aan?’

Zij antwoordde: ‘ik neem je liefde aan want je weet dat je mij niet ontrouw zult maken.’

‘Vertel mij van je droomen’, vroeg hij, ‘en ik zal je van mijn leven vertellen.’

Zij beloofde en hoorde eerst het zijne aan. Hij vertelde: Mijn liefste en eerste liefde, dat was de kleine Ella Red toen ik zelf nog de kleine Eveling was. Van mijn eerste en van mijn laatste liefde zal ik je vertellen en wat daartusschen ligt mag je enkel raden, - en van mijn allerlaatste liefde die nu leeft, want ik zal jou om je droomen oneindig liefhebben, ofschoon ik zelf op deze reis droomen wil dat je de booze fee bent die mij wegvoert van al wat mij zoo dierbaar is, daar in de wereld achter ons.

Toen ik nog klein was kwam een musicus bij ons aan huis en ontdekte dat ik veel aanleg voor muziek had, hij gaf mij zelf lessen en zijn bewondering voor mij wekte de gedachte

dat ik mogelijk een groot kunstenaar zou worden. Maar toen ik wat ouder werd bleek wel dat ik mij nooit genoeg aan zulk een ideaal zou kunnen wijden, mijn wenschen gingen meer uit naar andere, practische arbeid en ik werd een goed musicus, doch geen groot kunstenaar. Ik herinner mij hoe die droom van grootheid in de verte een ernstige schaduw gaf waar ik soms naar turen moest, maar toch had de keuze van levensdoel mij geen strijd gegeven, want toen ik besluiten moest wist ik heel zeker wat ik wenschte. Ik heb daarna veel bereikt dat goed is voor mijn eerzucht en aan jou belijd ik dat ik altijd een koning wenschte te zijn en dat ik nooit wil afstand doen van die kinderlijk zotte en geheime droom. En nu heb ik de zotte gedachte dat ik het grootst was als klein kind, want een klein begaafd kind is veel wezens tegelijk; langzamerhand gaat veel verloren, zoo niet alles, en een groot man verliest het meest op zijn levensweg ofschoon hij zich ook het meest verovert.

Ik logeerde soms met mijn ouders bij Ella's grootmoeder die voor haar zorgde, ik vond haar een lief meisje en bij gebrek aan een echte makker speelde ik veel met haar. Zij was een paar jaar jonger dan ik en ik gaf haar lieve naampjes en bewees haar gunsten maar haar gezicht betrok als ik naar waarheid betuigde hoe ik naar een vriendje verlangde, liefst een die wel zoo groot en sterk was als ik. Wij zagen de dorpsjongens voorbij gaan als wij in haar tuin speelden en ik placht ze te volgen ofschoon ik dat niet mocht, maar meestal vermaakten wij ons samen en ik hield mij soms alsof zij mijn liefste speelkameraad was: deze leugen was mijn eerste teederheid voor haar. Als ik opgewonden in den tuin terug kwam omdat ik met de dorpsjongens gespeeld en geravot had, nam ze mij verbaasd en verlegen op; een enkele maal verleidde ik haar om mee weg te loopen naar de speelplaats op 't dorp, zij was niet bang, omdat ik bij haar was, en speelde en stoeide spoedig mee, wij kwamen vuil en gehavend thuis en werden samen beknord omdat we niet mochten wegloopen.

Ik kwam alle jaren in de vacantie terug en wij mochten ons gaandeweg vrijer bewegen, de tuin werd niet meer afgesloten om ons binnen te houden, Ik kreeg vriendjes onder de dorps-

jongens en Ella was dikwijls door vriendinnen in beslag genomen als ik er was, ook bewonderde ze mij niet meer zoo voortdurend als eerst en wij leefden soms een deel van de vacantietijd in vijandschap, maar nooit verraadden wij vrijwillig onze twisten aan de groote menschen: ook dit was teederheid, begin van liefde.

Ik weet hoe ik haar opeens vond groot geworden ofschoon ze nog een vlecht droeg en korte rokken, ik bewonderde haar plotseling, maar zij keek heel boud en ijdel en ik toonde mij boos en plagerig omdat ik mij verwarde in nieuwe gevoelens. Ook voelde ik mij toen grof en niet passend bij haar, omdat ze met haar mooie voeten zoo onvergelijkelijk zwierig over den weg ging en omdat haar stem zoo zacht en zoet en vroolijk was. Ik wou niet beleefd en hups naast haar loopen zooals ik dat volwassen jongens zag doen naast hun meisjes en daarom liet ik haar spoedig alleen, maar zij moet wel gedacht hebben een overwinning te behalen want zij bleef heel dien dag dienzelfden ijdel-verheugden blik behouden en ze zong liedjes die mij baldadig in de ooren klonken.

Een andere dag voelde ik mij, ik weet niet waarom, alsof de wereld mij toebehoorde maar aan Ella dacht ik daarbij niet bewust. Ik was verwaand en vroolijk, pas thuisgekomen van mijn wilde vrinden, en dwong haar om mee pret te hebben op mijn wijze, zij was ook vroolijk maar ik was veel luidruchtiger dan zij en het kwam mij daarom voor dat zij een lieve en zoet-stille meid was, een heel-lieve meid.

Op de laatste dag van die logeertijd hadden wij samen een vertrouwelijk onderhoud. Zij vroeg: ‘je kent zeker in stad een heeleboel meisjes?’

‘O ja,’ zei ik. ‘Maar ze zijn allemaal anders dan jij.’ En toen: ‘jij bent het eenigste meisje dat mij iets schelen kan, maar ik hou ook niet erg van meisjes. En jij?’ vroeg ik.

‘Ik hou ook niet erg van jongens,’ zei ze. En dan: ‘heb je zin om weer naar stad te gaan morgen?’

‘Jawel,’ zei ik. En vertelde haar van mijn kameraden in stad en praatte wat onverschillig en grootdoend over allerlei dingen daar. Na ons gesprek en nadat we nog wat stil hadden voortgeloopen gaf ik haar een kus. ‘Waarom doe je dat?’

vroeg ze een beetje verschrikt. Ik antwoordde niet maar keek haar aan, ik geloof heel hartelijk, want ik hield veel van haar op dat oogenblik. Toen gaf zij mij dien kus weerom. Doch daarna was het uit met onze vertrouwelijkheid. Ik zei onaangename dingen over haar vriendinnen, en dat de meisjes in stad veel mooier japonnen droegen dan zij aan had. Of ik het meende weet ik niet. En zij: ‘ik ben maar blij dat je morgen weggaat!’

Het volgend jaar wou ik tegenover haar als volwassen zijn, verstandig en vriendelijk, ik moet toen teere geheimen gehad hebben, dat ik mij zoo dwaas verborg. De eerste paar dagen begreep zij het niet en ik zag aan haar gezicht dat zij zich aldoor verwonderde. Eens toen we weer samen liepen liet ik dit spelletje onbezonnen varen en raakte als vanouds aan 't vertellen over mijn leven in stad dat nog 't leven was van een dwaze schooljongen. - ‘O, je bent nog geheel dezelfde, dat hoor ik nu!’ brak ze mij na een poosje ineens af en ik was in 't onzekere of ze mij daarmee prees of laakte. - ‘Waarom doe je zoo nieuw en verstandig?’

Toen ze zag dat ik wat geërgerd was begon ze mij te plagen, ze sprak ook mijn toon en woorden na van die laatste dagen, maar dat werd mij te erg, ik pakte haar beet en schudde haar. Dat bedaarde ons beide. - ‘Je hebt een buil aan je achterhoofd,’ merkte ze ter afleiding op. ‘Dat is omdat we een tijd geleden gevochten hebben,’ zei ik onverschillig. - ‘Doe je dat graag?’ vroeg ze. - ‘Ja,’ antwoordde ik eerst, en daarna: ‘'k Doe 't als 't noodig is.’

Ik speelde voorts toch weer de rol die ik dadelijk bij mijn komst begonnen was, alleen was ik stug inplaats van vriendelijk en haar gezicht trok donker. Ik haalde haar opeens naar mij toe en begon haar met hartstocht te kussen. ‘Ik wil je niet naast mij zien zonder je te kussen’ zei ik. Zij vond mijn woorden ruw en trok zich snel terug, ik wist ook zelf dat mijn woorden ruw waren en zoo was ook mijn liefkozing.

Later zijn we enkele keeren dwaas verliefd geweest en het leek wel soms of de groote liefde over ons kwam, wij bedrogen elkaar niet, maar de Onbekende bedroog ons. Ik herinner mij dat we samen buiten liepen en om ons was de eerste

schemer en ook de lieve geheimheid, omdat van deze wandeling niemand wist dan de onverschillige landlui die ons loopen zagen.

Zij sprak: ‘je weet, ik moest niet hier gekomen zijn want de afspraak was dat ik je mijden zou. Als ik straks thuis ben zal ik tot mezelf zeggen: neen ik was daar niet, mijn lichtzinnige jongen wachtte mij vergeefs en nu is hij erg bedroefd! - Zou je lang treuren als ik je ontrouw werd?’

‘Niet lang, - eeuwig,’ zei ik bewogen en diep ernstig. Niet het beeld van een andere vrouw stond toen tusschen haar en mij doch een donkere drang belette mij altijd haar meer te geven dan een vluchtige minnarij haar geven kon. Zij heeft een mooie gelukkige jeugd gehad, juist als ik, en toch is in haar oogen weemoed. Ze peinst graag over de dingen in de wereld die haar vreemd zijn en ik heb haar gepeinzen lief.

Er zijn geheimen tusschen ons. Zij meent dat ik lichtzinnig ben en mijn vrijheid boven alles liefheb en zij wilde mij niet binden en kon mij niet binden. Toen mijn vader stierf voelde ik dit als een zoo groot verlies dat alleen doodsfantasieën mij troostten en berusten deden; ik had geen tehuis meer en toen ik de keuze had tusschen een werkkring in mijn land en een die mij dwong tot veel omzwervingen koos ik deze laatste. Als ik dacht aan mijn vader met wie ik heel mijn leven innig verbonden was en die mij hield in den dwang van zijn wijzer inzichten en rustiger geluk, dan wist ik dat ik niet mijn vrijheid 't meest wenschte en dat ik Ella niet liefhad. Andere vrouwen heb ik daarna liefgehad, niet meer, niet minder dan haar en aan geen van haar heb ik mijn vrijheid geofferd. Misschien zal ik eens mijn vrijheid weggeven als een groote en onbezonnen gift aan een meisje dat droeve vraagoogen heeft, ik wil offeren vóór zulk een vreemde zich aan mij heeft doen kennen, ik wil offeren aan een betooverende schim en mijzelf verliezen in het onbekende. Dan zal ik mij daarna voelen als een gevallene, een gewoon mensch en slaaf van zijn harde werken op aarde. Zonnigst is het leven van een vroolijk klein kind dat zijn ouders liefheeft en door hen bemind wordt.

Ik heb Ella nu in vele jaren niet gezien, mogelijk is zij een vreemde geworden als ik eens weerkom. Als zij mij nog liefheeft en van mij geluk verlangt wensch ik voor haar dat zij

mij een vreemde is geworden. En toch is zij mijn eerste en liefste liefde. Je wilt mij nu afbreken en zeggen dat het leven meer droefheid en heerlijkheid bevat dan ik nog weet. Ik ben een verzadigde en toch hongerig. Jij bent een die droomt; ik ook, maar ik ben een ruwe droomer.

Mijn laatste liefde was ergens hier ver vandaan, het doet er niet toe waar. Een afgelegen streek waar ik eerst eenzaam leefde, ik ontmoette in een van de dorpen een oud kameraad die ook daarheen verdwaald was. Hij was arm en had weinig gelegenheid gehad zich te ontwikkelen, hij studeerde graag en had geen wereldsche neigingen, uit armoede was hij daar schoolmeester geworden en wenschte nu niet anders dan zijn heele leven nuttig te zijn in kleine kring. Hij was een vriendelijk en ernstig man en ik herinnerde mij onze onuitgesproken en toch welbekende jeugd-idealen, ik wou immers een koning zijn en omdat ik daar een groote onderneming bestuurde en over veel te beschikken had droeg ik het hoofd hoog genoeg en vleide mij in 't geheim met mijn koningschap, maar meer nog geloofde ik in dien eersten tijd dat hij het zijne bereikt had, dat hij een heilige was. Want in zijn omgeving gold hij voor een goed en wijs man en ik zag hem menig keer een vriendelijke daad verrichten en ik lette op zijn kalm-dwepende glimlach toen hij mij vertelde hoe hij uit armoede hierheen was gekomen met het plan hier niet lang te blijven, hoe hij zich hier had ingeleefd en al spoedig voelde dat zijn voornemen om heen te gaan wankel werd, hoe hij hier een vrouw had gevonden die hem eindelijk voorgoed bond aan dit leven. Ik zag eensklaps een sterk en buitengewoon man in hem, ik heb hem enkele weken stil vereerd en ontroerd leefde ik in gedachte zijn leven mee. Maar dan zag ik dat hij geen sterke heilige was, ik zag onvastheid in zijn oogen als hij eenige gewelddaad bijwoonde of er van hoorde, iets vreemds en wankelends kwam over hem als van hier of daar een vaste kracht dreigde, als er slechtheden begaan werden of besproken, ik zag dat hij als een gevangene leefde in zijn goede en kalme leven, in den ban van zijn vriendelijke gezindheid, zooals anderen leefden in den ban van hun hebzucht of wat ook, en er was geen goddelijke kracht in hem.

Zijn vrouw was jeugdig als een meisje en zij was als vele

anderen in die dorpen, zij hadden iets eigens dat haar bekoorlijk deed zijn voor een vreemde. Toen ik haar de eerste keer ontmoette schonk zij mij een blik van verrassing die ik wel kende in vrouwenoogen maar daarna zag zij mij nooit weer op die wijze aan. Zij had haar man lief met een gelijkmatige koele liefde en sprak slechts onbeduidende woorden; in den eersten tijd van onzen omgang luisterde ik met veel belangstelling naar de kinderlijke verhalen van mijn vriend en achtte haar woorden weinig, maar langzamerhand ging het zijne aan mij voorbij en haar spreken en zwijgen kreeg voor mij groote beteekenis. Zij hadden een klein kind en ook de liefde van die vrouw voor haar kind leek mij een vreemd gevoel, koeler en gelijkmatiger dan bij andere vrouwen die ik kende.

Het leek mij of zij de dienares was van een onbekende sterke meester die zij diende in geheele overgave en dat geen man haar ooit geheel zou bezitten. Maar de blik die ze mij bij mijn aankomst geschonken had, van verrassing en bewondering die wel heel na aan liefde grensde bleef in mijn geheugen, ik verlangde niet dat bij haar liefde zou groeien voor mij, maar ik wilde toch weten of zij zich nog bewust was van dat plotselinge gevoel, of dat zij het terstond had begraven, zelfs buiten haar herinnering. Was zij zwak en verliefd geweest, ik zou haar niet verleid hebben, nu ik voelde dat zij sterk was en niet te veroveren verlangde ik mij met haar te meten.

Ik wist wel en achtte er niets gevaarlijks in dat ik alleen in hun huis bleef komen omdat zij mij voortdurend boeide, toch had ik de gewoonte om weinig met haar te spreken en veel met haar man die mij onverschillig was geworden. Als ik haar zag ontroerde ik en zij kreeg in mijn oogen al volkomener schoonheid; de vleiende zorg van haar man beantwoordde zij met koelheid en hij scheen daarmee tevreden, ik geloofde haar harteloos ondanks de bekoorlijke schijn die zij meedroeg in haar stille bewegingen, zij was tegenover mij evenals tegenover alle anderen gelijkelijk koel en ik beantwoordde haar evenzoo want ik was niet zwakker dan zij en kon als zij een geheim goed bewaren.

De zachte bewogenheid van haar man beminde zij niet, - misschien was in haar hart eens een mooie droom geweest,

verlangen naar een heilige die hij niet was, of naar een beschermend meester zooals een sterk man gaarne aanvaard wordt door een vrouw die liefheeft. Zij had nooit invallen zooals haar man, want hij maakte graag plannetjes om uit te gaan, om in de ruimte te wonen of op zijn minst te gaan eten in den tuin als het mooi weer was, en hij genoot op dichterlijke wijze van natuurschoon; - aan haar was nooit te zien dat ze van iets bijzonder genoot, maar waar zij eens geweest was bleef haar beeld als een onmisbaarheid in 't geheugen; zij had een booze macht over de lieflijkheden van de omgeving, over de bloemen van den tuin leek zij haar donkere geheimen te dragen en bij de boom waar wij een keer ons middagmaal aten zag ik nog lang daarna haar slank en buigzaam lijf en haar zware donkere haardos dicht onder 't gebladerte, zij keek wat spottend om een dichterlijk gezegde van haar man en de trouwe schoone boom had na haar heengaan niets bekoorlijks meer.

Haar dagelijksch werk scheen haar nooit lastig te zijn en ook nooit te boeien of te vervelen; soms dacht ik dat haar ziel niet anders was dan de regelmaat van het huishoudelijk bestaan, maar dan dook haar koele raadselblik in mijn herinnering op met vernieuwde beteekenis en voer een warme liefdestroom door mij heen.

Als ik haar alleen sprak deed ik haar veel vragen, ik vroeg van de gewoonten die ik in de dorpen waarnam nieuwsgierig het waarom, ik vroeg van alles door elkaar en eigenlijk zocht ik enkel naar de aard van haar eigen leven. Zij antwoordde en liet wel blijken dat zij mij een lastig vreemdeling vond, doch zij was te trotsch om verlegen te willen schijnen, schoon ik haar moeite gaf.

En eens toen wij tezamen waren voelde ik dat ik eindelijk bezig was het Geheim te raden, een geluk waarvan ik nooit gedroomd had doorstroomde mij, ik wist dat ik een der groote en eeuwige dingen in de wereld ontdekt had. Ik voelde mij gehecht aan al de eentonige, nietsbeteekende dingen om ons heen, al wat behoorde tot het stille kalme leven hier had zij ongemerkt betooverd, het was haar Zijn dat zich in koelheid zoo langzaam openbaarde en ik was gevangen en moest worstelen

om los te komen als ik mijn vrijheid nog liefhad. Dit leven dat mij thans zoo ontroerde wist ik dat aan haar en de vele anderen emotie-loos voorbijging, maar de liefde, zou de liefde ons doorgloeien kunnen? - of zou haar aanraking mij brengen tot een lange, een eindelooze slaap? Ik voelde: als haar zachte sterke armen mij omvangen wilden, ik zou mij zelf gegeven hebben, ik zou als een krankzinnige mij laten binden....

Ik moet sentimenteele woorden tot haar gezegd hebben maar van liefde sprak ik niet en een listig verleider was ik zeker niet, ik was op dat oogenblik enkel een verliefde dwaas. En de vrouw wie mijn liefde gold hield zich in haar onbewogenheid, en toen haar man terugkwam haatte ik dien met de haat van een minnaar en ik vertrok spoedig. Ik peinsde daarna en sprak bij mij zelf: haar koelheid kan binden voor altijd! - zij was een machtige vrouw en ik door mijn dwaze verliefdheid wel verzwakt, - zij heeft mij overwonnen! dacht ik en toch luwde mijn haat tegenover haar man, er leefden zachte en vredige gedachten in mij op die meer waren dan verwoestende hartstocht.

Maar toen ik na eenigen tijd weer in hun huis kwam deelde mijn vriend mij terloops en gedwongen mee dat hij enkele dagen van huis moest voor een reis naar de stad waar we opgegroeid waren en waar hij om familiezaken even verschijnen moest. Hij trachtte gewoon te zijn, luchtiger zelfs dan gewoonlijk zijn gesprekken waren, maar het werd mij opeens duidelijk dat hij onrustig was omdat hij in mij een verleider van zijn vrouw vreesde. Toen besloot ik dat ik hem niet terug wou zien en dat ik met zijn vrouw vijandschap zou maken.

Nadat hij weg was bezocht ik haar eenmaal en ik vroeg haar of zij haar man liefhad. Omdat ik haar met mijn vraag overviel en zij toch het antwoord niet schuldig wou blijven antwoordde zij dwaas: ‘een vrouw moet haar man liefhebben.’

Ik zei daarop: ‘Toen je mij voor het eerst zag had je mij lief.’

Zij keek mij met glanzende oogen aan en eindelooze minachting was in haar blik. Toen zei ik haar vaarwel, ik weet dat mijn afscheidswoorden honend genoeg klonken en hoe ik mij verheugde dat die klank van mijn laatste woorden haar

zou bijblijven als een levenslange verleiding, zooals haar sterk verweer mij bijblijft als een eindelooze hoon en mysterieuse getuigenis van haar trouw.

Ella's liefde is schooner en lieflijker maar zij moet naar die verre vrouw gaan en van haar de liefdegeheimen leeren want met die blik van redelooze minachting zou zij mij binden aan haar. Dan zouden wij samen blijven in sterke koele liefde waarin vlammen leefden van liefde-haat....

De droomen van de kapitein waren deze:

Het was nacht en allen sliepen maar ik waakte en stond aan dek, en uit het water dook een groote zilverkleurige visch op die schoot snel naar mijn vaartuig toe; ik voelde een schok en daarna lag de boot stil en een zilverig schijnsel lag over zee als van maanlicht. Ik leunde over de verschansing en zag vaag in het blinkende water de visch-gedaante en zei tot het monster: ‘laat mij doorvaren, ik ben de kapitein en ik moet zorgen dat mijn boot spoedig binnenkomt in de haven!’

Een stem uit het water vroeg: ‘waarom heb je haast om in die haven aan te komen?’

Ik herhaalde: ‘laat mij doorvaren, de haven is dichtbij en zal zichtbaar zijn als het dag wordt.’

Toen werd de groote lichtende visch een vaartuig met schoone wezens, ik begreep dat het zeevrouwen waren en de stemmen herhaalden: ‘waarom wil je je haasten om die haven binnen te varen? Kom bij ons, wij varen niet naar het land, wij varen naar het diep van de zee!’

Maar ik antwoordde: ‘ik moet mijn boot geleiden, alle anderen slapen, ik waak alleen.’

Nu zongen de zeevrouwen en ik was machteloos en kon niet dan luisteren en zij namen de boot mee in heimelijk snelle vaart. Toen de zang ophield herkreeg ik mijn wil, het scheepsvolk stond nu droomerig om mij en ik riep tot de zeevrouwen: ‘laat af van de boot want ik moet naar de haven varen!’

Zij dreven lachend weg en riepen: ‘een dag en een nacht heb je geslapen en de boot is ver van de haven en midden in

de groote zee!' Het scheepsvolk deed traag zijn werk maar ik was droef te moede want doelloos leek mij het varen nu de haven zoo ver was, ik leunde weer over de verschansing en zag uit de verte een lichtende visch snel naderen en een meisje stond op hem. 'Volg mij!' zei ze toen ze dichtbij was gekomen en ik deed de boot haar volgen en binnen korten tijd was tot mijn vreugde een havenlicht zichtbaar; nu lag de visch stil in het water en ik vroeg aan het meisje waarom zij niet verder ging.

'Neem mij mee!' smeekte ze mij zacht, 'neem mij mee, dan zal uw leven licht en heerlijk zijn!'

Ik reikte haar de hand en wij zagen elkaar in de oogen, ik wachtte dat zij naast mij zou komen en verwonderde mij dat zij, zoo machtig, mij smeekte. Ik wachtte en zag haar aan en haar oogen werden al meer betooverend; zij sprak eindelijk: 'Kom bij mij! Want ik kan bij u niet komen!'

Ik weerstond haar niet, ik kwam tot haar en zij droeg mij met zich naar de diep-zee.

Het was nacht en allen sliepen, ik waakte en stond aan dek. De boot voer ver van elke haven en volgde kalm zijn koers, maanlicht was over een kalme zee. Ik hoorde voetstappen achter mij en dan stond iemand naast mij die ik te voren nooit had gezien. Ik hield hem voor een nieuwe reiziger en deed hem vragen, hij antwoordde: 'ik kom uit het diep van de zee en toch ben ik niet een van de wezens die daar wonen. Ik heb daar vele dagen doorgebracht en nu vind ik u die een mensch zijt als ik ben, nu is de zee kalm en de koers van uw boot is naar een haven die ik wel weet.'

Hij sprak somber en ik vroeg: 'zou je wenschen dat de lucht storm voorspelde, dat de boot onderging en wij allen kwamen in het diep van de zee waaruit je bent opgestaan?'

Hij antwoordde: 'de storm is in mijn hand, storm en alle verderf!'

Ik zag om mij en vond niets dan maanlicht en sterren en kalme zee. Ik vreesde de vreemde reiziger niet, ik zei lachend tot hem: 'ik weet dat de zeevrouwen schoon zijn, een kwam op een zilveren visch tot mij en haar hand was in mijne, ook

ik verlang meer naar dat onderzeesch rijk waar zij wonen dan naar de verre haven waarheen wij varen.'

Nu was er vreugde in de oogen van den reiziger, de wind stak op en werd al luider en uit de diepte kwam een jeugdige schoone zeevrouw, zij dreef terzij van de boot mee en lokte: 'kom tot ons! De zee bruist zoo vroolijk!'

Maar het gelaat van den reiziger was opnieuw somber geworden en ik vroeg fluisterend aan de zeevrouw: 'waarom is deze vreemde bij mij gekomen? Hij verdonkert mijn leven!'

Zij vroeg fluisterend: 'zal ik degeen die je liefhebt aan je zijde brengen?'

'Spreek niet van hem!' zei ik zacht en ik week weg van haar en een hooge golf bracht haar bij de rand der verschansing waar de reiziger stond, tot hem sprak zij: 'je bent weggevlucht uit het diep van de zee omdat zij die je liefhebt nog op aarde woont! Keer weer tot ons, je zult zalig zijn!'

De vreemde sprak: 'laat de wind tot storm worden! Ik wil je stem niet hooren!'

En de wind werd tot storm, de zeevrouw hield rustig de verschansing omklemd en rond haar hoofd spatten de golven hoog op. Ik kwam bij haar en sprak: 'gij zijt machtiger dan deze vreemde! Ik vertrouw mij aan u!'

De zeevrouw knikte, zij leidde de boot voort en ik staarde in haar oogen wijl zij mij niet aanzag en hoorde naar haar gezang en de tijd verging ongemerkt. De sombere figuur van den reiziger bleef mij lang terzijde; eindelijk was hij er niet meer. De storm was geluwd, het water werd kalm als voorheen en de zeevrouw sprak: 'hij is weergekeerd naar het diep van de zee en gij zult op aarde blijven!'

En een derde nacht zag ik de sterren die heel talrijk waren, de lucht was bleek van sterreglans en er waren geen wolken. Dan zag ik midden de sterren een bewegend licht, als een fakkel en eenige sterren vielen in zee. Daarop verdween het fakkellicht.

Niet lang daarna bemerkte ik nabij mijn boot een ander vaartuig dat in een richting met het mijne voer en met dezelfde snelheid. Een zeevrouw sloeg haar armen om de verschansing

van mijn boot en vertelde mij: ‘er is een groot schip gezonken en vele menschen zijn bij onze paleizen gekomen. Wij zijn tot de sterren gegaan en hebben sterrelichten gehaald om de bodem der zee te verlichten, nu is het daar feestelijk en mijn zusters zingen de gasten wakker en willen met hen feesthouden!’

Ik vroeg: ‘wat is dat voor een vaartuig dat op korten afstand van het mijne in dezelfde richting meevaart?’

Zij antwoordde: ‘het is uw eigen boot, de passagiers zijn uw passagiers en de kapitein zijt gij. Ik begaf mij eerst daarheen maar ik vond u in een nauwe kajuit liggen slapen. Liever praat ik hier met u, onder het licht der sterren.’

‘Heeft die andere mijn gedachten?’ vroeg ik.

‘Zij heeft uw gedachten wel. Maar gij zijt vrij en zij is gebonden, haar gedachten kunnen niet tot de sterren gaan en tot het diep van de zee.’

Nu naderde in de verte een nieuw vaartuig, het was heel groot en straalde veel licht uit en voer heel snel. Het voer dicht langs het mijne voorbij en ik hoorde stemmen die mijn naam noemden en de naam van de boot die ik bestuurde. De opvarenden zagen ook de schoone zeevrouw en lokten haar: ‘zeevrouw, ga mee met ons!’ Een stem herkende ik en wist nu dat mijn liefste meevoer op dat groote schip; ik keek vragend naar de zeevrouw of die gehoor zou geven aan het lokkende geroep vandaar. Doch zij bleef waar zij was en scheen niet te luisteren.

Het vaartuig werd kleiner en verdween uit het gezicht en toen ook zijn licht geheel was verdwenen naderden wij een effen zeevlak dat was als een meer in het groot golvengebied; hier keek de zeevrouw mij eensklaps aan en sprak: ‘kom nu mee, geef u aan de slaap der gestorvenen! Ik zal u wekken!’

Ik voelde hoe de boot schokte omdat hij stiet op een verborgen rots en hoorde de zeevrouw nog fluisteren: ‘ook uw tijd is deze nacht gekomen!’ maar ik dacht aan de vele passagiers die aan mijn zorg waren toevertrouwd en klaagde luid. Wijzend op het tweeling-schip dat ongestoord doorvoer suste zij mijn ontsteltenis en fluisterde mij toe als de zoetste zang: ‘gij zijt hier heel alleen op dit vaartuig, uw vrijheid is vol-

komen en uw liefste is in mijn rijk! Want een spotvogel bootste daarstraks zijn stem na, - kom met mij!'

Zoo zonken wij.

Ik was in de stad waar mijn liefste woonde en kwam in den nacht aan zijn huis. Ik rustte uit voor de deur en een van de bewoners kwam naar buiten en zei: 'wil je niet liever naar je eigen huis gaan? Je zult hier verkleumen en ziek worden.' Ik antwoordde: 'wees maar niet ongerust over mij, ik zal aanstonds heengaan!' De vrager verdween en ik bleef. Over een uur kwam een ander en vroeg: 'wil je hier binnenkomen als je geen huis hebt? Want je zult ziek worden als je nog langer hier blijft!'

Ik antwoordde: 'ik heb wel een huis en ik ga niet met u naar binnen.' En nog een andere vreemde kwam uit het huis en drong er op aan dat ik mij niet daarbuiten zou laten verkleumen. Tot hem zei ik: 'ik wacht iemand. Als die gekomen is zal ik naar mijn huis gaan.'

Nu wist ik dat de eenige der bewoners die nog niet naar buiten was gekomen, mijn liefste was. Ik dacht aan de groote zee die mijn vaartuig droeg, ik hoorde geruisch en een gevleugeld kind kwam naast mij staan en zei: 'zal ik je naar de zee terugvoeren? Een van de zeevrouwen zendt mij hier heen en mijn vleugels zijn sterk genoeg om ons beide te dragen!' Maar ik antwoordde: 'ik moet nog wachten dat mijn liefste mij hier komt opendoen. Blijf bij mij!'

Hij plooide zijn vleugels en bleef eerst geduldig bij mij maar later vroeg hij met wat ongeduld: 'zal hij wel komen? Zal ik stil binnengaan en hem uit zijn slaap wekken?' Ik suste hem en na korten tijd zei ik hoopvol: 'ik hoor zijn voetstap daarbinnen. Nu zal hij terstond hier zijn!'

De voetstap naderde eindelijk, de deur werd geopend en ik zag mijn liefste voor mij staan, maar hij herkende mij niet. Hij zei: 'je hebt geen woning en je kunt niet langer buiten blijven, sta op en kom met mij mee!'

Toen zag hij het gevleugelde kind naast mij en hij veranderde van uitdrukking. Ik sprak: 'ik groet u en neem afscheid van u. Ik ga terug naar de groote zee die mijn woning is.'

Maar hij nam mijn hand en zei: 'kom eerst mijn woning zien!'

Ik liep nu met hem het huis binnen en hij ging mij voor en liet mij zijn kamers zien, verlicht door de kaaars die hij droeg. Weemoedig sprak hij: ‘heb je dat alles liefgehad en was ik de liefste waaraan je dag en nacht dacht? Zie nu nog eenmaal naar mij en naar al de dingen om mij heen en vindt dan daarbuiten de hemel met de sterren weer en de zee en het vaartuig dat je dapper bestuurt.’

Ik keek rond en ik wist dat de seconden die wij nog samen doorbrachten eindeloos zouden herleven in mijn herinnering; mijn gevleugelde metgezel wachtte niet langer. Hij sloeg zijn vleugels uit en riep: ‘vlucht met mij!’, maar ik volgde mijn liefste. Toen ik al 't zijne lang beschouwd had ging hij met mij naar buiten en wij hadden een lange moeilijke tocht samen naar de zeekant die ver buiten de stad was. Daar namen wij afscheid en een der zeevrouwen wachtte mij aan de kust; over de zee was tot de horizon een zilveren streep zichtbaar waar zij gevaren had en zij nam mij mee naar mijn boot die ver van de kust voer. Onderweg fluisterde zij mij spottend toe: ‘wat heb je daarginds gevonden?’ Ik antwoordde: ‘een aardsch huis, grooter dan de zee en de sterrenhemel want mijn liefste woont daar!’ Uit de diepte der zee klonk het gezang der zeevrouwen zoolang de nacht duurde.

De zee was kalm en er blonken veel sterren maar mijn boot naderde een groote schaduw. Bij die schaduw gekomen hoorde ik een stem iets roepen en ikzelf riep terug: ‘wie is daar?’ De stem antwoordde: ‘zijt gij een man of een vrouw? Uw stem is niet zacht maar ik meende een vrouwestem te hooren!’

Ik riep terug: ‘mijn stem is verweerd van het zeeleven, ik ben een vrouw. Wie zijt gij?’

De vreemde antwoordde: ‘ik ben de geest van den storm. Deze nacht is zeldzaam en de sterren zijn meer nabij de aarde dan anders. Hoor je de stilte van de zee? De zeevrouwen zingen niet!’

Ik vroeg: ‘is deze stilte de voorbode van de dood?’

De geest antwoordde: ‘hoor naar de stilte in je hart. Doe mij geen vragen. Kom bij mij in deze nacht. De schaduw van mijn vaartuig reikt thans tot het uwe, snel mij over dat schaduw-

vlak tegemoet, ik zal je mijn hand reiken. Er is geen gevaar als je mijn bevelen opvolgt.'

Ik snelde over het schaduwvlak der zee naar het andere vaartuig dat ik eerst niet zag. Eindelijk zag ik een kleine boot die bevestigd was aan een witte rots en een donkere gedaante zat in de boot.

Hij sprak: 'ik ben thans een gevangene maar ik maak u vrij. Toen uw vaartuig voorbij voer raadde ik dat een menschenziel daar waakte in verlangen, nu wil ik u vleugels geven die kunnen u overal heen dragen, maar vóór de morgen moet je tot mij weeromkeeren.'

Ik zei tot hem: 'meer dan uw vleugels begeer ik het gezang van de zeevrouwen. En meer dan haar schoon gezang heb ik deze wondere zeldzame stilte lief.'

Maar de geest sprak: 'voor mij is nu de stilte geweken, want ik hoor het verlangen van je hart, het spreekt al luider en luider, al denk je zelf dat het nu slaapt. Neem de vleugels, ik wil de wiekslag van mijn vleugels hooren!'

De zee die rondom de witte rots eerst effen was als een meer rimpelde zich nu, de boot wiegde en geruisch steeg uit de diepte op. De wind wakkerde aan en de geest liet gegrom hooren, ik nam de groote witte vleugels die hij mij aanbood en wierp ze in zee en ze dreven lichtend heen. Tot de geest fluisterde ik: 'ik vrees u niet!'

Onmiddelijk stilde de wind, de zee werd opnieuw effen als een meer. Maar de geest sprak: 'ik hoor in de stilte nog het verlangen, het onrustig kloppen van je hart. Nu heb ik geen witte vleugels meer, ik heb zwarte, die zijn nog grooter en geven sneller vlucht!'

Ik vroeg: 'zijn de sterren zoo dicht bij de aarde dat ik er een bereiken kan met deze vleugels?'

Hij antwoordde norsch: 'je liefste woont op de aarde en naar hem gaat al je verlangen.'

Doch ik zei: 'ik wil geen rouw brengen over mijn liefste'. En ik nam de zwarte vleugels en wierp ze in het water, ze dreven onzichtbaar weg.

Toen zei de geest: 'je hart is stil geworden. Nu heb je je verlangen overwonnen en is de stilte voor ons beide volkomen,

wij kunnen in vrede de verdere uren van den nacht doorbrengen. Op aarde heb ik geen woning, ik jaag daar zoo snel voorbij, ik weet weinig van de aarde, maar hier rust ik maandenlang en zie al de vaartuigen voorbij trekken.'

Ik knikte en volgde mijn eigen gedachten: - ik durfde mijn liefste niet naderen, nu blijf ik hem ver heel de nacht en mijn hart moet stil zijn! -

De geest sprak verder: 'wil je met mij de mooie paleizen zien waar de zeevrouwen slapen? Zij hebben daar alle schatten der wereld verzameld, ook de zaligste liefdesdroomen!'

Ik antwoordde: 'mijn hart is stil en zonder liefdesverlangen. Nu wenschte ik mij vleugels om tot mijn liefste te gaan, witte vleugels die licht verspreiden of zwarte die grooter zijn en sneller doen vliegen. Maar ik wil met u naar de paleizen der zeevrouwen gaan. Mijn hart zal niet beven bij de liefdesdroomen.'

Wij daalden af langs de witte rots die al breeder werd en zagen daar beneden de slapende zeevrouwen in haar paleizen en haar droomende gezichten leken mij schooner dan haar gezang. Eene ontroerde mij meer dan alle andere, zij was zoo jeugdig en bevrijd van smart en ik bleef bij haar en boog mij al dichter over haar, en mijn ziel kwam al nader tot haar wezen.

'Zij is in de stilte herboren, zij is in de storm omgekomen', fluisterde ik eindelijk tot de geest, doch de zeevrouw opende haar oogen en de betoovering week, de geest was verdwenen en de ontwaakte schoone bracht mij onder vervoerende gezangen op mijn vaartuig weer.

Ik was in een onbekend vertrek en nog iemand bevond zich daar die een wijsje speelde op een vreemd instrument. Eensklaps hield hij op en begon een gesprek met mij, hij vertelde dat hij zeeman was en veel reizen had meegemaakt. Ook ik vertelde wie ik was en vroeg hem of hij ooit de zeevrouwen had hooren zingen als hij op reis was, maar hij antwoordde verstrooid en praatte onrustig nog wat door over zijn zeemansleven. Ik keek nieuwsgierig naar zijn instrument dat nu stil was en die blik van mij stoorde ons gesprek spoedig. Zwijgend nam hij mijn

hand en beduidde mij hem te volgen, de uitdrukking van zijn gezicht was ernstiger dan te voren en hij voerde mij naar een ander vertrek waar op een bed een schoone doode vrouw lag. Hij vroeg: ‘ken je haar?’ Ik antwoordde: ‘ik heb haar nooit gezien.’

Toen gingen we samen terug naar het eerste vertrek, hij nam zijn instrument en speelde en ik luisterde. Hij speelde met afbrekingen alsof hij een melodie zocht en niet vinden kon, hij herhaalde zich en speelde gejaagd en zonder mij te boeien. Het werd donker zoodat ik hem nauwelijks meer kon onderscheiden, ik luisterde in droef gepeins over de doode vrouw die ik gezien had, eindelijk brak hij voorgoed af en stak licht aan, toen zag ik zijn gezicht weer en het was somber van onvoldaanheid. Hij sprak: ‘aanstonds wordt het nacht, wil je dan in dit huis blijven waken? want ik kan hier niet langer blijven.’

Ik stemde toe en hij verliet mij kort daarop; ik voelde mij langzamerhand vermoeid door mijn gepeins en omdat het nacht werd, ik steunde het hoofd op de handen en sloot de oogen. In die houding bleef ik gedachteloos, de slaap nabij, ik weet niet hoe lang ik zoo gezeten had toen ik gestoord werd door een nieuw spel in mijn nabijheid, ik hoorde de klank van hetzelfde instrument, maar het spel was schoon en verrassend.

Ik zag op naar de speler, hij was niet de man die ik hier eerst had aangetroffen, ik luisterde en staarde hem zonder ophouden aan omdat zijn spel mij ontroerde. Toen hij even pauze hield troffen onze blikken elkaar, hij zweeg, maar omdat ik behoefte had in dit vreemd bijeenzijn de stem van mijn metgezel te hooren vroeg ik of hij ook een zeeman was evenals de vorige speler. Hij schudde zijn hoofd en sprak daarna met bedwongen heftigheid: ‘waarom vraag je niet of ik de doode vrouw ken die hier naast ligt? Ik speel voor haar en zij hoort het niet. Morgen zullen ze haar wegdragen en dan zal ik nooit meer spelen!’

Hij speelde opnieuw en ik luisterde in verrukking naar de prachtige melodieën die hij nu deed hooren. Deze muziek moet lang geduurd hebben want aan het eind stond een gevleugeld wezen naast hem en sprak: ‘het is reeds morgen! Geef mij uw speeltuig!’

Hij weerde haar af en wilde het instrument nog behouden, maar het wezen hernam heel zacht: ‘geef mij uw speeltuig want zij hoort uw liederen niet!’

Toen gaf hij het berustend aan de gevleugelde en die verdween. Hij leek nu droef maar kalm en zei tot mij: ‘je hebt dus ook de andere gezien die dit instrument bespeelde?’

Ik antwoordde: ‘hij vond niet de melodie die hij zocht.’

- ‘Neen,’ sprak hij glimlachend. - ‘Mijne deed een engel uit de hemel verschijnen. Mijn spel was schoon want ik heb een schoone doode vrouw lief!’

Hij sloeg een gordijn wat open en zag naar buiten. ‘Het is al heel licht,’ zei hij weemoedig. - ‘Nu ga ik heen.’

Hij groette mij en nadat hij was heengegaan kwam de zeeman terug en zocht dadelijk het vertrek rond naar het instrument. Hij keek verwonderd en somber en verklaarde mij dat hij treurde over zijn onvolkomen spel. Ik vertelde hem dat iemand in den nacht heel schoon gespeeld had en dat een engel was gekomen die het speeltuig had opgeëischt.

‘Het kan niet door een ander worden vervangen,’ sprak hij peinzend. ‘Deze vrouw die gestorven is, had mij lief en gaf mij het speeltuig dat een tooverding is, want het droeg een onbekend en heerlijk lied. Maar ik heb het lied altijd vergeefs gezocht en nu zij dood is heeft de ander het gevonden!’

Mijmerend en verstrooid ging hij weer heen en ik schoof de gordijnen terzij zoodat het volle daglicht binnenviel, ik doofde de lamp uit en wachtte tot iemand mij zou komen aflossen. Na eenigen tijd kwamen veel jonge meisjes binnen, alle in 't zwart gekleed en stil zich bewegend, dit deed mij de kleurigheid van mijn eigen kleeren opmerken en ik zag hoe de jeugdige gezichtjes een berisping droegen die mijn verschijning gold. Ik glimlachte over haar ijdele rouw en verliet het huis.

(Slot volgt).

De laatste
Door
P.N. van Eyck

Blind sloeg de plotse storm, met duisternis
Van wolk- op wolkbank in haar starend licht,
De nacht die, donker, uit den hoogen gloed
Haars wordens tastte naar den gloed haars doods.
Maar die was ver. Een man trad snel, de vlam
Des fakkels flakkrend op den wilden wind,
De boomen uit waar 't huis in school, den hof,
De hagen door, naar 't grijze heiligdom
Dat roerloos in der pooplen zwarte waak,
De urnen bewaarde van zijn gansch geslacht.
Hij drong de stilte binnen, de ijzren deur
Viel galmend in haar zware rust terug,
De fakkel hing hij in den roestgen ring
En zag naar voor zich, waar de dichte vlam
Op wand en zoldring troeblen gloed ontstak
En in ontwrichte schaduws beeld naast beeld
Zijn slaap herhaalde op 't rosse grauw der muur.
Daar stond hij, in den ronden marmerkring
Der vaadren die, verstard in 't bleeke steen,
Den zoon bestaarden die hen, stervensdroef,

Vertwijfeld in de starende oogen zag.
Want déze bittre waarheid reet zijn ziel
Tot smart en drang ten dood: ‘o sterk geslacht,
Dat eeuwen lang zijn strenge wet voltrok
Van groeiend groot te zijn, dat iedren zoon
De drift gaf om voorbij zijns vaders perk
De wildernis verbrekend, verder, ruiger doel
Te volgen, tot ook hij, zijn grens gesteld,
Vermoeid zijn zoon de spade reikte, en trotsch
Om 't dragend werk en 't kind dat volgde, stierf.
Gij, hoeveel land des geestes werd doorploegd
En wierp zijn vrucht vóór, laatste doode, gij
Wiens stil gelaat den groef des kommers draagt,
Mijn vader mij, den laatsten zoon die leeft,
Tot de erfnis toeliet van der eeuwen schat?
De laatste ik en de rijkste die in praal
Van goud de vloed ben, waar uw zon in zinkt,
Uw gloed die uit u straalde en waar ge in eindt, -
Onvruchtbaar schoon. - Waarom? Ik draag te na
Uw rijpe, sterke wijsheid aan mijn hart
Dan dat mijn droom niet wete dat nog nooit
Een golf rees uit de branding, die niet brak
En neerstortte in de schuimen, nooit een zaad
Berstte tot kiem die zwol, en ziet, de boom
Dreef, vele menschelijke geslachten lang,
Zijn loof en vrucht uit 't hout, of ééns ontstierf
Het laatste blad den laatsten groenen tak. -
Dit laatste blad ben ik. Ik draag dees nacht
Mijn laatste bloeisel aan uw wijsheid op,
In hoop dat die begrijpe. Ik weet dat vol
Mijn geest den wil draagt die een volk regeert,
Mijn hart ontroert van liefde en pijn die zingt,
Ik weet dat ik niet minder werk aan 't licht
Ten lof kon houden dan uit een van u

Wies in zijn rijpsten dag, zijn diepste nacht.
Dit gaaft gij mij. Maar ook, o vaadren, wéét
Mijn rede dat het nooit dat Andre wierd,
Dat, nà uw vader, elk van u volbracht,
Voor 't welk diezelfde vader fors in u
Schiep drang en macht gelijk mijn vader mij
Den felsten drang gaf maar mij macht onthield.
En zoo werd dit mijn noodlot: dat door u
Iedere mooglijkheid verwerklijkt werd,
Mij slechts herhaling rest. Dus voel 'k mij oud,
Belaân met de oude ervaring die niet nut
Dan tot het nutloos spiegelbeeld uws werks.
Dit wil ik niet en kan 'k niet. Smaadlijk eind
Voor zulk geslacht dat, donderende stroom,
In ijdle sloomheid loom verslijkt, verzandt.
Ik kan 't niet. Eén ding rest mij: dat 'k mij zelf
De schaamte spaar te schenden 't groote werk
Van zooveel handen. Eén ding maak mij groot,
Waarvoor 'k de macht heb, de eenge: dat in mij
Uw sterkte zonder zwakheid ondergaat,
Gij niet de grijsheid kent, die half ontzind
't Schoonst lied der jonkheid in den heeschen klank
Der oude stem die wanklend beeft, ontstelt,
Maar, zon ja, voor uw eigen doodstrijd gij,
O praal en gloed van mijn vertwijfeling,
Uw goud-gebaldakijnde leger schiept
En in de glorie van uw schoonheid sterft.' -
De fakkel gloorde. Rood-doorbroeide walm
Zonk langzaam door den dichten gloed der vlam.
Met dof-verzonken oogen staarden strak
De marmren mannen naar den duistren zoon.
Die zonk in schaduw neer, waar 't zwaard, het scherp
Omhoog, het zware donkre lijf ontving
En rust gaf. Dan de stilte, wijl de storm,

Daarbuiten, jammerde door 't rauwe dal,
Viel dieper in, en duurde, en roerloos woog
Der eeuwen eindloos zwijgen op dien droom
Van stilte en steen, en stilte dekte 't lijf
Dat roerloos rustte bij der vaadren asch.

Op de grens van de wereldstorm
(Uit het dagboek van een landbewoner)
Door
Albert Verwey

I

Weinig of geen talent hebben en luid schreeuwen is waarlijk niet iets bizonders: hoeveel vaderlanders, hoeveel partijgangers zijn er niet zoo in bewogen tijden. Aan het feit dat zij namens een menigte spreken ontleenen zij, in hun eigen oogen en vaak ook in die van anderen, een gezag dat niemand hun op grond van hun persoonlijke verdienste zou willen toekennen.

II

De moedigste man in Duitschland is nu Liebknecht. Het zou mij niet verbazen als zijn medeleden van de Rijksdag hem voor waanzinnig hielden. Zij bespotten en hoonen hem. Zij leggen er nadruk op dat hij onder hen allen de eenige is die een eigen meening heeft. Zij maken hem het spreken onmogelijk en weigeren zijn vragen te beantwoorden. Zonder twijfel zijn er onder hen sommigen die vroeger zijn vrienden waren, anderen die hij wegens hun talent of karakter hoogschatte. Het oordeel van zulken kan hem niet onverschillig zijn. Nochtans, zoodra een spreker uitroept: wij zijn het allen er over eens dat wij ons op Engeland wreken moeten, zegt hij rustig: Neen, niet allen. Er is waarlijk

moed noodig om te midden van de woedende tierende bende die toen de Rijksdag was, dit woord te spreken. En niet de moed van een waanzinnige. Het maakt immers op ieder onbevangen buitenstaander de indruk het eenige wijze, en misschien wel edele woord te zijn, dat daar op dat oogenblik te spreken viel. Want van tweeën een: de beschuldiging tegen Engeland die bij deze gelegenheid zoo'n bizondere woede opwekte, was waar of niet waar. Daar ze geenszins bewezen werd, is ook het laatste mogelijk. Deze overweging alleen al rechtvaardigt Liebknechts onthouding en stempelt zijn woord tot het eenig wijze. Maar nemen we aan dat ze waar is, ja zelfs dat ze reeds voldingend bewezen is waar te zijn. De Engelschen hebben dan iets gedaan dat rechtmatige woede opwekt. Het gevolg is dat de Duitschers wraakroepen. Wat zou Jezus gezegd hebben? 'Wie uwer zonder zonde is....' Liebknecht onthoudt zich en ik ben zeker dat hij er wijs aan deed. Of gelooft hij, met zijn medeleden, dat de Duitschers menschelijk, maar de Engelschen onmenschelijk oorlogvoeren? In dat geval was zijn tegenstand meer dan wijs, was ze edel, want dan stelde hij zijn persoonlijk belang, de voldoening van zedelijke of vaderlandsche gekrenktheid, achter bij het algemeenere van een gewenschte vrede.

III

Wij gaan naar de vrede, niet als er in de bevolkingen een drang naar vrede ontstaat, maar als de regeerders begrijpen dat het geweld niet langer helpt.

Het eerste teeken van dit inzicht in Duitschland was het gedwongen aftreden van Von Tirpitz. Toen deze bestuurder van de duitsche zeemacht de vraag naar een meer of minder van oorlogsgeweld ter sprake bracht, stemde zijn regeering voor minder, en dit was de eerste duidelijke daad waarvan de gang naar de vrede dagteekent. Het gevolg ervan zal onvermijdelijk zijn dat de oorlogzuchtige elementen in het rijk zich tegen haar keeren en dat zij zal moeten steunen op de vreedzame.

Een tweede teeken was de rede die Bethmann Hollweg 5 April in de Rijksdag gehouden heeft. Hij noemde vredesvoorwaarden en hij deed dit nadrukkelijk in antwoord op de voor-

waarden die onlangs de engelsche minister Asquith gesteld had. Het treffende was nu dat zijn eischen, naar duitsche begrippen, het minste waren wat hij vragen kon. Polen en de oostzee-provinciën niet weer russisch, België niet onder fransche of engelsche invloed. Van de vrije zee werd niet gerept. Met verscherping van de eischen, in geval de vrede niet spoedig tot stand kwam, werd dit keer niet, zooals een vorige keer, gedreigd. Men moet erkennen dat Duitschland werkelijk niet veel minder vragen kon zonder toe te geven dat het overwonnen was. Het spreekt niettemin vanzelf dat het zijn eisch niet zal zien ingewilligd.

Dat een belangrijk deel van de sociaal-demokratische volksvertegenwoordigers gemeend heeft zich te moeten afscheiden, bewijst - zooals zij ook verklaarden - dat de oorlog hun, en met hen een groot deel van het duitsche volk, als door Duitschland niet gewonnen en niet winbaar voorkomt. Zij handelen niet, gelijk Liebknecht, als vredesvrienden en rechtsverdedigers, maar als nuchtere verstandige kenners van het dagelijksch leven. Het spel is niet langer winbaar, zeggen ze; - laat ons het opgeven.

Hun overige partijgenooten in de Rijksdag verschillen op dit stuk misschien niet veel van hen in meening, maar zij zien dat de regeering naar de vrede gaat en zij willen aan haar zij blijven. Als de oorlogzuchtiger groepen de eischen door hun uitlegging trachten te verscherpen, dan kunnen zij ze tot hun oorspronkelijke bedoeling terugbrengen en als de regeering genoopt zal zijn ze te verzachten, haar daarbij dienen. Zij denken als Rijksdagleden en willen het voordeel regeeringspartij te heeten, niet lichtvaardig opgeven. In hun hart kunnen zij nu dankbaar zijn dat de afgescheiden genooten, en het volk achter deze, hun een aanleiding verschaffen om de noodzakelijkheid te betoogen van gematigdheid, - al doen ze dat dan binnenkamers.

IV

Het zou niet vreemd zijn als de Tubantia en de Palembang getorpedeerd waren door duitsche duikbooten en de duitsche regeering dit toch niet erkennen wou. Er zou alleen uit blijken dat Bethmann Hollweg - daargelaten of hij die daden goed-

keurde - de verantwoordelijkheid ervoor niet dragen wil, en ook geen kans ziet ze aftewentelen op iemand anders.

V

Er wordt ons dezer dagen voortdurend gezegd dat wij vertrouwen moeten stellen in onze regeering. Het feit is dat dit menigeen moeilijk valt. Van ons legerbestuur is teveel slechts bekend en van onze burgerlijke bestuurders is niet gebleken dat zij goede regeerders zijn. Wij kunnen alleen bidden om een Man die ons dat vertrouwen geven zal en voorts tegenover iedere verklaring van buitenlandsche regeeringen volslagen argwanend zijn. Wij leven namelijk in een draaikolk, niet alleen van geruchten, maar ook van opzettelijke en noodzakelijke leugens. Als ten slotte, zooals denkbaar is, ook ten opzichte van ons de Macht beslissen moet, dan zou het dwaasheid zijn te gelooven dat deze zich zal aankondigen door woorden. Zij zal zich van woorden alleen bedienen om haar bedoelingen zoo lang mogelijk te maskeeren. Daartegenover kan men niets doen dan eigen macht saamtetrekken en te vergrooten. Dat die macht in verhouding tot de tegenpartij klein is, kan die noodzakelijkheid niet verminderen. Ze maakt haar integendeel grooter en dringender. Iedere macht trouwens, ook de kleinste, is gevaarlijk, als zij op het juiste oogenblik en op de juiste plaats wordt ingezet.

VI

Het is een verontrustende gedachte dat op een zeker oogenblik - als namelijk de oorlog uitbreekt - de groepeering van de volkskrachten plotseling een verschuiving ondergaat. Het leger komt vooraan, nijverheid, levensmiddelenvoorziening, handel, verkeer en bankwezen treden in dienst ervan. De beschaafde volken zijn niet daarop ingericht. Allerminst wij Hollanders. Duitschland alleen maakt een uitzondering. Daarom onderscheiden wij het als militairistisch.

VII

Een troost is dat volken die in oorlog een verkeerde toestand zien, niet minder weerbaar gebleken zijn dan het volk dat hem vereerde en geleerd had onder alle omstandigheden met hem te rekenen. Er volgt uit dat oorlogvereering zelfs tot het voeren van een oorlog overbodig is.

VIII

Een jonge vriend schreef mij: ik zou het een schande achten als wij aan de zijde van Duitschland vochten. Hij ging daarbij uit van de gedachte dat Engeland ons zou aanvallen en Duitschland ons bij zou staan. Dit laatste zou zeker graag zoo doen: het zou ons zelfs graag willen bijstaan tegen een niet gebeurende maar door Duitschland als mogelijk voorgestelde engelsche aanval. Het was de oud-minister Colijn die dit onlangs opmerkte. Bijstand evenwel kan aangeboden, maar moet ook aanvaard worden. Dan eerst wordt hij werkelijkheid. En nu spreekt het immers vanzelf - alleen kan het geen kwaad eraan te herinneren - dat de nederlandsche regeering, in geval wij door de eene partij worden aangevallen, niet klakkeloos de hulp zal aanvaarden van de andere. België *moest* zulk een hulp aannemen, omdat zijn onzijdigheid gewaarborgd was. Wij hebben die verplichting niet en kunnen ons dus afvragen of gewapende steun van de eene of van de andere partij ons dienen zou.

Overigens - wel verre van een duitsch leger tot ons te trekken, besparen wij de Duitschers door onze houding een leger, dat nu in Frankrijk blijft.

IX

Engelsche accountants op onze kantoren - wat zou Potgieter getoornd hebben! Want dat engelsche schepen onze brievenmalen van boord halen, dat de duitsche regeering haar fabrikanten dwingt tot kontraktbreuk die in ons nadeel is, dat duitsche duikbooten onze schepen torpedeeren, - dit zijn schaden die wij

niet zouden kunnen afwenden. Maar in het engelsche toezicht op onze handel en voortbrenging is veel dat we niet hoefden te dulden als het niet was uit winzucht, - en waarvan de regeering niet dulden moest *dat* we het dulden.

X

Van Willem III, onze laatste koning, wordt verteld dat hij met zijn tuinman zijn tuin op Soestdijk bezichtigde, toen daar een vreemdeling binnenkwam. Wat moet die kerel daar? vroeg hij. Want hij hield er niet van dat vreemden zonder verlof op zijn grond liepen. St, Sire! zei de tuinman, dat is een klant. Majesteit zweeg, want hij hield er ook niet van dat hij met zijn overscharige vruchten zitten bleef. Ons gaat het nu evenzoo. Wij zouden de oorlogvoerenden graag van ons erf houden, maar wij kunnen niet verhinderen dat wij met hen als klanten van doen hebben.

XI

Wat is beter, het vertrouwen dat de Duitschers in hun regeering en leger stelden, of ons wantrouwen in de onze? Hun leger was inderdaad voortreffelijk, hun regeering krachtdadig. Zij dachten daarom dat de oorlog in enkele maanden zou eindigen en dat de kosten betaald zouden worden door de vijand. Wij hebben niet zulke groote verwachtingen. Wij vreezen de gevolgen te zien van erge domheden. Misschien zal het meevallen.

XII

Het eenvoudigste voorschrift is dat van de dienstweigeraars. Laat al uw grenzen open. De vijand trekke ze over, beschikke over uw voorraden, hongere u uit of voere u weg naar zijn gevangenkampen, make uw akkers tot slagveld en uw havens tot steunpunten voor zijn vloten, regele bij de vrede uw toestand in binnen- en buitenland. Zelf hebt ge dan de verdienste aan het oorlogsgeweld niet te hebben meegedaan.

Het voorschrift is eenvoudig: wij hebben slechts afstand te doen van ons recht op zelfbepaling en ons beschikbaar te stellen voor uitheemsche geweldenaars. Waarom evenwel maken zij die zoo volstrekt in dienst willen treden van vreemden, bezwaar tegen het dienen van hun volksgemeenschap?

XIII

Menschengemeenschap en volksgemeenschap zijn twee; maar wij moeten ons niet verbeelden dat wij de eene dienen kunnen door de andere te verlaten. Wie zijn volk wil dienen als bestond er geen menschheid, bewijst zijn bekrompenheid. Wie de menschheid wil dienen als behoorde hij niet tot een volk, verraadt zijn ijlhoofdigheid.

XIV

Er zijn oogenblikken waarin men niet loochenen kan tot een volk te behooren. Het zijn zulke waarin het duidelijk is dat men de menschheid niet beter kan baten dan door een trouw deel van zijn volk te zijn. Wie zich dan afsluit, dient niet de menschheid, maar zijn eigen ontwortelde persoonlijkheid.

XV

Toen de oorlog uitbrak deden duitsche bewindhebbers al wat zij konden om te bewijzen dat hij hun was opgedrongen, dat hij onvermijdelijk was, dat zij hem voerden ter verdediging. Dat er waren, dat er hoe langer hoe meer kwamen, die dit niet konden toegeven, die hem zagen als wat hij was, een ongerechtvaardigde aanval, daarop berust het recht van lieden als Liebknecht, die meenen dat zij de menschheid niet kunnen dienen door eensgezind met hun volk te zijn. Hier in Nederland bestaat de besliste wil dat, indien eenigszins vermijdbaar, de oorlog niet door ons gevoerd zal worden. Onze gansche aandacht is gespannen erop, wij wenschen, wij eischen van onze regeering, dat zij zich, zoolang eenigszins doenlijk, onthouden zal, dat zij aanleiding geve noch ergernis, dat zij voor haar

eigen geweten en het onze zich vrijhoude van iedere neiging tot aanval. Maar ook het kleinste schepsel verdedigt zich. Ook het nietigste volk moet weten te offeren voor zijn onafhankelijkheid. Als wij allen zeker zijn dat onze onafhankelijkheid wordt aangevallen, dan - maar dan alleen ook - is oorlog plicht.

XVI

Laten we erkennen dat dienstweigering uit onvermogen om te dooden menschelijk en natuurlijk is. Niets bewijst zoozeer dat de oorlog niet meer bij ons past, als juist de veelvuldigheid van dit onvermogen. Wij deelen het eigenlijk allen. Wij weten dat wij een bajonetgevecht niet zouden kunnen medemaken zonder onszelf voor beesten te houden of voor slachtoffers. Wij vragen ons af hoeveel fijner-besnaarden zich maar liever hebben laten doorsteken dan dat zij het een ander deden.

Het is toch niet aan te nemen dat in de soldaat de mensch geheel door de wrekende vaderlander vervangen wordt.

XVII

Het is overigens waar dat het vergieten van menschebloed tot de gruwelijke daden hoort, die nauwelijks te zoenen zijn. Ieder blijft voor het bloed dat hij gestort heeft persoonlijk aansprakelijk. Het verwijt van zijn nachtdroomen kan niemand hem afnemen. De toespraak van zijn geweten wordt ook door een beroep op het bevel van meerderen niet tot rust gebracht. Werkelijke oorlog wil zeggen dat wij voor ons later leven de last aanvaard hebben van het moordenaarschap.

XVIII

In de opwinding van de oorlog wordt een moord niet geteld - zegt men. Laat ons dan in de kalmte vóór het gevecht de dienstweigering van sommigen niet te gestreng veroordeelen.

XIX

De oorlog vernietigt de persoonlijkheid en stelt het volksgevoel boven de menschelijkheid. Juist dit laatste is het, wat wij ons niet kunnen laten welgevallen. Wij hebben te zeer geleefd in een omgekeerde richting, dan dat wij het tegengestelde kunnen aanvaarden. Oorlogvoeren kan ons daarom niets dan een bittere noodzaak zijn.

XX

Zoo dringt het besef dat de oorlog ook ons bedreigt, tegelijk met de verwachting dat de vrede in de verte nadert, ons niet tot luidruchtigheid, maar tot een diepere stilte, waarin wij het werken van onze beginselen waarnemen. Naarmate het uiterlijk gebeuren hoop en vrees nader aan elkander brengt, bespeuren we de werking van die beide ook inniger in onze eigen roerselen en daar vooral begrijpen wij van dat gebeuren de beteekenis. Het is geen geringe winst zoo de storm van de wereld zich in ons innerlijk afteekent en als dreigender bewogen ernst zijn herinnering in ons achterlaat.

Januari-April '16.

Verzen
Door
J. Jac. Thomson

Herfst-eenzaamheid

O Wegen der herinnering, gij speelt
Met goudgeblader tegen matte luchten.
Een enkle zanger, die zijn lied nog kweelt,
Breekt af en zint om uit dees herfst te vluchten

Naar luwte en zon; hij maakt zijn vlerkjes los,
En laat het rustloos popeltje betijen,
Dat al zijn pronk in karrespoor en mos
Verliest met de andre der twee slanke rijen,

Die heel den weg mijn ijl geleide zijn.
O Eenzaamheid, waar niets 't gedenk verminke
Aan woorden, die vergulden in den schijn
Van laten herfst en nu voor eeuwig klinken.

Scheiding in den morgen

Round the cape of a sudden came the sea,
And the sun looked over the mountain's rim
And straight was a path of gold for him,
And the need of a world of men for me.
R. BROWNING.

En ik dacht: waarom is zij niet met hem gegaan
Op het pad, dat te glinsteren lag in de zon,
Wist zij niet haar arm om zijn schouder te slaan
En te blijven met hem toen zijn loop hij begon;

Of waarom ging hij niet met haar in den nood
Van een wereld, die gruwzaam en donker, in pijn
Verteert, waar de klachten om goud en om brood
Als daaglijksche foltringen, keeren en zijn;

En waarom krijgt ieder zijn eenzaamheid,
Waar geen hand is die helpt en geen ziel die verstaat,
Waar een uren-geluk wordt met jaren beschreid;
En wat wordt het leven, als 't zwaard er door slaat

En het scheidt en elk blijft zoo hulploos alleen:
‘Hier mijn blijdschap; wat is mij de zon op den weg?’
‘Hier mijn nooden; met u ging toch alles mij heen,
Eender is 't of ik “vreugde” of wel “droefenis” zeg’?

Zoo denk ik en vraag: waarom of niet ging
Hij met haar, zij met hem, saam in zon, saam in leed,
En de een slechts des anderen lieveling?
Daar is er God, geen, dan Gij die het weet.

De priesteres

Ik weet niet God, of Gij mij dit vergeeft:
In Uwen tempel, als de voorhang week
Voor 't heiligste, waar Ge Uw oraaklen geeft,
Stond zij met mij, beiden ontroerd en bleek.

En zij ontsloot voor mij, voor mij alleen,
Den schrijn en toonde 't sterflijk oog den Graal,
Welks eeuwig licht ten krans was om háár heen.
Ik knielde en rees, en weer, tot zevenmaal.

O Stralenkelk van liefde en lijden, aan
Uw glans win ik op aarde hemelrust:
Toen zag ik haar als Uwe heilge staan
En knielde opnieuw en heb den zoom gekust

Van haar gewaad. Niet meer. Heb ik mijn lot
Daar U ontscheurd en werd ik U ontrouw,
En kunt Gij 't mij vergeven, o mijn God,
Als ik 't belijd, en ik heb géén berouw?

De uitverkorenen

Ter oostpoort uit, omgingen zij de wel,
Die met haar straal den hemel wil beschieten,
En het prieel, waar, na het luitenspel,
De minnenden èn luit èn rozen lieten.

En langs den hof der kinderen, wier sprong
En luid gejuich joeg achter bal en pluimen -
- Alsof een God hen innerlijk bedwong, -
Verkoos hun oog voor kleur het hemelruime.

Toen werd gebod hun tot een zoete deugd,
Een vreugd om 't leven en een wijd erbarmen
Met wat als kind en liefste en roos verheugt,
En met het maar-verlaten-zijn der armen.

En keerende met de avond, drijft een gloed
Vóor hen, die gaan, kinderlijk van gebaren;
Den weg der leliënvelden golft de vloed
Van 't goudbestikte purper der talaren.

Uit de ‘Barchem-liederen’

I. De maning

Heilige kring, die van verlangen leeft,
Zoekers naar God, op uwen berg verzaamd,
Zult hooren gij Zijn stem, als alles zwijgt

En allen in doorluchte ontroering beiden,
Zal in u slaan de goddelijke vonk,
Die al wat vlambegeerig is, verteert
In eenen toomeloos onstuimgen brand?
Hebt gij de kracht om krachteloos te zijn
Onder Zijn hand, al speurt gij die nog niet;
Zijt gij bereid tot de onverbreekbre wijding
Die uit de wereld u en hare weelden scheurt?

Het kleed ligt klaar, smetloos en ongekreukt,
Het zwaard, dat straks uw schouderen zal raken
Flitst in de zon, der scheê onttogen; hoor,
De dennen ruischen zacht en wonderlijk.
Zijt gij bereid? - Zeg dan vaarwel uw land,
Uw maagschap, vrouw en kind, leef van het brood
Dat, ongezuurd, uw voet de vastheid geeft
En van de melk, die u de knapen reiken.
Ontbind uw haar, laat het den winden prijs,
En draag uw hart door woud en bergen-op
Tot waar 't, een vlam, stijgt doodstil in 't azuur.

Gij weet, hoe velen in den schemer wachten,
Zij zijn de bloemen lang ontwend en zon;
Toch reist hun droom steeds alle heemlen door,
En luistren doen ze of geen heraut nog roept
En spieden of nog geen hun standert heft.
Zijt gij bereid op nacht en eenzaamheden
Wanneer Hij zegt: thans luidt der helden uur,
En volgt gij Die uit nood en vloek geboren
Het Godswoord als een bliksem zwaait en werpt;
Zijn uwe handen rein, is rein uw hart?
Zie dan omlaag, hoe daar de palm al groent.

II. De engel

Laat nu de vlakten en haar speelsche rust;
Stijg mee naar hooger woon dan een zich koos
In 't lage land; om uwe zorgen sust
Een hemeldsch mild geluid, tot zorgeloos,

Met klaarder oog gij schrijdt en lichter gang,
Tusschen 't geboomte klimmend 't moeilijk pad.
Hoor, van den top schalt feestelijk gezang
Steeds luider naar wie mindrende afstand schat.

De maan staat vol; haar welig glansen laat
Zij uit in 't bosch, tot toovertuin vermooid.
Ziet ge ook, hoe ons, in schâuw, terzijde gaat
Een engel, die de vleuglen blank ontplooit?

III. De bron

Hier is de bron, die eens een god ontsloeg
Aan de aard, welks waatren nimmer nog begaven;
Vul nu den zilvren kelk en laat als vroeg
In de ochtend aan haar zuiverheid ons laven.

Heeft ooit een dronk uw felle dorst gelescht
Als deze? En hoort gij thans geen teer beginnen
Van een muziek? En zie nu, hoe in 't West
Ter kim een nieuwe hemel uwe zinnen

Verrukt en draag, draag al wat ik u zeg,
En zeg, wat gij hebt in dees stilt gevonden?
Dan zwijgt gij slechts en slaat uw mantel weg
En toont aan mij het bloeden uwer wonden.

De nieuwe beweging in de schilderkunst
Door
Theo van Doesburg

Er zijn werken der Bouwkunst, die wij om hun zelfs wille bewonderen. Wij bewonderen een kathedraal, niet omdat daarin een orgel speelt, of omdat daarin zekere religieuze handelingen plaats hebben, maar omdat het is: 'n rhythmisch, evenwichtig, mathematisch geheel, een *gebouw*, dat door zijn architectonische eigenschappen ontroert. Een kathedraal ontroert ons, omdat zij in hare verhouding van mathematische vormen tot de ruimte, de houding der schoonheid zoodanig heeft aangenomen, dat wij haar *zonder eenige bijgedachte* als Bouwkunst aanvaarden. Wanneer ge met iemand voor zulk een ontroerend bouwwerk staat en hij vraagt u, *waartoe* dit gebouw dient, dan kunt ge er zeker van zijn, dat het Doel der Bouwkunst, als zoodanig, aan hem voorbijging.

Zoo zijn er werken der Muziek, die wij om hun zelfs wille bewonderen. Wij bewonderen een symphonie van Van Beethoven op dezelfde wijze en om dezelfde reden als wij de kathedraal bewonderden: omdat in de symphonie van Van Beethoven eene zekere houding der schoonheid, - door verhoudingen van klanken tot de stilte, - tot uitdrukking komt. Wat ons bij de kathedraal door middel van het gezicht bereikte: de schoonheid, dat bereikt ons bij de symphonie van Van Beethoven door middel van het gehoor.

Muziek is de hoorbare, Beeldende kunst de zicht- en tastbare waarneming der schoonheid.

Er zijn menschen voor wie de schoonheid zich slechts met het oog, anderen voor wie de schoonheid zich door het gehoor vinden laat.

Wanneer uw buurman u, bij het aanhooren eener symphonie van Van Beethoven, aanstoot en vraagt: wat dat is, dan kunt gij er zeker van zijn dat hij immuun is voor de hoorbare waarneming der schoonheid. Ge zoudt hem kunnen antwoorden, dat het *muziek* beteekent, evenals gij bij de kathedraal zoudt kunnen zeggen dat het *Bouwkunst* is.

Of de schoonheid zich nu hoorbaar of zichtbaar openbaart dat doet er niet toe, wijl de ontvankelijkheid voor de schoonheid beteekent: het Eene herkennen in de verscheidenheid. Wanneer een zekere geesteshouding in een bepaalden vorm voor u waarneembaar wordt, hetzij door middel van het gehoor of door middel van het gezicht, dan hoort of aanschouwt gij uzelve. En deze ontmoeting van onszelve in het hoorbaar of zichtbaar uitgedrukte beeld is de werking die wij schoonheids-ontroering noemen.

Dit gaat op voor elken kunstvorm: voor de Literatuur, de Muziek, de Schilder- Bouw- en Beeldhouwkunst; ja zelfs voor de Danskunst. Want zoodra een zekere danshouding een geesteshouding wordt, is de Schoonheid aanwezig en worden wij, indien wij het orgaan voor schoonheid bezitten, ontroerd.

Kunst ontstaat zoodra de *verandering* begint. Wanneer een schilder een appeltje schildert en dit appeltje begint te veranderen in de geesteshouding van den kunstenaar dan ontstaat Kunst. Het appeltje bekomt de hoedanigheden van den kunstenaarsgeest en deze verandering maakt dat het begrip ‘appel’ in natuurlijken zin verdrongen wordt door het begrip ‘appel’ in symbolischen zin. Dat gedeelte dus van den symbolischen appel, dat afwijkt van den natuurlijken appel, is de eenigste kunstwaarde van de schilderij. Het is de kunstwaarde, omdat het de ontroeringswaarde, de inhoud, is. De appel doet slechts dienst als vorm niet als inhoud. Wanneer een beschouwer alleen den appel -

in natuurlijken zin - ziet, neemt hij slechts den vorm waar, niet den inhoud der schilderij. -

Het spreekt dus vanzelf dat de kunstwaarde zal winnen met het afnemen der natuurwaarde, het begrip: appel.

Het is nu eigenaardig in de ontwikkeling der schilderkunst op te merken dat, hoe meer ruimte er in een schilderij gegeven wordt aan de ontroeringswaarde, des te minder ruimte er over blijft voor de natuurwaarde.

Wanneer Fra Augelico b.v. eene Maria schilderde, dan gevoelde hij dat deze figuur bij den toeschouwer niet in de eerste plaats het begrip 'vrouw' moest te binnen brengen. De figuur van Maria was slechts de vorm, waarin Angelico zijn religieuze ontroering goot. Hoe meer deze vorm de houding aannam van des kunstenaars ontroering, hoemeer het begrip 'vrouw' op den achtergrond kwam en plaats maakte voor een *ontroeringsvorm* geassocieerd met een natuurvorm (vrouw).

Zoodra de natuurvorm in een werk van Beeldende Kunst begint te verdwijnen en daarvoor in de plaats een ontroeringsvorm komt, ontstaat dat zekere element, hetwelk wij gewoon zijn *Kunst* te noemen. Wat de kunstenaar van voorheen onderscheidt van den kunstenaar van thans is, dat de eerste zijn ontroering in een aan de natuur ontleenden vorm overbracht, terwijl de kunstenaar van dezen tijd zijn ontroering in een *beeldenden vorm* overbrengt.

Wat ik versta onder eenen aan de natuur ontleenden vorm in tegenstelling tot een beeldenden vorm is: '*boom*' tegenover '*lijn*'*;* '*roode roos*' tegenover *rood-rond*,' enz.

Zoolang de natuurvorm niet is opgelost in de ontroering, zoolang de natuurvorm niet is vervangen door een beeldenden vorm, zal het begrip 'Natuur' in de schilderij afleiden en den zuiverbeeldenden indruk schaden. Wanneer wij de stelling aanvaarden, dat de voorstelling in een schilderij, de geesteshouding van den maker is, dan zullen wij in een zuiver beeldend kunstwerk alle associatie met de uiterlijk waarneembare werkelijkheid verbroken en de natuurvormen door beeldende vormen vervangen willen zien.

Vanuit dit besef: dat voor een zuiver Beeldend kunstwerk de ontroering een beeldenden vorm moet aannemen, hetzij in kleur of in lijn, van uit dit besef, dat wij na zooveel eeuwen van zoeken en tasten veroverd hebben, zijn alle kunstwerken, die hun steun vinden in elementen *buiten* de beeldende, - als: landschap, portret, stilleven enz., - *onzuiver*.

Het zou natuurlijk dwaas, minstens kortzichtig zijn alle schilderkunstwerken, aan onzen tijd getoetst, voor minderwaardig uit te maken. De geheele ontwikkelingsgeschiedenis toont ons, dat de schilderkunst, de jongste der uitingsvormen van ons gevoel, zich van afbeeldende naar beeldende kunst bewogen heeft.

Elk kunstwerk bekomt zijn wezenlijke waarde door zijn geestelijken inhoud. Hoe meer deze inhoud ging domineeren, hoe meer de kunstenaars door hun beeldend bewustzijn gedwongen werden de ‘natuur’ der dingen uit te schakelen en er het ‘begrip’ der dingen voor in de plaats te stellen.

Dit abstraheeren van den natuurvorm is juist een eigenschap, die de Hindoesche kunst zoo lang boven de Westersche kunst in zuiverheid verheven heeft.

In alle kunst moet de inhoud den vorm bepalen. De schilders, die slechts vorm gaven zonder inhoud, die slechts af-beeldden, zonder zichzelf in dit afbeeldsel te mengen, zijn altijd van weinig invloed geweest op de ontwikkeling der schilderkunst als beeldende kunst. Hunne werken laten geen beeldenden indruk op den beschouwer na, omdat de beeldende indruk in de eerste plaats door den inhoud bepaald wordt.

Wanneer een werk der Beeldende Kunst, - in bovenbedoelden zin, - geen indruk maakt op den beschouwer, dan komt dat omdat de beschouwer het vermogen mist door beeldende vormen ontroerd te worden. Zooals het noodig is bij muziek dat men *muzikaal* hoort, zoo is het bij elke uiting der Beeldende Kunst noodig dat men *beeldend* ziet.

In de schilderkunst als beeldende kunst, - dat is in de kunst van onzen tijd, - kan men zich niet met *optisch* zien tevreden

stellen. De geestelijke ontroering van den kunstenaar heeft een beeldenden vorm aangenomen - hetzij in kleur of lijn of in samenwerking van beide - en slechts dan, als wij gevoelig zijn voor de indrukken van Lijn en Kleur, kan het moderne kunstwerk ons zijn *inhoud* openbaren. Dat is voldoende. Een ander doel heeft de schilderkunst niet. Eerst dan, wanneer de schilderkunst in haar middel het vermogen bezit schoonheidsontroeringen en -gevoelens uit te drukken wordt zij zelfstandig als Kunst en komt haar een plaats toe naast de Muziek, de Poëzie en de Bouwkunst.

II

Er wordt wel eens gedacht dat de moderne kunst een vreemde eend is in de bijt. De kloof, die ligt tusschen de hedendaagsche kunstuiting en het Impressionisme lijkt veel grooter dan die welke lag tusschen het Impressionisme (1870) en het Realisme. (1848). De oorzaak hiervan is, dat de schilderkunst vanaf de kunst van Paul Cézanne - die de nieuwe uiting der schilderkunst voorbereidde - tot aan Wasili Kandinsky en Piet Mondriaan, een element mist dat toch inderdaad geen wezenlijk bestanddeel van de beeldende kunst is: het natuurlijk onderwerp.

De natuurlijke werkelijkheid, die in de schilderkunst der traditie een voorname plaats innam was niettemin voor die schilderkunst een even wezenlijk bestanddeel als voor de kunst van heden het materiaal. De kunst der traditie, - dat is alle kunst vóór het Impressionisme, - was voor twee derde *toegepaste kunst*. Haar doel was niet zelfstandig beeldend te zijn, maar haar doel was religieuze dogma's, heldenfeiten, enz, te illustreeren. Daarom had elk kunstenaar, die *ondanks het onderwerp* toegaf aan zijn beeldend bewustzijn, met de heerschende opvattingen te kampen. En zoolang wij meenen dat een schilderij een anderen inhoud moet hebben dan een ontroering, een anderen vorm dan een beeldenden, zoolang wij vasthouden aan het begrip, dat de schilderkunst begrensd is tot het meer of minder ontroerd afbeelden van zekere natuurlijke onderwerpen, zal deze kamp voortduren.

Het Leven is in voortdurende beweging. De Kunst, die de levensinhoud tot onderwerp heeft, eveneens. Wanneer wij dus mêe bewegen met haar, zal er nooit een tijd komen waarin de Kunst onverstaanbaar voor ons wordt. Zoodra de Kunst in haar uitingswijze onverstaanbaar voor ons wordt, kunnen wij met zekerheid aannemen, dat wij stilstonden op een oogenblik dat de Kunst zich voor ons uit bewoog.

In de Schilderkunst volgden verschillende stroomingen elkander op en elke nieuwe strooming bracht hare idealen mede. Op het *Klassicisme* volgde de *Romantiek*; op de *Romantiek* het *Realisme*; op het *Realisme* het *Impressionisme*, op het *Impressionisme* weer andere uitingsvormen, die alle tezamen met één woord aangeduid kunnen worden: de Beeldende Schilderkunst.

Zij, die bij de Romantiek zijn blijven staan, zullen het Realisme niet begrijpen; zij die bij het Realisme zijn blijven staan, zullen het Impressionisme niet begrijpen...en zoo vervolgens. De nieuwe kunstuiting laat zich het zuiverst genieten tijdens men om haar strijd voert. De kunst is altijd daar waar strijd om haar is; in het gedruisch. Zoodra de tijd der beproeving voorbij is komt de stilte; de verslapping; de décadence. Elke generatie waardeert slechts de kunstuiting eener voorgaande generatie. Zoo waardeert de menschheid thans het lijk van het Impressionisme. Deze uiting der Schilderkunst verwaterde in 'n dun dilettantisme en werd tot een zinledige formule, die zoovele malen herhaald is dat zij geen beteekenis als kunst-uiting meer heeft. Deze kunstuiting, de impressionistische, was slechts echt in de woelige dagen van 1863 toen Emile Zola zijn verdediging van Eduard Manet schreef en de salons te *Parijs* kampplaatsen waren, waar de nieuwe kunstuiting de oude vernietigde.

Zoodra het Impressionisme tot een zinledig dogma werd, droeg deze specifieke kunstuiting niet meer bij tot de ontwikkeling der Schilderkunst.

Elke kunstuiting heeft voor de ontwikkeling der Kunst in het algemeen, slechts dan beteekenis, wanneer de uitingswijze een *noodwendige* is. De uitingswijze zal slechts dan noodwendig zijn, wanneer de kunstenaarsgeest de uitingswijze bepaalt. Zijn

geest neemt een zekeren vorm aan in een zekere stof, die met zijn temperament overeenkomt. Deze vorm is de nieuwe uitingswijze. Zoo was de Impressionistische uitingswijze nieuw toen zekere innerlijke cultuureigenschappen, die wij genie noemen, haar noodwendig maakten: bij Eduard Manet. Daar was zij nieuw, rein en echt. Maar onrein en onecht werd zij bij alle schilders, die de impressionistische uitingswijze als de eenigst mogelijke aanvaarden. Daar werd het Impressionisme décadent, omdat het als kunstuiting *verzadigd* was.

Het Impressionisme onderscheidde zich van het Realisme door 'toon' te stellen tegenover 'ding'. Voor het Realisme, dat in Frankrijk met Le Nain (1600) begon en zich herstelde in Géricault (1800) was de Waarheid gelegen in de waarheid van het *objectieve*. Het Realisme stelde de zinnelijke werkelijkheid voor de ideëele werkelijkheid der Romantiek in de plaats, doch noch het Realisme noch de Romantiek zochten de Waarheid aan gene zijde van de voorstelling. Dat deden voor het eerst de impressionisten en daarin bestaat hun verdienste voor de ontwikkeling der Schilderkunst: de Waarheid te zoeken betreffende de Schilderkunst als zelfstandig-beeldende kunst.

Voor den impressionist had het onderwerp een betrekkelijke waarde, het maakt geen wezenlijk bestanddeel uit van de Schilderij. De natuur was voor hem geen objectief voorbeeld, maar een subjectief waarnemingsveld waarmede hij de schilderij poogde in overeenstemming te brengen. Vandaar dat een groen object werd: een groene toon. De waarde der objecten bestond voor den impressionist slechts in de waarde die zij als toonverhouding in de schilderij hadden. Bouworde van toonverhoudingen was het Impressionisme. Stofuitdrukking, - een der meest banale bedoelingen der realisten, die niet alleen de objecten als verschijningsvormen, maar eveneens de aard dier objecten wilden uitdrukken, - werd bij de impressionisten toonverhouding.

Ja er was bij de impressionisten een onbewust verlangen naar zelfstandige Schilderkunst en wij zouden zonder hen het beeldend principe van dezen tijd niet veroverd hebben. Het zou ons nimmer bewust zijn geworden dat de inhoud (de ont-

roering) gedragen moet worden door de verhouding waarrin Kleur en Lijn tot elkander staan, inplaats van door een objectieve realiteit, eene voorstelling.

In elk echt kunstwerk, of het tot den Byzantijnschen of tot den modernen tijd behoort, treffen wij een beeldend bestanddeel aan. Dit bestanddeel moeten wij zoeken dáár waar het afbeeldsel buiten den natuurvorm treedt, waar het geestelijke het zinnelijke vervangt en dus de beeldende vorm begint.

In de traditioneele Schilderkunst is de beeldende vorm uiterlijk aangegeven en verbonden met den natuurlijken vorm. In de moderne Schilderkunst, - van af het Impressionisme, - is de beeldende vorm innerlijk aan de Idee verbonden en is de natuurlijke vorm òf uiterlijk aangegeven òf, - zooals bij Kandinsky en Mondriaan, - geheel opgeheven.

Wat na het Impressionisme op te lossen bleef was dit: kan de natuurvorm in de Schilderij verdwijnen, zonder dat dit gemis de Schilderij als zoodanig schaadt? Kan de inhoud van de Schilderij gedragen worden door den beeldenden vorm alleen?

De oplossing van dit vraagstuk werd de taak der *neo*- en *post-impressionisten* en van hen die na hen kwamen: de *expressionisten*, *kubisten* en de *absoluten*.

(Wordt voortgezet.)

De oden van Horatius
Vertaald door
Jaap van Gelderen

XXI[1)]
Hymne aan Apollo en Diana

Zingt, meiskens, zingt,
zingt de lof van Diana!
Zingt, knapen, zingt,
looft de welig-gelokte,
Delos' godd'like Koning!
Heil ook Latona,
innigst beminde
Juppiter's in de
Hemelse Woning!

Gij, meiskens, zingt
Haar, die vlietende stromen
mint, die omringt
loverweelde der wouden
àl waar 't groent: aan de transen
van d' Appenijne', in
rotsige kilte', in
dal-duist're stilte', in
lief'like glansen.

1) Vervolg van deel I blz. 239.

Maar, knapen, gij,
heft ten hoge de heilzang
van 't dal waar Hij
heerst, van 't lief'like Tempe!
Heil het land dat Hem baarde,
Hem, die Zijns Broeders
lier der akkoorden
moordender koorde
broederlik paarde!

Heil Hem, Hij kan
krijg en jammer en tranen
wegwenden van
't Volk en Heerlike Caesar -
Hij zal om uw gebeden
Perzen en Britten
pest en ellende,
ons sparend, zenden -
om ùw gebeden!

XXII
Liefde's loutering

Aan Aristius Fuscus.

Wie onbevangen 't leven leeft
en vrij van euvelmoed,
gaat veilig, Fuscus, of de gloed
van zandwoestijnen rond hem beeft,
of in de Caucasus zijn tocht
hem leidt door 't onherbergzaamst oord,
ja, of hij dwaalt ter wonderboord,
die d' Oosterstroom bevocht -
Hij vraagt naar geen Moren-spiezen noch -speren,
Hij zoekt in geen moordende bogen en koorden,
in geen kokers zijn heil, en
in giftige pijlen.

Zie, 'k liep in 't bos en zong mijn lied,
mijn lied van Lalage,
ik zwierf en dacht om weg noch steê,
en wist en wou mijn zorgen niet -
daar kwam een wolf, een monster was 't,
zó leeft er geen in 't eikenwoud,
dat wijd en zijd op 't vechtens-boud
Apulies bloedland wast, -
Voor mij is dat monster vluchtend gevloden,
Hij, rauwer dan d' aarde' in woestijnteelt ooit baarde -
ja voor mij, zo 'k geschapen
met weer ben noch wapen.

Ai, laat in 't levensmoede land
mij toeven waar geen zon
noch zomerzoelte' ooit leven won
voor struik noch heester, boom noch plant, -
in streken die de Hemel, bar,
met kille mist en wangunst kwelt; -
of waar, tè na, langs 't woonloos veld
zich scheert de zonnekar, -
al-àl-overal, zal 'k Lalage minnen,
mij Lalage's reine zon-ogenlach schijnen
en mij baden 't gekabbel
van Háar lief gebabbel.

XXIII
Verlokking

Aan Chloë.
Wat mijd je
m' als een geitje
dat
in d' eenzaamheid
der bergen
de hinde
niet kan vinden
en
bij moeders vrees
zijn loze vrees
voor windezucht
en woudgerucht,
mijn Chloë,
zoekt te bergen?

Die trillen
om het rillen
van
de lentewind
in 't sidd'ren
der blaren
en vervaren
als
er ritselings
en blinkelings
een hagedis
door 't struiksel ritst
dat hart en
poten sidd'ren.

Ei, zou je
denke', ik wou je
als
een wilde leeuw
of tijger
verdelgen
en verzwelgen!?
Neen,
't is eind'lik tijd,
kind, minnenstijd;
wat tijd roept - hoor! -
laat moeders spoor! -
tijd rijpt - en
't plukken weig'ren?.....

XXIV
Op de dood van Quintilius Varus

Aan P. Virgilius Maro.

Wat schroom of zelfbedwang verkort de rouw
om 't missen van zó dierbaar leven?
O, Gij, aan wie der klanken pareldauw
de Heer en Vader aller dingen
in stem en snaren heeft gegeven -
geef Gij mij droeve zangen om te zingen,
Melpomene!

Quintilius..., heeft waarlik d' eeuw'ge slaap
dan hèm gewikkeld in haar wijlen?
Wee, waar zal immer weer een man noch knaap
zich Eerbaarheid in dienst verbinden, -
waar één Recht's zuster zonder feilen,
onkreuk'bre Trouw, waar pure Waarheid vinden,
die hèm gelijk'!

Veel brave lieden wenen om die dood; -
maar Gij, Virgilius! wat tranen
kan hij verdienen, die gij niet vergoot!
Opstandig wilt g' uw godsvertrouwen
nu door de goôn bedrogen wanen,
en mort, dat dáárvoor niet hem in hun trouwe
uw beê beval.

Hoe! durft ge waarlik hopen, als uw hand
de snaren zoeter wijs ontstreelde
dan Orpheus in 't doorklonken Thracies land
en zich de bomen luist'rend bogen -
dat luist'ren zou naar wie daar speelde
Mercurius? - dat bloed, eenmaal onttogen,
ter schimme keert? -

dat wie eenmaal de schrikkelike staf
ter somb're kudde heeft gedreven
der schimmen Herder aan het lot hergaf -
Hij, nimmer tot genâ bewogen? -
Het lot is hard; - maar lichter 't streven
naar duldzaam lijden, waar verand'ren pogen
slechts zonde waar'.

XXV
Korte bedenktijd

Aan Lydia.

Niet vaak meer komt je luiken
de drieste jeugd besluiken,
en wringt eraan, en bonst erop,
met rik-tik-tik en kloppeklop,
en let je 't oge-luiken.

Je deur kleeft aan z'n drempel,
die vroeger toch waarempel
zijn hengen wel te draaien wist! -
Niet vaak meer klinkt (hoe lang al is 't
sinds 't laatst-verleên exempel?)

de zoete klacht der minne:
'Mijn Lydia, daar binnen
lig jij - en 'k min je'! - en jij slaapt zacht! -
en ik verga de lange nacht
en weet niet wat beginnen!'

Wat zal met trane' en klachten
j' in noodweer lopen wachten,
als zo'n plezier-meneer je smaalt
waar j' oud en schraal in 't steegje dwaalt
in maneloze nachten;

Ja dàn, dan zal 't verlangen
je schroeien in zijn tangen,
en schreeuwen zal j' in hete pijn
als merriën die hengstig zijn
om wie je nu verlangen;

want ja! liane' en winde
wil blijde jeugd zich winden
in jonge rank, geen dor festoen,
en gunt het saploos mirtegroen
aan winter en aan winden.

XXVI
Huldiging

Aan Lamia.

Hei! 'k ben der Muzen minnaar
en ik ga
àl angst en treurnis op de winden zaaien, -
die mogen 't dartel op de zee verwaaien.

Wat raakt mijn rust, wat winnaar
zijn genâ
om koningsvrees verkort in 't ijzig Noorden? -
of Tiridates slechte tijding hoorde? -

O Muze, die mij goed zijt,
sta mij bij!
gij, die U lest aan ongerepte bronnen,
pluk Gij de bloemen, die zich 't heerlikst zonnen, -

Pimplea vol van zoetheid,
leid ten rei,
wind zon-gedrenkte bloesemen tot kransen
om Lamia, mijn Lamia te kransen.

Wat baat al hem mijn eerzang,
wilt niet Gij
mijn woorden tot een offerande wijden -
hier zijn mijn simp'le zangen te bescheiden,

Hier taamt de heil'ge keerzang
slechts die Gij
mij met Uw Zust'ren in de nieuwe snaren
op Lesbos' oude luit wilt doen bewaren.

XXVII
Tafelronde

Wildenwerk is 't
met ter vreugde geboren
roemers te vechten.
Weg met der knechten
manieren!
Laat niet Bacchus' decorum
bloedige twist
ontsieren!

Fakkel en kan
geeft met krissengekletter
valse akkoorden.
Stil! wie daar stoorden
de stonde
met ontwijdend geketter!
Breekt niet de ban
der ronde!

Wilt ge ook mij
tot Falerner verleiden!
't goed is gevaarlik!
Dáárvoor taamt waarlik
beloning -
wel, verklap, uit wat blijde
pijlwond peur jij
je honing?

Jij, ja, de broer
van Megilla van Opus! -
Wil je niet! - Mij goed!
'k drink niet, of jij moet
beginnen. -
Schaamt een vrij man uit Opus
zich als een boer
zijn minne?

Zondig! - maar schoon; -
en wàt scepter j' in vreze
Venus laat zwaaien -
hóe lichterlaaie
j' ontgloeie -
't zal geen schaamterood wezen
dat op je koon
komt bloeien.

Over de dam!
Wàt het zij, in vertrouwen
laat het ons horen -
veilig zijn oren
en tongen;
.....? Stakker! 'k gun jou een
reinere vlam
mijn jongen!

Wee! worstel jij
in die maalstroom? Wat vroede
vrouwe noch toov'naar
kan die veroov'raar
nog weren?
Zijn daar kruiden om 't woeden
diér razernij
te keren?

Ja, of de gunst
van een god nog wel kon hier
scheuren je banden?
Nauw, vrees ik, kan de
Chimaere,
kan dat driestaltig ondier
Pegasus' kunst
bezweren!

XXVIII
De schipbreukeling

(De Schim spreekt:)

Gij die de maat van Aarde' en Heem'len wist,
van 't zand der zee d' onnoemb're tallen kendet,
Archytas! waarlik klein en nietig is 't,

waaraan g' uw mateloze mate wendet,
omvaâmd van 't luttel zands op deze kust!
Of g' in den geest door alle heem'len rendet

en 't rond heelal, - wat bate' in d' eeuw'ge rust
de wijdten u, die eens uw geest omvaâmde -
eens sterv'lings geest, zijns zelfs niet meer bewust!

Hij die de goden aan zijn dis verzaamde
was sterfelik en stierf; en Minos stierf,
die 't àl vernam wat Juppiter beraamde.

Tithonus, die in ijle luchten zwierf
waar hem de lust van een godin ontvoerde,
was sterfelik als d' and'ren, en hij stierf.

Ja, hij die 't schild hernam en weder voerde,
waarmee als Zoon van Panthoüs hij viel,
toen, als Pythagoras herleefd, hij zwoer de

Trojaanse tijden met de zelfde ziel
aanschouwd te hebben die tans in hem leefde,
wijl niet dan 't lijf de grauwe dood verviel, -

ook hij huist, waar ten tweden maal hem dreef de
àl-één'ge Dood; en waarlik, gij toch acht
geen beuz'ling, hoe hij te verklaren streefde

Natuur en Waarheid. - Maar ons alle wacht
aan 't einde van de weg in 't Niet, die alle
éenmaal betreden moete', éenzelfde Nacht.

Zo menig maakt, Mars' moordlust ten gevalle,
de Furie tot een pop in 't bloedig spel;
Begerig loert de zee, - zijn vraatzucht vallen

wij varensliên ten prooi. - Wie, die waar snel
van jong en oud elkaâr de dichte scharen
verdringen rond het graf, de stoeten tell'?

Niet één kan Proserpina mijdend sparen
de huiv'rige' aanblik van Haar aangezicht.
Ook mij trof 't lot: de Zuidstorm die de baren

zweept, als Orion op de waat'ren ligt,
bedolf mij in de golven, die hier branden.
Maar gij, die langs komt, doe uw vrome plicht,

O, Varensman, wiens reis op deze stranden
u voeren mag, laat mijn gebeente niet,
waar 't onbegraven bleekt, ten prooi der schande -

misgun een handvol stuivend zand mij niet!
Moog' dan de storm, waar hij uit zee komt loeien,
de wouden op mijn rotsen krake' als riet,

mits hij u spare! en veel winste vloeie
door Juppiter's genâ, die 't àl verleent,
en door Neptunus die Tarent doet bloeien

u in de buidel! - Onbekommerd meent
g' in veiligheid een schanddaad te bedrijven
wijl voor uw zonde' uw schuldloos nakroost steent?

Maar waarlik, licht ook voelt ge 't aan den lijve,
wordt aan uzelf laatdunkendheid bezocht!
blijf 'k onverhoord, niet onverhoord zal blijven

mijn vloekgebed: waan u niet vrijgekocht
door boete' en offers! - Doch wat schade dede
zo kort verwijl, wàt spoed ook eise' uw tocht?

Drie handen stuivend zand! - en ga in vrede.

XXIX
De afvallige

Aan Iccius.

Wijl 't rijke' Arabië Gelukkig heet,
deed, Iccius, u hebzucht grimmig dorsten
naar krijg met Saba's onverwonnen vorsten?
Zijt Gij 't, die rauwen Parthen ketens smeedt?

Wat vreemde maagd ruilt om uw dienst het leed
van liefstes dood? Wat page kiest ge', uw dorsten
te lessen, haar-doorgeurd, dat hij zijns vorsten
paleis, zijn Ooste' en vaders boog vergeet?

Wie loochent nog, dat, stortende, de stromen
bergopwaarts wenden in hun steile tocht, -
de Tiber in zijn bron terug kan komen? -

Dat Gij met alles wat ge, garend, kocht,
àl Wijsheids boekenschat, ter markt moest komen,
- om pantserstaal! O, wie, die 't wachten mocht!

XXX
Gebed aan Venus

Knidiese, Paphiese,
kom, o, Serafiese
kom, en daal
van waar Cyprus U lacht; -
waar de schaal
U zijn wierookgeur bood,
waar guirlandentooi noodt,
waar U Glycera wacht,
kom tot haar woning in,
Venus, o, Koningin!

Geef dat de spoed van Uw
schreden de gloed van Uw
Zoon gelei,
en der Zangnimfen koor;
laat ten rei
ook de Gratiën gaan
van de Gordel ontdaan;
leid Geluk in Uw spoor;
Jéugd ook, - maakt jeugdgetij
Gij niet eerst vreugdetij? -

Over het Beethoven-boek van Joseph Pembaur
Door
Paul Cronheim

Boemboemboem....brrroem....boemboem....

Beukend en bulderend raast de storm door de leege ruimte een vaart van winden suist door de lucht; een golf van wolken zwalpt over den afgrond.

Te midden van die donkere vlagen en dreigende dreuning de eenzame zwerver. De handen saamgeperst op den rug, het hoofd gebogen, de nek gestijfd gelijk een stier, schiet hij los.

Boemboem....brrroem....boem....

Boven het bonken van den storm uit loeit des zwervers donderend getier. Woester steeds, angstwekkender. Als wilde hij de elementen zelve dwingen.

Plotseling blijft hij staan, hijgend nog van de worsteling. Gebiedend heft hij beide handen en met korte hartstochtelijke rukken de armen op- en neerbewegend bezweert hij, een tweede Prospero, Ariël's geesten der lucht, tot uit de warling van wolken en winden gestalten worden van klank.

Onstuimig keert hij om, jaagt over de wijde vlakte terug, de poort door, de stad in, bereikt zijn huis, stormt in een donker vertrek, zwaait zijn hoed in den uitersten hoek, valt neer aan de tafel en schrijft, schrijft, half maar teruggekeerd uit 't land van wind en droomen....die goddelijke fantasieën over Shakespeare's ‘Tempest’, als vlagen en wonderen uit het andre rijk....

Het is niet voor de eerste maal, dat de Tiroolsche musicus Joseph Pembaur beelden en aandoeningen in ons doet ontwaken. Herhaaldelijk is hij ten onzent als pianist verschenen en telkenmale wekte zijn spel belangstelling, bewondering, geestdrift zelfs, maar ook hevige tegenspraak. In al zijn vertolkingen openbaarde hij zich als een bij uitstek dichterlijk pianist. Dank zij deze gave bevrijdde hij Liszt van het omhulsel van virtuositeit en effectbejag, hetwelk de conventie om den Abbé geweven had; Pembaur voor 't eerst deed ons in Liszt beseffen den grooten droomer en extaticus, den geweldigen fantast, die in klanken herschiep en uitbeeldde zoowel de geest, die verborgen is in de legenden van Franciscus van Assisi, als in Dante's hel- en hemelvaart.

Ten aanzien zijner Liszt-vertolkingen vernam men slechts dank, bewondering en eerbied.

Geheel anders echter waren de meeningen, wanneer Pembaur Beethoven speelde. Zijne vertolkingen van Beethoven's Piano-Sonaten, even subjectief en even in verbeeldingen herscheppend als die van Liszt, zijn overal hevig bestreden en als indruischend tegen alle overlevering en conventie teruggewezen. Wat men voor Liszt geoorloofd achtte, kon men niet laten gelden voor Beethoven. Beethoven immers, zoo luidt de algemeene opinie, is de groote classicus, die geen duiding duldt, Beethoven eischt zijn eigen stijl, door traditie overgebracht en gevestigd, deze vaststaande Beethoventrant is niet naar willekeur te veranderen.

Zeer zeker. Van een willekeurig veranderen, ten behoeve of ten gevolge van uíterlijkheden, mag en kan bij Beethoven hoegenaamd geen sprake zijn. De vraag is slechts, of veranderingen aan den Beethoven-trant heel in 't algemeen wel of niet geoorloofd zijn. Deze vraag is mijns inziens ontkennend te beantwoorden, indien de veranderingen geschieden bij gemis aan innerlijke rijpheid, omdat zulke zonder meer leiden tot verkrachtingen of effect-bejag; iets anders echter, wanneer de verschillen en afwijkingen van de traditioneele wedergave ontstaan uit een alles overheerschend gevoel van noodzakelijkheid. Dan is een subjektieve vertolking geoorloofd niet alleen, maar ook zegensrijk, omdat zij toont, hoe waarachtige kunst voortleeft en in den herschepper telkenmale opnieuw geboren wordt.

Twee voorwaarden zou ik aldus den speler willen stellen voor

het recht van eigen opvatting (ook bij Beethoven!): innerlijke rijpheid, gepaard met eerbied voor het kunstwerk en gevoel van noodzakelijkheid ten aanzien der afwijkingen. Wie ooit Pembaur de ‘Appassionata’ heeft hooren spelen, kan niet loochenen, dat hij deze beide voorwaarden vervult!

Reeds voor eenige jaren heeft Pembaur getracht in zijn boek ‘*Von der Poesie des Klavierspiels*’ de eenheid aan te toonen van dichtkunst en muziek. Beiden gemeenzaam is de oorsprong in een andere, onstoffelijke wereld, de goddelijke oorsprong, zoo men wil. De vorm van uiting slechts, in woorden hier, in klanken daar, geeft het verschil.

Het ligt voor de hand, dat Pembaur, van deze stelling uitgaand, ook bij den droomer en verbeelder Beethoven komen moest tot de dichterlijke uitlegging zijner muziek, wegens welke hij thans zoo hevig bestreden wordt.

Werd in de ‘Poesie des Klavierspiels’ deze stelling en opvatting slechts in 't algemeen verdedigd, in het zooeven verschenen geschrift over ‘*Beethovens Sonaten op 31 no. 2 und op 57*’ wordt het beginsel toegepast op een afzonderlijk geval. Deze rechtvaardiging zal overal, waar Pembaur Beethoven vertolkte, dus met name in Nederland, waar zijn spel zoo hevige kritiek uitlokte, met belangstelling gehoord worden. Zij is een nog duidelijker, nog krachtiger betoog voor het recht van dichterlijke duiding en als gevolg hiervan van eigen, subjektieve opvatting ten aanzien der vertolking. Tevens wordt het betoog gestaafd door tal van authentieke gegevens en citaten, zoodat het geschrift ook algemeen als een verrijking onzer Beethoven-literatuur kan worden aangemerkt.

Maar wat ons in deze rechtvaardiging bovenal boeit, is de ongemeen rijke verbeelding van den dichter-pianist. Met sterke fantasie en kracht toovert hij voor ons innerlijk oog aandoeningen en beelden door Beethoven's klankgeworden geest in hem gewekt. Zonder twijfel zal velen lezers, ook den fantasie-rijksten, menig beeld gewaagd dunken en met zin en inhoud der betrokken muziek weinig in overeenstemming te brengen. Met name ten aanzien der kleurvoorstellingen, die sommige klank-combinaties in Pembaur doen onstaan, zal men mijns inziens niet geheel zonder reden bezwa-

ren kunnen opperen. Maar het gaat hier minder om de verdediging van bizondere gevallen en de juistheid van enkele beelden, dan wel om de rechtvaardiging van het boven reeds omschreven beginsel. Trouwens zal de dichter-pianist zeker de laatste zijn om andere opvattingen en andere duidingen niet te dulden. Hij wil slechts zeggen: ziet, zulke beelden kunnen die klanken in ons doen ontwaken.

Wat inzonderheid de uitlegging der twee uitvoerig beschreven sonates betreft, kan Pembaur zich beroepen op uitspraken en gegevens, die van den komponist zelve afkomstig zijn. Shakespeare's 'Tempest' is, volgens de aangehaalde bronnen, de uiterlijke aanleiding tot het ontstaan dezer twee sonates geweest. -

De dirigent Anton Schindler, die veel met Beethoven in zijn laatste levensjaren samenkwam, vertelt in zijn Beethovenbiographie:

'Eines Tages, als ich dem Meister den tiefen Eindruck geschildert, den die Sonaten in d und moll (op. 31 No. 2 erschienen 1803, op. 57 erschienen 1807 und dem Grafen Franz von Brunsvik gewidmet) in der Versammlung bei Karl Czerny hervorgebracht und er in guter Stimmung war, bat ich ihn, mir den Schlüssel zu diesen Sonaten zu geben. Er erwiderte: 'Lesen Sie nur Shakespeares Sturm.'

Ook de dichter-pianist heeft deze raad opgevolgd.

'Diese Aufforderung hat Beethoven Jahrzehnte nach seiner Heimkehr durch Anton Schindler auch an mich gerichtet. Ich aber folgte ihr voll geizigen Gehorsams. Und je mehr ich in die dunklen Zauber des William Shakespeareschen Schauspiels untertauchte, um so heller wurden mir die meerestiefen, rätselhaften Abgründe der beiden Beethovenschen Tondichtungen. Sonach sind sie mir als zwei Gemälde, von denen jedes wieder in drei Bilder zerfällt, erschienen, in welchen Kampf mit dem Meere, sehnsuchtsvoller Friede und selbstgefällige Gier desselben in eigenartigster Weise zum Ausklang kommen.'

Tijdens de jaren 1779-1801 verscheen de bekende Shake-speare-vertaling van Schlegel; na 1801 komen in Beethovens brieven verscheidene plaatsen voor, die ons toonen, in hoe groote mate de lectuur van Schlegel's Shakespeare hem bezighoudt:

‘Jedenfalls hat es Beethoven gerade in diesen stürmischsten Jahren seines Lebens gedrängt, wie Shakespeare in seinen Dramen, in seinen Sonaten die Naturkräfte zu beschwören, und vielleicht bezieht sich die nach K. Czernys Uberlieferung um das Jahr 1803 seinem Freunde Wenzel Krumpholtz gemachte Aeuszerung Beethovens, dasz er von heute an einen neuen Weg einschlagen wolle, darauf, dasz er nun das Gebiet der Musik zu erweitern und auch in Tönen das, was Dichter in Worten und Farben sagen - das Geheimnisvolle, Göttliche in der Natur - zu malen begnadigt ward.’

Hoe met name de ‘airy spirit’ Ariël uit ‘The Tempest’ hem boeide en bezig hield, blijkt wel uit volgende episode:

‘Dem kleinen Gerhard von Breuning, dem Sohn des ihm von seiner Jugendzeit in Bonn her befreundeten Stephan von Breuning, gab Beethoven, da er auf Spaziergängen wie ein Schmetterling um ihn hin und wieder flog und ihm in seiner letzten Krankheit öfters kleine Besorgungen machte, neben dem derbkomischen ‘Hosenknopf’ auch noch den zartneckischen Rufnamen ‘Ariël.’

Laat mij thans van de beschrijving der enkele beelden eenige zinsneden mogen aanhalen.

‘Graublau ist der Grund des d moll-Gemäldes. Auf dem ersten Bilde breitet sich das Meer in reglos drohender Stille - lebendig ist nur des Zauberers Prospero Wille, erstarrt in seinem Zauberstab, der den Sturm beschwört. Auf sein Erheben kommt Ariël geflogen, der Luftgeist, den Prospero im Zwange hält - er läszt sich vor dem Herrn nieder und harrt schmerzvollverzweifelten Blickes seiner Befehle....Blitze erhellen die Jacht, Schreie durchgellen die Nacht....endlich beruhigt sich Neptuns heftig bebender Dreizack - dreimal aber erhebt sich aufs neue der Zauberstab und zuletzt ist er voll magischen Leuchtens - da bricht des Sturmes Groll um so heftiger vor....noch schwankt der Dreizack, aber im Grunde wiegen sich die Wellen zum Schlummer und es erwacht die Stille.

Ruhig und geheimnisvoll bleibt das Meer des zweiten Bildes - ein Einsamer staunt und stöhnt vor Schmerz am Ufer - nach Shakespeare ist es Prinz Ferdinand, der um den totgeglaubten Vater weint - seinem Klagen antwortet Ariëls

Chor in zauberhaftem Klingen - Ferdinand folgt ihm und sieht plötzlich Miranda vor sich, das Töchterchen Prosperos, der lieblichsten “Tongebilde” eines, das je ein Schöpfer schuf - bald aber sinkt der Traum....Weit, weit dehnt es sich im dritten Bilde vor unserem Auge - die Durchsicht geht in die Unendlichkeit - vom Ursprung der Zeiten raunen die Wogen - vom Werden und Vergehen - jede Welle ist ein Wille, die atmet und stirbt - nur ab und zu schäumt eine höher auf, um dann eiliger zu zerrinnen - aber nichts Körperliches auszer den Wassern ist erkennbar - Prosperos Zauber ist gebrochen und das Element ist frei....

Blauschwarz ist die Tiefe des grószeren F-moll-Gernäldes getönt. Alles Besondere ist ins Allgemeine gerückt, alles Persönliche ins Elementare geweitet. Nicht von auszen kommt der Beschwörer, sondern in den Elementen selbst gärt die Gier, welche den Streit entfacht - und während im ersten Akte des d moll-Dramas die vergoldete Galeere des Königs Alfonso von Neapel scheinbaren Schiffbruch leidet, geht hier das Luftschiff des Menschen, auf dem sich die wunderbarsten Lasten: him-melstürmende Gedanken und tiefenergründende Gefühle in Tatenträumen wiegen, zugrunde...

Und was erzählt uns das zweite Bild?! Schaumgeboren ist alles - aus der Tiefe steigt der Gesunkenen Sang - hört ihr den Klang?! - So leuchten uns Gluten aus reglosen Fluten - seht ihr den Chor - er schaut durch die Wellen empor - und wenn sie schwanken, scheinen zu wanken die Träumenden mit - und den Vertieften sind so gewogen die Wogen - sie schmeicheln und singen mit ihnen und tragen deren Lieder nach aufwärts - nun klingen die obersten mit und die weitesten und das ganze Meer rauscht auf in wallender Andacht und alle Sehnsucht steigt zum Himmel, dem sie ihr Sein und ihre Verklärung verdankt und sinkt endlich demütig wieder zur Tiefe....’

Na dit enkel beschrijvend gedeelte worden de verschillende thema's en motieven der beide sonates aangehaald, en aan deze de dichterlijke uitleggingen getoetst. De plaatsen, die Prospero's bezweringen en Ferdinand's begeerten weergeven, de deelen, die Miranda's wonderen verklanken, de harmonieën, die het

betooverde eiland schilderen e.a. worden aangetoond. De belangrijke resultaten, die deze vergelijking oplevert kunnen wegens technische bezwaren hier niet vermeld worden, en voor dit gedeelte speciaal moet ik den lezer naar het werk zelf verwijzen. - Hoe in dit verband ook schijnbare bijkomstigheden door den schrijver verklaard worden, blijkt uit volgende aanhaling:

'Den Zusammenhang mit der Shakespeareschen Dichtung beleuchtet aber hier eine scheinbar äuszerliche Vorschrift des Komponisten auf das sinnenfälligste. Beethoven schrieb nämlich das Pedaltretezeichen an den Beginn des Largos und das Auf-hebezeichen erst an das Ende des Rezitativs. Wie soll aber der durch diese Pedalbehandlung entstehende Wirrwarr von Tönen musiktheoretisch und ästhetisch gerechtfertigt werden? Zum Glück ist uns von K. Czerny durch Vermittlung der Herren Kullak Vater und Sohn die Mitteilung überliefert, dasz Beethoven die Wirkung der genauen Befolgung dieser Vorschrift beabsichtigt habe. Es sollte klingen, wie wenn jemand in ein Gewölbe hineinspräche, wo der Schall Laute und Töne durcheinander wirrt. Warum aber hat Beethoven dies gewollt?! Weil Prospero zu Ariël spricht und Ariël, wie die Winde überhaupt von altersher, in den Höhlen seine Heimstätten hat - die im Ganzen liegende Poesie rechtfertigt also diese Pedalbehandlung.'

Tevens komen in dit gedeelte de reeds genoemde kleurvoorstellingen ter sprake. Zij zijn van een physiologisch oogpunt uit gezien zeker interessant, en toonen inzonderheid hoe de dichterpianist op iedere reflexie van klanken en kleuren reageert. Zoo ziet hij in de Es-triller met daarop volgende chromatisch dalende toonladder in het eerste gedeelte der Appasionata: 'Am Horizont zerfliesszender, gelblicher Wellenschaum, und von dort braungelb auftauchende, immer näher hergleitende, ins Braunblau sich verfärbende, sturmgeschwängerte Flut. Später sind die Farben bei demselben Geschehnis weiszlich, blaugrau und blauschwarz.' In de gebroken accoorden van het derde gedeelte: 'Heftige Strandbrandung mit sich auftürmenden Wellen von elfenbeinschwarz bis cyanblau vibrierend und von umbrabraun bis ins Weisz opalisierend.' - Zonder twijfel bestaat er verband tusschen kleur en klank. Het is onbetwistbaar, dat wij bijv. bij het lichte A-majeur een stralender en juichender kleurenvoorstelling onder-

vinden dan bij het donkere bezonken des-majeur. Dit physiologisch en psychologisch proces echter is te ingewikkeld om met weinig woorden ontleed en beoordeeld te worden, en voor het te verdedigen beginsel zijn zulke détails minder belangrijk, nog daargelaten, dat eenige kleurvoorstellingen gewaagd en gewild verschijnen.

Het gebied, voor de uitlegging der beide sonates bestemd wordt thans verlaten; het bestek der beschouwing verruimt zich. Uit de verzamelde gegevens worden conclusies getrokken, het beginsel, waarop deze uitleggingen berusten wordt met zijn pro en contra besproken. De slotsom is (na het voorafgaande niet anders te verwachten), dat het recht van duiding en subjectieve vertolking gehuldigd, verdedigd en geëischt wordt, echter met niet onbelangrijke restricties, en het lijkt mij niet overbodig op deze beperkingen te wijzen, want geenszins zonder voorbehoud dient het Pembaur-beginsel te worden aanvaard. Van de twee voorwaarden, die voor alles de speler moet vervullen, sprak ik reeds in den beginne. Ook ten aanzien van het te vertolken werk zijn eischen en beperkingen te stellen. Niet ieder stuk leent zich in gelijke mate voor vrije vertolking. Men dient hierbij zeer nauwkeurige onderscheidingen te maken. Het gaat niet aan, Beethoven's ‘Ruhig-heitere’ f-dur variaties in een dramatischen Wagner-stijl te vertolken. Waardoor moet de speler zich dan laten leiden, wanneer trant en traditie voor de wedergave niet meer als het doorslag-gevende moment erkend worden? Alleen door de geestelijke inhoud van het kunstwerk; slechts deze mag bij de vertolking de leid-ster zijn.

Pembaur ziet dit geenszins over het hoofd, hij waarschuwt uitdrukkelijk voor achteloos generaliseeren van zijn beginsel en eischt wel degelijk onderscheidingen en beperkingen ten opzichte der vertolking. Zoo schrijft hij, uitgaand van het eerste deel der Appasionata:

‘Es ist klar, dasz ein derartig dramatisch aufgebauter Satz auch eine sich dynamisch und agogisch entsprechend steigernde Darstellung verlangt und dasz der gewöhnliche mit dem Worte “klassisch” gerechfertigte Vortrag für dessen Inhalt absolut unzureichend ist. Besonders wichtig ist die Einführung agogischer Nüancen. Diese müssen natürlich von dem entsprechenden künstlerischen Fühlen geleitet sein. Sie sind auch keineswegs an allen

Stellen Beethovenscher Werke am Platze. Die einen müssen ihres fast naiven Humors wegen von Leidenschaft unberührt vorüberklingen, die anderen müssen eine unbeugsame Willenskraft durch eine ganz gleichmäszige Rhythmik zum Ausdruck bringen und die anderen wieder in ihrer Abgeschiedenheit von jeder beunruhigenden irdischen Sehnsucht frei sein. Der Vortragsstil für Beethoven lebt nicht in einer gemüt-und phantasielosen, verstandesmäszig belehrenden Trockenheit, sondern in einer von starkem Willen geleiteten, alles Sein durchdringenden Gefühlskraft'.

Met inachtneming aldus der voorwaarden ten aanzien des spelers, der beperkingen ten opzichte der vrije wedergave en bovenal van den geestelijken inhoud van het werk, kan niet alleen maar moet m.i. een poëtische duiding en in verband daarmede een subjectieve, eventueel van den traditioneelen stijl afwijkende vertolking geoorloofd geacht worden - Trouwens ook zijn algemeen beginsel kan Pembaur staven met uitlatingen, die Beethoven zelf herhaaldelijk gedaan heeft.

'Vor allem sei wieder auf A. Schindler verwiesen, der sagt, Beethoven hätte im Jahre 1816, da eine Gesamtausgabe seiner Kompositionen im Werke war, die Absicht gehabt, bei allem, wo es noch nicht geschehen, den gedanklichen Inhalt anzugeben. F. Ries erzählt: Beethoven dachte bei seinem Komponieren oft einen bestimmten Gegenstand, obschon er über musikalische Malereien häufig lachte und schalt, besonders über kleinliche der Art. Auszerdem sind noch einige Aeuszerungen Beethovens selbst in dieser Sache besonders beachtenswert. Zum theoretischen Lehrbuch für Erzherzog Rudolf notiert Beethoven: Viele behaupten, jeder Minorsatz müsse notwendig auch ebenso endigen. Nego! Im Gegenteil finde ich, dasz eben in den weichen Tonleitern die grosze Terz am Schlusse von herrlicher, ungemein beruhigender Wirkung sei: Auf Leid folgt Freude, auf Regen - Sonnenschein. Ist mir doch dabei zumute, als wenn ich zum milden Silberglanz des flimmernden Abendsterns aufschaue'. Im Jahre 1815 sagte er zu dem englischen Pianisten Charles Neate, als er mit ihm bei Baden spazieren ging und von der Pastoral-Symphonie sprach: 'Ich habe immer ein Gemälde in meinen Gedanken, wenn ich am Komponieren bin, und arbeite

nach demselben. Zu Luis Schlösser, dem späteren Darmstädter Hofkapellmeister, der als junger Musiker während seines Auf-enthalts in Wien in den Jahren 1822 und 1823 von Beethoven seiner Freundschaft gewürdigt wurde, sagte er: '*Meine Ideen kommen ungerufen, mittelbar, unmittelbar, ich könnte sie mit Händen greifen, in der freien Natur, im Walde, auf Spaziergängen, in der Stille der Nacht, am frühen Morgen angeregt durch Stimmungen, die sich bei dem Dichter in Worte, bei mir in Töne umsetzen, brausen, stürmen, bis sie endlich in Noten vor mir stehen*'.

De veroordeelaars van Pembaur's Beethoven-vertolking, de aanhangers van den Beethoven-trant en de verfoeiers der Beet-hoven-duiding zullen vreemd opzien bij zulke woorden! Tevens leeren ons deze uitingen, hoe verkeerd het is, in muzikale dingen te zeer aan conventie te hechten, en stijloverleveringen een overwegenden invloed toe te staan. Nog steeds verzet men zich in breede kringen tegen de 'moderniseering' der Matthäus-Passion, zooals die in de uitvoeringen onder Mengelberg hier te lande geschiedt, omdat men onder 'klassieke' muziek minder wil verstaan de eeuwiggeldende uitingen van klank, dan wel een kunst, wier inhoud en vormen bekend en vastgesteld zijn, die, wel groot en verheven is, maar geen geheimen meer bergt, geen nieuwe openbaringen meer kan brengen. Gelooft men werkelijk nog, dat deze stelling voor Beethoven opgaat? Dat men hem een plaats kan aanwijzen in een bepaald tijdperk? Is hij geen romanticus? Is hij niet modern? Wie onlangs de uitvoering der Missa-Solemnis bijwoonde en stom van schrik en eerbied de schier bovenmenschelijk-dwingende kracht op zich voelde aanstormen, kan niet meer twijfelen, dat deze eenige, die tegelijk een heerscher en een droomer was, nog steeds het grootste wonder der muziek is en boven allen en alles, boven richtingen en tijden leeft.

Is het niet een dwaasheid te zeggen: Gij moogt de Appasionata niet zoo vrij en wild en hartstochtelijk spelen, want dat druischt in tegen den 'Beethoven-stijl'. Speelde Beethoven dan zelf zoo 'klassisch abgerundet'? Men hoore, wat Pembaur ons hieromtrent vertelt: 'Von Beethovens eigener Spielart sind uns verschiedene Urteile überliefert. Während der eine sein Spiel rauh uud hart

nennt, ist der andere von seinem singenden Legato ergriffen. Während der eine über seine technische Leistungsfähigkeit in seinen besten Jahren staunt, bemerkt der andere schon in dieser Zeit Unsauberkeiten und den Mangel an Delikatesse in der Ausführung. Während der eine sein früheres Spiel als meistens fest im Takt gehalten bezeichnet, wundert sich der andere über seine Taktfreiheiten der späteren Jahre. Jedenfalls war Beethoven ein Spieler, dessen Vortrag ganz von der inneren Erregung abhing - kein Schönspieler, der die Leiden und Freuden des Daseins in denselben objektiven, langweiligen Ton kleidete, sondern ein Wahrspieler, der Streit und Frieden in der subjektivsten, naturwahrsten Art zum Klingen brachte.' En verder: 'Mit der vielfach auf Beethoven durchweg angewandten grauen, herben Klangfarbe kann hier der Darsteller nicht auskommen. Jean Jacques Rousseau sagt an einer Stelle seines Werkes: "Emil" oder "Ueber die Erziehung": Nicht der Mensch hat am meisten gelebt, welcher die höchsten Jahre zählt, sondern derjenige, welcher sein Leben am meisten empfunden hat. Beethoven war ein solcher Mensch. Obwohl äuszerlich verschlossen, war sein Innerstes doch jedem Einflusz gegenüber empfindlich...Nur wer sein Leben am meisten empfindet, und, wer, wie der heilige Franziskus von Assisi von seinen Jüngern verlangt, erst inwendig warm geworden ist, ehe er anfängt zu reden, der wird, die musikalische Begabung im allgemeinen und die instrumentelle im besonderen vorausgesetzt, den Tonschöpfungen Beethovens beim Vortrag das meiste Leben einhauchen können.'

Zoo is het. Waanzin lijkt het mij, den Geweldigen te meten met onderwijzers-maat. Moge, wie innerlijk rijp is, ieder op zijne wijze trachten den grooten Verbeelder te benaderen, want voor ons allen geldt nog steeds het zeggen van hem, die naast Beethoven onze grootste muzikale verrukking is:

'Beethoven begreift niemand so recht, er müszte denn recht viel Geist und noch mehr Herz haben und entsetzlich unglücklich lieben oder sonst unglücklich sein.'

Boekbeoordeelingen

De Vlaamsche Gedachte, No. 1. Uitgegeven door Leo Picard.

Leo Picard, oorspronkelijk bestuurder van het gentsche dagblad De Vlaamsche Post, begint met dit nummer de uitgaaf van een tijdschrift dat op ongeregelde tijden verschijnen zal.

Het program dat hij opstelt schijnt me het werk van een oprecht Vlaming die voor zijn volk het veilige en eervolle midden zoekt waar het zich naar zijn aard zal kunnen ontwikkelen.

Hij verlangt een België, onafhankelijk zoowel van Duitschland als van Frankrijk en Engeland, - onzijdig, en zonder de staatkundige eerzucht die het in moeielijkeden zou brengen met zijn buren en nopen tot éénmaking van de vaderlandsche ongelijksoortigheid.

Vlaanderen - zegt hij nadrukkelijk - moet geen staat op zichzelf zijn, maar in Vlaanderen moet de staat vlaamsch zijn. Evenzoo, natuurlijk, waalsch in het Walenland.

Deze wenschen, samen met de overtuiging dat Holland en Vlaanderen in hun taal en beschaving een gemeenschappelijk belang hebben, kunnen niet anders dan hartelijk door ons gedeeld worden.

Alleen zouden we verlangen dat met nog grootere beradenheid België als het staatkundig feit beschouwd werd, waarmee Vlaanderen nu eenmaal heeft te rekenen. De vlaamsche schuwheid tegen België is zeer verklaarbaar: toch helpt stoutmoedig aangrijpen van het onvermijdbare meestal beter dan wantrouwend raken. Zelfs brandnetels hoeven geen pijn te doen en men maakt er prachtige vezels van.

Al sedert vele maanden heeft menigeen hier te lande het een fout geacht, dat Vlamingen die een afscheiding van België niet wenschten, het gedurende de oorlog tot een breuk lieten komen met de belgische regeering. Het is waar dat zij het ontstaan van die breuk aan die regeering wijten en niet aan hun eigen handelingen. Het zou dwaasheid zijn daarover te twisten. Wij Hollanders hebben daar ook het recht niet toe. Maar het blijft verwondering wekken dat zij, dat juist Vlamingen, niet alles gedaan hebben wat zij konden, om die breuk te vermijden, dat zij niet in het vasthouden aan de regeering, en in het voorkomen dat Walen zich tusschen hen en de regeering indrongen, een eersterangs vlaamsch belang gezien hebben.

Het is dat nog altijd en wij kunnen niet beter doen dan hopen dat de vlaamsche voorlieden de noodzakelijkheid die België voor hen is, vrijwillig zullen inzien, aanvatten en behandelen.

A.V.

***Dr. H.P. Berlage en zijn werk*, door K.P.C. de Bazel, Jan Gratama, Dr. Jan Kalf, I.E. van der Pek, R.N. Roland Holst, J.F. Staal Jr., Dr. Albert Verwey, Prof. Dr. W. Vogelsang, met 164 afbeeldingen buiten den tekst en een portret. Rotterdam februari 1916, W.L. en J. Brusse's Uitgeversmpij.**

Ziedaar een kind van veel vaders. Behalve de genoemde heeft ook S.H. de Roos eraan meegewerkt. De gelieele versiering en verzorging, alsook het portret, zijn aan hem te danken. Een (helaas te onvolledige) lijst van Berlage's geschriften werd door Tiddo Folmer toegevoegd.

Het werk bevat, na een opstel over Berlage's denkbeelden door Albert Verwey en eenige aforismen van J.E. van der Pek een beschouwing over Berlage's werk door Jan Gratama, enkele bladzijden over zijn stedenbouw door K.P.C. de Bazel, een artikel over zijn meubelen door J.F. Staal Jr. en een bepaling hoe Berlage zich verhoudt tot de architecturale Beeldhouw- en Schilderkunst door R.N. Roland Holst, terwijl Prof. Vogelsang de ontwikkeling in Berlage's werk gadeslaat en een saamvattende karakteristiek -

door Jan Kalf geschreven - hem als bouwmeester in een overgangstijd kennen doet.

Een uitvoeriger bespreking hopen we in een volgend nummer te kunnen opnemen. Hier sta alleen, van de laatste schrijver, die in het ontwerpen van dit boek, als we ons niet vergissen, de eerste was, de slotbladzijde, waarin het beeld van de gehuldigde bouwmeester ons duidelijk en beminnelijk tegentreedt.

'Bouwmeester in een overgangstijd - is Berlage een wegbereider en voorlooper geworden, omdat hij, zonder in ostentatief modernisme gemakkelijk succes te zoeken, niet alleen, passief, de woeling van het wisselend getij heeft ondergaan, maar ook, actief en in steeds sterker groeiende bewustheid, de voorwaarts-stuwende krachten van zijn tijd bleef onderkennen en scheiden van den terugvoerenden stroom. Zijn houding is daarbij vooral er een moeten wezen van gestadig zelfbedwang. Hartstochtelijk van aard en in zijn kunst eer naar het uitbundige dan naar het gebondene geneigd (zie zijn vroegere fantasieën en ontwerpen), heeft hij voortdurend zichzelf moeten herzien en overwinnen. En het is ongetwijfeld die sterk-betoomde hartstocht, die zijn beste werk zoo volop levend en boeiend maakt. Iets van het stugge van den hollandschen puritein is er daarom ook wel in gebleven, maar de kunstenaar-in-hem kon toch zelfs voor de zachte en stille ontroering van rustieke schoonheid hem ontvankelijk houden.

Minder groot in bereiken dan de meesters uit bloeiende kunstperioden, staat hij ons dan toch nader, omdat hij, in zijn moeilijk werk van altijd weer opnieuw beproeven, ons voller menschelijk lijkt.

Zoo gaat de door zijn werk gewekte vereering ten slotte uit naar zijn persoon.

Berlage is geen "gezelschapsman", al lijkt hij niet hoekig! Zijn open gelaat heeft een zachtmoedigheid, die tegemoetkomend schijnt, maar zijn mond, die dikwijls blijft zwijgen, stelt dan te leur. Hij is een in zichzelf vervulde, die meer en liever naar de vergezichten van zijn verbeelding kijkt, dan naar de wereld

om hem, nog zoo ver van zijn streven àf. Er ligt in zijn oogen een zachte melancholie.

Hij spreekt niet heel makkelijk, zijn betoog is soms eer vaag dan helder, en door tegenspraak wordt hij wel aan het wankelen gebracht, omdat een licht-ontvankelijk gemoed hem voor alle bewogenheid en twijfelingen gevoelig houdt.

Zoo maakt hij niet op het eerste gezicht den indruk van een sterke, maar onthult aan langer oplettendheid de ingekeerdheid in zichzelven, die de on-overwinnelijke kracht van kunstenaars en mystieken is. En tusschen het zakelijk werken door aan zijn reëele bouw-opdrachten, vordiept hij zich telkens opnieuw in ideale ontwerpen voor monumenten van grootscher strekking, dan die, waarvoor de moderne tijd hem om verwezenlijking vraagt. Niet alleen om in zulke geheel doorwerkte projecten voller vrijheid te kunnen geven aan den scheppingsdrang, dien hij in zich draagt, maar ook en vooral omdat hij aan een toekomst gelooft, waarin de geestelijke behoeften weder krachtiger dan de louterstoffelijke zullen zijn, en de architect zijn beste krachten zal kunnen wijden aan grootsche gebouwen voor de diepe verlangens van de menschelijke ziel. Dit werkzaam idealisme maakt dezen bouwmeester uit een tijd van overgang tot geleider naar een schooner samenleving'.

* * *

De Wonderbouw der Wereld, de Grondslagen van ons Sterrekundig Wereldbeeld populair uiteengezet, door Dr. A. Pannekoek, met 5 portretten, 138 figuren en sterrekaarten in den tekst en 2 uitslaande kaarten van den dierenriem. Amsterdam, S.C. van Looy, 1916.

Deskundigen zullen dit boek naar waarde beoordeelen, leeken kunnen niet anders dan uitdrukking geven aan hun dankbaarheid. Vooral zij die uit het bekende werk van prof. Kaiser hun kennis aangaande de sterrenhemel verkregen, zullen verrast en verheugd opzien als zij bemerken hoevee! geleidelijker hier dan daar die kennis hun wordt meegedeeld. De oudere schrijver beschouwde zijn lezer als een man die de hemelsche toestanden weten moest zooals de geleerden nu zagen dat ze

waren; - de jongere begrijpt dat die lezer begint met ze te zien zooals ze hem voorkomen en dat hij eerst langzamerhand tot de wetenschap van hun ware toestand kan worden ingeleid. De geleerden trouwens, zooals zij elkander door de tijden opvolgden, zijn ook begonnen met het aanvaarden van de schijn, hebben ook eerst gaandeweg en telkens meer doorgrond wat het wezen was. Zoo wordt het vervolgen van de natuurlijke ontwikkeling die nu nog de leek in zijn beschouwing van de hemel doormaakt tevens een doorloopen van de weg die door de eeuwen natuurvorschers en geleerden hebben afgelegd.

Het wekt bewondering dat dit werk met zulk een buitengewone klaarheid geschreven is, en dat het geschiedde in deze troebele oorlogstijd versterkt daar nog de indruk van. Het is daarenboven geen oppervlakkige klaarheid, die alleen uit een vermogen tot heldere meedeeling van gereedliggende gegevens volgen zou, maar eene die ontstaat uit een helder begrip van de beginselen waarnaar de schrijver onze kennis omtrent het heelal ziet opgebouwd. De grootste hoeveelheid verschijnselen op de eenvoudigste wijs voor het begrip saam te vatten, dit is de gedachte die hij bij die opbouw werkzaam ziet. Aarde en hemel, die eerst in onze voorstelling gescheiden waren, werden als zonnestelsel tot een geheel gemaakt. En ook toen waren nog ‘de bewegingen op aarde en de bewegingen in de wereldruimte twee geheel verschillende groepen van verschijnselen, die niets met elkander te maken hadden. De eerste groep werd door Galileï's wetten der zwaartekracht, de tweede groep door Kepler's wezen der planetenbeweging samengevat. Newton vereenigde ze tot één geheel, door de planetenbeweging tot een algemeene aantrekkingskracht terug te brengen, waarvan de aardsche zwaartekracht slechts een bijzonder geval is’. Een groot deel van het boek is dan ook een lofrede op Newton. De geest van deze engelsche natuuronderzoeker, zou men kunnen zeggen, spreekt tot ons door de hollandsche schrijver.

Of deze geest van vereenvoudigende saamvatting, die zonder twijfel wetenschap bevordert en voortbrengt, ook een wereldbeschouwing kan ontwerpen die meer dan onze behoefte aan klaarheid en orde bevredigt, - dit is een vraag die de lezing van het werk wel doet opkomen, maar die door de schrijver

niet wordt toegelaten. ‘Wetenschap doet niets anders dan systeem en orde in de menschelijke ervaring brengen.’ En anders dan wetenschap verlangt hij niet.

Zij het zoo. Onder de vele belangwekkende werken die de uitgever S.L. van Looy verschijnen deed, is dit zeker een van de meest welkome.

A.V.

De wijn van het geluk
Door
Nine van der Schaaf

(Vervolg en slot van blz. 105)

De kapitein en haar jonge vriend zag ik veel samen en ik wist dat de andere die de droomen schonk niet meer met haar gesproken had sedert de komst van Eveling. Het verhaal van Eveling en de droomen van de kapitein hoorde ik lang na deze eerste zeereis, ik ondervond destijds nog geen vriendschap van hen en ofschoon ik mijn heil zocht bij de passagiers, voor zoover deze toeschietelijk waren, leefde ik eenzaam en nadenkend en toen ik mij eens op een avond alleen op het dek bevond miste ik het gezelschap niet. Wel verwonderde ik mij dat de andere passagiers alle onzichtbaar waren, want het woei niet en de maan scheen, het was zoo licht dat er maar weinig sterren blonken. Bij de kajuittrap hoorde ik stemmengegons van beneden, ik maakte een langzame wandeling over dek en toen ik mij een keer omwendde zag ik dat toch een der passagiers naar boven was gekomen, ik herkende de vreemdeling in de grijze mantel en hij stond dicht bij mij. Ik ontstelde niet, want het leek mij zoo goed dat hij in deze schoone avond hier was, ik bleef weifelend staan en zag naar hem en voelde mij opgaan in bewondering voor hem, in vreugde over zijn nabijheid.

Hij sprak: ‘ik kom hier omdat je hier alleen bent deze avond, er zal geen der andere passagiers boven komen. Zie je daar die wolk die langzaam verschuift?’

Ik zag omhoog: er was maar één kleine wolk aan de groote

hemel en die dreef rustig voort, zooals de boot rustig over de wijde zee voortdreef.

Mijn metgezel hernam: ‘die wolk en de boot drijven tezamen naar eenzelfde plek daar ginds aan den horizon. Zie je daar in de verte niet de schittering van blanke rotsen? Die rotsen omgeven een eiland en naar dat eiland varen wij nu, de stuurman van onze boot slaapt omdat het zoo stil is, en ik ben de wakende stuurman’.

Ik zag het eiland grooter worden en luisterde naar 't zachte geruisch van 't water en wachtte af wat mijn metgezel mij verder zou meedeelen. Hij zei glimlachend: ‘je zult met mij dat eiland betreden maar eerst moet je mij een naam geven’. Toen noemde ik hem: schoonste van aardsche toovenaars, ik hoorde zijn heldere lach en voelde mij aangestaard door de weinige sterre-oogen, het was mij alsof ik vreemde, een eerste stap zette in een nieuwe wereld, maar terstond week die ontroering en zag ik sterren en zee opnieuw als oude bekenden, alleen mijn metgezel was een wondere nieuwe verschijning en het eiland waar we recht op aanvoeren was nu nabij en groot. Ik hoorde geen ander menschelijk geluid dan de stem van mijn metgezel; de passagiers en het scheepsvolk wisten niets van dit vreemd gebeuren en spoedig lag onze boot stil in een natuurlijke haven van het eiland en de wolk zag ik laag bij de horizon als een stille vogel met uitgespreide vleugels’.

‘Kom mee’, noodde mij de metgezel en wij stapten aan wal, wij meden de rotsen en liepen over een effen strook grond, een dorre grasvlakte. Het zeegeruisch week voor het zacht geluid onzer voetstappen, ik keek naar de rotsen, de verblindend witte toppen en schaduw- en lichtzijden, het leken mij reuzen in mantels gehuld, maar niets was beangstigend omdat mijn geleider rustig naast mij voortliep. Zijn grijze mantel was lichter dan de wolk en zijn blank gelaat niet hel blinkend als de rotsen.

Ik vroeg of er geen woning was op dit eiland en hij antwoordde dat wij er spoedig een zouden bereiken. Na nog eenigen tijd loopens zag ik voor ons een donkere hoogte, een steile rots en daarbij gekomen bleek er een deur te zijn die openging toen mijn metgezel aanklopte. Een flauw licht straalde van binnen uit, iemand kwam naar buiten die er uitzag als een

zeeman, hij bekeek oplettend de lucht en hij vond spoedig de kleine wolk bij de horizon. ‘Dat is een stormvogel’, zei hij.

Hij week weer naar binnen en wij tweeën volgden hem, hij verdween daarop in een schemerige ruimte en mijn metgezel voerde mij verder mee door een lichtere gang naar een groote tuin die een zaal geleek, want omhoog en terzij omgaven ons rotswanden, doch waar wij liepen was vruchtbare aarde en een overvloed van bloemen. Het was er licht als van een laat namiddaglicht, ik zag aan het einde der tuinzaal een groot gezelschap van jeugdige en oud-uitziende wezens bijeenzitten en rond hen bloeiden de schoonste bloemen. Zij waren een stil vreemd gezelschap, ik zag dat zij allen vleugels hadden en zij zaten sprakeloos bijeen, zij wendden zich traag om naar ons en keken elkaar daarna beteekenisvol aan. Een der zetels, uit rots gehouwen, die onbezet was, bleek bestemd voor mijn metgezel, hij zat daar midden de oudere ernstige wezens en mij werd een plaats ingeruimd op een klein terras waar eenige der jongsten bijeenzaten. Zij leken wonderschoone meisjes en hadden witte vleugels, mijn metgezel was als een koning, stralend van jeugd. De oudste der aanwezigen stond nu op, hij had donkergrijze vleugels, zijn gelaat was streng en donker doch somberheid was geen hier eigen, en dit stil bijeenzijn midden de schoonste bloemen sprak tot mij en werd mij duidelijk als een wonder groot en zeldzaam feest.

Nu werd de stilte verbroken door de stem van de oude die sprak: ‘Ons feest is geëindigd nu gij gekomen zijt, onze vleugellooze koning! Wij moeten elkaar spoedig verlaten, wij zullen in den komenden stormnacht moedig vaneengaan en verdwijnen in de gedaanten der menschen.’

‘Of in de gedaanten der aardsche bloemen’, zei een der allerjongste wezens met fijne lieflijke stem.

De oude met streng gelaat keek naar haar en ook mijn metgezel keek naar haar en zei: ‘laat zij het eerst vertellen van haar reis op aarde, zij is zoo jong en haar eerst ervaren wil graag tot woorden bloeien.’

De eerste spreker zette zich neer en leek nu een oud vroom man die ik meende wel eens op mijn reis gezien te hebben. Het meisje vertelde:

‘Ik leefde verborgen in een witte waterplant die in een stille vijver groeide en de bloem meende dat de wereld slechts één zomer bloeide omdat haar leef-tijd niet langer was; ik leefde zwijgend en onzichtbaar in haar en moest glimlachen om het dwaze begrip van tijd dat zij had. Zij was roerend schoon en bang dat haar schoonheid niet voldoende erkend zou worden want haar volle pracht duurde maar enkele dagen, en ik had haar lief en kon haar toch niets omtrent de groote wereld bijbrengen want mijn wijsheid zou haar ongerepte witte blaadjes geschaad hebben, zoo teer was zij. Daarom moest zij bang en ijdel haar korte leven doorleven; eens zagen haar alleen de kikvorschen, maar eindelijk op den laatsten dag van haar bloei kwamen wandelaars langs het water loopen en stonden stil om haar te bekijken. Ik zag de menschen aan en zij zagen de ijdele bloem en spraken woorden van bewondering en een hunner zweeg, want die zag mij, en van dien eene weet ik dat hij het beeld van de arme bloem in zijn hart bewaart.

Zijn vrienden besloten haar te veroveren, een bukte heel ver over het water terwijl een ander hem vasthield en zij werd afgeplukt. “Nu ben ik tot eeuwig leven opgeroepen”, zei de dwaze bloem in haar groote vreugde, zij wist niet dat ik in haar het eeuwige leven was. Zij stierf vóór haar tijd, haar bladeren verlepten nog op de wandeling en toen zij gestorven was vluchtte ik, zoo kwam ik al gauw weer hier terug.’

Een tweede der jongeren vertelde:

‘Ik leefde in het hart van een roode bloem, ik was een gevangene in haar. Ik hoorde de bloem fluisteren tot de koningin van haar rijk: “laat mijn bladen levend vuur worden, want ik wil dit witte wezen dat in mij is verteren!” De koningin gebaarde kalmte en ging voorbij, maar een tweede keer verhoorde zij snel haar wensch en de vlam verbrandde de bloem en gaf mij vrijheid.’

Een derde vertelde: ‘ik leefde in het hart van een bedroefd, ziekelijk meisje en ik leidde haar naar een goede fee die haar vroeg: “zou je niet liever in een rozeboom veranderen? Dan hoef je niet meer te lijden en je zou anderen vreugde geven!”

Het meisje zei verheugd dat ze het wel wilde, maar ze vroeg: waar zal ik dan te staan komen? Want hier aan de weg zou

ik geen rust hebben, de kinderen trekken alles af, eer 't bloeit!'

De fee antwoordde; 'ik zal je meenemen naar een stille tuin en ik zal zelf zorgen dat je nooit gebrek aan water hebt. Je zal een fijne gekweekte roos worden en de enkele menschen die daar komen zullen je rust niet verstoren.'

Het meisje sprak bedeesd nog: 'ik zou zoo graag de rozen zien die ik dragen zal.....'

De fee beloofde: 'één dag in elke zomer zal je het meisje zijn dat je nu bent en je zal naast de rozeboom staan!'

Nu was het meisje geheel tevreden en alles gebeurde zooals de fee beloofd had. Vele jaren is zij naar de rozen komen kijken en ik woonde in de rozeboom als zij er niet was, en als zij er was stond ik wachtend terzijde maar zij zag mij niet. Eens zag zij mij en beschouwde mij aandachtiger dan haar rozen, toen heeft zij voorgoed afscheid genomen van het aardsche en ik ben hier teruggekomen.'

Een vierde vertelde:

'Ik leefde in het hart van een man die veel in de wereld bezat. Hij had een vrouw en kinderen en meer dan één huis en overvloed van allerlei dingen die in 't menschenleven te gebruiken zijn. Hij was jeugdig en sterk en in zijn zinnenvreugde achtte hij zijn ziel weinig en ik was als een gevangene in hem en zag uit naar een machtige die mij verlossen kon. Eens ontmoette mijn meester een man die een machtig koning der zielen was en ik fluisterde: "red mij!" De koning antwoordde: "wees trouw." Toch wist ik bij die gelegenheid te ontvluchten en ik volgde ongemerkt de koning overal waar hij ging, hij was een eenzaam man. Nooit durfde ik hem mijn bijzijn openbaren, maar eenmaal zonk hij moedeloos neer en bedekte zijn gelaat met de handen toen hij weer opkeek zag hij mij naast zich staan. Hij glimlachte mij toe en ik voelde de blik van zijn heerlijke menschenoogen mij warm doordringen, toen ging hij heen en ik moest achterblijven, ik durfde hem niet langer volgen en wij kunnen slechts eenmaal op onze reis de ziel van een mensch binnengaan. Ik vond hem later weer in het doodenrijk, doch hij voerde mij vandaar en gaf mij een schoone aardsche gedaante, ik werd een prachtige bloem. Mijn vroegere meester

was inmiddels oud geworden en hij kwam eens bij de plek waar ik stond, hij hield niet met teederheid van bloemen doch hij had er een noodig omdat zijn dochter hem die gevraagd had, daarom plukte hij mij af. En toen hij mij droeg beving hem een vreemde ontroering; in den nacht daarop openbaarde ik hem in den droom hoe ik woonde bij hem in zijn jeugd en hem later ontvlucht was, maar hij vergat die onbegrepen droom, alleen de ontroering die hem trof toen hij mij als bloem afplukte vergat hij nooit meer.'

Ik luisterde naar de verhalen der schoone wezens en hoorde slechts flauw hoe de wind aanwon buiten; het geruisch van een wiekslag deed mij soms opkijken en dan zag ik hoe een der wezens wegvluchtte uit de kring. Eenmaal bij een vernieuwde windvlaag gingen er vele tegelijk heen, zij spreidden hun vleugels traag uit doch hun voeten snelden over de aarde-vloer en aan 't einde zweefden ze en in gedachte zag ik hun snelle vlucht daarbuiten over de wijde zee.

Maar er bleven er steeds nog vele rustig bijeen en de verhalen volgden elkaar op zonder tusschenpoos.

Een vijfde vertelde:

'Ik leefde in het hart van een vroolijk jonkman, ik was geen gevangene, ik mocht als een vogel opstijgen, ik mocht zijn gansche ziel bewonen en hij luisterde naar mij. Hij zei tot zijn vrienden dat hij vreemde en heerlijke droomen had, hij was arm doch hij voelde zich niet arm zoolang hij gezond en krachtig was. Maar hij werd zwak en lijdend, toen kwam er een eind aan zijn vroolijke leven, en ik woonde heel stil binnen in hem, het werd donker en triest in hem. Ik werd een gevangene, ik kon niet meer opstijgen, ik hoorde geen lied meer en in 't donkerste van den nacht ontvluchtte ik hem. Toen ik naast hem stond en mijn vleugels uitspreidde maakte ik de nacht licht voor hem en toen hij zijn oogen opsloeg zag hij mij en zijn ziel was vol nooitgekende vreugde en tegelijk vol smart. Heel de nacht toefde ik naast hem doch bij het schemeren van de morgen zei hij weemoedig glimlachend: "je hebt mij verlaten en je kunt niet meer als tevoren in mijn hart wonen. Zullen wij nooit meer tezamen zijn?"

"In het doodenrijk," troostte ik hem en dan moest ik weg-

vliegen en treurend zwierf ik rond het huis en stil verlangend lag hij daarbinnen tot het sterfuur kwam.'

Een zesde vertelde:

'Ik leefde lang onzichtbaar in een boom, ik moest als hij heel den winter slapen en heel den zomer waken. Ik luisterde naar de wind en ontelbare jaren gingen voorbij, de boom groeide en kwam tot volle grootte en toen ik eens op een lente ontwaakte voelde ik mij moedeloos omdat het leven zoo eentonig was in den boom. Ik klaagde tot hem: 'de wind kan mij niet meer bekoren, ik heb herinnering van zooveel zomers en ook deze zal weer gelijk worden aan de andere, ik wil nu ook in den zomer slapen, ik wil slapen tot het einde toe.'

De boom ruischte een beetjè met het jonge groen in de lentewind en ik sliep ongemerkt weer in. Er kwamen vogels en die zongen aldoor hetzelfde wijsje, ik hoorde het in den droom, doch slechts een enkele keer, het klonk nu alsof het een lief verlangen was, een keer in den morgen en dan heel veel later; tegen de avond nog eens weer. Ik werd in de lente niet wakker maar eens in de zomer ontwaakte ik, toen was alles stil, ik zag omhoog en daar vlogen eenige van mijn zusters heel klein in de verte voorbij en ik zag omlaag op het mos een reiziger zitten. Ik vroeg hem wie hij was en hij schrikte op van mijn stem en keek omhoog maar hij zag mij niet.

Hij at zijn brood en nadat hij hiermee klaar was stond hij op en wilde heengaan; ik vroeg hem waarheen hij ging en hij schrikte opnieuw, maar omdat hij niemand zag geloofde hij niet dat hem die vraag gold. Toen hij heenging trilden mijn vleugels, maar de boom hield mij gevangen, ik kon hem niet volgen. Ik sliep daarna niet meer, ik luisterde naar de overbekende liedjes der vogels en speelde met de wind en toen het herfstrood de bladeren van den boom kleurde beving mij liefde zooals ik nooit gekend had, mijn armen omstrengelden krampachtig de takken van de oude boom, zoo beminde ik hem al de schoone stille herfstdagen. Doch tegen de winter, toen hij slapen ging bleef ik wakende en ontvluchtte hem, ik zei bij het heengaan eenige keeren: 'vaarwel lieve oude boom!' - Ik zocht den reiziger over de geheele wereld, eindelijk vond ik hem in een ver land, hij zat ook daar in een bosch zijn brood

te eten, maar nu was het koud en hij had het moeilijk in den winter.

Ik was nu zichtbaar voor hem en ik vroeg: ‘zullen wij hier een vuurtje maken?’ en toen hij mij verrast aanstaarde tooverde ik een vuur voor hem.

Ik vroeg: ‘zal ik je lekkernijen aanbrengen die je nog nooit in je leven zag?’ en hij knikte toestemmend en vol verlangen. Nadat ik dit gedaan had vroeg ik: ‘wil ik je een huisje bouwen waar je beschut bent tegen regen en sneeuw en waar je voor altijd in kunt wonen?’

‘Neen neen, niet voor altijd,’ zei hij haastig, ‘ik ben in vrijheid oud geworden, ik wil mijn vrijheid behouden’. En hij lachte luid toen ik hem vertelde dat ik meer dan honderd jaar in een boom had geleefd.

Ik werd boos en sloeg met mijn vleugels en zei: ‘wil je mijn snelle vlucht zien, ellendig mensch? Ik kan opstijgen en naar de verste wolken vliegen in een ondeelbaar oogenblik!’

Zijn gezicht betrok en hij klaagde: ‘wil je mij nu al verlaten? Ik was gelukkig toen ik je zag, ik heb nooit in mijn leven zulk een wezen gezien als jij bent en zooveel goeds genoten.’

Ik zweeg verder en bleef bij hem en terwijl hij mij aanstaarde ging zijn ziel open en hij wist zonder dat ik het hem had medegedeeld de geheimen van mijn bestaan. Hij vroeg ontroerd: ‘wil je in mijn ziel wonen?’

‘Ja,’ antwoordde ik vol verlangen en ik ging zijn ziel binnen en zwierf met hem door de wereld.’

Toen dit verhaal uit was hoorde ik eenigen tijd niets dan de wind buiten, ik zag de laatste gevleugelden op één na heengaan, zij bewogen zich onhoorbaar. Die eene die nog bleef was hij die er uitzag als een oud vroom man, hij zat naast mijn metgezel en glimlachte vreemd. Hij keek even rond alsof het hem ontgaan was dat alle anderen de tuinzaal reeds hadden verlaten, maar hij bleef in zijn vleugels gedoken rustig zitten. ‘Mijn verhaal is het droefst, - komt het laatst’, zei hij na een pauze. ‘Luister!’

‘Ik was een donkere geest toen ik mijn laatste reis aanving, ik veranderde mij in een zwarte vogel of ik was de schaduw van een boom die over een maanverlicht pad lag. Ik was de

donkere rook die bij dag uit een vroolijk vuurtje opstijgt of de wolk die bij avond fonkelende sterren bedekt. Maar ik kon niet vervliegen als rook of wolken, ik bleef mijzelf hoe grillig ik ook van gedaante verwisselde. Ik was schuwer dan de andere geesten en bleef ver van de menschenzielen die ik liefhad, ik wilde slechts komen als een dringende stem mij riep. Ik ontmoette eens op een buitenweg tegelijk een man en een meisje en een zangvogel, voor geen hunner was ik toen zichtbaar en ik bleef in nabijheid van den zangvogel, ik was een paar uur later de avondwind die hem opschrikte van de tak waarop hij te slapen zat, hij zong een ver-klinkend weemoedig lied en stierf in den komenden nacht.

Nu ging ik naar het huis waar de oude man en het meisje woonden, zij waren allebei wakker want de oude man was ziek en had van zijn kleindochter verzorging noodig, hij zag mij niet maar het meisje scheen te merken dat er iemand binnen was gekomen en toen de oude man even sliep vroeg ze: ‘Kom je om mijn grootvader van me weg te halen? Dat is wreed want dan blijf ik heel alleen over.’

Ik fluisterde tot haar: ‘Je grootvader zal binnenkort heel gelukkig zijn!’ Maar het meisje zei: ‘ik wensch dat je naar buiten gaat en hier niet meer binnenkomt!’

Ik verliet de woning en zij waakte dien nacht en nog een dag en een nacht bij haar grootvader en bedacht al het goede dat hij haar gedaan had en haar liefde voor hem werd heel stil en groot. In dien tweeden nacht stierf hij en hij stierf vredig en gelukkig door de groote liefde van het meisje. Daarna kwam zij bij vreemden die niet van haar hielden en ik hoorde haar vaak klagen dat zij zich zoo alleen voelde. Ik bleef in haar nabijheid en verscheen haar eindelijk in deze gedaante van ouden man, ik zei tegen haar: ‘je bent niet geheel alleen want ik zal al je leed deelen en als je hart geheel moedeloos is zal ik je verschijnen als een trouw vriend.’

Zij herkende mij aan mijn stem als degene die haar had toegesproken in den nacht voor haar grootvader's dood en zij sprak: ‘misschien maak je dat ik gauw sterven zal, maar dat wil ik wel en ik geloof dat ik nu nooit meer zoo alleen zal zijn als ik geweest ben sedert grootvader's dood. Blijf bij mij!’

Maar ik week van haar want ik wilde niet dat zij te veel aan de dood zou denken. En zij stierf niet, zij werd groot en verwachtte veel geluk van een jongen man die zij liefhad. Maar als ze alleen was zei ze wel eens bij zichzelf: het is vreemd maar ik geloof niet dat ik gelukkig zal worden! Geduldig wachtte zij maar de jonge man beminde een ander en zij moest toezien dat hij met die andere trouwde en niet met haar. Daarna trok zij de wereld in en leerde de zieken te verplegen, men waarschuwde haar dat het zoo treurig zou zijn om veel leed en ellende te aanschouwen, maar zij was 't meest bang voor de eenzaamheid die haar deel zou zijn als zij bleef in nabijheid van den geliefden man die met een ander gelukkig was.

Nu ontmoette zij heel veel menschen en werd ouder en vergat langzamerhand haar oude smart. Als zij een enkele keer in haar drukke arbeidsleven aan zich zelf was overgelaten voelde zij een nieuw verlangen in haar hart en zei bij zichzelf: in mijn hart is een nieuw lief beeld dat ik nooit zie als ik onder de menschen leef, de vele menschen om mij heen! Zij schudde haar hoofd over zichzelf en droomde toch van geluk en dacht: het is of mijn jeugd terugkomt!

Eindelijk ontmoette ze een oud ernstig man en een levenslustige jongen die zijn zoon was; zij kreeg terstond die man lief en voelde zich als een moeder tegenover zijn zoon. De man merkte op dat zij zooveel van zijn jongen hield en vroeg haar ten huwelijk om voor dien een goede moeder te hebben; op haar liefde voor hem zelf gaf hij geen acht. Zij trouwde met hem en voelde zich heel gelukkig, maar haar geluk duurde kort want zij zag spoedig in dat zij door haar man niet bemind werd en de jongen wou niet deugen en bleef haar bovendien behandelen als een vreemde. Zij werd in haar hart diep treurig, doch opeens viel de jongen ziek en zij vergat daarvoor haar eigen leed, zij verzorgde hem en waakte geduldig bij hem zooals ze ontelbare keeren had gedaan bij anderen. Op een nacht werd hij plotseling wakker en zei: ‘ik geloof dat je een toovenares bent en dat ik ziek ben geworden door jou schuld!’

Toen weende ze en stond op van het bed en snelde naar een nabijzijnde kamer om daar haar smart te luchten. Zij klaagde dat zij eenzaam en ellendig was en ik kwam voor de

tweede maal zichtbaar in haar nabijheid; zij herkende mij en werd kalm. Zij sprak weemoedig: ‘je bent mijn vriend, maar je ziet oud en armelijk, je hebt mij nooit geluk kunnen geven, je bent oud en lief en ik ben nu al gauw zoo oud en levensmoe als jij!’

Ik antwoordde: ‘ik ben oud als de smart maar ik ben niet levensmoe! Heel veel jaren heb ik met je al het leed van een moeilijk leven gedronken, van nu af zal je mij niet meer in deze gedaante zien. Ik ga nu naar de vogels in de bosschen, ik wil wonen in de ziel van een zangvogel: opdat zijn lied droef en schoon klinkt voor menschen’.

Zij sprak: ‘dan zal ik nog eenzamer zijn dan voorheen in dit huis waar niemand mij lief heeft. Ik was gelukkig toen ik zieken verpleegde die mij dankbaar en genegen waren om mijn zorg, maar mijn hart was rusteloos, ik wou vrouw en moeder zijn’.

- ‘Toch ben je de toovenares die de jongen ziek heeft gemaakt, al wist je het niet’, zei ik tot haar.

‘Hij is slecht maar hij sprak waarheid. Je treurigheid heeft een groote vreemde macht en je blijdschap zou een nog grooter macht hebben’.

Zij richtte zich op uit haar moedelooze houding en een groote verandering kwam over haar. ‘Heb ik zooveel macht waarvan ik heel niet weet?’ vroeg ze peinzend. En mij aanziende in vreemde vervoering sprak zij: ‘doe je laatste werk aan mij eer je heen gaat. Laat deze laatste liefde levend blijven in mij, laat al de goede krachten van mijn ziel levend worden, nu vraag ik geen ijdel geluk meer, ik vraag voor mijn ziel een onbluschbaar vuur!’

En ik heb haar de schoonste en sterkste liefde gegeven die een menschenhart bezitten kan.’

Mijn metgezel wenkte mij om op te staan en wij liepen met ons drieën de tuinzaal uit. De zeeman opende en sloot de deur voor ons en buiten gekomen had, eer ik het merkte, de laatste gevleugelde ons verlaten. Ik zag hem op eenigen afstand vliegen als een groote donkere vogel; wij tweeën liepen zwijgend de weg terug naar de boot, terwijl de wind ruischte om ons, en nadat we de boot bereikt hadden en deze wegvoer verdween

het eiland onder de hooggolvende zee. Wij waren weer tezamen op 't dek als voor onze tocht en bij de horizon zag ik de wolk, maar het kon ook de donkere gevleugelde zijn, ik sprak over hem tot mijn metgezel en deze vertelde mij: ‘hij beleeft nu de laatste dagen van zijn donkerheid. Daarna zal hij de macht hebben een witte vlinder te worden en te leven in de zonneschijn’.

Van de passagiers hoorde ik hoe enkele hunner, in den vooravond op 't dek bijeen, zich plots nabij een onbekende haven zagen. Hun gesprekken staakten, zij dachten plots elk voor zich en wisten alle hoe het ongerijmd was dat zij reeds nu een haven zouden bereiken. Het bootsvolk, op een ander gedeelte van 't dek bezig, scheen de nabije kust in 't geheel niet te zien. Zij alleen zagen hoe de boot recht aanvoer op een vreemde groote stad, helder belicht in het laat zonlicht, en de boot gleed snel en onhoorbaar over een effen donkere zee en voer dan met onverminderde vaart tusschen de boorden van de haven; weldra bevonden ze zich midden in de stad op een breede rivier, de stad was doodstil, doch het opgestuwde water bruiste met vreemd zangerig geluid om het snelle vaartuig.

Een onbewoonde stad leek het en zij keken naar de gebouwen en straten in spanning of eenig wezen zich bewegen zou en getuigen van het leven in deze tooverstad. Maar niets bewoog eerst. Eindelijk werd van een der huizen een raam opengeschoven, juist waar zij voorbijvoeren en in de opening verscheen iemand: zij herkenden de zonderlinge reiziger die zij eerst voor de minnaar der kapitein hadden aangezien en die in gewone omstandigheden met hen aan boord was. Hij strooide eenige prachtige witte bloemen om de voorsteven van de boot en toen de reizigers hem in doodshuivering aanzagen groette hij afgetrokken en zonder glimlach.

Terstond daarop was het vizioen verdwenen. Zij bevonden zich opnieuw op de wijde zee, de schemer was een weinig toegenomen, de horizon aan de westzij nog duidelijk en ver, en geen kust zichtbaar. Nu eerst spraken zij over hetgeen zij gezien hadden en zochten de verklaring verschillend, doch de komende nacht bracht storm en nu beschouwden ze alle het vizioen als een slecht voorteeken. Daar de storm een paar

dagen en nachten nog duurde en heviger werd raakten zij geheel vertrouwd met sombere doodsgedachten; de stad van het ander werelddeel die zij voor den storm nabij achtten omdat zij reeds verweg het grootste gedeelte van de reis hadden afgelegd, achtten zij nu een onbereikbaar ding, een wonderbekoorlijke plaats in de verre veilige wereld, en vreemder dan de tooverstad. En toen zij dadelijk na de storm ongedeerd de haven bereikten vroegen zij zich een oogenblik af of de bekende volte en lawaaiige geluiden die zij nabij kwamen soms bedrieglijke verschijnsels waren; dan keerden ze terug tot hun natuurlijke stemming en stelden op gewone wijze belang in de dingen die hun omgaven. Bij het verlaten der boot zochten enkele blikken met schuwe bevreemding naar de eene passagier die men voorvoelde na deze reis nooit te zullen weerzien, maar hij was toen niet op 't dek aanwezig, hij verliet de boot eerst nadat allen zich reeds een tijdlang verwijderd hadden.

Ik was in nabijheid van de boot gebleven tot ik hem over de steiger zag loopen en opgaan in de stadsmenigte; eerst daarna begaf ik mij eveneens verder de stad in en verloor hem spoedig uit het oog.

Vele dagen later wandelde ik tegen de avond op een buitenweg vlak bij de stad, ik had mij in die dagen vaak overgegeven aan droomerijen betreffende 'tgeen blinkt en kostbaar en weelderig is in de wereld, ook had ik een groot deel van mijn bezit geofferd aan mooie kleeren en andere versiersels. Ik had ijdele teedere droomen gehad van schoonheid en wellust en nu tegen de avond liep ik zonder droomen doch ik zag de stad nauwelijks, ik zag de mooie avondlucht en mijn begeerte was thans niet naar wellust of schittering maar naar de dingen die ijler en vreemder zijn dan wellust.

Toen ontmoette ik eensklaps op mijn weg de metgezel weer, hij kwam van de stadskant en droeg nu een blauwe mantel en aan elke hand voerde hij een mooi wit paard mee. Hij was dezelfde maar leek nog jeugdiger, hij glimlachte mij toe en sprak mij aan als een oude bekende, toch kwam het mij voor dat hij niet meer wist van onze gezamenlijke reis over zee. Hij sprak droomerig: ‘een fijne prinses ben je nu en ik ben de zoon van de avondhemel, nu kunnen we samen verder reizen.’

Ik zag hem aan en zei: ‘de zoon van de avondhemel heeft oogen die de lange blijde dag weerspiegelen. Zie in de mijne, wat zie je daarin?’

Hij keek mij opmerkzaam aan en antwoordde ernstig: ‘ik zie daarin een groot verlangen naar de minnaar die je nog niet hebt gevonden.’

‘Vergeet wat je gezien hebt,’ hernam ik verschrikt en haastig. ‘Ik zal heel graag met je reizen gaan.’

Nu besteeg ik een der paarden en hij het andere en wij verwijderden ons in snellen rit van de stad, wij draafden door groote donkere bosschen en vonden aan het einde daarvan een vaal avondlicht en toen het eindelijk nacht werd hielden wij halt en sliepen in onder de boomen want het was zoel zomerweer. De volgende morgen vingen wij onze tocht weer aan, wij draafden urenlang in één richting voort en toen ik mijn metgezel vroeg waarheen onze reis ging antwoordde hij dat wij zouden trekken van zee tot zee, heel het wijde werelddeel over. Hij was droomerig en sprak weinig doch hij voerde mij elke dag in een nieuwe wereld, ik zag bergen en meren en bosschen en bloemen en vreemde menschen die met bewondering naar onze witte paarden keken en ik had de vele schoonheid die ik aanzag droomerig lief. Ook leerde ik mij met mijn paard onderhouden, ik geloofde dat het al mijn lust en onlust verstond en ik verstond zijn onstuimig en volhardend voorwaartsgaan, het fiere en blije begin des morgens en de weifeling als de zon daalde, het verlangen naar rust na de rustelooze dag. Mijn metgezel was een toovenaar die ons alles verschafte wat wij onderweg noodig hadden, wij aten de heerlijkste vruchten en droegen smettelooze kleeren en de menschenoogen die ons onderweg aanstaarden zeiden mij altijd: ga voort, nog verder voort, want hier is het geluk niet dat gij zoekt! En mijn hart antwoordde: ik wenschte wel altijd zoo voort te rijden, op een wit paard, op een wit paard....

Wij reisden ontelbare dagen maar eindelijk toen wij even uitrustten meende ik een vaag gerucht te hooren dat mij denken deed aan het geruisch van de zee, ik ontstelde doch sprak mijn vermoeden niet uit. Ik voelde dat het einde van deze heerlijke reis nabij was en het was koel om ons heen zooals op deze

tocht nooit tevoren. Mijn metgezel zag wel dat ik ernstig en triest gestemd was en hij glimlachte mij bemoedigend toe doch hij sprak uit wat mijn gedachte was: ‘wij zullen niet lang meer tezamen zijn, de zee is nabij!’ En toen ik klaagde dat het koud was troostte hij mij en zei dat hij hier in nabijheid een huis wist waar wij de komende nacht konden doorbrengen; weldra stonden wij op om ons daarheen te begeven.

Tegen de avond kwamen wij aan een bosch waar de boomen tamelijk verwijderd van elkaar stonden en groote kruinen droegen; de hemel was helder en ik hoorde het geruisch der zee niet meer, een geheimzinnige zachte muziek was om ons, dan ver dan dichtbij, als van verre speelklokken, en onzichtbare belletjes in de kruinen der boomen rondom ons. Een enkel huis was in de verte tusschen de stammen zichtbaar, wij naderden dit huis en het bosch werd allengs minder eentonig, wij kwamen langs bebloemde heesters en grasvelden en het zilvergeklank ontroerde mij als iets dat vergankelijk was en nooit volkomen te verstaan en de groote boomen, die nog alle gelijk zwaar en donker waren, verdiepten mijn ontroering: ‘voorbij’ zeiden de boomen en ‘niet weeromkomen.’ Maar het huis dat duidelijker zichtbaar werd was lief en kleurig en reeds van ver raadde ik de bekoring van een heel weelderige bloementuin die midden in het bosch was en het huis omgaf.

Wij bereikten den tuin en een vijver lag voor ons waar een witte vogel kwam opduiken uit de verborgen diepte en voor onze oogen vredig en droomerig over het vijvervlak dreef; er was een bank dicht bij die vijver waar wij ons neerzetten en uit het huis kwamen vage zoete geluiden van zangstemmen. Maar ook een donkere vrouwengedaante naderde ons, zij liep langs den rand van tuin en bosch en toen zij nader kwam zag ik een gelaat dat vreemd was aan de bekoring van deze avond. De vrouw liep onhoorbaar en zette zich naast mij neer zonder dat mijn metgezel haar bemerkt had; hij en ik waren kinderen vol verwachting en hij sprak, in verrukking heenwijzend naar het huis: ‘wij zullen daar aanstonds binnengaan en al grooter wonderen zien.’

Doch de vrouw naast mij sprak somber: ‘ik zal daar deze avond niet binnengaan.’

Toen werd de witte vogel zwart en het huis verviel tot een donkere ruïne. De tuin werd leeg en kleurloos, alleen de bloemen dicht bij ons bleven stil voortbloeien.

Mijn metgezel scheen terstond de verdwenen dingen te zijn vergeten, hij tuurde nu droomerig naar de nabije bloemen in avondlicht, plukte een af en zei: ‘ik staarde naar de verte, naar ik weet niet welke dingen en zag deze bloemen nauwelijks. Nu ik ze zoo zie weet ik een wereld van schoonheid in haar.’

En toen de bloem zoo werd toegesproken sloot zij zich. Het was zomerzoel om ons heen doch een suizende wind kwam plots van achter uit het bosch, nu keek mijn metgezel op uit zijn gepeins en zag de vrouw die naast mij zat. Maar de vreemde lette op hem niet en ving aan tot mij te spreken, haar stem was bewogen van ingehouden hartstocht.

- ‘Ik ben oud en mijn begeerte was de huivering van de liefde. Je bent eindelijk aan deze vijver gekomen waarin mijn leven vergleden is, luister nu. De nachtfee bleef eenmaal heimelijk waken in het daglicht en in den namiddag was het water van deze vijver effen en helder en zij zag in dat spiegelvlak haar betooverende schoonheid en zij ging aan de rand van de vijver zitten en bleef daar alleen tot laat in de avond. Toen kwam een meisje bij haar, ontstelde van haar en vroeg dan: ‘zend mij niet weg en wees niet hard tegen mij. Ik zoek hier een plaats want mijn minnaar zal hier komen om mij te ontmoeten.’

Het meisje ging dicht bij de nachtfee zitten en deze antwoordde niets, doch toen de andere al langen tijd daar zat trachtte zij ongemerkt haar gelaat en gestalte nader te onderscheiden. Maar het was te donker en daarom tooverde de nachtfee een lichtglans op het water en toen het meisje verbaasd daar heen keek verlichtte haar die glans en de nachtfee zag haar duidelijk. Die sprak nu tot haar: ‘ga met mij een wandeling maken door de bosschen! - vóór het licht van de dageraad schijnt zullen wij weer hier terug zijn’. Doch het meisje dacht aan haar minnaar en wilde niet meegaan.

De nachtfee sprak: ‘je minnaar zal deze keer niet komen want het is al nacht’. Het meisje antwoordde: ‘hij zal zijn belofte niet schenden’. Toen lachte de nachtfee en zweeg. Langen

tijd bleven zij zwijgend bijeen zitten en het meisje sprak eindelijk: ‘hij komt niet en mijn hart dat warm was wordt nu koud en in mijn brein is een koud licht. Ik wil sterven eer de morgen met de warme teedere zonneschijn komt’.

De nachtfee sprak: ‘ook ik sterf eer de morgen komt en ontwaak tot nieuw leven in den volgenden avond. Slechts één dag leefde en waakte ik om in de waterspiegel mijn schoonheid te zien nu ik volwassen ben. Laten wij leven en sterven tezamen’.

De nachtfee verdween tegen de morgen en het meisje sliep in; tegen den volgenden avond vonden zij elkander wakend opnieuw en zetten zich spoedig opnieuw tezamen bij den vijver. Zij praatten vriendschappelijk samen en zwegen dan en na lang zwijgen vroeg het meisje: ‘zou mijn minnaar in dezen nacht komen?’

Maar de nachtfee antwoordde korzelig: ‘wees niet dwaas, de tijd is voorbij’.

Het meisje hoorde dit antwoord nauwelijks en vroeg droomerig lachend: ‘lieve nachtfee, waarom heb je je verheugd op dien dag dat je je schoonheid zag? Wie heb je lief? op welke minnaar wacht je?’

Eer de andere antwoord kon geven zagen zij een jongen man vlak in nabijheid; het meisje herkende haar minnaar en tegelijk zag de nachtfee dat deze de man was die zij moest liefhebben. Het meisje, in haar groote ontroering, heette hem toch niet als anders welkom: het was zoo laat en de nabijheid van de nachtfee beklemde haar.

De minnaar kwam met zijn gezicht nabij het hare en staarde haar aan, dan mompelde hij: ‘dit is een spookverschijning!’, hij huiverde en wilde weggaan. Het meisje schrikte hevig bij deze woorden en noemde zijn naam; nog huiverend wendde hij zich toch weer tot haar. En zij vroeg teeder verwijtend: ‘waarom ben je niet de vorige avond hier gekomen zooals de afspraak was?’

Hij dacht na en het werd hem duidelijk dat hij met de afspraak wat slordig was geweest en dat hij de vorige avond had moeten komen. En nu raakte hij geheel overtuigd dat een spookverschijning hem hier ontving en dat zijn meisje rustig

thuis zou zijn na de teleurstelling van de vorige avond. Hij deed zijn best haar verdere woorden niet te hooren en ging heen; in 't voorbijgaan zag hij ook de nachtfee en tegelijk oefende zij onbewust macht over hem uit. In zijn oogen was ontsteltenis, in hare weemoed. Zij fluisterde: ‘Vrees je mij omdat ik enkel in den nacht leef en overdag dood ben?’ en hij antwoordde niets doch haar beeld bleef hem bij en toen hij in bed lag droomde hij van haar, doch de volgende morgen was hij de droomerij vergeten.

Het meisje bleef ontdaan achter, maar bij eenig nadenken wist zij zich wel juist te verklaren hoe alles zich had toegedragen, en ze sprak verheugd tot de nachtfee: ‘mijn minnaar is toch gekomen! Nu wil ik ook weer overdag leven, ik zal naar huis gaan en als mijn minnaar met mij een nieuwe afspraak maakt zal hij zeker niet meer te laat komen’.

Maar de nachtfee lachte onheilspellend en het meisje vluchtte bang voor haar weg naar huis. De volgende morgen kwam haar minnaar daar en zij spraken over de eerste twee avonden toen zij aan de vijver vergeefs op hem wachtte, over de tweede avond spraken zij niet.

Hij vroeg haar of zij lang getoefd had en zij antwoordde dat zij al spoedig naar huis was gegaan. Maar haar huisgenoot, een suffe oude vrouw die anders nooit aan het gesprek deelnam, kwam nu tusschenbeide en vertelde: ‘dat is niet waar, zij is de heele nacht bij de vijver gebleven en de volgende morgen vond ik haar slapende aan den rand liggen, zij sliep zoo vast dat ik haar niet wakker kon krijgen en eerst in deze nacht is zij weer thuisgekomen.’

Het meisje bloosde en verborg haar gezicht in haar handen en de minnaar bloosde bij de gedachte aan de ontmoeting van den nacht, toen hij haar voor een spookverschijning had aangezien. Zij verbrak het eerst hun stilzwijgen en verklaarde: ‘ik vond een lieve nachtfee die mij bezig hield gedurende die heele eerste nacht en die mij wist te troosten. Ik wenschte altijd bij haar te blijven en zij deed mij de volgende dag slapen en ik vond haar in den avond weer. Toen eindelijk kwam je bij mij!’

Hij schudde verstoord zijn hoofd en zei: ‘je bent niet zooals ik je wenschte. Je had naar huis moeten gaan toen ik niet

kwam, dan zou ik nu graag vergiffenis vragen en recht deemoedig en gelukkig zijn. Maar je oogen zijn nu zoo vreemd en diep alsof je zelf een fee bent geworden.'

Zij sprak hartstochtelijk: 'toen je niet kwam wilde ik het licht van den dag niet weeromzien. En ik was de nachtfee dankbaar die mij beschermen wou tegen de sombere lichte dagen.'

Zij was zelf somber geworden bij het uitspreken van die laatste woorden want zij voelde dat zijn brooze liefde voor haar gebroken was. Toornig voegde zij er aan toe: 'je bent een ontrouwe minnaar, je vergat je belofte en nu wij eindelijk zonder stoornis bijeen zijn heb je geen blik van liefde voor mij!' Zoo zond ze hem weg en hij liet zich wegzenden.

Daarna merkte zij wel hoe hij aan andere meisjes het hof maakte en eenmaal zag zij hem op een dagfeest samen met een heel mooie vreemdelinge, doch toen zij goed oplette herkende zij in deze de nachtfee en zij zag hoe zijn liefde onrustig en hevig was om de bekoorlijke vreemdheid van deze minnares. De nachtfee zag haar ook en fluisterde haar toe: 'dit is mijn tweede en laatste levensdag. Één voor mijn volwassenheid en één voor mijn liefde!'

Het meisje zocht haar in den komenden nacht bij den vijver op en smeekte: 'geef ook mij betooverende schoonheid voor één dag, laat mij een enkele feestdag gelukkig zijn met de man die ik liefheb, dan zal ik heel mijn leven tevreden zijn.'

De nachtfee beloofde haar de vervulling van dien wensch en bij het eerstkomende feest veranderde zij het meisje in een vreemd bekoorlijk wezen en de minnaar die zij zich wenschte liet zich bekoren, hij maakte haar het hof en beminde haar vurig dien dag. Zij liep met hem wat verwijderd van anderen en ontving zijn kussen en toen hij haar smeekte om wederliefde, niet voor deze enkele dag maar voor heel 't leven lachte zij en beloofde 't hem toch, doch hij voelde bittere scherts in haar woorden zoodat hij spiedend naar haar oogen opzag. In haar oogen was somberheid die zijn hart verkilde en toen zij vroeg: 'ben je zelf een trouw minnaar?' antwoordde hij ernstig: 'die ik voor altijd liefheb is een gestorvene, zij was een jong vroolijk meisje maar zij werd door de nachtfee betooverd en

ik vond een spookachtige verschijning, een droomerig wezen in haar plaats.'

Het meisje sprak: 'de nachtfee heeft haar tweemaal betooverd.'

En daar zij nu de betoovering voelde wijken ontvluchtte zij hem en tehuis gekomen mijmerde zij er over of zijn laatste blik van ontsteltenis voor haar nog een belofte van liefde inhield of niet.

De minnaar zwierf te nacht in het bosch en ontmoette de nachtfee aan de vijver, zij wilde vluchten maar hij zei minachtend: 'vrees mij niet, ik zoek de dwaze liefde niet meer.' Zij geloofde hem niet, maar bleef toch bij hem en vertelde hem van haar nachtelijk bestaan en van de twee dagen die zij geleefd had en hoe zij van nu af aan nimmer meer zou leven bij daglicht. Hij lachte daarom en nadat hij enkele nachten met haar verdroomd had verklaarde hij haar zijn liefde. Daarop ontvluchtte zij hem en hij snelde haar na, hoorde haar in de verte en zocht haar tot de morgen en met het eerste licht kwam hij haar nabij, doch zij verdween eer hij haar bereikt had.

Ook het meisje kwam te nacht aan de vijver bij haar en klaagde haar leed uit en de nachtfee troostte haar en eenmaal toen zij haar weer getroost en omarmd had werden zij als twee zusters, geheel aan elkaar gelijk. Het meisje voelde de verandering als een onweerstaanbare zoetheid over zich komen en de nachtfee verliet haar ongemerkt; de minnaar kwam en vond het meisje, dat hij voor de nachtfee hield, en hij was ontroerd omdat zij niet als anders hem ontvluchtte. Toen zij hem dicht bij zich wist brak zij zijn liefdesgefluister af met de woorden: 'ik leef dag en nacht.'....

Hij begreep terstond wie zij was en zei wrevelig: 'door bedrog wil je mij terug winnen, maar mijn hart laat zich niet dwingen, mijn hart is koel en heeft enkel liefde voor de gestorvene die in mijn herinnering leeft en voor de vluchtende nachtfee die ik zoek.'

Het meisje haatte hem bij deze woorden en een kille hoogmoed kwam over haar. Zij sprak koeltjes: 'kom dan nooit hier bij de vijver, want ik zal hier dikwijls heengaan in den nacht omdat deze plek mij zoo lief is'.

En toch wisten zij beide dat deze woorden een bede inhielden en alle nachten bracht zij aan de vijver door en eentonig wachtte zij zijn komst af. En eentonig herhaalde zich de nachtelijke vlucht van de fee door de bosschen en immer hoopte de minnaar haar te bereiken voor de morgen aanving. En eenmaal wilde zij sterker zijn dan de morgen, zij bleef sidderend in het eerste licht en toen hij bij haar kwam hief zij haar armen naar hem op en sprak: ‘Sterf met mij’.

Maar hij verkilde en sprak: ‘leef met mij te nacht èn te dag....’

‘Niet aan mij die bede’ lachte zij vol weemoed en verdween. Als hij haar daarna een enkele keer nog zocht ontvluchtte zij hem niet meer en verdroomden zij samen den nacht. Zij liepen geluidloos door het bosch en het meisje hoorde eenmaal, terwijl zij bij de vijver zat, hoe de schoone nachtfee tot de minnaar sprak: ‘zoek haar die je liefhebt aan de vijver waar zij wachtende de nachten doorbrengt’. Maar hij heeft zwijgend neen gebaard en toen zij hem belichtte met tooverglans heeft zij zijn ernstig gelaat gezien en zijn gepeins heeft zij verstaan. Hij peinsde van jonge liefde, van liefde's eerste huivering.

Het meisje werd oud, de nachtfee bleef jeugdig doch toen de minnaar haar niet meer kwam zoeken dook zij een keer in de vijver en kwam niet meer te voorschijn. De andere die alleen bleef en oud werd ben ik. Ik deed de droomerige klokjes in het geboomte luiden. Hoor, de nachtwind zingt klankloos en eindeloos en de aarde wil altijd bloeien in veel kleuren, maar in den nacht is alle kleur verdwenen en de boomen beven om de geheimen van den nacht. Luister naar het geritsel dat fijner is dan de geluiden van den wind en dat komt van hier en daar en verruischt in de verte. Dat zijn de klanken die de vlucht van de nachtfee aanduiden, ik hoor nog haar lach en haar voetstap, maar zij is niet meer en ik ben alleen....’

Het was nacht toen de donkere vrouw dit verhaal had geeindigd, zij stond op en verliet ons zonder groet, wij hoorden daarna het geschuifel van haar haastige voetstap en de ritseling van haar zijden kleed dat langs de twijgen streek.

Mijn metgezel voerde mij zwijgend mee en wij vonden na een wandeling die mij lan viel in den donker eindelijk een huis.

Ik lette er nauwelijks op wie ons ontvingen, ik moest een trap opklimmen en viel op mijn bed dadelijk in slaap, en toen ik ver in den morgen ontwaakte en opstond om uit het raam te zien ontdekte ik beneden een kleine tuin, ingesloten door andere even kleine tuinen, die bij andere aaneengesloten huizen behoorden: dit was een bekend stadsgezicht dat mij verraste omdat ik het in lang niet gezien had. In de tuin beneden mij zag ik mijn metgezel en een oude man en vrouw die daar bezig waren, ik herinnerde mij vaag dat ik deze menschen 's nachts gezien had doch eerst nu trokken zij mijn aandacht. De man hanteerde een schop en bracht hier en daar iets aan den tuin in orde, ook groef hij soms alsof hij een verborgen ding zocht, dan talmde hij in gepeins of besprak zijn arbeid met de metgezel en de vrouw die bijeenzaten. Misschien ook spraken zij over andere dingen dan het geknutsel in den tuin en eindelijk liet de man zijn werktuig voorgoed rusten en zaten zij alle drie bijeen. Zij bekeken kleine voorwerpen die de vrouw een voor een uit haar schoot nam: het leek kinderspeelgoed en sieraden en ik verstond hun woorden niet en begreep niet wat zij uitvoerden, maar mijn nieuwsgierigheid was gering, grooter mijn lust hen onbemerkt gade te slaan.

Zij zagen er vredig en gelukkig uit en het leek mij of de metgezel hun zoon was, één met hen en van verre reizen weergekeerd, een zoon op wie ze temeer trotsch waren, daar hij hen in 't geheel niet geleek. En ik verstond wel dat zij door zijn komst niet uitbundig van vreugde waren doch stil en diep verheugd, want mijn metgezel was niet degeen die men uitbundig verwelkomde.

Lang talmde ik met naar beneden gaan, ik peinsde over het mij onbekende lot van deze oudjes die nu vredig en gelukkig waren en ik overzag de tuintjes en de huizen, het was mij zoo eigen en toch leek het mij zoo ver en vreemd. Ik zag het gelaat van mijn metgezel dat met dezelfde aandacht als van de beide anderen naar de snuisterijen keek die de vrouw uit haar schoot opdiepte, - heel ver! dacht ik, - heel ver! -

En toen ik eindelijk beneden kwam ontving mij in het voorvertrek de metgezel alleen; ik vroeg naar de oude menschen die ik gezien had en hij vertelde met zachte glimlach dat ze

pas geleden tezaam gestorven waren. En onze paarden stonden buiten gereed, wij hadden geen reden om lang hier te blijven toeven.

Nog een dag reden wij zonder dat mijn geleider mij voerde naar de kust die nabij moest zijn, wij vonden tegen den avond weer een huis maar dit zag er donker en verlaten uit, de deur was niet gesloten en toen we naar binnen gingen zagen we aan de verwaarloosde inboedel dat het al lange tijd onbewoond moest zijn. Mijn metgezel vertelde mij dat hier vroeger een jonge man woonde die hij heel goed kende en die hem meer dan eens gastvrij ontvangen had. Die scheen echter nu niet thuis te zijn en ik wenschte wel dat mijn metgezel het huis zou omtooveren tot een lief bewoonbaar verblijf, doch hij zei mij geduld te hebben omdat hij toch geloofde dat de bewoner deze avond onze gastheer zou zijn.

Hij voerde mij mee naar een dicht prieel in nabijheid waar wij beschut waren tegen de koelte die uit zee kwam en hij ontstak veel lichten die hij bevestigde aan de boomenrij naast het huis, zoodat het schijnsel ver doordrong in het omgevende donkere bosch. Nu zaten wij stil te luisteren naar de wind die zacht in de boomtoppen ruischte en letten op of wij ook in de verte een voetstap hoorden die nader kwam.

De wind deed de lichten beven doch langzamerhand werd het stiller en eindelijk zwegen de boomkruinen en de lichten brandden onbeweeglijk. Toen zag ik een donkere gestalte uit het bosch komen, een groote man die traag en strak rechtop van houding naar ons toe liep, Zijn gelaat kon ik niet duidelijk onderscheiden, zijn trekken leken mij strak als zijn houding en zijn oogen staarden.

‘Is dit de bewoner van het huis?’ fluisterde ik tot mijn metgezel doch het was zoo stil dat mijn gefluister ook voor de vreemdeling hoorbaar was. Hij antwoordde met slepende en diepe stem: ‘ik was zijn vriend, wij leefden hier lang tezamen in 't bosch. Overdag werkte hij in zijn huis en schreef veel vellen papier vol met zijn wijsheid en ik ruischte in de boomen, wij stoorden elkander niet en werden urenlang onze taak niet moe. Maar soms in de avonden als hij hier buiten zat en opmerkte dat het in 't bosch doodstil werd wachtte hij mij en

dan kwam ik tot hem en zaten wij lang bijeen. Wij waren de trouwste vrienden.'

Na deze woorden zette hij zich tegenover ons op een bank en wachtte zooals wij wachtten. Eenigen tijd later hoorden wij weer wat gerucht en de mij bekende gestalte van een kabouter dook voor ons op. Ook hij keek strak en ernstig doch hij groette eerbiedig mijn metgezel en zei: 'de bewoner van het huis zal aanstonds weerkeeren en ik zie dat hij gasten te ontvangen heeft. Hij is arm en kan geen dienaar betalen, daarom ben ik gekomen en zal deze avond dienst doen.'

Hij verliet ons en ontstak licht in het huis en wij hoorden daarna af en toe een dof zacht gerucht dat getuigde van zijn ijverig bezigzijn daarbinnen.

En eindelijk kwam de bewoner zelf, hij was een jonge man met droef en nadenkend gezicht, hij nam ons allen eerst zwijgend op en zei dan hoffelijk: 'ik noodig u allen uit om in mijn huis te komen, het wordt koud buiten en ik heb u al te lang laten wachten.'

Wij volgden hem op die uitnoodiging en aan de ingang van het huis stond de kabouter; de gastheer ging ons voor naar binnen doch ik toefde het langst bij de deur omdat ik bij de kabouter mijn nieuwsgierigheid omtrent de bewoner verder wenschte te bevredigen. Juist toen ik met hem alleen was gebleven kwam een ander meisje uit het bosch aanloopen, zij had een vroolijk jong gezicht en leek even nieuwsgierig als ik, zij keek de kabouter aan en vroeg dadelijk: 'Is de bewoner teruggekomen? Mijn zuster zag hier licht branden en zendt mij uit om te vragen hoe hij het maakt nadat hij zoolang is weg geweest zonder er iemand iets van te zeggen.'

De kabouter keek haar zwijgend en ernstig aan en zij wou hem voorbijgaan naar binnen. Hij weerde haar echter en zei barsch: 'ga terug naar je huis. Je mag hier niet binnengaan.'

Zij haalde de schouders op verliet ons, en verdween spoedig in het donkere bosch. De barsche toon van de kabouter benam mij de moed zelf nog iets te vragen en ik haastte mij naar de deur van het vertrek die voor mij nog was opengelaten. De drie mannen vond ik zwijgend bij elkander en de gastheer keek bij mijn komst in spanning naar de deuropening alsof hij ver-

wachtte dat na mij nog iemand zou binnenkomen. Toen ik had plaats genomen op de stoel die hij mij bood vroeg hij met trillende stem: ‘ik meende daareven nog iemand aan de voordeur te hooren. Waar is die andere gebleven?’

‘Er was een meisje dat naar u vroeg maar de kabouter heeft haar weggestuurd’, zei ik aarzelend.

Hij antwoordde met een uitroep van smart en nu trad ook de kabouter binnen. ‘Waarom heb je haar weggestuurd?’ zei hij tot deze en de kabouter antwoordde koeltjes: ‘Ik gehoorzaam mijn eigen wetten. Deze drie gasten heb ik binnengelaten omdat ik hoop dat ze u tot troost zijn en die eene heb ik weggezonden.’

Hij verdween weer en de jonge man dacht zwijgend na en sprak dan tot ons: ‘gij zijt mijn liefste vrienden maar mijn komst hier is toch tevergeefs geweest en ik wil hier niet blijven. Eens heb ik dit huis verlaten omdat ik wist dat zij die ik liefhad er niet met mij in wou wonen, nu kwam ik terug omdat een voorgevoel mij de overtuiging gaf dat ook zij hier deze avond zou komen. Maar nu is zij weggestuurd en daarmee is alles verloren. Wees de gasten van mijn huis zoolang gij wenscht maar ik kan uw gastheer niet zijn.’

Zonder verder afscheid ging hij heen. Wij drieën zaten eerst stil bijeen, na eenigen tijd verliet ons de strakke groote man geruischloos. Wij hoorden daarna een zachte stem van de wind buiten en die won langzamerhand aan tot een sterk regelmatig geruisch. Mijn metgezel en ik waren vermoeid en sliepen ongemerkt in op onze gemakkelijke stoelen bij het vuur dat de kabouter had aangelegd.

De volgende morgen onderhield mijn metgezel zich met de kabouter en ik liep naar buiten en keek naar de paarden die reeds gevoerd waren. Toen ik wat verder het bosch indwaalde ontmoette ik een meisje dat ik herkende als het meisje dat ik de vorige dag gezien had en verrast sprak ik haar aan. Zij zag er nu treurig uit en het kwam mij zoo voor dat zij zoekende was naar het huis in 't bosch, ik hoopte dat zij toch de bewoner zou liefhebben als hij haar. Doch zij brak het gesprek dat ik met haar aanving spoedig af met de woorden: ‘je vergist je, ik ben een andere dan die je gisteravond hebt gezien.

Wij zijn zusters en niemand kan ons onderscheiden, alleen hij onderscheidt ons en heeft mijn zuster lief en niet mij. Ik kom hier vaak in nabijheid van het huis en gister zag ik licht branden en dus raadde ik dat hij terug was gekeerd maar ik durfde niet zelf aan de deur komen om naar hem te vragen want ik weet dat ik hem onverschillig ben. Ik smeekte mijn zuster om hierheen te gaan en zij deed het voor mij, het was een dwaze daad maar ik meende in mijn verbijstering dat het goed zou zijn als hij haar zag.'

Ik stond verslagen naast haar en zij verliet mij spoedig. In huis teruggekomen vertelde ik wat ik gehoord had aan mijn metgezel, hij zei daarop enkel: 'wij zullen niet langer in dit verlaten huis blijven want het heeft geen nut.'

Wij bestegen nu onze paarden weer en bereikten spoedig de kust, wij reden vervolgens langs het strand stapvoets voort. Ik roerde nog eenmaal het onderwerp aan en vroeg: 'ben je geen machtig toovenaar en kan je niet maken dat de bewoner van het huis het andere meisje liefkrijgt?' Hij antwoordde glimlachend: 'Ik kan het werk van de liefdegod niet veranderen, wij hebben beide ons rijk. Hij is de zee....'

Ik vroeg niet meer en voor het laatst genoot ik van onze gezamenlijke rit op de witte paarden die angstig uitweken als een onstuimige golf hun nabij kwam. De zee zong voor mij het droeve lied van de harten die vergeefs beminnen maar mijn weerspannige gedachte dwong mij naar blijder gedroom. Wij kwamen aan het einde van den dag dicht bij een havenstad waar reeds lichten gloeiden doch ik klaagde: 'ik kan die stad vanavond niet meer bereiken!' en zachter vleide ik mijn metgezel: 'verlaat mij niet nu, de avond is zoo schoon, laten wij nog een korte tijd te zamen blijven!'

Mijn oogen ontmoetten zijn glimlach, wij bestegen samen een duintop en ik zag vóór mij op geruimen afstand de donkere massa van een paleis tegen de bleeke avondlucht, wij reden langzaam daarheen en de maan zagen wij uit het duinland oprijzen terzij van ons, wij bereikten eindelijk een hooge muur die de tuin van het paleis omgaf. Mijn metgezel vond spoedig een ingang en ik meende bij onze binnenkomst elfen te zien in bloemblanke gewaden die zwevend wegvluchtten, ik zag de

bloemen in maanglans en in het paleis was een schoone lieflijke koningin die ons ontving. Ik geloofde dat ik nog nooit tevoren een vrouw had gezien die zoo jeugdig en zoo schoon was, ik dwaalde de volgende dag door de tuin in bewonderend gepeins over haar, het was zoo stil in de tuin dat ook ik onhoorbaar zacht voort liep op de rand der paden en de bloemenweelde om mij was zoo groot dat ik uren ronddwaalde zonder aan den tijd te denken.

In een vijver zwommen zwanen en toen ik daar voor de derde maal op mijn lange tocht kwam begon een van de zwanen te spreken. Hij zei: 'Wil ik je iets vreemds vertellen van de stilte hier en de rijkdom? Wij zijn alle menschen geweest. De andere zwanen en ik en de bloemen die op deze vijver drijven en al de boomen en al de bloemen van de tuin. Wij zijn alle menschen geweest en dat weten wij, daarover denken wij en dat geeft die vreemde stilte hier en daarom is deze hier meer ontroerend-schoon dan andere.'

'Is dat lang geleden?' vroeg ik doch de zwaan ging voort: 'heb je onze meesteres gezien? Zij is zoo mooi maar zij zal in menschelijke gedaante niet lang meer blijven bestaan, zij is bezig een stille bloem te worden en zij weet het. Zoolang zij alleen daags in de tuin komt zal zij mensch blijven maar als zij op een nacht hier aan de vijver komt en ziet naar de weerspiegeling der sterren in het vijvervlak zal slaap over haar komen en zij zal als mensch niet meer ontwaken. En zij zal spoedig komen!'

Nu zwom de zwaan van mij weg en ik verwijderde mij van den vijver en stond wat later stil bij een geurende rozenstruik, ik had lust een paar rozen af te plukken doch na de woorden van de zwaan durfde ik dat niet. Toen ik een der bloemen lang aanzag sprak een stem uit de struik: 'pluk de mooie rozen af en versier er het huis mee. Zie je niet dat ik rijk ben, dat ik ontelbare knoppen bezit?'

Ik plukte nu veel rozen af en ging er mee naar het paleis. Mijn gastvrouw kwam mij te gemoet en ik moet haar vreemd hebben aangezien want zij vroeg glimlachend: 'heb je bij de vijver gestaan en met de zwaan gesproken?'

'Ja dat heb ik,' antwoordde ik verrast en zij hernam ernstig: 'het is alles waar wat de zwaan gezegd heeft en ik weet het.

Maar ik weet niet welke nacht ik kiezen zal om te gaan slapen bij de vijver en mijn menschgedaante te verliezen in een schoone rust. Nu ben ik meesteres van dit prachtig huis en daarna zal het huis verlaten zijn.'

Zij bukte zich over de geurende rozen en zei daarna: 'de bloemen fluisteren mij toe om spoedig te komen maar jij die een mensch bent, wat zeg jij?'

De onstuimigheid van mijn hart deed mij antwoorden: 'ik zou de bloemen haten als zij mij zoo lokten!' en tevens wist ik dat ik in dit paleis en in deze tuin niet lang wonen kon. De koningin antwoordde niet, zij glimlachte slechts en toen zag ik dat zij betooverend schoon was omdat haar jeugd heel broos en teer was, een vreemd bedrog was haar jeugdig uiterlijk, zij had heel lang geleefd en had de rust der bloemen meer lief dan het leven der menschen.

De volgende dag vond ik haar niet meer terug, ik zag wel in de tuin bij de vijver een nieuwe frisch ontloken bloem. Rondom de vijver zaten veel elfen in bloemblanke gewaden en in dien wijden kring vond ik de metgezel, zijn mantel was nu een koningsmantel en op zijn hoofd was een kroon. Alle elfen zaten onbeweeglijk in elkaar gedoken en sliepen en ook hij sliep. 'Vaarwel,' groette ik maar niemand werd wakker; toen ik mij reeds had omgewend hoorde ik een zacht: 'tot weerziens' achter mij. Ik zocht de uitgang van de tuin, schuw keek ik nog rond naar de witte paarden doch ik geloofde wel dat ook zij bloemen waren geworden, ik raapte al mijn moed bijeen, verliet de tuin en begaf mij naar de onbekende havenstad. Van toen af ging mijn weg terug, doch ik reisde veel langzamer dan ik gekomen was en eerst een paar jaar later bevond ik mij opnieuw in de stad Groot-Lago. Het was niet mijn voornemen daar lang te blijven want ik verlangde mijn vaderland terug te zien, mijn bezit was hier echter tot bijna niets geslonken en ik besloot in de groote stad mijn best te doen iets te verdienen, ik had op mijn lange terugreis mijn kundigheden vermeerderd en ik had goede moed.

Laatste deel. Stadswandelingen.

In een weinig begane straat van Groot-Lago was een berucht

huis waar lichte vrouwen woonden, het was een kenbaar grijs gepleisterd gebouw en op een ochtend stond een der bewoonsters voor het open raam van de benedenverdieping en keek uit. Zij was een sterke knappe vrouw en had iets opmerkelijk vriendelijks, zij was niet jong en kende de menschen en haar vrouwemacht, zij had levendige oogen, een bedorven leven en een goed en sterk hart.

Een groot station was in nabijheid van deze straat en het rumoer van onzichtbare spoortreinen brak af en toe de stilte hier. Eenige jongelui kwamen de straat in, groetten haar al van ver en hielden halt bij het huis, zij kwam nu vlug naar buiten en raakte dadelijk met hen in druk gesprek. Zij was zoo vreemd, zoo kalm en vertrouwelijk in haar omgang met die verschillende menschen die enkel bijeenhoorden omdat zij middelpunt was, ze kwamen nu als naar gewoonte wat te vroeg voor hun trein en sleten bij haar hun wachttijd. De vrouw ontving naar gewoonte hun scherts en hun geklaag, zij verstond alles en beantwoordde alles en behield waardigheid in hun midden ofschoon niet de waardigheid van andersoortige vrouwen. Zij leek hun aller moeder en toch was zij dit slechts uit een gril van hun loszinnig jeugdleven. Haar naam Meta Verlande was een beruchte en toch een der beste en bekoorlijkste dingen onder hen.

Van haar minnaars waren deze jongelui haar meest welkome bezoekers, zij geloofde dat zij haar raad en troost noodig hadden en zijzelf meende dat ook. Zij kwamen meest in den vroegen morgen, aan 't begin van hun dagtaak, alleen of gezamenlijk, een enkele maal kwamen zij als verdwaalden in den avond bij haar.

In haar jeugd had zij een voornaam man tot minnaar gehad, zij bezat een kind van hem en zou met hem getrouwd zijn als zijn trotsche moeder zulks niet fel had tegengewerkt. Later was hij gestorven en zij haatte die moeder jarenlang met groote machtelooze haat, zij had die vijandin, die in een andere plaats woonde, zelfs nooit gezien ofschoon er een tijd was dat zij er wel naar streefde haar te ontmoeten.

Zij sprak nu op radden toon tot haar jeugdig gehoor: - en meer dan haar woorden waren haar blik en stem - ‘ik

ben vromer dan menigeen die nooit kwaad heeft gedaan, ik geloof dat God alles beschikt zooals het zijn moet. Je moet altijd eerlijk je meening zeggen en je niet schamen dat je geen heilige bent want menschen zijn geen heiligen. Je moet vechten met je vijanden maar als de strijd uit is moet de vijandschap ook uit zijn....'

'Zijn er dan geen blijvende dingen in de wereld?' vroeg een der jongelui die een droomer was en de levendige oogen van Meta troffen zijne in spottende verstandhouding, maar haar antwoord dat volgen zou voorkwam hij met de vleierij die niet nieuw was: 'ik geloof dat jij alleen blijvend bent, dat je altijd even frisch en prachtig voor den dag zult komen al wordt je tachtig jaar.'

'Er zijn wel blijvende dingen,' hernam een ander terwijl hij zijn sigaarstomp wegwierp. 'Er zijn meisjes die een man voor altijd beminnen, maar ik heb er nog nooit zoo een ontmoet. Er zijn ook mannen die een vrouw een heel leven lang beminnen, - maar een leven hoort niet te lang te zijn want dan is het te moeilijk.'

Meta zei tot de droomer: 'ik geloof dat mijn eerste minnaar juist op tijd gestorven is. Want ik zou jou oogen nooit weerstaan hebben.'

'Toch treur je om hem,' zei de toegesprokene die langzamer sprak dan de anderen. 'Ik weet dat je een trouw hart hebt en niemand kunt vergeten.'

Zij keek hem snel aan en lachte wat hoonend en schertste met haar warme vlugge stem en overmeesterde hem met haar oogen die ook stil konden zijn bij het snelle gedoe van woord en gebaar.

Dan gaf een ander haar nog een uitvoerig en ernstig relaas van zijn laatste ervaringen, hij was een zakenman en zij luisterde en volgde ook hem met haar rustige belangstelling. De overigen stonden nu wat onverschillig daarneven, praatten onder elkaar doch spotten niet om de ernst van hun makker. Later op den dag zouden ze hem en zijn uitgebreide zorgen lachwekkend vinden, maar de teere morgen, de verlatenheid in de bekende trieste straat waar deze vrouw het eenig levende, het eenig bezielde voor hen was, stemde tot weeke ernst.

Een oude dame kwam nu de straat in, zij liep aarzelend en keek schichtig rond, zag het gezelschap bij de deur van het grijze huis, zij naderde en na zichtbaar weifelen wendde zij zich tot Meta en vroeg naar de weg. Deze gaf bescheid en de oude dame ging verder.

Doch slechts enkele schreden. Dan keerde zij terug en vroeg opnieuw, nauwkeuriger, angstiger. Zij was zwak en beverig. Haar smeekend gevraag was in duidelijk contrast met haar deftige verschijning. De jonge man die zijn hart luchtte brak nu af en hij en de anderen bedachten ineens dat het spoortijd werd, haastig gingen ze allen heen. Meta verklaarde nu geduldig en uitvoerig hoe de weg was die de dame nemen moest. Het oude mensch zei verontschuldigend dat zij in een andere stad woonde, en het eind was dat Meta met haar ging want het scheen een hulpelooze oude stumper en Meta had medelijden met haar. Zij overdacht hoe treurig het was om oud en alleen door een onbekende stad te dwalen en toen de oude dame haar eindelijk bij 't afscheidnemen overdreven bedankte hoorde zij dit nauwelijks en ging in gedachten verzonken langzaam terug. Misschien dacht ze aan het verhaal, haar deze morgen gedaan, maar haar gedachten hadden soms vreemde diepte als zij alleen was.

Zij verdween in het grijze huis waar alle anderen nog sliepen, het was ook nog vroeg, en pas na haar heengaan begon er langzamerhand wat meer volk in de straat te loopen en kwamen de eerste karren rammelend aan.

In de avond verliet Meta het huis opnieuw en ging eenvoudig gekleed en onopgemerkt de stad in. Zij liep opgewekt door een druk gedeelte der stad, zij hield veel van licht en geroezemoes, zij was goed gestemd en in haar hart met niets anders bezig dan met het lief plan van dezen avond: een samenzijn met haar dochter die ver van het grijze huis woonde. Zij kwam eindelijk in een andere stille en weinig verlichte straat en daar was het huis waar zij wezen moest. Dicht genaderd keek zij onwillekeurig omhoog: een andere vrouw die vanuit de bovenverdieping haar gâsloeg trok haar blik tot zich. Een strakke figuur zag zij: de vrouw leunde met haar bovenlijf uit 't vensterkozijn, zware gordijnen vielen achter haar samen en verborgen de kamer.

Alleen scheen licht door een reet, wat hooger dan de vrouwgestalte.

Meta en de andere groetten elkaar want zij waren goede bekenden, zij woonden in haar jeugd dicht bijeen en werden elkaar later nooit geheel ontrouw ondanks het verschil in levenswijs. Bovendien woonde Meta's kind al jaren in dit huis, onder bescherming van deze vrouw, dat was de voornaamste band tusschen haar beiden. Deze vrouw was een heel bijzondere: zij wist en zag dingen die gewone menschen niet weten of zien, daarom werd ze een befaamde waarzegster en verdiende veel geld.

'Weet je wie je vanmorgen zoo lief de weg hebt gewezen?' vroeg ze nu met zachte maar duidelijke stem en op een toon die scherp doordrong. 'Dat was je oude vijandin, de moeder van hem die je man had moeten zijn. Die te trotsch was om je toe te laten in haar kring! Ze is wel veranderd, ze was ongenaakbaar en nu is ze een oude stumper, een vriendelijke oude stumper en jij was ook vriendelijk....'

Meta hoorde haar aan en haar opgeruimdheid verstarde in duistere weemoedige herinnering. Zij keek een oogenblik hulpeloos omhoog en wist geen antwoord. Dan herstelde zij zich tot vernieuwde levendigheid van gedachte, en het tartende van de haar toegevoegde woorden bracht haar tot een hartstochtelijk bescheid. Zij kwam dicht onder het raam en zei zoo zacht dat het nauwlijks hoorbaar was: 'wat die oude betrof was mijn haat al lang dood. Ik haatte in latere jaren hèm, hèm meer dan haar, omdat hij niet de moed had mij tot zich op te heffen, ondanks die moeder. En nu heb ik al zwakke menschen lief die tot mij komen en ook hèm in mijn herinnering. Ik zal wel gauw door liefde vergaan....'

De andere bleef koel en zwijgend naar buiten staren. Meta's opgewondenheid bedaarde en zij dacht toen, als wel vaker tevoren, dat de andere geen hart had. Er was iemand in het vertrek achter de gordijnen die door de zieneres naar beneden werd gestuurd om Meta binnen te laten. Die iemand was ik. Nadat ik eenigen tijd vergeefs naar werk had gezocht was ik bij deze vrouw in dienst gekomen, ik was haar kamenier en secretares en nog meer. Zij had een koele belangstelling voor mij, zij was trotsch en onafhankelijk en sprak juist zooveel en zoo weinig als zijzelf wenschte.

Toen ik haar indertijd zei dat ik van plan was hier enkel zoo lang te blijven als noodig was om wat reisgeld over te sparen glimlachte zij en deelde mij mee wel te weten dat ik hier lang zou blijven en dat zij mij anders niet in dienst had genomen. Ik won na eenigen tijd haar vertrouwen, ofschoon haar koelheid bleef.

Meta's dochter die Lena heette had een goede opleiding gehad en werkte nu op een kantoor. Haar moeder en mijn meesteres hadden beide een jaloersche liefde voor haar en het leek mij in den eersten tijd dat zij een gevierd, verwend en gelukkig meisje was. Ook van haar werd ik de vertrouwde.

Toen Meta was binnengelaten en naar de kamer van haar dochter opklom bleef de zieneres nog naar buiten staren, zij maakte behoedzaam de kleine opening in de gordijnen toe die 't licht in haar kamer verried en aandacht trok. Eindelijk zag zij iemand naderen die zij in de straat verwachtte, zij bleef waar zij was tot hij heel dichtbij was gekomen en verdween dan snel in de kamer. De man die voorbij ging was een geleerde en had voor eenigen tijd kennis met haar gemaakt omdat haar kunst hem interesseerde voor zijn wetenschap. Hij woonde bij haar in de buurt en bijna elken avond zag zij hem op deze manier thuiskomen. Zij was gewend af en toe bij hem aan te loopen om boeken te leenen die hij haar aanbeval. Op een avond kwam hij afscheid nemen want hij ging verhuizen naar een ander gedeelte van de stad ver hier vandaan. Hij zei beleefd dat het voor haar te ver zou zijn om voortaan de boeken te halen die zij zich wenschte en dat hij haar die voortaan wel zou sturen. Hij bleef niet lang bij haar en zij stemde alles toe en sprak overigens weinig.

Maar eenige weken later ging zij naar zijn nieuwe huis en werd als vroeger binnengelaten. ‘Nu ben ik toch hier’, zei ze. ‘Het is niet te ver voor een enkele.’

En toen hij niets antwoordde voegde zij er zacht aan toe: ‘het is niet te ver voor deze ééne keer.’

‘Neen,’ beaamde hij. Zij praatten voorts met elkander als gewoonlijk en het afscheid dat daarna volgde was stiller en moeilijker dan te voren. Zij wist dat het een afscheid was voor altijd. Gewone stervelingen weten zulks nooit doch zij zag en

wist. Maar toch heeft zij haar ziel vrij gemaakt. Zij gelooft nu dat er een wonder gebeuren zal, sterker dan zij en haar weten. Dat is haar onzichtbare krankzinnigheid.

Lena was jonger en luchtiger van aard dan ik toen ik met haar kennis maakte, zij leerde mij de weg door de stad en wist mij allerlei boeiende bijzonderheden te vertellen, doch zij nam mij nooit mee naar het grijze huis waar haar moeder woonde ofschoon ik wist dat zij daar veel kwam. Zij had geen vriendinnen behalve mij en wenschte ze in 't algemeen niet, want vriendinnen waren te nieuwsgierig zei ze. Met mij kon ze goed overweg omdat ik haar nooit iets omtrent haar moeder vroeg; op een keer zei ze mij daar veel vriendelijke woorden over en ofschoon ze niet aanroerde wat haar moeder was waren wij toch vertrouwelijker dan anders en ik zag dat zij geen zorgeloos kind was en niet zoo verwend dat zij geen belangrijk leed kende. Haar teerste geheim was: dat binnen in het vreeselijke grijze huis een heel lief plekje was waar zij altijd als het beminde kind werd welkom geheeten door een beminde moeder, - haar echt tehuis.

Doch eer haar moeder's dood dit geheim uit haar leven wegnam had zij een vriendje waar ze vaak mee uitging, ze kende hem al lang vóór ze mij kende, zij spraken haast nooit over ernstige dingen en als hij soms naar haar vader en moeder vroeg vertelde zij hem dat zij haar vader nooit gekend had en haar moeder vroeg had verloren. Ze vertelde: hoe ze zich haar moeder herinnerde met een vriendelijke lach op haar gezicht en dat ze samen in een klein donker huis woonden, in een stad waarvan ze de naam noemde: een verre stad. Toen was haar moeder gestorven en zij hierheen gekomen en ze had het toch nooit eenzaam gehad en ze was in haar leven maar zelden bedroefd geweest. En als hij haar toch lieve gevoelige woorden zei omdat ze zoo zonder familie op de wereld was dan antwoordde zij luchtig en stak den draak met zijn medelijden of bracht het gesprek gauw op andere dingen. Toen zij elkaar pas leerden kennen waren zij verliefd op elkaar, daarna raakten zij gewend aan elkaar's omgang en bleven als goede vrienden bijeen. Zij kibbelden 's Zondags over waar heen te gaan en bleven toch

samen en als ze gearmd tusschen de menschen liepen was hij trotsch op haar en meende dat hij haar moeilijk zou kunnen missen. En Lena zei hem vaak genoeg dat zij hem niet lief had en dat zij zeker eenmaal een ander hevig beminnen zou; dan moest het uit zijn tusschen hun beide, maar het kon nog wel lang duren en tot zoolang beloofde zij hem trouw. Ze zei dat alles lief en vleiend omdat ze toch wel van hem hield en ze deden samen alsof de man die haar veroveren zou hun beider vijand was.

Ze werkten beiden op kantoor en hij vertelde haar veel over zijn vrienden en wist van haar dat zij geen vriendinnen had of wenschte, ze vertelde hem later ook dat ik toch haar vriendin was geworden en wilde hem een keer plagerig meedeelen dat zij aan mij geheimen toevertrouwde die zij voor hem verzweeg, zij wilde hem boos zien en uitlachen, maar zij deed het niet en liep eenigen tijd zwijgend naast hem met een lachje dat hij raadselachtig vond omdat zij zweeg.

Op een andere keer ontmoetten zij een man die zij een paar keer in het grijze huis gezien had en die haar nu opvallend vriendelijk groette, zij zag hem minachtend aan en haalde geergerd de schouders op toen hij voorbij was. Op de nieuwsgierige vraag van haar vriend wie hij was antwoordde ze dat ze hem nooit eerder gezien had. Het gebeurde wel meer dat bekenden uit haar moeders omgeving haar in verlegenheid brachten als zij hen op andere plaatsen ontmoette, maar omdat haar makker niet wantrouwend was vond zij er langzamerhand een genoegen in hem onware romantische verhalen op te disschen ook al had zij zulks niet noodig om zich uit een of andere moeilijkheid te redden. En ook zei ze hem ware en lieve dingen over haar moeder doch deed dan altijd alsof zij sprak over een ver verleden.

Eens echter ontmoetten ze een van haar moeders vriendinnen van wie ze veel hield en onbezonnen begroette ze deze hartelijk. Doch de oogen die haar altijd vriendelijk hadden aangezien waren nu koel en de zwierige dame ging haar zonder wedergroet voorbij alsof het een vergissing geweest was haar voor een bekende aan te zien. En Lena zelf gaf aan het geval geen andere verklaring, doch was daarna stil en onrustig van wee-

moed omdat die vreemde vrouw zoo bezonnen, zoo ongevraagd haar teederheid bewees als was zij haar moeder. En zij nam zich aan het eind voor dat het haar geen tweede maal zou gebeuren dat zij zich zoo liet afschepen.

Toen kwam onverwachts de held, de vijand in haar leven, hij had haar ook lief en haar eerste minnarij brak zij af terwille van deze wezenlijke minnaar. Zij was nu heel gelukkig omdat de liefde haar nu voor het eerst betooverde, een enkel woord, een aanraking van hem overwoog zij nog lang in de stille uren dat zij alleen was en tijd had om na te denken, en toch was alles weer nieuw en heerlijk als zij hem opnieuw ontmoette. Zij dacht over die onnoozele dingen zoo lang en zoo diep dat zij aan haar groot duister geheim maar weinig zorg kon besteden, zij merkte zonder er over na te denken dat zij nog zorgvuldiger dat geheim bewaarde en dat zij nu zonder moeite elkeen zou verloochenen die uit haar moeder's omgeving kwam, ook degenen van wie zij veel hield. Deze minnaar was veel wijzer en ernstiger dan de vorige en het viel haar moeilijker hem tevreden te stellen als hij haar vragen deed omtrent haar jeugd en haar nabestaanden, maar ook tegen hem zei ze dat haar moeder lang dood was. Hij wist dat haar beschermster koeler dan een moeder was, ondanks haar genegenheid voor Lena, en hij meende dat zij wel een eenzaam kinderleven moest gehad hebben, doch zij antwoordde een keer afdoende dat zij haar moeder nooit gemist had en hij begreep haar niet en raadde toch van de waarheid niets.

Zij vertelde mij zonder ernst dat hij wantrourig van aard was, zij vertelde mij veel van de liefde die rijkdom gaf en zij was zoo zorgeloos omtrent de toekomst. Eens zag zij haar minnaar in de straat vóór zich nadat zij pas uit het grijze huis was gekomen, doch onmiddellijk stond het voor haar vast dat hij niet duidelijk gezien had vanwaar zij kwam. Zij begroetten elkaar als anders en hij liep haastig een eind met haar op; eerst later vroeg hij haar onverwacht of zij uit het grijze huis was gekomen toen hij haar daar dichtbij ontmoette. Maar zij antwoordde rustig ‘neen’ ondanks het plotselinge van die vraag en hij geloofde haar zonder aarzelen.

Wel zei hij nog, haar warm aanziende, dat het hem niet zou

kunnen schelen als zij in dat huis bekenden had die zij opzocht, alleen wilde hij niet dat zij hem zulks verzwijgen zou. Maar zij antwoordde niet op dien ernst, zij wou vroolijk en zorgeloos zijn en tot mij zei ze dat ze zich nabij een afgrond had gevoeld en dat ze nog nooit zoo bezonnen, zoo ernstig een leugen had uitgesproken als op dien dag.

Toen kwam een groote plotselinge smart haar onttrekken aan die lange droom. Haar moeder werd door een van haar minnaars gedood en Lena week daarna niet uit het grijze huis zoolang de doode daar lag. Zij bewoog zich daar zonder klacht maar ook zonder schuwheid en op een van de dagen die verliepen voor de doode werd weggebracht leidde het lot haar minnaar door de straat juist toen Lena in de open deur van het huis stond. Zij ontving hem zonder verwondering met een ernst die haar verlegenheid te niet deed, en hij verborg zijn ontsteltenis en sprak geen onnoodig woord. Hij liet zich door haar naar binnen brengen en zij vertelde hem nu van haar moeders's leven, haar smart was op dat oogenblik geen smart meer en zij vertelde hem in weemoedige blijdschap ook dat verzwegen deel van haar eigen leven omdat zij voelde dat haar moeder's dood haar eindelijk had vrijgemaakt. Hij begreep en voelde met haar doch toen hij zich Lena's rustige blik herinnerde waarmee zij ontkende hierbinnen te zijn geweest huiverde hij, kwam daarop terug en sprak wrevelig: ‘waartoe die leugen?’ En zij, met haar raadselglimlach maar droef om zijn diepe ontstemdheid herhaalde: ‘waartoe die leugen?’

Toen ik eens alleen door de avondlijk verlichte stad zwierf voelde ik mij eerst schuw en bedroefd omdat ik heimwee had naar mooie stille sterre-avonden doch daarna werd ik blij en ijdel terwijl ik keek naar de vele mooie en begeerlijke dingen die uitgestald waren en ook droomde ik mij gemakkelijk midden het gejoel en de verlatenheid van het straatleven, de stille volte van een lief tehuis, een heerlijk nieuwe toekomst. De schoone droomen leidden mij en ik wist niet waar ik ging, - ‘het is hier ver vandaan’ zei een stem, en - ‘het is hier heel nabij’, - en die beide stemmen waren diep en weemoedig, ik verstond ze niet midden het opwindend geblink van het stadsleven.

Ik liep onwillekeurig met een stroom van menschen het allergrootste magazijn binnen, niemand lette op mij, ik hoorde de bedrijvigheid van koopers en verkoopers om mij heen en ofschoon ik ijdel was en vol begeerte voelde ik toen de pijn van mijn armoe in 't geheel niet. Want ik was onzichtbaar groeiende tot iets dat ik voorheen niet was, ik had dorst en ik dronk en mijn honger verzadigde ik en van dat alles wist ik niets dan de vage blijheid die mij deed rondzwerven tusschen de menschenmassa en mij weerhield om naar huis te gaan waar mijn sombere meesteres heerschte.

Ik steeg trappen op en omhoog omlaag, overal was menschengewoel en licht en bonte schittering van veel dingen. Dan kwam de tijd dat mij het gedruisch en het schelle geblink vermoeide maar ik wilde toch niet heengaan en rust zoeken, ik steeg nog meer trappen op, het gebouw waarin ik mij bevond leek oneindig groot. De drukte verminderde, ik liep door vertrekken waar het licht minder hel was en waar ik geen koopwaren kon onderscheiden, wel zag alles om mij heen er prachtig en kostbaar uit. Slechts enkele menschen ontmoette ik hier, zij leken mij stiller en voornamer dan het publiek dat ik tot nu toe zag en zij leken alle meer doelbewust dan ik. Ik wist niet wat mij bewoog al verder te dringen in dit gansch open en toch geheimvolle gebouw, ik zag dat de bedienden mij verwonderd opnamen en daarom ging ik voorts zonder zichtbaar weifelen mijn weg, zoodat niemand mij ondervroeg of ophield. Eindelijk kwam ik een groot vertrek en daar midden in zat een man aan een schrijftafel, met landkaarten voor zich en bezig aan een teekening. Hij was niet een der bedienden en ook niet een der bezoekers en wij keken elkander aan, hij moest verwonderd zijn over mijn verschijnen daar, doch hij zei er niets van en keek spoedig voor zich. Na eenig zwijgen wees hij mij kalm de weg naar een plaats aan de wand waar zich een kijker bevond en zei mij dat men daar doorheen de heele aarde en de sterren rondom, al wat men wenschte van nabij kon waarnemen.

Ik nam plaats bij de kijker en zag landen en zeeën, ik zag ze in dag- en avondlicht, ik volgde met mijn blik de vaartuigen op de zeeën en de liefste plekjes op aarde, al wat mijn ziel nabij wenschte, zag ik door de kijker vóór mij; mijn reis

door het verre werelddeel deed ik in gedachte opnieuw en mijn vaderland, zoo ver in mijn herinnering verzonken, zag ik hier terug. Maar hetgeen ik nog nooit gezien had boeide mij meer en de sterrenhemel was mij een blinkend boeiend geschrift en de bladeren der boomen huiverden door de beroering van den onhoorbaren wind en de geheime gedachte werd een geheim beeld: ik zag de man die in 't midden der kamer zat vóór mij als een bekende, doch zijn oogen waren koel want hij arbeidde en wilde niet gestoord zijn. Ik zag eindelijk nog slechts een kleine groene vlakte waar wat bloemen groeiden en waarlangs het water vloeide en ik hoorde het oud lied van ruischend water, ik bleef uren bij de kijker zitten, ik vergat heel den tijd.

Toen ik mij weer op de tijd bezon en bevreemd in het vertrek rondkeek zag ik scherpe oogen op mij gevestigd van andere bezoekers, ik zag nu dat overal in het rond kijkers waren en eensklaps begreep ik dat men zich verwonderde over mij, omdat ik mij zoo buitengewoon lang hier had opgehouden. Ik zag nu ook dat allen bij het heengaan de man, die in 't midden van de kamer bezig was, met veel geld betaalden, toen voelde ik mij plotseling heel bedremmeld daar ik maar weinig geld bij mij had, ik bestreed mijn verlegenheid en overlegde wat ik doen zou, maar tot een goed besluit kwam ik niet. Ik stond eindelijk van mijn plaats op en wilde de man mijn dankbaarheid betuigen voor 't geen ik genoten had en mijn onvermogen om hem als de anderen te betalen, doch ik sprak slechts een dwaze verontschuldiging die hij niet verstond. Hij knikte mij echter toe alsof hij in mijn gedrag niets ongewoons vond en hij ontsloeg mij van alle verdere verklaringen; toen had ik onbezorgd kunnen heengaan, doch eer ik ging zei ik tot hem: ‘ik heb u lief’, en hij antwoordde kalm en vriendelijk: ‘liefde is anders’, - blijkbaar was hij in nadenken verzonken over andere dingen en ik verliet hem en ik dacht later veel na over de man die rustig voor zijn arbeid leefde en de wondere kijkers beheerde in het gebouw waar zooveel gewoel was, - en die geen acht gaf op het geld dat ik niet bezat en op de liefde die ik hem schonk.

Iets over zelfstandige naamwoorden en werkwoorden
Door
A. Defresne

Waarom maakt men onderscheid tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden?

Men voelt en weet, dat ‘paard’ een ander soort woord is dan ‘werken’ en dat ‘het werken’ tot de zelfde woordsoort behoort als ‘paard’. Waar vandaan zulks?

In iemands gezichtsveld staat een paard, hij neemt dit waar en krijgt er eene psychische voorstelling van. Dan neemt hij waar, dat het paard slaat en krijgt ook daar eene psychische voorstelling van, maar van een ander soort dan de voorstelling ‘paard’. Daarna ziet hij, dat het paard nogmaals slaat en krijgt thans de voorstelling ‘het slaan’, van de zelfde soort als de voorstelling ‘paard’.

De handeling slaan is in beide gevallen gelijk, kan zelfs één en dezelfde zijn en toch is de voorstelling telkens eene andere, dit voelt men, dit merkt men aan de taalkundige gevolgen.

Daar nu een en dezelfde handeling dan deze, dan die soort voorstelling geeft en gezien het feit, dat tusschen handeling, waarneming, vorming van voorstelling en voorstelling geen schakel ontbreekt of tusschen kan, dat de waarneming telkens dezelfde physieke gebeurtenis is, dat vorming van voorstelling oorzaak en voorstelling gevolg is, moet er logischer wijs een verschil in vorming van voorstelling zijn.

Het verschil tusschen ‘werken’ en ‘het werken’ moet dus

een verschil in vorming der voorstelling en daardoor in voorstelling zelf zijn.

Het verschil in vorming der voorstelling moet dus de oorzaak zijn dat ‘paard’ een ander soort woord is dan ‘werken’.

Er blijft dus nog over, uit te maken welk verschil in voorstellingsvorm dit is om eene definitie van een zelfstandig naamwoord en een werkwoord te kunnen geven.

Iemand, die een paard ziet, neemt dit waar en krijgt er eene voorstelling van. Deze voorstelling ontstaat rechtstreeks uit de waarneming. We noemen ze ‘*een beeld*’. Een beeld is dus eene psychische voorstelling, die rechtstreeks uit de waarneming (hoe samengesteld die ook zij en met welke organen ze verricht wordt) der werkelijkheid of verbeelding ontstaan is. Het eenvoudigste proces van de menschelijke psychiek is de vorming van eene voorstelling rechtstreeks, zonder tusschenproces uit de waarneming, het elementairste en eerste proces is de beeldvorming.

De naam van eene zinnelijke zelfstandigheid (ziet: C.H. den Hertog. De Nederlandsche Taal, I § 80, I) is de mededeeling van een beeld door spraakklanken, b.v. mensch, huis, bliksem, donder, stank enz.

Een kind, dat nog nooit iemand zag schilderen, zal, het voor de eerste maal ziende, een aantal waarnemingen doen en daardoor een aantal voorstellingen krijgen. Niet wetende wat gebeurt, zal het toch die voorstellingen samenvoegen en door een psychisch verbindingsproces er eene nieuwe uit vormen. Die nieuwe voorstelling, al kan het kind ze zonder hulp niet aanstonds benamen, is die van schilderen. We noemen ze ‘*een begrip*’.

Een begrip is dus eene voorstelling, die door een psychiesch verbindingsproces der door de waarneming ontstane voorstellingen gevormd wordt.

Het verschil tusschen beeld en begrip is dus, dat bij het verkrijgen van een beeld bij de vorming der voorstelling geen psychiesch verbindingsproces plaats vindt en bij het ontstaan van een begrip wel.

Een ‘zinnelijk’ werkwoord is de mededeeling van een begrip door spraakklanken.

Graphisch voorgesteld dus:

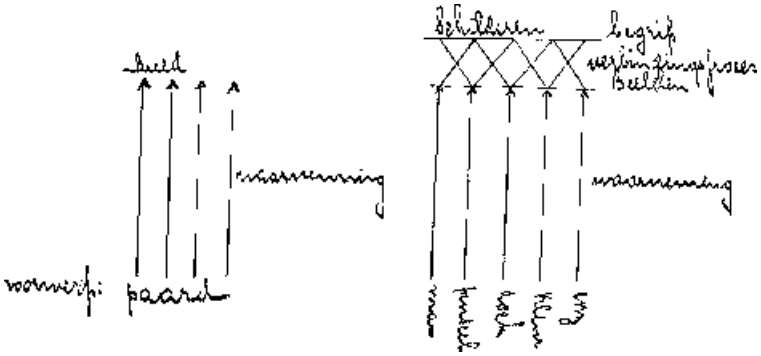

Na het geven der begripsdefinitie kunnen we de bovengedane uitspraak over een zelfstandig naamwoord verbreden tot:

Een zelfstandig naamwoord is de mededeeling van een beeld door spraakklanken.

We zullen, daar we niet van ieder zelfstandig naamwoord, zelfs niet van het kleinste gedeelte het heb-mededeeling-van een beeld-zijn kunnen bespreken, dit van een of twee uit iedere afdeeling doen, uit iedere afdeeling, die Den Hertog in zijn spraakkunst ‘De Nederlandsche Taal’ onderscheidt.

I en II, namen van geestelijke wezens, voorwerpen van het menschelijk kennen en gelooven, van verschijnselen in het bewustzijn: god, ziel, hoop, liefde, wil, enz. Al deze zelfstandige naamwoorden zijn de mededeeling van beelden, niet van begrippen, zij zijn niet ontstaan door psychische verbinding, maar rechtstreeks uit de waarneming. Wel, en waardoor twijfel kon ontstaan, is de waarneming zeer samengesteld en gebeurt ze niet als bij ‘zinnelijke’ zelfstandige naamwoorden in een oogopslag, in sommige gevallen zelfs uitsluitend na beredeneering of in de verbeelding. Bij ‘ziel’ b.v.b. kan ze zeer samengesteld zijn. Een voorbeeld van waarneming: ná waarneming van feiten en berustende op vergelijking van deze komt iemand tot de

aanname van een wezenlijk onderscheid tusschen mensch en dier; voor zoover de waarneming in de werkelijkheid. Dan door geloofs- of verbeeldingskracht neemt hij achter die feiten eene werkende kracht aan, dan ontstaat rechtstreeks uit de waarneming in de verbeelding het beeld ‘ziel’.

Na waarneming van dit beeld en door geloofskracht of verklaringszucht, vermoedt hij eene stuwkracht weer achter de ziel en ontstaat rechtstreeks uit deze waarneming in de verbeelding het beeld ‘God’.

Wel is dus de waarneming samengesteld, maar eens die samengestelde waarneming gedaan ontstaat het beeld rechtstreeks, wel werkt dus de waarneming van de ziel daadwerkelijk mee, maar de voorstelling ‘god’ is niet uit de voorstelling ziel in verbinding met andere ontstaan en is dus een beeld.

Het verschil tusschen de voorstelling ‘paard’ en ‘god’ is, dat de waarneming van paard eenvoudig is, het zien van ‘God’ zeer samengesteld is soms, want niet altijd behoeft de waarneming op bovenstaande manier te gebeuren, ze kan ook rechtstreeks, zonder de waarneming van ziel in de verbeelding, ja, in de verbeelding van anderen geschieden.

Wel zijn ‘god’ ‘ziel’ ‘hoop’ enz. irreëele beelden, maar de onderscheiding in reëele en irreëele beelden heeft tot grondslag en hangt geheel af van den aard van het genoemde, van wát het is, ze is eene afdaling in de beteekenisleer en heeft alleen voor zoover iets met het psychiesch gedeelte der taal te maken, dat de beelden ‘hoop’, ‘liefde’ enz. minder scherp, minder aanschouwelijk zijn dan ‘tafel’, ‘stoel’ enz., hetgeen nog geheel persoonlijk is, want bij een dichter b.v.b. kan het irreëele beeld soms even scherp, ja, scherper en gedetailleerder aanschouwelijk zijn dan het reëele beeld, doordat het eerste meer zijne aandacht uit den aard der zaak vroeg dan het tweede, zoodat dus zelfs dit klein psychisch verschil tusschen reëel en irreëel wegvalt en er alleen nog een vrijwel tot niets dienend verschil in aard en beteekenis overblijft. Daarbij moet onze aandacht, zooals we boven aantoonden niet geschonken worden aan het al of niet goed zichtbaar zijn der voorstelling in onze verbeelding, maar aan de vorming.

Eveneens zijn woorden, ‘die het resultaat van het denken’

zijn als staat, gezag, wet, oorzaak, enz. de mededeeling van beelden. Het denken is het waarnemen, maar eenmaal beredeneerd, waargenomen, ontstaan ze zonder verbindingsproces rechtstreeks. Wel wordt bij een woord als oorzaak aanstonds aan gevolg gedacht of bij gevolg aan oorzaak, dit echter is misleidende kracht van de stoffelijke analogie werking, die zoo sterk werkt daar ze voorstellingen oproept, die bij de waarneming van het beeld te pas gekomen zijn.

Ook deelen de namen van eigenschappen en toestanden beelden mee, hoogte, zwaarte, goedheid, glans, enz. Wel berust de vorming der voorstelling 'hoogte' op eene vergelijking, maar deze toch behoort nog bij de waarneming, is de waarneming, zooals iedere waarneming eene onbewuste vergelijking insluit. Ook de vorming van 'goedheid' berust op eene vergelijking, maar hier meer bewust dan bij de vorming van 'hoogte'. Eerst echter zal 'hoog' en 'goed' waargenomen moeten worden, dan werkt de waarneming door boven 'goed' en ontstaat zonder verbindingsproces rechtstreeks het beeld 'goedheid'.

Zoo zijn ook de namen van ruimte, tijden, hoeveelheden de mededeeling van beelden.

Een eigenaardig voorbeeld van samengestelde waarneming is die van 'het Zuiden'. De waarneming van het beeld 'het Zuiden' kan slechts als tegenstelling plaats vinden na die van 'het Noorden'. En deze slechts na eene natuurkundige-aardrijkskundige uitlegging (in sommige gevallen althans). Zoo werkt het beeld 'het Noorden' wel mee aan de waarneming van 'het Zuiden' maar niet aan de vorming, die rechtstreeks is, zonder verbindingsproces.

Het verklaren van het beeldsmededeeling-zijn van nog meer zelfstandige naamwoorden is ondoenlijk. Het eenige, dat verklaring vragen kon, is de gang der waarneming, die soms zoo samengesteld is, dat ze onuitpluisbaar lijkt, te meer daar ze bijna altijd onbewust gebeurt.

Indien ieder zelfstandig naamwoord, de mededeeling van een beeld is, is ieder werkwoord de mededeeling van een begrip.

De voorstellingen, waaruit een begrip door verbinding ont-

staat, zijn één of meer beelden en altijd minstens één begrip. (Dit door een voorbeeld van ontleding te staven lijkt ons overbodig). Dit begrip echter is weer ontstaan door verbinding van één of meer beelden en een begrip. Dit eveneens, zoodat alle begrippen dus terug moeten gaan op één of eenige, die de oorsprongen zullen zijn en in ieder begrip terug te vinden is, indien één en ieder in zijn klasse, indien er meer grondveststeenen zijn.

Ons lijkt (we geven het niet als voor ons volstrekte waarheid) dat van alle 'zinnelijke' begrippen het beginbegrip 'bewegen' is (in den breedsten zin des woords), van 'onzinnelijke' begrippen eveneens 'bewegen', maar nu onzinnelijk bewegen, bewegen voor het gevoel.

Het oerbegrip is 'zijn', 'rhytmen'!

Het verbindingsproces zelf? De voorstellingen door de waarneming verkregen kunnen tegelijkertijd in het onbewuste gevormd worden en zich daar verbinden of één voor één bewust gemaakt worden en dan pas het proces ondergaan, dat dan toch onbewust gebeurt en op zijn beurt weer, hetzij door hulp van anderen, hetzij door eigen kracht, bewust gemaakt moet worden. Door gebrek aan kennis zal het kind zelfs na bewustmaking door eigen kracht, het begrip niet kunnen benamen, althans niet aanstonds, omdat het eenvoudig niet weet, wat gebeurt, bij bewustmaken door hulp van anderen meestal wel, daar deze hulp bijna altijd bestaat in het geven van het woord.

Het weten is van invloed. Het begrip 'drukken' zal bij de meeste menschen ontstaan zijn uit de beelden 'letters', 'raam', 'papier' enz., en het begrip 'bewegen', voorstellingen die in de verbeelding zijn waargenomen, bij iemand echter, die eens eene drukkerij bezocht heeft zal het begrip ontstaan zijn uit een grooter aantal voorstellingen, die door waarneming in de werkelijkheid ontstaan zijn. Plaatsen we echter iemand in eene drukkerij, die van die plaats het bestaan niet weet, dan zal hij wel voorstellingen krijgen, zich die zelfs, of de zich zelf gestelde vraag 'wat voeren ze eigenlijk uit?' bewust maken, maar toch het begrip, dat onbewust gevormd wordt of zich niet bewust

maken of het niet aanstonds benamen, omdat hij niet weet wat gebeurt.

Vele schakeeringen kunnen zich bij de begripsvorming voordoen, wier bespreking echter buiten het plan van dit opstil ligt.

Het proces zelf kunnen we ons het beste voorstellen in vergelijking met, zink en zwavelzuur geven zinksulfaat, we zouden de begripsvorming een psychisch-scheikundig proces kunnen noemen.

Het tweede proces van den menschelijken psychiek is dat der begripsvorming.

Een kind, dat nooit de handeling ‘schilderen’ bijwoonde, zal, de eerste maal er bij tegenwoordig zijnde, nooit de voorstelling ‘het schilderen’ kunnen vormen, zonder dat de vorming van het begrip ‘schilderen’ vooraf is gegaan. Is echter de eerste maal het begrip gevormd, dan kan de waarneming op hooger plan voortgaan en het kind het begrip waarnemen, waaruit dan rechtstreeks zonder psychiesch verbindingsproces, want dit heeft bij de begripsvorming plaatsgehad, eene voorstelling ontstaat, die dus noodzakelijk een beeld, wier mededeeling onvermijdelijk een zelfstandig naamwoord moet zijn, dit beeld is ‘het schilderen’, dit zelfstandige naamwoord is ‘het schilderen’! Het verschil dus tusschen ‘schilderen’ en ‘het schilderen’ is, dat het eerste de mededeeling is van een begrip, het tweede de mededeeling van een beeld. Bij sommige wordt het begrip dan geheel en al, dan slechts gedeeltelijk in de waarneming betrokken, zoodat dus naast elkaar bij de begripswaarneming twee beelden, twee zelfstandige naamwoorden moeten ontstaan, bij waarneming van ‘slapen’ b.v.b. ‘het slapen’ ‘de slaap’, ‘vallen’ ‘het vallen’ ‘de rol’. Dat hiermee een verschil in beteekenis gepaard gaat is begrijpelijk.

Ook de samengestelde zelfstandige naamwoorden (alleen deze, niet de samengestelde werkwoorden zouden als tegenstrijdig aan onze beweringen kunnen beschouwd worden) zijn de mededeeling van voorstellingen, die rechtstreeks zonder verbindingsproces uit de waarneming ontstaan.

Samengestelde zelfstandige naamwoorden worden gevormd bij gebrek aan enkelvoudige.

Nemen we ‘lampeglas’. Indien een enkelvoudig woord voorhanden ware geweest b.v.b. ‘gals’, zou het vrij duidelijk zijn, dat ‘gals’ de mededeeling was van één beeld, nu echter werkt het lid ‘lampe’ misleidend.

Wat is het geval geweest? De voorstelling ontstond rechtstreeks uit de waarneming en moest benaamd worden, ‘glas’, en deze naam door het misleidend karakter voldeed niet. Een element uit de waarneming werd toen gereleveerd en daardoor de waarneming bepaald en dus ook het beeld juist meegedeeld. Oorspronkelijk was dus ‘lampeglas’ de mededeeling en eene zeer beknopte gedeeltelijke definitie van het beeld (definitie = bewustmaking en mededeeling der waarneming). En zoo staat ‘lampe-’ dus slechts voor zoover in psychiesche verbinding met ‘glas’, dat de waarneming van ‘lamp’ meegewerkt heeft aan die van ‘glas’, maar niet aan de beeldvorming.

Is ieder lid van het zelfstandig naamwoord nog goed onderscheidbaar, dan is men misschien geneigd te gelooven, dat het de mededeeling is van twee beelden of van één beeld, dat in verbinding van twee ontstaan is, ware echter ‘licteken’ niet van den beginne af de mededeeling geweest van één beeld, nooit zou het ‘litteeken’ geworden zijn. Daarbij is het voorwerp ‘lampeglas’ een bewijs tegen het ontstaan zijn uit twee beelden. Wel wordt door de klank ‘lampe-’ het beeld ‘lamp’ opgewekt, maar dit staat los en is niet psychiesch verbonden met het beeld ‘lampeglas’, en duidt slechts aan, dat de waarneming van ‘lampeglas’ door die van lamp gegaan is. Het opwekken van het beeld ‘lamp’ is een noodzakelijk kwaad, men kookt water om het warm te krijgen, de waterdamp heeft men op den koop toe, maar die verdwijnt, (‘jeugd’, deerne, droom, enz.).

Voor verdere staving vergelijke men met het bovenstaande: driehoek, paraplubak, jagershoed, arendsklauw, kalfskop, stadsmuur, apenkooi, brilleglas, pennehouder, goudlaken, bruinkool, edelsteen, roodborstje, wittebrood, weerhaak, onderrok, inham enz.

Bij de waarneming van een beeld kan soms de waarneming van begrippen betrokken zijn, wordt dan zoo'n begrip van de beeldwaarneming gereleveerd, dan ontstaan de mededeelingen van beelden als: schilderdoek, schietkatoen, verfkwast, hanglamp, enz.

Ditzelfde nu nog te betoogen voor ‘onzinnelijke’ zelfstandige naamwoorden lijkt ons overbodig, daar bij toch zijn de handelingen dezelfde als bij ‘zinnelijke’, alleen met dit verschil, dat hier de waarneming en de releveering dan geheel of gedeeltelijk in en uit de verbeelding geschiedt.

Wanneer ter juister aanduiding van verschillende beelden uit de verschillende waarnemingen telkens één en hetzelfde deel gereleveerd wordt, en door het mededeeling zijn van één beeld, het symbool van dat telkens hetzelfde deel der waarneming samengroeit, met het telkens verschillend symbool van het telkens verschillend beeld, ontstaat een voorvoegsel:

v.b. aartsengel, aartsbisschop, ondank, onweer, ondeugd, etmaal, etgroen, oorbaar, oorlof, oorlog, enz.

Wanneer telkens een en hetzelfde symbool door releveering van een telkens verschillend deel der waarneming verbonden wordt met een dus telkens ander symbool, (beteekenisverschil gaat hiermee natuurlijk gepaard) dan kan het eigenlijke symbool zijn inhoud verliezen en het beeld, dat oorspronkelijk slechts deel uitmaakte van de waarneming en slechts opgewekt werd als onvermijdelijk kwaad, het meegedeelde worden. Het symbool van het oorspronkelijke beeld wordt dan achtervoegsel.

v.b. voertuig, vaartuig, werktuig. zintuig, rijtuig.

timmermanswerk, bouwwerk, drijfwerk, uurwerk.

adeldom, rijkdom, vrijdom, ouderdom.

achting, gunning, enz. enz.

Wanneer we nu alles in het kort samenvatten, krijgen we:

Een zelfstandig naamwoord is de mededeeling van een beeld door spraakklanken, een werkwoord, die van een begrip.

M a a s t r i c h t .

Een krans voor Virginie Loveling
Door
W.L. Penning Jr.

Welvaak uw dichterwereld in,
Vol kleine hartedieven,
Hoe loofde ik weêrkeer immermeer,
U LOVEN was u LIEVEN.

Zoo las mijn kranke moeder u,
Mijn vrouw ook menigmalen;
En hoorend van uw jaardag nu,
Zie 'k beider blik nog stralen.

Graag drukte ik hier wel menig hand,
Verknocht aan Flaminganten,
Kolommenbouw uit beider land
U wijdend in hun kranten.

En voel 'k niet meê PAUL FREDRIEK's hart
Nu slaan met sneller slagen,
Wijl hem in eenzaamheid en smart
Uw lichtbeeld op komt dagen?

En helpt mij straks een grijze vrind
Weêr naar een dicht-top stijgen,
Dan streelen ons op Meiewind
Uit oude Vlaamsche twijgen

Veel stemmen even klaar als zacht:
De treffend sober-schoone,
Waardoor ge al drieërlei geslacht
Wist roerend meê te tronen.

Fijnst-kleine schepping is me úw boek
En 't Zusterboek gebleven,
Van greep zoo ongemeen als kloek
In 't algemeene leven.

Hoort gij om eenvouds tooi en toon
Kind der natuur u noemen,
Hoe mogen we u, om álle schoon,
Kunstpriesteresse roemen!

*

Mêevierend uwe TACHTIG jaar,
Vèr staan we als feestgenooten:
Zuid-Neêrland neme een sluipkans waar,
't Noord - vindt de grens gesloten.

‘Bestel me in Gent!’ smeekt hulde en dank,
De Post bromt: ‘Onbereikbaar!’....
Wellicht Gijzelf naar 'k hoop niet krank,
Doch VRIJHEID - op de lijkbaar?....

Terugziend, tot op prilsten dag,
Ervaart ge een Kroondag - droever
Dan angstgedachte ooit Treurdag zag
Langs heel uw levensoever.

‘Al kan geen Vlaamsche ziel geknecht
Tot buigend Ja en Amen,
U roepen we op voor ieders recht -
Leeuw aller vol'kren samen....’

Zoo zucht ge, en geeft uw feest teloor;
Dien zucht, o lieve grijze!
Hoor 'k donk're wereldwolken door
Van 't Zuid naar 't Noorden reizen.

Geen grens ook die de Erin'ring stuit;
Haar volgend, slaan we uw dicht op;
En daar - God zegen u - daaruit
Gaat al nog heerlijk licht op.

Beleef gij, óverleef nog lang
Gods uur van VREDE en VRIJHEID;
Op de offergraven wijde úw zang
's Lands droefheid, fierheid, blijheid.

*

Gedachtnis - ook aan ROSALIE
Wijde uwen dag intusschen;
In onverbreek're harmonie
Gedenkt gij Zusterkussen.

Usaam beschreef me eens FRANS DE CORT,
Wiens geest blijft medewaken,
Droef spottend dat mijn Krans verdort
Eer 'k tot een kans kan raken.

‘Fluks in den arm neem 'k POL DE MONT,’
Kwam dwaas in me op te wellen.
‘“Meê-onbereikbaar”’ klaag 'k al rond....
Dicht'res, naar wie 'k geen bode vond,
G o e d s - moge u God bestellen!

Rijswijk (*bij den Haag*) 17 Mei 1916.

Aanteekening

Gutteling's Prometheusvertaling[1)]

Men zal zich herinneren dat in 1912 tusschen Kloos en Verwey een korte gedachtewisseling plaats had over vers 619, eerste bedrijf, van Shelley's Prometheus Unbound:

> In each human heart terror survives
> The ravin it has gorged....

Kloos beriep zich op Buxton Forman ten gunste der lezing Ruin voor Ravin en daagde Verwey uit mededeeling te doen van de authoriteiten die het bestaan der lezing Ravin in het handschrift geconstateerd hadden. Bestudeering der Shelleyteksten voor onze Zilverdisteluitgave van den Prometheus stelt mij in staat deze uitdaging met zekere volledigheid te beantwoorden.

Het eenige handschrift van den Prometheus berust in de Bodleian Library te Oxford en wordt algemeen beschouwd als het lijfexemplaar van den dichter, waarnaar Mary de drukcopy vervaardigde, en waarin Shelley, ook na de verzending van deze, nog veranderingen aanbracht. Daar Mary het niet vermeldt, kon zij er waarschijnlijk voor haar uitgave geen gebruik van maken. In 1862 publiceerde Garnett het een en ander uit de Mss. onder den titel van Relics of Shelley. Pas in 1870 vergunde de familie Shelley Mejuffrouw Blind ze te onderzoeken. Buxton Forman heeft, sinds 1876, enkel het artikel van Mej. Blind gekend, hij kon nimmer van Sir Percy Shelley de toestemming verkrijgen voor een nieuwe lezing. In 1893 aan de Bodleian Library geschonken, werden de handschriften in 1894

1) Zie De Beweging van Juni 1912.

voor het eerst wetenschappelijk doorspeurd. Het resultaat van dien arbeid, verricht door Julius Zupitza, verscheen na diens dood door de zorg van Joseph Schick in Herrigs Archiv deel CII en CIII (1899). In 1903 gaf C.D. Locock de vruchten van een nieuw onderzoek in het licht. Het boek heet: An Examination of the Shelley Manuscripts in the Bodleian Library, being.....the introduction of many improved readings into Prometheus Unbound.' (Oxford, Clarendon Press.). De voornaamste uitgaven, na dien datum, van den Prometheus zijn: die van Hutchinson (1904), die van Ackermann (1908), en die van Locock zelf (1911), de eerste groote kritische uitgave van den dichter en voorzien met een volledige apparatus criticus.

Dit voor de mededeeling der verschillende bronnen. Wat bovenstaande plaats betreft, de uitgave van 1820, na welker verschijning Shelley 'a formidable list' van fouten opmaakte, geeft Ruin, die van Mary (1639) Ravin, terwijl Buxton Forman zich tegen alles in bleef houden aan Ruin. Het is misschien goed nog even te vermelden wat Locock in zijne voorrede over B. Forman schrijft: 'The Preface to Mr. B.F.'s 1892 edition of Shelley's Poems contains the following statement: -"The text being no longer the subject of such controversy as raged for years over it, I have given it in the form in which I think it may be regarded as established". There is no neccessity, I think, for so despondent a view. While manuscripts remain undeciphered, or incorrectly deciphered, we are not compelled to attribute to Shelley all those deficiencies in sense and metre which have been accepted, either with or without hesitation - often with peculiar admiration, - for some sixty or eighty years'. Ik heb Formans nieuwste editie niet onder oogen gehad, maar daar Locock in 1911 bij Ravin aanteekent, dat F. nog steeds aan de schrijf- of drukfout van 1820 vasthoudt, is het zeker dat zijn opvatting na de publicatie der handschriftvarianten niet veranderd is.

Het gaat er nu maar om dat Zupitza als de lezing van het handschrift geeft: 'Ravine, met een vlekje op de e' en dat Locock eveneens Ravine leest, maar de e als doorgeschrapt beschouwt. De lezing Ruin, waarvoor trouwens alleen met veel goeden wil een niet geheel plausibele verklaring te vinden was,

is hiermee voor goed van de baan. De keuze is verlegd tusschen Ravin en Ravine. Locock houdt zich aan het eerste, Ackermann aan het tweede. Tegen Ravin is niets te zeggen. Tegen Ravine: dat het door zijn andere klemtoon, de regel onleesbaar, dus onmogelijk zou maken. Het waarschijnlijkste is dan ook - Ackermann geeft geen reden voor zijn aanvaarding van Ravine, - dat Shelley in het snelschrijven een e aan het woord ravin verbond, die hij of dadelijk of later doorschrapte. Wanneer het noodig was zou ik er op kunnen wijzen, dat hij dikwijls zulke vergissingen maakte. Locock merkt bij Act IV, 411, waar Shelley sovereigns geeft, op hoe vaak de dichter een s te veel schreef. Het drukmanuscript zal wel nimmer gevonden worden. Tot zoolang eischt het handschrift zelf dat wij de lezing van 1839, Ravin, volgen. De wetenschap, dat Mary Shelley's foutenlijst gebruikte, te voren geen zekere bron, bevestigt nu het vermoeden, dat verre van een ‘malle drukfout’ te zijn, inderdaad het woord prooi de ware bedoeling van Shelley weergeeft. Gutteling, wiens vertaling Kloos' bestrijding uitlokte, blijkt gelijk te hebben gehad.

P.N.v.E.

Op den Bloemendag van het Joodsch-Natonaal Fonds
Door
Jacob Israël de Haan

Weer bloeit een Lente zooveel weelden open,
Dat hart en zang zich van zijn zoet verzaadt,
Weer is een schat van bloemen uitgeloopen,
De zon stijgt stralend, die goud ondergaat.

En met de Lente bloeit des harten lied,
Als bonte bloemen uit den diepen grond,
Hoe was de winter zwaar van dof verdriet,
Dat geen Liederen ter vertroosting vond.

Maar lente, lente, en weder vindt mijn hart
Zijn zang voor elke vreugd, voor elke pijn,
En wie zijn leed kan zingen voelt geen smart,
Wie vreugd bezingt zal dubbel zalig zijn.

Weer bloeit een lente en weder bloeit mijn lied,
Weer bloeit voor 't huis de roode rozenboom,
Die te allen jaar zwaarder zijn knoppen schiet,
En ademt de lucht vol van zoet aroom.

En weer dit jaar, gelijk vroegere jaren,
Met oude trouw, sterker in vast verband,
Komen wij samen, die Bloemen vergaren,
En verkoopen voor de aankoop van ons Land.

En weer vraag ik: hoe kunnen wij gedenken
Den Bloemendag met trouw en trotsch geloof,
Wat kan schats-dracht van zomerbloemen schenken,
Als volken vallen gelijk winterloof.

Want meer bloemen dan 't Leven kan doen bloeien
Heeft de Dood noodig voor duizenden graven.
Zomer: en de ongestremde stroomen vloeien
Van hartbloed, braak-verbrand ligt huis en have.

Niet één volk heeft zoo wreed als wij geleden
Onder slagen des krijgs en volkrenhaat.
Eén volk vindt baat in oorlog, één in vrede,
Wij vinden in vrede noch oorlog baat.

Wij waren twintig eeuw de naakte zwervers
Nooit langer dan tot andrer baat geduld.
Welk volk spoelde ons bloed niet? Nog zijn wij dervers
Wier lot door andre volken wordt vervuld.

Nog zijn wij in ieder land een lage laster
Aan 't innigst hartleven der volken vreemd.
Daarom geen jaar dan dit bloedjaar, dat vaster
Onze wil tot wederkeeren verneemt.

Een droom? Hoe bloeide reeds rijkdom van daden.
Het hart verlangt: de handen zaaien 't graan.
En 't Land, dat twintig eeuwen nedertraden
Ziet weder oogst van Joodsche zaaiers staan.

Het Land, dat in der eeuwen smart vergrauwde
Dat oogstakkers verstuiven zag tot zand
Droeg dracht zoo rijk als ons Volk ooit verbouwde
Van den Cederberg tot het zoute Strand.

Een wonder: waar de Joodsche zaaiers traden
Hernam 't verdord Land zijn bloeiend bedrijf
Vrij van vreemde genade en ongenade,
Trilt nieuw leven door zijn geslagen lijf.

Tot oorlog: wee, de haat, die onbezonnen
Geen schoonheid spaart, geen trouw, geen mannenmacht,
Heeft ons Land, nauw tot herleving gewonnen,
Overmaat van bloedwoedend leed gebracht.

Weer 't veld vertreden. Weer de pracht verslagen
Der bosschen voor het roovend krijgsgeraad.
De lust van zooveel toegewijde dagen
Verloren door het woeden van één haat.

En 't zwervend Volk? Elk ander volk voelt krachtig
Zijn eenheid tegen elken wederstand.
Slechts wij staan verdeeld tegen elk onmachtig,
Niet één tot roem, de haat van menig land.

Als vrede komt....men zal ons weer verdrijven,
Eeuwigen Vreemdeling, uit elk gebied.
Waar zullen de voortgedrevenen blijven?
In 't Land, dat ons verlangend keeren ziet.

Want slechts het Land van ons heilig verleden
Zal het Land onzer veilge toekomst zijn,
Immer herdacht in snikkende gebeden
Nimmer vergeten in drijvende pijn.

En waar volkren thans gul hun hartbloed geven
Gij, die vrede geniet, geeft gul uw geld
Opdat tot een nieuw en hartstochtlijk leven
Ons Volk in 't eigen Land weer wordt hersteld.

Want vaste macht herwint men slechts door daden,
Uw Dichters trekken u als Daders voor,
In voorspoed vroom, in tegenspoed beraden
Herwint uw wil meer dan ons Volk verloor.

De nieuwe beweging in de schilderkunst
Door
Theo van Doesburg

(*Vervolg van blz. 131*)

III

Reeds Benvenuto Cellini beweerde, dat de schilderkunst in haar beeldend vermogen te kort schiet en vergeleek haar met de weerspiegeling van een voorwerp in het water. ‘Kunst is niet letterlijk, evenmin als Poëzie’, zei Veronese. Hiermede brachten Cellini en Veronese hun beeldend bewustzijn onder woorden op 't oogenblik dat zij voelden, dat boven de schilderkunstige uitdrukkingswijze van hun tijd eene meer expressieve, beeldende, *letterlijke*, zijn moest. In den tijd van Cellini was het af-beelden der natuurlijke schoonheid zoo zeer verweven met het ver-beelden van de geestelijke waarheid, dat het uitdrukken der natuurlijke werkelijkheid tegelijkertijd het uitdrukken der geestelijke werkelijkheid beteekende. De schilderkunst was nog te veel met de praktijk geassocieerd om de ‘weerspiegeling in het water’ te boven te komen. De kunstenaar diende nog te zeer de natuur inplaats zich van haar te bedienen. En toch voelde een Paolo Veronese, - in zijn ‘Kruisdraging’ b.v., - dat naast de beteekenis van 't litéraire symbool, ook een symbool verborgen was in het schilderkundige middel; het symbool n.l. der tegenstellingen van licht en donker, van vorm en kleur, van het verticale en horizontale, enz. De beeldende waarde eener schilderij als ‘De Kruisdraging’, bestaat in de

verhouding waarin de tegenstellingen en overeenkomsten van kleuren en vormen tot elkaâr staan. Zóó openbaarde het beeldend bewustzijn van den meester van Verona zich *ondanks* het onderwerp. De inhoud, de ontroering zou zich geheel zelfstandig hebben bekend gemaakt, wanneer deze Venetiaan het onderwerp had kunnen vervangen door eene beeldende constructie. Want daarin alleen bestaat het letterlijke der schilderkunst. Het schilderkundige middel is nadrukkelijk genoeg om de Idee te openbaren. *Alles wat zich tusschen het Middel en de Idee plaatst is uit den booze, en kan de schilderkunst als zelfstandig-beeldende uiting slechts schaden*.

Tot deze waarheid was men in 1550 nog niet gekomen, doch de kiem tot deze waarheid was reeds aanwezig.

Paolo Veronese vulde het tekort zijner schilderkunst aan door de uitspraak: ‘Kunst is niet letterlijk’; niet direct-beeldend, niet gevend, maar weder-gevend. Deze uitspraak bewijst ons, dat zijn bewustzijn van schilderkunst als zelfstandig-beeldende uiting, sterker was dan dat zijner tijdgenooten, die zich te vreden stelden met de gevoeligheid voor schilderkunst, *als zoodanig*, te toonen binnen de perken van een traditioneel onderwerp.

Wij kunnen van de Renaissancisten zeggen, dat zij een beeldend *instinct* hadden en dat dit instinct door overnemen en verwerken in de neo-Renaissance, - d.i. in onzen grooten tijd, - tot bewustzijn geworden is.

Dit bewustzijn nam vorm aan in het laatste kwartaal der XIXe eeuw, tijdens het Impressionisme. Edouard Manet, de eerste wellicht, die nuchter tegenover het probleem stond, de eerste sterke uitvoerder van het impressionistische denkbeeld, is deels het summum der traditioneele schilderscholen, deels het uitgangspunt der zelfstandig-beeldende schilderkunst.

De traditie herkennen wij in het behoud van het, hoewel minder anecdotische onderwerp; de toekomst lezen wij in zijn beeldende, - zoo gij wilt ‘nuchtere’, - schildermanier.

Het schildersinstinct ontwikkelde zich in zijn tijdgenooten en

nakomers, - Renoir, Monet, Lisley, Pissarro, Seurat e.a. - tot bewustzijn.

Met Paul Cézanne stond het beeldend bewustzijn in bloei. Van hem uit zou het zijn vruchten afwerpen.

Het Impressionisme kwam niet geheel los van het ‘verhaal’, doch koos zich andere onderwerpen, nieuwe symbolen. Geleidelijk werd het ‘litéraire’ element uit de schilderkunst gedreven om plaats te maken voor het ‘beeldende’.

De Luministen begonnen te beseffen, dat niet de voorstelling de expressie der ontroering moet zijn, maar dat in de schilderkunst de ontroering in de verf begrepen is. Meer dan bij de impressionisten, ging het bij de luministen om de zichtbare openbaring van het innerlijk visioen door de beheersching van het vlak en de toepassing van het schilderkundige middel.

De objecten losten zich op in het geestelijk visioen. Zij hadden slechts waarde, voor zoo verre zij een ontroering symboliseerden. Daarom heeft een kleur-vlek in eene schilderij van Paul Cézanne meer beteekenis als schilderkunst, dan een figuur bij Paolo Veronese.

Zoo zegevierde bij de luministen het beeldende middel over het onderwerp. Wie het vermogen heeft ‘beeldend’ te zien, zal ook bij het aanschouwen eener luministische schilderij, in de eerste plaats getroffen worden door het schilderkundige aspect en niet door het onderwerp. Dit laatste gebruikten de luministen en post-impressionisten bij gebrek aan een zuiver beeldende constructie. De schilderij vond haar evenwicht nog in de natuur-illusie. Dat daarom het natuurlijke onderwerp nog deel uitmaakte van de schilderij is te begrijpen. Daarbij was het vlak nog niet veroverd. Het coin-de-la-nature-begrip moest nog overwonnen worden.

De cerste die hiermede begon was Paul Gauguin (1850-1903). Hij zocht naar het beeldende in de dingen als geen voor hem. Hij vond nieuwe lijnen, nieuwe vormen, nieuwe verhoudingen. Met hem begon de vlak-dicipline. Het vlak is het domein van den beeldenden (schilder) kunstenaar. Het vlak moest dus

veroverd worden. De traditioneele perspectievische schilderij naderde haar einde. Het probleem van het Impressionisme vond zijn oplossing in de breking van het vlak, in het devisionisme, waaruit de mogelijkheid voortkwam eener rhythmische schilderkunst. De beste werken van Paul Gauguin zien er uit als kleurige massa's, die zich rhythmisch tot elkaar verhouden.

Door het Impressionisme en Luminisme waren de eigenschappen van het kleurmiddel aan den dag gekomen.

Bij Paul Gauguin begon zich de beteekenis van het vormmiddel te ontwikkelen. De herziening van dit beeldend middel begon bij de herziening van het vlak, uit deze nieuwe opvatting der vlak-verdeeling ontstond vanzelf een nieuwe opvatting van de schilderij. Het vlak behoort in de allereerste plaats tot het organisme van de schilderij, het is het geraamte dat de schilderij draagt. Zoodra het vlak als zoodanig verdwijnt, - b.v. door de perspectief, - wordt het wezenlijk karakter van de schilderij geschaad.

Paul Gauguin zocht met behoud van het vlak zijn ontroeringen in massa-verhoudingen van kleur en vorm op te lossen. Dit was de voorbereiding tot de noodzakelijke hernieuwing van het vorm-begrip: het kubisme.

Toen eenmaal het besef was doorgedrongen dat de schilderij om haar zelfs wille ontroeren moet, werd natuurlijk het litéraire element geheel buiten de schilderkunst gehouden. Was voorheen de sensatie het maskaradepak waarin de schilder de natuur, - om 't even of het een mensch, dier of plant was, - kleedde, bij Cézanne en Gauguin begon de verhouding waarin de kleuren tot elkander staan de sensatie uit te drukken. Zoo vinden wij de ontroeringen van Millet in de houding terug van een boer, de ontroeringen van Cézanne in de verhouding der kleuren onderling.

Bij Paul Cézanne is het mensch-zijn in het schilder-zijn opgelost, daarom werd de menschelijke sensatie of ontroering, die bij Millet en Van Gogh, geréaliseerd werd door een vermomde menschelijke figuur, schilderkundig verklaard. Cézanne

onderwierp het kleur-middel aan eene strenge dicipline. Vandaar dat hij alles in kleur-contrasten omzet.

Paul Gauguin onderwierp het vlak aan een strenge dicipline; vandaar dat alles zich in kleurige vlakken-massa's omzet; groote kleurige vlakken, die zich rhythmisch tot elkaâr verhouden.

Wat Cézanne deed met de penseelen, was voor de schilderkunst beslissend. Zijn eerlijkheid gebood hem de kleuren nuchter op het witte linnen te zetten. Er bestond voor hem geen effect of toeval. Klaar en eerlijk in het licht ging hij beeldend met de verf om.

Wat Manet vluchtig had aangegeven voerde hij *uit*. De groote bizonderheid van Paul Cézanne bestaat voornamelijk in het feit, dat zijn aanschouwing beeldend was, in plaats van 'pittoresque'.

De impressionisten zagen de natuur *pittoresque*, in tegenstelling met hun voorgangers de romantici (Girodet, Géricault en Delacroix), de realisten en realistische romantici, - waartoe ook Daumier, Courbet en Millet behooren, - die haar *literair* zagen. Met Cézanne en Gauguin begon de beeldende aanschouwing van de natuur.

Deze nieuwe aanschouwing, die omstreeks het einde der XIXe eeuw ontstond bracht vanzelf de vernietiging der natuurillusie mede. De perspectief was de 'truc' der objectiefafbeeldende kunst.

Ten onrechte wordt door de leekencritiek gemeend, dat met de vernietiging der perspectief de schilderkunst in haar wezen werd aangetast en dat zij zich naar het 'décoratieve' ontwikkelde. Niets is minder waar. De schilderkunst kwam juist *tot zichzelf* door de verovering van het vlak.

Het vlak is het rechtmatig eigendom van den schilder, waarin hij niet eene schijnbare ruimte te brengen heeft, maar waar*uit* hij het schilderkunstig organisme samenstelt. Het vlak is zijn beeldend, niet zijn afbeeldend middel. De deeling van het vlak is het compositorisch beginsel, niet de verdwijning van het vlak.

Toen dit bewustzijn veld won beteekende dit: verrijking van het schilderkundige middel.

Waar de impressionist in de natuur werd getroffen door het pittoresque van een ‘geval’ daar wordt de vóór-kubist - b.v. Henri Matisse, - getroffen door het ‘beeldende: het *horizontale*’ het *vertikale*, het *ronde*, het *doorelkaar*, de *oversnijding*, het *zwevende*, enz.

Zoo werden de pittoresque waarden in Beeldende wearden omgezet. Onbewust was er in de bewondering der impressionisten voor een zeker geval, eene beeldende waarde zoowel naar de kleur als naar de lijn.

Een zuiver bewustzijn van schilderkunst als Beeldende kunst ontstond eerst in de XXe eeuw.

IV

Schilderen is: gedreven door eene innerlijke waarneming, - (ontroering, gevoelen, gedachte), - de verhouding bepalen van kleuren en vormen onderling en van deze te zamen tot het vlak.

De oplossing van het vlak, - inclusief kleur en vorm, - geschiedt dus noodwendig in overeenstemming met de ontroering. De innerlijke waarneming zet zich om in een uiterlijk waarneembare vorm.

Hoe dieper de waarneming gaat, hoe meer de schilderij van het uiterlijk waarneembare, - de aanleiding, - zal verschillen.

Beeldend kunstenaar is slechts hij wiens ontroering een beeldenden vorm aanneemt, zooals musicus slechts hij is wiens ontroering een muzikalen vorm aanneemt; zooals dichter slechts hij is wiens ontroering zich in een lied omzet.

Droeg voorheen de ontroering vrucht in het afbeeldsel, in de moderne kunst moet de ontroering vrucht dragen in het middel; dat is in de schilderkunst: de verf.

Alles wat de schilderkunst te zeggen heeft moet tot uiting komen in de constructieve spraak der schilderkundige middelen; de kompositie.

Wat is kompositie? In de schilderkunst beteekent het de

Rangschikking en het samentreffen van vorm- en kleurcontrasten en -overeenkomsten volgens het beeldend bewustzijn. Zooals voor een musicus de Stilte, voor den bouwmeester de Ruimte de eerste voorwaarde voor kompositie is, zoo is het passende beginsel voor den schilder: het Vlak. De bouwmeester breekt de ruimte door in steen gerealiseerde *maatverhoudingen*; de musicus breekt de stilte door *klankverhoudingen*; de schilder breekt het vlak door *kleur*- en *vormverhoudingen*.

De geschiedenis der schilderkunst levert ons het bewijs dat de natuurlijke en practische waarden in beeldende en aesthetische waarden werden omgezet. Er zijn in de schilderkunst der traditie kompositie waarin figuren van menschen zijn aangebracht om een domineerende lijn of beweging te krijgen. In zekere kompositie treffen wij vlakbreking aan door het een of andere object.

Wat voorheen instinctief was het toepassen van *natuurljke* voor *beeldende* waarden: het uitdrukken van een lijn door een figuur, enz., werd in de twintigste eeuw doelbeoogend.

De eerste die het begrip kompositie in de praktijk herstelde was de fransche schilder Henri Matisse. Hij maakte de natuur tot het beeldend-expressieve en moet als de eerste onder de *expressionisten* genoemd worden.

Met Henri Matisse ontstaat het zichtbaar-rhythmische in de schilderkunst.

Henri Matisse beteekent voor de schilderkunst: het concentreeren van alle beeldende elementen der traditie. Aan Paul Gauguin ontleende hij de nieuwe aanschouwing en breking van het vlak, aan het luminisme dankte hij de kracht van het kleurmiddel. Matisse bedient zich van de natuur, maar breekt met de natuur-illusie. De natuurobjecten hadden voor hem slechts waarde, voor zooverre zij het vallende, het liggende, het staande, het zwevende, het hangende, het horizontale of het verticale uitdrukten.

Zuiver aesthetisch gesproken hebben de objecten *als zoodanig* nooit eenige waarde gehad in de schilderkunst. Voor Rembrandt hadden zij slechts waarde als vormen waarin het licht gestalte kreeg. Voor van Gogh hebben zij slechts waarde als symbolen

van een of andere ontroering. Voor Mathijs Maris hebben zij slechts waarde als het accent eener geestelijke sfeer.

Voor den modernen kunstenaar hebben de objecten slechts een beeldende waarde.

Wanneer een beeldend kunstenaar iets waarneemt dat hem ontroert, dan zal hij beeldend bewogen worden; zijn ontroering zal gestalte krijgen in een beeldenden vorm. Deze gestalte zal door middel eener kompositie zichtbaar worden. Hoe meer deze kompositie geassocieerd is met de waarneming, - b.v. de natuur, - hoe geringer het werk zal zijn als beeldende kunst. Tot het organisme der beeldende kunst behooren niet: 'boomen', 'huizen', 'menschen' of iets van dien aard, maar het organisme der beeldende kunst is samengesteld uit lijnen, ronde en vierkante vormen, verticale en horizontale vlakken, kleuren van de intensiteit van wit tot de passiviteit van zwart, enz.

Het beeldend middel is onuitputtelijk.

De eerste die zich van dit middel bediende was Henri Matisse. Zijn bedoeling was niet te imiteeren maar te construeeren. Vandaar dat zijn werken een beeldend aspect, niet een natuurlijk aspect vertoonen.

Toch komt Matisse niet tot het zuiver 'beeldende', zijn taal is nog niet de rein-schilderkundige en het is eigenaardig dat hij spottend spreekt over Dérain, Picasso, Braque en Le Fauconnier, die met het beeldend geschut kwamen aanrijden.

Dit beeldend geschut was het kubisme.

(*Wordt voortgezet*).

Gebed
Door
Hilde Telschow

Ik klaag niet dat mijn weg, die gij mij weest,
Zoo loodrecht stijgt om dan weer steil te storten,
Ik klaag alleen dat gij de kracht en drang
Tot zulk steil stijgen me al te schaars bedeelde,
Dat ik zoo vaak, verdoofd, in onmacht aarzel
Te blijven in de richting, die alleen
Tot u mij leidt.

Ik klaag niet dat uw rotsen roerloos-hard
En onverbidlijk-wreed mijn greep trotseerden
Wanneer mijn handen, krampende naar hulp,
Zich in hen sloegen! - Hoor! ik klaag alleen
Dat gij de handen mij zoo krachtloos gaaft,
Dat lijdend ik niet denk dan aan hun wonden,
In smart mijzelf slechts voelend u verloor.

Ik klaag niet dat uw nachten eindloos lang,
Niet te bemeten lang voor ieder zijn
Die smachtend naar uw licht schrijdt door hun duister.
Ik bid alleen: duld dat mijn oogen u
In donker ook erkennen en in pijn,
Dat heeter 'k mij tot u getogen voele,
Gij Eeuwig-leven-stralende Voleinding!

Muzikaal leven in Nederland
Door
Paul Cronheim

Na een pauze van verscheidene jaren werden wij j.l. Donderdag geboeid en getroost tegelijk door Beethoven's Negende Sinfonie. Wonderlijke gewaarwording: terwijl rondom ons nog steeds de feiten spreken van dood en scheiding, hier een juichende te hooren zingen met dwingende overtuiging van de menschen, die allen broeders worden. Een tegenstrijdigheid? Een droombeeld? Wellicht. Maar dan toch waard, gezegd en gehoord te worden, thans meer dan ooit.

De uitvoering der Negende Sinfonie - ten bate van het Pensioenfonds voor de leden van het Concertgebouworkest - besloot tevens de reeks der concerten dezer vennootschap in het seizoen 1915-16. Bij het herdenken van het aldaar gedurende dezen winter gehoorde, dringen zich verscheidene feiten aan ons op.

Overzien wij het muziekleven hier in zijn geheel, dan blijkt al aanstonds eene voor de artistieke smaak en neiging van het Nederlandsche publiek hoogst kenmerkende wanverhouding in ons kunstleven te bestaan. Terwijl onze schouwburgen niet dan bij hooge uitzondering meer dan slechts matig gevuld zijn en de directeuren als gevolg hiervan groote finantieele moeilijkheden te bestrijden hebben, kan het Concertgebouw, behoudens een aanzienlijke reeks volksconcerten, die reeds één uur na aankondiging uitverkocht zijn, zonder schroom in ieder seizoen *zestig* concerten geven, die zonder meer op belangstelling en volle zalen kunnen rekenen. Is deze wanver-

houding enkel te wijten aan de gebrekkigheid van ons hedendaagsch tooneel en aan de voortreffelijkheid onzer muziek-uitvoeringen? Ik betwijfel het. Zulke faktoren zijn van beteekenis, maar zij zijn niet doorslag-gevend. Staat bij onze naburen de tooneelkunst zooveel hooger? Op zichzelve misschien. Maar, vergeleken met het muziekleven, toch niet in die mate als het omgekeerde bij ons het geval is. En toch kan zich het tooneel aldaar in steeds groeiende belangstelling en deelneming verheugen; zijn voorstellingen zijn vaak volksuitvoeringen geworden.

De oorzaak van die verhouding in ons kunstleven ligt m.i. dieper. Het boven alle verwachting geslaagde experiment der Volks-concerten (waarvan aanstonds nog nader zal gesproken worden) toont ons, in welke richting wij de verklaring te zoeken hebben: het Nederlandsche publiek namelijk dient - dank zij in hoofdzaak ééns mans veeljarige onvermoeide werkzaamheid - bij uitstek *muzikaal opgevoed* te worden geacht.

Uitdrukkelijk zij hieraan toegevoegd (het ter verduidelijking gebruikte voorbeeld kon wellicht zulk een meening verwekken), dat de muzikale opvoeding en het muzikaal leven van een volk *niet* gemeten wordt naar het aantal concerten en bezoekers, noch naar het aantal noviteiten - vooral dit laatste dient te worden betoogd, aangezien het argument der ‘noviteiten-loomheid’ zoo vaak als wapen tegen Mengelberg gebezigd wordt - maar de waarde van een muzikale opvoeding wordt alleen bepaald *naar de mate waarin zij een gezond muzikaal onderscheidings- en waardeeringsvermogen bevordert* en zoodoende een steeds grooter menigte ontvankelijk maakt voor de ontroeringen en doet beleven de krachten, die den schepper in beweging brachten.

En in dit opzicht staan wij bovenaan.

Ik zeg dit niet pralend noch onbezonnen. Het is geen phrase, noch phantasie. Ik zeg dit, ten volle bewust dat zulk zeggen indruischt tegen de meening van de al te velen, die òf nog steeds in het muziek-leven van Frankrijk, maar bovenal in dat van Duitschland - dat op muzikaal gebied immers als vooraanstaand geldt - alleenig heil en maatstaf zien, òf systematisch de inheemsche uitvoeringen, privatim en in 't openbaar, veroordeelen.

Wat dan toch is er zoo schitterend aan het muziek-leven in het buitenland? Ik heb bijkans tien jaar in Duitschland geleefd, gedurende welke tijd ik aan het muziek-leven aldaar hartstochtelijk en met geestdrift heb deelgenomen; ik heb het in zijn hoogste uitingen leeren kennen en liefhebben. Nochtans moet ik erkennen, dat twee jaar Nederlandsch-muziek-leven mij een dieper inzicht in de muzikale wording en een blijvender genot gaven dan de indrukken in Duitschland, Frankrijk en Italië tezamen opgedaan.

Hierheen terugkeerend, had ik zulk een verschuiving van mijn inzicht onmogelijk geacht. Natuurlijk. Omdat een ieder, Duitscher of geen-Duitscher, bij onze oostelijke naburen levend, zich niet kan onttrekken aan de invloed die dagelijks op hem aandringt, zoodat hij ten slotte gelijk allen overtuigd is van de volkomenheid en de onvergelijkbaarheid van het Duitsche muziek-leven. Iedereen zegt het, onwetend, zonder bedoeling of opzet, maar men zegt het vaak en lang en luid: ons muziek-leven is het hoogste en beste en volmaaktste. Men wordt bedwelmd met namen en feiten. Hebt gij ooit iets grootschers bijgewoond dan onze Strausz-concerten, iets schooners dan onze Nikisch-recitals, iets indrukwekkenders dan onze Gürzenich-avonden? Dat ook Holland een orkest heeft en concerten geeft, wil men wel aannemen. Maar mijn hemel, zoo iets vergelijkt men toch niet....En de Hollander zwijgt.

Zijn aard is ook zoo geheel anders. Hij is stil, zelfs schuw, en zal liever zwijgend omtrent zijn land en volk betrekkelijke onjuistheden aanhooren en verduren, dan tegenover den buitenlander te kort schieten in bescheidenheid. - Maar daarom, juist daarom dient het nog eens met klem en zonder schroom te worden gezegd - voor den Nederlander, die, òf te bescheiden òf beinvloed is, òf onze muziek-uitvoeringen reeds als iets gewoons beschouwt, voor den buitenlander, die er niet in kennen noch er aan gelooven wil: ons muziek-leven *is* iets buitengewoons, *is* beter dan elders en onze beweerde ‘achterlijkheid’ op dit gebied is niets dan een zeer treurige fable convenue, te wijten aan gebrek aan geestdrift, zelfvertrouwen en doortastendheid.

Beschouwingen als deze zijn niet slechts van theoretisch belang. Een vriend - een overigens vurig en overtuigd Duitscher - die hier zijn muziek-studies kwam voltooien en het laatste en een gedeelte van het vorig seizoen bijwoonde, spreekt thans als ik; terwijl eene hier vertoevende Duitsche - ten aanzien van het nationaal standpunt oneindig kritischer aangelegd, - in het Berlijnsch muziekleven thuis, die echter nog geen gelegenheid had aan het muzikale leven ten onzent deel te nemen, mij, bij het uitspreken van mijn meening en overtuiging, een bevooroordeeld Nederlander, of althans een tegenover Duitschland ondankbaar en onrechtvaardig oordeelaar achtte. Ik vermoed dat zij de volgende zomer, indien zij nog hier is, anders zal spreken.

Wat muzikale opvoeding, onderscheidings- en waardeeringsvermogen betreft, staan wij bovenaan.

Deze eigenschappen zijn niet met cijfers te meten en te staven. Men voelt hun bestaan, gelijk een massale, langzaam tot overtuiging groeiende indruk. Nochtans hebben wij herhaaldelijk ook naar buiten zichtbare blijken hunner aanwezigheid gegeven. De vermaardheid onzer zangers- Messchaert, Urlus, Noordewier, de Haan-Manifarges e.a. - berust minder op de glans en de pracht van hun stem-materiaal, dan wel op de voorbeeldige (wijl diep-innerlijke) opvatting, die trilt van achter hun gezongen woord; stoutmoedige hervormers en klankrijke kleur-phantasten als Schönberg, Debussy en Ravel werden gehoord en begroet, Mahler's geest vindt van jaar tot jaar meer genooten; Strausz' zegetocht echter werd in Nederland voor 't eerst gestuit en zijn muziek erkend als wat zij is: een flonkering, die geen ziel bevat[1)].

Van dit standpunt uit bezien, wil mij ook het bestendige mislukken van een Nederlandsche Opera-onderneming begrijpelijker voorkomen. Men heeft hieromtrent veel gesproken en gevraagd; in enquêtes en verzamelingen. Ik laat al die in 't midden gebrachte bezwaren - technische, finantieele en taal-kwesties - gelden. Maar spreekt uit zulk onbewust, instinktief verzet niet

1) Zie ‘Beweging’. 12e jaarg. afl. 3.

ook weer de grootere muzikale opvoeding, de erkenning van het onzuivere mengsel dat noodzakelijk aan iedere opera verbonden is, het inzicht, dat de hoogste verheffing der muziek is, waar slechts tot ons innerlijk oor gesproken, niet waar tegelijk een bevrediging van onze schouw-lust beoogd wordt.

Het is wellicht overbodig, er op te wijzen, dat het tot dusver over ons muziek-leven gezegde slechts geldt voor zoover het betrekking heeft op de uitvoeringen en op opvatting en oordeel der hoorders. Immers, wij beleven hier het merkwaardige verschijnsel, dat tegenover deze tot het uiterste ontwikkelde herscheppende en receptieve gave het zuiver creatieve vermogen in geen verhouding staat. Het is bekend, dat, te allen tijde, komposities van Nederlanders, in 't inheemsche zoowel als in 't internationale muziek-leven van hoegenaamd geen beteekenis zijn geweest. In alle kunsten blonken en blinken de Nederlanders uit als schepper - behalve in de muziek.

Wel scheen het, alsof de groote verheffing van het geestelijk leven in Nederland omstreeks 1890 ook hierin wijziging zou brengen, alsof de innerlijke schok de tot dusver zoo stiefmoederlijk bedachte kunst met scheppende krachten zou bevruchten. Maar terwijl dicht-, schilder- en bouwkunst - althans in enkele harer voornaamste uiters - zich in bestendig stijgende lijn bewoog, verstroomde de wordende toonkunst, nauwelijks geboren. Op wie - terecht - de grootste hoop werd gezet - Diepenbrock - zwijgt, althans wij hooren niets meer van hem, hoogstens - wat nog beklagenswaardiger is - dat hij zich in onvruchtbaar-kleinzielige polemiek van den dag verliest.

Kan en moet men ook dit feit - gemis aan creatief-muzikale kracht en beteekenis - enkel uit de vermaarde ‘bescheidenheid, schuwheid’ enz. verklaren? Ik betwijfel het. Hier zal men wel dieper, tot aanleg en wordingsgeschiedenis moeten teruggaan. Want is dit geen wanverhouding in zichzelf: hoogst ontwikkeld de eene, minst de andere gave in eenzelfde vorm van kunstuiting? Of gewerd ons de eene gave bij gebrek en ter vervanging der andere? Dat een zoo hoog-staande muzikale kultuur ten slotte ook van invloed moet zijn op het creatieve vermogen is een stelling, die theoretisch zeker te aanvaarden,

wier waarheid aan de werkelijkheid getoetst tot dusver echter niet gebleken is; wellicht beleven wij ook ten aanzien hiervan in de toekomst nog een wonderlijke verschuiving.

Ziehier, in verband met onze beschouwing een aantal vragen, wier nader onderzoek en beantwoording wenschelijk genoeg is.

Ik wil thans deze algemeene beschouwing verduidelijken door middel van eenige bizonderheden, zooals die zich openbaren voor wie met belangstelling aan ons muziekleven deelnemen.

Zonder twijfel: gezien de dagelijksche aankondigingen in Duitsche, Fransche en Engelsche kranten, verdwijnen wij in 't niet. Wat quantiteit en veelzijdigheid in de muziek-uitvoeringen betreft, kunnen wij ons - ook relatief - niet in de verste verte met het buitenland meten. Inderdaad: met een gevoel van verbazing bespeurt men, dat in Duitschland ieder stadje, ieder dorp, ieder gehucht schier zijn orkest, zijne abonnements-concerten, zijne solisten heeft; daarnevens, in de verschillende steden weer - met name in de muziekmetropolen Berlijn, Leipzig, München - die wonderbaarlijke veelheid! Met zulke daden en dingen kunnen wij niet pralen. Maar het oude ‘multa, sed non multum’ geldt ook hier. Vraagt niet naar het peil dezer duizendvoudige toonmededeelingen! En bovenal schijnt mij een krachtige en doelbewuste, schoon noodzakelijk eenzijdige concentratie, de overgave aan een enkele leiding, verkieselijk boven de warling van honderde concerten, zonder verband, zin, inhoud noch de geringste opvoedende waarde, in welke wij ons verliezen moeten. Noemt deze voorkeur minachtend ‘Hollandsche degelijkheid’, acht de opvoedende waarde zonder belang en eischt alleen voor u zelf genot en inzicht. Het zij zoo. Maar aanvaardt dan ook de leege flonkering van nieuwe en toekomstige werken als onvermijdelijk gevolg van de toenemende behoeften en de tegelijk wassende voosheid der menigte in muzikaal opzicht. Bewijs? De nieuwste maaksels der Duitsche toonkunstenaars.

Ook het tegenwoordige Duitschland bezit zijn meesterlijke dirigenten. Kapelmeesters als Nikisch, Weingartner en Bruno Walter b.v. zijn als zoodanig nog ongeëvenaard. Maar - en dit is de algemeen-belangrijkere zijde - zijn zij tevens leiders eener

muzikale beweging, hebben zij in eenig opzicht opvoedend gewerkt? Neen. Liszt en Bülow, Mahler, alvorens hij zich geheel aan 't scheppen wijdde - zij hebben voor Duitschland deze taak vervuld. Het dirigentschap van wie na hen kwamen is ontaard in een persoons-aankweeking; hun roem rijst naar mate het aantal hunner aanbidders groeit. Zij zijn zwervers-dirigenten geworden en vragen daarom in de eerste plaats niet: welke werken zijn waard en noodig tot leven gewekt te worden, maar: met welke symphonieën zal ik te Moskou, Parijs of Londen het grootste succes behalen. Voor zoover zij dan tevens nog aan een bepaald instituut verbonden zijn, ontbreekt voor hun eigenlijke taak belangstelling, lust en tijd, en zij volstaan met een herhaling van het 'ijzeren repetoire' of van hun succes-nummers. Zoo zien wij inrichtingen, die door naam en middelen bij uitstek voor muzikale opvoeding en leiding aangewezen zijn, in traditie verstijfd en tot mondain verblijf misvormd, verzanden[1].

Het eens - terecht - zoo beroemde 'Gewandhaus' te Leipzig kan als treurig voorbeeld dienen. Van Mendelsohn's tijd af - over Schumann, Brahms, Wagner - tot zijn tegenwoordigen dirigent, Arthur Nikisch, toe, streed het steeds in de voorste rijen mede. Ook Nikisch zelve, wellicht Duitschlands geniaalste dirigent, gold in zijn jongelingsjaren als revolutionair. Hij is moe geworden; hij zoekt niet meer, beweegt niet meer. Hij leeft van herinneringen. Soms, bij Schumann, Brahms of Bruckner, doorspoelt hem de hartstocht en de aandrift als weleer. Dan fonkelen verborgen tonen, dan laaien zwoele zangen, dan klinken nooitgehoorde klanken....om aanstonds weer in 't grauwe en effene te dommelen....

Men zie daartegenover onzen dirigent Willem Mengelberg, aan wiens zorg het muzikaal leven in Nederland is opgedragen. Het is klaarblijkelijk, dat een deel van het omtrent de zwerversdirigenten gezegde ook hem treft. Hij is tijdens de laatste jaren niet minder Europeesche vermaardheid geworden dan zijn collega's over de grenzen. Maar Mengelberg bleef de jonge, de

1) Natuurlijk zijn onder de musici idealisten genoeg, die deze voosheid erkennen. Maar om als hervormer op te treden, ontbreekt hun dan juist die gave: dirigent te zijn en heerscher.

moedige, de gistende. Hij heeft werkkracht, weerstandsvermogen en geestdrift. Hij kan - ondanks zijn overige werkzaamheden - gezegd worden in de eerste plaats muzikaal leider en opvoeder van het Nederlandsche publiek te zijn.

Dreigde na de vergankelijke Wagner-roes - de glanstijd van Viotta, Diepenbrock, Derkinderen - het muziekleven ook hier te verstroomen en te verloomen, - Mengelberg stuwde het peil met onze grootere en duurzamere verheffing tot Mahler zoo hoog, dat ik mij thans, de twee laatste jaren herdenkend, verwonderd afvraag, hoe men aan de concert-sleur in Duitschland en elders ooit opwekking en vreugde kon vinden.

Deze geslaagde pionier-arbeid voor Mahler is trouwens niet slechts ten opzichte van ons land een van Mengelberg's grootste daden te achten, wanneer men bedenkt, hoe het met Mahler staat in diens vaderland. Tijdens mijn verblijf in Duitschland hoorde ik een uitvoering der hier reeds als klassiek beschouwde vierde en een luidruchtig-gebrekkige der eerste symphonie; het peil der daarnevens nog, hoogst sporadisch gespeelde werken, was evenmin geschikt, om ons ook maar eenigszins de grootte en beteekenis van Mahler te doen vermoeden. Zoodat ons de beroemde uitvoeringen der ‘Achtste’ - onder Mahler in München en onder Mengelberg in Berlijn - het grootste wonder dochten.

Zulk een wantoestand erkennende, zal het begrijpelijk schijnen, dat Mahler's weduwe, verlangend naar de haar zoo dierbare muziek, eerst onlangs uit Weenen telegraphisch Mengelberg vraagt, wanneer hij weer een werk ‘von Gustav’ denkt te spelen.

Dit laatste feit is een eenvoudig, maar sprekend pleit voor ons muziek-leven. Hoe innerlijk-krachtig moet het tevens zijn, wanneer het een publiek, wiens smaak en neiging in den beginne zich geenszins tot groote verheffingen leende, wist op te leiden tot een volledig begrijpen, althans begrijpen-willen van Mahler. Het middel? De geestdriftige overgave, van wege den dirigent, en een onvermoeid herspelen van de eenvoudigste werken af tot de zwaarst-toegankelijke toe, in uitvoeringen, zòò voortreffelijk en zòò overeenkomend met de wenschen en intenties van den schepper, als het met mogelijkheid maar kan.

De vraag rijst, of zulke klaarblijkelijke bevoorrechting van één

toondichter gerechtvaardigd is, niet alleen ten aanzien van andere komponisten, die zoodoende noodzakelijk min of meer verwaarloosd worden, maar ook ten opzichte van het bevoorrechte werk zelf, wiens waarde, gezien de geschiedenis, nog niet vaststaat; indien deze Mahler-vereering een vergissing bleek te zijn?

Wie onlangs het Zondags-Volksconcert bijwoonde, waarin, voor lieden uit alle klasse van het volk, de 'Auferstehungssinfonie' gespeeld werd, wie voelde van tweeduizend menschen de aandacht, de bewogenheid, de ontroering, ten slotte samentrillend tot één groote golf van geestdrift, dankbaarheid en verrukking - hij weet het antwoord op deze vraag!

Onze Mahler-uitvoeringen zijn zeker het voornaamste blijk van ons muzikaal leven, maar zij zijn er niet het eenigste van. Danken wij het Concertgebouw niet tevens onze verrijking met de nieuwe Fransche muziek, voor ongeveer tien jaren hier geintroduceerd door onzen tweeden dirigent, Cornelis Dopper? Men moet ook dit feit niet gering achten. In Duitschland is het publiek nopens het bestaan dezer muziek nòg minder ingelicht dan omtrent Mahler's beteekenis; zelfs werken der voorafgaande periode - César Franck, Vincent d'Indy, Chabrier en Fauré - vindt men niet dan bij hooge uitzondering op de programma's; terwijl de jongste uitingen der Fransche school zoo goed als onbekend gebleven zijn. Men volstaat in dit opzicht met een sporadische uitvoering van een enkel werk van Debussy. Hoe geheel anders bij ons. Zijn niet, alleen in 't Concertgebouw, in ieder seizoen minstens vier avonden *geheel* aan de nieuwe Fransche muziek gewijd? Te weinig, opponeert de vriend der romaansche muziek. Wellicht; maar wij zijn dan met haar uitingen toch bekend gemaakt, Debussy is persoonlijk ten onzent als pianist en dirigent verschenen, wij vernamen de scheppingen van Charpentier en Roger-Ducasse, van Ernest Chausson, maar bovenal werden wij verrast door die teere mijmerende lijnen van klank, vervloeiend, zonder ergens een vastheid, dansende droomen: de wonderlijk-vreemde openbaringen van Debussy en Maurice Ravel.

Hetzelfde geldt ten aanzien der moderne russische componisten; hun grondlegger, Modeste Moussorgsky, verschijnt her-

haaldelijk op onze programma's, naast hem Borodine, Rimsky-Korsakow, Arenski en Glazounow. De talrijke uitvoeringen van Tschaikowsky's symphonieën zijn geen bizonderheid noch verdienste van ons Nederlandsch muziek-leven. Tschaikowsky is ook minder vertegenwoordiger der russische muziek dan wel een komponist van met groote virtuositeit geschreven werken, wier vertolking een dankbare taak is. Als zoodanig zal hij nog langen tijd lieveling der dirigenten blijven.

Het zou te ver voeren, alle daden in ons muziek-leven der laatste jaren te herdenken. Ofschoon er nog genoeg noemenswaardige feiten onbesproken blijven; ik herinner slechts aan de prestaties van solisten als Messchaert, Cahier, Schmuller, Pembaur, aan de Caecilia-concerten, en aan de voorbeeldige koor-uitvoeringen van 'Toonkunst.'

De firma Breitkopf en Härtel te Leipzig geeft jaarlijksche 'Programm-Austausche' uit.[1] Men leze deze nuchtere mededeelingen; zij staven beter dan lange betoogen mijn beweringen. Men oordeele zelf, of deze gruwelijk-grauwe eentonigheid in de programma-keus uiting is van een maar eenigszins vooruitstrevend krachtig en doelbewust musiceeren of wel van een konventioneel, zich eeuwig herhalend verschijnsel onzer samenleving. Daarmede vergelijke men dan ons propramma-overzicht;[2] een buitengewoon nuttig werk, ook voor hen, die steeds vol aanmerkingen zijn op het beleid van onzen dirigent!

Ten slotte nog een enkel woord over de Volks-concerten. Dit zijn uitvoeringen, welke een ieder, tegen betaling van dertig cent of minder, kan bijwonen. Zij hebben steeds groote aantrekkingskracht uitgeoefend, hun programma's zijn zorgvuldig samengesteld en geven veelal, in een historisch overzicht, de ontwikkeling der muziek. Sedert Mengelberg ook de leiding van deze concerten - althans gedurende de wintermaanden - op zich nam, kan men zeggen, dat Mahler's werk inderdaad tot in de breede kringen van het volk gedrongen is. Van de zes

1) Konzert-Programm-Austausch. 23 Jahrgang (1915-1916). Verlag von Breitkopf und Härtel in Leipzig.
2) Geïllustreerd Programma der Concerten. Seizoen....Uitgave: De Erven H. van Munster Zoon, Amsterdam.

laatste Volksconcerten waren drie alleen aan Mahler gewijd. En Mengelberg moet wel van zijn menschen overtuigd geweest zijn, dat hij niet aarzelde in het kader dezer concerten op te nemen de Zevende Symphonie, dit zwaarst-begrijpelijke en schier ondoorgrondelijke werk van Mahler, die groote Nachtmuziek, waarin, geheel vergeestelijkt, een licht valt, als een visionaire licht-siddering, ergens vandaan brekend. Wanneer hier de menschen stil zaten en angstig en geboeid, kan men allerminst spreken van het 'kudde-instinct.'

Integendeel zie ik hierin een opperst en prachtig blijk van wat ik in den beginne opmerkte: hierin staan wij bovenaan.

En dan, in een ander Volks-concert, de tweede, de opstandings-symphonie, waarvan ik reeds gewag maakte. Die schelle schijn, waarmede de waanzinnige en nuttelooze strijd bestraald wordt. Wie zal ooit vergeten den indruk van dezen maanroep aan de menschheid in dit getij!

'Der Mensch liegt in grószter Not!'....

Maar evenmin het antwoord, vast en fel, en het besluit, als een hoog fanaal aan 't einde zich verheffend: Beethoven, de Roeper, de Vreugde, de Verbroedering, juichend, allen en alles dwingend. Het wereldgebeuren en onze hoop ligt in dit werk: 'Alle menschen worden broeders'.

Zoo brengt ons deze laatste uitvoering van het afgeloopen muziek-jaar, dit droombeeld, weer terug tot de werkelijkheid, die zijn tegendeel is en toch tevens zoo vol van hoop op zijn verwezenlijking. Van alle kanten trillen de geruchten. De lucht is er vol van. Men weet niet, van waar zij komen. Zij zijn er.

Ook hier. Het zeegedreun dringt door mijn open raam, sterk, maar rustig. De storm is bedaard. Maar in de wijkende winden klinkt het en in de verruischende golven zingt het nog, die zang van alle menschen, die broeders worden....

Onze Nederlandsche dirigent heeft als vredes-viering voor oogen een Mahler-feest met als kroon de geweldige 'Achtste'. Wie weet, moet hij, September in ons land terugkeerend, al aanstonds met de repetities beginnen....

Noordwijk aan Zee, 15 Mei.

Drie sonnetten
Door
Käthe Mussche

Wachtend op zijn komst

O, zomerende dag, een klare keel
Zoekt zang en 'k zie uw hoven wijd;
Als vlietend-licht geluid van weeke vêel,
Glijdt parelend een lied door luwen tijd.

Ik wacht en wacht; straks worden blâren geel
En 'k heb allicht uw komst vergeefs gebeid;
Straks sterft allicht tot moe en krank gekweel
De melodie bij pijn der eenzaamheid.

Gij toogt en 'k mocht uw zwervens' lust niet binden,
Al hunkert 't hopend hart naar uwen keer.

Ach, kom, wen weer het wilde heir der winden
Naar zoeler streken drijft de vogelveer,

Dat eind'lijk ik den veil'gen vrede vinde
Bij liefde's openbloeien, bloemrijk-teer.

Misschien....

‘Mij zullen smarten nimmer wild genaken,
Mijn mond zal niet het klagend kermen kennen!’
Ach, waan, die troostend blijheid wou bewaken,
Mijn hart kan aan uw gauwen dood niet wennen.

Wel gloeit een zomer bij de roode daken
En ruischt een stem der zee door stille dennen,
Wel hoor ik 't dorre heikruid knappend kraken,
Wen dertel-wilde winden speelziek rennen,

Wel bloeit een zomer feestlijk 't allen kant,
Maar, ach, mijn oogen vragen u te zien....
Waar leeft uw lied en lach en waar uw daad?
Gelijk een visschersvrouw aan 't zwijgend strand
Op thuiskomst des geliefden wachtend staat,
Aldus beid ik en prevel moe: ‘Misschien....’

Wel wenden zich de pijnen....

Wel wenden zich de pijnen vele wijlen
Naar mij en randen 't rustig droomen aan,
Dat gaarne toog als schip met breede zeilen
Door ruime wijdten, wapperend de vaan; -

Wel proeft mijn hart der vreugden hooge heilen,
Zoodat ik in een zomersch licht mag staan
En bij het klimmen tot der heuvlen steile
Rijzing mijn voeten toch wis tredend gaan; -

Wel minnen mij én lach én arme schrei,
Maar 't schoonste troosten schenkt de mijmerij,
Dat gij mij liefhebt klaren dag of nacht,
Die duistert bij ons klein en eenzaam huis
En dat uw waken wel al d'uren tracht
Te weren 's werelds leeg en druk gedruisch.

Boekbeoordeelingen

Brieven van Mr. A.C.W. Staring. Ingeleid en Toegelicht door Dr. G.E. Opstelten, Leeraar aan de R.H.B.S. te Tilburg. Haarlem - H.D. Tjeenk Willink en Zoon - 1916.

Of men, na de kennisneming met de inhoud, niets meer heeft te begeren? Of men niet alle brieven zou wensen te bezitten, en de beschikbare niet alle onverkort willen hebben weergegeven? En of men de Inleiding niet liever meer biografies uitgebreid en minder categories ingedeeld zou hebben gezien? Misschien heeft de bewerker de gekozen vorm de beste geacht, om er een degelike verwerking van de hem beschikbare gegevens op de doeltreffendste wijze tot haar recht te laten komen. In elk geval heeft Dr. Opstelten, dank zij de welwillende tegemoetkoming van de familie Staring, ons de merkwaardige Vaderlandsche Dichter een heel stuk nader gebracht.

In elk opzicht vertoont deze steeds zich zelf gebleven landsman het beeld van een dege degelikheid. Korrekt als huisvader, legt hij zelf de eerste hand aan het onderwijs van zijn kinderen, vòòrdat ze, goed onderlegd, andere scholen gaan bezoeken; houdt zich op de hoogte van hun colleges en hun vorderingen; maant ze aan om, naast hun vakstudie, tevens het oog te houden op de grote maatschappelike gebeurtenissen. De kinderen van hun kant tonen evenzeer hun gehechtheid, schrijven over datgene waarmee zij hun vaders belangstelling weten te voldoen, en komen steeds terug op hun verlangen, om weder te keren naar de ouderlike haard op de Wildenborch.

De Wildenborch was het middelpunt van Starings leven. Hij trok er alles in samen: zijn arbeid, zijn levensvreugd. Het was

een buitengoed, met alle ramen wijd open naar het landelik bedrijf van akkerteelt en houtcultuur; het was een binnen de muren intiem gehouden ‘cercle’. Doch de molshopen mochten niet achterstaan bij de Parnassus. Staring was in elk opzicht ekonomies aangelegd. De agrarieër zat hem al jong in 't bloed. Met de hem beschikbare middelen de grootste produktivieteit te bereiken, en met een oordeelkundige gebruikmaking van de bodemgesteldheid, de natuur in haar werkzaamheid zooveel mogelijk tegemoet te komen, was voor hem een aandrift, waarvoor andere geestelike arbeid moest wijken. Hij hield geregeld zijn arbeiders bezig, verbindende hun onmiddellik belang aan verder liggende doeleinden. Ook in een ander opzicht bevorderde hij hun welzijn. Hij richtte een school in, en zorgde voor het onderwijs van hun kinderen.

Vele trekken in Staring, en niet het minst zijn weetgierigheid en zijn belangstelling voor de maatschappelike vraagstukken, kenmerken hem als een zoon van de Verlichting; zijn afkeer van politieke twisten, zijn onlust, om in regeringskolleges plaats te nemen, zijn met haar denkbeelden geenzins in strijd. Haar program was te groot, om gekibbel te kunnen velen. Verdeeldheden konden slechts tegenhouden; oorlog was uit de tijd; de maatschappij was slechts gebaat met de samenwerking van die machten die het goede wilden, omdat ze het goede kenden. Het voorrecht van hen, die een dergelijke zienswijze deelden, bestond hierin, dat zij toebedeeld waren met een onuitputtelik fonds van levensmoed en levensblijheid, die niet alleen de richting, maar ook het gehalte van hun handelingen bepaalden. Die moed en die blijheid anticipeerden bovendien op een toekomstige gelukstaat. Zij maakten de grijsheid tot een heldere avondstond, zij maakten het afsterven van dierbare panden tot een uur van afscheid, waarbij de weemoed getemperd werd door de blijde hoop op wederzien.

Staring heeft van zijn acht kinderen de vier oudste, in hun volwassen jeugd door de dood verloren. Dit zijn voor hem en zijn vrouw, lettende op de innigheid waarmee de leden van 't gezin aan elkander waren gehecht, zware slagen geweest. Zijn biograaf zal kunnen getuigen, dat de brieven waarin hij over die verliezen schrijft, vol berusting zijn, en er zelfs aan kunnen toevoegen, dat ‘diep getroffen, geslagen door het leed’ hij zich in geen van

zijn epistels toont. Volledigheidshalve kan hij er bij opmerken, dat ‘deze gebeurtenissen zijn gestel schokken en dat hij zich moet sparen, omdat hij vreest dat het verdriet hem zal overmeesteren, wanneer hij er over uitbreidt’. Maar zo in de laatste betuiging niet reeds zich het streven uitspreekt, om, ook al zijn er oogenblikken van falen, het leven in dat evenwicht te houden zoals het door de vorm van de eenmaal aangenomen levensbeschouwing wordt bepaald, er ligt aan het bovenopgemerkte gemis van alle demonstratief gebaar toch nog een andere overweging ten grondslag. Zij is deze, dat de smarten des levens alleen zijn te dragen en te verwerken door hem, voor wie ze zijn weggelegd; dat het leed, hoogstens als stemming meegedragen, nooit als enkel ‘ontboezeming’ het recht mag hebben, éénzijdig 's levens schaduwen op het papier te werpen. Vandaar dat er onder zijn poëzie juwelen van zangen zijn te vinden vol rustig en bezonken stemmingsleven, maar dat er overal de schrijning van de levensrampen en de somberheid van de door 't ongeluk geslagene uit zijn geweerd. Ontvangt hij prikkels, dan verwerkt hij ze, generaliserende, tot ‘geest’ in puntdichten; zoals hij ook de heviger schommelingen van zijn ziel tot rust brengt in het hoog gehouden vlak. Hiermee is niet in strijd, zijn betuiging: ‘De Poëzy moet mij ook helpen om den *diepen ernst* van mijn leven te temperen’. Het werd inderdaad zijn werkwijze. Zijn humor was er een van een goede soort. Zijn massieve degelikheid moest er van zelf wel behagen in scheppen, om te sollen met het opzichtige en de luidruchtigheid van de eigenwaan, en daarna het ‘ontaarde’ deel te kijk te stellen tegenover ‘het betere ik’; en de lezer van zijn gedichten kan voor zich zelf nagaan, hoe dikwijls de patiënt, door zelfcritiek van zijn gebrek gelouterd en ontslagen van het ‘lastig teveel’, voor goed genezen naar huis wordt gezonden. Steeds gaat de zon vol beloften onder. Romans moesten bij Staring ‘bevredigend’ eindigen. Ieder mens, uit en voor de gemeenschap geboren, moest, volgens hem, die gemeenschap steken ‘een riem onder het hart’.

Ook zijn kunst stond in het teken van de opbouw.

Hij stelde zich zelf hoge eisen. In wat hij ‘af’ had, moest hem bevredigen het volmaakte evenwicht tussen verbeelding

en klankwerking; een klankbeweging, verkregen met een zeldzame heerschappij over de taaltechniek en een fijn inzicht in de economiese waarde van letters en tekens.

Beets, in zijn Inleiding, en Van den Bosch, in zijn Staringstudies en in zijn tekst-uitgaven, hebben dit genoegzaam aangetoond. In dit opzicht stond de dichter in zijn tijd alléén. En wat hem onderscheidde van de anderen, had hij aan die anderen toch niet duidelik kunnen maken.

Hem, zeiden ze, toen ze bij hem noch hun eigen ‘smart’ en ‘heimwee’, en zelfs niet de vorm en het geluid van hun ‘ontboezemingen’ vonden, hem ontbrak het aan ‘gevoel’.

In elk geval was hij, zonder hun schoolse dichttrant, hun regelmatige alexandrijnen-golven, en de traditioneel geworden ‘dichtstoffen’, als prosodist onuitsprekelik onaestheties, als geest te grappig, als kunstenaar te cerebraal.

Men moet eens lezen, wat iemand als Jeronimo de Vries, heel vriendschappelik, ‘dragelik’ en ‘goed’ vindt, en wat hij verwerpt. Starings voorname eigenschap, zijn keurigheid ontgaat de tijdgenoot. Het moest hem op zijn 70-jarige leeftijd oneindig goed doen, dat hem in ‘De Gids’ ere werd gedaan, en dat hij zijn hoofd heeft kunnen neerleggen in de zekerheid, dat ook in dezen ‘een nieuwe morgen’ daagde.

De Bijlagen bevatten enige brieven van Starings familieleden en enkele andere korrespondenten. De lezer moet de heer Opstelten dankbaar zijn dat hij deze niet heeft willen achterhouden. Wat een man, uit dit Hollandse zeemansras, is ‘de Gouderaksche pater’; wat een rein en zacht licht valt er uit de brief van Mevr. Staring aan haar zuster Van der Wijck over de dis, bij het 25-jarig huweliksfeest op de Wildenborch!

J.K.

[Deel 3]

Een reis naar Kopenhagen
Door
H.P. Berlage

Wat een tegenstelling in het korte tijdsverloop tusschen het beleven en het opstellen. Nu een lente met een kleurenpracht als nooit tevoren, omdat de ontroering die zij bij haar verschijning wekt altijd weer heviger schijnt te zijn dan de vorige; toen de winter met slechts wit en grijs. Want nog voor de duitsche grens was bereikt begon reeds de sneeuwjacht, welke den verderen dag aanhield, zoodat de avond-herinnering aan Hamburg er een is van groote grijze vlakken van gebouwenmassa's, tezamengehouden door de wintersche atmosfeer.

Toch kon de reis den volgenden dag met zonneschijn worden voortgezet en na de tweede uitschudding tot ‘nog een laag verder dan het hemd’ de overtocht van Warnemünde naar Denemarken beginnen.

Het watertraject geeft aan de reis naar Kopenhagen een aangename afwisseling. In en uit de trein, eten aan boord, waarna de wandeling met kopjes koffie op dek. En de door ons genomene route over Gjedser is nog dubbel afwisselend, omdat zij, daar een eiland moet worden gepasseerd, tweemaal ‘zee’ heeft. Maar misschien hebben de niet ‘zeevasten’ tegen deze beschouwing wel eenig bezwaar.

Kopenhagen werd den avond van den tweeden reisdag bereikt, waarna het ‘officieele’ verblijf reeds onmiddelijk met een dienovereenkomstige ontvangst begon.

Het is niet mijn bedoeling alles te verhalen wat er gedurende het achtdaags verblijf in Kopenhagen gebeurde. Want dan zou

ik moeten afdalen, of liever opklimmen, tot de beminnelijkheid van de Denen als gastvrij volk, tot een stelselmatige beschrijving der bezoeken, van uur tot uur, aan de verschillende inrichtingen en gebouwen, afgewisseld met een déjeuner bij dezen, een 'tea' bij dien en een avondontvangst bij die of die familie. Ik zou in bizonderheden moeten treden over de officieele bijeenkomst op de Akademie voor Beeldende Kunsten, over de komedievoorstelling en het bezoek aan Amager, de oude hollandsche nederzetting enz. enz. Want zooals deze korte opsomming reeds bewijst was er een volledig program van werkzaamheden vastgesteld, te beginnen met den eersten Zondagochtend van ons verblijf en eindigend met den daarop volgenden Donderdag-avond. Een programma van zoo groote veelzijdigheid ter bevrediging van geestelijke zoowel als materieele behoeften, dat, wanneer kultuur inderdaad beteekent een volkomen harmonie tusschen die beide, de deensche dagen gelegenheid hebben gegeven om te beseffen wat het zeggen wil te leven in een tijd als de tegenwoordige, die, zooals bekend, deze hoogste beschavingsgesteldheid mist.

Het is veeleer mijn bedoeling mijn indruk te geven van Kopenhagen in zijn architekturale verschijning.

Deze is, zooals die van elke zich ontwikkelende stad, drieledig. Maar ik zou in dit geval de eerste periode willen nemen tot aan den barokstijl, de tweede van barokstijl tot modernen tijd en eindelijk als derde dezen laatsten, waarbij dan inbegrepen de korte periode van het neo-grec.

Want wat Kopenhagen zoo belangrijk maakt is juist het tijdvak van den baroktijd, waarvan het een stuk stadsaanleg bezit, zooals slechts weinig steden buiten Frankrijk kunnen aanwijzen.

Vandaar dan ook de groote veelzijdigheid van het Kopenhaagsche stadsgezicht, de interessante afwisseling van de architektuur, waaraan men direct de stad met een groote geschiedenis herkent. En deze doorelkandergroei der verschillende perioden heeft toch niet veel bedorven; want al mag, zooals dat overal het geval is, ook hier menig fraai monument geofferd zijn, toch getuigt bijvoorbeeld de wijze van invoeging van het Amaliaplein met zijn toegangsstraten in het oude stadsgedeelte van het groote meesterschap der kunst van stedenbouw in de 18de eeuw. Bovendien heeft de stad veel van branden te lijden

gehad, waarvan de opvallend ruime straataanleg, zelfs in het hart der stad, een gevolg was. De overgang naar den modernen tijd was daardoor gemakkelijk, zoodat de deensche hoofdstad met zijn druk verkeer en daarbij zeer wereldsch leven, een stad is die bij intuïtie de eischen van den modernen tijd schijnt voorvoeld te hebben, en daardoor deze eischen gemakkelijk kon bevredigen.

Dus eerst het stadsgezicht der middeleeuwen en der renaissance, daarna dat van het baroktijdvak, eindelijk dat van den modernen tijd.

En nu spreekt het vanzelf dat, zooals in alle groote steden, er van profane middeleeuwsche bouwkunst niet veel meer over is. Wat de kerkelijke architektuur betreft, valt het op dat er zelfs geen kathedraal bestaat; zoodat een paar kleinere kerkjes de eenige getuigen zijn van een romaansche en gothische bouwkunst.

Men herkent natuurlijk nog het schilderachtig door-, langs- en naast-elkaar-schuiven der bouwmassa's uit dien tijd, maar de oorspronkelijke architektuur heeft reeds lang voor een andere moeten plaats maken. Het stadje Helsingör, ongeveer een uur sporen van Kopenhagen aan de noordelijke punt van Seeland, biedt uit dien tijd een nog vrijwel ongerept beeld. Het is de plaats waar vroeger het oude Kronborg stond, het kasteel aan het nauwste gedeelte van de Sont, waar de tol voor de doorvaart naar de Oostzee werd geheven.

Daar zijn nog de bekoorlijke oude geveltjes van baksteen, alleen, of wel in vakwerkbouw, binnenplaatsjes met aardige galerijtjes, steegjes met schilderachtige wanden, waarin deurtjes en ijzeren hekken uit allerlei stijlperioden, maar vooral een nog tamelijk ongeschonden hoofdstraat en een paar prachtstukken van middeleeuwschen kerkbouw. Zoo herinner ik mij een fellen oogenbliksindruk van een sombere geheel roode kloostergang in tooverachtige verlichting.

Geheel anders staat het met de architektuur der renaissance aan welke Kopenhagen eigenlijk zijn karakter dankt.

En dan treft natuurlijk dadelijk de groote overeenkomst met de hollandsche stad, waartoe ook het water in de grachten sterk bijdraagt, omdat het karakter der oude deensche bouwkunst

hollandsch is, zelfs ternauwernood met nationale elementen vermengd. Want de deensche vorsten riepen in hun tijd evenals hun fransche kollega's vreemde, in dit geval hollandsche, kunstenaars naar hun hof. En de aard van hun opdracht had natuurlijk ten gevolge dat in Denemarken de hollandsche renaissance zich op vorstelijke wijze kon ontwikkelen, waartoe in het eigen land geen gelegenheid bestond.

Die overeenkomst vertoont zich natuurlijk het scherpst in het meer intieme stadsgezicht, in een stuk gracht met een brug, een haven met pakhuizen, maar vooral in een straatinkijk met een toren als de Amsterdamsche Zuider of Oude Kerktoren tot afsluiting. Want Kopenhagen nam die bizondere liefhebberij der oude Hollanders voor torens graag over.

Het ligt natuurlijk in het gelijksoortig verloop der dingen, dat Kopenhagen als een levende en daardoor voortdurend veranderende stad, ook van renaissance-architektuur niet zoo heel veel meer bezit; maar toch zijn de paar overgeblevene huizen uit dien tijd voldoende om het oorspronkelijk karakter aan te duiden. De geheele geest van de stad blijft als het ware daarin voortleven; men voelt onbewust dat karakter nog als het alles beheerschende.

Als van zelf sprekend stond een bezoek aan, wat ik dan maar de ‘vorstelijke’ hollandsche architektuur zal noemen, aan de kasteelen Frederiksborg en Kronborg, op het program; want het doel van de aanstelling der hollandsche bouwmeesters was natuurlijk de bouw van verscheidene kasteelen, zoowel op het land als in de stad, aan welke, naar verluidt, de vorsten zelf een groot aandeel hebben gehad. Maar zulk een bemoeizucht is niet alleen begrijpelijk, doch zelfs koninklijk.

Het Kasteel Frederiksborg ligt bij het stadje van dienzelfden naam in een waterplas, òf wel, het moeilijke van een dergelijke waardebepaling in het oog gehouden, in een meer. Het is reeds het tweede van dien naam. Van het oude veel kleinere is nog maar een enkele toren overgebleven.

De verschillende bouwmassaas, want er is natuurlijk in den loop der tijden aangebouwd, waaruit niet minder dan vier torens met hun grillige spitsen oprijzen, zich spiegelend in het weelderig omgroeide water, waar een statig park zich bij aansluit,

zijn prachtig van aanblik. Nu betreurde ik het nog te vroege jaargetijde en begreep de spijtbetuiging daarover bij onze geleiders.

Het eigenlijke slot is in drie vleugels om een binnenplein gegroepeerd. De vierde wand is een muur met de ingangspoort.

Ontdoet men het gebouw in gedachte van zijn niet oorspronkelijk bedoelde aan- en verbouwsels, dan blijft een indrukwekkend geheel over van fraaie massa-verdeeling door de hoofdtoren op de binnenplaats beheerscht. En toch zijn die aanbouwsels, o.a. een galerij op de binnenplaats en een versierende architektuur van de muur ter weerszijden van den ingang op zichzelf niet onbelangrijk; omdat ze een denkbeeld geven van de mogelijkheid eener zeer rijke toepassing van het oorspronkelijk vlaamsche ornament.

En daarom is ook de slotkapel zoo buitengewoon belangwekkend. Men denke hier vooral niet aan een ‘religieuse’ stemming, een stemming die de renaissancekunst trouwens toch al niet vermocht te bereiken, maar wel aan een feestgalerij waar desnoods ook wel een godsdienstoefening kon worden gehouden. Of nam niet inderdaad de vorst, alvorens naar een feest te gaan de gelegenheid waar om zich bij voorbaat ‘van alle zonden te laten vrijspreken’? En is dan voor zulk een handeling een feestkapel niet het passendste milieu?

Want met inderdaad schitterende verbeelding is deze zaal versierd. Met groot dekoratief vernuft zijn de gewelfdragende zuiltjes, de balustraden en de kruisgewelfjes met ornament bedekt en bestrooid, zijn de reeks wapenen en blazoenen der adelijke geslachten, langs trappen en galerijen aangebracht, - een wijze van versiering die trouwens in Denemarken, maar dan in burgerlijker vorm, tot op heden nog voortleeft; want ik zag in een oud huis de voorstellingrijke moderne wapens van de leden eener kaatsclub, ook langs trappen en zelf als plafondversiering aangebracht. Heel het versierend talent waarover de renaissancemeesters beschikten kwam in deze kapel tot uiting.

In 1859 verwoestte een brand nagenoeg het geheele inwendige van het kasteel. Alleen de kapel bleef gespaard. Men ging natuurlijk aan het restaureeren, waarvoor een zeer vermogend particulier het geld gaf: wanneer men den tijd in aanmerking neemt waarin de restauratie viel en het feit dat de ‘schenker’

nog al wat medezeggingschap eischte, dan kan men zich het resultaat dezer ‘herschepping’ voorstellen. Daarbij kwam als ongunstige omstandigheid, hetgeen paradoxaal klinkt, dat inderdaad alle zalen van het vorstelijke slot op dezelfde weelderige wijze waren behandeld, zoodat er nu natuurlijk ‘aan de hand der teekeningen’ al restaureerend, op los kon worden gedekoreerd. Het gold immers de taak een nationaal monument weer in zijn ouden luister te herstellen; de eer van het land was die van den schenker en omgekeerd. Gelukkig bemerkte ik iets van schaamtegevoel bij onze gastheeren die genoodzaakt waren ons door al die zalen te leiden. Dit was een moedgevende aanduiding dat de nieuwere denkbeelden betreffende restaureeren, d.i. in 't kort saamgevat ‘hands off’, ook in Denemarken zijn doorgedrongen.

Het kasteel werd een museum: misschien nog de beste bestemming die men aan oude kasteelen kan geven. Onder de bizonder fraaie collectie oudheden interesseerden mij vooral eenige modellen van landelijke kerkjes in cylindervorm met kegelvormig dak uit romaansche tijd; voor het altaar is een nis uitgebouwd. Maar het eigenaardigste is nog dat in het midden een zware gemetselde zuil staat, in zekeren zin de stok van de parapluievormige dakconstructie. Deze ‘stok’ is rijk versierd met beeldhouwwerk of muurschilderingen. Wij hebben daar te doen met een centraalbouw van de primitiefste soort.

Het kasteel Kronborg in of bij het reeds genoemde stadje Helsingör stond voor dienzelfden middag op het programma.

De afstand van ongeveer veertig kilometer werd met auto's afgelegd. De weg gaat door een prachtig heuvelachtig landschap met bosschen en meren. In het voorbijgaan werd nog een bezoek gebracht aan het koninklijk buitenverblijf, een witgekalkten barokbouw om een achthoekig binnenplein, blijkbaar in dien tijd een graag toegepaste pleinvorm, met een gelijksoortigen parkaanleg over een glooiing met vergezicht naar de zee.

Kronborg overtreft Frederiksborg in bouwkunstige waarde. Het bestaat eveneens uit een ombouwd binnenplein, maar met vier vleugels. De architektuur is rustiger door de gunstiger verhouding der vensters tegenover het muurvlak, hetgeen zeggen wil dat ze er mooier ‘inzitten’. En eindelijk is de bouw geheel

van graniet opgetrokken, hetgeen op zichzelf wel geen verhoogde artistieke kwaliteit waarborgt, want in bouwkunst zooals in alle kunst is het materiaal maar middel en geen doel, doch nochtans dit voordeel heeft, dat het vermoeiende der raamomlijsting met blokken en banden erdoor wordt ontgaan. Onhollandsch is het daarom allerminst: men denke slechts aan het Stadhuis van Leiden. En dan, welk een ligging aan de Sont met de zweedsche kust in de verte.

Het is begrijpelijk dat Shakespeare, zich het slot verbeeldend zooals het in het maanlicht baadde, Hamlet hier spelen liet.

Persoonlijk betreurde ik, dat ik de verhevenheid van het maaneffect niet aanschouwen mocht, waarbij dan, wat mij betrof, de geest van Hamlets vader wel zou kunnen wegblijven.

Ook dit slot werd museum, maar helaas tevens gedeeltelijk kazerne, tengevolge waarvan de verschillende zalen wel moeten hebben geleden. Alleen de kapel die behouden bleef is interessant, vooral door de later ingebouwde gaanderij, met haar rijke toepassing van het hollandsche ornament.

De beurs van Kopenhagen mag niet ongenoemd blijven wanneer er sprake is van de representatieve architektuur, waaraan de stad haar oorspronkelijk karakter dankt. Het is een lang gestrekt gebouw, maar voor modern begrip en doel toch veel te klein van afmeting. De natuurlijk ook reeds verbouwde beurszaal ligt op de eerste verdieping, met toegang langs een monumentale stoep. De stijl is barok van karakter, hetgeen nog een beetje werd aangedikt door den noorschen zin voor fantastische ornamentiek. Deze ging zelfs zoo ver de torenspits saam te stellen uit de staarten van drie draken, die spiraalvormig in elkaar zijn gevlochten. Doch, eigenaardige tegenstelling; vóór het beursgebouw staat een standbeeld van ik weet niet welke meneer, maar stellig een steunpilaar der ‘kapitalistische’ maatschappij, met een lange jas aan en een hooge hoed op. Die beeldhouwer heeft ten minste zijn tijd aangedurfd.

Ik zeide reeds dat Kopenhagen zijn veelzijdig stadskarakter voornamelijk daaraan dankt, dat het ook uit het tijdperk van den barokstijl belangrijke en fijngevoelige architectektuur bezit, namelijk het Amaliaplein met zijn onmiddelijke omgeving. Het plein is achthoekig. Het eene viertal wanden met een lange

bebouwing bevat de straattoegangen, het andere viertal is gesloten met een hooge bebouwing van gelijkvormige paleizen.

En ook aan de vier straat-afsluitingen is een bizondere zorg besteed. Zoo wordt een ervan ingenomen door een koepelkerk van grootsche afmeting.

Het is misschien aan den invloed van deze architektuur te danken, dat men thans bezig is een koninklijk paleis te bouwen in overeenstemming met het oude. Ik onthield mij van een oordeel dat natuurlijk onwillekeurig werd gevraagd. Maar ik begreep dat de deensche kollega's over het geval niet zoo heel goed zijn te spreken.

Het is wel opmerkelijk dat eigenlijk overal, wanneer het erop aankomt boven de zoogezegd ‘burgerlijke’ architektuur uit te gaan, toch altijd weer de italiaansche of als men wil de fransche barokstijl wordt gekozen.

Zou, vraagt men zich af, de ‘imperialistische architektuur’ met den barokstijl inderdaad haar laatste woord hebben gesproken, en zou de demokratische idee werkelijk alleen in staat zijn een nieuwe vorm te scheppen? Men zou het gaan gelooven, als men ziet dat de moderne duitsche architektuur die, in overeenstemming met het ‘draufgehende’ streven, het spoedig ook in kunst iets willen bereiken van dat rijk, eveneens imperialistisch kan worden genoemd, toch eigenlijk ook dreigt in een ‘neobarokke’ te verloopen.

Maar het nieuwsgierigst waren wij naar de moderne bouwkunst van Denemarken, die, na het ook daar gewone verloop van de nieuw-grieksche en de daarop gevolgde alstijl-tusschenperiode, met het nieuwe raadhuis werd ingeluid.

De nieuwgrieksche periode is dáárom voor Kopenhagen van bizonder belang, omdat deze samenvalt met het werk van den beroemden beeldhouwer Thorwaldsen. Hij werd de nationale kunstheilige, en terecht. Want ofschoon wij in dezen tijd zeker zijn werk moeilijk meer kunnen aanvaarden, misschien ook wel omdat het helaas al te populair werd, toch kan het, gezien in zijn tijd, stellig de proef van het allerbeste doorstaan.

Dat is niet het geval met het museumgebouw waarin al zijn werken zijn tezamengebracht. Want dit behoort niet tot het allerbeste neogrec.

Het nieuwe raadhuis staat in de architekturale ontwikkeling van Denemarken, alhoewel aan het begin der moderne periode, toch eenigszins op de plaats van het Rijksmuseum bij ons, waarmee het ook in stijlopvatting, vooral wat de binnenarchitektuur betreft, veel overeenkomst heeft. Het is de schakel tusschen oud en nieuw, de reactionnaire daad tegen de smakelooze neo-renaissance, maar nog niet met het bevrijdende gebaar van den werkelijk modernen geest.

Werd Cuyper's museum beinvloed door de middeleeuwsche kunst van het noorden, de prikkel tot Nyrops Raadhuis moet in het middeleeuwsch Italië worden gezocht. Daarom bij het eerste het bewegelijke getorende silhouet met het sprekende venstermotief, dat immers aan het huis van Marten van Rossum te Zalt Bommel is ontleend en bij het tweede het horizontaal massale met een gedeeltelijk gekanteelde luchtlijn, waaraan het vensterdetail in zekeren zin ondergeschikt blijft.

'Wanneer ik het nú zou moeten beginnen zou ik het weer anders doen' was de uiting van den eenvoudigen beminnelijken bouwmeester, toen hij ons door de verschillende ruimten van zijn prachtig bouwwerk heen geleidde. Maar is dat niet de zielstoestand van elk groot kunstenaar: het altijd weer onbevredigd zijn met zijn werk in de worsteling naar het ten slotte onbereikbare?

Van dit 'anders doen' getuigt trouwens reeds het nieuwe ziekenhuis, nu pas voltooid. Het schonk mij de overtuiging dat de moderne deensche bouwkunst, zelfs afgescheiden van het baksteenmateriaal, een groote verwantschap met de hollandsche vertoont.

Of zou dit inzicht niet nog te beperkt zijn? En zou niet veel eerder vastgesteld kunnen worden dat de moderne inzichten langzamerhand algemeen zijn geworden en deze tot eenzelfde opvatting en dus tot een algemeene en moderne karakteristiek hebben geleid? Want dit ziekenhuis zou behalve in Holland ook in Engeland en ook in Noordduitschland, mits buiten den invloed van Berlijn, en zelfs in Amerika gebouwd kunnen zijn. Bij dit ontwerp, een uit den aard van zijn karakter voortkomend komplex van verschillende gebouwen, in dit bijzondere geval mooi terrasvormig tegen een helling gebouwd, niet meer de aarzeling in het overvloedige detail, zoodat een toepassing van

verschillende kunstvormen zou ontstaan, maar een bewuste beperking daarvan en dus een eenheid van vormgeving. Binnen een ziekenhuis als elk ander, maar toch in zoover met een verschil, want dat zag ik nog nergens elders, dat eenige blijheid brengende voorstellingen als éénige kleurplekken tegen het wel hygiënische maar toch troostelooze wit der muren zijn aangebracht. En vooral in de kinderziekenzaal, zeker de droevigste van allen, treft zoo iets als een uiting van diep medegevoel.

Er is in de verdere ontwikkeling der moderne deensche bouwkunst eenzelfde opvatting van grooten eenvoud, een zoeken naar zuivere massagroepeering, welke nog worstelt met de toepassing van de barokke pilaster-architektuur, waarvan men zich, evenals bij ons, vooral bij de groote zakengebouwen, nog niet geheel kan losmaken.

Maar vooral is iets bizonders bereikt in den kerkbouw en de nieuwe étage-woning.

Alvorens echter daarvan te vertellen, eerst nog iets over het station.

Ook dat behoort tot de moderne gebouwen, maar niet tot de beste. Alleen verdient de groote ontvanghal een votum van appreciatie omdat daar, in afwijking van het nu eenmaal voor dat soort constructies gebruikelijke materiaal, weer het ouderwetsche hout in plaats van het nieuwerwetsche ijzer is gebruikt.

Of is deze qualificatie onjuist en zou het ouderwetsche en nieuwerwetsche wel door het gebruik van het een of ander levend materiaal worden bepaald?

Natuurlijk niet, want de eigenschap van het moderne bestaat juist in het aanvaarden van alle middelen die ons ten dienste staan, en in de wijze waarop de scheppende geest van deze middelen gebruik maakt.

Maar toch doet een houten stationskap vreemd aan, omdat de moderne ervaring betreffende constructies met groote overspanningen en de wenschelijkheid van een zoo groot mogelijke verzekerdheid tegen brand, het ijzer, en nu in lateren tijd het gewapend beton, als het meest practische materiaal heeft aangewezen.

De bouwmeester van het station vertelde mij dan ook dat hij over zijn voorstel om hout te gebruiken, waarmee hij

beoogde de kapconstructie van het oude station opnieuw toe te passen, natuurlijk met de ingenieurs, de ‘ijzermannen’ bij uitnemendheid, een heftigen strijd te voeren had gehad, een strijd dien hij ten slotte heeft gewonnen.

En waarom gaf nu de bouwmeester aan het hout de voorkeur? Eenvoudig omdat hij het hout als materiaal mooier vond. En inderdaad is de indruk van die hal met halfcirkelvormige houten kapspanten, met sterke kleuren geschilderd, treffend. Men vindt er eenigszins het karakter der oude skandinavische houtarchitektuur in terug, waarvan nog enkele bizondere exemplaren in de middeleeuwsche kerken zijn bewaard.

De toepassing der houten kapconstructie was een gevolg van het bekende bezwaar tegen het ijzer als ‘monumentaal’ bouwmateriaal. Het bezwaar van het ijle, het tralieachtige, in zekeren zin het bewegelijke, tegenover het massieve van het hout, welk materiaal zich daarom ook samen met den steen goed verdraagt. Het is hetzelfde bezwaar dat, alhoewel in eenigszins anderen vorm, o.a. ook naar voren komt bij de groote spoorwegbruggen, de lang gestrekte gevaarten over de groote rivieren, temidden van die landschappen waarin de meest eigene schoonheid van Holland leeft. Ik voelde datzelfde bezwaar nu onlangs, bij een rondreis in de bedoelde streek, misschien ook wel omdat er toen juist over de aesthetische kant van de brug nog al wat te doen was geweest.

Er was ten eerste het geval Nijmegen, waar een wegenbrug over de rivier zou worden gebouwd, een dubbel lastig vraagstuk, gegeven den bizonderen aard van de stad zelf met het historische Valkhof en het feit dat er al een spoorwegbrug is. Alle ‘aesthetische’ genootschappen kwamen in 't geweer, het meest paraat natuurlijk de schilders, omdat deze heelemaal geen nieuwe bruggen dulden. Wanneer zal deze kategorie van kunstenaars ertoe komen ook het noodzakelijke nieuwe, het in het leven staande, te aanvaarden en dus ook daarin het schoone te zien?

Dan was er de nieuwe brug te Amsterdam van Van der Mey, de fel bekritiseerde, veroordeelde en verdedigde, omdat ze afwijkt van het bestaande type en bovendien een sterk persoonlijk karakter draagt. Natuurlijk sloegen die kritici ernaast die de

brug een ‘schending van het stadsbeeld’ noemden, alleen met het argument dat ze niet heeft de beproefde vorm van de oude Amsterdamsche brug.

En dan was er in een der technische bladen juist een artikel verschenen over de aesthetica van de ijzeren ophaalbrug, belangwekkend omdat daarin de questie gesteld werd tusschen de ‘schilderachtige’ houten brug en denzelfden vorm in ijzer.

Redenen te over dus om in het land der ijzeren bruggen - ik passeerde in die paar dagen de vijf grootsten van Nederland - ze nog eens extra te bekijken, om zoodoende althans voor mijzelf tot een bevredigende schoonheidsbeoordeeling te komen.

Zooals bij alle bouwwerken is natuurlijk ook bij de ijzeren brug principieel de primaire factor, het resultaat in verband met het constructieve systeem, en, wanneer zulk een brug bij een stad ligt, de wijze waarop het gevaarte, dat in zijn afmetingen buiten alle verhouding staat met de schaal der stadsbouwwerken, in het stadslichaam insnijdt.

Dat nu in de architektuur de lijn niets, de massa alles zou zijn, gaat juist door het lineaire karakter van ijzerconstructies niet op, al kan op een ander plan van aanschouwing ook wel weer van massa worden gesproken. Daarom moet natuurlijk in verband met het constructieve organisme bij de ijzeren brug naar de schoone lijn, bij de steenen naar de schoone massa worden gezocht.

Staat nu de fraai gelijnde ijzeren brug zonder eenig verder architekturaal verband in het landschap, dan doet ze daarin mooi, dan is er een eigen moderne schoonheid, een schoonheid waard om te worden geschilderd.

Moeilijker wordt het bij een verband met een stad, hetzij ernaast, hetzij erin, omdat door het reeds genoemde afmetingsbezwaar ‘een spoorbrug feitelijk alles doodslaat’.

Het behoort nu zeker, dank zij het gegroeide schoonheidsbesef tot de taak der tegenwoordige bruggebouwers, aandacht aan dat vraagstuk te schenken, een vraagstuk dat tot nu toe geen vraagstuk was, hetgeen ten gevolge had dat tallooze fraaie stadsgezichten door ijzeren bruggen zijn vernield.

En nu is het verblijdend te kunnen zeggen, dat de voorbereidende personen in het moeilijke Nijmeegsche geval dat inzicht

hebben gehad en dus hebben gezocht naar een harmonisch verband tusschen de nieuwe brug en de oude stad; maar de brug moet er, n'en déplaise de schilders, nu eenmaal komen. Trouwens, heeft men zich vroeger ooit op dergelijke gronden tegen de stichting van een nieuw bouwwerk verzet, hoewel er eveneens aanleiding toe mocht bestaan? En dan denk ik aan het paleis op den Dam, aan welks schoonheid niet mag worden geraakt, maar dat toch in ‘zijn tijd’ een schending van het stadsbeeld beteekende.

Na deze tusschenbeschouwing kom ik op het Kopenhaagsche station terug en op de begrijpelijke overwegingen van den bouwmeester, die aan een houten kap de voorkeur gaf boven een ijzeren.

Daardoor immers is bereikt dat die hal iets zeer eigens heeft, iets intiems, waaraan wij door het uitsluitend gebruik van ijzer zijn ontwend.

Eenzelfde streven naar vereenvoudiging karakteriseert de moderne deensche kerkbouw, waardoor als van zelf een toenadering in stijl van de religieuse naar de profane architektuur is ontstaan.

Wat de massagroepeering betreft komen allerlei combinaties voor; voornamelijk die van een campanile naast den eigenlijken kerkbouw. Ik meen in de geheele behandeling daarvan een groote overeenkomst met de moderne kerkgebouwen van onzen bouwmeester Stuyt te ontdekken, die trouwens zelf in Kopenhagen een kerk bouwde. Een fraai exemplaar van zijn kerken staat in den Bosch, waarvan het effect alleen is verkregen door de goede verhoudingen der massa's, want deze zijn door nagenoeg geheel gladde muren omgeven. Van binnen is er eenzelfde eenvoud, terwijl de ‘mystieke’ ruimte der middeleeuwen werd veranderd in eene van moderne lichtdoorvloeidheid. Of is deze, wijsgeerig beschouwd, niet óók mystiek? Dat herinnert mij aan Wagners beroemde kerk te Weenen, die de geloovigen ook deed schrikken door haar ‘onvrome’ ruimteklaarheid.

Maar waarom moest nu diezelfde ruimte worden beschilderd met voorstellingen van de soort, waarvan de groote decoratieve kultuurperioden ons prachtexemplaren hebben nagelaten, maar die in hun naief naturalisme - een schilderwijs die zelfs nu reeds als overwonnen kan worden beschouwd - tot een lachwekkende

karikatuur werden. En dat nog wel in dezelfde stad waar Derkinderen de hal van het stadhuis met zijn schilderingen versierde.

Ik had deze schilderingen, die de moderne decoratieve kunst zouden inluiden en het juiste begrip ervan weer vestigen, nog niet ter plaats gezien. Daarbij was ik nieuwsgierig naar den 'nieuwen' indruk na dien van nu bijna vijfentwintig jaar geleden. Laat ik beginnen met te zeggen dat de hal zelf zeer tegenvalt en dat een gevoel van wrevel het eerste is wat opkomt bij het zien der omlijsting waarin deze schilderingen zijn gevat. Het is een ordinaire renaissance-architektuur, met de daaraan voor dien tijd inherente onopgeloste aansluitingen van profileeringen, doorsnijdingen enz. Maar het meest ergert de slordige wijze waarop de doeken in de architektuur zijn gevat. Het moet voor Derkinderen toch een heel ding zijn geweest zijn gedachten niet 'ambachtelijk zuiver' op de muur te hebben kunnen schilderen waardoor bovendien de moeilijkheid ontstond dat de architekturale omlijsting van zuilen en pilasters niet berekend was op de 'dikte' der houten ramen; maar als er dan nog bijkomt dat door het onvermijdelijk krimpen dezer ramen er naden ontstaan en het doek maar al te duidelijk zichtbaar wordt, dan wordt door deze averechtsche verzorging het ambachtelijke dubbel onzuiver.

Het is bekend dat voor elk der beide wanden een afzonderlijke opdracht werd gegeven, hetgeen ook door het verschillend karakter der beide schilderingen tot uiting komt. De eerste is nog eenigszins naturalistisch en wat de visionaire behandeling betreft, nog onder den invloed van Puvis de Chavannes. De tweede geheel abstract, lineair decoratief. Natuurlijk heeft Derkinderen krachtens de volgorde aan de tweede schildering de voorkeur gegeven, maar ik zou niet durven zeggen of hij nu nog bij die meening blijft. Trouwens, wat mij betreft kwam ik opnieuw onder den ontroerenden indruk van de eerste, terwijl ik het ontstellende der latere schildering in den tijd van haar ontstaan, nu ging begrijpen. Ze was als proeve eener abstract gestileerde wandversiering in der tijd belangwekkend, laten wij zeggen zelfs begrijpelijk, omdat ze een stap beteekende in wat toen, als reactie tegen een nog geheel in het naturalisme bevangene decoratieve schilderkunst, moest komen. Maar zooals elke reactie te ver grijpt en daardoor in zijn tegendeel gaat

verkeeren, zoo ook deze. Ik voor mij tenminste vind dat de eerste het heeft gehouden, nog niets van haar decoratieve kracht verloren heeft. De tweede daarentegen hield het niet, al scheen in den aanvang dat streng systematische als meer principieel, de richting voor de toekomst te zullen aanwijzen. Als proeve van dat toen gevestigde inzicht, waarvan Derkinderen de apostel was, zal deze schildering ongetwijfeld haar waarde blijven behouden, maar krachtens het thans eruit gegroeide, schijnt ze mij te zeer verstard tegenover het levende der eerste.

Na deze tweede afdwaling kom ik voor het laatst weer op Kopenhagen terug, en wel om tenslotte de aandacht te vragen voor het, natuurlijk ook daar urgent zijnde, woningvraagstuk. Maar laat ik er dadelijk bijvoegen alleen gelegenheid te hebben gehad de woningen der meer gegoede burgerklasse, die in het algemeen op verdiepingen woont, van nabij te bekijken.

Het vraagstuk bepaalt zich dus tot het bouwen van groote blokken ‘etagewoningen’. Daar de Deen aan zijn woning geen hooge eischen stelt, omdat hij als graag uitgaander wel genoodzaakt is, terwille van het evenwicht in de debet- en creditzijde van zijn kasboek, eenvoudig te leven, vindt een Hollander deze woningen te beperkt. Als moderne architektuur in den besten zin van het woord zijn deze groote baksteenen, zes en meer verdiepingen hooge ‘familiemagazijnen’, echter zeer merkwaardig. Men ondekt even den invloed van het bouwblok van den baroktijd zooals dat o.a., ontdaan van alle versiering, in een prachtexemplaar van een kazernegebouw aanwezig is.

Ik roemde de Denen reeds als zeer gastvrij, zoodat de herinnering van een bezoek aan Denemarken wel levendig moet blijven. De zorg voor dat levendig blijven werd echter meer direct getoond bij een bezoek aan de beroemde porceleinfabriek, waar een collectie zeer fraaie potjes ter ‘wegneming’ voor ons klaarstond. Deze collectie, die toonde dat de directie scheen te vermoeden wat wij het mooist zouden vinden, was eenigszins te vergelijken met het werk van Lanooy. Dit fabrikaat is ook inderdaad het mooiste, maar natuurlijk ook het allerminst bekende. De fabriek heeft haar algemeene vermaardheid gekregen door haar serviesjes en allerlei voorwerpen, vooral van dierfiguren, van blauwachtig grijze kleur. Toch kan zij ook daarvan niet

‘leven’. Haar grootste debiet blijft altijd nog dat van het oudnationale servies met hetzelfde patroon, dat nu al gedurende 150 jaren wordt gemaakt. En dan is er ten slotte de naturalistische versiering, dus het plaatje of de schilderij op schotel of pot, die in Denemarken zooals overal, nog de meeste aftrek vindt en ook nog het best wordt betaald. Toch dacht men niet meer aan ‘kritiseeren’ bij het doorwandelen der ateliers; zoozeer komt men onder den indruk van de blijheid die de langs planten en bloemen schietende zonnestralen in de kleine afgeschoten vertrekjes voor werkers en werksters brengen. Een werkplaats als een bloemenserre, waarin prieel naast prieel als afzonderlijk atelier is gerijd. En 's avonds zijn er bijeenkomsten, huiselijke zoowel als artistieke, van directie en artisten. Is het niet begrijpelijk dat het bezoek aan deze fabriek misschien wel de aangenaamste herinnering aan Kopenhagen werd?

De drie gratiën
Een mythe
Door
Aart van der Leeuw

De zeebocht blonk in den morgenzonneschijn, de omringende rotsen glinsterden; ter rechter zijde opende zich een bloeiend dal, ter linker rees de godenberg Olympus, wiens hooge kruin in dichte nevelen gehuld lag. Eenzelfde hard-blauw licht gleed over golven, land en hemel, zonder schakeeringen.

De meeuwen, die langs het strand naar voedsel zochten, vlogen plotseling krijschend op. Vrouwestemmen jubelden. Een ranke wagen, getrokken door een viertal rappe ezels, rolde aan. De teugels en de wielen schitterden. Een meisje mende, en heur beide zusters, moeielijk hun evenwicht bewarend op de schommelende kar, klapten lachend in de handen, doch de dieren maakten weinig haast. In een rechte rij volgden de slavinnen te voet; zij bewogen de armen in hoekige gebaren, wijdstappend in het plooienrijk gewaad. Bij de marmeren waterbakken hield het voertuig stil. De ezels werden losgebonden en te grazen gejaagd. De maagden tilden het waschgoed van den wagen, dompelden het bedrijvig in de telkens door den vloed ververschte troggen, stampten, kneedden en wrongen ieder stuk terdege uit. De meesteressen gaven hun bevelen, de blonde Aglaja met een frissche klokjesstem, Euphrosyne, de donkere, in hartstochtelijke woorden, Thaleia, de oudste, kalm en zeker als een waardig koningskind. Nu werd het schoone lijnwaad op het warme zand uiteengespreid en aan de hoeken

met een steen bezwaard. De zon scheen hel en gloeiend op die veldjes sneeuw. De dienaressen verzamelden zich koutend om het meegebrachte maal, de zustertjes zaten terzijde en fluisterden. Zij staken geheimvol de hoofden tezamen, als drie witte duiven ieder met een boodschap aangevlogen, en blikten telkens naar den in een wolkenkrans verscholen bergtop heen. Zooals immer, wanneer zij zonder kans op stoornis bij elkander waren, liepen hun gesprekken over niets dan den heiligen zetel der zaligen. Aglaja verhaalde hoe haar dien nacht een lokkend snarenspel gewekt had. De tonen volgend, was zij bij een helling gekomen, en had daar de jaargetijden en de muzen zien dansen bij de klanken van een citer, die een jongeling, door zonneglans omgoten, sloeg. Euphrosyne had den slaap niet kunnen vatten van verlangen. In het zoele duister was zij achter een geur aan het rotspad opgeklommen, en had met den vinger op de lippen naar het ademen van een sluimerende geluisterd, Eroos zelven, rustend in de dichtgevouwen vleugelen, naast zijn uitgebluschte fakkel en zijn afgespannen boog. Thaleia bleek nog het meest begenadigd, want zij had het lachen der goden gehoord. Ze beschreef het als gedempte donder, begeleid door geschater, dat op het lustig klapperen van een waaiend zeil geleek, terwijl ook iets liefelijks zich daaraan gepaard had, alsof een vogel kwinkeleerde en een klokje klonk. De zuivere meisjesoogen blonken vochtig bij deze herinnering. Zij zwegen een wijle en staarden en tuurden, zoet van hart en warm van boezem, ieder met haar innig heimwee als een kindje in den arm geklemd. Ook zóo weer deden zij aan duiven denken, nu zij als in droevig kirren vroegen, waarom het lot hen niet onsterfelijk had gemaakt. Van dat zij jonkvrouwen waren geworden, leefden zij slechts in dien droom. Bestegen zij de trappen van het ouderlijk paleis, dan betrad hun ziel de lichte, gouden treden, voerend naar den hemeltroon; kusten zij hun minnaars, zoo reikte eigenlijk een goddelijke schenker hun een beker nektar toe, en ook hier bij het zeestrand vergaten zij de reingewasschen kleederen en het naderend huwelijksfeest voor de hallen van Olympus, die de diepe stem der branding hun beschreef. En zij verloren zich in gissingen en wonderlijke verbeeldingen. Of het toch niet mogelijk ware? Zòo misschien?

Er daalt gewiekt een bode neder, onthult het geheim der geboorte en voert ze windsnel in de blauwe ruimte op. Dan zouden zij elkander al zwevend bekennen, dat zij altijd wel een ander dan den ouden, norschen landvorst voor hun vader hadden aangezien. Zekerheid bestaat daarover immers nooit. Met gloeiende wangen hadden zij de liederen hooren zeggen en zingen over menig heimelijk avontuur. Op een somberen wintermiddag klopt een afgematte zwerver aan. Hij is bedekt met het stof van de wegen, hij steunt op zijn staf en staat onder zijn bundel gebogen. Hij vraagt om nachtverblijf. De vrouw des huizes neemt den grijsaard vriendelijk bij de handen en helpt hem zorgzaam bij het bad. Maar als hij zich gereinigd heeft en in kostelijk linnen gestoken, wijl de donkere lokken als een krans van hyacinthen om zijn voorhoofd wiegelen, dan herkent zij den god en aanbidt hem. Den tweeden zomer komt een moede krijgsman herberg zoeken, en, als er weer een jaar verloopen is, een reiziger die schipbreuk heeft geleden, of een kranke bedelaar. En ook die beide malen bereidt de vreemdeling de gastvrouw dierbare verrassingen. ‘En telkens wordt een dochtertje geboren’, jubelde Aglaja, ‘en zij dragen onzen naam.’ Hier moesten zij toch samen hartelijk over lachen; dan opperde Euphrosyne een andere mogelijkheid. Luisterden zij niet reeds als kleine meisjes, aan den schoot der sprookjesrijke voedster, met open ooren naar de lotgevallen van Psyche, het eenvoudig koningskind? En hadden zij ditzelfde vertelsel later niet in menig schoon gedicht gelezen, ja, zongen de vogels het niet van de takken en babbelde de boschbeek het niet ijverig uit? Dit kon hun immers ook gebeuren, dat zij bijgeval een god bekoorden, die hen huwde of als sterren aan den hemeltrans verhief. ‘En Attis, Lysander en Glaukus, onze liefsten, dan?’ riepen de zustertjes verschrikt en verlegen. Daarop was niets te bedenken; mistroostig lieten zij de hoofden hangen en tuurden een wijle naar heur bloote voetjes, als zagen zij de zilveren ketens daar knellen, waarmede zij zich vrijwillig aan de aarde hadden vastgesmeed. ‘Hoe prachtig anders dat wij kunstenaars tot vrienden hebben’ zuchtte Aglaja, ‘als wij godinnen werden, zouden zij ons dadelijk kunnen vereeuwigen, Attis door zijn verzen, Lysander door een fijn bebeeldhouwd tempeltje, en Glaukus in de figuren van een slanke

vaas'. 'Maar waarvàn de godinnen?' vroeg Euphrosyne. En hier was het scheepje van hun fantazieën weer tegen den oever gestooten en lag onwrikbaar aan den grond. Hulpeloos keken zij elkander aan. Dan wendde zich een gezichtje zeewaarts, blaùwe oogen blikten vorschend naar de wolken, bruìne naar het op de rotsen wuivend mirtenloof. Ach, alles had allang zijn god; sommigen zweefden op vederen of steigerden op beschuimde rossen, anderen stonden statig geharnast, of mijmerden liefelijk onder een rozenkrans. Aglaja raapte schelpen op, ook daàr sliep een genius als in zijn wiegje, Thaleia vouwde de blaadjes van een bloem uiteen, het was de adem van een kleine nimf die geurde. De wind, de gulden zon, het strand, de klare ether, zij bleken ieder slechts het hulsel van een zalig wezen, dat, onzichtbaar in zijn werkelijkheid, hun spelend glans en rythme schonk. Hoe de koningsdochterkens ook spiedden en speurden, geen troontje bevonden ze ledig, het geringste rijk bezat zelfs nog een eigen vorst. De zustertjes spraken niet meer, de jongste fronste het voorhoofd, de oudere steunde de kin in de handen, Euphrosyne schreef met haar vinger vreemde teekens in het vochtig zand. Doch het vraagstuk werd niet opgelost; hun gevleugelde verlangens zochten tevergeefs de rustplaats van een onbezette godenwoning.

Intusschen hadden de slavinnen de warm gedroogde wasch bijeengevouwen en in heldere stapels op den wagenbak geschikt, zij joegen de weidende ezels tezamen, toomden ze, en bonden ze onder het juk. Daarbij bedreven ze allerlei kortswijl, zoodat de rotsen weergalmden van hun geschater. Ook de zee zong luider met zijn zware zomermiddagstem. Maar het ernstig fluisterend groepje liet de klankenstroomen rustig zwellen en vervloeien om hun eilandje van stilte en aandachtigheid. De dienstmaagd, die zich reizensree kwam melden, bevalen zij alvast vooruit te gaan met kar en meisjes, zijzelven volgden later wel. De boodschapster vatte de blinkende teugels, hoeven trappelden, het leder kraakte, de slavinnen rijden zich achter het voertuig en bewogen ook nù weer de armen in hoekige gebaren, wijdstappend in hun plooienrijk gewaad. Toen knoopte Thaleia drie purperen ballen ergens uit het nestje van haar boezem los, zij bepaalde de plaatsen, zij wuifde een teeken en daarmee ving

het vangspel aan. Een wonderlijk spel van afgemeten bewegingen, zonder bekoring, zooals dat somtijds op zeer oude steenen staat afgebeeld. Elke worp scheen volgens voorgeschreven regelen te geschieden, en evenzoo de orde van de beurten en het grijpen met de hand. Maar plotseling, wijl een windvlaag haren bal uit den koers had gedreven, sprong Aglaja, met haar gansche lichaam opwaarts wiekend, in een luchtig zweven van den grond omhoog. 'Zie, zie' riep Thaleia 'als een vlinder, als de stengel van een bloem'. 'Als het gedartel van dolfijnen', jubelde Euphrosyne. Beiden bootsten zij de lichte opvlucht van heur zuster na. En weldra leek hun spelen meer het buitelen der zwaluw dan bezadigd menschenwerk te zijn. Hun wangen gloeiden en hun oogen schitterden, vooral Thaleia scheen haar lippen slechts met moeite te bedwingen, als wist zij een verrukkelijk geheim. Dan wierpen zij de ballen weg en dansten. Eerst nog in stijve figuren, die zij echter lachende verwarden, gelijk een kindje dat de stukken van zijn legkaart doet. Zij vonden de lijnen der zuivere schoonheid. 'Zingen', riep Thaleia, 'nu een lied'. Het begon weer ruw en ongeslepen, plomp en kunsteloos. Doch het van verrukking stralend meisje schikte de stemmen tot een bloementuil. Aan den top de klare, hooge, smetteloos als witte rozen, de lagere daar aangevleid als roode anjelieren, en haar eigen diepst geluid tot rand van donker loover. Tranen vielen de zangstertjes over de wangen; geen sterveling had ooit zoo ver de vogelen overtroffen, en, toen de echo zacht hun laatsten toon herhaalde, luisterden zijzelven vol eerbied als naar een hemelsche muziek. De juichkreet van Thaleia brak het zwijgen dier ontroering. 'Kinderen, liefsten', riep zij, 'hièr zijn wij godinnen van'. De zusters staarden haar verbaasd en vragend aan. 'Ja, van dat onvatbare, niet te beschrijvene, dat juist ontbreekt aan alle dingen om ze volkomen schoon en liefelijk te doen zijn; wat ons spel eerst miste, onze dans en onze zang, maar dat wij toen hebben gevonden en er omheen gewonden als een frissche, bonte krans. Niets ter wereld is volmaakt te roemen, dat niet dit opperst vleugje van bevalligheid bezit. Wij zijn daar de regeersters van'. En om haar nieuwgewonnen almacht te bewijzen, ging zij voor de zee staan, groot en verheven, en maakte een gebiedend gebaar. De harde scheidingslijn van lucht

en water loste zich in teergetinten nevel op. Dan nam zij Euphrosyne en Aglaja bij de handen en zij snelden huiswaarts, met dat schatrijk hartekloppen van wie geschenken mededraagt, of wonderen te vertellen heeft. Toch konden zij zich de vreugde niet ontzeggen van telkens hunne gaven op de proef te stellen bij de zilveren olijvenboschjes en de bronnetjes die nederschuimden in een murmelende haast. Hier gaven zij een stammetje een slanker houding, daar deden zij het loover ruischen in een reiner toon. Een vlinder zette zich met uitgespreide wiekjes op Aglaja's schouder neer. Zij blies op het trillend diertje, en haar adem schiep een gloed van diep azuur. Toen de betooverde weer opvloog, deed hij denken aan een jonggestorven meisje en haar zuivere ziel. Hij verloor zich in de ruimte. Zij raakten niet uitgesproken over de zaligheid van hun ontdekking, blijde keuvelend, maar toch niet uitgelaten, zooals de wind verheugd is over zijn mildheid en koelte, de lelie dat zij geurt. Zij naderden hun ouderlijke woning; zij hoorden een bedrijvig beitelen en kloppen, en de strofen van een vers, dat luidop werd gezegd. Nu begonnen zij over hun beminden te praten, terwijl zij langzamer gingen in verwachtingsvolle aarzeling. Zouden de liefsten hun doorluchtigheid erkennen, zouden zij aanbiddend hen niet wagen aan te raken, stamelen, knielen? Het werd een gefluister, beraadslagen, plannen ontwerpen; maar toen zij bij een buiging van den weg de mannen ontwaarden, werkend onder het lommer van een breedkruinigen boom, legden zij den vinger op de lippen, en slopen ijlings door een achterdeurtje binnen in het zuilenrijke koningshuis.

De vlijtige arbeiders zagen nog even de laatste schaduw van heur verdwijnen en lachten elkander toe. Zij hadden de looverzaal van een geweldigen plataan tot werkplaats gekozen en zaten hier nu tezamen in de koele, groene schemering. Het bladerdak was niet zoo dicht of er zweefde nog een enkel welkom zonnevlokje neder, dat op blonde lokken, roode lippen en het sneeuwwit marmer smolt. De frissche knapen floten en neurieden van onbedwingbaar welbehagen. Lysander, die juist het bekertje bikte van een kleine vrouwenborst, uitte dankbaar zijn tevredenheid, zeggend dat hij zich zoo wonderlijk te moede voelde als op een eersten mooien lentedag. Bijna zou hij zich in Mei ge-

looven, als dit niet de druiventrossen logenstraften. Waarlijk liet de wijnstok, die zich door de takken slingerde, overal zijn vruchten hangen, jong en goud. Attis viel zijn vriend geestdriftig bij. Nog nimmer had de lucht zoo zoet geroken, elke ademtocht herschiep zich als van zelve in een klankvol woord. Ook Glaukus, met teruggenegen hoofd de ranke vaas beschouwend, die hij tusschen de knieën hield geklemd, sprak opgetogen over de gemakkelijkheid waarmede vandaag zijn kleuren zich schikten en mengden, de lichte en donkere, niet anders dan hier buiten zonnegloed met schaduw deed. Daarbij wees hij met de punt van zijn penseel naar het rondom schitteren van den zomer, dat zich echter dempte en versluierde, zoodra het onder de machtige kroon der twijgen gleed. Maar tegelijk dat allen opkeken naar dit beschrijvende gebaar, begroette hen een plotselinge verschijning op den drempel dier twee rijken. Het waren de zustertjes in een zelfbedachten tooi. Zij hielden elkaar bij de handen. In het midden stond de rijzigste, Thaleia, in doorzichtig reinwit lijnwaad, als een morgenwolkje waar de zon door scheen. Om heur lokken lag een mirtekrans. Aglaja droeg er een van korenbloemen en een blauw gewaad. Euprosyne had rozen door heur haar gevlochten, terwijl zij in zachtgloeiend purper was gehuld. Zij roerden zich niet in hun ernstig verbeiden. Even zwegen de mannen, getroffen door het goddelijk raadsel van die harmonie. Attis mijmerde: zóó rijmen drie toonvolle regels en vormen een eeuwig gedicht. Ook Lysander en Glaukus vonden dierbare vergelijkingen doch, bekoord door het sprookje dat de zoele middag uit de meisjes, uit het lommer en de zonnestralen spon, sprongen zij op van hun zitbank, met geen andere bedoeling dan het stelen van een lieven kus. Zij werden echter verontwaardigd afgeweerd. Dan vluchtten de prinsesjes en Aglaja klaagde: ‘Zij hebben ons tòch niet herkend.’ Euphrosyne knikte en zuchtte, maar toen hield zij eensklaps met een blijden schrik den adem in, neeg haar blozend gezichtje dicht naar de beide bedroefden, en fluisterde een heimelijk plan. ‘Ja’, riep Thaleia ‘zoo zullen zij moèten begrijpen.’ Aglaja echter deinsde terug als door een bij gestoken, doch de makkertjes namen haar fluks bij het middel, en glipten de paleispoort binnen, haastig, alsof zij schuilen wilden voor een regenbui; want de mannen riepen

duizend schelmerijen achter het wijkend troepje aan. Dan bogen zij zich weder naar hun arbeid, en een wijle werd daar onder den plataanboom niets dan het tikken op het steen gehoord. Juist scheen Lysander op het punt een van zijn welgemikte slagen toe te brengen, toen het opgeheven hamertje als in de lucht bleef hangen, en de beitel aan den greep der vuist ontviel. Ook het penseel bereikte de vaas niet, en Attis haperde midden in den regel dien hij zong. Opnieuw stonden de meisjes daar voor hen, maar nù naakt. Zij waren stralend door den gulden zonneschijn genaderd in een hemelsche bevalligheid. Toen het lommer zacht hun blootheid met zijn manteltje bedekte, zag Aglaja van uit den groenen schemer drie oogenparen schitterend op zich gericht. De moed ontzonk haar. In een kreet van schaamte wendde zij zich om en trachtte te ontvlieden. Doch de zustertjes vingen haar vast in de armen, legden haar de handen op de schouders, en hielden hàar en ook elkander eng omstrengeld, borst aan borst. De minnaars waagden geen woord en geen lachje. Zij voelden de aanwezigheid der zaligen en, daar zij vrienden van de muzen waren, werden zij omhooggeheven op de vleugels van hun kunst. Lysander wentelde een blok van vlekloos marmer aan, zoo groot als hij. Turend naar de blanke groep der kuische schoonheid, trachtte hij daarvan een gelijkenis te wekken uit den diepen sluimer van de vormelooze stof. Glaukus schilderde en Attis schreef. De meisjes, als door toovermacht gebannen, bleven toeven in die zelfde houding van beschermende omhelzing en beschroomde vlucht. Zij rezen op de grens van de zon en de schaduw; wanneer een vleugje door het loover suizelde, werd hun naaktheid beurtelings gedempt en versluierd of in licht gedoopt. Uren vervulden zich zoo met dit gelukkige werken in een stijgende scheppingskoorts. Onder het geklop der hamerslagen floten de vogels en mompelde de dichter zijn nieuw lied. De avond daalde; zij kuste haar dochtertjes rood. De jongelingen zetten zich al droomend neder, legden het hoofd op de knieën en vielen in slaap. De koningskinderen welfden de hand boven de oogen, en staarden naar den machtigen Olympus uit. Daar zagen zij een lichtstraal nederschieten als een helle bliksemflits; de heesters werden door een blauwen weerschijn overgoten, waarin zich een gestalte slank verhief. Hij droeg den gouden

slangenstaf, en wieken aan den helm en voeten. Eerst bracht hij een vriendelijken heilgroet uit, dan zei hij zijn boodschap, dat de ballingschap haar einde had bereikt. Hij wees naar den bergtop, gloeiend in de vuren van het welkomsfeest. Bacchus perste reeds zijn druiven voor heur eersten dronk, en de beste danseressen, Aphrodite, de seizoenen en het muzenkoor, schikten bij voorbaat hun reiën. De zustertjes lachten van opgetogenheid. Zoo verteederden zij zelfs den bode der goden, die hen streelde en kozend in de armen sloot. Zij schenen te schrikken en keken schichtig naar hun sluimerende minnaars om. Dit was hun laatste menschelijk gebaar. Want dat zij toetraden op het onvoltooide kunstwerk, en daar elk hun eigen beeltenis op de lippen kusten, leek al geen aardsche handeling meer. Hermes spreidde zijn vederen open, en de meisjes volgden, als drie witte zwanen trekkend naar een merenland.

Den volgenden morgen werden heur namen overal door angstig zoekenden geroepen: ‘Aglaja...Thaleia...Euphrosyne’. De droomers onder het platanenloover werden er plotseling wakker van. Zij hoorden de klagende mare en twijfelden of zij wellicht nog sliepen. Maar toen aanschouwden zij het beeld, gisteren nog een vage, vormelooze massa, en nu veel schooner dan de schoonste vrouw kan zijn. Ook de vaas en het prijsdicht bleken voleindigd in een gedaante die geen sterfelijk brein bedenkt. Zij begrepen het wonder en vonden er vertroosting in. Lysander bikte dèze woorden op het voetstuk: ‘Hai Charitai’, wat ‘de gratiën’ beteekent, naar het woordje charis, dat alles inhoudt wat in ziel en lichaam liefelijk is. Zóo zouden de godinnen heeten, die hun gezellinnen niet mochten zijn. Daar was voor hen geen blijven meer. Zij namen hun reisstaf en bonden hun bundeltje dicht. Loopend langs de velden en de zomerzeeën waren zij de eersten die bedachten dat er ook gezongen kan worden op een wandeltocht. Telkens spraken hen mannen en meisjes aan, en vroegen of zij het wel hadden gemerkt hoe de wereld nu geheel een teedere glimlach leek: de bloemen kleurden rijker, de vogels kweelden inniger, en ook de harten van de menschen klopten warmer voor elkâar. Dan zetten de vrienden zich neder en deden een prachtig verhaal.

Op alle plaatsen die zij waren doorgetrokken, verrees een altaar of een tempeltje. Wat het beeld betreft, dit wordt nu nog bewaard in Sienna, bedroevend verminkt en verweerd. Wie het aanziet en zijn ontroering voelt stijgen, die zal zich niet verwonderen, dat de goddelijke Rafaël het trachtte na te schilderen, en aan die groep der gratiën de openbaring der antieke schoonheid dankt. Het vers van Attis is vergaan en verstoven als het stuifmeel van een bloeienden elzenboom. Toch wordt er geen gedicht als waarlijk zoet en zangerig geschreven, dat niet door een stofje van die oude hymne aan de bevalligheid is bevrucht. De vaas kunt ge vinden, gaaf en ongeschonden, in het museum van een dorpje dat ik U niet noemen zal. Rondom de hals en buik staan, rood op donkeren grond, in vele figuren de gebeurtenissen geteekend, die ik in deze bladen trouw heb naverteld.

Twee gedichten
Door
Maurits Uyldert

I

Ruiter-liedje

Zij kuste hem snachts bij de linde,
Na dagen van minne en spel,
Den minnaar de liefste beminde
Het laatste en snikkend vaarwel.
De hemel hing pralend te flonkren,
De nachtegaal neurde en floot,
Door den geurigen nacht gleed de donkere
Vlerk van de dood.

Hij reed door de zomerse dagen
Onder de zon en het zuiverend licht
Door het geurige graan, zonder vragen
Waarheen men zijn reis had gericht.
Aan den horizon vlamde de donder
Bloedrood van het moordende vuur,
Maar zijn droom dwaalde verder en vond er
Alleen maar dat uur....

Alleen maar de schreiende liefste
Alleen in den donkeren nacht,
Haar ogen, droef-donkere, hief ze
Naar hem als een spraakloze klacht,
Naar hem die naar haar slechts verlangde
Met de hete kracht van het bloed
Dat éven-fel rusteloos prangde
In haar marrend gemoed.

Waar minnende harten verbeiden
Daar scheidt hen geen afstand, hoe groot.
Eén leven slechts leiden zij beiden
Tot achter de grens van den dood.
En dwars door het vuur der granaten
Reed hij zingend den dood tegemoet
Naar den nacht waar hem wonk haar gelaat en
Waar wuifde haar groet.

II

Het doodsbericht

Zij hief haar hoofd....een glimlach wierp zijn licht
Over haar bleek gelaat, der wimpren waas
Zonk over de ogen en zij zweeg in droom.
Alleen haar mond, half open, trilde in pijn.

Geen sterfling zag de wreedheid van dit uur
Maar dat haar ziel zich plots, als met een zwaai,
Omhoog ontrukt had aan dees werelds ban
En ginder gelukzalig saamspraak hield
Met een die - ruwer niet, noch met meer smart -
Van droeven doem bevrijd werd, dit verstond
Wie haar in zomernachten, roerloos schoon,
In 't park zag mijmren op een berm van mos.

Daar zat zij als een beeld, haar handen blank
Gevouwen in haar schoot en 't hoofd omhoog
Zodat haar wit en droom-geboeid gelaat
Den bleken schijn van maan en starren ving.
En tot den trans der starren rees haar geest
In de ijle ledigheid en schouwde ver...
Er was geen zucht die aan haar mond ontsteeg,
Geen harteklop trilde in haar weke borst
En zij gevoelde zelfs geen gang van bloed....
Zij had die verste schoonheid diepst verstaan
Die geen verschijnt dan wie aan de overzij
Van de oever van den dood het leven schouwt
En zelfs der aarde droom niet meer begeert:
Waar lust noch lijden meer de borst beroert,
Waar geen verlangen meer de ziel doortrilt
Omdat zij buiten waan en wereld woont,
En roerloos in het hart der schoonheid woont.

Snorre's Edda[1)]
Vertaald door
G.E.G. Meuleman

III
Skáldskaparmál[2)]

Een man was er, genaamd Aegir of Hler. Hij woonde op dat eiland, dat nu Hlesey[3)] heet. Hij kende veel van tooverij. Hij maakte een reis naar Asgaard, maar de Asen wisten van te voren dat hij kwam, en hij werd goed ontvangen en veel dingen deden zij voor hem met gezichtsbegoocheling. En tegen den avond, toen zij zouden drinken, toen liet Odin zwaarden in de hal brengen, en die waren zoo schitterend dat daar licht van uitging, en er was geen ander licht terwijl zij zaten te drinken.

Toen gingen de Asen aan het gastmaal, en in de hooge zetels gingen zitten de twaalf die rechters zouden zijn en zoo heetten: Thorr, Njordr, Freyr, Tyr, Heimdallr, Bragi, Vidarr, Vali, Ullr, Hoenir, Forseti, Loki; zoo ook de Asinnen: Frigg, Freya, Gefjun, Idun, Gerdr, Sigyn, Fulla, Nanna.

Aegir vond het daar prachtig om te zien. Alle wanden waren bedekt met schoone schilden; daar was ook koppige meede, en er werd veel gedronken.

Naast den man Aegir zat Bragi, en zij hadden het druk met samen te drinken en te praten. Bragi vertelde Aegir veel dingen die bij de Asen gebeurd waren. Hij vertelde hem dat: drie

1) Vervolg van Jaarg. 1913, blz. 32.
2) Over de dichtkunst.
3) Laesö in het Kattegat.

Asen trokken eens van huis weg: Odin en Loki en Hoenir, en zij gingen over bergen en door woeste plaatsen; 't was moeilijk om aan eten te komen.

Maar toen zij van boven neer in een dal gekomen waren, zagen zij een kudde runderen, en zij nemen een os en beginnen die te koken. En toen zij dachten dat hij gaar zou moeten zijn, toen hielden zij op, maar hij was nog rauw. En een tweede keer, toen het een tijdje geleden was, toen was hij nóg rauw. Toen spraken zij er onder elkaar over, waar dat toch aan zou liggen. Daarop hoorden zij spreken in den eikenboom boven hen, en hij die daar zat zeide, dat het zijn schuld was dat het niet gaar werd op het vuur. Zij keken op, en daar zat een arend en die was niet klein. Daarop zeide de arend: Wilt gij mij mijn deel geven van den os, dan zal hij wel gaar worden. Dat beloofden zij. Daarop laat hij zich uit den boom vallen en gaat bij het vuur zitten en legt dadelijk bij het begin een schenkel en de beide schoften van den os als betaling op zij.

Toen werd Loki kwaad en hij greep een groote stang, zwaaide hem met alle kracht en sloeg hem neer op 't lichaam van den arend. De arend ontweek den slag en vloog op; toen zat de stang vast aan den rug van den arend, en de handen van Loki konden 't andere eind van den stang niet loslaten. De arend vliegt zoo hoog dat Loki met zijn voeten gesleept wordt door dik en dun, over steenen en struiken, en hij denkt dat zijn armen hem uit de oksels gerukt worden. Hij gaat schreeuwen en bidt en smeekt om genade, maar de arend zegt dat Loki nooit vrij zal komen of hij moet hem onder eede beloven, dat Idun met haar appels buiten Asgaard komen zal; Loki belooft dat. Toen kwam hij vrij en ging naar zijn kameraden; en van die tocht zijn er niet meer dingen bekend voor zij thuis kwamen.

Maar op den bepaalden tijd lokt Loki Idun naar een bosch buiten Asgaard en zegt dat hij daar appels gevonden heeft, die veel beter zijn dan de hare, en hij vroeg haar, haar appels mee te nemen om ze met elkaar te vergelijken. Toen kwam daar Thjazi de Jote[1)] in arendsgedaante, pakte Idun op en vloog met haar weg naar zijn huis in Thrymheim.

1) Reus.

Maar den goden verging het slecht met het verdwijnen van Idun: zij werden heel gauw oud en grijs. Toen hielden de goden ‘ding’, en zij vroegen elkaar wie 't laatste wist van Idun, en het laatste dat zij gezien hadden was, dat zij met Loki buiten Asgaard ging. Daarop werd Loki gepakt en voorgebracht op het ‘ding’ en hij werd bedreigd met dood of pijniging. En toen hij bang werd, toen beloofde hij, dat hij Idun in Jotenheim zou gaan zoeken als Freya hem leenen wilde de valkenhuid die zij heeft. En als hij die heeft, vliegt hij noordelijk naar Jotenheim en komt bij Thjazi de Jote. Hij was op zee aan 't roeien en Idun was alleen thuis. Loki veranderde haar in een noot, nam die in zijn klauw en vloog weg, zoo hard hij kon. Maar als Thjazi thuis komt en Idun niet vindt neemt hij arendsgedaante aan en vliegt Loki achterna met ware adelaarsvlucht.

Maar toen de Asen zagen dat daar de valk vloog met een noot en waar de arend vloog, toen gingen zij even buiten Asgaard en brachten daar hoopen spaanders. En toen de valk binnen de burcht was gevlogen, liet hij zich vallen dicht bij den muur. Daarop staken de Asen de spaanders in brand, en de arend kon zijn vlucht niet stuiten, toen de valk ontsnapt was; het vuur sloeg hem op de arendsveeren en toen kon hij zich niet ophouden. Toen waren de Asen er bij en doodden Thjazi de Jote binnen de muur van Asgaard, en deze strijd is wereldberoemd.

Maar Skadi, de dochter van Thjazi de Jote, deed helm en brunie en een heele wapenrusting aan en trok naar Asgaard om haar vader te wreken. De goden wilden het echter in der minne schikken en boden haar schadevergoeding aan, en wel ten eerste dat zij zich uit de Asen een man kiezen mocht, maar zij moest hem kiezen naar de voeten en niet meer van hem zien. Daar zag zij van een man buitengewoon mooie voeten en zij zeide: ‘Dezen kies ik: weinig zal aan Baldr leelijk zijn’, maar het was Njordr van Noatun.

Dit had zij ook in haar verdrag, dat de Asen iets zouden doen wat zij dacht dat zij nooit zouden kunnen, nl. haar aan 't lachen maken. Dat deed Loki; hij bond een paar geitebaarden om zich vast en maakte bokkesprongen en schreeuwde daarbij hard; toen liet hij zich voor Skadi op de knieën vallen en toen lachte zij. Daarmee was er verzoening tusschen de Asen en

haar. Er wordt gezegd dat Odin, om het weer goed te maken met Skadi, de oogen van Thjazi nam, die naar den hemel opwierp en er twee sterren van maakte.

Toen zeide Aegir: ‘Het schijnt mij dat Thjazi een groot man geweest is; van welk geslacht was hij?’

Bragi antwoordde: ‘Alvaldi heette zijn vader en gij zult hem wel belangrijk vinden als ik u van hem vertel. Hij was heel rijk, en toen hij stierf en zijn zoons de erfenis zouden deelen, toen maten zij het goud op deze manier, dat ieder telkens zijn mond vol er van zou nemen en zoo ieder evenveel krijgen. Een van hen heette Thjazi, de tweede Ithi, de derde Gangr. En dat is nu bij ons een uitdrukking geworden dat wij het goud noemen de mondtelling van dezen reus, maar in runen of in de dichttaal omschrijven wij het zoo, dat wij het noemen woord of uitdrukking of rede van den reus.’

Toen zeide Aegir: ‘Dat lijkt mij dan wel duister omschreven in de runen’, en voegde er bij ‘Waarvandaan hebt gij die kunst, die gij skaldenkunst noemt?’

Bragi antwoordde: ‘Dit was het begin er van, dat de Asen onvrede hadden met dat volk dat Wanen heet; en zij bepaalden onder elkaar een bijeenkomst voor den vrede, en zij gaven daarbij zekerheid voor lijf en goed op deze wijze, dat zij van beide kanten gaan zouden naar een drinkbak en daarin hun speeksel spuwen. En bij het weggaan namen de goden dat en wilden niet dat het vredesteeken vergaan zou, en daarvan schiepen zij een man; deze heet Kvasir; hij is zoo wijs dat niemand hem iets vragen kan wat hij niet kan beantwoorden. En hij trok heel de wereld rond om wijze mannen te leeren kennen en zoo was hij eens te gast bij een paar dwergen, Fjalar en Galar; zij lieten hem bij zich komen om met hem alleen te spreken, en toen doodden zij hem en lieten zijn bloed loopen in twee vaten en een ketel, deze heet Odrörir[1)] en de vaten heeten Son en Bodn. Zij mengden honing door het bloed en daaruit ontstond die meede die maakt dat ieder die er van drinkt skald wordt of wijze. De dwergen zeiden tot de Asen, dat Kvasir in zijn ver-

1) Die den geest in beweging brengt.

stand gestikt was omdat niemand daar zoo wijs was, dat hij hem iets van zijn wijsheid afvragen kon.

Toen noodigden deze dwergen bij zich den Jote die Gillingr heet en zijn vrouw. En zij vroegen Gillingr om met hen op zee te gaan roeien. Maar toen zij van land weg voeren, roeiden de dwergen in de branding en deden het schip kantelen. Gillingr kon niet zwemmen en verdronk, maar de dwergen haalden het schip weer overeind en roeiden naar land.

Zij vertelden aan zijn vrouw hoe het gegaan was en zij was daar zeer verdrietig over en schreide luidkeels. Toen vroeg Fjalar haar, of zij zich lichter te moede zou voelen, als zij uit kon kijken naar de zee waar hij verdronken was, en dat wilde zij. Daarop sprak hij met zijn broeder af, dat hij gaan zou boven de deur waar zij uitging en haar een molensteen op het hoofd laten vallen, omdat hij genoeg had van haar geschreeuw, zooals hij zeide, en dat deed hij.

Toen de reus Suttung, de zoon van Gillingr, dit hoorde, kwam hij naar hen toe en bracht de dwergen in zee en zette hen op een der skeren die bij vloed overstroomt. Zij smeeken nu Suttung om hun leven en bieden hem als boete voor zijn vaders dood de kostbare meede aan; daar neemt hij genoegen mee. Suttung brengt de meede naar zijn huis, daar waar het Hnitbjorg heet en stelt er zijn dochter Gunlod[1)] ter bewaking over aan. Daarom noemen wij de dichtkunst Kvasir's bloed of dwergendrank of dwergenboete of nat van Odrörir of Bodn of Son, of dwergenvaartuig, omdat die meede hen weer heelhuids van de skeren af brengt, of Suttungs meede of nat van Hnitbjorg.

Toen zeide Aegir: ‘Duistere taal lijkt het mij, de dichtkunst met deze namen te noemen, maar hoe kwamen de Asen aan de meede van Suttung?’

Bragi antwoordt: ‘Dit wordt er van verhaald, dat Odin van huis weg ging en daar aan kwam, waar negen slaven bezig waren gras te maaien. Hij vraagt hun of zij willen dat hij hun zeisen slijpt. Daar zeggen zij ja op. Toen nam hij een slijpsteen en sleep de zeisen, en zij vonden dat de zeisen veel scherper sneden en zij wilden den slijpsteen koopen. Maar hij zei dat

1) Die tot den strijd noodt.

wie hem koopen wilde er goed voor moest betalen, en allen zeiden dat wel te willen en vroegen hem om den steen. Maar hij wierp den slijpsteen in de lucht op, en daar allen hem grijpen wilden, gebeurde het dat ieder van hen zijn zeis zwaaide door de hals van een ander.

Odin zocht nu een nachtverblijf bij die Jote, die Bauge heet, den broeder van Suttung. Bauge praatte over den slechten toestand van zijn vee en zeide dat negen slaven van hem gedood waren en dat hij geen kans zag, arbeiders te krijgen. Odin noemde zich tegenover hem Bölverk[1)] en bood aan voor Bauge te doen het werk van negen mannen en vroeg daarvoor als loon een dronk van de meede van Suttung.

Bauge zeide, dat hij niets over de meede te zeggen had, dat had alleen Suttung, maar hij voegde er bij, dat hij wel met Bölverk mee zou gaan om te beproeven de meede te krijgen.

Bölverk deed dien zomer negen mans werk voor Bauge, maar dien winter kwam hij om zijn loon.

Nu gaan zij beiden naar Suttung. Bauge vertelt Suttung wat hij met Bölverk overeengekomen was, maar Suttung wil geen enkele drop van de meede afstaan.

Toen zeide Bölverk tot Bauge dat zij zouden beproeven met list bij de meede te komen, en dat vond Bauge goed. Nu haalt Bölverk te voorschijn die boor die Rate heet, en zegt dat Bauge door de rotswand (waarachter de meede geborgen is) heen moet boren, als Rate scherp genoeg is. Dit doet Bauge en daarop zegt hij dat hij door de rots heen geboord heeft. Maar Bölverk blaast in de opening en hij krijgt het slijpsel in 't gezicht. Toen begreep hij, dat Bauge hem bedriegen wou, en hij gebood hem door den rotswand te boren. Bauge boorde voort en toen Bölverk voor de tweede maal blies, toen ging het stof naar binnen.

Toen veranderde Bölverk zich in een slang en gleed door de opening, maar Bauge stak hem de boor achterna en miste hem.

Bölverk kwam nu daar bij Gunlod en was bij haar drie nachten en toen beloofde zij hem dat hij drie teugen van de meede drinken mocht. Met de eerste teug dronk hij heel Odrörir

1) Hij die moeilijk werk doet.

leeg, met de tweede Bodn en met de derde Son, en toen had hij al de meede. Daarop veranderde hij zich in een adelaar en vloog weg, zoo gauw hij kon.

Maar toen Suttung den adelaar zag vliegen, maakte hij zich ook tot een arend en vloog hem achterna. En toen de Asen zagen waar Odin vloog, zetten zij al hun vaten buiten en toen Odin binnen Asgaard was aangekomen, spuwde hij de meede uit in de vaten, maar 't had maar zoo weinig gescheeld of Suttung had hem ingehaald, dat hij een deel van de meede achter uit liet vallen en die wordt niet bewaakt, die kan ieder krijgen, die 't hebben wil en die noemen wij: rijmelaarskost. Maar de echte meede van Suttung gaf Odin aan de Asen en aan die mannen die kunnen dichten. Daarom noemen wij de dichtkunst: Odins buit en Odins vondst en Odins drank en Asengave en Asendrank.

In het Havamál[1] van de Edda in liederen komt de mythe van het rooven der dichtermeede voor in deze verzen[2]:

Ik kwam tot den Jote
en keerde naar huis.
Zwijgend gewerd mij daar weinig ding;
met vele woorden
won ik mij winste
in Suttungs zaal.

Gunlod gaf mij
op gouden zetel
een dronk der diere meede;
luttel loon liet ik
haar toegewijd trouw zijn,
haar ziel van liefde zwaar.

Rate's mond
liet ik ruimte mij maken
en knagen den steen;
rotswanden rezen
beneden en boven,
waar ik waagde mijn hoofd.

1) Des Hoogen lied.
2) Vertaling van Augusta Peaux.

Met schoonheid verworven
heb ik gewoekerd:
want waar gewin werd
Odrörir der woning
van aardsche geslachten,
daar weinig den wijze schort.

Mij is twijfel te weten
of ik hadde verlaten
het huis van den Jote,
hadd' ik daar gedorven
Gunlod, de goede,
de maagd, in wier minnende armen ik sliep.

Ten anderen dage
hrymthursen[1)] kwamen
konde te vragen
van den Hoogen in 's Hoogen hal,
wenschend te weten
of weerkeerde Bölverk
dan viel, verslagen door Suttungs hand.

Ik weet Odins eed,
op den ring gezworen,
wie gelooft nog gelofte door Odin gegeven,
die Gunlod bedroefde
en Suttung bedroog
om den dieren dronk.

1) Rijpreuzen.

Centrifugalen
Door
H. van Loon

DE VADER, DE DOCHTER, DE ZOON.

De Vader:
Op dezen eersten luwen lentedag...,
Neen, lentedag nog niet, slechts de belofte
Van sappen, guller gistend in den knop,
Die zwelt en vetter glimmend staat gespannen, -
Van ruimer zwoelte in de doorzonde lucht,
Die zelfs in deze staag doorroste straat
Vandaag voor 't eerst, den laatsten Februari,
Een nooit verklaard, maar klaar bewust geheim
Doorzong, van malsche geuren volgewaaid....
Op dezen dag, die zwaar doordruischt het bloed,
Den voet verloomt, maar licht rijst naar het hoofd,
Heb ik, mijn kinderen, u tot mij genood.
Bracht moeder, traag steeds, maar in kommer traag,
Niet uit gemakzucht, levend in erinnering, -
Bracht moeder u te laat de boodschap over?
Een half uur wachtte ik reeds aan 't smeulend vuur....

De kinderen aarzelen. De zoon mokkend, het hoofd neer, waaruit de oogen schuw wegloeren, de handen besluiteloos tusschen de knieën als een tros neerhangend. De dochter, blond en slank met fonkelende oogen, het ranke lichaam in nauw bedwongen drift, terwijl elk oogenblik de bloeiende en stuwende kracht in een vloed van warme woorden, door het drillen van het nervig voetje begeleid, haar schijnt te zullen uitbreken.

De Zoon:
'k Zat boven in mijn warrig dakvertrek.
'k Deed niets, 'k wist niets te doen, ik zat, ik lag....
'k Verveel me, o, wat heb ik me verveeld...!,
Terwijl in 't veld hierachter mijne maats
Ravotten, over het gespannen net
De ballen scheren deden of ze trapten....
Of vleiend stoeiden, zoete woorden fluist'rend,
Streelend met stemklank, zwaarder, manlijker
Dan in den tijd, dat meisjesoog noch -mond
Gelijk een tros van dauwbedofte druiven
Volle belofte was, zoet en verwarrend, -
Streelende, stoeiende, fluist'rend en vleiend....
Een omgang, welken moeder ons verbood....

De Vader:
Verbood....?

De Zoon:
Ze gaan op mind're school dan wij....
En lachten me uit, wijl ik niet draven kon.

De Dochter:
Ben jij een jongen, die een man wil worden?
Weet jij een dag als dezen niets te doen
Dan weg te schuilen als een zieke rat
Tusschen de grauwe, kille, kale wanden,
Waarbinnen jij je fletse jeugd verkniest
Met mokken tegen 't weelderige lot
Dat jou langsvleugelt, wijl 't gegrepen wil, -
Met druilen in een muffe eenzaamheid
Die, laf gezocht, vruchtlooze leegte blijft, -
Met suffen boven bleek bedrukte bladen
En schuwe schaamte over eigen vrees
Voor 't leven, voor 't gezamenlijke spel
Der liefde en hunkering en wat aan leed
Als soppig schuim die branding spoelt aan 't strand,
Maar o, wat schuimt aan lusten daar niet uit!
De lust, die als der zeepbel broze gloed
Vonkt blauw, paars, rood en ras verstuivend weer
Om anderer liefdelust, toch steeds dezelfde,

Maar immer rijker pralend dan voorheen,
Vergeten wordt, totdat....Maar jou ontvleest
De nijd je weifelzieke jonkheid tot
Het dor gebeente, dat....

De Vader:
Houd op. Genoeg
Heb je in je broer, mijn zoon, gekrenkt wie was
Een vader jullie beiden, nu niet meer
Dan wien jij, dochter, wijt je ingetoomdheid,
Dan wien de doffe klacht van jou, mijn zoon,
Schoon ongezegd, vermokt, verbitterd, geldt.
Gij beiden hebt gelijk. Dit is de reden
Waarom 'k u spreken wilde, oog in oog,
Als goede vriende', als....die eens vrienden waren....
Of die zich susten met vertrouwensschijn,
Waaronder laaide of smeulde, deels bewust,
Vergeefschen weerstands gretig grommend vuur,
Dat niet verwarmend slechts zich zelf verslindt....
Zoo stondt ge tegenover mij, geschraagd
Door 't ziendeblind en lijdelijk verzet
Van haar, die, vrouw, mij nooit was gezellin,
Die, moeder, nooit uw wankle schreden leidde
En die mij huwde na een werv'ling van
Genot uit angst voor d' afgrond, die zich spert
Voor wie, berooide, bedelt om de gunst
Van wie tevoren hand en blik en rug
Krommende rekten naar heur wulpsche weelde, -
Nu zelve zich verstootend met 't gebaar
Der uitgestoken handen en den blik
Der doffe, doelloos uitgeschreide oogen,
Die in 't verleden leven, blind voor 't heden....

De Dochter:
Ik wil niet, dat ge zóó van moeder spreekt.
Met menschen mensch, was moeder vrouw vóór alles.
Nu heel mijn wezen zelf een instrument lijkt,
Door onvermoede handen forsch bespeeld, -
Nu nieuwe snaren, gonzend strak gespannen,
Weer and're in mij zingend dend'ren doen, -
Nu in mij krimpt en huivert en zich rekt
En weer terugschrikt, maar zich spant opnieuw

Dat, wat geen naam heeft, wijl het alles is,
Het al verzwolg....: het zoet verlangen, dat
Leden verslapt en strakt, het hart verdort
En weer tot berstens toe doet zwellen, 't lijf
Beurt'lings doorvlamt en weer in koorts verkilt, -
Nu deze honger, onverzadigbaar
Hoe meer gestild, mijn pezen rillend spant, -
Begrijp ik, lijd ik zelf, wat moeder leed.
Ook moeder hongerde, ook zij genoot,
Gierig lust schrapend, wijl haar wezen lust
Behoefde als gindsche tulpen zon en lucht
Om vollerhands te deelen van dien schat,
Princeslijk roekeloos ermee te dollen:
Het goud der leefkracht, in haar hart vergaard....

De Vader:
Princeslijk ging ze roek'loos mij voorbij.
Mij zàg ze niet....

De Dochter:
Omdat u haar niet zag,
Niet wilde zien, zooals ze waarlijk was.
Omdat u smaalde op haar onverstand,
Haar zwijmelbont verleden, wilden drang
In 's levens branding, 't altijd eend're lied,
Dat nooit hetzelfde is, te duiken en
De parels van 't geluk te garen en....
Maar waartoe dit....? Zoo wilde moeder het....
En daarbij bleef het. Ja, een enk'le maal....
Die korf te schrijnender het brandmerk van
Verlangen's ontoereikendheid, het knagen
Van leegte 's leed naast 't enkel oogenblik
Toen Lot's onzichtb're en onvatb're hand
Den roemer boordevol schonk. 't Wreede lot,
Dat armelijke zwervelingen en
Prins'lijk ons maakte, enk'len uitverkoor,
Dien, dubbel kwetsbaar, dubbel smart beschoor,
Hun pols deed bonzen van den zwerverstrek
Om des te feller in het teere vleesch
De rauwe banden te doen rijten, die
Weerhouden, wie de zoete lokstem roept....

De Vader:
Houd op, mijn kind, elk woord uit uwen mond
Doorvlijmt me 't hart, beukt op dit grijze hoofd,
Waarvoor ik geen genade vragen wil....
Die gunst heb ik verbeurd, ik zelf heb schuld
Dat gij nu steenen stapelt op deez' borst,
Waaruit zoo meen'ge zucht vergeefs zich wrong,
Vooral nu gij de pijnbank voor mij spreiddet,
Nu 'k mij niet roeren, niet verweren kan
Of helscher zou het marteltuig me nijpen
In 't vleesch, dat zorg nog aan de botten liet.
Neen kind, 'k verwijt u niets, gij wist het niet.
Maar toch, elk woord, te moeder's eer ontglipt,
Het schroeide wonden, pas geheeld, weer open
Op dit vermoeid gekromde, arme lijf,
Dat, heulsap zoekend, immer alsem vond,
Dat, tastend in het duister naar verlossing,
Zich bloedig wondde en geen uitweg vond.
Want weet, mijn kind'ren, al wat ik daar hoorde,
'k Heb 't honderd maal mij zelven voorgezegd,
De foltering, die aan mijn leden rukte....
't Is àl verdiend, 't is waar, 'k aanvaard die schuld.
Zoo 'k tegenstreefde, waarlijk klaagde, dat
Mijn vrouw, uw moeder, voorbedachtelijk
Gif stortte in ons beider levens wijn -
'k Scheurde de laatste lappen van dit lijf,
'k Vernederde nog dieper mij in 't stof
Van uwe schoenen, kind'ren, dan 'k reeds deed,
Dan menschen moog'lijk is....Doch dan zoudt gij
Mij vragen: waarom haar dan eens gehuwd?;
Mij schelden om gebrek aan inzicht, mij
Verachten omdat ik te kort schoot in
's Mans eersten plicht: zijn vrouw te leiden en
Desnoods te kneden naar zijn een'gen wil....
Maar 't is niet enkel vrees voor feller smaad,
Die om mijn mond de woorden dorren doet,
Waarmee 'k uw moeders naam scheen aan te tasten -
Hier is geen schuld tenzij van 't eigen lot.
Maar neen, zoover, zoo diep heb ik doorpeinsd
Uit wanhoop om de onoplosbaarheid
Van 't moordend wrang, verbeten norsch geschil
Met haar, mijn vrouw, en de onverzet'lijke

Behoefte aan licht, aan lucht...., 'k dreigde te stikken.
Gelijk wie delft in aarde's ingewand
En door neerstortend puin wordt ingekerkerd
Bij 't sloopend langzaam dooven van de vlam
Hardnekkig hopen blijft op redding tot
Het onafwendbaar duister d' oogen dekt -
Zoo onvermoeibaar heb ik 't schachtenrijk
Bestaan, dat is: wat in en om ons is,
Doorpeild totdat wat duister was en war,
Als een kristallen weefsel openwuifde
En zie, daar stond de mensch met al zijn zonden
Als wekker van de wereld, zijner wereld,
Het lijf bedekt met etterende wonden,
Maar in verworpenheid te machtiger....
En neen, 'k ontken de werking niet van 't toeval -
Dat zit ten troon boven ons aller, lot -
Maar wel, dat men daartegen macht'loos staat.
Wat, buiten onzen wil, in aanleg maakte
Hetgeen we in wezen later zullen zijn,
Die macht staalt onze spieren in den strijd
Ze aan onzen sterken wil te onderwerpen.

De Zoon:
Uw woorden klinken mij als klokken door
Den mist. 'k Herken iets vaag, wat 'k eens beleefde....
In mij gaan door hun kleep'len klokken aan,
Die 'k lang verstomd dacht, stommer dan mijn mond,
Die niet kan uiten, wat mijn ziel verscheurt
En die juist uiten wil, te uiten behoeft
Op straffe, dat het gif der rusteloosheid
En van den onbeteugelbaren drang
Der handen welbewust te grijpen naar
Het niet te grijpene, het lijf doortrekt.
Zoo ging het mij, ik scheurde zelf mijn borst
Bloedens toe open, 't blinde werktuig in
De hand dier macht in mij, noem 't noodlot, want....
Vergeefsch 't verzet, slechts striemend, wie 't aanvaardt
En toch, o deerlijk deel der lichtgekwetsten!,
Drijft deze macht, wien zij bezit, tot nieuwen
En feller strijd na elken tegenslag.
Leelijk ben ik geboren en ik heb
De schoonheid lief in alles, iedereen.

Ik word bezeten door d' ontemb'ren drang
Naar 't ken-u-zelven en dat strekte mij
Ten spiegel, niet alleen voor 't innerlijk.
Wat ik daarin ontwaarde deed me schuw
Als 't veege wild de stilte zoeken, waar
Te lezen, wat aan anderen weêrvoer,
Een oogenblik vertroostte, maar de sneê
Van het besef: ge hoort niet in het veld
Waar onbevangen zich uw maats vermeien,
Voor u de kale wanden, 't muf vertrek, -
't Besef dus van dit afgesloten zijn,
Waartegen zelfbeklag niet baat, wijl 't toeval
Van de geboort' de steen was, die den sneeuwval
Loswrong. En trachtte ik den muur te splijten,
Dien 'k zelf, schoon niet gewild, rondom mij bouwde,
'k Zou door 't ontdekken der onheelb're wond
Van de onmacht om te loopen in 't gareel
En tevens van verlangen naar dit juk,
Voor goed den band verbreken, die mij nog
Der massa één doet zijn: 't verdoolde schaap,
Dat nukkig soms een ram schijnt. Dit besef
Van onmacht en gevangenschap en voor
Het onverzoenlijke de radeloosheid
Doet mij te feller snakken naar den lust
Der liefde en der bloemen en der zon,
Doet mij ondraaglijk schijnen dit gemis....

De Vader:
Mijn zoon, mijn jongen, kijk mij aan. Of neen,
'k Dek met mijn hand mijn oogen, dat gij niet
Daarin de diepte van den afgrond meet,
Waarin ik zelf u onherroep'lijk stort
Nu 'k u bekennen moet, nu 't schreeuwt in mij:
Mijn zoon, hoe konden we elk in eigen wrok
Om niets, om alles, om ons zelf verstard,
Ons zelf verterend in het kille vuur
Der onvermurwb're kracht, die ons gestaag
Ons zelf beschouwe', ons zelf ontvluchten deed
In de opgejaagde vrees voor 't levend dood zijn
In zelfgenoegzaamheid's vergulde kist
En voor eenzijdigheid's verblinde botheid -
Hoe konden wij de dagen, jaren slijten

Met woord en wederwoord, met lach en soms
't Verbeten leed, dat zich niet stuiten laat,
Steeds bij elkaar, maar juist daardoor zoover
Uiteen en altijd verder als een stroom,
Die staag zijn oevers schurend 't bed verbreedt?....
Gij leedt, ik leed, wij droegen beide een last,
Ik wist het niet van u, gij niet van mij.
Als schepen doolden wij in nacht en mist....
Geen, die des and'ren noodsein heeft verstaan....
Tot mijn beschroomde stem uw stem ontboeide.
Mijn zoon, omhels me....'k Weet niet, of ik lachen
Of schreien moet, 't is mij zoo vreemd te moe:
Een hooge vreugde perst door al mijn leden
Nu de ijselijke vracht der eenzaamheid
En in die eenzaamheid het niet begrijpen,
Het stage worst'len, zoeken, jagen en
Het niet begrepen worden van mij week.
'k Gevoel mij licht, 'k zou willen lachen, dansen....
Een zwarte wolk schuift eensklaps langs de zon:
't Meedoogenlooze weten zonder hoop
Op amnestie dan door den dood alleen -
Dat gij als ik voor 't leven zijt veroordeeld
Tot arbeid's dwangbuis; - dat gij levenslang
Voortzeulen zult den ketting aan het been,
Wijl gij het leven liefhadt en het haattet,
Wijl gij de massa zocht ofschoon....of liever:
Dáár hare rauwe hoon u griefde, zij
U onder 't onweerstaanbare geweld
Van lijd'lijk taaie of onverhuld en bruut
Weerstrevende afgunst trachtte te verplett'ren.
Die innerlijke tweespalt duldt zij niet
Noch 't anders zijn, wijl zij daarin gevoelt
Uw meerderheid en zich werktuiglijk afvraagt:
Hoe zou ik doen, waar' ik de meerdere?,
En dan de kracht der onbeschaamdheid voelt,
Waarmee zij zelf, ieder voor zich, het vage
Besef van eigen ontoereikendheid
Tracht uit te wisschen en te wreken op
Anderer machteloozen eigenwaan,
Waarbij de sterkste zwak blijkt en zij dus
Dien sterken zwakke vormt naar 't eigen beeld
Om dit beeld in dien sterke te bestrijden.
Wat immers haat men feller in een ander

Dan wat men zelve onafwendbaar meedraagt
En smaadlijk weet? Wat sloopender krakeel
Dan tusschen wie elkaar beminnen moesten
Om zóó veel punten van gelijkenis?....
Mijn kinderen, kom beiden in mijn armen.
Uw ooren aan mijn mond. Wij kunnen fluist'ren....
Uw oog in 't mijne, als het woord me faalt....
Nu zijn de laatste stutsels weggeslagen
Die mij den blik versperden in uw hart.
Nu stokt elk woord van deernis op mijn lip,
Wijl deernis schennen zou den dorren vloek,
Die, op uw levens wegend, elk veroordeelt
Gestaag te zoeken 't and're van zich zelf,
Dat and're steeds te prijzen boven 't eig'ne....
O, kind, mijn dochter, zwijg. Ik weet het hoe
Uw dolle lust in lust te heeter woelt
Naar onvoldaanheid's afgrond dieper gaapt.
En gij, mijn zoon, bijt u hardnekk'ger vast
Lijk het getroffen waterhoen in 't riet
Als wereld's listig lood uw vlucht verlamde.

De Dochter:
Ik wil niet denken, wil niet zien den afgrond,
Ik wil bezwijm'len in der liefde roes.
Me dronken drinken aan heur geur'gen wijn
En sterven door de door'nen van de roos,
Die 'k op mijn hart zal persen. Ik ga heen.

De Zoon:
Ze heeft gelijk. Nu heeft de niet te stuiten
Waarheid de laatste steenen weggespoeld
Waarop ik wankelend me staande hield
In 't kolkend zwalpen der onzekerheden.
'k Ga mij verliezen in de vert', vanwaar
't Kanongegrom aan onze ruiten rilt.
Daar op de wank'ling tusschen dood en leven
Is thans mijn taak der daad. Vaarwel....

De Vader (*uit zijn peinzen opschrikkend*):
De dáád....

Mijmeringen
Door
P.N. van Eyck

VII
De palm

Zijn tuin was te klein voor de palm die, in haar oostersche rijkdom, zooveel zonnegoud droeg op haar lange puntige bladeren, dat haast al het andere gewas schamel leek bij zoo overdadige weelde. Omstoven door tintlende wemelingen, overstraald door fonklend namiddaglicht, was zij, waarlijk, als die zeldzame droom van verzadiging die haar uiterste mooglijkheden bereikt, haar laatste begeerte vervuld voelt. En daar, zijn bewustzijn slapend, deze stonde van haar weligheid saamviel met de loomte in zijn ziel die streefde noch begeerde, aanschouwden haar zijn oogen met bevrediging, wijl hij bij den rand van haar schaduw zijner gedachten sluimring vervlieten voelde in de rust van zijn zekerheid. Vreemd geluk, enkel te wekken om pijn te zijn. Bekoorlijk bedrog der zinnen, bereid tot sluimer om hun bekoorlijkheid niet kwijt te gaan. Loom verzwijgen in het wegende zwijgen des middags.

Het was stil in den kleinen tuin en te stil was zijn leven. Geen windzucht roerde aan de lommers, geen siddering ijlde heen over de vlakken dier schoonheid, die naar binnen toe: raadsel was; want wáár was het denken, nu het gevoel tot twijfel aan eigen eerlijkheid niet toekwam? En dit brooze evenwicht zou zich in zelf vergeten hebben als niet, van achter

de muren, van over de huizen, het draaiorgel zijn wijze had ingezet en de versleten mannestem niet haar woorden van weedom had heengesleurd door den vrede. Het was droef en zoet. Het zwellende pathos der melodie scheen wederom te getuigen dat de droefste dingen de begeerlijkste zijn. Finesta ca luciva....Wie die dit oude Italiaansche lied hoorde als hij dezen middag, vergat het wel ooit? Telkens, sinds dien, en andere middagen of nachtelijke uren hoorde hij het opzingen uit zijn herinnering. Het bestaat in de onwrikbare overtuiging dat het leven in liefde zijn eenige zaligheid heeft, dat gestorven liefde gestorven leven is en liefs sterven de breuk na de laatste hunkering. Het is de bloei van het vleesch, in het besef dat leven en liefde vergankelijk zijn als de dagen en dat, als het leven de liefde afsnijdt, de zieltoging der liefde de afsnijding des levens is.

Maar het naderde hem niet gansch, het kwam van over de huizen en het bleef, ook dit, als een droom. Enkel een kleine trekking van het innerlijkst leven dat pijnlijk beroerd is, een kort kloppen van 't sluimerend bewustzijn dat tot ontwaken niet gedwongen wordt. Nauwlijks de schommeling van een geweten dat snel zijn evenwicht terugwint. En zoo oneindig de diepe blauwe hemel boven zijn hoofd, zoo rijk die zware lichtende palmboom, en zoo ver het rijzen en de val dier luide, klagende stem....Was hij gelukkig?

Een schaamte, later, over de, als hij 't herdachte ietwat beklemde, toch gedulde geneuchte van zijn loomheid in dien middag. Want diep-verzonken in zijn bewustzijn, al was zijn gedachte dan niet wakker tot wetenschap, had hij niettemin gewéten dat dit zijn leven was: dit stille zitten in te kleinen tuin bij de schaduw van een in eigen volheid rustende palmboom, wiens bladeren zooveel zonnelicht verdroegen dat hij, als de belichaamde droom van 's harten wijdste verzadiging, te werkelijk was om nog een stem die manen zou te behoeven, - dit stil zitten bij dien boom in engen hof, wijl een lied van over de huizen hem zong van de smart der liefde om de kortheid van zich en het leven. Dat zóó zijn leven was: dit alles te verstaan en nochtans roerloos te peinzen met een lust aan de flonkring en een rust in de loomte, luisterend naar den pathetischen klaag-

zang van het menschelijk leed met niet anders dan een kleine trekking in het hart, en een vaaggevoelde dan weer vergeten beklemming rondom zijn vrede; dit alles te weten en nochtans voort te gaan met den middagdroom te droomen, die hem wreed en hartstochtelijk had moeten verscheuren tot de blijvende pijn van, eenig gerechtvaardigde, zijn wanhoop.

VIII
Eerste uitgang

Een eerste uitgang in de, eindelijk uitgebotte, Romeinsche lente, en het leven, dat weken lang een pijn was, en de laatste dagen van beterschap een eindloos verlangen, voelt zich herboren tot vreugde, voelt zich bereid tot een groote vervulling.

O heerlijke herrijzenis. Dit is nauwlijks loopen: ik voel mij zweven. De koorts heeft mijn spieren ontbonden; zijn ze spoedig vermoeid toch dragen zij blijde. Er is geen enkele vastheid in mij, een vage tevredenheid vlot door mijn leden als een lichte duizeling die mij, bij de onbepaaldheid mijner gedachte, dichter bij de natuur doet leven. Ik denk nog niet; wat zou ik denken willen? Ik heb slechts te voelen. Maar omdat ik niet denk, zijn de boomen mijn groote hooge vrienden, en de bloemen zijn mijn schoone broeders, en de grasgeur der aarde is de adem van mijn ziel, en de wolken zijn als de even opdoemende droomen die uit mij rijzen en nog terugzinken, als jonge donzige vogels die àl te vroeg vliegen willen.

Moe al reeds. Laat mij zitten. Hetzelfde duizelige welbehagen doorvlot mij maar de droomen mogen nu rijzen. Boven mij glijdt en rekt naar grenzen van eindeloosheid de hemel. Wat is zij wijd, die blauwe roerlooze zee, die reikt naar altijd wijkende kimmen en waarop mijn droomen nu als tallooze wit-gezeilde barken de tocht ondernemen naar de oneindigheid. Misschien vinden zij heel ver, voorbij de einders tot welke mijn blikken komen kunnen, dat vreemde groene eiland van geluk, dat zoolang mijn heimwee was in de weemoed der doorwaakte nachten. Misschien zullen zij met bolle witte zeilen zijn kreeken binnen-

loopen om er voor mij de vruchten te halen die het lichaam sterken en de ziel verzadigen. Vaart snel op den zachten wind, mijn brooze sterke schepen, en keert haastiglijk weer. Ik heb dorst naar het geluk.

Stil, een zachte hand streelt de mijne. Ik heb nog een andere haven, zij is nabij, wat moest ik mijn droomen zoo ver zenden? Hier, mijn lief, die om mij zorgde en angstte, zijt gij, die mij leidt en mijn zwakheid een steun zijt. Ik dank u voor uw liefde die mijn ziel zoo vervullen wilde en zich zelf nu nog verrijkt heeft door de hoop op den kinderlach die door haar glimlacht, gelijk een zilveren glans glimlacht door een beschenen lentewolk. Ik verlang met u naar den zomer als wij saam zullen uitzien over de bergen, als de morgen vol zal zijn van onze hoop, als de middag vol zal zijn van onze warmte, als de avond vol zal zijn van onze stilte, waarin wij beiden de zelfde droomen bepeinzen zullen. Ik verlang naar de herfst, als het land zal zijn als een golvende rijkdom die gemaaid wil wezen, en gij zult zijn als een rijp korenveld, dat weldra zijn oogst zal laten binnenhalen. Ik verlang naar al de vreugde en naar al de kommer, naar al de vrede en al de zorg die ons dit jaar zullen vervullen en waaruit wij ons blijvend geluk zullen wegdragen als wij geduldig genoeg zijn om het stil te doen rijpen. Ik wil dit gansche jaar gereed zijn als een blinkende beker die zijn volheid wacht, tevreden dat ik de wereld en den hemel weerspiegel zoolang mijn inhoud zich laat beiden, blij dat ik dien inhoud zal doorglanzen wanneer ik hem eens zal ontvangen hebben als een roerlooze rijkdom. Gij, lief, die heeter verwachten zult dan ik, wees als ik en laat de dagen over u heenkomen en over u weggaan tot de dag der groote zekerheid gekomen is.

Mijn mijmering vloot samen met het gesjilp van die kleine vogels daar diep in het lommer. De groote blauwe zee reikt naar haar einders, maar mijn barken zijn reeds lang verdwenen. Een ruiter rijdt langs ons. Als een lust dringt in mijn zwakheid de harmonieuse, krachtige eenheid van het paard, dat den edelen kop beurt en niet méér van zijn jonkheid viert dan het behoeft voor dezen schoonen gespierden gang. Het is goed in mij, daar ik zijn kracht als een lust voel in mijn zwakheid. Ook ik zal krachtig zijn en streven naar die harmonieuse ontplooiing der

ziel die, rijk zonder verspilling, sterk in haar volmaakte soberheid, het gevoel bezit van te mogen streven naar grootere dingen dan voorheen, naar het allergrootste: het hooge kunstwerk.

Maar ik ben moe nu, en langzaam wandel ik terug, gesteund door de zachte arm die over eenige maanden door mij zal gesteund worden. Ik voel mij warm in die zoete gemeenschap. Vaster treed ik langs de hooge rijzige boomen naar den uitgang van het park dat mijn morgenlust was, naar het plein waar het eerst na de klamme benauwing der slaapkamer mijn blijde blik langs dwaalde, naar huis waar een lange blijdschap zal naleven over het bereikte schoon van den morgen. Den ganschen dag zullen de zon aan de witte huizenwanden, en het kleine stuk blauwe hemel dat ik van uit het bed door het raam kan waarnemen, mij herinneren aan de lanen van het park, en een verlangen zal in mij nablijven naar een lang leven van groen en hemellucht, tot althans iéts van dat verlangen zal vervuld worden en die vervulling mij met diepe begeerte en groote sterkte weer drijven zal naar de arbeid die de zin der dagen is.

De ongetooide
Door
Karel Wasch

De koortsklop der begeerten in uw bloed
Het donkre haamren, dat zijn onrust stuwt
Door iedre levensdaad, wist gij u goed
Nooit woudt ge drift tot teederheid geluwd.

Als dronkt gij wijn in teugen ongeteld,
Doch nimmer u bedwelming nedersloeg,
Doorstondt gij hartstochts opperste geweld
En sterke hoogheid elken roes verdroeg.

De weelde, die g'in vorme' u zaagt ontbloeid:
Hoog-blossge wange' of lonk van tandenrij,
Der vrouwen oog-juweelen, lust-doorgloeid
Haar lokkend borstbeweeg en heupgevlei,

Het eindloos nooden tot het ééne spel,
Verlangst, die een steeds hittger lust ontgraaft,
Al 't reikend smachten naar uw hoogst bevel
Verrukkings stamelwoord in overgaaf,

Naamt g' als tribuut van 't wezenseigen aan,
Ter zelfverwerklijking door driftenbrand,
Die in ál heller gloeden op wou slaan
En slechts tot grijpen strekte zich uw hand....

Dus vondt gij haar, in wie uw neergang lag,
Vrouw, als in 't levensspel al man gemoet
Dat in heur diep hij gansch zich storten mag
Met zijn begeertenood en hartstochtsmoed.

Om leeggelaaid te liggen naast haar neer
En teederheid t' ontvangen als een kind:
Dan drijft geen drift en geen verlangen meer,
Besef van zelf-ontstegen vreê hem bindt....

Doch telkens bloedswil opwaakt en verwint
Onttogenis met waan van werklijkheid
Die weer, als lust de overgave vindt
Vervliedt voor hoogere doorzichtigheid,

Waarin hij eindlijk wijd-verklaard aanschouwt
Haar wezensdiep als nacht, die koelt en dooft,
Wijl wat hem innigst roerde wordt gebouwd
Tot hechter heil dan hij zich had geloofd....

Zij was die wonderrijk zich zag vervuld
Toen haar uw warme oogelicht omtoog,
En tot erkenning bracht wat lang verhuld
In onbewuste diepten haar bewoog,

Zij wist zich vrouw en ganschlijk u gewijd,
Heur wezen voelde z' als uit ù gebouwd,
Eén drift slechts zou haar voeren voor altijd
U ná te zijn en gevende onverflauwd

- Als ware 't delging eener plichtenschuld -
Niets te bestreven dan úw durend heil.
En zij, de reine, in eindeloos geduld
En zoetste zelfverzaking bleef u veil...

Zij was de ongetooide in 't liefdesspel,
Die louter u haar naakten eenvoud bood:
Gij wist de wáárde van die gave wel
- In haar omarme' u meenge onrust vlood -

Toch werd heur weze' u nooit tot nedergang
Naar stilte van voldongen evenwicht,
Want zelfvernietiging vreezend hieldt gij hang
Tot heerschen immer in u opgericht.

Gij naamt hier niets dan stilling uwer lust,
Lijk vroeger gij van d'andren hadt aanvaard,
En schat van téérheid liet gij, welbewust,
Als achtte uw trots die geen gedoogen waard.

Zóó kwam het uur, dat gij d'eenvormigheid
Van haar betuiging langer niet verdroegt
En gij u weerde tegen het beleid
Dat haar deed geve' aleer zelfs blik het vroeg.

Gij woudt niet buigen voor haar teerheids macht,
Niet sonden wat in 't eigen hart zich borg:
Verlangen naar een breken van al kracht
Om kind te voele' u onder zuivre zorg...

Eén uit de velen was 't die gij verstiet,
Doch vreemde weemoed wolkte in u omhoog
Toen gij na laatste omhelzing déze liet
En vleug van zelfverachting u doortoog.

Doch stugge trots die weekheid weer verwon,
G'hervondt u als de feester onvermoeid
Schoon soms een bitterheid zich heffen kon
En u in haar benauwing hield geboeid...

Tot Eéne kwam, doorschouwend koel en klaar
Het wellustweze' u tot den diepsten grond
En toch u biênd, als met ontvlochten haar,
De glorie van heur lijf en rooden mond.

Zij achtte u niet óm d' onverzaadbaarheid,
Die rustloos lustenbeker heffen deed,
Noch werd verwonnen door de schaamtloosheid,
Waarmee g' uw donkre drift in daad beleedt.

Wel trok de wilsmacht haar, waaruit ontspróót
Het nooit-aflatend volgen der begeert,
Doch z' opende u 't geheimnis van haar schoot
Niet wijl úw kracht de háre overheerd',

Maar diep-bewust om door dit vol verband
Met dien zij haars gelijke in vreugdwil dacht,
De eigen vlam in durend heller brand
Tot hoogsten glorietop te zien gebracht:

Dies kondt g' u niet verzáden aan haar lust,
Wijl zij in overgaaf nooit voor u boog,
Nadat gij eens dié lippen had gekust,
Bleef uw verwende mond begeerte-droog.

Gij moest erkennen, dat geen vrouw bestond
Die wist als zij te wekke' uw wezens-al:
Gij noemdet wijste greep haar, rijkste vond,
Zij wás uw stoutste stijging vóór den val,

Want wat g' ook geven mocht, z' ontlokte u méér,
Al straffer spande zich uw hartstochtswil,
Hoe verder gij woudt dringen in haar sfeer,
Te minder werd u 't koortsend bloed nog stil,

Tezamen reze' uw vlammen flakker-hel.
't Was of met haar g' een twééde zélf u won,
Doch levensolie teerde ook dubbel-snel,
Mét deze zelfverweezlijking begon

- Lijk oude weemoed, die u kil doorsloop -
Een hang naar stilt', als g' immer had veracht,
En huivring voor den onafwendbren loop
Toond' u reeds schaduwval van na-en nacht....

Ik zag u laatst, toen gij in peinzing stondt,
En onbespied u meenend niets verborg
Van 't dorrend wee, genesteld om uw mond;
'k Zag uw gelaat doorvoord van vréémde zorg,

Tot als een floers verwolkte voor uw oog,
En zuivre schijn uw aangezicht vermooide.
Was het verlangensvleug, die u doortoog,
Naar d' ééne teederheid van d' Ongetooide?

De nieuwe beweging in de schilderkunst
Door
Theo van Doesburg

(*Vervolg van blz. 226*)

V

Het kan ons overkomen, wanneer wij in het bosch loopen en het lied van den vogel hooren, dat wij zóódanig worden ontroerd, dat wij het lied van den vogel *worden*. Als iemand dan met ons spreekt, zullen wij iets van dit lied in onze stem hebben en ongeveer spreken, zooals de vogel zong. Wij zijn dan niet wat wij voor dezen toestand waren, wij hebben onze persoonlijkheid verloren in onze ontroering. Deze ontroering wordt veroorzaakt door den innerlijken indruk van het ons omringende en daar wij voortdurend onze omgeving ondergaan, veranderen wij voortdurend.

Nu bestaat er eene behoefte *naar buiten* om dezen indruk mede te deelen en zooals ieder ander tevreden zou zijn met eene enkele opmerking of gebaar, zoo is de kunstenaar eerst dan tevreden wanneer zijn innerlijke indruk in de een of andere stof gestalte krijgt. Dit belichamen naar buiten van het innerlijk waargenomene geschiedt zoo nauwkeurig mogelijk. Thans nauwkeuriger dan voorheen en wel hierom: omdat de kunstenaar niet duldt dat er afleidende elementen voorkomen tusschen zijn gevoelstoestand en den zichtbaren vorm daarvan: de schilderij. Wat ik onder deze ‘afleidende elementen’ versta heeft betrekking op het Onderwerp.

Om nu de kwestie aangaande het onderwerp op te lossen, dient streng te worden nagegaan wat het onderwerp was der schilderkunst van voorheen. Wanneer we even tot mijn vergelijking aangaande 'het lied van den vogel' terugkeeren, dan zal het ons duidelijk worden, dat het den kunstenaar, d.i. de mensch in wien die behoefte ter mededeeling bestaat, - noch te doen is om den vogel, noch zelfs om het lied van den vogel, maar alleen om de gevoels-gesteldheid waarin hij geraakte. Dat is zijn onderwerp. Een ander onderwerp bestaat er niet. Dit is niet nieuw, maar nieuw is de *wijze waarop* hij zijn toestand belichaamt. Is hij schilder, dan zal hij kleuren en vormen kiezen waaruit de gevoels-toestand blijkt. Hij rangschikt, vermenigvuldigt, meet en bepaalt de overeenkomsten, verhoudingen en uitkomsten van kleuren en vormen in relatie tot zijn ontroering. Deze en de onuitputtelijke bron van het schilderkundige middel zijn de eenigste zaken waarmeê de schilder te maken heeft. Er is nergens plaats voor den vogel, want de waarheid aangaande den vogel is gelegen in zijn toestand en deze is *hij zelf*. De vogel bestaat slechts ten opzichte van zijn ontroering; niet de uiterlijk-waarneembare vogel ontroert hem maar *diens inhoud*: het Universum.

Dat is niet alleen met betrekking tot den vogel zoo, maar met elk voorwerp dat hij *ziet*. Voor den kunstenaar bestaat geen objectiviteit. Alles is hij zelf. Zien is ondergaan en al zijn gezichtsindrukken hebben slechts waarde voor zooverre het gemoedsindrukken zijn.

De waarheid aangaande God en de Wereld, bestaat voor den schilder voor zooverre hij ze ziet en hij ziet ze slechts voor zoo verre hij ze innerlijk aanschouwt; d.i. beeldend. Daarom is de eenigste waarheid die de kunstenaar erkent: zich zelf en daar hij geen ander onderwerp hebben kan dan de Waarheid is hijzelf zijn Onderwerp.

Wanneer Vincent van Gogh anders van de Waarheid bekent, dan Paulus Potter, dan komt dit niet doordat het waarnemings-

veld, - b.v. de natuur, - veranderd is, maar dan komt dit omdat de gemoedshouding van van Gogh van die van Paulus Potter verschilt.

Er is een groot verschil tusschen Giotto en Picasso. Toch is dit verschil, inderdaad, slechts schijnbaar. Waar Giotto zijn verhouding tot het Universum bepaalt, door zekere figuren in zekere houdingen, daar, op hetzelfde vlak, bepaalt de Spaansche schilder Picasso zijn verhouding tot het Universum door zekere verticale en horizontale vormen in zekere verhoudingen tot elkaâr. Wat Giotto (1300) in aan de natuurillusie ontleende vormen bedreef, dat doet Picasso (1900) in de van de natuur geabstraheerde, in de beeldende vormen.

Daarin bestaat het nieuwe.

Er is in wezen wellicht geen verschil, alleen in vorm. Dit verschil in vorm, vloeit voort uit eene geheel andere verhouding der menschheid tot het Universeele leven. Onze Techniek, onze Wetenschap, onze gansche cultuur brengt een andere *voorstelling* van het Universum mede, dan die waarvan Giotto beleed.

Wanneer de futuristen zeggen, dat een voorbijsnellende auto hun de hoogste schoonheid openbaart, dan beteekent dat, dat zij in een voorbijsnellende auto het Universum herkennen.

Kunst bedoelt de geestelijke intimiteit.

Werd deze voorheen teweeggebracht door de afbeelding van God den Vader of later, bij de naturalisten, door de afbeelding van een landschap, thans zijn deze middelen der traditie uitgeput en is de Schilderkunst genoodzaakt door een nieuw gebaar het Universum uit te drukken.

Het nieuwe gebaar werd voor het eerst duidelijk zichtbaar in de ter kwader ure bespotte uiting in de schilderkunst, die wij, doch geheel ten onrechte, Kubisme noemen. De eerste, die zich van den nieuwen Vorm bewust werd was Picasso.

Als alle grooten vond hij zijn opgaaf in het Universum. Om te ontkomen aan de eeuwenlange traditie liep hij geheel ongebaande wegen op en trachtte, met behulp der meest primitieve kunstuitingen de ware naïveteit van de beeldende expressie terug

te vinden. Hij vond deze echter waar Paul Cézanne haar gelaten had: in de mathematische grondvormen. Hieruit zou hij eene nieuwe beeldende taal samenstellen.

Vóór zijn Kubistische wedergeboorte bracht hij werken voort, die het midden houden tusschen Daumier en Cézanne. Hij gaf dit alles prijs om zich aan het zuiver-beeldende te wagen. In zijn eerste werken van den nieuwen stijl, gaat hij nog zeer voorzichtig met het nieuwe middel om. Deze werken, waarin hij enkele partijen tot mathematische vormen reduceert geven een tweeledigen indruk: die van natuur en stijl. Langzamerhand scheidde hij, doelbewust, den natuurvorm van den beeldenden af en kwam zoodoende tot de uitvoering van hetgeen Cézanne had aangegeven. Voor den perspectievischen natuur-indruk stelde hij een beeldend aspect in de plaats. Er was al veel vuil werk voor hem opgeknapt, zoo b.v. het opruimen der overblijfselen van de Renaissance: de perspectief, de anatomie, stofuitdrukking en natuurgetrouwheid der kleuren. Matisse, Delaunay e.a. hadden hem veel van dit werk uit de handen genomen, wat hem overbleef was de toepassing van het beeldend middel en de herstelling van het Vlak.

Wat door hun voorgangers nog vaag beseft werd, wordt bij Dérain, Picasso, Le Fauconnier en Braque, - de voornaamsten der kubisten, - helder bewust: de organische eenheid der ontroering en de deeling van het vlak; het zinnebeeld der Ruimte.

Het kubisme beteekent de herstelling van den Vorm, de verovering der universeele ruimte en de toepassing van het reine beeldende middel.

Door deze nieuwe eischen aan de schilderij, als zelfstandigbeeldende uitingsvorm van ons gevoel, gesteld, begon, het is waar, de gedachte min of meer het sentiment te overheerschen. Maar eene gezonde frissche gedachte is beter dan een bedorven gevoeligheid. Want inderdaad, een bedorven gevoeligheid was het kenmerk van het décadente impressionisme.

VI

Het kubisme sloeg uit als 'n brand, op verschillende plaatsen tegelijkertijd. Het valt niet met volstrekte zekerheid te zeggen

waar het eerst. De impressionistisch-naturalistische kunstuiting, - dat is de kunstuiting, die aan toon, lijn- en luchtperspectief en kleuren-realisme alles offerde, - zag zich plotseling, in het begin der twintigste eeuw (1907) van alle zijden omringd door het kubistisch geschut. Thans na acht jaren reeds, ligt in Europa het cadaver der traditioneele kunstuiting tot voedsel der gieren.

Het bizondere kenmerk van de nieuwe beweging in de schilderkunst is, dat deze beweging, in tegenstelling met de beweging, die aan haar vooraf ging (1870) *internationaal* is. Te meenen, dat een kunstuiting, die hare kracht put uit Spanje, Italië, Frankrijk, Rusland, Duitschland, Hongarije, Engeland en Holland maar eene voorbijgaande voor-den-gek-houderij is, is even dwaas als te meenen dat de Europeesche oorlog op de internationale politiek zonder invloed zal zijn.

Wel worden door de Academie de gebalsemde lijken der klassieke, romantische, realistische en impressionistische schiederscholen nog bewaard, doch de kunst*uiting* van nieuwere generaties heeft zich altijd buiten de koele grafgewelven bewogen. Dat was zoo immer.

Tegenover het kubisme, dat in zijne uitingen alle kenmerken heeft eener gezonde losbandigheid van den geest, - van geestelijke overmoed zouden wij kunnen spreken, - komt de decadent geworden uitingswijze ons voor als de bekentenis eener gebogen geesteshouding.

Wanneer tot de kubisten het verwijt gericht wordt, dat ze in hun uitingswijze te constructief, te intellectueel zijn, dan vergeet men dat de Renaissance eveneens een schat aan wetenschap bezat, die zij niet verborg, maar toonde.

Eene neo-Renaissance was slechts mogelijk door de intellectueele tucht van den Vorm, op een oogenblik dat deze verloren ging in een ziekelijke gevoeligheid. De schilderkunst verslapte of ging over in een aan de litteratuur ontleend sentiment, dat tenslotte alle eigenschappen van het bederf ging vertoonen.

Het gehalte der kunstenaars moest gezuiverd worden. De impressionist, met zijn liefde voor al wat der klodder is, ontaarde innerlijk en uiterlijk tot schilderend horde-dier; behaard en vuil.

Na het offensief der kubisten, begon er een lach door dit harig wezen te spoken, want proletarisch in beginsel, begreep het niets van wat des geestes is.

De nieuwe energie, die zich door het kubisme uitte, bracht eveneens een nieuw kunstenaars-type voort. Het kubisme is der Gedachte: energisch, hoekig, sterk, zeker en bezit alle eigenschappen, die een kunstuiting hebben moet die een nieuw ras ontspringt.

Het kubisme bracht het doel en de ware beteekenis der schilderkunst aan het licht, vandaar dat het 't fundament is om de sterke, monumentale kunstuiting der toekomst te dragen.

Het kubisme is de dood der klein-kunst, de herleving der Beeldende Kunst als de vruchtdragende en rijke uiting van het beeldend bewustzijn. Stelde Cézanna het nieuwe alphabet der schilderkunst samen, de kubist vormt dit tot de Beeldende Taal die alleen gesproken wordt vàn geest tòt geest.

VII

De kubist, - eene benaming die feitelijk zonder zin is en bij wijze van bespotting aan den beeldenden schilder is gegeven, - trekt den mathematischen van den natuurvorm af en houdt zoodoende den zuiveren kunstvorm over. Deze kunstvorm is de innerlijke. De innerlijke vorm is de Geestelijke. De geestelijke vorm is de beeldende. De beeldende is de zuivere. De kubist is zich van de beeldende waarde, die het object voor hem heeft, volkomen bewust, doch voor hem is het object het *argument* der Ruimte en daarom van een diepere, meer wijsgeerige beteekenis dan voor den impressionist. De kubist ontleent den abstracten, psychischen vorm niet aan de eenzijdige aanschouwing van zijn model, maar verwekt dezen uit de som van het gansche voorwerp: uit zijn afmetingen, gewicht en inhoud. Hij neemt het in de handen, weegt het, meet het in al zijne dimensies en gaat er mede te werk als de anatoom met een lijk. Picasso b.v. opereert een object, totdat er niets meer van het natuurlijke voorwerp overblijft; alle eigenschappen van het voorwerp worden omgezet in aesthetische waarden. Hij wil niet alleen het object

beeldend *zien* maar het als zoodanig *kennen* en met zijn heele wezen *ondergaan*, want hij weet dit voorwerp is de onmiddelijke openbaring van het Universum of wat hetzelfde beteekent, van God den Vader.

Uit elk voorwerp naar zijn aard, haalt de beeldende kunstenaar den abstracten schoonen vorm te voorschijn cn daar toch de Beeldende kunst de overzetting van ons zelven in vormen en kleuren bedoelt, is de z.g.n. kubistische werkwijze de eenigst mogelijke om tot eene zelfstandige schilderkunst te geraken.

Als voorbeelden van zuiver kubistische kunst noem ik: 'L'Arlequin' van Picasso, 'De Athleet' van Amadeo de Souza Cardoso en 'Les montagnards attaqués par des ours' van Le Fauconnier. Wanneer Watteau een Pierrot, - (b.v. zijn 'Gilles', Louvre, Parijs), - schilderde dan gaf hij de eenzijdige, armelijke aanschouwing en hield op, waar de kubist begint. Deze ziet zijn model-in-beweging als eene zich verplaatsende, vermenigvuldigende constructie in de ruimte. Zijn werkzaamheid bestaat hierin: deze chaotische menigvuldigheid van maat-, inhouds- en gewichtsverhoudingen tot beeldende o r d e en tot r u s t op het vlak te brengen.

Door de toepassing van het kubistische middel haalt de kubist een zichtbare rythmiek uit de dingen te voorschijn zooals wij in een oude schilderij nimmer gekend hebben. De kubist toont ons niet de voorwerpen, maar hunne eigenschappen: hij laat ons zien hoe de objecten elkaâr wederkeerig beïnvloeden, oversnijden, doordringen of geheel vernietigen. Deze strijd is hem lief omdat deze strijd de onmiddelijke aanleiding is tot het kunstwerk, dat zich met gelijkenissen of symbolen der Ruimte in kleur en vorm bezig houdt.

Dit alles behoort op het gebied der Beeldende kunst thuis; dit: te zien hoe zich het horizontale verhoudt tot het verticale; het ronde tot het hoekige, het zware tot het lichte; het snelle tot het langzame, het hangende tot het staande en zwevende; het geleidelijke tot het plotselinge, het doorelkaâr tot het gescheidene; het gelijktijdige tot het opeenvolgende en al deze universeele eigenschappen tot een rhytmisch, evenwichtig geheel te construeeren, waarin elk onderdeel medewerkt tot het uit-

drukken der ontroerde, beeldende aanschouwing, is de werkzaamheid van den kubist.

Wanneer er ooit een mond het woord ‘beeldende’ kunst uitsprak op het juiste oogenblik, dan kan dat slechts zijn in verband met het z.g.n. kubismus.

Door het kubisme is de ware stof der schilderkunst aan het licht gekomen en het verhaal uit haar verdreven. Evenwicht en orde zijn de grondbeginselen voor de kubistische kompositie. Het rangschikken en verbinden der abstracte vorm-indrukken eischt zijn meeste zorg, vandaar dat de kubist, waar het toch voornamelijk gaat om de wedergeboorte van den Vorm, de kleur min of meer achterstelt. Het palet der kubisten is uiterst sober en bestaat voornamelijk uit bruin, groen, zwart, grijs en wit. Deze kleuren dienen meer als accent van den vorm, in plaats als coloristiek. Niets mocht den geestelijken indruk schaden. Alles wordt geofferd aan den aesthetischen indruk in den zuiversten zin.

Een zuiver aesthetische indruk kon slechts verkregen worden door de verdwijning van de Natuur in de kunst. Wellicht bestond er voorheen geen ander oogmerk. Wellicht bedoelde Ingres hetzelfde, toen hij zei: dat men niet de kunst van teekenen verstaat, wanneer men niet in staat is den indruk van een man, die van een dak valt of over een hek springt, in vier lijnen weer te geven. Deze ‘indruk’ betreft eveneens den abstracten, niet den naturalistischen. Zeker, Ingres zoowel als Rembrandt, - twee polen, - hebben het beeldende bedoeld, zonder het zich bewust te zijn. De schoolmeester die zegt: maar kijk die kleur nu eens tegenover die, of: kijk nu eens waar die lijn blijft enz., bedoelde, op kleiner schaal, wellicht hetzelfde als de kubist, doch de *bewustwording* en de *wil* moesten de schilderkunst onafhankelijk maken, dat beteekent: een bestaan verzekeren als zelfstandige uiting, die om haar zelfs wille bewonderd moet worden.

Door het kubisme openbaarde zich wat eeuwen lang verborgen bleef en zich slechts schuchter kon handhaven onder de schijn van een natuurlijk of practisch onderwerp. De mid-

delen der schilderkunst: Ruimte, Vlak, Lijn en Kleur zijn eeuwen lang voor andere doeleinden misbruikt en onteerd. De moderne kunstenaar heeft ze in hun eer hersteld.

Het object, dat, - ik toonde het, - voor den impressionist al reeds een schilderachtige ('toon') waarde had, werd voor den kubist de zichtbare gelijkenis der Ruimte en als zoodanig de aanleiding tot het opsporen der Universeele Schoonheid en daar de Schilderkunst het zichtbare getuigenis *dezer* schoonheid is, vindt het oog, dat naar deze schoonheid zoekt, slechts bevrediging in het zelfstandig-beeldende gewrocht.

De kubist geeft niet de ruimte prijs voor het vlak doch heeft een andere voorstelling van haar dan de naturalist. Het vlak is voor hem het zinnebeeld der Ruimte en elk ding in zijn waarnemingsveld gelegen, wordt van dit ruimtebegrip de voorstelling. Het is hem dus niet om de afbeelding van een deel der Ruimte te doen, zooals dat het geval was bij den schilder, die zich van lijn- en luchtperspectief bediende, maar om de uitdrukking van het begrip: Ruimte. Hiertoe bezigt hij de mathematische vormen.

Dat wij zoo afkeerig zijn deze vormen, - zonder welke wij ons geen begrip van Bouwkunst kunnen vormen, - in de Schilderkunst te herkennen komt wel voornamelijk omdat ons begrip van den vorm, in betrekking tot de schilderkunst *als beeldende kunst*, in een stadium verkeert van gothische verwildering. Het begrip Vorm in de Schilderkunst, is nog immer geassocieerd met de natuurvormen als b.v. naakte lichamen van menschen, dier- en plantvormen enz. Daarin schuilt wellicht de fout, dat met betrekking tot het begrip Vorm, eene invretende verwarring bestaat.

De Vormen in hun zuiversten staat zijn de mathematische. Deze spreken voor zich zelve, omdat zij een *inhoud* hebben. Die inhoud is de Ruimte en omdat de Beeldende kunst onder elken vorm, in de eerste plaats met de Ruimte te maken heeft zijn de mathematische vormen de het meest voor de hand liggende.

Andere vormen zijn er niet. Noch de Grieksche Beeldhouwkunst, noch de Romaansche Bouwkunst, noch de Hindoesche Kunst kende inderdaad andere en wanneer de kunstenaars deze vormen niet met hun geest bevruchten en bezielden, dan komt dat wijl de menschheid voor de uitdrukking van het universum eene natuurlijke voorstelling noodig had.

Door deze 'voorstelling' nu is het begrip van den Vorm in Schilder- en Beeldhouwkunst ontaard en ten slotte gansch verwilderd.

Het kubisme eindelijk, tracht met de rein-beeldende vormen die aanraking met het 'goddelijke' te veroorzaken, welke voorheen werd teweeggebracht door de afbeelding van natuurlijke of geidealiseerde lichamen van menschen, dieren en planten. De geheele schilder-cultuur heeft deze restauratie van den Vorm voorbereid en in de hand gewerkt. De kubist erkent de vormen en past ze toe.

(*Wordt voortgezet*).

Boeken, menschen en stroomingen

Marie Cremers: *Verzen*

Ik heb de titel van dit boekje met bizondere genegenheid neergeschreven. Voor vreemden zegt hij niets en er verschijnen veel zulke dunne bundeltjes. Waarom zal juist dit eene lang en vaak worden opgenomen en voor menigeen een troost en een verlossing zijn?

Kunst is er aan deze verzen toch maar heel weinig. Zelfs bieden zij hen, die van ‘natuurlijke’ poëzie zeggen te houden, een zeldzame gelegenheid hun genot en bewondering nu eens uittespreken. Of zij het doen zullen?

Er is namelijk in deze gedichtjes geen streven naar prachtige of boeiende vormen, geen verhevenheid of beeldenrijkdom die bewondering opwekken. Maar er is ook niet die natuurlijkheid waarbij de gewone mensch zich zoo wel bevindt en die hij alleen zoo noemt omdat zij hem niet aan zijn overgeërfde of eigen geworden sfeer ontrukt.

Marie Cremers zegt niets dan haar gevoel en zij zegt het met een kinderlijke onmiddelijkheid, maar dat gevoel komt uit dieper bron dan de beekjes die de bloemenranden van onze gezellige samenleving bevochtigen. Zij was in haar jeugd het kind dat wel de appeltjes in haar boezelaar bewaarde en de duizendschoonen kleurig en bont vond als een poppejurk, doch dat tevens het liefst ‘aan de punt van de dorpsche tuin’ naar het windgeluid in de boomen luisterde en daarin het lied van de eeuwigheid vernam.

Sedertdien is het leven over haar heen gegaan en een oogen-

blik kon het haar voorkomen, als had het haar alles ontnomen wat - zegt men - het leven begeerenswaard maakt. Maar langzamerhand begreep zij het beter. Alles? Neen, want het beste heeft het haar gelaten, heeft het haar gegeven: zichzelf, niet als werkelijkheid, maar als Droom.

In dit besef ontwaakte haar veerkracht en de wilde stormvogel van haar jongemeisjes-hart, die vergeefs beproefd had in de wereld uittevliegen, werd zich bewust dat hij het in de verbeelding en in het lied mocht doen.

Zichzelf te zijn! Maar hoe was dat zelf?

> Ik ben vol tegenstrijdigheid, ik weet het,
> maar wie is één mensch, één ding. Ieder uur,
> neen ieder oogenblik verandert alles.
> Bestendigheid bestaat niet en van korten duur
> zijn bloemen, wolken, zonneschijn en regen.
> Oprechtheid is het eenige echte in al wat leeft,
> nu eens tot vloek en dan tot zegen.

Zichzelf te zijn! Maar de heele tragedie van haar vergeefsche pogen wordt beeld voor haar.

> Gebonden ben ik Plaats en tijd
> zijn als een keten. Overal grenzen!
> Gedachtenvluchten zoo fier uitgevlogen
> strijken weer neer met vermoeide oogen.
> Niet berusten kunnen mijn vurige wenschen.
>
> O gesloten poorten! Alleen in droomen
> zijn alle dammen weggenomen
> En niets meer dat mij scheidt
> van hen die mijn ziel belijdt.
>
> Wanneer mag ik geven mijns harten schat
> aan hen die ik altijd heb liefgehad,
> maar die de kansen van 't vreemde leven
> uit mijn eigen banen hebben gedreven?
>
> ...Ik klop, ik klop...'Is er niemand binnen?
> Luister, ik wil mijn verhaal beginnen
> van twijfelen, dralen en ijdelheden,
> die mijn ziel verduisterden lang geleden...

Nu zijn alle sluiers weggedaan:
als een simpel kind kom ik voor je staan,
als een zuivere vlam van ondoofbaar vuur,
en dit is Eeuwigheids Uur...'

...Maar de lach versterft op mijn gezicht
en de hemeldeur blijft dicht.

Maar wat is dan dit Zelf? Is het misschien....afzien van zichzelf, en toebehooren aan een leven, waaraan we deelhebben....zooals de vlam aan het vuur behoort?

Ik heb mijn leven overgegeven:
ik wil niets meer zijn;
ik trek mij terug uit de jagende wereld
in stille woestijn.

Ik heb roem begeerd en niet gevonden.
Wat zocht ik dan eigen eer?
...Ik weet dat mijn handen zijn gebonden,
maar wee! als ik mij verweer.

Ik weet dat mijn handen zijn gebonden,
maar ik weet ook wiè ze houdt.
- Nu bloeit mijn leven uit dieper gronden,
waarin de wereld niet schouwt.

Dat oude en dit nieuwe Zelf, waren ze misschien toch hetzelfde? De bittere aloë, maar die eindelijk zijn ééne bloem ontplooit?

Mijn leven was als van de harde aloë,
vol bitterheid maar ook vol taaie sterkte.
Ik groeide jaar op jaar en teerheid groeide mee,
die niemand merkte.

Toen andren jeugdig bloeiden, stond ik leeg in eenzaam land,
maar in mijn hart lag kiem van een verborgen schoonheid.
O mocht ik bloeien als de vreemde aloëplant,
die, stervend, in één wondre bloem zijn hart ten toon spreidt!

Zoo is het er dan toch, en nu verlost zich uit het hart van deze strijdende het gevoel dat altijd, van kind af, speelsch en

goelijk de moeilijk bedwongen drift van haar hoogvliegende gedachten begeleidde: de humor, die verzoenende gaaf die de goden zoo graag aan de lijdenden onder de menschen meegeven.

Voorbij zijn de tochten,
voorbij is het wagen,
mijn jeugd is uit
en mijn kracht vergaan!
Maar mijn hart is zoo frisch als in de oude dagen,
slechts het lijf kan den strijd niet meer bestaan.

Er is zooveel ongedaan gebleven:
het is mij of ik nu pas begon,
met zooveel meer inzicht in het leven
en zooveel meer rust die ik langzaam won.
Ik ben een tronk die is afgehouwen;
wel botten loten uit de oude stam,
maar zijn top steekt niet in de hooge blauwe
luchten de kroon, die het lot hem nam.

Ja, nu ben ik als een van die knoestige boomen
die wel in oude dorpen staan,
waarin de vogels slapen komen
en de menschen zien hem van uit hun raam
als een kameraad die heeft geleden,
maar de humor bewaarde, goedig als zij.
Hij heeft zijn bescheiden plekje op aarde.
- Maar de oude droomen blijven hem bij.

Gebondenheid. Zei ze niet zoo? En ze wilde niet gebonden zijn. Maar nu, na de verzoening, schrijft ze in vier eenvoudige regels de gewijde waarheid die ze gevonden heeft.

Er is een ritus achter alle leven.
Geen enkle schoonheid komt onvoorbereid.
In heilge wetten staat de wraak geschreven
van 't lot voor elk die grenzen overschrijdt.

Rondom deze gedichten die ik aanhaalde staat al dat ernstige en krachtige, dat heftige en teedere, waarin de ziel van de nu

rijpe vrouw juichte en schertste, kreet en mijmerde, en zich ondanks de schijnbare armoede die het lot haar gelaten had tóch een wereld schiep. Desondanks! is het devies van dezulken, wie het leven alles scheen te weigeren, totdat bleek hoe het hun alles al gegeven had.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Het Berlage-boek

Kunstkritiek en kunstbeschouwing wordt ons als een dagelijksch geestelijk voedsel voorgezet. Onophoudelijk stijgt uit dag-, week- en maandbladen een wolk van beoordeelingen, die elk nieuw verschijnend kunstwerk omringt. Soms als wierook, maar al te vaak onweerdreigend, meestal als een mengeling van beide al naar kritische vaardigheid tot zulk schakeeren in staat is, schijnt het kunstleven uit dit kritiseeren en beschouwen zijn kracht te moeten putten. Is het niet bedoeld als een bemiddeling, een tot elkaar brengen van den kunstenaar en zijn volk? terwijl het met overvloedige veelheid de kunst zoo dicht omsluiert, dat de oorspronkelijke en krachtige schijn ervan verloren gaat. Meer nog dan dat, wij verliezen den kunstenaar zelf uit het oog, zijn bedoelingen en zijn schoonheidsverlangen gaan schuil achter de meeningen en denkbeelden die andere over hem uitspreken. Modische en vooze kunstbelangstelling moge daarin een vage bevrediging vinden, een afleiding en verpoozing van dagelijksch werk; gemist wordt de werkelijke bezieling die van goede kunst kan en moet uitgaan. Vooral ook de steun die de kunstenaar geven kan, wanneer de levensgang om en over ons heen sloopend en verwoestend werkt op een, zoo geheel anders gehoopt, lot voor jonge en nieuwe gevoelens. Wie opvoeding en veredeling van de persoonlijkheid zochten, en deze bedreigd zien in de onweerstaanbare golving en kolking van den wereldoorlog, kunnen zich van de angstbeklemming bevrijden als zij thans den kunstenaar met nog grooter vastheid en klaarheid zijn onafhankelijke scheppingsdrang zien volgen.

Wie nu meer dan ooit de zekerheid bezitten dat een volk

onvernietigbaar recht heeft op het handhaven van zijn eigen aard en streven, herkennen de zuiverste en krachtigste betuiging daarvan in het kunstwerk. En ook zij die reeds leefden in de hoogere menscheneenheid, waar recht, omdat het recht is, elke macht en dwang vast beheerscht, teneinde in vrije ontplooiïng elk waardevol levenselement te doen ontluiken; zij vooral zullen hun teleurstelling verzacht, hun neergeslagen verlangen herleefd, hun hoop bemoedigd gevoelen door het schoone beeld, dat de kunstenaar ondanks alle duisternis, in de glans eener werkelijkheid, zij het dan ook een ver-afgelegene, weet te houden.

Onze tijd, die in zijn gruwelijk en hopeloos verward gebeuren zeker te ernstig is om in lichte afleiding en geesteloos vroolijke ontspanning iets anders te zien dan een te betreuren noodzakelijkheid voor hen die ernst verleerden, heeft daarom te meer behoefte aan de veredelende en versterkende macht, waarvan de kunstenaar het scheppend vermogen bezit.

Zij die de ernst verleerden en die schuwen, maar ook zoo vele anderen wier oogen vermoeid en verveeld werden door de nevelen van kunstkritiek en kunstbeschouwing, die hedendaagsch kunstleven heeten, kunnen niet in dichter, schilder, componist of bouwmeester de steun zien die zij toch inderdaad behoeven en zouden kunnen verkrijgen. Zelfs zij die wel in staat zijn om door ernstige toewijding zich een beeld te vormen van het kunstenaarsleven, van zijn lichtende hemel en van zijn onvermoeid bewerkte aarde daaronder, zelfs zij zullen er veelal de voorkeur aan geven zich te verdiepen in een ouderen geliefkoosden dichter, of schilder of componist. Misschien is die hooger of menschelijker, meer te benaderen dan de kunstenaar uit den eigen tijd. Hij is al lang bevrijd van de doornachtige woekeringen, die persoonlijke vijandigheid om zijn ware gestalte gewonden hadden. Tal van toegewijde geesten hebben de paden geëffend, die naar zijn schoonste tuinen leiden. Dat mist de kunstenaartijdgenoot. Hij is nog in velerlei opzicht een raadsel, misschien iemand die een ander in den weg gestaan of gegriefd heeft. Maar hij is dan toch ook en vooral een tijdgenoot.

Daarom is het geen geringe verdienste, indien er een poging wordt gedaan een tijdgenoot-kunstenaar, een wiens naam onder zijn volk een bekende klank heeft, wiens invloed meer en meer

erkend wordt, los te maken juist uit die naam-bekendheid, en dien reeds conventie-wordenden invloed, om hem te doen zien zooals hij een groot stuk van zijn leven heeft verlangd en gestreden, bereikt wat hij onmiddelijk voor iets anders en grooters zou loslaten, geworsteld om zich zelf te zijn.

Een dergelijke poging zie ik in het Berlage-boek.

De vrienden van den bouwmeester, die hoe verscheiden van inzicht, zich vereenigden om vast te leggen hoe zij het werk van den zestig-jarigen zagen, hebben dat gedaan met genegenheid en toewijding. Daardoor breekt inderdaad hun gezamenlijk boek heen door den nevel van vóor-oordeelen en vòor-ingenomenheden, die twintig en meer jaren zich om Berlage's naam hadden opgehoopt. Het boek doet hem zien, zooals zij, zijn directe vrienden, bekend met zijn persoon en de wording van zijn werk, hem zagen.

Gaven zij hem zooals hij is, en zooals een nageslacht hem misschien zal kunnen beoordeelen? Het is niet waarschijnlijk. Maar ongetwijfeld maken zij Berlage bekend, zooals hij thans bekend kan en behoort te zijn.

Natuurlijk zijn deze bevriende kunstbeschouwingen niet zoo kritisch dat zij met vernietiging dreigen, maar evenmin geuren zij van wierook. Waar zij het best zijn, is er zelfs geen schemer van eigen denkbeelden die zich om het werk van den kunstenaar ophoopen. Eer zijn het eigenaardige belichtingen, soms scherp en helder, soms min of meer fantatisch, die toch de groote lijnen van Berlage's figuur en werk ons in 't geheugen prenten.

Het boek dat een geschenk was voor den zestigjarigen bouwmeester, is dit bovenal geworden voor zijn volk. Want het is een gids, de betrouwbaarste gids die op te stellen was, voor ieder Nederlander die in staat wenscht te zijn, zijn bouwmeester te leeren kennen.

* * *

‘Berlage is, tegenover het publiek in binnen- en buitenland, van de hedendaagsche bouwkunst de vertegenwoordiger.’ Met die woorden begint Albert Verwey het boek. En voor J. Kalf de rij der besprekingen sluit, gaat zijn vereering ook uit naar de persoon.

‘Berlage is geen “gezelschapsman”, al lijkt hij niet hoekig. Zijn open gelaat heeft een zachtmoedigheid, die tegemoetkomend schijnt, maar zijn mond, die dikwijls blijft zwijgen, stelt dan teleur. Hij is een in zichzelf vervulde, die meer en liever naar de vergezichten van zijn verbeelding kijkt, dan naar de wereld òm hem, nog zoo ver van zijn streven àf. Er ligt in zijn oogen een zachte melancholie.

Hij spreekt niet heel gemakkelijk, zijn betoog is soms eer vaag dan helder, en door tegenspraak wordt hij wel aan het wankelen gebracht, omdat een licht rimpelend gemoed hem voor alle bewogenheid en twijfelingen gevoelig houdt.

Zoo maakt hij niet op het eerste gezicht den indruk van een sterke, maar onthult aan langer oplettendheid de ingekeerdheid in zichzelven, die de onoverwinnelijke kracht van kunstenaars en mystieken is.’

Letterlijk ligt in het boek tusschen die twee figuren, van den uiterlijk erkenden vertegenwoordiger van de hedendaagsche bouwkunst, en van den inzichzelf gekeerden zwijgzamen kunstenaar, een gang van beschouwingen, die hem, maar vooral zijn werk, in allerlei belichting doen zien.

De volgorde der opstellen in het boek eenigszins verbrekende, zien wij eerst zich over Berlage uitspreken twee architecten, beide medewerkers aan de vernieuwing der bouwkunst in de laatste vijfentwintig jaar. Van der Pek en De Bazel hebben zich daarbij voortdurend rekenschap gegeven van de richting, die zij insloegen. Is het te verwonderen, dat zij bij uitstek het verschil zien tusschen eigen inzicht en dat van Berlage, en dat tot scherpe uiting brengen? Scherp niet in dezen zin, dat het gericht is tegen Berlage, maar dat de grenzen onderling zoo duidelijk mogelijk beschreven worden.

In de aphorismen van v.d. Pek, die in den aanvang van het boek te veel van Berlage's inzichten als bekend veronderstellen, keert hij zich - zonder overtuigende nauwkeurigheid - tegen de eenzijdigheid van leuzen, tegen het dwingen van een individueele, uit den humanen modernen bouwmeester voortgekomen kunst, in de richting van een nieuwe stijl voor een internationale en sociale gemeenschap. Maar nadat hij aldus ‘enkele verschilpunten tusschen het begrip van Berlage en het

zijne heeft toegelicht en daarmede duidelijk maakt de sfeer van denken waarlangs Berlage's gevoel en streven zich bewoog, erkent hij in enkele zinnen, dat ook hem Berlage heeft ontroerd, en dat diens kunst veel bevatte wat ook naar zijn individueele, zich voorbedachtelijk van andere afscheidende, kunstopvatting het beste is wat in de laatste twintig jaren werd gemaakt.

Ook De Bazel zoekt vooral de - door hem veel nauwkeuriger aangegeven - tegenstelling. Berlage's werkmethode, en het demonstratief tot uiting brengen, is niet wat hij ‘het moderne’ en het hoogste acht. Daartegenover ziet hij vooral een sterke geest, die zich beperkt en zich direct een eigen levenshouding geeft.

‘De éene geest heeft het vermogen van rechtstreeks in evenwicht door te dringen tot de volle gronddiepte en kernwaarde van een vraagstuk: de ander benadert dezen in schommeling door gestadig oefenen.’

Maar die tegenstelling is bij hem vooral geen veroordeeling. ‘Verscheiden werkmethoden, voor verscheiden aard en aanleg.’ Bovendien ‘heeft het sterk demonstratieve, dat min of meer aan al Berlage's werk eigen is, in dezen tijd een groot belang en nut. Evenals de uiterlijke en naar buitengekeerde neiging van het werk, in de tegenwoordige situatie der bouwkunst en hare verhouding tot de wereld, een bepaalde en belangrijke actieve functie vervult. Want zulk een gesteldheid is uiteraard middenpunt en trekt en richt de aandacht naar zuiverder waardebepaling van de levenselementen der bouwkunde en de aan haar verwante factoren.’ Vooral van dit laatste getuigt het opstel van Gratama. Met hem is het alsof een stoet van jongere vakgenooten, die in Berlage den bewonderden voorganger zien, zijn werken bezoekt. Zij loopen er door heen, nu eens hier stil staande, dan daar, en bespreken niet alleen wat zij zien, maar vermengen dat tegelijkertijd met de herinneringen aan hun opleiding en ontwikkeling. Zij herdenken hoe zij vroeger geheel anders dachten, en leiding verkregen bij 't zien van wat Berlage maakte en door wat hij hen in voordrachten en geschriften voorhield.

Doch ook willen zij verder, zij denken over wat er nog te

doen is, wat zij zelf willen en wat wellicht Berlage nog verder tot stand kan brengen. Opgewekt, vol verwachting, verheugd met den voortgang en den invloed van de nieuwere denkbeelden, zien zij toch steeds naar den voorganger met dank en vereering.

In geheel andere stemming brengen ons Staal en Roland Holst. Zij getuigen van een krachtig idealisme, maar van een dat vroeger meer bloeiend en van vollere verwachting is geweest en daarom in een waas van teleurstelling is gehuld. De eerste komt uit de sfeer van de ambachtskunst, die, het voetspoor der vernieuwde bouwkunde volgende, groote droomen heeft gehad van een moderniseering en daardoor sterkere herleving van het schoone ambacht. Ook daar was Berlage één der velen, die aangrepen om de vernieuwing tot stand te brengen, zoowel door 't voorbeeld, alsook door het zoeken van de goede richting.

Roland Holst bespreekt de samenwerking van schilder- en beeldhouwkunst met de bouwkunde, en ook hij laat gevoelen welke groote verwachtingen van monumentalen bouw er gekoesterd zijn. Uitvoeriger dan Staal bespreekt hij hoe dat zou moeten zijn, maar wijst op de omstandigheden die het in dezen tijd onmogelijk maken.

Ondanks dat doen beide achter hun eigen desillusie zien hoe Berlage de man geweest is, die op het juiste oogenblik een middenpunt kon zijn, om te doen, wat toen wel mogelijk was en om daarin toch den grondslag te leggen, waarop ook verder moet gelet worden: Wacht het kunstambacht nog op nieuwere materialen en de vereeniging van de moderne technieken met de juiste inzichten omtrent het maken der gebruiksvoorwerpen, en ziet Roland Holst het vroegere werk als een pioniersarbeid, die alleen door het enthousiasme der samenwerkende kunstenaars kon ontstaan, ver vooruit aan den eigen tijd, toch is wat er bleef van niet zoo geringe waarde als de idealistische verwachting het schatte.

Buiten den kring der onmiddelijke medewerkers van Berlage, buiten de sfeer van zijn dagelijksche kunstenaarstaak, voeren de opstellen van Verwey en Vogelsang. Het is alsof zij door het verder-af staan ook scherper hun taak gevoelden om niet

te letten op al wat Berlage omgaf, maar op hem zelf. En hoe merkwaardig vullen beide schrijvers elkaar aan. ‘Wie Berlage kennen wil moet zijn gebouwen zien en niet zijn opstellen’ aldus Verwey. En uitvoerig betoogt Vogelsang dat ‘zijn werken, zijn uitgevoerde en geprojecteerde gebouwen ons de quintessens’ van Berlage's ontwikkeling, dat is zijn kernbenadering moeten doen zien. ‘Al het andere wat er aangaande zijn afkomst en persoon, zijn studiegang, zijn al of niet neergeschreven denkbeelden wordt medegedeeld is bijzaak’.

Al was aan Vogelsang het voornaamste deel van de taak nl. het beoordeelen der bouwwerken, toebedeeld, zoo was toch Verwey's beschouwing van Berlage's geschriften ver van overbodig.

‘Ieder kunstenaar houdt om de gestalten die hij vormt een sfeer, die half hij zelf, half zijn tijd is, van denkbeelden en gevoelens. Mag men dan ook aannemen dat zijn werk niet anders is dan die sfeer zelf, verdicht tot vaste vormen, zoo moet het toch niet onbelangrijk zijn er nog langs anderen weg te worden ingeleid, niet door de dadelijke zichtbaarheid van het beeld, maar door de middelijke mededeeling van gedachten en overwegingen’.

Aldus Verwey. Met een enkele aanhaling kunnen wel een paar trekken gegeven worden van des bouwmeesters gedachtenleven, maar is het geteekende beeld niet genoeg gekenmerkt. Want dat beeld is niet alleen scherp van omlijning, maar vooral boeiend door de diepere schakeeringen die ertusschen zijn aangegeven.

‘Het is hoogst merkwaardig hoe deze bouwmeester het bij uitnemendheid Nederlandsche type vertegenwoordigt, vol van religieuse geestdrift en tevens rationalist te zijn’.

‘Bezonnenheid is het woord, waarin hij zijn werk en zijn wezen graag samenvat. Hartstochtelijke bezonnenheid, vervolledig ik’.

‘Uit deze is het beste van de hedendaagsche kunst voortgekomen, uit deze ook die van Berlage’.

‘Berlage heeft door zijn werk die geestelijke liefde vasten vorm gegeven. Als iedere vaste vorm, die zulk een liefde in zich bergt, heeft dat werk zijn ongenaakbaarheid’.

Dat werk zorgvuldig en toch met genegenheid en vooral niet

zonder bezonnenheid te hebben benaderd, is een buitengewone verdienste van het opstel van Vogelsang.

Het is een verrassing met hem de fotografien en teekeningen van Berlage's werk te bezien en zijn aanwijzing over de maten en verhouding, het beloop en de behandeling, en vooral de wijze waarop ‘dit geheel van lijnen, vlakken en grondstoffen in èèn groeit’, te volgen. Verrassing vooral omdat de schrijver Berlage bijna geheel wegrukt uit de denkbeelden en leuzensfeer, om hem zuiver te doen zien als stond hij voor zijn teekenbord, en als zag men zijn verbeelding werken aan de ontwikkeling van het bouwwerk met zijn omhoogrijzen, zijn afdekking, zijn belichting en kleuren. Verrassing eindelijk omdat hij zoo scherp laat zien het langzaam naderen tot de kern, van wat de kunstenaar altijd wilde zijn. Niet zijn bewuste willen, maar zijn onbewuste willen, niet het weg doen van het overbodige en van elders bijgebrachte, maar het scheppen van het werkelijke en schoone in het bouwwerk. Dit tracht de schrijver te onthullen. Zonder echter àf te zijn. Er is in Vogelsang's opstel van begin tot einde een aanwijzing en aansporing om verder door te beschouwen dan hij het deed. Niet alleen ook naar wat Berlage nu nog in meerdere bereiktheid en eenvoud ontwerpt, maar ook in wat hij vroeger tot stand bracht.

Sterk blijft de indruk van een ontwikkeling, langzaam begonnen, maar met toenemende vaart en kracht.

‘Er zijn tweeërlei kunstenaars’, zoo vult Verwey dit beeld weer aan.

‘De eenen, die weten dat zij gedurende hun leven hun taak geheel zullen verwerkelijken. De anderen, die hun droom zoover voorbij de grenzen zien van het menschelijk leven, dat zij hem nooit meenen te kunnen naderen.

Berlage behoort, naar mijn meening, onmiskenbaar tot de tweede soort’.

Wanneer dan ook Kalf, die in belangrijke vergelijkingen met vaderlandsche bouwwerken, het zuiver nederlandsche karakter van Berlage doet zien, in het laatste opstel van het boek een samenvatting tracht te geven van de resultaten van de samenwerking der schrijvers, koos hij zoo terecht tot opschrift ‘Bouwmeester in een overgangstijd’.

‘Minder groot in bereiken, dan de meesters uit bloeiende kunstperioden, staat hij ons dan toch nader, omdat hij, in zijn moeilijk werk van altijd weer opnieuw beproeven, ons voller menschelijk lijkt’.

* * *

Zooals hier in slechts enkele lijnen het Berlage-boek werd aangeduid, toont het de gelukkigste samenwerking, die men zich kan denken, voor een kunstbeschouwing, die den lezer nader brengt tot kunst en kunstenaar.

Dat het zoo kon geschieden, en in dezen tijd, maakt begrijpelijk hoe Berlage in de laatste twintig jaar niet alleen in eigen kring van vakgenooten, maar ook daarbuiten een voorganger en middenpunt kon zijn.

Maar het is ook nu nog een aansporing, om bij veel wat ons schokt en beangst, zoowel voor de menschheid als voor ons volk, vertrouwen te hebben.

Veel wordt vernietigd, materieel en geestelijk, maar in de menschelijke ziel is de onvernietigbare scheppingskracht. Nooit wordt het vertrouwen daarop beter bevestigd en vernieuwd, dan door te zien hoe het leeft en werkt in den kunstenaar.

Is. P. DE VOOYS.

Fantasia
Door
Eug. de Bock

I

Dag aan dag was Bob thuisgebleven. Nu had hij lust om met Frederik wat te praten. Hij nam hem mee in een café en zag er bij 't binnentreden een bevriend populair athleet, die hoovaardig zijn groet afwachtte te midden van een paar zeer elegante vrouwen, nabij een ruisend strijkje. Hij groette even en was een ogenblik verbolgen. Hij peinsde erover na hoe niet alleen antagonie bestaat tussen geslachten - hoe de vrouwen hier door een onzichtbare band verenigd waren en alle op hun hoede schenen voor hun mannelike vis-à-vis - maar ook onder mannen, daar elk woekerde met zijn eigenschappen en hoedanigheden om zich te handhaven onder zijn gelijken.

Het leven is een gedurige strijd, meende hij, met onze naaste omgeving én met onze eigen natuur.

We mogen slechts nu en dan de boog ontspannen, en ons vermeien in gesprekken met een kameraad, die we maar laten praten en die we gemakkelik met tegenwerpingen of ontboezemingen overwinnen. Zo oefenen we graag bij vrouwen onze meesterschap uit, en rijden met losgegooide teugels. Maar dikwijls is bij hen verdoken verzet en onverwacht wordt soms een verhouding afgebroken.

Hij vroeg aan Frederik een nieuwe cigaret en begon een geschiedenis te vertellen. Hij ging op een winteravond in gedachten verzonken naar huis. Het regende en waaide dat zijn regenscherm worstelde aan zijn klemmende hand. Hij ontweek

werktuigelijk de rijtuigen en de mensen, tot hij opeens een lichte regenscherm zag komen aandrijven. Hij stond met een fijne kruk in de hand vòòr hij zich bedenken kon en zocht in de verte, maar vlak bij hem kwam een meisje een geschoeide hand uitsteken, en hem uit zijn gepeinzen losrukken. Hij bood haar zijn geleide aan en bracht haar in een theater, waar muzikanten speelden op ongewone instrumenten, in een kleedij die rose en lichtgroen glansde. Op menige mooie winteravond zaten ze in helverlichte zalen. Buiten dreef soms de volle maan aan de blauwe lucht, tussen sterren, achter lichte mist. Binnen pinkten de rode en witte lichtjes, tot bij een parelblauw toneel met feërieke schittering.

Hij weefde op een avond woorden om haar kleine gedachten, tot hij zich omwendde op het geluid van een stem en een bekende gestalte verroeren zag. Hij dacht aan allen die hij gekend had en beeldde zich in, dat ze achter elkaar binnenkwamen: Maria, Maria, Julia, Marie...Hij lachte, en noemde halfluid hun namen, waarop de vriendin onverwacht oprees en buiten liep. Daar vroeg zij of hij die andere allen uit zijn gedachten verbannen wou en haar alleen behooren. Hij kon haar niet bedaren, en mocht haar zelfs niet begeleiden. Zij kwam nooit meer terug.

Dit vertelde hij vrolik, maar Frederik antwoordde te nauwernood. Zijn meisje had hem voor iemand met mooiere dassen verlaten, en daar moest de hele wereld aan geloven.

Hij was voor Bob een van die verkeerde idealisten, die zich niet kunnen inbeelden hoe we niets hogers kunnen bereiken dan het onvolmaakte, het onvolledige. Die niet begrijpen dat het verkeerd en ziekelik is, steeds meer te vragen, verder te grijpen, en erom te dubben, als een menselijke vreugde genoten en voorbij is, dat ze intenser had kunnen zijn, of langer of immer had kunnen duren. Bob trachtte hem te laten voelen dat het volmaakte, voltrokkene, niets anders is dan de dood, en dat het leven het onvervulde is.

Hij trachtte zijn verdriet te verminderen, door zijn belangstelling op te wekken voor de luidruchtige buitenwereld, en knoopte de argumenten vast aan zijn belangstelling voor literatuur: Frederik was een dichter, en Bob bewees hem dat de

literatuur en zelfs de poëzie, die ‘zeer individuele uiting van een individueel gevoel’ ten dele gemaakt wordt door de gedachtebeweging om ons. Wij zijn niet gescheiden van de wereld: wij zijn er een deel van. In en uit ons zelf kunnen werken vloeien en groeien die door anderen buiten onze voorkennis worden gevoed.

Vandaar dat het niet schadelik is, gehinderd te worden door onze medemensen, en door ons liefje verlaten te worden, want het is nodig desnoods op minder aangename wijs met hen in innige aanraking te komen.

We zouden anders niet weten hoe de buitenwereld is, en geen meester worden over onze geesteskinderen, die we moeten kunnen sturen tussen verscheiden invloeden.

Hij geraakte in een diepzinniger uitlegging verward, waarin hij zich zo lelik tegensprak dat hij begon te lachen. Hij redeneerde maar door en besefte wel dat het tijd werd, zich ernstig op de studie van de wijsbegeerte toe te leggen, maar hij snoof de geuren en kleuren van de open zaal en de bloeiende bomen buiten - het werd een warme zomer - en nam zich voor, zich nog een jaar te laten drijven op het leven, veel te genieten en na te denken en geen bepaalde richting te kiezen. Hij zou met zijn bekenden nog blijven meelopen en niet per se iets trachten te bewijzen. Hij zou lachen waar vreugde was en tegen het einde van het jaar de schroeven vastdraaien, zodat hij niet meer tegen alles aanstootte.

Ze bleven nog lang en zorgvuldig redetwisten over vormen en wezen van poëzie en letteren. Hun verstand was zozeer verhelderd, dat het vanzelf sprak dat beide op dezelfde wijze door enkele verschijnselen werden getroffen, bij het naar huis gaan, nu ze hun inzicht ten behoeve van de diskussie op dezelfde lijn hadden moeten stellen.

Ze praatten verder over die poëzie en over honderd andere dingen, maar over de vrouwen die op het boulevard stonden spraken ze niet met elkaar, al wisten ze dat elk van hen daar dezelfde aandacht aan geleend had waar ze over het elektries belichte voetpad voorbij gingen, of met blinkende ogen in de schaduwen stonden om vlug te kunnen kennis maken. Ze waren verleidend op zulk uur op een warme zomeravond, als grote

bloemen, ruikend en giftig en zeer verheugend om naar te kijken.

Hun schoonheid werd zelfs verhoogd door het gevaar dat eraan verbonden was, maar bleef daardoor ook buiten hun verlangen. Zoo sterk is schoonheid dat ze 't gevaar overwint, en dienstbaar maakt, om haar heerschappij te betuigen.

Ze werden elk getroffen door het voor elkaar verzwijgen van het door elk intens waargenomene. Woorden wijzen slechts op de banden die tussen mensen bestaan. Zij beseften dat het Leven bestond, daar het door elk zo sterk op dezelfde wijze gezien was geworden, dat dit ook zonder woorden duidelik werd. Het leven, het éne, buiten hen, bestond dus niet voor een van hen alleen of niet alleen maar in zijn dromen.

II

Bob had genoeg gewerkt. De zon stond nog hoog en onomsluierd in den hemel. Hij verliet zijn huis en ging naar Frederik om met hem te spreken.

Die had een zuster, Blanca, gekleed in een tailleur van lichtblauw, dikke stof, waarop ze een hoed droeg van dezelfde kleur. Heur haar was blond, of onbestemd bruin. Hij had vermeden meer over haar te weten te komen.

In de huiskamer hingen foto's van handboogvereenigingen en op de tafel stond altijd te midden van een kale ruimte een vaas met groote papieren bloemen: klaprozen, ruwrode en witte, en steenroze rozen, doorstoken met gifgroen kruid.

Frederik kwam van een tentoonstelling terug en leidde hem het vertrek uit. Hij vond thuis alles niet sierlijk genoeg; als hij binnen kwam, zou hij wel alles kunnen breken, en hij vluchtte dan in een verre hoek van de tuin of op zijn kamer.

Hij nam hem mee naar boven. Daar hing een tekening met liefdegodjes en een licht omsluierde vrouw die een guitaar bespeelde. Ze was indertijd voor hem vervaardigd geworden door een Duitse goevernante met blauwe ogen. Frederik wees naar het bloeien van de stadse boomgaarden, waarvan de laatste bloemblaadjes begonnen af te vallen, en kloeg er over dat al die schoonheid zo gauw voorbij was. Hij vond slechts enkele

minuten tijd in elke lente om zich geheel aan de beschouwing ervan te wijden. Hij wees daarna op twee oude banden in zijn bibliotheek, Kant en Schopenhauer, die hij trachtte te doorgronden, en op een khoran en allerlei nieuwe wijsheid. Dan zweeg hij lang en zocht wat, en aangemoedigd door zijn vriend begon hij eindelijk een vers te lezen:

'k Staar stom bewondrend uwe tochten aan, mijn vrienden,
Wanneer g'als jonge goden door des levens gaarde schrijdt,
En 'k wou een makker op uw wegen zijn
En mee vertrappen 't onkruid waar 't gedijt.

Mij is viktorielach niet meer bekend:
Te overwinnen werd me reeds ontwend
Door inzicht dat ik nu heb opgebouwd
En dat met wijsheid mijne ziel gebonden houdt.

Ik arme, die niet meer verachten mag,
Omdat ik ál bevroed, maar alles ver is,
Ik dool nu door het dorre leven,
En bidden kan ik enkel om een kinderlach,
Of om wat reine liefde mij zou kunnen geven.

Na enig zwijgen begon hij daar de betekenis van toe te lichten, maar kon het verband niet goed verklaren tussen reine liefde en zijn koele wijsheid. Hij bleek ten slotte ook niet geheel los te zijn van de gemeenschappelike strijd, maar er nog dikwijls aan te denken. Hij stelde hoge eisen, niets was hem goed genoeg om als lichtbaak te dienen voor zijn medeburgers, wier lompheid hem ergerde. Zijn wijsheid, die zijn werklust bond, bleek ordinaire twijfel te zijn. Hij wist niet welke beschaving de beste was voor zijn volk, Latijnse of Germaanse. Hij peinsde en redeneerde met het hoofd in de handen, of er niet een beschaving kon gemaakt worden uit Franse letter- en toneelspelkunde, Japanse en Chineese plastiek, Indiese godsdienstzin, en de Griekse sportgeest van de Engelse natie. De Duitsers spraken te luid in gezelschap en knipten hun haar op ergerlike wijze en hun militaire tucht doodde alle fijne gevoelens. Hij was nog lang niet klaar en wist ook niet hoe hij

die ruiker aan de maagd van Vlaanderen aan zou bieden, toen Bob hem onderbrak en uitviel tegen alle breekbaar goed en zonvergulde wolken.

Wij geloven minder dan onze vaderen, zei hij, - de jongen kon misschien nog gered worden - in de konventionele schoonheid van nachtegalen en bloemen en laten er ons vooral minder door ontroeren. We hebben ons eindelik aangepast bij de dagelikse noodzakelikheid. Door het verleden realisme heen hebben wij ideaal en werkelikheid naar hun juiste verhouding leren schatten.

Wij zijn dus vrijer van symbolen en idealen en beter meesters over ons lot. Misschien was voor honderd jaar een enkele schets naar een voorbeeldig monument voor de bezitter een gelukkig keerpunt in zijn ontwikkeling. Denk aan het belang dat de jonge Goethe aan dergelike verzamelingen hechtte. Maar wij beschikken over een massa van die dingen. We hebben bibliotheken, musea en films. Die belichamen veel meer invloeden, maar elk is minder sterk en we houden ons evenwicht gemakkeliker tussen het aardse en het ideële op de strakke lijn van onze strijd om het bestaan.

Wij zijn minder buitensporig. Wie zou zich nog als de abbé Prévost een hele jeugd lang laten bedriegen door een hoer, en zeer naïef en argeloos een roman schrijven over zijn liefde, die hij niettegenstaande alles wederkerig achtte? Wij hebben méer konneksies maar lossere, met de ons omringende verschijnselen.

Grijp dus opnieuw de teugels en laat de wijsheid varen. Bezwaar er u niet te vroeg mee. Wij moeten zelf ons lot besturen. Een godsdienst of een stelsel doen het niet meer voor ons.

Frederik schudde bedroefd het hoofd en sprak: Ik vrees dat ge het kunstenaarschap nog zult weg redeneren. Gij wordt een materialist.

- Mijn vriend, ik heb nog gister over de kunst nagedacht, terwijl ik een boekeveiling bijwoonde.

De mensen kochten daar afsof het tafels en stoelen waren, en gaven meer geld voor domme dan voor belangrijke dingen. Een dame alleen bood vurig naar een miniatuuruitgave van de Decamerone, maar ik moest ze haar met een glimlach uit de hand nemen. Ik kreeg daar het bewustzijn dat de kunst van

onze vaderen verlaten wordt. De burgers lachen om het futurisme maar in wezen is het overal tegenwoordig. Er is goed en kwaad futurisme, maar overal is het vrijgevochten, want de oude kunst, die gekristalliseerd was en bijna versteend wordt in de bekende broze vormen, komt deerlik in het gedrang tussen moderne wereldmachten als noodzakelike snelheid van verplaatsing, gevoelloze konkurrensie en eisen van de nieuwe hygiëne. Wie verdedigt haar nog ridderlik en wie gaat alle dagen met haar om? Wij jongeren moeten hard werken, en alleen wat stillen in den lande kennen haar voldoende, maar die leven onze dagen niet mee en steunen zich niet als wij op de vooruitvliedende tijden, om als eersten aan te komen en de gelijktijdigen vóor te schieten. Wij moeten alles trachten opzij te dringen, en het zal waarachtig een gave Gods zijn, indien we nog in sommige ogenblikken een groots vergezicht aanschouwen over een zich naar ons verstand schikkende wereld. En dan zullen we een sterk hart moeten hebben en een geweten dat door geen kleingeestigheid is aangetast.

Hier nam Bob van zijn vriend afscheid, ging wat rode kwatrijnen lezen van Omar Khayyam en wandelde de stad in, terwijl hij een grote behoefte voelde om zijn ledematen en zijn hoofd op te frisschen in de een of andere dolle onderneming.

III

Hij had met een jacht met volle zeilen willen vertrekken naar een blauwe zee, of in een verre stad alles in rep en roer zetten, maar hij bezat geen geld genoeg om zelfs maar de tram te nemen.

Hij kon onmogelijk naar zijn kamer terug, of ledig langs de bekende hoofdstraten loopen. Hij moest zijn geestelike poriën wassen in waaghalzerij en onverwachte toestanden. Ondertussen was de avond gekomen en hij sprak twee jongen bekenden aan die altijd gereed waren om met geweld plezier te maken.

Ze trokken onbekommerd het kwartier in van de verlichte bars en de los gekleede dienstertjes. Die stonden met wit en

rose geschilderd gezichtje in het gat van de deur. Bob vertelde met homeries gelach hoe hij op een winterdag, terwijl de witte sneeuwvlokken vielen, met vrienden de meubels hier had buitengedragen en dwars over het sneeuwtapijt gezet, de kapstokken naast de stoelen, de tafels en de buffetten. Dan kwamen de trippelende dames buiten en kruisten elkaars passen in de ongerepte sneeuw, om met gebogen hoofdjes en vlokken op de blonde lokken en licht satijnen bloezes, op vergulde en witte zijden schoentjes, de meubels weer binnen te dragen. Op witte lak en verguld hout kleefden kristallen en twee meisjes met een gul karakter lachten en begonnen met sneeuwballen te smijten naar de misdadigers, tot ze zelve zich moesten redden met een doornatte rug.

Nu voelden zij lust om met vereende krachten ergens een grote toog half uit de gang te halen en een dikke patrone op haar hoofd te zetten. Ze installeerden zich in een nieuw lokaal met prachtige bloemtuilen, spiegels en palmboompjes. De zwarte portier had zich hooghartig verwijderd, want Whisky had met hem op de ‘Vaderland’ gevaren en bracht hem dat halsstarrig te binnen. De jongste lag op een sofa, en keek geheimzinnig naar de zak van zijn overjas, waar een gestolen flesch in puilde. Ze gingen eerst naar buiten na veel gezoen en na kanten kragen onhandig te hebben gescheurd, en zagen daar vele deuren haastig grendelen. Voor de brede ramen werden gordijntjes even opgelicht en een drietal hoofdjes kwamen er achter spotten en neuzen zetten. Door een kier van de deur werden door smalle beringde handen bocks uitgestoken daar ze anders dreigden de ruiten te breken.

Ze drongen eindelijk een nog feesteliker salon binnen, waar een heer met madame zat te praten op een causeuze. Daar begonnen ze met tafels en stoelen te draaien en elkaar over de toog te vervolgen. Ze ontdekten een elektriese knop en zetten alles in het donker. Toen klonk gevloek. Een man had Dolf bij de keel gegrepen en bedreigde hem met een revolver, maar Dolf gaf hem een slag in het gelaat dat hij achter in de zaal viel, en koos met zijn vrienden het hazenpad. Buiten tegen een gevel stond met doodsbleek gelaat een kameraad, die zich in whisky had verslikt.

IV

Om zich te herstellen verlieten ze de volgende avond de stad om ver van huis op een heuvel de zon te zien opgaan.

Er reed geen trein meer en slechts in een paar kleine kroegen klonk nog rumoer en brandde geel licht. Ze hoorden in de bossen het bekende geroep van uilen en andere vogels. Eindelik legden ze zich tegen de helling van een heuvel onder een oude denneboom te rusten.

Na middernacht werd Bob wakker en zag ze allen traag bewegen. Hij wreef zijn lichaam en kroop in de boom om aan de rhumatieke pijnen te ontkomen. Daar zag hij omlaag: Whisky's ogen puilden uit zijn hoofd. Hij klappertandde, Kantelaar voelde zich stillekens doodgaan; hij roerde geen vin en lag daar te glimlachen.

Kort daarop meende Bob dat hij de zon zag opgaan, en daalde neer om zijn makkers te wekken, maar het was de maan, en nog maar half twee. Na een eindeloze tijd kwam een omsluierde zon, en toen maakten ze zoveel sprongen en galmden zoveel aleksandrijnen uit, dat ze de ellende afschudden, de zon glorierijk lieten stijgen en de heide inliepen over de golvende duinen.

Plots stegen zilveren tonen op achter een duinrug. Whisky stak waarschuwend zijn beide handen vooruit en meldde dat broeder Frederik daar was. Tussen twee heuvels kwam hij met een fluitje aangewandeld. Het was zijn gewoonte zich in de vroege morgen hier te komen oefenen, want hij had in zich een groot verlangen naar muziek ontdekt. Hij stak zijn mooie fluit met tegenzin weg en beantwoordde de dolle schaterlach met een betoog over de noodzaak om alles op een natuurlijke wijze te beginnen. Whisky vroeg hem, of hij geen Grieks gewaad bij zich had, maar Frederik beloofde hen straks een proeve van zijn kunst te geven, en ging met Bob terzijde over zijn gedichten spreken.

Bob zei hem dat zijn proza beter was, om van hem af te raken, maar Frederik hield vol, dat hij zich meer uitleefde in zijn verzen.

- Geloof me, je verzen zijn minder waard. Hoe was ook

weer je laatste prozastuk in Opstanding: ‘O, laat mij, bid ik u, vrienden, wat alleen met mijn ontwikkelingskrisis: laat de woeling in mijn boezem wat bedaren. Ze schudt zodanig aan mijn evenwicht, dat ik geen ogenblik mijn stuurmanspost verlaten mag...’

Hoor je wel, hoe dat klinkt! Ik vind het onzin, maar je voelt aan de stijl dat je het heilig meent. Tracht alleen fijnzinniger te worden, logies te denken en objektief te oordelen, lees dikwijls Buffon en schrijf en herschrijf gedurig.

Tracht vooral met je pen geen muziek te maken als met een fluit. Een goed prozaschrijver is altijd in wezen een fijnzinnig chroniqueur. Niets meer, want anders maakt hij zich met geleende kleren - van de dichter - (en jij bent geen dichter) bespottelik. Hij is fijnzinnig en zijn taak bestaat in het meedelen van opmerkingen over de loop van de wereld en het menseleven. Die kunnen korter of langer zijn en meer of minder bruikbare wijsheid bevatten. Hij zal een volkomen zelfbewuste, dat is gelouterde, doorknede en plooibare taal gebruiken. Toch zal hij over het algemeen niet streven naar een taal, die alle zijden van zijn gedachten volkomen dekt, want zijn gedachten zelf zijn menselik, niet goddelik, en spreken elkaar soms tegen. Zij zijn niet altijd helder voor de denker zelve die ze in zich voelt worden. Als hij tot volgroeide mannelikheid gekomen is moet hij genoeg betoogd en bestreden hebben, om te weten wat hij zeggen kan met zijn prozataal, en wat tot het gebied van de poëzie of van de woordeloze muziek behoort.

- Waarom maak je dan zelf soms kunsten met je woorden?

- Omdat er zoveel geschreven en gewreven wordt. We moeten zo bondig en verlokkelik leren schrijven, dat de mensen het vanzelf onthouden...

Maar dit neemt niet weg dat we onze gedachten nooit juist kunnen uitdrukken. We gebruiken woorden en uitdrukkingen, die alleen onze gedachten benaderen, of er mee in verband staan, precies als het vragen om wijn en het hoog heffen van een beker in verband staan met levenslust, of een nieuw parfum bij je geliefde met je verkoelende hartstocht.

Denk er eens over na en fluit ons het lentelied uit Tannhäuser. De dag wordt mooi en we zullen nog tijd genoeg

hebben om in een koele schaduw onze diepste starre gedachten tevergeefs haarfijn te willen uitdrukken. De weg is lang.

V

Ze kwamen verheugd van zinnen 's namiddags in het dorp bij Gustje aan. Die kwam loom uit de keuken, waar ze waarschijnlik heur haar gezwart had, want eigenlik was ze ros. Ze had een bleke witte huid, met nauw merkbare sproeten, en groene ogen. Ze was mager en slank en enigszins stijf in haar hoogsluitend kleed van donkere stof. Ze dronk een glas stout met hen als oude kennissen, en spoedig had Whisky een muntstuk in de piano gestoken, die een wals begon te draaien waarvan alle zenuwen in hun benen wakker werden.

Gustje danste buitengewoon. Zij werd plooibaar als een riet en volgde gewillig elke beweging van je schouder, terwijl ze je toch als je vermoeid werd nog licht door de zaal kon voeren, over de met zand bestrooide vloer, onder de lichtgroen en rose geschilderde balken. Ze kloeg nochtans dat ze hoofdpijn had, vanwege het late opzittten gister met automobilisten. Maar de vader kwam nu en dan binnen en wisselde een kwinkslag, en stak desnoods zelf geld in de piano om nog te laten dansen.

Om acht uur kregen ze honger en vroegen ze te eten. Dan hadden ze geen lust meer om nog te walsen en bestelden een fles wijn. Een brede eikenhouten deur werd geopend en ze gingen in gemakkelike zetels om een ronde tafel zitten met een fotoalbum en asbakjes. Er stond ook een zwarte piano met een muziekbibliotheek en op veel stukken stonden tedere opdrachten ‘en souvenir.’

Zij bewoog zich als een welopgevoede dochter tussen de intieme meubelen. In het café zaten vader en moeder in het donker te praten. Zij speelde een nocturne van Chopin, en ondertussen streelde Dolf met zijn hand langs haar rug, om haar ranke silhouet te bewonderen en te onderzoeken hoever haar reserve ging. Zij spraken samen over muziek, en de mannen dwaalden af naar hun verleden. Zij was dan nieuwsgierig naar hun liefdesavonturen, daar ze maar weinig in de stad kwam en die altijd zag als een onmetelik veld voor onverwachte ont-

moetingen. Ondertussen zagen ze het rode vocht uit de flessen sierlijk in hun glazen vloeien. Zij mochten met haar stoeien en zelfs heur haar en kleren in de war brengen, maar zij bleef koel en wist alle inniger vertoeven van hun handen te voorkomen. Het gesprek werd meesterlik door haar gevoerd. Zij haalde koekjes en stond nu en dan op om sigaretten te nemen uit een kast, of om lusifers te langen. Zij sloeg dan in het voorbijgaan een paar toetsen aan. Zij was een koele vlam, die alleen hun uitzicht op vroegere en toekomstige ondernemingen in een feller licht zette, en die gehoorzaam volgde waar ze geroepen was; niemand voelde zich verwaarloosd. Met allen kwam ze aanroken en ieder betaalde om beurt een fles. Stilaan werden hun geesten beneveld. Maar de lampen in de kamer brandden fel en de piano glom en zond opwekkende marsen en langoereuse walsen de kamer in, waarvan de zware gordijnen een intimiteit besloten, als ze in lang niet hadden gekend. Op het tafelkleed waren kleine rose vlekjes gestort en as van sigaretten. Om de stemming te verhogen bestelde Bob een impulsieve fles champagne, waarvan ze de stop lieten knallen. De een na de ander gingen ze even buiten. Ze moesten de tuin door tot bij een stalling en een haag. Huiswaarts blonk warm bleekgeel het venster, waarachter de blijde tonen van glazen en gezang ruisten, die noodden om terug te keren. Daartegenover spreidden de nacht en de velden zich uit en stond in de verte een rij populieren tegen de grauwe hemel afgetekend, waar sterren tussen de wolken verschenen. De bewogen lucht was heerlik. Zij blies in hun haren die om hun afkoelend hoofd en hun ogen fladderden. Het pad van de tuin en de zwijgende gebouwtjes wiegden hen daarna; ze gingen er zonder zwaarte langs. Binnen werden ze telkens met vreugde ontvangen. Elk moest om beurt een lied zingen, maar Kantelaar haalde een papier uit de zak en zei met tranen in de stem dat Moréas zijn broeder was en dat hij zijn verzen had nagevolgd. Zij begonnen allen te lachen. Gustje liet merken dat ze vaak kreeg en rekte de armen hoog boven het hoofd. Het was vier uur en lichtvlekken kwamen in de lucht te voorschijn. Ze konden niet meer naar huis en kregen twee kamers met drie bedden. Whisky liep om de eerste boven te zijn en alleen te

slapen. De anderen hadden nog geen lust. De flauwe lichtglans op de witte muren boven hield hun aandacht wakker. Zij iiepen de trappen op en neer, die een echte doolhof waren, en gingen op alle deuren kloppen om Gustje. In een donkere kamer konden ze binnen, maar Bob voelde onder een hoofd een ruwe baard en week luid schaterend terng. Ze hadden hier en daar een jas en een broek uitgetrokken en liepen in hun hemd rond. Op de trap kwamen ze een jonge man tegen, die ernstig goendag zei en eindelik gingen ze naar hun kamer, die door een aangekondigde morgen beschenen werd. De bedden waggelden.

Kantelaar stak zijn vingers in de mond, zodat een roodachtig vocht zich over de vloer verspreidde. Niemand had de wil om hem er uit te gooien en ze bedekten zich met de wollen dekens.

Kort daarna werden ze gewekt door belgerinkel buiten. Koel water verfriste hen, en er was een blauwe hemel met flauwe zon en zwakke witte wolken. Er drong geur van aal de kamer binnen, die hun stads romanties hart verheugde. Op een schalie stond het bedrag van hun gelag geschreven.

VI

Veel maanden later had met vastenavond Blanca van onder een masker naar Bob gelachen. Hij scheidde haar van haar vriendinnen en nam op haar verzoek mee naar een populaire danszaal, waar weinig paren ernstig het orgel begeleidden met nieuwe walsen en one-steps.

Er waren geen gemaskerden, alleen getrouwen van de dans, en daar de mannen elders waren dansten de vrouwen met elkaar de zinnelike Zuidamerikaanse passen. Rechtstaande leunden er enkele tegen de pilaren, met lichtrose en blauwe jurken en donkere rokken, en enkele jonge joden met zwarte ogen, achteloze cigaretten en molières zaten geblaseerd te kijken bij lichtgroene tafeltjes, en wenkten nu en dan een deerne.

Een reusachtig orgel vulde de achterwand. In het midden was een gebruind riviergod, die op zijn schoot, achterover gebogen als een rank blad, een rose meisje hield. Het rolde en ratelde zacht, en was volkomen met rode en groene lampen behangen, die golvend aan en uitgingen evenals de festoenen

in de zaal, die lichtten en verdonkerden boven de gladde en donkere vloer. De paren bleven maar dansen.

Hij begon met Blanca te praten over het onmiddelik genot door de ogen of andere zinnen, hoe we dat moeten leren smaken zonder achterdocht of naberouw. Hij had eens een mooie droom gehad, waarin hij alle tegenstrijdigheden vergeten was door historici in boeken neergeschreven en alle literatuur erkende als een pure opwelling van het hart, uitgelokt door het ogenblik. Hij beproefde nog dikwijls met het gevoel van die droom te lezen. Dan wonden sprookjes zich af als de kabbelingen van een vrij beekje, en een Goethe en zelfs een veel jonger arbeider in de tuin der letterkunde schenen te spelen met van zelf groeiende schatten.

Hij willde alles zo leren begrijpen, maar stuitte telkens op de onwil en het vooroordeel van andere mensen, die wantrouwig wachtten en zijn verlangen lieten verkoelen.

Zij liet niet merken of ze wat begrepen had, maar sloeg haar mantel om en stond op. Hij volgde en zoende haar in de gang en bracht haar spoedig naar haar gezelschap.

Hij wist niet waarom hij over zich zelf zo tevreden was, maar begon reeds 's anderendaags zijn kleding beter te verzorgen. Hij kwam niet meer in demokratiese café's. Op een namiddag zat hij met Frederik voor een raam in de schuine zonneschijn en voorspelde de aanstaande literaire dood van Ibsen.

Maar Whisky kwam voorbij en andere bekenden, die naar hen begonnen te wijzen en kompromettant te vloeken. Bob trok met een kleine beweging het gordijntje dicht; toen kwamen ze binnen en zetten zich in zijn nabijheid, luid lachend en roepend, en begonnen met hen te praten tot ze zich overgaven en samen de stad introkken.

Dames zonder bezigheid en enkele vreemde heren, boodschappers en studenten vulden de straten. Nog heel vaag glommen in de goot of in de hoek van een dorpel een paar confettis van halfvasten. Op het voetpad in de zon kwamen ze een vage vriend tegen, zonder jas, bedronken, met een brandende lampion in de hand. Hij antwoordde op hun groet met een licht geknor.

De mensen weken voor hem uit. Whisky en zijn kornuiten besloten hem te volgen.

Bob begon echter over Blanca te spreken. Hij zag haar niet meer terug, wat hem verwonderde, en hem een beter denkbeeld van haar deed vormen. Zij drong in zijn geest en in zijn mijmeringen door.

Misschien vindt gij het vreemd, had hij haar eens geschreven, dat deze brief, die van liefde heet te branden, met de machine geschreven werd; maar behalve dat hij er minder belachelik door wordt (want je antwoordt niet) heeft dit geschrift het voordeel van zuiver en duidelik te zijn. Vooral van duidelikheid, behalve van diep- en hooggaande passie, waarvoor niets diep genoeg in de aarde vastzit of hoog genoeg tussen het rijk der goden reikt, houd ik veel.

Hij wist dat hij in die brieven zich te veel aan zichzelf gespiegeld had, en dat hij ze vooral tot eigen lering geschreven had. Was hij te egoïst en niet blind genoeg? Die vraag was meermaals bij hem opgerezen.

Hij wou een kaart in de bus steken, toen Blanca daar toevallig kwam aangewandeld. Hij wendde zich haastig om naar de bus en werd verrast door een auto, sprong achteruit en viel op de grond, gekwetst. Zij liet een luide schreeuw, waaraan het merkbaar was dat zij er meer dan de andere mensen door getroffen was. Zij bleef met de hand voor de mond staan, de ogen wit en ontsteld en met bleek gelaat. Hij maakte zelf veel minder misbaar.

Maar toch was hij tevreden, en zijn verliefdheid was geheel verdreven, omdat zij hem het beste geschonken had wat ze hem schenken kon: ze had hem de niet-egoïstiese liefderijkheid van de vrouw nog eens herinnerd.

VII

Blanca was interessanter dan ze eruit zag, maar wat wil je, we zoeken niet alleen het innerlike bij de vrouwen, vooral wanneer we ons voornamen nog wat te vagabonderen. Ze had eens een lang gesprek met hem, toen ze hem gezelschap hield terwijl haar broer verwacht werd, en kon haar gevoelens goed verbergen. Maar toch vermoedde hij die, omdat hij wist dat vrouwen van twee en twintig jaar zijn als rijpe vruchten, die je in je hand kan laten vallen, als je die uitsteekt.

Zij was niet minder ernstig maar meer ter zake dan haar broer en vroeg hem: Wanneer zal ik eindelijk weten wat deze liefde is, waarover zoveel gesproken wordt? Hij wist het ook niet. Hij kende enkel meisjes van minderen stand, in wat hen geslachtelijk onderscheidde en samenbracht. - Wat ik bedoel is toch wel verscheiden, vroeg ze, van wat je voor hen voelde? Hij meende ja, doordat een huwelik langer duurt dan zoo'n verhouding en dus meer lief en leed met elkaar doet delen.

We worden naar liefde gedreven omdat het samenzijn alleen bij gepaarden zo sterk is, dat beiden om zo te zeggen in sommige ogenblikken slechts één lichaam vormen. Ieder mens tracht naar kommunie.

..Wij willen onze goedheid en deugdelikheid laten gelden, en kunnen dat alleen op bevredigende wijze bij mensen voor wie we, al ware het slechts bij enkele gelegenheden, in genen dele moeten op onze hoede zijn, bij wie we zelfs onze meest naakte natuur niet moeten omhullen. Onze vagere verlangens willen we mede bergen in een snik en omhelzing. Wij kunnen die niet omschrijven en ze omvatten dus alles op de hele wereld. Indien het lot van de wereld ons koud liet, zou ook geen enkel levend wezen ons nog kunnen bekoren.

Maar omgekeerd is ons wereldverlangen misschien de uitgewaterde, bij gebrek aan vat zich over de wereld verspreidende gulp van onze voortplantingsdrift.

Vergeef me, Blanca, zo ik onduidelik gesproken heb. Het is niet gemakkelik, over de liefde een volkomen woord te spreken.

Zij lachte zoetjes, en liet hem over aan haar broer.

Hij wou met hem de kwestie nog eens bespreken, maar die voelde er niet veel lust toe, en vroeg hem of hij bij het beschouwen van de sterren en de maan ook aan het doel van het leven en de reden van de dood dacht. Bob antwoordde ontkennend, en dacht er eensklaps aan, dat hij een jaar ouder geworden was. Hij mijmerde nog een ogenblik tussen de plantsoenen langs het nieuwe pad, en zei goenavond. Hij ging naar huis en nam een pen in de hand om met de eerste bladzijden van een groot en gewichtig werk te beginnen.

1914.

Een Joodsche tentoonstelling[1] (Het verdwijnend ghetto)
Door
Jacob Israël de Haan

Aan: *Henri Edersheim* en *Izak Prins*.

Hollandsche vrienden toonden toen hun schat
Van kunstvol werk uit het ver vaderland,
Zoo menig Joodsche jongen vast van hand
Met kloppend hart maakte in de Heilge Stad
Op de school van Betsalel 't schoon gereed
Tot Roem van ons Volk, sterk na de eeuwen leed.
En zwerver kwam ik, dien zijn voeten voerden
Tot vreugd, vanwaar men nooit naar vrede keert,
En 't Lied herdacht, hoe zooveel schats ontroerde
Mijn hart door wroeging en wanhoop verteerd.
Een blijde toekomst bloeide voor ons open
Bij 't schouwen van zoo menig schoone schat:
Een eigen leven rijk aan liefde en hopen,
Eigen Taal, eigen Leer en Land en Stad.
Niet langer hier geduld en daar verdreven
Oovral vreemd aan der Volken innigst leven.
En thans? Weer wordt een schat van schoon vertoond,
Niet Droom van Toekomst hartstochtlijk begeerd,
Maar Daad van vroom Verleden, dat zich keert.

1) Sluit aan bij ‘De Joodsche Tentoonstelling’ in ‘De Beweging’ van Januari 1911, geschreven naar aanleiding van eene Tentoonstelling van voortbrengselen van landbouw, nijverheid en kunst uit Palestina.

De Wijk, waar ons Volk eeuwen heeft gewoond
Bij smal bestand van dagelijkschen handel,
Maar duldend steeds in wisselenden wandel,
Wordt door de felle sloopers neergeslagen.
Menig moe Man, die schaars zijn Wijk verliet,
Ontruimt zijn steeg, verbitterd van verdriet,
En kind'ren, als een bleek bloeisel verkwijnd,
Herbloeien in hun open lichte dagen,
Het Leven streeft: een oude Wijk verdwijnt.
Is het geluk: bevrijding uit verenging?
Is het gevaar: bedreiging met vermenging?
Geluk, gevaar, wij dragen vreugd met zorgen,
Geen peinzende avond, dat ons leed niet heugt,
Maar ook: wij dragen trotsch, elk nieuwe morgen
Wacht ons met werk en in het werken vreugd.
En vrienden vieren nu met schoone schat,
Verdwijnen van die Wijk gelijk een Stad.
O, kloeke schat van 't vroom, heilig Verleden,
In 't kleinste voorwerp viert zich volle kunst,
Hoe wonder, dat een Volk zoo fel vertreden,
Zóó veel schoon won bij der tijden ongunst.
Mijn blijde blikken dwaalden zooveel uren
Langs meubelwerk, langs zilver, goud en kant,
Langs prent- en etswerk, langs de bonte muren
Waar weelde van zijde en van weefwerk spant.
En met mijn blikken dwaalden mijn gedachten:
Wij hebben veel gezworven, veel geduld.
Hebben wij niet, boven ieder verwachten
Onze plicht aan kunst en kennis vervuld?
En nu bepeinst mijn lied met kalme lach
Wat mijn oog zooveel dwalende uren zag,
O, mocht mijn Lied uw milden zin ontroeren
En u nogmaals langs onze schoonheid voeren.

* * *

Een felle prent: hoe greep de stoute schilder
De schoonheid van een Straat in zonnelach,
En daar een teekenaar, die stiller, milder,
Met peinzende blikken zijn Stad bezag.
Hier heeft een man het schoon van kade en straten
Gevangen op fijn-gevoelende platen,
En wint prenten als ets en schilderij
Zoo teer van licht, zoo schuw van mijmerij:

De weemoed van de regen-droeve huizen,
't Woelig licht in 't water onder de sluizen,
Het Leven, fel van liefde, fel van haten,
Een smalle wal, een kalme watergracht
Bij 't zonnig bloeien van de lentenacht:
Mijn hart, in toover van schoonheid gevangen,
Hoe wordt hun pracht de pracht van uwe zangen.

* * *

De sloopers breken, maar hoog-ongebroken
Bouwen daar de drie trotsche Synagogen
Aan 't Plein, waar weidsch de zomer is ontloken,
En de ochtendzon brandt door de boomenbogen,
Wanneer de vromen opgaan ten gebede.
En de avond daalt met zijnen kalmen vrede
Bij 't zonnig licht van ster en zilvermaan
Wanneer zij weer ten nachtgebede gaan.
Stout bouwt het Huis der Joodsche Portugeezen
Gelijk de Tempel twintig eeuw voor dezen:
Zijn binnenbouw, zijn hof en bijgebouwen,
Muren, waarop verdedigers vertrouwen.
Avond treedt in: bundels van kaarsen bloeien
Als rozen in heiligen hemeltuin,
Zoo wit, zóó stil, hun sidderlichten vloeien
Tot zilverschaduw en tot schaduwbruin.
Vorst Rembrandt vond in deze Synagoge
Heilige lust voor zijn ziel diepbewogen.
Aan de overzij bouwen de beide kerken
Der Duitsche Joden: moede van mijn werken,
Moede van lust en van verboden zin
Keerde ik gestild met mijnen Vader in.
En weer een vroom kind naast een trouwen Vader
Kwam ik het geluk van het dienen nader.
O Ziel, verloren in huivrende lust,
Uw onrust vindt bij bede en boete rust,
Met leed des mans, met van een kind de vreugd
Herwin ik weelden van mijn vrome jeugd,
Als de gebeden zingen, zingt mijn lied,
Al reikt mijn pracht tot hunne prachten niet.

* * *

Overal heeft Joodsche weldadigheid
Gestichten aan behoeftigen gewijd:

Voor droeve dervers, voor geslagen armen,
Die brood en woning zoeken en erbarmen,
Huizen voor meisjes- en voor jongensweezen,
Die vóór 't Leven den Dood reeds leerden vreezen.
Eerder dan 't Leven kenden zij den Dood.
Eerder dan volle vreugd kenden zij nood.
En als de weezen langs de straten gaan,
Met hunne kleederen van wit en zwart,
Ziet menig Moeder hare kindren aan:
Heur oogen sidderen en beeft haar hart.
En ik....mijn lied wordt gegrepen van smart,
Mijn hart bonst in mijn keel donker en groot
Als 'k aan mijn Moeder denk en aan haar dood.

* * *

De bonte pracht van het Joodsche volksleven
Doet het hart van menig kunstenaar beven.
Van fijnen teekenaar, van fellen etser,
Van mijmrenden schilder en snellen schetser.
Maar schoonst van allen werkt de beeldjesbakker.[1)]
Zijn hand greep vast, mocht zijn hart heerlijk beven,
Den karrenkoopman, op winst fel, geslepen,
Den fellen zwerver, den geslagen rakker,
Den kloeken werker en den vrijen makker,
Oude vrouwen, verkommerd in hun schouder
Wanneer het leven stiller wordt en kouder,
Den kalmen vader, voor zijn gezin wakker,
De doode steen heeft hun leven gegrepen,
Maar ook: hun leven greep de doode steen,
In Schoonheid worden dood en leven één,
De kunstenaar in zijn hartstocht bezonnen
Heeft eeuwigheid uit tijdlijkheid gewonnen.

* * *

En langs de wanden bouwen de portretten
Van hen, die wijs waren in recht en wetten,
Bij vrienden bemind, bij vijand vereerd,
Wier vaste wil vrees noch winsten verzetten
In vroomheid dienend, in wijsheid volleerd.
Troosters van zieken, godgewijde zangers,
De kloeke daders en heilige drijvers,

1). Dr. J. Mendes da Costa.

Minnaars en haters, dichters en verlangers,
Verdiepte denkers, kalme wettenschrijvers,
Mannen van mijn Volk, smal in tal en macht,
Maar der meesters heerschers door vrome kracht.
Gij Volken, in uw jeugd of in uw grijsheid,
Is uw schoon hartstochtlijker dan ons schoon,
Is uwe wijsheid beter dan de wijsheid
Die mijn Volk won door eeuwen haat en hoon,
Zijn uwe Dichters trotscher dan de Dichters
Van mijn Volks vreugd, van mijn Volks hoop en haat,
Zijn uwe Daders kloeker dan de Stichters
Van zooveel schoon in menig wreeden Staat?
Neen. En hartstochtlijk vieren mijne zangen
De weelden van hun hopen en verlangen.

* * *

O, vroom verbond van kunst en heiligheid,
Ziet, ieder ding aan heilgen dienst gewijd,
Voor feesten, herdenking en blijde zede,
Dient in zijne wijding de Schoonheid mede,
Dit is het wonder door geen volk volbracht,
Een Volk vernederd zonder staat en macht,
Door elk ontrecht, door elk in spot vertreden,
Viert in zijn kunst een ongebroken kracht.
Ziet: Sabbathlampen in koper als goud,
In zuiver zilver, en hoe schoon gebouwd,
Eerst in de ziel van den heiligen werker,
Dan bouwt metaal het schoone droombeeld sterker,
En rankt de Lamp gelijk een bloemenkrans:
Zes Dagen bloeien in de Sabbathglans.
Heilige Sabbath, mijn beminde Vriend,
Uw gezegend licht maakt de blinden ziend,
Uw brood voedt verzwakten, uw zoete wijn
Stilt in het bloed de sidderende pijn.
Al mijn hartstocht, mijn ongetucht verlangen
Wijken voor de teedre macht van uw zangen.
Zoo menig vrome vrouw hief hare handen
Wanneer het licht van deze lampen brandde,
Gelijk mijn Moeder met de heiligheid
Van 't zilverlicht den Sabbath heeft gewijd.
Mijn Vader schonk den wijn over de randen,
Van zijn beker, teeken van overloed,
Met licht en liedren werd de dag begroet,

Die zwervers koning maakt in alle landen.
Licht en liederen vind ik immer weder;
In mijne ziel, verdwaald door duisternis,
Als Sabbathzangen zijn de liedren teder
Waarin mijn hart beklaagt zijn droef gemis.
En ieder feest en iedere herdenking,
Dagen van heerlijkheid, dagen van krenking,
Ziet: met schoon geraad worden zij gedacht:
De Seiderschotel ten dienst in de Nacht
Van de Bewaring, toen God onze wreker,
Egypte in het wreed hart trof, diep en zeker,
En zijn verslaafd Volk tot de Vrijheid bracht,
Ziet: de Omertafel, waarmede men telt
De Zeven Weken, dat op Isrels veld
Het gave zaaigraan rijpt tot volle vracht.
Bazuinen, die met klank hartdiep en klaar
Heilge Wijding geven aan het Nieuw Jaar,
De Zilveren Doozen, kunstvol gedreven,
Voor de Cederappels, biddend geheven
Met de beekwilgen en de palmentak
Bij 't vieren van 't verblijd Loofhuttenfeest
Wanneer wij vroom herdenken hoe Gods Macht
Onze macht in woestijnen is geweest,
Toen 't mokkend Volk in zijn vertrouwen zwak
Toch werd behoed onder een rieten dak.
Maar schoonst van al: de goudkoperen luchters
Voor acht lichten op het Inwijdingsfeest,
Mijn Droom bespeelt niets zóó schoons en zóó schuchters
Als 't Heilig Licht voor mijn jeugd is geweest.
Geen gewijd lied evenaart ooit de wijding
Die 't sidderend Licht bracht over mijn hart,
Het vroom herdenken is mij tot verblijding
Al viel schaduw van angst en hartstocht zwart.
Toen ik een knaap was, als een zalig droomen
Was 't peinzend waken bij 't geheiligd Licht.
Vader herdacht de goeden en de vromen
Wier denken bidden was, wier dienen plicht.
En in mijn droom droeg ik de lichtdroom mede,
Zoo rustig als mijn waken was mijn slaap,
Daad noch gedachte schond mijn diepen vrede,
Ik was dertien jaar en een vrome knaap....
O, hartelied, bij jeugd en bij verleden
Wijl niet geslagen, de Tijd roept elk man,

De Tijd roept elk Volk, ons lot wordt volstreden
Herwinne ons Volk, wat het niet derven kan.

* * *

Mijn Droom heeft uit. Heeft mijne zang ontroerd
Uw milden zin en u nogmaals gevoerd
Langs wat wij vertoonden aan vrome schat,
Toen de oude Wijk viel en een nieuwe Stad
Voor 't eeuwig-zwervende Volk werd gebouwd?
Gelijk mijn peinzend lied in mijmering
Toen langs de schouw der schoone schatten ging
Die Hollandsche vrienden in trots vertoonden,
De dracht van 't Land met droeve trouw berouwd
Waar wij zoo stout en rijk als één volk woonden,
In vroomheid dienend, in macht welvertrouwd.
Maar beiden schoon: de Schouw van het verleden
Dat zich schatten won in elk vreemd gebied
En schoon de Schouw van het hartstochtlijk Heden,
Dat zijn Toekomst dagend in 't Oosten ziet.
Gelijk de zon daagt in 't gebroken Oosten
Daagt, als Vrede doorbreekt, ons heerlijkheid,
Geen lied behoeft ons Volk dan meer te troosten
Ook ons hartelied wordt dan vreugdgewijd.
En thans? ‘Gebroken ligt reeds het Verleden,
Doch de vrije Toekomst daagde nog niet’[1)]
De Tijden kenteren, gebruik het Heden,
Voor het als ijdel water u ontschiet.
Wij, die op de kentring der Tijden wonen,
Weten de wankeling van ons bestaan.
Maar wat de Vaders duldden willen Zonen
Niet langer in ieder land ondergaan.
Zeg niet: ‘Uw Zonen’, maar zeg ‘Uwe Stichters’.
Hun wacht de rust der zege na den strijd:
De kracht der Daders en de droom der Dichters
Verinnigen zich tot uw heerlijkheid.
Ook ik ben Dichter van mijn Volk, het Leven
Van mijn Volk is het leven van mijn lied.
Wat mijn hart mijn eigen Volk heeft gegeven
Geeft het genooten vreemder volken niet.
Wij zijn geslagen, mijn lied is geslagen

1) Spreuk op inzending 1223a.

Want ik heb geen andre macht dan de macht
Van mijn Volk en hun klagen is mijn klagen,
Mijn Lied is zijn stem en hun kracht mijn kracht.
Als wij weer Stad en Heilig Land verwerven
Wordt het hart van 't Volk met zijn Dichters één,
In hoop, in haten, in leven en sterven,
In lachen, in gebed en in geween.
Daders van 't Volk, herneemt uw kloeke daden
Dichters van 't Volk, herneemt uw heilig lied,
De Tijden kenteren, in trots beraden
Herwinnen Zonen der Vaadren gebied.

Een hervorming van het vertegenwoordigend stelsel
Door
L.W.R. van Deventer

Onlangs las ik eenige redevoeringen van Macaulay, wier inhoud door ongeveer denzelfden titel werd aangeduid als thans boven deze verhandeling prijkt. Het waren discussies uit den bekenden strijd voor kiesrechthervorming van 't Engelsch parlement in 't begin der 19e eeuw. Macaulay's redevoeringen zijn merkwaardige stijlproducten, die ons een uitstekenden kijk geven in de staatkundige gedachtenwereld van dien tijd; vooral ook door de voortreffelijke wijze, waarop hij de argumenten der tegenstanders naar voren brengt. Ze kunnen ons toch nog zoo actuëel aandoen die discussies van een eeuw her: als we daar lezen van kiesrecht, ja van algemeen kiesrecht, van arbeidersbewegingen, van sociale hervormingen etc. Natuurlijk vinden we daarnaast ook veel, wat - toen vooruitstrevend - ons thans reeds conservatief toeschijnt. Maar één ding blijft ons treffen als toen en nu voortdurend actuëel d.i. de oude strijd tusschen de moderne idee van 't vrije, redelijke onderzoek en het behoudend argument ‘par excellence’: ‘Behoud het tegenwoordige, want onze voorvaderen hebben er altijd wel bij gevaren,’ met als ondergrond het bijzonder krachtige tweede argument: ‘Behoud het tegenwoordige, want ook *wij* varen er wèl bij; waarom zouden anderen het land beter kunnen besturen dan wij zelf op 't oogenblik doen?’

Dit subjectieve argument zal altijd krachtig remmend blijken

te werken bij elke voorgenomen verandering in den bestuurs*vorm*. Immers door hier een verandering noodzakelijk te achten verwerpt men in zekeren zin zijn eigen competentie en dat is meer dan men van een gewoon menschenkind verwachten mag. Een voorbeeld van de kracht van 't subjectieve argument in staatkundigen zin leverde eenmaal de Eerste Kamer, toen deze oudere heeren zich geenszins konden vereenigen met een h.i. al te krasse leeftijdsgrens voor 't blijven bekleeden van rechterlijke ambten.

Daarom zal men ook steeds zien, dat er wel is waar zeer dikwijls wordt aangedrongen op verandering *in de wijze van verkiezing* der vertegenwoordigende lichamen, maar dat er betrekkelijk zelden wordt gesproken over een wijziging in den *vorm, bevoegdheden en werkwijze* van 't lichaam zelf. Of men dan zoo bijzonder tevreden is over de resultaten van onzen tegenwoordigen parlementairen regeeringsvorm? Ik geloof niet, dat er iemand is, die dit in gemoede zal durven beweren. De klachten over 't vele gepraat en 't weinig handelen van alle parlementen in 't algemeen en onze Tweede Kamer in 't bijzonder nemen voortdurend toe, niet alleen in de pers, maar ook bij menigen gewonen, weldenkenden, vaderlandslievenden, nog onverpolitiekten, nuchteren staatsburger. Toch is 't zeker geen gezonde toestand, wanneer men in zoovele kringen zich bijna altijd met een zeker spottend gebaren over die immer kibbelende en pratende Tweede Kamer uitlaat: de eerbied voor 't volk-vertegenwoorgend lichaam moest feitelijk, als analoog met zelfrespect, iets van-zelf-sprekends wezen.

Doch 't zondenregister van den parlementairen regeeringsvorm is *te* groot: veel te langzame werkwijze, verknoeiing der eenheidsgedachte in menig wetsontwerp door amendeeringsgepeuter, behartiging van 't politieke partijbelang in plaats van 't volksbelang, en ten slotte bovenal: voortdurend uitstel van noodzakelijke wetgeving door politieke wispelturigheid: wisseling van partijregeering, oppositiehalsstarrigheid, ongelukkige combinaties van gedifferentiëerde partiëele tegenstanders tot verwerpingsmeerderheden.

Onlangs hield de heer Teenstra in de Tweede Kamer een kleine repliekrede - over de ouderdomsverzekering, als ik mij

wel herinner -. Hij zette daarbij zeer verstandig uiteen, dat wanneer *rechts* en *links* beide precies vasthielden aan de vooropgezette beginselen zonder ook maar iets toe te willen geven, dat dan naar alle waarschijnlijkheid de, toch door alle partijen urgent geachte, ouderdomsverzekering er heelemaal niet komen zou. Op stuk van zaken was een ouderdomsverzekering, die volgens een of beide partijen in eenige opzichten niet deugde, toch altijd nog beter dan heelemaal geen ouderdomsverzekering!

Wat hier gezegd werd naar aanleiding van een bepaald onderwerp, zou gevoegelijk op bijna alles, wat in de Tweede Kamer ter sprake komt, kunnen worden toegepast. Zeer zeker, er zijn een aantal politieke beginselverschillen, die moeilijk overbrugd kunnen worden, maar zeer zeker is 't *ook* waar, dat die beginselverschillen maar al te dikwijls worden overgedragen, opgedrongen of vastgehecht - hoe men 't dan noemen wil - aan onderwerpen, die oorspronkelijk betrekkelijk weinig verband hielden met de eigenlijke partijprincipes. Uit elk onderwerp kan ten slotte politieke munt worden geslagen, die men achterhoudt en oppot als bruikbaar wisselgeld, een ruilmiddel bij de koop van een grooter beginseldoel. Het is de jammer van elken politieken strijd, dat in dien strijd de oorspronkelijke beginseldoeleinden bijna onmerkbaar worden op zij geschoven ten behoeve van het *middel*: de *partijmacht*, welke partijmacht zoo spoedig overgaat in partijmachtsmisbruik, waardoor de oorspronkelijk zuivere beginselen niet anders dan vertroebeld kunnen worden.

Zou er misschien een methode bedacht kunnen worden, waardoor de kwalen van het parlementaire stelsel worden genezen? Voor zoover de euvelen van 't vertegenwoordigend bestuurssysteem berusten op algemeen menschelijke eigenschappen of op werkelijk principiëele verschillen blijft een volkomen genezing natuurlijk een utopie. Maar toch, eenige verbetering is wel denkbaar.

Men heeft het wel eens gehad over zoogenaamde ‘koninklijke (van 't parlement meer onafhankelijke) ministeries’ en in die richting dan de verbetering gezocht. Zeker, daardoor zou allicht meerdere continuïteit in 't regeeringsbeleid mogelijk worden, maar het is zeer de vraag, of deze continuïteit de door 't volk gewenschte

continuïteit zou zijn. Een koninklijk ministerie kan in vergelijk met een ‘ministriëel ministerie’ eerst dan als zoodanig eenige beteekenis verkrijgen, indien het ook tegen den zin van de meerderheid in het parlement, d.i. bijna altijd ook tegen den zin van de meerderheid van het volk aanblijft. Ja, indien een koninklijk ministerie voortdurend wist, wat de ware volkswil was en dien volkswil ook wist uit te voeren, dan zou 't werkelijk een prachtig instituut lijken. Doch de practijk zal anders leeren. Indien men aan een kleine groep van personen (in casu: een Koninklijk ministerie) al te groote macht toevertrouwt, dan leert de ondervinding, dat machtsmisbruik niet uit kan blijven, niet alleen door de gewone, menschelijke drijfveeren van machtsen eerbejag doch ook door de onvermijdelijke onkunde van 't maatschappelijk en geestelijk zoo veelzijdige volksleven. Een kleine groep van personen kan onmogelijk voldoende op de hoogte zijn van al, wat er omgaat en leeft in geheel een volk; een bezwaar, dat, door de reusachtige vermeerdering, differentiëering en uitgroeiing van 't maatschappelijk weten en kunnen, met den dag sterker moet gevoeld worden.

Trouwens zelfs de beste autoritaire, vaderlijke regeering - want hier moet de practijk van een Koninklijk ministerie toch op uitdraaien - zelfs de beste autoritaire, vaderlijke regeering dan zal altijd met den onwil en de ontevredenheid van de onderdanen te kampen hebben, alleen reeds hièrom, dat zij vaderlijk en autoritair wil zijn. Hoe meer ontwikkeld de maatschappij wordt, des te minder zal zij op een regeering van boven af gesteld zijn. Niemand is van plan zich goedschiks te *laten* regeeren, zoolang hij niet kan inzien, waarom die opperwijze regeering zooveel beter zou weten, wat goed voor hem is, dan hij zelf. Niet straffeloos kan 't verband tusschen regeering en volksvertegenwoordiging verbroken worden.

Neen, met een Koninklijk ministerie, die reactionaire stap terug in 't constitutioneele staatsleven, zouden we niet heel veel verder komen.

Enkele andere hervormingsvoorstellen, zooals bv. 't toekennen van het recht van amendement aan de 1e Kamer zullen wij maar niet bespreken, omdat van een werkelijk nuttig effect ten opzichte van 't politieke bederf bij zulke weinig

essentiëele veranderingen m.i. al heel weinig sprake kan zijn.

Bij het dubbel-probleem: ‘Hoe krijgen wij een goede regeering, een goede volksvertegenwoordiging?’ is ten slotte de vraag naar een goede regeering de grondvraag van de twee. De volksvertegenwoordiging dient toch alleen om een goede regeering mogelijk te maken. Nu is de oplossing van dat vraagstuk reeds alleen in theoretischen zin zoo uiterst moeilijk, omdat er verscheiden onderling verschillende antwoorden op gegeven kunnen worden, die toch alle blijkbaar juist zijn. 't Hangt er maar van af, bij welk gezichtspunt men de oplossing begint. Zoo kan het probleem bv. op tweeërlei wijze gesteld worden door òf te vragen: Hoe moet een goede regeering worden *samengesteld* òf op welke wijze zou ik 't beste geregeerd worden; voor zulke uiteenloopende vraagstukken moeten ook onderling ongelijksoortige oplossingen aan de hand gedaan worden.

Zoo kan men b.v. zeggen: Een goede regeering (volksvertegenwoordiging) wordt verkregen door haar te laten verkiezen door *allen*, die daar *recht* op hebben, d.i. door allen, die *geregeerd worden*, of door allen, die *belang* hebben bij de regeering. Een ander antwoord zal luiden: Een goede regeering is degene, die rekening houdt met *alle* belangen van het volk. Zij kan 't best gekozen worden door iemand, die buiten de partijbelangen staat d.i. bv. door den koning. Of....een goede regeering is degene, die de belangen en de wenschen van de *meerderheid* des volks behartigt. De leden van de regeering moeten dus gekozen worden uit personen, die de meeningen van die meerderheid zijn toegedaan.

M.i. kan door een zoo goed mogelijke combinatie van deze verschillende gezichtspunten een juiste opvatting omtrent regeeringstheorie althans benaderd worden. Ik zou zeggen: Een goede regeering is degene, die gekozen wordt door allen, die daartoe recht hebben (belang daarbij hebben), die gekozen zijnde uit personen van verschillende richting gezamenlijk zoekt naar de beste middelen, die 't geestelijk en maatschappelijk welzijn van alle kringen der bevolking kunnen bevorderen, die de nadeelige gevolgen van beginsel- en belangenstrijd zoo goed mogelijk tracht te voorkomen en uit den weg te ruimen, en die, zoo 't niet anders

kan en 't algemeen belang een snelle beslissing bepaald vereischt, de wenschen van een (desnoods kleine) meerderheid uitvoert, maar daarbij tevens in zoo ruim mogelijke mate met de verlangens en behoeften der minderheden rekening houdt.

Geachte lezer, ge zult zeggen: Ja, dat is een heele mooie theorie, maar 'practisch uitvoerbaar', dat is wat anders. Nu, ik voor mij geloof ook niet, dat zulk een ideaal-regeering in afzienbare tijden verkregen kan worden. Maar dat alles kan ons niet ontslaan van de plicht althans in zóóverre naar verbetering te streven, als de *vorm* van een regeering die geven kan. 't Kan allicht wat beter dan 't vigeerende systeem, waar een meerderheid van de helft + één zijn wil doordrijft en met de wenschen der minderheid *zoo min mogelijk* wordt rekening gehouden.

Maar nu ter zake. In welke richting zou een hervorming van 't tegenwoordige parlementaire stelsel gezocht moeten worden? 't Is wel eigenaardig: in 't dagelijksch leven vertrouwt men de behartiging van zijn speciale belangen toe aan een specialist. Men laat den bakker ons brood bakken, den timmerman onze deur herstellen, den fitter het gas nakijken, men vraagt juridisch advies aan een advocaat enz. enz. Doch, zoo men advies verlangt over een lek in zijn gasleiding, of over den aanleg van zijn tuin of over de ziekte van zijn kinderen, zou men dan dit gaan vragen, laten we zeggen aan de vergadering van een buurtvereeniging, waarin misschien vele timmerlieden, onderwijzers, winkeliers en renteniers zonder beroep vereenigd zijn, maar waarin toevallig geen, of bijna geen, doctoren, tuinlieden of fitters aanwezig zijn?

En toch, iets dergelijks doen we, wanneer we allerlei zeer speciale onderwerpen en belangen ter behandeling tot in zeer kleine bijzonderheden toevertrouwen aan de vergadering der Edelmogende Heeren der Tweede Kamer der Staten Generaal. Ja, er worden ook in de Tweede Kamer allerlei specialiteiten gevonden, maar het blijven zwartgerokte 'witte raven' naast *zeer vele* politieke huismusschen, papegaaien en spreeuwen, waar niets 'speciaals' aan te bekennen valt. En al waren er meerdere specialiteiten op dit en dat terrein in de Tweede Kamer aanwezig, dan nog zou bij de behandeling van één bijzonder

onderwerp het getal deskundige leden voor dat ééne gebied altijd zeer klein moeten zijn in verhouding tot de groote massa der andere. Dan komt 't groote gevaar, dat òf ondeskundig wordt beslist òf dat 't oordeel van een enkele specialiteit in één partij zonder veel kritiek door zijn politieke vrienden wordt overgenomen. Slechts enkele personen geven dus bij vele onderwerpen de beslissing, waardoor 't verschillend inzicht op vakterrein niet voldoende tot zijn recht komt en 't partijwezen wordt versterkt.

Dat door regeering en volksvertegenwoordiging zelve dit gebrek in deskundigheid wordt beseft, zou o.a. kunnen blijken uit 't schrikbarend toenemen van 't aantal staatscommissies. We meenen, dat, bij 't zoeken naar een mogelijke verbetering van ons vertegenwoordigend stelsel, een streven naar grootere deskundigheid bij de behandeling van de verschillende begrootingen en wetsontwerpen op den voorgrond zal moeten staan: 1°. omdat kennis van zaken de beste waarborg voor een goede behandeling is; 2°. omdat grondige kennis van 't onderwerp dikwijls in staat is de grootste scherpte van het partijinzicht weg te nemen; en 3°. omdat deskundigheid een vluggere behandeling van zaken mogelijk maakt.

Voordat ik overga tot een nadere behandeling van de vraag, op welke wijze een meer deskundige behandeling mogelijk zou zijn, kan ik niet nalaten terloops een opmerking te maken over de deskundigheid der Departementen. 't Is merkwaardig, hoe weinig moeite de Departementen zich geven tot het verkrijgen van werkelijk deskundig personeel. Als er eens iets extra's noodig is: een bijzonder wetsontwerp, een bepaald onderzoek naar 't een of ander, dan zoekt men al dadelijk naar iemand buiten 't Departement of stelt een staatscommissie samen. Men zou zoo zeggen aan een Departement zal men er naar streven ambtenaren te verkrijgen, die deskundig zijn op het betreffende gebied. Bv. aan koloniën menschen, die bekend zijn met de koloniën, aan de afdeeling onderwijs menschen, die het onderwijs kennen etc. etc. Maar - een enkele uitzondering (bv. detacheeringen bij Buitenlandsche Zaken, Koloniën, Marine en Oorlog) daargelaten - zulk een streven kan zelfs door den opmerkzamen toeschouwer slechts zeer onduidelijk

worden waargenomen. Wat ziet dan ons speurend oog? Ook hier de zoo algemeen verspreide meening: een Meester in de rechten is iemand, die, qualitate qua ‘meester op alle wapens’ in het geestelijke, per se ook alle takken van dienst en wetenschap beheerschen kan....Toch zou deskundig personeel aan een Departement 't beste middel ter bestrijding der bureaucratie zijn. Werkelijk deskundige en eenigszins wetenschappelijk aangelegde ambtenaren zullen bv. niet dom blijven hangen aan eenmaal vastgestelde regels. Maar gezien, hoe 't in de ambtenaarswereld gewoonlijk gaat - 't is misschien ook een algemeen menschelijk verschijnsel - zou *al te* deskundig personeel waarschijnlijk zijn moeilijkheden geven. Ambtenaren, die 't zoo heel goed weten, en die zoo waar zelfstandige ideeën hebben, welke ze niet op tijd voor zich kunnen houden, zijn nu eenmaal niet in de gratie bij de chefs en zullen dus òf verdwijnen òf nimmer een invloedrijke positie innemen òf misschien in 't welbegrepen eigenbelang zoo spoedig mogelijk weer ondeskundig worden.

Enfin, zoo 't aan de Departementen niet mogelijk is, reden te meer om te trachten het deskundig element in 't vertegenwoordigend lichaam te versterken.

We stellen ons een hervorming van ons parlementaire stelsel aldus voor.

Een Tweede Kamer als nu, gekozen door Algemeen Kiesrecht, maar zooals we zullen zien met een beperkende wijziging in zijn amendementrecht.

Naast deze Kamer - gedeeltelijk in de plaats van de nu vervallen Eerste Kamer - een aantal *Vertegenwoordigende Deskundige Commissies*. Het aantal dezer commissies zou ongeveer met 't aantal Departementen kunnen overeenkomen, hoewel kleine afwijkingen van de Departementale groepeering allicht wenschelijk zouden zijn. Ik zou bv. willen voorstellen de volgende commissies in te stellen:

1°. Commissie van Buitenl. Zaken; 2°. Comm. van Binnenl. Zaken; 3°. Comm. van Koloniën; 4°. Comm. van Justitie; 5°. Comm. van Landbouw; 6°. Comm. van Handel; 7°. Comm. van Nijverheid; 8°. Comm. van Financiën; 9°. Comm. van Defensie (Marine en Oorlog); 10°. Comm. van Openbare Wer-

ken en Verkeer (Waterstaat, technische Comm.); 11°. Comm. van Onderwijs.

De wijze van verkiezing stel ik mij aldus voor. Bv. 12 leden van *iedere* Commissie worden door de Tweede Kamer (buiten die Kamer) gekozen, 11 andere leden van iedere Commissie worden door de gezamenlijke Provinciale Staten[1)] volgens een evenredig kiessysteem aangewezen. Ook de Tweede Kamer is verplicht bij zijn keuze evenredige vertegenwoordiging toe te passen. Ten slotte worden nog 3 leden van iedere Commissie door de regeering voor langen tijd (b.v. 10 jaar) benoemd; doch deze leden hebben slechts *adviseerende* stem in de Commissie. Op welke gronden ik meen, dat zulk een samenstelling der Commissie noodig is, wordt hierna uiteengezet.

De verhouding tusschen (Tweede) Kamer en Deskundige Commissie stel ik mij aldus voor. (Men houde intusschen in 't oog, dat de constitutioneele positie van de Tweede Kamer precies dezelfde blijft. Voorzoover ik 't tegendeel niet uitdrukkelijk vermeld, is 't mijn bedoeling, dat haar bevoegdheden en invloed juist dezelfde zouden blijven als op 't oogenblik).

Een wetsontwerp, dat 't Departement verlaat, wordt eerst toegezonden aan de desbetreffende Deskundige Vertegenwoordigende Commissie. (‘De Raad van State’ laten wij maar buiten bespreking). De commissie onderzoekt de begrooting of de ontwerpen, en heeft 't recht mondeling en schriftelijk den Minister inlichtingen te vragen en advies te geven omtrent wenschelijke wijzigingen. Voorzien van de opmerkingen, adviezen en voorstellen van de Deskundige Commissie wordt 't Wetsontwerp nu aan de afdeelingen der Kamer ter behandeling toegezonden. Na de behandeling in de afdeelingen der Kamer komt 't ontwerp (waaraan dus behalve vrijwillige wijzigingen van den Minister nog niets veranderd is) weer in de Deskundige Commissie terug, doch thans vergezeld van voorstellen tot amendeering van verschillende Kamerleden. Een zeker aantal Kamerleden (b.v. 5) heeft 't recht een amendement bij de Deskundige Commissie aanhangig te maken. Over 't al of niet aanvaarden van deze amendementen

1) Eveneens door algemeen kiesrecht gekozen.

wordt nu door de Deskundige Commissie bij stemming beslist. Met deze beslissingen kan de Commissie zonder veel discussie spoedig gereed zijn, omdat 't geheele Wetsontwerp in de Commissie reeds overbekend is en thans alleen de amendemten behoeven behandeld te worden. Ook wordt de discussie bekort, door de schriftelijke verdediging, die de Voorstellers - 2e Kamerleden aan hun amendementen hebben toegevoegd. Indien een amendement echter met minder dan □ (te bepalen door afronding naar boven) der stemgetallen door de commissie wordt aangenomen of verworpen en 't amendement tevens van ingrijpend *belang* is, dan wordt de beslissing over 't amendement aan de (2e) Kamer overgelaten. Een amendement wordt *belangrijk* genoemd, wanneer ⅓ van de leden der Deskundige Commissie meent, dat 't belangrijk is, of wanneer 't door minstens 15 Kamerleden is onderteekend.

't Aldus geämendeerde Wetsontwerp wordt nu ter openbare behandeling aan de Tweede Kamer toegezonden, die nu te beslissen heeft over 't al of niet aannemen van 't geheele Wetsontwerp, hetzelfde recht, wat nu de Eerste Kamer bezit. Alleen wordt er nog van te voren gestemd (bij gewone meerderheid van stemmen) over de natuurlijk slechts zeer weinige belangrijke amendementen, waarover de Deskundige Commissie volgens de zooeven meegedeelde regels geen beslissing mocht nemen. Na aanneming van het Wetsontwerp wordt 't in den regel ter goedkeuring aan de Koningin gezonden. Doch hierop is *één uitzondering*.

Indien de (Tweede) Kamer een wetsontwerp in zijn geheel aanneemt met een meerderheid van minder dan □ van 't aantal uitgebrachte stemmen, dan wordt 't ontwerp teruggezonden aan de Deskundige Commissie, die alsdan (bij wijze van 1e Kamer) definitief bij meerderheid van stemmen over al of niet verwerping van 't wetsontwerp beslist.

De Deskundige Commissie treedt dus hier *in een bijzonder geval* in de plaats van de tegenwoordige Eerste Kamer. De Eerste Kamer, toch in den grond alleen een overblijfsel uit den tijd der standenvertegenwoordiging, kan dan zonder bezwaar geheel vervallen. Immers de eenige rationeele beteekenis, welke aan de Eerste Kamer gehecht kan worden, is die van bolwerk

en waarborg tegen overijlde beslissingen. De voorgestelde regeling geeft echter nog een veel beter waarborg dan de 1e Kamer ons geven kan. De Eerste Kamer werkt in de praktijk zuiver in conservatieve richting; de voorgestelde regeling door middel van de Deskundige Commissies geeft hechte waarborgen tegen ondoelmatige en slecht in elkaar gezette wetsontwerpen, wat van veel meer beteekenis is. Tegenwoordig kan een onberaden, plotseling opgesteld amendement een geheel wetsontwerp bederven en bovendien, soms niet voorziene, politieke gevolgen hebben, waarvan de beteekenis in geen verhouding staat tot een soms betrekkelijk onbelangrijk amendementje.

Voor 't geval, dat een kleine meerderheid zijn partijinzicht wil doordrijven, dient de genoemde bepaling omtrent het vereischte □ gedeelte van de uitgebrachte stemmen. Ik geloof werkelijk, dat in een dergelijk geval de *beslissing* nog het best aan een Deskundige Commissie kan worden opgedragen. Van haar is ten slotte toch nog eer een verstandig, bezadigd, *onpartijdig* oordeel te verwachten dan van een tweede editie van de Tweede Kamer, die op de een of andere manier - door invloed van factoren als: ouderdom, rijkdom of aanzienlijkheid - wat verslapt is. Indien men waarlijk meent, dat de Eerste Kamer beter te vertrouwen is dan de Tweede, dan spreekt men daarmee eigenlijk een vonnis uit over de competentie der Tweede Kamer en zou 't van dat standpunt uit bezien maar beter zijn de geheele behandeling alleen aan de 1^{e} Kamer toe te vertrouwen. Met de Deskundige Commissie is 't een eenigszins ander geval. Hier komt de handelwijze overeen met hetgeen wij in het dagelijksche leven in een dergelijk geval zouden doen. Wanneer iemand in drift of in haast eenige besluiten heeft genomen, of wanneer blijkt, dat hij te snel heeft geoordeeld over dingen, waarvan hij ten slotte weinig verstand heeft, zoo zal hij later trachten de zaak in orde te maken en als hem dit moeilijk lijkt, dan zal hij wel zoo verstandig zijn advies in te gaan winnen bij een deskundige. Zoo is ook de Deskundige Commissie voor een eindbeslissing in moeilijke gevallen 't aangewezen lichaam. Zij heeft toch het wetsontwerp reeds lang te voren nauwkeurig onderzocht, zij kan ook na verloop van tijd en na 't volgen van de behandeling in de Kamer een bezonken oordeel hebben

verkregen. Tegenwoordig staat daarentegen de Eerste Kamer om zoo te zeggen nog nieuw tegenover 't wetsontwerp.

Er zou waarde aan de beslissing van de Commissie worden gehecht en men zou er eerbied voor hebben, juist, omdat de Commissie slechts betrekkelijk zelden in de politiek zou worden betrokken.

Men zal misschien vragen, of 't dan eigenlijk niet nòg beter was de geheele behandeling aan de Deskundige Commissie op te dragen. In dit geval zou men echter (de dan noodzakelijke historische ontwrichting van ons vertegenwoordigend stelsel nog daargelaten) de waarde van deskundigen gaan overschatten. Er kan nl. in engen kring ook heel gemakkelijk een soort beroepspartijdigheid of vakbekrompenheid ontstaan. Ook 't oordeel van een heelen of halven leek over een bepaald onderwerp kan door zijn meerdere onbevangenheid en nuchterheid van veel beteekenis zijn. Daarom is 't goed, dat de beslissing over 't geheel van 't wetsontwerp en over de essentiëele, dubieuse amendementen aan de Kamer blijft. Deze heeft te oordeelen over den geest en de groote beginselen van een voorstel, en *kan* daar ook over oordeelen; de kleine bijzonderheden zijn beter aan een commissie van deskundigen toevertrouwd.

Overigens is het gevaar voor vakengheid bij de Deskundige Vertegenwoordigende Commissies niet heel groot, omdat gewoonlijk in de commissiën niet *alleen* zeer speciale deskundigen zullen gekozen worden, maar dat er ook vele leden zullen zijn, die zonder bepaald deskundige in engeren zin genoemd te kunnen worden, tòch om de een of andere reden in een bepaald vakterrein vrij goed thuis zullen zijn. Bovendien kan 't aantal der commissiën (bv. 10) natuurlijk niet zóó groot zijn, dat een fijne differentiëering van vakgebieden zou kunnen toegepast worden. Er zijn misschien menschen, die van dergelijke vertegenwoordigende deskundigen niets moeten hebben, omdat zij meenen, dat aan zulke deskundigen ondanks hun kennis de noodige bestuurskracht ontbreekt. En ze zullen misschien wijzen op 't Frankforter professorenparlement of nog actueeler op president Wilson, die volgens sommigen niettegenstaande of liever juist door zijn geleerdheid zich altijd meer kamergeleerde dan diplomaat toont. Kortom met al die geleerdheid en des-

kundigheid is 't in een regeering nog niets gedaan. Hen, die zoo spreken, zou ik kunnen wijzen op de eigenaardige positie, die aan de Deskundige Commissie is toegewezen, een positie, die meer invloed dan feitelijke macht geeft. Bovendien wees ik zooeven reeds op de ruime opvatting, die aan het begrip ‘deskundige’ moet worden toegekend.

Toch blijft 't een eisch van goede regeeringskunst, dat in den regel alleen de eigenlijke volksvertegenwoordiging de beslissing heeft over al of niet aannemen van wetsontwerpen. Alleen een goede volksvertegenwoordiging (o.i. een rechtstreeksche, vrij talrijke vertegenwoordiging) kan op den duur 't verband en 't vertrouwen tusschen regeering en volk bewaren; alleen dan leeft 't volk mee met zijn regeering, wanneer 't een onmiddellijk orgaan heeft, dat meeregeert.

Daarom is 't ook noodzakelijk, dat de Volksvertegenwoordiging een overwegenden invloed blijft behouden. Het is alleen om practische redenen, dat haar een deel van 't amendementrecht wordt ontnomen, niet om te kort te doen aan haar rechtmatige macht. Daarom is 't eveneens noodzakelijk, dat een groot deel van de Deskundige Commissies door de Kamer zelf wordt gekozen. Hierdoor krijgt ze eigenlijk indirect weer een gedeelte van haar amendementrecht terug. De beste verhouding ontstaat m.i., wanneer ongeveer de helft van het geheele aantal leden door de Tweede Kamer wordt gekozen. Verkeerd zou 't zijn *alle* leden der commissies door de Tweede Kamer te laten kiezen. Dan zou er te veel politiek element in komen en te weinig verschil met de Tweede Kamer zelf. Het is trouwens ook beter, dat de leden op verschillende wijze worden gekozen, omdat daardoor meer waarborg wordt verkregen, dat werkelijk de beste deskundigen uit alle hoekjes van 't land worden uitgezocht. Daarom is 't ook goed, dat aan de Provinciale Staten de verkiezing van de andere helft der leden wordt opgedragen. De Provinciale Staten bestrijken om zoo te zeggen het geheele land; van de leden der Provinciale Staten mag verwacht worden, dat zij de kaart van hun land kennen en dus wel weten, waar de specialiteiten op verschillend gebied te vinden zijn. Bovendien blijven wij door deze verkiezingsmethode in de historische lijn, kan eenerzijds 't onafhankelijk ‘Eerste Kamer’ - of revisiekarakter van de D.C. tegenover de

(2e) Kamer beter gehandhaafd worden, en wordt anderzijds een ineenschrompeling der Provinciale Staten tot volslagen politieke onbeduidendheid voorkomen.

Uit een theoretisch oogpunt zou 't misschien beter zijn de deskundigen ook alleen door de deskundigen te laten kiezen of rechtstreeks door de gewone kiezers. Practisch zijn deze beide manieren van verkiezing echter vrijwel onuitvoerbaar, vooral ook omdat groot politiek geharrewar in allerlei anders vreedzame kringen er 't onvermijdelijk gevolg van zou zijn, terwijl de verwarring, die door de stemming voor 11 verschillende commissies zou ontstaan, op den gewonen kiezer minstens verbijsterend zou moeten werken.

Om 't deskundig element in de Commissiën nog te versterken is ook aan de regeering de macht gegeven zelf een paar leden te benoemen, doch slechts met adviseerende stem om den ongewenschten invloed van regeering op vertegenwoordiging te voorkomen. Overigens kunnen deze ‘regeeringsleden’, voor een vrij lange periode benoemd, de continuïteit in de Commissies bevorderen.

Aan de Deskundige Commissiën is wel het recht gegeven om voorstellen aan de Kamer te doen, doch *niet* om *zelfstandig* wijzigingen in een wetsontwerp aan te brengen, omdat zij anders de verwerping van een wet in de 2e Kamer op deze wijze zoude kunnen beïnfluenceeren. Politiek moet aan de commissies zooveel mogelijk vreemd blijven.

De Commissie van Buitenlandsche Zaken zou ongezocht meteen een uitstekende gelegenheid geven voor meerder verband tusschen vertegenwoordiging en regeering op dit gebied. Desnoods kan deze Commissie een kleiner aantal leden uit haar midden als ‘Geheim Besogne’ aanwijzen.

't Aantal der commissieleden is natuurlijk eenigzins willekeurig. Voor een kleiner aantal leden pleiten de factoren: Beperktheid van het aantal werkelijk deskundigen, som der salarissen en beperking der discussiën. Voor een grooter aantal de factoren: veelzijdige vertegenwoordiging, absenteïsme en optreden in tweede instantie (bij wijze van 1e Kamer).

Ik geloof, dat de hierboven ontvouwde hervorming in 't vertegenwoordigingsstelsel vele euvelen van het parlementarisme zou

kunnen wegnemen: Veel snellere behandeling van zaken, deugdelijker wetsontwerpen, minder partijdigheid, minder politieke verrassingen, minder regeeringswisselingen, een beter revisiecollege.

Men zal misschien meenen, dat de wijze van behandeling der wetsontwerpen erg omslachtig en tijdroovend is. Dat schijnt maar zoo, omdat een beschrijving van de werkwijze op papier er altijd langdradig moet uitzien. In werkelijkheid kost de voorgestelde werkwijze veel minder tijd dan de tegenwoordige. Men bedenke hierbij dat de tijd, dien de Deskundige Commissies aan de wetsontwerpen besteden, vrijwel buiten beschouwing kan blijven. Immers elke Commissie kan haar eigen werk gemakkelijk genoeg af. Bovendien kunnen - en dat is wel van de meeste beteekenis - alle commissies zoo noodig in denzelfden tijd vergaderen.

De duur van de behandeling hangt dus eigenlijk alleen af van de Kamer. Dan blijkt er dus een aanzienlijke tijdsbesparing te zijn: Eerste Kamer vervalt, afdeelingsonderzoek der (Tweede) Kamer wordt bekort, omdat 't wetsontwerp reeds is voorbereid door de Commissie, openbare behandeling bekort door 't wegvallen van vele amendementen.

Ik kan mij voorstellen, dat menigeen onze beschouwingen als een utopistische speculatie of misschien als een naïeve fantasie à là Wells zal betitelen. Allicht denkt men aan Siéyes' theoretisch prachtige staatsontwerpen (si licet parva componere magnis): het consulaat en annexen, en wat er van werd onder Napoleon's practische hand.

Veel valt hierop niet te zeggen. Alleen dit. Ik geloof te mogen beweren, dat de ontwikkeling der tegenwoordige staatsinstellingen zich *niet* in een richting voortbeweegt, die in strijd zal blijken te zijn met de denkbeelden, die hierboven door mij zijn ontvouwd.

Wanneer we op decentralisatie van de bestuurstaak hooren aandringen (bv. in Indië), wanneer autonomie van het gemeentelijk bestuur noodzakelijk wordt geacht, wat wil dat anders zeggen dan den nadruk leggen op 't feit, dat 't nuttig en noodig is het bestuur op te dragen aan hen, die ten opzichte van het terrein in quaestie, het best op de hoogte zijn? Wanneer wij vele Staatscommissies zien instellen, wat beduidt dat anders dan dat regeering en volksvertegenwoordiging hun onvermogen

te kennen geven, en erkennen, dat een deskundige behandeling van bepaalde onderwerpen noodzakelijk is. Waarvoor dient de raad van Defensie? Waarom wordt er wel eens op een onderwijsraad aangedrongen? Gaan ook de Gemeenteraden met hunne commissies voor Openbare werken, Onderwijs, Financiën etc niet in ‘deskundige’ richting?

De dagelijksche vermeerdering van de massa van 't menschelijk weten, en de toenemende behoeften van elk individu, gepaard gaande met de voortdurende uitbreiding van de bestuurstaak, maken het hoe langer hoe minder mogelijk voor een regeering of een vertegenwoordigend lichaam alles behoorlijk te overzien. De Deskundige Commissies zouden daarom ook zeer goed, bij 't ontwerpen van wetsvoorstellen, van te voren met den Minister in overleg kunnen treden.

Daar gaat toch maar niets boven een deskundig oordeel: als alle leden der Tweede Kamer eens bakker waren geweest, wel zoo waar, ik geloof, dat ze dan nooit de afschaffing van de bakkersnachtarbeid hadden kunnen verwerpen.

Bij algemeen kiesrecht, dat toch zeker komen moet, loopt de Eerste Kamer groot gevaar om geheel te verdwijnen. De 2^{e} Kamer zou daardoor zeer in macht toenemen, en allicht te veel onder den invloed kunnen komen van een overijlde volksbeweging. De regeering zou te veel onder den druk van een overmachtige Kamer kunnen komen. Groote macht zou voeren tot machtsmisbruik.

Een vertegenwoordigend lichaam kan niet te gelijk een regeeringslichaam zijn; regeering en volksvertegenwoordiging zouden er beide onder lijden. De regeering wordt een politiek spel, zoodra de regeeringsmacht te zeer verslapt en het vertegenwoordigend lichaam wordt door regeeringsaspiraties van haar eigenlijke taak: deskundige beoordeeling van de behoeften en verlangens der bevolking afgeleid. Men kan zeer overtuigd zijn van 't nut en 't goede recht van Algemeen Kiesrecht en toch tegelijkertijd naar waarborgen voor een goed en deskundig regeeringsbeleid verlangen. En dat aan den eisch van goede waarborgen kan worden voldaan, zonder iets te kort te doen aan de rechtmatige machtsuitoefening der kiezers, meen ik in deze regelen te hebben aangetoond.

Verzen
Door
H. Moulijn - Haitsma Mulier

Klimmen

Wonderlijk doet het loopen aan
Langs peilloozen afgrond,
Hij wil mij verslinden!
Duizelend
Verzet ik mijn voet.
Maar hooger, steeds hooger
Steigren de bergen,
Top lokt mij na top,
En ik klim! -
Zoo roep ik ook in mij de hoogten aan,
Vlak toont zich na na vlak,
Aarzelend zie ik omlaag,
Maar diep drink ik sferen van eenzaamheid,
Tintlend en ijl,
En ik zing,
Juichende veer ik omhoog.

Dageraad

Nog heerscht op de aarde het droef gezag
Van den zwijgenden nacht. -
Ik ben het, die alle pijnen draag

Van het eerste breken,
Ik, Dageraad.
Als een vlammende gouden straal
Stort ik mij om den rand,
In iris bloei ik omlaag
Aan den waterkant,
Alles kan door mij spreken,
Ik ben het geluid van de lucht
Die mij draagt.

Aan de zee

De wateren van uw begeeren o zee
Omspoelen mij, eeuwig, eindeloos,
En het omdeinde hart
Zinkt in uw toovergrotten zachtjes neer,
Koel is uw grond,
En uit uw groene schemer weef ik mijn droom.
Al uwe groeisels neigen zich zacht naar mij,
En streelend vatten mijne handen uw milde blad;
Uw wemeling is boven mij, maar diep in u
Hoor ik uw stilte spreken:
In u is de rust. Het eeuwig licht hebt gij gevonden,
Gij rust in uw hart zelf.
Vrijheid is uw naam.

Het offer

Het offer wordt gebracht,
Hoog houdt de priester
't Vlammend hart van 't lam
En alles zwijgt;
Geen vogelkeel durft spreken;
Tot plotsling koren breken
In jubelenden galm,

En juichend schalt
Door stilte van het woud
De hooge roem van 't hart,
Dat stervend lichtte.

Mijn vreugde

Ik sta aan mijn raam en staar
In de zee van mijn leed,
Dreunend valt zij mij aan.
Zie haar vloeien,
Hoor haar loeien,
Gloeiende pijnen branden,
Schuimslijpend wijdt zij de wanden
Van 't zinkend hart.
Zwijgend zie ik haar aan. -

Maar dan: uit de sproeiende vonken
Van haar dofbonzend bonken
Schuimt kopje seringenwit
En huppelt op 't schaduwend golven.
Mijn vreugde, nog lachend uit zorgen,
Mijn wichtje, mijn bloeiende morgen,
Gij zijt mijn liefste bezit!

Nymfenliedje.

Ik ben de stem
Van Natuur,
Ik ben in de lucht
Het gerucht
Van vallend water;
Hoort gij mij niet in 't geklater
Van de fontein
In het avondpark?

Ik ben in 't geratel
Van den donder,
Die slaat uit de bergen
Vonkensproeiende vlam,
Ik ben in 't fluweel
Van de vogelkeel,
Hoort gij mij niet in het branden
Van zee op de lage landen?
Ik ben het Vuur
Van Natuur,
Ik ben haar lach
In den openwaaienden dag,
En ik zoek mijn makker,
Die huwt zijn stem aan mij
En danst met mij in de rei
Van de lachende nymfen.

Liefde

Wil soms een man van zoete liefde spreken,
't Is aan zijn edelst zelf, dat hij zich richt,
Niet aan een vrouw, zij is hem slechts het teeken
Van lente, die in nieuwen bloei hem licht,

En ook een vrouw, wil zij van liefde droomen,
Ziet niet den man. Uit liefdes diepen vliet
Ziet zij een beeltenis naar voren komen,
Haar schoonste zelf, dat zij in spiegel ziet.

Zoo is dan liefde in elk de drang tot leven,
Zij is in menschheid enkel lust tot groei,
Zij doet de droomenbloesems openbeven,
Zij drijft den mensch tot d' eindelijken bloei.

Maar vraag ik liefde zacht, vanwaar zij kwam,
Dan lacht ze, dat z' uit d' Eenheid alles nam!

De Engelsche dienstweigeraar
Door
J. de Gruyter

Mijn lezers weten, dat bij het uitbreken van den oorlog de Independant Labour Party, de grootste socialistische organisatie hier te lande, bij monde van haar woordvoerders in het Huis der Gemeenten, dadelijk verklaard heeft, dat zij alle verantwoordelijkheid voor deze katastrofe van zich afwierp, daar zij de buitenlandsche politiek van Sir Edward Grey, zijn samengaan met Frankrijk en Rusland, de zoogenaamde theorie van het Europeesche evenwicht met de opdrijving van de oorlogslasten daaruit voortkomend, de gedragslijn in verband daarmee door het Engelsch gouvernement in de Perzische en Marokkaansche kwesties gevolgd, steeds als zekere kapitalistische belangen dienend, maar vijandig aan het welzijn van het Engelsche volk in zijn geheel, beschouwd en bestreden had.

De groote meerderheid van de Social Democratic Federation en een aantal leden van kleinere socialistische groepen bleven eveneens, toen de oorlogsroes onder den indruk van de invasie van België het Engelsche volk nagenoeg in zijn geheel aangreep en meesleepte, het internationale vaandel getrouw.

Een belangrijker fraktie, althans wat de intellektueele krachten, waarover zij te beschikken heeft, aangaat, is die van de dissidente radikalen onder leiding van Ponsonby en Trevelyan. Het is tot deze kringen van, het socialisme niet ongenegen, progressieven en vrijzinnigen, voor een deel ook behoorend tot de Fabian Society, dat wij eenige van de meest scherpzinnige publicisten moeten rekenen, die thans in Engeland de pen voeren,

mannen als Hobson, auteur van de grondige studie ‘Imperialism’, als Norman Angell, wiens boek ‘The Great Illusion’ eenige jaren geleden eene het Europeesche denkleven zoozeer stimuleerende beweging maakte, als Morel, de volijverige secretaris van de Union of Democratic Control en schrijver van het uiterst belangrijke, maar door de groote pers in den ban gedane werk ‘Ten Years of Secret Diplomacy’, niet het minst als Brailsford, wiens - evenals dat van Morel vóór den oorlog - verschenen boek ‘The War of Steel and Gold’[1)] mij het meest verlichtend en verhelderend werk lijkt voor hem die zich met de diepere oorzaken van een strijd, als waaraan Europa thans zijn fortuinen en menschen offert, wil vertrouwd maken.

Hun verhouding tot de Engelsche regeering, wat betreft haar autocratische en geheime behandeling van buitenlandsche zaken, was dezelfde als die van de Independant Labour Party en de oorlog leidde tot een nauwer en meer vriendschappelijke verhouding tusschen deze groep en de socialistische organisatie.

De beschouwing van het behandeld onderwerp zou zeer onvolledig en eenzijdig zijn, als wij hier ook geen melding maakten van eenige niet politieke, maar godsdienstige vereenigingen of groepen, inzonderheid van de Kwakers. Het genootschap, de ‘Society of Friends’ zooals zij meer officieel heeten, dankt aan tradities en nieuw-testamentische opvattingen een onverzoenlijke houding tegenover allen oorlog. Het heeft hier een niet onaanzienlijk getal aanhangers, die wat werkzaamheid en intellekt aangaat meetellen in de algemeene huishouding. Meer opvallend misschien dan ten opzichte van de socialistisch-gezinde radikalen heeft ook hier de oorlog een sterke toenadering gebracht tusschen schijnbaar ver-uiteenliggende maatschappelijke sferen. Reeds vóór den oorlog bestond er een ‘Socialistic Quaker Society’ maar vooral sedert den fatalen 4den Augustus 1914 hebben zich vele leden van dit genootschap, daarin voorafgegaan door het oud-parlementslid, den grijzen en eerwaardigen Edward Grubb, bij de Independant Labour Party aangesloten. Het zeer interessante maandschrift ‘The Plougshare’ door de jongere krachten

1) ‘De Oorlog van Staal en Goud’, door Dr. van Ravesteyn in het Hollandsch vertaald.

van het genootschap uitgegeven, getuigt van een sterk geestelijk leven, vooral op ethisch en sociaal gebied. Het verlangen naar een menschwaardige, meer harmonische samenleving wordt er krachtig in naar voren gebracht.

Het is uit deze kringen van socialisten, progessieven en christelijken, dat de 'conscientious objector' voortkomt.

Bij de aanneming van de eerste 'Military Service Act', toen Engeland zijn systeem van vrijwillige dienstneming prijsgaf, ondanks de inderdaad buitengewone resultaten ermee bereikt, het prijsgaf op aandringen van de kapitalistisch-militairistische groepen, die reeds vóór den oorlog voor conscriptie geijverd hadden, werd, om het verzet tegen de wet van de christelijke en socialistische pacifisten te breken daarin een clausule opgenomen, die aan den wensch der anti-militairisten tegemoet kwam. Daarin werd bepaald dat in geval een tot dienstplicht aangewezen persoon gewetensbezwaren mocht hebben tegen de vervulling van zijn militaire diensten, hij een certificaat van vrijstelling zou kunnen erlangen hetzij absoluut, hetzij voorwaardelijk, dit laatste in den vorm eener vrijstelling van den dienst der wapenen ('combatant service') alleen, in welk geval hij met werkzaamheden van anderen aard zou kunnen belast worden of het met de behandeling van zijn zaak belaste lichaam zou moeten overtuigen dat hij werk verrichtte van nationaal belang.

Deze vrijstelling zou door hem te verkrijgen zijn van een der talrijke alom in het land ingestelde 'Military Service Tribunals', een soort speciale en tijdelijke gerechtshoven voor de behandeling der betrekkelijke verzoekschriften aangewezen.

Het gerechtshof was verplicht vrijstelling te geven als de betrokken persoon te hunner bevrediging aangetoond had dat hij gewetensbezwaren had.

Helaas, die bevrediging liet bij de heerschende oorlogsstemming bijna altijd alles te wenschen en de mensch met gewetensbezwaren pleitte voor doove ooren. Deze speciale gerechtshoven zijn bijna overal te kort geschoten in de meest elementaire eischen van menschkunde en humaniteit.

In Glasgow werd aan één uit veel honderden socialisten vrijstelling verleend. Elders was het niet veel beter.

Het pleidooi van den eischer nam gewoonlijk een religieuzen vorm aan, want van politieke overwegingen wilden de meeste gerechtshoven absoluut niet weten, die schenen naar het oordeel van den gemiddelden winkelier of predikant in deze lichamen tot rechtsspraak aangewezen, geheel buiten het menschelijk geweten om te gaan.

Een ongerijmdheid natuurlijk, want ons geweten is het produkt van *alle* menschelijke en maatschappelijke faktoren in het verleden en het heden. Het is een ding, anders bij alle menschen, anders, al vertoont het onder de menschen van zekere perioden en klassen, in zijn principiëele trekken meestal een groote overeenstemming, maar anders toch, nooit volkomen hetzelfde, in elken afzonderlijken mensch opgebouwd uit de ervaring van zijn voorvaderen en de ervaring van hemzelven. En die ervaring is zoowel van maatschappelijken als individuëelen, van ekonomischen als politieken, van ethischen als aesthetischen aard.

Dit geweten, dit leidend element van ons wezen, werkt niet in het luchtledig, het wordt beinvloed door zijn omgeving van elk oogenblik, zooals het op die omgeving terug werkt. Maar het neemt een vaster kern van wil en inzicht aan met elke nieuwe ervaring.

Het is aan dien kern, dien zich verhardenden kern, dat het zijn, zich boven de tijdsomstandigheden verheffende, boven het vluchtig en frivool bewegen van onze dagelijksche handelingen uitstijgende, zijn vaste, principieele houding in de groote momenten en crisissen van het leven dankt.

Bij de steeds toenemende gecompliceerdheid der geestelijke werkingen van dit leven moeten wij ons telkens afvragen wat onze plichten ons voorschrijven, wat onze plichten zijn, en het is dikwijls eerst na langdurige overweging dat ons geweten zijn beslissend oordeel velt. Het is het Hooggerechtshof dat in tijden als deze alle krachten van ons intellekt en onze ziel voor zich verschijnen doet en niet dan na lange aarzeling en moeitevollen zelfstrijd zijn houding vaststelt. Het moge in de dagelijksche levensgevallen, ten opzichte van ons eten en drinken en den omgang met onze medemenschen, min of meer onbewust, zonder aarzeling of oponthoud ons den te beganen weg voorschrijven, in perioden van crisis, in omstandigheden als waarvoor de

'conscientious objector' zich geplaatst ziet, gaan meestal veel zwaar-doorleefde dagen en slapelooze nachten aan het gevestigd oordeel vooraf.

De verhouding, het juiste evenwicht, te vinden tusschen wat wij verschuldigd zijn aan onszelven, aan ons gezin, aan ons land, aan de groote menschheid daarbuiten, dit is het probleem ons door het leven telkens weer gesteld. In *hoever* mogen of moeten wij onze idealen volgen, niet alleen in studeerkamer of monnikcel, niet alleen in uren van overpeinzing of samenkomst van gelijkgezinden, niet alleen in verzoekschrift of protest, maar in de praktijk des levens, in den omgang en de betrekkingen met huisgenooten of medeburgers, in onze meer aktieve handelingen en daden, in de diensten, die wij bewijzen aan partij of Kerk, staat of menschheid, in *hoever* moeten wij deze idealen geheel of gedeeltelijk, ten offer brengen aan de eischen, die de grooter of kleiner gemeenschap ons stelt, aan het sociaal verband in zijn velerlei vormen, dat verband zonder hetwelk wij als geestelijk wezen niet bestaan zouden of bestaan kunnen. Een vaste, voor alle gevallen passende lijn is hier niet te trekken. Het verder-weg liggend ideaal zal soms geofferd moeten worden aan het meer nabij-liggend, of omgekeerd. Het leven is een aaneenschakeling van compromissen. Onze ikheid, ons geweten, het samenstel onzer zedelijke gevoelens, zal ten slotte voor elk onzer afzonderlijk en voor elk geval afzonderlijk beslissen moeten.

Mag de Staat van ons eischen ons aan doodslag schuldig te maken? De gewetensbezwaarde zegt: neen, de Staat heeft zijn rechten, maar mijn persoonlijkheid de zijne. Daar ligt voor mij de grens, waarin de Staat zijn machtsoefening overschrijdt. Zijn last om te dooden verwerp ik. Er is een heilige der heiligen in elke ziel, dat voor de maatschappij niet openstaat en haar bevelsdwang verwerpt.

Zooals wij zeiden: de meeste gerechtshoven meenden dat er van een geweten slechts sprake kon zijn als men een godsdienstig dogma aanhing. Dit vereenvoudigde voor hen de zaak zeer, maar ten nadeele van de partij, die bij hen recht zocht, wiens gewetensbezwaren in vele, in de meeste gevallen, uit politieke overwegingen en politieke idealen hun oorsprong namen en wien op deze wijze bij de verdediging van hun opvattingen

de grond der werkelijkheid onder de voeten weggeslagen werd.

Voor den overtuigden Christen, die in den Bijbel de geopenbaarde Waarheid ziet, was de positie eenvoudiger - hij kon zich beroepen op het Woord van Jezus en den geest van diens prediking - maar de Socialist, die met de Kerk gebroken en in zijn socialisme een nieuw geloof gevonden heeft, kan den politiek-ekonomischen grondslag, waarvan hij in zijn oordeel over zedelijke of religieuze handelingen uitgaat, niet missen.

In elk geval, zijn tegenzin in het dooden van een evenmensch kwam, bij den meer ontwikkelde althans, toch wel voor een belangrijk deel daaruit voort, dat hij dezen oorlog niet als een verdedigingsoorlog, niet als een noodzakelijkheid ter redding van eigen rechten of vrijheden, niet als gevoerd om eenig ideaal doel, kon beschouwen, maar als voortkomend uit dien jarenlangen strijd om zeer materiëele voorrechten en voordeelen, om buit in nog niet tot ekonomische ontwikkeling gekomen of in dekadentie verkeerende landen, in China en Marokko, in Tripoli en Klein-Azië, in Egypte en elders, een buit, bestaande in lukratieve beleggingen voor den grooten kapitaalbezitter: concessies in mijnbouw of spoorwegaanleg of bankinstellingen, leeningen tegen hooge en somtijds woekerrente. Neen, niet eenig ideaal doel zag hij in dezen oorlog, maar een strijd, in zijn wortel voortkomend uit hebzucht en machtsverlangen, door de regeeringen der verschillende landen verkeerdelijk, en bewust of onbewust misleidend, voorgesteld als het welzijn der aan hun zorgen toevertrouwde volkeren rakend en gesteund door de diplomatie en militaire macht, waarover zij beschikken konden.

Kan men, vroeg hij zich af, onder omstandigheden als de tegenwoordige, waar de oorlog voortkomt uit het streven bij alle, thans in een bloedige worsteling elkander omvattende, natiën, zich van zekere exploitatie-voorrechten in grootendeels buiten-Europeesche landen meester te maken, nog het onderscheid tusschen een defensieven en offensieven oorlog blijven maken?

Het Engelsche volk geloofde en geloofde oprecht, dat het in den oorlog ging om België te redden. Het élan dier dagen is niet gering te schatten, noch te ontkennen. Maar heeft de strijd, niet reeds lang een ander en zijn meer waarachtig karakter

gekregen? Heeft hij ook van den kant der gealliëerden niet reeds lang den vorm van een veroveringsoorlog aangenomen? Japan heeft zijn buit reeds binnen: het Duitsche Kiaochau en verschillende concessies in China. Wat wil Rusland? Aan een vertegenwoordiger van de Manchester Guardian verklaarde de leider der Constitutioneele Demokraten, prof. Milyukoff, tijdens zijn bezoek in Engeland dezer dagen: 'Ons hoofddoel in dezen oorlog is het bezit van Constantinopel. Het moet geheel en onvoorwaardelijk in het bezit van Rusland komen. Nooit zullen wij onze toestemming geven tot internationalizeering'. Italië heeft den blik niet alleen op Triëst, maar ook op Dalmatië gericht, al is dit grootendeels bewoond door niet-Italiaansch sprekenden. Frankrijk houdt vast aan de terugwinning van Elzas-Lotharingen, en zelfs de socialisten onder de oorlogspartij willen van een plebisciet door de eigen bevolking niet weten. Australië en Zuid-Afrika vertoonen zich allesbehalve geneigd, de Duitsche Koloniën, met hun hulp veroverd, weer los te laten.

Overal verdringt de honger naar macht en bezit nu alle zedelijke of idealistische overwegingen, en legt aan hen die er van getuigen willen, het zwijgen op. En gaat het zoo niet met elken oorlog, in zijn donkere onweerstaanbare werking een dagelijks aangroeiend volume van haat en vooroordeel, wraakzucht en eigenwaan het leven gevend?

Dit ziet de socialist en op wijder horizonten het oog richtend, over dezen oorlog en alle oorlogen heen, gaat zijn vizie naar die verhoudingen der Toekomst, waarin de ekonomisch-politieke oorlog van heden een even dwaze en barbaarsche misvatting zal blijken als ons thans toeschijnen de geloofsoorlogen van de Middeleeuwen.

Deze en dergelijke overwegingen mogen gelden voor de meeste socialisten, maar omdat het Tribunaal hun niet veroorloofde zich op politieke gronden te rechtvaardigen moesten zij aan alle argumenten van meer verstandelijken aard het zwijgen opleggen en bepaalden en bepalen zij zich in hun pleidooien bijna uitsluitend tot verklaringen van meer algemeenen en zuiver moreelen aard.

Hun houding lijkt daardoor meer individualistisch en onovertuigend, te weinig erkennend den samenhang met en onze

plichten tegenover de gemeenschap, meer los van de werkelijkheid, meer zwevend en utopistisch dan zij in waarheid is. Zij maakt vooral dien indruk als men slechts de zeer beknopte en dikwijls verdraaide, bijna nooit zuivere of eerlijke, aanhalingen uit hun toespraken onder de oogen krijgt, die de groote pers ervan gelieft te verstrekken.

Het is zeker geen gemeenschapsgevoel, dat hun ontbreekt; dit leeft zelfs zeer sterk in hen, sterker waarschijnlijk dan in de meeste van hun oorlogszuchtig gestemde landgenooten, al beweegt het zich langs andere paden, al omvat het een ruimer kring dan dat van de meerderheid.

Het socialisme moge in dezen oorlog gefaald hebben, tot nog toe gefaald hebben, zoo redeneert deze dienstweigeraar, het moge het ontzettend bloedbad niet hebben kunnen voorkomen, dit is, omdat zijn aanhangers in individualiteit, in persoonlijkheid en karakter, in de groote deugden van moed en offervaardigheid, van geloof en enthousiasme, van initiatief en doortastendheid te kort geschoten zijn. En hij gelooft dat zijn daad door steeds meerderen gevolgd zal worden en indien al niet in sterke mate de werkelijkheid van het heden, die van de toekomst zeker op meer algemeen werkzame en voelbare en beheerschende wijze zal beinvloeden.

Hier zijn wij zeker boven louter verstandelijke overwegingen uit. En inderdaad, zooal de Rede den grondslag vormt, waarop de socialistische dienstweigeraar zijn houding bazeert, hoe zwak zou hij staan zonder de Liefde. Zonder de Liefde, die hem voor het gruwzaam bedrijf van den oorlog, voor het verminken en dooden - en op welk een wijze! - van zijn evenmensch een onoverkomelijken weerzin doet voelen, ik mag wel zeggen met een phyzieken weerzin vervult. Slechts in het dieper verbond van Rede en Liefde vindt hij de kracht, die hem zal doen volhouden tot het uiterste.

Dit gevoel, waarvan de dienstweigeraar voor het gerechtshof getuigde, het gevoel van éénheid met zijn medemensch in andere landen, het gevoel dat hem liever door de spitsroeden van minachting en af keer van zijn patriottische landgenooten deed gaan, dan zich te te buigen onder den opgezweepten volkswil, is het niet een verblijdend verschijnsel?

De rechtspraak der Tribunals, zooals zij opgevat werd onder den alles overheerschenden invloed van de oorlogsstemming, bracht weinig anders dan schijn van recht voort. ‘Een klucht’ werd ze van een kant, waar de dienstweigeraar geen deelneming vond, genoemd. Een blad als de Daily Chronicle, dat zeker niet van anti-nationalisme zal verdacht worden, zeide, de werkzaamheden dezer gerechtshoven bedoelend: ‘Niemand kan kennis nemen van de geweldige opsomming van onrechtvaardigheden, die de heer Snowden Woensdag aan het Lagerhuis vóórhield (en waarvan geen enkele weerlegd werd) zonder ervan doordrongen te worden dat wij hier voor een zeer ernstig schandaal staan, een schandaal dat zij, die er voor verantwoordelijk zijn, in gewone tijden geen uur zouden overleven’.

De taak aan deze gerechtshoven opgedragen, was dan ook een onmogelijke. Wie zal de kracht en diepte van een overtuiging kunnen beoordeelen, door hen eenige vragen te stellen? Waar de goede wil voorzit - misschien. Maar waar deze bijna algemeen ontbrak en het vooroordeel overheerschte, vertoonden deze vragen zich meestal als strikvragen: onmenschkundig, partijdig kleingeestig, kinderachtig.

‘Wat zou je doen als een Duitscher je moeder met een bajonet te lijf ging?’ enz. enz.

Zeker hebben wij onze plichten tegenover de enger gemeenschap, de natie, en moeilijk is het in een geval als waarvoor wij heden staan de keuze te doen, die een kloof van verwijdering en wanbegrip schept tusschen ons en onze landgenooten. Maar er is een grens. Mag het vaderland alles van ons verlangen? Op zijn onverbloemde, diep-insnijdende wijze maakte Bernard Shaw, onbevreesd kampioen als hij altijd is van verdrukte minderheden, dezer dagen in een verdediging van den ‘conscientious objector’ de volgende vergelijking:

‘De oorlog maakt een gewelddadig einde aan millioenen menschelijke wezens op hetzelfde oogenblik dat men de noodzakelijkheid van een hoog bevolkingscijfer als ruggegraat van alle militaire kracht betoogt. Echter zijn er in dit land een groot aantal vrouwen in staat kinderen voort te brengen en van gezonde constitutie, die in godsdienstige instellingen in onverzettelijk celibaat leven. Er is geen enkel argument aangevoerd

om den gewetensbezwaarde te dwingen in het leger te dienen dat ook niet kan gelden voor een verordening die elke non met straf bedreigt, die ons niet binnen het jaar met een baby verheugt. En is er geen rechtvaardiging mogelijk om in het geval van een conscientious objector tegen hem op te treden niet met een vooruit bepaalde straf, maar met daadwerkelijken phyzieken dwang om hem tot de voorgeschreven, door hem verafschuwde, handeling te brengen, die niet een dergelijken dwang zou rechtvaardigen tegenover een onwillige non. Inderdaad, de rechtmatigheid om de non te dwingen is veel sterker; want geen drogredenen kunnen het dooden van een vreemdeling tot grooter publiek nut verheffen dan het in 't leven roepen van een Engelschman. En toch - en toch - voelt men zich zoo heel zeker dat men daarin den goeden weg zou gaan?'

Heeft Shaw in den grond, de zaak uit meer dan nuttigheids-, haar uit zedelijk oogpunt beschouwd, ongelijk?

Als men het als misdadig voelt deel te nemen aan het moordbedrijf, als men het als een bezoedeling van de eigen ziel voelt het bajonetstaal in het lichaam van een medeschepsel te steken, die misschien een mensch van edeler wezen is dan wijzelve, als men gruwt van die systematische, geörganiseerde hel, die het slagveld van deze dagen is, als men de aktieve deelneming daaraan als een verlaging, een demoralisatie van het beste, dat men in zich draagt, beschouwt - van zijn hoop, zijn verwachtingen, zijn liefde, zijn idealen - hoe kan men dan anders handelen dan de dienstweigeraar?

Houden niet alle berekeningen hier op? Is de logika - de zeer feilbare logika van staatslieden en legeraanvoerders - de eenige macht waaraan onze ziel te gehoorzamen heeft? Zijn er geen dieper en sterker drijfkrachten die ons handelen bepalen en bepalen moeten? Is het patriottisme dat ten oorlog drijft van edeler gehalte dan dat hetwelk den vrede zoekt?

Vele, vele jaren, zal het duren voor het grenzeloos misverstand, dat de volkeren elkander thans verscheuren doet, voor de door zichzelven of anderen misleide deelnemers zijn volledige verklaring of opheldering gevonden heeft, uitgedolven als het moet worden uit de lawine van vooroordeel, naijver, wraakzucht, bedrog, die het aan het oog der menschen onttrekt. Is

het inmiddels niet beter, is het voor hen, die het gebeurde en gebeurende reeds thans als een grenzeloos misverstand, een onnoembaar tragische dwaasheid, een monsterachtige triomf van wanbeschaving en wanorde zien, is het voor hen niet beter, is het niet de eenig mogelijke weg, door hem te volgen - meer prijzenswaardig, naarmate hij moeilijker begaanbaar is - zich tegen de zielverblindende en zielverdervende passiën van den Haat en den Strijd te keeren en althans voor hun deel te trachten van onze beschaving te redden wat er van te redden valt? Is dit niet beter in alle landen? Waarom dan niet in Engeland?

'Zij zijn het zout der aarde' zeide het socialistisch parlementslid Philip Snowden van deze opstandigen, die in lijdzaamheid hun kracht vinden, en waarlijk, ik geloof dat hij gelijk heeft. Bekend en bevriend als ik met velen hunner ben weet ik welk een fijne en nobele geesten zich onder hen bevinden. Ik heb in mijn toch niet zoo korte leven weinig menschen ontmoet van zoo humanen, begrijpenden, edelmoedigen zin, daarbij van zoo groot zelfvertrouwen en zelfverzekerdheid, zoo helder en kalm, zoo bescheiden-sterk en rustig-wilskrachtig tegenover de grootste moeilijkheden, menschen, waarin zich het beste van den socialistischen aan het beste van den christelijken geest schijnt te paren. Zulke menschen als Clifford, Allen en Fenner Brockway, om er een paar te noemen, wier werk en persoonlijkheid mij het meest getroffen hebben, maken het leven mooi, zelfs in een tijd als dezen, mooi en harmonisch, zelfs in een tijd van zoo groote verwarring, zoo vol donkere hartstochten en valsche geluiden. Hoeveel armer zou het Engeland van deze dagen zijn zonder deze meest onzelfzuchtige, meest offervaardige helft, deze elite van het socialistisch leger.

Het militairisme, de geest dien het belichaamt, is overal hetzelfde, het kent slechts de gehoorzaamheid en het geweld, het is vijandig aan den onafhankelijken, zelfstandigen geest.

Vele dienstweigeraars hebben onder de ruwe en soms barbaarsche behandeling, die zij in de militaire barakken te doorstaan hadden, van een zedelijken moed, een vastheid van zelfgewonnen overtuiging blijk gegeven, als de soldaat, het menschelijk bestanddeel der oorlogsmachine, niet noodig heeft.

Vele gevallen zijn reeds bekend geworden, die in niets onderdoen voor het beruchte Duitsche régime met zijn zielloos en meedoogenloos mechanisme. Wij weten dat zij ook den dood niet vreezen zullen waar die voor het doel dat hen bezielt: vrede en overleg tusschen de volkeren, zijn nut kan hebben.

Het zijn de fijne, edelmoedige geesten, wier ideaal uitgaat boven het nationale, al zouden zij de laatsten zijn de groote kracht en de betrekkelijke waarde daarvan te ontkennen. En, wie weet - waar de gevolgen van ons handelen zoo onberekenbaar zijn als onder de huidige omstandigheden het geval is - misschien zullen deze rebellen eens, ook door hun tegenstanders en verguizers van heden, als de *beste* vaderlanders gehuldigd worden.

Het zijn de pioniers, die heenwijzen naar een nieuwe maatschappij, waarin wij onze kinderen zullen opvoeden voor den vrede, in plaats van, zooals thans, voor den oorlog, een nieuwe maatschappij, waarin de samenwerking tusschen mensch en mensch, en natie en natie, den hedendaagschen strijd en chaos zal vervangen hebben, een nieuwe maatschappij, meer Europeesch dan nationaal, meer algemeen-menschelijk, dan bizondervaderlandsch, die ons gemeenschapsleven op een hooger plan stellend, het zal doen ontbloeien in een schoonheid, als waarnaar wij slechts een hunkerend verlangen, als waarvan wij slechts een vaag vermoeden hebben.

Het beginsel, dat hen drijft?

Naarmate het menschelijk geestesleven meer ontwikkelde, meer saamgestelde vormen aanneemt, wordt het moeilijker van een enkel beginsel te spreken.

In den ontwikkelingsgang der menschheid is de Rede haar van onschatbaar nut geweest, en geen stap naar een breeder levensopvatttng, naar een meer volkomen maatschappijvorm is door haar genomen zonder de vergelijkende en rangschikkende, de saamstellende en opbouwende kracht van het denken.

Maar er is een ander beginsel uit een ouder verleden dan dat van de Rede stammend, zonder hetwelk de Rede toch slechts een kil en machteloos en waardeloos instrument zou zijn, een ander beginsel dat in den vorm van geloof, vertrouwen, geestdrift en offervaardigheid de menschheid sterkt en

schraagt, een ander beginsel, dat eens zoo schoon belichaamd werd in de, zij het historische, zij het mythische figuur van Jezus van Nazareth.

Zoo de drang naar een edeler samenleving, die zich in den dienstweigeraar uitspreekt, voor een belangrijk deel zijn bestaan dankt aan de coördineerende macht van de Rede, zeker zou de moed en standvastigheid voor zijn handelen hem ontbreken, indien hij geen steun vond in het éénheidsgevoel, het gemeenschapsgevoel, de Liefde, die dat door de Rede telkens verwijd en vernieuwd verband bezielt en bevleugelt.

Rede en Liefde wekken die verbeeldende en scheppende kracht in hem, die hem, den starren blik gericht op het Ideaal in de verte, doet voorwaartsschrijden zonder ommezien, een slachtoffer, maar een bewonderenswaardig slachtoffer, van zijn ethisch schoonheidsverlangen.

De oden van Horatius
Vertaald door
Jaap van Gelderen

XXXI[1)]
Tempelwijding

Wat smeekt de zanger, dat Apol gehengt,
in 't Huis, dat heden
Hem werd gewijd?
En wijl zijn offerschaal de jaarwijn plengt,
wat vraagt de bede,
die 't begeleidt?

Van 't rijk Sardinië de oogsten niét
van welig koren;
de kudden niét
die glanze' in 't Calabreese zon-gebied;
van d' Indus 't ivoor en
zijn goudschat niét;

De tuinen niét, waaraan de Liris, traag,
zijn vloed laat kruiven;
De geile tronk
Caleenser wingerd te besproeien, vraag
't aan wie de druiven
Fortuna schonk!

1) Vervolg van Dl. II blz. 143.

De rijke koopman mag uit gouden kan,
ten boôm genietend,
zich vrij de wijn,
die hij voor Syries goed in ruil gewan
in 't keelgat gieten:
hij moet wel zijn

der Goden liev'ling, dat hij schaloos 't lijf
kan wage' op 't valuw
Atlanties nat
drie-, viermaal 's jaars! Genoeg is mij d' olijf,
en malse maluw,
en suikerblad.

Naar lijf en leden, o Apollo, geef
dat recht ik geniete
mijn eigen deel,
en recht van geest! - en zo 'k ter grijsheid leef,
't zij smaad'lik niet, en
niet schor van keel!

XXXII
Aanroeping

Men roept om ons, - zo kom,
mijn Griekse luit!
Zo 'k ooit geluid
onttokkelde' aan uw bron
om speels verdrijf,
waarvan 't geklater
in lommerschaaûw begon, -
- maar 't lied beklijft
voor nu en later -

mijn Griekse luit, zo zing
Latijnse zang,
Gij die voor lang
Uw zang'rige' eersteling
ontvangen hebt
van Lesbos' strijder -
Want wel heeft vaak zijn kling
zich lust geschept
in grimmig strijden; -

maar poosde Krijg, - aan 't strand
   lei tij-vermoeid
   de kiel geboeid -
van 't Lied zong hij en van 't
   Verliefde Hart
      en Wijn en jokken
en 't Knaapke' aan Venus' hand
   en Lycus, zwart
      van oge' en lokken.

O Phoebus' tooi! o Schaal
   van klanken vol,
   Gij die de tol
van 's Hemels feest'lik maal
   geopend vindt,
      o zoete Spijze
den moeden! Welkom daal
   waar roept Uw kind
      te rechter wijze!

XXXIII
Het oude spel van minne

Albus, mijn waarde, verzet je leed
en schenk niet al te veel aandacht
   aan Glycera's hardvochtigheid,
      en vraag niet langer
      in jammerzangen
wáárom zij smaad'lik haar trouw versmeet?
nu jonger minne haar aanlacht.

Zie, hoe Lycoris voor Cyrus gloeit
het eng-omkrinkelde hoofdje, -
   maar Cyrus wil slechts Pholoë,
      de ongenaakb're!
      Eer die voor 't laakb're
minnespel immer de band ontboeit
van echt en trouwe, - 'k beloof je,

eer is het geitje' aan den wolf gepaard!
Maar zó wil 't Venus. Die laat het
maar al te gaarn gebeuren, dat
wordt saamgebonden
wat nimmer konde
samen in 't span gaan naar lijf noch aard:
het spel is wreed, maar zo gaat het!

Mij ging 't niet beter toen aventuur
van 't best gehalte mij zocht, en
'k der vrijgelaat'ne, Myrtale,
fluwelen krallen
mij liet gevallen,
grillig en vals als het ongeduur
der zee die wielt in de bochten.

XXXIV
Belijdenis

Hier sta 'k, die offers en ere
de Goden misgunde
in waanwijzer leren
dwalende kunde
en moet voor rugwaartse winden
de zeilen herspannen, de weg te hervinden.

De God van Hemel en Luister
joeg flakk'rende vluchten
wel vaak door het duister
neev'liger luchten -
tans ment door 't blauw van de dagen
Hij dond'rend zijn rossen en wiekende wagen!

Daar wanken d' Aarde, d' onstuwb're,
de vloeden, de vlotte,
en Taenarus' gruwb're
grimmige grotten,
de Styx, tot Atlas' gewelven!
O, groot is de Godheid, vermogend te delven

het laagst ten opperst, de luister
te dove' en den blikken
te oop'nen het duister!
Spel is 't der Schikking
met wiekgeruis diademen,
hier gunstig gegeven, ginds rovend te nemen.

XXXV
Hymne aan Fortuna

Gij Godd'like, die in Antium's tuinen
ten troon gezeten,
genadig vermoogt
ter opperste hoogt
wie het laagst lag versmeten
te stuwen uit puinen, -

Die treurstoeten maakt van 't pronkende pralen
van zegetochten -
Gij zijt het, en Uw
genade die schuw
en in zorgenangst zochten
tot zich te doen dalen

de beden des landmans; U kroont de bede
van wie ontginnen
op wankele kiel
het wilde gewiel
van de waat'ren Vorstinne
van zeeën en reden.

In Uw vreze leven wilde' en nomaden
en steden en volken
en 't trotse geslacht
dat Latium's kracht
doet voele' aan de volken
en zij uit wier zaden

de koningsgeslachten wassen, en zij die
het purper wonnen:
want kan niet Uw voet

in euvele moed
de geveste kolommen
doen storten? Kunt Gij niet

te wapen doen vliegen 't volk; wie nog temen
te wapen roepen? -
te wapen! het dringt,
te wapen! het dwingt
wie nog talmt, in zijn groepen,
en breekt diademen!

Maar immer schrijdt vóór U, nimmer vermoeibaar,
met bronzen handen
de Schikking en houdt
de bint en de bout
en der hechtankers tanden, -
en 't bindlood is vloeibaar.

U huldigt de Hoop, bij U wijlt de Trouwe:
in blanke pij gaat
die zeldzame gast
U na en zij past
op te gaan slechts waar Gij gaat:
verlaat Gij in rouwe

de Huizen der Heersers, wendend Uw gunste,
zo wendt Zij mede; -
maar 't straatvolk zoekt baat:
de hoerentroep laat
van zijn trouw en zijn eden,
met listen en kunsten

zich werend zijn deel der wangunst te dragen -
wat vrienden! - vrienden!
het wijnvat liep droog,
de droesem vervloog -
zó verdwijnen de vrienden
in dorstende dagen.

O, waak over Caesar's tocht naar de randen
der verste streken
der Britten; bescherm
de jeugdige zwerm
die ten schrik kwam gestreken
aan Morgenland's stranden.

Wee! schande en schaamte heeft ons getekend!
Wat broedermoorden!
Wat gruw'len volbracht!
Dit harde geslacht! -
welk vergrijp dat bekoorde
werd laakbaar gerekend?

Wat zonde die wij niet hebben bedreven?
Wát bleef voor deze
geslachten bewaard?
welk altaar gespaard?
Welke hand deed de vreze
der goden nog beven?

O Gij! o, smeed Gij opnieuw onze zwaarden!
Herbouw de smidse!
en geef ons dat dáár
de Oosterbarbaar
wat hiér stomp werd zie flitsen!
Verhamer de schaarden!

XXXVI
Welkom

Aan Plotius Numida

Zij zang nu en wierook der goden prijs
en zij hun het bloed
van het stierkalf gekweten;
de goden die veilig op verre reis
hem hebben behoed
en van Westerse breedten
ons Numida brachten zij loon en prijs.

Van 't uiterste Westen in welstand weer!
   Hoe drukt aan zijn hart
      hij zijn lieve genoten!
Maar inniger geen dan die eend're leer
   van eendere gard
      in zijn jeugd heeft genoten,
zijn Lamia, deelnoot in spel en eer.

Een streep aan de balk voor zo blij een dag!
   en bodemloos zij
      de gereedstaande wijnkan
en rustloos de voet als op d' omgangsdag
   de priesterenrei
      slechts der Saliërs zijn kan!
Geen rust en geen mate op zulk een dag!

Dat Damalis, drinkster bij Gods genâ,
   geen zege behaal'
      met de éénteugse beker
en Bassus naar Thraciese wijs versla!
   Vlecht rozen voor 't maal
      en naast leeljen ontbreke' er
geen veil, dat naast teerheid geen kracht missta.

XXXVII
Zegelied

   Nu wordt er gedronken,
      nu wordt er gedanst
met luchtige voet op klinkende grond!
sa! makkers zet al, wat weeld'rigst gij vondt
   aan spijzen te pronken
      op 't godenmaal tans!

   Vóór heden waar 't zonde
      en schande geweest
der vaderen kelderschatten frivool
te oop'nen om feestwijn, wijl 't Kapitool
   verwrikte' in zijn gronden
      en 't Rijk scheen verweesd;

waar razend een vrouw en
haar schandknapenbent,
een vorst'like vrouwe door voorspoed verblind,
door teugelloos macht-begeren ontzind,
deed trillen 't gebouw en
zijn hecht fundament.

Maar waarlijk, het springtij
werd eb toen slechts één
galjoen van haar vloot de branders ontkwam:
die giftige wijn voor angstprikkel nam,
van vreze verging zij
toen Caesar verscheen.

Zo stort zich omlage
de sperwer op 't land
te midden van 't week-roekoeënde koor; -
zo volgt in 't Thessalies sneeuwveld het spoor
snelvoetig de jager,
en 't haas wordt vermand. -

Ja, zó was het, want in
haar vliedende baan
waar ver van 't Italies land zij ontvlood
besprong haar vlucht Caesar's spoedende vloot
om d' onheilsgezante
in ketens te slaan.

Maar zij was geen vrouwe
die lijd'lik berust
in 't smadelik eind. Zij vreest niet het zwaard,
zoekt waardiger dood slechts, niet, op de vaart
der roeiers betrouwend,
een heim'like kust.

In puin haar paleizen! -
met effen gelaat
aanziet zij 't en wijdt in wikkend gedacht
zich willens ten Dood, - vindt dubbele kracht
ter uiterste reize
in grimmig beraad.

Zó vat zij de slangen
en 't zwarte venijn
doordrenkt haar het lijf, - zij gunt niet de schepen
om Haar, een onttroonde, huiswaarts te slepen, -
bij 't zegepraal-prangen
vernederd te zijn.

XXXVIII
De stille drinker.

Neen vriend, vooral
geen omslag, geen satrapenpraal -
ik wil en zal
geen kransen die met lindeschaal
ge vlecht en knoopt -
wat zoekt en loopt
ge, waar een late roos
nog heim'lik bloost?

't Eenvoudig groen
der mirt'! en laat die ijver, vriend,
om meer te doen; -
de mirte' is wijl gij schenkt en dient
u siers genoeg,
en mij ook voegt
ze wijl 'k mij 't keelgat streel
in 't dicht priëel.

Einde van de Eerste Bundel.

De nieuwe beweging in de schilderkunst
Door
Theo van Doesburg

(Vervolg van blz. 66)

VIII

De zelfstandigheid der schilderkunst, vrij van practische tendenzen (portret, geschiedkundige, godsdienstige en allegorische voorstellingen enz.) komt door het Kubisme uit het begin der XXe eeuw dwingend en gedécideerd naar voren. Vandaar dat deze uiting, in de historie, de *uitdrukking van den bewusten Wil* zal vertegenwoordigen.

Wij onderscheiden in het Kubisme twee ontwikkelingsstadia, die uit elkaâr voortkomen: het physische (Dérain, Picasso, Braque, Le Fauconnier, Amadeo de Souza Cardoso e.a.) en het psychische Kubisme (ook Picasso, Severini, Kandinsky, Vilmos Huszar, Piet Mondriaan, Erich Wichman, Louis Saalhorn, van Kuik, Bendien e.a.). Het psychische Kubisme is de uitbloei van het physische. In het physische Kubisme is de objectieve realiteitsindruk min of meer behouden, doch in het psychische is alleen de psychische indruk van de uiterlijke realiteit door de samenstelling van lijn- en kleurvormen gegeven.

Stijl is: de Waarheid in rust aanschouwen. De onrust van dezen tijd is het kenmerk eener periode, die aan een nieuwen stijl voorafgaat. Daar de stijl der toekomst voornamelijk door het psychische kubisme zal worden bepaald, moeten wij, - het

zij eerlijkheidshalve erkend, - ons nieuw kunstbewustzijn uit deze, hoewel soms zeer verschillend in vorm aanwezige kunstuiting, ontwikkelen.

Deze ontwikkeling kan slechts plaats hebben door het verplaatsen der artistieke bewustzijnsgrens van het physisch-natura-listische naar het psychisch-beeldende. Bij elke nieuwe agens in de schilderkunst wordt het tegelijkertijd noodzakelijk, dat wij onze bewustzijnsgrens verplaatsen.

Toen de Gothische kunstuiting in verwildering ten onder ging, was het de hooghartige, wetenschappelijke Renaissance, die de kunstuiting herstelde.

Het over-bewustzijn leidt tot verstomping. Dan komt de schoonheidsdegeneratie; de décadence.

De herstelling vangt aan bij het vinden eener nieuwe agens. Omdat de kern der kunst van de religieuze mystiek (Middeleeuwen) verplaatst werd naar de wetenschap (Renaissance) werd het voor het verstaan dezer nieuwe kunstuiting noodzakelijk, dat de menschheid hare aesthetische bewustzijnsgrens verstelde.

Voor dit verstellen der bewustzijnsgrens is in onzen tijd een zeer groote vitaliteit van den geest noodig. Waarom? Omdat de ontwikkeling der schilderkunst zich, in de XXe eeuw, kenmerkt door eene toenemende snelheid van tempo. De menschheid, die in elk tijdvak, - de geschiedenis bewijst het ons, - *achter* de Kunst aankomt, inplaats van *naast* haar, bezit te weinig geestelijke vitaliteit en is te behoudzuchtig in betrekking tot de traditioneele opvatting van de schilderij, om haar kunstbewustzijnstempo evenredig te maken aan het kunstontwikkelingstempo.

De Kritiek, die er op uit moest zijn het bevattings-tekort bij het publiek aan te vullen, staat, zoo niet dikwijls veel lager, met het publiek op één lijn en beweegt zich wanhopig binnen de perken van een oud en betrekkelijk waardeloos geworden, kunstbewustzijn. In den tusschentijd dat de Kritiek haar tekort aan kunstbewustzijn tracht aan te vullen bij de kunstenaars, - o parodie! Was de Kritiek niet bestemd den kunstenaar op te voeden of te leiden inplaats van andersom? - zou zij, eerlijk-

heidshalve op moeten houden, kunstwerken te bespreken, waarvan de aesthetische waarde *buiten* haar bewustzijnsgrens ligt.

IX

De verschillende kunstuitingen: Kubisme, Futurisme, Expressionisme enz., zijn slechts verschillende vormen van één nieuw beeldend bewustzijn. Zij behooren alle als één geheel tot de Kunst van onzen tijd en hebben alle hun aandeel aan den stijl die voor ons ligt en waarin wij onmerkbaar overgaan, den monumentaal-beeldenden stijl, die slechts hierin van den middeleeuwschen zal verschillen, dat het bewustzijn van het wezen van het Universum of God den Vader, een anderen vorm voortbrengt, - zoo gij wilt een ‘abstracten’ of ‘rein-geestelijken’, - om de menschheid door schoonheid te ontroeren en te verbinden.

Het is opmerkelijk hoe, van af de neo-klassieke, documenteele schilderkunst (1800) tot aan het Expressionisme, - wij kunnen met een gerust geweten aannemen, dat onder deze benaming al de verschillende uitingen der schilderkunst van onzen tijd in de historie begrepen zullen worden, - het ontwikkelingstempo steeds in snelheid is toegenomen. Het is of met de bewustwording der nieuwe tendenzen in de schilderkunst de artistieke energie van verschillende volkeren in het begin der XXe eeuw werd samengeperst om zich dan *schijnbaar* onvoorbereid, opeens gedécideerd in verschillende vormen, onder verschillende benamingen, te uiten.

De oorzaak van dit verschijnsel raakt de innerlijke deelen van de Samenleving en haren metaphysischen grondslag. Die oorzakelijke elementen na te speuren ligt buiten de bedoeling dezer beschouwing. Met betrekking tot het nieuwe accent in de Schilderkunst is het voldoende wanneer wij de tendenzen kennen, die in de verschillende, besliste uitingen domineerden en welke van die tendenzen de zelfstandigheid der schilderkunst bevorderd hebben.

X

De verovering van elke nieuwe waarde in de schilderkunst ging en gaat altijd gepaard met een zekere agitatie van den geest. Het is deze agitatie, die bij de *futuristen*, - voortgekomen uit de kubistische reactie en beïnvloed door het impres-sionistisch-luminisme en symbolisme, - in fel opgedreven enthousiasme oversloeg. Zonder deze uiting, die door Gino Severini een kunstuiting van groot artistiek en cultuur-histo-risch belang is geworden, zou de kunstgeschiedenis van onzen tijd onvolledig zijn.

Het Futurisme is de plastisch-geformuleerde, dringende eisch de grondstellingen der traditioneele kunst in het algemeen te herzien.

Feitelijk was dit een herhaling van den zwakken eisch der symbolisten uit het laatste kwartaal der XIXe eeuw. Het waren in Engeland de Pre-Raphaëlieten, - beïnvloed door het nieuwe artistiekbewustzijn van Ruskin en Morris, - met als voornaamste: Burne-Jones, - het waren in Frankrijk de groep van Sâr Peladan en Odilon Redon; het waren in Italië Segantini en Gaëtano Previati; in Holland Thorn Prikker en Jan Toorop[1)], die, door het Begrip te gaan stellen boven de Natuur het symbolisme vertegenwoordigden en hiermede de moderne kunst van heden voorbereidden.

Dit symbolisme komt voort uit de Romantiek (oorzaak) en voltrekt zich in het Expressionisme (gevolg).

Deze laatste uitingswijze, die naar den vorm scherp onderscheiden moet worden van het kubisme, verhoudt zich tot deze uitingswijze als het lyrische tot het 'verstandelijke'. De litéraire en décoratieve tendenzen der symbolisten zijn in het expressionisme overwonnen. De deformatie der natuurlijke realiteit van kubisme, futurisme en expressionisme is door de symbolisten voorbereid.

1) 'De Drie Bruiden' b.v. is een werk, dat in zijn symbolische tendenz het Expresionisme raakt.

Zij kwamen tot het besef, - de Fransche Poëzie der z.g.n. ‘decadenten’ was hun hierin voorgegaan, - dat het innerlijk visioen of de ontroering, zich aan de natuurlijke vormen te buiten gaat. Het kan niet anders of, waar de geest het universeele streeft uit te drukken, moet de *overdrijving* ontstaan, omdat het scheppende bewustzijn op 'n hooger plan dan het naturalistische, de natuur niet dient maar *gebruikt*. In dit geval, - dus alleen op een hooger plan - worden de natuurlijke dingen in geestelijke symbolen omgezet.

Op deze wijze ontstonden alle stijl-vormen der Bouwkunst. Ook hier werden de natuurvormen kunstvormen, op 't oogenblik dat zij door overdrijving of deformatie symbolisch werden en zoo doende het visueel-naturalistisch verband verloren ging.

Een kunstvorm ontstaat eerst dan, wanneer hij zijn oorsprong, de natuur, niet meer verraadt.

Een kunstvorm is slechts dan zuiver aesthetisch te noemen wanneer ‘de practische zin’ daaruit verdreven is. Hoe meer deze practische zin het tijdelijke vasthoudt (portret, voorstellingen uit de geschiedenis enz,, ook landschap) des te lager staat het werk als aesthetisch gewrocht; hoe meer het tijdelijke losgelaten en vervangen wordt door het ontijdelijke, hoe hooger het werk staat als aesthetisch product.

In de schilderkunst nu geschiedde dit door het zinnelijk beeld van de natuur te vervangen door het geestelijk beeld; door de symbolisten en in edeler vorm door de expressionisten.

XI

In het expressionisme vinden wij weder *physische* en *psychische* elementen. Wij zouden daarom, gemakshalve, van een physisch en 'n abstract expressionisme kunnen spreken. Het physische expressionisme is van alle tijden en treedt, meer of minder overwegend, bij alle volkeren op den voorgrond. Het abstracte expressionisme is van dezen tijd. Het eerste wordt aangetroffen zoowel in de Oostersche beeldsnij- en schilderkunst, in de middeleeuwsche plastiek, in de werken van Botticelli, Michel-Angelo, Peter Breughel (bij wien het zeer positief optreedt) en

Rembrandt, als in de werken van Goya, Honoré Daumier, van Gogh, Gauguin, Matisse, Cézanne, Picasso, Munch, Franz Marc (gedécideerd en subliem), Duursma, van der Leck e.a. In de litératuur: in de bijbelverhalen, - b.v. in het verhaal van Simson, - in de sprookjes enz. Er is geen kunstuiting der oude of nieuwere tijden waarin het expressionisme, hetzij zwak of sterk uitgesproken, niet aan den dag komt.

Wanneer door verschuiving der normale proporties de vormen aan de natuur-illusie ontrukt worden, wanneer de kleuren hun naturalistischen schijn verliezen, ontstaat expressionisme. Het natuurlijk aspect gaat geheel (abstract expressionisme) of gedeeltelijk (physisch expressionisme) verloren en hiervoor komt in de plaats: het geestelijk aspect; het eenige *ware* in de Kunst.

Door de beeldende expressie worden de natuurwaarden geheel of gedeeltelijk in zinnebeeldige waarden omgezet.

De inhoud of het geestelijk aspect der expressionistische kunstwerken wordt door den zinnebeeldigen samenhang der gedeformeerde natuurvormen bepaald.

Gustave Flaubert zegt: dat men de grooten in de kunst kent aan hunne overdrijving. Een ander, ik meen Rodin, zegt: dat kunst *begint* bij de overdrijving. Wie de werken der middeleeuwsche of der Boeddhistische kunst kent zal begrijpen wat dit zeggen wil want inderdaad wordt de ontroering door overdrijving of deformatie uitgedrukt.

Dit is Expressionisme.

Een blauw paard in een expressionistische schilderij van Franz Marc bepaalt de ontroering die verkregen wordt door het *zinnebeeld van blauw* te verbinden met het *zinnebeeld van paard*.

Het kinderachtig-onnoozele praatje dat blauwe paarden in de natuur niet voorkomen bewijst nog volstrekt niet, dat blauwe paarden en groene herten in de kunst niet op hun plaats zijn,

indien ze daar noodig zijn om een geestelijk aspect of sfeer te scheppen. De kunstenaar heeft de natuur ter zijner beschikking ontvangen, - d.i. hij kan haar *zien*, - en nu gebruikt hij hare vormen en kleuren zooals hem dat goeddunkt, om iets naar buiten mede te deelen uit het innerlijke rijk van den geest. De natuur is voor hem: de chaos. Zooals uit den chaos na chiliaden van jaren de mensch is ontstaan zoo is uit dezen vorm de geestelijke vorm van 'n ‘Mouvement héroique’ of een ‘blauw paard’ ontstaan. Zoo kan de kunstenaar de uiterlijke natuur-voorwerpen tot innerlijke, geest-voorwerpen maken.

Wij weten allen dat er geen blauwe paarden of groene herten in de natuur bestaan en wanneer wij in de kunst zulk een vorm ontmoeten, dan kunnen wij er zeker van zijn dat het hier, evenals in het sprookje, - dat wij in de literatuur geen bevreemdend verschijnsel vinden, - om iets geheel anders gaat dan om een natuur-indruk te maken. Door de associatie van naturalistisch-tegenstrijdige dingen ontstaat in ons bewustzijn een andere gewaarwording dan de naturalistische: een geestelijke n.l.

Door de expressionistische handeling der vergeestelijking, welke handeling haar oorzaak heeft in het geestelijk zien, ontstaat uit het natuurlijke object het abstracte.

Wanneer b.v. een blauw schaap geschilderd wordt, dan gaat het naturalistische object verloren in zijn associatie met blauw.

Bij het aanschouwen van zulk een kunstvorm wordt de bewustzijnsgrens van den toeschouwer verplaatst. Er ontstaat 'n ‘geestelijke sfeer’. In deze geestelijke sfeer wordt de universeele schoonheid aanschouwd. Hier zijn de natuurlijke dingen niet op hun plaats, daar zij den geest van den toeschouwer naar een lager, althans ander, gebied dan het aesthetische terugvoeren.

De bedoeling van een expressionistisch schilderij, vers of muziek-stuk is: den geest van den beschouwer, lezer of hoorder naar omhoog te stooten om zoodoende zijn schoonheids-bewust-zijn op een hooger plan te brengen.

Dit kan slechts plaats hebben wanneer met *medewerking der omgeving*, - d.i. in de eerste plaats de architectuur, in de tweede plaats de kunstnijverheid, - de naturalistische bewust-

zijnsgrens (het Tijdelijke) versteld wordt naar de over-naturalis-tische of geestelijke bewustzijnsgrens (het Ontijdelijke).

Dat is ook de kern van het wezen der Oostersche en Middel-eeuwsch-Westersche kunstopenbaring.

XII.

Wanneer een Koreaansche beeldsnijder een Kwanyin in contemplatieve houding beeldde, dan maakte hij de vrouwelijke vormen onder-geschikt aan het geestelijk aspect dat hij wilde veraanschouwelijken. Hij deformeerde de natuurlijke vormen net zoolang tot hij geestelijke vormen overhield en zijn figuur de beeltenis van den toestand van contemplatie werd.

Op deze wijze ontstaat uit innerlijke noodzaak, de expressie van de innerlijke wereld naar buiten door een gedeformeerden en gedeproportioneerden natuurvorm. Dat is expressionisme.

De harmonische samenhang der vergeestelijkte, d.i. van de natuur geabstraheerde vormen, bepaalt den inhoud. Hoe inniger de inhoud met den universeelen levensinhoud verbonden is, hoe meer de vormen en kleuren van het kunstwerk, de grenzen van het naturalistisch aspect zullen overschrijden. Dat is het moment waarop alle associatie met de natuurillusie ophoudt.

Wij zullen deze decompositie van de natuur als een zeer gewettigd verschijnsel in de Hindoesche kunst aanvaarden. Wij zullen geen oogenblik wantrouwend zijn bij het zien van een Kwanyin-figuur, waarvan het bovenlichaam buiten de normale proporties is uitgerekt en de armen veel te lang zijn. Met dit alles zullen wij er de geestelijke schoonheid van erkennen, doch wij zullen vluchten voor een ‘Danseuse’ van Archipenko. Wij lachen om 'n blauw paard van Franz Marc, maar wij knielen voor den groenen Watergod Waruna. Wij draaien het hoofd om voor den ‘Roeier’ van Archipenko, maar wij staan aandachtig in de stijl-stilte die uitgaat van den beschermgod Yidan Wij zeggen dat een roeier niet, dan bij droevige uitzondering, één been heeft, maar wij verwonderen ons niet over de honderd armen van Yidan.

Juist door het feit dat de moderne kunst geen religieuze tendenzen heeft is zij veel hooger; wij kunnen er dus niet mede uit dat zij om dat gemis minderwaardig zou zijn.

Wij vergeten dat boven de uitgerekte Kwanyin-figuur de positieve, abstracte vorm ligt; dat is de vorm, die geen enkele associatie duldt met de zinnelijke realiteit: de rein-beeldende. Wij vergeten dat de Westersche kunst thans dien vorm veroverd heeft en dat zij daarmee een accent heeft verkregen dat haar een plaats zal bezorgen boven de conventie van het Oosten.

De organische zelfstandigheid van een abstract-expressionistisch kunstwerk wordt verkregen door de verstandelijke of lyrische constructie van vorm en kleur. Het schoonheidsbewustzijn van den toeschouwer wordt naar zuiver aesthetisch terrein verplaatst: naar kleur- en lijnsensatie. Niet dan onder deze voorwaarde zijn de laatste, abstract-romantische, werken van den Rus Wassili Kandinsky, te verstaan.

(*Wordt voortgezet*).

Boekbeoordeelingen

Van Dale's Zakwoordenboek der Nederlandsche Taal. Tweede verbeterde druk. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, Leiden, A.W. Sijthoff's Uitg. Mij.

In ‘De Beweging’ van October en November 1915 gaf ik een aantal opmerkingen en aanmerkingen naar aanleiding van de verklaringen van rechtskundige vakwoorden in Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal. Thans zendt men mij een tweede druk van Van Dale's Zakwoordenboekje, drie maanden na den eersten verschenen.

Het boekje schijnt dus in eene bestaande behoefte te voorzien, gelijk men zulks noemt. Persoonlijk kan ik het nut van al die boekjes niet inzien. Als kweekeling, onderwijzer en leeraar heb ik ze zoo min mogelijk gebruikt. Dit boekje draagt een dubbel karakter en daardoor is het niet beter geworden. De samensteller had het kunnen maken tot een leermiddel bij het schrijven van zuiver Nederlandsch. Spelling en geslachtsaanduiding waren dan voldoende geweest. Bij denzelfden omvang zou het boekje dan veel volledіger hebben kunnen zijn. Maar hij heeft zijn boekje tot een verklarend woordenboekje willen maken. En dat gaat nu eenmaal niet. Als iemand een beteekenis van een woord niet kent, zal hij haar, behoudens eene hoogst enkele uitzondering, uit dit boekje niet kunnen leeren. En daar is het dan toch ook niet voor. Blijkens het Voorbericht is het bestemd voor schoolgebruik. Welnu: de jongens kunnen op school veel beter naar de beteekenis van de woorden vragen. Volledig is het boekje allerminst en volledigheid heeft de schrijver zeker ook niet bedoeld. Samenstellingen en afleidingen zijn

terecht slechts in beperkt aantal opgenomen. Minder gebruikte woorden eveneens. Zeer veel gebruikte woorden eveneens. In mijne beoordeeling van Van Dale's Groot Woordenboek moest ik de verklaring van honderdnegentig rechtstermen afkeuren. Daarvan ontbreken er in dit boekje honderdtien, waaronder vele zeer gebruikelijke. Bij de overige tachtig is het aantal fouten niet groot. De schrijver had voor verklaringen weinig ruimte. Aanwas, assurantie, beleedigen, boete, conclusie, exceptie, gewijsde, krijgsraad, noodweer, respondeeren, zijn nu niet langer fout verklaard. Onjuist zijn nog steeds: authentiek, commissionnair, correctie, failliet, gevangenis, insolvent, landlooper, procureur, stelen, tuchthuis en wanbedrijf. Opruien wordt gelijkgesteld met ophitsen. Ik wijs daarop in verband met de vervolgingen van de onderteekenaars van het Dienstweigeringsmanifest. Ingezetene en toerekenen ontbreken. De schrijfwijze daarvan is toch zoo gemakkelijk niet.

Ik wil den bewerker niet onaangenaam zijn, maar in weerwil van deze tweede druk lijkt het mij, dat dit boekje niet noodig is naast Koenens Verklarend Woordenboekje. Het zou veel beter zijn, wanneer er minder boekjes waren, en wanneer dan ieder medewerkte om die boekjes zoo goed mogelijk te doen zijn, door bij iedere uitgave zijne op- en aanmerkingen te maken. Maar ja: geen leeraar, geen schoolhoofd is gelukkig zoolang hij niet zijn eigen boekjes gebruikt. Het onderwijs wordt daardoor niet gebaat.

J. Is. D.H.

Aanteekening

Ravin - ruin

Uit het antwoord van Kloos op mijn aanteekening in de vorige aflevering blijkt dus, dat Kloos ‘de gegevens mist, die den streng akkuraten Forman dwongen bij zijn eenmaal aangenomen lezing te blijven.’ De autoriteit van Forman echter is de eenige waaraan Kloos zich vastklampt. Daartegenover staat dat, niet zooals Kloos zegt, een, maar *het eenige* handschrift, d.w.z. de dichter ravin geeft. Navraag door Kloos bij Forman mocht helaas tot geen ander resultaat leiden dan tot de wetenschap dat deze ruin natuurlijk vindt.

Eén ding is Kloos' aandacht voorbijgegaan: Dat Shelley zelf ravin en niet ruin geschreven heeft, immers na zijn schrijffout ‘ravine’ dit woord niet in ruin, maar in ravin veranderd heeft. *Zelf dus* heeft Shelley aan de lezing ravin een zin gehecht die Kloos niet vinden kan en met onvoorzichtige stelligheid ontkent. Kloos acht voor ravin enkel een rhetorische uitlegging mogelijk. Ik merk op dat wèl ravin in dezelfde beeldsfeer blijft als ‘gorged’, maar dat ruin ons noodzaakt, na verwerkelijking van het reeds in ‘gorged’ opgesloten beeld tot het andere, een heel andere sfeer toebehoorende beeld ‘ruin’ over te springen.

Kloos betrapt mij te snel op een tekstkritische onachtzaamheid. Locock drukt in zijn boekje een teeken bij alle volgens hem door het handschrift verbeterde plaatsen. Het ontbreekt bij ravin. Aanvankelijk derhalve, zegt Kloos, zou Locock niet zeker geweest zijn van ravin, eerst later de lezing ruin verlaten hebben. Locock echter, plaatst een vraagteeken bij de lezingen die ‘the printed texts’ verbeteren. Tekst*en*, - deze teksten nu, zijn verdeeld. Alleen de eerste en die van Forman, voor Locock

allesbehalve, als voor Kloos, *de* autoriteit[1)], geven ruin, Mary Shelley en Rossetti ravin. Het zou niet aangegaan hebben, met voorbijgaan van dezen te zeggen dat door ravin de gedrukte teksten verbeterd zijn.

Kloos noodigt mij uit op mijn beurt mijn verklaring te geven. Ik zal een zoo gevaarlijk middel niet in het debat brengen. Zelfs Kloos' onjuiste lezing vond nog een constructie. Het is aan Kloos zich eindelijk los te maken van ruin en de beteekenis te vinden van het woord dat Shelley zelf in het eenige bekende Prometheus-handschrift neergeschreven en behouden heeft.

P.N.v.E.

1) Ook Ackermann trouwens zegt van Forman: ‘er liefert zwar keine kritische Ausgabe im streng philologischen Sinne....’. en verder: ‘...lässt ihn dieser sein Konservatismus auch aut Lesarten der ed. pr. von 1820 verharren, die die Mss. als falsch erwiesen haben’.

Van binding
Rijmen en regels
Door
Albert Verwey

I

Voor 't hooge venster met de kantgordijnen
Volgde ik het vallen van de sneeuwen vlokken:
Ik voelde me als geluidloos opgetrokken
En, rijzend in een nauw bemerkbaar deinen,
Zag ik de stad beneden mij verdwijnen,
Maar toen, nog hooger stijgend zonder schokken,
Een stad omhoog; dan klonk gelui van klokken
Uit torens flonkrend boven hemelpleinen.
Toen een vizioen: ik zag mijzelf op aarde
Als wie er leefde, een winter door en zomer,
Met mij een vrouw, die kindren om zich schaarde,
En vrienden, gaande en soms een nieuwe komer.
Toen wist ik dat ik mijn geluk zou vinden
Niet vrij zijnd, maar door mij voor goed te binden.

II
Verwanten

Bloedverwantschap en van jonge jaren
De aangestamde zede houden ons
Die van huis uit zoo verscheiden waren
Nochtans samen. 't Veelstemmig gegons

Wordt door een bekende toon doorbroken,
Een gebaar schiet uit en wij verstaan
Wat als waarheid in ons, lang verdoken,
Sliep maar leefde. Erinring vangt weer aan
Ons 't huis te toonen waar we als kindren woonden,
Verbeelding doet ons kindren zijn. Ons hart
Geeft antwoord op de vragen van 't geweten.
Onze ouders zijn daar en de lang vergeten
Gemeenschap en eenzelfde bloedslag tart
De jaren die ons her- en derwaart troonden.

III

Van schoonheid eerst, van vriendschap toen, de jeugdige opgetogenheid, -
Van liefde en wijsheid de verheven spanning en vervoering, -
Van 't hoog verdriet de manlijke bewogenheid, -
Smart en berusting saam als innerlijke ontroering, -
Zoo bondt gij mij in vierderlei omsnoering,
En altijd weer wacht ik uw mogenheid.

IV
Aan het zeestrand

Toen de zon onderging, de luchten braken
En gloed stroomde uit op een bewogen zee,
Plantte ik aan 't strand de twijg en bladerscheê
Waaruit eerst noô de nuchtre randen staken.

Nu is de wereld hel. Een nieuwe dag
Rees over duinen en verrukte weiden,
En pelgrims komen waar de pluimen spreiden
Van Wonderboom, voerende op 't land gezag.

V
Het dubbel aanzicht

Uit de diepe bronnen
Van het hart
Welt het zoet-bezonnen
Woord, dat mart,
Voor 't mag glippen
Van de lippen
En verteedert òf verstart.

Want de bij die honig purend,
Aan de bloem haar zeem ontschurend,
Wringt en duikt,
Voedt, dat haar geen wapen mangel,
Tevens 't gif in eigen angel,
Zoodat beurtlings de eendre zoetheid
Ze eerst als werktuig van haar goedheid
En dan van haar wraak gebruikt.

Tot verteedren of verstarren,
Tot verheldren of verwarren,
Werpt de wijze 't zelfde woord.
En de dwazen zullen weten
Dat een oordeel zich zal eten
Wie het zonder wijding hoort.

Al de droomen die hun sluimer
Staken en zich in de ruimer
Wereld heffen die het Woord bedeelt,
Toonen daar zich dubbelzijdig:
Aan hun flonkerende spiegel evenwijdig
Loopt de platte foelie, dood en zonder beeld.

O Gioconda, zoete raadseldraagster,
Wreede vraagster,
Door Da Vinci uit het menschenhart verlost,
Waar gij al sinds Eva woonde,
Lacht ge, arglistge reine, omdat de braven
Wanen dat, wijl ge u vertoonde,
Uw geheim geen hart meer ondergraven,
In geen aadren gisten zou als nieuwe most?
Want nog altijd woelt ge en uit uw donker
Heft ge u daaglijks nog in ons geflonker,
Even helder, even vol geheim,
En uw zoete kronkling tracht ik vinden,
De verraderlijke en raadselrijke,
Die uw schilder 't landschap door deed winden:
Slang, schoon ze een rivier er blijke,
En die ik vergeefs, ach, volg in mijn verdwaasde rijm.

Altijd weer zocht ik dat dubbel aanzicht
Waarvan 't eene in 't andre aldoor verschoot:
Zonnige blos of masker in het maanlicht,
De adder waar de zoete mondhoek sloot.
O die beiden,
Hoe ze ook strijden,
Hoe ze ook worstlen in hun boelschaps lust:
Al de heerlijkheid ligt hier verbonden,
Al de zaligheid der zoete wonden
Die aan de Engel in de mensch de Satan kust.

Zeg niet dat ik een alleen begeerde:
Uit hun scheiding rees wat ik ontbeerde,
Wat ik hunkrend naliep in de nacht:
De gedachte van een nooit ontleedbaar,
Toch aan menschelijke maten meetbaar
Mensch, een ondoorgrondbre kracht,

Die zijn eigen wissling en verstroomen
Door zijn eigen vormdrift in zou toomen,
Raadsel en nochtans van ons geslacht.
Goed noch kwaad zou hij van menschen weten,
Maar alleen de onpeilbare aandrift zien,
Zien tot op den bodem, lachende om de keten
Die misschien
Samenschakelt daad aan daad, gedachte aan denking,
Maar zìjn oog niet afleidt tot ontzwenking
Aan den huiver
Waar hij 't klaar en troebel-zuiver
Oer-zaad mee betracht.

Tegenstrijdige drang van roes en klaring,
Waar de Lust,
In een vlam van bliksem-felle paring,
Boven-menschelijke Liefde kust,
En een Droom van Openbaring,
Het inwendig oog bewust,
Zaligt door zijn zoete baring, -
Uit uw volheid is mijn Beeld gestegen,
In uw drift
Heb ik 't lang-verzwegen
Woord gegrift,
Dat verteedert, dat verstart,
't Zoet-bezonnen,
Rijzend uit de diepe bronnen
Van mijn hart.

VI
Vader en zoon

De peinzens-grage die nooit rust tot peinzen won,
Maar voor hij stierf zijn zoon zijn aandrang legateerde,
Die dan zijn drift voldeed en iedre stoornis weerde:
Een Peinzer tot hij, peinzens-moede, in 't graf zich zon.

VII
De God en de schimper

Geen schimpen helpt. De bliksem uit uw handen,
Stervlingen-doodende god, slaat neer en doorboort -
Den schimper niet eens - gij veracht hem - maar voor zijn oogen
De kop van de Slang die sissend zijn houding bootst.

VIII
Het onderscheid

Tusschen goede en slechte dichters
  is geen afstand als op aarde:
DIE zijn altijd in den hemel,
  DEZE zijn alleen op aarde.

IX
Wordsworth

Mijn zinnige vriend, hoe echt
Is ieder woord, -
Gevoeld, gedacht, gezegd,
Gezien, gehoord, -
En overal die frischheid die bekoort,
En altijd, Wordsworth, van uw geest 't *volledige* gevlecht.

X
Het sonnet

Sinds ik eerst in reeksen van sonnetten
Vrede vond voor mijn ontroerd gevoel
Tot daarna, ontred aan 't menschgewoel,
Ik mijn hart gedurig meer ging zetten

Op de Onzichtbre die naar vaste wetten
Zich verzichtbaart, en mijn eenig doel
Werd zijn klaarheid, die mijn denken spoel
Van de oorspronklijk aangehechte smetten,

Was het altijd deze eenvoudige lijn,
't Zestal verzen na 't herhaald kwatrijn,
Die me als koord van rust ten anker lokte.
De eigen drang die eertijds Milton dreef,
Toen hij Samson Agonistes wrokte
En zijn eindkoor in sonnetvorm schreef.

XI
Het uitzicht

Wij kwamen elk uit andre vleugel
Van 't dichterlijk en gastvrij huis,
Gij droomde allicht van helsche Breughel,
Ik van den etherkoning Zeus; -

Totdat we ontwaakt elkander vonden
Waar wijd de vensters opengaan,
En saam voor 't eendere uitzicht stonden:
De wijdheenlachende Oceaan.

XII

Buiten mijn rijk leeft niet de vlinder, de droomer,
't Snellende water: bergbeek of fontein.
't Gloeiende vruchtendons van de zomer
Streelt me, de hagel doet mijn voeten pijn.
Heb in mijn jeugd ik gesmaad de mustang te breken?
Meed ik de golf die mij droeg, hij een reus, ik een kind?
Lachte ik niet luid in de storm, tot er de angsten van weken,
Sloegen ze omvleuglend me ook de oogen blind?

Reisde ik niet zingend langs heiden en bloeiende landen,
Overal thuis en gerust als gesust aan het hart
Van mijn éénige Moeder, de milde van borst en van handen,
Aan wie 't gesternte behoort en de struik die van gifbloemen start?
Waarom wilt ge me binden, mij, in een rijk van uw vinding
Waar ik onvrijheid geniete als een wortel zijn grond.
Zeker geniet ik, o hart, uw onsterflijke binding,
Binding van bloeiende bloem, binding van bloedende wond,
Maar alleen aan die ééne en onkenbare en bevrijde
Die van alles wat leeft de ziel en het leven is,
Die mij gaan laat waar hij begeert en te allen tijde
Zoet is in iedere vreugd, serp is in ieder gemis.
Ach, wel gebonden ben ik, maar al uw dwalen
Brengt u niet, ziel die mij wenkt, uit mijn hemelsch revier:
Vlinder omhoog en ge vindt me: maar wijl bij uw zode in de dalen,
Daar ook ontmoet ge me: 't heele Heelal is mijn eindeloos Hier.

XIII

Ik dacht toen dat ik iets begon
Dat duren kon
Of menig maal zich zou herhalen;
Maar na die eene keer was 't uit:
Een vlug gezongen hoog geluid
Dat wegzweefde en mij liet in leege en stille dalen.

XIV

Liefde is een cirkel die zich rustloos wijdt
In Liefdes zelfde zoete oneindigheid.
(*Naar* HERRICK.)

XV

De vlammen van uw hartstocht branden schoon.
Ik die alleen mijn blanke rust u toon
Moet neven u wel stil en kleurloos schijnen...

XVI

Waarom vanbuiten te zoeken wat in u aldoor zich laat hooren?
Daar klinkt het dagelijksch Ja, luide ieder antwoord ook Neen.

XVII
Aan een beoordeelaar

Als de bloem haar leven betert,
Lieve rader, doe ik 't ook.
Door geen keurslijf ingeveterd
Groeit die waar zij sterk ontlook.

Niet naar wet van eigen vindsel
Maar naar de eeuwge bloemewet
Plooit en opent ze ieder windsel
Tot de vrucht zich heeft gezet.

Kweeker die een bloem wil baten
Vangt het daarom zorgzaam aan:
Eigen wijsheid leert hij laten
Om bij bloemen school te gaan.

XVIII
Een mansportret

Hemelsche leidsels mennen aardsche driften
En de oogen zien die strijd, die zegepraal;
Kracht en een evenwicht van krachten griften
De lippenlijn die proeft, als vormt zij taal.

XIX

De dwazen, die van hartstocht spraken
En klaagden óns van koelheid aan!
Waar is het stroovuur dat ZIJ ontstaken
Ver van de vlammen waar WIJ in staan? -

XX

Worstlende werelden buiten ons: lichter zijn ze te dragen
Dan in ons eigen gemoed worsteling die ons verdeelt.

XXI
Philippus Neri

Spernere mundum, spernere neminem, spernere se ipsum, spernere se sperni.

Philippus Neri, door een Paus gezonden
Dat hij een wonderdoende non beproeve,
Stapt naar het klooster door beslijkte groeve
En steekt, als hij de jonkvrouw heeft gevonden,
Den voet haar toe, of hij de hulp behoeve
Van handen die zijn schoenriemen ontbonden.
Maar de eedle maagd tranen van spijt ontbronden,
Zoodat hij merkt hoe hij haar trots bedroeve.
Hij zwijgt en gaat, en komt, zoo snel gekeerde,
Tot die hem zond en hem verbaasd ziet komen
En vraagt hoe hij zoo ras in de opdracht slaagde.
Hij zegt: niet noodig dat ik lang mij plaagde:
Zij heeft Gods ware wonder nooit vernomen,
Dat Deemoed heet: ik zag dat zij 't ontbeerde.

XXII

Sluit gij me op in mijn eigen tempel, Oorlog, -
Waar mijn eigen liefden hangen aan de wanden,
Waar mijn eigen taal, dat zilvren speeltuig,
Reiner luidt dan in doorloeide luchten, -
Duld dan dat ik inkeer, dat ik luister
Naar het zachte gonzen van mijn gedachten,
Dat ik u - vergeet? - o neen, hoe zou ik?

Hoor, de ontplofte mijn dreunt aan mijn venster!
Maar uw maatloos leed bedwing in tonen
Als Amfion eens de wilde golven.

XXIII
Trioletten

1

Het rinken van de zilveren cymbalen
Doorronkt de stad waar roode walmen stijgen:
De hoeven en de leege landen zwijgen.
Het rinken van de zilveren cymbalen
Doorschokt de stoeten en de monden hijgen
Bij 't luistren naar de boeiende verhalen.
Het rinken van de zilveren cymbalen
Doorronkt de stad waar roode walmen stijgen.

2

Verdonkerd zijn de feestlijke gewaden.
Wie zal de flakkerende lampen dooven?
Verlepte bloemen sterven in de hoven,
Verdonkerd zijn de feestlijke gewaden.
Paleizen scheemren langs de doodsche kaden
Waar laatste booten stil de nacht in schoven.
Verdonkerd zijn de feestlijke gewaden.
Wie zal de flakkerende lampen dooven?

XXIV

De tijd, die roover,
Heeft hij me ontnomen
Iets van mijn droomen?
Liet hij niet over
Na 't vallend loover
De sterke boomen,

Wachtend het komen
Van de eeuwige klover?
Die zal ze splijten,
Hij de tijdlooze.
Die zal ze branden
Als goede en booze
De wereldwanden
Als doek zien rijten.

XXV
Vertroosting

Hart, waarom zoo ongestadig,
Daar de kracht waaruit gij leeft
U toch altijd weer genadig,
't Zij nabij of ver, omgeeft.

Kunt ge niet in stilte rusten
Als uw slag van matheid flauwt,
Als na levens zoete lusten
Leegheid u bevangen houdt.

Straks toch herbegint het stroomen:
Schepping die tot scheppen drijft;
Andre daad na andre droomen,
Spier en ader nieuw gestijfd.

Bloeit uw kracht in de ochtenduren,
Stort zij zich te middag uit,
Mag zij door den avond duren, -
Slaap komt die haar in zich sluit.

Ze is gestorven? Maar geboren
Wordt zij ook met iedren dag:
Korte vonk, maar die haar gloren
Eindloos vaak herhalen mag.

En die vonk, in schijn gebonden
Aan uw klein lichaamlijk perk,
Vult de onmeetbre wereldronden
Met haar onindenkbaar werk.

Al hun diepten, al hun hoogten
Hellen op waarheen zij schouwt,
Al hun stroomingen en droogten
Worden ons door haar vertrouwd.

Door het oog 't heelal beschijnend,
Vormen scheppend waar zij straalt,
Oovral 't web van wegen lijnend
Dat ons aanlokt en bepaalt,

Drijft zij 't spel van onze leden,
Bloed en brein en hartslag aan,
En de wereld is ons heden,
Met ons samen 't heel bestaan.

Hoe we ons binden, hoe we ons krimpen
Tot een klein begrensd bedrijf,
Nimmer moogt ge 't leven schimpen
Als beperkt in 't enkle lijf!

't Leven! - In ons lijf al maatloos,
Daar 't heelal van ruimte en tijd
Rondom ons, geen oogwenk daadloos,
Ons doordringt en zich ons wijdt,

Maar veel meer dan we ooit bespeuren,
Zóóveel meer, dat ons gevoel
Zich alleen ertoe kan beuren
Door als onbereikbaar doel

Zich één eenge kracht te denken,
Die als kracht van ieder ding
Zich gedurig kan verschenken
Zonder merkbre mindering,

Is 't in heel zijn eindloos wezen
Zulk een bron van sterkte en lust
Dat ge nooit vermoeid kunt wezen
Zoo ge in zijn bezieling rust.

Hoor: want zoo ik eerst u toonde
Om u heen, dit wijd heelal,
Of dáár enkel 't leven woonde,
Werkend door uw ledenval,

Heel en onverdeeld is 't in u,
't Leven, dat uw hart ervaart,
En gij fluistert: ik bemin u
- Al bekoort u niets op aard -

Tot zijn Geest, die in u zwevend
Moed en hoop en liefde u is,
Soms, maar schijnbaar, u begevend,
Als de schuldge aan dat gemis

Gij wel zelf zijt, die wantrouwend,
Door wat moeiten overmand,
In uw dienst en werk verflauwend
Uw gedachten niet meer spant

In hun eenge goede richting:
Tot de mooglijkheid van Daad,
Maar u voorbereidt op zwichting -
Daar tóch Dood aan 't einde staat.

Gij verlaat het goede leven,
Uw gedachten gaan naar Dood,
En dan klaagt ge alsof uw beven
Waarlijk uit het leven vloot.

Leven kan geen doodsgedachten
Kweeken, leven kan alleen
Werken, dulden, hopen, wachten,
En zichzelf zijn, anders geen.

Hebt gij leven in u, vraag niet
Of uw eigen leven eindt.
Leven eindt niet. Maar gij, klaag niet
Om wat leven-lóós verdwijnt.

Laat het! Grijpt met geest en zinnen
't Eenge dat nooit kán vergaan.
Wie de Dood wenschte overwinnen
Heeft het nooit dan zóó gedaan.

XXVI
Een zinnebeeld

Van zon tot zon, twee harten door,
Eén pijl, - is dat uw beeld
o Leven, en al jong verkoor,
Al bleef de zin mij lang verheeld,
Ik u, zoodat ik nu behoor
Aan hart en pijl, van zon tot zon,
En mijn doorboorde hart verloor
Aan 't andre dat ik won?

Vervlochten en doorboord die bei,
Maar in de ruimte tusschen hen

Daar staat een korf waarin de bij
Haar honing bergt, - waaraan ik ken
Dat zoete winst werd opgehoopt
Terwijl het hart zich smarten koopt,
En dat ik rijk aan vreugden ben
Terwijl ik tweezaam lij.

Amerikaansche crimineele politiek (het honor-system)
Door
Mr. Jacob Israël de Haan

Dit is de lichtzijde van de Amerikaansche Crimineele Politiek. Er is ook een donkere schaduwzijde. In Oostelijke Staten is de Rechtspraak en het Gevangeniswezen niet steeds in ieder opzicht even goed verzorgd[1]. Dit schijnt in den tijd van de reizen van Georges Kennan in Siberië reeds zoo te zijn geweest. Klachten over de Sing-Sing-gevangenis te New-York zijn in den laatsten tijd overtalrijk vernomen.

Het Honor-System is de lichtzijde. Met dit artikel zet ik de reeks van artikelen voort, die ik aan het Honor-System reeds heb besteed[2]. Na de publicatie van mijn eerste artikel in W. 9374 is de overwaarde van het Honor-System ontkend door den geneeskundige en rechtsgeleerde E.J. Swaep[3]. Ook later is mij meermalen gebleken, dat een aantal Hollandsche rechtsgeleerden het Honor-System als iets zeer buitengewoons beschouwen, wellicht geschikt voor zeer enkele Amerikaansche Staten, maar zeer zeker voor Holland geheel ongeschikt. Daarentegen ben ik

1) Donald Lowrie '*My life in prison*' en Alexander Berkman '*Prison memoirs*'.
2) In het '*Weekblad van het Recht*' No. 9374, '*Amerikaansche en Hollandsche Crimineele Politiek*' in '*De Beweging*' van April 1913 en '*Hollandsche Crimineele Politiek*' in '*De Beweging*' van September 1914.
3) In W. 9383.

van meening, dat het Honor-System in zijn gronddenkbeeld niet nieuw is. Niet anders dan de zeer zuivere toepassing van de verbeteringsleer, wellicht juister gezegd de aanpassingsleer in de Crimineele Politiek. In den Staat Arizona is het Honor-System ingevoerd door den Gouverneur Georges W.P. Hunt. Hij schrijft er over[1]: 'Like all great movements this one is marvelously simple. It is based on the theory that the good in men is stronger than the evil, and we have proved that theory. We have made a direct appeal to the better nature in men and we have shown that to be the easiest thing in the world to do, if you go at it rightly. The touchstone we have found to be honor'.

De verbeteringsgedachte is sinds langen tijd van minderen of meerderen invloed geweest op de ontwikkeling van het Strafrecht in verschillende landen[2]. Zij was zeker den ontwerpers van het Wetboek van Strafrecht niet vreemd en de Kinderwetten zijn voor een zeer belangrijk gedeelte toepassingen ervan. De verbeteringsgedachte en de vergeldingsgedachte zijn niet met elkander strijdend, gelijk vroeger door mij reeds werd uiteengezet[3]. Bij de tot stand brenging van het Wetboek van Strafrecht is dit door den Minister Modderman voortdurend betoogd[4]. Aan den anderen kant kan niet worden ontkend, dat althans in Holland, de voorstanders van de toepassing van de vergeldingsgedachte tegenstanders zijn van de toepassing van de verbeteringsgedachte. Aldus b.v. de Heer Heydenryck in de Tweede Kamer (Smidt 1:15) 'De eigenlijke strekking van het geheele Wetboek is: de veroordeelden te verbeteren'. De Minister Modderman heeft dit ontkend (Smidt I 17) waarbij hij den Heer Heydenryck beantwoordde: 'Dit is eene zeer zonderlinge en voor driekwart valsche voorstelling.

1) '*The New Criminology*' in Hearst's Magazine van September 1912.
2) Over de verbeteringsleer: Prof. Mr. D. Simons '*Leerboek van het Nederlandsche Strafrecht*' Deel I 2de druk, bldz. 12, en Prof. Mr. G.A. van HameI '*Inleiding tot de studie van het Nederlandsche Strafrecht*' 2de druk § 5 '*Wijsgeerige grondslagen*'.
3) '*Amerikaansche en Hollandsche Crimineele Politiek* in '*De Beweging*' van April 1913 bldz. 36.
4) '*Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht*' door Mr. H.J. Smidt: 'Inleiding, grondslagen en algemeene strekking' Deel I 2de druk bldz. 14 v.v.

....'De straf strekt niet tot verbetering, maar dit belet niet, dat men juist in het maatschappelijk belang zooveel mogelijk de verslechtering der gevangenen voorkome en hunne verbetering zooveel mogelijk bevordere'. En later bij de beraadslagingen in de Eerste Kamer (Smidt I 30): '*Geen sprake dus van verbeteringstheorie of van die gemakzucht, die om gemeenschappelijke gevangenen rustig te houden hun een aangenaam leventje bereidt*'.

Bij de behandeling van de strafrechtelijke kinderwetten heeft de Heer De Savornin Lohman, voorstander van de vergeldingsgedachte zich stellig tegenstander verklaard van de aanhangige wetsontwerpen op grond, dat daarin de verbeteringsgedachte was toegepast. (Smidt V 350). Voor Nederland geldt zeker dit: de voorstanders van de vergeldingsgedachte zijn tegenstanders van de verbeteringsgedachte. Zij beschouwen de verbeteringsgedachte als iets, dat goddeloos is en onchristelijk. B.v. de Heer Heydenryck. (Smidt I 15). 'Ik vind in het ontwerp van alles. Maar wat ik er niet in vind is God'. En voorts: '*De eigenlijke strekking van het Wetboek is: de veroordeelden te verbeteren*'. Het Amerikaansche Honor-System is de meest zorgvuldige doorvoering van de verbeteringsgedachte in het Strafrecht. Men zou dus verwachten, dat de voorstanders van dit stelsel zeer goddelooze, zeer onchristelijke mannen zouden zijn. Juist het tegendeel is waar. Zij achten eerder de vergeldingsgedachte dan de verbeteringsgedachte in strijd met de juiste vroomheid en met den juisten christenzin.

George Wharton James schrijft in het Tijdschrift 'Out-West' van November 1912 in eene bijdrage: 'The helping hand versus the clenched fist, What Governor Hunt has accomplished in the Arizona State Prison: 'But, thank God, there are men in power, who, whether professed Christians or not, are awakening to the real teachings of the spiritual Christ, and while they are neither fools nor sentimentalists, for they fully recognise the evil actions of the men they deal with, they fully believe in punishment, provided it has some good end in view, and they take the facts of life as they find them, these men yet believe that it takes more than one crime, one lapse, or even a dozen, to make a confirmed and hopeless criminal. They believe in giving a man

who has fallen a chance to get up, to try to make good'.

In denzelfden zin schrijft de Heer J.J. Sanders, Parole Clerk, in het 'Report of the Superintendent Arizona State Prison' over het jaar 1912: 'The great principles of Christianity are just being introduced into American prisons. Pagan customs of cruel torture were in vogue previous to the dawn of this new Christian era.'

Strijdig met de leerstellingen van het Christendom is het Honor System dus stellig niet. Het loont wellicht de moeite kennis te nemen van de persoonlijkheid en van de geschriften van sommige mannen, die bij de toepassing van dit stelsel betrokken zijn.

In de eerste plaats de Heer Georges W.P. Hunt, de tegenwoordige Gouverneur van Arizona, die het nieuwe stelsel in de gevangenissen in Arizona heeft ingevoerd. Eene levensbeschrijving van Gouverneur Hunt vindt men in Hearst Magazine van September 1912. Den 1sten November 1859 werd hij geboren te Huntsville in den Staat Missouri. In het voorjaar van 1878 vertrok hij op avontuur Westwaarts. De maand Maart zag hem te Kansas City. De maand Mei te Denver zonder een duit op zak. In 1879 werkte hij in eene strijkerij in Leadville, in 1880 in een steenfabriek in Durango. Vervolgens was hij veerman op de Rio Grande, mijnwerker en bordenwasscher in eethuizen. Later nog veeboer, winkelier en bankier. In 1893 werd hij afgevaardigde in de wetgevende vergadering van Arizona, toen nog slechts een territorium. Bij de verheffing van Arizona tot eenen Staat werd de Heer Hunt de eerste Goeverneur.

Een van zijne voornaamste zorgen is de verbetering van het lot van de gevangenen geweest. Het oude vergeldende strafstelsel werd vervangen door een stelsel geheel gericht op de versterking van de persoonlijkheid van de gevangenen. In de eerste plaats werd men bij deze algeheele verandering van strafstelsel geleid door overwegingen van menschlievenden aard. Maar het nieuwe stelsel is ten slotte niet gekozen uit overdreven goedwilligheid tegenover de beroepsmisdadigers, doch omdat de uitslag in andere Staten de deugd van het nieuwe stelsel bewezen had zoowel ten aanzien van volwassenen als ten aanzien van kinderen. Over de gunstige ervaringen, die

men ten aanzien van kinderen met het nieuwe stelsel voortdurend opdeed, heeft de bekende kinderrechter uit Denver, Colorado, de Heer Ben B. Lindsey, in de maand Februari eene belangwekkende lezing gehouden voor de rechtskundige studenten te Amsterdam.

Gouverneur Hunt heeft eene uiteenzetting gegeven van het Eer-stelsel in Hearst Magazine van September 1912. Enkele der meest-treffende gevallen door Gouverneur Hunt medegedeeld, werden door mij reeds in vroegere bijdragen vermeld. In verschillende andere geschriften zien wij Gouverneur Hunt als het voorbeeld van een doordacht schrijver en van eenen weloverwogen dader. Moge ik er enkele noemen. In de eerste plaats de jaarlijksche 'Message' van den Gouverneur aan de Wetgevende Vergadering, waarin een overzicht wordt gegeven van den toestand van den Staat. In het laatste jaaroverzicht, dat wij ontvingen (uitgegeven 11 Januari 1915) worden de bladzijden 65-74 gewijd aan de Staatsgevangenis. Als veranderingen ten goede worden genoemd: 'The abolishment of stripes, the dungeon and snake-den and the supplanting of such atrocities with sanitary, wholesome employment, and the general inculcation of a spirit of selfreliance leading to the upbuilding of character'. Uitdrukkelijk wordt er op gewezen, dat de veranderingen zijn aangebracht op grond van zuiver verstandelijke overwegingen en niet uit zwakte of onwaardige gevoelens van medelijden. Talrijke wegen en zeer zware wijdstrekkende bruggen zijn met weinig kosten door de gevangenen aangelegd. Buitenwerk bevorderde den gezondheidstoestand van de gevangenen zeer. In verschillende landen wordt thans de mogelijkheid overwogen de gevangenen te gebruiken in het boerenbedrijf. De gedachte aan zulke Prison-Farms is uit Amerika gekomen. De Nederlandsche Heidemaatschappij doet een onderzoek instellen naar de mogelijkheid van gevangenishoeven in Nederland. Uiteraard zal in Nederland ook dit landbouwbedrijf een kleinbedrijf zijn. Gouverneur Hunt wenscht een gevangenishoeve van meerdere duizenden acres. De voordeelen zijn duidelijk: gezonde gevangenisarbeid, vermindering van de kosten van onderhoud der gevangenen, opleiding van de gevangenen in een goedloonend vak, dat hun werk en brood kan geven ver van de verleidende steden.

Door de gevangenen zelve is bij de gevangenis een zelfstandige afdeeling opgebouwd ter verpleging van longlijdende gevangenen.

In beter onderwijs ziet Gouverneur Hunt een zeer waardevol middel tot vermindering van het aantal misdadigers. Tot dusverre wordt het gevangenis-onderricht in Arizona gegeven door bekwame mede-gevangenen. Maar in zijn jaarverslag dringt Gouverneur Hunt aan op de aanstelling van eenen burgerlijken gevangenis-onderwijzer.

Een van de kleinere vlugschriften van Gouverneur Hunt betreft de ‘Prison Guard’. De groote menigte maakt zich eene volkomen onjuiste voorstelling van de eigenschappen, die een goede gevangenbewaarder behoort te bezitten. Niet lichamelijke kracht is voor hen een eerste vereischte, maar zelf bedwang en tegenwoordigheid van geest in gevaar. Personen beneden den leeftijd van vijfentwintig jaar behooren, in den regel, niet te worden benoemd. Jongere personen hebben geen goeden invloed op de gevangenen. Integendeel heeft de ervaring geleerd, dat jeugdige bewaarders menigmaal door gevangenen zijn verleid. In de eerste plaats behoort de gevangenbewaarder menschenkennis te hebben, zoodat hij in staat is de betere eigenschappen in den gevangene op te merken en te versterken. Hij mag niet uitgaan van de gedachte, dat alle gevangenen toch volkomen bedorven en verloren zijn. Hij behoort niet te toonen, dat hij den gevangene wantrouwt of vreest, maar met hem om te gaan, gelijk mannen buiten de gevangenis met elkander omgaan. Ook na het ontslag zal een goed bewaarder veel voor zijnen gewezen gevangene kunnen doen: door zedelijke steun en door belangstellende briefwisseling. De bestuurders van gevangenissen zullen van hunne zijde alles behooren te doen ten einde de gevangenbewaarders zooveel mogelijk te ontwikkelen en wetenschappelijk voortdurend geschikter te maken voor hun taak. Ten slotte: ‘In the scheme of modern humanitarianism, imprisonment for crime is more correctional than punitive. In the consequent development of a penology to which educational measures are essential, trained instructors and moral guardians must necessarily supersede the heartless, brutal types of disinterested warders, which have made our public prisons a reproach to modern civilization, and deserving of posterity's condemnation’.

Merkwaardig vooruitstrevende gedachten, in een vijftal stellingen nedergelegd, vinden wij in eene redevoering ‘Medical science and the criminal’ gehouden bij de opening van de Jaarvergadering van het Arizoonsche geneeskundig gezelschap in 1913[1)]. Het is niet in de eerste plaats de taak van de geneeskundigen het leven te rekken van een betrekkelijk klein aantal menschen, die ernstig ziek zijn. Maar de meest belangrijke taak van de geneeskundigen is de zoogenaamde maatschappelijke geneeskunde, wier doel het is, de algemeene levensvoorwaarden te verbeteren, voorzoover deze door de geneeskundigen kunnen worden beïnvloed. De maatschappelijke geneeskunde richt zich op de massa, niet op de enkeling. Ook in den strijd tegen de misdaad behooren de geneeskundigen mede te werken. Het is onjuist van den geneeskundige ‘to step out when the lawyer steps in’. Duizenden en duizenden verblijven in gevangenissen, wier plaats beter in een ziekenhuis was. Maar de geneeskundigen moeten niet rusten ‘until every sick man is regarded as the doctors charge, crime or no crime’. In Arizona is men thans nog zoo ver niet: ‘We have in our prison men convicted of various crimes who belong in the hospital ward. The states duty toward those men is not to punish but to cure’. Een merkwaardig geval wordt door gouverneur Hunt medegedeeld: in de Arizoonsche staatsgevangenis bevond zich iemand, die wegens doodslag veroordeeld was. Tijdens het begaan van het feit en tijdens de terechtzittingen vertoonde hij duidelijk verstandsverbijstering. In de gevangenis had hij buien van woede en drift. De gevangenis-geneeskundige verrichtte een belangrijke en moeilijke schedeloperatie, waardoor druk op de hersenen verminderd werd. Sinds dien is de man een volkomen vertrouwd en betrouwbaar gezel. Gouverneur Hunt meent, dat dergelijke gevallen in de gevangenissen talrijk zijn. En merkwaardig: Gouverneur Hunt beschouwt zijn strafrecht zonder een zweem van eenige vergeldingsgedachte juist als een belangrijk en noodzakelijk bestanddeel van zijne Christelijke levensopvattingen. Als een vooruitgang ‘which must gratify the Christian and reflect credit upon civilization’.

1) ‘Arizona Medical Journal’ van 7 Januari 1914.

In Nederland hebben de aanhangers van den Christelijken godsdienst zich steeds aanhangers getoond van de vergeldingsgedachte, meermalen van de vergeldingsgedachte in haren stelligsten vorm. In Amerika echter noemen zich de voorstanders van de verdedigingsgedachte in het strafrecht, voorstanders van de zuiverste Christelijke beginselen.

Van 29 Juni tot 6 Juli 1913 werd te Portland, Oregon, gehouden de 'World's Christian Citizenschip Conference'. In deze vergadering werd uitgebracht een 'Report of Commission on Prison Reform'. Leden van deze commissie waren onder meerderen Miss Kate Barnard, Commissioner of Charities and Corrections, Oklahama; J.K. Codding, Hoofd van de Staatsgevangenis in Kansas; Geo W.P. Hunt, Gouverneur van Arizona; Thomas J. Tynan, Hoofd van de Staatsgevangenis in Colorado en Ostwald West, Gouverneur van Oregon. Van verschillende leden van deze commissie vindt men belangrijke bijdragen over 'Prison Labor' in 'The Annuals of the American Academy of Political and Social Science' van Maart 1913.

Het hierboven vermelde verslag is een zeer merkwaardig geschrift. De samenstellers vangen aan met erop te wijzen, hoe weinig belangstelling het groote volk toont voor de misdadigheid. Sommige groote misdaden trekken voor eenen korten tijd de aandacht tot zich. Maar hoeveel schaden en kosten de misdadigers jaarlijks aan de gemeenschap veroorzaken, wordt niet voldoende overwogen. Tegen toevallige misdadigers is men te streng. Tegen gevaarlijke beroepsmisdadigers niet streng genoeg. De straf wordt beschouwd als eene vergelding van zedelijke schuld. Niet als eene maatregel van maatschappelijk verweer. Daaruit volgt, dat men slechts wil straffen, indien een bepaald welomschreven strafbaar feit is gepleegd en de schuld van den dader is bewezen op eene vooraf bepaalde wijze. Gevaarlijke handelingen, die niet strafbare feiten zijn, blijven onvervolgd. Uit dit alles volgt een overmacht van de vormen van het strafgeding. In Holland kennen wij eveneens de onjuiste macht van het dagvaardingsbeginsel en van het beginsel van gewijsde zaak, vooral wanneer deze beide samenwerken. Evenwicht is hier wellicht het best bereikbare. Evenwicht tusschen de belangen van den enkeling en de belangen van de maatschappij, welke belangen trouwens wel

te onderscheiden, maar niet te scheiden zijn. Enkele Amerikaansche gevallen, die trouwens niet erger dan enkele bekende Hollandsche gevallen zijn. Het Gerechtshof van Zuid-Carolina sprak eenen beklaagde vrij van diefstal van een piano, daar bleek, dat een pianola gestolen was. Het Gerechtshof van Florida sprak eenen beklaagde vrij van diefstal van een koe, daar bleek, dat een stier gestolen was. Laat mij aan een dergelijk Hollandsch geval mogen herinneren: twee jongens spreken af, dat zij appels zullen stelen uit eenen kelder. De ééne jongen zal naar binnen gaan en wegnemen. De andere jongen zal op de wacht staan. De eene jongen gaat naar binnen. Hij vindt niet de verwachte appels, doch wel gonjezakken, die hij medeneemt. De tweede jongen wordt vervolgd wegens medeplichtigheid aan diefstal. Hij wordt daarvan vrijgesproken, daar zijne bedoeling was behulpzaam te zijn bij diefstal van appelen, maar niet bij diefstal van gonje-zakken. De Heer Edo Bergsma heeft zich in de Eerste Kamer over eene dergelijke rechtspraak beklaagd. Intusschen zijn dergelijke gevallen de storende uitingen van een goed beginsel. Men raadplege hierover de intree-rede van Prof. Mr. J.A. van Hamel te Amsterdam.

Het vergeldend karakter van de straf en de onteering door een strafvonnis veroorzaakt brengen mede, dat de beklaagde zoolang mogelijk ontkent, in plaats van vrijwillig de hulp van de overheidspersonen in te roepen ten einde tot een beter geregeld leven te komen. Een Hollandsche beroepsmisdadiger, die zich vóór zijne veroordeeling om hulp en steun zou wenden tot overheidspersonen, is zeker een zeer wonderlijke vogel, die wellicht niet lang meer in vrijheid vliegen zou.

Een groot gedeelte van de beroepsmisdadigers is lichamelijk of geestelijk minderwaardig. Opvoedende kracht hebben de vergeldende straffen te hunnen aanzien zeker niet: ‘There is no constructive power in either suffering or fear, but on the contrary, both are destructive’. Ook de afschrikkende kracht van het vergeldend strafstelsel is niet zeer groot geweest. Herhaling van misdrijf is in alle landen een gewoon verschijnsel. Ten overvloede rijst de vraag of het rechtvaardig is iemand te straffen, ‘anderen ten exempele’. Men zie hiervoor Prof. G.A. van Hamel's ‘Inleiding tot de studie van het Nederlandsche Strafrecht’, § 5

‘Wijsgeerige grondslagen’. Merkwaardig voor een Hollandsch rechtsgevoel is het felle verzet van deze Amerikanen tegen de vervangende hechtenis. ‘That the test of any person's liberty should be made to depend upon his wealth or poverty is revolting to every feeling of justice and fair play and should not be tolerated in any civilized country’. Elke boete behoorde overigens evenredig te zijn aan den welstand van den dader.

Als opvoedende straf is de gevangenis-straf natuurlijk volkomen ongeschikt. Het wantrouwen tegen ontslagen gevangenen is een afdoend bewijs, dat de gemeenschap zelve van deze ongeschiktheid overtuigd is. Het wezenlijke van de kwakzalverij is ‘the idea that what is good for one is good for all’ en het celstelsel is van deze gedachte eene zeer zuivere toepassing. Bovendien is het een buitengewoon kostbare kwakzalverij: ‘In the United States the investment in prisons exceeds five hundred million dollars, while the annual cost of maintenance is upwards of two hundred million dollars’. Maar: ‘it is no wonder that crime increases when, in dealing with society, the Criminal uses the methods of the Twentieth Century, while in dealing with him, Society uses the methods of the Seventeenth Century’. De vrijheidsstraf, gelijk die tegenwoordig wordt toegepast, treft menigmaal het huisgezin van den veroordeelde zwaarder dan den veroordeelde zelven. Voor de vrouwen en kinderen van veroordeelden doet de gemeenschap weinig of niets.

Nadat de samenstellers van het verslag een groot aantal grieven in het midden hebben gebracht tegen het vergeldende stelsel der vrijheidsstraffen, wordt de vraag gesteld naar de middelen tot verbetering. In de eerste plaats: er is geen enkele reden, waarom de verbetering van den misdadiger eerst zou worden begonnen nadat de man is veroordeeld, of zelfs eerst nadat de vrijheidsstraf reeds is ondergaan: ‘Real rational attempts at reform must begin long before the prison is reached’. En ten tweede: ‘There is but one dynamo of sufficient power to force a criminal to reform, and that is his own will’. Hieruit volgt de groote waarde van de voorwaardelijke veroordeeling met toezicht en steun gedurende den proeftijd: ‘a principle as old as Christian civilisation’. In meer dan twee derden van de Vereenigde Staten wordt dit beginsel thans toegepast: ‘It de-

mands not strict justice, which none of us want, but mingles with it that mercy which blesses him that gives and him that takes'. Een belangrijk middel van verbetering is het Eerstelsel, waarover ik in dit Tijdschrift reeds meerdere malen schreef. Zelfs zeer verstokte misdadigers zijn door dit stelsel tot oprechte verbetering gebracht. Daardoor hebben de werkgevers hun vrees verloren om ontslagen gevangenen in dienst te nemen en daardoor weder is eene goede plaatsing van ontslagen gevangenen zeer veel gemakkelijker gemaakt. In zijne toepassing heeft het Eer-stelsel meer voldaan dan het stelsel van onbepaalde vonnissen met toezicht gedurende zekeren tijd na het ontslag.

Wat in dit verslag bijzonder treft is niet de volstrekte afwijzing van de vergeldingsgedachte en de volstrekte aanvaarding van de verdedigingsgedachte. Maar wel, dat deze afwijzing en deze aanvaarding worden geeischt als noodzakelijke gevolgen van eene Christelijke levensbeschouwing. In Nederland daarentegen zijn het de Christelijke staatspartijen, die de vergeldingsgedachte voorstaan en de verdedigingsgedachte stellig verwerpen. Dit is gebleken bij het tot stand komen van het tegenwoordig geldende Wetboek van Strafrecht, van de Kinderwetten, van de Wet op de Voorwaardelijke Veroordeeling en de Voorwaardelijke Invrijheidstelling en in talrijke geschriften over de nog aanhangige Psychopathenwetsontwerpen.

In verschillende geschriften heeft Gouverneur Hunt zich een tegenstander van de doodstraf getoond. Ik noem zijn geschrift 'A Paradox of Progress' en zijn voorwoord bij 'Death a penalty' door John O. Yeiser. Niet deze tegenstand op zich zelven is het merkwaardige, doch wel, dat deze tegenstand steunt op eene Christelijke levensbeschouwing. In Nederland daarentegen zijn het juist de meest-Christelijke staatspartijen, die de wederinvoering van de doodstraf het stelligst voorstaan.

* * *

De goede gedachten van Gouverneur Hunt zouden niet tot goede daden kunnen worden zonder medewerkers en uitvoerders. Over twee hunner, den bestuurder van de Staatsgevangenis en den helper van de voorwaardelijk vrijgelatenen, thans enkele mededeelingen.

Wie zijn toch de bestuurders van de Nederlandsche gevangenissen? Wat weten wij weinig van hen. Het is zeldzaam, wanneer men in een Nederlandsch rechtsgeleerd tijdschrift eene wetenschappelijke bijdrage vindt van de hand van eenen van de Nederlandsche gevangenis-directeuren. Hoe waardevol zou het zijn van hen allen de nauwkeurige levensloop te kennen. Bij de verdeeling van de gevangenen over de verschillende gestichten zou men rekening kunnen houden met den aard van den bestuurder. Wie zijn de Nederlandsche gevangenisdirecteuren? Zijn zij kloeke, maar niet ongevoelige, mannen van zaken? Of zijn zij schuwe en voorzichtige ambtenaren, die van bevordering tot bevordering eindelijk zijn gekomen, waar zij gaarne wilden wezen? De medestanders en medewerkers van Gouverneur Hunt zijn mannen van zaken. Het eer-stelsel is het eerst toegepast door den kinderrechter Ben B. Lindsey van Denver, Colorado. Voor volwassenen is het 't eerst ingevoerd door Thomas J. Tynan in de Staatsgevangenis van Colorado, ‘a splendid salesman and businessman’. Zijn instructie was ‘to produce businesslike results.’ Van dezelfde opvattingen is de Heer R.B. Sims, het hoofd van Staatsgevangenis in Arizona. Voortreffelijke gevolgen heeft men gezien van den aanleg van bouwvelden en verkeerswegen door gevangenen. Het is een gezond werk en voor den Staat van groot voordeel. In Nederland zou men gevangenisarbeid kunnen doen verrichten op heidevelden en aan de dijken. Hierbij behoort vooral rekening te worden gehouden met de kans later in vrijheid met zulk werk goed bestaan te vinden. Over de wenschelijkheid van groote gevangenis-boerderijen werd reeds gesproken in verband met de geschriften van Gouverneur Hunt. Een van de moeilijkheden, waarop de Heer Sims wijst, is de gniepige verkoop van sterken drank aan gevangenen, die zonder bewaking aan openbare wegen werken. Hij dringt aan op zeer strenge bestraffing van dit feit.

In de eerste plaats moet den gevangenen de gelegenheid worden gegeven ‘to make good’ Want: ‘make good he must, or be returned to prison.’ En die gelegenheid bestaat vooral gedurende den tijd van de voorwaardelijke vrijheid welke regelmatig behoort te volgen op iedere eenigszins langdurige vrij-

heidsstraf. Maar ook hier is een onderscheid te verwachten, waarvan de daadvolle werkelijkheid ook de verwezenlijking geeft. Het is te verwachten, dat voorwaardelijke vrijheid niet veel baat geeft na het ondergaan van eene langdurige vrijheidsstraf, die zeer sterk een vergeldenden aard heeft. De voorwaardelijke invrijheidsstelling zal eerst hare volle waarde krijgen, wanneer de straftijd in de gevangenis wordt gebruikt tot versterking van den gemoedsaard van den gevangene, gelijk dit thans stelselmatig in den Staat Arizona geschiedt. De voordeelen van de voorwaardelijke veroordeeling zijn grooter in de Staten waar de gevangenen hunne vrijheidsstraf ondergaan onder de werking van het Eer-stelsel. En inderdaad: waarom zou men de verbetering en de versterking van de gemoedsaard van den gevangene eerst ter hand nemen wanneer de eigenlijke vrijheidsstraf is ondergaan?

Veel zal steeds afhangen van de persoonlijke toewijding van den Parole-Clerk, dat is de helper van de voorwaardelijk ontslagen gevangenen. Wanneer hij zich niet meer en beter gevoelt dan de machinist van de wettelijke machine van de voorwaardelijke invrijheidstelling, zal de waarde van zijn werk zeer gering zijn. In den Heer J.J. Sanders heeft Gouverneur Hunt een gevangenenvoogd gevonden, die zijne strafrechterlijke denkbeelden geheel is toegedaan. Ook de Heer Sanders meent, dat met het nieuwe strafrecht ‘the great principles of Christianity are just being introduced into American prisons’. Wat de vrijgelatenen op eerewoord betreft: er waren er in 1912 zes en veertig. Slechts één hunner brak het gegeven woord. Hij werd weder gevangen genomen en dient thans zijnen straftijd ten volle uit. Maandelijks wisselen de vroegere gevangenen brieven met hunnen voogd. Aan terugkeer tot ‘the old brutal and bestial system’ denkt men in Arizona niet.

Wat worden nu de gevangenen en de vroegere gevangenen onder de werking van het nieuwe stelsel? Over Louis Victor Eytinge, die in de Arizoonsche gevangenis een levenslange straf ondergaat, heb ik in mijn vroegere bijdragen uitvoerig geschreven. Daarnaar mag ik thans verwijzen. Zeker is, dat onder het oude stelsel het Leven niets was voor dezen jongen man en deze jonge man niets was voor het Leven. Onder het nieuwe stelsel

neemt hij naar zijn vermogen aan het maatschappelijk leven deel. Verscheidene geschriften verschenen van hem op het gebied van het Strafrecht. Hij is medewerker aan 'The Houghton Line', een klein, vlug maandschrift met eene oplage van zestigduizend nummers. Het wordt in het dollarland uitgegeven onder de zinspreuk: 'Morals would be generally better were more folks ashamed of their wealth and fewer of their poverty'. In het nummer van April 1914 vinden wij eene bijdrage van Eytinge: 'A message from the inside'. De schrijver begint te wijzen op de groote kosten van het oude gevangenis-stelsel en op het zeer groot aantal herhalers. De misdaad veroorzaakt den Staat meer middellijke en onmiddellijke kosten dan onderwijs, leger vloot te samen. Een eerste middel tot verbetering is zorgvuldige keuze en zorgzame opleiding van de gevangenis-ambtenaren. Zakenmenschen heeft men noodig. In vele opzichten moeten gevangenissen worden bestuurd gelijk handelszaken. In Colorado, Oregon, Arizona, Iowa en Ohio heeft men goede gevolgen gezien van het bestuur van de gevangenissen door zakenmenschen. Een volkomen zakelijk bestuur behoeft niet harteloos te zijn. Integendeel: overwegingen van zuiver zakelijken aard hebben geleid tot aanvaarding van het Eer-stelsel. Dor onverstand vindt men eerder bij de schuwe en overvoorzichtige ambtenaren, die zich zorgvuldig houden aan hunne paperassen teneinde de hoogere ambtenaren niet te verstoren en te ontstemmen. Het beheer van de gevangenissen moet zakelijk zijn, doch niet al te zakelijk. Bij de regeling van de gevangenis-arbeid worde hiermede rekening gehouden. Het doel van de gevangenisarbeid is niet de kosten van het gevangenis-wezen te verminderen. Maar het doel is wel de gevangenen een vak te leeren, waarmede zij na verloop van hunnen straftijd hun levensonderhoud kunnen verdienen. Op den langen duur is de laatste opvatting voor den Staat de meest-voordeelige. In sommige Amerikaansche gevangenissen leert men de gevangenen slechts borstelmaken en bezembinden, werk, dat hen later in mededinging brengt met blinden binnen en buiten de gestichten. In andere gevangenissen leert men de gevangenen slechts het vervaardigen van tricotwerk en breiwerk, arbeid, die hen later in mededinging brengt met slecht-betaalden vrouwenarbeid.

Terecht schrijft de Heer Eytinge: ‘Give us work that fits us to fight for our place in the world when the gates swing wide’. En voorts: ‘Train our minds. Most of us want to do right, but we are too weak. Teach us to have self-control, to acquire poise and will-power and moral strength’. En vervolgens: ‘Give us health. Most of our prisons are hotbeds for tuberculosis’. Vooral dringt Eytinge aan op de invoering van onbepaalde vonnissen, en wel van de volstrekt onbepaalde. Dit is merkwaardig. Want de instelling van de onbepaalde vonissen wordt uitteraard vooral bestreden door de voorstanders van de vergeldingsgedachte. En dikwijls op zeer leerstellige gronden. Een minder leerstellige bestrijdingsgrond is deze, dat de gevangenen overgeleverd worden aan de willekeur van de gevangenisambtenaren. Men zou verwachten, dat de gevangenen dezen laatsten grond juist zouden achten. En nu blijkt ons uit het opstel van den Heer Eytinge, dat hij tegen de volstrekt onbepaalde vonnissen geen bezwaar heeft.

Er is nog een merkwaardig boekje van den Heer Eytinge in mijn bezit: ‘Writing business letters, which get the business, A group of six special articles in each of which is contained very practical and helpful suggestions for making business letters more interesting and efficient’. Het kan wel toevallig zijn, dat juist een gevangene de schrijver is van zulk een boekje. Maar anderzijds: het briefwisselingsrecht van Eytinge is onder het oude stelsel gedurende vele jaren zeer beperkt geweest. Alles wat hij te zeggen had moest hij zeggen in zijne weinige brieven. Thans houdt hij zich geregeld bezig met het ontwerpen van zakenbrieven voor handelshuizen.

* * *

Wij vatten samen: in Nederland wordt de toepassing van de vergeldingsgedachte verdedigd en de toepassing van de verdedigingsgedachte in het Strafrecht bestreden als een eisch van de juiste Christelijke beginselen. Maar in vele Staten van Noord-Amerika wordt de toepassing van de vergeldingsgedachte bestreden en de toepassing van de verdedigingsgedachte in het Strafrecht verdedigd als een eisch van de juiste Christelijke beginselen.

Bij het bloemenfeest
Door
Hilde Telschow

Land in jubel van bloei! - Een loflied gelijk
Breekt, uit duizend kiemen bevrijd, het leven!
Doch de duizling van uw geurbedwelming
Ligt als een doffe last van wolkenevel
Over de lente, die in mij zich meldde....

Weeke zwellende bloementapijten
Schijnen achter de naakte duinen de vruchtbare perken.
Onder het doomige waas van de lichtgroene velden
Wekte de wassende warmte zoo gouden droom.
Eindloos het lied van de lust van millioenen
In de vroegte ontsproten narcissen, - verdwazend geel
Der fladdrende vaantjes van kelken gevormd als trompetten.
Kaskaden van gloeiend licht
Stortte de heete zonne-adem
Over de weeldrige volte.

En daar, waar als angstig opeen, gemeenschap begeerend,
Kopje aan kopje geleund zich tulpen ontsluiten,
Nauwlijks het donker van de aarde ontkomen,
Warm nog van 't moederlijk sap der ontslopen bloembol,
Laait in vlammende gloed
Vuurroode kleur

Als één eenige schreeuw,
Zonder de demping van temprende schaduw!
Hoogte van volste bloei in verheven hartstocht.

Daarnaast in rijen
Breede velden zwaarsappige
Overvolbloeide
Hyacinthen.
Weefde ooit keurende geest met kunstvaardige hand
Tot kostbaar tapijt zoo dronken tonen
Als dit verglijden
Van rozige ijdelheden
In de bleeke twijfel
Van blauwe wijdten,
Waar de groeiende gloed van de klimmende tinten
Langzaam en maatvol talmend in slinkt en afdaalt
Tot het diepe, 't ontroerde en bevende paars
Van violen-verwige vrede?
Loutere pracht van edel gesteente,
Zonder een troebling,
Troost het - fluweelige vleiing
Als de stem van een cello.

Maar dan, ter zijde,
Zwellende in bleeke reinheid,
Mengt wit juichen zich saam met de roode koorzang,
Dempend de luide pracht der veelstemmige fuga,
Die zich in eindlooze linten windt langs de velden.

In fijne lijnen,
De akkers deelend,
Beschuttend de zuiveromgrensde perken,
Staan tengere boompjes met fladdrende twijgen.
De wind weerhield nog hun wasdom.

Aan kale takjes kiemen
Slechts schuwe knopjes.
Hier en daar waagden schuchter
Ruige geel-overstovene katjes
Hun murwe schil te doen barsten.
In 't zilvrige licht van de vochtigbedauwde hemel
Blinken ze nog als bedwelmd
Door het rondom gloeien der plotslinge lente.

Staat hun vreesachtige schamelheid
Niet als de zwakheid van aarzelend hopen
Neven de lust der verkwisting van pronkende weelde?
Lijkt hun langzame wording niet haast de versaagdheid dier zielen
Die, te zwak, het geloof aan zichzelf ontberen
Als na donkere dagen de bonte beelden
Van de begeerende jeugd zich weer willen ontvouwen?

O hoe verlangt mijn hart naar nog andere teekens
Van lichte ontluiking, - naar kostbarer bloesems verlangt het! -
Lacht deze teelt toch enkel en speelt zijn teveel aan leven
Daar bereeknende mensch deze aarde zoo meesterlijk mengde,
En haar de vruchtbare kracht van zijn bollen vertrouwde
Kweeking vervolgend als doel, vermeering als eind van zijn arbeid.

Moede ben ik van weelde en zoek de dorheid,
Zoek de stille geluidlooze paden der duinen
En vol dorst drinkt mijn oog de diepe
Gedempte tinten der zandvegetatie.
Als een verstijfde golvenbeweging droomen de heuvels,
Zuigen de vluchtige hitte van 't middaglicht,
Spieglen een grillig tafreel als van fata morgana
Waar in de dellingen witte tenten zich schuilen:
Zandige wereld van golvende Sahara.

Als de zilveren kust van de zee nabij mij
Niet zoo verlokkend haar winden mij aanwoei,

Groeten brengend en vragend waar elders zoo lang ik vertoefde,
Daar ik de zee toch meed in de geuren-bedwelming,
't Bloemenfeest van de velden, - hoe gaarne zou ik
Weer eens een uur en meer me verliezen in droomen,
Phantasieën ontbinden die eens mij bonden,
En een wisselspel drijven van landen en tijden....

Doch nu trekt mij de zee met de roep van haar golven,
Met de takt, met de dans, het gezang van haar lokkende golven,
Die als een wervling de hartstocht wekt van mijn droomende bloedslag.

Boven de kust sta ik hoog en adem de verte
En de blinkende blindende spiegel van 't water
Lacht, een akkoord van bevredigd Oogenblik.

(Uit het duitsch vertaald door ALBERT VERWEY).

Snorre's Edda
Vertaald door
G.E.G. Meuleman

III
Skáldskaparmál[1)]

Toen zeide Aegir: ‘Hoe verdeelt gij de uitdrukkingen van de dichtkunst of hoeveel soorten zijn er in haar?’

Toen zeide Bragi: ‘Twee soorten zijn er, die de heele dichtkunst omvatten’.

Aegir vraagt: ‘Welke twee?’

Bragi zegt: ‘Benamingen en versvormen’.

- ‘Welke wijzen van benoemen worden in de poëzie gebruikt?’ - ‘Drie soorten dichterlijke benamingen zijn er’. - ‘Welke?’

- ‘Ten eerste: ieder ding te noemen zooals het heet; de tweede manier is die welke heet voornaamwoord; maar de derde manier is die welke heet ‘kenning’ en daarmee is het zoo gesteld dat, als wij Odin of Thor of Tyr of ieder, wie ook van de Asen of Alfen[2)] noemen, dan nemen wij den naam van iets van een andere Ase of een van zijn werken. Dien naam heeft hij dan en niet zijn oorspronkelijke naam. Zoo zeggen wij: Sig-Tyr (de Tyr van den strijd), of Hanga-Tyr (de Tyr der gehangenen), of Farma-Tyr (de Tyr der scheepsladingen), dat zijn dan namen van Odin en wij noemen dat ‘kent heiti’ (omschrijvingsnaam). Zoo spreken wij ook van Reidar-Tyr.

1) Vervolg van blz. 37.
2) Elfen.

En dit is nu een boek tot nut en verpoozing voor jonge skalden, die de dichterlijke taal willen leeren gebruiken en zich een menigte woorden met oude omschrijvingen eigen willen maken en die wenschen te kunnen begrijpen wat verborgen gezegd is.

En deze verhalen mogen niet vergeten worden, want dan zouden de oude 'kenningar', die de hoofdskalden nagelaten hebben, uit de dichttaal verdwijnen; maar niet mogen christenmenschen gelooven aan heidensche goden en niet mogen deze sagen op een andere manier geloofd worden, dan zooals hier gevonden wordt in het begin van dit boek (Zie 'Beweging' 1912, blz. 178).

[Het tweede hoofdstuk bestaat uit een reeks voorbeelden van namen voor Odin in de skaldenverzen.

In het derde hoofdstuk volgen de namen voor de dichtkunst, die wij al in het eerste hoofdstuk hebben leeren kennen, weer met vele voorbeelden uit de skalden.]

Hoe moet men Thor omschrijven? Door hem te noemen zoon van Odin en Jord, vader van Magne en Mode en Thrudr, man van Sif, stiefvader van Ullr, eigenaar van Mjöllnir[1)] en den krachtgordel, van Bilskirnir[2)], de verdediger van Asgard[3)], van Midgard[4)], vijand en dooder van Joten[5)] en Jotenvrouwen, dood van Hrungnir, Geirröd en Thrivaldi, meester van Thjalfi en Roskva, dooder van de Midgardslang, stalbroeder van Vingner en Hlora. [Hier volgen weer vele aanhalingen uit skaldenverzen].

Hoe moet men Baldr omschrijven? Door hem te noemen zoon van Odin en Frigg, man van Nanna, vader van Forseti, eigenaar van Hringhorni[6)] en van Draupnir[7)], vijand van Hödr, van Hels strijders, tranengod. Ulfr Uggason heeft Baldrs lange schip bezongen in het 'Husdrapa'[8)] en er zijn ook vroeger voorbeelden van geschreven, dat Baldr zoo genoemd wordt.

1) Thors hamer.
2) Thors woonplaats.
3) Woonplaats der goden.
4) De bewoonde aarde.
5) Reuzen.
6) Een schip: 'met den gebogen voorsteven'.
7) Een ring.
8) Gedicht van omstreeks 985 waarvan maar weinig bewaard is.

Hoe moet men Njord omschrijven? Door hem te noemen Vanengod of Vanenzoon of Vane of Vader van Frey en Freya, Gavenschenker [met een voorbeeld uit Thord Sjarekson].

Hoe moet men Frey omschrijven? Door hem te noemen zoon van Njord, broeder van Freya en ook Vanengod en Vanenzoon, gavenschenker. Frey komt voor in een vers van Egil Skallagrimson en Eyvind Skaldaspiller noemt hem dooder van Beli. Hij is eigenaar van het schip Skidbladnir en van het everzwijn dat Gullinbursti heet en Slidrugtanni. [Hier volgen weer eenige voorbeelden].

Hoe moet men Heimdallr omschrijven? Door hem te noemen zoon van negen moeders of wachter der goden, zooals vroeger beschreven is, of blanke Ase, dooder van Loki, die twist om Freya's sieraad. Heimdallrs hoofd heet zwaard[1]; er wordt gezegd dat hij doorboord is door een menschenhoofd; daarover is gedicht in het Heimdalargaldre en sedert wordt hoofd genoemd dood van Heimdallr; zwaard heet mannendood. Heimdallr bezit het paard Gulltopr. Hij beklom ook de Vaga-Skere en de klip Singastein, dan keef hij met Loki om Freya's halssnoer. Hij heet ook Vindler. Ulfr Uggason zong in het Husdrapa uitvoerig over deze verhalen, en daar wordt vermoed dat zij waren in zeehondengedaante. Hij is ook zoon van Odin.

Hoe moet men Tyr omschrijven? Door hem te noemen Eenhandige Ase, en Wolvenkost, krijgsgod, zoon van Odin.

Hoe moet men Bragi omschrijven? Door hem te noemen man van Idun, meester van het vers, en ook langbaardige Ase - van zijn naam komt dat baardbragi genoemd wordt wie een langen baard heeft - en zoon van Odin.

Hoe moet men Vidar omschrijven? Hem moet men noemen zwijgende Ase, bezitter van den ijzeren schoen, dood van den Fenriswolf, wreker der goden, bewoner van den grond der vaderen[2], zoon van Odin, broeder der Asen.

Hoe moet men Vale omschrijven? Door hem te noemen

1) Waarschijnlijk stond in de oorspronkelijke Edda: hoofd heet zwaard van H. (zwaard waarmee H. gedood is) vgl. De Codex Trajectinus van de Snorra Edda van W.v. Eeden Jr. blz. CXVII.
2) In de vernieuwde wereld na Ragnarök.

zoon van Odin en Rind, stiefzoon van Frigg, broeder der Asen, wreker van Baldr, vijand en dooder van HQdr, bewoner van den grond der vaderen[1].

Hoe moet men HQdr omschrijven? Door hem te noemen blinde Ase, dood van Baldr, werper van den marentak, zoon van Odin, Helstrijder, tegenstander van Vale.

Hoe moet men Ullr omschrijven? Door hem te noemen zoon van Sif, stiefzoon van Thor, ski-god, boog-god, jacht-god, schild-god.

Hoe moet men Hoenir omschrijven? Door hem te noemen makker of metgezel of dienaar van Odin, ook vlugge Ase, langvoet en slibkoning.

Hoe moet men Loki omschrijven? Door hem te noemen zoon van Farbauta en Laufeya, zoon van Nol (Lanfey) broeder van Byleistr en Helblindi, vader van Vanargandr - dat is de Fenriswolf - en van Jormungandr - dat is de midgardslang - en van Hel en van Nare en Ale, verwante en vaderbroeder, metgezel van Odin, bezoek en kistengoed van Geirröd, dief van de Joten, van de bok en van Brisingamen en van de appels van Idun, verwante van Sleipnir, man van Sigyn, tegenstander der goden, haarschade van Sif, ongelukstichter, slimme Ase, kwaadspreker en bedrieger der goden, doodsoorzaak van Balldr; ook gebonden Ase, twister met Heimdallr en Skadi. [Hier wordt een vers van Ulfr Uggason aangehaald.]

Nu zal ik nog een voorbeeld zeggen van ieder der kenningar die nu beschreven zijn en waarvan vroeger geen voorbeelden gezegd waren. Zoo vertelde Bragi aan Aegir, dat, toen Thor eens naar het oosten was gegaan om reuzen dood te slaan, Odin op Sleipnir naar Jotunheim reed en hij bij die Jote kwam die Hrungnir heet. Toen vroeg Hrungnir wie die man was met den gouden helm, die door de lucht en over zee reed en zeide dat hij een buitengewoon goed paard had. Odin zeide dat hij er zijn hoofd onder wou verwedden, dat er in heel Jotunheim geen paard was, zoo goed als dit. Hrungnir zegt dat het een goed paard is, maar dat hij er toch een heeft dat heel wat harder

1) In de vernieuwde wereld na Ragnarök.

loopen kan en dat heet Guldfaxi[1]. Hrungnir werd kwaad, en hij springt op zijn paard en rent hem achterna en wil Odin die grootspraak betaald zetten. Odin reed zoo hard, dat hij altijd voor bleef, maar Hrungnir was in zoo'n Jotenwoede, dat hij binnen de poort van Asgard was voor hij het zelf wist. En toen hij aan de deur van de groote hal kwam, toen noodigden de Asen hem tot het drinkgelag. Hij ging de hal in en vroeg te drinken. Daar werden genomen de bekers waar Thor gewoon was uit te drinken; en Hrungnir dronk ze in één teug leeg. Maar toen hij dronken geworden was, toen ontbrak het niet aan groote woorden: hij zei, hij zou Valhalla opnemen en het overbrengen naar Jotunheim, hij zou Asgard doen verzinken en alle goden dooden behalve Freya en Sif, die wou hij met zich meenemen naar huis en Freya alleen zou het durven wagen hem in te schenken en, zei hij, hij zou al het bier van de Asen opdrinken.

Maar toen de Asen genoeg hadden van die grootspraak, toen noemden zij Thor. Dadelijk daarop verschijnt Thor in de hal, heft zijn hamer op en vraagt in woede, wiens schuld het is dat hondwijze Joten daar durven drinken en wie Hrungnir verlof gaf in Valhalla te zijn en waarom Freya hem in moest schenken als aan een Asengastmaal. Daarop antwoordt Hrungnir en ziet Thor niet met vrienden-oogen aan, hij zegt dat Odin hem aangeboden had te drinken en dat Odin hem verlof gaf daar te zijn. Daarop zegt Thor dat Hrungnir berouw zal hebben van dat verlof, voor hij er uit komt.

Hrungnir zegt dat Asathor er weinig eer mee behalen zal hem ongewapend te dooden, het zou meer een bewijs van moed zijn als Thor met hem durfde vechten op de grens bij Grjotunagard, ‘en dat is ook een groote domheid geweest’, zei hij, ‘dat ik mijn schild en mijn wetsteen thuis liet liggen; als ik hier maar mijn wapens had, zouden wij nu dadelijk een tweegevecht beginnen, maar anders, als je mij ongewapend dood wilt maken, dan zeg ik dat je een lafaard bent’.

Thor zou in geen geval dat tweegevecht willen verzuimen, nu hij er toe uitgedaagd was, want dat was hem nog nooit overkomen. Hrungnir ging toen weg en reed zeer hard tot hij kwam

1) Met de gouden manen.

in Jotunheim; en zijn tocht werd heel beroemd onder de Joten, ook omdat er een tweegevecht afgesproken was tusschen hem en Thor. De Joten vonden dat het er voor hen zeer op aan kwam, wie overwon; zij verwachtten het ergste van Thor als Hrungnir verslagen werd, want dat was de sterkste van hen allen.

Toen maakten de Joten in Grjotunagard een man van leem en die was negen rasten lang en drie rasten breed onder de armen; maar zij vonden niet een hart groot genoeg dat het paste, daarom namen zij er een van een merrie, maar dat bleef niet zoo heel vast zitten[1)], toen Thor er aan kwam. Hrungnir had, zooals bekend is, een hart van harde steen met drie punten, zooals die uitgesneden figuur die Hrungnirshart heet. Van steen was ook zijn hoofd en eveneens zijn schild, dat groot en dik was, en dat hield hij vóór zich toen hij in Grjotunagard stond en Thor afwachtte. Een wetsteen had hij voor wapen en hij hield die op den schouder; hij zag er niet gemakkelijk uit. Aan den eenen kant van hem stond de leemen Jote, die MQkkurkalfi heet en die was geducht bang. Er wordt gezegd dat hij wat in zijn broek deed toen hij Thor zag. Thor kwam naar de plaats van samenkomst en met hem Thjalfi. Thjalfi rende vooruit, tot daar waar Hrungnir stond, en zeide tot hem: 'Je staat daar gevaarlijk, Jote, je houdt je schild voor je, maar Thor heeft je gezien en nu neemt hij zijn weg onder de aarde door en hij zal van beneden op je af komen.' Toen schoof Hrungnir het schild onder de voeten en ging er op staan en greep zijn wetsteen met beide handen vast. Op hetzelfde oogenblik zag hij den bliksem en hoorde hij zware donderslagen; daar zag hij Thor in asenwoede op hem afstormen, die zwaaide zijn hamer en wierp hem van verre naar Hrungnir. Hrungnir heft de steen met beide handen in de hoogte en werpt hem naar Thor toe; de steen treft den hamer in de vlucht en springt uit elkaar. Het eene stuk valt op den grond en daarvan zijn gekomen alle zandsteenbergen, het andere treft Thor in het hoofd

1) Nog zegt men op IJsland: 'hij is zoo bang als een merrie' of 'hij heeft een merriehart'.

zoodat hij voorover op den grond valt; maar de hamer MjQllnir trof Hrungnir midden in het hoofd en deed den schedel in kleine stukken splinteren, en hij viel voorover boven op Thor zoo dat zijn voeten over den hals van Thor kwamen te liggen. En Thjalfi vocht met MQkkurkalfi en deze viel zonder veel eer te behalen. Daarop ging Thjalfi naar Thor en wilde Hrungnir's voeten van hem weg nemen, maar het lukte hem niet. Toen kwamen alle Asen er bij, toen zij hoorden dat Thor gevallen was, en wilden de voeten van hem weg nemen, maar niemand kreeg het gedaan. Daar kwam Magni er bij, de zoon van Thor en Jarnsaxa; hij was toen drie nachten oud; hij wierp de voeten van Hrungnir in eenen van Thor weg en zei: ‘Zie, dat is geducht jammer, vader, dat ik zoo laat kwam, ik geloof dat ik dien Jote best met mijn vuist doodgeslagen had, als ik er bij was geweest!’ Toen stond Thor op, omhelsde zijn zoon en zei dat hij groot en krachtig worden zou - ‘en,’ zeide hij, ‘ik wil je het paard Guldfaxi geven, dat van Hrungnir geweest is.’ Daarop sprak Odin en zeide dat Thor verkeerd deed, als hij een goed paard aan een reuzinnenzoon gaf in plaats van aan zijn vader. Thor ging naar huis in Thrudvang, maar die wetsteen zat nog in zijn hoofd. Toen kwam er bij die waarzegster die Groa heet, de vrouw van Aurvandil de moedige; zij zong tooverliederen over Thor totdat de steen begon los te laten. Maar toen Thor dat merkte en dacht dat hij de steen kwijt zou worden, wilde hij Groa beloonen voor haar hulp en haar vroolijk maken; en daarom vertelde hij haar dat hij heel in het noorden gewaad had door Elivaage en Aurvandil in een mand op zijn rug had gedragen, ten noorden van Jotunheim, en tot bewijs daarvan vertelde hij er bij, dat hij een teen van Aurvandil die uit de mand stak en stijfbevroren was, afgebroken en naar den hemel op gegooid had en er die ster van gemaakt had die Aurvandilsteen heet. Thor voegde er bij dat het niet lang duren zou of Aurvandil zou thuis komen; maar Groa werd daarover zoo blij, dat zij al haar tooverliederen vergat, en de steen kwam niet los, en die zit nu nog in het hoofd van Thor. En daarom moet men er voor oppassen, geen slijpsteen over den grond te gooien, want dan beweegt de steen in Thors hoofd. Over deze dingen heeft Thjodolf Hvinverski ge-

dicht in het Haustlong. Toen zeide Aegir ‘Hrungnir schijnt een sterk man geweest te zijn. Deed Thor nog meer heldendaden tegenover Joten?’ Daarop antwoordde Bragi:

‘Zeer de moeite van vertellen waard is dat Thor naar Geirrödargard ging. Daar had hij niet zijn hamer MjQllnir, noch zijn krachtgordel, noch zijn ijzeren handschoenen, en dat kwam door Loki; die was bij hem op dien tocht. Want eens, toen Loki voor plezier rondvloog in Freya's valkenhuid, ging hij uit nieuwsgierigheid naar Geirröd's huis, waar hij een groote hal zag, streek daar neer en gluurde naar binnen door een reet. Geirröd kreeg hem in het oog en beval dien vogel te pakken en bij hem te brengen; maar die gezonden was kon bijna niet op den muur van de hal komen, zoo hoog was die. Daar had Loki schik in, dat de man zoo'n moeite had bij hem te komen en hij wou niet opvliegen voor hij die moeielijke weg heelemaal opgeklauterd was, maar toen de man bij hem was en Loki met de vleugels sloeg en tegen het dak schopte (om meer kracht te zetten bij het vliegen), toen bleef zijn voet vastzitten en Loki werd gepakt en voor Geirröd gebracht. Maar toen die zijn oogen zag, had hij een vermoeden dat 't een man was en gebood hem te antwoorden, maar Loki zweeg. Toen sloot Geirröd Loki in een kist op en liet hem drie maanden honger lijden. Maar toen Geirröd hem weer opnam en hem weer beval te spreken, toen zei Loki wie hij was; en om los te komen beloofde hij Geirröd onder eede dat hij maken zou dat Thor in Geirrödargard zou komen zóo, dat hij noch zijn hamer, noch zijn krachtgordel bij zich had. Thor kwam overnachten bij die reuzenvrouw die Gridr heet; zij was de moeder van Vidar de zwijgende. Zij vertelde Thor de waarheid over Geirröd en zeide dat hij een hondwijze Jote was en lastig om mee te doen te hebben. Zij leende hem den krachtgordel en de ijzeren handschoenen die zij zelf had en ook haar stok, die heet Gridarval. Toen ging Thor naar die stroom die Vimur heet, de geweldigste van alle. Daar deed hij den krachtgordel om en plantte Gridarval tegen den stroom in. En Loki klemde zich aan den krachtgordel vast. Maar toen Thor midden in de rivier kwam, toen wies die zoo geducht, dat het water hem tegen de schouders sloeg. Thor zong toen dit:

Was nu niet, Vimur,
Daar 'k u wil doorwaden
Naar Jotunheim;
Weet, als gij wast,
Wast mijn asenkracht
Zoo hoog als de hemel.

Daar zag Thor, dat Gjalp, de dochter van Geirröd, daar boven in een kloof schrijlings over de stroom stond en zij maakte dat de rivier zoo wies. Thor nam een grooten steen uit de rivier op, wierp die naar haar en riep: ‘Bij den oorsprong moet men den stroom stremmen!’ Niet miste hij waar hij op mikte en op hetzelfde oogenblik kwam hij aan land en greep een lijsterbessenboom en heesch zich zoo uit het water. Daarom wordt wel gezegd dat de lijsterbes Thors redding is. Maar toen Thor bij Geirröd kwam, werd hem eerst de geitenstal tot verblijfplaats aangewezen en daar was maar één stoel en daar ging Thor op zitten. Daar werd hij gewaar dat de stoel onder hem opgetild werd naar het dak toe. Hij stak Gridarval boven zich in de daksparren en drukte zoo de stoel met kracht naar beneden; toen kwam er een groot gekraak en geschreeuw; daar hadden onder den stoel gezeten de beide dochters van Geirröd, Gjalp en Greip, en hij had hun beiden den rug gebroken. Daarop liet Geirröd Thor in de hal roepen voor de spelen, er waren groote vuren over de heele lengte van de hal. Maar toen Thor vlak tegenover Geirröd kwam, toen greep deze met de tang een gloeiend ijzer en wierp dit naar Thor, maar Thor greep het met de ijzeren handschoen en zwaaide het in de lucht en Geirröd sprong achter een ijzeren zuil om zich te dekken. Thor wiep het gloeiende ijzer door de zuil en door Geirröd en door de wand heen tot het terecht kwam buiten in den grond. Over deze dingen heeft Eilif Gudrunarson in Thorsdrape gedicht.

Hoe moet men Frigg omschrijven? Door haar te noemen dochter van Fjorgyn, vrouw van Odin, moeder van Baldr, medevrouw van Jord en Rind en Gunlod en Grid, schoonmoeder van Nanna, koningin over Asen en Asinnen, meesteres van Fulla[1)] en de valkenhuid en Fensalr[2)].

1) Haar kamermeisje.
2) Haar huis.

Hoe moet men Freya omschrijven? Door haar te noemen dochter van Njord, zuster van Frey, vrouw van Od, moeder van Hnossa, zij die krijgt de gevallenen, die heeft Sessrumnir[1] en de katten, en Brisingamen[2]; Vanengodin, tranenschoone godin, liefdegodin. Zoo moet men alle Asinnen omschrijven door ze te noemen met andere namen en ze aan te duiden door hun eigendommen of verwantschap. Asen moeten omschreven worden door een te noemen met eens anders naam en hen aan te duiden door hun werken of eigendommen of verwantschap.

1) Haar huis.
2) Haar halssnoer, door Brisingr gemaakt.

Aanteekening[1)]

Taboe of verbeelding?

Het is een bekende waarheid dat dichters voor en door de verbeelding spreken. Zij zeggen niet het geheel van een waarneming, maar de trek die hun innerlijk oog het meest getroffen heeft. Zij noemen niet de eigenlijke naam van persoon of voorwerp, maar zij vervangen hem door een bizondere, een teekenachtige, omschrijving. Zij nemen het deel voor het geheel, het verwante voor het onmiddelijk bedoelde, het ongewone voor het alledaagsche.

Wanneer nu dergelijke verbeeldingsuitingen in de oud-germaansche poëzie voorkomen, heeten zij h e i t i indien ze niets anders zijn dan enkelvoudige benamingen welke niet of weinig in de dagelijksche omgangstaal gehoord worden. In de andere genoemde gevallen heeten zij k e n n i n g a r.

De schrijfster van een onlangs verschenen proefschrift[2)], Mej. A.J. Portenge, gelooft dat het oorspronkelijk ontstaan van al zulke uitdrukkingen, zooals wij ze in die oude poëzie vinden, evenwel niet aan de vrije en noodzakelijke werking van de verbeelding moet worden toegeschreven, maar hieraan dat de g e w o n e uitdrukking *taboe*, d.w.z. om de een of andere, meest religieuse, reden, verboden was. H e i t i en k e n n i n g a r, meent zij, ontstonden reeds in de omgangstaal, niet als gevolg van vrije verbeeldingswerking, maar als min of meer

1) Ruim een jaar geleden geschreven, maar niet om gedrukt te worden. Ik maak nu gebruik van de mededeeling, om hen die Mej. Meulemans vertaling van Snorre's Edda lazen een oogenblik langer in de sfeer van dat belangwekkende werk vasttehouden.
2) De oudgermaansche dichttaal in haar ethnologisch verband.

vernuftige uitvluchten, - zijpaden waarop de menschheid zich redde wanneer het taboe de groote wegen van de samenspraak voor hen gesloten had. Later, toen er dichters kwamen, zetten deze die kunst van in uitvluchten te denken, voort.

Het komt mij voor dat wij in deze beschouwing vooral een poging moeten zien om aan het taboe, dat belangwekkende lievelings-onderwerp van de ethnologen, een nog grooter vermogen toe te kennen dan waarop het reeds aanspraak heeft. Het is toch wel niet aan twijfel onderhevig dat de menschelijke verbeelding in al haar natuurlijke en noodzakelijke vormen - die van h e i t i en k e n n i n g a r inbegrepen - geen andere verklaring dan zichzelf behoeft. Dat het uiterlijk voorkomen van die vormen, behalve door andere machten, ook door het taboe beïnvloed werd, wordt daarmede allerminst tegengesproken. Integendeel zou het de moeite loonen, na te gaan aan welk dwingend, hoewel onomschreven taboe ook hedendaagsche dichters gehoorzamen. Dichters zijn, in zeker opzicht, zij die weten wat *niet* gezegd moet. Maar aan de verbeelding danken zij, en niet aan eenig taboe, dat zij vinders en zeggers zijn.

A.V.

Tien sonnetten
Door
M. Nijhoff

Bruckner

Een groot verdriet in 't ernstige profiel
Dat neerwaarts kijkt, en machtelooze handen.
Maar als hij riep, dan daverden de landen
En was 't alsof een vuist op aarde viel.

Wij moeten met den brand der weerld verbranden,
Leven moet ondergaan naar 't God geviel -
De breede vleugels van een menschenziel
Vliegen zich stuk tegen de harde wanden.

's Nachts kijken oogen waar het donker scheurt,
Stemmen verwaaien wirwar door de boomen.
Een man ligt plat in 't natte gras en schreit,

Maar glimlacht als de horizon weer kleurt:
Hij ziet een dag over zijn moeheid komen,
Een nieuwen dag, een nieuwen dag van strijd.

Sonate

Voor Claudine.

Hoor de sonate der clavecimbale!
De maan kijkt met verschrik'lijk wit gelaat
Vlak voor het raam dwaas-lachende de zaal in,
Waar naast het boek de vlam der was-kaars staat.

Ik hoor de stilte hijgend ademhalen,
Hoor hoe het leven in een dans vergaat -
Hoor de sonate der clavecimbale!
De maan kijkt met verschriklijk wit gelaat.

Terwijl jij de marm'ren nocurne slaat,
Laat ik mijn handen langs je lichaam dalen.
Er drijft een geur van welken en verschalen.

Wij moeten sterven met den dageraad
Wanneer de wind waait door de vale straat -
Hoor de sonate der clavecimbale!

Pierrot

'k Ontmoette 's nachts een vrouw bij een lantaren,
Geverfd, als heidenen hun dooden verven -
Ik zei tot haar: ‘Vrouw, ik ben moe van zwerven’.
Zij lachte om mijn wit pak en mijn gebaren.

En ik zei weer: ‘Laten wij samen sterven.
Vrouw, mijn naam is Pierrot.’ Ik vroeg den hare.
Wij dansten samen of we dronken waren.
En mijn stuk hart rammelde van de scherven.

Dit was een dans op den uitersten rand
Der steilten van verbijstring. Als een brand
Joeg waanzin door mijn lijf heen, dat ging breken -

Als wie een moord deed, heb ik omgekeken
En zag me alleen staan in de vale straat,
En vluchtte weg en sloeg me voor 't gelaat.

Maria Magdalena

Er dropen rozen neer uit de guirlanden
En vielen op het bed, waar we ons verveelden,
Terwijl de binnenkanten van haar handen
Streelende langs mijn zieke hoofd heen speelden.

Drinkend het licht, ging zij door de warande
En door den tuin, waar bloemen zijn en beelden -
Ik zag een cirkel om het hoofd heen van de
Vrouw, die het doelloos leven nam als weelde.

Zij ging ten heuvel, waar de kruisen stonden,
Zag haar leven vervloekt, waar Hij in pijnen
Machteloos hing aan 't hooge hout gebonden -

En een triomph schreeuwde in de tambourijnen,
Toen zij waanzinnig dansende op de pleinen
Luid lachte omdat een God stierf voor haar zonden.

Het einde

Vreemd pizzicato van verre guitaren,
Hoorden we buiten reeds de vogels zingen -
De zon kwam door de kieren van de zware
Gordijnen in de stille kamer dringen.

Maar ons gezicht en alle dingen hingen
Nog in 't vermoeide licht der kandelaren -
En tusschen ons, als groote spoken, gingen
Waanzin van woorden, wanhoop van gebaren.

Dit was het einde van den laatsten nacht.
De zon viel strak door 't raam. Tegen het glas
Leunde ik mijn voorhoofd - jij, achter mij, rilde-

Wat tusschen ons bestond, werd omgebracht.
Laten we niet meer denken aan wat was.
God heeft met ons gedaan wat hij doen wilde.

Zingende soldaten

De keien zijn zoo puntig op de straten.
Blonde soldaten, doen je voeten pijn,
Smoor je verdriet met een naief refrein:
‘Marie, Marie, ik moet je gaan verlaten’.

Wij zien vooruit naar 't verre doel der torens,
En loopen met z'n vieren naast elkaar.
Melancholie, uw vondsten zijn bizar:
‘De duivel heeft twee hoeven en twee horens’.

Waar is de tamboer, waar is de muziek?
God heeft ons op den weg alleen gelaten.
Ons lijf gaat breken en ons hart is ziek -

Zingt van een ring en van liefde en van smart,
Zingt van verachting voor een paar granaten!
Een goed soldaat heeft een groot kinderhart.

Het strijkje

Het strijkje speelt 's avonds in de warande,
- Piano, twee violen, fluit en cel -
In de warande van het dorps-hotel
Moderne dansen, oude sarabanden.

En in den tuin, waar in de boomen branden
Wat roode lampions, - het donkert al -
Een op-gedrongen menigte naar 't spel
Zwijgende luistert onder de guirlanden.

Twee menschen in riet-stoelen naast elkander:
‘Lieve, wat zijn vanavond je oogen mooi -
Ik voel dat 'k in dien zachten glans verander’.

De maan gluurt door de takken. Oh la la!
Een papagaai gilt in zijn koopren kooi
De melodieën van het strijkje na.

Clown

Met blauw-papieren pijlen op mijn wangen
En op mijn hoofd een gele ster geplakt,
Blijf ik, terwijl een aap mijn handen pakt,
Onderste-boven aan een rekstok hangen.

Mijn meester wil de wereld vroolijk maken.
- ‘Satans Apostel’ noemt mij 't aanplakbord -
En 't volk, een optocht gekke pelgrims, wordt
Hierheen gestuurd, en ik moet het vermaken.

Het lacht om alles wat mijn waanzin doet.
Ik speel voor hond, voor mensch, voor olifant:
Ik blaf, ik schreeuw, ik daver met mijn snuit -

Laat in den nacht stroomt het de tent weer uit:
Ik leun op 't plein, waar de lantaren brandt,
Tegen den paal, en keur mijn daden goed.

De alchemist

Een oud man ben ik, die mij veel bezin:
Ik reisde op steamers en met karavanen,
Kende muziek en waanzin van tziganen,
En leefde in liefde met een negerin.

Glazen en kruiken glanzen op de planken
Tusschen een aardbol en een bronzen beeld -
Mijn leven, dat met proef en cijfer speelt,
Heeft niet de wereld meer van kleur en klanken.

Het venster-luik slaat eensklaps open: zie,
Daar buigt naar binnen zich een lang geraamte,
Strekt de armen uit, neuriet een melodie -

De lidlooze oogen zijn naar mij gesperd! -
Een heldre zon schijnt achter de gedaante
Op 't blauw profiel der bergen in de vert.

De troubadour

Die 's nachts romancen floot onder de linden
En 's middags scherzo's op de markt der dorpen,
Hij heeft zijn fluit in een fontein geworpen,
En wilde een moeielijker wijsheid vinden.

Hij heeft des nachts op een rivier gevaren,
Hij zag het zonlicht dat de straten kleurde -
En wist dat hij niet leefde, maar gebeurde,
Dat daden machtloos als seizoenen waren.

Hij was een reiziger, den dag lang droomend.
Zijn doel was naar een horizon gericht.
Hij voelde 't leven uit zijn hart weg-stroomend -

En zijn gelaat was bleek, en blonk van licht,
Als van den man, die uit de bergen komend,
God zag van aangezicht tot aangezicht.

Drie sonnetten
Door
J.G. Danser

I De stille steden

Mijn moeheid zoekt de steden die verlaten
En stil zich koestren in den zonneschijn:
De donkre huizen en de nauwe straten,
Den stoeren torenromp op 't open plein.

Daar storen mij gerucht noch smadend praten,
Daar doet geen schrik mijn blijde mijmring pijn:
Onmerkbaar-zacht versmelten vreugde en haten
Tot klaar geluk, tot zoet tevreden-zijn.

Den heelen dag kan ik er eenzaam dwalen
Bewonderend de dingen altegader
En luistrend als het carillon begint,

En 's avonds bij der lampvlam teeder stralen
Voel ik mij tot het groote leven nader
Waar weêr mijn ziel het inniger bemint.

II De eenzame

Moeder, hebt gij dees foltring dan gewild,
Moet ik om u den barren nacht vervloeken?
Ik vind geen rust zelfs in de schoonste boeken,
Niets is er dat mijn dof gekerm nog stilt.

Gij smaaddet haar: toch was zij lief en mild...
Gij deedt ons de onherbergzame oorden zoeken
Waar ze eindlijk stierf. - Moeder, zal ik u vloeken
Nu weêr mijn droom bij 't wreed herdenken rilt?

Ach neen, dit bitter leed kan niets verzoeten,
Alles wakkert den brand der angsten aan:
Het is een hel waarin mijn ziel moet boeten.

En toch: den dood durf ik niet binnengaan
Want ook daar zal 'k dat bleek gelaat ontmoeten
Dat eindloos schreit om pijnen droef doorstaan.

III De gelukkigen

Zij schrijden onder 't vaag geruisch der blâren
Door 't zwoele duister van een sombre laan
Waar hier en daar een eenzame lantaren
Het loover in een zilver licht doet staan.

Zij spreken van hoe droef ze eens beiden waren,
Wat pijn ze elkander hebben aangedaan,
Maar dat zij toch na leed van vele jaren
Een grenzenloos geluk zijn ingegaan.

Dan staan zij stil en zwijgen. Maar zij beven
Beiden door bange ontroering overmand:
Het is als zal hun diepst verdriet herleven...

Tot zij weêr samen voortgaan, hand in hand,
Elkaar hun droom verhalend als zooeven,
Hun ziel doorgloeid van liefdes zachten bránd.

Joodsche liederen
Door
Jacob Israël de Haan

De bekeerling zingt

Thans keer ik weer: mijn God heeft mij vergeven,
En Zijn genade wreekt de wegen niet,
Waarlangs ik zwierf bij spel en ijdel lied,
Zijn liefde doet mijn stervend hart herleven.

En als gij vraagt: hoe weet gij Zijn genaden,
Wie zeide u zeker, dat Hij u vergaf,
Al ijdel dwalen langs zingende paden
Bevreesd voor aardsche noch hemelsche straf,

Dan antwoord ik: ‘zoo zeker als mijn oogen
Den hemel zien, zoo zeker als ik hoor
De zang der vogelen, een nieuw geluid,

Zoo zeker kent mijn hart Zijn mededoogen,
Ik weet wat ik won en wat ik verloor
En huivrend juich ik mijn verrukking uit.

Gestild verlangen

Wat ik verlang? Niet meer de wilde weelde,
De woede, die naar donkre daden drijft,
Slechts dat mijn ziel, die zooveel goed verspeelde,
Na zooveel kwaad in vroomheid vreedzaam blijft.

Wat ik verlang? Ik heb zooveel gewonnen
In overmoed, dat ik verloor in smart:
Geve mij God, gezuiverd en bezonnen
Een smeekende ziel en een zingend hart.

Mijn weekwerk eindigt: milde Sabbathvrede
Voert mijn onrust tot een gerusten zin.
Met genooten van mijn Volk treed ik in,

Waar bij 't stijgen van onze Sabbathbeden
Een vrome knaap juicht met huivrende stem
Als eens de Priesters van Jeruzalem[1].

Inwijdingsfeest

Geen schat van licht vergoedt van smallen luchter
Op 't Inwijdingsfeest den bescheiden schijn,
Verlaat geen vrome rust om rijk te zijn
Aan menig Feest, maar voor geen zonden schuchter.

Want weet, wie lachend het Licht heeft gebluscht
In zijne ziel verkommert dof in duister,
Laat zijn huis vol zijn van schatten en luister,
Voor aardsche vreugd ruilt hij hemelsche rust.

Ik was dertien jaar: toen gaf Vader mij
Een kroonluchter om acht dagen te branden
In den winter, herdenkend, dat uit schanden
En slaafschheid ons Volk vroom werd, rijk en vrij.

1) In het Koor ter Nieuwe Synagoge te Amsterdam.

Mijn handen beefden van een blijde ontroering
Als ik één licht meer ontstak elken dag,
Tot er acht sidderend brandden, wat zag
Ik starend in dat licht niet met vervoering?

Makker: vraag niet waarom mijn handen beven
Als ik nu des avonds mijn licht ontsteek,
Vraag niet wat ik schaterend heb misdreven
Wiens naakte ziel voor niet één zonde week.

Vraag niet: gisteren was het Nieuwe Maan,
Wie dreef mij, ziel en zinnen zat van leed,
Waar 't heilig Huis zijn deuren opendeed
En ik den Luchter vroom-verlicht zag staan?

Met acht lichten vol, toen wij kindren waren
In Moeders huis was haar licht onze schat,
En nu: gedreven door de ban der Stad
Beschreit mijn lied zoo veel verloren jaren.

Dwaal niet als ik. Vriend, doof geen hemelsch licht
Voor aardsche schijn, die droevig is en duister,
Ik was dertien jaar....waar vind ik den luister
Van mijn Luchter, acht dagen opgericht?

Sabbath

Heugnis van u, gewijde Sabbathdag,
Brengt mij den bloeitijd van mijne jeugd weder,
Ik ben weer jong, ik voel verheugd en teeder
De zegen van vader en moeders lach.

Zij stak de lampen aan, zij hief heur handen
Naar 't licht, dan rustte voor die week het werk.
Vader en ik gingen naar onze kerk,
Waar sidderend de Sabbathlampen brandden.

Tusschen al blijde lichten glansde één lamp
Eeuwig levend door dag en donkre nachten,
Vader vertelde: toen Romeinsche machten
Onze macht braken, brachten brand en ramp

Op Jeruzalem, van het tempelvuur
Redden vrome mannen één smalle vlam.
Vuur brandt uit vuur, waar ons Volk zwervend kwam,
Behoeden wij dat Licht in eeuwgen duur.

Ik staarde en peinsde, wijl de Sabbathzang
Machtig van maat zong door de Synagoge:
‘Ons land ligt braak, ons Volk werd diep gebogen
Vader zegt, dat wij keeren, maar hoe lang?

Zal dan het vuur van deze smalle lamp
Nog branden, zullen vrome mannen 't dragen
Terug naar Jeruzalem, dat geen ramp
Geen overmacht neervalle op onze dagen.’

Eeuwig Licht brandt in elke Synagoge,
Ik doofde spots eeuwig licht in mijn ziel,
Ik heb gejuicht, ik ben bemind, bedrogen,
Wie steeg zoo zingend, die zoo schreiend viel?

Schrei niet, uw God spreekt: ‘Mijn eeuwig gericht
Verzoent mijn volk met zijn geheiligd Land.
Zuiver van wonden wordt uw hart en hand
Als de glans van 't gewijde Sabbathlicht.’

Ook mijn hart en mijn handen? Menig dag,
Toog ik op roof uit met doortrapte zinnen.
Wordt het verzoend? Zal ik gestild herwinnen
Zegen van vader, moeders zaalge lach?

De fluitspeler
Door
Victor E. van Vriesland

Gekneld in onvrede kwam hij moe op zijn kamer terug. Zeker twee uren had hij geloopen, in blinde koppigheid had hij den voorgenomen weg volbracht, en waartoe? Hoe had de lange warme middag hem gedeerd. Duizelig en kwetsbaar strekte hij zich op de sofa uit. Geen oogenblik verliet hem zijn lichaamsgevoel; want de luidheid van den brandenden dag had dwars door zijne broosheid heen geschenen, en zijn lichaam had moeilijk geleefd in den warmen walg van de vele menschgezichten en bewegende lijven. Waartoe? Pijnlijk brak het besef in hem open van de doelloosheid zijner dagen. Ontastbaar en klam aanvlijend, als de neiging zich te bevrijden, zonder te weten waaruit.

Rondziende zag hij zijn kamer, en ook zijn kamer drukte hem, benauwend-laag en in burgerlijkheid verstard. Vaal-roode gordijnen; groen, bebloemd behangsel, groezelig verschoten. Behalve de sofa vier stoelen, een werktafel en een boekenkast. En op den te hoogen schoorsteen de tergende en onverschillige gruwel van een zwart-steenen pendule.

Buiten onder zijn venster begon een sleepende vrouwestem traag een verwaaide reep lied aan flarden te scheuren. Met gelaten weerzin liet hij zich in zijn onlust storen tot lijdelijke aandacht in eene zoetelijk-sentimenteele verteedering die niet vrij was van zelfbeklag.

Hoe vaak reeds had hem dit lauw gegalm ontmoedigd. De smalle spitse verheuging over de dwaze woorden was al lang

weggebleekt in de overbekendheid van dit vanouds beluisterde. Dan bleef de lustelooze overmacht van het pijnend teemen. - Toen werd hij gewaarschuwd voor het middagmaal.

Na den maaltijd zette hij zich voor het open venster enging wat op zijn fluit spelen. Onwillekeurig had hij zich den stillen landweg toegewend, waar, voorbij de kromming, haar huis stond. Maar hij wist wel dat ze niet komen zou. Hij blies, en boven zijn slordig en slungelig lichaam bolde de te kleine bleeke kop van de blaas-inspanning. Hij zat doodstil ineengedoken, en liet de dunne tonen over de wijde avond-tuinen heenglijden. Lang uitgerekte eentonigheden reikten elkander ver na, soms vlug moduleerend tot aangehouden getriller als in water rimpeling. Zoo speelde hij, tot de onbereikbaar-beleden stilte zijn zorgelijk zoeken in vermoeidheid ontspande.

Maar reeds dreef een nieuwe onrust hem zijn kamer uit en naar buiten. De landweg lag bleek in schemering. De donkergespreide boomkruinen stonden er plat en obliek tegen de dun-gespannen zijde van de gladde lucht uitgeschermd. Hij echter ging stadwaarts, en de vreemde gekweldheid zijner mijmeringen voerde hem naar een eenzame bank in een verlaten plantsoen.

Uit zijne grauwe uitputting groeide hem iederen avond opnieuw de verholen troost van den komenden nacht. Ook thans verloor de desolate ontreddering zijner gedachten hare scherpe bewustheid, tot zij, in de warme doezeling waar de droomen beginnen, als vanzelf geheel terugweek. Hij kwam nu over een der pijnlijk-zoete landschappen van zijn jeugd te zweven.

Weer zwijmelde hij in de zoo eigen en onbenoembare heimelijkheid die op sommige dagen de wereld voor zijn verwonderde kinderblik gehad had. Hij zag weer het ijs-blanke licht dat stroomde in stilstand over de lange lage laan waar hij naar school liep. Die laan lag ergens buiten de wereld, en sloot hem van de wereld af, intiem, als een tunnel. Het lag alles wit en warm toegedempt onder de sneeuw, het aanzien van alle dingen was veranderd. Vreemd gelijkvormig droegen de geluidloos schuifelende menschen, de vischkarren en rijtuigen met bij elken stap van het paard het droomerig getinkel, al deze dingen ineens

veel donkerder geworden en zacht-levend als onder een sourdine, de nieuwe en onvermoede eenheid van dit plechtig uur. Hoe zou het mogelijk zijn dat deze volkomen en uit diepste innerlijkheid opengebloeide vervulling zonder zijn eigen toedoen was ontstaan. En hij zag plots als eene onuitgesproken maar welgeweten verstandhouding tusschen al deze voorzichtig-bewegende menschen leven. En ook hij zelf was hierin opgenomen: deze vreemde dag, door hun onderlinge afspraak was die zoo geworden. Hij vlijde zich vol vertrouwen in dit zoet verband. Maar een vage angst begon zijn overoud geluk reeds onveilig te maken.

Toen werd de bevrediging van dit ontroerd herkennen fel verstoord en duizelde ontastbaar voorgoed uit zijn bewustzijn weg. Waar was hij toch?

Hij liep nog steeds, maar moeizaam nu, door een dreigend eindelooze laan, die zwarter en bruiner scheen geworden van gesmolten sneeuw. Zijn voet stootte tegen een hard en blinkend voorwerp; hij bukte zich en zag een ceintuurgesp van blauwgeëmailleerde vergeetmenietjes, die hij dadelijk als de gesp van zijn zoo gevreesde schooljuffrouw herkende. Hij raapte het uit het kleverig-gore slijk, maar kon zich niet meer oprichten. De gesp bleef een donker-blauwe vlek voor zijn gefascineerde oogen. Een schok deukte pijnlijk door zijn gedachten; ontwakend in een brandend onlust-gevoel zag hij zich strak aangekeken door een bedelaar, een grijzen, verwilderden boef, die, op de zelfde bank, naast hem was komen zitten. De overgang tot deze gewaarwording, nog niet geheel in zijn waaktoestand ingeördend, joeg een oogenblik matelooze ontzetting in hem op. Toen vluchtte hij levend dien starren blauwen blik die gevoelloos en toch lichamelijk als een voorwerp onbewegelijk-koel in hem gestoken had.

Eerst in de bekende en vertrouwde winkelstraten kwam hij weer tot rust. Hij moest daar lang gezeten hebben: het was laat geworden. Sedert zijn wakkerschrikken voelde hij zich van de wereld en zichzelf vervreemd. Hoe had die ouwe vent hem zoo bang kunnen maken. Maar voor de nawerking van die angst vond hij in zijn schaamte geen evenwicht. Eene beklemming bleef op hem drukken. Het gezicht bleef hem tot in bijzonderheden bij. Hij wist wel waarom. Ineens voelde hij de gelijkenis. Hij vergat zijne omgeving en raakte weer in droomen

verloren. Hij liep onzeker en in zichzelf prevelend als een dronken man. Die bedelaar leek op den visscher dien hij aan de haven naar zijn dochter had zien dreggen. God, hoe lang was dat wel niet geleden....ook dat was immers nog in zijn schooljaren geweest. Hij zou dat nooit vergeten. Met z'n allen jongens hadden ze, fluisterend het verhaal en: dat dat nou de vader was, dichtbij den visscher in een groepje toegekeken. Maar de man had hen niet opgemerkt. Hij had niets wat hun romantische schooljongensverbeelding voedsel gaf....'een vader dreggend naar het lijk van zijn kind'. Hij was klein van gestalte; hij deed eenvoudig en bedaard zijn werk, als ging het hem verder niet aan. Maar nu in zijne herinnering leefden de oogen, met een geheime macht, hun eigen wonderlijk leven, als een jammer waarvan de zin verborgen is. En juist het mechanisch en in zichzelf gekeerde doen van dezen man had dieper indruk bij hem achtergelaten dan alle dramatische gegevens waarmede zijn gretige verbeelding de werkelijkheid had aangevuld. Het beeld verkreeg een duistere gloed, en hij zag weer scherp hoe de kleine figuur gestaan had. Het was hetzelfde gezicht geweest van den bedelaar van zooeven. Hij had zoo stil gestaan. Om zijn kop schreeuwde de meeuwen, het licht brak in rafels aan zijn krankzinnige oogen en zijn mond beefde twijfelmoedig. Hij was wel dezelfde van vroeger. Alles kwam terug....

Een groot gevoel van moeheid drong tot hem door. Hij deed zich geweld aan en kwam, moeilijk, tot zichzelf. Hoe lang had hij geloopen? Het grootste gedeelte van den nacht was zeker al voorbij, het was niet meer de moeite waard naar bed te gaan.

Monsterachtige en gedrochtelijk onevenredige menschen, uit schrikbarende kleurvlakken daemonisch opgebouwd, stonden stom starend langs hem heen, waar hij door het bleeke lantarenlicht voorbij de bioscoop-affiches stapte. Hij kwam enkele late groepjes feestgangers tegen, wier stemmen en stappen vreemdluid door de holle straat klonken en weerklonken. De mannen keken hem aan met iets van die gruwelijke verstandhouding in hun blik, waarmee nachtelijke wandelaars in een stad elkaar in het voorbijgaan aanzien, die zich met hetzelfde doel op weg weten.

Hij zwierf tot den ochtend, zijn tocht ging langs de sombere nachtkroegen van de voorstad, door de smalle stegen waar een stekende stank staat. Sluike meiden fleemen er met klagelijke aandrang.

Hij wist dat zijne lichamelijke uitputting de hoogste graad had bereikt, maar hij gevoelde het niet meer. Hij liep in donkere dwang, als door een onweerstaanbare kracht buiten hemzelf gedragen, en aan het einde van een nauwe duistere straat was hij zonder overgang buiten de stad gekomen. Onverwacht lag daar in de dunne klaarte voor hem uitgespreid het paarse kruid van een vlak-verglooiend artichokke-veldje. De maan, kleurloos, zakte ineengeschrompeld achter de wereld als een papieren zak. De nieuwe dag ontwaakte, en door een stille aandoening overmand ging hij tegen een boom zitten en haalde zijn fluit te voorschijn.

Hij speelde. Een grijs licht lag vlak en roerloos aan zijn oogen; vanuit het naburig bosch klonken reeds de eerste doorschijnende vogelgeluiden. Maar hij hoorde niets, en speelde en speelde naar zijn eigen wijze met zacht gefijfel. En terwijl het licht koeler en ijler rond hem begon te glanzen, zat hij daar klein en wereldvergeten, en de bleeke ochtend kwam naast hem staan en leunde luisterend over hem. En een laatste blanke zekerheid brak toen het knechtjen Gods, dien zoeten pijpelaar....

De nieuwe beweging in de schilderkunst
Door
Theo van Doesburg

(*Vervolg en slot van blz. 156*)

XIII

> Peinture...un art étonnant et dont la la lumière est sans limites.
> GUILLAUME APOLLINAIRE.

De schilders van dezen tijd, - dat zijn zij, die deel hebben aan de stichting eener nieuwe kunst-cultuur -, zoeken het Algemeene. Dit Algemeene is datgene, wat ik in de vorige hoofdstukken, met betrekking tot de schilderkunst het beeldende genoemd heb. Wanneer we van een historisch kunstwerk alle practische, naturalistische (perspectievische, anatomische enz.) of tijd-lijke elementen verwijderen, houden wij de zuiver beeldende elementen over. Deze elementen vormen de beeldende compositie. Deze compositie is zuiver aesthetisch[1)], niet aan tijd gebonden en drukt daarom de innerlijke schoonheid van de schilderij zelf uit, het aesthetisch wezen n.l.

Dit blootleggen van het aesthetisch wezen nu, is het voornaamste beginsel der Nieuwe Schilderkunst. Hiervan stamt de

1) Dit ‘zuiver aesthetisch’ is hier in geheel nieuwen, natuurlijk niet in dogmatisch-academischen zin gebruikt.

uitdrukking ‘abstract’, waarmee voornamelijk bedoeld is: afgetrokken van het naturalistische, practische, nationale, groot genomen: van het bizondere. In tegenstelling met de schilderkunst der traditie waarin het verbizonderen hoofdzaak was, is in de schilderkunst van onzen tijd het veralgemeenen, d.i. het ontblooten van het rein-aesthetische of beeldende, het voornaamste. Dit nu heeft de schilderkunst op een hooger plan gebracht, haar als aesthetische uitingswijze zelfstandig gemaakt en tal van mogelijkheden geopend. Het is de ontwaking van het aesthetisch bewustzijn in de schilderkunst, het naar alle zijden uitzetten harer grenzen en het bereiken eener innerlijke schoonheids-uitdrukking.

Wanneer wij thans schoonheids-vreugde beleven aan een werk van Egyptische, Perzische of Chineesche kunst, dan komt dat, omdat wij er ons zonder bijoogmerken (als nationale, practische, religieuze enz.), voor openstellen. Wij ondergaan het als *product*, om zijn zelfs wille. Het heeft door den tijd vele zijner practische elementen verloren en staat nu voor ons als tijdloos aesthetisch gewrocht. Als zoodanig is het voor alle tijden schoon, omdat het aesthetische of algemeene buiten tijd is. Voor de tijdgenooten was zulk een product niet volkomen aesthetisch te genieten, omdat het beeldend genoegen, de vreugde der innerlijke schoonheid verloren ging in de religieuze sfeer, die nagenoeg de aesthetische sfeer verstikte.

Thans, nu het rein-acsthetische in *volstrekten* vorm tot uitdrukking komt, wordt het mogelijk in eigen tijd schoonheidsvreugde te beleven aan een werk van kunst, dat geen andere bedoeling heeft dan de ziel te verrijken door en te bevruchten met geestelijke schoonheidsontroeringen.

Om deze hoogte te bereiken moesten de schilders eerst het middel veroveren en beproeven. Dit hebben dan de impressionisten, luministen, symbolisten en kubisten gedaan. In toepassing kwam de schilderkunst als zelfstandig beeldende kunst bij den Rus Wassili Kandinsky. Het geheele werk van dezen oprechten, edelen werkman is gegrond op het zoeken en ten slotte ook vinden van het Algemeene of rein-aesthetische in de dingen. *Door de natuur heen* is hij *boven de natuur uitgekomen* aan het grenzenlooze rijk van het rein-beeldende.

XIV

De schilders van dezen tijd zoeken het Algemeene, ieder op zijne wijze.

Dit Algemeene is het innerlijke.

Wanneer twee objecten het ronde gemeen hebben, zijn zij, met betrekking tot *hun vorm*, voor den beeldenden schilder gelijk. Wanneer twee dingen het horizontale gemeen hebben, dan is de *beeldende richting* eveneens gelijk. Het doet er niet toe, of het voorwerp dat tot aesthetisch uitgangspunt dient, een lamp is, een boom of een man in een boot. Het gaat slechts om de innerlijke vormbepaling en deze innerlijke bepaling van den vorm, die zuiver aesthetisch in beginsel is, maakt alle dingen van beeldenden aard. Met betrekking tot de kleur is het 't zelfde. Voorheen, toen de schilder het realistischbizondere zocht en uitdrukte, b.v. een voorwerp van hout naast een voorwerp van steen, toen waren de dingen *different*. Juist deze differentie in de natuur der dingen maakte het voornaamste deel uit der realistische schilderkunst. Het aesthetische, dat aan den tegenovergestelden kant van het ding (an und für sich) lag, had een ondergeschikte plaats in de realistische schilderkunst. Het impressionisme kende aan de objecten een grootere algemeenheid toe.

Deze algemeenheid was *het leven*. Vandaar dat Cézanne een pot tot een levend organisme omschept en er in de aesthetische expressie van een kopje en de hand die het vasthoudt, geen wezenlijk onderscheid bestaat. Het zoeken naar karakteristiek of expressie (van Gogh) der dingen, bracht het aesthetische of algemeene op den voorgrond.

Toen langs dezen weg uit alle objecten het Algemeene werd geabstraheerd en de realistisch-differente dingen, aesthetischalgemeen werden, en slechts in toonaard verschilden, toen kwam het er reeds minder opaan, wat de aanleiding tot de schilderij was. Het voornaamste was toch, dat alle objecten (zoowel een kom als een koe, een stoel als de man erop) het leven (het licht en de atmosfeer) gemeen hadden.

Thans is het anders.

De kunstenaars van onzen tijd zijn zich het aesthetisch-algemeene van al het bestaande bewust geworden. Vandaar ook dat zij in de natuur ‘niets bizonders’ meer vinden. Het zich bezinnen op de aesthetische of geestelijke waarden in de schilderkunst heeft de naturalistische waarden als tegenstelling doen ontstaan. Een appel zóó te schilderen, dat in een ander die dezen appel ziet, het verlangen ontstaat van dezen appel te eten, is geen aesthetische werkzaamheid, maar een naturalistisch-practische: ook bij het zien van den natuurlijken appel zal dit verlangen ontstaan. Echter, door rood of groen in ronden vorm ontroerd worden, omdat deze vorm en deze kleur door de verhouding waarin zij tot de geheele compositie staan, beteekenis krijgen, beteekent door *schilderkunst* aesthetisch bewogen worden. Het komt er niet op aan, welke natuurvormen aan deze compositie ten grondslag liggen. Het voornaamste is, dat onze indruk onverdeeld aesthetisch is. De suggestieve werking die kleuren en vormen in hun samenwerking op onze ziel uitoefenen, bevat in zich de mogelijkheid een schilder-kunstwerk om geen andere reden en met geen andere bijgevoelens te genieten dan rein-aesthetische d.i. om zijn zelfs wille.

Op deze wijze moeten wij de Improvisaties, Impressies en Composities van Kandinsky beschouwen. Wij zijn er aan gewend geraakt deze en meerdere werken ‘abstract’ te noemen. Feitelijk is deze benaming onjuist, omdat de abstracte vormen en kleuren ons juist de *ware*, *algemeene* vormen en kleuren der innerlijke natuur openbaren. De beeldende kunstenaar gaat slechts met de ware algemeene vormen om, welke hij verkregen heeft door ze van de uiterlijk-bizondere natuur te abstraheeren. De uiterlijkbizondere natuur heeft hij - zooals ik in een vorig hoofdstuk met betrekking tot de deformatie (expressionisme) aantoonde, - ont-bonden en verspreid of ver-bonden en geconcentreerd.

Zóó en op geen andere, - b.v. quasi bovennatuurlijke of ‘astrale’, - wijze zal hij door de uiterlijke natuur heen, den innerlijk-organischen beeldenden vorm vinden en dezen, maar ook dezen alléén, zal hij toepassen, redelijk-bewust, bij het op-

bouwen van zijn werk. Reeds Böcklin, die op geheel andere wegen naar innerlijke expressie zocht, spreekt van: Ueberlegung, Aufbauen, vorherige Kompositionen sollen nichts als Vorstufen sein, auf welchen das Ziel erreicht wird, welches dem Künstler selbst unerwartet erscheinen kann'.

Omdat Kandinsky het algemeen aesthetische der verschillende natuurindrukken vond, werd het hem mogelijk door het schilderkundige middel een volkomen aesthetischen indruk teweeg te brengen. Zijn genie vatte de gansche traditie samen en voltooide door een naturalistische minder-waarde en een beeldende meerder-waarde, de *bedoeling* van de schilderij. Voorheen was het practische en daarna het naturalistische element over-wegend aan het beeldende of rein-aesthetische. Bij Kandinsky zijn deze beide eerste in het laatste volledig opgelost.

Ik heb mij dikwijls voorgesteld, dat, wanneer een met beeldend bewustzijn begaafde schilder maar op zijn eigen werk doorging, wanneer b.v. Rembrandt op 'De Nachtwacht' doorwerkte, hij aan een compositie als die van Kandinsky, aan de 'reine' of 'abstracte' schilderkunst zou moeten uitkomen. Indien de Tijd dat proces niet afbrak, zou dit ook inderdaad het geval zijn.

XV

De kunstenaar zoekt het Algemeene in het Bizondere. Schoonheid vinden is niets anders dan het Algemeene ontdekken. Dit Algemeene is het Goddelijke. Dit Goddelijke herkennen in eenig werk van kunst is aesthetisch ontroerd worden.

Er zou een werk uit rechte en horizontale lijnen[1)] te maken zijn, dus een werk uit twee *algemeene richtingen* samengesteld, welke door hun variatie en de *wijze waarop* ze gerangschikt zijn - deze rangschikking wordt natuurlijk niet door de hand of de hersenen, maar door de ontroering bepaald - dat het

1) Ik denk hierbij aan de laatste wit-zwart werken van Piet Mondriaan. Zij moeten m.i. gerekend worden tot het zuiverste wat in dezen tijd in de Beeldende Kunst werd voortgetracht. Ik hoop hem een afzonderlijke studie te wijden.

goddelijke in den korsten tijd en op de meest directe wijze aanschouwelijk maken zou.

Het gaat er slechts om of de geest van den beschouwer op deze hoogste eenvoud gestemd zou zijn. Wij verlangen altijd te veel van een schilderij, terwijl datgene wat wij als inhoud verlangen kunnen: het goddelijke, in den hoogsten eenvoud besloten ligt. Al het ‘te veel’ kan in de Beeldende kunst - en in de literatuur niet minder, lees b.v. 'n Querido - slechts afleiden van den inhoud. Het Algemeene is eenvoudig en daarin rijk. Het rijke is veel-voudig en daarin arm, zonder inhoud.

XVI

Wij zouden ten opzichte van het *beschouwen* van een kunstwerk, als eerste en voornaamsten eisch over de *aesthetische aandacht* moeten spreken. Deze aesthetische aandacht is: het zich ontvankelijk stellen. Gebeurt dit, dan kan er van aanschouwen, hooren of begrijpen gesproken worden. Een werk van kunst - om 't even in welken vorm - kan slechts worden ondergaan, wanneer de beschouwer (bij aanschouwelijke kunst) medewerkt in den besten zin, d.i. in betrekking tot een werk van beeldende kunst: zijn aesthetische aandacht op het werk concentreert, het min of meer scheppend of beeldend beschouwt. Op deze wijze, - die ik voor het *geheel* der Kunst het *innerlijk luisteren* zou willen noemen - *voegt* de beschouwer iets aan het werk *toe*, zoodat het kunstwerk in hem ontstaat en hij het dus in zichzelf opnieuw voortbrengt.

Elke andere beschouwingswijze is de practische of de naturalistische, maar de aesthetische niet.

De kunst eischt deze aandacht en zooals wij gewend zijn een literair werk mede te beleven, dus weder voort te brengen in ons zelve, zóó als wij gewend zijn bij muziek door muziek omringd te zijn, zoo zullen wij eraan moeten wennen door beeldende kunst omgeven te zijn. Dit beteekent, dat wij ons niet slechts vóór de schilderij moeten plaatsen, maar dat de schilderij *in ons moet plaats hebben*.

Kunst is aesthetische zelfbepaling. Dit geldt zoowel ten opzichte van den maker als van den beschouwer. Het verschil is slechts dat tusschen *voortbrengen* en *aanschouwen*. Wanneer een kunstenaar een natuurlijk gegeven op z'n atelier deformeert of om-bouwt, van afbeelden overgaat tot beelden en zoodoende tot het aesthetisch-beeldende komt, dan doet hij niets anders dan bizondere waarden in universeele omzetten.

Iets dergelijks doet de beschouwer zonder materieel eveneens.

Wanneer de beschouwer bij een aesthetisch product passief blijft, dus zonder beeldende aandacht, dan zal ook het kunstwerk passief blijven zonder beeldende uitwerking en den beschouwer dus onontroerd laten. Zoodra de beschouwer echter actief wordt (d.i. zoodra zijn naturalistische of practische aandacht in aesthetische aandacht overgaat) zal het kunstwerk ook actief worden, d.i. in den beschouwer ontstaan.

Wanneer wij zonder muzikale aandacht een concert van Van Beethoven of Debussy bijwonen, zal alles wat wij hooren zonder zin zijn, een chaotische vermenging van klanken. Doch zoodra wij van geestes-stand veranderen en van passief, actief worden, dus onze muzikale aandacht - het ‘innerlijk luisteren’ - concentreeren, zullen de geluiden beteekenis (inhoud) krijgen en als muziek in ons ontstaan.

Een werk van beeldende kunst in den zuiversten vorm, die daarvan in onzen tijd voorhanden is (van Kandinsky of Mondriaan b.v.) eischt volkomen onze aesthetische aandacht. Nu wil het geval, dat de moderne kunstenaar het ons *gemakkelijk* maakt door het element, dat ons voorheen belemmerde het Algemeene of Aesthetische direct voor oogen te hebben (ik bedoel de uiterlijke natuur) aan onze aandacht te onttrekken, zoodat de beschouwer zich zonder belemmering aan het werk kan overgeven.

XVII

De moderne schilderij wordt ons in twee vormen aangeboden: in gebonden en ongebonden vorm. De gebonden vorm (Picasso)

ontstaat uit redelijk-kompositorische overweging, de ongebonden vorm (Kandinsky) uit spontane impuls. De beide elementen zijn, hoewel minder positief-geaccentueerd, in de ontwikkelingsgeschiedenis der schilderkunst, in de traditie, voorhanden. Deze twee voorname uitingsmanieren wijzen op twee stijlmogelijkheden: den mathematischen en den vrijen. Beide kunnen voor onzen tijd als nieuw beschouwd worden; hun essentieel beginsel is hetzelfde. Zoowel met betrekking tot den ongebonden lyrischen of vrijen stijl, als ten opzichte van den gebonden of mathematischen stijl, bestaat het gevaar der verwording. Met deze verwording bedoel ik in het eerste geval een overhellen naar de oogenblikkelijke ingeving, waaruit alle mogelijke misgewassen kunnen voortkomen, dingen die door z.g.n. hoogere ingeving of langs 'mediamieken' weg gemaakt, den *schijn* maar niet het *wezen* van kunstwerken hebben en in het tweede geval het ziellooze, decoratieve ornament (zie als voorbeeld de Engelsche futuristen).

Kandinsky die het evenwicht tusschen deze twee geestesbewegingen in de schilderkunst, in zijn 'Komposition 6' vond, helt in zijn laatste minder abstract-romantische werken naar den gebonden (overwogen, geconstrueerden) stijl over. Aan het einde van zijn werkje 'Ueber das Geistige in der Kunst', zegt hij: 'Zum Schlusz möchte ich bemerken, dasz meiner Ansicht nach, wir der Zeit des bewussten, vernünftigen Kompositionellen immer näher rücken, dasz der Maler bald stolz sein wird seine Werke *konstruktiv* erklären zu können (im Gegensatz zu den reinen Impressionisten, die darauf stolz waren, dasz sie nichts erklären konnten), dasz wir schon jetzt die Zeit des zweekmässigen Schaffens vor uns haben....'

Met de kubisten begon dit bewust construeeren een vasten vorm aan te nemen. De aesthetische uitbuiting van een gegeven leidde tot het besef dat de ontroering op een geheel andere wijze en met geheel andere middelen, dan die welke de z.g. stemmingskunstenaars aanwendden, aanschouwelijk gemaakt kan worden. Door het immaterialiseeren van een materieel gegeven, ontstaat niet alleen uit den materieelen vorm een beeldenden,

maar wint de schilderkunst ook aan *moreele kracht*. Deze moreele kracht maakt de moderne kunst belangrijker dan de traditioneele schilderkunst. In deze werd de moreele kracht in de voorstelling gevonden. In de moderne kunst is de moreele kracht in den beeldenden, waren vorm vervat, omdat Idee en Vorm volledig één zijn. Nog een oorzaak waardoor deze moreele kracht in de schilderkunst is toegenomen is het plaats maken van het bizondere (het nationale, naturalistische enz.) voor het Algemeene. De vernietiging der uiterlijke schoonheid maakte de directe aanvoeling met de innerlijke of universeele schoonheid, thans aan de orde, mogelijk.

XVIII

Daar in den ouden kunstvorm deze universeele schoonheid niet volkomen kon worden uitgesproken, was er een nieuwe vorm noodig en deze nieuwe vorm werd in dezen tijd door de schilders van Europa gevonden. Het spreekt echter vanzelf, dat de nieuwe beginselen in de schilderkunst niet voor altijd geldend zullen blijven. Wanneer op het niveau, waarop de schilderkunst als beeldende kunst thans staat, alles gezegd zal zijn, zal ook hieruit weer een nieuwe aesthetische mogelijkheid voortkomen, die het uitdrukkingsgebied zal vergrooten en den menschelijken geest weder in opwaartsche richting zal verplaatsen. Niet de toegepaste, maar de monumentaal-samenwerkende kunst ligt voor ons, waarin de verschillende geestelijke uitingswijzen (bouwbeeldhouw-, schilderkunst, muziek en het Woord) harmonisch - d.i. elk afzonderlijk winnende door medewerking eener andere - tot verwezenlijking van eenheid zullen komen. Niet op verbrokkelde toepassing zal de geest van den nieuwen kunstenaar gericht zijn maar op monumentale samenwerking.

Velen zijn het er over eens geworden, dat de kunst van dezen tijd zich ‘bizonder leent voor toegepaste kunst’. Niets is minder waar. Wie hoorde er ooit van toegepaste dichtkunst, toegepaste literatuur, toegepaste muziek (uitgezonderd de programmamuziek!) In werkelijkheid leent de kunst zich niet voor toepassing of zij houdt op kunst in den besten zin te zijn. De kunst deelt zich mede aan de fijne stof en vindt daarin haar

zelfstandigheid. Het geval wil echter (met voorbeelden uit alle groote stijlperioden zou dit te bewijzen zijn) dat de kunstenaar genoodzaakt wordt datgene wat de menschheid niet in den hoogsten vorm d.i. tevens in de fijnste stof, aanvaardt, in lageren vorm, d.i. in grovere stof, aan te bieden. Zóó, dus op zeer tragische wijze, omdat de kunstenaar een concessie doet, ontstaan uit de hoogste aesthetische uitingen de toegepaste vormen van kunstnijverheid enz. De practische waarden verstikken in deze uitingen de geestelijke, totdat een practische overwaarde een geestelijke minderwaardigheid doet ontstaan.

Met de monumentale kunst der toekomst zal het iets geheel anders zijn, daarin zal elke kunstuiting, aanschouwelijk of hoorbaar, in den meest volstrekten vorm tot verwezenlijking en door een harmonische samenwerking van Materie en Geest, tot de hoogste aesthetische oplossing komen.

Mei-Augustus 1916.

Boekbeoordeelingen

Rechtskundige significa

Aan Mr. Jacob Israel de Haan.

Gaarne voldoe ik aan uw verzoek om kortelijk de opmerkingen neer te schrijven, waartoe uw boek over ‘Rechtskundige Significa en hare toepassing op de begrippen: ‘aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar’, mij aanleiding geeft.

Dit boek heeft de belangrijke verdienste verband te leggen tusschen een bepaalde tak van taalonderzoek, de beteekenis-leer, en de rechtswetenschap. Dat schijnt mij een vruchtbare gegedachte. Wie steeds weer ondervindt, hoeveel misverstand in wetenschappelijke, speciaal ook rechtswetenschappelijke vragen wordt gewekt door woorden-kwesties, door verschillend gebruik van dezelfde woorden, wie bedenkt, hoe, na de eerste vertwijfeling aan de mogelijkheid van wezenlijke kennis, het Westersche denken weer kracht heeft gevonden in de welbewuste, consequente poging om allereerst juiste definities te vinden, die zal een methode, welke kans geeft het juist verstaan der gebruikte woorden te bevorderen, met vreugde moeten begroeten. In het methodisch, zorgvuldig, onbevooroordeeld onderzoeken van de beteekenis-verschuiving der woorden schijnt mij inderdaad een belangrijk middel gelegen, om oorzaken van mis-verstaan te ontdekken, en dit voor het vervolg te voorkomen.

Intusschen zijn bij mij naar aanleiding van het gebruik, dat gij van deze methode hebt gemaakt, bedenkingen gerezen, waarvan ik er enkele wil behandelen. Aanstippen wil ik alleen, dat mij uw indeeling van de beteekenissen in drieën (blz. 20 en vlg.) niet geheel duidelijk is geworden. Ik versta uw indeeling

in ‘Zin’ en ‘Bedoeling’; ‘zin’ als ‘de meest-letterlijke, oorspronkelijke beteekenis,’ ‘bedoeling’ als ‘de beteekenis, die het woord heeft in verband met den volzin en met mogelijke bizondere bedoelingen van den spreker.’ Maar waar ligt het verschil tusschen ‘de Bedoeling’ en ‘de Waarde’? Uw deflnitie van de ‘Waarde’ als ‘het inzicht, dat het woord in verband met zijnen Zin en met zijn Bedoeling geeft in de wereldbeschouwing van den gebruiker’ (blz. 20) schijnt mij niet gelukkig; gij neemt daarin op de begrippen, waarvan gij het te definieeren begrip juist wilt onderscheiden. Het komt mij voorshands voor, dat gij voor uw onderzoek aan de tweeledige onderscheiding voldoende hebt, en de duidelijkheid daardoor zou worden bevorderd. Echter, dit is ten slotte, als een kwestie van systematiek, niet overmatig belangrijk.

Van verdere strekking is een ander bezwaar, dat bij mij is gerezen. Zeer juist hebt gij aangetoond, hoe bij het woord ‘aansprakelijk’ in de ‘Bedoeling’ is opgenomen de gedachte van ‘verplicht zijn’, die in den oorspronkelijken ‘Zin’ van ‘aanspreken’ = ‘tot iemand spreken’ niet aanwezig is (blz. 144). Waarom is dat zoo? M. a.w. hier ligt een probleem, dat de signifiek, zal zij niet enkel een beschrijvende, maar ook een verklarende wetenschap zijn, zal moeten trachten op te lossen.

Dezelfde vraag doet zich uiteraard voor bij het woord ‘toerekenen’. De oorspronkelijke ‘Zin’ van ‘toerekenen’ is ‘in rekening brengen’ zegt gij (blz. 179); de ‘Bedoeling’ is ‘wijten aan, ten laste leggen, kwalijk nemen’ (blz. 180). Goed, maar waardoor is die overgang van het eenvoudig ‘in rekening brengen’, tot het ‘kwalijk nemen’ ontstaan, hoe is deze te verklaren? Dat is wederom een vraag, waarmee de signifiek, zal zij niet enkel beschrijven, zich zal hebben bezig te houden. En nu komt het mij voor, dat gij zelf op een andere plaats in uw boek de oplossing al hebt aangeraakt, zonder nochtans u daarmee verder bezig te houden. Ik doel op blz. 241, waar gij schrijft: ‘Het feit van de toerekening is een uiting van den menschelijken geest. Het wezen van dit feit te onderzoeken, kan de taak van den zielkundige zijn. Dus is ‘toerekening’ mede een zielkundig begrip. Dr. Cox heeft dit zelf zeer goed ingezien, toen hij schreef: ‘Wij weten, dat deze algemeen

menschelijke eigenschap: het toerekenen een grondslag vormt voor ons maatschappelijk leven, dat dit eenvoudig onmogelijk zou zijn zonder toerekening. Het is een gegeven, dat wij vinden in de geaardheid van den mensch.'

Hiermee raakt gij het verband tusschen de signifiek en de psychologie, en het komt mij voor, dat daar inderdaad het middel ligt om de signifiek tot verdere resultaten te brengen. Laat mij dit aan het woord in kwestie 'toerekenen' mogen toelichten.

Het analytisch-psychologisch onderzoek leert inderdaad, naar ik op andere plaats heb trachten aan te toonen[1)], dat de menschelijke geest op gedragingen van menschen zoodanig reageert, dat aan den lust-veroorzaker lust wordt toegeschat, aan den onlust-veroorzaker onlust. Dat is de functie van het menschelijke rechtsbewustzijn, gelijk ieder in zijn eigen bewustzijnsleven kan waarnemen; de vergelijking en analyse van de concrete verschijnselen van de rechts-waardeering in verschillende tijden en ontwikkelingsstadia leeren, dat dit inderdaad is een algemeene wet der rechtswaardeering. Evenals aan de denkwetten komt ook aan de wet van het rechtsbewustzijn algemeene gelding toe.

Welnu, indien dit inderdaad waar is, dan is de overgang van den oorspronkelijken 'Zin' van het woord 'toerekenen', in de 'Bedoeling', die gij omschrijft, geheel verklaard. Want aan de 'toerekening' van eenig feit, van iemands aandeel in eenig gebeuren, dit woord genomen in den oorspronkelijken letterlijken 'Zin' van 'in rekening brengen' (dus het eenvoudige *be*-rekenen van de causale factoren, die een persoon heeft bijgebracht), is dan voor ieder mensch onverbrekelijk verbonden de voorstelling, dat in geheel dezelfde mate de lust of on-lust, die daardoor werden teweeggebracht, door dien persoon zelve moeten worden genoten, resp. gedragen. M.a.w. zoodra wij kunnen *be*rekenen het aandeel van een persoonlijkheid, een psychische éénheid, in zeker feitelijk gebeuren, dan volgt noodzakelijk de *toe*rekening, nu in de beteekenis van 'toeschatting' van de teweeggebrachte lust of on-lust; de noodzakelijkheid van *ver*-effening dwingt zich

1) 'Positief Recht en Rechtsbewustzijn', Groningen 1912; vergelijk speciaal blz. 83 vlg.

onafwendbaar op; met de ‘rekening’ is voor onzen geest verbonden de voorstelling van de plicht om te *betalen* of het recht om te *ontvangen*. Zoo als wij niet anders *kunnen* denken dan volgens het principium contradictionis en het principium exclusi tertii, zoo *kunnen* wij niet juridisch waardeeren dan volgens de genoemde wet. Op die wijze is dus inderdaad de beteekenis-verschuiving, die gij hebt waargenomen en gesignaleerd, psychologisch verklaard en omgekeerd is die beteekenis-verschuiving zelf weer een bevestiging van de algemeene wet.

En het komt mij voor, dat daardoor ten slotte ook kunnen worden verklaard enkele der merkwaardige meenings-verschillen die in de litteratuur betreffende de toerekeningsvatbaarheid zijn gerezen en die gij terecht hebt belicht. Oogenschijnlijk is een uiting, als gij van Dr. Aletrino aanhaalt (blz. 181): ‘Het individu is ontoerekenbaar, totaal ontoerekenbaar’, met het boven geschrevene onvereenigbaar; is deze uiting niet een negatieve instantie, die zou bewijzen, dat de reactie van het rechtsgevoel toch niet algemeen-menschelijk is? Bij nadere beschouwing verdwijnt echter die schijn. Waarom toch wordt de totale ontoerekeningsvatbaarheid van elk individu door deze school volgehouden? Omdat zij de causaal werkende factoren, die zij in de gedragingen van het individu waarneemt, weer terugvoert op *andere* causale factoren: nl. de afkomst van het individu en de omstandigheden, waarin dit heeft geleefd. M. a.w. er worden andere actieve factoren in het causale proces in de *be*rekening opgenomen, dan het individu zelf; dat verschil brengt noodzakelijk een verschil in de *toe*rekening van het gevolg mee; het individu, de persoonlijkheid, wordt als zoodanig uitgeschakeld in de actie en onverbrekelijk hangt daarmede weer samen de uitschakeling van het individu in de toeschatting van het lijden. Omgekeerd zullen degenen, die in het individu zelf actieve factoren aannemen, een eigen ‘wezen’, een functioneerend ‘karakter’, ook de speciale lust en on-lust, welke door die functioneering werden veroorzaakt, op dat individu doen terugvallen. Ik treed hier uiteraard niet in nader onderzoek van die verschillende opvattingen; voor de signifische vraag, die werdt besproken, is dit niet noodig.

Ik wilde alleen in het licht stellen, op welke wijze signifiek

en psychologie m.i. met elkaar in verband zijn te brengen. Kort gezegd, zou ik geneigd zijn, de signifiek in het algemeen te beschouwen als een tak van wetenschap, die het verband tusschen een deel der taal-verschijnselen en de algemeen-psychologische wetmatigheden heeft te onderzoeken, terwijl de *rechtskundige* signifiek het terrein van onderzoek nog nader beperkt tot de rechtstaalverschijnselen en daarmee een grensgebied vormt tusschen taalwetenschap, rechtswetenschap en psychologie. Op alle drie kan zij nieuw licht werpen, zekere correlaties aan het licht brengen en woordenstrijd voorkomen. Zoo is bv. de door uw methode in 't licht gestelde gelijkwaardigheid van de termen ‘aansprakelijkheid’ en ‘verantwoordelijkheid’ (blz. 173) als verschillende uitdrukkingen voor éénzelfde verhouding van verschillende zijden bezien (door terugvoering op den oorspronkelijken ‘Zin’ der woorden ‘aanspreken’ en ‘antwoorden’) m.i. een zeer waardevolle bijdrage tot het oplossen van veel meeningsverschil. Intusschen zal die methode met groote zorg en voorzichtigheid zijn te hanteeren; het ligt voor de hand, dat zij gemakkelijk tot het tegenovergestelde kan leiden, van wat zij bedoelt, nl. tot spraak-verwarring. Dat is echter met elke methode het geval; aan hare bruikbaarheid als zoodanig doet dit dan ook niet af.

R. KRANENBURG.

[Deel 4]

De schuld der techniek aan de oorlogswreedheid
Een onuitgesproken voordracht
Door
I.P. de Vooys

De verre toeschouwer van den wereldoorlog doorleeft een innerlijken strijd tusschen het grootsche der worsteling van geheele volkengroepen met al hunne krachten, en de afschuw voor de diepte en den omvang van moord, roof en vernieling. De onmiddellijke toeschouwer van het gevecht kent nauwelijks iets anders dan afgrijzen. Zelfs de donkerste verbeelding van de hel is hem niet genoeg om een voorstelling te geven van wat dag aan dag op tallooze plaatsen geschiedt.

Met spijt spreekt de menschheid het uit dat de techniek dit heeft veroorzaakt. Zij heeft zich een macht tot vernieling getoond als nog nooit werd gekend. Wanneer de oude volksverbeelding een symbool zocht voor onweerstaanbare en ten doode verschrikkende wreedheid was het de draak. Voor zijn vele koppen bestond geen geheim. Sterke en snelle klauwen pijnigden de slachtoffers in zijn nabijheid. Verstikkende gassen en verzengende vlammen spuwde hij op afstand zijn aanvallers te gemoet. Zich bewegende te land, te water en in de lucht waren verborgen holen zijn tehuis. Dien draak te dooden was een der edelste opgaven der helden. Is de techniek geworden tot zoo'n monster, tot een der plagen van de menschheid?

De offers, die de volken moeten brengen zijn ontzettend

zwaar, en het zou niet kunnen geschieden wanneer het niet gebeurde in de overtuiging dat een grootsch doel ermede werd bereikt.

Veel passief lijden, maar ook actieve, onmenschelijke daden schijnen onvermijdelijk ten bate van wat als een edel streven gevoeld wordt. De techniek kan zich daarmee niet verontschuldigen. Wat zij schept moge in 't algemeen beschouwd worden als een middel van verweer; zij zelf kan zich geen ander doel stellen dan vernietiging. Koelbloedig tot het uiterste moet gezocht worden om de middelen tot moord, brand, vergiftiging en vernieling volledig en doeltreffend te maken. De zorgvuldige berekening, waardoor de techniek zich onderscheidt, ten einde elk detail te doen passen aan de vooruit vastgestelde bestemming, eischt een volledig overdenken en scherp bewust worden van het doel dat is gesteld.

Dat doel is scherp omlijnd en enkelvoudig. Het eindresultaat kan en mag niet dan binnen nauwe grenzen afwijken van de opgegeven taak.

Staat dan in onzen tijd de techniek schuldig aan erger dan wat de oude verbeelding zich in een donkeren tijd kon voorstellen? En moeten haar beoefenaars zich schamen over wat de laatste jaren van hare ontwikkeling deden zien? Deze vragen verdienen diepere overweging, en, zoo 't mogelijk is, een opheldering, die het vertrouwen in de toekomstige ontwikkeling der techniek kan herstellen.

Vooraf zij echter dit vastgesteld. Wanneer over de techniek in 't algemeen gesproken wordt, blijven de persoonlijke en ethische problemen, die op dit gebied liggen, onaangeroerd. Wat de ingenieur en de scheikundige overweegt wanneer hem de plicht opgelegd wordt mee te werken aan de oorlogstechniek, en hoe hij zich stelt tegenover gewetensvragen, die daarbij in hem kunnen oprijzen, blijft buiten bespreking. Dit raakt alle menschen, ook de niet-technici, in hunne houding tegenover vaderland en menschelijkheid.

Thans gaat het om de vraag of de techniek, die toch menigeen zich voorstelde als de groote macht tot ontwikkeling, zich blijkens de ondervinding der oorlogsjaren inderdaad als iets geheel anders toont. Het gaat om de waardeering, dat is

de waarde-schatting van een der groote goederen van de menschheid.

* * *

Het is bekend genoeg, maar het is toch goed het scherp vast te stellen, dat de moderne oorlog voor een zeer groot deel is een strijd tusschen de techniek der volksgroepen. De slag wordt beheerscht door de kanonnen, maar deze zijn niet alleen een wapen zonder meer, zooals het vroeger sabel of lans of geweer was. Zij worden niet als deze gebruikt door de troepen tijdens het gevecht, doch beheerschen de geheele gevechtsvoering. Veelvuldige vormen, technische volmaaktheid voor opstelling en vervoer bepalen bijna vooruit aan welke zijde de kans is der overwinning. De voorbereiding bij de vervaardiging der kanonnen heeft een overwegende beteekenis gekregen.

Meer nog dan dat. De aanmaak der munitie in talrijke fabrieken, het snelle vervoer ervan, het concentreeren en vlug vernieuwen is niet alleen een gewoon vereischte voor de oorlogsvoering geworden, doch een wedstrijd, die door de fabrieken moet worden uitgevochten en die voor den oorlogsgang beslissend kan zijn.

Daardoor reeds roept de oorlog het technisch vermogen der volken ver van de slagvelden op om door uiterste inspanning mee te werken aan de overwinning. In sterkere mate is dat het geval dan uit de zoo vaak besproken munitie-fabrikage zou blijken. De moderne oorlog heeft nog veel andere eischen, waaraan voldaan moet zijn op straf van ernstige gevolgen.

Medegedeeld wordt dat b.v. achter het Fransche front niet minder dan 80,000 vrachtauto's soms in eindelooze treinen langs de wegen snorren. Daaraan en aan de vliegtuigen bleken gebreken te bestaan, die opgespoord en hersteld moesten worden, om daarna de gevonden verbeteringen algemeen toe te passen. Welk een uitgebreid technisch kunnen is er gevergd voor het maken der loopgraven, der onderaardsche verblijven; voor de uitrusting der soldaten o.a. met periskopen, stalen helmen en gasmaskers.

Tot grooter inspanning zijn de volken nog aangespoord, b.v. tot snelle aanleg van wegen. Bouwden de Duitschers niet dicht

langs onze grens een rechte spoorlijn van Aken naar Brussel? Moest Rusland zich niet wegen scheppen naar de Witte Zee? En zocht Duitschland niet de ontoegankelijke woestijn van Sinaï open te maken voor snel vervoer? Wanneer later volledig gemeld zal kunnen worden wat door de techniek in de jaren 1914-1916 is verricht, onder andere ook op het gebied van den scheepsbouw, en in Duitschland om zich grondstoffen te scheppen, die de blokkade tegenhield, zal ongetwijfeld blijken hoe over de geheele wereld de techniek is opgejaagd tot een inspanning, die geen ander doel had dan die van de vijanden te overtreffen in vindingrijkheid, in snelle en massale voortbrenging.

Waar de geschiedenis van vroegere oorlogen er een was van veldtochten en van strategie, zal stellig die van dezen wereldoorlog veel andere prestatie's te vermelden hebben, wier laatste uiting slechts aan de fronten bleek, doch wier wezen met de gevechtslinie's weinig te maken had. Het is niet onmogelijk dat aldus de zweepslag van den oorlog resultaten doet bereiken, die later als een winst zullen gelden. Toch blijft het feit bestaan, dat de inspanning regelrecht gericht was op één enkel technisch doel. En dat doel was niets anders dan vernieling, om daardoor dwang uit te oefenen en macht te verkrijgen. Ieder weet dat dit draken-karakter der techniek niet in dezen oorlog is ontstaan. Tientallen van jaren zijn de grondslagen gelegd voor het toepassen van technisch vernuft en vermogen op het oorlogsdoel. Het was een onderdeel van den gewapenden vrede. Verschillende schrijvers hebben voorspeld, ofschoon nooit zoo gruwelijk, wat wij thans hebben zien gebeuren. En toch is het voor zeer velen een pijnlijke ontgoocheling geweest. Niet alleen omdat veel van de oorlogstechniek geheim werd gehouden, en in alle stilte zich ontwikkelde, want zoo dicht was de sluier niet of de moderne publiciteit kon er door heen gluren. Vooral echter omdat zoo algemeen de techniek wordt gezien als de grootsche macht, die afstanden overwon, volken bij elkaar bracht, de wereld voor ieder openstelde, en wonderen stichtte van beheersching der natuurkrachten tot grooter levensgenot voor allen. Kon die macht tot schepping en verhooging der levenswaarden zich plotseling verkeeren in een duivelsche inspanning tot vernielen? Hoe is zoo'n scherpe tegenstelling mogelijk?

Het antwoord op deze vraag moet zijn dat bij nauwkeuriger toezien de tegenstelling niet bestaat. De techniek is nimmer geweest de zelfstandige macht, die men zich in de naïeve voorstelling verbeeldde en prees. De techniek was niet alleen ondergeschikt maar slaafs dienstbaar vanaf het eerste begin harer ontwikkeling. En meer nog dan dat. De dienstbaarheid is van hetzelfde karakter als zich nu in den oorlog toont. Wie zich voor dat karakter schaamt, wie de heroieke roeping gevoelt tot drakenbestrijding, hij moet zich vooraf duidelijk maken aan wie de techniek gehoorzaamde en voor welk doel zich haar grootsche ontwikkeling voltrok.

* * *

De techniek is in wezen niets anders dan een bekwaamheid, een scheppend vermogen, een beheerschen van wat de natuur kan opleveren om dat van onbruikbaarheid tot nuttigheid te brengen. Maar zij onderscheidt zich toch op een zeer bijzondere wijze van de productieve bekwaamheid der ambachtslieden uit de Indische, de Egyptische of de middeleeuwsch Europeesche beschaving. Hoe afhankelijk die ambachtslieden waren, - en voor de gilden was dit volstrekt niet altijd het geval, - de bekwaamheid was een persoonlijk bezit, dat zij naar eigen inzicht en lust aanwendden. Voor de moderne techniek is daarvan geen sprake meer. De uitbreiding van het scheppend vermogen, het daartoe gebruik maken van de natuurkrachten, van stoom, electriciteit, waterkracht, ontploffing, het omscheppen door de chemie van de grondstoffen der natuur in reeksen nieuwe materialen, het is alles los geraakt van enkele personen. Toch is het niet een macht op zichzelf, het is gebleven een bekwaamheid tot voortbrengen, een vermogen van menschen, doch niet van enkelen maar van een samenwerkende veelheid.

Steeds meer breidt zich de kring uit der personen, die op de een of andere wijze, en min of meer, moeten medewerken om de producten voort te brengen voor de veelvoudige maatschappelijke behoeften.

De moderne techniek is daarom een ‘kunnen’ van grootsche afmetingen, dat echter alleen kan bestaan door het volledig

in elkaar grijpend samenwerken van een groot aantal personen. En het merkwaardige is dat de persoonlijke bekwaamheid van die velen dikwijls zeer gering behoeft te zijn en ver achter staat bij de vakkennis en het inzicht der op zichzelf werkende ambachtslieden.

Wie is nu echter de bezitter van dat wonderlijk scheppend vermogen der moderne techniek? Is het de menschheid? Is 't het volk? Wij weten allen dat dit niet het geval is. Het bezit van dat vermogen, het recht om het aan te wenden en om te bepalen voor welk doel het zal worden gebruikt, behoort aan den organisator, dat is aan ieder die de, voor de moderne techniek noodzakelijke, samenwerking tusschen vele personen, tot stand brengt, in stand houdt of hooger ontwikkelt.

Wanneer achteruit gekeken wordt om te zien wie in deze richting de eerste organisator geweest is, dan zouden er wel namen te vinden zijn van enkele pioniers op dit gebied, doch in werkelijkheid waren er talloos velen die een grooter of kleiner organiseerend talent hebben besteed om aandeel te hebben aan de leiding der moderne techniek ten bate van hun eigen bedoeling. Zij zijn allen echter door een gelijksoortige geest bezield geweest, en daarom wordt de organisator van den samenwerkenden arbeid, die daardoor het scheppend vermogen der techniek kon besturen, het gemakkelijkst aangeduid door aan die geest een naam te geven.

Welke naam moet dat zijn? Het eenvoudigst zou het zijn te spreken van den ‘koopman’. Want dit is niet alleen de man die koop en verkoop zoodanig weet uit te voeren dat daartusschen een zoo groot mogelijke winst overblijft. Hij is pas dan ‘goed koopman’, - zooals de commercieele bedrijfsleider zich het liefst noemt - hetzij hij bankier of industrieel, landbouwer, reeder, spoorwegdirecteur of mijnbouwer is, wanneer hij de omstandigheden en gelegenheden van de voordeelige koop-transacties tracht te beheerschen. Toch is het beter niet van koopman te spreken. De geest van den koopman is wel altijd gericht op winst, doch de methoden - het stelsel - dat hij tot het bereiken van den winst moet aanwenden, zijn in een eeuw sterk veranderd; niet het minst door de machtsmogelijkheden, die door de techniek ontstonden.

In den tijd dat die methoden werden uitgedacht en uitgewerkt konden ze bezwaarlijk een stelsel heeten en een naam voeren. Pas later, bij de beschouwing achteraf, wordt ingezien dat alle methoden toch een stelsel inhielden, en dat een juiste omschrijving daarvan veel van de dikwijls grillige handelingen verklaart. Dat - en niets meer - is de beteekenis van de 'ismen' die nu, als waren het groote en inderdaad ingrijpende machten, ter sprake moeten komen. Zij geven slechts een schematische afteekening van de geest van hen, die de gezamenlijke voortbrenging met behulp van de techniek organiseerden.

* * *

In het *mercantilisme* heeft de techniek haar eerste bewonderaar en meester gehad. Eigenlijk had dit geen ander doel dan de veelvuldigheid van voordeelige, dat is winstbrengende, handelstransacties te bevorderen. Om dat te kunnen doen moesten al de goederen, waarvoor een goede markt gevonden was, zoo goedkoop mogelijk maar ook in de gewenschte hoeveelheid aangekocht en snel naar die markt vervoerd worden. Het mercantilisme bemoeide zich dus niet alleen met de ontwikkeling van de vervoermiddelen en het opsporen van de beste vervoerwegen, maar ook met het verzamelen der verkoopbare goederen, onverschillig op welke plaats.

Het moest ook - terloops zij het hier vermeld - aansluiting bevorderen wanneer de ondernomen zaken te groot werden, in Oost- en West Indische Compagniën en dergelijke, en handelsoorlogen verwekken of dulden, wanneer onderdanen van verschillende landen elkaar een koloniaal terrein, waar voordeelige aankoop gemakkelijk af te dwingen was, betwistten.

De techniek werd door het mercantilisme reeds hoog geschat b.v. in den scheepsbouw, zooals ook de wetenschap geëerd werd om haar toepassing b.v. op de scheepvaart. Maar vooral werd zij toegejuicht in hare pogingen om de voortbrenging van binnenlandsche voordeelige handelsartikelen te versnellen en tegelijk de kosten der productie te verminderen. Dat beteekende winst aan twee kanten.

Door het samengaan van het mercantilisme met de nog jonge doch snel groeiende techniek kon ontstaan het *industrialisme*.

Dit liet de voortbrenging niet langer over aan ambachtslieden en huisarbeiders, dat wil zeggen aan de oorspronkelijke en persoonlijke voortbrengers der handelsartikelen. Reeds vroeger had de koopman zich door voorschot of eenigerlei ander crediet verzekerd, dat hunne producten aan hem werden afgestaan. Het industrialisme nam echter zelf de voortbrenging ter hand, en stichtte de fabriek met geen ander doel dan om de gewenschte goederen goedkooper en in grooter hoeveelheid te vervaardigen, òf die vervaardiging door het delven van steenkool en mineralen en door het bouwen van werktuigen mogelijk te maken. Door dit laatste schiep het industrialisme tevens nieuwe handelsartikelen met nieuwe mogelijkheden van handelswinst.

Geleidelijk ontwikkelde zich daaruit het ‘isme’, dat voor de wereld van een overweldigende beteekenis zou worden: het *kapitalisme*.

Voor den koopman was het bezit van ruil- en vervoermiddelen een bestaansvoorwaarde. De omvang daarvan was een bijna zuivere maatstaf van zijn macht.

Het industrialisme bracht allereerst de omzetting van bijna elk bezit in kapitaal. Kapitaal toch is gekenmerkt door zijn belegging, dat wil zeggen door het regelmatig voortbrengen van rente. Met veel grooter zekerheid, dat is met een geringer risico dan het mercantilisme vermocht te geven, kon het industrialisme bewerken dat afgestaan bezit inderdaad rente zou opbrengen. Bovendien was er steeds een bijna onbeperkte mogelijkheid van belegging.

Toch kon en wilde de handel slechts geleidelijk kapitaal afstaan voor het industrialisme. Maar toen dit eenmaal geschiedde, en daarbij vervoer- en mijnwezen onder technischen invloed geraakten, bleek dat het industrialisme een mogelijkheid van kapitaal-vorming, van accumulatie, bezat naar een geheel andere verhouding als bij het mercantilisme bestond.

Was het daar geschied in een rekenkundige reeks, bij het industrialisme werd de reeks meetkundig. Oorspronkelijk een bijna te verwaarloozen grootheid, vergeleken bij het handelsbezit dat wil zeggen het in ruil vlottend-vermogen, werd het industrialistisch geboren kapitaal tot een macht, die aldoor naar eigen wet bleef doorgroeien. Dat was de wet van het kapitalisme, die wel genoemd mag worden *de* wet voor de

geheele tegenwoordige maatschappelijke productie, en die luidde dat om bezit nieuw bezit te doen voortbrengen, goederen moeten worden vervaardigd. Niet omdat die goederen noodig zijn en niet tot bestwil van de verbruikers, doch alleen omdat en voorzoover het winst opbrengt.

Deze regel van het kapitalisme doortrok naar twee zijden het samenstel der maatschappij. Eenerzijds door op het verbruiksleven den stempel te drukken van een opgewekte en opgejaagde maar ondiepe veelheid van behoeften.

Anderzijds door het uitwisschen der eigenaardigheden van de individueele en vak-karakters der voortbrengers door hen te doen opgaan in één type van loonarbeiders. Het verwijt dat daarin ligt opgesloten is al erg genoeg om niet tevens het kapitalisme met de gruwelen van den oorlog te belasten. Dat het de toepassing en ontwikkeling eener oorlogstechniek duldt, voorzoover het een winstgevende productie is van een artikel, wat dat artikel ook zij, beteekent nog niet dat het den oorlog heeft veroorzaakt. Ook de mercantilistische koopman ‘deed’ in wapenen zoo goed als in voedsel wanneer er winst op zat. De schande komt toe aan een streven, dat voorzoover het stelselmatig tot uiting komt, als *imperialisme* wordt aangeduid, en dat tot het kapitalisme in een gelijksoortige verhouding staat als dit tot het mercantilisme, en in zekeren zin met dit laatste veel nauwer verwant is.

Het oude mercantilisme had behoefte aan een soort koloniën, waaruit - met of zonder dwang - voordeelige handelsartikelen te halen waren, en veroorzaakte om het monopolie over die koloniën te behouden of te verkrijgen tallooze oorlogen. Een nieuw mercantilisme heeft ook weer koloniën noodig, doch nu niet om er goederen te halen, maar om ze erheen te brengen, d.w.z. om er markten te vinden of te scheppen voor de afzet van industrialistisch voortgebrachte goederen. Waar in Europa de rechtsbehoefte tot vorming van krachtige staten had geleid, en dit zich onvermijdelijk op de reeds verworven koloniën moest uitbreiden, vond het nieuwe, het kapitalistische mercantilisme geen verdere gelegenheid tot concurrentie met wapenen. Een strijd om producten-afzet moest vooral in betere organisatie der voortbrenging tot verlaging van de kostprijs, in beter vervoer, in ontwikkeling

van de handelsorganen, uitgevochten worden. Dit geldt namelijk zoolang de staat onder invloed van het kapitalisme de bedrijfsvrijheid aanvaardde, en zich van elk ekonomisch ingrijpen principieel onthield. Het kapitalisme, gegroeid uit, en steunende op den vrijhandel, had de ekonomische wedstrijd, de kamp tusschen het technisch vermogen der volkeren tot breede ontwikkeling gebracht en in de plaats gesteld van den oorlog met wapenen. Toch had het iets geschapen, dat juist van dezen strijd weer een wapen zou maken tot gewelduitoefening door vernieling, en dat het nieuwste 'isme' zou huldigen. Het had n.l. geschapen en tot het hoogst gezag verheven, het in stijgende mate geaccumuleerde kapitaal. Dit moest rente blijven geven, en daartoe belegging zoeken. In de 'oude wereld' begon daarvoor meer en meer de gelegenheid te ontbreken. Om dit te verhelpen was in de banken een beleggings-organisatie ontstaan, die steeds straffer gecentraliseerd werd, doch die een daling van de rente-voet niet kon voorkomen. Er was te veel kapitaal, er moest expanzie komen, een uitzetting van het gebied waar het kapitaal op de productie kon inwerken, een emigratie van het kapitaal; niet alleen naar de koloniën maar over elk deel der wereld, waar het kapitalisme zich nog niet had kunnen doen gelden. Vandaar dat in Engeland, waar de geld-markt zich het eerst en het sterkst had gevestigd, ook het eerst een streven ontstond tot uitbreiding van het rijk over de koloniën, en nog aldoor verder, tot één enkel geheel, één groot imperium. Dit nieuwe rijk was niet de enkelvoudige rechts-staat, maar het gebied van ekonomisch monopolie. Want het winnen van beleggings-gebied ging niet zoo gemakkelijk als het vinden van afzetmarkten. Daarvoor was dwang noodig. Behoeften lieten zich bij 'achterlijke' bevolkingen wel opwekken, maar het ingrijpen in de productiegewoonten van de 'achterlijke' landen lieten deze zich niet zonder meer welgevallen.

Zoo droeg het *imperialisme*, evenals het oude mercantilisme, van den aanvang af het karakter van een dreigende macht, die niet genoeg had aan den overigens zeer sterken invloed der banken, en die daarom de regeering der staten er toe bracht de onthouding op ekonomisch gebied te laten varen en hun diplomatie in 't werk te stellen overal waar een beleggingsgebied

verlokkende rente-mogelijkheden aanbood. Achter de diplomatie moest dan de macht van het militaire geweld ‘de gepantserde vuist’ staan. Er was echter niet één, maar er waren meerdere gepantserde vuisten die zoodra zij het niet eens konden worden, zich tegen elkaar zouden keeren, en na jarenlange versterking der pantsering ten slotte inderdaad tegen elkaar sloegen.

* * *

Al de genoemde ‘ismen’ zijn achteraf verzonnen stelsels, die evenals de hypothesen voor de natuurwetenschap, moeten dienen om ingewikkelde verschijnselen in eenvoudiger voorstelling te verklaren. Het zijn dus geen zedelijke personen, en niet eens werkelijkheden. Wanneer dan ook gesproken wordt van de schuld van het imperialime, en van een verwijt aan het kapitalisme is dit een beeldspraak die valsch schijnt. Wat echter wel een werkelijkheid was en is, en wat wel aansprakelijk gesteld kan worden voor het gruwelijke wat wij door den oorlog moeten beleven, is de geest die in tal van leidende personen op zoo gelijksoortige wijze werkt, dat daarvan in een der ‘isme’-stelsels een afteekening gemaakt kan worden. Wat ook een werkelijkheid vormt is de techniek. Het is echter ook beeldspraak haar in een persoonlijkheid te symboliseeren. Zij is evenmin de traditioneele fiere en edele maagd, die met ijzer en staal, stoom en bliksem bestuurt tot zegen der menschheid, als zij de draak is, die gouden schatten bijeenbrengt en bewaakt en die de menschen, zoekend naar die schatten, op de wreedste wijzen plaagt, pijnigt en doodt.

De techniek vindt in haar zelf een beter beeld. Zij is het onpersoonlijk vermogen eener reusachtige machine, die de kracht kan verschaffen om tegelijk voor de menschheid te werken en voor 't nageslacht nog grootere en betere machines te bouwen. Zij is door het scheppend vermogen van reeds afgestorven geslachten geworden tot een zoo grootsch en machtig geheel, dat zij wel voor den enkeling niets meer kan zijn, maar des te meer voor een tot samenwerking georganiseerde samenleving. Organisatie is echter noodzakelijk om haar te kunnen bedienen en van haar nut te trekken.

Dat die samenleving het thans op een verkeerde wijze doet of duldt, verandert niets aan de verhouding tusschen de techniek en

haar beoefenaars. Wel echter zullen deze, die er toch een roeping in zien hun leven te wijden aan haar verdere ontwikkeling, het recht, en de plicht hebben zich af te vragen of het noodzakelijk is, en zoo niet of het dan goed is, dat de techniek ter beschikking blijft van de leiders eener productie, die zich overgeven en moeten overgeven aan een geestes-stemming die winst, en om de winst macht, en om de macht geweld als drijfkracht der wereldontwikkeling erkent en aanvaardt. Is het noodzakelijk? Dit is ongetwijfeld de moeilijkste vraag, want wordt deze ontkennend beantwoord, dan zal wel niemand er aan twijfelen, - ook om tal van andere redenen, - dat een overtollige kapitaal-accumulatie, die toch een teeken is van een te-veel aan scheppend vermogen, al in zeer slechte handen gelegd is, wanneer ze besteed wordt aan een dwangbeschaving van volken die haar niet begeeren, en aan wedijver om de dwang te mogen toepassen, zoo heftig dat een oorlog gevoerd wordt met een hardnekkige inspanning, die voor geen schuldbesef meer terugwijkt.

De techniek is dienstbaar omdat zij niet anders kan. Haar aard is dienstbaar te zijn. Is het echter noodzakelijk dat zij het is aan hare tegenwoordige meesters? Wie zijn dat? Niet het kapitalisme en het imperialisme. Dat zijn uitgedachte stelsels, geen werkelijke meesters. De drager van het produceeren om winst, de drager van het jagen naar geldbelegging is geen ander dan het vrije bedrijf, vrij namelijk van de bemoeiing van den staat, voorzoover het zich slechts gedraagt naar de regelen van het recht. En dit laatste is geen werkelijke belemmering want het moest juist dienen om de vrijheid van handelen tegenover andere bedrijven te regelen en daardoor te verzekeren. Hierbij dient echter dit bedacht te worden.

Doordat principieel sedert de Fransche revolutie het organiseeren van samenwerking bij de productie, waarop dan de techniek zich ontwikkelde, overgelaten was aan het vrije bedrijf, kon de staat de persoonlijke rechten van al zijne burgers om vrij en naar eigen wil eenigen arbeid te aanvaarden, het best gehandhaafd achten.

Organisatie der arbeidsgemeenschap op anderen grondslag zou allicht bevoorrechting of dwang tot het verrichten van werk in zich gesloten hebben.

Dit hooghouden der persoonlijke vrijheid schijnt wel een ge-

wichtige reden te zijn waarom ook thans de bedrijfsvrijheid onmisbaar is, en het in de toekomst voorkòmen van oorlogsgruwelen ook aan de vrije ontwikkeling moet worden overgelaten.

Toch is al die vrijheid slechts schijn. Want zoowel de bedrijfsvrijheid als de persoonlijke vrijheid, om zich voor eenigen arbeid al dan niet te verbinden, bestaan slechts in formeel recht maar niet dan als uitzondering in de werkelijkheid. In de grootste industrieën heeft zich een zoodanige bedrijfsconcentratie voltrokken, en door trusts of kartellen bevestigd, dat het opkomen van nieuwe bedrijven slechts onder zeer bijzondere omstandigheden mogelijk is. Bovendien is het beheeren der geaccumuleerde kapitalen in de banken zoodanig gecentraliseerd, dat een commercieel-industrieele hierarchie practisch elke bedrijfsvrijheid denkbeeldig maakt. En over de vrijheid der loonarbeiders zegt de sociale beweging genoeg.

Ten slotte heeft practisch de staat de principieele onthouding van ekonomisch beleid reeds opgegeven en moeten opgeven. Aan de ééne kant dreef de macht van het nationale kapitaal naar een imperialistische politiek, dat wil zeggen naar hulp bij het emigreeren van belegging-zoekend kapitaal en naar steun bij het zich vestigen en handhaven op voordeelige markten. Anderzijds eischen de loonarbeiders steun van het staatsgezag om lotsverbetering te verkrijgen of te behouden. Ook het zoeken naar inkomsten voor de staatskas, dringt de regeering tot ekonomische politiek.

Waar aldus het beginsel der bedrijfsvrijheid geen volstrekte geldigheid meer bezit, zijn dan ook naast het vrije bedrijf, een tweetal andere vormen van georganiseerde samenwerking bij de productie ontstaan en reeds tot eenige ontwikkeling gekomen Beide hebben een anderen grondslag dan die van winstmaken, namelijk het belang der gemeenschap en dat der verbruikers, hoewel niet te ontkennen valt dat zij nog sterk onder den invloed van de winst-jacht uit het vrije bedrijf blijven staan.

Het zijn het overheidsbedrijf, van staat, provincie of gemeente en de verbruiks-coöperatie.

Blijkt daaruit afdoende dat de bedrijfsvrijheid, zij 't ook beperkt, niet langer noodzakelijk is om de techniek volledig te kunnen toepassen en tot verdere ontwikkeling te brengen? Het zou

oppervlakkig zijn deze conclusie te trekken, want de ervaring heeft al voldoende geleerd dat bij de leiding van het tegenwoordige, nog beperkte, overheidsbedrijf en van de enkele bedrijven der verbruikscoöperatie zich bezwaren en problemen voordoen, waarvoor de oplossing niet of slechts gebrekkig gevonden is.

Dat dit echter ook voor de bedrijfsvrijheid geldt, heeft de oorlog, en de toestanden die ten gevolge van den oorlog ontstonden, voldoende bewezen. In elk geval staat vast, dat de keuze van den bedrijfsvorm niet alleen beheerscht wordt door meer of minder winst. Grootere belangen zijn ermee gemoeid, die maar al te dikwijls verborgen blijven - of, zoo al opgemerkt, niet in hun ware beteekenis worden doorzien.

* * *

De vraag of de technicus zich had te schamen voor de gruwelen, die de techniek doelbewust heeft veroorzaakt, bleek aan het verkeerde adres te zijn gericht. De techniek was dienstbaar aan een geest, die de staat en de menschheid heeft geduld en zelfs vereerd. De geest van voort te brengen, wat en hoe dan ook mits het slechts winst opleverde, de geest om rente te trekken door ondernemingen te stichten, begeerd of niet begeerd door de bevolkingen waar zij gevestigd waren, de geest om ten behoeve der kapitaal-expanzie, of die al ‘vrijheid tot ekonomische ontwikkeling’ heette, de grootste gevaren voor de menschheid te trotseeren; dat is de draak van de moderne wereld.

Zal de volkenworsteling die daardoor is uitgelokt, en die ongetwijfeld naast het imperialistische streven, de problemen heeft doen herleven die bij het vormen der rechtsstaten uit de door nationaliteit bijeengehouden volken, zich deden gelden; zou die worsteling ook het ware wezen van de moderne draak algemeen doen kennen? En zoo ja, zullen dan uit deze duistere jaren de helden opstaan, die de worsteling met den draak zullen aandurven, om de misbruikte schat uit zijn donkere holen te redden, de schat van het technische kunnen? En zullen die helden de durf en zullen zij vooral ook het vermogen bezitten om deze schat te brengen, daar waar die behoort te zijn, bij en ten bate der volle gemeenschap?

Edgar Allan Poe: Drie gedichten
Vertaald door
Albert Verwey

De avondster

't Was het warmst van de zomer
En het uur van midnacht
En bleeker betogen
De sterren hun wacht
Daar de maan zoo klaar-koud
Triomfeerde in haar zaal,
In de heemlen zij-zelf,
Op de golven haar straal.
Een even bezag
Ik haar koude lach,
Te koud, te koud voor mij;
Toen, daar het dun kleed
Van een wolk vergleed
Wendde ik me weg en terzij
Naar u, ginds ver,
Fiere avondster,
Met de liefde die 'k nu belij.
Want vreugde-vol
Aanschouw ik de rol

Die gij speelt in 't nachtlijke koor,
En eerbiediger groet
Ik uw verre gloed
Dan haar koude en nabije gloor.

Na de ziekte

De crisis, Goddank! -
Het gevaar is voorbij,
Van de slepende ziekte
Ben 'k eindelijk vrij.
Van de koorts genaamd Leven
Ontslagen en vrij.

Wel is me bewust
Dat mijn kracht is vergaan,
Dat geen spier en geen zenuw
Zal trillen voortaan;
Maar wat maakt het! Ik voel:
Ik ben beter voortaan.

En zoo zeldzaam de kalmte
Die 'k nu mij verwierf,
Dat niemand mij ziende
Niet dacht dat ik stierf,
Niet schrikte mij ziende
Denkend ik stierf.

Het klagen en kreunen,
Het zuchten en wroegen
Zijn nu dan gestild
Met dat gruwlijke zwoegen
Van 't hart, - o dat gruwlijke
Gruwlijke zwoegen!

Het ziekzijn, het walgen,
De onverbidlijke pijn,
Zijn voorbij met de koorts
Die beet door mijn brein,
Met de koorts genaamd Leven
Die brandde in mijn brein.
En ol aller martlingen
Ergste is geschorst,
Is verdoofd - de verschriklijke
Martlende dorst
Naar de naftarivier
Van de hartstocht die dorst;
Want de drank die ik nú dronk
Verslaat iedre dorst.

Want ik dronk van een water
Dat sluimerig bront
Uit een wel een paar voeten maar
Onder de grond,
Uit een grot een klein weinig maar
Onder de grond.

En o dat nooit iemand
Dwaselijk wed
Dat mijn ruimte daar domp,
Dat daar eng is mijn bed,
Want nooit sliep een mensch
In een ander soort bed,
En wie slapen wil slaapt eerst
In juist zulk een bed.

Mijn geest die nooit rust vond
Geniet hier zijn poozen,
Vergetend of nimmer

Herinrend zijn rozen,
Zijn oude vermoeienis
Van mirten en rozen.

Want nu in zijn rust is 't
Of hem omgleeën
Heiliger geuren
Van strenge penseeën -
Van rozemarijn
Gemengd met penseeën,
Met ruit en de schoone
Paarse penseeën.

En zoo lig ik gelukkig
Of ik heel mij verlore
In een droom van de waarheid
En schoonheid van Lore,
Verdrink in een bad
Van de haren van Lore.

Haar mond die me kuste
Was teer als een bloesem,
Zij streelde me zachtjes
In slaap op haar boezem,
Als diep in de hemel
In slaap op haar boezem.

Toen het licht was gedoofd
Sloeg ze om mij een kleed
En bad of Gods englen
Mij schutten voor leed.
'Koningin van Gods englen,
Bewaar hem voor leed!'

En zoo groot is de rust
Die ik nu mij verwierf
(Door haar liefde beschermd)
Dat gij waant dat ik stierf;
En zoo groot is de vrede
Die ik nu mij verwierf
(Met haar liefde aan mijn hart)
Dat ge waant dat ik stierf;
Dat ge rilt als mij ziende
Ge waant dat ik stierf.

Maar veel heller mijn hart
Dan de helste die glore
Van de sterren omhoog.
Want het fonkelt van Lore,
Het gloeit van het licht
Van de liefde van Lore,
De gedachte van 't licht
Uit de oogen van Lore.

Alleen

Van kind af ben ik niet geweest
Als andren, had een andre geest,
Zag anders, mijn gevoel ontstond
Uit geen gezamenlijke grond,
Uit andre bron ontsprong mijn smart
En als er vreugd was in mijn hart
Dan was ze aan de uwe niet gemeen.
Mijn liefde ook was de mijne alleen.
En, jong nog, in het vroeg getij
Van een wild leven, daagde mij

Uit iedre breuk van goed of kwaad
Het Wonder dat mij nooit verlaat:
Uit de stroom en de fontein,
Uit de berg en het ravijn,
Uit de zon die rond mij draaide,
Mij met najaarsgoud bezaaide,
Uit de bliksem in de lucht
Als hij langs mij kwam gevlucht,
Uit de donder en de storm,
Uit de wolk waarvan de vorm
(Was de hemel blauw of bleek)
Mij een donkre demon leek.

Aantekening

De oplossing van het spellingvraagstuk

Te midden van wereldschokkende gebeurtenissen heeft de instelling van een nieuwe staatskommissie ter oplossing van het spellingvraagstuk begrijpelikerwijze nauweliks de aandacht getrokken. Acht jaar geleden, vóór de eerste regeringsinmenging, beantwoordde ik in dit tijdschrift de vraag *Een Staatskommissie voor de Spellingkwestie?* in ontkennende zin. Sedert is het werk van de eerste staatskommissie, onder leiding van Dr. A. Kuyper, inderdaad op een mislukking uitgelopen. Dat fiasko was gemakkelik te voorspellen. De toenmalige regering zag in de Staatskommissie niets meer dan de welbekende kapstok; voor de geestelike leidsman stond het resultaat bij voorbaat vast: de regering behoefde die spellingbeweging, gedreven door verdoolde taalkundigen en gemakzuchtige onderwijzers, niet ernstig te nemen, en kon dus volstaan met een officieel verbod.

Minister Cort van der Linden heeft èn door de instelling èn door de samenstelling van de nieuwe Staatskommissie zijn zegel gehecht aan de vernietigende kritiek op het onderdrukkingsadvies van de vorige. Met volle ernst wordt nu op een ‘bevrediging’ aangestuurd. Herstel van spellingeenheid, na een kwarteeuw van strijd, is een volksbelang waaraan een vooruitziend bewindsman aandacht moet wijden. Deze minister, die in de grote politiek zoveel beleid getoond heeft, zou er een eer in stellen ook op dit gebied de vredestichter te zijn.

Is er nu reden om een welslagen te verwachten? De voortekenen staan gunstig. Aan de bevoegdheid en de bekwaamheid van de Kommissie, onder de bezadigde leiding van Prof. Kluyver, wordt door niemand getwijfeld. De *Vereniging* heeft

de opvatting van de drie hoofdbestuurders die in de Kommisie zitting namen, vol vertrouwen goedgekeurd. De voorstanders van de Vereenvoudigde Spelling, die wel inzien dat hun einddoel onbereikbaar blijft, zolang de Regering de schooldeur gesloten houdt, zijn over het algemeen optimisties gestemd. De goede voornemens van de Minister, de onpartijdigheid en het gezag van de Kommissie hebben alom vertrouwen gewekt.

In deze omstandigheden is de afwijzende houding van 1908 niet te handhaven, al lijkt ons menige beschouwing in het genoemde artikel nog aktueel. Ook wij zijn geneigd om met vertrouwen af te wachten. Een waarschuwend woord is hier evenwel op zijn plaats, vóórdat het te laat is.

Het komt ons voor *dat de Kommissie weldra een principiële beslissing te nemen heeft, waarvan het welslagen van de bevredigingspoging geheel afhankelik is*.

Aan het begin van de weg is een tweesprong. Op de wegwijzer zouden wij de woorden ‘mislukking’ en ‘bevrediging’ willen schilderen. De eerste schijnt breed en gemakkelik, met het doel recht voor ogen; de tweede minder aanlokkelik en langer.

De eerste weg is: *een oplossing te zoeken, voor alle nù schrijvende Nederlanders aannemelik*.

De tweede weg is: *een grondslag te zoeken, waarop, binnen één mensenleeftijd, langs de weg van het onderwijs de spellingeenheid hersteld kan worden*.

Het grote publiek verwacht een oplossing in de eerste richting. Alle last wordt dan vermeden. De Regering schrijft de nieuwe spelling voor bij het onderwijs en in de regerings-buro's; de gemeentebesturen volgen; de dagbladen geven bij het publiek de doorslag en tevens het goede voorbeeld: Binnen enkele jaren is de hervorming tot stand gebracht. Afgezien van de vraag of deze populaire oplossing niet àl te eenvoudig is, dient men zich konkreet voor te stellen: wèlke spellingwijziging zou kans hebben, langs deze weg zonder tegenstand ingevoerd te worden? Men moet enige jaren de spellingstrijd van nabij gadegeslagen hebben, om te weten hoe hardnekkig het verzet is van de gemiddelde mens, die in zijn spellinggewoonte gestoord wordt. Van welke *aard* die stoornis is, doet minder ter zake: Van

Eeden's afwijkende *ee*'s en *oo*'s prikkelden het publiek niet minder dan onze *e*'s en *o*'s. Hoofdzaak is de *graad* van afwijking: het meer of minder veranderde uiterlik van de regel en van de bladzijde.

Op grond van onze ervaring durven wij beweren: een nieuwe spelling die door het *gehele* volk aanvaard zou worden, kan slechts op enkele en zeer ondergeschikte punten afwijken van de bestaande. Maar ook: een zo weinig gewijzigde spelling zou voor alle hervormingsgezinden volstrekt onaannemelik zijn, en dus geen bevrediging brengen. Bij geruchte weten we nog hoe lang de Siegenbeekse ‘kagchels’ op de regeringsburo's gebleven zijn, en hoe oude rechters zich vastklampten aan het Siegenbeekse ‘regt’. Welnu, al voerde men maar één hoofdregel van de vereenvoudigde spelling in, de genormaliseerde *e*-, *o*- of *s*-spelling, dan zou de verandering al veel ingrijpender zijn. De beste kans zou - ondanks het verzet in theorie - de negende regel hebben (*de*, *die*, *deze* voor *den*, *dien*, *dezen*, waar de *n* niet gehoord wordt).

Maar in Pruisen is spellinghervorming langs deze weg toch wèl gelukt, zal men opmerken. Wie dit argument gebruikt, ziet het verschil van volksaard over het hoofd. Zelfs al slaagde de regering er in, het ambtenarenverzet te breken, dan zou ieder die zich ‘onafhankelik’ voelt, dat juist willen tonen door het handhaven van de oude spelling. Onze letterkundigen hebben meermalen gezegd en bewezen dat ze geen vreemd gezag, maar slechts eigen inzicht - in veel gevallen betekent dat: de eenmaal aangenomen gewoonte - wensen te volgen. Onze grote pers zal niet licht te bewegen zijn, de op dit punt zo grote gevoeligheid van een lezers-meerderheid te trotseren. Tegenover zulke groepen van schrijvers, die juist belangrijke faktoren zijn bij invoering van een nieuwe spellinggewoonte, staat een regering machteloos.

Zoekt de Staatskommissie een bemiddeling die onmiddellik algemeen aanvaard zal worden, dan kan het resultaat hoogstens een kleine spellingwijziging, maar nooit een spellinghervorming zijn.

* * *

Geheel anders wordt de taak van de Kommissie, wanneer ze, zich op prakties standpunt plaatsend, aldus redeneert: de overgrote meerderheid van de Nederlanders die zich een vaste spellinggewoonte verworven hebben, is niet of zeer moeielik tot verandering te bewegen. Wij zoeken dus niet een oplossing voor het jaar 1920, maar voor 1940. Dat betekent natuurlik niet, dat er nu een spelling ontworpen wordt om over twintig jaar, als de tijd rijper zal zijn, in te voeren. Reeds nu moet krachtig de hand aan het werk geslagen worden, en een proces in gang gezet, dat tussen 1940 en 1950 zijn voltooiing zal naderen. De nieuwe spelling moet bij de jongste generatie van onder op ingevoerd worden, terwijl er naar gestreefd dient te worden de toepassing onder ouderen zonder dwang te bevorderen. Zo komt een verschuiving tot stand, aanvankelik langzaam, maar na een tiental jaren in zeer versneld tempo. Wanneer het zwaartepunt zich gaat verplaatsen, komt de omslag in de pers, en daarmee is de zaak beslist. Enkele schrijvers en ouderen van dagen zullen zorgen dat de oude spelling in de tweede helft van onze eeuw nog niet vergeten is, maar de eenheid is dan herwonnen.

Alleen langs deze weg kan er van spelling-hervòrming sprake zijn. Deze taktiek heeft de *Vereniging* sinds vele jaren voorgestaan en bepleit. Daarmee hangen aard en omvang van de voorgestelde regels ten nauwste samen. Deze regels *zijn* een bemiddeling tussen wat wetenschappelik en op pedagogiese gronden vereenvoudigd zou kunnen worden, en wat ter wille van de kontinuïteit behouden dient te worden. Als de Kommissie uit *dit* oogpunt de vereenvoudigingsregels bestudeert, vertrouwen wij dat het eindresultaat niet of zeer weinig zal afwijken van het door Dr. Kollewijn's beide spellingkommissies voorgestelde.

Een zeer gewichtig punt bij het verdedigen van deze taktiek is de vraag: Bestaan er geen onoverkomelike bezwaren om aan de Regering voor te stellen gedurende ten minste een kwart eeuw twee spellingstelsels officieel te erkennen, die in voorname punten van elkaar afwijken? Zal het publiek die beide naast elkaar dulden?

Ik kan mij voorstellen dat een kommissie in Duitsland, Frankrijk of Engeland, die deze kwestie in theorie te beantwoorden kreeg, een dergelijke toestand onmogelik zou achten. Onze Nederlandse kommissie kan er zich op beroepen dat *die toestand hier te lande sinds jaren bestaat* en in toenemende. mate mogelik gebleken is. Ongeveer al onze grote periodieken plaatsen de beide spellingen naast elkaar, en hebben daardoor het publiek aan die tweevormigheid gewend. Men heeft de vereenvoudigers meermalen verweten dat ze zich niet tot voorstellen bepaalden, maar de aanmatiging hadden om tègen de officiële gewoonte in, hun spelling toe te passen. Het komt mij voor dat dit uit hervormingsoogpunt hun grote verdienste geweest is: zij hebben, ook voor de tegenwoordige Staatskommissie, het bewijs geleverd *dat de vereenvoudigde spelling naast de oude leesbaar en bestaanbaar is*.

* * *

Dit is dus mijn overtuiging: langs de eerste weg zal de Staatskommissie moeten komen tot voorstellen die zeer dicht bij de oude spelling staan. De invoering daarvan brengt meer last dan baat, en in geen geval bevrediging. Langs de tweede weg zullen de voorstellen zeer dicht naderen tot de Vereenvoudigde Spelling, die immers boven elk nieuw ontwerp vóór heeft, dat ze aan de praktijk getoetst is en reeds op een verleden kan wijzen. Onze hoop is dus, dat de Kommissie, aan de tweesprong gekomen, zich ernstig beraden zal, want de eerste stappen in de verkeerde richting kunnen beslissend zijn voor de uitkomsten van het onderzoek.

Utrecht, Sept. 1916.
C.G.N. DE VOOYS.

August aan Maja
Door
Michiel Dietvorst

I
Een en veertig

Ik darteld' als kind in de weien
   De bloemen bij duizenden plat;
En duizenden roofden m'n vingers
Voor 't vlechten van kransen en slingers, -
   En weinig bereikten de stad.

Ze flensten in zweetrige knuistjes,
   Ze zagen zo zielig en mat;
Luid kweelden de vinken in 't lover -
De buit van de rennende rover
   Zag stervend op 't stuivende pad.

Ik dwaalde als borst door de velden,
   Zo fier of ik alles bezat;
Hoe zwaaide m'n stok langs de wegen!
Hoe wuifden de bomen me tegen!
   Hoe veerde de grond waar ik trad!

En rustt' ik 'n poos in de schaduw -
   Zoveel wat ik plukt' en vergat!
Uitdagend, of zedig gedoken,
Op m'n hoed heb ik z' alle gestoken, -
   En ik zwierde weer, pronkend en prat.

En nu - ben ik ouder, en wijzer;
M'n tijd heb, och arm, ik gehad.
En 't haar, dat m'n kam placht te trekken,
Kan nauwliks de schedel me dekken,
Al sprei ik et, kuivig of glad.

En nu -, zie ik bloemen in 't weiland,
Is m' één madeliefjen 'n schat,
Die ik koester met schemerend' ogen;
En van eindloze teerheid bewogen
Roer 'k zachtjes aan stengel en blad....

II
In de trein

Op slag van vertrek klapt de laatste waggon, -
En opeens - de gedroomde! hier op et perron!

Zij! in 't smookrig omdwarrelde mense-gewemel,
'n Venster - wijd-open: 'k zie recht in den hemel!

En 'n ziedende zaligheid barnt me door 't bloed.
Maar 'n trilling van gáán voel ik onder m'n voet.

Wild leun ik naar buiten, al dieper gebogen,
Al verder gesleurd, en zij verder m' uit d' ogen.

O venster zo klaar, puur albast en kristal,
En omrankt door je lokken, in golvende val....

Met plett'ring bedreigen me pijlers en palen;
Straks zwicht et portier, zal de trein me vermalen.

En wat zou 't als ik stierf in 'n droom van geluk,
Onverhoed door 'n greep en 'n korzlige ruk?

III
Voor Veronica

Een blik die jouw blauw oog me gunt,
   En 'k deins in donzen droom,
Van bije-zoemen, geur van munt,
   En water spoelend loom.

M'n schreden vinden zelf de weg:
   Bos, knuppelbrug, en beek;
Acacia's, melktros, wilgeheg....
   De grond wordt zwart en week.

Ginds blinkt de Schelde blauwig-grijs....
   M'n voeten houden stand:
Hier is 't: 'n veld vol ereprijs,
   Hier bloeit m'n hemel-land!

Blauw oog bij oog, dat wimprig wenkt....
   Maar 'k lig reeds, kniel in 't gras!
En drink, o nooit en nooit gedrenkt,
   't Saffier der bloemeplas!

Schel fluit 'n meeuw in 't ijl der lucht -
   M'n oog duikt dieper neer:
Speurt naar die witte vlerkevlucht
   In 't grondloos-blauwe meer....

En - stenen van m'n schouders, - zwaar -
   Alsof ze 'n toovnaar riep,
Valt jaar, en jaar, en weer 'n jaar,
   En plonst, en rust in 't diep.

'k Ben achttien weer, o lichte stond,
   Die 'k grijpen, houden wil!
En 'k sla m'n nagels in de grond,
   En glimlach, ween, en tril.

Achttien. - Als jij. - Daar wijkt de klaart,
   Want j' oog dwaalt elders heen.
En 'k duizel wakker, nieuw bezwaard
   Met jaren, steen bij steen.

IV
'Coeur de neige'

Sneeuw is je boezem,
Rein, en koud.

Als 'n mus in de sneeuw
Zoek ik naar liefde,
En vind -

Fladd'rend, fladd'rend,
Zoekend, pikkend,
Hongerig tjilpend,
Op weer fladd'rend,
Zwenkend, mistroostig,
Neer weer gestreken,
Nòg 'ns getracht,
Zoekend in wanhoop -

Ach, geen zaadje,
Geen kruimel gestrooid;
't Levende water verstijfd:
IJs onder sneeuw.
Alles koud.

Kleumend, klagend,
Hunkrend, dervend,
Huivrend;
Stervend.

Sneeuw!
Ik versmacht!
Marie!
Geef me liefde!

V
Rood goud

En altijd streeft mijn oog naar 't jouw',
   En hunkert naar ontmoeten -
Vergeefs - et vindt geen wéérschijn daar -
   En troost zich - met je voeten.

Je laarsjes blinken, hel als goud;
   Al zou me 't hart bezwijken,
Dat krimpend voelt je stugge hiel, -
   Ik moet er tòch naar kijken.

M'n borst is wond; daar tappelt bloed,
   En merkt m'n stage schreden:
Steeds naar je deur, en steeds terug,
   Geminacht en gemeden.

M'n hart is wond; daar tappelt goud,
   Rood goud van laaie liefde,
Bij iedre tred, op iedre steen;
   Goud - voor wie 't kerfd' en kliefde.

Je laarsjes tripp'len ongerept
   Door 't zwarte smeur der straten -
Ze schitt'ren....goud! - en 'k zie 't als bloed. -
   En kan je tòch niet haten.

Op de wallen der belegerde stad
Door
Jan van Nylen

I

Van raam tot raam tot aan de verste daken
Wast en zwelt aan de oranjeroode gloed
Der ondergaande zon; de pannen blaken
En zijn de stille baren van dien vloed.

Bruingeel en ros, met sombergroene vlekken,
Staan oud en roerloos de kastanjelaars;
Er klinkt gekweel van vogels die vertrekken
Langs de oosterlucht die dieper wordt en paars.

Men hoort de verre zware treinen rijden...
Massief en log, hult het steenrood gebouw
Eener kazerne tot aan de overzijde
Geheel de straat in scheemrig schaduwblauw.

Plots overstemd door 't schettren der klaroenen,
Verstomt der kindren dansend blij refrein;
En menig oog speurt sombere visioenen
In de avondlucht zoo tragisch in haar schijn.

't Is de ure dat de meisjes der fabrieken
Weer huiswaarts gaan; dat, door herinnering
En heimwee overmand, de bleeke zieken
Weemoedig staren in de schemering,

Voorbode van den nacht en slapeloosheid;
't Is de uur dat in zijn kluis de jonge man
Die zich een dichter waant treurt om de broosheid
Der liefde en 't hart voelt ruischen in den wan

Der droomen; het is de uur dat veel soldaten
De schoone wereld en de oranje zon,
De groene wal en de verlaten straten
Aanschouwen door de ziel van een kanon.

Eens was dit uur gewijd aan innigheden,
Toen blijde pijn van liefdes klaren brand,
Toen vreugde en droef heid stil werden beleden
Door tragen blik of streeling van een hand.

Nu is 't voorbij: geliefden zijn gescheiden,
Misschien voor eeuwig, door een staatsbesluit...
En toch is 't leven goed, de wereld blijde,
Als in de schemering een klokje luidt.

II

Het blanke vliegtuig ronkt en hangt te zweven
Zoo hemelhoog, dat roerloos lijkt zijn vlucht,
De middag brandt, boomen en huizen beven
In het getril eener verhitte lucht.

Weemoed en loomheid wegen op de velden,
Waarlangs versterft het dreunen van 't kanon...
Een boer kijkt angstig op zooals slechts zelden
Een menschlijk oog staart naar een horizon.

Verlaten zijn de beemden en de weiden
En lijken op een nieuwgeschapen land,
Dat zich van 's menschen zwaren last bevrijdde
En voor zichzelf in nieuwe vreugde ontbrandt.

Helaas! ben ik de eenige die bewaarde
Diep in zijn hart, als niet te dooven hoop,
Het lieflijk beeld eener gelukkige aarde,
En aller dagen vreugdenrijk verloop?

Nog bloeien hier kamille en akkerwinde,
Gele gamander, rozig duizendblad,
En opgeschoten wormkruid kan men vinden
Ginds langs het kleine thans verlaten pad.

Deed dreigend onweer 't najaarslicht vervalen,
Ging er van de oude schoonheid iets te loor?
De menschen denken het, maar kunnen dwalen:
Het hart der aarde klopt zoo rustig door.

Het Shakespeare-boek doorbladerd
Door
Albert Verwey

De titel is A Book of Homage to Shakespeare en het werd op de driehonderdste jaardag van Shakespeare's dood door prof. Israel Gollancz uitgegeven. Grootere plannen waren sedert eenige jaren voorbereid: een weidsche herdenking waaraan vereerders uit alle volken zouden deelnemen en de stichting van een Shakespeare-tooneel. De oorlog maakte ze onmogelijk. Geen vreemden hebben zich aan Shakespeare meer laten gelegen liggen, hebben hem meer bewonderd en voor de verbreiding van zijn roem meer gedaan dan de Duitschers en juist met deze kon nu niet worden saamgewerkt.

Ik vermoed dat weinig exemplaren van het boek naar Nederland geraakt zijn. Ik wil daarom niet nalaten, nu het mij werd toegezonden, er een en ander uit mee te deelen[1)].

* * *

Bij de af beeldingen van portretten - er zijn er vijf - treft vooral de vroegste proef van de prent van Martin Droeshout.

1) De luiksche professor Hamelius, nu te Londen, die prof. Gollancz behulpzaam was bij het vertalen der nederlandsche bijdragen, geeft van deze en van geene andere een kort verslag in de Dietsche Stemmen en merkt op dat het werk wegens zijn kostbaarheid zelfs aan de medewerkers niet ten geschenke gezonden werd. In een gedichtje van mij drukt hij een fout die ik tevoren al in een dergelijk verslagje van een hollandsch dagblad zag, waaruit ik opmaak dat ook dit orgaan zijn bericht aan hem te danken had.

Deze toont ons Shakespeare, zooals in zijn jeugd, toen hij de Sonnetten dichtte, de eerlijke vlaamsche graveerder hem in koper stak. Later werd de plaat bijgewerkt en de toen verkregen afdrukken zijn het bekende Droeshout-portret in de groote Foliouitgaaf van 1623. M.H. Spielmann die tot het Book of Homage een vergelijkende studie van de portretten bijdroeg, zegt terecht dat er verschillende redenen zijn om deze vroegste proef voor het betrouwbaarste te houden. Voor ons is de hoofdzaak dat het een blik heeft: een zekere rustige aandachtigheid, die belangeloos is en toch opmerkzaam, klaarblijkelijk vlak bij het waargenomene en toch op een afstand; een blik die evenzeer meegevoel kan uitdrukken als met een glimlach eigen gevoel omsluieren. Het gezicht was natuurlijk minder breed dan het hier schijnt, maar in de vlucht van neus- en voorhoofdlijn is een onmiskenbare grootheid. In zijn geheel een wezen dat wij met onze voorstelling van Shakespeare kunnen vereenigen.

* * *

Frederik Harrison schrijft een droom waarin de grootste dichters van alle tijden voor Melpomene en Thaleia treden om de beste van hen allen aan te wijzen. Er is veel ironie in dit opstel, maar ook een zeer sympathieke bedoeling. Als de prijs aan Shakespeare is toegewezen, neemt als zijn vertrouweling en vriend Goethe het woord. ‘Genadige vrouwen en broeder-geesten’, zegt hij, ‘onze vriend hier is nog zoo zeer ontroerd door het welkom dat gij hem hebt toegeroepen, dat hij schroomt zijn dank persoonlijk uit te spreken en mij verzoekt het voor hem te doen. Terwijl wij ons terzijde onderhielden over de onbegrensde mogelijkheden van onze kunst, verklaarde hij mij zich nauwlijks bewust te zijn dat hij al de diepe gedachten bedoeld had die zijn latere vrienden hem hebben toegeschreven. Hij betuigt dat hij zichzelf nooit aan zijn hoorders heeft voorgesteld, en toch trachten zij nu een dozijn verschillende menschen in elkaar uit hem te ontwikkelen. Hij zegt dat hij nooit zulk onderricht genoot en nooit op zooveel geleerdheid aanspraak maakte als zij die hem huldigden. Zijn leven liet hem weinig tijd voor studie, ook was hij nooit in de gelegenheid zijn gedachten rustig uit te werken

zooals hij het wel wou. Hij was een dienaar van zijn souvereine, een nederig lid van een arbeidzaam gilde en een simpel medewerker tot de genoegens van de hofjonkers en goedesiermakers van zijn tijd. Hoe menige bladzij, zoo kreunde hij haast tot mij in ons vertrouwelijk praten, zou hij graag verscheurd hebben, of uitgewischt, of nog eens geschreven, als hij ooit eenig denkbeeld had gehad dat zijn te haastige woorden herinnerd zouden worden door iemand anders dan wie ze oorspronkelijk hoorden.'

Ernst en scherts beide, maar niet onbeminnelijk. Shakespeare, die zich in overgroote bescheidenheid terugtrekt achter Goethe. Goethe, die eerst tegenover de geestdrift van moderne vereerders de meest bezonnen woorden spreekt, en aanstonds de haast waarmee Shakespeare schreef en de slordigheid waarmee zijn werk werd overgeleverd, tot aanleiding neemt voor een lofrede op de commentatoren-ijver van zijn landgenooten. 'Het te verwaarloozen toeval van zijn geboorte daargelaten' eindigt hij, 'rekenen wij allen hem tot onze grootsten.'

Ernst en scherts beide, als juist de uitbundige provincialist die Sam Johnson was, op die laatste verklaring antwoord geeft. 'Why! we of the West Midlands think it no "accident" at all Sir! It is the hub of this world, and our man is its king.'

* * *

Viscount Bryce is van meening dat, hoewel Shakespeare engelsch is en van een bepaalde dichterlijk-engelsche ontwikkeling deel uitmaakt, hij toch minder dan eenig groot dichter gebondenheid aan tijd en plaats verraadt. Hij vindt hem ook niet zoozeer persoonlijk. Beurtelings wil hij hem zien als een kalme, meevoelende godheid die aan alle dingen hun rechtvaardige maat bedeelt, en als een gelukkig dichter wie het voortbrengen geen tijd tot denken liet.

Mij komt het voor dat weinig dichters zoo moeilijk los van hun persoon en omgeving kunnen beschouwd worden als Shakespeare. Dichterlijke - en dat wil zeker zeggen bovenpersoonlijke - grootheid kan in haar uitingen stellig weinig persoonlijk en aan weinig plaatselijks of tijdelijks gebonden zijn, maar bij Shakespeare was dat, mijns inziens, niet het geval.

Zijn heele mensch verraadt zich onophoudelijk, zijn tijd, zijn land, waren in al zijn werk tegenwoordig en we kunnen hem niet kennen zonder het ook hen te doen. De voorstelling van Bryce lijkt mij een illusie, een leege, een uiteraard akademische.

* * *

Een waardevolle kleine bijdrage is die van Edmund Gosse: The Songs of Shakespeare. Onder de 'Co-supremes and stars of love' - zegt hij - die het gesternte van zijn roem uitmaken, is er één kleine flonkering die wij licht voorbijzien.

'Toch is het geen gering iets dat Shakespeare in onze dichtkunst het dramatische lied heeft geschapen en ingevoerd. Er zijn in zijn stukken niet minder dan vijftig kleine liederen. Zij gaan van de bedorven quatorzaines van The Two Gentlemen of Verona (waarin, nochtans, ook "Who is Silvia?" voorkomt) tot de melodische fragmenten van Hamlet. Maar alle hebben een Shakespeareaansch karakter, en dit, afgezien van de niet te beantwoorden vraag of sommige door Shakespeare geschreven zijn of niet.

Wel is waar komen liederen ook voor in vroegere spelen. In Shakespeare's vroege jeugd had John Lyly er sommige in zijn stukken ingelascht en deze droegen merkbaar bij tot wat zijn tijdgenoot, Henry Upchear, "their labouring beauty" noemde. Lyly's liederen werden kort na Shakespeare's dood gedrukt, maar zonder twijfel had hij ernaar geluisterd. Peele en Greene waren schitterende lyrici, maar toonden het niet in hun dramaas, evenmin als Lodge, wiens verhaal Rosalynde (1590) de eenige vroegere liederen bevat die we gaarne zouden voegen bij Shakespeare's jeugdschat. Maar hoewel ik niet licht zou durven loochenen dat de liederen van Lodge en Lyly hun onmiddelijke invloed op Shakespeare's stijl hadden, kwam in geen van deze bewonderenswaardige voorloopers de mogelijkheid op dat het lied zou zijn te maken tot een onscheidbaar deel van de ontwikkeling van het drama. Dit vond Shakespeare uit, en hij toonde de toepassing met een technische bekwaamheid waarvan vroeger niemand droomde en die later niemand evenaren kon'.

Zeer lang is dit niet ingezien. De geheele achtiende eeuw

door begrepen de beoordeelaars niets ervan. Zij noemden de verrukkelijke rapsodieën van de Clown in *Twelfth Night* ‘absurd’ en ‘onbegrijpelijk’; ‘O Mistress mine’ was in hun ooren ‘zinloos’; ‘When that I was’ leek hun ‘platte potsemakerij’. ‘Zij bemerkten niet het nauwe en noodzakelijke verband tusschen het lied van de Clown en de aktie van het stuk, hoewel de dichter zorg gedragen had te doen uitkomen dat het lied een bedoeling had “dulcet in contagion”, en te goed was om, behalve bij wijze van sarcasme, besteed te worden aan Sir Andrew en Sir Toby. De beoordeelaars verzuimden op te merken wat de Hertog zegt omtrent “Come away, come away, Death”, en zij babbelden erover, in hun blindheid, of dit niet eigenlijk had moeten gezongen worden door Viola, ongevoelig als zij waren voor de treffende dramatische waarde die het had als door de ironische clown gekweeld in de tegenwoordigheid van het verblinde paar. Inderdaad is de heele Twelfth Night vol zangerigheid; achter iedere tuindeur speelt een luit, en bij iedere verandering van het tooneel slaat een onzichtbare hand een harpsnaar aan’.

Ook Gosse's opmerkingen over A Winter's Tale en The Tempest zijn voortreffelijk. Hij doet tegelijk de schoonheid van hun liederen voelen en welke de plaats van deze in het drama is.

De volkomenheid van het dramatische lied - zegt hij dan - overleefde Shakespeare nauwelijks. Heywood, Ford, Dekker vooral, schreven soms verrukkelijke strofen. Maar de meeste schrijvers van tooneelstukken, Massinger o.a., waren onverbiddelijke voetgangers. De eenige die Shakespeare nabijkwam was John Fletcher.

Ieder die Fletcher kent zal dit toegeven. Tevens dat de lyrische toon zich bij hem meer dan bij Shakespeare losmaakt uit de dramatische samenhang.

Er zijn dan ook bij Fletcher tonen die eerst door Shelley weer werden opgevangen en, versterkt, teruggekaatst.

* * *

Over Shakespeare and Music schrijft W.H. Hadow een belangwekkend opstel, en het loont de moeite even verder in het boek een artikel van J.M. Robertson op te slaan dat The Paradox of Shakespeare heet.

Hoe is het mogelijk, vraagt deze schrijver, dat Shakespeare beroemd is? Dat Luther het is, begrijpen we: alle Protestanten vereeren hem. Copernicus - de kennis van zijn wet hoort tot onze opvoeding. Rabelais en Montaigne, de groote kunstenaars en dichters van Italië - we zagen of lazen hun werken zooals zij ze gaven. Maar Shakespeare, de tooneelschrijver, speler en ondernemer van publieke vermakelijkheden - wie kent hem als wat hij was? ‘De meesten van ons hebben niet de helft van zijn stukken gespeeld gezien en onze nakomelingschap ziet er waarschijnlijk nog minder van. Klaarblijkelijk is het, dat Shakespeare door zijn lezers verheerlijkt wordt: hij die schreef voor het tooneel vindt de onsterfelijkheid in de studeerkamer, zooals andere klassieken ook.’

En dan grijpt hij terug naar ‘een van de fraaiste opstellen die over Shakespeare geschreven zijn, dat van Charles Lamb over de Tragedies.’ ‘Het mag een paradox schijnen’ - schrijft Lamb - ‘maar ik kan niet anders dan van meening zijn dat de spelen van Shakespeare minder dan welke dramaas ook, geschikt zijn voor tooneeluitvoering. Hun voortreffelijkheid zelf is de oorzaak dat het zoo is. Er is zooveel in hen dat niet onder het vermogen van de speler valt, zooveel dat met oog en toon en gebaar niets van doen heeft.’

Dit *schijnt* geen paradox - gaat Robertson voort - maar het *is* er een. Het is namelijk een wezenlijke waarheid die alleen het voorkomen van een onjuistheid heeft.

‘Lamb's hoofdstelling is dat Shakespeare's werk een geestelijke of gedachtelijke inhoud heeft die noodzakelijkerwijs ontsnapt aan de voorstelling; dat de voorstelling een menigte bijkomstigheden opdringt die ons inderdaad afsluiten van de grootste gedachte-indrukken die de stukken kunnen maken; en dat Hamlet of Othello op het tooneel zielkundig andere wezens voor ons zijn dan de geesten die ons bij de lezing geopenbaard worden. Dit is de stilzwijgende uitspraak van alle Shakespearekenners, van allen die werkelijk met Shakespeare geleefd hebben. Lamb had er aan kunnen toevoegen dat het tooneel ons nooit de doorloopende ontastbare innerlijke muziek van het vers kan geven, de trilling van het ritme die met ons begrip van de woorden, met de denkbeelden, het karakter, het probleem samen-

vloeit. Een getrouwe weergave van het vers als vers, zooals critici soms van spelers eischen, zou de werking van het spel, de schijn van werkelijkheid die de akteur van nature zoekt, waarschijnlijk eer belemmeren dan bevorderen: Irving die deze kant van de kunst verstond, placht tegenover zijn collega's zijn grootere kracht van dadelijkheid te bereiken door de versmaat onvoorwaardelijk te verwaarloozen.'

Robertson zegt dat, bij zijn weten, Lamb's stelling zelden of nooit door Shakespeare-kenners aangehaald of besproken wordt. Zij weten niet wat ermee aan te vangen. Dat hij haar nu bespreekt doet mij genoegen, temeer omdat ik haar ook eens te berde bracht, in 1909, bij een bespreking van Verkade's Macbethvertooning. Robertson, nog nadrukkelijker dan Lamb, aanvaardt de onvereenigbaarheid van dicht en spel als natuurlijk en onvermijdelijk. Ik deed dat niet. Ik heb altijd gewild en wil het nog, dat de tooneelspeler zich onderschikke aan de dichter. Wel drukte ik mijn verbazing uit dat ooit een schouwburgpubliek Shakespeare genieten kon. 'Die gedrongenheid' schreef ik, 'die geest, dat beeldvolle, dat afwisselende, dat verheven-hartstochtelijke en die alle perken van menschelijke ervaring te buiten gaande willekeur en wettelijkheid: ik bewonder de menigte die er maar iets van voelde zooals ik het den enkeling doe die er alles van voelt'. En waar ik zoo dacht over Shakespeare's tijdgenooten zag ik nog oneindig meer moeilijkheden voor de onze. Heel en al kan ik mij daarom vereenigen met Robertson's overtuiging dat Shakespeare zijn roem niet aan het tooneel, maar aan zijn lezers te danken heeft.

Maar daarin ligt nu ook, zegt hij terecht, wat ik The Paradox of Shakespeare noem. Deze dichter, die door de nood van de omstandigheden gedwongen het tooneel als middel van uiting koos en daarin ook zeker zijn volste mogelijkheid van uiting gevonden heeft, is door het tooneel onvertolkbaar en dankt zijn roem niet aan het tooneel.

Er moet iets zijn in Shakespeare dat met of zonder tooneel, en erzonder het best, maar dat ondanks het tooneel zijn werking doet, en Robertson noemt het 'zijn levens-visie, het hooge evenwicht van zijn gezondheid, de wijdheid van zijn verbeelding'. Laten we in één woord zeggen dat het de dichter is. 'De

Shakespeare van het tooneel is over het geheel slechts de huls waarin de grootste dramatische dichter zijn kunst van ritmische spraak en van mijmerend meegevoel met het lot van de menschen stortte. Bijna al zijn onderwerpen kwamen tot hem als voertuigen, op de proef gesteld door tooneelsuccessen in andere handen; en hij droeg aan hen zijn onzichtbare vracht over van poëzie en gedachte, *de oneindige droom van zijn verbeelding*'.

Op de laatste woorden leg ik opzettelijk nadruk. Alles wat ik van en over Robertson's opstel geschreven heb, is niets dan een tusschen-zin in mijn vermelding van Hadow's studie over Shakespeare and Music. Van die studie wou ik ook inderdaad niets meer vermelden dan de aanhef.

'Voor geen engelsch dichter was muziek een inniger en wezenlijker bron van bezieling dan voor Shakespeare. Zijn lyrische gedichten zijn de zuiverste melodieën in onze taal. Zijn spelen zijn doordrongen van de drift en de verrukking van het lied: muziek stilt het liefdeleed van Orsino, vult de sterrenacht als Lorenzo en Jessica hun geloften wisselen, doet de feeën dansen rond het leger van Titania, giet nieuwe bekoring over de toover van Prospero's eiland. De lucht is gevuld door een samenspel van zoete klanken: onder Sylvia's venster, in Katherine's kamer, voor de poort van Mariana's omgrachte hoeve. Cleopatra kan niet uit visschen gaan zonder haar meistreelen, de vroolijke jagers in Arden Forest vieren hun buit met een opwekkend koor. Zelfs in de donkerste uren van de tragedie komt de muziek als een verlichting en een troost: Desdemona zingt van haar voorgevoelens, Ophelia van haar gebroken hart, Edgar, op de heide in de stormwind, breekt uit in halfvergeten fragmenten van wilde melodie. En achter al die ernstige stof van karakter en voorval, van wisselvalligheid en afloop, strekt het breede land dat Shakespeare liefhad; de dansers op de dorpswei maathoudend bij pijp en tabor; de maaiers "three-man song-men all and very good ones, but they are most of them means and basses"; Autolycus met zijn bundel balladen zingende langs het voetpad; landloopers het refrein opnemend bij de deur van een bierhuis: een kreupelhout vol boschtonen, kunsteloos en ongeleerd, orgelend van vreugde en volheid van leven'.

Shakespeare - wilde ik zeggen - is een *lyrisch* dichter,

met *een oneindige droom van verbeelding*. Niet minder zeker dan het grieksche drama uit het koor, is het zijne uit het lied, uit de hem ingeboren muziek ontstaan.

* * *

In een dichter trachten sommigen zichzelf te zien - menige bijdrage in dit boek bewijst het; - anderen vinden in hem en zijn werk het voorwerp van hun studieijver; - weer anderen zoeken andere voorwerpen van studie te verbinden met de poëzie die zij liefhebben. Van de laatste soort is Sidney Colvin die de geschilderde ondergang van Troje zooals Shakespeare die in ‘The Rape of Lucrece’ beschreven heeft, vergelijkt met soortgelijke voorstellingen op vijftiende-eeuwsche teekeningen en tapijten. Het is een alleraardigste studie door aangename illustraties verlevendigd. Colvin's besluit is, ‘dat wij het schilderwerk door Shakespeare zoo nauwkeurig in de “Lucrece” weergegeven, hebben te beschouwen als een geschilderd weefsel of gordijn, in hoofdzaak geteekend naar de tradities van de fransche en vlaamsche tapijt-werkers van 1480-1500, maar alreeds tooneelen bevattende - in 't bizonder het Sinon-tooneel - die niet voorkomen bij de schrijvers die zij gemeenlijk gebruikten, en die zij derhalve niet gewoon waren op te nemen. Wat de lof betreft die Shakespeare aan de uitvoering toekent, de “sweet observance” in de vrouwengezichten die van de muren neerzien, de “grace and majesty” van de aanvoerders, de fijne “art of physiognomy” in de trekken hier van Ajax, daar van Ulyssus, de ontroerende voorstelling van

> Time's ruin, beauty's wrack, and grim care's reign

in Hecuba, de list loerende onder de tranen van Sinon, - van al dit lofwaardige moeten wij ten minste het grootste deel toeschrijven aan het dramatiseerend vermogen van 's dichters verbeelding. Zelfs in de fraaiste tapijtwerken is spel van gelaatsuitdrukking, uit de aard zelf van de kunst, niet een sterk punt en in de bestaande Troje-weefsels is veel verloren gegaan van wat, in niet onbeduidende mate, die eigenschap nog toont in de voorloopige schetsen die in het Louvre bewaard worden. Schilderen met het penseel gunt natuurlijk meer vrijheid; maar het is niet waarschijnlijk dat de schilder van zulk een figuurweefsel als wij

aannemen dat Shakespeare's oog en aandacht trof, van zulk een rang kon zijn dat hij zijn gezichten ook maar een tiende van het levende karakter had kunnen geven dat de dichter hun toeschrijft. Blijft dus enkel over dat hij beschreven heeft: niet wat hij werkelijk in de voorstelling aanwezig vond, maar wat hij zelf er in zou hebben aangebracht, ware hij kunstenaar geweest.'

* * *

Henry Bradley schrijft over Shakespeare en de engelsche taal.

'In Shakespeare's handen is de taal wonderlijk buigzaam; hij gebruikt telkens woorden in nieuwe uitgebreide beteekenissen, die, wanneer ze met de pedante strengheid, in een woordenboek onvermijdelijk, omschreven worden, gezocht of onjuist schijnen, maar waarvan men voelt dat ze geen rechtvaardiging noodig hebben, zoodra men ze leest in hun verband. Sommige van zijn metaphers, zooals de toepassing van het woord canopy op de hemel, zijn nu zoo gangbaar dat men zich moeielijk kan voorstellen hoe gewaagd zij de eerste lezers voorkwamen.

'Het is noodeloos te verwijlen bij Shakespeare's bekende rijkdom van gelukkige samenstellingen. Wat minder vaak werd opgemerkt is zijn vruchtbaarheid in het vormen van nieuwe woorden door middel van voor- en achtervoegsels, en door omzetting van werkwoorden in naamwoorden of omgekeerd. Het is waar dat vele van deze formaties niet door anderen werden overgenomen, of buiten zwang kwamen; maar velen ook bleven. Zoo ver wij kunnen nagaan, kan hij de eerste gebruiker geweest zijn van de woorden *changeful*, *gloomy*, *courtship*. De lijst van nu in de literatuur gebruikelijke woorden waarvoor hij de oudste autoriteit is, zou een aanzienlijke lengte bezitten en voor menigeen ongedachte verrassingen inhouden. Men zou allicht verwachten er woorden te vinden als *cerements*, *illume*, maar zeker niet *denote*, *depositary*, *impartial*, *investment*. Het is nauwelijks denkbaar dat Shakespeare de eerste geweest zou zijn die deze woorden gebruikte, maar het feit dat geen vroegere voorbeelden gevonden worden, bewijst hoe grif hij zich nieuwe uitdrukkingen eigen maakte. Hetzelfde bewijst het groot aantal woorden waarvan de eerste verschijning slechts enkele jaren ouder is dan de datum waarop ze in zijn werken voorkomen. Voor het gebruik

van archaïstische of verouderde woorden en vormen schijnt hij weinig smaak te hebben gehad. Ook niet in dat van boersche dialecten.'

Over Shakespeare Inventor of Language schrijft in 't bizonder nog Sidney Lee.

'Van Shakespeare's stoutheid in het vinden van nieuwe klankvolle woorden van uitheemsche afstamming, kunnen tal van voorbeelden worden gegeven, maar geen treffender dan die bekende plaats, als Macbeth, in zijn angst bij het zien van Duncan's bloed op zijn hand, uitroept:

> Will all great Neptune's ocean wash this blood
> Clean from my hand? No, this my hand will rather
> The multitudinous seas incarnardine,
> Making the green one red.

'Niemand vóór hem had gedacht aan zulke uitdrukkingen als het bijvoegelijke naamwoord *multitudinous* of het werkwoord *incarnardine. Incarnardine* beduidt natuurlijk kleuren met roode verfstoffen, het is misschien niet een woord dat vaak hoeft gebruikt te worden en het werd weinig toegepast. Maar zijn makker *multitudinous* werd meer gebruikt, en dient ons allen nog.'

* * *

Shakespeare

Zoo menige moedige geest de kaartlooze aarde
Ontdekken moest, - waarom roemt hem geen mond?
Omdat ter kimlijn waar hij overvaarde
Zelden een scheepling de terugweg vond.

Maar een, hoe vaak bedreigd, langs duizlig koord
Is hem de tocht naar rots van 't Lot gelukt,
Die uit de kolk en maalstroom zwom naar boord,
Die uit de poolslaap zich heeft losgerukt.

En hij, nu wel bekend met iedre toon
Van waanzin huilende in zijn ranke want,
Uit storm en oproer kwam hij tot zijn woon,
Gered uit eigen waag door eigen hand.

Van 't zalig rijk waar geen zich blijvend zet
Kwam hij naar Theems weer en Elizabeth,
Wel varensmoe, maar menschlijk, vol van vree -
Een rondomvaarder van de zielezee.
HERBERT TRENCH.

* * *

The German Contribution to Shakespeare Criticism is een bijdrage van C.H. Herford. 'Geen vervreemding' - zegt hij - 'hoe bitter en diep - minder nog de buitensporigheid, nu en dan, van duitsche aanspraken - kan het verhaal beïnvloeden van de diensten die duitsche geleerden aan de studie en verklaring van Shakespeare hebben bewezen, of hun recht op onze erkenning verminderen'. Hij geeft daarna een kort overzicht van de duitsche Shakespeare-studie sedert Lessing en besluit: 'Duitschlands bijdrage tot de kennis van Shakespeare kan dus worden saamgevat als tweeledig: ten eerste, strenge en volledige doorvorsching van de stof; ten tweede, een schat van denkbeelden - hypothesen, generalisaties, *aperçus* - soms grillig, soms hoogst buitensporig, zelfs belachelijk, maar gesteld met een intellectueele ernst en toegepast met een hartstocht voor waarheid, die ze vaak vruchtbaarder gemaakt hebben dan de soberder beschouwingen van meer gematigde geesten.'

* * *

Bijdragen uit een groot aantal landen en in een groot aantal talen vullen dit werk; maar een eigenaardige belangrijkheid hebben de fransche. De wapenbroederschap van de twee laatste jaren schijnt in een algemeene letterkundige omgang te zullen nawerken. Zoo denkt men bij de lezing van een opstel door Emile Hovelaque: Comment faire connaître Shakespeare aux petits Français? - De heer Hovelaque heeft voor de kleine Franschjes een heel systeem uitgewerkt, volgens hetwelk zij van de zesde klas tot de eerste gekonfijt konden worden in Shakespeare. Het stelsel zelf is niet onredelijk. Zesde klas: uit het hoofd leeren van kleine liederen. Vijfde klas: voortgezet uit het hoofd leeren van kleine liederen. De naam Shakespeare wordt vooreerst niet uitgesproken. In de vierde worden verhalen over

zijn stukken meegedeeld, als ook spreuken, zegswijzen, korte uitspraken, - ‘niets gemakkelijker dan er te vinden die binnen het bereik vallen van de jonge geesten.’ In de derde klas wordt het geven van Shakespeareaansche geschiedenissen voortgezet: korte uittreksels ervan worden verklaard en - o jeugdige Franschjes! - uit het hoofd geleerd.

‘Zoo zal van jaar tot jaar de Shakespeare-stof, in de hoofden van onze leerlingen neergelegd, grooter worden. Langzamerhand zal die op hen inwerken en hen omvormen, hen ertoe voorbereiden met begrip, met genegenheid, met vertrouwelijkheid te aanvaarden wat, plotseling in zijn geheel aangeboden, hen zou hebben ontzet of afgeschrikt. - Een aantal jaren is niet te veel om kleine Franschen gemeenzaam te maken met zulk een vreemde dichter. - Iedere dichter schept zich eerst de smaak waarmee hij genoten wordt. En wat waar is voor iedere dichter is het voor Shakespeare nog meer’.

Het stelsel wordt nog zeer veel uitvoeriger uiteengezet; met de uiterste uitvoerigheid waar zijn werking in de twee hoogste klassen beschreven wordt. De heer Hovelaque is wonderlijk goed thuis in het onderricht dat door hem wordt aangeprezen. Engelscher dan engelsch toont hij zich door zijn voornemen, en meer duitsch dan fransch, zou ik haast zeggen, door zijn grondigheid.

‘Shakespeare wordt dus eerst onuitgesproken onderwezen, daarna uitdrukkelijk. Op het oogenblik dat de meester hem openlijk noemt, zullen onze leerlingen voorbereid zijn om zijn verklaringen, zijn vergelijkingen, de uitgebreide brokstukken, de geheele dramaas, die men hen in de tweede en de eerste klas kennen doet, te verstaan. Op de broksgewijze lezingen zal nu de bewuste studie volgen, en een poging om alle vroeger verkregene of onuitgesproken in die lezingen bevatte denkbeelden in onderling verband te brengen. De meester zal zich tot taak stellen in de geest van zijn leerlingen het wezenlijke van Shakespeare's werk binnen te voeren en er voor hen de algemeene karaktertrekken uit los te maken. Door een stelselmatig overzicht van alle geleerde of gelezen plaatsen en de duidelijke en eenvoudige blootlegging van de begrippen die zij aangaande de kunst en het werk van de dichter verschaffen kunnen, en door vergelijking van reeds bekende fragmenten met nieuwe van dezelfde aard,

zal men hen er toe brengen de treffendste van die karaktertrekken in de orde van hun gewicht en samengesteldheid zich helder voor te stellen. Zoo zal men door de onderwerpen en de décors waarover in de vierde en derde klasse gesproken werd te vergelijken met die, waarvan men spreken zal in de tweede of eerste; door het kontrast, dat men hen zal uitleggen, tusschen de personenlijst aan het hoofd van een stuk van Shakespeare en die van een klassieke tragedie, de eene zoo namenrijk en zoo verscheiden, de andere zoo arm aan namen en deze nog alleen van edele personnages; en door nog meer andere opmerkingen; de leerlingen eerst de voornaamste van deze karaktertrekken doen voelen n.l. de *verscheidenheid*. En inderdaad zullen ze uit zich zelf de oneindige verscheidenheid zien van die drama's die de heele werkelijkheid en de heele droom omvatten, de oudheid en de legende, de middeleeuwen en de renaissance, alle landen en alle dekors, waar of gefabeld, van het Egypte van Cleopatra, het Rome van Coriolanus of Cesar, het vurige, schitterende en gevaarvolle Italië van Julia en van Beatrice, het somber-feodale Schotland van Macbeth, tot aan het eiland ‘vol muziek’ van The Tempest, het Athene van de Hertogen, het Woud van de Ardennen, alle wezens, werkelijke of verbeelde, verhevene of lage, tragische of komische, van zuiver lyrische fantaisie of van nauwkeurige waarneming: en waar alles leeft met een zelfde waarschijnlijkheid en felheid, schoenmakers of koningen, feeën en handwerkslieden, heksen en vroolijke vrouwen, de helden van Plutarchus en de geesten van de lucht, de vorsten van de droom of van het groene Engeland, Hamlet, Prospero, de Richards, de Henry's, het plebs van Rome, het uitvaagsel van Londen en de zachte, bevallige verschijningen van Desdemona en Cordelia, van Ophelia en Rosalinde; waar alle stemmen zich mengen in één onmetelijk koor, dat de stem zelve van de menschheid schijnt te zijn, kreten van ontzetting, grootsch en verschrikkelijk, hemelsch of spottend, uitgelaten lachen, dronkenschappen van liefde zich uitgietend in nachtegaalgezang, verscheurende snikken, kreten van waanzin en haat, aërische liederen, toeroep van helden, huisbakken potsen of goddelijk-geheimzinnige akkoorden; alle vreugden, alle smarten, alle verheffingen, alle verbeeldingen, de meest weidsche en de

meest verscheiden muziek die uitstroomde uit een menscheziel.

‘Vervolgens, eindelijk, in de eerste klas, zal men door de lezing van een geheel stuk tot de kunst van de dichter doordringen en de buitengewone *samengesteldheid* ervan doen voelen. Men zal door de nauwe betrekking te doen uitkomen die tusschen décor, actie en personen bestaat, doen zien dat ieder stuk een wereld apart is, werkelijk, concreet, eigenaardig en volledig, waar alles bij elkaar komt, waar niets bestaat dan door de samenhang en de samenwerking van alle elementen te gelijk. Zoo behoort bij de tragedie van de jonge liefde het décor van het wreede en wellustige Italië, van Verona verscheurd door zijn erfelijke haten, van de verleidelijke italiaansche nacht met het tooverige maanlicht, beladen met gloeden, zwoelten, geuren, waar de zang trilt van de nachtegaal, waar onder de luchters in de balzaal als vlinders de schoone verliefde en vechtlustige heeren draaien, waar de korte en koortsige levens omwikkeld zijn door bedreigingen, doorkruist door ongewone vreugden en angsten, waar alles snel is, gevleugeld, dronken van een leven lichter dan elders; en als kontrast zal men dat sombere Helsingör oproepen waar, tusschen de nevels de geheimzinnigheid en de vage verschrikkingen van het noorden en van de nacht, Hamlet zich te midden van spoken verweert tegen het onoplosbare probleem van de plicht en van het leven. Men zal vertellen welke kwaadaardige atmosfeer, bezwaard met damp van bloed en duistere ontzetting weegt op het bijgeloovige en wilde Schotland van die zwarte elfde eeuw waar tusschen de tooverspreuken van de heksen en de bovennatuurlijke verschijnselen zich het drama ontrolt van de feodale eerzucht; dat de aarzelingen, de gezichtsbegoochelingen, de bloedbaden van Macbeth, de stoutmoedigheden, de verbijsteringen en de wroegingen van Lady Macbeth, van die schotsche châtelain en châtelaine die het onverzoenlijke misdrijf begaan hebben hun gast en leenheer, hun weldoener en koning te dooden, geen waarschijnlijkheid en werkelijkheid hebben dan in die primitieve wereld, aan de onzichtbare machten van het booze overgeleverd, te midden van die schrille eenzaamheden met hun troostelooze oneindige winter waar de onontwikkelde en aan geen werk gebonden geest, de heftige en ongedurige ziel van die barbaren telkens weer dezelfde beelden van moord en ver-

schrikking aangrijpen, zich verdwazen tot misdaad en waanzin. Hun de kinderlijke en vreeselijke geschiedenis van Lear verhalend, zal men onze leerlingen zeggen dat zij tot ons komt uit het legendaire voorhistorische Bretagne, barbaarscher en woester nog dan het elfde-eeuwsche Schotland, waar de menschen onredelijker, grilliger, onbewuster dan kinderen, zich als wilde dieren verscheuren, waar de bovenmatige instincten een aangezette taal spreken, waar de oorspronkelijke hartstochten, ontketend, schijnen te wedijveren in geweld met de ontboeide natuurkrachten, die angstwekkend met hun bliksems verlichten en met hun donders omwikkelen de ondragelijke gruwel van dat bloedig drama. Men zal hen doen zien dat de plaats van dit drama van het pessimisme de storm is die de oude vorst in wanhoop aanroept, storm waar in de algeheele verlatenheid één enkele ster straalt die aanstonds zal worden uitgedoofd: de teedere gestalte van Cordelia. Door die voorbeelden, door nog andere, zal men hen het buitengewone belang doen begrijpen van *atmosfeer* en *milieu*, kortom van het *dekor*, in de dramaas van Shakespeare. Men zal hun uitleggen waarom het dekor, te verwaarloozen in een klassiek stuk, waar het drama innerlijk, afgetrokken en algemeen is, onmisbaar wordt wanneer het drama een brokstuk is van een bizondere werkelijkheid die de dichter met zijn intuïtie doorgrondde of uit zichzelf voortbracht, en daaraan door duizend verborgen of zichtbare draden verbonden is. Men zal zoo vanzelf tot een vergelijking geraken van onze sobere afgetrokken kunst, zoo weinig stoffelijk, zoo bedacht op schoone ordening, die de konflikten bestudeert in hun eenvoud, ontdaan van elk vreemd toevoegsel, om *algemeene* waarheden vast te stellen, en *algemeene* syntheses te bouwen, èn de konkrete engelsche kunst, zoo rijk, zoo gevarieerd, zoo vol en schijnbaar onordelijk, die het groeien, het ontwikkelen, de verafgelegen gevolgen beschrijft van een karakter of een toestand; en die, daarin gelijk aan de Natuur, een levende en veelvuldige werkelijkheid schept, een en volledig, welke de illusie geeft van het leven zelf. - Men zal in de eerste klasse ook niet staan blijven bij de literatuur alleen. Door ontleding en vergelijking die enkel de meester maken kan, zal hij zijn leerlingen toonen hoe de verschillen die zij in de letteren vonden

zich overal voordoen omdat zij uit onverwoestbare psychische verschillen voortkomen, wier kenteekenen en invloed zich gelijkelijk in iedere openbaring van de beide beschavingen uitdrukken: in taal, politiek, instellingen, recht en kunst. Men zal ze met duidelijkheid ontwikkelen en ze overal waar men ze ontmoet aanwijzen, omdat ze de hoofdzaak zijn, en omdat enkel het heldere besef van die verschillen ons de dingen van over het Kanaal doet verstaan. De taalstudie leert ons dat de Engelschman denkt met bizondere en schilderachtige, de Franschman met algemeene en abstrakte woorden, de een door middel van beelden en saamgestelde voorstellingen, de ander door middel van denkbeelden en voorstellingen die uit de werkelijkheid afgeleid en vereenvoudigd zijn. Men toont dus aan dat, evenals een Engelschman spreekt zooals hij denkt, hij dicht zooals hij spreekt, en dat het karakter dat heerscht in zijn taal ook heerscht in zijn literatuur. Door het ontleden èn van letterkundige werken èn van beschavingsfeiten, zal men doen zien dat overal de engelsche geest het abstracte wantrouwt en het werkelijke, het konkrete, het samengestelde, eischt, evenzeer als de fransche geest, verliefd op orde, op abstractie, gevoeliger voor de trekken die de dingen gemeen hebben dan voor de verschillen die ze scheiden, behagen schept in het eenvoudige en algemeene, de volstrekte beginselen, de logische konstructie, wetboeken, constituties à priori, schoone ordeningen en leefregels, waartegen de Engelschman, praktisch en positief, vijand van alle ideologieën, een ingeschapen weerzin heeft. En, inderdaad, nergens zal men bij hem die geest van synthese vinden, die behoefte aan algemeene denkbeelden, dat génie van de abstractie en van de indeeling dat bij ons uitloopt in het Code Napoléon, de Déclaration des Droits de l'Homme, ons administratief bestuur, onze letterkundige “scholen”, onverdraagzaam en volstrekt in hun dogmen als godsdienstige sekten: noch in zijn recht dat niets is dan een uitgebreid mengelmoes van bizondere gevallen en précédenten; noch in zijn proefondervindelijke staatkunde, gemaakt van compromissen en behulpen, zonder leidende beginselen of planmatige eenheid; noch in zijn kunst, die de rijkdom heeft, maar ook de onordelijkheid, de verwardheid van het leven. En indien men in één formule de ideeën die ik heb uitgedrukt

wil saamvatten, en voor de leerlingen de twee richtingen van die tweeërlei geest wil bijeenbrengen, dan zal men het woord van Burke, de beschrijver van het staatkundig réalisme, aanhalen: “Ik haat tot zelfs de klank van woorden die abstracties uitdrukken” en er tegenover plaatsen de uitlating van Royer-Collard: “Ik minacht een feit”, d.w.z. elk afzonderlijk ding waar men geen algemeene idee uithaalt.’

Het stelsel, zooals ik zei, is niet onredelijk. Ook is, zelfs voor hen, die er geen gebruik van wenschen te maken, de uiteenzetting al leerzaam. Ik kon dan ook niet nalaten haar af te schrijven. Maar - zullen de liederen waarmee in de zesde klas begonnen wordt, in het engelsch gegeven worden, of in een fransche vertaling? En - wat zeggen de jeugdige Franschen zelf ervan?

* * *

Aan Shakespeare

De eerzucht, de trots, de geilheid, - en de haat
Die beurtlings springt en kruipt, doelvast en stom,
Iedere liefde en droom, elk heldendom,
Al waardoor 't hart treurt, lacht of hooger slaat,

De toorn die beukt, de list die zachtjes gaat,
Nijd die zijn boeien bijt met valsch gegrom,
Scepter en dolk en toorts en oorlogstrom,
En 't deensch gelaat en 't afrikaansch gelaat,

Koning en held, minnaar en wijze en dwaas:
't Al leeft bij u, vindt in uw werk zijn plaats
In duizendvoudige gestaltenis.

Geheel de mensch omvangt uw weidsch bestier,
't Ontzachbre en godlijke, daar 't Waarheid is,
Waar, Heer van Hartstochten, gij heerscht, Shakespeare!

HENRI DE RÉGNIER.

* * *

Natuur of kunst? vraagt Bergson. Maar het blijkt al spoedig dat hij een onderscheid tusschen die beiden eigenlijk niet maakt. De natuur schept individuën die elk voor zich een persoon zijn. De dramadichter schijnt in het werk van zijn verbeelding de natuur voort te zetten. Ook hij schept individuën die personen zijn. Bergson stelt dan ook onmiddelijk een andere vraag ernevens, namelijk: menschelijk of goddelijk? Meer dan menschelijk, aan het goddelijke naderend noemt hij Shakespeare omdat diens personen zoo overvol van zich onderscheidend leven zijn.

Emile Boutroux, schrijvende over L'Art et la Nature, dans Shakespeare et dans Bacon, zet de gedachte van Bergson verder voort, en geeft er tevens de noodzakelijke verdieping aan.

'De kunst is een wonderbare schepper van leven, van vormen, van droomen, van vreugden, van smarten, van verscheidenheid en schoonheid! Is zij dus almachtig en kan zij de wereld vervormen naar het ideaal dat zij zich stelt?

Tegenover de natuur als scheppingsmacht ziet Shakespeare als onbewegelijk en onvergankelijk bestaande een blinde, hevige, brutale natuur die de edelste opwellingen van de menscheziel loochent of hoont.

Wat vermogen onze pogingen om in deze wereld de gerechtigheid, de welwillendheid, de liefde, de waarheid te doen heerschen? Wat is onze geschiedenis anders dan de eeuwige en onoverwinnelijke zegepraal van de kracht en de boosheid over de goedheid en over het recht?

> Änd captive good attending captain ill?

Welk geneesmiddel is er tegen deze kwalen?

- De dood misschien?

> Tired with all these for restful death I cry.

- Maar wie weet of de dood niet een slaap is, en die slaap niet doorkruist door vreeselijke droomen?

- De wijsbegeerte en de heerschappij van de rede?

- Maar wat vermag de rede tegenover de noodlotsmacht die de natuur is? Ja, ik zal gehoorzaam aan mijn rede, als zijzelf aan mijn hartstocht gehoorzaamt.

> Be advised.
> - I am; and by my fancy: if my reason
> Will thereto be obedient, I have reason.

Maar, zal men zeggen, zoo met de rede te werk gaan, is met haar de spot drijven.

- Zeer juist: er is dus voor de mensch geen andere uitkomst dan de waanzin. Haar moeten we aanroepen, ontvangen, liefhebben:

> If not, my senses, better pleased with madness,
> Do bid it welcome'.

En in zijn laatste woord weet Boutroux de tweeheid van de natuur te laten bestaan, terwijl hij haar toch, door middel van de kunst, haar eenheid laat handhaven.

'De kunst is een wonderbaar weefsel, uit duizend boeiende en weerspiegelende kleuren, dat de natuur zelf werpt over haar afgronden van leed en ongerechtigheid.'

Zoo is het ook. Alleen komt het me voor, en het ontroert me, dat onder de indruk van de oorlogsellende Boutroux het erbarminglooze, het ongerechtige leven te zeer als wezenlijk en blijvend, het leven dat in de kunst de leiding neemt min of meer als voorbijgaande schijn gevoeld heeft. Bergson zou terecht kunnen opmerken dat eer het omgekeerde waar is. Toch zou het onderscheid tusschen hen beiden er minder een van gedachte dan van stemming zijn. Elegisch gestemd voelde Boutroux vooral dat alle levens-opstijging tijdelijk is, het brute afstroomende leven daarentegen eeuwig. Sterker, dramatischer gestemd, erkent men dat de opstijgende levensstroom zijn ware karakter niet in de eigenschap heeft van *altijd* te stijgen, maar in die van altijd *weer* te stijgen. Iedere kunstschepping is eeuwig omdat ze gedragen wordt door een onvernietigbare veerkracht. Niet de elegische stemming, maar de onvergankelijk-strijdbare persoonlijkheid uit zich in het drama, dat daardoor in levende gestalten vol strijd en weerstrijd het wezen van het leven zichtbaar maakt.

* * *

P. Villey heeft het over de invloed die Montaigne op Shakespeare mag hebben uitgeoefend. Hij acht die zeer veel geringer dan men sedert de laatste halve eeuw heeft aangenomen.

* * *

Louis Frédéric Choisy van Genève is het tegendeel van Viscount Bryce. Hij acht Shakespeare niet onpersoonlijk, gelooft dat zijn drama de onmiddelijke echo is van persoonlijke ervaringen. Hij wil hem alleen gezien hebben als ongewoon veelvoudig, zoodat tal van verbeelde personen de weerspiegeling konden wezen van zijn veelzijdige ziel.

* * *

Van de nederlandsche bijdragen vermeld ik die van W.G.C. Byvanck. Ze is een scherpzinnige en niet onsmaakvolle poging om aan te toonen dat sommige van Shakespeare's sonnetten oorspronkelijk gedichtjes van 10 (of 12) regels waren, die hij later door tusschenvoeging tot sonnetten van veertien regels omwerkte.

Een verdienste die ik zeer genoot, maar die uit mijn doorbladering van het boek niet valt op te maken, is - nevens zooveel wat noodzakelijkerwijs buiten beschouwing bleef - de voortreffelijke redactie en verzorging. Niet alleen zijn de bijdragen van de verschillende volken neven elkaar gesteld, maar ook vindt men verwante onderwerpen in elkanders nabijheid en gaan de meer algemeene besprekingen vooraf aan de meer bizondere. Prof. Gollancz, van wiens hand, behalve een opstel over sommige bij Shakespeare voorkomende namen, een woord ter inleiding en eenige versregels ten besluite zijn opgenomen, verdient èn voor die overzichtelijke indeeling èn voor de zorg waarmede het veeltalig materiaal foutloos en smaakvol werd in druk gebracht, de dank van allen die in het werk belangstellen.

Gedichten
Door
Marie Cremers

Wat wil ik zijn?

Wat wil ik zijn? - Niets dan een hart, dat luistert
naar iedren harteklop in al wat leeft,
dat niets ontgaat in wat daar zwijgt of fluistert,
of liegt, wijl het voor eigen waarheid beeft.

Ik luister, luister - stil en zelf-verloren,
tot ik een klare spiegel ben voor elk bestaan,
wiens effen oppervlakte niets kan storen,
hòe fel-bewogen ook de levensgolven gaan.

Tot ik den zang geleerd heb van het Eene Leven,
die ééne harteslag van heerlijkheid en pijn,
tot ik dat ééne accoord kan wedergeven,
waar vreugde en smarten een verrukking zijn.

Tot ik zal staan te midden van de wereld
en toch kan keeren tot haar versten grens;
tot Liefde-in-Alverstaan mijn wezen heeft doorpereld.
- Voer mij tot goddelijkheid - maar laat mij levend mensch!

Elysium

Hier is te niet gedaan
de kleine menschenwaan
van hoogmoed en benijden.
Hier is van ieder wat een ander eigen is;
het is eenvoudig maar het schijnt geheimenis.
Hier is een mateloos verblijden.

Drenthe

Ik droom van bloemen, in den wind geboren,
ver van de wereld en haar pijnigend gerucht,
die in den schralen bries de vreemde liederen hooren,
waarin verlangens schoonheid huiverend zucht.

Hun hoofden beven op de groote ademtochten
die hen beroeren, eeuwig onvoldaan.
Wel staan zij in de aarde, die hun wortels zochten,
maar droomen van Vergaan!

- De bosschen ruischen en de bloemen nijgen,
een verre vogel schreeuwt over de groote hei.
Een huivring ritselt door bloeme en twijgen:
de rustelooze wind waart blind aan hen voorbij.

Het oude huis

d'Amerikaansche noteboomen,
met hun stammen als pilaren,
staan nog voor het huis te droomen
en hun bladeren als varen

ruischen in den koelen wind.
Aan hun voet de rozestruiken:
witte roosjes die bitter ruiken,
als je aan boerderijen vindt.
....Ach ze waren eens voor mij
en nu ga ik vreemd voorbij!

Wie plukt nu jasmijnen?
witte zilver-reinen?
Als een diamanten pracht
blonken ze in den zomernacht
en hun weeldrige geuren
zweefde in open raam en deuren.

Aan het einde van het pad
lag het huis zoo veilig, dat
's avonds lichtschijn straalde.
‘Home sweet home’. Je haalde
dieper adem - 't was zoo trouw -
dat je 't vlug bereiken zou.
....Nu gaan anderen langs het pad
dat ik dertien jaar betrad.

Kamertje, als een vogelnest onder 't schuine dak,
met het raam tot op den grond,
waar de oude beuk voor stond,
wie slaapt in je schemerlicht?
Zachte groene droomen
van de stille boomen
deden er mijn oogen dicht.
....Wie ziet nu hun twijgen
licht en statig nijgen?

Tijd waarin ik leef

Tijd, waarin ik leef,
vol van leelijkheid,
zonder piëteit
of bescheidenheid,
die niets spaart en niets ontziet,

die maar krijscht en schettert,
schel en valsch trompettert,
heelemaal er naast,
wanneer ben je eindelijk
moe en uitgeraasd?

Tijd, waarin ik leef,
vol van tragisch schoon
uit verloren tijden,
met in 't hart de droom
van een nieuw verblijden,
- ongedeerd door blinde hoon
kiemen ongezien de zaden,
en het nieuwe leven
in zijn glanzend opwaarts streven
doet zich raden.

Aan den verleider
Door
Jacob Israël de Haan

Neen: uw zoete wijn doet mij niet vergeten
Den zoeten wijn van Vaders zeegnend woord,
Bij vreugden als geen andren zich vermeten
Wordt, als geen ander, mijn hart wild verstoord.

Ik heb gedronken: was het zoet of bitter?
Al even, verbitterd proeft mijn mond na.
Mijn tranen breken het lachend geschitter
Van 't licht over bloemen en tafelwa.

Want uw beker van uitgeslagen goud,
Waarin al schat van wijn geschonken wordt,
Is niet meer waard dan de gebakken bord
Waarvan mijn Vader ons gaf Brood en Zout.

Zijn Brood en Zout waren zegen. En 't uwe?
Zijn lach was vrede. Wat is onze lach?
Wij tarten tergend, die geen zonden schuwen,
Tuchtloos drijvend naar voller vreugdbejag.

O, laat mijn hart één één oogenblik rust,
Deer niet mijn verdriet met uw teer gevlei:
Ik was een Knaap, zoo zalig onbewust,
Wiens hart als geen hart was der zonden vrij.

Laat mij gedenken: smal waren de wegen
Van mijn jeugd, smal 't bestand van ons gezin,
Maar meer dan winst en weelde was ons zegen
Van Vader en meer Moeders vrome min.

Laat mij gedenken: het was zoele morgen
Toen ik zingend den koren-veldweg kwam,
Zoo licht als wolken dreven mijne zorgen,
Die elke zonne-windvlaag mede nam.

En wij gemoetten: wat lokte u, Verleider,
Naar de bescheiden schatten van mijn jeugd?
Waren geen makkers voor u milder, blijder,
Gereeder tot iedre verboden vreugd.

Gij spraakt: een wereld bloeide voor mij open,
Gelijk de lente landen leven doet,
En ieder woord deed nieuwe vreugden hopen,
Uw teder lachen bracht mijn hart in gloed.

En vóór gij keuze liet, had ik gekozen,
Eer uw bod noodde, ben ik meegegaan....
Wat bloeit langs der zonden weg meer dan rozen
En meidoorn gelijk langs dorpswegen staan?

't Was blij gekozen, maar het wrang berouwen
Bezoekt mijn hart voor elken dag van Vreugd.
Geen wankle lust vergoedt het vast vertrouwen
Dat vroomheid geeft aan onverdorven jeugd.

En wij deelden zooveel geheimen samen
Tot wij naakt stonden zonder één geheim,
Voor uw lachen week mijn schroomvallig schamen,
Wij stonden voor geen zonde, voor geen zwijm.

Ik haat u niet; ik weet: wij zijn verloren,
Zoo ruim als uw deel is mijn deel geweest,
Mijn ziel zal uw ziel onscheidbaar behooren,
In al wat een genieter hoopt en vreest.

En doet uw zoete wijn mij niet vergeten
Den zoeten wijn van Vaders zeegnend woord,
Ik weet: wie eens met u heeft aangezeten
Keert nooit weer waar men vrome beden hoort.

Laat mijn hart dan niet klagen. Slechts één bede,
Verleider, schenk mij zóó ruim van uw vreugd,
En van uw wijn, dat ik niet keer ter stede
Van mijne vrome en onverdorven jeugd.

Hoe zoude ik schreien als de zonnewegen
Naar ons dorp openbloeiden voor mijn voet,
Te wreeder heugden Vaders zoete zegen
En Moeders min het gereten gemoed.

Laat mij niet keeren; ik heb u verkoren,
Niet minder ruim dan uw deel was het mijn:
Reik mij den wijn en in een zwijm verloren,
Laat ons, blijde Verleider, zalig zijn.

Boeken, menschen en stroomingen

A.H. Feijs: *Oorlog, verzen in staccato*

Penning's vriend F.H. Eydman - we herinneren ons uit het eerste deel van deze jaargang de ‘Opdracht bij Voorbaat’ waarmede de dichter aan die ‘Vriend en vertrouwde, vandaag al volle vijftig jaar’ zijn ‘Najaarsloover’ wijdde - deze dan schrijft mij het volgende:

‘In opdracht van onzen vriend Penning zend ik u als drukwerk een boekje: Verzen in Staccato, door (Mejuffrouw of Mevrouw) A.H. Feis, Joh. Verhulststraat 33, Amsterdam.

Dit bundeltje schijnt niet in den handel te zijn. Penning heeft onzen Rijswijkschen boekhandelaar er vergeefs op uitgestuurd; deze wist het niet op te diepen. Toen heeft een andere vriend van mij, ook al van veertig jaren her, het mij bezorgd. Wij hadden het van hem gelezen; ik eerst, daarna den blinde voorgelezen. Deze kwam tot de vraag, waarom-deze geweldige staccatos nergens in de Pers besproken waren? De vriend aan wien wij ze dankten vroeg zich dat ook af; het antwoord van den boekhandelaar zal misschien wel het juiste zijn: omdat de dichteres niet de gewone reclame (het zenden van zoo- en zooveel exemplaren aan de Pers) gevolgd heeft.

Penning gaat uit van de veronderstelling dat gij ze niet kent en zendt ze u daarom.’

Het boekje heb ik ontvangen. Nauwelijks een vel druks klein postformaat, een omslagje in rood en zwart met eenige na-

drukkelijk-aangeduide oorlogs-symbolen en als titel in de kleuren uitgespaard: Verzen in Staccato door A.H. Feis. Ik vestig er de aandacht op dat binnenin, waar ook het woord Oorlog aan de titel is toegevoegd, de naam als Feijs gedrukt wordt.

De dichter (dichteres, zooals ik op gezag van Eydman aanneem) heeft nergens haar adres vermeld. Ook wordt nergens een naam genoemd van drukker of uitgever. Is dus dit geschriftje niet aan tijdschriften of dagbladen rondgezonden, dan zijn vrijwel alle voorwaarden vervuld waarop uitsluiting uit de lezers-wereld mogelijk wordt.

Toch hooren deze verzen tot de ernstige, en dus waardevolle, uitingen die de oorlog zijn gedoemden slaken deed. ‘Geweldige staccato's’ zegt Penning; en ook zonder dat ik mij aanmatig zijn uitspraak met de mijne te bekrachtigen, opent dit woord van een bewogen dichter de ooren van belangstellende landgenooten voor deze forsche en menschelijke regels.

Verzen in staccato. De titel is voortreffelijk. Want juist de kortheid, de afgebrokenheid, het uitgestootene van iedere regel - iedere regel niet meer dan twee sylben - oefent de gewilde werking uit. Omdat alleen iedere vierde regel een rijmwoord heeft, zou men meenen dat evengoed vier regels aaneen zouden kunnen worden geschreven en uitgesproken; maar dat is niet zoo. De rust achter iedere regel bepaalt meê de ernst en de zwaarte waar ieder woord mee gezegd wordt, - bepaalt mee de diepte van de stemming die, als ze zich uit haar wanhoop wil opheffen, tot ontzetting stijgt. Voor deze staccatos geldt in bizondere mate het zeggen van een muziek-dirigent onder mijn vrienden: pauzen zijn ook muziek.

Het spreekt vanzelf dat deze gedichten, om geheel goed te zijn dan ook de vereischte zwaarte in hun woorden bezitten moeten. De vorm moet geen schijn, maar wezen zijn.

Het boekje bevat er een twintigtal, van verschillende lengte. De onderwerpen zijn elk onmiddelijk ingegeven door de oorlog: de Slag, de Verlaten loopgraaf, de Soldaat, de Verminkte, de Pijl in de aero, en dergelijke. Niet alle zijn even geslaagd, maar geen is zonder ernst; allen hebben iets onmiddelijks en daardoor aangrijpends. ‘Het land is stom’ staat boven het volgende:

Geen kleur.
Geen klank.
Het land
is stom.

Slechts oog
en oor
voor zwaard
en trom.

O mensch,
verhef
uw stem
dan toch!

Gil, krijsch,
huil, brul!
't Is tijd,
nu nog!

Maar straks
niet meer....
Het vuur
brandt voort.

't Verteert.
't Verkoolt....

't Blijft stil.
Geen woord.

Geen kleur.
Geen klank.
Het land
is stom.

Slechts oog
en oor
voor zwaard
en trom.

Een ander heet De Bajonet:

Een punt
van staal.
Heel scherp,
heel wreed.

Daar doet
de mensch
den mensch
meê leed.

Dat dringt
in bloed.
Dat dringt

door been.

Dat wil
de pijn,
den dood,
alleen.

De koe
slacht niet
de koe.
Het zwijn....

Maar wij
zijn trotsch
een mensch
te zijn!

God

De mensch
is goed!
De mensch
is geest.

De duivel

Ha, ha!
Hij's nog
niet eens
een beest!

Deze gedichten zijn meer dan indruk en moralisatie. Het gevoel woelt er onder, zoekt een uitweg en stoot zich telkens ontzet en verbijsterd tegen de kronkelwanden van de niet wijken

willende gedachte. Hoezeer die geen uitweg wetende ontzetting het wezenlijke is in deze woorden, wordt men tot benauwens toe gewaar bij het lezen van een iets langer vers dat juist door zijn niet ophoudend heen en weer slaan van de voortgaande rij van korte regels de spanning tot het uiterste brengt. De Gil heet het.

Een gil
snerpt rond
van noord
naar zuid,

van pool
tot pool.
't Is geen
geluid.

Het is
een dolk.
Het is
een zwaard!

Die gil,
die gil!
Die gil
bezwaart

den mensch,
bezwaart
wat leeft.
Het vee

woelt rond;
't is bang.
Het beest
huilt mee.

De aar-
de dreunt,
de lucht
wordt rood.

Het hart
staat stil.
Het oog
wordt groot.

De ziel
krimpt weg.
De geest
sterft af.

Voor al
wat zacht
was is 't
een graf!

't Geluid

was rood.
Nu wordt
het wit,

als sterk
fel licht.
Zóó erg
is dit,

dat kleur
en klank
de aard
ontvlucht.

't Beheerscht
elk zacht,
elk zoet
gerucht.

Wie heeft
nù rust?
Wie is
nù stil?

Wie vindt
geluk
bij zulk
een gil?

Die gil
is wit.
Die gil
is rood.

Die gil
is zwart,
is meer
dan dood!

Die gil
is ijs.
Die gil
is vuur!

Die gil
dringt door,
door huid
en muur.

Die gil
snerpt rond
van noord
naar zuid.

O hoedt
u toch
voor zóó'n
geluid!

Niet enkel gevoel ook. Die kleuren, dat besef van een gil die door *huid* en muur dringt, doen de verbeelding kennen, die de gevoelsschok overneemt en die aanstonds - zie het gedicht: De Droom in de Loopgraaf - met een schuddend, met een dramatisch tumult onze ontzetting vemeerdert.

Het licht.
De zon.
Veel goud.
Goud...blauw...

Een boom.
Hij groeit,
wordt sterk
van bouw.

Hij bloeit,
wordt wit:
als sneeuw
zoo wit.

Eén geur!
Eén kleur!
Hoe goed
is dit!

De boom

wordt vrucht
àl vrucht.
Hij voedt

wat leeft.
Mensch, dier
wordt één
van bloed,

één van
geluk,
één, één
van hart.

Blauw...goud...
Alarm!
Blauw...wit...

Zwart. Zwart!

Alarm!
Alarm!
Ontwaakt!
Treedt aan!

Blauw...blauw...

Gauw, gauw!
Men schiet!
Men valt
ons aan!

Nacht. Kou.
Een vlam.
Een knal.
Geraas.

Gesis.
Gefluit.
Gekerm.
Geblaas.

De droom!
De droom!
Is dit
de droom?

En was
het waar-
heid van
dien boom?

Och 't goud
verkleurt.
De vrucht
bederft.

Hij bloedt!
Rood! Zwart!
Hij kreunt....
Hij sterft!

De gruwel, die in het gemoed van deze dichter huishoudt, heeft een duidelijke achtergrond. Hij komt uit tegen het gave beeld van die bloeiende boom, die de eenheid verbeeldt tusschen alle schepsels.

De boom
wordt vrucht:
àl vrucht.
Hij voedt

wat leeft.
Mensch, dier
wordt één
van bloed,

één van
geluk,
één, één
van hart.

De dichterlijke en menschelijke drang zet zich uit tot een al-eenheids- en menschheids-drang. En nu de oude mensch in bloed ondergaat ontwaakt met

wanhopige kracht het verlangen naar een nieuwe die hem in zich overwinnen zal.
Dit is de

toon waar de verzen in uitklinken. Als een goddelijke voorzegging en als een noodzaak die wordt opgelegd luidt het daarin: de nieuwe mensch, een andere, een betere.

De mensch
in rood?
De mensch
in zwart?

De mensch
in pijn?
De mensch
geen hart?

Mensch, mensch!
God, God!
Waar zijt
ge toch?!

Men roept.
Men smeekt.
Antwoord
dan toch!

‘Zie niet
naar Mij.
Keer tot
u in.

Sta nu
niet stil.
Dat heeft
geen zin.

Klaag niet.
Ween niet.
Het dier
baarde u,

den mensch;
en gij,
in bloed
baart nu!

Uit zwart
komt wit.
Licht komt
uit vuur.

Gij lijdt
en 't is
maar voor
één uur!

Baar! Baar
een nieuw-
en mensch,

een God!

Baar! Baar
in pijn.
Maar baar
een God!’

Zoozeer de diepe, dichterlijke, de zang en gedicht geworden kreet van een ziel, van een ziel in nood te zijn, verdient meer dan een verschallen in het kabaal van de tijden. Indien ooit gedichten er aanspraak op hadden gehoord te worden door velen, zeker als ze zijn kunnen dat in duizenden harten hun echo leeft, dan zijn het deze. Een geschrift als dit behoort niet, uitgeverloos, onttrokken te blijven aan de verspreiding.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

De Vlaamsche Beweging door Mr. Dr. J.H. Labberton, 's Gravenhage, W.P. van Stockum & Zoon, 1916.

Eenvoudiger oplossing van de vlaamsch-belgische moeielijkheid kan niet worden gegeven, dan de in dit geschrift bepleite. Duitschland - zegt Mr. Dr. Labberton - annexeert het land tot de Maaslinie en daarmee de helft van het Walendom: de andere helft is daardoor dermate tegenover de Vlamingen in de minderheid dat het nieuwe België in hoofdzaak vlaamsch zal zijn. De binnenlandsche toestand is zoodoende geregeld. Daar bovendien, door deze schikking, de weg van Duitschland naar Frankrijk buiten België valt, en wegens de sterkte van de Maaslinie dit land ook voor Franschen en Engelschen zijn strategisch belang verliest, is tevens de buitenlandsche toestand voorgoed zooals hij wezen moet.

Voor ons, Nederlanders, - meent de schrijver - ware deze schikking een godsgeschenk. Onze buurstaat ware de staat van een broedervolk. Tezamen zouden wij de zegeningen kunnen deelachtig worden van het rijk, dat Mr. Dr. Labberton in een vroeger geschrift het miskende zedelijke genie onder de staten noemde, en waarvan hij ons ook nu bij herhaling verzekert dat het werkelijk het zoo goed meent met ons.

De stijl van dit opstel, als van het vorige, houdt het midden tusschen gemeenzaamheid en deftigheid, maar klinkt al te vaak aanmatigend. De schrijver begaat telkens weer de fout zijn gedachten voor meer aan te zien dan persoonlijke overwegingen, namelijk voor waarheden en eischen van algemeene geldigheid.

Het Signaal, door Piet van Wijngaerdt, Over de nieuwe strooming in de Hedendaagsche Schilderkunst, verlucht met 35 Reproductiën. Paul Brand, Bussum, 1916.

Hoewel eerst sedert vijf jaar in wijdere groepen doorgedrongen, leeft bij sommige kunstenaars al veel langer het gevoel dat de uitdrukkingswijs van de schilders - laten we zeggen de taal van de schilderkunst - bezig was te veranderen. Zij werd algemeener, minder gebonden aan indruk en meer aan kompositie, minder uitsluitend het werktuig van gevoelige zintuigen en meer van bouwende geest en innerlijke ziening. Het worstelend begrip van Van Gogh en de ingeboren bepeinzing die Cézanne door zijn zichtbare wereld deed heenschijnen, waren elementen die eerst verwondering wekten, maar telkens weer aanlokten en die sterker machten bleken naarmate de behoefte aan vastheid, temidden van de vervlietende tijdstroom, voelbaarder werd.

Nu deze dan gene kunstenaar, ook hier te lande, openbaarde - al of niet onder invloed van deze beiden - een leven dat aan het hunne verwant was. Zij weken af, zij wekten tot nadenken, zij richtten de bewondering op doelen die verwijderd waren van de vroegere, - maar zij vormden géén beweging. Zij waren kunstenaars, en als zoodanig klaar, in zichzelf afgesloten, eigen grenzen erkennend zoo goed als die van anderen. Tot het verwekken van een beweging echter is niets zoozeer noodig als een zekere on-redelijkheid, een zekere on-evenwichtigheid. Er moet een geloof zijn dat men wel uit zichzelf, maar vooral uit zijn tijd spreekt, een illusie dat men iets nieuws brengt, een zekere blindheid voor het vroegere, een zekere koorts van verwachting voor wat komen zal. Er moet een gemeenschap gevoeld worden, een moeilijk te begrenzen ineenvloeien van persoonlijkheden, een roes en een waan. Het is mogelijk dat ook als deze aanwezig zijn, de beweging nog lang zal sluimeren. Ze is er, maar ze werkt als een vonk die in doove stoffen ligt. Wat ze afwacht is het oogenblik. Het oogenblik van het onverstand, van de aanstekelijkheid. Het is het moment, hoe kort het ook duurt, waarin het meest ver-

schillende hetzelfde schijnt, waarin één wil, als één enkele lange lichtstraal, schijnt te trillen door de tot wankelen geraakte chaos.

Omstreeks 1911 bleken eenklaps door alle landen van Europa schilders van de meest verscheiden geaardheid een van zin te zijn. De bezielde kleur van Kandinsky, de zuivere intellectualiteit van Picasso, het symboliseervermogen van Marc, het meditatieve wezen dat door de oogen van verschillende schilders, Franschen en Nederlanders, de natuur volgens innerlijke wetten - hun eigene en tegelijk die van de buitenwereld - zag opgebouwd, - het leek alles hetzelfde, alles namelijk het tegendeel van de macht waarmee vroeger de uiterlijke wereld bij de kunstenaars binnendrong en zich door hun handen op het doek bracht. Sedert dat jaar - in 1912 gaven Kandinsky en Marc het boek Der Blaue Reiter uit - kan men zeggen dat er een beweging is.

Ik noem dat boek opzettelijk. Toen het verscheen was de bedoeling van de samenstellers dat er later meer dergelijke zouden uitkomen. Nu de oorlog ertusschen kwam en Franz Marc gesneuveld is, zal het wel blijven bij dit eene. Het is ook beter dat er maar een zal zijn. Het is een wonderlijk mengelmoes: van tekst, van oude en nieuwe kunst, van muziek en literatuur zelfs. Het dankt zijn beteekenis aan de prikkelende opwekking die het in het oogenblik van zijn verschijnen kon uitoefenen en verder als kenteeken van wat de gemoederen bewogen heeft. Geen enkele latere uitgaaf kan aan deze waarde nabijkomen.

Het album dat tot deze uitlatingen aanleiding geeft, is in voorkomen en werking bescheidener. Het bevat behalve platen naar Manet, Cézanne, Van Gogh, Gauguin en de beurs van Berlage, reproducties naar het werk van acht schilders-tijdgenooten. Ze zijn: P. Alma, Arn. Colnot, Le Fauconnier, Mevr. C. Fernhout-Toorop, C.J. Maks, Lodewijk Schelfhout, Piet van Wijngaerdt, E. Wichmann. Van Wijngaerdt schreef een korte inleiding. Le Fauconnier liet, ter verklaring van de titel, de volgende regels vooraan drukken?

‘L'homme qui va par le monde voit ou ne voit pas.

Pour l'homme rare qui voit, la nature a généreusement placé des signaux. Au ciel, signaux des astres ces phares - sur terre,

signaux des rochers des arbres et des eaux qui cristallisent en gestes essentiels toute une vie planétaire. Les petites herbes font aussi des signes.

Pour l'homme qui voit, l'homme à son tour a placé des signaux. Phares, disques, sonneries et sirènes - tous les appels - sont les grands évocateurs de l'effort humain sous ses faces multiples de violence ou de calme.

Heureux celui qui comprend un signal.'

A.V.

***Holland en De Oorlog*, door Albert Verwey. Handboekjes Elck 't Beste van de Wereldbibliotheek.**

Nog duidelijk herinner ik mij hoe ik bij den aanvang van den oorlog, het onmogelijk achtte scherp over zijn beteekenis na te denken. Wie kon zeggen welke groote veranderingen de worsteling teweeg zou brengen? Pas daarna, wanneer de lucht zou opklaren van de duistere uitbarsting, werd het mogelijk zich rekenschap te geven, zoowel van haar oorsprong, haar beteekenis als van hare gevolgen. Wat voor nut kon het hebben over de toekomst te denken, terwijl het heden zoo vol moeilijkheden en zorgen was. Zwijgen en afwachten en zoo goed mogelijk door de moeilijkheden heen komen, scheen de eenige oplossing. Niet echter aldus voor den dichter Verwey. Voor hem was de oorlog een verschijnsel, dat hij zoo snel mogelijk moest trachten te doorgronden om te weten wat het beteekende, allereerst voor zijn kunst, maar daarnaast ook voor zijn land. Hij wenschte den oorlog niet te ondergaan, hij zou zich onmiddelijk een houding trachten te vinden, waarin hij niet door de gebeurtenissen heen en weer geslingerd kon worden.

Nu de resultaten van zijn gevoelens in den bundel gedichten Het Zwaardjaar, en van zijn kritisch denken in het boekje Holland en De Oorlog scherp omlijnd voor ieder zichtbaar zijn, weet ik hoezeer Albert Verwey gelijk heeft gehad. Wie nu, na ruim twee jaren oorlog de volzinnen en kleine opstellen, die in het maandschrift 'De Beweging' geleidelijk verschenen in overzichtelijk verband leest, moet zich vooral rekenschap geven van de data, waarop zij zijn geschreven. Want juist daardoor zal hij begrijpen, wat de dichter heeft verricht.

Van 12 tot 16 Augustus, dus nog onder den allereersten indruk, schreef Verwey die korte maar kalme en scherp heldere zeven ‘Begrippen van nu’. Vergelijkt men daarbij het opschrijven door Stijn Streuvels van zijn oorlogsindrukken, dan blijkt eerst recht het groote onderscheid. Deze teekent aan wat hij hoort, ziet en dientengevolge gevoelt. Verwey echter keert zich daarvan af, en vraagt zich wat de diepere beteekenis en kern is van wat er gaat gebeuren. Uit eigen inzicht in vroegere verhoudingen schept hij zich die zeven voorstellingen, die te samen volledig zijn, en bovendien zoo zuiver reëel, zonder laag bij den grond te zijn. Ook na twee jaar voelt men hoe vast dit zevental begrippen staat, en hoe het van 't begin af aan vrij geweest is van elke soort oppervlakkige aandoeningen.

Onderging Verwey dan niet als ieder in de eerste oorlogsweken de geweldige storm der emoties? Ongetwijfeld; doch hij trachtte ze te beheerschen en uit een kalmte van den geest kritisch te beoordeelen. De deining blijkt toch duidelijk uit de ‘Onzijdige Overwegingen’ die hij als een wisseling van onderwerpen van 16 Augustus tot 9 September 1914 formuleerde.

Daarna schijnt een tijd lang de behoefte om zich te uiten minder sterk te zijn geweest. Eerst in 't voorjaar, van 29 Maart tot 9 April 1915, ontstaan de losse gedachten, die duidelijk blijk geven van op verderen afstand te zijn geschreven. Daarom zijn zij niet minder belangrijk. Naast scherpe oordeelen over wat er gebeurt en wat er wordt beweerd, staan pogingen om wat zwak in ons leeft of verzwakt werd door den tijd de kracht te hergeven, die het toekomt. De naam: ‘In een tijd als deze’ kenmerkt dat de zinnen niet den tijd zelf geven, maar toch door dien tijd een zwaarder gekleurd karakter dragen.

In den zomer 1915 blijkt bij den schrijver een nieuwe behoefte te zijn opgekomen en wel om weer even scherp te gaan omschrijven als hij het in Augustus 1914 deed. Er kwam in ons volk een ongeduldige roering, die den ernst van het oorlogsbegin vergat en die zich toonde in een streven voor dit of voor dat stemming te maken. Daarop schreef Verwey in Juni 1915 de reeks van zeven ‘Nederlandsche Gedachten’. Zoo zeer zocht hij naar een nauwkeurige omlijning ervan, dat hij aan elk der zeven compacte opstelletjes een eigen naam kon geven. Tezamen zijn

zij op gelijksoortige wijze opgebouwd als de ‘Begrippen van Nu’. Het begint namelijk met een scherpe analyse, het leggen van onbetwijfelbare grondslagen, om daaruit de houding tegenover de brandendste der opgeworpen vragen duidelijk te kunnen aangeven. Ten slotte daarmee nog niet tevreden, tracht Verwey verder te gaan, boven den strijd der meeningen en gezindheden. Wat is de taak van Holland? Wat is mogelijk? Die vragen beantwoordt hij, zeker voor zich zelf dat hij het niet doet uit onbevredigdheid over het passieve en verslappende eener neutraliteit; anders dan sommigen die dat ook gevoelden, maar dientengevolge onbesuisd naar ‘actief-zijn’ streefden.

De beperking tot het Nederlandsche belang bracht hem ertoe, te beseffen hoezeer hij Europeaan was, en hoe het lot van meer dan 't eigen land hem aanging. Zonder uitvoerige bespiegelingen of kansberekeningen beproeft de schrijver der ‘Europeesche Gedachten’ in den stroom en weerstroom van het vele wat er vóór en tégen de strijdende partijen gezegd wordt, enkele gedachten op te stellen, die als brokken rots onmogelijk meegevoerd kunnen worden en onomstootelijk vast staan. En toch zijn ze niet partij-loos, al kunnen ze stellig niet partijdig genoemd worden. Het zijn geen pro-Duitsche en geen pro-geallieerde - het zijn inderdaad gedachten van de volkerengemeenschap, waartoe Europa bezig was te naderen.

Wat Verwey beproefde met al zijn kracht, en van 't begin af aan, om n.l. den oorlog niet te ondergaan, deden en konden slechts weinigen. Wie er zich niet op toelegde zich te verweeren, en zich vast en scherp te zetten, onderging zelfs in sterke mate de invloeden van den wereldstorm. Verwey gevoelde zich daar niet buiten, maar toch ook niet er in. Hij stond ‘op de grens’, en kon van daaruit beschrijven hoe hij verschillende verschijnselen zag, die in 't begin van 1916 de verwording door de oorlogswoede toonden.

Daarmee sloot hij zijn boekje af, ook al voegde hij er nog eenige fragmenten bij, die ontleend zijn aan grootere opstellen, maar zinnen geven van gelijkwaardige beteekenis als in de vorige hoofdstukjes zijn opgenomen.

De verleiding was groot om bij het uiteenzetten van den inhoud ook telkens een aanhaling te doen. Waarom echter een stukje af te schrijven van wat zoo gemakkelijk achtereen ge-

gelezen wordt? Waarom de bonte wisseling van voorstellingen te verbreken, die de grootste verscheidenheid van onderwerpen en behandelingswijze toch maakt tot een gesloten eenheid.

Wanneer ik weer terugdenk aan Augustus 1914, en aan mijn huivering om een eigen houding te willen aannemen tegenover zóó groot gebeuren, moet ik mijn ongelijk bekennen tegenover Verwey, die dat als een eerste noodzakelijkheid gevoelde en ernaar wist en kon handelen.

Dat die eenvoudige en zuiver gepreciseerde zinnen, getuigende van de kracht waarmede de schrijver zich wist te beheerschen, samengevat zijn in een klein handig boekje, was mij een aangename verrassing.

Daardoor toch kan ik mij denken hoe velen in ons land die opstelletjes en volzinnen zullen lezen en hoe er iets van in hen zal overgaan, dat tot zuivering leidt van gevoelens en verheldering van gedachten over wat ons nog altijd diep ter harte gaat, over ‘Holland en de Oorlog’.

Is. P. de Vooys.

***Beeldende Kunst*, door H.P. Bremmer bij W. Scherjon, Utrecht. Derde Jaargang. Afl. 10.**

Bremmers uitgaaf verschijnt maandelijks, de dagbladen vermelden van ieder nummer de inhoud, voor bizondere bespreking in een tijdschrift schijnt geen aanleiding. Toch heb ik de lust ertoe veel vaker gevoeld dan geuit en was het dikwijls alleen aan de omstandigheden te wijten dat de gevoelens die beschouwing en overdenking van het werk in me deden opkomen verzwegen bleven. Soms ook hieraan dat de beschouwing van de eene plaat door die van een andere, de overdenking van de eene door Bremmer toegevoegde opmerking, door die van een andersoortige, erneven door hem gemaakt, vervangen werd, zoodat ik van vergelijken en mijmeren niet tot woorden kwam.

Maar juist deze eigenaardigheid van Bremmer, dat hij naast het eene altijd het andere brengt, boeit me en ik zie er zijn eigenlijke bedoeling in. Het is namelijk bewonderenswaardig hoe objectief hij is, en tevens: hoe hij, ondanks zijn oog voor

het verst-uiteenliggend verscheidene altijd één zelfde richting houdt. Hij voelt en beschrijft een grieksch beeld even goed als een egyptisch, een gravure van Mantegna niet minder indringend dan een *blanc de Chine*, een schets van Breitner, een aquarel van Isaac Israëls, een schilderij van Karsen niet minder zuiver dan een teekening van Van Gogh, een portret van Redon, een stilleven van Verster. Maar tegelijkertijd verloochent hij nooit de voorkeur die hem als jongere van 1890 eigen is. Van alle zintuigelijke schoonheid af waarvoor hij openstaat, trekt zijn hart toch altijd naar een innerlijke, een geestelijke. Hij staat zoo ver mogelijk verwijderd van hen die de wereld alleen op het netvlies opvangen en haar zoo willen weergeven. Hij heeft behoefte haar geestelijk geordend te zien, en zelfs zedelijk gebonden. Vandaar zijn liefde voor Van Gogh. Vandaar ook zijn werkzaamheid als leeraar, zijn lust om de menschen nader te brengen tot kunstwerken door die te verklaren.

We moeten het wel prijzen dat hij die in dit verklaren zijn levenstaak gevonden heeft, nochtans zoo zeker weet dat het scheppend vermogen onverklaarbaar is en dat zij die, zij het ook maar genietend, uit zichzelf daaraan deel hebben, zijn verklaringen gerust kunnen ontberen.

Dit bescheiden zelf-besef spreekt hij uit in een volzin die in een bespreking van Vermeers Keukenmeid voorkomt. Hij zegt daar uitdrukkelijk dat zijn schrijven niet is voor hen die de schoonheid van het werk al ondergaan kunnen, maar alleen voor die - helaas al te groote - menigte, die er voorloopig onbekwaam toe is.

Aandacht, overgave - dit zijn de eerste en de laatste woorden in Bremmers leeringen, en wanneer een man die op grond van zijn persoonlijke aanleg zoo zeer zijn eigen richting weet, desondanks jaar aan jaar aandacht en overgave heeft en vraagt voor het meest verscheidene, dan geloof ik, mogen wij in hem een karakter erkennen en hem de werking gunnen die hij zich wist te verzekeren.

A.V.

C. Pekelharing, *Kant's Teleologie*. Groningen, Noordhoff, 1916.

Een groep artikelen, die op verschillende tijden en in ver-

schillende tijdschriften verschenen en die voor verschillende soorten van lezers waren bestemd, zijn, naar den vorm eenigszins gewijzigd, hier bijeengevoegd. Ook in den inhoud zijn eenige wijzigingen aangebracht.

Het boekje maakt geen aanspraak op eenige oorspronkelijkheid. Het wil Kant's Teleologie weergeven en beoordeelen, niets meer en niets minder. En bij die beoordeeling is er slechts gebruik gemaakt van reeds bekende feiten; vooral van de feiten van de terreinen der causaliteitsleer en der aesthetica, die door onzen landgenoot G. Heymans zijn gevonden en in het licht gesteld.

Met deze eigen woorden van den schrijver vind ik het werk goed gekarakterizeerd. Men ziet eruit dat hij zich duidelijk en op den man af weet uit te drukken. Dit is een deugd van het boek, waardoor het zich ook bij den leek op wijsgeerig gebied aanbeveelt. En dan heeft het nog de bizondere en in wijsgeerige geschriften zeldzame verdienste dat het niet zonder humor en goedige ironie is geschreven. Ten opzichte van Kant, die de aesthetica bij de Teleologie onderbrengt, b.v. dit (blz. 242): ‘Kant meende dat dat moest. Dat was wel zeer vreemd. Maar consequent moest een philosoof zijn. En in zóóverre is die subsumptie loffelijk.’ Toegepast op eigen uitlegging van Kant's gedachte o.a. het volgende (blz. 93): ‘Maar niet zonder groot wantrouwen en meer onder den invloed van de meening, dat hier iets gezegd moet worden dan onder dien van de meening, dat mijne opvatting juist is, zij het volgende gezegd.’

Om de genoemde en ter wille van vele hier niet genoemde eigenschappen beveel ik Pekelharing's werk gaarne ter lezing aan.

Indien de schrijver of een ander over dit onderwerp verder wil gaan denken en werken, dan zou ik met name op twee punten de aandacht wenschen te vestigen.

Ten eerste. Bij de ontleding van het doelbegrip legt de schrijver er allen nadruk op ‘dat het verschijnsel, dat wij voor een doel houden, van waarde zij voor eenig wezen wat ook.’ Als van zelf sprekend wordt dit kenmerk dikwijls verzwegen. Maar juist zoo gaat het met een ander kenmerk, ik bedoel het toekomstig karakter van wat wij een doel noemen, hetzij dan in het verleden of in het heden gedacht. Met het oog op een te bereiken

doel worden wegen en middelen van te voren bepaald. Zooals men bij alle oorzakelijke verklaringen aan veranderingen in het verleden denkt, zoo veronderstelt het doelbegrip de voorstelling van iets toekomstigs. De schrijver loopt hierover heen, waarschijnlijk omdat hij den tijdsvorm voor iets onwezenlijks houdt. Maar kan er ten opzichte der overanderlijke tijdlooze werkelijkheid nog sprake zijn van eenigerlei teleologie?

In de tweede plaats. De schrijver schijnt in 't algemeen met Kant van oordeel te zijn dat men uit het afhankelijke (*Bedingte*) niet kan besluiten tot het volstrekte, het onafhankelijke (*Unbedingte*). Wat de algemeene doelmatigheid der dingen betreft, wordt dit volgehouden. Maar wat aangaat de algemeene begrijpelijkheid der dingen uit hun oorzaken, dan wordt er iets minder voorzichtig gesproken. M.a.w. hebben wij inderdaad meer recht om te spreken van een Oneindig Verstand, dat alles in oorzakelijk verband begrijpt, dan van een Oneindigen Wil en een Oneindige Macht, die altijd het beste bedoelt en volbrengt?

T.J. DE BOER.

Varia

De Engelsche tieranny

Een oud boekje, zorgvuldig nagebootst. ‘De Engelsche Tieranny. Met fraaije kunstplaaten. Te Amsteldam, bij Hendrik Gartman, MDCCLXXXI.’ De oorspronkelijke uitgaaf verscheen kort na de slag bij Doggersbank. De vorm is die van de samenspraak. In even brave als vervelende volzinnen tracht een vader zijn zoon haat tegen de Engelschen in te prenten. Naar vorm en inhoud was het een navolging van de Spiegel der Jeught, ofte Spaense Tyrannye, een boekje dat omstreeks 1609 geschreven werd, bestemd om op de scholen gelezen te worden en versierd met aardige primitieve houtsneden. Het werd stellig meermalen herdrukt, ook nadat in 1674 De Fransche Tyrannie, met platen van - ik meen Romein de Hooghe verschenen was. Dit bestond niet uit samenspraken, maar bood zich aan als een ‘Oprecht en Waerachtig Verhael van de Grouwelyke Wreetheden tot Bodegraven en elders door de Franssen gepleegt.’ Een paar bladzijden eruit werden nog toegevoegd aan een uitgaaf van de Spaansche, in 1687; maar de schrijver van de Engelsche wil er niets van weten. De haat tegen de Franschen is verdwenen. Als de zoon vraagt of hij de verhalen, in de Fransche Tieranny vervat, gelooven moet, zegt de vader: ‘Neen, mijn kind; - het grootste gedeelte van die afschuwelijke gebeurtenissen zijn nimmer geschied; en men plaatst dezelven thans, met reden, onder de verdichtselen door haat en partijdigheid verzonnen.’ Hij draagt zijn werkje op aan de kinderen van Willem V en vermoedde wel niet dat deze na enkele jaren naar de onverbeterlijke en eeuwig te haten Engelschen zouden oversteken. Zelfs onze haat was tegen het einde

van de achtiende eeuw wel luidruchtiger, maar niet zoo kloek als in het voorst van de zeventiende. Voor zijn haat durft de schrijver van deze Engelsche Tieranny, hoe venijnig hij zich gelaten mag, dan ook eigenlijk niet uitkomen. Hij zegt in zijn Voorbericht: ‘De redenen, welke mij tot het uitgeeven deezer saamenspraaken aangespoord hebben, strekken niet om eenen algemeenen volkshaat tegen de *Engelschen* in te boezemen’ en hij heeft het zelfs over ‘de liefde, die men zijnen snoodsten vijanden niet mag ontzeggen’ en die in de harten van zijn lezers ‘blaaken’ moet. Zijn voorganger daarentegen had geschreven: ‘Wij en behoorden nimmermeer de wreetheden, welcke de Spaengiaerden aen ons ende de onse bedreven hebben, te vergeten, maer wij behoorden steeds sulks voor onze oogen geschreven te hebben, ja 't ware te wenschen dat deselfde aan alle publijcke Plaetsen, ende hoecken der straten in steenen gegraveert ende geschildert stonden, opdat wij steeds hetselfde mochten indachtig wesen, ende datse also onsen Nakoomelingen van eeuwe tot eeuwe mochten ingeprent worden’.

De haat van de zeventiende-eeuwer was een werkelijkheid. Hij heeft dan ook nagewerkt. Die van de achtiende-eeuwer was een leeg gebaar dat spoedig vergeten werd.

Wat is nu evenwel deze herdruk? De schaduw van een leeg gebaar.

Zelfs het oprakelen van gruwelijke vertelsels dat er het gevolg van is, en die, indien ze onnadenkend gelezen werden, haat zouden kunnen aanwakkeren, zou de brave die dit boekje verspreiden liet, niet voor zijn rekening willen nemen. Zijn uitgaaf is de lief hebbers-nabootsing van een stukje oudvaderlandsche inboedel en niets meer. Een van fraaie letters voorzien drukker en een welgevulde dilettantenbeurs zijn er de oorsprong van. Boeken-vrienden doen er in alle onschuld hun voordeel mee.

ALBERT VERWEY.

Hebbel's Herodes en Mariamne
Door
Albert Verwey

I
Hebbel als dichter

Wat aan Hebbel het eerst in het oog valt is de ongunstige verhouding tusschen zijn dichterlijk en zijn denk-vermogen. Het laatste was groot, zoozeer dat hij een meester werd in de dialektische behandeling van ieder gegeven dat zich uit leven of wereld aan hem opdrong. Maar als dichter leed hij aan een tekort, en dit leed was onoverkomelijker naarmate hij zich stelliger bewust was niets anders als dichter te kunnen zijn.

Want hij *was* een dichter. Alleen al dit Herbstbild is voldoende om het te doen toestemmen:

> Dies ist ein herbsttag, wie ich keinen sah!
> Die luft ist still, als atmete man kaum.
> Und dennoch fallen raschelnd, fern und nah,
> Die schönsten früchte ab von jedem baum.
>
> O stört sie nicht, die feier der natur!
> Dies ist die lese, die sie selber hält.
> Denn heute löst sich von den zweigen nur
> Was vor dem milden strahl der sonne fällt.

Maar ook als men zijn beste lyrische gedichten leest - ik houd mij hier aan de keus die George en Wolfskehl in hun Deutsche Dichtung gaven - wordt men getroffen door een

innerlijke zwakheid die zich nu door deze dan door gene tekortkoming verraadt. Soms is het een zwak woord, soms een regel, waar gevoel en verbeelding tasten, maar niet door de gedachte gedekt worden. Straks, als in Abendgefühl, na twee prachtig gevulde strofen, een wegschieten van de gevoelsstroom, zoodat de gedachte dan verder, eenigszins nuchter, zichzelf moet uitzeggen. Vaak ook, een naklank, in zijn verzen, van vroeger gehoorde tonen, waarbij dan de overweging opkomt, dat vroegere dichters hetzelfde wat Hebbel wilde, beter hebben gedaan.

Zoo is zijn sonnet ter herdenking van Kleist een kloek gedicht, maar is deze toon van persoonlijke en gezaghebbende ontroering, in het klinkdicht tegelijk vloeiend en afgemeten uitgebouwd, niet geheel de uitingsvorm van Platen? En is Platen dan toch niet altijd gaver, glanzender, vloeiender, - in één woord: van een veel meer geklaard gevoel?

Wat een bizonder teêre, zinnelijk geworden gedachtelijkheid ontroert ons uit Ein Bild aus Reichenau:

> Auf einer blume, rot und brennend, sass
> Ein schmetterling, der ihren honig sog
> Und sich in seiner wollust so vergass
> Dass er vor mir nicht einmal weiter flog.
>
> Ich wollte sehn, wie süss die blume war,
> Und brach sie ab: er blieb an seinem ort,
> Ich flocht sie der geliebten in das haar:
> Er sog, wie aufgelöst in wonne, fort!

Maar leg dit gedichtje eens naast Wordsworth's Glimworm. Het is nauwkeurig dezelfde toon, verbluffend zelfs, alleen bij de engelsche dichter delikater, en tot welk een ruimer en zinniger voorstelling uitgewerkt. Ik bedoel volstrekt niet te zeggen dat Hebbel Wordsworth gelezen had of dat hij dieper dan zijn tijdgenooten onder de indruk van Platens sonnetten was. Hij kon langs eigen ontwikkeling heel goed komen tot vormen die met de hunne overeenkwamen. Ik merk alleen op dat bij het lezen van zijn gedichten overeenstemmingen als de aangeduide, mij treffen, en mij tegelijk Hebbel als mindere van zijn voorgangers doen zien.

Neem ik nu scherper waar en vraag me af wat dan aan Hebbel eigen is, zoo hoef ik niet te aarzelen. Zijn gevoelstoon is zwoel, ondoorzichtig, als met tegenstrevende stoffen beladen: zijn stem komt dientengevolge niet tot helderheid, zijn geluidsbewegingen geraken nooit tot volkomen vrijheid en ontbondenheid.

Lees Waldlieder van zijn tijdgenoot Lenau, en ge zult voelen wat ik bedoel. Of Gesang Weylas van Mörike, en, ja ook, diens Erinna aan Sappho (waarvan Gutteling zulk een voortreffelijke vertaling maakte). Lenau was een minder diepe natuur dan Hebbel en Mörike werkte evenmin als hij zonder een verfijnd beschavings-element - een plastisch, terwijl dat van Hebbel intellectueel was -, maar beide hadden de zuivere stemtoon, de losgebondenheid van de stof, die aan Hebbel ontbreekt.

Wat had Hebbel nog meer? Ja, juist dat intellekt waarvan we spraken. Intellektueele helderheid, dat was het wat hij bereiken wou en bereiken kon.

Lijdende aan een onklaar gevoel, trachtte hij zijn kwaal te lenigen door de inhoud van dat gevoel verstandelijk te verhelderen. Veelomvattend en sterk deed hij dat in zijn dramaas. Dat doende was hij niet in de eerste plaats een tragisch dichter, maar hij was zelf tragisch, en voelde bovendien dat hij dichter was.

Hij was zelf tragisch, doordat hij, dichter zijnde, zich toch alleen als denker verlossen kon. Hij leed aan het gevoel van de betrekkelijke geringheid van zijn dichterschap. Dit is de pijn, de zelferkenning en de bitterheid die hij in het sonnet An einen Freund zoo volledig heeft uitgesproken:

> Du rühmst mich oft um meine dichtergaben
> Und nennst mich reich, weil vieles, was ich dachte,
> Dich mit dem seltnen schatz vertrauter machte,
> Den milde götter dir gespendet haben.
>
> Ich wär's genug um eine welt zu laben,
> Vermöcht ich alles, was in dir erwachte,
> Als sich dein geist an meinem wort entfachte,
> Bis zu der tiefsten wurzel aufzugraben.

Jezt bin ich's nicht. Denn das, was mir die musen
Verliehen, mag vom nichts mich unterscheiden,
Doch den heroën kann's mich nicht gesellen.

Zwar, mancher trägt noch weniger im busen,
Der glaubt, die welt als erster hirt zu weiden,
Und ist, o zeit, doch kork auf deinen wellen!

II
Mariamne

Het is, bij het schrijven van zijn Herodes en Mariamne, Hebbel klaarblijkelijk meer om Mariamne dan om Herodes te doen geweest, even zeker, bijvoorbeeld, als het Shakespeare in Othello om zijn titelheld te doen was en Shelley in zijn Cenci om Beatrice.

Alle drie die gestalten hebben hun lot in eigen handen en stellen het afhankelijk van de waarde die zij aan de inwerking van hun omgeving toekennen.

Mariamne, de trotsche Maccabeën-dochter, kan niet leven zoodra zij door Herodes, overweldiger en geweldenaar, maar die zij om de grootheid van zijn aanleg werkelijk liefheeft, gewantrouwd wordt. Zij kan hem alles vergeven, zelfs dat hij haar broeder doodde. Zij blijft ongevoelig voor de inblazingen van haar moeder Alexandra, die haar schoonzoon als een tiran beschouwt en in haar haat onverbiddelijk is. Maar zij wil voor zichzelf, voor de wereld, en in de geest van haar man, zich zien staan als de onaantastbaar-vertrouwbare. Zoodra zij het bewijs heeft dat hij haar, als liefhebbende vrouw, niet tot de hoogste opoffering in staat achtte, dat hij dientengevolge wou afdwingen wat hij meende dat niet vrijwillig zou gegeven worden en hij haar dus de vrije beschikking over zichzelf afnam, haar persoonlijkheid tot niets herleidde, haar als een ding behandelde, moest zij, volgens haar overtuiging, ook inderdaad ophouden te bestaan en was het niet meer dan strikte rechtvaardigheid dat de man die haar geestelijk gedood had, het haar nu ook lichamelijk deed. Door hem de schijnbare rechtvaardiging van zijn allerergste wantrouwen opzettelijk aannemelijk, ja onmiskenbaar te maken, dwong zij hem er toe.

III
Herodes

Dit drama evenwel, draagt op zijn titelblad niet een, maar twee namen. Die van Herodes is zelfs vooraan gesteld.

Is dan ook een andere beschouwing als die ik gegeven heb, niet even goed mogelijk?

Herodes is de hoofdpersoon. Evenals Othello de tragedie van de ijverzucht, is dit stuk de tragedie van het wantrouwen.

Hier is een held die een volk gewelddadig onderworpen heeft en de dochter van het overwonnen koningsgeslacht zich tot vrouw genomen. Hij heeft haar lief en hem valt het buitengewone geluk te beurt dat zij, in bewonderende erkenning van zijn heerschersgaven, met hem leven en sterven wil. Maar hij legt zich de moord op haar broeder ten laste, om staatsredenen, en zonder dat hij de verdenking ontgaan kon die moord gelast te hebben. Hij geeft wel voor dat de jongeling in het bad door een duizeling getroffen is, doch hij bedriegt er zijn schoonmoeder niet mee, voor wie uitgemaakt is dat hij hem verdrinken liet. Voor het eerst van zijn leven voelt hij zich ongerust, onzeker of zijn vrouw hem die moord vergeven zal. Hij overlaadt haar met geschenken. Hij vraagt zich af of zij ook nu nog, zooals vroeger wel, zou willen sterven als hij stierf.

Zijn innerlijke onzekerheid, zijn gevoel iets tegen haar misdaan te hebben, heeft zich omgezet in wantrouwen jegens haar.

Op dat oogenblik laat Antonius hem tot zich roepen naar Alexandrië. Tegelijkertijd is de gisting onder het joodsche volk, dat de herinnering aan de Maccabeën bewaard heeft, toegenomen. De joodsche priesterschap, tijdelijk tot zwijgen gebracht, wordt roeriger, temeer nu in de jonge zoon van Alexandra tevens de hoogepriester vermoord is, als welke hij juist onlangs, niet zonder muitzieke bedoelingen, was aangesteld. Bovendien blijkt Alexandra, de moeder, het portret van haar zoon aan Antonius te hebben gezonden, tegelijk met de beschuldiging dat Herodes hem liet ter dood brengen èn met de mededeeling dat deze schoone jongeling het sprekend evenbeeld van zijn zuster Mariamne was. Antonius is een wellusteling.

Zal Herodes nu heengaan en de kans loopen dat, als hij niet weerkeert, Mariamne zich aan Antonius overgeeft?

Zijn wantrouwen heeft nu een vaste vorm gekregen. De mogelijkheid bestaat immers dat Mariamne, zooals zij eerst de zijne zijn wou, nu Antonius aanvaarden wil, temeer omdat die dan tevens de wreker van haar broeder is.

Hij spreekt met Mariamne. Hij verontschuldigt de moord, gesteld dat die geschied ware, schoon zonder met woorden te erkennen dat hij hem bedreven heeft. Hij vergt haar tevens de belofte af dat zij zich dooden zal als hij niet terugkeert.

Zij verstaat en billijkt de redenen waarom haar broer moest worden opgeofferd. Zij weet ook, voor zichzelf, dat zij Herodes niet overleven wil. Maar zij zegt dit niet: zij weigert de belofte. Zij wil volkomen vertrouwd worden. Zij gaat, en Herodes' wantrouwen heeft zich vastgezet, werd stellige achterdocht.

Hij laat Jozef komen, de man van zijn zuster Salome. Jozef was tegenwoordig bij de moord op de jonge hoogepriester, staat er zelf schuldig aan. Hij heeft alles te vreezen als Herodes niet weerkomt, Alexandra zich aan het hoofd van het volk plaatst, Antonius door Mariamne aangelokt een reden heeft om haar te steunen. Het is in Jozefs eigen belang dat, als Herodes sterft, ook Mariamne sterft en Alexandra gegrepen wordt.

Maar Jozef is een zwak man, en hij heeft een ijverzuchtige vrouw die hem vervolgt tot in zijn bewaking van Mariamne, zoodat het deze niet moeilijk valt, vóór Herodes terugkomt, de waarheid uit te vorschen.

Want Herodes komt terug. Talent tegenover talent, heeft hij Antonius weten te overtuigen dat diens voordeel in zijn leven lag. Maar hij vindt een vrouw die gekrenkt is, die hem op een afstand houdt, een zuster die de fantasiën van haar ijverzucht voor waarheid aanziet en ze hem bewijzen wil.

Hij gelooft ze niet, maar toch - het kan niet anders dan dat Jozef zijn eed gebroken heeft. Zonder nader onderzoek laat hij hem ter dood brengen.

Een tweede afscheid is noodzakelijk. Antonius, in zijn veldtocht tegen Octavianus, heeft zijn hulp noodig. Een hoopvolle mogelijkheid voor Mariamne, want nu zou hij toch nog kunnen

bewijzen dat hij haar vertrouwde en dat bewijs zelf zou de vergiffenis inhouden voor zijn eerste wantrouwen.

Maar hij kan het niet. Hij van zijn kant wenschte het bewijs dat hij vertrouwen kon op haar. Dat had hij niet, nu zoo min als de eerste maal. Integendeel: hij mocht gelooven dat er geen schuldige vertrouwelijkheid tusschen Mariamne en Jozef bestaan had, hij mocht het te dwaas vinden om zoo iets aan te nemen, invloed moest zij toch op die schoonbroeder hebben uitgeoefend, anders had hij niet zoo licht zijn hoofd verspeeld, waarvan hij wist dat het op het spel stond. Er bleek uit dat zij een groote macht over mannen had.

Hoewel hij dan nu betreurde dat hij zich de gelegenheid benomen had Jozef te verhooren, wilde hij toch niet aflaten zijn vrouw op de proef te stellen. Hij moest alleen maar zorgen zeker ervan te zijn, dat de man die hij nu met zijn besluit belastte, hem onvoorwaardelijk trouw was, in geen geval, onder vrouwelijke toespraak, zijn geheim verraden zou.

De man die hij koos was Soëmus. Een wapenbroeder, een van zijn stadhouders uit de provincie, toevallig overgekomen, een van zijn trouwste trouwen die zichzelf zijn schaduw en zijn spreekbuis noemt.

Maar deze is in andere zin een man dan hij gedacht heeft. Hij aanvaardt de opdracht in schijn, met een tegenzin die hij verbergt. Zoodra het bericht komt dat Antonius verslagen is en hij zich overtuigd houdt dat Octavianus zich ook op Herodes wreken zal, spreekt hij zich uit tegenover de vrouwen. Hij, die, op bevel van Herodes, Jozef had doen ter dood brengen, wist dat deze onschuldig was en ook wat zijn opdracht was geweest. Hij had begrepen, toen hij diezelfde opdracht kreeg, dat hij voor Herodes geen vriend, maar een werktuig was, 'twelk deze eveneens breken zou - zoo meende hij - opdat hij niet zou spreken. Hij, evenals Mariamne, voelde zich gekwetst in zijn mensche-waarde en zijn genegenheid. Hij nam de opdracht aan opdat hij haar beschermen kon.

Het besluit van Mariamne stond vast. Van de opwelling zich zelf te dooden, zag zij af. Zij zou schijnen wat Herodes waande dat ze was. Of hij terugkwam of niet terugkwam, zij zou een feest geven, waarop zij ook Titus vragen zou, de romeinsche

hoofdman, de koele, de rechtvaardige, en ook Salome de ijverzuchtige schoonzuster, die toezag met argus-oogen, en daar zou zij Soëmus onderscheiden, zij zou dansen met Soëmus.

En Herodes kwam weer terug. Vast besloten met Antonius te overwinnen of te sterven, had hij onderweg, op diens bevel, zijn richting moeten veranderen. Buiten zijn schuld niet aanwezig geweest in de slag bij Aktium, had hij erna zich bij de overwinnaar aangemeld. Hij zei tot Octavianus: als ik mijn eigen wil gedaan had zou ik naast Antonius u hebben bestreden, nu hij dood is bied ik u mijn diensten aan. Weer, als vroeger, hadden zijn rondborstigheid en de juistheid van zijn inzicht hem behouden. Zijn rijk was zelfs door Octavianus vergroot.

Aan de ontrouw van zijn vrouw viel niet te twijfelen. Soëmus liet hij terechtstellen, onmiddelijk, zooals eens Jozef. Zijn overtuiging en zijn eigen aandrang dwongen het Sanhedrin Mariamne's veroordeeling tot den dood af. Zij had geweigerd zich te verdedigen. Zij weerhield Alexandra van spreken. Zij verkreeg van Titus de belofte dat hij zwijgen zou en bewees hem toen haar onschuld, verklaarde hem haar beweegredenen die hij goedkeurde, deed hem toestemmen dat zij, èn om zichzelf èn om Herodes, sterven moest.

Na haar dood eerst openbaarde Titus de waarheid, triomfeerde in haar wraak Alexandra, en stortte Herodes vernietigd neer.

IV
De geschiedenis

Het drama Mariamne, het treurspel van de gekrenkte Persoonlijkheid - als hoedanig Hebbels stuk een onmiskenbare eindindruk in ons achterlaat - blijkt dus bij nader beschouwing omvat te worden door het drama Herodes, het treurspel van het Wantrouwen.

Bij nog aandachtiger toezien evenwel, bespeuren we dat ook daarmee het geheel van onze voorstelling, zooals die met het werk samenvalt, niet is uitgeput. Mariamne en Herodes zijn geen fantasiefiguren, zooals Othello en Desdemona, ze verbeel-

den aanwijsbare personen uit het verleden. Ook is het duidelijk dat Hebbel niet, zooals Shelley in The Cenci deed, het konflikt tusschen zijn personen als uitsluitend persoonlijk-menschelijk wil doen voorkomen.

Herodes, de Viervorst, is een oostersch despoot, die met hulp van de Romeinen, zich op zijn troon moet handhaven. Zijn wantrouwen is volstrekt niet, al kon dat ons zoo lijken toen wij alleen op zijn verhouding tot Mariamne acht gaven, een jammerlijke afwijking waartoe de aanleiding in zijn liefde lag en die overigens bij zijn groot aangelegde natuur niet paste. Hebbel heeft zorg gedragen ons daaromtrent niet in het onzekere te laten. In het eerste tooneel al, dadelijk als Herodes' wantrouwen blijkt en vóór wij nog weten dat het zich tegen Mariamne richt, zegt Judas, de joodsche hoofdman:

> Het is dus werklijk waar
> Dat hij verkleed 's nachts door de straten sluipt
> Als andren slapen. Hoeden we onze tong,
> Zij mocht zijn ooren anders eens ontmoeten.[1)]

Het is een kenmerkende trek van zulke oostersche alleenheerschers. Tot hoeveel avontuurlijke verhalen betreffende Haroen al-Raschied gaf hij al niet gelegenheid.

Al zijn talent, al de wezenlijke eigenschappen van een sterke geest gebruikt Herodes om op goede voet te blijven met de eene groote macht boven hem, de romeinsche. Maar al zijn list, al de nietsontziende willekeur van de tiran dienen hem om de kleinere machten neer te houden die hem dag en nacht belagen.

Hebbel heeft met bizondere zorgvuldigheid de toestand geteekend van die wereld waarin Herodes zich bewegen moest. Het romeinsche rijk zelf verdeeld. Palestina allereerst afhankelijk van Antonius die in Alexandrië zwelgde met Cleopatra. Het joodsche land in voortdurende onrust: bewegelijke hoofden en lijven, opgeruid door de priesterschap. Het volk maar half oostersch, daar het niet de onderworpenheid van de Perzen had en vol gisting was van nieuwe denkbeelden. Het

1) In de vertaling van Nico van Suchtelen (Wereld-Bibliotheek).

kleine tooneeltje in het paleis waar de joodsche dienaars den draak steken met de perzische slaaf die aan het hof van zijn Satraap voor klok diende, heeft de beteekenis dat dit onderscheid er door wordt aangeduid. De fanatische phariseër Sameas is, door het heele stuk heen, de vertegenwoordiger van de priesters die het oude Maccabeën-rijk terugverlangen.

Zoolang men alleen op het menschelijke in het treurspel let, is men geneigd die plaatsen aan het eind van het drama voorbij te zien, of zelfs ze overbodig te vinden, waarin de koningen uit het oosten optreden en Herodes bevel geeft tot de moord van Bethlehem. Maar zooals dit bevel Herodes' laatste woord is voor hij onder zijn aandoeningen ineenzinkt, zoo is wel degelijk deze verkondiging van Christus' geboorte het ware slot van het werelddrama dat Hebbel bedoelde te geven, de innerlijke, de beslissende wending, die uiterlijk door de slag bij Aktium was ingeleid.

In zijn eigen huis heeft de Viervorst het brandpunt van de wereldstrijd. Dáár zijn de Maccabeën. Daar is Alexandra, de moeder, die met hem op éénzelfde plan staat van list en heerschzucht. Maar daar is Mariamne ook.

In Mariamne voltrekt zich de omwenteling die de wereld van die tijd beweegt, onmiddelijk. Omwentelingsdrift - de geest van 1848 zeggen we vergelijkend - doortrekt het heele drama. Hij geeft er die koorts aan, die nu nog eruit tot ons komt, die het tempo bepaalt van onze belangstelling. Zooals uit een joodsche vrouw Jezus geboren wordt, zoo is in deze andere joodsche vrouw, de dochter van de Maccabeën, de vrucht gegroeid van de christelijke aera: de Persoonlijkheid.

Hoe innig nochtans het persoonlijke en het geschiedkundige in Hebbel gehuwd zijn, blijkt hieruit dat Mariamne wel haar eigen vrijheid behouden wil, maar dat zij die niet gebruikt om zich los te maken van oostersche denkbeelden. Het sterven willen met haar echtgenoot, treft ons namelijk als onvoorwaardelijk oostersch.

Soëmus, die het vervloekt te dienen als hij niets dan een werktuig en een ding mag zijn, is in onze zin veel meer uitsluitend menschelijk. Mariamne, de hoofdpersoon, is historisch.

Indien het waar is, wat men zegt, dat de levenservaring

waaruit dit drama in Hebbel ontstond, in een gevoelsstrijd met zijn vrouw, de tooneelspeelster Christine Enghaus gelegen was, dan heeft hij die toch niet kunnen uiten zonder ze te verbinden met zijn geschiedkennis. Eveneens, indien het waar is dat het probleem van zijn tijd: hoe zal de persoonlijkheid zich handhaven tegenover de wereld? hem levenslang bezig hield, dan kon hij dit probleem niet oplossen dan in de gegevens van de geschiedenis.

Evenals het wantrouwen van Herodus eerst de functioneele stemming van een oostersch despoot, en pas daarna de menschelijke hartstocht was, bleef de persoonlijkheid van Mariamne, hoe menschelijk ook in haar opstand, die van een oostersche vrouw.

V
Gyges en zijn ring

Het is niet onbelangrijk, in dit verband, een oogenblik te spreken van Hebbels latere drama in verzen: Gyges en zijn Ring. Dit is verreweg zijn beste dramatische gedicht: licht, nauwsluitend, in de hoogste mate genoegelijk om te lezen, maar het is geen drama. Het onderwerp is hetzelfde als van Mariamne: een vrouw acht zich doodelijk getroffen in haar persoonlijkheid. Waardoor? Een vreemde man heeft haar gezien in haar slaapvertrek. Haar eigen echtgenoot is het die hem daar bracht, die de misdaad op zijn geweten heeft. Een andere oplossing is niet mogelijk, dan dat de misdadiger sterft door de hand van de vreemdeling, dat zij die vreemdeling huwt en dan zich de dood geeft.

Het lag geheel in Hebbels lijn, in de lijn van Herodes en Mariamne, dat hij dit gegeven behandelde. De persoonlijkheid in de vrouw, de misdadige man, het aanlokkelijk verleden dat hij heel goed voor kon stellen als ook weer zulk een tijdperk in kentering.

Want Hebbel, we zagen het, zag de geschiedenis niet als geleerde, maar naar de geest van Hegel: ideeën uitgedrukt door tijdperken.

Nu, evenwel, mag het hem zijn voorgekomen dat aan de

gekrenkte Rhodope een element van tragische ernst ontbrak, juist omdat ze zoo zeer historisch was. Op tweeërlei wijs drukt hij dit uit. Ten eerste door die lichte gesprektoon waarvan ik gesproken heb, zeer veel meer verhalend dan dramatisch. Ten tweede door zijn opvatting van de figuur van Kandaules. Die brave is een nieuwlichter. Hij houdt niet van vormen die verouderd zijn. Van overgeleverde kronen en zwaarden niet, maar ook niet van overgeleverde en door de godsdienst gewijde schaamte. Menschelijkerwijs sprekend, komt hij ertoe zijn ongelijk toe te geven en neemt de straf blijmoedig op zich, maar niettemin heeft zijn lichtzinnigheid een wijsgeerige ondergrond.

> Ik weet heel zeker, eenmaal komt de tijd
> Dat elk als ik denkt; en wat steekt dan ook
> In sluiers, kronen of verroeste zwaarden
> Voor eeuwigs? Maar de moegeworden wereld
> Is ingesluimerd over al dit fraais
> Dat ze in haar laatste worsteling zich won
> En klemt het vast. Wie het haar nemen wil
> Doet haar ontwaken. Hij beproev' dus eerst
> Zijn eigen kracht of hij haar binden kan
> Als halfontwaakt zij om zich slaat, en tel
> Zijn eigen schat, of die wat beters zij
> Dan 't speelgoed dat ze ongaarne varen laat.
> Herakles was de man, ik ben het niet,
> En veel te zwak te doen wat hij kon doen
> Heb ik de grond doorgraven die mij droeg
> En wrekend klauwt die mij nu mee omlaag.

De persoonlijkheid van Rhodope - evenals die van Mariamne - onontwarbaar vervlochten met een eerwaardige vergankelijkheid - in Gyges en zijn Ring is Hebbel niet meer in staat dit verschijnsel in ernst te nemen. Tegelijkertijd droomt hij, maar zonder haar te kunnen verwerkelijken, van een nieuwe persoonlijkheid die boven de vergankelijkheid van een tijd zou staan.

Deze gedicht geworden kritiek die Hebbel op Herodes en Mariamne oefende, is ook de mijne. Zelf een tragische natuur, met een groot denkvermogen in dienst van Idee en Geschiedenis, kon hij zijn verbeelding niet anders uiten dan in gestalten die

veel te veel historische figuren waren dan dat zij door eeuwige menschelijkheid konden overweldigen.

VI
Shelley's The Cenci

Niet zonder reden noemde ik meer dan eens in dit opstel Shelley's The Cenci. In het groot gezien, heeft dit stuk maar één fout, dat namelijk van de oorzaak van het konflikt - het misdrijf waarmee Beatrice door haar vader bedreigd werd - in te vage aanduidingen wordt gesproken. Het konflikt zelf daarentegen is onmiskenbaar. Dit edelste jonge schepsel vindt zich zoo geplaatst tegenover de wereld dat zij door de moord op haar vader zichzelf en haar vrienden moet te gronde richten. Of dit gebeurt in Italië of elders, in de zestiende eeuw of in eenige andere, maakt niets uit. Door de historie heen schijnt ongetemperd niet alleen het geval zelf in zijn volle menschelijkheid, maar ook, gesymboliseerd door dat geval, de eeuwige noodlottigheid die Shelley levenslang in zich droeg: iedere menschelijke adel, geplaatst tegenover de wereld, wordt onvermijdelijk tot een vloek voor zichzelf en anderen.

De grootheid, de klaarheid van dit gegeven voelt men onmiddelijk in het vers, van de eerste regel af.

> That matter of the murder is hushed up
> If you consent to yield his Holyness
> Your fief that lies beyond the Pincian gate.

Men voelt het in de toon van deze verzen, zoo vast, zoo breed, zoo zonder aarzelen neergezet in een klank en een zinsbouw die de geest aangrijpen en vasthouden door hun zakelijkheid en hun zekerheid.

Leest men het tooneel ten einde dan weet men dat ook voor de hoogste geestelijke rechter in de wereld, voorgesteld door de Paus, de ergste misdrijven gezoend kunnen worden door stoffelijke voordeelen en dat hij het goede alleen verwacht

van de slechten. Als een zweepslag klinkt dadelijk daarop het bevel van Cenci:

> Bid Beatrice attend me in her chamber
> This evening: - no, at midnight and alone.

Men beseft dat men in handen van een groot dichter is, die recht op zijn doel afgaat en die door niets anders gebonden wordt dan door de innerlijke noodzakelijkheid van zijn opgaaf.

Als men nu naast dit van Shelley, het eerste tooneel van Herodes en Marianne stelt, dan is er al dadelijk de val tot een vers van niet meer dan slagvaardige laag-bij-de-grondsheid, maar daarmee gepaard het gevoel dat men op de verschillende trekken die door woord en weerwoord gegeven worden, wel aandachtig letten mag. Herodes als despoot, als echtgenoot, als gehaat door de priesters, als door verraad omgeven en door romeinsch krijgsvolk gesteund, wordt voorloopig geteekend, en men bevroedt dat men hier niet met een enkelvoudige, grootsch aangelegde dichterlijke konceptie te maken heeft, maar met een zorgvuldig bepland letterkundig weefsel, dat van draad tot draad met uiterlijke, dat is logische en dialektische noodzakeheid zich ontwikkelen zal.

Dit groote verschil in aard bepaalt het onderscheid in onze waardeeringswijs.

Tegenover Hebbel zien we toe, worden we aandachtig, merken we op en vergelijken we. We laten ons niets ontgaan van iedere kleine overgang in spel of sluitrede. We worden kritisch, we leggen de maatstaf aan van de ons bekende werkelijkheid, we stellen bij ieder afzonderlijk gedeelte de eisch van de waarschijnlijkheid.

Hebbel weet dat. Zijn wet van uiterlijke noodzakelijkheid is even streng als lenig. Hij noopt ons altijd weer toe te geven dat hij in ieder woord en in iedere wending van de aktie het juiste getroffen heeft.

Shelley daarentegen laat niet toe dat wij tot de beschreven toestand overgaan. Hij heeft ons dadelijk, door de klemmende kracht van zijn vers, door het bondig vooropstellen van de fataliteit die het drama beheerschen zal, buiten de werkelijkheid geplaatst, buiten iedere werkelijkheid. Wij luisteren en wij weten

dat wij hebben te luisteren. Ons verstand zwijgt. Het beseft vanzelf dat ieder verder deel van de voorstelling de aangekondigde fataliteit slechts ontwikkelen en openbaren zal. Wij komen er niet toe te vragen naar waarschijnlijkheid, want wij hebben tot in de klank van ieder woord, en in het oplichten van ieder beeld, de gezaghebbende waarheid van het dichterlijk vizioen.

Hiermee alleen houdt Shelley rekening. De waarheid van zijn innerlijk gezicht verlaat hij niet. Die houdt hij vast en gebruikt de werkelijkheid-lijkende voorstellingen tirannisch en vertrouwelijk, alleen om zijn innerlijke noodzaak uit te drukken. Hij dwingt ons de onwaarschijnlijkheid van zijn tooneelschikking en zijn argumenteering voorbij te zien.

Kinderlijk-onwaarschijnlijk zijn de middelen waarmee de oude Cenci vijandschap sticht tusschen zijn zoon en schoondochter. Alles behalve overtuigend en tooneelvullend is de belangzuchtige prelaat Orsino, die Beatrice het hof maakt en vlucht als zij gegrepen wordt. Weinig oorspronkelijk zijn de gehuurde moordenaars. Gewaagd is het optreden van Beatrice als zij een van die moordenaars door haar blik tot een leugen brengt. Maar - ondanks dat alles, neen beschamplicht en beschaduwd door al die halve effekten, is de gestalte van Beatrice, op haar tocht naar het Noodlot, vlekkeloos in woorden en bewegingen uitgebeeld en blijft een van de grootste dramatische scheppingen die in het engelsch geschreven zijn.

VII
Beaumont en Fletcher's The maid's tragedy

Van een ander engelsch stuk, Beaumont en Fletcher's The Maid's Tragedy verscheen voor enkele jaren in dit tijdschrift een bewerking waarvan ik wel gewenscht had dat ze een ongetemperde vertaling was geweest. Het is het verhaal van een jong meisje, door een koning verleid en, opdat hij zijn omgang met haar te beter zou kunnen voortzetten, uitgehuwelijkt aan een jeugdig hoveling. Het tooneel in de bruidskamer waar zij met schaamteloos cynisme, koninklijke hoer die zij is, koud en

wreed Melantius afwijst en hem de staat van zaken meedeelt, doet ons in haar de brutale, sluierlooze deerne zien, zooals alleen een nietsontziend kunstenaar met snijdende raakheid en verbijsterend gemak voor de verbeelding weet op te roepen. Als aanstonds haar broer de schande van haar bestaan haar heeft voorgehouden verschijnt ze, tusschen de ongure grappen door van de hovelingen in de holle wachtkamer, en gaat naar het koninklijk slaapvertrek waar ze met verfijnde wreedheid en tergende haat de koning die haar onteerd heeft, in zijn bed vastbindt, hem martelt en vermoordt.

Welnu, de bekeering die haar broer in haar bewerkt, door middel van een kort saamgesprek, is buitengemeen onwaarschijnlijk. Het is alsof een paard midden in zijn vaart zou worden opgevangen, en met een zweepslag ertoe verplicht zijn loop voort te zetten in tegenovergestelde richting. Met dit onderscheid, dat alles afdoet, dat een mensch geen paard is.

Toch waren Beaumont en Fletcher kenners van het tooneel, zooals zelfs hun eigen tijd er nauwelijks heeft opgeleverd. Maar juist daarom wisten ze dat in de hartstochtelijke beweging waartoe zij de toeschouwers door hun ontstellende vrouwekreatie hadden opgejaagd, naar niets minder door deze gevraagd zou worden dan naar die waarschijnlijkheid. Zooals Shelley aan de zekerheid van zijn fataliteits-gevoel, bonden zij die toeschouwers aan de zekerheid van hun instinct dat uitersten omslaan in uitersten. Terwille van dat groote psychologische inzicht verwaarloosden zij het kleine. *Hoe* deze furie in de teugel gegrepen werd, deed er niet toe, zij zou moorden zooals zij gebraveerd had.

In beide gevallen de waarheid van de innerlijke noodzakelijkheid, maar niets van uiterlijke noodzaak en waarschijnlijkheid.

Hebbel verhief zich erop dat in zijn stukken altijd het een met noodzakelijkheid uit het ander volgde. Het is ook zoo: maar die noodzaak is logisch en dialectisch, ze is niet van binnen uit ondoorgrondelijk en onontkoombaar.

Aan Hebbel ontbrak wat die groote dichters bezaten: een overwicht van dichterlijke persoonlijkheid. Hij wàs een dichter, maar veel meer een denker, een geschiedkenner, een kind van zijn tijd, vol twijfelzucht en tragische gespletenheid, vast aan

het oude en het toch hatend, reikend naar het nieuwe en toch de sprong erheen niet wagend. In zijn diepste wezen ontbeerde hij eerbied. Eerbied voor de Persoonlijkheid, die een onontleedbare onpeilbare natuurkracht in menschen is. Die hij niet kende en die hij toch uiten wou.

VIII
Hebbel's tijd en de onze

Misschien heeft juist zijn onrust Hebbel in onze dagen bemind gemaakt. Maar dan toch nog iets meer dan zijn onrust. De intellektueele binding en doordringing namelijk, waarmee hij een innerlijke stof, als ieder ander zou hebben gedrukt en verbijsterd, vormde en verhelderde.

In Herodes en Mariamne is die onrust, de revolutie-koorts van 1848 (een jaar vóór die datum was het stuk geschreven), op het hoogst. Ze is er het wanhopigst en het hoopvolst. Ze is er het kokendst en ze is toch volkomen gebonden. Dat geeft aan het drama zijn beteekenis in Hebbels werk en tevens - wat hij bemind moet hebben - een beteekenis als tijdsverschijning. Maar voor de toekomst zou ik willen dat het een beteekenis had als maat, waaraan wij kunnen aflezen hoe wij veranderd zijn.

Indien onze leeftijd een nieuw tijdperk geopend heeft, dan kan het enkel zijn doordat wij tot eenheid kwamen. Niet tot intellectueele binding van het weerbarstige, maar tot diepe onverbrekelijke eenheid. Eigenlijk kwamen wij daartoe niet, maar zij moet ons zijn ingeboren. Zij is een geloof, een zekerheid, dat de wereldorde in ons en buiten ons een vaste grondslag heeft, en eenzelfde grondslag. Niet een persoonlijkheid die zich stelt tegenover de wereld, maar eene die de wet van wereld en werkelijkheid in zich draagt.

Geen enkel dichter is uiteraard tragisch. Tragisch is alleen de val uit het dichterschap. De groote tragedie is altijd het werk geweest van serene geesten. Zij toonden de tragiek van een leven dat het stellen moest buiten hun eigen klaarheid.

Vondel die Lucifer, Shakespeare die Othello, Shelley die Beatrice, Goethe die Tasso deed tenondergaan, waren zieners en

zeggers van het tragische, maar niet zijn slachtoffers. Van daar dat hun verbeeldingen, ook wanneer ze klaarblijkelijk uit een persoonlijke ervaring zijn voortgekomen, zoo vrij staan van de werkelijkheid en zoo veel grooter zijn dan de werkelijkheid.

Als ik de gesprekken tusschen Herodes en Mariamne volg, dan overvalt mij het gevoel dat ik een van die noodlottige twisten bijwoon, waarin man en vrouw elkaar voortdurend te veel of te weinig zeggen. Dat is goed, zal men meenen, want zoo is juist de toestand. Ik beweer: neen, dat is niet goed, want de toestand moest anders zijn. Hij moest zoo zijn dat in de vorm van het te veel of te weinig zeggen ons een innerlijke noodzakelijkheid verscheen. Ik ben nu geneigd Mariamne een duwtje te geven en te vragen: waarom, als ge Herodes werkelijk liefhebt, houdt ge geen rekening met zijn tirannen-aard? Of Herodes ter zijde te nemen en hem te zeggen: merkt ge wel dat ge twee begeerten door elkander haalt en dat die twee van ongelijke waarde zijn? De eene is dat Mariamne niet de vrouw zal worden van Antonius, de andere dat zij u niet overleven zal. Ge hebt misschien het recht te verwachten dat zij zich doodt voor Antonius haar aanraakt, maar gelooft ge in uw hart niet dat zij dat zal doen? Onderscheid dus wel dat de wensch haar onmiddelijk na u te doen sterven niet op de vrees voor Antonius berust.

De zaak is dat wanneer men eenmaal de werkelijkheid en daarmee de uiterlijke noodzakelijkheid op het tooneel haalt, er altijd fijner kan onderscheiden worden en de kans dat de hoorder u in de rede valt, nooit wordt uitgesloten. Alleen wanneer die werkelijkheid van meet af ondenkbaar is, alleen wanneer de dichter ons in de noodzaak van zijn verbeeld geval doet leven, zwijgt die kritiek.

Er blijkt hieruit dat de vraag naar de voorrang tusschen Hebbel en Shelley er zelfs niet eens eene is tusschen meer dichterlijk en meer tooneelmatig drama, maar dat de dichter, zooals dan ook aan de grootste dramaturgen wel gebleken is, tevens de man is van de ware tooneelwijsheid. Alleen is het noodig dat hij toeschouwers heeft, die zelf kunnen worden losgemaakt, die zelf zich aan de verbeelding kunnen overgeven.

De ontwikkeling van een waarlijk groot drama tot veelzijdige

volkomenheid, veronderstelt dan ook even goed hoorders als dichters.

Shakespeare had het Londen van Elisabeth noodig, evenals Beaumont en Fletcher, Vondel de zeventiende-eeuwsche amsterdamsche burgers, Goethe Weimar, Corneille - want ook die was een zeer groot dramadichter - het hof van Lodewijk XIV. Shelley, zonder toeschouwers, bereikte niet meer maar ook niet minder dan zulk een dichter uit eigen kracht bereiken kon.

Het negentiende-eeuwsche publiek dat Hebbel trachtte te veroveren, het twintigste-eeuwsche dat naar hem luisterde, had juist dat alles, onrust, gevoel voor geschiedenis, innerlijke verdeeldheid, eeredienst van de werkelijkheid, intellektueele vorming, in één woord alles wat hijzelf had; maar evenals hij had het ook een tekort aan persoonlijkheid, een tekort aan verbeeldingskracht.

De tijd voor het drama, zegt men soms, is voorbij: nooit weer zal een bevolking, nooit weer zal een groep zich doordrongen voelen van die eenheid die tot het scheppen en ontwikkelen van het drama noodig is.

Ik geloof het niet. Wij moeten er in elk geval niet aan wanhopen. Persoonlijkheid en verbeelding zijn nu eenmaal geen machten die de wereld ontberen kan. Zij zijn er altijd in enkelingen. Zij kunnen er in groepen, in bevolkingen, in de heele menschheid zijn. Dat wil zeggen: onze verwachting blijft dat zij er in de toekomst nog grootscher zijn zullen dan ooit in het verleden. Ware dat niet het geval: wij zouden niet de wording van een menschheid moeten te gemoet zien, maar de ondergang van onze wereld.

De maatschappelijke beteekenis der arbeidsbeurzen
Door
Is. P. de Vooys

Voordracht op de jaarvergadering van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen

De arbeidsbeurs heeft een zeer eenvoudige taak. Zoekt iemand loonarbeid, of zoekt iemand een andere betrekking in de hoop dat die hem beter bevalt, dan kan hij zich bij de arbeidsbeurs opgeven. Zijn wenschen worden tot in bijzonderheden aangeteekend, en zoo spoedig mogelijk worden hem adressen van werkgevers verschaft, bij wie hij zich met de aanbeveling van de arbeidsbeurs kan vervoegen. Dit laatste is een gevolg van de gelegenheid die tegelijkertijd aan patroons geboden wordt om hunne behoefte aan arbeidskrachten optegeven. Bij de arbeidsbeurs ontmoeten elkaar vraag en aanbod van loonarbeid. Haar eenvoudige taak is de juiste verbindingen tot stand te brengen, zoodat zoowel de werkgever tevreden is over den aangeworven arbeider, als deze over zijn patroon. Deze bemiddelingswerkzaamheid vergt tact en ervaring, maar eischt bovenal vertrouwen. Het is toch duidelijk dat het voordeel dat de bemiddeling biedt boven het zelfstandig zoeken door arbeiders van een patroon, of door werkgevers van geschikt personeel, uitsluitend gelegen is in het *snel* en *volledig* overzicht dat de bemiddelaar heeft over alle aanbiedingen en aanvragen. Tot het verkrijgen van een *snel* overzicht moet de administratie der arbeidsbeurs doelmatig zijn ingericht, maar de grond-voorwaarde voor een *volledig* overzicht, dus voor de geheele werkzaamheid

is niet alleen dat *velen*, maar vooral ook dat de *goede* patroons en arbeiders van de hulp der arbeidsbeurs gebruik maken. Het is gebleken dat dit in den aanvang zeer gebrekkig geschiedde. Ook is gebleken dat daarin geleidelijk, zij 't ook met veel moeite, verbetering komt. Niet alleen in ons land, maar ook overal elders, met name in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, is gedurende de oorlogsjaren een sterkere ontwikkeling der arbeidsbeurzen duidelijk waar te nemen. Veel toewijdende ijver, en ook veel kosten worden daaraan besteed.

Dat wijst erop dat de maatschappelijke beteekenis der arbeidsbeurzen meer en meer wordt erkend, en zoo groot is dat offers daarvoor zijn gewettigd.

Die beteekenis ligt allereerst in het vervullen van de eenvoudige taak der bemiddeling. Bij het tot stand komen der arbeidsverbindingen doen zich bezwaren gevoelen, en vertoonen zich gevaren die aanstoot geven en verbetering eischen.

De openbare arbeidsbeurs is in staat de misstanden op te heffen, naar mate de kring der personen die elk afzonderlijk het gemak en het voordeel van hare werkzaamheden ondervinden, zich uitbreidt. Een verdergaande beteekenis dan die der directe en individueele verleening van hulp mag echter aan de arbeidsbeurs worden toegekend. Een in uitgebreiden kring werkzame arbeidsbemiddeling is namelijk een orgaan, - een instrument - dat noodig en bijna onmisbaar is voor een maatschappelijk werk van groote waarde namelijk voor de bestrijding der werkloosheid.

Dit uiteen te zetten, dat n.l. de op zich zelf reeds voor tal van individuen nuttige werkzaamheid der arbeidsbeurzen, noodzakelijk is om een werkloosheidszorg op vasten en breeden grondslag te kunnen inrichten, is het doel der volgende beschouwing.

* * *

Merkwaardigerwijze is een der oorzaken dat in ons land de arbeidsbeurzen aanvankelijk een kwijnend bestaan hebben geleid, gelegen in de bedoeling der stichters dat de arbeidsbeurs moest dienen om werkloozen aan werk te helpen. Werkloosheidsbestrijding, die wij als een diepere beteekenis der arbeidsbemid-

deling willen aanwijzen, zou dus de ontwikkeling der arbeidsbeurzen hebben belet.

Dit schijnt met elkaar in tegenspraak te zijn. Het zal op het onderwerp een helderder licht werpen, indien duidelijk gemaakt kan worden, dat er inderdaad geen tegenstelling bestaat.

De eerste arbeidsbeurzen zijn in ons land door particulieren of vereenigingen gesticht om aan werkloozen eenigszins systematisch en door een vast bureau arbeid te verschaffen. Niets schijnt meer voor de hand te liggen. Het is jaren lang als een probaat, en als het eenig noodige, middel beschouwd om werkloozen te helpen door voor hen werk te zoeken. Enkele tientallen jaren teruggaande, was dat ook betrekkelijk eenvoudig. En ook nu nog zijn er in tal van landbouwbedrijven, en in sommige industriën, neven-werkzaamheden te vinden, die uitstel gedogen en die, zooals thans een energiek bedrijfshoofd zou zeggen, ‘versloft’ zijn hoewel zij toch verricht behooren te worden.

Werkverschaffing werd en wordt echter voortdurend moeilijker. In de tegenwoordige bedrijfsleiding wil men van dat soort ‘versloffen’ niet veel meer weten, daar bleek hoe dit van slechten invloed is op de productie. Al zijn nog lang niet alle bedrijfshoofden aan het Taylor-stelsel toe, zoo is toch meer en meer door de werkgevers de langzame, dat is de minder productieve en de minder-bekwame arbeider opzij gezet. Die afzonderlijk weer te werk stellen zou tegen de beginselen der bedrijfsleiding ingaan.

En toch zijn het juist deze, de minder-gewilde arbeiders, die het eerst werkloos zijn, dit 't langst blijven, en voor wie filantropen trachten werk te vinden.

Dat deze arbeiders de eerste klanten werden van de jonge arbeidsbeurzen moest haar in discrediet brengen. Allereerst bij de patroons, omdat deze door de plaatsingen der arbeidsbeurzen minder goede ervaringen opdeden, en daarna onvermijdelijk bij de arbeiders zelf, omdat zij overal hoorden hoe de patroon iemand die bij de arbeidsbeurs zich liet inschrijven als een ‘halve-kracht’ of als een ‘waaraan wel wat zou mankeeren’ beschouwde.

Hierin lag een noodlottige cirkelgang. Goede patroons vroegen

aan de arbeidsbeurs geen personeel, omdat ze vreesden bediend te worden met arbeiders die een filantropisch kruiwagentje noodig hadden. En omdat de aanvraag van die patroons wegbleef, onthielden zich ook de goede arbeiders. Zij schuwden bijna de bureau's der arbeidsbeurs, zooals zij het ook andere instellingen doen, die voor de paupers bestemd zijn, met name banken van leening, armbesturen enz.

Er moet ongetwijfeld in de instelling der openbare arbeidsbemiddeling een sterke grondslag voor ontwikkeling hebben gelegen, daar zij ondanks de beschreven moeilijkheid zich toch wisten te handhaven en vooruit kwamen. Inderdaad is dit het geval, omdat er door verschillende invloeden, zij 't ook niet overal en slechts onder bizondere omstandigheden, behoefte ontstond aan een bemiddelaar tusschen patroon en arbeider bij 't aangaan eener arbeidsbetrekking. Toch zou die behoefte zich niet gemakkelijk tegenover de bezwaren hebben doen gelden, indien niet de arbeidsbeurzen zich spoedig na hunne stichting op een geheel anderen grondslag hadden gesteld, dan die van uit filantropie werk te zoeken voor de hulpbehoevende werkloozen.

De ervaring leerde namelijk snel genoeg dat aan patroons geen arbeiders gezonden moesten worden, waarvan de- leider der arbeidsbeurs de onbruikbaarheid kende of moest vermoeden. De eenige grondslag was, om zonder eenige filantropische nevenbedoeling, de hulp aan patroons en arbeiders zoo goed mogelijk te verleenen, en wel met een volstrekte onpartijdigheid. Dit bracht echter mede dat vrij hooge kosten gemaakt moesten worden voor lokaliteit en personeel, kosten die particulieren niet bij elkaar konden brengen. Zoo om en nabij de ekonomische crisis van 1907 toen in verschillende der grootere gemeenten de aandrang om iets te doen tegen de werkloosheid groot was, zijn verscheidene der arbeidsbeurzen ontstaan als gemeentelijke instellingen, waardoor het particulier initiatief kon terug treden.

Deze omstandigheid begunstigde dat de grondbeginselen der openbare arbeidsbemiddeling: kosteloosheid, neutraliteit, toegankelijk zijn voor ieder en bestuur of toezicht door een commissie met gelijk aantal werkgevers en werknemers (pariteit) scherp omschreven en vastgelegd werden.

Daarmee was uitgesloten dat er een uitgesproken bedoeling zou

bestaan om voor werkloozen, omdat zij werkloos waren, eenigen arbeid, welke dan ook, op te zoeken. Toch bleef natuurlijk inschrijving van alle werkloozen bij de arbeidsbeurs mogelijk en gewenscht. Slechts wanneer en voor zoover er naar personen van hun vak en hun bekwaamheid vraag zou bestaan, zouden zij geholpen kunnen worden. Op deze wijze, door uitsluitend te vragen naar de arbeidsgeschiktheid, en niet naar de hulpbehoevendheid, wordt de arbeidsbeurs een steun voor werkloosheidsbestrijding, en wel doordat deze zich niet meer in de eerste plaats de primitieve werkverschaffing ten doel stelt. Wat die werkloosheidsbestrijding dan thans wel beoogt, zal straks ter sprake komen.

* * *

Voordat ik zal kunnen nagaan, welke invloeden een behoefte aan de hulp der openbare arbeidsbemiddeling deden onstaan, is het nuttig in een zeer globaal overzicht uiteen te zetten hoe patroon en loonarbeider elkaar zonder de arbeidsbeurs wisten, en nog weten, te vinden.

In den kleineren kring van dorp of stadje is het soms zeer gemakkelijk. Zoo de werkgevers en arbeiders niet voortdurend op de hoogte zijn van de werkgelegenheid, zijn er toch altijd kennissen, die in korten tijd het nieuws overbrengen, dat patroon A een knecht noodig heeft of dat werkman B geen werk heeft. Wordt de kring grooter dan wordt het lastiger. De werkgevers stellen hun vraag op borden, en de arbeiders vertellen elkaar waar open plaatsen zijn. Nog verder gaande moeten advertentie's in lokale bladen de connectie's doen aanknoopen. Naarmate de kring grooter wordt, naar die mate wordt het zoeken van werk een concurrentie en kansrekening. Vooral de arbeider weet niets of weinig van den nieuwen werkgever die hem aanneemt.

Waar de arbeidsverhouding van langeren duur was, zooals b.v. in 't landbouwbedrijf vroeger meer nog dan nu voorkwam, en op bepaalde dagen van 't jaar de knechts en meiden nieuw ingehuurd werden, gaven marktdagen de gelegenheid dat de boeren en de arbeiders en arbeidsters elkaar daar ontmoetten. Deze gewoonte, die vooral wegens de daarbij voorkomende misbruiken een slechte naam had, verdwijnt meer en meer.

Een geheel andere manier van te werk nemen werd gevolgd voor bizondere beroepen, waar het blijkbaar niet gemakkelijk was om zich op bevredigende manier zelf te helpen. In zoo'n geval, kwam er plaats voor personen die zich op de arbeidsbemiddeling gingen toeleggen en er een beroep of nevenberoep van maakten. Dat gold b.v. voor betrekkingen waarbij men van te voren ingelicht wou zijn over allerlei persoonlijke bizonderheden van werkgever of werkneemster, of waarbij men zeer snel geholpen moest worden en geen tijd had om zelf te zoeken, of waarbij het zoeken moeilijk of onaangenaam was.

Zoo waren, en zijn er dus, beroepsbemiddelaars, besteedsters, ploegbazen, kroeghouders, placeurs, wervers, waarvan sommigen misschien bij hun hulp werkelijk het belang hunner klanten voor hebben, doch waarvan het velen alleen te doen is om de verdiensten. Misbruiken worden door onderlinge concurrentie wel wat in toom gehouden doch komen zeer vaak voor.

In vele gevallen moeten de beroepsbemiddelaars optreden wanneer werkgever en arbeiders op verren afstand van elkaar wonen, dus b.v. voor werklieden die gewoon zijn te ‘trekken’ om werk te zoeken. Daarnaast bestaat nog de gewoonte van den ouden ‘Wanderbursche’, die rondreizende bij werkgevers navraagt of zij zijn hulp ook kunnen gebrniken.

* * *

De redenen waarom er vooral voor de arbeiders, doch ook voor de patroons, voordeel aan verbonden is de hulp te aanvaarden van een instelling die nooit winst beoogt, en welker onpartijdigheid niet verdacht kan worden, zijn velerlei. Bijna alle komen voort uit de soms langzame, soms snellere veranderingen die de bedrijven en de sociale toestanden ondergaan.

Allereerst wordt het in de groote steden voortdurend moeilijker om een goed overzicht te verkrijgen van de werkgelegenheden en van de beschikbare arbeidskrachten. Zelf erop uitgaan wordt tijdroovend en vermoeiend, afgezien nog van het vernederende altijd weer te moeten vragen. Toevallige informatie's zijn dikwijls onbetrouwbaar. Het minst geldt dit voor groote openbare werken, het sterkst voor de kleine bedrijven.

Bovendien kan door betere verkeersgelegenheden en door het rijwiel de arbeider over een veel grooter gebied om zijn woonplaats heen werk zoeken. Dit gebied af te zoeken wordt meer bezwaarlijk en biedt de kwade kansen, dat niet de meest passende plaats wordt gevonden. Het is duidelijk dat het aanvaarden van werk op een afstand aannemelijker wordt, indien de arbeider zich te voren heeft vergewist, dat er geen beter of dichter bij te vinden is.

Dergelijke moeilijkheden bestaan ook voor de patroons, wanneer er namelijk veel werk is en dus 't aantal werkzoekenden gering. Het kan zich voordoen, en het doet zich inderdaad voor, dat vraag en aanbod elkaar niet ontmoeten, maar langs elkaar heen gaan. Bekend is dit b.v. voor de haven, waar soms dagen voorkwamen dat er een te kort aan arbeiders scheen te bestaan, terwijl er inderdaad verscheidene op werk stonden te wachten. Doet zich dit meermalen voor dan zullen de werkgevers trachten het aantal beschikbare arbeiders te vergrooten zonder dat het noodig is. Meerdere werkloosheid is daarvan het gevolg.

Verder komt het meermalen voor dat in sommige industriën het werk over verschillende bedrijven zóó ongelijk is verdeeld, dat het hier slap, ginds buitengewoon druk is. Ontslag op de ééne plaats gaat echter zelden samen met het aannemen in een ander bedrijf. Zoolang het zoeken van werk omslachtig, hoogst onaangenaam en riskant is, zal de verplaatsing terugblijven.

Grootere afmetingen kan dat aannemen, indien een geheele bedrijfstak achteruitgaat of blijft stilstaan en door toevoer van jonge arbeiders overvuld wordt.

Zoo lang in 't algemeen de vraag naar arbeidskrachten groot is, zullen al deze bezwaren wel door de patroons en niet door de arbeiders gevoeld worden, maar keert het getij - en in onze steeds sterker gecentraliseerde voortbrenging is de eb en vloed van de arbeidsgelegenheid scherper geworden - dan komt de last voor de arbeiders.

Dan ook ontstaan de misbruiken van wervers en placeurs, en b.v. ook de verlokkingen voor de emigratie.

Wordt dit alles in 't oog gehouden, dan blijkt de behoefte aan de snelle en onpartijdige arbeidsbemiddeling in sterke mate afhankelijk te zijn van den aard van het vak en van de bi-

zondere, ook plaatselijke omstandigheden. Is echter eenmaal de behoefte sterk genoeg geworden om de bezwaren te overwinnen, en kan de arbeidsbeurs door een voldoende navraag en aanbod haar nuttige werking bewijzen, dan is gewoonlijk het terrein voor goed veroverd. De voordeelen zijn te sprekend dan dat er niet gaarne van geprofiteerd zou worden. Vandaar dan ook dat de ontwikkeling der openbare arbeidsbemiddeling geleidelijk en met kleine sprongetjes gaat: echter onder deze voorwaarde dat de arbeidsbeurs toont op de hoogte van haar taak te staan.

* * *

Tegenover de kleinere en grootere stootjes die de arbeidsbemiddeling vooruitbrengen, staan verschillende remmende invloeden. Reeds genoemd is het vooroordeel dat in de werkzaamheid der beurs een minder zakelijke, filantropische bemoeiing vreest, en de door de arbeidsbeurs geholpenen tot 2e-rangspatroons en -arbeiders rekent. Dit wordt nog versterkt door het wantrouwen om aan een onbekenden ambtenaar de keuze over te laten van werkgever of van arbeider. Menigeen legt zich er gemakkelijker bij neer indien een foute of maar half goede keuze aan eigen schuld te wijten is dan wanneer een derde persoon de verantwoording draagt. Zoolang mogelijk gaat de zoekende patroon en arbeider zijn eigen weg, ook al is die wat langer en bezwaarlijker. Waar de verhoudingen moeilijker zijn of worden, ontstaat eerder een streven zich zelf te helpen door collectief optreden dan dat een reeds bestaande maar onbekende arbeidsbeurs te hulp geroepen wordt.

Herhaaldelijk hebben vakorganisaties of arbeidersvereenigingen, de plaatsing der werkzoekende arbeiders georganiseerd, en aldus een eigen vak-arbeidsbeurs gesticht. Ook hebben herhaaldelijk de werkgevers iets dergelijks gedaan, hetzij om de onvoldoende en dure werking der wervers te ontgaan, hetzij om op grooter schaal en sneller tot plaatsing van arbeiders te geraken.

Ten slotte is het mogelijk dat door een collectief arbeidscontract tegelijk met het regelen der arbeidsvoorwaarden, ook de arbeidsbemiddeling in gemeen overleg wordt ingericht.

Ofschoon de arbeidsbeurzen, - in dit geval meestal met de

naam: plaatsingsbureau of aanneemkantoor aangeduid - die van arbeiders- of werkgeversorganisaties of van beide in overleg uitgaan, het groote voordeel hebben van vertrouwen te genieten, zijn er dikwijls groote bezwaren aan verbonden, die straks nog besproken zullen worden. Zij zijn gewoonlijk een uiting van wantrouwen - of zachter gezegd van gemis aan vertrouwen - in de openbare arbeidsbeurs.

Waaraan is dit min of meer scherp uitgesproken wantrouwen te wijten? De patroons zijn allereerst bevreesd voor een controle op hunne arbeidsvoorwaarden en willen de eischen, waaraan de leider van hun aanneem-kantoor moet voldoen, zelf vaststellen. Van de openbare arbeidsbeurs vreezen zij vooral onvoldoende zaakkundigheid.

Iets dergelijks vreezen ook de arbeiders, doch bovendien zijn er voor hen nog verschillende andere redenen, waarom zij aan een eigen plaatsingsbureau de voorkeur geven. Zal de arbeidsbeurs bij staking of uitsluiting geen onderkruipers leveren? Zullen geen arbeiders te werk gesteld worden onder slechtere arbeidsverhoudingen dan de vakvereeniging wist te veroveren? Zal de ambtenaar van de arbeidsbeurs niet argeloos meewerken aan het belemmeren van arbeiders die door hun werkgevers op een zwarte lijst geplaatst zijn, door ongunstige patroonsinlichtingen buiten den betrokken arbeider om, over te brengen. Zal de arbeidsbeurs niet dienstbaar gemaakt worden aan een controle op het doen en laten der arbeiders? Dat zijn in hoofdzaak de vragen, die de georganiseerden zich stellen. Wanneer en zoolang zij niet zeker zijn van een voor hen gunstig antwoord, is de arbeidsbeurs voor hen, zoo al geen vijand, dan toch ook geen vriend.

Ten slotte is nog een remmende invloed op de ontwikkeling der arbeidsbemiddeling te vermelden, namelijk het gebrek aan middelen en aan een voldoend personeel. Ook hierbij toont zich de noodlottige cirkelgang. Kan de arbeidsbeurs haar werking niet uitbreiden dan missen de autoriteiten de lust er meer geld aan te besteden. Zij achten al gauw de instelling mislukt en zijn eer geneigd haar op te heffen. Die appreciatie drukt dan op de activiteit van den leider der arbeidsbeurs, terwijl die juist dubbel noodig was om de ge-

rezen moeilijkheden door grooter ijver en toewijding uit den weg te ruimen.

* * *

Ondanks de weerstand heeft zich de openbare arbeidsbemiddeling in ons land ontwikkeld; niet overal met dezelfde snelheid: hier en daar zelfs met teleurstellend weinig succes. Zonder uitvoerig de ontwikkeling aan te geven, dienen toch enkele hoofdlijnen geschetst te worden.

Vanaf 1906 nam het aantal arbeidsbeurzen steeds toe. Slechts enkele gaven het op. Verschillende hadden een moeilijk bestaan, maar vooral enkele grootere wonnen gestadig terrein.

Een eerste stap, waardoor de gemeentelijke arbeidsbeurzen zich inderdaad wisten te versterken was de stichting der Vereeniging van Nederlandsche arbeidsbeurzen. Daardoor werd niet alleen wederzijdsche ervaring uitgewisseld, doch konden verschillende vragen, die zich bij de openbare arbeidsbemiddeling voordeden, en moeilijkheden die bezwaarlijk te overwinnen waren, gezamenlijk overzien en opgehelderd worden. Bovendien werd daardoor gegrepen naar het voordeel dat de - op gelijken grondslag staande - arbeidsbeurzen boven elken anderen vorm der bemiddeling konden verkrijgen, n.l. het uitwisselen van gegevens en het onderling overleggen en helpen bij verplaatsing van arbeiders. De regeering steunde dit laatste vrij spoedig door telefonische gemeenschap voor dit doel voor haar rekening te nemen.

Bij die verplaatsing van arbeiders was er één die van grooten omvang en bijzondere beteekenis was, n.l. de trek naar Westfalen, waar de snelgroeiende industrie tallooze arbeiders uit het buitenland naar zich toe haalde.

Naast verlokkende voordeelen, waren daaraan verscheidene misbruiken verbonden. Talrijke arbeiders werden slachtoffer van misleiding en van afzetting.

Door de stichting van een Nederlandsche arbeidsbeurs, die thans in Oberhausen gevestigd is, aanvaardde de Vereeniging den strijd tegen de particuliere werving, een strijd die niet op eens werd gewonnen, doch die er ten slotte toe leidde dat de stichting opgenomen werd naast de officieele Duitsche arbeidsbeurzen.

Reeds onmiddellijk bij de stichting der Vereeniging werd het noodig geacht een centrale leiding te geven aan de werkzaamheden der arbeidsbeurzen bij uitbreiding daarvan over de grenzen der gemeente. Aanvankelijk was de Haagsche arbeidsbeurs daarmede belast, maar bepleit werd daarvoor een afzonderlijke centrale beurs te stichten, hoezeer daarmee grootere kosten gepaard zouden gaan.

Om de daardoor geleidelijk ontstaande zoogenaamde intercommunale arbeidsbemiddeling tot volledliger en betere uitwerking te brengen werd een plan gevormd tot indeeling van het land in districten.

De grondslag daarvoor was in navolging van het voorbeeld in Duitschland - een decentralisatie der bemiddeling in een gebied waarbinnen de arbeiders werk konden aanvaarden zonder dat zij van woonplaats behoefden te veranderen.

Het oorlogsjaar 1914 bracht de verwezenlijking van deze plannen eenigszins overhaast, daar oorspronkelijk het voornemen bestond te wachten totdat de ontwikkeling iets verder zou zijn gevorderd. In Augustus 1914 dreigde echter voor de arbeidsbeurzen het gevaar overvleugeld te worden door een groote stroom van onzaakkundige belangstelling. Bijna overal in den lande wilden talrijke personen de werkloosheid gaan bestrijden door arbeidsbeurzen op te richten, die weer op den ouden filantropischen grondslag der werkverschaffing gingen staan. Dat gevaar kon alleen gekeerd worden door de leiding van al dat streven in handen te nemen, wat dank zij de krachtige regeeringshulp gelukte. Daartoe was echter noodig dat onmiddelijk de centrale beurs gesticht en de districten werden gevormd, om aldus een organisatie te vormen, waaronder de plotseling opkomende arbeidsbemiddeling ondergebracht en zoo mogelijk aangepast kon worden.

Daar het geen sterke groei was, maar een plotseling opschieten van meer belangstelling dan inzicht, moest de nieuwe organisatie daarvan wel het kenmerk dragen. Toch was een groote stap vooruit gedaan. En deze ging gepaard met verscheidene van die kleine stootjes tegen bestaande vooringenomenheden, die blijvende winst brachten.

Daarnaast waren ook andere richtingen van ontwikkeling

ingeslagen, niet in de breedte der nationale organisatie, maar in versterking van de eigenlijke directe bemiddelingswerkzaamheid van elke beurs afzonderlijk.

Genoemd mag worden de bemoeiing met de beroepskeuze der jeugdige arbeiders. Groote vraag was er steeds naar jongens voor allerlei werkzaamheden, waarin zij wel vrij snel een voor hun leeftijd hoog loon konden verdienen, doch als volwassenen nooit een broodwinning zouden vinden. Als 'doodloopendewegen-beroepen' zijn zij in Engeland gekarakteriseerd. Door de stelselmatige werking van vraag en aanbod moesten de arbeidsbeurzen de jongens zonder waarschuwing brengen op voor hun verder leven verderfelijke wegen.

Maar ook betere beroepen werden door jeugdige personen dikwijls gekozen, terwijl zij de geschiktheid ervoor misten. Teleurstelling was dan onvermijdelijk.

Om daarin verbetering te brengen werd het onderwerp door de arbeidsbeurzen uitvoerig bestudeerd. Een weg ter verbetering werd aangewezen, en het initiatief genomen om dien te doen inslaan.

Een andere ontwikkelingsrichting was die der specialisatie voor bepaalde vakken. Reeds waren bij meerdere arbeidsbeurzen afdeelingen afzonderlijk voor vrouwen opgericht, en voor de leiding daarvan vrouwelijke ambtenaren benoemd.

De sexe-splitsing was echter niet voldoende. Het bezwaar dat de plaatsing in sommige vakken niet geschiedde zooals het toch behoorde, door personen, die uit ervaring dat vak door en door kenden, en dat dientengevolge het vertrouwen ontzegd bleef, was niet te weerleggen. Wel was dat bezwaar echter weg te nemen door aan de arbeidsbeurs afdeelingen voor een vak intestellen, en de leiding aan een vakkundige optedragen.

Dat moest natuurlijk met aanzienlijke kosten gepaard gaan, en maakte wegens de consekwenties de autoriteiten huiverig. Toch is die richting ingeslagen, b.v. door arbeidsbemiddeling voor bakkers te Amsterdam, voor zeelieden te Rotterdam. Ook de afzonderlijke arbeidsbemiddeling voor havenarbeiders die een groote opzet vereischt, is bezig te ontstaan.

Ten slotte is nog een andere vorm der arbeidsbemiddeling zoover voorbereid, dat deze binnenkort zal worden verwezenlijkt.

Er zijn namelijk beroepen, waarvan de beoefenaars niet of zeer gering aan een plaats gebonden zijn, en waarvoor juist de veelvuldige verplaatsing kenmerkend is. Die beroepen zijn uit hun aard nationaal. De bemiddeling daarvoor kan dan ook het beste van een of van enkele punten uitgaan. De moeilijkheid om snel een passende betrekking te vinden, en omgekeerd goed personeel te verkrijgen is bovendien juist groot door den aard van 't beroep. Vakkundige leiding bij het tot stand brengen van een plaatsing is dan ook onmisbaar.

De begrootingswet die in Augustus 1916 de centrale arbeidsbeurs tot een blijvende rijksinstelling maakte, opende tevens de gelegenheid daaraan vakafdeelingen voor de nationale bemiddeling te verbinden.

Wanneer geen tegenspoed zich onverhoeds voordoet, zal nog dit jaar een arbeidsbeurs voor hotel- en restaurantpersoneel en een voor handelsreizigers tot stand komen. Ook voor het personeel van de binnenvaart zal wellicht de afzonderlijke, iets minder sterk gecentraliseerde bemiddeling niet lang op zich laten wachten.

De vak-splitsing, zooals die zich thans in haar begin vertoont, is vooral hierdoor merkwaardig geweest, dat men zich vooraf van de medewerking der betrokkenen uit het bedrijf verzekerd heeft, en dat niet alleen de leiding, maar ook het toezicht op die leiding door werkgevers en werknemers uit het vak zal worden uitgeoefend.

Ongetwijfeld zijn de bizondere omstandigheden van den oorlogstoestand gunstig geweest voor de snellere ontwikkeling, die ik slechts in hoofdlijnen schetste. Toch zou die ontwikkeling ook zonder dat zijn gekomen. Daarbij is echter niet te vergeten dat de aanmoediging en de toenemende belangstelling in niet geringe mate een gevolg zijn van het gewijzigd inzicht in de bestrijding der werkloosheid, en van de beteekenis die daarbij aan de arbeidsbeurs kan worden toegekend.

* * *

Naar de nieuwere inzichten in het verschijnsel der werkloosheid, kan er geen sprake van zijn de gevolgen van een ekonomischen crisis geheel door werkverschaffing tegen te gaan. Het

zoeken van werk voor werkloozen is in den regel niet gemakkelijk en niet practisch. Wel is waar zal men om personen, die tot demoralisatie geneigd zijn filantropische hulp te verschaffen naar arbeid moeten zoeken, doch dan als geneesmiddel om een zuiver moreel gevaar te keeren. De werkloozen uit de verschillende vakken, die niets liever zouden doen dan elk werk te aanvaarden, mits zij de levensstandaard die in hun vak werd verkregen niet door te ongunstige arbeidsvoorwaarden in gevaar brengen, kunnen daartoe niet gedwongen worden en dientengevolge doorgaans ook niet om werk buiten hun vak b.v. grondwerk te verrichten, dat veel beter en goedkooper door grondwerkers kan geschieden.

Al wordt de oude remedie tegen de werkloosheid niet meer probaat en zelfs voor een groot deel in de tegenwoordige verhoudingen onbruikbaar geacht, zoo is daarom nog niet uitgesproken dat er tegen de werkloosheid niets kan worden gedaan. Juist veel scherper dan vroeger ziet men in, dat de oorzaak van de maatschappelijke kwaal grootendeels ligt buiten de schuld van de individuen, al zullen de zwakkeren in vaardigheid, bekwaamheid en werkkracht het eerst en het meest getroffen worden. En daarmee wordt ook gevoeld dat de regeeringen van stad en land een plicht hebben om alles te doen wat in haar vermogen is, ten einde de nood, ontstaan door werkloosheid, te beperken en te lenigen. Het begrip dat er onder de tegenwoordige omstandigheden een georganiseerde en stelselmatige werkloosheidszorg dient te zijn, zal dan ook meer en meer ingang vinden. De vraag is echter wat die werkloosheidszorg zal moeten omvatten[1]. Voor een uitvoerige uiteenzetting ontbreekt thans de tijd en de gelegenheid. Het Eindrapport van de Staatscommissie over de Werkloosheid bevat daarover uitvoerige gegevens. In verband met de beteekenis der arbeidsbeurzen valt alleen te vermelden, dat een uitgebreidde werkloosheidsverzekering de kern vormt. Slechts aanvullend, en dan nog onvermijdelijk als een tusschenvorm tusschen verzekering en armenzorg, staat de steunverleening in zeer bizondere omstandigheden.

1) De nevenvraag hoe zij zich tegenover de armenzorg zal hebben te verhouden, komt hierbij niet ter sprake.

De moeilijkheid zou beter opgelost zijn, indien een middel kon worden aangewezen om werkloosheid te voorkomen. Al bestaat zoo'n algemeen middel niet, zoo zal er toch onafwijsbaar naar gestreefd moeten worden om de werkloosheid binnen de engst mogelijke grenzen te beperken, zoowel, en liefst, door maatregelen van voorzorg, als ook door tijdelijke en onmiddellijke voorziening.

Daarvoor is noodig dat de aard en de grootte der werkgelegenheid, waar dit slechts mogelijk is, worden beheerscht. Van het deel dier werkgelegenheid dat zich daartoe leent, kan men trachten een soort regulateur te maken der schommelingen in de hoeveelheid beschikbaar werk. Dit geldt b.v. voor werken van algemeen nut die alleen op lange termijnen ontworpen en uitgevoerd kunnen worden, en waarvan men urgentie en rentabiliteit niet direct aan de orde behoeft te stellen.

In 't kort samengevat kan gestreefd worden naar een geleidelijken overgang van 't stelsel der werkverschaffing naar een stelsel van regelmatiger werkverdeeling.

In elk geval kan beproefd worden ook wanneer deze moeilijke taak, die naast organiseerend talent een breed en verziend overzicht eischt, nog niet is uittevoeren, te voorkomen dat een te kort en een te veel aan arbeidskrachten terzelfdertijd samengaan. Beide zijn evenzeer schadelijk voor de gemeenschap.

Daarvoor is noodig dat van zoo'n te kort of te veel aan arbeiders snel een helder overzicht wordt verkregen. Verder dat de verplaatsing van arbeidskrachten, zoowel binnenslands als naar 't buitenland, niet overgelaten is aan toeval en willekeur, maar zoo goed mogelijk geregeld wordt. De bezwaren die zich daarbij voordoen moeten onderzocht worden, en de middelen gevonden om aan die bezwaren te gemoet te komen.

Ten slotte dienen de wijzigingen in de werkgelegenheid van verschillende vakken, zoowel de aanwas als de afname, voorzoover die niet te rekenen zijn tot de gewone schommelingen, doch een blijvende en duurzame oorzaak hebben, opgespoord te worden. Met andere woorden mag het gevaar niet onopgemerkt blijven dat een vak overvuld geraakt en evenmin de behoefte in een ander vak aan arbeidskrachten, waardoor de ontwikkeling van dat vak belemmerd is. Dit is nood-

zakelijk om tijdig aan het een of ander te gemoet te komen.

Tot de maatregelen die in deze richting genomen kunnen worden, behoort ook wat met de vreemde naam van decasualisatie wordt aangeduid. Er zijn verschillende beroepen, waar het arbeidsverband tusschen patroon en arbeider los is, omdat de patroon niet vooruit kan zeggen wanneer hij arbeiders noodig heeft en hoeveel. De arbeiders krijgen op zeer wisselvallige oogenblikken de gelegenheid om voor een beperkt werk en voor een meestal korten duur arbeid te verrichten. Het gewoonlijk hooge loon voor dezen gelegenheids-arbeid, die in 't Engelsch ‘casual labour’ genoemd wordt, trekt veel arbeiders aan en bewerkt door overvulling van het vak herhaalde werkloosheid. Betere regeling van dezen gelegenheidsarbeid over een groep patroons, maakt het mogelijk het werk, zonder dat iemand schade heeft, over een beperkt aantal arbeiders beter te verdeelen, en aldus den gelegenheidsarbeid tot een meer regelmatig verricht werk om te zetten. Dit is wat decasualisatie wordt genoemd.

Deze korte opsomming is niet volledig maar bevat toch een breed program van wat door de overheid onder werkloosheidszorg kan worden begrepen. Waarom is voor die taak een uitgebreide openbare arbeidsbemiddeling onmisbaar?

* * *

Allereerst voor de werkloosheidsverzekering en voor bizondere ondersteuning. Zal men er in slagen op den duur de eerste tot groote uitbreiding te brengen, en aan de andere een stevigen grondslag te geven, dan moet voor elken werklooze afzonderlijk vaststaan dat hij inderdaad geen voor hem passend werk kan vinden.

Het vaststellen van het feit der werkloosheid is het eenvoudigst uittevoeren, door aan den werklooze passend werk aan te bieden, zoodra het voor hem is te vinden. Dit is steeds aldus ingezien. In Duitschland werd de invoering eener wettelijke werkloosheidsverzekering uitgesteld, tot dat eerst de arbeidsbemiddeling volledig zou zijn geregeld. En in Engeland werd de verzekering ingevoerd door tegelijkertijd een volledige organisatie van arbeidsbeurzen in te stellen.

Ook de vakvereeniging zal in haar eigen kring dezelfde grondregel volgen.

Toch kan men zich denken dat voor een aanvankelijk beperkte verzekering de controle op andere wijze zou zijn in te richten.

De andere middelen om werkloosheid te beperken gaan echter alle hiervan uit dat aan de uitvoerende ambtenaren der werkloosheidszorg de wisselingen in de werkgelegenheid tot in bizonderheden bekend zijn. Dat is onmogelijk te bereiken, indien niet op de een of andere wijze blijkt hoe zich in verschillende vakken vraag en aanbod van arbeidskrachten tegenover elkaar verhouden en hoe die vraag en aanbod plaatselijk over het land zijn verdeeld.

Om dan bovendien van de kennis in zake de werkgelegenheid gebruik te maken ten einde vraag en aanbod tot elkaar te brengen, zoo snel als mogelijk is en met middelen die patroons en arbeiders bevredigen, moet de organisatie der arbeidsbemiddeling volledig en actief zijn ingericht.

Hoewel dan ook de arbeidsbeurzen als 't ware aangewezen zijn om van de werkloosheidszorg met de verzekering tot kern, het uitvoerings- en verkenningsorgaan te vormen, is dat onmogelijk zoolang de werkzaamheid dier arbeidsbeurzen beperkt blijft tot een zeer klein deel van alle arbeidsverbindingen die tot stand komen.

Daarom heb ik dan ook niet de arbeidsbeurzen in haar tegenwoordigen vorm, maar in 't bizonder een uitgebreid werkzame openbare arbeidsbemiddeling aangewezen als een voorwaarde om een vruchtbare werkloosheidszorg in te richten.

* * *

In de vorige beschouwingen heb ik getracht duidelijk te maken hoe de arbeidsbeurzen voor de vervulling van haar directe taak er naar moeten streven zooveel mogelijk alle werk- en personeelzoekenden van het nut harer bemiddeling te overtuigen. Hoe meer er van de beurs gebruik gemaakt wordt, des te beter zal haar hulp kunnen zijn, voor elk die deze zoekt. Bovendien heb ik getracht aantetoonen, dat er nog een verdergaande aandrang moet zijn voor de uitbreiding der bemiddelingswerkzaamheid, om

namelijk de geheele organisatie der arbeidsbeurzen geschikt te maken voor een maatschappelijke taak van diepere beteekenis: die van de werkloosheidszorg.

Toch staat dit voorop dat die uitbreiding als 't ware uit eigen noodzaak moet geschieden. De verdergaande taak kan en mag niet overheerschend worden en, zij 't ook met een goed en groot doel, de bemiddeling opdringen waar die niet wordt gevraagd. Integendeel moet die bemiddeling uit vrijen aandrang en uit helder inzicht van haar waarde gezocht worden. Wanneer er in eenig opzicht dwang moet bestaan, b.v. op het gebied der verzekering, zal het orgaan daarvan, b.v. thans de vakvereeniging, zich met de toepassing van dien dwang moeten belasten. De arbeidsbeurs als zoodanig moet vrij en open blijven voor ieder.

Toch is het volstrekt niet onverschillig hoe de werkzaamheid der arbeidsbeurs geleid wordt. Juist om het mogelijk te maken dat de organisatie der arbeidsbemiddeling voor de werkloosheidszorg van beteekenis wordt, dient zij in een voortdurend en nauw contact te blijven met het volle maatschappelijke leven. Een bureaukratische vertakking van uit een centraal, theoretisch en formeel gezag, zou onmiddelijk de noodzakelijke bloedsomloop in de war brengen. Het eerste noodige is en blijft: vertrouwen van de onmiddelijke omgeving.

Daarom is het van groot belang dat het bestuur der arbeidsbeurzen, en de regelen voor hare werkzaamheid, demokratisch zijn, of in volle overeenstemming met de onmiddelijk belanghebbenden.

Evenals elke demokratische en gedecentraliseerde organisatie, moeten daarom ook de arbeidsbeurzen zich trachten te ontwikkelen tot een opbouw, die ongetwijfeld veel verwarder en samengestelder zal schijnen dan één die van een centraal punt uit door een krachtig gezag wordt ingericht en geleid; samengestelder omdat zij door overleg moet ontstaan en niet op eenmaal voor goed is vasttestellen.

Overleggen en door overtuiging tot overeenstemming brengen is altijd veel moeilijker en veel tijdroovender dan bevelen.

In dit licht moet ook beschouwd worden de positie van de plaatsingsbureau's der vakvereenigingen, evenals die der aanneemkantoren van werkgevers, waarbij onderling overleg tusschen

patroons en werklieden niet is uitgesloten of zelfs is afgesproken. Op zichzelf beschouwd kunnen dergelijke arbeidsbeurzen een krachtige en nuttige werkzaamheid ontplooien en dus alle reden van bestaan hebben. Zij missen echter den grondslag van op algemeene geldigheid aanspraak te mogen maken, daar er inderdaad ook dergelijke ‘eenzijdige’ beurzen kunnen zijn, die van hun positie misbruik maken. Daarom zijn zij in beginsel ongeschikt om tot een volledige organisatie over 't geheele land zich te ontwikkelen. Waar echter, voor het bereiken van een verdergaand doel, eenheid en samenwerking noodig zijn, moeten er middelen gevonden worden om dergelijke goede instellingen tot samenwerking met de openbare beurs te brengen.

Slechts één ding is daarbij noodzakelijk, dat de hoofdinrichting waarin de ontwikkeling zich moet voltrekken vast staat, en dat er aan het doel dat moet bereikt worden, geloofd wordt.

* * *

De veranderingen in onze samenleving, waardoor veel dat met de begrippen van menschelijke waardigheid strijdt, zal moeten worden opgeheven of vervormd, zijn niet naar eng persoonlijke inzichten en wenschen als met één slag te verkrijgen. De socialisatie voltrekt zich in het groot gezien als een noodwendigheid, die haar eigen middelen en wegen schijnt te volgen. Toch staan wij te midden daarvan steeds als stuurlieden, die zich van richting en stuwkrachten als vakkundigen bewust moeten worden.

Het groote probleem dat zich bij het zoeken en kiezen van richting voordoet, toont zich voortdurend in allerlei vormen als een conflict tusschen de noodzakelijkheid om het belang van een grootere gemeenschap en van haar overwicht over de samenstellende deelen, tot gelding te brengen, met het verweer tot handhaving der persoonlijke vrijheid en waardigheid.

De uitvoering van elke socialisatie eischt onderwerping, discipline en onderschikking, terwijl toch haar doel is bevrijding van dwang.

Zoo zal een maatschappij, die de kwalen van een grillige daling en rijzing en van een willekeurige verdeeling der werkgelegenheid te boven wil komen, moeten trachten zich organen

te scheppen, die het te werk stellen en houden van hare leden trachten te beheerschen. Maar zij zal dit tevens moeten doen op een manier, die elk lid het besef doet houden, dat met zijn persoonlijke bekwaamheden, belangen en wenschen wordt rekening gehouden.

Organen voor een zoo moeilijke taak ontstaan evenmin plotseling als welk deel ook van het leven in de natuur. Zij groeien geleidelijk onder aanpassing aan de omstandigheden. In elk geval echter moet een kern, een eerste begin aanwezig zijn, waaruit zij zullen voortkomen. Die kern vereischt zorg en toewijding om haar te ontwikkelen.

Een dergelijk begin van de organisatie der toekomstige samenleving is ongetwijfeld de vakorganisatie, maar ook is een gelijksoortig begin te zien in de nog zooveel jongere arbeidsbemiddeling.

Dat zij elkaar mogen vinden, en elkaar in samenwerking zullen steunen, is de wensch waarmede ik deze voordracht besluit.

Le Fauconnier op de tentoon-stelling van Het Signaal
Door
Albert Verwey

Het zou mij verbazen als de ontwikkeling waarvan Le Fauconniers werk op deze tentoonstelling blijk geeft, niet te eeniger tijd van belang geacht werd.

Men kan er zich niet afmaken met te zeggen: Le Fauconnier is onder hollandsche invloed weer meer impressionist geworden. Het belangwekkende is juist dat deze schilder het indrukken-leven benadert van een algemeene, een niet-impressionistische conceptie uit.

Wij moeten ons door de verschillende manieren van schilderen niet laten van de wijs brengen. Het is ten slotte niet de vraag hoe wij schilderen, maar hoe wij zien. De mogelijkheid bestaat dat een hollandsch schilder die de buitenwereld tegemoet treedt met niets anders dan zijn gevoeligheid voor kleur en lijn en verhoudingen, er de voorkeur aan geeft die wereld niet in haar veelvuldige bizonderheid, maar in vereenvoudigde groepeeringen op zich te laten werken. Sommige denkbeelden omtrent bouw en toon moeten hem dan eigen zijn, maar daarmee is hij toch nog lang niet de eigenaardig-aangelegde geest die niet anders dan door zijn eigen gedachtebeelden heen de werkelijkheid kan opnemen en uitdrukken. Hij is hoofdzakelijk oog gebleven, ontvankelijk, en het ontvangene, zonder er veel aan toe te voegen, weergevend. De waarde van zijn werk hangt af van zijn temperament en zijn bekwaamheid, van zijn hartstocht en zijn gevoeligheid. Zeer van zulk een verschillend is iemand als Lodewijk

Schelfhout. Hij is een bizonder intellekt, een denker en droomer, een mathematicus en een dichter, die de wereld ziet door het strenge spinsel heen van een vormenrijke geest. Hij dwingt de kleur tot een harde koelheid die als nuchter aandoet, maar opmerkelijk frisch werken kan, en hij kadert haar in lijnen die de dwingende uitdrukking zijn van een inwonende overtuiging. Zijn etsen zijn vol grillige en fantastische zekerheden, zooals ook in de natuur de meest verwikkelde groeisels de zekerheid van hun groei hebben. Le Fauconnier is zulk een stellige geest nooit geweest. Toch had hij zijn bepeinzingen en overwegingen en hij zag de werkelijkheid altijd langs de lijnen en in de kleurschikking, die haar deden voorkomen als de innerlijke wereld van een mijmeraar, een wel voor haar gevoelige, maar niet door haar overweldigde. Ook als hij bloemen schilderde waarvan de bloeiende kleur het voornaamste scheen, voelde men toch die zachte ordenende leiding die van binnen kwam en hun bloei in het rijk van zijn denkbeelden passen deed. Nu hij dan ook, zooals op deze tentoonstelling blijkt, de indrukken met volle kracht op zich werken liet, blijkt er tegelijk een niet mindere kracht van persoonlijke spanning, die zich, niet als een ontvankelijkheid, maar als een soort spiritueele werkdadigheid in die indrukken projekteert. Er is daar, zoo voel ik, een even vrije als fijne geest aan het werk, die zichzelf geniet, en die niet bevreesd is dat de dingen waarvoor hij openstaat en waaraan hij zich overgeeft, hem zullen bezwaren of overweldigen. Het opstijgende blad van de groen-en-witte aspedistra, de weinige lijnen van Diddy Canivez op het hobbelpaard, de jongensportretten met hun sobere tinting en sterke uitdrukking, ook de sneeuwlandschappen met het wit en bruin en de Lente met haar bloeikleur, al deze grijpen nergens aan, zooals de werken van groote impressionnisten dat vermogen, door de macht waarmee de schilder de werkelijkheid heeft ondergáan, maar zij troosten en doen genieten door de veerkracht waarmee hij haar beheerscht en de zekerheid waarmee hij haar doorschouwt. Zij doen dit alle evenzeer als die Palm voor een Venster, waar de tirannische blik van de ziener de idee van de plant uit de plant zelf schijnt te hebben losgemaakt. Dit niet zoozeer warme als tirannische en inzichtige en zelfs speelsche wezen viert een

eigen feest in de Droom van de Landlooper: een kompositie van circusfiguren rondom een tuil rozen boven een donkere grond, - een allegorie die ietwat lief en zoet aandoet, bijna al te speelsch, maar die toch in een verrassend duidelijk kleurenvertelsel de ziel blootlegt van een schilder, die buiten de werkelijkheid zijn eigen wereld gewonnen heeft, en die van daar uit zich vrij en ten laatste zelfs schertsend aan de eenmaal gevreesde overgeeft.

Het ‘Lied von der Erde’ in 't Concertgebouw
Door
Paul Cronheim

De jongste uitvoeringen van Mahler's ‘Lied von der Erde’ door het Concertgebouworkest onder leiding van *Mengelberg* zijn, ten aanzien der orkestrale wedergave, m.i. het ideaal genaderd, dat hiervan in onze verbeelding leefde. Er is nauwelijks een tweede schepping in de muziek-literatuur en zeker niet van Mahler, waarin achter een mengeling en warling van klanken zoo verrukkelijke bloeiselen verborgen zijn. Deze verstolen wonderen moet gij zoeken; zij dringen zich niet op, zij zijn niet gelijk die plotselinge stralingen en stijgingen in de tweede of achtste symphonie, die u meeslepen en overweldigen, ook wanneer hun wedergave niet aan de hoogste eischen voldoet; zij zijn verborgen, zij treden uit hun donker slechts te voorschijn door een vertolking, die in de eerste plaats is een zich-verdiepen in en een algeheele overgave aan het werk, van den dirigent tot den laatsten houtblazer, tevens een volledige beheersching van die duizend technische moeilijkheden der partituur - een vertolking, die zoo onstoffelijk mogelijk is, niets dan klank en licht.

De uitvoering is hier dus alles. Zij kan al die wonderen vernielen of doen opbloeien en leven. - De uitvoering van het Concertgebouworkest deed het laatste. -

Zelden of nooit heb ik zoo de indruk gekregen van een orkest, waarin *ieder* zich *solist* en toch *werktuig* van en voor

één geheel voelt, ook de leider niet meer - maar ook niet minder! - dan het centrum van een stelsel. De conditio sine qua non voor een volmaakt ensemble in 't algemeen en voor Mahler's Lied in 't bizonder. Mahler zelf heeft als dirigent zijn leven lang niet anders getracht dan dit te bereiken.

Had hij deze uitvoeringen nog kunnen beleven en de ontroering zien, die zij in duizende harten deden opwellen! -

Men weet niet, welke feiten men meer moet bewonderen: de herscheppende en tegelijk bezielende kracht van den dirigent, die nooit den leider voor den virtuoos deed buigen; het reageeren op al zijne bedoelingen van wege het orkest en de wijding waarmede zij uitgevoerd werden; de schoonheid der verschillende instrumenten: de glans der violen, het luminisme der fluiten of de sidderende weemoed der hobo's. - Het doet er ook weinig toe. Zij *zijn* er en zij vereenigen zich tot die voor de vertolking van het Lied zoo noodzakelijke Eenheid.

Eenheid is ook het kenmerk van het werk zelve. Muzikale en geestelijke eenheid. Mocht nog in Mahler's voorafgaande werken veelal een wanverhouding zijn tusschen inhoud en uitingsvorm, een bovenmatige lengte en een met buitensporige middelen werkende instrumentatie, van wier *noodzakelijkheid* men niet altijd overtuigd was - hier waarlijk is de scheppende geest van het werk één geworden met zijn vorm. Niets dat overbodig schijnt. Van de eerste donkere hoorn-roep tot het teeder-lichtende slot geen toon, die niet noodzakelijk is. Hier openbaart zich heerlijk de onbewuste en daarom onaantastbare architectuur, die naar verborgen wetten luistert en ontstaat. Eén geest, één toon, één drang. Of hij nu mijmert in de gedempte klanken der diepe clarinetten en fagotten; of hij zijn rossen laat jagen - die korte hartstochtelijke storm - dat niets overblijft dan wilde beweging, waarin alles vervliet; of hij zijn schoonheid zingt in die onsterfelijke tonen van weemoed en verrukking - altijd voelen wij: zoo moet het, zoo en niet anders. Zoo heerlijk en zoo ontroerend, maar ook zoo noodzakelijk en overtuigend kon, van begin tot einde, iedere toon van zijn Lied slechts klinken, omdat die geheime Eenheid

die beelden en klanken schept, maar ook de wetten en vormen, waarna en waarin zij zich openbaren, omdat deze in hem was.

In een der besprekingen dezer jongste uitvoeringen werd betreurd, dat Mahler de concentratie zijner phantasie niet tot het einde toe heeft kunnen volhouden, dat hij in het slotdeel breedsprakig wordt en zijn melodiek in het hem eigene kernlooze pathos vervalt.

Ik voor mij geloof dat niet; ik ben overtuigd, dat in het heele werk - en dus ook in het slotdeel - die Eenheid is, die ik zooeven trachtte aan te toonen, die noodzakelijke Eenheid, die nooit iets met breedsprakigheid gemeen kan hebben; ik meen - de bewering van het ‘hem eigene kernlooze pathos’ voor rekening van den steller latend - dat integendeel de vijf voorafgaande deelen slechts treden zijn om de hoogten te winnen van het slotdeel, die hoogten van waar eens Goethe zijn torenwachter zingen liet: ‘ihr glücklichen Augen, was je ihr gesehn, es sei wie es wolle, es war doch so schön.’

Is niet het geheel slechts geschreven, om zoo zeker, zoo berustend van de aarde afscheid te nemen? Is dan die schrijnende smart, dat matelooze lijden van een mensch die genooten zocht en eenzaam in zijn rijk van droomen bleef, is dat laatste deel dan niets dan breedsprakigheid?

't Is waar: die stil-treurende hobo-klacht die niet einden wil gelijk armen die rekken en zoeken; die laatste geweldige stijging: noodkreet naar een schoonheid, die onvergankelijk is met als noodzakelijk gevolg en tegenstelling een daling naar de diepste diepten; en weer die stil-treurende hobo-klacht - 't is waar, dat alles is zoo vermurwend, zoo ondragelijk van droefheid, dat de snaar in ons tot het uiterste gespannen wordt. De hooge voortdurend inzettende en weer afbrekende E der strijkers is als het laatste weifelen voor de onpeilbare afgrond - wel of wee?

Maar dan komen die klankgolvingen, die ons doortrillen, de hooge leege E voegt zich bij het reine C-akkoord door alle instrumenten met zoo een teederheid en zoo een warmte aangeheven, dat wij, diep-ademhalend, de bevrijding voelen, geluk

en zekerheid. Naar deze reddende akkoorden zal menig hart blijven verlangen!

Heel zacht, heel ver zingen nu de strijkers, de menschelijke stem, het hout en het koper. Een lichtsiddering - wier oorsprong onzichtbaar is - tot klank gevormd. Wat deert ons die onmetelijke pijn van voorheen? Het is al zoete weemoed en stille berusting geworden. Deze laatste lichte klanken, met de glazen tonen van celesta, harp en mandoline samenvloeiend tot één diamanten stroom, zijn vervuld van een goddelijke sereniteit gelijk die ‘glimlach boven het lijden, onoverwinbaar nu’.

Laat ons - zegt Mahler - met deze glimlach scheiden. Het groote mysterie - het ‘Ding an sich’ - kunnen en mogen wij niet oplossen. Spreekt die kwart e-a der houtblazers en strijkers die zoo zeldzaam en geheimzinnig van achter de diepe C der bazuinen trilt, spreekt dit onopgelost slotakkoord niet duidelijk genoeg? Wij weten het niet, wij weten slechts dat ondanks waan en strijd en leed ieder voorjaar weer de boomen spruiten en de aarde bloeit....

> ‘Die liebe Erde allüberall blüht auf im Lenz und grünt Aufs neu! Allüberall und ewig blauen licht die Fernen! Ewig...Ewig...

- Hiermede echter ben ik de poëtische idee van het werk genaderd, die in dit tijdschrift juist een jaar geleden uitvoerig werd bloot gelegd en uitvoerig behandeld door *Maurits Uyldert* in zijn voortreffelijke studie over Gustav Mahler en het Lied von der Erde. Ik verwijs daarom naar dit geschrift, dat in al zijn uitingen als een van de diepst-gevoelde beschouwingen over Mahler en zoodanig als een bij uitstek geschikte inleiding verschijnt voor ieder die met name de geestelijke waarden van Mahler's scheppingen in 't algemeen en van het Lied von der Erde in 't bizonder wil leeren kennen.

Snorre's Edda
Vertaald door
G.E.G. Meuleman

III
Skáldskaparmál[1)]

Hoe moet men den hemel omschrijven? Door hem te noemen Ymirs schedel[2)] en daarnaar weer Jotenschedel, en ook inspanning of last der dwergen, of helm van Vestri, Austri, Sudri en Nordri[2)], land van de zon, van de maan, van de hemellichamen, van de Wagen en van de winden; helm of huis van de lucht, van de aarde en van de zon. [Voorbeelden].

Hoe moet men de aarde omschrijven? Door haar te noemen Ymirs vleesch[2)], moeder van Thor, dochter van Onar, bruid van Odin, medevrouw van Frigg en Rind en Gunlod, schoonmoeder van Sif, grond en bodem van de stormhal; zee der herten, dochter van Nott, zuster van Audr en Dag[2)]. [Voorbeelden].

Hoe moet men de zee omschrijven? Door haar te noemen Ymirs bloed[2)], belager der goden, man van Ran, vader der dochters van Aegir, die zoo heeten: Himinglaeva[3)], Dufa[4)], Blodughadda[5)], Hefring[6)] Udr[7)], Hrönn[7)], Bylgja[7)], Bara[8)],

1) Vervolg en slot van III blz. 205.
2) Zie Beweging 1912 IV, blz. 189 en vlg.
2) Zie Beweging 1912 IV, blz. 189 en vlg.
2) Zie Beweging 1912 IV, blz. 189 en vlg.
2) Zie Beweging 1912 IV, blz. 189 en vlg.
2) Zie Beweging 1912 IV, blz. 189 en vlg.
3) Helder als de hemel.
4) De stampende.
5) Met het bloedroode haar.
6) Die zich opheft.
7) Golf.
7) Golf.
7) Golf.
8) De gedragene.

en Kolga[1]. Land van Ran en van Aegirs dochters, van de namen van zeeschepen, van de kielen, van de stevens, van de scheepsboorden, van de scheepsboordplanken, van de visschen en van het ijs. Weg en pad der zeekoningen, ook ring der eilanden, huis der zanden, huis van het wier en van de klippen, land van de vischhaken en van de zeevogels en van de winden. [Voorbeelden].

Hoe moet men de zon omschrijven? Door haar te noemen dochter van Mundilfare[2], zuster van de maan, vrouw van Glen, vuur van den hemel en van de lucht. [Voorbeelden].

Hoe moet men den wind omschrijven? Door hem te noemen zoon van Fornjot, broeder van Aegir en van het vuur, breker der takken, schade en dood of hond en wolf van het woud, van het zeil of van de takels. [Voorbeelden].

Hoe moet men het vuur omschrijven? Door het te noemen broeder van den wind en van Aegir, dood en schade van boomen en huizen, dooder van Half, zon der huizen.

Hoe moet men den winter omschrijven? Door hem te noemen zoon van Vindsvalr[3], dood der slangen, stormentijd. [Voorbeelden].

Hoe moet men den zomer omschrijven? Door hem te noemen zoon van Svasudr[3], troost der slangen, menschenwasdom. [Voorbeeld].

Hoe moet men den man omschrijven? Hem moet men omschrijven door zijn werk, dat wat hij maakt of krijgt of doet. Men kan hem ook omschrijven door zijn eigendommen, de dingen die hij heeft of die hij weg schenkt; of door het geslacht waar hij van komt of dat uit hem ontstaat. Hoe moet men hem door deze dingen omschrijven? Door te zeggen dat hij werken verricht en tochten ten uitvoer brengt, gevechten levert, op jacht gaat en gewapend een zeevaart onderneemt. En daarom is hij vidr (boom) der wapenen en reynir (boom) der strijders - geheel op dezelfde manier met wat hij wint; vidr beteekent boom en reynir beteekent ook boom; daarnaar hebben de skalden een man genoemd esch of ahorn, woud, of hebben

1) De bruisende.
2) Zie Beweging 1912 IV, blz. 192.
3) Zie Beweging 1913 I, blz. 12.
3) Zie Beweging 1913 I, blz. 12.

hem een andere manlijke boomnaam gegeven en die verbonden aan strijd of schip of vermogen. De man is ook goed te omschrijven met alle namen van Asen. Ook met Jotennamen, maar dat is meest hoon en blaam. De namen van Alfen zijn weer gunstig.

De vrouw kan men omschrijven door haar kleeding, tooi, goud en edelsteenen, door bier of wijn of andere dranken die zij overreikt of schenkt, evenals door de drinkbekers en al de dingen die zij wenscht te hebben of weg te schenken. Zij is ook goed te omschrijven door haar te noemen selja (schenkster) of lög van wat zij uitdeelt, maar selja (wilg) en lög (gevelde boom), dat zijn boomen, daarom wordt de vrouw in de 'kenningar' genoemd met de namen van alle vrouwelijke boomen; en daarom wordt de vrouw genoemd met de namen van edelsteenen of glassteenen omdat dit in den ouden tijd het sieraad was dat de vrouwen om hun hals droegen, dat heette steenenhalsketting; en nu is het zoo gegaan in de 'kenningar' dat de vrouw nu omschreven wordt door de steen en alle namen van steenen. De vrouw wordt ook genoemd met de namen van alle Asinnen en Walkyren en Nornen en schutsgodinnen. Ook kan zij goed omschreven worden met haar bezigheden of eigendommen of verwantschap.

Hoe moet men het goud omschrijven? Door het te noemen het vuur van Aegir, loof van Glasir, haar van Sif, hoofdband van Fulla, mondtelling en stem en woord van den reus, droppel van Draupnir, en regen of regenbui van Draupnir, tranen van Freya, otterboete, boete der Asen, zaad van Fyrisvall, grafdekking van Holgi, vuur van alle wateren en van de hand, steen of klip of glinstering van de hand.

Waarom wordt het goud vuur van Aegir genoemd? Dit is de sage daarvan, die vroeger ook besproken is, dat Aegir eens bij de Asen te gast was, en toen hij op het punt was naar huis terug te gaan, toen noodigde hij over drie maanden Odin en alle Asen bij zich. Daar gingen heen Odin en Njord, Freyr, Tyr, Bragi, Vidar, Loki en ook de Asinnen, Frigg, Freyja, Gefjun, Skadi, Idunn en Sif. Thor was daar niet bij: die was naar het oosten om reuzen dood te slaan. Maar toen de goden in de zetels zaten, toen liet Aegir op den vloer van de hal

geel goud leggen en dat verlichtte de hal zoo schitterend als vuur en dat had hij voor licht aan het gastmaal zooals in Walhalla de zwaarden er waren voor vuur. Daar twistte Loki met alle goden en doodde een knecht van Aegir die Fimafengr heet; een andere knecht van hem heet Eldir. Aegirs vrouw heet Ran en zij hebben negen dochters, zooals vroeger geschreven is. Bij dat gastmaal werd alles van zelf rondgediend, eten en drank, bier en alles wat bij een gastmaal behoort. Toen bemerkten de goden dat Ran een net heeft waarmee zij op alle mannen die op zee varen, jacht maakt. Dat is nu het verhaal hoe het komt dat het goud genoemd wordt vuur of licht of glans van Aegir, van Ran of van Aegirs dochters, en van deze ‘kenningar’ komt nu weer, dat 't goud genoemd wordt vuur van de zee en van alle namen voor zee, evenals Aegir en Ran ook namen zijn voor zee, en daarvandaan heet het goud vuur van het water of der rivier en van alle riviernamen. Met deze namen is 't zoo gegaan, evenals met andere ‘kenningar’, dat een jongere skald ze dichtte naar het voorbeeld van oudere skalden, zooals ze in hun gedichten stonden en ze later heeft uitgebreid in hun deelen, zoodat zij die vervangen door woorden die gelijken op dat wat vroeger gedicht is, zoodat zij voor zee zeggen water en voor water rivier en voor rivier beek. Daarom heet dit alles nieuwe omschrijvingen, die geven uitgebreider namen dan vroeger gevonden werden en dat is wel goed als men het doet overeenkomstig de beteekenis. [Voorbeeld].

Waarom wordt het goud genoemd bladeren of loof van Glasir? In Asgard staat voor de deur van Valhalla een bosch dat Glasir genoemd wordt en het loof er aan is heelemaal van rood goud. [Voorbeeld].

Waarom wordt het goud genoemd haar van Sif? Loki Laufey's zoon had eens voor de aardigheid al het haar van Sif afgeknipt. Maar toen Thor dat gewaar werd, pakte hij Loki op, en hij zou al zijn beenderen stukgeslagen hebben, als Loki niet gezworen had er voor te zorgen dat de zwarte elfen voor Sif haar van goud zouden maken dat net zoo groeien zou als gewoon haar. Daarop ging Loki naar de dwergen die Ivaldarzonen heeten en zij maakten het haar en Skidbladnir en de speer Gungnir, die Odin had. Loki verwedde er zijn hoofd onder met

den dwerg Brokk dat Sindri, zijn broeder, niet drie even mooie kostbaarheden maken kon als deze waren. En toen zij in de smidse kwamen, toen legde Sindri een varkenshuid in den schoorsteen en vroeg Brokk te blazen en er vooral niet mee op te houden voor hij dat wat hij in het vuur had gelegd, er uit genomen had. En dadelijk daarop ging hij de smidse uit en Brokk was aan 't blazen en toen ging een vlieg op zijn hand zitten en stak hem leelijk, maar hij bleef door blazen tot de smid het uit het vuur haalde en dat was een everzwijn met gouden borstels. Daarop lei Sindri goud in het vuur en gebood Brokk te blazen en er niet mee op te houden voor hij terug kwam. Hij ging weg en daar kwam de vlieg weer en ging op Brokks hals zitten en stak hem twee maal zoo erg als eerst, maar hij bleef doorblazen tot de smid uit het vuur nam die gouden ring die Draupnir heet. Daarop legde hij ijzer in het vuur en Brokk moest weer blazen, ‘en’ zei Sindri, ‘als hij ophield met blazen, zou er niets van terecht komen.’ Toen ging de vlieg hem midden tusschen de oogen zitten en hij stak hem zoo dat het bloed hem in de oogen liep en hij niets zien kon: toen hield hij even, terwijl de blaasbalg in de laagte was, de hand los en sloeg de vlieg zoo vlug mogelijk weg. Daar kwam de smid terug en zei dat 't heel weinig gescheeld had of alles wat in 't vuur lag, was bedorven geweest. Toen nam hij uit het vuur een hamer. Hij gaf alle drie de kostbaarheden aan Brokk en vroeg hem daarmee naar Asgard te gaan voor de weddenschap.

En toen Loki met zijn schatten voor den dag kwam, toen gingen de Asen in de rechterstoelen zitten en wat Odin, Thor en Freyr zouden zeggen, dat zou beslissend zijn. Loki gaf aan Odin de speer Gungnir en aan Thor het haar dat Sif moest hebben en aan Freyr het schip Skidbladnir en hij legde van alle kostbaarheden de eigenaardigheid uit, nl. dat de speer nooit zijn doel miste, dat het haar volkomen ingegroeid zou zijn, zoo gauw het op 't hoofd van Sif kwam en dat het schip Skidbladnir de wind altijd mee had zoo gauw het zeil geheschen was, waar het ook naar toe voer en dat het opgerold kon worden als doek en als men wilde, in den zak gestoken kon worden.

Toen bracht Brokk zijn gaven: hij gaf aan Odin den ring en zeide dat daar om den negenden nacht af zouden druipen acht even zware gouden ringen als deze; aan Freyr gaf hij het everzwijn en zeide dat hij nacht en dag daarop rijden kon door de lucht en over de zee en zoo donker kon het niet wezen, 's nachts niet of in Duisterheem of er zou overvloed van licht zijn overal waar hij ging, zulk een licht gaven de borstels.

Thor gaf hij den hamer en zeide er bij, dat hij er mee zou kunnen slaan zoo hard als hij wou, wat er maar was, de hamer zou nooit mis slaan, en, als hij hem naar iemand wierp, dan zou hij nooit zoo ver weg vliegen, dat hij niet van zelf weer terug kwam, en als Thor dat wilde, dan werd hij zoo klein dat hij hem op zijn borst kon bergen. Maar dat alleen was een fout er van, dat de steel nog al kort was.

Dit was hun oordeel: de hamer was het beste van alle dingen en de beste verdediging tegen de rymthurzen[1] en zij beslisten dat de dwerg de weddenschap gewonnen had. Toen bood Loki aan, een losprijs voor zijn hoofd te betalen maar de dwerg wilde daar niet van hooren. ‘Pak me dan maar’, zei Loki; en toen de dwerg hem wilde pakken, toen was hij weggetooverd, want Loki had schoenen waarmee hij door de lucht en over de zee kon loopen. Toen vroeg de dwerg aan Thor of die hem pakken wou, en dat deed hij. Daarop wou de dwerg Loki het hoofd afslaan, maar Loki zei: het hoofd mocht hij hebben, maar niet de hals! Toen nam de dwerg een draad en een mes en wilde gaten maken in Loki's lippen en zijn mond dichtsnoeren, maar het mes ging er niet door. Toen zei hij, dat het beter zou gaan als hij de priem van zijn broer had, en nauwelijks had hij dat gezegd of daar was de priem en hij naaide hem de lippen dicht, en Loki rukte de gaten dóór. De draad waarmee Loki's mond vastgenaaid was, heet Vartari.

[Nu volgt een voorbeeld dat het goud heet hoofdband van Fulla].

Goud wordt genoemd tranen van Freyja, zooals vroeger gezegd is [voorbeelden], ook dat Freyja genoemd wordt moeder van Hnossa, vrouw van Od, zuster van Freyr, dochter van

1) Rijpreuzen.

Njord, Gefn en Vanenbruid. Alle namen van Freyja kan men goed verbinden met het weenen en zoo het goud noemen en op alle manieren kunnen deze ‘kenningar’ weer uitgebreid worden, door het te noemen hagel of regen of hagelbui of droppels of donderbuien of watervallen van haar oogen of wangen of koonen of wenkbrauwen of oogleden.

Hier komt een voorbeeld dat het goud genoemd wordt woord of stem van den reus, zooals vroeger gezegd is. [Voorbeeld].

Welke grond bestaat er voor, 't goud te noemen otterlosprijs? Er wordt verhaald, dat toen de Asen uittrokken om de aarde te leeren kennen, Odin en Loki en Hoenir, toen kwamen zij aan een stroom en zij liepen daarlangs tot aan een waterval en bij die waterval was een otter en die had een zalm uit het water gehaald en at dien met de oogen dicht. Toen nam Loki een steen op en wierp dien naar den otter en trof hem in den kop. Loki roemde zijn vangst en zei dat hij nu in één slag een otter en een zalm had; zij namen zalm en otter op en droegen ze mee, kwamen aan een huis en stapten daar binnen. En de boer die daar woonde, heette Hreidmar, hij was een sterke man en knap in tooverij.

De Asen vroegen daar om nachtverblijf en zeiden dat zij flink proviand met zich mee brachten en zij lieten den boer hun vangst zien. Maar toen Hreidmar den otter zag, toen riep hij zijn zoons, Fafnir en Regin en zeide, dat Otr, hun broeder gedood was en ook wie dat gedaan hadden. Nu gaan vader en zoons naar de Asen, grijpen hun de handen en binden ze en zeggen daarop van den otter, dat hij de zoon van Hreidmar was.

De Asen bieden om hun leven te redden zoo veel geld aan als Hreidmar zelf bepalen zal en daarop werd ingegaan en zij verbonden zich daartoe onder eede. Toen werd de otter gestroopt. Hreidmar nam de huid en zeide dat zij die zouden vullen met rood goud en hem dan ook heelemaal met goud bedekken en dan zouden zij verzoend zijn. Daarop zond Odin Loki naar Svartalfaheim[1] en Loki kwam bij die dwerg die

1) Huis der zwarte elfen.

Andvari[1)] heet. Hij leefde als visch in het water en Loki greep hem met de handen en toen beloofde hij, om zijn leven te redden, al het goud dat hij in zijn tots had. En toen zij aan het rotshol kwamen, droeg de dwerg al het goud aan, dat hij had en dat was geweldig veel. Maar de dwerg snapte een kleine gouden ring weg en verborg dien onder zijn arm. Dat zag Loki en hij gebood hem de ring er weer bij te doen. De dwerg smeekte hem, den ring te mogen behouden en zeide dat hij veel geld kon krijgen door den ring, als hij hem hield; maar Loki zei dat hij geen penning achter mocht houden en nam hem den ring af en ging weg, maar de dwerg riep hem achterna dat die ring de dood zou zijn van wie hem had. Loki zegt dat hij dat best vindt en dat hij het dengene die hem hebben moest, wel over zou brengen.

Hij ging weg en kwam naar Hreidmar en liet Odin het goud zien en toen deze den ring zag, vond hij hem mooi en hield hem voor zich en betaalde Hreidmar het goud.

Hreidmar stopte zooveel goud als hij kon in de otterhuid en zette hem op toen hij vol was. Toen kwam Odin er bij en moest de huid onder goud bedekken en toen zeide hij tot Hreidmar, te zien of de huid niet heelemaal bedekt was, maar Hreidmar keek 't nauwkeurig na en ontdekte een baardhaar en vroeg ook dat te bedekken, dan zou aan de voorwaarde voldaan zijn.

Daarop nam Odin den ring en bedekte het baardhaar en zeide dat zij nu van de otterschuld af waren. Maar toen Odin zijn speer had en Loki zijn schoenen en zij dus niet meer bang behoefden te zijn, toen zeide Loki dat uitkomen zou, wat Andvari gezegd had, dat die ring en dat goud de dood zou worden van hem die het bezat en dat kwam later ook uit. Nu is gezegd waarom het goud genoemd wordt otterlosprijs en boete der Asen en strijderts.

Wat is er verder van 't goud te zeggen? Hreidmar nam toen het goud voor zich, maar Fafnir en Regin eischten ook wat van de broeder-boete. Hreidmar gunde hun geen penning van het goud. Dit werd de wandaad van deze broeders, dat

1) De voorzichtige.

zij hun vader doodden om het goud. Toen verlangde Regin dat Fafnir het goud onder hen beiden gelijkelijk verdeelen zou. Fafnir antwoordt dat het niet te verwachten was, dat hij het goud met zijn broeder zou deelen omdat hij hun vader er voor gedood had, en dat Regin maar moest maken dat hij weg kwam, anders zou het hem net zoo vergaan als Hreidmar. Fafnir had intusschen genomen de helm die Hreidmar gehad had en zette hem op zijn hoofd, die wordt genoemd Oegishjalmr[1)], en al wat leeft en hem ziet wordt door vrees bevangen en ook had hij dat zwaard dat Hrotti heet. Regin had dat zwaard dat Refill genoemd wordt. Hij vluchtte toen weg en Fafnir ging naar de Gnitaheide, maakte zich daar een leger, veranderde zich in een draak en legde zich bij het goud neer.

Regin ging naar koning Hjalp-rek in Thjodi en werd smid bij hem. Hij nam tot pleegzoon Sigurd, zoon van Sigmund, den zoon van Volsung en van Hjordis, dochter van Eylimi; Sigurd was de uitmuntendste van alle legerkoningen in afkomst en kracht en moed.

Regin vertelde hem waar Fafnir lag op het goud en spoorde hem aan het te gaan veroveren. Toen maakte Regin dat zwaard dat Gram heet en zoo scherp was, dat, toen Sigurd het in stroomend water stak en een pluisje wol op den stroom naar de snede van het zwaard liet toedrijven, het dat pluisje door midden sneed. Daarna kloofde Sigurd het aanbeeld van Regin met het zwaard van boven tot beneden middendoor.

Daarop gingen Regin en Sigurd naar de Gnitaheide en toen groef Sigurd een kuil op den weg van Fafnir. En toen Fafnir naar het water kroop en boven de kuil gekomen was, toen stak Sigurd hem doormidden met zijn zwaard en dat was zijn dood.

Kwam toen Regin er bij en zeide dat hij zijn broeder gedood had en sloeg hem dit als verzoening voor, dat hij het hart van Fafnir er uit nemen zou en op het vuur braden; Regin zelf dronk het bloed van Fafnir en ging liggen slapen; Sigurd braadde toen het hart en toen hij dacht dat het gaar zou zijn, voelde hij met zijn vinger hoe hard het was, en toen kwam er

1) Verschrikkingshelm.

bloed uit het hart aan zijn vinger en hij brandde zich en stak zijn vinger in den mond. Daar kwam het hartebloed op zijn tong en daardoor kon hij de taal van de vogels verstaan en hij begreep wat de kwikstaartjes zeiden, die in de boomen zaten.

Een zei er:

> Daar zit Sigurd,
> bespat met bloed,
> Fafnirs hart
> braadt hij op 't vuur;
> wijs zou mij dunken
> de kloover des rings
> als hij zelf op at
> het blinkende hart.

Een ander zong:

> Daar ligt Regin,
> broedt op kwaad,
> wil verraad den vriend
> die hem vertrouwt,
> zint uit woede
> op booze woorden,
> de onheilstichter
> wil wreken den broeder.

Toen ging Sigurd op Regin af en doodde hem en kwam bij zijn paard dat Grani heette en reed daarop naar het hol van Fafnir, daar nam hij het goud en maakte er twee groote pakken van die hij Grani op den rug legde. Hij steeg zelf op en reed weg. Nu is verhaald de sage waarom het goud genoemd wordt leger of hol van Fafnir, of erts van de Gnitaheide of last van Grani.

Toen reed Sigurd zoo ver dat hij kwam aan een huis op een berg; daarin sliep een vrouw en zij had een helm op en een brunie aan. Hij zwaaide zijn zwaard en sneed haar de brunie los; toen ontwaakte zij, het was Hilde, zij wordt genoemd Brynhilde en was walkyre. Sigurd ging daar vandaan en reed naar die koning die Gjuki heet; zijn vrouw heet Grimhilde; hun kinderen waren Gunnar, Högni, Gudrun en Gudny. Gotthorm was de stiefzoon van Gjuki. Daar bleef Sigurd langen

tijd; hij kreeg Gudrun, de dochter van Gjuki; en Gunnar en Hogni zwoeren broederschap met Sigurd. Een tijd later trokken zij, Sigurd en de zoons van Gjuki, naar Atli, zoon van Budli om hem voor Gunnar zijn zuster Brynhilde tot vrouw te vragen.

Zij was op Hindsfjal en om haar huis waren laaiende vlammen en deze gelofte had zij gedaan, dat zij alleen hem tot man wilde hebben die door die vlammen durfde rijden.

Daar rijden Sigurd en de Gjukungar - zij worden ook Niflungar genoemd - den berg op en toen moest Gunnar door de vlammen rijden; hij had dat paard dat Goti heet, maar dat durfde niet in het vuur springen.

Toen wisselden zij van gedaante, Sigurd en Gunnar en ook van naam omdat Grani onder geen enkel man wilde gaan dan Sigurd. Sigurd sprong op Grani en reed door de vlammen; dien avond hield hij bruiloft met Brynhilde. Maar toen zij in bed kwamen, toen trok hij het zwaard Gram uit de scheede en legde dat tusschen hen in. En 's morgens toen hij opstond en zich aankleedde, toen gaf hij Brynhilde als morgengave de gouden ring die Loki van Andvari had afgenomen en nam van haar hand een andere ring als aandenken.

Sigurd sprong op zijn paard en reed naar zijn metgezellen; zij verwisselden weer van gestalte, Gunnar en hij, en zij gingen met Brynhilde naar huis bij Gjuki.

Sigurd had twee kinderen met Gudrun, Sigmund en Svanhilde. Op een keer gebeurde het dat Brynhilde en Gudrun naar de rivier gingen om haar haar te wasschen. Toen zij in het water kwamen, waadde Brynhilde ver van het land af de rivier in en zeide dat zij niet op haar hoofd wou krijgen het water dat uit de haren van Gudrun droop, want dat zij een veel moediger man had. Daarop ging Gudrun achter haar aan de rivier in en zeide dat zij daarom boven haar 't hoofd wasschen moest omdat zij dien man had dien noch Gunnar noch eenig ander in de wereld kon evenaren in dapperheid omdat hij Fafnir en Regin gedood had en van hen beiden 't goud geërfd had. Daarop antwoordt Brynhilde: ‘Meer was het waard dat Gunnar door de vlammen reed, maar Sigurd durfde niet.’ Toen lachte Gudrun en zei: ‘Dacht je dat Gunnar door de vlammen reed? Ik geloof dan toch dat met jou in een bed

was hij die mij dezen gouden ring gaf maar die ring, die jij aan den vinger hebt en die je kreeg als morgengave, die wordt genoemd Andvaranaut[1)] en ik geloof niet dat Gunnar hem zocht op de Gnitaheide.'

Toen zweeg Brynhilde en ging naar huis.

Daarna spoorde zij Gunnar en Högni aan om Sigurd te dooden, maar omdat zij met Sigurd broederschap gezworen hadden, zetten zij Gotthorm, hun broeder aan om het te doen. Hij doorstak Sigurd met zijn zwaard terwijl hij sliep, maar Sigurd wierp hem, toen hij de wonde kreeg het zwaard Gram achterna en het sneed Gotthorm midden door. Zoo viel Sigurd en zijn zoon van drie jaar, dien zij doodden. Daarop stortte Brynhilde zich in het zwaard en zij werd met Sigurd verbrand; Gunnar en Högni namen toen Fafnirs goud en Andvaranaut en regeerden over de landen.

Koning Atli, zoon van Budli, Brynhildes broeder kreeg toen Gudrun, die Sigurd gehad had en zij kregen twee kinderen. Koning Atli noodigde Gunnar en Högni bij zich en zij gaven daar gevolg aan. En toen zij van huis wegreden, verborgen zij het goud van Fafnir in den Rijn en dat goud werd sedert nooit meer gevonden. Maar Koning Atli had daar zijn troepen verzameld en daar vochten zij met Gunnar en Högni en deze werden gevangen genomen. Koning Atli liet Högni levend het hart uit snijden; dat was zijn dood. Gunnar liet hij in den slangenkuil werpen, maar hij kreeg in 't geheim een harp en speelde daarop met de teenen omdat zijn handen gebonden waren. Maar zóó speelde hij op de harp, dat alle slangen in slaap kwamen behalve die eene adder die op hem toe kwam en hem zoo in het borstbeen beet dat zij haar kop in de opening stak en hem zoo in de lever beet tot hij stierf. Gunnar en Högni worden genoemd Niflungar en Gjukungar; daarom heet het goud schat of erfdeel der Niflungen.

Waarom wordt het goud genoemd meel van Frodi? Hiervan is dit de sage dat Skjold die zoon van Odin heet, van wien de Skjoldunger afgekomen zijn. Hij heerschte over die landen

1) Andvari's eigendom.

die nu Denemarken heeten maar toen Gotland genaamd werden en woonde daar ook.

Skjold had een zoon die Fridleif heette, die na hem over het land regeerde. De zoon van Fridleif heette Frodi. Hij volgde zijn vader op in 't koningschap in den tijd dat keizer Augustus over de geheele wereld vrede gebood; toen werd Christus geboren. En omdat Frodi de machtigste was van alle koningen in de Noorderlanden, daarom werd de vrede naar hem genoemd en men noemde hem Frodsvrede. Geen man zou een ander kwaad doen, al ontmoette hij ook een vader- of broedermoorder, los of gebonden; daar was ook geen enkele dief of roover zoodat eens een langen tijd een gouden ring op de Jalangrsheide lag.

Koning Frodi ging in Zweden op bezoek bij den koning die Fjolnir heette. Daar kocht hij twee dienstvrouwen, die heetten Fenja en Menja. Zij waren groot en sterk. In dien tijd waren er in Denemarken twee zoo groote molensteenen dat niemand zoo sterk was dat hij die in beweging kon brengen en daarbij had de molen deze eigenschap, dat alles er in gemaald werd wat degene die maalde maar wou. Deze molen heette Grotti. Hengikjopt[1)] heet degene die Frodi dien molen gaf. Koning Frodi liet de dienstvrouwen naar den molen brengen en gebood haar goud te malen en dat deden zij, zij maalden eerst goud en dan vrede en heil voor Frodi. Daarbij gunde hij hun niet langer rust of slaap dan de tijd dat de koekoek zweeg, of het zeggen van een vers. Er wordt gezegd dat zij dit lied zongen, dat genoemd wordt Grottazang en waarvan dit het begin is:

> Nu zijn gekomen
> tot 'sKonings huis
> twee vooruitzienden,
> Fenja en Menja.
> Zij werden bij Frodi
> Fridleifs zoon,
> de krachtige maagden,
> als slaaf gebruikt.

En voor het lied uit was maalden zij zoo over Frodi, dat in dien nacht kwam die zeekoning die Mysing heet en hij doodde Frodi en maakte veel buit en gevangenen.

Toen was het gedaan met Frodsvrede. Mysing nam Grotti met zich mee en ook Fenja en Menja en gebood hun zout te

1) Odin.

malen. En midden in den nacht vroegen zij, of Mysing niet genoeg had van het zout. Hij gebood hun door te malen. Zij maalden een korten tijd tot het schip zonk en daar was later een kolk in de zee, waar deze viel in de holte van den molensteen. Daar werd de zee zout van smaak.

Waarom wordt het goud genoemd zaad van Krake? - Er was een koning in Denemarken die Rolf Krake heette. Hij was onder de koningen van den ouden tijd zeer beroemd om zijn gulheid, zijn dapperheid en zijn beminnelijkheid. Dit is een bewijs van zijn beminnelijkheid dat veel in de verhalen voorkomt, van die arme kleine jongen, die Vogg heette; hij kwam in de hal van koning Rolf; de koning was toen jong en smal van bouw. Vogg ging voor hem staan en keek naar hem. De koning zei toen: 'Wat wil je zeggen, jongen, dat je zoo naar me kijkt?' Vogg zegt: 'Toen ik thuis was hoorde ik dat koning Rolf op Hleidr de machtigste man in de Noordlanden was, en nu zit daar in de hooge zetel een kleine boonenstaak (Kraki) en hij wordt koning genoemd'. Daar antwoordde de koning: 'Jij, jongen, hebt me een naam gegeven, nu zal ik heeten Rolf Krake; maar het behoort dat gaven het naamfeest volgen. Nu zie ik dat jij niets hebt om mij op het naamfeest te geven, dat me plezier zou doen, nu moet hij die het wel heeft maar geven' en hij nam een gouden ring van zijn arm en gaf hem aan Vogg. Toen zeide Vogg: 'Gij, allerbeste koning, nu doe ik deze gelofte, dat ik dooden zal den man die uw moordenaar is!' Daarop sprak de koning en lachte: 'Met weinig is Vogg blij!'

Dan is er ook een verhaal van de dapperheid van Rolf Krake. Dat was dat die koning eens regeerde over Upsala, die Adils heette. Hij had tot vrouw Yrsa, de moeder van Rolf Krake. Hij voerde oorlog met den koning die over Noorwegen regeerde, die heette Ali. Zij bepaalden dat de slag tusschen hen in zou geleverd worden, op het ijs van dat meer dat Vaeni heet. Koning Adils zond naar Rolf Krake, zijn stiefzoon, boden om hulp te vragen en hij beloofde het heele leger soldij zoolang zij op dien tocht waren en de koning zelf zou drie kostbaarheden krijgen die hij uit Svitjod[1)] zou kiezen. Rolf Krake kon

1) Zweden.

niet komen vanwege de oorlog die hij voerde tegen de Saksen, maar toch zond hij Adils twaalf van zijn berserkers; daar waren Bodvar-Bjarki[1)] en Hjalti de dappere, Hvitserk de moedige en Vottr en Veseli, de broeders Svipdag en Bergud[2)]. In dien strijd vielen koning Ali en veel van zijn mannen. Koning Adils nam van zijn lijk de helm Hildisvin[3)] en zijn paard Hrafn[4)]. Toen vroegen de berserkers van Rolf Krake om hun soldij, drie pond goud voor ieder, en verder vroegen zij om naar Rolf Krake de kostbaarheden te zenden die zij voor hem uitkozen dat was de helm Hildigaltr[3)] en de brunie Finnzleif[5)] die heelemaal van ijzer was en die gouden ring die genoemd was Sviagriss en die de voorvaderen van Adil bezeten hadden. Maar de koning weigerde de kostbaarheden en evenmin betaalde hij de soldij uit. De berserkers trokken weg en waren daarover slecht te spreken en zeiden aan Rolf Krake hoe de zaken stonden; en dadelijk daarop begon hij zijn tocht naar Upsala. En toen zij met hun schepen op de rivier Fyr gekomen waren, toen reed hij naar Upsala en met hem zijn 12 berserkers, allen zonder genade. Yrsa, zijn moeder, ontving hen vriendelijk en zij begeleidde hem naar zijn nachtverblijf maar niet naar 's konings zaal; daar waren vuren voor hen aangemaakt en er was bier om te drinken. Daarop kwamen koning Adils mannen binnen en wierpen brandhout op het vuur en maakten het zoo heet dat Rolfs kleeren gingen branden en zij vroegen: ‘Is dat waar dat Rolf Krake en zijn berserkers bang zijn voor ijzer noch vuur?’ Toen sprong Rolf Krake op en zij allen; hij zeide: ‘Maak grooter het vuur in Adils huis’, nam zijn schild, wierp dat op het vuur en sprong er over heen terwijl het schild brandde en zeide nog: ‘Vluchte het vuur wie er over springt.’ Zoo deed ieder van zijne mannen hem na, zij stookten het vuur nog op en sprongen er over. Toen kwam Yrsa, zij had voor Rolf Krake gekregen een dierenhoorn, gevuld met goud en daarbij de ring

1) Kleine strijdbeer.
2) De verschrikkelijke.
3) Strijdever.
4) De ravenzwarte.
3) Strijdever.
5) Fins erfdeel.

Sviagriss en zeide hun weg te rijden naar de schepen. Zij sprongen op hun paarden en reden naar de Fyrisval[1]. Toen zagen zij dat koning Adils hun met zijn gewapende mannen achterna reed en hen dooden wilde. Toen nam Rolf Krake met de rechterhand het goud uit den hoorn en strooide alles over den weg. En toen de Zweden dat zagen, sprongen zij uit het zadel en ieder griste wat hij krijgen kon, maar koning Adils gebood hun door te rijden en reed zelf zoo hard hij kon. Slongvir[2] heette zijn paard, het snelste van alle paarden. Toen Rolf Krake zag dat Adils hem inhaalde, nam hij den ring Sviagriss en wierp hem naar hem toe en vroeg die van hem aan te nemen. Koning Adils reed naar den ring en pikte hem op met de punt van zijn speer en rende voort met de ring aan de kling hangende. Rolf Krake had omgekeken en gezien dat hij neerboog: 'Nu heb ik doen buigen die de machtigste is onder de Zweden.' Zoo scheidden zij. Daarom wordt het goud genoemd zaad van Krake of van Fyrisval. [Voorbeelden].

Er wordt verhaald dat die koning die Holgi heet, vader was van Thorgerd, bruid van Holgi. Zij werden beide geofferd en er werd een grafheuvel voor Holgi opgeworpen, de eene laag van goud of zilver, dat was het offergoed, de andere laag van aarde en grind. [Voorbeeld, dat 't genoemd wordt grafdekking van Holgi. In het oude Bjarkamál worden vele namen voor goud opgesomd].

Goud wordt in de 'kenningar' genoemd vuur van de hand of van de leden of van het been, omdat het rood is maar zilver wordt genoemd sneeuw of ijs of rijp omdat het wit is. Op dezelfde wijze moet men goud en zilver ook omschrijven in verband met beurs of smeltkroes en beide, zilver en goud kunnen zijn: gesteente van de hand of halsketting van dien mensch die lust heeft sieraden te dragen. Kettingen en ringen zijn van zilver en goud als 't niet anders vermeld wordt. [Voorbeelden, o.a. een waarin de walvisschen genoemd worden zwijnen van Vidblindi; Vidblindi was een Jote en hij haalde

1) Vlakte langs de Fyrr.
2) De rappe.

de walvisschen uit de zee of het visch was; land van de walvisschen heet de zee].

Hoe moet men den oorlog omschrijven? Door hem te noemen storm der wapenen of der schilden of van Odin of van de Walkyren of van de legerkoningen of gebulder of gedruisch. [Voorbeelden].

Wapenen en wapenrusting worden omschreven met oorlog en Odin en de Walkyren en de legeraanvoerders; de helm wordt genoemd hoed of muts, en de brunie trui of hemd, het schild tent en de schildmuur hal en dak, wand en vloer. Schilden aan oorlogschepen worden genoemd zon of maan of loof of helmrand of omheining van het schip; het schild wordt ook genoemd schip van Ullr en in verband gebracht met de voeten van Hrungnir omdat hij er op stond.

Vroeger was het de gewoonte op de schilden een rand te teekenen die genoemd wordt ‘baug’ en naar die rand werden de schilden omschreven.

Wapenen om mee te houwen, bijlen of zwaarden, worden genoemd vuur van het bloed of van de wonden. Zwaarden heeten vuur van Odin maar bijlen noemt men naar reuzenvrouwen en omschrijft men met bloed en wonde en woud en hout.

Wapenen om mee te steken worden omschreven met de namen van slangen en visschen.

Wapenen om mee te werpen worden goed omschreven door hagel of sneeuwvlokken of regenweer.

Al deze ‘kenningar’ worden op veel manieren uitgebreid omdat in de lofliederen meest sprake is van de dingen waarbij deze namen noodig zijn. [Voorbeelden].

- Oorlog wordt genoemd Hjadningastorm of hagelbui of wapen, vuur van de Hjadningen of hout en daarvan wordt dit verhaald:

De koning die Högni genoemd wordt, had een dochter die Hilde heette; haar voerde weg als buit die koning die Hedin heette, zoon van Hjarrand; toen was koning Högni op een samenkomst van koningen. Maar toen hij hoorde dat zijn rijk overvallen was en zijn dochter weggevoerd, toen ging hij met zijn mannen Hedin zoeken en hij hoorde dat deze naar het

noorden getrokken was. In Noorwegen aangekomen, hoorde koning Högni dat Hedin naar het Westen gezeild was. Högni zeilt hem achterna, heel tot de Ork-eilanden en toen hij kwam op dat eiland dat Haey[1] heet, toen trof hij daar Hedin met zijne mannen.

Toen ging Hilde haar vader tegemoet en bood hem namens Hegin kostbaarheden tot verzoening en anders, zeide zij, zou Hegin zich gereed maken tot den strijd en had Högni van hem geen genade te wachten.

Högni geeft zijn dochter een boos antwoord en toen zij bij Hedin kwam, zeide zij dat Högni geen schikking wilde en vroeg hem zich tot het gevecht gereed te maken. En zoo deden zij van weerskanten. Zij stelden op het eiland het volk in slagorde. Daarop roept Hedin zijn aanverwant en biedt hem een schikking aan en veel goud ter vergoeding. Högni antwoordt: 'Al te laat biedt gij dat aan, als gij het werkelijk wilt, want nu heb ik getrokken het zwaard Dainsleif dat de dwergen maakten en dat een mans dood zijn zal ieder keer dat het bloot is, nooit mist het en geen wonde heelt, met dit zwaard geslagen'.

Daarop zegt Hegin: 'Op uw zwaard roemt ge, maar niet op de overwinning; alles noem ik goed wat zijn heer getrouw is'.

Daar leverden zij den slag die Hjadningastrijd genoemd wordt en zij streden den geheelen dag. En tegen den avond gingen de koningen naar de schepen. Maar Hilde ging dien nacht naar het slagveld en zij wekte door tooverij allen die daar dood lagen, weer op. En den dag daarop gingen de koningen weer naar de kampplaats en zij streden en met hen al degenen die den vorigen dag gevallen waren. Zoo ging die strijd door, den eenen dag na den anderen, dat alle mannen die vielen en alle wapenen en schilden die op het slagveld lagen dood waren en versplinterd, maar met den morgen stonden alle doode mannen op en hervatten den strijd en alle wapenen waren weer nieuw.

Zoo wordt gezegd in de liederen dat de Hjadningen zoo

1) Het hooge eiland.

door blijven strijden tot aan ragnarök. Over deze sage dichtte Bragi in het lied van Ragnar Lodbroker[1]. [Voorbeeld dat oorlog storm van Odin genoemd wordt]. Storm van Vidrir[2] wordt de strijd genoemd en het zwaard roede van den strijd en de man staf van het zwaard; zoo kan men dus man omschrijven met staf van de roede van den strijd. Als zoo gedicht wordt heet dat 'rekit', dubbele omschrijving. Schild heet land der wapenen en wapens zijn hagel of regen van dat land als men dicht met nieuwe omschrijvingen.

Hoe moet men schip omschrijven? Door het te noemen paard of hert of ski der zeekoningen of van de zee of van den storm. Golvenpaard, beer van de zee, rendier, hert, eland, wolf en vos [voorbeelden].

Hoe moet men Christus omschrijven? Door hem te noemen schepper van hemel en aarde, van de engelen en van de zon, bestuurder van aarde en hemelrijk en engelen, koning van den hemel en van de zon en van de engelen en Jeruzalem en de Jordaan en Griekenland, meester over de apostelen en heilige mannen. Oudere skalden hebben hem omschreven met de Urdarbron en Rome zooals Eilif Gudrunarson. [Voorbeelden]. Hier wordt Christus genoemd koning der menschen en ook van het al.

Daar komen de 'kenningar' overeen en men moet onderscheiden door de dichtkunst over welken koning er gesproken wordt; zoo is het goed den koning van Miklagard[3] te noemen Griekenkoning en die koning die over Jeruzalem regeert, te noemen Jorsalakoning; ook om den koning van Rome te noemen Romaborgkeizer of Engelenkoning hem die over Engeland heerscht. Maar die 'kenning', die vroeger geschreven is, om Christus te noemen koning der menschen, die 'kenning' kan op iederen koning toegepast worden. Zoo moet men de koningen omschrijven: landheerscher, landwacht, landbevechter, opperste van de hofhouding of verdediger van het landvolk. [Voorbeelden].

1) Met de ruige broek.
2) Bijnaam van Odin: die het weer beheerscht.
3) Griekenland.

Goed is het ook om dien koning, onder wien schatplichtige konningen staan, te noemen koning der koningen. De keizer is de voornaamste der koningen maar daarnaast staat die koning die heerscht over een groot land. Daarna komen die mannen die jarls heeten of schatplichtige koningen en deze zijn in de ‘kenningar’ gelijk met koning maar men mag niet volkskoning noemen hen die schatplichtige koningen zijn. [Voorbeelden.]

Daarnaast staan in de ‘kenningar’ die mannen die ‘hersar’[1)] heeten. Men moet hen omschrijven evenals de koningen en jarls, door hen te noemen milde gever of vaandrager, bestuurder van het volk, of hem noemen: die aan de spits staat der mannen, of eerste in den strijd; want iedere volkskoning, die over vele landen regeert, stelt aan schatplichtige koningen en jarls om met hem zelf het land te besturen en de landswetten te handhaven en het land bij oorlog te verdedigen in die gedeelten die ver van den koning afliggen; en hun oordeelen en straffen hebben gelijke kracht van wet als die van den koning zelf.

In een land zijn vele dingspelen en het is gewoonte van den koning om daar rechters aan te stellen over zooveel dingspelen als hij zijn gebied in verdeelt en deze heeten ‘hersar’ of lendirmenn (leenmannen) in de Deensche taal, en graven in Saksenland en baronnen in Engeland. Rechtens zijn zij ook rechters en legeraanvoerders over het gebied dat hun te besturen gegeven is. Als er geen koning bij is moet voor hen de banier gedragen worden in den strijd en dan hebben zij als legeraanvoerders gelijke rechten als de koningen en jarls.

Daarna komen die mannen die ‘holdar’ (allodiumbezitters) heeten. Dat zijn de vrije boeren in 't bezit van het volle geboorterecht. Die moeten omschreven worden door hen te noemen schenker van goed en bewaker en vredestichter der mannen. Deze ‘kenningar’ kunnen ook toegepast worden op de hoofden.

Koningen en jarls hebben in hun gevolg mannen die hofmannen en dienstmannen heeten en leenmannen hebben ook

1) Oorspronkelijk aanvoerder.

mannen in dienst, deze heeten in Denemarken en Zweden hofmannen en in Noorwegen dienstmannen en deze zweren ook eeden aan hun heer evenals de hofmannen der koningen. De dienstmannen der koningen werden in vroeger tijd ook hofmannen genoemd. [Voorbeelden].

Hoe is de onomschreven vorm in de dichtkunst? Door ieder woord te noemen zooals het heet.

Wat zijn de onomschreven namen voor dichtkunst? Zij heet wijs en gedicht, zang, lofdicht, lofzang.

Dit antwoordde Bragi, toen hij eens op een avond door een bosch reed en een tooverheks hem vroeg wie daar reed. [Voorbeelden].

Wat zijn de namen voor goden? Zij zijn ‘bond’, ‘hopt’, enz. [Voorbeelden].

Deze namen zijn er van hemel - maar niet hebben wij in de liederen al deze namen gevonden - (maar het is niet noodig deze alle in de dichtkunst te gebruiken behalve wanneer zij gevonden worden in de werken der hoofdskalden): hemel, donderveld, windmimer[1)], de uitgestrekte, lichtdrager, de drijvende, de wintermimer[1)], de bliksemende, de wijd blauwende enz.

Zon: straal, de steeds gloeiende, de geheel reine, lichtend rad, glans, speelnoot van Dvalin, elfenstraal enz.

Maan: nieuwe maan, afnemende maan, tijdteller, de ijlende, ‘fengari’, ‘glamr’, de bleeke enz.

Wat zijn de namen voor aarde? Zij heet ‘Jord’, grond, aarde, zand, land enz. [Voorbeelden].

Het dier wolf is goed te omschrijven door bloed of lijk door dit zijn eten of drinken te noemen, men kan niet veel dieren op deze manier omschrijven. De wolf heet ook ‘Vargr’, en ‘geri’[2)] en ‘freki’[3)], ‘Vitnir’ ‘Ylgr’[4)] enz. [Voorbeelden].

Een beer heet ‘fetvidni’[5)], ‘hunn’[6)], ‘vetrlidi’[7)], ‘bersi’ ‘bera’ enz.

1) Waarschijnlijk veralgemeend tot demon.
1) Waarschijnlijk veralgemeend tot demon.
2) Roover.
3) Gulzigaard.
4) Wolvin.
5) Woudlooper.
6) Berenjong.
7) Wintergast.

Een hert heet: ‘modrödnir’, ‘dalar’, ‘dal’, ‘dain’ enz.

Dit zijn namen van paarden, opgenoemd in het Thorgrimsthul; ‘Hrafn’ en ‘Sleypnir’, ‘Valr’, ‘Letfeti’ enz. [Voorbeelden].

‘Arvakr[1)] en Alsvidr[2)] trekken de zon zooals vroeger geschreven is[3)]. “Hrimfaxi” of “Fjorsvartnir” trekken de nacht, Skinfaxi of Glad zijn bij de dagen. Deze namen van ossen staan er in het Thorgrimsthul:

> Oude namen van ossen
> heb ik hooren zeggen
> die van “Rand” en “Hoefi”
> “Rekur” en Hyr’
> ‘Himmhrjod’ en ‘Apli’
> ‘Arf’ en ‘Arfuni’.

Dit zijn de namen van slangen: draak, Fafnir, Jormungandr, adder, Gorinn enz.

Dit zijn namen van rundvee: Koe, kalf, os, vaars, eenjarig dier, stier; van schapen: bok, ram, schaap, lam; van varkens: zeug, everzwijn, varken.

Wat zijn de namen voor de lucht en het weer?

Lucht heet gapende afgrond, en middenheem, vogelheem, windheem. Het weer heet: orkaan, storm, onweer, helderheid tusschen buien, koude wind, wind. [Voorbeelden].

Twee vogels zijn er, die men niet anders mag omschrijven dan door bloed en lijk hun drank en voedsel te noemen; dat zijn de raaf en de adelaar. Alle andere manlijke vogels kan men ook daarmee omschrijven en dan zijn dat weer namen voor adelaar en raaf. [Voorbeelden].

Namen van raven zijn ‘Krakr’, Hugin[4)], Munin[4)], enz. [Voorbeelden].

Namen voor adelaar zijn: Arend, ‘gemlir’, stormkliever, wonden openkerver, enz. [Voorbeelden].

Wat zijn de namen voor zee? Zij heet meer, Aegir[5)], Hler[5)], zout, plas enz. [Voorbeelden].

Dit zijn de namen van zee, die goed te omschrijven is met schip of goud. Aegir en Ran hebben negen dochters, hun namen zijn vroeger geschreven [Voorbeelden].

1) Wakkere.
2) Alsterke.
3) Zie Beweging 1912 I, blz. 191 e.v.
4) Odins raven: Gedachte en herinnering.
4) Odins raven: Gedachte en herinnering.
5) Namen van den zeegod.
5) Namen van den zeegod.

Wat zijn de namen voor vuur? Vuur, vlam, brandstapel, gloeiende asch, rook, de vroolijke, enz.

Dit zijn de namen van den tijd: tijd, vroeger, leeftijd, lang geleden, jaar, halfjaar, winter, zomer, voorjaar, herfst, maand, week, dag, morgen, avond, vroeg, spoedig, laat, eens, vorige dag, laatst, gisteren, van morgen, uur, tijdpunt.

Dit zijn namen voor den nacht in het Alsvinsmál:

> Nacht heet zij bij menschen,
> maar Njol bij goden,
> Duisternis noemen haar de heilige goden,
> Onzorg noemen haar de Joten,
> de Alfen: slaapvreugde,
> en de dwergen: droomweefster.

Van de dagevening is het herfst, totdat de zon gezien wordt in Eykdarstad. Dan is het winter tot de dagevening. Daarna komt het voorjaar tot de verhuisdag en dan is het zomer tot de dagevening. Herfstmaand heet de eerste maand voor den winter, de eerste wintermaand heet ‘gor’maand (27 Oct.-24 Nov.), dan komt ‘frör’maand, dan ‘rut’maand, dan ‘thorri’-maand, dan ‘goi’maand (Febr., Maart), dan ‘ein’maand, ‘gank’maand en zaaitijd, ‘eg’tijd[1] en ‘stekk’tijd[2] en dan komt zonnemaand en ‘sel’maand en de hooioogst en dan komt de korenoogstmaand[3].

Wat zijn de ‘okent heiti’, eenvoudige namen voor man? Man is ieder voor zich; vorst is een hooge naam voor man, die heet keizer, daaronder koning, dan de jarl; dit zijn drie namen voor koning. [Voorbeelden]. Hij wordt ook ‘gram’ genoemd. ‘Allvaldr’ heet hij omdat hij alleen heerscht over zijn geheele rijk. ‘Fylkir’ heet hij omdat hij zijn leger in slagorde stelt. ‘Visi’ heet hij en ‘Harri’ en ‘Herra’. Hertog heet de jarl, - en zoo wordt de koning ook genoemd - omdat hij het leger in den oorlog leidt. Ook heet hij Sinjor of Senjor, ‘Mildingr’[4], ‘Maeringr’ en ‘Landreki’[5], zooals vroeger geschreven is.

1) Tijd waarin de vogels hun eieren leggen.
2) Tijd dat de lammeren met de moeders afgezonderd worden.
3) Volgens Jonsson Finnur latere toevoeging, evenals al het volgende dat tusschen ronde haakjes geplaatst is.
4) Die genade bewijst.
5) Landdrijver.

Daarom heet hij landreki omdat hij zijn leger drijft naar het land van andere koningen of omdat hij zijn leger uit zijn land voert. [Voorbeelden].

Er was een koning genaamd Halfdan de oude, de uitnemendste van alle koningen. Hij bereidde midden in den winter een groot offer en offerde dáárvoor, dat hij driehonderd winters oud zou worden; hij kreeg ten andwoord dat hij niet meer dan een hoogen menschenleefzijd bereiken zou, maar hij zou toch driehonderd winters zijn als er in zijn geslacht geen vrouw of man van lage af komst komen zou. Hij was een groot legeraanvoerder en trok ver naar het Oosten. Daar doodde hij in een tweekamp dien koning die Sigtrug heet; toen kreeg hij de vrouw die genoemd wordt Alvig de wijze, de dochter van koning Egmond van Holmgard. Zij kregen achttien zoons en negen waren tegelijk geboren; zij heeten zoo: Thengil, die genoemd wordt mannen thengil, Raesir, Gram, Gylfi, Hilmir, Jofur, Tiggi, Skyli of Skuli en Harri of Herra.

Deze negen broeders waren zulke groote strijders dat hun namen in alle overleveringen gelden voor eerenamen zooals de namen van koningen en jarls. Zij hadden geen kinderen en vielen allen in den krijg. [Voorbeelden].

Maar deze koning Halfdan had nog negen zonen, die zoo heeten: Hildir, waar de Hildingen van gekomen zijn, Nefir, waar de Niflungen van gekomen zijn, Audi, waar de Odlingen, Yngvir, waar de Ynglingar van komen, Dagr, de stamvader der Daglingen, Bragi van de Bragningen - dat is het geslacht van Halfdan de milde -, dan Budli, waar de Budlungen van komen - uit dat geslacht zijn Atli en Brynhilde -, dan Lofdi, dat was een groot legeraanvoerder; het leger dat onder hem stond heette Lofdar, zijn nakomelingen heetten Lofdungen, daarvan was ook Eylime, de grootvader van moeders kant van Sigurd die Fafnir doodde, en eindelijk Sigar, daarvan komen de Siklingen; dat is familie van Siggeir die verwant was aan de Volsungen en ook familie van Sigar, die Hagbard ophing. Uit Hildings geslacht komt Harald Roodbaard, de grootvader van moederskant van Halfdan de Zwarte. Gjuki stamde uit de Niflungen en Kjarr van de Odlingen. Van het Ylfingengeslacht was Erik de Welsprekende.

Dit zijn ook voorname koningsgeslachten van Yngvi, waar de

Ynglingen van stammen, van Skild in Denemarken, de stamvader der Skjoldungen en van Volsung in Frankenland, waar de Volsungen van komen. Er was een legeraanvoerder Skelfir en van hem komen de Skelfingen; dit geslacht leeft in het Oosten.

Deze geslachten die nu opgenoemd zijn, hebben in de dichtkunst zoo'n roep gekregen dat hun namen geworden zijn eerenamen. [Voorbeelden].

Skalden heeten dichters en als men wil kan men zoo ieder in de dichtkunst noemen. 'Rekkar' werden die mannen genoemd die onder koning Halfi waren en daarnaar worden oorlogsmannen 'rekkar' genoemd en men kan zoo alle mannen noemen; 'lofdar' heeten zij ook in de dichtkunst, zooals boven geschreven is. 'Skatmar' heetten de mannen die dienden den koning Skati de edelmoedige. Daarnaar wordt 'Skati' genoemd hij die edelmoedig is. 'Bragnar' heeten zij die streden onder koning Bragi de oude. 'Fyrdar' en 'firar' en 'verar' heeten de mannen die het land verdedigen. Vikingen en vlootmannen, die zijn heer der schepen. 'Beimar' heeten zij die streden onder koning Beimun. 'Gumnar' of 'Gumar' heeten de aanvoerders van een schare zooals gom[1] in de bruidstoet. 'Gotnar' heeten mannen naar den naam van dien koning die Goti heet, waarnaar Gotland genoemd is. Hij was genoemd naar een bijnaam van Odin evenals Gautland of Gotland, en Svitjod[2] naar den naam Svidur, ook een bijnaam van Odin. In dien tijd werd het grootste deel van het land dat hij bezat Reid-gotaland genoemd en alle eilanden Ei-gotaland. Nu wordt dit genoemd Dana-velde en Svea-velde.

'Dreng' heeten jonge mannen zonder huishouding, die zich rijkdom en roem verwerven, 'fardreng' als zij reizen, 'koningsdreng' als zij den koning dienen, enz. 'Seggir' en 'Kniar' en 'lidar', dat zijn mannen uit het gevolg van koningen; 'thegnar' en 'holdar', zoo heeten boeren. 'Ljonar' zijn mannen die vrede stichten tusschen de menschen. Er zijn verder mannen die zoo heeten: helden, meesters, dapperen, reuzen enz. Hiertegenover staat een man te noemen bloode, laf, zwak, ellendig, min, onmanlijk, domoor, sufferd, lafaard, ellendeling, gek, nieteling enz.

1) In bruidegom.
2) Zweden.

Een edelmoedig man heet ‘milding’, ‘maering’, goudschenker, rijke, opperste, edelmoedige enz. Het tegenovergestelde hiervan is: gierigaard, vrek, geldwolf, karige enz.

De wijze man heet ‘radvoldr’[1], de onwijze daarentegen: gek, zot, rekel, sukkel, onnoozele, veulen, dwaas, driftkop enz.

Die zich prachtig kleedt heet ‘glaesimadr’ enz.

Daarentegen kan men ook heeten: ‘kraum’, die leelijk loopt, lomperd enz.

Een knecht heet ook ‘kefsir’, dienaar, arbeider, ‘thir’.

Man heet ieder voor zich, een tweetal is het als er twee zijn, een drietal er drie zijn, enz.

Dan zijn er nog ‘heiti’ waardoor men de namen van menschen kan vervangen; dat noemen wij ‘vidkenningar’[2] of ‘sannkenningar’[3].

Dit zijn ‘vidkenningar’: een ding te noemen met zijn gewone naam en dan hem dien men noemen wil, daarvan eigenaar te noemen of ook door hem daarvan vader of grootvader of overgrootvader te noemen.

Een zoon heet ook: erfgenaam, kind, kleinkind, verwante enz.; hij heet ook broeder, nakomeling enz. Ook steun van de familie, afkomst, hoofdtak enz. Ook: aanverwanten, verwanten, zwagers; ook: vriend, raadgever, ‘rum’, ‘spjalli’[4], ‘popli’, kameraad; popli is een genoot op dezelfde roeibank.

Hij heet ook: vijand, tegenstander, schadetoebrenger, dooder enz. Deze namen noemen wij ‘vidkenningar’ en ook, als een man genoemd wordt naar zijn woning of zijn schip of een ander eigendom.

‘Sannkenningar’ noemen wij het, als wij iemand den naam geven van: wijze, welsprekende, gulle gever, prachtlievende enz.

Dat zijn voornaamwoorden[5].

Dit zijn de okend heiti[6] voor vrouw in de dichtkunst. Vrouw

1) Bezonnene.
2) Iemamd te noemen naar de verhouding waarin hij staat tot een voorwerp of persoon.
3) Beschrijvend epitheton.
4) Die met een ander gesprekken voert.
5) = wat voor het naamwoord in de plaats komt: synoniem.
6) Eenvoudige namen.

en bruid en ‘fljod’ heeten die vrouwen die aan een man gegeven zijn.

‘Sprund’ en ‘svanni’ heeten zij die gaan in mooie kleeren; ‘snotr’ heeten zij die verstandig praten kunnen, ‘drosir’ heeten zij die zachtmoedig, ‘svarri’ heeten zij die trotsch zijn; ‘ristill’ heet zij die flink is; ‘rygr’ die de machtigste is enz.

‘Saeta’ heet die vrouw wier man buitenslands is; ‘haell’ heet zij wier man weg is; ‘ekka’ heet zij wier man dood is. Maagd heet eerst iedere vrouw en ‘kerling’, die oud zijn. (Ook zijn er vrouwenamen die er zijn om te honen, die kan men in de liederen vinden maar moeten niet geschreven worden.) ‘Elja’ heeten die vrouwen die samen één man hebben; ‘snör’ heet de vrouw van den zoon; schoonmoeder heet de mansmoeder.

Ook heet de vrouw moeder, grootmoeder, overgrootmoeder; dochter, kind, zuster, godin enz.

De vrouw wordt ook genoemd ‘bedji’, ‘mala’ en ‘runa’ van haar man en dat is ‘vidkenning’.

Het hoofd is iets van den man. (Men moet het omschrijven als: inspanning of last van den hals, land van den helm, van den hoed, of van de hersens, het haar, wenkbrauwen enz., zwaard van Heimdallr en men kan iedere naam voor zwaard verbinden met iedere naam van Heimdallr).

Namen voor hoofd zijn: schedel, hersenpan, wangbeen, achterhoofd.

De oogen heeten gezicht enz. (Zij moeten omschreven worden door ze te noemen zon of maan of schild of glas of edelsteen of steen der oogharen, der wenkbrauwen, oogleden en van het voorhoofd).

De ooren heeten hoorgangen of gehoor. (Zij worden omschreven als land of andere namen van land, woud, baan, gezicht of oogen van het gehoor, als 't om nieuwe omschrijvingen gaat).

Den mond moet men omschrijven als: land of huis van de tong of van de tanden, van de woorden, het verhemelte, de lippen en dergelijke en als het om nieuwe omschrijvingen te doen is, noeme men den mond schip en de lippen de boord en de tong roeiriem of stuur.

De tanden worden soms genoemd steenen of klippen van de woorden, van de mond of van de tong.

De tong wordt vaak genoemd zwaard van de taal of van den mond.

Baard heet snor of knevel, als hij op de lippen staat.

Haar heet 'la'[1], haar van de vrouwen heet 'haddr'[2] enz. (Haar wordt omschreven door het te noemen woud of boomen van de schedel, het hoofd of het achterhoofd en den baard te omschrijven met kin of wang of hals).

Het hart heet 'negg'. (Het wordt omschreven door het te noemen korrel of steen, appel, noot, kogel en dergelijke en dit verbonden met borst of verstand en het te noemen huis of land of berg van den geest).

(Borst moet men noemen huis of erf of schip van het hart, de ziel of de lever; land van de geestkracht en van het geheugen).

Gezindheid heet: zin, gemoed, liefde, toewijding, wil, welbehagen.

(Gedachte omschrijft men door te zeggen: wind der toovervrouwen en daar bij te noemen wie men wil, Joten of vrouwen, moeders of dochters van Joten).

Gedachte heet ook: meening, standvastigheid, zielskracht, werkzaamheid, geheugen, geest, aanleg, gemoed, trouw.

Gedachte heet ook: toorn, vijandschap, verderf, gramschap, ongeluk, zorg, droefheid, razernij, lichtzinnigheid, onbetrouwbaarheid, onbestendigheid, ongestadigheid.

Hand moet men noemen: 'mund'[3], arm, 'lam', 'braumi'[4]. Aan de hand zijn: elleboog, bovenarm, pols, vingers, tusschenruimte tusschen de vingers, nagels, vingerspitsen, vleesch onder de nagels enz.

(Hand moet men noemen: land van de wapenen of de schilden, boom der schouders, en der mouwen, land der gouden ringen enz. en in de nieuwe omschrijvingen voet der schouders.

1) Golf.
2) Hoofdhaar.
3) Vergelijk: de morgenstond heeft goud in den mond.
4) Hand met uitgestrekte vingers.

Voeten noemt men boomen der zoolen, van de voetsporen, de kousen en dergelijke, renspeer van de wegen enz.

Aan den voet zijn het dijbeen, de knie, de kuit, de wreef, de voetzool, de rand van den voetzool, de teenen. Door dit alles kan men den voet omschrijven en hem noemen boom, of maat of ra).

Taal heet woord en uitdrukking, welsprekendheid, verhaal, woordenstrijd, twist, zang, lied, poëzie, gesprek, mingekoos, geluid, vroolijkheid, spot, babbelachtigheid, redevoering, pralerij, ingebeeldheid, gepraat, idioom, gebabbel, gekwebbel, enz. Ook: geraas, gil, gebulder, gedreun, lawaai, gebalk, gedruisch, boos optreden enz.

Verstand heet: wijsheid, beradenheid, onderscheiding, geheugen, meening, vooruitziendheid, snedigheid, welbespraaktheid, flinkheid, list, bedrog, slimheid, onbetrouwbaarheid; ‘laeti’ heeft twee beteekenissen: het beteekent stem en het beteekent boosheid, ‘oedi’, en ‘oedi’ beteekent ook natuur.

‘Reidr’ heeft ook twee beteekenissen: ‘kwaadheid’ en ‘uitrusting van een schip of een paard’.

‘Far’ heeft ook twee beteekenissen: ‘uitrusting’ en ‘schip’. Dergelijke uitdrukkingen heeft men veel gebruikt in de dichtkunst en dat is wel onduidelijk gevonden.

(‘Lid’ heeft veel beteekenissen; het beteekent troepen in een strijd, het beteekent schip en bier en dienstmannen, ook hulp en bijstand.

‘Hlid’ beteekent zijde, en poortopening en helling. Deze woorden kunnen zoo in de dichtkunst gezet worden dat het onduidelijk wordt en noodig is het te bedenken of men andere woorden moet gebruiken maar dan richte men zich naar oudere verzen. Zoo zijn er nog veel andere namen die verschillende beteekenissen hebben).

Boekbeoordeelingen

Hereeniging, door Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman.

‘Eene overtuiging, die ik, voordat ik het politieke leven verlaat, duidelijk wensch uit te spreken.’ Dit kenmerk maakt de brochure, waarin Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman de hereeniging van de anti-revolutionnaire met de christelijk-historische staatspartij bespreekt, tot een belangrijk geschrift.

De betrokkenen in beide partijen kunnen van iemand die het ontstaan en de ontwikkeling daarvan in de voorste rijen meemaakte, leeren wat hij als de diepere oorzaken van eenheid en geschil ziet. Met niet meer uitvoerigheid dan noodzakelijk is om de eigen meening tot een glasheldere uiting te brengen, wordt de oorspronkelijke organisatie, de werking daarvan en de scheuring der partij geteekend. Deze soberheid, voortspruitende uit een met opzet zuiver intellectueel gehouden behandeling van verwikkelde verhoudingen, maakt de brochure bovendien belangrijk voor anderen dan politici. De Nederlandsche politiek van de laatste 30 jaar is, afgezien van de opkomst der S.D.A.P., beheerscht geweest door een vinnigen machtstrijd der christelijke partijen tegen het liberalisme. Die strijd was niet altijd duidelijk. Om en achter de persoonlijkheid van Dr. Kuyper als leider speelden zich, voor een groot deel in 't geheim, gebeurtenissen af, die het vermoeden schenen te wettigen, dat de uiterlijke macht, zooals die bij de stembus bleek, niet overeenstemde met een innerlijke kracht om de beginselen in een regeeringsbeleid te verwezenlijken. Indien dit zoo was, moest de langdurige strijd tegen het verzwakte maar regeerzuchtige liberalisme vruchteloos zijn, en de politiek

zich al verder verwijderen van het werkelijke en directe landsbelang.

Nu de Nederlandsche politiek tot zijn ware - en kleine - beteekenis is teruggebracht door het diep ernstige wereldgebeuren, en ondanks het voortloopen in de oude lijnen een keerpunt schijnt te naderen, is het voor ieder, ook voor hem die vervreemdde aan het leuzen-spel, van beteekenis een kort en helder overzicht te kunnen verkrijgen van het jongste verleden der christelijke partij-beginselen.

Zoo'n overzicht maakt begrijpelijk wat in de drukte van debat en strijd verward was. Maar bovendien geeft het een kern, waaruit ook kan worden ingezien wat voor beteekenis toe te kennen zal zijn aan de pogingen tot vernieuwing of hereeniging der protestantsch christelijke partijen.

* * *

Bij ‘den buitengewoon heftigen strijd, thans in geheel de wereld tegen het Christelijk geloof en tegen den invloed van dat geloof op geheel ons maatschappelijk en staatkundig leven, gevoerd’ acht Jhr. Mr. de Savornin Lohman noodig ‘trouwe samenwerking’. En wel voor allen, ‘die zich onder het vaandel: tegen de Revolutie het Evangelie - op een breed terrein hadden geschaard, 'twelk *alle* protestantsche richtingen, voorzoover deze het Evangelie niet bewust verwerpen of negeeren, omvat, en ook de R.C. niet uitsluit’.

Tegenover enkele zijner partijgenooten die federatie van zelfstandige groepen voorstaan, is hij overtuigd dat hereeniging, van wat bij elkaar behoort, wenschelijk is. Juist en vooral om, ook in zijn eigen partij, te voorkomen dat kerkelijke verscheidenheid en geschillen in de staatkunde zullen doordringen.

‘Niets bederft èn het kerkelijk leven èn de politiek zoo grondig, als het verbinden van politiek aan kerkelijke vraagstukken; dat deel der wereld dat om de kerk zich niet bekommert, steunt met het oog op politiek succes de kerk, die echter door zoodanigen steun niet hooger maar lager komt te staan.’

‘Verband tusschen godsdienst en politiek versterkt - tusschen kerk en politiek bederft beide.’

Toch acht de schrijver de hereeniging niet mogelijk, indien niet de oorzaken der scheuring van 1894 worden opgeheven. Die oorzaken wil hij niet zoeken in den persoon van Dr. Kuyper, maar in diens stelsel. Met een belangwekkend materiaal van gegevens en feiten, belangwekkend vooral voor wie onbekend is met de vroegere verhoudingen in de protestantsch christelijke politiek, wordt aangegeven waarin dat stelsel van Dr. Kuyper bestaat, en door welke practisch-politieke moeilijkheden hij er toe gebracht werd dit toetepassen.

Een deel van dat stelsel is het concentreeren van een overheerschende macht bij den leider, die de eenige schakel vormt tusschen de anti-revolutionnaire partij en de kamerleden of ministers van die richting.

Verder betreft het de ontwikkeling van het ‘neo-calvinisme’ waardoor Dr. Kuyper overwicht gaf aan de gereformeerden, die door zijn theologische voorlichting de ‘kern’ der partij vormden, een kern, die ‘leiderschap’ erkende en steunde.

Tegenover het stelsel ontwikkelt de schrijver uitvoerig en helder zijn bezwaren.

De alles beheerschende positie van den leider, stelde practisch de A.R. kamerleden en ministers onder zijn voogdij, door de leuze van gehoorzaamheid aan de partij. Doch bovendien bracht het mede ‘dat de organisatie van Dr. Kuyper ertoe geleid heeft en steeds meer er toe zal leiden, de Staten Generaal afhankelijk te maken van de kiezers en van partijen.’

Verder is de dooreenmenging van calvinistisch en gereformeerd bedroevend voor de politieke ontwikkeling van ons volk, daar ‘inplaats van de dragers van het alle Christenen omvattend beginsel: staatkunde en godsdienst zijn niet te scheiden’, een kerkelijke groep zich tot een partij vormt.

Hoe Dr. Kuyper ertoe gekomen is het bestreden stelsel, dat tot de scheuring leidde, intevoeren wordt uitvoerig beschreven. De oorzaak lag in de uitbreiding van het aantal kiezers in 1889. Die uitbreiding was voor de christelijke partijen noodig om ‘het volk achter de kiezers’ uitspraak te doen geven, in 't bizonder over de schoolkwestie.

De uitbreiding bracht echter tweeërlei moeilijkheden met zich. Allereerst was het de vraag hoe de kiezers georganiseerd moes-

ten worden, maar vooral hoe de organisatie moest zijn om ‘telkens als er verschil van inzicht is, te komen tot eenheid’.

Toen in 1894 over de kieswet Tak zoo'n verschil dreigde, loste Dr. Kuyper de moeilijkheid op door buiten de organisatie om zelf de leiding te nemen, en zijn wil door te zetten; met als gevolg de scheuring.

Een tweede vraag betrof de verhouding tusschen de gekozen kamerleden en de partij. Ook hiervoor was Dr. Kuyper's oplossing dat de leider tegenover de kamerleden en zelfs tegenover ministers die partij vertegenwoordigde, zoodat hij daarmee het hoogere gezag verkreeg om verantwoording te vergen en scherp kritiek uitteoefenen.

* * *

De hoofdlijnen van het betoog van Jhr. Mr. de Savornin Lohman moeten een sterken indruk maken. Zij toonen een ‘atomistische bende’ van kiezers, die doordrongen zijn van de kracht van hun geloof en bij wie Dr. Kuyper verwachtingen verwekte.

Die kiezers werden door hem georganiseerd. De keurbende der protestanten van velerlei schakeering waren de gereformeerden. De theologische leider van De Heraut die voor hen de Belijdenissen in eere had gebracht en de oude kerkformatie had hersteld was tevens de politieke leider.

Een organisatie der kiezers wordt natuurlijk met krachtige hulp van de keurbende gevormd, doch het werd een machine die moeilijk loopen zou. Twee dingen ontbraken er, die - de schrijver kan het niet ontkennen - bij de tegenwoordige partijen politiek noodzakelijk zijn. De zekerheid van als een gesloten eenheid naar buiten optetreden, en de zekerheid dat door de partijleden die vooruit geschoven zijn, ook gedaan zal worden, wat van hen wordt verwacht.

De beeldspraak der woorden duidt het reeds aan dat in de tegenwoordige verkiezingsgevechten, de partijen gaan gelijken op legers. En Mr. de Savornin Lohman schrijft dan ook dat Dr. Kuyper zich opwierp als ‘veldheer’, die - zooals eraan kan worden toegevoegd - even zeker was van zijn kader als Cromwell van de round-heads.

Die veldheer achtte het voor de instandhouding van de goede

geest in zijn leger noodig dat de gekozenen in de Kamer en de uitverkorenen in het Kabinet niet de verwachtingen waarvoor gevochten werd teleurstelden. En zoo zij dit toch deden dan was hij *de stem* van het leger.

Hierdoor ontstond het geschil. Recht en streng verheft zich de staatsman de Savornin Lohman tegenover den politieken veldheer Kuyper, en wijst hem terug van den drempel van een gebouw. Dat is het gebouw van het gezag en het recht, dat ook Dr. Kuyper met partij-geweld dreigde te bezetten. Dat kon niet anders dan op grond der voorstelling ‘dat *de wil* van een zeker aantal personen, mits de meerderheid vormende, de grondslag behoort te zijn van het positieve recht’.

Voor den schrijver berust gezag op de wet, en de wet op het recht, dat gelijk moet zijn voor allen.

Daarom vooral acht hij het een eerste beginsel van staatkunde, en in 't bizonder van christelijk-historische staatkunde, dat hij niet prijsgeven kan en mag en waarvoor hij zal staan en vallen, dat de Tweede Kamer niet een opdracht vervult haar door de meerderheid der kiezers gegeven, doch een taak waarneemt, haar door de wet opgelegd. Wel is waar is het een college dat door het volk is gekozen, maar dat slechts uit eerste-rangsmenschen kan bestaan, zooals het behoort, indien deze naar hun geweten 's lands belang dienen en het voor ieder gelijke recht zoeken.

Men kan zeggen dat deze overtuiging allicht de neiging zal doen ontstaan om vast te houden aan wat reeds lang als gezag en recht gold; een neiging ook om zich te weren tegen wat er aan nieuw gezag en nieuw recht opkomt. Men kan ook zeggen dat in onze tijd ‘wetgeving in haar wezen’ niet meer is ‘voor 't grootste deel rechtspraak’ doch het leiden van den overgang van den streng individualistischen rechtstaat naar een staat, georganiseerd uit groepen en gemeenschappen tot een hoogere eenheid der samenleving.

Betwist kan echter niet worden, dat de overtuiging die Jhr. Mr. de Savornin Lohmann nog eens duidelijk wenschte uittespreken, als staatkundig beginsel den naam verdient van antirevolutionnair en christelijk-historisch.

I.P.D.V.

De invloed van het werktuig
Inleiding tot een cursus voor de Haagsche Volksuniversiteit over de textielindustrie als onderdeel der bedrijventechniek
Door
I.P. de Vooys

Het woord ‘machinaal’ is tegenwoordig volstrekt geen bijzondere aanduiding meer voor een of andere bewerking. Eer is het tegendeel het geval. Handwerk is de uitzondering geworden, die voor menig product als aanprijzing geldt. Wij zijn er n.l. geheel aan gewend geraakt dat bijna alles wat voor ons leven noodig is, gemaakt en geleverd wordt door fabrieken. Daar deze niet meer in elk centrum van samenwoning voorkomen, doch zich gewoonlijk ophoopen in enkele industrieele streken, en bovendien groote dichte groepen van gebouwen vormen, is de nijverheid tot een soort afgesloten wonderland geworden. Kon voor één of twee eeuwen ieder belangstellende in de naaste omgeving kennis nemen van de verscheidenheid der bedrijven, zooals die b.v. door den dichter Jan Luyken in een interessant boekje zijn geteekend en beschreven, thans is het ambacht verdwenen of in verval. En zelden komt de leek ertoe de toestemming te verwerven in één der vele fabrieken een kijkje te nemen. Doet hij het, dan gevoelt hij in een vreemde omgeving binnen te komen, die hem verwart en meestal tot bewondering stemt. Niet alleen ziet hij welk een ingewikkeld organisme de fabriek is, waar talrijke personen samenwerken, doch tevens en vooral treft hem de veelheid en de verscheidenheid der gecompliceerde werktuigen, waarvan de vernuftige

samenstelling en werking dikwijls verborgen is door de snelheid waarmee de onderdeelen zich bewegen. Soms is het ook de grootschheid van bouw en de enorme kracht, die hem tot verbazing brengt.

Het is niet alleen de leek die een dergelijke indruk verkrijgt, als om hem te herinneren hoe vroeger Jules Verne en later b.v. Wells gefantaseerd hebben over wat vrij spoedig daarna, en voor een groot deel, werkelijkheid zou worden. Ook de deskundige, de ingenieur, ondergaat bij fabrieksbezoek nog zeer dikwijls gelijksoortige gewaarwordingen. Want wel is hem een deel der industrie bekend, doch de uitgebreidheid daarvan is zoo groot, dat zeer veel buiten zijn werkkring ligt.

Wat in een overigens onbekend bedrijf is ingericht kan hij gemakkelijker doorzien dan de leek, maar des te beter ook kan hij beseffen welk een geweldige ijver, toewijding en vernuft noodig geweest zijn om te verkrijgen wat er bereikt werd.

Men kan wel zeggen dat het bewerktuigde bedrijfsleven een wereld is geworden, die voor het groote meerendeel der menschen even zoo geheimzinnig blijft als de wonder- en verrassingrijke natuur. Het doorvorschen daarvan heeft zich de mensch steeds tot een verheffende taak gesteld. Staat hij nu niet bijna gelijk tegenover een techniek, die toch geheel en al is een maaksel van menschenhanden?

Vroeger had menschenmaaksel uiteraard nimmer het geheim, dat de natuur wel voor den onderzoeker verborgen scheen te houden. Het zou thans bijna zoover komen, indien niet in een uitgebreide technische litteratuur, de resultaten der technische wetenschap werden beschreven en vastgelegd. Ten minste voorzoover dat bij de snelle ontwikkeling, die overal tot uiting komt, mogelijk is. Alvorens een zeer beperkt gebied der bedrijventechniek dat zich met het vervaardigen van bekleedingsstoffen bezig houdt, nader te bezien, wil ik trachten den invloed te schetsen, die het ‘machinale’, dat is het werktuig in 't algemeen gehad heeft op de vervorming van het bedrijfsleven. Ik wil dit beproeven door een zeer globaal overzicht te geven over indeeling en samenhang der bedrijven, vóor en nadat het werktuig zijn zegetocht begon. Daartoe zal ik afwijken van de indeeling der bedrijven, zooals die gewoonlijk in technologische handboeken

wordt gevolgd. Die indeeling berust namelijk op den aard der grondstoffen welke door het bedrijf worden verwerkt, of op de soort van de bewerking die er wordt toegepast.

De indeeling, die ik thans ga bespreken hangt samen met den aard der behoeften, ter bevrediging waarvan de voortgebrachte producten moeten dienen. Deze indeeling is gekozen om te doen zien op welke wijze het bedrijfsleven innerlijk samenhangt met die behoeften, zoodat een indruk verkregen wordt der beteekenis van elk der bedrijfsgroepen voor het volle menschenleven.

* * *

Van een stelselmatige voorziening in de levensbehoeften kon bij den aanvang der ontwikkeling onzer tegenwoordige beschaving slechts sprake zijn toen landbouw en veeteelt te zamen de voornaamste plaats in de dagelijksche bezigheden hadden ingenomen en de jacht op den achtergrond drongen, wat tevens gepaard ging met een vaste vestiging. De ekonomen spreken van de voortbrenging in die eerste periode als van een in de *gesloten gezinshuishouding*. Daarmee wordt bedoeld dat een - gewoonlijk groot - gezin geheel en al zelf te zorgen had voor alles wat er noodig was, en het - in beginsel - zonder ruil of handel moest stellen.

De behoeften waren daarvoor beperkt tot wat wij een minimum program zouden kunnen noemen. Zij betroffen:

I.	De voeding met vleesch en landbouwproducten naast als drank, melk en reeds enkele gegiste producten als bier of wijn.
II.	De kleeding, die niet meer uitsluitend bestond uit dierhuiden, doch uit vervaardigde stoffen, en tevens de hoofden voetbekleeding.
III.	De woning, opgebouwd uit natuur- of gebakken steen en hout.
IV.	Het vaatwerk en huisraad, met verder een reeds tamelijk veelvoudig ofschoon primitief gereedschap voor landbouw, boschbouw, houtbewerking.

Onder invloed van de veel meer eischende gezinshuishouding der ridders en van de tot handel uitgegroeide goederenruil, b.v. met de oostersche landen van een hoogere beschaving, ontstonden geleidelijk de beroepen of ambachten. Dit was een *specialiseering*, een zich toeleggen van personen op de vervaardiging

van een enkele soort der producten, waardoor zij grooter vaardigheid verkregen en het vak-gereedschap zoodanig verbeterden en aanpasten aan die producten, dat ook daarin een groote verscheidenheid ontstond. Ofschoon de beschreven indeeling der behoeften tegelijkertijd ook als grondslag kan blijven gelden voor de verscheidenheid der ambachten van bakker, molenaar of brouwer; van wever en schoenmaker; van steenhouwer, metselaar, timmerman; van pottenbakker, meubelmaker, smid enz., is de ontwikkeling gekenmerkt doordat de genotmiddelen naast de voedingsmiddelen een grooter plaats gingen innemen, en doordat kleeding, woning, huisraad en gereedschappen een kunstzinnige verfijning ondergingen. Deze bleef niet beperkt tot het ridder-kasteel maar kwam zelfs tot sterker uiting in de steden waar kooplieden en ambachtslieden zich te samen vestigden, en het profijt van handel en van de verkregen vakbekwaamheden onder bescherming van vorsten veiliger konden genieten.

Reeds in deze periode van stedenvorming en ontwikkeling der gilden, die in een geschiedenis der techniek ook aan te duiden zou zijn als het tijdperk van het gespecialiseerde ambachtsgereedschap, zijn er reeds enkele hulpmiddelen voor de voortbrenging die buiten dat gereedschap vallen. Allereerst de watermolen, die pas in de 17e eeuw de windmolen naast zich kreeg, en die in hoofdzaak diende voor het malen van graan. Daarnaast waren er ook in primitieve vormen ovens voor het smelten en winnen van metalen en van glas, die zich in enkele streken aansloten bij vindplaatsen van mineralen, en die een betere brandstof dan hout of turf verkregen door de werkzaamheid der houtskoolbranders in de omgevende bosschen.

De molens, maar ook vooral deze eenigszins geheimzinnige nijverheid uit de mijngangen der bergen, stonden aanvankelijk onder de landsheeren en kwamen pas later en slechts gedeeltelijk onder beheer der rijk geworden kooplieden.

In elk geval waren voor den geheelen omvang van het bedrijfsleven deze aanvangsvormen van 't werktuig, 't chemische proces en 't mijnwezen zeer gering van beteekenis. Zij voldeden aan de nog zeer bescheiden vraag naar natuurkracht en metalen.

Een belangrijke verandering in het bedrijfsleven komt tot

uiting in den tijd, die gewoonlijk wordt aangenomen als de overgang uit de middeleeuwen naar de nieuwe geschiedenis, n.l. in de 2e helft van de 15e eeuw.

Reeds was het buskruit uitgevonden, dat voor de burgers en steden een krijgsvoering zou mogelijk maken en de oorlogstechniek inluidde.

De ontdekking van Amerika zou gaan beteekenen, dat de handel niet langer beperkt bleef tot eenige groote handelswegen te land en tot de kustvaart, doch de vrije zee ter beschikking kreeg.

Ten slotte zouden renaissance en humanisme, gesteund door de uitvinding der boekdrukkunst de geestelijke ontwikkeling los maken uit de enge kringen waar de wetenschap werd bestudeerd en bewaard, om de geleidelijke doordringing van alle lagen der geheele menschheid te gaan beginnen. Er ontstonden daardoor uitgebreider behoeften. Oorlog en handel bleken, toen als nu, de scheppers te zijn van opeengehoopte rijkdommen, waarvan de bezitters een - meestal kunstzinnige - weelde zich konden veroorloven, zoodat aan voedsel, kleeding, woning en huisraad de allerhoogste eischen gesteld werden; zoowel aan de ambachten die het een en ander vervaardigden als aan de handelaars die het uit verre streken moesten aanvoeren.

Nieuw waren die behoeften echter vooral waar de vervoermiddelen over de wereldzee gebouwd en uitgerust moesten worden; waar liggend of vervoerbaar oorlogstuig voor georganiseerde legers gevraagd werd, en waar boek en plaat aan de ontwaakte geest bevrediging en genot moesten verschaffen.

Drie nieuwe groepen van bedrijven voegen zich daarom bij de vier, die reeds genoemd zijn, n.l.:

V. De scheepbouw, die niet alleen de bewonderenswaardige houten zeekasteelen moest vervaardigen, doch ook de trekschuit als binnenlandsch vervoermiddel leverde. Bovendien stonden achter de scheepsbouw nog andere bedrijven voor 't maken van de zeilen, de kabels en trossen, de takels en ankers, enz. Ook die voor koetsen en diligencen.

VI. De oorlogsbedrijven, die in tuighuizen alles hadden te vervaardigen wat een leger uit dien tijd, gevormd uit gehuurde vaksoldaten, behoefde aan kanonnen, geweren, voertuigen, pontons, fortenbouw, enz.

VII. De beschavingsbedrijven, zooals die van boekdrukker en plaatdrukker, waarachter noodzakelijk de papiermaker zijn werk moest verrichten, terwijl de lettergieter en boekbinder ermee in onmiddellijk verband stonden. Daarnaast deed ook de beginnende wetenschap reeds bedrijven ontstaan, zooals de instrumentmaker, de kaartenteekenaars, de klokken- en brillenmakers.

De toename in verscheidenheid van beroepen ging uiteraard gepaard met een voortdurende verbetering en verfijning der gereedschappen, en de vraag naar kostbare producten met een groeiende kennis der eigenschappen van de grond- en hulpstoffen. Deze laatste maakte het mogelijk voor de handelswaren een vèr doorgevoerde schaal van qualiteiten intevoeren en werd ook aanleiding de omzetting der stoffen, aanvankelijk in de alchemie, te bestudeeren. Tegelijkertijd werd naast de waterkracht ook van de windkracht gebruik gemaakt om werktuigen te drijven. In hoofdzaak waren het werktuigen om groote kracht uit te oefenen, doch daarnaast ook om de ambachtslieden te ontlasten van bewerkingen van langen en eentonigen duur. Een paar voorbeelden zijn: het stampwerktuig met heien of stampen; de koldermolen of kollergang om harde materialen fijn te pletten en te wrijven; de staarthamer om zware smeedstukken te maken; walsen om te pletten, de hollander om van lompen papierstof te maken; de volmolen om laken te vollen dat is dicht te maken.

De van hout vervaardigde - soms met ijzer of koper versterkte - inrichting van de molens kon ook zonder wind of water gebezigd worden door van trekdieren gebruik te maken. In elk geval werd de molenmaker de werktuigkundige voor de grovere techniek, zooals het de instrumentmaker (wiens vak nauw verwant was met dat van den goud- en zilversmid) werd voor de fijnere techniek. Op gelijksoortige wijze groeiden ook de eerste beginvormen der mijnbouwkunde en van de bedrijven die door smelten, koken, branden, brouwen, uittrekken en dergelijke een primitief-chemische nijverheid vormden.

Zoowel de bewerktuigde ‘molens’ als die bijzondere bedrijfstakken met ovens en ketels en retorten en dergelijke stonden nog altijd afzonderlijk van de eigenlijke ambachten.

De rol van het - door de alchemisten geheimzinnig behan-

delde - vuur was nog zeer gering. Het werktuig was nog steeds een hulpmiddel om groven en eenvoudigen arbeid te verrichten. Alles waar vaardigheid bij te pas kwam, eischte den bekwamen goed geoutilleerden vakarbeider, die terdege zijn handwerk moest leeren.

* * *

In de tweede helft van de 18e eeuw begint de groote verandering, die in de 19e eeuw het machinale tot volledige heerschappij zou brengen.

In het bedrijfsleven is de fabriek daarvoor het kenmerkende. Voor een deel kan die fabriek beschouwd worden als de voortzetting van den ‘molen’. Inderdaad is dat in zeer veel gevallen zoo beschouwd. Nog worden in Engeland talrijke fabrieken ‘mill’ genoemd. Daarnaast had echter het woord fabriek reeds een eigen beteekenis ook in ons land, die overeenkomt met wat in 't Fransch manufacture, in 't Engelsch factory werd genoemd, namenlijk een inrichting waar goederen werden gefabriceerd. Niet de wijze waarop dit geschiedde, maar de omstandigheid dat het door meerdere werklieden gezamentlijk in een daarvoor ingericht gebouw voor rekening van een handelaar plaats vond, in plaats van door een ambachtsman in eigen werkplaats, was het kenmerkende voor fabriek in ouderwetschen zin.

In onze tegenwoordige beteekenis is dit ook gebleven b.v. voor een sigarenfabriek, doch als regel is de fabriek een samenkoppeling van de begrippen molen met malende, dus draaiende mechanismen, en - zooals in 't Vlaamsch de fabriek nog heet - het werkhuis.

Het fabriceeren van groote hoeveelheden waren door gehuurde arbeiders, te werk gesteld in een groot gebouw, en wel door daarbij tevens, zoover als dit bereikbaar was, de natuurkracht in de malende tuigen en toestellen toe te passen, is alleen mogelijk geweest door de geweldige ontwikkeling van het werktuig.

Dat naast dier-, water- en windkracht, het arbeidsvermogen nog op andere wijze aan de natuur ontleend werd, eerst door de stoommachine, later ook door ontploffings- en ontbrandingsmotoren, vermeerderde in hoofdzaak de gelegenheid om natuur-

kracht aan te wenden, doch veranderde niet veel aan het beginsel dat de drijfkracht der spieren werd vervangen door een die kunstmatig werd verkregen. Evenmin deed dit de toepassing der electriciteit, die in wezen slechts een middel verschafte om de reeds opgewekte natuurkracht over te dragen op veel gemakkelijker en eenvoudiger wijze dan voordien bekend was. Ook dit was daarom een uitbreiding van de gelegenheid om op welke plaats dan ook, over natuurkracht de beschikking te verkrijgen.

De schakel echter die dit verbindt aan het vervaardigen van goederen is het werktuig.

Dit mocht niet langer beperkt blijven tot de allergrofste voorbewerking der materialen, tot het stampen, malen, breken enz. in 't kort tot het *oplossen* van materialen, maar het moest overnemen alles wat door verfijnd gereedschap in vaardige handen geschiedde om aan het materiaal vorm te geven, het te verfijnen, veredelen, *op te bouwen*.

Het is er nog zeer ver van verwijderd, dat dit over het geheele gebied van menschelijke voortbrenging geschiedt, evenals het er nog ver van verwijderd is, dat het werktuig het evengoed doet als de vaardige en bezielde hand. Vandaar dan ook dat ‘hand-werk’ een onderscheiding is en niet een blaam van achterlijkheid, ofschoon dit volstrekt niet algemeen geldt en b.v. sommig machinaal werk inderdaad beter kan zijn dan handwerk.

Toch is de geweldige groei der bedrijventechniek veroorzaakt doordat sprong na sprong, in het eene bedrijf na het andere, dikwijls door een zoeken dat zich over tientallen van jaren, tot soms over meer dan een eeuw, voortzet, werktuigen werden, en nog altijd door worden, uitgevonden, die niet alleen de menschelijke kracht, maar ook diens vaardigheid vervangen.

Het is in geen enkel opzicht een eenvoudige ontwikkeling. De geschiedenis van het werktuig is een veel meer verwarde dan b.v. die van de stoommachine, gasmotor of electrische motoren.

Soms neemt het werktuig van het handwerk het oorspronkelijke gereedschap over n.l. uit de handen van den arbeider om het te doen bewegen met behulp van hefboomen, stangen, raderen enz.

op een bijna volkomen gelijke wijze als de spieren van arm en hand dat deden. Ook dan wanneer die bewegingen vereenvoudigd of doeltreffender gemaakt worden, spreekt men in zoo'n geval van gereedschapswerktuigen, b.v. voor 't bewerken van metalen en hout. Herhaaldelijk echter bleek de gebruikelijke handbewerking zoo gecompliceerd, of vereischte die zoo'n fijne aanpassing aan qualiteit of aard van de grondstoffen, dat het noodig was eenige bewerking te splitsen in een reeks van opeenvolgende, eenvoudiger, bewerkingen, - deel-bewerkingen - om dan elk daarvan door een afzonderlijk werktuig uittevoeren. Daarbij behoefde of kon niet steeds de volgorde van de deel-be-werkingen dezelfde blijven als bij het handwerk gewoonte was, maar werden er in die volgorde veranderingen aangebracht. Een voorbeeld hiervan is de spinnerij. Ook kwam juist het omgekeerde voor, dat bewerkingen die bij den handarbeid gesplitst waren, soms zelfs reeds in afzonderlijke bedrijven waren gespecialiseerd als b.v. van den lettergieter en den letterzetter, niet elk afzonderlijk, maar wel te samen in een werktuig - in dit geval de zetmachine - konden worden uitgevoerd.

Ten slotte hebben soms uitvinders geheel nieuwe bewerkingswijzen uitgedacht, die voor het handwerk nooit uitgevoerd zijn of wellicht zelfs onuitvoerbaar zouden zijn, maar die door een werktuig gemakkelijk kunnen worden verricht. Waar sommige bewerkingen wel voor uitvinders toegankelijk schenen, doch hun denkbeelden ten slotte schipbreuk leden omdat er te veel kostbare en tijdroovende proeven noodig waren om tot een regelmatige toepassing te geraken, stond het werktuig jaren lang onbeholpen voor de deur der industrie. Tegenwoordig kan echter in de ‘uitvindings-bedrijven’, speciale werktuigkennis en kapitaal besteed worden, om de uitvinding door de periode van het ‘pokken en mazelen’ heen te helpen. Was een speciaal arbeidswerktuig eenmaal uitgevonden, dan kon dit natuurlijk alleen dan toepassing verkrijgen wanneer het voor den gebruiker voordeelig was. Practisch beteekent dit dat één arbeider met een of zelfs met meer werktuigen te gelijk veel meer goederen kan voortbrengen, als vroeger met gereedschap. Ten einde in deze richting voortgaande het meeste te bereiken, heeft elk werktuig, wanneer het éenmaal ingeschakeld was tusschen het

bedrijfsleven en de natuurkracht, weer een eigen ontwikkeling doorgemaakt. Verbetering volgde op verbetering. Naast het opheffen van gebreken, en het voorkomen van slijtage of breuk is in de geschiedenis van elk soort werktuig te vermelden, hoe er werd gestreefd naar drie dingen 1°. een snelleren gang, 2°. vermindering van het noodige toezicht of het ingrijpen van een arbeider door het z.g. 'automatisch' werken, en 3°. goedkoopte van het werktuig zelf, door eenvoudige samenstelling uit weinig bewerkelijke onderdeelen en door gering verbruik van kracht, smeermiddelen, enz

Het is vooral deze geleidelijke ontwikkeling, die aanleiding is geworden voor het specialiseeren der werktuigen, en wel voor liefst één enkele soort van één of ander product, ten einde te bereiken dat voor één enkel doel het werktuig zoo eenvoudig mogelijk is ingericht b.v. zonder verstel-inrichtingen. Dat maakte het werktuig goedkooper en daar aldoor hetzelfde werk ermee gefabriceerd werd, ging geen tijd verloren en leverde het meer af. Langs de beschreven richtingen is het werktuig niet alleen in de bedrijven doorgedrongen en maakte het van de eenvoudige werkplaatsen fabrieken, doch is het tevens tot een soort splijtzwam geworden, die wat vroeger één enkel bedrijf was waarin b.v. een tiental soorten van eenig product werden gemaakt, oploste in tien bedrijven, waarvan elk één dezer soorten vervaardigde. Zelfs ook door van eenige waar niet het gereedzijnde product maar b.v. het half-gereede te maken ten einde dit voor verdere afwerking aan andere bedrijven overtedragen.

* * *

De eerste arbeidswerktuigen ontstonden ongeveer bij den overgang van de 18e tot de 19e eeuw in Engeland, te gelijk met de stoommachine, die door Watt werd toegepast om voor het pompen van water in mijnen ingewikkelde handpompen te vervangen, en die ook de taak der waterraderen van de molens begon over te nemen. De constructie van het eerste arbeidswerktuig en van het eerste stoomkrachtwerktuig is in het Engeland van dien tijd mogelijk geweest door dat van giet- en smeedijzer gebruik gemaakt kon worden, daar men geleerd had die goedkooper te maken, te gieten en bewerken.

Werktuigen van hout met een spaarzame toepassing van primitief bewerkte metalen, en de op gelijke wijze vervaardigde krachtsoverbrenging in de moleninrichting van zware houten assen, raderen met kammen of stangen en dergelijke konden overgaan in veel lichtere, gemakkelijker en daardoor sneller loopende machines assen en schijven van ijzer. Dit metaal schijnt bijna de geheele technische ontwikkeling van de 19e eeuw, immers de eeuw van staal en ijzer, te hebben beheerscht. Ondanks het uitgebreide gebruik van ijzer vóor 't begin der 19e eeuw b.v. voor wapens, gereedschappen, pannen, kettingen, voertuigen, schepen, zoodat in 't begin van die eeuw over de geheele wereld in één jaar reeds 800.000 ton door hoogovens werd gemaakt, is dit cijfer onbeteekenend bij wat thans noodig is n.l. 65 millioen ton of 80-maal zoo veel.

De laatste helft van de 18e eeuw heeft tot zoo'n sterk toenemend verbruik de stoot gegeven, en dit kon geschieden omdat de in beperkte mate gefabriceerde houtskool die voor het verkrijgen van ijzer uit de ertsen vroeger noodig was, vervangen kon worden door de groote hoeveelheid gedolven steenkool.

Dit is inderdaad het mineraal dat in nog veel sterker mate dan het ijzer de grondslag is voor de moderne techniek. Want behalve dat het noodig is voor het ijzer en voor alle andere metaalsmelterijen, werd het tevens voor alle fabrieken, en voor het geheele verkeerswezen een onontbeerlijke grondstof. Wat het graan is voor de menschheid werd het zwarte voedsel voor dat gecompliceerde werkleven der machines. Het is echter een voedsel dat niet jaar op jaar groeit, doch dat slechts in de voorraadkameren der aarde is opgeborgen. Hoeveel steenkool in de 18e eeuw werd gebruikt is niet nauwkeurig bekend, maar wel weten we dat in 1864 reeds bijna 174 millioen ton over de aarde verbruikt werd, een cijfer dat reeds in 1907 over het milliard heen gegaan is. Ook meent men te kunnen schatten dat 4000 milliard ton de totale voorraad van de aarde uitmaakt.

Deze cijfers heb ik genoemd om duidelijk te maken, hoe de nog primitieve en geheimzinnige nijverheid der bergen, zich heeft ontwikkeld tot een groep bedrijven, die door hun werkzaamheid het leven van bijna alle andere bedrijven mogelijk maken. Tusschen ijzer- en metaalgewinning en de mijnnijver-

heid om ertsen en steenkool te delven, staat als een veelvoudige schakel de bedrijvengroep, die zich bezighoudt met het maken der werktuigen. Het is een schakel want de mijnbouw en de metaalgewinning hebben beide al evenzeer den invloed van den werktuigbouw ondergaan en hebben evenals alle andere bedrijfstakken, talrijke werktuigen noodig om hun bedrijf te kunnen uitoefenen.

* * *

Het is van belang te overzien hoe de bedrijfsgroepen ter voldoening aan de nieuwe sedert de 16e eeuw opgekomen behoeften zich verder hebben gedragen tegenover de drie verbonden bedrijfsgroepen van steenkool, ijzer en machine.

Allereerst is de groep van den scheepsbouw uitgegroeid tot een reeks bedrijven voor het vervaardigen van allerlei andere soorten verkeersmiddelen. Het is onnoodig uiteen te zetten, vooral in dezen tijd van een belemmerd verkeer, hoezeer de moderne mensch afhankelijk is geworden van het vervoer van personen en goederen over bijna de geheele wereld. De verplaatsing van mineralen, voortbrengselen van den landbouw en van indrustrieele producten is niet langer beperkt tot het zeldzame en waardevolle doch omvat thans bijna alles, ten einde de rationeele arbeidsverdeeling, waarmede in de gezinshuishouding een begin was gemaakt en die door de ambachten tot landstreken van kleinen omvang was uitgebreid, verder voort te zetten tot de menschheid over de geheele aarde.

Tevens heeft het verkeer de sfeer, waarbinnen de mensch zijn behoefte zoekt te bevredigen tot het opnemen van indrukken en aandoeningen, uitgebreid tot aan de verste grenzen. Ieder heeft zijn gezichtskring en de omgeving waarmee hij in aanraking komt van jaar tot jaar steeds verder zien verwijden.

De middelen, die voor zoo'n verkeer noodig zijn, hebben een omvang verkregen, die talrijke bedrijven behoeven voor geregelde aanmaak en voor het onderhoud van schepen in allerlei gedaanten en afmetingen; van spoor- en tramwegmaterieel, van rijwielen, automobielen, motorrijwielen, en wellicht binnen afzienbaren tijd van luchtschepen en vliegmachines niet uitsluitend met oorlogsbedoeling.

Doch niet alleen voor het vervoer over grootere afstanden, ook voor dat binnen beperkten kring, is behoefte ontstaan aan transport en verlaadmiddelen. Het werktuig dat de handbewerking overnam, moest ook het sjouwwerk overbodig maken. Grootsche installatie's, b.v. in de havens, doch ook buiten en binnen de fabrieken, behooren tot de nieuwere behoeften. Dit zijn wel niet direct behoeften die van individuen uitgaan, maar het gecompliceerder leven heeft tot een levend geheel geworden bedrijven doen ontstaan, die eigen, onpersoonlijke behoeften blijken te hebben. Zij toonden dit b.v. ook nog in een andere richting, die, in tegenstelling tot de groote grijparmen waarmede zij massa-producten verplaatsen, zeer kleine artikelen betreft om n.l. aan de producten in geringe hoeveelheden voor direct gebruik - een aantrekkelijk uiterlijk te geven. Ik bedoel hiermede de verpakkingsartikelen, die van een toevallige bijkomstigheid geworden zijn tot een product waaraan zooveel zorg wordt besteed, dat afzonderlijke en groote bedrijven zich op de vervaardiging toeleggen.

Het zijn kisten in allerlei formaten en afwerking, doozen en kokers van papier en carton in tallooze uitvoeringen, blikken en bussen van metalen, pakpapier en dun metaalblad, potten van aardewerk en van glas, flesschen en capsules om deze afte sluiten, vaten van hout en van metalen, weefsels en zakken. Hoe groot zou niet een tentoonstelling zijn die alles kon bevatten wat tegenwoordig voor de concurreerende verpakking wordt aangemaakt. Nog omvangrijker zou die worden, indien daarbij opgesteld werden de talrijke speciale werktuigen waarmede elk der bedrijven is uitgerust.

Een tweede groep bedrijven, die in de 16e eeuw nog van bescheiden omvang was, en die allerlei oorlogstuig moest vervaardigen, behoeft niet lang de aandacht te vragen. Te diep is in onzen tijd ieder doordrongen van de satanische macht die het nieuwste op 't gebied der vernielingstechniek bezit. De cijfers der oorlogsleeningen vertellen het met beschamende omvang hoe groot en veelvuldig de behoeften zijn geworden van het ‘gewapende volk’, waarin de vroegere legers van huurlingen zich hebben opgelost.

Toen het gereedschap tot werktuig vergroeide werd de mensch

die het eerste als meester hanteerde en door deze verlenging van zijn hand met zijn macht ook het gevoel van eigen waardigheid verwierf, tot een slaaf gemaakt, slaaf n.l. van de in 't werktuig verduizendvoudigde geest van den uitvinder. Iets dergelijks toont de overgang van het handwapen naar de nieuwe oorlogsmachines. Waren degen en sabel de uiterlijke bewijzen van de vechtwaarde van zijn drager, thans zijn de soldaten ondergeschikt geworden aan de talrijke oorlogsmachines, wier vernielingswet in haar zelve nauwkeurig is aangegeven, zoodat zij die haar bedienen, slechts een bevel opvolgen, dat door den uitvinder jaren te voren is opgesteld.

Aangenamer is het te kunnen letten op de bedrijven, die, ook sedert de 16e eeuw, begonnen zijn een algemeene beschaving te verspreiden en binnen elks beschikking te brengen. Afgezien kan worden van de vraag of de aard en de wezenlijke inhoud der beschaving, voor wier verspreiding een veelvuldige massa van middelen beschikbaar is gekomen, sedert humanisme en renaissance erop vooruitgegaan is. Dit ligt niet aan de veelheid of aan de hoedanigheid der beschavingsmiddelen. Deze zijn op zichzelf niet anders dan blinde dragers. Een goed boek kan heel wat slechter gedrukt en gebonden zijn dan een slecht. Hier gaat het er thans om dat van die blinde dragers, of in 't algemeen gezegd van de materieele middelen die de gelegenheid scheppen ter verspreiding van de beschaving, een ongekende veelheid en veelvuldigheid is voortgebracht. Niet alleen een boek, maar geheele bibliotheken kunnen binnen ieders bereik zijn. Daarnaast verschaft de papierindustrie, die van over de geheele wereld grondstoffen betrekt om ze omtezetten in het blanke blad, zooveel daarvan aan de drukkerijen, dat deze met krant en tijdschrift in druk en beeld alles wat er op de wereld omgaat, en wat er in wetenschap en kunst wordt gepresteerd, vlug binnen ieders bereik kunnen brengen.

Teeken- en schrijfmiddelen worden voortgebracht door groote potlood- en pennenfabrieken, inktfabrieken. Hoe ook daarin een specialiseering doordringt bewijst b.v. de vervaardiging van de vulpen en het zakpotlood. Bovendien houden afzonderlijke bedrijven zich bezig met de aanmaak van kantoorbehoeften, leermiddelen en schildersbenoodigdheden.

Van hoe grooten omvang wordt de vervaardiging van schrijfmachine's, kopiëer- en rekenmachines.

Wat bij de verspreiding van gedrukt papier bovenal opvalt is de voorrang die de prent boven de tekst bezig is te verkrijgen. Van maandblad naar weekblad gaande is de cliché-afdruk al vrij ver doorgedrongen tot het dagblad. Bovendien is de behoefte van het zien van vreemde voorstellingen nog vergroot door de bioskopen. De aanmaak van kinematografen en films - lichtdragers en toch blind - heeft aldus een bedrijf gevormd naast dat van boek en krant. Het instrument heeft zich daarbij ontwikkeld tot een werktuig om bevrediging van geestelijke behoeften in massa te kunnen uitvoeren.

Dat de instrumentenfabrikage de ontwikkeling der wetenschap in de tallooze universiteiten en scholen moest dienen, en daarvoor zich op gelijke wijze had te specialiseeren als elk bedrijf dat in 't groot goedkoope artikelen vervaardigt, leidde er natuurlijk toe dat ook in de leekenwereld behoefte ontstond naar die soort instrumenten, wier behandeling tot een ‘liefhebberij’ werd. Zoo b.v. voor fotografie-toestellen, kijkers, e.d.

Nauw verwant met de geestelijke behoeften, waarvoor zoo verscheidene bedrijven de materieele middelen moeten scheppen, zijn een reeks behoeften, die kenmerkend zijn voor de moderne beschaving. Deze komen vooral tot uiting in de groote steden, doch verspreiden zich van daaruit ook naar 't platteland. Het zijn behoeften, die voor een deel voortkomen uit de eischen van veiligheid en gezondheid, voor een ander deel uit behagen aan wat zoo vaak als ‘comfort’ wordt aangeduid.

Behalve dat de woninginrichting en het huisraad een vervorming ondergingen, hebben gelijksoortige behoeften zich uitgebreid tot de openbare straten en wegen.

Als een nevengroep van de bedrijven, die beschavingsindustriën te noemen zijn, kan men daarom een plaats inruimen voor een groep bedrijven der *publieke diensten*. Niet alleen vormen die diensten op zich zelf reeds bedrijven, die zoo veel mogelijk zijn voorzien van technische hulpmiddelen. b.v. post, telegraaf, telefoon, gasfabrieken, electrische centralen, waterleiding, gezondheidsdienst en die der eerste hulp bij ongevallen, contrôle-dienst op voedingsmiddelen, abattoirs enz. Bovendien

eischen die bedrijven bijzondere artikelen, gereedschappen en werktuigen, voor wier vervaardiging fabrieken moeten zijn ingericht.

De menschelijke behoeften, waarvan ik in mijn beschouwingen ben uitgegaan, en die zich van materieele tot geestelijke konden uitbreiden, bleken in het gecompliceerde moderne productieleven reeds te zijn overgegaan in behoeften van op zich zelf levende, samengestelde bedrijven. Bovendien toonen zij ook geleidelijk over te gaan in behoeften niet meer van één individu of van één gezin, doch in behoeften van een kleinere of grootere samenleving.

Natuurlijk waren die er ook vroeger wel, doch niet zoo scherp omlijnd en zoo ver afgescheiden van wat persoonlijk de mensch noodig heeft.

Vooral de behoeften van het bedrijf als zoodanig zijn belangrijk en in zekeren zin een indirecte behoefte voor iedereen, omdat allen afhangen van de werking der fabrieken. Zoo straks heb ik reeds bij de ontwikkelingsrichtingen van het werktuig besproken, hoe in de eerste plaats ijzer en onmiddellijk daarachter steenkool noodzakelijk in groote hoeveelheid en goedkoop voortgebracht moeten worden om de machinefabrikage in staat te stellen alle bedrijfstakken te voorzien zoowel van de z.g. ‘krachtwerktuigen’ die de drijfkracht te leveren hebben, als van de ‘krachtsoverbrenging’ en ten slotte van de ‘arbeidswerktuigen’.

De machinefabrikage en de steenkolenmijn met daartusschen het hoogovenbedrijf en walswerk zijn als 't ware de kern van de tegenwoordige bedrijventechniek. Vergelijkt men het geheel bij een levend organisme dan is de machinefabrikage tegelijk hersenen en hart, terwijl de ijzer- en steenkoolgewinning er longen en maag van vormen.

Toch zijn er nog tallooze andere behoeften van het moderne bedrijf buiten die aller-vitaalste.

De electro-technische industrie, die hoe jong ook, zich reeds in tal van soorten bedrijven splitste, al worden velen daarvan door machtige syndikaten onder één beheer gesteld, zijn in deze beschouwing te zien als een zijtak der machine-fabrikage, omdat zij in hoofdzaak de middelen vervaardigt om de opge-

wekte natuurkracht over te brengen. Voor een veel kleiner deel is zij te beschouwen als een bedrijf dat instrumenten vervaardigt.

Petroleum-, bruinkool- en turfbedrijven zijn op gelijksoortige manier te beschouwen als de kleinere zusters van de steenkolenmijnen, voor zoover zij ook brandstoffen leveren om energie te verkrijgen.

De overige industrieele behoeften behalve die voor de machinerie en de brandstof, betreffen een groot aantal producten van de meest uiteenloopende grondstoffen. Om zich daarvan een denkbeeld te maken behoeft men slechts een fabrieksmagazijn binnen te gaan.

Veel van die producten zijn gelijksoortig aan die welke ook voor direct gebruik in een gezin of voor huisraad, gereedschap of woning noodig zijn. Om eenige te noemen zal bijna elk bedrijf noodig hebben: smeerolie, petroleum, leer, weefsels, borstels, bezems, schuurgerei, houten en ijzeren gereedschappen, enz.

De grondstoffen die voor deze talrijke bedrijfstakken ter beschikking staan, zijn van plantaardigen en dierlijken of van mineralen oorsprong. Overal is de landbouw, en zijn ook veeteelt of visscherij er op ingericht om behalve voedsel ook handelsgewassen of handelsproducten voort te brengen. Daarnaast kunnen mijnen en groeven talrijke mineralen aan 't daglieht brengen. De groote veranderingen die in deze gewinningsbedrijven ontstonden door het verbeterde verkeer, door transportmiddelen ter plaatse, en door toepassing van werktuigen, zijn vooral veroorzaakt door het beheerschen van de omzettingen dier stoffen tot andere, veredelde of zelfs tot geheel nieuwe vormen.

Het is de ontwikkeling der scheikunde, die dit mogelijk maakte. Vandaar dat naast de reeds genoemde bedrijfsgroepen nog die der chemische fabrieken te vermelden valt.

De verhouding hiervan tot het geheele overige bedrijfsleven is niet zoo eenvoudig aan te geven, ook al omdat de begrenzing der chemische industrie niet gemakkelijk is vast te stellen.

Voor een deel knoopt zij zich direct vast aan het mijnbedrijf b.v. voor de z.g. metallurgie, het gewinnen der metalen uit ertsen; voor een deel ook aan de landbouw om b.v. uit plantendeelen bijzondere organische stoffen te vervaardigen. Soms levert

zij uitsluitend grond- of hulpstoffen: b.v. allerlei zuren en zouten, allerlei kleuren voor de ververijen, soms ook directe verbruiksartikelen zooals zout, zeep, kaarsen, geneesmiddelen.

Die uitgebreide geaardheid behoeft ook eigenlijk niet te verwonderen, daar de chemische omzetting van allerlei materialen naast de machinale bewerking gesteld kan worden, voorzoover beide gelijktijdig in het geheele bedrijfsleven doordrongen om het te vernieuwen en op een anderen, den rationeelen, grondslag te stellen.

Waar echter thans de techniek en niet de chemie der bedrijven ons bezighoudt zal op den invloed van het chemisch proces en van de chemische contrôle niet verder worden ingegaan.

Slechts dit zij ervan vermeld, dat ook het chemische proces een techniek heeft, die voor een deel voortkomt uit speciale werktuigen b.v. om te roeren, te kneden, maar voor een ander zeer groot deel door den bouw van toestellen en ovens, waarmede het mogelijk is op groote schaal het vuur, of nader omschreven, de omzettingen der grondstoffen bij allerlei temperaturen, te beheerschen. Daardoor is er weer een nauw verband met machinefabricage en steenkolengewinning, die tezamen ook voor de chemische bedrijven, de onmisbare basis vormen.

* * *

In vluchtige en vage trekken teekende ik U een beeld van den samenhang in het moderne bedrijfsleven, zooals dat door allerlei omstandigheden losgeraakt is van de directe behoeften eener engere omgeving.

Hoezeer ook de bedrijven voor een groot deel werken om elkaar onderling te bedienen, en om de werktuigelijke inrichting eener wereldproductie en van een wereldverkeer te voltooien, toch dient ten slotte alles bij elkaar om in menschelijke behoeften te voorzien. Hoe groot ook de omvang en de intensiteit van de materieele en geestelijke behoeften is toegenomen, er is geen oorlogstijd noodig om ons eraan te herinneren dat er toch enkele zijn, en wel de oudste, die een voorrang moeten hebben boven alle anderen, die primair zijn.

Daarom is het van belang te kunnen nagaan, hoe onder in-

vloed van de moderne bedrijventechniek, de voortbrenging der producten voor die directe bevrediging der primaire behoeften zich heeft gevormd.

Van de kleedingsartikelen zal het in deze cursus uitvoeriger geschieden. In overzicht kunnen thans de groepen voor de voeding, de woning en huisraad met gereedschap besproken worden. Tegengesteld met het kleedingsbedrijf zijn daar nog zeer vele oude vormen der voortbrenging te vinden, zij 't ook naast geheele nieuwe en moderne bedrijfstechniek.

Het eerste voorbeeld levert daarvoor het bakken van brood uit graan. De windmolen met maalsteenen en de meest primitieve bakovens worden nog gebruikt, terwijl toch ook de meelfabriek uit granen van alle deelen der aarde verschillende qualiteiten meel vervaardigt met een bewonderenswaardig samenstel van werktuigen. Ook de broodfabriek beschikt over machines en ovens die een reeds vrij lange ontwikkeling hebben doorgemaakt. De specialiseering vertoont zich bovendien in fabrieken van beschuit, van biscuits, van wafels, van koek, van ouwel, vermicelli, Joden-paaschbrood. Ook voor de grutterij, die gerst, haver en boekweit verwerkt, geldt hetzelfde, al zijn er in ons land daarvan niet zulke moderne bedrijven als b.v. in Engeland, Oostenrijk en Amerika.

Daarentegen is er in ons land speciaal een zeer modern toegerust bedrijf van een volledig uitheemsch graan, namelijk de rijstpellerij. De plattelandsche molens, die uit zaad olie sloegen en veekoeken afleverden zijn bijna geheel verdrongen door oliefabrieken met uitgebreide machinale inrichtingen, die van veraf grondstoffen betrekken.

Een groot deel van de granen wordt zooals bekend is omgezet in de gistfabrieken, branderijen, spiritusfabrieken en bierbrouwerijen. De ondergang van de ouderwetsche Schiedamsche branderij is nog niet geheel voltooid. Tegenover de moderne gist- en spiritusfabrieken is de strijd echter buitengewoon zwaar. Ook in de bierbrouwerijen is de primitieve bedrijfsvorm zoo goed als geheel verdrongen door een zeer modern ingerichte fabriek, die zich van de mouterij splitste en aan een nieuwe fabrikage, namelijk die van ijs het leven gaf.

Een verwante bedrijfstak van de meelfabrikage, die echter

een speciaal product vervaardigt dat wel voedingswaarde heeft doch gedeeltelijk voor andere doeleinden wordt gebruikt, is de fabrikage van zetmeel, dextrine, stijfsel, stroop, glucose uit aardappelen, mais of rijst. Het zijn grootendeels modern ingerichte bedrijven, die zich hiermede bezighouden.

Een ouderwetscher fabrikage is die van azijn uit moutwijn of bier, die echter in zware concurrentie komt met de ijs-azijnvervaardiging als product der houtdestillatie.

Naast graan komen de groenten en vruchten, die nog tot voor kort regelrecht van verbouwer tot verbruiker gingen, behalve de inmaak op betrekkelijk kleine schaal. Ongetwijfeld heeft de oorlog een stoot gegeven tot het uitbreiden der fabrieken om intemaken en vooral om te conserveeren door drogen.

In nog sterker mate aan bederf onderhevig als de groenten en de vruchten is het vleesch. De gewone slagerij voor direct verbruik is echter aan 't verdwijnen voor 't abattoir. Maar bovendien volgt ook ons land de groote vleesch- en worstfabrieken uit Chicago na, die door conserveering, hetzij als exportslachterijen, hetzij b.v. ook door bevriezen een massaal handelsproduct vervaardigen.

Hoe de zuivelbereiding uit de boerderij naar de fabriekjes is overgegaan, is bekend genoeg. Slechts voor de kaasbereiding blijft dit terug. Hoewel de coöperatieve fabriekjes met het oog op den aanvoer betrekkelijk klein zijn, hebben de fabrieken tot melk-conserveering als gecondenseerde melk of als melkpoeder groote afmetingen aangenomen. Hetzelfde geldt ook voor de margarine-fabrikage, die veel melk behoeft.

Een landbouw-industrie bij uitnemendheid, die een moderne techniek noodig heeft, is de beetwortelsuikerindustrie, die nauw verbonden is met de suiker-raffinaderij eveneens in groote fabrieken ingericht, waarachter als nevenbedrijf de melasse-verwerking volgt.

De lijst der bedrijven voor voedingsmiddelen moet nu verder aansluiten bij een reeks die meer in 't bijzonder genotmiddelen vervaardigen of bewerken. De uit onzen oud-hollandschen handel bekende specerijen vereischen over 't algemeen weinig afwerking, evenmin als de thee. Belangrijker arbeid moet aan de koffie worden besteed, doch een eigenlijke fabrikage is volledig

ontwikkeld voor de cacao en chocolade, met geheel voor dit bedrijf gespecialiseerde werktuigen.

Ten slotte de tabak. De verwerking tot sigaren is feitelijk onveranderd gebleven. Van zeer geringe beteekenis zijn de werktuigen die ervoor noodig zijn. Wel is er een machinaal bedrijf en zelfs een met zeer ontwikkelde werktuigen voor de rooktabak. En buitengewoon ver doorgevoerd is de machinale bewerking der sigaretten.

Het heeft de schijn of een voor onze directe omgeving zoo belangrijke bedrijvengroep als die der bouwbedrijven den invloed van het werktuig al zeer weinig onderging. Waar wij bij woningbouw rondzien schijnen de ambachtslieden nog op gelijke wijze het vak te beoefenen als eeuwen geleden. Dit betreft in hoofdzaak het in elkaar zetten van het gebouw uit de bijeengebrachte materialen. De aard en de vervaardiging daarvan heeft echter wel degelijk den invloed der machine ondergaan. Allereerst vervullen cement en ijzer onder de materialen een rol, die aldoor belangrijker wordt. Ook de uit klei gebakken steenen, pannen, tegels zijn reeds voor een deel anders vervaardigd en in bedrijven, die meer en meer de moderne techniek van werktuigen, transporteurs en ovens volgen.

Slechts de natuursteen bleef achter, hoewel ook hiervoor de machine niet ongebruikt blijft.

Het sterkst toont zich de machinale bewerking voor het hout. Timmerfabrieken leveren ramen, kozijnen, trappen, meubelfabrieken betimmeringen, speciale fabrieken ook parketvloeren.

En wat in de moderne woning nieuw is voor sanitaire inrichting, kunstverlichting, centrale verwarming, komt zoo goed als alles uit groote fabrieken.

Een buitengewoon interessant gebied voor den werktuiginvloed leveren de bedrijven, die huisraad en gereedschap vervaardigen. Daarbij moet het eigenlijke bedrijfsgereedschap uitgezonderd blijven. Dit is zeer sterk gespecialiseerd, nog veel verder dan het in den gildentijd reeds was, omdat het nooit door het werktuig geheel werd verdrongen. Voor zoover het niet in 't gereedschapswerktuig is opgenomen, bleef het ernaast bestaan. Speciale fabrieken houden zich met de vervaardiging bezig. Eenvoudig gereedschap en vaatwerk voor allerlei huise-

lijke werkzaamheden, dat vroeger door smid, koperslager, pottebakker, glasblazer, borstelmaker, enz. werd gemaakt en hersteld, behoort ook thans tot de massa-artikelen.

Voor een deel bracht dit veranderingen teweeg. Geëmailleerde pannen, ordinair glaswerk, goedkoop wit aardewerk en porcelein verdrongen de grovere aarden potten en pannen en 't vertind koperen gerei.

Het bleek echter dat hiermede de behaaglijkheid van de huiselijke omgeving niet verhoogd werd.

Een streven om hier tegen in te gaan kwam door het kunstambacht tot uiting.

De industrie nam echter reeds voor een deel dat streven over, en breidde het in zekeren zin uit door naast de oude materialen tin en koper, ook de nieuwe het aluminium en nikkel op te nemen.

Bovendien heeft de moderne industrie ook reeds een begin gemaakt met een poging om in het gezin het gereedschap te gaan vervangen door het arbeid-sparende werktuig, b.v. de stofzuigers, al stuit dit tot nu toe nog op groote bezwaren.

* * *

Ten slotte kom ik tot het gebied der kleeding. Daaronder zijn ook te rekenen de leerlooierij en de schoenfabrikage.

Zeer lang is dit bedrijf gebleven bij het oude handwerk, doch in de laatste 25 jaren heeft er een zoo volledige omwenteling plaats gegrepen dat de schoenfabriek als een voorbeeld zou kunnen gelden voor de gespecialiseerde verdeeling van het handwerk over een reeks zeer vernuftige werktuigen. Ook de leerlooierij onderging tegelijkertijd den dubbelen invloed van systematische toepassing der chemische procedé's en van het gespecialiseerde werktuig.

Bij de vervaardiging der primitievere voetbekleeding, de klompen, is er nog steeds een strijd om voorrang tusschen 't handwerk en de machine.

Voor hoeden heeft de laatste 't pleit gewonnen, waarmede de laatste overblijfselen der vilten hoedenfabrikage uit ons land verdwenen.

De textielindustrie, die uit vezelstoffen eerst garens, en daarna van deze weefsels vervaardigt, is de bedrijfstak waar het werktuig het allereerst een poging heeft gedaan om het handwerk, dat hier veel ouder is dan de beschavingsgeschiedenis, te verdringen. Zij is van dien strijd niet alleen de voorlooper maar ook het voorbeeld geweest. Reeds daarom is het van belang kennis te nemen van de textieltechniek. Er zijn echter ook tal van andere redenen waarom deze bedrijfstak verdient gekend te worden.

Allereerst heeft ieder met de textiel-producten te maken; ofschoon de oude spreuk: de kleeren maken den man, vanwege de groote en toenemende uniformiteit in de heerenkleeding wellicht beter op de andere sexe zou kunnen worden overgedragen, staat het toch vast dat de kleeding in de aesthetische belangstelling van velen vooraan staat. Ook voor het inrichten van 't leven naar rationeele beginselen, zal de hygiënische waarde der kleeding aandacht verdienen. Het komt daarbij vooral aan op den aard der stoffen waaruit de kleeding is gemaakt, maar ook op de wijze waarop de grondstof is verwerkt.

De textiel-producten krijgen bovendien meer in toenemende mate belang voor de nijverheid.

Waren het vroeger de zeilen der schepen, die spinners en wevers op uitgebreide schaal werk verschaften, thans komen daarvoor de ballon- en vleugelbekleeding van luchtschepen en vliegmachines in de plaats.

Ook de fietsen en de auto's hebben in de rubberbanden een canvasgeraamte noodig. Tal van industriën vragen verder weefsels en garens, b.v. vilten voor papier, filterdoeken, zijden gazen in de molens, enz.

Behalve de belangstelling voor de waren, de artikelen, die de textielindustrie moet voortbrengen, en die zich hebben aantepassen aan den smaak van millioenen, en aan de eischen van practisch gebruik, verdient ook de bedrijfstak zelf de aandacht om de enorme hoeveelheid, die zij moet produceeren. Naar schatting zijn van de 1.5 milliard menschen, die op de aarde leven, slechts ⅓ naar onze begrippen volledig gekleed, de helft slechts half gekleed en minstens 250 millioen zijn nog ongekleed. Bij den vooruitgang der beschaving is hier dus nog een belang-

rijke taak te vervullen. Bovendien zijn bij het half milliard zoogenaamd volledig gekleeden er talrijke die daarmede nog zeer matig tevreden zijn, en die bij verbetering van positie dit stellig ook in de kleeding willen bemerken.

Ondanks dit alles zijn bij verscheidene beschaafde volken gemiddeld 10% der werkzame arbeiders en arbeidsters bij de textielindustrie betrokken.

Het zou onmogelijk zijn een zoo matig deel der bevolking te belasten met de kleedingverzorging indien niet door een zeer uitgewerkte techniek bereikt was dat per arbeider de productie aldoor steeg en een enorm veel hooger cijfer aangeeft als bij 't handwerk mogelijk is.

De bewerking van het spinnen en weven eischte dan ook eertijds buitengewoon veel tijd en zorg en arbeid. Toen voor een eeuw nog menig gezin zich tenminste van linnengoed en van gebreid zelf voorzag, al werd laken van buiten betrokken, was de voorziening heel wat kariger dan nu, en werd dit toch slechts verkregen ten koste van elk oogenblikje dat er aan vrijen tijd overbleef.

Daarom is er - indien die oude schilderachtige tijd van 't eigen spinnewiel en, op 't platteland ook voor een deel, van 't eigen getouw in 't geheugen teruggeroepen wordt - iets ongeloofelijks in gelegen dat een zoo groote verscheidenheid van eenvoudige en zeer versierde stoffen binnen bijna elks bereik zijn gekomen.

Het verrassende bestaat echter voor ons geslacht niet meer 't Spinnewiel is een antiquiteit geworden, en 't houten weefgetouw een merkwaardigheid van 't huisbedrijf in arme streken. Manufacturen in de grootste verscheidenheid zijn iets zoo van zelfsprekends, dat er nauwelijks aan gedacht wordt hoe ze zijn vervaardigd, en nog minder hoe men tot die wijze van vervaardigen is gekomen. Toch is dit veroorzaakt door het werktuig, dat in Engeland, nu 1¼ eeuw geleden zijn invloed begon uit te oefenen en dat in ons bedrijfsleven het tempo bracht der snelle veranderingen, die wij voortdurend beleven en waarvan het eind nog niet is te voorzien. Bij zijn aanvang leert men het beste de groote omwentelingsmacht van het werktuig kennen, ook de beloften van de groote voordeelen die het bevat.

Sociologen noemen het gereedschap een verlengstuk van de hand, waardoor de mensch nog meer macht kreeg over zijn omgeving dan de aard zijner ledematen reeds medebracht.

Het werktuig is echter veel meer. Het is de teugel waarmede geheimzinnige natuurkrachten worden beheerscht om elke soort arbeid, dien de mensch behoeft naar zijne aanwijzingen te verrichten.

Die teugel ontleent haar invloed aan het scheppend vernuft, zooals dat in de ijzeren organen een uiting vindt, maar leert zeer spoedig buiten dat vernuft om hetzelfde werk te verrichten.

Vandaar dat de bedrijventechniek kan beschouwd worden als een bestendiging, een opeenhooping en ten slotte een vermenigvuldiging van wat menschelijke hersens zich hebben uitgedacht om productieve macht te verkrijgen.

En ondanks het bijna niet meer mogelijk schijnt om wat er in een eeuw aldus bereikt werd te overzien, zal het toch noodig zijn aan de nieuwe wereld, die aldoor verder in ijzeren mechanismen groeit, opnieuw een teugel aan te leggen, om haar meer tot nut te maken dan thans geschiedt; om verder verkwistingen en vernielingen tegentegaan en om de menschheid meer er van te doen genieten.

De wereld der bedrijventechniek is te beschouwen als een nog onbeheerschte chaos van een enorme massa scheppende krachten, elk op zich zelf een voorbeeld van vèrgaande natuurbeheersching.

Juist daarom te meer verdient die bedrijventechniek krachtens de beproefde leuze: kennis is macht, belangstelling ook van anderen dan wier vak dit onmiddellijk medebrengt.

Vier sonnetten
Door
H. Moulijn-Haitsma Mulier

Leven

Ach, er zijn dagen, dat ik alles haat,
De lichte zon, den groen omwaasden boom,
De volle beek in den bebloemden zoom,
Dat heel de wereld m' onbevredigd laat.
Dan voel ik aan mijn hart, hoe fel het leeft
En toch in koelen klop draagt lust tot dood,
Ik haat de weelde om smarten, die zij bood,
Zóó fel ben ik van d' oogenlust doorleefd.
Dan voel ik mij doorvlamd van heet verzet,
Dit stelt mij mijn natuur als hoogste wet:
Nooit mag ik wereld nemen om te leven,
Maar ik moet leven enkel om haar schoon
In spieglend droomen haar terug te geven! -
- Op zulk een dag doet droom mij aan als hoon. -

De nacht

Hoe ver is wel de avond van den morgen,
Er leeft daartusschen heel een lange nacht,
Die is als dood, die altijd scheiding bracht
En stil verraadde, die in hem zich borgen.

O nacht zoo vol van fluisterende kolken,
Uit uwe diepten delf ik toon en rijm,
Hoe zwaar draagt g' aan uw zwijmelend geheim,
Het is in u, dat mijn gedachten wolken.
Gij zijt de demping, 't helderrood verlangen
Dat avond naar den lichten morgen trekt,
Doordraaft in gulden gloed uw donkre gangen,
Tot in uw listenkolk 't wordt neergestrekt,
En smalend telt gij dan de lange uren,
Dat nog uw sombre heerschappij kan duren.

In den slag

De zware rhytmen loeien door mijn hoofd
En bonken tegen mijn vermoeide ooren,
Mijn stem gaat in geluidengolf verloren,
Mijn zinnen zijn door d' eeuwgen klank verdoofd.
O chaos, die den mensch de krachten rooft,
Hoe moeilijk is 't, door uw gewoel te boren,
De klanken zoo te vatten, dat herboren,
Hij harmonie weer hoogste wet gelooft.
Hoe zwellen weer de brullende geluiden,
En beeft de aarde onder 't helsche koor,
Toch hoor ik in de sferen klokken luiden,
't Zijn andere klanken dan die hel verkoor;
Zwaar dreunt het lied den purpren hemel in,
In dondrend Eind hoor ik het Eerst Begin.

Scheppen

Zwaar stond de luchtekoepel om mij heen
En roerloos zat ik in die kopren klok,
Ik zag mijzelven als een gloeiend blok,
Stil bleef ik, want geluiden vond ik geen.

Maar toen de klok te beieren begon,
Stroomde mijn keel van zwaren klank weer vol,
Het wild bewegen sloeg mijn oor als dol,
Totdat uit chaos klonk de verre bron.
Een schaatrend klaatren vulde heel mijn zin,
Ik danste klinkend door de sferen voort,
Ik voelde noch een einde noch begin,
Van eeuwgen stroom had ik 't geruisch gehoord;
En in des oervloeds donkere fontein
Zag ik het nieuwe beeld in lichten schijn.

Gedichten
Door
M. Nijhoff

De page

Het wordt stil in den tuin, als mijn guitaar
De melodie lacht van haar zoeten naam,
En zingend heft zich mijn extase, waar
Zij zich tusschen de bloemen neigt voor 't raam.

Onder de boomen der donkere laan
Waait de avond een dans van schaduwen vlot -
Maar aan den einder, waar de torens staan,
Hangt stil en wit de zuivre dauw van God.

De wereld is te groot en oud voor dit
Spel van het jonge hart, en het verdriet
Der stervende avond dringt onze oogen binnen -

En als ik straks naast haar bij 't haardvuur zit,
Zie 'k door de vensters in een zwart gebied
En hoor den nacht-wind gieren langs de tinnen.

Het groote lijden

Wetend dat liefde zich moet sterven laten,
Had zijn groot hart het hart der wereld lief.
Hij gaf zijn lijf, dat wij dronken en aten,
Toen zijn doods-angst de magere armen hief.

Ik zie, als achtergrond-decoratief,
Groepen landlieden, visschers en soldaten,
En tusschen hen, in 't diepe perspectief,
Heuvels en stranden, boomgaarden en straten.

Hij leed meer dan waar men om schreit of gilt.
Daarom heb ik het vers kalm willen schrijven,
Maar met een hart dat van zijn wonden bloedt -

Want ik zie zijn gestalte en zijn verstild
Gelaat, als hij onder de donkre olijven
Den beker neemt, zweetend druppelen bloed -.

Nacht

Als doods-hoofden stekend op hooge staken,
Zijn de lantarens om het plein gezet,
En verven 's nachts 't uitbundig leven met
Schaterend paars en dwaas-lachend scharlaken.

De ziel, die daags zacht glimlacht, is ontzet.
Dronken van rythmen die dansende braken,
Voelt zij haar waanzin ten verbijstring raken,
Die huilt en gilt gelijk een klarinet.

Witte seringen druipen uit een hooge
Vaas, stuk-gebeten door een naakte vrouw -
- Over haar buigt een man met een viool -

Wij zijn bang voor het zonlicht! Zie, het grauw
Spooksel dat achter de gordijnen school,
Zal onzen lach vermoorden met zijn oogen -,

De schipper

Het water van de gracht is grijs
Als de oogen van de schemering -
Ik neurie steeds op eendre wijs:
Lieveling, lieveling -

Ik die de witte zeilen hijsch,
Zit op het groote roer en zing -
Het leven is een vreemde reis,
Ons hart een donker ding -

Ik weet dat ik niet veilig reis
Als niet de witte vreemdeling
Voor de boot uit naar 't paradijs
Over het water ging -.

Straat-muzikant

Verlakte punten dragen mijn molières,
Wier ouderdom nog krakend lachen kan.
En mijn rijk hart verliest de straten van
Voorname gevels, stoepen en portières.

In ruime kamers en zon-lichte serres
Luistren de menschen, even opziend, dan
Naar den guitaar en naar den ouden man
Die zegevierend zingt van zijn misères.

Maar niemand weet wat lied ik moet bedwingen
Als 't avond wordt in de verlaten laan
En ik mijn dak-raam hoog heb opgeschoven -

Dan wil mijn instrument de weemoed zingen
Van 't stervens-moede hart, - maar zie, daar gaan
De goede sterren, één voor één, naar boven.

Fuguette

Claudien, jij speelt piano, en ik zit
In de warande, en luister naar het zingen
Uit het innige hart der stille dingen,
En luister naar de stem der nacht die bidt -

Nu is mijn hart heel stil geworden: dit
Is het stil einde van het groote dringen -
De regens die tusschen ons beiden hingen,
Claudien, zijn over, en de nacht is wit.

Zachtheid, zachtheid is het woord van muziek.
Het is of je op een groenen heuvel toeft,
Een fabel leest, of ziet een mozaïk -

En 't hart, ontvangend wat het hart behoeft,
Niet meer van pijn verbijsterd, niet meer ziek,
Vergeet - een glimlach lang - wat het bedroeft.

Het boek van Treub
Door
Albert Verwey

Het boek van Treub is in hoofdzaak een overzicht van maatregelen die tengevolge van de uitgebroken oorlog hier te lande genomen werden. Wij zijn er allen getuigen van geweest dat die maatregelen werden voorgesteld en uitgevoerd. Wij leeren dus door de lezing weinig nieuws. Maar wat wij van de buitenzijde zagen en ondergingen, wordt hier verhaald door een man die aan het tot stand brengen van wat we ervoeren, meer dan iemand anders een werkzaam aandeel nam. Er wordt immers in het boek voornamelijk gesproken van ekonomische en finantieele bemoeiingen, en de schrijver was eerst Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, daarna van Financiën.

Nooit in ons leven heeft de nederlandsche zaak zoo gedurig haar invloed op ons laten gelden als sedert de mobilisatie. Ook zij die zich kritisch en pessimistisch verhielden tegenover die eenheid die met de naam Nederland werd aangeduid, geërgerd en verveeld als zij doorgaans waren door het plankgewip van onze politieke partijen, door de leegheid van onze leuzen, door het doelloos kafgedorsch van onze volksvertegenwoordiging, door de krachteloosheid van onze regeeringen, juist zij misschien beseften met een zucht van verademing dat er nu dan toch iets gedaan kon worden dat een tastbaar doel had, dat er nu dan toch een Nederland bestond waarmee te regeeren viel.

Ten opzichte van een groot deel van ons volksleven is Mr. M.W.F. Treub toen de regeerende man geweest. De levensmiddelenvoorzieningen, het voorkomen en lenigen van nood, de

zorg voor geld en krediet, het op gang houden van de bedrijven, het versterken van 's lands financiën, ziedaar vijf soorten van bemoeiingen, die in even zoovele hoofdstukken van dit boek beschreven worden, waaraan dan slechts één enkel voorafgaat dat handelt over onze Souvereiniteit en Neutraliteit. Alle vijf zijn door hem of onder zijn leiding begonnen en voortgezet. Iedere soort omvat verschillende groepen van maatregelen die nu al twee jaar en langer de vorm hielpen bepalen van ons aller leven.

Dit is nu juist het verfrisschende van dit geschrift, dat het ons doet zien hoe de ekonomische professor Treub onmiddelijk met de kous op de kop naar huis gestuurd werd, hoe het vroegere Kamerlid en zelfs de zeer recente minister van die naam er weinig beter afkwam, hoe de regeerder van na de mobilisatie zich oogenblikkelijk zei: ongewone toestanden vereischen ongewone daden.

Hoogst leerzaam is dienaangaande de herinnering aan sommige besprekingen betreffende de wet tot verbod van uitvoer, toen die in 't voorjaar van 1914 eenigszins verruimd zou worden. De regeering, waaronder ook de heer Treub, stelde toen vast, dat er geen aanleiding was haar te verdenken dat zij die wet misbruiken zou ‘om, door een tijdelijk verbod van uitvoer, invloed te oefenen op de prijzen binnenslands. Het behoeft geen nader betoog’ - meende zij - ‘dat maatregelen met zoodanige strekking geheel zouden indruischen tegen de uitdrukkelijk uitgesproken bedoeling van het wetsontwerp’.

Toch is de wet daarvoor gebruikt, en zonder dat iemand daartegen bezwaar maakte. Geen enkele eisch is zelfs scherper en herhaaldelijker aan de regeering gesteld, en wordt dat nog voortdurend, dan dat de grenzen gesloten blijven voor alles wat in het land noodig is en bij uitvoer schaarsch en kostbaar wordt.

Het moet een hoogst ongewoon en zelfs verheffend schouwspel zijn geweest toen, gedurende die eerste Augustus-dagen, in een koopmansland als het onze, tal van invloedrijke personen ertoe meewerkten dat de winstgevende verkoop van waren aan het buitenland werd tegengegaan, en dat binnen onze grenzen prijsopdrijving van levensmiddelen bestraft kon worden met inbeslagneming. Het laat zich evenwel denken dat zij die op

zulke gewilligheid verwachtingen van langere duur bouwden, weldra zouden worden teleurgesteld. Zoodra de eerste schrik voorbij was en het uitzicht op onmiddelijke winst geopend bleef, kon het niet anders of de minister, en zij die hem belangeloos terzijde stonden, moesten ervaren dat niet licht persoonlijke voordeelen worden opgegeven terwille van een volksbelang. Toen vooral was een krachtig minister noodig, die volmaakt ongevoelig bleef als groep na groep hem verweet dat juist zij belemmerd werd in het maken van oorlogswinst. Terecht zegt dan ook de heer Treub: 'In normale tijden bemoeit de Regeering zich in het geheel niet met de verhouding waarin bedrijfswinsten tusschen de verschillende ondernemingen of groepen van ondernemingen in een handels- of nijverheidstak worden verdeeld. Waar in oorlogstijd de overheid door haar ingrijpen in het bedrijf onvermijdelijk ook aan die verhouding raakt, is het haar plicht daaraan niet meer te tornen dan strikt noodzakelijk is. Zij wachte zich er evenwel voor, de bijzaak tot hoofdzaak te maken en bij haar maatregelen er van uittegaan, dat iedere groep van belanghebbenden, welke zonder het uitvoerverbod een zekere oorlogswinst zou kunnen maken, een zooveel mogelijk evenredig deel daarvan behoort te worden gelaten. Kan dit nevendoel worden bereikt zonder aan het hoofddoel te kort te doen, dan des te beter; maar een minister die ter wille van de nastreving van dat bijoogmerk zijn maatregelen anders neemt, dan hij ter bereiking van het hoofddoel op zichzelf zou hebben gedaan, komt daarmede op een verkeerden en zeer gevaarlijken weg'. En verder: 'Maatregelen, waardoor in ooglogstijd de prijs van bepaalde voedingsartikelen belet wordt buitensporig hoog boven het normale te stijgen, missen hun rechtsgrond, wanneer zij niet door het algemeen belang der bevolking worden geboden. Maar gebiedt dit evenwel het nemen daarvan, dan hebben bepaalde categorieën van producenten of van handelaars, die daardoor worden verhinderd van zulke buitensporig hooge prijzen en van nog hoogere prijzen over de grenzen rijkelijk partij te trekken geen recht van beklag. In het maken van oorlogswinst ligt op zichzelf niets onbehoorlijks, maar niemand heeft het recht, dat hem de kans op een oorlogswinst zou worden gelaten, die alleen kan worden binnengehaald, als de overheid terwille van de trekkers

daarvan nalaat of beperkt, wat zij anders in het belang der volksvoeding zou hebben gedaan'.

Deze korrektheid en vastheid van houding, benevens snelheid in het besluiten en uitvoeren zijn in moeielijke omstandigheden de eerste eigenschappen van een regeerder, en zij worden ons uit dit boek zichtbaar, niet als een fraai letterkundig drapeersel, maar als eigenschappen die de schrijver het geluk heeft gehad in werkelijkheid te kunnen handhaven en ontwikkelen.

Zij gaan gepaard met een zeker menschelijk begrip dat hem, als ik me niet vergis, ook in zijn verhouding tot de Kroon is te stade gekomen. Het schijnt me namelijk een goed ding te kunnen begrijpen dat ook een koningin een mensch is en haar bij gelegenheid een uitgang te vrijwaren uit haar eigen ambtelijkheid. Dit toch blijkt de moraal van de bladzijden waarin ons de wording van het Koninklijk Nationaal Steuncomité wordt meegedeeld. Treub hield staande, tegenover sommige betoogers in land en Kamer, dat het een koningin soms vrijstond als vrouw te spreken, en tevens dat hijzelf, ergens aan wezig doordat hij minister is, daar spreken kon zonder dat hij het als minister deed. Ik kan mij denken dat de Koningin hem die verklaring ten goede hield en hem verzocht voorzitter van het Steuncomité te blijven ook nadat hij als minister was afgetreden.

Ik geloof dat het nooit goed is zich, door welke ambtsbetrekking ook, te laten belemmeren in de ademhaling van zijn persoonlijkheid. Treub zou niet in staat zijn geweest zoo krachtig, inzichtig en voortvarend te handelen, als hij zijn menschelijke vermogens, inplaats van ze te spannen, hun veerkracht benomen had door vreesachtig rekening-houden en al te weeke plooibaarheid. Ik merk - in dit boek - dat hij over zijn verkeerde daden lichter heenloopt dan over zijn verzuimen. Zeer begrijpelijk, want de eerste ontstonden in het vuur van de handeling, en beter - zegt hij - fouten te maken dan niets te doen; - maar de tweede kwamen voort uit vrees en toegeven. Een voorbeeld daarvan geeft de geschiedenis van een wetsontwerp dat 2 November 1914 werd ingediend 'en dat bedoelde een uitvoerrecht te heffen van 8% over de verkoopwaarde van uitgevoerde goederen in het land waarheen zij uitgevoerd werden, met een maximum van 50% van de daarmede te maken

winst'. Het valt dadelijk in het oog hoeveel van zulk een wet, niet alleen ter belasting van de oorlogswinst, maar ook - indien men de bevoegdheid had dit recht naar omstandigheden te doen dalen of stijgen - ter regeling van de uitvoer te verwachten ware geweest. Ze zou automatisch de grens voor sommige levensmiddelen hebben kunnen afsluiten. Welnu, Treub schrijft: 'In de afdeelingen van de Tweede Kamer werd het ontwerp, blijkens het Voorloopig Verslag, bedolven onder een stortvloed van theoretische en practische bezwaren. Onder gewone omstandigheden zou mij dit geen aanleiding hebben gegeven daarmede op de vlucht te gaan. In het land vierde toen echter de agitatie tegen het leeningsontwerp en voor de heffing ineens hoogtij. Het was niet gewenscht de Regeering in den persoon van den Minister van Financiën nog meer kwetsbaar te maken door de heffing der uitvoerrechten op oorlogswinstgoederen door te zetten en daardoor gevaar te loopen een nieuwe agitatie te ontketenen. Er moest rust komen, ook om het resultaat van de oorlogsleening niet in de waagschaal te stellen. Vandaar dat ik aan de Koningin machtiging verzocht het ontwerp in te trekken'.

Hoe gelukkig zou het geweest zijn als Treub ook in dit geval had kunnen volhouden, zooals hij het, gesteund door een groep mannen van zaken, tegen de aandrang om een moratorium deed.

Treubs grootste prestatie was zijn geheel van belasting-ontwerpen. Behalve de daad van een voortvarend regeerder, was dit ook de arbeid van een vooruitziend staatsman. Niet alleen gedurende, maar vooral na de oorlog, moet de staatshuishouding op gebeurlijkheden zijn voorbereid. De Kamer, die alweer begonnen was zich te voelen, verbrak in een baloorig oogenblik de samenwerking met een minister die in tempo met haar verschilde en die het waagde over haar te meesteren. Prof. Is. P. de Vooys heeft in twee opstellen: Binnenlandsche Gevaren en Het Gezag van de Tweede Kamer (Beweging Febr. en April 1916) velerlei behartigenswaardigs gezegd, niet alleen over dit konflikt, maar ook over het natuurlijk onderscheid tusschen regeerder en vertegenwoordiging. Ons parlement is sinds-

dien weer tot de onderwerpen van zijn belangstelling teruggekeerd.

Is het wonder dat zij, die kracht en voortvarendheid, vastheid van welbegrepen houding en ruimte van voorzienige blik op prijs stellen, liever wijlen bij de herinnering aan Treub's maatregelen en voornemens, dan bij het tegenwoordige vergelijk van onze politieke partijen?

Het is altijd boeiend als een leider, in eenig veelbewogen tijdperk, rekenschap aflegt van zijn daden en ervaringen. Laten we hopen dat er in andere landen zijn die Treub zullen navolgen. Toch is het niet te denken dat hun verhaal ons zoo onmiddelijk treffen zal als het zijne. Uit onze eigen omstandigheden, waarbij we daardoor bepaald worden, rijst de vraag op hoe die omstandigheden na de oorlog zijn zullen. Zal ook dan ieder volk, voor zichzelf zorgend, zich zooveel mogelijk onafhankelijk trachten te maken van de anderen? Of zal, sterker dan tevoren, de internationale gemeenschap haar recht hernemen, en het dan, in vaster en duurzamer vormen, vestigen? Wie eraan twijfelt, zegt Treub, twijfelt aan de menschheid. ‘Voor alles is noodig dat het internationale verkeer niet slechts worde hersteld, maar na den vrede op hechter grondslag weder worde opgebouwd.’

Handel en industrie zullen weer evenals vroeger, en meer dan toen, gericht moeten zijn op het wereldverkeer.

‘Dit wil intusschen niet zeggen dat zoodra er weer vrede in Europa zijn zal, onze grenzen zonder meer kunnen worden opengesteld. Na het sluiten van den vrede zal ook Nederland een liquidatietijdperk moeten doormaken, dat - naar het zich laat aanzien - volk, regeering en wetgever voor nog grootere ekonomische vraagstukken plaatsen zal dan de oorlog reeds deed. De vraag van de centrale mogendheden naar levensmiddelen zal alsdan niet minder zijn dan thans, en het ophouden van de ekonomische oorlogspolitiek der geallieerden zal voor ons land in de eerste maanden over het algemeen geen verlichting brengen, eer het tegendeel. - Een plotselinge openzetting der grenzen zou het land eraan blootstellen in enkele weken te worden leeggezogen.’

Een tweede tijdperk dus nog van bij uitstek praktische bemoeiïngen. En misschien een derde als na de eerste ‘kortston-

dige periode van koortsachtig aankoopen op de internationale markten' de crisis komt, 'die na de geweldige verstoring in het economisch leven niet zal kunnen uitblijven.'

Wat kunnen wij, geregeerden, anders hopen, dan dat de man die ons er doorheen zal hebben te leiden, een regeerder blijkt.

Sonnetten uit de loopgraven aan den Yser
Door
Daan F. Boens

I. De zwerver

Gij zwerver, die van verre liefde droomt,
en denkt aan land en huis, in 't avond-grijzen,
aan stil geluk, met fijn-gekozen wijzen,
wijl loover-geur door d'open loopgraaf stroomt;

Gij, die nu moe zijt van uw vele reizen,
daar heimwee al uw peinzen grauw bezoomt,
en 't vage leed uw glimlach heeft verloomd:
droef zie 'k uw schaduw langs de boomen rijzen.

Gij staart en droomt - uw oogen staren verre,
en zoeken 't huis, dat ge niet wedervindt,
wijl medelijdend u bezien de sterren.

En Gij, die veel geleên hebt, en bemind,
Gij voelt nu eerst het diepste levenslijden:
alleen te zijn, waar ook uw stappen glijden.

II. Na den strijd

En 't was een dag, waarop de schemer zou
een wilden strijd vol menschen-bloed verdrijven;
de stilte kwam, en de avond-lucht was blauw,
en in de velden stijfden menschen-lijven.

De boomen beefden in de stille schaûw,
die eeuwen-lang had willen hangen blijven
om de aarde, en dezen strijd vergeten wou,
zooals een waan, die ze zag henen-drijven.

En 'k had de levens-grootheid dan geleerd:
ik had gedacht hoe de avond-stille droomen
vergeefs tot mijn gedachten konden komen;

En hoe de nacht, - die 'k innig had begeerd
en stil zooals hij kwam, en schoon van vrede, -
voor altijd sluiten mocht mijn ooge-leden.

III. De molen

Geen windje roert om de avond-breede weiden
en verre boomen-kruinen hangen stil;
de zonne zinkt met roode goud-geril
in 't Westen, waar zich wijde strepen breiden.

En bij de baan, waar nu geen stappen schrijden,
staat donker-grijs en droef, en zonder wil,
en als een reuzen-kruis, vergrauwd en kil,
de molen, als een beeld van menschelijk lijden.

Hij droomt, en denkt aan droeve levensdingen,
en hoe de dagen, in den rooden gloed
van de avond-zonne, dragen menschen-bloed.

Want jonge menschen gingen hier voorbij,
zoo dikwijls, en ze zongen, waren blij,
doch keeren deed geen één van waar ze gingen.

IV. In de loopgraaf

Een kalme nacht, waarop geen wolken dwalen
doorheen de lucht, blauw van den starren-schijn;
de velden lijken breede en stille zalen,
waarvan de boomen trouwe wakers zijn.

En in den nacht, de stomme strijders-lijn
droomt eenzaam van de roode zegepralen;
een fluitje speelt een licht en traag refrein,
dat zoet is als verouderde verhalen.

En daar geen windje door de stilte vliedt,
en gansch het land geruchtloos ligt te waken
en rustig is, wijl niet één wapen schiet,

Zoo kan de nacht, in vromen slaap geraken,
heel zacht gewiegd door 't trage krijgerslied, -
en kan mijn ziel weer de oude vreê genaken.

Belgisch Front 1916.

De spiegel
Door
Willem van Emmichoven

In het schemerdonker zat hij tegenover me en sprak:

‘Waarom heeft de eenzame de nacht lief?
Als het donker is zijn de menschen ver en met de menschen het leven.
En de eenzame haat het leven, omdat het hem aan zich zelf ontrukt en hem zoo doet zien de eindelooze leegte van zijn wezen.
Daarom houdt de eenzame van de nacht, die hem alleen laat met zijn waan....
Maar ik, ik haat de nacht!
Als het donker is zijn de menschen ver, en als de menschen ver zijn, zien ze me niet.
En als ze me niet zien, hoe kunnen ze dan aan me denken en over me spreken?
En als ze niet aan me denken en over me spreken, hoe weet ik dan dat ik ben?’

Ik zag zijn gezicht in de schemer vaag voor me.
Het leek wel op mijn eigen gezicht maar in de oogen was een vreemde, een lokkende glans.
Hij sprak verder:

‘Als het donker is, vlucht alles van me weg.
Groote, zwarte vogels vliegen op naar de duistere hemel en zijn dan plotseling verdwenen.

Ze zijn nog dicht bij, geheimzinnig dicht, maar niemand ziet ze meer.
Zoo voel ik het leven om me als het nacht is....
Ik haat de slaap!
Uren en uren zijn het, dat ik dan alleen ben.
Dat ik dan bèn, zonder dat iemand het weet.
Zonder dat ik het zelf weet....
Is dat leven?
Als ik de slaap voel komen is het me alsof ik een schip ben dat langzaam losdrijft van de wal, zonder roer, zonder zeilen....
De nachtwind grijpt het vast en speelt er peinzend mede.
Gruwelijke dingen gebeuren er in de nacht en ik zie ze niet.
Ik onderga ze zelf en ik weet het niet.
Er klinken kreten, waanzinnige kreten en in een donkere, lage kelder hangt de lauwe damp van bloed.
Er staat een grijs en eenzaam huis. Zware, diepe stemmen zingen een lijkzang.
Orgeltonen omspelen het lied.
Geen mensch is er die het hoort....
Voor de ramen vliegen vreemde vogels.
Ze zingen niet.
Alleen hun vleugels kleppen zacht.
Geen mensch is er die ze ziet....
De nacht is vol van gruwel en verschrikking!
Soms blijft een verward en vaag gepeins me 's morgens bij.
Een herinnering aan een droom.
Ik haat de droomen!
Want droomen zijn wreed.
Wreeder dan menschen kunnen zijn, zijn de droomen.
Het leven weet al wat mijn ziel verlangt en gèèft me dat. En meer nog!
En de droom weet ook wat mijn ziel verlangt en geeft me het tegenbeeld.
De droomen vernielen wat het leven me geeft.
En bij 't ontwaken ben ik armer dan te voren....
Voor de eenzame zijn de nachten, maar voor mij is de dag!’

Ik keek hem aan. Zijn gezicht was bleek en mager als de dood, maar zijn oogen glansden diep en verlokkend.
Hij sprak verder:

‘Wie kent al de schoonheid van zich in 't leven te verliezen?
Wie kent de verrukking van de ondergang in het genot?
Het is een glans nog dieper dan van parelen!
Een sidderende fonkeling is het, waar zacht een snik in klaagt!
Een kristallen lach, die als een zucht vervliegt!
Een wijde, golvende mantel van het zachtst fluweel, die zich warm plooit om onze ijdelheid!
Kan er iets bestaan dat zoeter is?....
Alleen de nachten blijven nog met hun wreedheid!’

Somber keek hij naar omlaag.
Zijn uitgeteerde trekken trilden en in zijn oogen kwam een waanzinnige gloed.
Hij sprak verder:

‘Maar niet altijd zijn de nachten wreed.
Soms zijn ze zacht en bedwelmend.
Er ruischen vreemde melodiën door het donker heen.
Blank en als zilver glanzend zijn de ijle lijnen van de ziel.
Er zweven geuren die zwaar zijn als wierook. Maar hun bezwijmeling is zoeter en dieper.
Met kristallen stemmen zingen serafijnen door de nacht....
Dan zweeft alles zachtjes van ons weg.
Als groote, bleeke vlinders fladderen nog gedachten om ons heen.
Vlinders die steeds hooger stijgen en verdwijnen....
En niets blijft over.’

Hij had de magere hand tegen het voorhoofd geslagen en klemde de vingers krampachtig samen alsof hij iets grijpen wilde.
Toen bedekte hij met de hand zijn beide oogen en ik zag alleen het nerveus bewegen van zijn magere vingers.

Hij keek op!
Er was een duivelsche flikkering in zijn oogen gekomen.
Hij sprak verder:

‘Ze weten het niet!
Ze weten niet wat ik van hen neem, dag na dag, uur na uur.
Alles wat ze met moeite en strijd zich vermeesteren, waar ze offer na offer voor brengen.
Waar ze tranen voor storten.
Dàt neem ik van hen!
Het is als een vreemde, geurige spijs voor mijn perverse ziel.
Goud-geborduurde bloemen zijn het op de fluweelen mantel van mijn ijdelheid.
En de menschen vinden er een behagen in, dat ik het van hen neem.
Want ze denken dat het genot dat ik uit het leven zuig, gelijk is aan hun droomen van geluk.
En aan dat geluk brengen ze graag hun offers.
En in de hooghartige glimlach die ik voor hun zieletranen geef, zien ze de milde lach van het leven.
In de spotlach van mijn vernuft zien ze de alomvattende blijheid van de wereldgeest!’

Ik zag hoe hij zich oprichtte.
Zijn lange, magere gestalte stond hoog en dreigend voor me.
Zijn gezicht was spookachtig bleek en zijn oogen waren vol hoon en verachting.
Hij sprak verder:

‘Slaven zijn het!
Slaven van het genot, terwijl ze zich dienaren van het leven wanen.
Slaven van mij!
Want mijn grootheid is de alomvatting van hun kleinheid!’

Hij kwam een pas naar voren en keek me strak aan.

‘Met alle vezels van hun wezen zijn ze vast geklonken aan mijn ijzeren begeerten!

En geen bevrijding is mogelijk.
Eeuwen en eeuwen van zelfbedrog hebben die slavernij als een schoone strijd verheerlijkt!'

Hij keek nu ernstig voor zich.
Alle glans was uit zijn oogen verdwenen. Ze waren hol en leeg, maar van een peillooze diepte.
Hij sprak verder:

'Wat is het leven nog voor je, nu je dit weet?
Is niet de gelijkvormige rust van de dood meer dan dit ellendig, dienstvaardig bestaan?
Gaat niet de donkere stilte van het graf boven de krijschende waan van het leven?'

Een snijdende kilte deed mijn hart haast stilstaan.
Ademloos, met opengesperde oogen luisterde ik.
Hij sprak verder:

'Alles wat leven heet, is een korte, zinnelooze gril!
Het is de zwakke rilling van een stervend lichaam!
De koortslach van een verdwaasde geest!
Niets is bespottelijker dan de verwatenheid der menschen die wanen de koningsrol in het leven te spelen, waar ze niets zijn dan dronken harlekijns!'

Een zware bloedgolf steeg me naar het hoofd.
Met een ruk wist ik me los te maken van de bedwelmende toover van zijn doode oogen.
Ik sprong op van mijn stoel en ging met opgeheven vuisten op hem af.
En sloeg!
Hard!

Een schelle gil snerpte door de kamer, en toen een hard gerinkel alsof veel glas brak....

Hij was verdwenen!

Voor me lagen duizende spitse scherven die als zilver glinsterden.
Het was donker in de kamer.
Ik voelde dat lauw bloed van mijn polsen droop....
De nacht kwam.
De vredige, stille nacht!
De nacht met zijn droomen!

Aug. 1916.

Proza-gedichten
Door
Else Bukowsky

De rozenstruik

Klimmende over rotsen en dalend langs glooiende hellingen, wou ik den vlinder vangen, die fladderde voor mij uit. Maar bij den afgrond vloog hij op, hoog in de blauwe lucht en ik viel. Het licht doofde uit voor mijn oogen....

Toen ik ontwaakte uit de bedwelming, lag ik in een verlaten kloof. De grond was zacht van dikke mossen en naast mij bloeide een rozenstruik. De lange bloesemtakken rankten om mijn hoofd als teedere armen en op mijn voorhoofd en oogen lagen de roode bloemen, koel en zacht geurend. Wel wondden de takken mijn slapen, maar ook de pijn was mij zoet. Als het nacht werd, zong in den struik de nachtegaal en de wind streek langs mij als een zachte hand. Maar in mijn voorhoofd en slapen staken de doornen en iederen dag voelde ik vaster de takken om mij heen. Mijn handen ook waren gebonden in rozenranken en steeds schooner bloeide de struik....

Nu is het herfst geworden, uit grijze luchten valt de regen, de rozen vielen af, de wind verwaaide de bladen en weggevlogen is de nachtegaal. Iederen morgen met nieuwen moed wil ik mij bevrijden, maar ik kan het niet, met sterke armen omklemt mij de rozenstruik en aan de kale takken dreigden de spitse doornen als dolken....

Lente

Eindelijk is het lente geworden, niet alleen in de lage landen, waar de weiden vroeg groen worden en laat geel, neen zelfs op de toppen der bergen en in de diepe kloven is het ijs gesmolten. Beken, lauw en murmelend, komen van de bergen en maken de droge hellingen bruin en vochtig. Op de harde rotsen spoelen de beken zachte aarde en het lentegras ontspruit er. En mijn jonge boom, dien ik zorgvuldig behoed heb voor koude winden, staat nu vrij en zonder windselen in de zoele lucht. Hij is nog wat spichtig en schuchter, maar iederen morgen zie ik nieuwe blaadjes ontspruiten en de bloesemknoppen zwellen.

Van de bergen stroomen steeds nieuwe beken, er is veel ijs geweest en snel is het gesmolten, want de zon is reeds zoo warm als in de zomer....

Op de berghellingen bloeien al bloemen en morgen zal mijn jonge boom bloeien, voor het eerst. Vele jaren heeft hij in de koelte gestaan om te groeien en krachtig te worden voor deze lente. Steeds heb ik de zon ver gehouden en de zoele luchten, maar nu is zijn tijd gekomen. Nog één nacht en de bloesemknoppen zullen ontloken zijn....

Wee mij, de storm stak op in den nacht en alle stroomen dreef hij naar omlaag in mijn tuin aan de helling. Tegen den morgen werd het stil en koud en nu is het dag. Zwaar en grijs hangen de wolken boven den verwoesten tuin. Het slijk dat de stroomen meesleurden, is bevroren om de afgerukte bloemen en boomtakken, en mijn boom heeft de storm geknakt. IJs bedekt de berghellingen en de rotsen. En in het vale schemerlicht blinkt met bevende half verwaaide bloesems, één enkele tak....

De boom van de oase

De pelgrim kwam uit de woestijn en ging naar de heilige stad. Iederen avond had hij gebeden, met zijn gezicht naar het Oosten en zijn voeten had hij uitgestrekt als hij slapen ging, naar de kant van de heilige stad. Nu had hij de oase bereikt

en hij was zeer vermoeid. Den heelen dag had hij in de gloeiende zon geloopen en zijn kruik was ledig, maar een bron vond hij niet. Hij zocht naar vruchten, maar de struiken die er stonden, droegen geen vrucht. Een groote boom lokte hem maar toen hij naderbij kwam, zag hij dat die boom bijna bladerloos was en de enkele bladen die er aan zaten, waren geel en verschrompeld. Dood was de boom echter niet, want dat de takken gaaf en sappig waren zag hij toen hij er met zijn mes in sneed....

Na lang zoeken vond hij een klein watertje, waar hij zijn kruik vulde en een teug dronk. Het water was lauw en zanderig maar de grootste dorst was gestild en na gebeden te hebben, legde hij zich onder den wonderlijken boom ter rust, want het gras was er zaeht en welig en de zware stam beschaduwde zijn gezicht....

De pelgrim sliep en had een wonderlijken droom. Hij zag den dorren boom boven zijn hoofd groen worden en in het schemerdonker de takken neigen, steeds zwaarder. Knoppen begonnen te zwellen en in het licht van de volle maan die ondertusschen was opgegaan, ontplooiden zich de bloesems....blinkend wit in het witte maanlicht.

En hij wilde uit den droom ontwaken want vaag herinnerde hij zich, dat er in de woestijn een wonderboom groeit, die bloeit en vrucht draagt in één nacht; wie die vrucht plukte, had het geluk voor altijd, maar als de vrucht niet geplukt werd verschrompelde zij in denzelfden nacht....Hij wilde zijn handen uitstrekken, maar hij kon niet, zijn oogleden sloten zwaar om zijn oogappel en wilden niet opengaan. En in den witten maannacht bloeide boven zijn hoofd de boom en hij zag in zijn droom de bloesems verschrompelen en afvallen en de vruchten groeien en purperrood worden....Zwaar en begeerlijk hingen zij tusschen de welige bladen. Weer wilde hij zijn hand uitstrekken naar de purperen vruchten. Maar zwaar lag op zijn leden de slaap der vermoeienis. En de vruchten vielen af en het licht van de zon verdreef de maan, maar de slaper werd niet wakker, voor de volle middagzon in zijn gelaat scheen. Hij nam zijn kruik en zijn broodzak en wilde verder gaan, toen viel zijn oog op de verschrompelde vruchten in het gras en hij herinnerde zich zijn droom en weende en bij het verder gaan vermorzelde hij onder zijn voeten de afgevallen vruchten....

De gave Gods

Zij was een schuchter klein meisje en woonde in een achterbuurt. Maar de lichten der groote stad trokken haar aan, want daar leefde hij, dien zij lief had. Zij had hem op een avond een groot huis aan een der mooiste straten zien uitkomen met een zorgeloozen glimlach om zijn lippen en zij beminde hem om dien glimlach, die voor haar een eigenaardige bekoring had, omdat zij nooit de zorgeloosheid gekend had. Sinds dien avond zocht zij zijn aanblik. Wanneer hij uit het theater kwam en in zijn automobiel stapte, stond zij tusschen het publiek aan den uitgang en volgde ieder van zijn zorgelooze gebaren. Maar hij zag haar niet, zijn geest was vervuld van de vrouwen uit zijn omgeving, met hun zorgeloozen glimlach, en het meisje, die dit vermoedde, bad tot God, om zijn geest te veranderen en zijn oog op haar te doen vallen. Maar haar gebed werd niet verhoord en eens op een avond, toen zij hem met een vrouw, jong en schoon en zorgeloos, uit het theater zag komen, zat zij snikkend tot diep in den nacht aan het donkere raam van haar kamer. Toen verscheen haar de booze geest en zei, dat hij haar rijk en schoon en zorgeloos kon maken, wanneer zij hem haar ziel verkocht. En zij verkocht hem haar ziel.

Maar dienzelfden nacht had God, ontroerd door haar tranen, het hart van den jongeling, dien zij beminde, veranderd....

En zij was schoon en rijk en zorgeloos en bezocht de theaters en zag hem daar en zij kwam als gast in het huis van zijn ouders, zij zat naast hem aan de schitterende tafel, maar hij zag nauwelijks naar haar om en ook niet naar de andere vrouwen, want hij beminde een schuchter klein meisje, dat in een achterbuurt woonde en aan den uitgang van het theater met groote oogen naar hem uitkeek, zij was hem verschenen in een droom, en hij zocht haar iederen avond, maar vond haar niet....

Een vingerwijzing
Door
Albert Verwey

Het is nog niet zoo lang geleden dat jeugdige Vlamingen, en ook Nederlanders, de meening uitspraken dat, in tegenstelling tot het centraliseerende fransche bestuur, het duitsche meer federalistisch was aangelegd, zoodat aan dit laatste een klein volk zich met minder gevaar dan aan het eerste zou kunnen toevertrouwen.

Ik weet niet hoe zij er nu over denken, nu de duitsche organisatie van de burgerlijke dienst, voor zij in 't vaderland nog is ingevoerd, in het bezette gebied alvast in werking is gesteld. En dat niet met de zachtzinnigheid die erop uit is gevoelens te ontzien, en tenminste een schijn van vrijwilligheid te geven aan wat inderdaad een pijnlijke noodzaak is.

'Alle gezonde mannen zonder onderscheid - schrijft Kardinaal Mercier, aartsbisschop van Mechelen - worden medegenomen, in goederenwagens opeengepakt, weggevoerd, men weet niet waarheen, als een troep slaven.'

'Vierhonderdduizend arbeiders zijn zonder het te willen en grootendeels ter oorzake van het bezettingsregiem, de werkloosheid ten prooi gevallen. Zonen, echtgenooten, vaders, verdragen zij zonder morren en met eerbiediging van de openbare orde, hun ongelukkig lot; het saamhoorigheidsgevoel van de natie voorziet in hun meest nijpende behoeften; door allergrootste zuinigheid en door edelmoedig vele zaken te derven, blijven zij gespaard van de uiterste ellende en wachten met waardigheid, door nationale rouw nauwer en inniger aaneengesloten, op het einde van ons aller beproeving.

Troepjes soldaten dringen met geweld in dezer armen woningen binnen, rukken de jongelingen weg van hun ouders, den man van zijn vrouw, den vader van zijn kinderen; bewaken met de bajonet de uitgangen langswaar de echtgenooten en de moeders willen toesnellen om aan de vertrekkenden een laatste vaarwel toe te sturen; verdeelen de gevangenen in groepjes van veertig of vijftig, laden ze met geweld in de goederenwagens; de locomotief staat onder stoom; als de trein vol is, geeft een hooger officier het vertreksein. En weer zijn een duizendtal Belgen tot slavernij gebracht, en zonder voorafgaand vonnis veroordeeld tot de zwaarste straf: de deportatie.

Daarbij, men werft voorzeker werkloozen aan, maar men recruteert ook, in grooten getale - de verhouding is een vierde voor het arondissement Bergen - mannen die nooit werkloos geweest zijn en de meest verschillende beroepen beoefenen: beenhouwers, bakkers, meester-kleermakers, brouwersknechten, electriekwerkers, landbouwers; men neemt zelfs knapen, leerlingen uit de colleges, studenten aan de universiteiten en de hoogere scholen.'

Dat dit geschiedde ondanks nadrukkelijke verklaringen van duitsche overheden dat het niet zou plaats hebben, kan niet verbazen. Zelfs dat het gebeurt verbaast niet, behoeft het althans niet te doen: het duitsche bestuur in België is nu eenmaal noch in zijn oorsprong noch in zijn werking in overeenstemming met de regelen van het volkenrecht.

Maar wel kan het feit dat, zooals de Israëlieten onder de zweep van de Egyptenaars, de Belgen onder de bajonet van de Duitschers het werk hebben te doen in 'kalkgroeven en mijnen' - slaven die hun meesters de strijd tegen hun eigen regeering moeten vergemakkelijken - een vingerwijzing zijn voor hen die in hun hart niet zoo ongunstig gestemd waren ten opzichte van de veroveraar, niet zulk een groot kwaad van hem vreesden als hij mogelijk hun heerscher bleef, met hem samenwerkten tot de oprichting van een instelling van hooger onderwijs, die, indien ze iets goeds zal kunnen doen, vlaamsch, maar tevens vaderlandsch zal moeten zijn.

Mahler's zesde symphonie
Door
Paul Cronheim

> ‘Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt,
> Gab mir ein Gott zu sagen, wie ich leide.’

Nu hebben wij hier ook deze ‘tragische’ symphonie gehoord, een der weinige werken van Mahler, die door het Concertgebouworkest nog niet gespeeld waren. Zwaarst toegankelijk, minst omgrensd, wordt zij ook elders niet dan bij uitzondering vertolkt.

Ik herinner mij, jaren geleden, in Leipzig een enkele uitvoering er van, die Mahler zelf leidde. Niets is mij gebleven, dan de pijnlijkste indruk: de machteloosheid der spelers, de verbijstering der hoorders en boven beiden *zijn* laaiende hartstocht die onbegrepen moest verstroomen.

Thans waren de spelers allerminst machteloos; het orkest stond, voornamelijk bij de tweede uitvoering, op een peil dat men zich niet hooger kon voorstellen; en *Mengelberg* dirigeerde met de kracht van overtuiging en de feillooze zekerheid van wie, onbekommerd om de meening der menigte, gelooft in de waarheid en oprechtheid en het eindloos ofschoon verborgen leven van de schepper en zijn werk. - Nochtans waren, beide malen, de hoorders verbijsterd en verward; hoorders, voor wie Mahler waarlijk geen vreemde is, die zijn werk hebben leeren kennen en liefhebben, die langzaam vertrouwd werden met zijn niets ontziende opstandigheid, met heel zijn strijdbaar kunstenaarschap.

Wat is hiervan de oorzaak? Is het de overweldigende conceptie? Is het de meedoogenlooze verklanking van wanhoop,

strijd en ondergang? Is het de buitensporige lengte, de chaos van het laatste deel dat een symphonie is op zichzelf? Of zou de oorzaak van de koele en terughoudende ontvangst werkelijk zijn de ‘inferioriteit’ van het werk, een ‘gebrek aan inspiratie’, een ‘inzinking’ van Mahler's scheppingsvermogen, zooals de pers het deed voorkomen?

Ik geloof: noch het één noch het ander. Vast staat, dat de symphonie als een groot raadsel aan ons is voorbijgegaan. Maar niet haar inhoud noch haar uitingsvorm schijnen mij hiervan de oorzaak te zijn. Ik geloof dat deze te zoeken is in de voortdurende overgang van droomwereld naar werkelijkheid, een overgang die telkens zoo onverwachts en zoo pijlsnel geschiedt, dat wij den componist niet meer kunnen volgen en ten slotte niets anders voelen dan een onophoudelijke schok, een voortdurende botsing.

De tonen waarin nu de werkelijkheid verbeeld, dan het onzichtbare verklankt wordt, zijn nergens zoo duidelijk onderscheiden als in dit werk. Nergens ook zijn de contrasten tusschen de verschillende schilderingen en stemmingen onderling zoo groot. Dit behoeft op zichzelf nog geen verbijstering of verwarring te veroorzaken. Maar terwijl den componist nog de aandoening van de droomwereld overstroomt, werpt hij zich met geweld op een nieuw verschijnsel van de werkelijkheid, en wij, nog bevangen door de teederste onaardsche klanken, schrikken op door de krijtendste geluiden en de verscheurendste disharmonieën die ooit een mensch werden ingegeven.

Deze plotselinge pijlsnelle overgangen zijn niet een toevallige bijkomstigheid. Zij zijn integendeel voor het karakter en de verklaring der tragische symphonie - voor zoover zij dan verklaard kan worden - van de grootste beteekenis. Is niet dat zeldzaam-korte motief, dat het geheele werk als een donkere leidster beheerscht, het dur-moll accoord a - cis - e:a - c - e een duidelijk symbool dezer tweevoudigheid? ‘Das Grundmotiv’ - zegt Richard Specht - ‘ist in seiner Unveränderlichkeit wie ein Abzeichen, ein Wappen eingebrannt und hat irgendeine schicksalsmäszige Bedeutung; denn es erklingt an jeder Stelle, in der sich die Stimmung wandelt, wirft sich oft in seiner

Starrheit den anwogenden Massen entgegen und bringt immer Schweres, Vernichtendes mit sich: in epigrammatischer Form ein in voller Bestimmtheit und Kürze aufgezeichnetes Sinnbild für das oft durch ganze Sätze von Mahler latent durchgeführte Schwanken von Dur und moll'[1].

Hetzelfde verschijnsel doet zich voor in de heele architektuur van het werk, in de samenstelling der thema's, in het combineeren der verschillendste motieven, in de doorvoering, in zijn polyphonie en polyrhythmiek: overal een onophoudelijke botsing en beweging. 'Jetzt bringt er seine Themen in zeitlichem Nebeneinander und räumlichem Uebereinander. Er wartet nicht ab, bis ein Motiv sich ganz ausgesagt hat, dann das nächste drankommt und schlieszlich das Ganze in die Mühle der Durchführung geschüttet wird; noch während ein Thema erklingt, schieben sich erst später melodisch anschlieszende Motive vorlaut antizipierend gleich in das Thema hinein'[2].

Reeds in het eerste deel der symphonie zijn deze stemmingen en verschijnselen merkbaar, ofschoon de contrasten nog niet zoo groot en schrijnend, de overgangen nog niet zoo onverwacht en schokkend, de thema's en motieven nog niet zoo verwarrend dooreengevlochten zijn als later. Er is ook nog licht en warmte; in de violen vaak een hartstochtelijk bloeiende zang; en aanstonds uit de donkerste diepten opstijgend, in het Andante, een toon van stil en kinderlijk vertrouwen. Maar de stralen der najaarszon glijden lager en lager en overheerschend is die grandioos-felle marsch, waarin heroën-trots zwelt van de wreedste smart tot de fierste weerstand. Daartusschen een zoeken, een tasten naar den hoogen bergtop waar de eenzaamste nacht neerzijgt; heel van ver, diep onder ons, laten zich de alpenklokjes hooren; de laatste geluiden, die ons, al half in een ander land, aan de aarde herinneren. Geen menschelijke stem: 'so ganz im Dunkel wallt kein Wandrer mehr'. Stilte. En dan begint de droom te klinken: spel van kleur en klanken, de hoogste, ijlste tonen van

1) Gustav Mahler von *Richard Specht*. 1.-4. Auflage. Schuster u. Loeffler, Berlin und Leipzig 1913, pag. 292-93.
2) Ibidem, pag. 279.

strijkers en blazers mengelen zich met de gedempte koperinstrumenten, worden omtokkeld door de doorzichtige glinstering der celesta; wondere beelden van een andere wereld trekken voorbij.

> ‘Al wat wiegt en deint, fluit en tiereliert,
> Openschiet en schijnt, of er glans door kiert’. -

Is er echter grooter tegenstelling denkbaar dan het grillige, spokige Scherzo, nu plomp, dan dartel-huppelend, soms uitbundig of ruw uitbarstend - en het ‘altväterische’ Trio, wiens aanvang klinkt als een Duitsche dans van Dittersdorf? Hier wordt de schok nog versterkt door de onophoudelijk wisselende rhythmus, die ons geen oogenblik tot inkeer laat komen, waarin alle beweging vervliet: in het geheimzinnige donker van een enkele diep-gedempte toon zijn de dansende schimmen verdwenen; wij hebben het nauwelijks gemerkt.

En dan het grootste raadsel: de laatste satz, die brandende poel van wanhoop en razernij.

De aanhef: het inleidende recitatief der violen, een zeldzaam opstijgend octavenmotief, dreigend doordreund van het dur-moll accoord als het ruischen van de doodstroom, als het rijzen van zijn duizend snikken: de aanhef heeft ons onmiddellijk de toon gebracht, die ons gevangen houdt, de toon der gruwelijkste vertwijfeling. En alles wat ons hierna nog doortrilt, zelfs die oogenblikken van vergetelheid, van mijmering en korte vreugd, verhoogt slechts de indruk van deze donkerste grondtoon.

Behoedzaam, schuchter, angstvallig komen zij te voorschijn uit de duistere spleten der uiteengereten aarde, de kleine haters en....de valsche weters, dreigen, trekken terug, komen weerom, hoonen, tarten, schreeuwen, krijten - zij dringen op hem aan en joelen, joelen. Hij werpt het hoofd in den nek, hij worstelt, weert zich, wil zich redden naar zijn drijvend eiland, dat plotseling opdoemt, wenkt, glanzender en blinkender dan ooit - maar zij laten hem niet los, zij slorpen zich aan hem vast, en of hij zich heerlijk opricht, of hij wroegt en hijgt: hij moet er onder, hij moet gesteenigd, hij moet met hamerslagen verbrijzeld worden: hij moet en zal kapot - en zij volbrengen hun taak.

Het is ontzettend. En onmogelijk is het te volgen: dit hijgen naar het reddende rijk en dit storten in de joelende drom in een enkele seconde; het met visionnaire zekerheid verklanken der onstoffelijke wereld en het beelden van de infernaalste chaos, droomen uit de hemel, kreten uit de hel in éénzelfde oogenblik. Het is onmogelijk. De tegenstellingen zijn te groot, de overgangen te onverwachts. En wat overblijft is de schok, de innerlijke schok, die het werk voor ons een raadsel liet zijn.

Of zou die schok, die aanhoudende beweging, die voortdurende botsing ten slotte de leven-gevende, de scheppende kracht zelf zijn, die onverklaarbaar, ondoorgrondelijk, raadselachtig is?

In geen tweede werk van Mahler is deze schok zoo verzichtbaard, zoo voelbaar.

In geen tweede werk stonden wij voor zulke raadselen.

Zijn we nu de oorzaak hiervan niet een stap nader gekomen?

Naast de pogingen, het raadselachtige werk te verklaren en de verbijstering der hoorders te motiveeren, heeft men ook de vraag gesteld, of de smart van den schepper dan voor de algemeenheid zoo belangrijk is, dat zij dit lange, zware en schrijnende werk kan rechtvaardigen, of dit stuk der wanhoop, die hem zonder twijfel teisterde, niet enkel van persoonlijke waarde voor den komponist is.

Deze vraag zou gegrond zijn, indien de komponist hier werkelijk slechts van zich zelf sprak. Maar doet hij dat?

Wie is die ‘hij’, die door de wereld geslagen, gegeeseld, geteisterd en ten slotte verbrijzeld wordt? Is dat werkelijk Gustav Mahler, die stierf zooals wij allen eenmaal zullen sterven? Leeft niet in ieder mensch en niet het minst in den kunstenaar een bovenpersoonlijk Ik, dat onsterfelijk is, dat goddelijk is? Dat de wereld haat, omdat het laaiend is en onweerstaanbaar; dat de wereld haten moet, omdat het zich niet aan banden laat leggen, maar heerscht in eigen heerlijk rijk; dat zij steenigt, maar nooit kan delgen; dat zij kruisigt; maar nooit kan dooden. Dezen onsterfelijken heerscher verkondigen alle ware dichters, verkondigde ook Mahler, en hij deed het nooit nadrukkelijker en nooit aangrijpender dan in deze symphonie, die ‘tragisch’ is in de hoogste

beteekenis, omdat dit bovenpersoonlijke Ik het onderspit moet delven.

Maar was dit Ik werkelijk de schepper dezer tragische symphonie, dan kan die overwinning der wereld slechts tijdelijk geweest zijn: het Onsterfelijke in den mensch kan geslagen, gesteenigd, gekruisigd worden, maar het kan nooit ondergaan.

> ‘Er is Een die geen dood kan rooven,
> Niet ik, met mijn korte duur,
> Maar het Vuur, Het Vuur.’

En dit Vuur, het heilige, nooit doofbare, is niet ondergegaan. Heeft het ooit heerlijker verrijzenisfeest gevierd dan in zijn hoogste en stralendste stijging: in de Achtste Symphonie?

Boeken, menschen en stroomingen

Aart van der Leeuw: *Herscheppingen*

De poëzie van Van der Leeuw is altijd melodisch en altijd bekorend. Ze is vol van een diep gevoel voor het natuurwonder dat in ons en in alles is. Ze ontstaat uit het geloof dat het heelal een eenheid is waarvan alle vormen aan elkaar verwant zijn en uit een zinlijke liefde voor die vormen. Zonder die liefde is Van der Leeuw nooit. Zij begeleidt hem binnen- en buitenshuis, zij doet hem bij al het geziene verwijlen in herinnering, zij wekt zijn verbeelding op tot scheppen en verbinden, tot een spel van telkens weer andere zichtbaarheid. Hij leeft op de grens tusschen dat geloof en die liefde. Hij zet zijn gedachte om in beelden, zijn beelden in nieuwe beelden. Zijn gedichten zijn eindelooze herscheppingen van dit eene dubbelzijdige grondgevoel.

Omdat dit gevoel - tegelijk gedachte en wereld - in duizenderlei gedaanten zich hem aldoor als stof voor zijn schrijven aanbiedt, hem dus niet plotseling overvalt en met zich sleurt, en ook niet enkel toestroomt onder de ban van een vooruit aangeslagen toon, of langs de lijnen van een ideëele voorteekening, of binnen de bedding van streng beplande strofen, maar van dag tot dag, altijd dezelfde en telkens weer anders, ter bewerking aanwezig is, juist daarom toont hij als kunstenaar zulk een gelukkige zekerheid. Hij is inderdaad vóór alles de bewerker van een stof die niet kan uitblijven, tegenover welke hij, omdat ze hem niet overrompelt, een zekere vrijheid houdt, en die hij niet tiranniseert omdat ze dat niet noodig heeft.

Als zulk een kunstzinnig bewerker van zijn stof - stof van

gevoel, gedachte, verbeelding - zien wij Van der Leeuw zich ontwikkelen. Zijn eerste bundel - Liederen en Balladen, van 1913 - toont ons hem, beïnvloed maar niet onderworpen door de natuur niet enkel, ook door poëzie en kunst van vroeger en later: een vormend en beeldend kunstenaar. Zijn kunstenaarsvrijheid treft ons. Maar van een kunstenaar die nog winnen kan aan volkomenheid. De hoeken en kanten van zijn werk zijn nog te zichtbaar. In deze Herscheppingen is daarvan geen sprake meer. De gedachte werd vloeiender, de uitbeelding breeder en gelijkmatiger. Een kleine helft van de gedichten bekoort ons door de vloeiende en vrije, even zinrijke als zinlijke behandeling van de gegevens die zijn dichterlijke natuur hem voorlegt. In de grootere helft evenwel bewonderen we een uiting van hooger orde.

Ieder kunstenaar, wanneer hij met onderwerping van zijn stof begonnen is, bereikt een oogenblik waarop niet die stof, maar zijn eigen beheerschende gaaf hem hoofdzaak wordt. Voor den dichter is dit de ritmiek, het vermogen zijn schoonheidsgevoel onmiddelijk uittedrukken in woorden. Onmiddelijk; dit wil niet zeggen dat al de andere gevoelsstof niet wordt uitgesproken, integendeel, maar het uitspreken van deze werd hem zoozeer tot moeitelooze funktie dat ze in zijn ritmen-uiting vanzelf meewerkt. Het heele overige innerlijk van de dichter is ondergeschikt geworden aan die ééne beweging die zijn diepste ziel is, die van de ritmische schoonheid.

In de eerste reeks, Velden en Vruchten, zijn het Meiregen en Regenwijsje, maar vooral Aan Zee, in Bekentenissen De Hinde, in Genooten de drie dans-liederen, Een Vredige en De Grijsaards, in Tooverzangen alle gedichten behalve alleen Zomernoen en Boven den Waterval, in de laatste reeks Van de Tweede Wereld vooral Thanatos, dan ook Gebondenen en Een Najaarsblad, die deze schoonheid vóór alles uitdrukken.

Deze onderscheiding beteekent niet dat, bijvoorbeeld, een gedicht als Avond met zijn edele en zwellende ontroering of zoo menig ander vers met zijn zinrijke en bekorende inhoud niet diep in ons zou doordringen; maar ze wil nadrukkelijk te kennen geven dat meer dan zin en bekoring, meer dan ontroering zelfs, meer, in één woord, dan al het *melodische*, de alles in zich opnemende heerlijkheid van het onvoorwaardelijke *ritme* is.

In de melodie kan de dichter zich uitzingen, dat wil zeggen zijn gevoelsstof vloeiend doen uitstroomen en verzichtbaren. Zij blijft zijn stof op een zekere wijs tot gedicht gemaakt. In het ritme is de essens van het schoone gedicht zoozeer aanwezig, dat de stof eerst in de tweede plaats onze aandacht vraagt.

Leeken, waaronder ik ook hen versta die zich in dagblad of tijdschrift opwierpen als leiders van de menigte, hebben dit verschil niet ingezien. Ook wanneer zij het ritme als een afzonderlijke macht erkennen, gaat hun hart uit naar de vriendelijke melodie, naar de bevattelijke gedachte, naar de aandoenlijke voorstelling, naar alles wat hun gezellige mensch met andere gezellige menschen verbinden kan. Het in zijn ritme berustende vers boeit hen, boezemt hun eerbied in, maar klaarblijkelijk faalt hun het orgaan ervoor: het mist bij hen zijn aansluiting, die, als ze gevonden werd, plotseling hun heele wezen zou veranderen. Het gevolg is dan dat zij zich gesteld voelen voor een verschijnsel dat hun onverklaarbaar dunkt en dat zij toch niet kunnen loochenen. De geheimzinnigheid van dit verschijnsel verontrust hen, en - zooals het meestal gaat - wanneer beschaving en zelfbeheersching hen ontbreken, slaat hun onrust in woede om.

Muziek-bewonderaars - zegt men - hebben, ook in Nederland, de muziek als een kunst van tonen erkend. Het komt niet in hen op van eenig muziekstuk te verlangen dat het hun gezellige of gemoedelijke instinkten bevredigt: zij weten dat de schoonheid van tonen en toonverhoudingen het eerste is waarvoor hun aandacht gevraagd wordt en dat alle verdere ontroering alleen in deze door hen beleefd kan worden.

Eveneens zijn kenners van schilderijen niet meer zooals vroeger uit op de genoegelijke of verheven voorstelling. Kleuren en kleurverhoudingen beseffen zij dat hun in het schilderwerk worden aangeboden. Deze in zich optenemen, aan de schoonheid ervan deel te hebben, daarin erkennen ze de voorwaarde tot het met ziel en zinnen beleven van alles wat in de schilder is omgegaan.

Daarentegen, dat poëzie de ritmische verhoudingen van de taal tot uitdrukking brengt: dit heeft in Nederland nog niemand ingezien.

Taal is ook zulk een algemééne grondstof. Ieder gebruikt

hem. Hoe zou het er dan gemakkelijk in willen dat de dichter hem zoo anders gebruikt als ieder ander. Waarlijk, men leest gedichten zooals men proza leest, meenende ze te kennen als men ze even heeft ingezien. Nog onlangs zag ik er een aardig voorbeeld van, toen een hooggeleerd schrijver zich over de vaagheid van een tegenstelling beklaagde, die hem bij eenig nadenken glashelder geweest zou zijn. Ware de besproken strofe grieksch geweest dan zou hij zich de inspanning van de aandachtige lezing getroost hebben, zoo niet terwille van de poëzie, dan terwille van de filologie.

Niet zonder reden maak ik deze opmerkingen naar aanleiding van Van der Leeuw's Herscheppingen. Wie gedichten leest zonder gevoelig te zijn voor de schoonheid van ritmische taalverhoudingen zal de beste helft van deze niet zeer bewonderen. Wie zonder aandacht leest, dien ontgaat ook het meerendeel van de andere helft.

Toch zijn er wel bij deze laatste die gemakkelijk genoeg worden opgenomen. Zoo dit fijn en vriendelijk geteekende Landschap met zijn mijmerende wandelaar.

Dit scheemrig landschap, als een oude print,
Idyllisch, teeder en heel stil getint;

De hemel lila, overwaasd van blozen,
Als schaduw sluimert in het hart der rozen;

Daarin het kerkje, geestig gepenseeld,
De toren, 't schip half in het groen verheeld,

Massieve wal van groen die langs den rand
Zwierig gekruld is en gekarteltand;

Terzijde droomt aan 't vlakke meir der wei,
Met schelf en schuren, kalm de boerderij,

En over 't stroompje in spiegeling gevangen,
Laat moe een molen zijne wieken hangen;

Alles onweezlijk, onaantastbaar, schier
Geademd op het tijdvergeeld papier.

Daar gaat langs 't kronklend pad ‘ikzelf’, gedacht
Als mijmrend wandlaar in verjaarde dracht,

Zoo gansch de man nièt die voor dag ontwaakt,
En met de zon van heete wenschen blaakt,

Die 's avonds in zijn bed zich nederleit
Vol goud verlangen naar onsterflijkheid,

Maar of ik hier, op ouderwetsche wijs,
Sta neergeteekend in het bruin en grijs.

Dit is een goed voorbeeld van wat ik stofbewerking noemde. Nu zal ik als proeve van ritmische schoonheid de Twee Stemmen aanhalen.

Zoo vaak, bij zware zomerdagen,
Halfwakend in een wieg van blaren,
Hoor ik twee stemmen beurtlings klagen,
Zich fluistrend scheiden, zwellend paren,
Zooals gelieven samengaan,
Die toch elkander niet verstaan.

Ik mag er een de mijne noemen,
Hoewel mijn lippen spraakloos zwijgen.
Lijk bijen gonzen om hun bloemen,
En vogels nestlen in de twijgen,
Dringt zij in 't loover, zoekt de wei,
En smeekt en schreeuwt om medelij.

Zij vraagt: ‘laat mij vergaan, verdwijnen,
In uw gerust geruisch, o boomen,
Doe mij in dauw en honing schijnen,
Draag mij als blinkend golfje, stroomen,
Maak mij de minste van uw kleed,
Grasvlakte die uw pracht niet weet.’

Doch de andre klank komt luider manen;
Ik zeg: ‘dit is de stem der aarde’ -
Dat ik geen windstoot haar zou wanen,
Vormt zij een woord, het bang verklaarde,
Dat biddend dringt diep in mij door,
Of ik dien grooten wensch verhoor.

Zij vraagt: ‘ach schenk mijn groeisels voeten,
Stort in hun kruin uw heldre rede;
De waatren die zooveel ontmoeten,
Duid hun den zin dier heerlijkheden.
Mensch, naar uw ziel dorst al wat bloeit;
Verlosser kom, die mij ontboeit!’

Zij vraagt nog: ‘geef mijn dieren tranen
Zij leggen lijdend af van 't leven
De langere, de korte banen,
En merken zelfs niet wen zij sneven.
Help, dat uw liefde in hen nu rijpt,
En ook die slaaf zijn god begrijpt.’

Zoo klagen beurtlings beide stemmen,
Die toch elkander nooit verhooren,
Ik luister - stengels mij omklemmen,
Mijn hart ging hun voorgoed verloren,
Ik nijg mij snikkend naar den grond,
En voel hem gloeien aan mijn mond.

De gedachte is niet moeielijk te volgen. De mensch die zich verliezen wil in de natuur; de natuur die zich van haar dofheid en geesteloosheid verlossen wil en daartoe de mensch aanroept: beiden, die verlangen zichzelf niet te zijn, maar de andere. Dat deze gedachte als stof goed bewerkt is, spreekt van zelf. Maar hoe onbeduidend lijkt die behandeling, lijkt de gedachte zelf, nu zij omgeven wordt door een klagend gevoel van onbevredigd zwevend-evenwicht. Dit gevoel is hier onscheidbaar vast aan deze gedachte, maar het had niet noodzakelijk uit *deze* gedachte hoeven voorttekomen, het is een gevoel dat zich van zichzelf bewust kon worden en onbewust naar zijn eigen middel van uiting grijpt. Door een zevenmaal herhaalde strofe, waarin de twee lange rijmenparen door een kort worden afgebroken, door het vallend in elkaar overglijden van de versbewegingen, door het beurtelings opene en geslotene van klinkers, ontstaat van dit zelfde klagend en onbevredigd zwevend-evenwicht een belichaming in woorden en wendingen, een geheel van ritmen, dat één en verscheiden is, dat de gedachte uitdrukt, maar veel meer dan de gedachte, een gedicht

waarbij men aan geen stof of hare behandeling meer denkt, maar dat als ritmische schoonheid zijn eigen leven leidt.

Van deze soort zijn alle gedichten die dichters voor onvergankelijk houden, maar die door de menigte niet begrepen worden. Later - want de Twee Stemmen ontstonden al vijf jaar geleden - heeft Van der Leeuw telkens weer zijn gevoel van de ritmische schoonheid uitgesproken en haar zelfs bewust verheerlijkt in zijn Danslied en Nog een Danslied.

Zei niet uw stem: de vogel danst,
Het loover danst, de weide danst,
De zon die op het water glanst,
De wind, de wolk, de wereld danst?

Gij reikte mij uw linkerhand,
Daarin gleed warm mijn rechterhand,
En velen volgden, tot een band
Van dansers slingerde over 't land.

De laatste tranen op mijn wang
Verwoeien in dien rondegang,
Mijn polsklop, eerst zoo luid en bang,
Vond hart bij hart ten beurtgezang;

En 'k wist heel blij, voor altijd, gánsch,
Onder mijn wilde-bloemenkrans,
Wijl goudgloed opsprong aan den trans
Dat álles goed wordt in den dans.

Van der Leeuw - zei ik - leeft op de grens tusschen een geloof in de Al-eenheid, en de liefde voor haar vormen. Van die liefde getuigt dit Danslied. Maar geen wonder dat, nu hij ouder wordt, zijn geloof niet achterblijft.

Als ik bedroefd was, en een orgel speelde
Zijn deun van mist en moeden regenval,
Placht ik mijn smart in dansen te verbeelden,
Zwenkende en zwierende op gedempten schal.

En langzaam bloeide uit 't wilde van gebaren,
Uit sprong en buiging waar mijn pijn in vocht,
Een lieve leniging, een licht verklaren.
Of mij een struik met bloem en twijg omvlocht.

Nu doet geen orgel meer mijn leed verkeeren,
Ik til de voeten op een stiller wijs,
Een innerlijk geluid van zustersferen,
Het ijlend suizen der gedachtenreis.

Eerst voel ik wendend nog mijn tranen dringen,
Dan draai ik zalig voor den lach mijns monds,
Als derwischen in godsaanbidding springen,
En David danst om de arke des verbonds.

Herman Gorter: *van Mei tot Pan*[1)]

Mei heeft zijn weg gevonden. Jong en bekorend werd het bij zijn eerste verschijning niet alleen begroet en genoten, maar oefende ook invloed uit. Het was het impressionnistische gedicht bij uitnemendheid en het verscheen kort voor 1890, het jaar waarin, zooals we nu zien kunnen, overal in Europa, en zoo ook in Nederland, dichters en kunstenaars, terwille van inniger binding en dieper bezonkenheid, zich van het impressionnisme afkeerden. Als een plotselinge en laatste openbarsting van stroomend gevoel en onmiddelijke indruk hebben we toen Kloos' Sonnetten en Gorters Mei beleefd. Geen wonder dat de invloed van beiden doorwerkte, maar het meest die van Gorter, omdat hij het meest voldeed aan het verlangen naar bloeiende zintuigelijkheid dat hier te lande zoo lang onderdrukt en in de meer gebonden dichtkunst zoo zelden een uiting gevonden had. Kloos en Gorter waren werkelijk de dichters van die dagen; maar Gorter degene wiens werking niet enkel lezers veroverde, doch ook zich in verschillende jongere dichters, waarbij zeer talentrijke, voortzette. Ik heb toen in een vroegtrein van Haarlem naar Amsterdam een jeugdige onderwijzeres een geestdriftige lofrede op Mei hooren houden, en op de vraag wat haar aan zulk een gedicht dan zoo in verrukking bracht, opgetogen hooren antwoorden: het is net of je op een duin legt en er de wind

1) Herman Gorter: Mei, een gedicht, vijfde druk; Verzen, eerste deel en tweede deel, vierde druk; Pan, een gedicht, tweede zeer veel vermeerderde druk, Amsterdam, N.V.W. Versluys' Uitg.-Maatschappij 1916.

hoort. Een dergelijk oprecht genieten van verzen leek me haast onnederlandsch, in elk geval was het een zeldzaamheid. En deze jonge bewonderaarster drukte niets anders uit dan wat door aanzienlijke beoordeelaars geschreven werd en in gedichten - van Boutens, van Van de Woestijne, van J.H. Leopold, van J. Jac. Thomson - nieuwe vormen kreeg.

Hoe lang is dat alles geleden, denk ik, nu ik deze nieuwe druk opensla. Toch bevangt mij de oude bekoring, die ook mij, hoewel ik iets geheel anders wilde dan Gorter, voor jaren bevangen heeft. Een gedicht verandert ook niet met de jaren. Het blijft juist het zelfde wat het in de morgen van zijn ontstaan geworden is. Ook Mei bleef hetzelfde. Juist zoo jong, juist zoo beminnelijk, juist zoo muzikaal en onmiddelijk als we het altijd vonden. Maar hoezeer is de tijd veranderd, en daarmee de werking die het gedicht op jongeren uitoefent. Gorter zelf heeft er zich dadelijk na zijn verschijnen van afgekeerd. Zij die het als hoogste dichtkunst bleven bewonderen, doen als verouderd aan. Wie in hun jeugd klaarblijkelijk werkten onder zijn invloed, hebben hun uiterste krachten ingespannen om te geraken tot algemeener vormen en dieper gebondenheid. Sedert lang reeds gaat het eene nieuwe geslacht na het andere aan Mei voorbij en weet niets ermee aan te vangen. Ik spreek natuurlijk alleen van dichters, want onder leeken dringt het zonder twijfel nog door in verdere lagen en zal dat blijven doen. Maar de dichters schijnen eraan ontgroeid te zijn. Raadpleeg ik mijn eigen ervaring, dan vind ik in de gedichten die jongeren mij toezenden zeer veel de invloed van Perk's Mathilde terug, maar zeer weinig die van Gorters Mei.

Gorter zelf, zei ik, heeft er zich van afgewend. Aan niemand trouwens vertoont zich de werking van de tijd aangrijpender dan aan Gorter. Wat hij eerst aan het gedicht niet lijden kon was juist wat er nog vastheid aan gaf, de muzikale en ideëele gebondenheid, die de zintuigelijke veelheid tot een eenheid, tot een zang en een sprookje had gemaakt. De drang naar onmiddelijke weergave van gevoel en indruk, van wat men werkelijkheid noemde, noopte hem zich te uiten in losse vlagen, in schilfers, in korte lied-achtige verzen en in stroomende vormeloosheid. Door hen die niet verder zagen dan het hyper-impres-

sionnisme, het sensitivisme, werd hij nog luider dan om Mei toegejuicht. Maar zelf bleef hij zich onvoldaan voelen. Plotseling bond hij toen de opwellingen van zijn bloed, de vreugden van zijn zintuigen in de strenge sonnetvorm. Ik vond èn die sonnetten èn de lossere verzen - hoe onbeduidende rijmpjes er onder die laatste soms voorkwamen, en hoezeer beide groepen, naar mijn meening, meer nog dan Mei tegenover de kunst te kort schoten, - vol van schoonheid. Maar het schijnt wel dat de bewondering die Gorters werk van het begin af was ten deel gevallen, zich door de sonnetten voelde afgeschrikt. Zij waren een poging geweest om met behoud van het hem eigen dichterlijke tot vaste vorm te komen, maar zij die in dat dichterlijke gezwelgd hadden, voelden niets voor de vormvastheid die het in zich bannen zou.

Of het was onder de schok van deze onverschilligheid, of omdat het dichterlijke in hem te zwak bleek om zich te handhaven, - zeker is dat van dit oogenblik af de bekoring, de hartstocht, de - hoe ongeregeld ook zich uitende - vormdrift, vervangen werden door een streven naar verstandsverheldering, waarvan het mij voorkwam dat het zijn krachten, niet zoozeer te boven als wel te buiten ging.

Tegelijk toonde zijn oordeel over zijn eigen vroegere gedichten een dusdanige onzekerheid dat hij in de eene uitgave goedkeurde wat hij in de vorige verworpen had, en omgekeerd.

Zijn impressionnistische verzen, tot aan de meer uitvoerige werkelijkheidsbeschrijvingen, waren in 1890 verschenen. Zeven jaar later in De School der Poëzie verscheen een gedeelte ervan, in geheel nieuwe volgorde, - tevens evenwel die beschrijvingen, onmiddelijk gevolgd door de sonnetten, en deze weder door gedachte-uitdrukkende verzen die klaarblijkelijk onder de indruk van Spinoza's Ethica ontstaan waren.

In 1903 kwam een nieuwe bundel Verzen uit. Daar de dichter in een voorbericht tot de School der Poëzie gezegd had dat hij, ‘niet de aandoening alleen, noch ook het oppervlakkig gezicht der wereld, maar de wetten zelve waarnaar die zich bewegen’ kennen wilde, omdat hij alleen door die kennis tot de hoogste poëzie meende te kunnen stijgen, en nu deze nieuwe Verzen inderdaad aan niets anders uitdrukking gaven

dan aan de overtuiging dat hij de wet van leven en wereld gevonden had, kon men meenen dat deze twee uitgaven, die van 1897 en die van 1903, nu tezamen inhielden wat hij van zijn werk wenschte aanvaard te zien.

Geheel anders komt het evenwel uit nu hij in een nieuwe druk van twee deelen zijn gedichten afdoend samenvat. Afdoend, want ieder deel van deze druk wordt ingeleid door het volgende Voorwoord: ‘In deze uitgave heb ik, in twee deelen, alle verzen verzameld die tusschen 1890 en 1906 door mij werden geschreven, en die, als pogingen, tot een zekere hoogte van volkomenheid reikten. Ik spreek den ernstigen dringenden wensch uit, dat, indien ooit verzen van mij uit deze jaren worden herdrukt, zij alleen aan deze uitgave van 1916 zullen worden ontnomen’. En wat zien we nu? Enkele schrappingen daargelaten zijn de jeugdverzen, grootendeels zelfs in hun oorspronkelijke volgorde, teruggekeerd. De impressionnistische sonnetten evenwel, zijn verdwenen. Zoo ook de Spinozistische verzen, een latijnsch inleidend gedichtje uitgezonderd, en - verbijsterendst van alles -: van de heele bundel van 1903 vinden wij niets terug dan een paar kleine fragmenten. De grootste ruimte van het tweede deel is ingenomen door het in 1906 verschenen Een klein Heldendicht. Ook dit, nochtans, niet naar de (reeds gewijzigde) druk van 1908, maar met weer nieuwe veranderingen.

Ik stel niet de vraag welke voor zoo velerlei wisseling de gronden waren. De wisselvalligheid in het oordeel is bij Gorter samengegaan met een streven dat buiten mijn begrip van het dichterlijke gelegen is en dat, naar ik meen in te zien, buiten de dichterlijke kunst valt.

In dat inzicht ben ik versterkt door ‘de tweede zeer veel vermeerderde druk’ van het gedicht Pan. De eerste druk, van 1912, bevatte 140 bladzijden, deze bevat er bijna 500 die maar weinig kleiner zijn. Het gedicht is dus minstens driemaal zoo lang geworden. Maar noch in het nieuwe noch in het oude gedeelte heb ik iets gevonden dat me boeide of ook maar mijn belangstelling opwekte.

Dit ligt niet aan eenige vreemdheid van onderwerp of denkbeelden. De gedachte dat de dichter, of Pan, de God van het

Heelal en de geest der Menschheid, verleden heden en toekomst van die Menschheid (gezien als de Arbeiders) langs zich ziet trekken en eindelijk in zijn geest haar eenheid met het heelal beleeft, - deze gedachte is verre van onbegrijpelijk.

Ook ligt het niet aan eenige vreemdheid van vormen. Er is in het vers, hetzij het verhalend of lyrisch is, niets beproefd wat niet door Gorter en anderen honderd maal gedaan is.

Wat mij weerhoudt mij met het gedicht te vereenigen, is dus niet eenige diepzinnigheid of ongewoonheid die het bezitten mocht, maar de afwezigheid van datgene wat me ontroert of me dwingt tot bewondering.

Ik zie heel wel wat Gorter drijft. De idee van de eenheid - eenheid van heelal en menschheid - heeft hem in beslag genomen. Hij wil dat die eenheid werkelijkheid zijn zal. Hij is gedwongen dit te willen. En die dwang zet zich door hem voort. Door zijn voorstellingen tracht hij die dwang te doen overgaan op anderen.

Mij treft in al die voorstellingen niets anders dan die dwang, dan dat gedwongene, dat is het gevoel dat opgewekt wordt door het willen, maar niet kunnen, bereiken. Het is, in zijn hevigste vorm, de exaltatie van het onvermogen, die zich uitlaat aan woorden.

Voor mijn besef is dit het tegenovergestelde van wat mij beweegt als dichterlijk.

Want Poëzie is macht, is bezit, is verzekerdheid. Niet de Eenheid te willen, maar haar te hebben, is Dichterschap.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Oudnoorsche wijsheid. door Dr. Alberta J. Portengen. Johs. J.C.v.d. Burgh, Deventer.

Dit is een aantrekkelijk boekje: het vikingschip op het groene bandje brengt den geest al met een vaart in de ouden tijden terug en binnen in openen de prettig leesbare letters op het doffe papier hem belangrijke gezichten op het geestesleven der oude Noren.

In de inleiding behandelt de schrijfster beknopt en zeer duidelijk de geschiedenis van het volk dat in de middeleeuwen Scandinavië en IJsland bewoonde, en helder wordt verklaard hoe juist op dat afgelegen eiland in het Noorden, waarheen het beste deel der Noorsche bevolking uitgeweken was, daar het zich niet buigen wou onder een koning, die beschaving en ontwikkeling ontstaan kon, die de Oud-IJslandsche literatuur zoo belangrijk maakt. De vikingtochten, de overgang van het heidendom in het christendom, die van zulke uiterst liberale opvattingen getuigde, de bronnen waaruit de kennis der Noorsche mythologie tot ons kwam, dit alles wordt zaakrijk en kundig verhaald en uiteengezet.

Dan volgt een overzicht over de mythologie en het is wel jammer, dat de schrijfster zich daarbij uitsluitend bepaald heeft tot het meedeelen van eenige mythen, bovendien nog in verkorten vorm zoodat veel teekenachtige trekjes verloren gingen, want nu komt het grootsch geheel der Noorsche mythologie niet tot zijn recht. Wij krijgen eenige aardige mythen van Thor, en van de meeste goden, Odin, Balder, Loki, en godinnen worden de voornaamste handelingen verhaald. Mooi is de aangehaalde plaats, waar Odin zich offert voor wijsheid; maar

Odin kan zijn raven, Hugin en Munin, Gedachte en Herinnering, niet den heelen dag missen, zooals de schrijfster zegt; ‘met het dagen vliegen zij uit en met den tijd van het ochtendmaal zijn zij weer terug’, schreef Snorre in zijn Edda.

In de mythologie ligt echter niet het zwaartepunt van dit boekje, dat ligt in het laatste gedeelte, waaraan het zijn titel dankt, de oudnoorsche wijsheid, een heele verzameling spreuken en voorschriften uit de oude Edda, waaruit frisch en jeugdig, de gezonde zedeleer van dat jonge volk tot ons komt. 't Was een volk van kracht en moed, van doodslag en geweld. Al het aardsche vergaat, de roem alleen is onvergankelijk en die bereikt men door moed, dat is het hoogste, de lafheid het verachtelijkste, maar niet alleen in den strijd: ‘menigeen is dapper die zijn zwaard niet rood kleurt in andermans bloed’ heet het. Doodslag, als men er maar voor uitkomt, was geoorloofd, soms ook geboden, maar sluipmoord was onwaardig. List mocht, maar leugen niet. Zijn gegeven belofte moest men nakomen, en evenzeer als het geboden is een goed vriend te zijn voor zijn vriend, evenzeer moest men een goed vijand voor zijn vijand zijn en hem overwinnen, kon het niet door geweld, dan door list. En daar tusschen in zijn andere voorschriften, die wijzen op voor die tijden bijzondere beschaving. 't Klassieke voorschrift van in alles maat te houden, vinden wij ook hier, andere toonen een sterk gevoel voor wellevendheid en aangename omgangsvormen: ‘Lach nooit om een grijzen zanger’, ‘Geschenken moeten aangeboden, niet toegeworpen worden’, ‘Snauw niet tegen een gast en verdrijf hem niet uit uw deur, behandel ongelukkigen goed’. Dronkenschap wordt gelaakt, gastvrijheid, trouw, oprechtheid, zelfstandigheid worden op hooge waarde geschat. ‘Leidt zelf uzelf’, ‘Het best vertrouwt men op eigen kracht’. Gelukkig waren die IJslanders! Aan de eischen, hun gesteld, geheel gebaseerd op den menschelijken aanleg en de natuur, konden zij voldoen, geen moraal die boven menschelijke macht gaat, vinden wij hier, maar practische voorschriften, waar wij met al ons naam-christendom nog niet boven uit gekomen zijn. Hadden wij dáárop eens door kunnen gaan!

Het boek eindigt met een alfabetisch gerangschikte lijst spreekwoorden, waaronder men telkens oude bekenden uit het Neder-

landsch aantreft. Enkele van de verklaringen onder aan de bladzijde voldeden mij niet, bijv. ‘Zwijgen zal een reus als hij naakt bij het vuur zit’. Waar is hier de verwantschap met het wellevendheidsvoorschrift om in het huis van den gehangene niet te reppen van den strop? Zou het niet eerder beteekenen dat zelfs een reus in die conditie niet veel praatjes heeft?

Met dit boekje, met dit kijkje door de poort in de hooge hal der Noorsche mythologie heeft Dr. Portengen velen aan zich verplicht.

G.M.

Friedrich Hebbel, *Gyges en zijn Ring*, treurspel in vijf bedrijven, metrische vertaling van K.H. de Raaf, Rotterdam 1916, Brusse's Uitgeversmaatschappij.

Hoewel door de firma Brusse bezorgd is deze fraaie druk min of meer een liefhebbers-uitgaaf, mogelijk geworden door de belangstelling die leden van de Rotterdamsche Kring voor de vertaling toonden. In de Roos' Hollandsche mediaeval zwart en lichtblauw gedrukt, bevat het boek een portret van Hebbel naar een penteekening van de vertaler. Dit is niet de eerste maal dat de zorg voor overeenstemming van grafisch voorkomen schade doet aan het voor een boek gestelde afbeeldsel. Ook Berlage's portret in de hem gewijde bundel voldoet niet; en men hoeft de foto's van Hebbels beeltenis die in de gewone uitgaven van zijn werken voorkomen maar gezien te hebben om te weten dat de zure persoon die hier naar de genoemde penteekening is weergegeven, niet Hebbel voorstelt.

Een weldadige indruk maakt het dat rotterdamsche kunstvrienden iets ervoor over hadden een gedicht zoo goed gedrukt te zien. Zij volgden een gelukkige opwelling. Goede uitgaven van gedichten kunnen in Nederland moeielijk anders dan door een zekere offervaardigheid, 't zij van de dichter, 't zij van uitgevers of bizondere personen tot stand komen. Zij die deze uitgaaf mogelijk maakten deden dus een loffelijk werk en gaven een navolgenswaardig voorbeeld. Dat zij niet tevens kenners van vertaalde poëzie waren en hun keus dus min of meer door het toeval bepaald werd, kan hun nauwelijks geweten worden. Zeker zouden zij met niet minder liefde hun belangstelling tegenover

b.v. Van Suchtelens vertaling van Herodes en Mariamne getoond hebben, die het werk van een dichter is, als zij haar nu besteedden aan het werk van Dr. K.H. de Raaf.

Goede overzettingen van gedichten zullen altijd zeldzaam zijn, omdat alleen dichters ze kunnen tot stand brengen. Nauwgezetheid is noodig, zonder twijfel, omdat het erom te doen is de gedachte van het oorspronkelijk in gang en schakeering zooveel mogelijk weer te geven; en hierin, geloof ik, is de heer de Raaf niet te kort geschoten. Maar wat helpt nauwgezetheid als ze niet gedragen wordt door gevoel voor toon. Het is niet alleen van belang *wat* er gezegd wordt, maar evenzeer, meer misschien, *hoe* het gezegd wordt. De hoofdzaak is zelfs dat er *gezegd* wordt. Met andere woorden: dat de gedachte als *gesproken* klinkt. Niet gedachten, maar *stem* heeft de vertaler uit de vreemde taal over te dragen in zijn eigene. Hij moet zóózeer dichter zijn dat hij zich verbeeldt opnieuw te spreken wat een vreemdeling vóór hem sprak. Hebbels vers is niet groot, maar het is lenig, het is direkt, het is hartstochtelijk, en het ware te wenschen geweest dat de heer de Raaf, voor hij zich aan het werk zette, zich had afgevraagd of het uitdrukken van die deugden wel binnen zijn vermogen viel.

Laten wij hopen dat het rotterdamsche maecenaat zich ook verder zal ontwikkelen. Het maakt dan in 't vervolg niet alleen goede uitgaven van vertalingen, maar ook van goede vertalingen, en zelfs van goede oorspronkelijke gedichten mogelijk.

A.V.

***Kabir*, naar het engelsch van Evelyn Underhill en Rabindranath Tagore, door Frederik van Eeden. Geautoriseerde vertaling. Amsterdam, 1916. W. Versluys.**

Het is altijd gevaarlijk een poëzie te beoordeelen naar het gedachten-geheel dat uit haar valt afteleiden. Zeer terecht zegt dan ook Evelyn Underhill: ‘Kabirs liederen bleven leven, spontane uitingen van zijn vizioenen en zijn liefde, en door dezen, niet door leerstellingen die men aan zijn naam vastknoopt, deed hij zijn onsterfelijk beroep op ons hart.’ Het kan daarom niet te vaak herhaald worden dat men aan proza-vertalingen van

gedichten niets bezit van wat hun waarde uitmaakt. Deze nederlandsche uitgaaf, evenwel, van een keus uit Kabir's liederen, is een proza-vertaling van een proza-vertaling.

Mysticus is hij die het wezen van leven en wereld erkent als een Verborgenheid. In het feit van die erkenning ligt niets dichterlijks: het bepaalt alleen de aard van ons denken en van onze ontroeringen. Kan de mysticus zijn gedachten uitspreken, dan zien we in hem een mystisch denker. Heeft hij bovendien verbeelding, zoodat hij zijn ontroeringen kan belichamen, dan zeggen we dat hij een mystisch dichter is.

Van Kabir's poëzie zien wij in deze vertaling de sporen, namelijk de aanduiding van aan werkelijkheid en traditie ontleende beelden. Van Kabir's gedachten daarentegen vinden wij meer dan de sporen, namelijk hun min of meer vloeiende, min of meer nauwkeurige overtrek in een andere taal. Doordat ook de meest onmiddelijke dichterlijke uitdrukking, de ritmische geluidsbeweging ontbreekt en de gedachten dus niet verschijnen als hulpmiddelen tot de spontane gevoelsuiting, maar als om hunszelfs wil, richten wij op hen onze geheele aandacht. Wij moeten dat wel, want wij worden door hen aangesproken, en door hen gedwongen tot een verstaan, dat van geheel andere orde is dan het verstaan dat tot de bevatting van verzen noodig is. Verzen, als dadelijke levensuiting, brengen ons leven in beweging door hun eigen beweging, onmiddelijk, en niet door tusschenkomst van de begrippen die in hun woorden liggen opgesloten. Vertaalt men hen derwijze dat hun eigen beweging wordt weggenomen, dan verdwijnt daarmee de heele werkelijkheid waaruit zij voortkwamen, en er blijven alleen de teekens over waarmee we de begrippen voorstellen, die wel met die werkelijkheid verbonden waren, maar niet het wezen ervan uitmaken.

Van deze begrippen kan men er in dit boekje vele vinden. Zij hielden verband, en kunnen weer in verband gedacht worden, met mystieke ontroeringen; maar op zichzelf, zooals zij hier verschijnen, kunnen zij enkel voedsel zijn voor hen die over het mystieke graag nadenken. Zij zijn niet het mystieke leven zelf en zij kunnen het ook niemand, die het niet uit zichzelf bezit, naderbergen.

Wat is het geheim? vraagt Kabir. Kan ik zeggen: ‘Hij is niet zus en hij is niet zoo? Als ik zeg dat hij binnen in mij is, dan is het Heelal beschaamd. Als ik zeg dat hij buiten mij is, dan lieg ik. Hij maakt de innerlijke wereld en de buitenwereld een ondeelbaar geheel. Het bewuste en het onbewuste beiden zijn banken voor zijn voeten. Hij is niet zichtbaar en Hij is niet verborgen, Hij is niet geopenbaard, noch is Hij ongeopenbaard. Er zijn geen woorden om te zeggen wat Hij is.’

Het zichtbaar geheim, nietwaar? Maar op deze wijs ervan te spreken, zoo wijsgeerig en redelijk, kan Kabir's bedoeling niet geweest zijn. Wel is het duidelijk dat zijn poëzie een zeer didaktische grondvorm heeft; maar een enkele uitdrukking: dan is het Heelal beschaamd, doet toch voelen dat hij in groote mate een dichter was. Zonder twijfel leefde dat dichterschap in de beweging van het oorspronkelijk, en richtte dit dus niet, zooals de vertaling, zich allereerst tot ons verstand.

Kabir spreekt elders van een land, waar ‘de geurige roke, Hij is Ik op den wind gedragen wordt’. Er is daar tevens sprake van de zwaan, ‘het symbolische dier dat Brahma draagt’ en dit woord Zwaan moet hetzelfde als Ik ben Hij beteekenen. Alles elementen tot een gedicht van wondervolle diepte en zichtbaarheid; maar wat bleef er in de vertaling van? Het gedachte-latwerk bleef over waaromheen men met dichterlijke intuïtie een gedroomd oorspronkelijk kan opbouwen, een oorspronkelijk dat tot schema vernietigd werd.

Het is dan ook niet als dichter, maar als een - soms beeldenrijk - mystiek denker dat wij Kabir leeren kennen uit deze bewerking. Hij zegt de eenvoudige waarheden van het geestelijke en religieuse leven, en hij zegt ze vaak in treffende beeldspraak.

‘Zijn er nog woorden noodig als het hart dronken is van Liefde? Ik heb den edelsteen in de plooien van mijn gewaad verborgen; waarom moet ik hem telkens weer te voorschijn halen? Toen de schaal ledig was ging de balans omhoog, nu zij vol is behoeft er toch niet meer te worden gewogen? De zwaan heeft zijn vlucht genomen naar het meer aan géne zijde der bergen; waarom zou hij terugkeeren naar de slooten en plassen? Uw Heer woont in U; waarom moeten dan uw uit-

wendige oogen geopend zijn? - Kabir zegt: ‘Luister, mijn broeder! Mijn Heer die mijn oogen verrukt, heeft zich met mij vereend.’

Hoe diskreet wordt hier, in Kabir's antwoord, een grondwaarheid van het innerlijk leven uitgedrukt: alle uiterlijke schoonheid is opgenomen in dat innerlijk. Maar hoe gaarne hadden wij niet enkel die waarheid, niet enkel de beeldspraak die haar uitlokte, maar het beleven en de verbeelding zelf gehad!

Het is niet veel, om te zeggen: ‘De fluit van den Onnoembare wordt zonder ophouden bespeeld, haar klank is liefde’; maar hoe schoon kan het vers zijn waarin dit het eerst werd gezegd.

Zoo doet dit boekje verlangen naar wat we niet ontvangen kunnen. Voortreffelijk; want juist door dat verlangen blijft het ons goed in de gedachte dat poëzie iets meer is dan het afgetrokken begrip dat ermee verbonden werd.

Het ongeluk is echter dat de meeste lezers van dergelijke geschriften tot dit inzicht niet doordringen. Zij voeden er hun denken mee, zij vermeerderen hun voorraad streelende of diepzinnige zegswijzen, zij meenen genaderd te zijn tot diepe ervaringen. Het einde is soms dat zij ‘verheven’ gedachten tegenóver poëzie stellen als het betere. Maar het eenige wat waarde heeft, het beleven, zijn zij kwijt gegaan.

Dit is een gevaar waartegen, mijns inziens, de vertalers van religieuse poëmen als die van Kabir, in de eerste plaats moesten waarschuwen. De inleidster wijst op het gevoels-karakter van deze liederen; zij omschrijft het beeld dat de mensch en dichter daarin van zichzelf ontworpen heeft; daarna ontwerpt zij in grondtrekken een schets van zijn denkbeelden. Zij doet niets om ons de poëzie nader te brengen welke aan al die werkelijkheids- en denkvormen tot uiting kwam. Zij kan dat bezwaarlijk, want zij deed haar keus uit vertalingen van anderen. Maar des te meer was het noodig geweest zich het gevaar goed bewust te maken; zij zou er de meerdere in ernst door gebleken zijn van Tagore, die evenals zijn eigen gedichten ook deze verengelschte, zonder nadrukkelijk uittespreken dat geen poëzie door een dergelijke overzetting gekend kan worden.

De roem van een poëzie gaat op deze wijs berusten op haar afgetrokken vormen, niet op haar leven. Zij loopt gevaar niet begroet te worden als de blijvende schat van alle geslachten, maar als de, tijdelijke, mode van een menigte.

A.V.